DIVI

IRENÆI EPISCOPI LVGDVNENSIS, ET MARTYRIS, ADVERSVS VALENTINI, ET similium Gnosticorum Hæreses, Libri quinque:

Iam denuò diligenti editorum codicum facta collatione, & vetustissimi præsertim cuiusdam manuscripti, ab innumeris erroribus repurgati, multisque locis & capitibus aucti; Annotationibus pręterea in singula capita illustrati, quibus tum emendationum ratio redditur, tum quicquid ad antiquitatem Ecclesiasticam, & recentiorum Hæreseωn euersionem maximè pertinet, explicatur.

Accessit Præfatio ad Illustriss. Cardinalem à Borbonio, qua de Diuina Prouidentia in tutanda aduersus Tyrannos & Hæreticos Ecclesia; de vtilitate ac necessitate lectionis Patrum; priorum etiam Gnosticorum cum posterioribus conspiratione atque consensu, copiose disseritur: Vita item D. Irenæi, ex eius aliorúmque Patrum scriptis collecta:

Studio & opera F. Francisci Feu-ardentij, ordinis F. Minorum, in S. facultate Parisiensi Theologi, B.

Adiecta est ad finem operis recens interpretatio Latina decem & octo priorum capitum libri primi, cum Scholiis D. Iacobi Billij, S. Michaëlis in Eremo Abbatis.

Reliqua, Epistola ad Lectorem indicabit.

expurgose este libro por mandato delos S.^ry inquisidores segun el expurgatorio deel año de 1648 —

Fr. Ant.^o Castro Viejo

PARISIIS,
Apud Sebastianum Niuellium via Iacobæa sub Ciconiis.
M. D. LXXVI.

Cum Priuilegio Regis.

Alf. Coloma D. D. fr. Joanni de Mesa.

PRIVILEGII SVMMA.

CAROLVS *Nonus Francorum Rex, suo diplomate sanxit, ne quis* Opera D. Irenæi iam denuò repurgata, aucta, & Annotationibus F. Francisci Feu-ardentij illustrata, *ante decennium à die primæ editionis numerandũ, præter Sebastianum Niuellium Bibliopolam, ad eius castigationis exemplum imprimat, néve alibi impressa diuendat in Gallijs. Secus qui faxit, mulcta fisco applicanda, aliisque pœnis indictis damnabitur, vt latiùs patet in literis priuilegij, indultis Lutetiæ 5. Nouembris 1570.*

Expurgose este libro conforme al catalogo por comission de los señores inquisidores en las cuevas 26. de henero. 1608.

Ivan de Polanco

FRATER FRANCISCVS FEV-ARDENTIVS PIO LECTORI, S.

DIVI IRENÆI libros quinque tibi nunc superioribus editionibus longè emendatiores & auctiores offerimus; quos Erasmus Ro. qui primus eos à blattis tineísque vindicauit, & Ecclesiæ restituit, græcè ne an latinè initio fuerint ab auctore scripti, dubitat: in eam tamen descendit sententiam, vt latinè quidem, sed à latiæ linguæ non satis erudito, græcè autem peritissimo editos credat. Vltima Præfatione hominem remordet testimonium B. Hieronymi, qui eum inter scriptores Græcos numerat; simul & librorum inscriptionibus mouetur, & græcè compositos suspicatur. Beatus Rhenanus græcè conscriptos ideo non ambigit, quòd Hieronymus Tertullianum tertiũ ex Latinis scriptoribus faciat, aliàs quartum facturus, si Irenæum inter Latinos, non inter Græcos adnumerasset. D. Brissonius in Senatu Parisiensi Regij publicique iuris Regius vindex & Patronus, vir vt multæ lectionis, sic acerrimi iudicij, libro obseruationum diuini & humani iuris, in quo ex Eusebio & Epiphanio multos Irenæi ab eisdem transcriptos locos signat, omni adseueratione contendere, & cõtra sentientes sacramento prouocare non dubitat, istos qui nunc extant quinque libros, de Græcis elegantibus Latinos rudes factos. Quorum iudicium libenter sequar, maximè cùm agnoscam phrasim planè græcam, innumeras dictiones, formásque loquendi latinis minus vsitatas: græcos scriptores tantum citari, latinos nunquam: Homeri & Hesiodi græcos versus sæpe repetitos & intertextos: animaduertam frequentia ἀνακόλουθα καὶ ἀναπόδοτα; vix à latinis, sæpenumerò à græcis patribus hunc authorem citari & laudari. Accedit huc, quoties Eusebius & Epiphanius græci authores, aliquid ex illius suis scriptis inserunt (id quod non raró faciũt) toties se ad verbum velut apud ipsum habentur, verba eius citare, authoris verba se proferre testantur: cum verò Tertulliani latini scriptoris quidpiam adducit Eusebius, prius vt ex latino sermone conuersum fuit, transcribere fatetur: de Irenæo nihil vsquam simile dicitur.

Euseb. lib. 5. hist. cap. 4. 7. 8. Epipha. cont. hæres. 34. Euseb. lib. 2. hist. ca. 2

De primo horum librorum interprete nondum mihi satis liquet, quid statuendum sit, præsertim quùm illum nullus quod sciam, ad hoc tempus scripto indicauerit: Augustinus duos Irenæi locos latinè citat, sed qui non nihil ab hoc nostro interprete differant, forsan quod ipse latinos ex græcis faciat. Si mihi liceret de re dubia & obscura sententiam in præsentia ferre, citra cuiusquam animi offensionẽ, lubens affirmarem auctorem & interpretem horum quinque librorum eundem esse; qui primò græcè, deinde latinè tales dispari stylo posteris mãdarit. Nam cum natura græcus esset, & in omni genere disciplinarũ egregiè institutus, græcè idque perelegãter ac scienter scripsit, & latinè; verùm non pari sermonis fœlicitate & lepore, quia iam grandis natu in Gallias à Polycarpo legatus, latiæ linguæ barbara dialecto, sicuti ipsemet fatetur, plurimum exercebatur, facultatéque scribendi (latinè, vt interpretor) non exercitatus, græcis tamen & latinis benè consultum & prouisum volens, aduersus hæreses, quæ per terrarum orbem increbrescebant, libros istos cõscripsit. Aut certè Presbyterum quẽdam ad manum Irenæus habuit, qui eius iussu de verbo ad verbum coram transtulerit; aut translatos separatim postea communicarit, & mentem sensaque auctoris fideliter expresserit. Qui his cõiecturis me vnà cum piis & doctis viris quos hac de re consului, falli; & melioribus productis, primum interpretem indicauerit, & docuerit, nos sibi maximo beneficio gratos & deuinctos habebit. Hactenus de dubio in medium adducto dictum sit; nunc quid ad hanc editionem præter aliàs omnes priores accesserit, accipe.

Proemio lib. 1.

Primò ad calcem horum librorum comperies decem & octo priora capita libri primi, ex græco sermone latinè reddita, scholiísque illustrata, opera D. Iacobi Billij, cuius viri magnam eruditionem, eloquentiam, exactũ

iudicium mirentur alij, ego singularem humanitatem, insignem pietatem, integerrimam vitæ consuetudinē studiosè semper obseruabo atque colam. Deinde ex codicum parisijs, Basileæ semel atque iterū, itemque Lausanæ editorum collatione, simulque veteris cuiusdam manu scripti exemplaris fide & auxilio, cētum & mille locos, innumeris dictionibus immutatis, correctos habes, atque, ni vehemēter fallimur, fœliciter emēdatos. Vetus istud exemplar summa voluntate atque egregia animi alacritate suppeditauit & credidit D. Nicolaus à Sancto Andrea, vir qui eximia in Deum pietate, facultates vniuersas quas paruas non habet, partim in egenis, & miseris clementer & opportunè impertit; partim conquirendis toto orbe veterū scriptis, iisque in Ecclesiæ vniuersæ vtilitatem euulgādis diuinitus absumit. Tales eius ordinis consimiles huic studiosissimo viro reipub. Christianæ prorsus nato, mecum, obsecro, tacitus exopta, & absimiles vt ad meliorem frugem redeant precare. Sed ad Irenæum reuertamur. Ne quid libris eius sublatum aut deprauatū lector conqueratur, quod expūctum est, in annotationes reiecimus: quod ex veteri codice additū, duabus virgulis; quod immutatū, vnica signauimus: variis lectionibus in margine cum asterisci nota repositis. Præterea, multa quæ ad ecclesiasticæ fidej confirmationem, doctrinæ formas & regulas, sacramentorum ritus, Christianorum mores & hæreseωn euersionem maximè pertinent, ab aliis martyribus ac selectis patribus accepta, quæque dedita opera non tractasset, aut tātum subobscurè, hic Author: annotationibus nostris apertius & latius obseruauimus, vt ea secum qui vellet diutius consideraret. Ad hæc, huius authoris, hæretici suo more, præcipuè Magdeburgenses, & quidā Nicolaus Gallasius Caluinianæ pestis olim Geneuæ, hinc Aureliæ, postea vti ferunt, VVasconiæ præco, multos locos ex industria corruperant, & ad suas hæreses flagitiosè detorserant, quos restituere atque vindicare à falsa interpretatione operæprecium fuit ac decuit. Irenæi porrò sententias ab antiquis Authoribus, quorum libri ad nos peruenerunt, laudatas, suis locis nequaquam præteriuimus. Adiecimus etiam quinque capita sub finē libri quinti, quæ nondum typis cōmissa fuerant, in vetere codice reperta, & ea Irenæi germana esse perspicuè comprobamus. Librum quintum facilioris eruditionis gratia in capita diuisimus, quorum singulis singula argumenta apposuimus, quæ summā cuiusque cōprehendunt. Breuissima item scholia toto libro in margine sparsimus, sed quæ, ni fallor, totius rei sensum breuiter exponant: ibidem sacræ scripturæ locis omnibus indicatis. Tres insuper amplissimos indices attexendos curauimus; quorum primus Scripturarum his libris adductarum iuxta ordinē sacrorum Bibliorum est, secundus rerum & verborum B. Irenæi; postremus, Annotationum præcipua capita complectitur. Tum denique operis initio Præfatione ad Illustriss. Cardinalē à Borbonio, de Diuinæ Prouidētiæ consilio in tutanda & propaganda ecclesia aduersus Tyrannorum violentiā & Hæreticorū artes: de vtilitate ac necessitate lectionis Patrum antiquorum: atque veterum Gnosticorum cum recentioribus Hu-Gnosticis collatione amplissimè disserimus: Vitā quoque Authoris ex suis atque aliorum patrum scriptis contextā adiecimus. Multas dictiones, satis rudes fateor, puriorisque linguæ Romanæ amatoribus parū gratas, ab hoc authore passim vsurpatas, intactas reliquimus: tum quòd absque vllius emēdatioris codicis authoritate, tantis auctoribus præsertim veteribus pietais nostræ assertoribus, manus temerè inferre religio fuit; tum quia homini græco hæc facilè condonanda; nobis item qui conferentis inter se codices, non autem translatoris partes subiuimus. Satius etiam videbatur sub huius sancti viri simplicibus verbis iis quidem, sed quæ masculam vim animi, pectúsque martyris omnino redoleant, pietatem, fidem, integritatem, vitæque beatissimæ viam addiscere; quàm inanibus porcorum siliquiis pasci, aut inflato humanæ eloquentiæ vento intumescendo arroganter contemnere, vel maledico dente carpere. Cæterùm hæc inter quotidianas disputationes & occupationes Theologicas quibus obstricti per aliquot dies adhuc sumus, carptim contexta in cōmunem omnium vtilitatem, qualiacunque comperiantur, emittimus: dumque emandatiora & ampliora fiant & iterum exeant, cādide lector, quæ desiderādæ videbuntur ea benignè, quæso à te, suppleas, & boni æquique consulens, meliora cunctæ reipublicæ Christianæ amplificandæ caussa, mecum meditanda tibi semper proponas. Vale.

REVERENDISSIMO CARDINALI AC ILLVSTRISSIMO PRINCIPI CAROLO A BORBONIO, ROTHOMAGENSIS Ecclesiæ Archiepiscopo.

F. Franciscus Feu-ardentius Minor. S. D.

ET si quamplurima, eáque certa sunt argumenta (Princeps illustrissime) quę nos profiteri cogunt vniuersa quę hoc mundo cõtinentur, diuina prouidentia administrari: horum tamen omnium nullum mihi maioris videtur ponderis, eo quod à conseruatione Catholicæ ecclesiæ inter tot casus, procellas, atque discrimina rerum depromi potest. Furiæ domesticæ pœnas ab improbis diu noctúque repetentes, cœlestem quendam iudicem ac vltorem: mentis sibi consciæ recti tranquillitas, quæ vna res secundas secundiores efficit, qua aduersis in rebus reficimur, & in extremis periculis animum nequaquam despondemus, Deum rerum humanarum spectatorem & curatorẽ: futurorum vbiuis gẽtium prædictiones, eius prognosin apertè comprobant: ecclypses, cometæ, tonitrua, terręmotus, cataclysmi atheorum mentes obstupescere, & diuinum numen horrere compellunt. Ad hæc, inferioris huius mundi mutationes, superiorum orbium tam concinnus ordo adeo apertè gloriam Dei enarrant, vt ad eius contemplationem veluti ad scholam, officinámque mirabilium diuinorum nos ablegent Prophetæ, amandent Apostoli. Vt enim animam rationis participem corporis motus, nauis portum salua appellens gubernatorem: leges politicæ magistratum: domus affabrè facta & ornata architectum, diligentémque patremfamilias certò demonstrant: sic huius machinæ fabricatio, ordo, vicissitudines, opificis potentiam, sapientiam, & prouidentiam omnibus planè notam, testatámque relinquunt. Verùm luculẽtioribus multò atque efficacioribus argumentis vrgetur, cogitúrque mens nostra Deum optimum max. agnoscere humanis rebus præsentem adesse, dum animo secum reputat quanto amore & studio in hoc exilio hominum sacros quosdam cœtus, omnibus seculis sibi collegerit: quos nunc occultis inspirationibus, nunc apertis oraculis cœlesti doctrina informaret, statim pro erratis paterna seueritate castigaret, protinus mirificis promissionibus honestaret. Non nisi Diuino auspicio ac ductu sospes incolumísque è cruentis fratrum manibus, ad Ægyptios Iosephus euadere potuit, vbi fame periclitantem Dei familiam non aluit modò, sed & peregrinantem apud exteras gentes patria ac ciuitate donauit, diuitiísque & honoribus cumulauit. Pari prouidentia Moses vt omnem Israëlis progeniem seruaret, infans seruatus est. Quem parentes fiscella scirpea bitumine illita inclusum in profluentem proiecerant, reddidit terris tumidus amnis, quasi mentis Diuinæ conscius: redditum, regiæ aulæ intulit diuini vis decreti, vt vnde illi nuper mortis tenebræ intendebantur, regalia sint alimenta exhibita, & quæ nuper domus illi exitio penè fuerat, eadem ad imperium extulit. Protagoricas dubitationes ac furores Epicureos deponere necesse est, quando attentis animis consideramus Enoch in cœlos subductum, Noë cœlitùs diluuio ereptum, icta cum patribus fœdera, maris Erithræi turgentes vndas, istis exitum, illis exitium parantes: nubem præterea apricantem ne sol adurat: ignem collustrantem ne caligo terreat: manna & coturnices è cœlo decidentes, ne esuriant: petram aquas affatim effundẽtem, ne siti, quos Deus sibi delegerat, conficiantur. Quis nostrum est qui fratricidam Caïnum horribili omnium membrorum concussione trepidantem conspexerit; vindices diluuij aquas terra, mari, cœlóque erumpentes, Sodomeorum crepitãtes flammas, Pharaonis, Abimelechi, Absalonis, Holoferni, Antiochi, Iesabelis, Athaliæ funestos exitus; Assyriorum, Græcorum, Chananeorum interne-

Philo lib. de cõf ling. Xenophon in Cyro.

Prouidẽtiæ assertio ex effectis naturæ

Sap. 13. Psal. 18. Heb. 11. Rom. 1. Lactant. lib. 1. ca. 2. Theophilus Antio. li. 1. ad Autoly. Minut. fœlix in octa. Tullius li. 1. & 2. de natu. Deor.

Ex piorũ gubernatione.

Gene. 37. &c.

Exod. 2. 3. &c. Iosephus 2. & 3. antiq.

Genes. 5. 7. &c. Exod. 14. 15. &c.

Genes 4. 7. 18. &c.

ctiones, vrbium, rerumpublicarum, & regnorum miseranda excidia vel tantillùm animo contemplatus fuerit, qui supremum quempiam vltorem non statim profiteatur? Quid quòd ad vnius Synagogæ rectoris vocem, sol per diem steterit immobilis: *[Iosue 10.]* ad alterius preces decem gradibus retrocesserit? *[4. Reg. 20. Isa. 38.]* Quid Sinai fragoribus rigens & tremulus, fumo nubéque obuolutus ac fulgetris coruscans, dum facie ad faciem Mosen adloquitur Iehouah, & legis tabulas, politiæque instituta dictat? *[Exod. 19.]* Quid Dauidis, Heliæ, Ionæ, Susannæ, Danielis, trium simul Iuuenum ab extremis periculis ipsisq; inferorum faucibus, velut à tumulis excitatio? Quid quòd ad ipsius *[Nume. 16.]* Mosis nutum terra hiscit & finditur, quò contumaces diuini verbi aduersarios deglutiat: ad *[3. Reg. 18.]* Eliæ orationem semel & iterum cœlum ignes demittat, triennium rorem omnem contineat, mox affatim exundet? Quid quòd ad preces & tactum corporis Elisei, mortuus ad vitam redeat, *[4. Reg. 4.]* huius ossa iam terræ visceribus abscondita, suo eóque solo contactu cadauer animam spiritúmque recipiat? Quid inquam, hæc vniuersa sibi volunt, nisi Deum ecclesiæ suæ adeo præsentem adesse, vniuersa quæ geruntur intueri ac moderari, piorum vota exaudire, impios pœnis subiicere, sicq; omnibus prouidere, vt parum absit quin sensibus ipsis percipiatur? Innumeras istius modi demonstrationes prætereo, quas aut ratio humana ex diuinis operibus colligere, aut in veteris ecclesiæ.i. Synagogæ libris prudēs lector aduersus Atheos animaduertere poterit: vt ad eas, quæ ad Ecclesiam Christianam illustrandam faciunt, nunc transeam.

[Prouidētia erga Ecclesiam Christianam.] Atque vt omittam illud non modò prouidentiæ certum indicium sed & misericordiæ beneficium, quo misit Deus Verbum suum vt huius humani corporis veluti ergastulo includeretur, & Ecclesiam euangelij tuba conuocaret, erudiret, atque proprio cruore ablueret: Duo in primis obseruanda & miranda prouidentiæ exempla mihi videntur, alterum, quòd inter tot hostium atque tyrannorum minas, cruces, gladios, ignes & varia suppliciorum genera, non tantum eam saluam, incolumen & triumphantem, sed & auctiorem ac cumulatiorem reddiderit. Alterum, si quidem inter tot errores, mendacia, hæreses, non tantum integram, puram & sinceram eius de fide & sacramentis doctrinam sartam tectam esse voluerit, verùm multò clariorem atque illustriorem semper reliquerit. Malis (vt in singulis naturæ rebus compertum est) ruunt atque intercidunt omnia: Ecclesia verò quadam velut antiperistasi, vndecunque obsessa oppressáque palmæ ac virtutis in modum erigit sese ac vegetior, potentior, augustiórque efficitur, eius itaque cura & moderatio singulari quodam studio diuinæ menti insidet: quod cùm sit luculentissimum omnium quæ ad eruendam confirmandámque ex Ecclesiæ gubernatione prouidentiam faciunt, agite, res in ea antiquitùs gestas contemplemur. Vix dùm Ecclesia è cunis excesserat, quum Satanas obcæcatos Iudæos & furiosas Gentes subinde suscitauit, quæ illius cœtus prohiberent, factos crudeliter aut trucidarent aut dissiparent, pastores priùs contumeliis *[Acto. 7. & 9.]* affectos, miris suppliciis excarnificatos è medio tollerent. Synagoga literis & satellitibus Saulum adolescentem allectum communit & armat, qui vastet ecclesias, negare & blasphemare *[Tertul. in apolog.]* Christi nomen Christianos compellat, abnuentes conterat & lapidibus obruat. Romanorum *[Euseb.]* Senatus Christum Iesum ad se cum Tiberij Cæsaris suffragij prærogatiua delatum, Deum non *[Nicepho. in hist. Eccle.]* agnouit, sed respuit. Nero totius imperij vires ad oppugnandū & excindendum Christi nomen *[August. 18 de Ciuit. cap. 52.]* conuertit: cuius furorem imitati sunt alij ferè omnes orbis Imperatores vsque ad Constantinum, nouis Phalaridibus ac Perillis in excogitandis nouis tormentis ingeniorum suorum acumen & astutiam exercentibus. *[Eutrop. lib. 8.]* Sed tùm maximè enituit Diuina prouidentia, tyrannis mortibus horrendis pereuntibus, Ecclesiæ grege ouicularum suarum cædibus, ac martyriis in dies *[Sueto. in Nero. & Domit.]* augescente, donec totum impleret orbem. Nam primus ille, qui Cæsariano gladio in eam sæuierat, mortem sibi consciuit in hæc verba prorumpens: Turpiter vixi, turpiùs pereo. Domitianus à domesticis & libertis septem vulneribus cōfoditur. *[Dion. Cass. in Traia. & Hadri.]* Traianus resolutione membrorum & stupore corporis primùm subito correptus, aqua intercute demùm extinguitur. *[Spartia. in Hadri.]* Hadrianus nimio sanguinis fluxu exhaustus, sanguinis effusi pœnas in sanguine soluit. Antoninus apoplexia *[Iuli. Capitol.]* correptus quùm triduo mutus decubuisset, periit. Seuerus vehementi membrorū, pedum præcipuè dolore afflictus, venenū petiit. *[Sexti Aurel. epitom.]* Maximinus cum filio adhuc puero à militibus discerpitur, conclamātibus cunctis: Ex pessimo genere ne catulum quidē habendum. *[Euseb. lib. 7. hist. ca. 1.]* Decius cùm vix biennio imperasset, vnà cum liberis trucidatur. Valerianus septuagenarius à Sapore Persarum rege *[Pōpo. Lat.]* victus, instar feræ cancellis ferreis includitur, tandémque senio confectus barbarica crudelitate excoriatur. *[Euseb. Orat. ad sanct. cæt. cap. 24.]* Valerianus cum fratre & nepotibus Mediolani pluribus vulneribus concidit. Aurelianus cum Thraciam furiosè inuaderet, inter eundum cæsus, viæ publicæ sulcos impio

sanguine

Ibidem cap. 25. sanguine contaminauit. Diocletianus variis prius morbis afflictatus, tabe tandem corporis, & mentis insania, qua sibi ipsi vim intulit, cœlesti flamma consumpta eius domo, miserè interiit. Deficeret mihi tempus narranti, vltiones, iras, vindictas, quas velut sagittas igneas Deus ille vltionum Dominus, *Psal. 93.* in sceleratissimos illos Gigantes intorsit, atque Ecclesiæ integritatem & innocentiam asseruit, vti discerent omnes, ait Tertullianus, *Libr. ad Scap.* μὴ θεομαχεῖν: cœlestémque Iudicem existere, cui corpora, mentes, vitáque seruorum suorum curæ essent. Quibus enim viribus tantam tyrannorum rabiem excepisset, sustinuisset, fregisset ouile Christi, nisi Dominus ipse fuisset *Zacha. 2.* murus igneus in circuitu eius? *Psal. 126.* Nam si domum istam non ædificasset, in vanum laborassent eius ædificatores apostoli. Quum namque tot tyranni insurgerent, tot mortis genera intentarent, tanto furore perciti in eam baccaharentur, eam profectò absorbuissent. Quid igitur accidit? *S. martyrũ constantia.* Crudelissimis tyrannis Dominus constantissimos athletas obiecit, qui suo sanguine incendia restinguerent, sua constantia & patientia hostes permouerent, suis miraculis conuerterent, atque euangelium quod annunciarant, propria morte confirmarent, & dilatarent. Vidit Hierosolyma suos Stephanos, Iacobos, Simeones lapidibus obrui, gladiis confici, furcis appendi: vidit *Acto. 4. 7. &c.* Apostolos & discipulos in carcerem coniici, virgis cædi, & relegari, quos regni cœlorum ac peccatorum remissionis gratiam offerentes, miraculísque dicta probantes conspexerat. Vidit Antiochia suos Euodios, Herones, Cornelios, Theophilos duris certaminibus pro christiana pietate contendentes: *Euseb. & Niceph. in Histor.* vidit Ignatium vinctum abripi ad leones. Vidit Smyrna cinctum duodecim discipulis Polycarpum, posteaquam octoginta & sex annos gloriæ Christi seruierat, sponte posita veste, detractisque calceis in flammas constanter prosilientem. Vidit Roma Ecclesiæ lumina *Tertull. lib. Præscrip.* Petrum, Paulum, Ioannem in cruce, cæde, & feruenti oleo pro euangelio quod docebant, fælicissimè decertantes: vidit Linum, Cletum, Clementem, Anacletum, & alios innumeros, religionem nostram infractis animis inter tormenta profitentes. Vidit & fœminei sexus virilem *Martyrol.* fortitudinem Sabinæ, Symphorosæ, Sophiæ, Petronillæ Domicillæ, Seraphiæ nimirum confessionem. Omnium enim erat vna fides, vnum baptisma, vnus pater, Deus vnus: ac proinde vna *Euseb in Chro. & Histor.* confessio. Vidit Gallia anno 17. Antonini Veri Imp. innumerabilium martyrum victorias, & coronas: vidit Epagatos, Sanctos, Maturos, Iustos, Dionysios, Alexandros, Ponticos Alcibiades, & ne alter sexus desideraretur, Blandinas atque Biblides, ad tribunalia properantes, vt fidem Christi, quam viui professi fuerant, morte cõfirmarent. Vidit te Lugdunensis Ecclesia Pothine, suum pastorem nonagesimo ætatis anno coram tyrannis palam, ac ingenuè, alacritérque profitentem, professum inhumaniter raptari, & multis circunquaque affectum vulneribus, in obscurissimo carcere piam ac sanctam animam cœlis vnde manarat, reddentem. Vidit te, ô Irenæe, tantorum martyrum literis cõmendatum, probatúmque, post varios pro populo Dei exanthlatos labores, sub Seuero cum maxima Ecclesiæ tuæ parte, glorioso martyrio beatas sedes pe- *Psal. 115.* tentem. Vidit totus orbis non esse ignominiosam, sed preciosam & gloriosam in conspectu Domini mortem sanctorum eius. Vidit mirifico euentu Deique cõsilio, oues lupis occurrere, horũ incursionibus nõ posse terreri, dissipari, cõsumi, sed potius colligi ac multiplicari. Vidit martyrũ *In Apolo.* sanguine rigatam vineam Domini Tsabaoth palmitibus ramis & fructibus amplioribus dilatari. Semen est, ait Tertullianus, sanguis Christianorum, plures efficimur, quoties metimur à vo- *li. ad Scap.* bis. Exquisitior quæque iniquitas vestra, illecebra est magis sectæ: & idem rursus: Non deficiet *Iustinus martyr. Apolog. 1.* hæc secta, quam tunc magis ædificari scias, cùm cædi videtur. Et alius qui se Christianorũ morientium feruore, & cõstantia ad Christi professionem adductum fatetur, scribit: Credentes in *Idem in dialogo.* Iesum nemo terrere, nemo domare valet. Obtruncamur, crucifigimur, obiicimur bestiis, ignibus, aliisque tormentis tradimur, tamen à confessione non discedimus: sed quantomagis in nos sæuitur, tanto plures pietatem fidémque per nomen Iesu profitemur: haud secus quàm si *Augu. 22. de Ciuita. cap. 6.* quis vitem putatione prouocet ad vbertatem fructuum. Mirabile profectò & prodigio simile prouidentiæ Dei opus. Ligabantur, includebantur, cædebantur, torquebantur, vrebantur, la- *In vita Malchi.* niabantur, trucidabãtur & multiplicabantur. Summatim dicam cum Hieronymo: Persecutionibus creuit Ecclesia, martyriis coronata est.

Sed mihi iam satis supérque dixisse videor, Princeps optime, atque pastor vigilantissime, de primo prouidentiæ diuinæ circa Ecclesiam exemplo: posterius, si placet, vberiùs expendamus. Hoc enim negotium longè grauiùs & periculosiùs habet Ecclesiam, quandoquidem persecu- *Tertull lib. de fuga in perseq.* tio martyres, hæresis apostatas tantum facit. Persentiscens igitur Satanas externis illis christianorum lanienis & mactationibus, regnum Christi explicari latiùs, séque martyrum sanguine

propè suffocari, leonis rabiem in dolos serpentis mutat: & quasi cuniculis ciuitatem Dei oppugnare & subuertere festinat. Sublatis námq; è medio Apostolis, vt in domum vacuam custode ex tempore impetum facit, ac contritum caput rursus erigit: & iniquissimo ferẽs animo euangelij luce tenebras quas mundo infuderat, euanescere; mores quibus orbẽ corruperat emẽdari; oues quas rapuerat eripi; Deo & Apostolis par pari toto conatu referre meditatur. Viros ergo seductores, & ad omne nefas paratissimos & audacissimos hortatur & excitat, qui sub nomine Christiano pestilentissimas hæreses disseminarẽt, nefariis artibus omnia tentarẽt, obscœnis libidinibus sacra vniuersa conspurcarent, atque nomen Christianum omnibus inuisum redderent, multis secum in Gehennã æternam abreptis. Commouit, inquam, monstra potiùs quædã tetra, quàm homines, Simonem, Saturninum, Basilidem, Carpocratem, Valẽtinum, Ebionem, Cerinthum Marcionem & reliquos id genus singulares apros, qui vineam Domini depascerẽt, ac effoderent, inimicos homines qui sacrum agrum lappis, filicibus, zizaniis, spinis longè latéque seminatis corrumperent. Horret animus ad tantam Satanę efficaciã. Simon Samariæ, Tripoli, Cæsareæ, Romæ denique Deum se vocans, diuinos postulat & consequitur honores: quæcunque tradunt sacræ literæ de Spiritu sancto, & hominum Saluatore, ad se transfert: opera Helenæ, quam è publico Tyri prostibulo sibi comitem adsumpserat scortum nobile, cœlum Mundum & Angelos se creasse prędicat, ac vt fidem extorqueat, magorum pręstigiis homines fascinat, & multiplici obscœnarum voluptatũ licentia inescat. Ab huius putido corpore illico prodierũt monstrosarũ hæreseon diuersa capita, Dositheani, Cleobani, Geortheni, Masbothęi, Adrianistæ, Eutychistæ, & vt simul cum Irenæo cuncta perstringam, quotquot sunt hæreses, inde promanarunt. Menander Antiochiæ Simonem præceptorem impietate superat, Patrem quẽdam omnibus præterquàm sibi, ignotum fingens, qui ipsum hominibus Saluatorem misisset, quatenus baptismo Menãdri nomine tincti, postea nec senescerent, nec mori possent. Ebion Hierosolymis ac in Basanitide regione, Christum naturali parentum commixtione natum, atque Iudæorum ritus omnes obseruandos cõcionatur: Pauli epistolis, & euangeliis, vno Mathæi excepto, extremo scelere repudiatis, & explosis. Cerinthus Ephesum & Asiam fermento suo labefactat: Iudæorum Deum Angelum esse, Christum quiddam spiritale, quod specie columbæ in Ioseph filium illapsum, ipsum dum pateretur, reliquerit commentus, simúlque regnum terrenum & carnis delitias post resurrectionem suis promittens. Basilides, Valentinus, Carpocrates, Saturninus Gnosticarum cohortium antesignani, ne quis terrarum angulus impietate desertus videretur, in Syriam, Ægyptum, Cyprum, Romam, Galliámque hæreseon suarum signa inferunt. Nam ille sub Nov, Logi, Dynameos, Sophiæ & Phroneseos nominibus, plures Deos inuenit, angelos cœlorum hominúmque fabricatores, & Simonem Cyrenæum, cui Christus propriam speciem supposuerat, crucifixum fuisse, eo interea Simonis induta forma subducto, eminùs stante, ac Iudæos deridente, scelus ipsum, impudentissimè comminiscitur. Valentinus Pleroma triginta æonum dormiendo reperit, quos per Ogdoadas, Decadas & Dodecadas distribuat, dehinc mirandis fabulis de Bytho, Syge, Demiurgo & Achamoth adductis, multa de Christo, Spiritu sancto, mundi origine, ac contra bona opera, falsa & blasphema tradit, nullum aut mulierum, aut ciborum delectum obseruandum docet, spreta & reiecta carnis (quæ religionis nostræ summa est) resurrectione. Tantarum impietatum suffragatoribus non destituitur, eheu hominum miseria! sed ab eiusdem officina prodeunt Marcus, Secundus, Heracleon, Bassus, Ptolemæus, Colarbasus, & nec pro dignitate monstrosis nominibus insigniti Barbeliotæ, Borboriani, Naasinori, Strationi, Phemionitæ, Sethiani, Ophitæ, Cainæi, Antitactæ, Peratæ, &c. His erroribus turpissimarum libidinum licentiam magicis etiam artibus & potionibus adaugendam adiicit Carpocrates, & sectatoribus tantę arrogantiæ furorem immittit, vt sibi ipsis, Petrum, Paulum, Angelos, imo & Iesum Christum postponãt. Porrò Marci, Valentiniani dementiam superiorum impietatem longè anteire constat. Nam prophetiæ donum sibi arrogans, cõtaminatis iam à se mulierculis, illud ipsum pro libidinis mercede se conferre asseuerat: Petrũ Paulúmq; scientia rerum omniũ, vt ait, superat: Cæleste ipsam veritatem ipsius ex ore, secum loqui iactitat, demùm sic cœlum terræ, terram cœlo cõmiscet, sacramentorũ Eucharistiæ, Matrimonij, & Postremæ vnctionis formas ritúsq; deprauat & immutat, vt in his recẽsendis cogatur Irenæus interdum ingemiscere, interdum Tragicorũ exclamationibus profligatissimũ & perditissimum hominem insectari. Saturninus Alexandriæ vociferatur Saluatorem sola opinione hominem factum, & passum, & authorẽ coniugij Satanam ipsum facere non dubitat. Nicolaus

matrimonia

Egesippus.

Primi libr. D. Iren. summa.
Matth. 13.
Iren. lib. 1. cap. 20.

Theodo. Comp. hæret fab.
Iren lib. 1. cap. 20. & 21.

Cap. 26.

Cap 25.

Cap. 23.

Ca. 1. 5. 6. 7

Theodo. Comp. hæret. fab.
Ire. lib. 1. cap. 24.

Cap. 8. 9. 10. & deinceps.

Cap. 23.

Cap. 27. 28 30. & 31. Matrimonia soluit: Cerdon per occidentem nugatur Patrem Domini nostri ignotum, nec legem, nec prophetas dedisse: Tatianus per orientem Adæ saluti contradicit, Valentini æonas serit, & ficta cõtinentia, ecclesiarum tranquillitatem & puritatem dilacerat & labefactat. Marcion, quem propter scripturas concisas & corrosas Ponticum murem vocat Tertulianus, & Irenæus, blasphemiarum ergô, os diabolicũ; ob stupra ab Ecclesia semotus, Põtum, Asiam, Palestinam, Ægyptum, Cyprum, Romam denique peruagatur: Deum vnum natura malum, alterum bonum tantum & misericordem ad arbitratum suum architectatur: vnà cum Ophitis & Cainæis, sceleratos quosque vti Ægyptios, Sodomitas, Cain, Iudam cœlis locat: Abraham & iustos omnes inde deturbatos, inferis mancipat, resurrectionem carnis inficiatur, atque tetram impietatum Lernam in orbem Christianum inuehit. Piget me dira alia mõstra, mendacia prodigiosa, execrandas hæreses recensere, quibus Irenæi seculo Satanas fidei nostræ lumen obductum, extinctum, & ab Ecclesia planè sublatum procurabat. Hæ sunt præstigiæ & artes, quibus filiis Dei imponere & illudere studebat, laquei & errores, quibus ad æternas tenebras abripere miseros filios hominum conabatur: hæc semina ex quibus hodie opinionum, errorum, blasphemiarum tantæ fruges. Isthæc sunt portenta, quibus cum his in libris Irenæo bellum suscipiendum & acriter gerendum fuit.

Lib. 1. cont. Mar. Ire. lib. 1. cap. 29.

Sap. 11. & 8. Prouidẽtiæ effectus aduersus hæreses. Quid autem ad hæc diuinum illud consilium, quo sicuti omnia facta sunt in numero, pondere & mensura, sic eadem à principio ad finem vsque disponuntur suauiter? Tantas pestes in populum suum grassari, tantas tenebras diutiùs serpere, & veritatis suæ lumen diu suppressum esse non patitur: nec eos qui nomen & auxilium implorarent suum, funditùs perire. Si quidem pro sua pietate erga genus humanum, hos conatus citò ac fortiter retundit, cùm viros pietate singulari insignes, virtutibus conspicuos, omni genere disciplinarum instructos, miraculis & aliis donis Apostolicis exornatos, Ecclesiæ suæ multùm laboranti suggerit, parat, & profert, qui traditum ab Apostolis veritatis depositum studiosè custodiant, pios in vnius Ecclesiæ naui contineant, hæreseon pelago demersos pro viribus detrahant, viua voce præsentes, scriptis absentes & futuros præmuniant, herbas noxias & spinas eruncent, hæreses omnibus detestandas & exsibilandas commonstrent, & ea quæ ad fidem verámque disciplinam pertineant, manifestiora faciant & illustriora: atque istud est alterum diuinæ prouidentiæ opus, de quo hîc dicendum suscepi. Inter alios autẽ innumerabiles quibus aureum illud seculum floruit, Irenæo vel Eusebio teste, palma iure debetur, quippe qui antiquitate, eruditione, zelo, scriptis ac monumentis editis nemini cedat. Hic igitur alter Phinees adulterinis suis dogmatibus nusquã terrarum, nusquam gentiũ visenda Ecclesiæ offendicula moliẽtes, gladio verbi Dei perfodit; instar Dauidis Goliathas agminibus Dei viuentis insultantes prosternit: & Matathiæ accensus zelo, non vnicum, sed omnes qui à fide deficiunt, his quinque voluminibus ad hunc vsque diem constantissimè persequitur. Enimuerò breuem quidem illam, sed grauem fidei confessionem, cui Symboli nomen dedêre, vt immobile saxum cunctis erroribus opponit, hoc fidei regulam appellat, nihílque illis adfine complecti docet. Exinde Ecclesiarum omnium mirabilem consensionem placitis Gnosticorum, sibi & veritati repugnantibus, obiicit: passim etiam nõ solùm diuinarum scripturarum sceleratos corruptores & euersores eos esse, sed & multorum scelerum ac flagitiorum reos peragit, quæ sanè veritatis tantos assertores non decebant. Ad hæc, cum singulis hæresibus ea arte congreditur, vt eas primùm inter se committat, quò mutuis dissidiis pereant: deinceps, Prophetarum vocibus, euangeliorum verbis, & Apostolorum literis damnatas explosásque manifestissimè docet. Caput fidei illud de vnico veróque Deo patre Domini nostri, mundi creatore ac legis euangeliíque largitore, qui sit penitus immutabilis, omnipotens, incircunscriptus, cuncta sciens, simplex, imperuestigabilis qui totus sit mens, totus logos, totus spiritus, totus fons omnium bonorum; qui per filium suum omnia creauerit, & summa prudentia moderetur; qui demùm talem se per legem, Prophetas & Euangelium prodiderit, summis viribus tutatur, mordicúsque retinet. Christum personam à Patre & Spiritu sancto distinctam, verum Deum ac Patri homoousion, Angelis etiam incomprehensibili natiuitate abæterno genitum, qui præfinito tempore de Beata virgine Maria verè natus sit, vnicus humani generis redemptor & saluator pluribus locis sedulo inculcat. Spiritum sanctum nec deitate, nec æternitate nec operibus vllis diuersum ab vtroque illorum agnoscit. De angelorum hominúmque creatione & lapsu, de Lege, Prophetis, Euangelistis Apostolis, de Ecclesiæ catholicæ notis & doctrina, de fide, operibus bonis, libero arbitrio, de sacramentis, præcipuè de Eucharistia eiúsque oblatione, de animorum

Lib. 4. hist. cap. 21.

Nume. 25.

1 Reg. 17.

1. Mach. 2.

Iren. lib. 1. cap. 2. 3. 4. & lib. 3. ca. 2. 3. 4. 5 Sũma quatuor librorum posteriorum.

immortalitate, resurrectione carnis, Antichristo, extremo iudicio, aliísque omnibus religionis
Christianæ capitibus piè & orthodoxè disserit.

Finem dicendi hoc loco facerem, Princeps Christianissime, ni viderem peropportunam, *Vtilitas lectionis Veterum.*
imò & necessariam hìc occasionem disserendi, quanta ex horum librorum lectione percipia-
tur vtilitas, quanta nos ad perlegendos inducat necessitas. Etenim si venerãda sunt vetusta dog- *Basilius li. de Spi. Sã. cap. 29.*
mata, quòd ob antiquitatem habeant eximium reuerentiæ & admirationis specimen; si in ea
quæ est de religione controuersia, antiquiorẽ amplecti monemur; si martyrum scripta euange-
licam maiestatem, præ cæteris spirant; si Apostolicæ prædicationis & vitæ imagines summoperè
desideramus; si primariæ Ecclesiæ, in qua adhuc sincera pietas vigebat, ideam ac simulachrum
exoptamus: non video vnde hæc meliùs assequamur, quàm ab Irenæi & similium monumentis.
Apostolorum certè seculum digito tãgebat, Ioannes euangelista Apocalypsim paulò antè eius
ætatẽ scripserat, Apostolici planè & admirabiles viri omnibus adhuc in Ecclesiis rectores & do-
ctores illo seculo florebant, vt potè in Asia Ignatius, Serapion, Polycarpus, Papias, Apollinaris,
Polycrates, Melito, Theophilus: in Affrica & Alexandria Iustus, Demetrius, Pantenus, Cle-
mens: Hierosolymis Simeon Christi consobrinus, Marcus, Narcissus: Athenis Publius, Quadra-
tus, Aristides: Romæ Thelesphorus, Higinus, Anicetus, Eleutherius, Victor, Iustinus, in Gal-
liis Pothinus, Dionysius & innumeri alij, qui vel ab Apostolis, vel ab horũ auditoribus in Chri-
stiana pietate edocti, & in pastores Ecclesiarum cooptati, illorum doctrinam integram, incon-
taminatámque omni ope conseruabant & propagabant: quam his libris comprehensam ma-
gna ex parte habemus. Si inter huius seculi tot dogmatum varietates, & pugnãtes scripturarum
interpretationes germanam sincerámque sententiam quærimus, qua conscientiæ trepidanti
consulatur, patrum illorum pietas, sensúsque inuestigandus summoperè & amplectandus mihi
videtur. Hi namque pastores sunt, quos Dominus promiserat Ecclesiã pasturos iuxta cor suum. *Ezech. 34*
Hi fortes & ad bella idonei, qui lectulum Solomonis nostri ambiunt: ac custodes murorum *Cant. 3.*
Tsionis, qui nec die tacent nec nocte. Hi filij sunt pro patribus nati, qui instar plantationum oli- *Isa. 62.* *Psal. 44.*
uarum mensam dominicam circundant. Hi terminos eos posuerunt, quos transgredi nefas. Hi *& 127.*
Ecclesiam constituunt, quam audire Christus imperiosè iubet. Hos posuit Spiritussanctus re- *Prouer. 22.*
gere Ecclesiam, quam acquisiuit suo illo sanguine. Hos dedit pastores & doctores ad coagmen- *Matth. 18.* *Acto. 20.*
tationem sanctorum, ne fluctuemus ad omnem ventum doctrinæ, donec euadamus omnes in *Ephes. 4.*
virum perfectum. Horum exitum intuẽtes, fidem imitari iubemur, quippe legatione pro Chri- *Hebr. 13.* *1. Cor. 5.*
sto fungebantur. Hos valde perfectos (ait noster Irenæus) & irreprehensibiles esse decebat, *Lib. 3 ca. 3.*
quibus Apostoli ecclesias suas committebant, & successores relinquebant, quibus rectè agenti-
bus fieret magna vtilitas, lapsis autem summa calamitas. His non consultis, sacras literas adire,
non intelligere, sed insanire, non sapere, sed desipere est: quandoquidem Scriptura prophetica *2. Pet. 1.*
priuatæ interpretationis non sit. Horum omnium tanto locorum, terrarum, idiomatum inter-
uallo disiunctorum, coniuncta, vnanimísque de religione assertio, quum non nisi à Spiritu san-
cto originem ducat, penitus suscipienda atque tenenda mihi videtur, si Catholici velimus esse.
Atque vt innumerabiles orthodoxos, qui id nonquam nõ præstarunt omittam, quoties Lutero
vel Melanchthoni aduersus Sacramentarios; Zuinglio, Bullingero, Caluino, Beszę & reliquis sa-
cramentariis aduersus Seruetum, Trinitarios, Anabaptistas, Vbiquistas, aut alios veterum hæ-
reseon reparatores, multis de rebus certamen est subeundum, toties ad Patres prouocãt, ad Pa-
tres confugiunt, Patres & Concilia iudices legitimos appellant. Anno 1573. quùm è Delphi-
natu redeuntes vnà cum exacti iudicij viro. F. Mathurino Quadrato sodalitij nostri S. Theolo-
giæ ac linguarum professore, Lugdunũ appulissemus, & aliquot ibi dies feriati, cum Caluinia-
næ scholæ ministro præcipuo, non indocto certè homine, quem D. Anglum vocabant, in vico
mercimonij, ad insigne fontis, eius in hospitio disputationem instituissemus, quo pactò contra
Arium, Filium Patri esse consubstantialem; vel contra Nestorium, Christum vnica hypostasi in
duplici natura consistere; B. Mariam verè Dei matrem esse; vel certè Spiritum sanctum à Filio
procedere, ex solis iisque apertis & manifestis scripturæ verbis euinceret: multis hinc inde qua-
tuor horis productis, dilutis, atque discussis, tandem hæsit nebulo, & quo se verteret non aliud
habuit pręter pontificum, patrum, martyrúmque scripta, & Conciliorum decreta, à se priùs su-
perbè aspernata, quibus id piè religioséque sancitum fuerat, atque contra sentire impium nefa-
riúm que asseuerando, proprio se gladio iugulauit. Sed agedum, quod intermissum fuerat prose-
quentes testatæ, consignatæque antiquitatis clarissimis monumentis illustremus.

Itaque

Itaque non alio ex fonte errores omnes phanatici & hæretici hauriuntur, quàm cùm superbè impudentérque priscorum patrum sensus & dogmata aspernati quidam prauarum opinionum assertores, scripturas pro arbitrio ad obliquum prauúmque sensum detorserunt. Omnium illorum authoritates, & interpretationes irridebant Hussus Vuicleffus, Abbaillardus exhausti [*Bernard. ep. 190.*] ruboris homines. Apostolici & Berengarius cum manipularibus eosdē nimis arroganter aspernabantur & respuebant. Nestorius (ait Socrates) veterum interpretum libros versare noluit: [*Algerus Lanfrācus.*] sed seipsum omnibus præstantiorem dixit. Arius nullos ex veteribus dignos putabat, qui secum [*Lib. 7. hist. cap. 32.*] conferrentur. Conqueritur de Eunomio Basilius, quòd nihil daret antiquitati, nec reuereretur [*Alexāder Alex. tom. 1 Concil.*] eorum Christianorum multitudinem, qui ab eo tempore, quo Ecclesiæ Christi fundamenta iacta sunt, magna posterorum admiratione floruerunt. Pelagiani ait Lyrinensis, Catholicis occinebant: Reiicite antiquam fidem, paterna instituta, maiorū deposita. Origenem quoque tum [*Niceph. li. 8. cap. 7.*] errasse subiicit, cùm sibi plus satis credens, veterum magisteria contempsit. Eutychem accusat [*Lib. 1. cont. Euno.*] Vigilius martyr, quòd petulantis animi supercilio, antiquitùs traditas à patribus regulas pro viribus [*Lib. 1. cont. Eutych.*] deiecit, vt à se cōficta in Ecclesiam induceret. Sed quid de Gnosticis Irenæus? Vndenam virulentas sententias protulerunt? Nimirum adeo intumescebant, vt neminem sibi aut scribendi industria, aut persuadendi artificio, aut rerum omnium cognitione parem, ne quidem Pe- [*Lib. 1. c. 9. & 24 li. 2. ca 48. lib. 3. ca. 12. 15.*] trum & Paulum gloriarentur: quamobrem se primos veritatis inuentores & assertores: quinetiam cæteris omnibus ignota mysteria se solos aperuisse, quæ omnes Presbyteros & Discipulos latuerāt, se Spiritu sancto imbutos atq; perfectos: Catholicos verò Choicos & animales esse thrasonicè prædicarunt. Deum immortalem, quàm pressis vestigiis Hu-Gnosticos præsentes, [*Lib. cont. Reg. Angl.*] Gnosticis superioribus adhærere videmus! Quàm arrogāter Patrum omniū scripta & lucubrationes irrident & contemnunt? Istorum omnium antesignani ac primipili Luteri præposterum iudicium subnectam. Ego, ait, aduersus dicta patrum & Angelorum pono Euangeliū (ita enim suos libros vocat) hîc sto, hîc sedeo, hîc maneo, hîc glorior, hîc triumpho, hîc insulto Papistis, Thomistis, Henricistis, Sophistis, & omnibus dictis hominum quantumlibet sanctorum. Nihil [*Prolog. lib. aduer. Ecclesi. statū.*] curo si mille Augustini, mille Cypriani, mille Ecclesiæ contra me starent. Et alibi: Doctrinam meam nolo iudicari à quocunque nec ab Episcopis, nec ab Angelis omnibus; volo per eam & Angelorum quoque iudex esse. Quis obsecro, ad tantam arrogantiam non obstupescet, non ab eadem abhorrebit? Quis non à Satana primo superbiæ parente profectam, & animo Apostatæ instillatam non iudicabit? Longè enim maiore modestia & moderatione de se sentiunt, pauperes illi spiritu, quos Spiritussanctus afflauit. Ac vt de Irenæo nostro dicam, Is legitimam scripturarum interpretationem ex traditione maiorum, veluti fontibus repetendam docet; & [*Lib. 3. & 4 passim.*] Clemētis Romani, Ignatij, Papiæ, Polycarpi, Pastoris, atque cuiusdam Apostolici senioris testimoniis aduersus Gnosticos se suáque tutatus: in omni quæstione de rebus fidei exorta, ad pasto- [*Lib. de cæl. hi. cap. 1.*] res, qui Ecclesiis Apostolicis præfuerunt, vt ad legitimos iudices nos amandat. Dionysius ad S. Scripturarum sensum consequendum, à Patribus se nullo modo deflectere velle, sed eorum sen- [*Epist. ad Euag.*] tentiam, veluti scopum sibi proponere scribit. Hieronymus de re difficili ab Euagrio consultus, veterum libros oraculorum instar consuluit, & quid singuli sibi vellent, perpendit, vt de multo- [*Lib. cont. Heluid.*] rum consilio sentētiam ferat. Heluidio hæretico Ignatij, Polycarpi, Iustini, Irenæi authoritates [*Epist. ad Helio.*] opponit: Ruffino æmulo suo Tertullianum, Cyprianum, Ambrosium. Commendat mirificè Nepotianum, quoniam Tertulliani, Cypriani, Hilarij, Minutij, Victorini, Arnobij, sententiis sua proposita confirmaret. Qua autem sedulitate peruoluerit ipse omnia scripta maiorum, testis est [*Lib. de Synod. Arimi. & Seleuc.*] Catalogus eorum quem exarauit. Magnus Athanasius Vrsatio & Valenti Arrianis, fidem Patrum & B. martyrū, qui ante illos in Christo dormierant, confidenter obiicit, summúmq; asseuerat nefas, tot sanctorū qui Christum homoousion crediderant, authoritatem repudiari; tót- [*Epist. ad Episc. in Affric.*] que beatorum manibus iniuriam irrogari. Dionysij & Iulij pōtificum Ro. Dionysij Alexandrini, Ignatij, Pastoris, Origenis, Theognosti scripturis, fidem nostram cōprobat. Eusebius Arria- [*Lib de Spiritu sanct. cap. 29.*] nis nuncium remisit, & Catholicis adhærens Nicenæ synodi decretis subscripsit, quòd nosset priscos, eruditos & præclaros Antistites voce Consubstantialitatis vsos esse. Basilius magnus citatis Clementis, Irenæi, Dionysij Alex. Euseb. Origenis, Affricani, Athenogenis, Gregorij Neo- [*Ruff. lib. 11 hist. cap. 9.*] cæs. Firmiliani, & Meletij sententiis Spiritum sanctum verè naturáque Deum esse defendit: qui & grauiter conqueritur, quòd patrum dogmata contemnerentur, vt recentiorum hominum inuentis locus esset: quippe vnà cum Nazianzeno, annos tredecim monasterio inclusus S. scripturarum germanum sensum ex maiorum scriptis accuratè perquisierat. Horum sensa præce-

ptáque vocat Ambrosius, hæreditaria signacula, nulla temeritate violanda; & librum signatum à confessoribus, martyrum verò sanguine consecratum. Iudiciis & testimoniis Irenæi, Cypriani, Reticij, Olympij, Hylarij, Ambrosij, Hieronymi, Innocentij, qui in occidente claruerunt; Chrysostomi, Basilij, Gregorij, & quatuordecim simul aliorum, qui in oriente, vrget Iulianum Pelagianum Augustinus: quorum sententiis (ait) credere & assentiri debuisset, si vllus in eo Dei timor vel hominum pudor superfuisset, quùm incorruptos & ab omni studio partium alienos iudices esse eos nullus nesciat. Errantem in simplicitate, vniuersalis Ecclesiæ authoritate, & eorum, qui scriptionibus in eius vnitate floruerunt, admonendum consulit. Illos, qui sacros codices sine Patrum ope intelligere se posse iactabant, ita coercet: Terentium sine magistro attingere non auderes, Asper, Cornutus, Donatus requiruntur, vt quilibet poëta possit intelligi, tu in sanctos libros sine duce irruis, & de his sine præceptore audes ferre sentẽtiam? Illos alibi passim vocat Catholicæ fidei strenuos defensores ac rectores, lumina ciuitatis Dei, patres venerãdos, viros insignes & clara præditos sanctitate; beatos Ecclesiæ filios, patres, sacerdotes & illustres antistites Dei, Spiritussancti templa, sacrarum disputationum cognitores & iudices, liberos ab omni studio partium, muros antiquissimæ veritatis, post Apostolos Ecclesiarum plantatores, rigatores, ædificatores, nutritores, familiæ diuinæ dispẽsatores, atque doctores egregios, iudices vt hæreticis terribiles, sic à Catholicis exoptabiles. Sed aliorum Patrum iudicia, quantùm ad nostrũ institutũ pertinet, prosequamur. Epiphanius omnes hæreses oppugnans, nõ tantùm Paulini; Meletij, Athanasij, Alexandri, Methodij, Clementis meminit: sed & vnius nostri Irenæi decem & octo priora libri primi capita ad verbum transumpsit. Theodoretus multas patrum sententias hæreticis obiiciens, decem & septem locis vnum Irenæum citat & laudat. At de vtilitate & veterum exemplis, quibus Irenæi & aliorum priscorum scriptis incumbẽdum & vtendum docemur, iam satis, in gratiam eorum, quibus aut per otium, aut per librorum suppellectilem non datur illorum monumenta peruoluere dicta sint: de necessitate pauca subiungam.

Epist. 21.

August. Lib. 1. & 2 cont. Iulia.

Lib. de Cathecis. rudibus cap. 8.

Lib. de moribus Catho. eccle. cap.

Contra hæres. 31.

In Dialo.

Soluendum ad finem seculi Satanam, & potestatem accepturum vt seducat gentes, sacræ literæ tradunt: quod ille iam adesse præsentiens animum virésque resumit, bellum contra Ecclesiam renouat, & ad consuetas artes rediens vetera arma repetit, quibus nos hoc seculo seducat, oppugnet, grassetur, & Ecclesiam Christi senectute labascẽtem omnino prosternat ac proterat. Ea de re stipendiariorum veteranorúmque suorũ hæreses ab orco reuocat, & nunc illius, nunc istius animo dat audaciam, tantámque simul temeritatem adiicit, vt singulas detritarũ hęreseon minutias callidè adornẽt, adornatas, pro verbo Dei obtrudãt, necnon pertinacissimè defendãt. Cùm igitur idem contra nos bellum instaurari, eadem monstra renasci, zizaniorum truncos repullulare videamus, quibus Ecclesia tempore Irenæi infestabatur, Num eisdem armis obsistendum repugnandúmque necessarium censebimus? At, vt id quod dicimus omnibus manifestum euadat, patere peto à te, Pastor religiosissime, vt paucis, sed summis in rebus Gnosticorum, quos fortiter expugnat Irenæus theses, moresque cum Hu-Gnosticorum quibus cum est nobis πόλεμος ἄσπονδος thesibus ac moribus comparemus. Ita enim fiet, vt ouum ouo nunquam similius, isti reperiantur illis: hos vera germina, vel potiùs, viperarum genimina, veros fœtus, veros ac germanos filios illorum esse, nullus erit qui non iudicet: ídque diuino consilio contigisse, vt eos adiecta tantum ob Ioannem Hussum, quem primum puri puti euangelicæ veritatis suæ resuscitatorem vocant, syllaba Hu, Hu-Gnosticos vocauerit posteritas. Iam vero attento animo summáque cum diligentia hoc audiamus. Cùm religio nostra nihil habeat antiquius, quàm Deum natura vnicum esse, Gnostici contrà quot æonas Pleromatis, quot affectiones & nomina Deo conuenire, tot Deos esse existimauerunt. Carpocrates quem Gnosticorum primum auctorem vocat Irenæus, Marcion & Cerdon pleno ore duos Deos docebant; reliqui, alium esse patrem Christi à creatore: hoc ipsum per eos comminiscens Satanas, vt nullus omnino Deus crederetur. Quid autem Hu-Gnostici huic blasphemiæ affine non habent? Petrus Statorius & Georgius Brandata in Poloniæ oppido Pinzou, nõ procul à Cracouia distante, publicè docent non vnum, sed tres esse Deos, haud secùs inter se diuersos atque tres homines; quod Caluino, Bullingero, Martyre, Musculo preceptoribus sedidicisse adfirmant. Quàm verum sit, ipsi viderint: arbitror autem magnam eis fenestram aperuisse Caluinum, quando tres personas à seipsis ex æquò deitatem habere: & has scripturas, Ego & pater vnum sumus: Hi tres vnum sunt, non de essentiæ vnitate, sed sola voluntatis consensione intelligendas censuit; & Bezam longè maiorẽ, dum naturam diuinã in tres diuidi ac partiri hypostases scribere non timuit.

Necessitas lectionis antiquorũ. Apoc. 20.

Clem. Alexand. 5. Strom. Staphylus Epist. ad episc. Eystetensem. Prateolus in Elench. Li. 1. Instit. cap. 13. Nume 23. & 24. & Lib. cont. Valent. gent. In confess. fid.

Omnipotentiæ Dei detrahebant Gnostici, mundum hunc illam fugere, eámque duntaxat ad quædam efficienda extendi dicentes: Besza Hu-Gnosticorum Gallicorum alter auctor, & veluti princeps, impudentiùs vociferatur Deum non posse efficere, vt corpus vnum pluribus in locis, resideat, aut duo in eundem coeant: hoc Angelicum axioma, Non est impossibile apud Deum omne verbum, sine exceptione nec accipiendum nec credendum: negat Deum omnipotentem esse, nisi ad omne facinus impulsorem se & auctorem præbuerit. Simon Magus vnà cum Marcione Deum furti, adulterij, belli & omnium impietatum auctorem esse blasphemabat: quos sequutus Caluinus, Deum occulto iudicio peccata ordinare, homines potissimùm ad damnationem creare: impuras cogitationes in cordibus hominum commouere & inspirare; omne furtum, omnem scortationem eo authore perfici, impiè ac scelerate docuit & scripsit. Sanctissimæ & homoousiæ Trinitatis mysterium fœdissimè obscurabant Gnostici, eius loco Bythum, Pleroma, Propatorem, atque alia monstra substituentes: ex Hu-Gnosticis Caluinus exoptat Essentiæ Dei, Personarum & Trinitatis nomina penitus sepulta esse: hanc formam orandi, Sancta Trinitas vnus Deus miserere nobis, vnà cum Lutero deridet & aspernatur: eius sectæ addicti ad eam nunquam preces dirigunt: coronidem istam, Gloria patri & filio & spiritui sancto, piè contra Arianos, & Sabellianos Psalmis adiectam, omnino abiiciunt & expungunt. Geneuæ publicè docuit Valentinus Gentilis Papistas falli, qui in vna Dei essentia tres personas agnoscunt. Nunc proh scelus! desideriis Caluini satisfaciunt quantùm possunt in Morauia Lucas Sternberger, in Silesia Mathias Zariensis pastor, in Prussia & Bohemia non pauci, qui in sanctam Trinitatem furiosè debachātes, tricipitem Cerberum, & tricorporem Geriona vocant, optántque vt dæmones omnes Trinitatem abducant & asportent, se nescire fingunt vtrum mas sit vel fœmina. O Imperatores! O Reges! O Magrantus, qui Christum Deum & Dominum nostrum iudicem expectatis, sceptra gladiósque sine caussa portatis? Sed in re proposita pergamus. Christum filium Dei ac Deum verum esse negabant inter priores Gnosticos Ebion & Carpocrates, tantúmque ex Ioseph & Maria genitum communi lege dicebant: inter posteriores in vtroque opinionis cœno volutantur Lucas Sternberger in Morauia, Adam pastoris in inferiori Germania: priorem blasphemiam amplectuntur Ioannes Campanus in Cliuia, Mathias Illyricus in superiore Germania, dum vocem ὁ λόγος initio euangelij Ioannis personam diuinam significare inficiatur; Stancarus in Polonia; Seruetus Hispanus Caluini & Farreli aliquando apud Geneuenses collega; Suencfeldius, cuius lues hodie etiam in Germania & Heluetia grassatur. Ab his non procul recedit Caluinus, quum hanc fidei nostræ formulam de Christo, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, impio cachinno irridens ridiculam battologiam appellat; Christum Deum esse ex substantia & natura patris genitum inficiatur: quem sequutus Gallasius, in conuentu Bernēsi publicè affirmauit Christum nec aliud, nec alium esse à patre. Christum ex vtero virginis Mariæ veram solidámque carnis humanæ substantiam non assumpsisse; sed vel phantasticam, vel de cœlis allatam, proindéque non verè passum, mortuum, crucifixúmve resurrexisse, impietas fuit Simonis, Valentini, Florini, Ptolomæi, Marci, & aliorum Gnosticorum. Hanc nostro infelici æuo renouarunt Gaspar Suencfeldius & Seruetus teste Besza: Melchior Hoffmā, ait formula Ecclesiæ Augustanæ 1556. Menno Frisius in Colloquio Vuismariensi: Balthasar Pacimontanus & eius manipulares, Anabaptistæ ac libertini Valentianis supplicio effecti, ait Caluinus. Christum Dei sapientiam quasi idiotam, ignorantémque pusionem, sub præceptoris ferula Alphabetum literásque didicisse autumabant Marcus & alij Valentini sectatores: quorum fœces haustas rursus hac tempestate euomuerunt Brentius, Osiander Gualterus, Molinæus, Gallasius; quorum verba adduximus & confutauimus Annot. ad cap. 49. lib. 2. Irenæi. Eundem Dominum nostrum sub articulo mortis ira Patris perculsum, desperantem exclamasse, Deus meus, vt quid me dereliquisti? blasphemia, & si obscurioribus verbis inuoluta, fuit Valentinianorum, vt ostendimus pagina 13. & 21. huius libr. quam ab orco reuocarunt hoc seculo Præmonstratensis, Brentius, Bucerus, Caluinus, Besza. Christi nomen & officium sibi vsurpare audebat Simon Magus, vt est apud Irenæum: Saturninus quoque se saluatorem hominibus à patre missum dicebat: Menander idem autumabat, senij & mortis expertes futuros esse dicens eos, qui baptismo in nomine suo collato tingerentur. Nostro æuo ex Luteri & Zuinglij schola emersit in Flandria Dauid Georgius, qui se Dauidem tertium, verúmque Messiam esse multis persuasit; doctrinam insuper hactenus à Deo traditam per Mo-

Lib. 2. cont. Hess. — Luc. 1. — Lib. cont. Sycoph. — Libr. 1. Instit. cap. 18. num. 1. cap. 17. num. 2. lib. 3. ca. 23 nume 8. & lib. de æter. præd. — Besza cōt. Sycoph. — Lib. 1. Instit. cap. 6. — In Synodo Laus. apud Pet. Carol. — Lib. cont. Val. gent. — Epist. ad Polo. — Prateol. lib 19. — Lind. Dub. dial. 2. — Staphyl. Epist. ad Epis. Eyst. — Staphyl. ibid. Lind. Prateol. — Lind. Prat. Geneb. Sanctesius. — Annot. in 1. cap. ad Ro. — Instruct. cont. Anabapt. — Ire. lib. 1. cap. 17. — Lind. in Dubit. Prateol. in Elench.

ſem, Chriſtum & Apoſtolos fuiſſe imperfectam, ſuam verò perfectam: ſe verè cœleſtem Chriſtum è Spirituſancto natum, qui peccata condonet, aut reſeruet, quíque (ô ſcelus, ô blaſphemia!) die nouiſsimo ſit omnes iudicaturus.

De Spiritu ſancto multa indigna commentus eſt Valentinus: hunc natura Deum non eſſe, ſed motum tantum in rebus creatis, initio docuit Farellus Caluini præceptor. *Petr. Carol. Lind. Prateol.* Baptiſmi formam, ritúſque nefaria audacia commutabant priſci Gnoſtici: hunc neque paruulis neceſſarium, neque ſanctificationem recentem adferre Caluiniani conteſtantur: & ſublatis exorciſmis, catechiſmis, ritibúſque vniuerſis adeo deformant, vt non iam Chriſtianorum baptiſmum, ſed mimicam vel phariſaicam quandam lotiunculam putares. Peccatum originis non agnoſcebant Baſilidiani & Carpocratiani, quia ſeipſos natura filios primi Dei eſſe, hominesque natura electos, ſaluos fieri cenſebant: *Clem. Alex. 2. 3. & 4. Strom.* Caluinus & eius ſectatores ſe ſuóſque omnes iuſtos, ac ſanctos effectos antequam è matris vtero prodeant, affirmare non dubitant. Veram carnis ſubſtantiam Chriſto detrahentibus Gnoſticis, conſequens erat Euchariſtia corpus ſanguinémve Chriſti haud contineri aut offerri: quod hodie buccis inflatis concrepant omnes per Germaniam, Heluetiam, Scotiam, Angliam, Galliámque ſacramentarij. *Ire li. 1. c. 9* Marcus Valentini diſcipulus erectis in cœlum luminibus, precibus ſuis fingebat ſanguinem rubeum è cœlo in calicem ſuum attrahere. Caluinus canalem ſummo artificio excogitauit, quo ſubſtantiam corporis Chriſti ex patris dextera in pectus ventrémq; ſuorũ deducat: *Lib. 4. Inſtit. cap. 17* Beſza Caluinianus vociferatur, & corpus & ſanguinem tam diſtare ab Euchariſtia, quàm cœlum à terra. *Declam. Piſsiac.* Mulierculis à ſe deceptis, Spiritum propheticum ac poteſtatem omnem ſacrorum conferre ſe ſe iactabant Gnoſtici: *Ire. lib. 1. cap. 9.* Luterus in Eccleſia pſallendi, prædicandi, abſoluendi atque conſecrandi æquale ius eas habere mentitur ſacerdotibus & epiſcopis: cui ſubſcribũt Zuingliani & Caluiniani. Matrimonij ſacramentum eſſe à Deo, pernegabant omnes Gnoſtici; ſed vel à Satana introductum dicebant vt Saturninus, Tatianus, Marcion: vel vxorum pluralitate atque communitate ac promiſcuis, fœdis, deteſtandíſque libidinibus conſpurcabant. *Libr. de Capt. Babyl.* Illud è numero Sacramentorum Eccleſiæ Chriſtianæ explodunt omnes, qui hodie Romanæ, id eſt Catholicæ Eccleſiæ communionem deſerunt, negántque in illo benedictionis gratiam conferri. *Epiſtol. ad Præpoſ. Luneburg. To. 6. fol. 77.* Humanum inuentum vocat Luterus; concubitum docet (lenonum omnium ſpurciſsimus ille) æquè ac cibum, potum, excreationem, neceſſarium. Maritos inſtruit, Sardanapalus ille, Si vxor nolit, veniat ancilla &c. *Staphyl. in Apol.* Vxoribus aliquantùm impotentes viros nactis conſulit maritos ſuos conuenire his verbis: *Serm. 1. de matrimonio excuſ. Argent. 1525. fol. 46.* Ecce mi marite, debitam mihi beneuolentiam præſtare non potes; ſine quæſo, vt cum fratre tuo aut proximo tibi ſanguine iuncto occultum matrimonium paciſcar, ſic vt tu mariti nomẽ habeas, ne res tuæ in alienos hæredes perueniãt, ac ſine vt ſpõte tua à me decipiare &c. Vos per Deum precor, omnes qui nuptiarum ſacramenta ſubiiſtis, quid ſibi iſta volunt? quam caſtitatem coniugalem, quam connubio pacem & concordiam, quem thorum immaculatum retinebunt? Quos vobis hæredes procreabunt? Ex hac officina prodeuntes miniſtri, talibus artibus inſtructi artifices, hac reformatione defecati prædicantes domibus & familiis veſtris ſuſcepti & admiſsi, quid procurabũt, quid ſollicitabunt, quid vobis non animaduertentibus aut abſentibus præſtabunt? Diſcite vel Marci ſectæ Gnoſticæ miniſtri exẽplo, qui (vt apud Irenæum legetis) diaconi hoſpitis ſui vxorem mente & corpore corruptam ſecum abduxit. *Lib. 1. cap 9.* O portenta vltra omnes terras deportanda! Continere aliquandiu innuptis, viduis, ſeu altero abſente, impoſsibile clamitant: Matrimonij ſacro fœdere iunctos, leuibus, multíſque de cauſsis ſic omnino diſſoluunt, vt liceat alteri copulari, pro amoris & libidinis rabie. Quid igitur inter priores Gnoſticos diſtat & poſteriores? Sed reliqua paucis perſtringamus. Vnctionis poſtremæ ſanctas illinitiones, quibus iuxta verbum Dei infirmi vnguntur, à ſacerdotibus mimicè imitabantur Valentiniani: *Iacob. 5. Iren. lib. 1. cap. 18.* Caluinus oleum rancidum, putidúmque per ſummam contumeliam appellat. Iudaicam Sabbathorum & circunciſionis obſeruationem neceſſariam eſſe dixerunt Ebionei & Cerinthiani: Carolſtadius Lutheri initio hyperaſpiſtes, docuit nullum feſtum præter Sabbathum admittendum eſſe: *Melanct. art. 16. Apol. Auguſt. conf. Albert. Alber. cont. Carolſt.* Lucas Sternberger docet Baptiſmi Satanicam eſſe inſtitutionem, circunciſionem verò diuinitùs inſtitutam. Accepimus à viris fide dignis, die ipſo Paſchatis præſentis anni 1575. quendam miniſtrum, poſtquam eodem die more Catholicorum primo, ſecundo Luteranorum, Caluiniſtarum tertio Cracouiæ publicas habuiſſet conciones, tandem publicè Chriſtum abiuraſſe, & recutitum ad Iudæos transfugiſſe. Conqueritur frequenter Irenæus, quod ſanctos apoſtolorum diſcipulos beatóſque martyres

ſpernerent

spernerent Gnostici, eósq; damnarent ac miracula Dæmoniis imputarent, quod nostræ ætatis Gnosticos obseruasse nemo nescit. Simonis magi, aliorumq; hæresiarcharũ imagines depictas magna veneratione colebant: Vidit D. Lindanus Luteri imaginẽ, titulo diui Martini prænotatam. Vidit D. Staphilus per Germaniam iconoclastas reposuisse loco imaginum Christi & sanctorum, effigies hæreticorum & suarum vxorum eleganter & amatoriè depictas. Vidimus ipsi Melanctonis, Caluini, Besz̨ & aliorum apostatarũ iconas à sectatoribus ambitiosè circunferri, & ingenti precio comparari; Crucifixi verò, B. Marię, & Apostolorũ deiici, confringi & flammis voracibus tradi. Vidimus & audiuimus non sine risu, in quadam aduersus hæreticum suscepta concertatione, nomen Caluini nunquam vsurpari, nisi cum pręfatione, Sancti, simúlque manus ad pileum admotione. Crucifixum erubescebant Gnostici, ait noster Irenæus, pudebátque illos eius confessionis: Crucis signo non modò non vtuntur Hu-Gnostici, verùm etiam scommatibus excipiunt, ferre aut pingere horrent, & vbicunque viderint, ferali more lacerãt, proculcant, comminuunt. Luterus festum S. Crucis anathemate damnat: Brentius & Besza sacrilegum & magicum vocant. Vidimus ipsi latronum qui circum Christi imaginem depingi solent, integras & saluas effigies; crucifixi verò Iesu Christi figuram pugionibus, gladiolis, & punctionibus, quibus potuerant Gnostici, deformatã, confossam & perfractã: eam etiam quæ diuum archangelum Michaëlem referebat, laceram: Cacodemonis integra, saluáque manente. Illi se omnino spiritales esse, quibus bonis operibus opus non esset, quique nullis sceleribus maculari possent, tumidè iactabant: Luterus, Caluinus & reliqui scribere non erubuerunt, Opera omnia quantúmuis bona, peccata esse. Amsdorffius, Illyricus, & Saxonici concionatores docent nunc & scribunt, ea etiam ad salutem perniciosa fore. Lutherus scripsit infidelitatem duntaxat peccatum esse; vociferantur Hu-Gnostici omnes modò in Christum credant, nulla furta, nulla sacrilegia, scortationes nullas, blasphemias, crimina prorsus nulla sibi suísque coram Deo imputari. Sed quis denique horum finis? Subtilis huius negotij protasis, tumultuosæ epitaseos, quam meditatur & quærit catastrophen Satanas? Exhorreo dicere, semel tamen dicam. Nimirum, vt nulla sint sacramenta, nulla remissio peccatorum, nulla fides, nulla religio, nullum cœlum, nullus infernus, nullus Deus esse credatur. Hucúsque peruenisse quosdam grauiter dolet Hosius, vt editis libellis Num sit Deus, & Num ei res mortalium curæ sint, per summum sacrilegium in dubium reuocent. Idem alibi scribit in oppido Embda, à quodam Sadduceismum renouatum, quippe qui resurrectionem carnis negaret, & extremum iudicium, & angelos, & Dæmones, & Scripturas, & regnum cœlorum. Refert D. Lindanus quosdam esse, qui Dæmonem decies per diem adorant, Christo eiurato. Audiuimus ipsi ante decem annos, quendam professione medicum, D. Marinum appellabant, qui postquam variis scommatibus Trinitatem illusisset, Deum verum apertè irridebat Magnum Portugallensem vocitans. Vidimus ante duos annos Christianissimi Parisiensis populi pia solicitatione, supremi Senatus sententia Lutetiæ flammis adiudicatum delicatulum quendam, quem ab egregiè curata cute Bellum Vallensem vocabant, quòd edito libello Catholicos simul & hæreticos ridens, solos de grege Epicuri porcos, beatos & fœlices assereret. Qui his in rebus Catholicis fidem non habet, Gasparem Hedionem Argentoratensem ministrum Epistola ad Melanctonem de suis ita conquerentem audiat: Satanas callidus hîc multos agitat, vt dum summa inconstantia iam hoc, iam illud credant, post hac nihil prorsus credant. Conqueritur & paulò post de suis syneuangelicis, quod de Catholicis Luterani, de Luteranis Zuingliani, de Zuinglianis Suencfeldiani, de his mox Athei fiant. Testatur P. Viretus inter suos Geneuenses esse quosdam ludimagistros, qui in scholis occinant paruulis sibi commissis illum verè beatum esse, qui Metus omnes & inexorabile fatum subiecit pedibus, strepitúmque Acherontis auari. Non recensebo Beszam à multis præclaris viris & fide dignis, huius impietatis reum fieri. At verò iam me pudet pigétque cætera persequi, initia cum initiis, artes artibus, mores moribus, Gnosticos Hu-Gnosticis comparare: cùm longè deteriora videat, experiatur, & ferre cogatur ætas nostra, seculum nostrum, quàm ex veterum aut recentiorum scriptis colligere valeamus. Hæc porrò non nisi veritate & necessitate coacti, dolentes, & gementes commemorauimus, vt hinc discant qui inter eos necdum omnino obduruerunt, in quorum castris versentur, ad quos transfugerint, quibus animarum suarum salutem commiserint, quantis Satanæ dolis, laqueis & telis pateant: iisque tandem relictis, ad Ecclesiam in qua sola veritas, peccatorum remissio, & sacrarum scriptu-

Iren. lib 1. cap 23 & 24.
Dialog. 2 Dubit.
Lib. de Missandi form. D. Lind Dialog 2. Dubitantij
In art. dãn. à Leo. Libel. cont. Cõci. Trid. Staphylus in deff. Prateol. in Elench.
Epist. ad Senat. Colon. Lib. 1 de hæres. Dialog. 2. Dubit Hos lib. 1. de hæres.
Lind. Dialog. 2. Dubitan.
Lib. 2. de minist. verbi.

rarum germana interpretatio, redeant. Videant episcopi, Doctores, pastores omnes, quàm aduersus immanes bestias sit hodie sibi propositum certamen. Quin etiam temporũ istiusmodi descriptione & diligẽti consideratione, in spem certissimam vniuersi erigamur, tantas procellas & turbines, quibus iactatur Ecclesiæ nauis diuina bonitate finem tandem aliquando habituras. Nullæ igitur nos terreant noctis tenebræ: non frangant duri prolixíque labores: non imponant spectra: Christus aliquando aderit, & dabit iis quoque finem. Exundent flumina, horrescant aquilones, nihil est quod ab hostibus Ecclesia sibi timeat: siquidem fundata est supra firmam petram. Tam marpesia cautes, ignium scintillas emiserit, quàm frangatur. Sabbeorum, Chaldęorum ingentes exercitus concitet, adducátque Satan; è supera regione detorqueat ignium globos, flammas omnia deuastãtes; suppellectilem nostram fortuitam deripiat; camelos abducat; oues puerósque Iobi nostri perimat; domos euertat, & amicorum calumniis ludibrióque exponat; imò corpori ipsius, quod est Ecclesia, tot vulnera infligat, vt ab imis, pedibus ad verticem vsque capitis, locus nullus plagis vacuus conspici queat: victus superatúsque in tartara recedet, restituta diuinitùs & auctiori reddita diuina familia. De tyrannis, & hæreticis omnibus hucúsque triumphos penè innumeros reportauit: de Antichristo eiúsque antesignanis victoriæ epinicia, lætúmque choro pœna decantabit. Neque enim est abbreuiata manus illius, qui omnia potest: nihil erga nos amoris aut beneuolentiæ detractum, nulla ex parte prouidentia imminuta, qua olim Ecclesiam liberare possit & velit: meminerimus quàm fœliciter Deo duce salutem sint assequuti patres nostri; veteris Ecclesiæ certamina animo reuoluamus, exempla versemus, & erecta ceruice attendamus, quoniam in propinquo est redemptio nostra. *Iob 1. & 2.*

Cæterùm hos Diui Irenæi libros à nobis multis vigiliis & laboribus ab innumeris quibus antea scatebant mendis repurgatos, annotationibus & scholiis nostris illustratos, tuæ illustrissimæ dominationi multis de causis offerimus & consecramus. Cui enim constantissimi martyris, præstantissimi Gallorum episcopi, pastorísque vigilantissimi, pacis Ecclesiasticæ studiosissimi monumenta æquiùs & iustiùs debentur, quàm ei, qui nullis blanditiis emolliri; nullis insidiis circumueniri; nullis Sirenum cantibus allici, nullis irrisionibus aut sannis commoueri, nullis minis aut odiis flecti, nullis terroribus vel tantillùm abduci vnquam potuit ab auita, Catholica, Christianáque religione? Ei inquam qui inter Gallicanæ Ecclesiæ proceres primum, inter Christianissimorum Regum nostrorũ sanguine satos haudquaquam postremum locum iure obtinet? Ei inquam, qui illud in votis vnum habet, vt pristino splendori restituatur Ecclesia: pro cuius conseruatione ne quidem dubitet vitam ponere, dummodò sublatis, errorum hæreseωnque portentis, & nebulis dispersis, ad conditoris sui normam redintegrata, radios vndique terrarum liberè diffundat? Magnum est fateor, suáque laude & mercede dignum, florente rerum Christianorum statu, Christum verè agnoscere, piè colere: maius cùm hæresibus laceratur à sanctorum communione non recedere: maximum autem atque virentis perpetuò laureæ præmio dignissimum, quando tyrannorum superbi violentique conatus Ecclesiam Christi opprimunt, ipsiúsque ministros minis terrent, pœnis inauditis afficiunt, templa subuertunt, & instar Gigantum, Pelion Ossæ superimponunt, terrámque cœlo immiscent, maiore animo in Deum erigi, Christíque sponsæ iniurias illatas perinde ac suas æstimare, & calice Domini exhausto propriáque cruce ad illius instar comportata, impiorum ictus constanter excipere, clypeóque Christi Chimeras omnes fugare: quod te regio plane animo præstitisse nemo nescit. Nam furentes ac violentos quorundam Tyrannorum impetus primos, ob idque infestiores, quibus. 1562. rempublicam simúlque fidem nostram petebant, te sustinuisse & repressisse magno suo commodo sensit regni nostri metropolis Lutetia: vidit & congratulatus est Christianus orbis, te pastorem optimum, Catholicam religionem & reipublicæ salutem priuatis commodis, imò verò sanguini & propriis visceribus anteferentem. Tales proculdubiò complectitur Deus ille zelotes, qui vxorem, fratres, liberos à vera religione ad Deos cultúsque alienos, quos non agnouerunt, vel agnitos damnarunt patres nostri, nos sensim deducere conantes, nec audiunt, nec domi occultant, nec miserentur; sed in publicum delatos, primi in illos proiiciunt lapides. Homines istiusmodi manus suas Domino Mosis sententia consecrant, qui nec fratri, nec amico, nec proximo parcunt, quum auito Dei Opt. Max. cultu eiurato, hæreseon auratos vitulos venerantur. Hunc ignem, hunc gladium Christus venit mittere in terram, ne quid eorum quæ dulcia, chara & necessaria nobis ad vitam tuendã & prosequendam videntur, cuiusmodi sunt patria, parentes liberi, patrimonia, deliciæque omnes *Deut. 13.* *Exod. 32.* *Luc. 12.*

pluris eius amore faciamus. Hæc scio, delicatulis nostris aulicis, qui mollem & Sardanapaleam vitam viuunt, paulò duriora videri: sed quisquis à Dei omnipotentis & iudicis viuorum & mortuorum legibus & institutis nequaquam cupit deflectere, (quæ quantumuis furat, ac disrumpatur mundus, verissima & iustissima futura sunt) in hanc sententiam pedibus & manibus concedat oportet. Quod si L. Brutum, qui patrem exuisse fertur vt consulem ageret, filiósque cum Tarquiniis patrię libertatis oppressoribus conspirantes, pro tribunali virgis cæsos securi percuti iussit, mirantur omnes: Si A. Fuluij memorabile facinus, qui prauo consilio partes Catilinæ secutum filium, & in castra eius temerario impetu ruentem, medio itinere abstractum, supplicio mortis multâtem, his additis, se illum non Catilinæ aduersus patriam, sed patrię aduersus Catilinam genuisse, memoria priscorum annalibus celebratur; principem Christianissimum, pastorémque Apostolicũ, & oculum, & manum & pedem ne pietati sit offendiculo, pro Dei omnipotentis gloria asserenda abscindentem immortali gloria dignum non censebimus? Macte virtute Princeps optime, sic itur ad astra. Summum pietatis genus est, hac in re esse crudelem. Filio etiam vnicè charo, paternæ manus vim inferre possunt & debent, siquidẽ vt Abrahamo, Deus præcipiat. Qui dixerint parentibus, Nescio vos; & fratribus suis, Ignoro illos, hi custodiunt eloquium Domini & pactum eius seruant. Nihil illustrius, nihil commendabilius, nihil vtilius coram Deo patre & angelis eius, tibi contingere poterit, quàm pro filij eius Ecclesia, fide, sacramentis, impiorum inuidiam, mundi & carnis affectus superasse. Atque hac de re satis: Non enim mihi comparata est, isthæc præfatio, ad laudes virtutésque tuas sigillatim enarrandas: siquidem nec istud mearum virium esset, cùm maximè vellem: nec id eruditis illis hominibus, quos stipendiis tuis ad literarum studia promoues, etiam si possem, iure preripere debeo.

Valerius Max. li. 5. cap 8.

Matth. 18.

Hierony. episto ad Heliod.
Genes. 22.
Deut. 33.

Alia rursus ratione nostri Irenæi monumenta, vnà cum nostris Annotationibus nomini tuo dedicamus, nimirum quòd illustrissimę heroidi Catherinæ à Borbonio sorori tuæ, quæ seculi huius pompis, honoribus atque voluptatibus nuncio remisso, soli Regi regum Christo vnà cum amplissimo & integerrimo filiarum choro, cui apud Suessiones præest, ita visum fuerit. Si quidem sub illius nominis patrocinio opus ipsum emittere in votis habueram, quum neminem haberem, qui studiis meis faueret impensiùs: ídque si per eam licuisset, sanctissimorum patrum exemplo fecissem; qui de pietate atque suis laboribus optimè meritis, claris mulieribus, monumẽta & lucubrationes suas cõsecrarũt. Enimuero Hieronymus Paulæ nobili viduæ, & Eustochię virgini Isaiam, Ezechielem, Michæam, Nahum, Sophoniam, Aggæum, Ecclesiasten: item Pauli epistolas ad Galatas, ad Ephesios, ad Titum à se commentariis illustratas dedicauit: quemadmodum & Psalmum 44. Principiæ; 126. Marcellæ; totúmque Psalterium à se emẽdatum Sunię & Fretelæ. Augustinus tredecim epistolas de rebus grauissimis piè & elegãter disserentes, totidem claris mulieribus partim sanctimonialibus, partim viduis, omnibus autem pietatis & sacrarum literarũ studio addictis nuncupauit. Hilarius Pictauiensis Abram virginem, quam vnicam filiam susceperat, Epistola & hymnis, salutat. Ambrosius libros tres, virginibus: Virgini itẽ deuotę vnicum; Sorori ac viduæ permulta opuscula consecrauit: & vt latinis gręcos iungamus, Cyrillus librum de recta fide ad pientissimas reginas; Chrysostomus ad Olympiadem; Ignatius ad Mariam Cassobolitem, imò & Ioannes Apostolus ad electam quandam Dominã, Epistolam catholicam mittere non erubuit. Quid ni ergo fortissimi martyris, vigilantissimi episcopi, doctissimi patris opera ei dedicem, quę animi incredibili constantia, Suessionum vrbem patriámque singulari, sed iam eis assueta, fraude occupantes hęreticos terruit; domum suam afflictis catholicis asylum tutissimum præbuit; in medio conflagrationum templum, aras, sacra omnia, curæ suę creditas ac Deo sacras virgines seruauit; Catholicam religionem palam profiteri, impiosque de sceleribus acriter arguere & iustè damnare non destitit? Ei dixerim, quæ ita orationi ac contemplationi instat, vt prima omnium templum petat, postrema discedat; verbum diuinum annunciantibus, Eucharistiam sacram conficientibus aut porrigentibus adsit, vt ipsum Christum audire, videre, suscipere & iam non in terris cum hominibus, sed inter angelos conuersari se existimet? Ei inquam, quę diuinas literas, Sanctorúmque scripta, siue Latinè, siue Gallicè reddita tanto studio complectitur, vt ex illis depromptis sententiis in suis admonitionibus atque colloquiis grauiter & copiosè disserat, & abstrusioribus propositis difficultatibus doctissimos quosque, quos singulariter amat, & fouet exerceat? Tibi itaque religiosissima Domina & Illustrissima princeps, pro eis quę te admirabilem omnibus, gratámque Deo & hominibus faciunt, pro antidoro beneficiorum quę dum coram te, & quibus præes religios. Dom. conciones

Epist. 4. 6. 7. 108. 109 112. 132. 133. 141. 143. 154. 179. 199.

1567.

haberem, & deinceps in me lubens contulisti, Beatissimi & antiquissimi martyris Irenæi libros quinque à nobis emendatos ac annotationibus illustratos gratiarum ergò offerebam, ac etiamnùm offero: sed quia pro ea quę in te est modestia & humilitate, atque erga fratrem obseruantia & singulari amore placuit, vt eius quoque nomini consecrarem, vestrûm cum sit vna caro, vnum nomen, fides vna, vnum baptisma, vnus Deus, par quoque conseruandæ pietatis studium, vestrûm vt dicere institui, vtriusque auspicio & nomine euulgabuntur.

Tuæ quoque celsitudini, Cardinalis amplissime, hos libros libentiùs offero, quòd nationis meæ metropoli Rothomagensi nimirum Ecclesiæ, moderator & pastor multis abhinc annis præfectus es, ad cuius functionis partes pręcipuas rectè obeundas, nõ mediocri erunt adiumẽto. Docent enim quæ sit vera fides, vera doctrina, vera Ecclesia, quã omnes sequamur: quales corruptelas iis Satanas opponat, vt ob oculos positas caueamus & execremur: Domini dominantiũ Iesu Christi, cuius miseratione es id omne quod es, legis & religionis prima capita ab impiis deturbata & conquassata, ab Irenæo verò confirmata & aduersariorum calumniis vindicata planè recitant atque exponunt: quorum patronus esse debes & præco. Non enim in Ecclesię Gallicæ gubernaculo principem locum tenes, vt honores & voluptates quoquo modo consequaris & ambias; téque pompis aulicis totum deuoueas, ecclesiasticósque redditus amplissimos ad luxum propriúmque commodum conuertas, tibi palatia construas; ventres pigros, fruges tantum consumere natos, inutiliáque terræ põdera ditiores reddas: satellitibus & μαχαιροφόροις Christi vestimenta, id est bona pauperum effundas: sed omnium maximè vt cæteros sacrarum literarum peritia, vitæ integritate, ac morum simplicitate antecedas, alumnísque multis, qui vigilantissimè gregem catholicum aduersus luporum insaniam tueantur & acerrimè defendant, domum & Ecclesiam tibi commissam exornes: Christíque pauperes ita complectaris, vt quò maior es, eò summissiorem te cunctis præbeas. Sicut enim nulla maior gloria erit, quàm cùm nouissimis diebus, coram iudice supremo reges etiam ipsi nudo latere palpitabunt, pij pastores qui vineam Domini diligenter excoluêre, exurgent cum ingenti ouium suarum grege, ab Agonotheta Christo audituri: Euge serue bone & fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam: sic ex aduerso, ignominia supra quàm dici potest afficientur, qui fœdis voluptatibus seruierunt, res pauperum abligurierunt, institutionem subditorum contempserunt, statim ac horrendũ illud fulgur exaudient, Serue nequã & piger, &c. Eiicite in tenebras exteriores, &c. Ite maledicti in ignem ęternum. Postremò etiam (pastor humanissime) singularis illa tua pietas & beneuolentia, qua prę cęteris Gallię principibus sodalitium nostrum Franciscanum amplecteris, eius te singularem patronum ostendis, quoslibet te adeuntes admittis & benignè excipis, hísque maximè miseris & postremis temporibus, quibus piorum cœtus odio probrísque lacessuntur, mea interesse videbatur, vt fratrum meorum nomine, hoc tibi munusculum, veluti officij & obsequij symbolum offerrem. Has itaque mei laboris primitias vt grato & beneuolo animo excipias, (Princeps generosissime) te vehementer etiam atque etiam obsecro & obtestor; in huius sancti viri lectione versare; ab eo copias auxiliares aduersus sanctę Ciuitatis oppugnatores accerse, cuius tu fidẽ sequeris, & in cœlo consortiũ expectas & desideras. Nomen tuum toto orbi Christiano περιπόθητον, huius libri initio piis gratissimum & iucundissimum, aduersus impiorum morsus amuletũ pręsentissimum, à nobis pręfixum boni æquíque cõsule. Deum æternum patrem Domini nostri Iesu Christi toto pectore precor, vt te cęterósque pios principes & pastores Ecclesiæ suæ nutritios protegat & conseruet, ad ipsius gloriam & Christianę reipublicę salutem. Fiat, Fiat. Lutetiæ Parisiorum, Idibus Augusti, anno à partu Virginis quingentesimo septuagesimo quinto supra milesimum.

Matth. 25.

VITA D. IRENAEI EX ILLIVS ET ALIORVM PATRVM SCRIPTIS COLLECTA PER F. FRANciscum Feu-ardentium.

D. Irenæi martyris & episcopi. Lugdunensis patriam, parentes, natalem diem, & locum habitationis ætatis initio, conscribere, & pro certo ac explorato nunc exhibere, difficile sanè & operosum fuerit: præsertim cùm nulli antiquorum, quod sciam, ea literis prodiderint: vitæ genus & mores, supremus dies indicat. Gallum quidē ipsum vocat Oecumenius, sed eum functionem episcopi in Gallia respexisse potius, quàm natale solum, lubens admitterem: nam quantū coniectura cōsequi possum, Asianus, non Gallus; Græcus, non Latinus; & fortè Smyrnæus fuit, piis & Christianis parentibus ortus. Quî enim à Galliis Smyrnam Asiæ minoris opidum, peragratis Cycladibus, totum mare Ægeum paruulus traiecisset, quò Polycarpum illic docentem audiret? Opinionem nostram videtur confirmare nomen Græcum εἰρηναῖος pro more catholico, in sacro fonte ei inditum; quod Latinè expressum, pacificū significat. Porrò ipsum scripsisse Græcè non solùm ex Eusebij, Basilij, Epiphanij, Hieronymi, Theodoreti, Melissæ, Anastasij scriptis colligere licet: verùm & illius quoque opera id manifestissimè testantur, sic vt nihil certiùs esse constet. Optimis à pueritia philosophiæ disciplinis atque artibus præclarè fuisse institutum & imbutū, ostendunt subtiles abstrusarum hæreseωn inuestigationes, quibus res per obscuras & confusas summa perspicuitate & electione in lucem producit & repræsentat: acutæ item & acres disputationes idem probant, quibus eas refutat. Præterea ordo rerum tractandarum, quo singulis libris præfationes singulas præfigit; anacephalæoses etiam illæ superiorū & subsequentium hypotheses; demùm, quòd quatuor postremis libris nunc hæreses easdem pugnantia inter se continere, nunc apertis rationibus atque traditionibus vniuersarum Ecclesiarum aduersari cōmonstrat: & partim à Prophetarū vaticiniis, partim ab Apostolorum & Euangelistarum testimoniis ductis argumētis, quas libro primo recensuit, tāquam machinis admotis expugnat, hominē dicēdi ac disserendi arte peritum, planéque philosophum demonstrant. Omnem dubitationē huius rei tollit Cap. 19. libri secundi, in quo fallacibus argumentis exacto iudicio semel expulsis & reiectis, euincit errores omnes quos impugnat, ex veterum Philosophorum atque Poëtarum placitis & fabulis, immutatis tantum nomenclaturis petitos esse: quæ res omnibus satis pro testimonio esse debet, quàm accuratè diligentérque Thaletis, Anaximandri, Anaxagoræ, Democriti, Empedoclis, Platonis, Aristotelis aliorúmque veteris philosophiæ authorū libros euoluerit. Idem de Tragicis, Comicis & Lyricis Poëtis intelligendum, quando illorum exclamationibus, prouerbiis & exemplis sępe & appositè vtatur: istorum versus hinc inde decerptos, in concinnos centones pro re nata cōsuat atque adaptet. Meritò igitur eas ob res, Tertullianus eum omnium disciplinarum curiosissimum exploratorem appellat. Sed quia præclarū organum Ecclesiæ suæ Deus ex hoc puero formare decreuerat, huius mentē Spiritus sanctus flectit, pectus sancto amore inflammat, vt sanctarum literarum desiderio ardeat, miréque earum studio delectetur. Polycarpi ergo venerandæ antiquitatis viri, qui non tantum Ioannis Euangelistæ auditor, sed & aliis Apostolis & discipulis, qui Christum in carne viderant familiariter vsus fuerat, ex quorum viua voce tanquam purissimo fonte, doctrinā pietatis nostræ hauserat, scholam quasi pulcherrimam omnium virtutum officinam petit, Polycarpóque instituendum se tradit & penitus informandum. Iuuenis alacritate simul & pietate valdè delectatum senem, toto pectore gratias Deo egisse mihi persuaserim, quòd Ecclesiæ suæ instrumenta futura præpararet, & ad vsus vtilissimos &

In 3. cap. 2. ep. B. Petri

D. Irenæi Patria

Institutio.

Lib. contra Valenti.

Studia sacra sub B. Polycarp.

amplissimos deinceps idoneos magna solertia redderet. Polycarpo dein siue publicè scripturas mira ingenij dexteritate pertractanti, siue priuatim difficiliores quæstiones explicanti ac dissoluenti, Irenæus se beneuolū & attentū præbet; & incredibili discēdi cupiditate annis, pietatéque grauem ac obseruandū præceptorē audit, admiratur, ab huius ore omnino pendet, perinde atq; si ab Apostoli, vel Christi cœlestem doctrinā sibi dictitantis excipiat: dicta & facta tanti viri sic intimo pectori committit atque adeò insculpit, vt nihil eorum per totam vitam prætermissum fuerit, quin expleuerit. Hæc ita se habere comprobant ea, quæ idem refert Irenæus Epistola ad Florinum, quem in schola Polycarpi socium offenderat, sed iam ad hæreses delapsum. Locum, ait, in quo assidebat Polycarpus cum dissereret, illius eò aduentum & introitum, formam, & modum vitæ, corporis effigiem, disceptationes ac sermones quos apud multitudinem habebat, & vt necessitudinem ac vitæ vsum cum Ioanne & reliquis qui ipsum Dominum vidissent se habuisse narraret, & quo pacto memoraret eorum sermones; quin etiam quænam ab illis de Domino audiuisset: quomodo de miraculis eius ac virtutibus, & de doctrina denique sicut ab illis qui fuissent suis oculis Verbum vitæ cōspicati, scripturis verè consentientia narraret, videar mihi posse ritè percensere. Hæc eo tempore per Dei misericordiam, quam erga me ostendebat, studiosè & attentè audiebā, atque non chartæ & literis, sed interioris mentis cogitationi mandabam, & perpetuò Dei iuuēte gratia, ingenuè & exquisitè recordatione renouo. Hactenus ille. Nec id solum præstitit, sed & si qui ex Apostolicis viris aduentare, aut alicubi esse comperisset, qui donis illis singularibus, quibus ad eius vsque ætatē claruit Ecclesia, essent illustres, Apostolósque referrēt, iis omnibus præsertim se adiungebat: quo fidei & pietatis maiorem accessionem faceret, & confidentiùs postea contradicentibus se se opponeret. Quod ex animi sententia magno totius Ecclesiæ commodo contigisse sibi ipse his verbis locupletissimus testis est: Plurimum abest vt hæretici possint mortuum suscitare sicut Dominus ipse, sicut eius Apostoli prædicationis subsidio adiuti, sicut alij è fratribus complures suscitarūt. Sæpenumerò autem aliqua de caussa necessaria illud ipsum postulante, spiritus mortui (propterea quod tota Ecclesia illius loci vbi eiusmodi res gerebatur, cum ieiunio & multa intercessione Deum orabat) in corpus rediit, & hominis vita sanctorū precibus donata est. Et rursus: Qui verè sunt Christi discipuli, in nomine illius per gratiam ab illo acceptam eiusmodi præstant, quo reliquis hominibus gratificentur, sicut quisque eorum ab eo donum acceperit. Quidam enim dæmones sic pro certo & verè eiiciunt, vt non raro ij qui malis & nequā spiritibus purgati fuerint, tum fidem recipiāt, tum in Ecclesia & fidelium hominum societate constanter perseuerent. Nonnulli rerum futurarum præscientia, diuina visione & prædicatione prophetica imbuuntur: alij eos qui grauibus morbis afflictantur per manuum impositionem curāt, & ad pristinam valetudinem restituunt. Iam verò vt diximus, mortui suscitati sunt, & multos annos post apud nos commorati. Quid plura? Dona sanè nec dicendo quidem numerari poterunt, quæ Deus Ecclesiæ per vniuersum mundum diffusè donauit, quibusque illa in nomine Iesu Christi sub pontio Pilato crucifixi, in dies singulos multa miracula ad Gentium vtilitatem efficit. Iterum alibi planiùs & apertiùs: Multos fratres in Ecclesia ipsi audiuimus, qui & dona prophetiæ habent, & variis linguis per Spiritussancti gratiam loquūtur, & occulta hominum in apertum proferunt ad aliorum cōmoditatē, & mysteria Dei perspicuè & euidterē aperiunt. Atq; hæc de eius ortu, adolescentia, institutione partim ex patribus certa, partim ex coniecturis dicta sunto: nūc functiones explicemus.

Euseb. lib. 5. hist. c. 19. *Lib. 2. cap. 56. & apud Euseb. lib. 5. hist ca. 7.* *Lib. 5.*

In Ecclesia Lugdunensi (quæ ciuitas est in Gallia celebris, cuius populus iam inde à tempore Apostolorum pietatis Christianæ amātissimum & aduersus hæreses ætate nostra propugnatorem acerrimum se præstitisse palā est) munus presbyterij gessit. Quod ipsemet subindicat proœmio Lib. I. cùm dicat se inter Celtas commorari; & alibi, Rhodanensem regionem se incolere. In hanc Galliæ partem à beato Polycarpo legatum testis est Gregorius Turonensis: Vnde appa-ret vehementissimum ætatis illius pastorum studium, qui omnes Christi gloriæ & saluti hominum tantum incumberent: nostris contra omne ius & fas, Christo & saluţe gregis sui neglectis, multis sacerdotiis comparandis & coaceruandis inhiantibus. Quanta autem fide & sedulitate presbyterij seu sacerdotij sui partes omnes obierit, facilè est iudicare: Huius prima pars est Christi corpus sacro ore (verbis Sanctorum vtor) conficere: idémque rationali ac incruento sacrificio Deo oblatū, creditis sibi populis distribuere: id quod magna diligentia & religione se præstitisse hunc in modum de Eucharistia disserens adfirmat: Oportet nos oblationem Deo facere, & in omnibus gratos inueniri fabricatori Deo, in sententia pura, & fide sine hypocrisi, in spe firma,

Presbyter Lugunēsis. *In Gallias mittitur à D. Polycarpo.* *Lib. 1. c 9.* *Li. 1. ca. 29* *Hierony. Epist. ad Heliod.* *Clemēs Ro. li. 6. Const. cap. 23.* *Lib. 4. cap. 34.*

firma, in dilectione feruenti. Et postea: Offerimus enim ei quæ sunt eius, congruenter communicationem & vnitatẽ prædicantes carnis & spiritus. Quemadmodum enim qui est à terra panis percipiens inuocationem Dei, (en cõsecratio) iam non communis panis est, sed Eucharistia ex duabus rebus constans, terrena & cœlesti, sed gratias agentes dominationi eius &c. Et iterũ: Ipsum Verbũ dedit populo præceptũ faciendarum oblationum, quamuis nõ indigeret eis, vt disceret Deo seruire: sic & ideo nos quoque offerre vult (en oblatio) munus ad altare frequenter sine intermissione. Eadem repetit lib. 5. cap. 2. Quantum studij & diligentiæ adhibuerit ad prædicationem euangelij, & conseruationem disciplinæ & pacis Ecclesiasticæ, quibus alias sacerdotij partes cõplectimur, sub venerãdæ pietatis & antiquitatis viro Pothino ex veteribus nunc accipiendum.

Lib. 1. c. 29 Gregorius Turonensis scribit eum tam admirabili virtute Lugduni enituisse vt in breui temporis spatio prædicatione sua maximè ciuitatem Christianam vniuersam effecerit. Illis autem temporibus, Antonini Veri Imp. Rom. grauis & acerba persequutio cœpit Ecclesias Christianas, præsertim Gallicas, vna ex parte vastare: altera concordiam fidémque cõmunem Montano, Priscilla, Maximilla, & Theodoto nouis prophetiis & præstigiis indutis, magna animarũ iactura infestantibus, in Asia maximè. Ecclesiæ itaq; Gallicanæ vel diuina & spontanea quadam dilectione erga fratres permotæ, vel forsan etiam rogatæ decretum suum in Pseudoprophetarum dogmata ad eas Ecclesias, quasi auxiliares copias aduersus cõmunes hostes transmittunt, simúlque nuntiant quantis angustiis ob sæuam persequutionem vexentur & præmuntur. Et vt honorifica magis & grauis esset legatio, Irenæo, quẽ ad omnem laborem, omnéque periculum pro Christo subeundum promptissimum nouerãt, persuadent literas ipsas deferat, & sua simul præsentia & doctrinæ reuerentia & sanctitate nimium diu afflictas & perturbatas Ecclesias consoletur, in recepta semel fide confirmet, & in figmentis hęreticorum confutandis & reiiciendis omnẽ operam & industriam collocet: id quod pro sua pietate & zelo eximio, fortè etiam patriæ amore, cuius vicem dolens contra ingruentes corruptelas ei suppetias ferre gestiebat, libenter & alacriter facturum se recepit. Quare proficiscitur vir pius & totus Deo addictus, & in itinere Romanæ Ecclesiæ pastorem. B. Eleutherium inuisit, literis ad eum à sanctis martyribus & confessoribus Galliarum missis & redditis, quibus egregiam fidem, singularem pietatem & assiduam sacerdotij in Irenæo administrationem attestabantur, atque ita plurimùm his verbis commendabant: Te in Deo omnibus in rebus perpetuò pater Eleuthere, valere optamus. Has literas ad te perferre fratrem nostrum Irenæum & ministerij cõsortem rogauimus; téque obsecramus, vt illum, vt potè studio incredibili erga testamentum Christi flagrãtem gratia & beneuolentia præ cæteris complectaris. Quòd si locum & gradum Ecclesiastici ministerij vim & facultatem habere iustitiæ cuiquam impertiendæ, animaduerteremus, hunc vt presbyterum Ecclesiæ (hoc namque munus obtinet) in primis tibi commendassemus. Hæc illi. Quantum verò temporis in conficienda huiusmodi legatione consumpserit, aut quot anni antequam Lugdunum repeteret effluxerunt, definitè distinctéque ex veteribus affirmare nequeo. Veruntamen constat eum cùm Pothinus nonagenarius vnà cum aliis in Gallia martyribus è vita migrasset, à legatione redeuntem Ecclesiæ Lugunensis Episcopatum sumpsisse.

Profectio in Asiam.

Euseb. lib. 5. hist. cap. 3 & 4.

Episcopatus.

Initium autem administrationis eius fuit graue, insedatum & turbulentum, quoniam aut partem Ecclesiæ persecutionis rabies iam absumpserat, aut magnam deiecerat: hostes feri nimis & immanes adhuc vndique imminebant, quando Imperator homo Stoicus & à primis annis in Saliorum sacrificulorũ collegio educatus, ob ídque Christianis durior, quartæ persecutionis à Nerone edicta necdum penitus reuocarat. In tanto igitur Ecclesiæ naufragio colligendo, ac reficienda salute cõmuni, ad pristinúmque statũ & auctiorem disciplina restituenda, omnia reperientur Irenæi dicta, facta, consilia versata. Haudquaquam enim ex eorum numero erat, quos videmus in prælio ceruos, in pace leones. Nam orando, prædicando, instando opportunè & importunè hunc instituit & Deum docet, alium arguit, alium obsecrat, alium vrget & increpat in omni patientia & doctrina. Quod perierat ex grege, conquirit: quod amissum & abiectum, reducit: quod confractum, cogit & religat: quod infirmum, confirmat & corroborat: quod firmum & solidum, tale custodit. Tanta vitæ integritate ac sinceritate doctrinæ collecto gregi is pręsidet, vt ametur à suis, & ab exteris meritò suspiciatur. Rem Ecclesiasticam iam ferè proclinatam maximè iuuit tranquillitas illa quæ obuenit vniuersis Christianis circa finem Imperij Marci Antonini Veri, qui apologiis Melitonis, Apolinarij, Athenagoræ Iustini & Dei

Tertull. & Iustinus in Apolog. Euseb. lib. 5. hist. ca. 5

miſericordia fletúque Chriſtianorum aſſiduo commotus, bello denique Marcomannico mira-
culoſæ pluuiæ beneficio precibus militum Chriſtianorũ impetrato perfractus & victus, edictis
publicatis Chriſtianos cum omni fiducia & ſecuritate conuentus ſuos facere, concilia per pro-
uincias habere, per totum imperium liberè peregrinari, & palam quẽuis erudire paſſus eſt: idq;
graue accuſatoribus indicto ſupplicio. Commodus Antonino ſuccedens, quamuis aliis in rebus
quas geſſit, incõmodus fuerit, nullam tamẽ in Chriſtianos perſecutionẽ mouit, ſed à patre pace
conceſſa fœliciter frui permiſit. At ſaluti hominum inuidens zizaniorũ ille ſator, aliis artibus pa-
cem Eccleſiæ perturbare & doctrinã labefactare conatus, Valentinianos & alios Gnoſticos etiã
in Gallias vſque introduxit, qui ſerpentum more paulatim irrepentes, hæreſeωn ſuarum veneno
multos inficerent, præcipuè claras, illuſtres necnõ & opulentas matronas Rhodanenſes (quẽad-
modum vſu venire ſolet, tritúmq; & familiare iam inde ab orbe condito cunctis hæreticis eſt, vt
aut luxuriæ & auaritiæ ergò, aut vtriuſq; ſimul in quoduis hominũ genus inſidias ſemper inten-
dant) ſuis præſtigiis faſcinarent & corrumperent. Hìc viribus opus fuit & pectore firmo. Perui-
gil igitur paſtor Irenæus in hac quaſi vniuerſæ Galliæ ſpecula poſitus, quãtum poteſt animo ex-
cubat, vigilat pro omnibus, vix quietẽ capit, vnde prodeant, quo iter faciant hoſtes, in quos pro-
ruant, quibus armis & artibus instructi ſint, quid moliantur deprehendat, vt ſigno dato, ſuas im-
primis oues, dein alias, deniq; omnes, vti ſibi diligẽter caueant præmoneat & cohortetur; ſicq; à
contagio peſtilentiſſimo tum doctrinã tum animas Chriſti ſanguine redemptas fortiter excellẽ-
terq; vindicet. Qua in re quos labores pertulerit, quamq; formam quemuis alliciendi, docẽdi, &
diſciplinæ tradendæ ſequutus ſit, quóſve ad meliorem frugem reuocarit, teſtãtur eius opera, te-
ſtantur publicæ reſipiſcentium exomologeſes, teſtantur & martyrum greges, quos vnà cum eo
pietatis gratia nulla interpoſita mora mortem opetiiſſe ſtatim audiemus. Præſidiis relictis ſatis *Lib.1.c.9.*
firmis, locoq; munito, fidei hoſtibus vel fugatis vel repreſſis, operæprecium exiſtimauit, aliarum
eccleſiarum paſtoribus vigiliis & ſcriptis ſuis ſuppetias ferre. Et quoniam multiplices hæretici
iamiam Romam confluxerant, nimirum Blaſtus, qui prætextu ritus Paſchatis Iudaiſmũ in Ec- *Tertull. lib. de præſcrip.*
cleſiam inducere cogitabat: Florinus, qui Deum mali authorem, cum Valẽtini fabulis prædica- *Euſeb. lib.*
bat, aliíque complures ardeliones, qui non paucos ab Eccleſiæ cõplexu in ſuam ſentẽtiam pau- *5. hiſto.*
latim pertrahebant, Irenæus idcirco coactus varias aduerſus eos ſcripſit atq; miſit epiſtolas: vnã *cap.19.*
ad Blaſtum, quam inſcripſit, De ſchiſmate: & librum de Ogdoade, quem egregium commenta-
rium vocat Hieronymus. Florini autem doctrinam blaſphemiæ & impietatis conuicit, libro de *In Catalogo.*
Monarchia ſiue, Quòd Deus non ſit author malorum. Poſtulationibus deinde ſiue præceptis, *Præfat. in*
vt ait, quorundam, ſiue mutua dilectione permotus, omnes in vniuerſum hæreſes detegere ſi- *1.3. & 5. li. 5.*
mul & refellere quinq; doctiſſimis libris conſtituit: quod vt faciliùs aggrederetur, ſibi primùm *Lib. aduer-*
putauit illorum ſcripta contentioſo ſtudio peruoluenda, deinde crebris diſputationibus cum *ſus hæreſes*
eis manus conſerere, quò viribus cognitis & exploratis, nullo negotio poſtea peſtifera ſcripta & *occaſio.*
dogmata aut propelleret aut perderet. Quod ei cum ingenti Eccleſiæ vtilitate ex animi ſentẽtia
ſucceſſit. Nam libro primo, omnes veluti pernicioſa monſtra & crudeles feras (eius exempla & *Præfat. in*
verba vſurpamus) è ſuis luſtris educit ab omnibus perimendas: detractis ouium pellibus, lupos *libr. 1. &*
graues aperit perſequẽdos; vafras vulpeculas & canes impuros exuuiis regiis, id eſt aliquot ſcri- *cap.1. & 35. lib.1.*
pturarum locis detortis abſconditos, palam deridendos offert, & fuſte quatiendos foras. Aliis
deinceps quatuor, variis & ſeriis congreſſionibus acutiſſimè & fuſiſſimè refellit & damnat.

Tunc quoque notiſſimum illud diſſidium de Paſchatis die adeo recruduit, vt in manifeſtum *Euſeb lib.*
ſchiſma erumpere, ac inter Aſiaticos & Europeos contentionis proiectum pomum eſſe videre- *5. hiſt. cap.*
tur. Aſiatici, quorum Primas erat Polycrates Epheſius, ex antiqua patrũ ſuorum traditione per- *22 & 23.*
tinaciter cenſebant more Iudæorum decimo quarto die Lunæ, in quemcumque diem ebdo- *De Paſchate quæ-*
madæ incidiſſet, Paſcha celebrãdũ; quibus è regione ſe opponebat Victor Romanus epiſcopus, *ſtio.*
docens ex principis Apoſtolorum traditione, & Concilij Romæ coacti determinatione, non
niſi dominico die, quo Saluator à mortuis ſurrexerat, ieiunium ſoluendum, feſtúmque illud ce-
lebrandum. Congregati ea de re in ſynodũ Galliarum Epiſcopi, quibus pręerat Irenæus, Victo-
ris partes vno animo ſequuntur: Narciſſus Hieroſ. & Theophilus Cæſarienſis, Synodum & ipſi
conuocant, cui Irenæum adfuiſſe, pro flagrantiſſima ſollicitudine ſua in conſeruanda pace Ec-
cleſiæ, auctor eſt Nauclerus, qui Romanæ Eccleſię morem comprobant. Eccleſiæ Ponti, Palma
viro Apoſtolico præſide, atque Achaię præſidente Bachylo Corinthiorum præſule, B. Petri ſuc-
ceſſorem ſequendum omnes iudicant. Quibus permotus Victor huic liti finem ſemel (vt ſibi
videbatur)

videbatur) impositurus, totius Asiæ Ecclesias cum aliis finitimis, tanquam alterius fidei, simul omnes à communi vnitate Ecclesiæ amputare conatur, & in eas grauiter per literas inuectus, omnes fratres eam incolentes regionem à cõmunione prorsus secludendos edicit. At Irenæus noluit tam funesti belli spectator otiosus haberi. Nam nominis sui appellationi pulchrè respõdens, concordiam inter Ecclesias omni studio amplexandam, retinendam, & propagandam ratus, nunc ad istos, mox ad alios plerosque Episcopos literas dirigit, dissidia compescit, alienatos animos conciliat, & vt externi ritus diuersæ obseruationes vinculum pacis & dilectionis nõ dissoluant, hortatur, rogat, obsecrat. Hinc Episcopi Romani præceps consilium cæteris omnibus, & si cum eo de re controuersa sentirent, non placet sed improbatur. Inter quos Irenæus grauissimis ad eum suo & fratrum, quibus præerat, nomine scriptis & directis literis, hominem grauiter & acerbè coarguit, Gallica sanctáque libertate obiurgat, & magnoperè adhortatur, vt pacis, concordiæ & charitatis erga proximos diligentiorem & circumspectiorem curam haberet: atque Aniceti & Polycarpi exemplo proposito, & multis ac grauibus aliis argumentis, ab abscindendis de corpore Christi tam illustribus ecclesiis virum omnino deterret ac reuocat: sicque post turbulentam tempestatem, quæ Christianas ecclesias iactauerat, magna tranquilitas & serenitas subsequuta est. Tum vir piissimus toto conatu studens acquisitas iam Christo animas retinere; ne posthac omni vento doctrinę circumferrẽtur, sed in ea quam Apostoli tradiderant, constanter perseuerarent, librum edidit, in quo Apostolicæ prædicationis modum & rationem exponit: eúmque fratri cuidam Martiano dedicauit. Librum rursus alium de disciplina: Item librum Διαλέξεων διαφόνων, id est, de variarum rerum disquisitione: in quo tum Epistolæ ad Hebræos, tum libri Sapientiæ mentionem facit, certáque testimonia ab eisdem deprompta citat, ad Ecclesiæ informationem. Nec satis illi fuit Lugduni magnum Christo gregem consecrasse & deuouisse, verùm vt & gentes finitimas multorum deorum erroribus adhuc implicatas, Euãgelicæ gratiæ faceret participes, Ferreolum presbyterum & Ferrutionem Diaconum, à se prius salubribus præceptis & exemplis informatos & institutos sanctos viros, ad Vesontij ciuitatis populos Christo initiandos: deinde Fœlicem presbyterũ, Achilæum Diaconum & Fortunatum ad Valentinam vrbem Deo vero prædicatione pietatis nostræ insinuandam delegauit. Et quo ad plures veri Dei agnitio citius penetraret, librum edidit aduersus Gentium errores, quem de scientia inscripsit, breuem quidem illum ait Eusebius, summè tamen necessarium. Huiusmodi sanctis laboribus aliquot annos perfuncto sub Antonino principe, toto deinde Commodi imperij tempore, aliquo denique sub Seuero, cum iam satis longo cursu bonum certamen certasset, fidémque seruasset, supererat corona accipienda. Seuerus igitur pertinax, in omnes sæuus, in Christianos sæuissimus, anno imperij nono, Christi ducentesimo sexto, quinta à Nerone persequutione Christianos vexans, plures, per diuersas prouincias, martyrio coronauit. Lugduni verò omnium maximè sæuitum refert Turonensis, taliáque ibidem per tyrannos diabolum bella exercuisse, tantámque multitudinem Christianorum ob cõfessionem Dominici nominis iugulatam, vt per plateas sanguinis Christiani flumina currerent, quorum nec numerus, nec nomina colligi potuerunt, sed Dominus eos in libro vitæ conscripsit. Tunc & B. Irenæum diuersis pœnis affectum, cum omni ferè ciuitatis suæ populo, Christo Domino per martyrium carnifex dedicauit, quod 4. Calendas Iulij contigisse scripto mandauit Tritemius. Cùm iam natus annos circiter sexaginta, procurationem Euangelij Lugdunẽsis Episcopus creatus suscepisset, & ad nonagesimum ferè annum, vt aliqui ferunt, peruenisset. Sanctas porrò corporis eius reliquias studiosè collectas, magna religione eius vrbis ciues ad hanc ætatem vsque adseruarant: donec Hu-Gnosticorum furor omnium qui ab orbe condito geniti fuerunt, tyrannorum rabie efferatior & perniciosior, Anno Domini 1562. deprædatis fermè vniuersæ Galliæ tẽplis, Lugdunũ & alias varias vrbes occupat, depopulatur, diripit. Monasteria præcipuè & sacra loca Turcico more deuastat, imaginibus, bibliothecis, altaribus, sacramentis, sacris nullis parcit. Proh nefas! Cum vita functis cœlóque regnantibus bellum gerunt, S. Irenæi martyris ossa de requie sepulturę effodiunt, ab asyllo mortis, in quo clarissimum Christi Iesu aduẽtum & resurrectionem gloriosam expectabãt, auellunt, in ea iterum sæuiunt, iterum debacchantur, iterum quantum in eis situm fuit, ad martyrij certamen reposcunt. O tempus! O mores! Qui Gnosticos represserat, eius reliquiæ Hu-Gnosticorum cruentatas iampridem sanguine bonorum ac barbaras manus effugere non potuerunt. Martyrum corporibus, capillis, thiaris septies accensæ fornaces pepercerunt: Vrsi, Pardi, Tygrides, Leones

Euseb. lib. 5. hist. cap. 24.

Euseb. lib. 5. hist. cap. 25.

Vsuardus in Martyrologio. Surius to 2. 23. Aprilis

Euseb li 5 hist. cap. 25

Euseb. in Chronico.

Ado. Viẽnensis ætate 6 cap. 195.

Greg. Tur. li. 1. cap. 29

Vsuardus

Martyriũ. Paradinus

Dan. 3.

ſæpenumero quæ attingere formidarunt: nouum ac reformatum (ſi Deo placet) Euangelium ea vel flammis abſumit, vel in flumen, ſterquilinium aut cloacam proiicit. Ad martyrum tumulos, vrnas, & oſſa Dæmones in oraculis ſilent, in corporibus obſeſſorum diſtorquentur, rugiunt, confitentur, morborum omnia genera ſanantur: at nihil veriti huius defecatæ ſectæ ac rebellionis antiſtites poſt thecarum aurum direptum, præcioſarum reliquiarum B. Irenæi partem aliam in profluentem demergunt, aliam, capitis nempe cranium, pilæ more pedibus protrudunt, & per vicos plateáſque tota die contumelioſè deludunt. Quod tandem in riuulo derelictum Catholicus quidam Chirurgus clàm ſuffuratum, domi abdidit, donec fermè poſt biēnium Chriſtianiſſimus & Catholicæ religionis vindex Carolus Rex nonus, vrbe recuperata, Archiepiſcopo, Clero, Magiſtratui, populóque catholico plenam libertatem reddidit. Qui omnes publica ſupplicatione indicta, ad domum in qua latêre reliquias didicerant, cum maxima deuotione properant, veneranda oſſa colligunt, ad Eccleſiam nomini eius ſacram reuerenter deferunt, & aſſeruanda collocant. Hæc autem vt maiorem apud poſteros fidem haberent, curauerunt diligenter in acta publica referri, à quibus nos hæc accepimus.

Euſeb. li. 8 hiſt. Aug. Epiſt. 137. & lib. 22. de Ciuit. c. 8. Hieron. in Epit. Paulæ & lib. cont. Vigil.

Sacrarum literarum ſtudioſis Lectori.

SVnt quorum in ſcriptis facundia plurima lucet,
Sed qui ſinceræ nil pietatis habent.
Sunt etiam quorum pia ſcripta probantur: at ipſos
Horrida barbaries delituiſſe iubet.
Hos IRENÆVS *longo anteit interuallo:*
Siue placet grauitas, ſeu pietatis honos.
Monſtrorum vindex ſuperans Alceida triumphis,
Gnoſtica cui calamo victa Chimæra iacet.
Is lacer & mutilus fuerat qui corpore toto,
Comptus & ornatus nunc ſubit ora virum.
Is labor artificis, retulit qui nomen ab IGNE
ARDENTI, *noſtræ flóſque decúſque togæ.*
Miraris? ſic vita placet, ſic lingua probatur,
Monſtret vt ardentes flammia ſepulta rogos.

F. Gilb. Rondreux Franciſcanus
Theol. Monlucienſis.

F. FRANC. FEV-ARDENTIO THEOLOGO

FOelix ille, tuos hauſit qui mente calores,
Cuius & aſsiduo pectora rore foues:
Sed multò reliquis fœlicior ille Salutem,
Qui petit à ſcriptis victus ab hoſte tuis.
His ignota Dei myſteria pandis: & almæ
Antiquus fidei ſtat rediuiuus honos.
His hominum valido confirmas robore pectus,
Dans IRENÆI *cognitione frui.*
His malus aſſurgit Genius, ſed victus inani
Voce gemit, victor tangis vtrunque Polum.
Scilicet vt rapidis aboleri ſecula flammis,
Et tellus auido debet obire rogo,
Vt vitio hæc moles hominum fœdata leuetur,
Et mundet terras ignea mundities:
Sic tua, comburet fraudes & noxia virtus
Crimina, & hoſtiles diluet ore minas.

Iac. Godefridus.

CATALOGVS

CATALOGVS AVTHORVM
QVI IN ANNOTATIONIBVS CITANTVR, PRAETERMISSIS ILLIS quos omnino damnauit Ecclesia.

Abdias Babylonicus.
Adon Viennensis.
Alcuinus siue Albinus.
Alcimus Viennensis.
Alexander martyr.
Algerus.
Alphonsus à castro, ord. min.
Ambrosius Mediola.
Ambrosius Ansbertus
Anacletus martyr.
Andreas Cappadox.
Andreas Hierosolymi.
Antipater Bostrensis.
Antonius melissa.
Antoninus Florentinus, ord. præd.
Apollinaris Hierapo.
Anastasius Synaïtes.
Anselmus Cantuariensis.
Andreas Alciatus.
Appianus Alexand.
Æsopus.
Appollodorus.
Arnobius Affer.
Arethas Cappadox.
Arator Diaconus.
Aristophanes.
Appuleius.
Athenagoras Philosophus.
Athanasius magnus.
Aurelianus B. Petri discip.
Aurelius Augustinus Hippo.
Athenæus.
Alphraganus.
Aristoteles.
Alexander de Hales, ord. min.
Aulus Gellius.
Ælius Spartianus.
Aurelius Victor.
Ælius Lampridius.

Basilius magnus.
Bardesanes Syrus.
Berosus Chaldæus.
Beda venerabilis.
Bernardus Clareual.
Bonauentura, ord. min.

Cæsarius Arelatensis.
Chartophilacia.
Chaldæus paraphrastes.
Canones Apostolorum.
Cedrenus.
Clemens Ro. martyr.
Cyprianus martyr.
Clemens Alex. martyr.
Cyrillus Hierosoly.
Cyrillus Alexand.
Chromatius Episcopus.
Columella.
Claudius Sanctesius.
Cœlius Rhodiginus.
Chronica Sarracenorum.

Concilium
- *Antiochenum.*
- *Agathense.*
- *Nicenum. 1.*
- *Nicenum. 2.*
- *Carthaginense.*
- *Cæsariense.*
- *Constantinop.*
- *Chalcedonense.*
- *Ephesinum.*
- *Elibertinum.*
- *Florentinum.*
- *Hispalense.*
- *Romanum.*
- *Tolletanum.*

Damasus Papa.
Dionysius Areopag.
Dionysius Alexand.
Dionysius Papa.
Dorotheus martyr.
Diodorus Siculus.
Didymus Alexand.
Dioscorides.
Diogenes Laërtius.
Dion Cassius.

Effrem Syrus.
Epiphanius Cypri.
Erasmus Roterod.
Egesippus.
Eusebius Cæsarien.
Eucherius Lugdunen.
Eugenius Carthaginen.
Eugyppius Abbas.
Eulalius.

Euripides.
Euthimius.
Euagrius.
Eustathius Homeri interp.
Eudocia imperatrix.
Eusebius Emissenus.

Fulgentius Ruspensis.
Franciscus Titelmanus, ord. min.
Franciscus Venetus, ord. min.
Fridericus Staphylus.
Fenestella.
Ficinus.
Franciscus Turrianus.
Franciscus Picus, Mirand.
Gaudentius Brixianus.
Gelasius Papa.
Gratianus.
Gregorius Nazianzenus.
Gregorius Nissenus
Gregorius Papa.
Gregorius Turonensis
Germanus Constantinop.
Gentianus Heruetus.
Gilbertus Genebrardus.
Guitmundus Auersanus.
Gennadius.
Guilielmus Lindanus.
Guilielmus Okam. Ord. min.
Gabriel Prateolus.

Hermas qui & pastor.
Hilarius Papa.
Hilarius Pictauiensis.
Hysichius presbyter.
Hieronymus Stridonen.
Hieronymus Torrensis.
Hypollitus martyr.
Haymo.
Hosius Cardinalis.
Hesiodus.
Herodotus.
Homerus.
Horatius.
Hermes trismegistus.

Iacobus Apostolus.
Iacobus Faber.
Idiota.
Ignatius martyr.
Ioannes Cassianus.
Ioannes Chrysosto.
Ioannes Damascenus.
Ioannes Hentenius
Ioannes Annius.
Ioannes Auentinus.
Ioannes de oppido.
Ioannes Fiscerus, Roffensis.
Ioannes Curterius.
Iosephus Iudæus.
Ionathan Vsielis filius.
Isidorus Hispalensis.
Isidorus pelusiota.
Iustinus martyr.
Iustinus imperator.
Ioachimus Abbas.
Ioachimus Perionius.
Iuuencus presbyter.
Iuo Carnotensis
Innocentius Papa.
Iodocus Clitoueus.
Ioannes Coclæus.
Iunilius Affricanus.
Iacobus Pamelius.
Iustinus Historicus.
Ioannes Reuchlinus.

Lactantius Firmianus.
Lanfrancus.
Leo Magnus.
Leontinus Constantin.
Leontinus Neapolitanus.
Lucifer Calaritanus.
Leontinus Cyprius.
Lignerius.
Lucianus.
Lucretius.
Laurentius Valla.
Lucanus.

Martialis Burdeg.
Maximus Taurinen.
Maximus Abbas.
Marianus Scotus.
Marcus Eremita.
Methodius martyr.
Minutius fœlix.
Michaël Syngelus.
Macrobius.
Manethon Ægyptius.
Morelius.
Moses Bar-Cepha.
Martyrologia.
Marcus Tullius.

Nemesius Episcopus.
Nauclerus.
Nicephorus Calixtus.

Nicolaus

Nicolaus Liranus, ord. min.
Nichodemus Christi discip.
Nicander.

Origenes.
Optatus Mileuitanus.
Oecumenius.
Oleaster Lusitanus, ord. præd.
Ouidius.

Papias.
Pamphylus Martyr.
Paulus Orosius.
Paulus Diaconus.
Paulinus Episc.
Paschasius.
Petrus Chrysologus.
Petrus de natalibus.
Petrus Galatinus, ord. min.
Petrus Comestor.
Petrus Lombardus.
Philo Iudæus.
Primasius.
Proba Falconia.
Prudentius.
Procopius Gazæus.
Prosper Aquitanicus.
Philastrius.
Platina. Psellus.
Philippus Bergomas.
Proclus.
Photius Constantinop.
Polycarpus.
Petrus Venerabilis.
Petrus Cluniacensis.
Palladius. Platina.
Plutarchus. Plinius.
Philostratus. Ptolemæus.
Pausanias. Plato.
Propertius. Pomponius.
Pyndarus.
Petrus martyr ab Angleria.

Quadratus.
Quintilianus.

Rabbanus. Remigius.
Ruffinus. Regino.
Rupertus. Rabbi Solomo.
Rabbi Kimhi. Rabbi Samuel.
Rabbi Isaac.
Richardus à media villa, ord. min.
Regiomontanus.

Sanderus Anglus.
Sedulius presbyter.
Seuerus Sulpitius.
Sanctes Pagninus. ord. præd.
Serenus Samonicus.
Sigebertus.
Socrates hist.
Sozomenus.
Sophronius
Stephanus Eduensis.
Suidas. Stobeus.
Sybilla Erithræa.
Sybilla Tiburtina.
Simoneta. Suetonius.
Strabo.
Stapulensis.
Sophocles.
Salustius.
Sabellicus. Seneca.

Tatianus.
Thargum Babylonicum.
Tertullianus.
Theodoretus.
Theophilactus.
Theodorus Antiochenus.
Theophilus Antiochenus.
Theodorus lector.
Theophilus Alexand.
Thomas Aquinas, ord. præd.
Thomas VValdensis.
Trithemius.
Theophrastus.
Theocritus.
Tibullus.

Vigilius martyr.
Victorinus Picta.
Victor Vticensis.
Vincentius Lirinen.
Vincentius Bello. ord. præd.
Venantius.
Vsuardus.
Vadianus.
Vintoniensis.
Varro.
Valerius Maximus.
Vatablus.
Vergilius.
Vlpianus.

Xenophon.

Zonaras.
Zoroaster.

INTERPRETATIO LATINA VOCABVLORVM GRÆCORVM, QVÆ IN IRENÆO PASSIM obuia sunt, per F. F. F.

A

Αἰών, *Aeon*. Seculum, Aeuum, vita. *Hieronymus* in 26. Ezech. αἰών, inquit, id est, seculum septuaginta annorum continet.

Αἶνος, *Aenos*, laus, Gloria.

Ἀκατάληπτος, *Acataleptus*. *Cicero* lib. II. academic. Quod comprehēdi & percipi non potest.

Ἀκίνητος, *Acinetus*. *Cic.* lib. de vniuer. immobilis.

Ἀγάπη, *Agape*. Charitas, dilectio, beneuolentia.

Ἀγέννητος, *Agennetus*. Ingenitus, ortu carens, increatus, non natus, non factus, cui nulla est origo.

Ἀγήρατος, *Ageratus*. *Cicer.* de vniuer. qui omni senio caret. Innascibilis, æternus, senij ignarus.

Ἀγώγιμον, *Agogimum*. Vectura, onus: adiect. vtile, operæpretium, præstabile.

Ἀεινοῦς, *Ainus*. Perpetuò fluens, vti Mens est, quæ ab Aristot. appellatur Entelechia.

Ἀλήθεια, *Alethia*. Veritas.

Ἄνθρωπος, *Anthropus*. Homo.

Ἀνεννόητος, *Anennoetus*. Incogitabilis. Inexplicabilis. Indoctus, inexercitatus, apud Polyb.

Ἀνονόμαστος, *Anonomastus*. innominabilis.

Ἀόρατος, *Aoratus*. *Cic.* lib. de vniuer. oculorum effugiens obtutum. Qui cerni non potest. Cœcus, Occultus, Oculos fallens.

Ἀπάτωρ, *Apator*. Heb. 7. Qui patris est ignoti. Carens patre. A patre alienus. Non paternus.

Ἀφθαρσία, *Aphtharsia*. Conditio immunis ab interitu, æternitas, perpetuitas, incorruptio, integritas.

Ἀποκατάστασις. *Apocatastasis*. Act. 3. finis seculorum, restitutio in pristinum statum, rei turbulentæ & commotæ compositio, Polyb. lib. 4. histor.

Ἀπορία, *Aporia*. Consilij inopia, indigentia, difficultas, dubitatio, controuersia, periclitatio, Hæsitatio, Desperatio.

Ἀποτέλεστος, *Apotelestus*. Absolutus, perfectus.

Ἀλλόφυλος, *Allophylus*. *Hierony.* in cap. 2. Isa. Nomen commune pro proprio, significans hodie gentem Palestinorum. Alienigena, inusitatus, peregrinus.

Ἀρχή, *Arche*. *Cic.* I. Tusc. Principium: lib. de vniuer. causa, exordium. Item magistratus, imperium, principatus.

Ἀρχέγονος, *Archegonus*. Priscus, primigenius, prior natus, author generis.

Arotheas. Nomen fictum à Gnosticis ἀπὸ τῆς ἀρετῆς. I. à virtute, quamuis addita sit h.

Αὐτοφυής, *Autophyes*. Suapte natus, sponte, per se naturalis, non arte.

Αὐτογενής, *Autogenes*. Sponte natus, per se genitus, qualis Deus ab Orpheo & Sybillis dicitur, i. ingenitus.

B

Βυθός, *Bythus*. Profunditas, profundum, imus gurges.

C

Κακία, *Cacia*. *Cic.* 4. Tusc. Vitiositas: & lib. de vniuer. fraus aut vitium. Item scelus & maleficium, culpa, dedecus.

Καλαμίσκος, *Calamiscus*. Parua harundo, exiguus calamus.

Καρπιστής, *Carpistes*. Fructificator.

Κένωμα, *Cenoma*. Euacuatio, inanitas, exinanitio, purgatio, deiectio.

Κοσμοκράτωρ, *Cosmocrator*. Princeps mundi, rector, aut Dominus mundi.

Κωμῳδεῖν, *Comoedisare*. Reprehendere, obiurgare, mordere, suggillare.

Κυνικός, *Cynicus*. Caninus, mordax, inuerecundus.

Χάρις, *Charis*. Gratia, festiuitas, beneficium studium, meritum, fauor, suauitas, &c.

Χοϊκός, *Choicus*. Terrenus.

D

Δημιουργός, *Demiurgus*. *Cic.* lib. de vniuer. Artifex, effector & genitor. Conditor, fabricator mundi

Δυάς, *Dyas*. Dualitas, binarius numerus.

Δυνάμις,

Δυνάμις, *Dynamis. Cic.* lib. de vniuer. vis: Orat. ad Quint. frat. Poteſtas. Imperium, magiſtratus, vis, robur, exercitus.

Διάϛημα, *Diaſtema*. Intercapedo, ſpatium, interuallum, dimenſio.

E

Ἐκκλησιαϛικός, *Eccleſiaſticus*. Ad concionem pertinens, concionalis, deliberatiuus.

Ἐλπίς, *Elpis. Cic.* 1. Tuſc. Spes. fiducia, credulitas, metus, expectatio.

Ἔννοια, *Ennæa. Cic.* in Top. Notio. 3. de Finib. intelligentia, Cogitatio, intentio, prudentia, intellectus, ſenſus.

Ἐνθύμησις, *Enthymeſis*. Cogitatio, inuentio.

Ἐπιθυμία, *Epithymia. Cic.* 4. Tuſc. libido vel cupiditas effrænata, Concupiſcentia, auiditas, animus, affectio, voluntas, cupedia.

Ἐρινύς, *Erinnys*. Furia.

Ἐπίσημον, *Epiſemon*. Vmbilicus clypei, nota, ſignum macula, inſigne.

Ἑπτάμυχος, *Heptamychus*. Septem habens calyculos.

G

Γέννησις, *Geneſis*. Natiuitas, generatio.

Γνῶσις, *Gnoſis*. Cognitio, familiaritas, conſilium, decretum, fama, iudicium, conſideratio, ſententia.

Γνωϛικός, *Gnoſticus*. Peritus, vi cognoſcendi præditus. *Gaza* lib. 4. γνωϛικοὶ, Hæretici erant ſic dicti ob inſignem eruditionem, quam ſibi vendicabant, cùm nihil iſtis nec indoctius nec ſtultius eſſet.

H

Ἁγνή, *Hagne*. Caſta, pura.

Ἁρμογή, *Harmoge*. Coniunctio, commiſſura & coagmentatio commiſſurarum.

Ἡδονή, *Hedone. Cic.* 2. de Finib. voluptas: & 3. de Finib. Corporis & animi lætitia, quaſi geſtientis animi elatio voluptaria. Idem 4. Tuſc. lætitia geſtiens vel nimia, ſine ratione animi elatio.

Ἡδυοσμός, *Hedyoſmus. Gaza* lib. 7. Mentaſtrum, dicitur autem ſic ab odoris gratia.

Ἕν, *Hen*. Vnum.

Ὁμοσύγκρασις, *Homoſyncraſis*. Contemperamentum.

Ἕνωσις, *Henoſis*. Vnitas, coniunctio, ſolitudo, ſingularitas, concurſus in vnum.

Ἑνότης, *Henotes*. Vnitas.

Ὁροθέτης, *Horothetes*. Finium poſitor, aut deſignator.

Ὅρος, *Horus*. Terminus, meta, limes, definita linea.

Ὑλικός, *Hylicus*, Materialis, materiam exhibens, carnalis, craſſus.

Ὑϛέρα, *Hyſtera*, Vulua, vterus.

Ὑπερβατόν, *Hyperbaton*. Verborum & conſtructionis ordo turbatus.

Ὑποκριτής, *Hypocrita*. Mimus, ſimulator, actor, pronunciator, hiſtrio.

L

Λητώ. Leto. Latona, filia Cœi & Phœbes, huius hymnum habes apud Heſiod.

Λόγος, *Logos*. Verbum, ſermo, ratio.

Λόγιον, *Logion*. Oraculum, reſponſum diuinum, vaticinium.

Λυτρωτής, *Lytrotes*. Redemptor.

M

Μακαρία, *Macaria*. *Beata, Cic.* 2. de Fini. Beatus dies.

Μακαριότης, *Macariotes*. Beatitudo, fœlicitas.

Μεταγωγεύς, *Metagogeus*. Qui in vlteriora ducit, transferens, tranſmutans, deducens.

Μητρικός, *Metricus*. Maternus.

Μητροπάτωρ, *Metropator*. Auus maternus, aut ſimul pater & mater.

Μίξις, *Mixis, Mixtio*, temperamentum, coitus.

Μονογενής, *Monogenes*. Vnigenitus, vnicus, genere ſimplex.

Μονάς, *Monas*. Vnitas, Solitas, ſi permitteret latinus ſermo.

Μονότης, *Monotes*, Singularitas, ſolitas.

N

Νοητός, *Noetus. Cic.* de vniuer. Sub intelligentiam cadens. Intelligibilis, mente perceptilis.

Νοῦς, *Nus. Cic.* de vniuer. Intelligentia: lib. de Senect. Animus. Ingenium, aſtus, pars animæ præcipua 1. Cor. 14. affectus animi ſeu ſenſus.

O

Ὀγδοάς *Ogdoas*. Octonarius numerus.

Ὀφῖται, *Ophitæ*. Serpentini, à ſerpente quem colebant.

P

Παράκλητος, *Paracletus*. Consolator, patronus, Io.14. accersitus & rogatus.

Πάρεδρος, *Paredrus*. Assessor, consiliarius, custos.

Πατρικός, *Patricus*. Paternus.

Πάρεργον, *Parergum*. Operis appendix, accessio, & quasi auctarium quoddam. Quod oscitanter & negligenter fit.

Πεντάς, *Pentas*. Numerus quinarius.

Πέπων, *Pepo*. & per translationem, fractus, effœminatus, ignauus.

Πίστις, *Pistis*. fides, certitudo, persuasio.

Πιθανολογία, *Pithanologia*. Sermo verisimilis & persuasorius, Colloss.2.

Πλάσμα, *Plasma*, figmentum, simulachrum.

Πλήρωμα, *Pleroma*. Rom. 11. Supplementum, expletio, plenitudo, consummatio.

Προανεννόητος, *Proanennœtus*. Qui nulla præcogitatione comprehendi potest.

Προαρχή, *Proarche*. Ante principium.

Προανυπόστατος, *Proanypostatos*. Qui ante non substiterit.

Προκυλινδομένη. *Procylindomene*. Quæ prius adoratur.

Προβολή, *Probole*. Hîc significat emissiones, proiectiones, productiones.

Προπάτωρ, *Propator*. Prior patre.

Προών, *Proon*. Qui prius fuit.

Προύνικος, *Prunicus*. Velox, acer, terribilis.

Πρόγνωσις, *Prognosis*. Præscientia, prænotio.

Πρόβλημα, *Problema*. Obex, vallum, agger, quæstio, propositio.

Φίλτρον, *Philtron*. Amatorium veneficium, res ad amorem inducens.

Φρόνησις, *Phronesis*. *Cic*. lib. de vniuer. Prudentia, sapientia, intelligentia.

Ψυχικός, *Psychicus*. Animalis, humanus, Ephes.2.

S

Σιγή, *Sige*. Silentium.

Σοφία, *Sophia*. Sapientia.

Σωτήρ, *Soter*. *Cic*.4. in Verrem, qui salutem dedit.

Σκαρίζω, *Scarizo*. Salto, palpito, turbor, bullio.

Σταῦρος, *Stauros*. Crux.

Συμφωνή, *Symphone*. Concentus.

Συνέσις *Synesis*, intelligentia.

Συζυγία, *Syzygia*. Coniugatio.

T

Τετράς, *Tetras*. Quaternio.

Τελετός, *Teletus*. Perfectus.

Τριάς, *Trias*. Ternio.

Τύπος, *Typus*. Figura.

Θέλημα *Thelema*. Voluntas.

Θέλησις, *Thelesis*. Voluntas.

Z

Ζηλωτής *Zelotes*. Aemulator.

Ζῆλος, *Zelus*. Aemulatio. Cic. 4. Tusc.

Ζωή, *Zoe*. Vita,

Hebraicas dictiones singulas suis locis in Annotationibus explicauimus.

ΕἸΣ ΦΡΑΝΓΚΙΣΚΟΝ ΠΥΡΑΙΘΩΝΑ
τὸν θεολόγον καὶ ἐκκλησιαστὴν εὐσεβέστατον καὶ ἐπισημότατον.

Πῦρ μὲν ἄνω φέρεται καὶ οὐρανοῦ ἅπτεται αὖτις.
Θεσπιδαὲς πανόλως πῦρ θεὸς ἐμφαίνετο.
Οὔνομα σοῦ πυρόεν, καὶ σὴ κράσις αἰθαλόεσσα,
Σὸς δὲ νόος σελαγεῖ φωτὸς ἀπ' αἰθερίου.
Ὅσσα θεοπνεύστοις ὀμφαῖς, πυριλαμπεῖ μύθῳ,
Αἰθόμενος μέμαας, ζωπυρέεις φθιμένους.
Καὶ μάκαρ Εἰρηναῖος ἐν αὐτοῦ μνήμασιν αὐγὴν
Σοῦ πυρὸς αἰσθάνεται τοῦδε θεοφλεγέος.
Οἷος ὁδ' ἦν ἔργῳ τε λόγῳ τε πυρίπνοος ἀνὴρ,
Πυρκαέων φλογόεις αἱρετικῶν ἐλατήρ.
Τοῖος ἔφυς, νέος ὤν, νοερῷ πυρὶ πάντα καθαίρων.
Ἄσβεστον τόδε πῦρ πόσσα καὶ εἶτα φανεῖ?

N. Γουλωνίου. Αὐρ. Γαμβ.

DOXOLO-

DOXOLOGIA SAPHICA IN BEATISS. MARTYREM IRENAEVM HORVM librorum auctorem.

O Decus cœli, generose Doctor
Solis obscurans radios nitore,
Qui satis dignas celebrare laudes
Carmine quibo?
Obstupent sensus, fugit omne robur,
Lingua mutescit, ratio laborat,
Cùm rei pondus, seriémque verbis
Dicere tento.
Nam quis ô Martyr, tua facta certet
Eloqui? quæ te satis ora tollant,
Et tuas laudes noua concinnando
Carmina fingant?
Hoc tamen supplex modulabor ipse,
Quod tua fretus pietate conor:
Tu foue dulci modò nos clientes
Nectare cœli.
Vnguibus Christum teneris amasti,
Tu fidem sacram tenuisti, & ipsis
Litteris pollens, cupiisti adire
Culmina cœli.
Tu Deo soli voluisti adesse,
Quæque erant semper redamans honesta,
Vnicum semper studium, & voluptas,
Fidere Christo.
Abnuit lautè genium fouere,
Et simul fœdæ Veneri litare,
Abnuit pronæ quoque amœna carnis
Gaudia ferre.
Rectè opes largas, fragilésque sprêsti,
Quæ suis obsunt dominis: relictæ
Non enim placare Deum valebunt
Tempore mortis.
Symbolum in primo rutilanti agone
Præbet insigne, egregiúmque honoris
Barbaros formans facili tyrannos
Dogmate Christi.
Rite subducto hic faciem rubore
Porrigens, toruis loquitur tyrannis
Prædicat Christum Dominum, Deúmque
Christicolarum.
Non minas horret, gladios, secures,
Vngulas, ignes, lapidésque duros,
Barbarus tortor latus omne carpat,
Vincet Iesus
Sufficit: quicquid faciant tyranni,
Sanguinem fundant, laceréntque membra,
Tum suum virtus referet trophæum
Omine fausto.
Arte virtutis, fideíque scuto
Tectus, horrendas didicit domare
Hæreses, castu domuítque prauos
Ictibus hostes.
Qui Deum sanctè, reuerenter & qui
Ipsius perstant in amore firmi,
Hos bonus semper, placidúsque summo
Spectat olympo.
Inuidus toruo micat (ah) furore
Marcion, falsi pariter sodales,
Cùm vident tantum aßiduò magistrum
Sancta docere.
Cedat hîc tetrum genus inuidorum
Dæmonum, cesset rabies nephanda,
Martyr hic noster siquidem sub omni
Grandine crescet.
Quid? boni ciues, populúsque Christi
Feruidus seruat cineres sepulchro,
Seruat amplectens tumulo beati
Martyris ossa.
Mortuum credunt, tamen is reuixit,
Hunc colunt docti, volitat per orbem
Acriter pseudo quatiens prophetas
Dogmate sancto.
Gratus es Christo siquidem benigno,
Quísque tot laudum cumulos loquatur?
Quos tuos vltra numerem triumphos?
Nemo profectò.
Martyrum si quis placeat tonanti,
Et simul cœlum mereatur altum,
Dignus exiſtis, fateor, beatas
Scandere sedes.
Si sonent linguæ totidem, quot astra
Emicant, vel quot mare fert arenas,
Non erunt laudi, meritísque tantis
Sufficientes.
Accipe ô tandem querulos precatus,
Et tuos specta famulos ab alto,
Fac tuis pro tot meritis iuuemur
Omne per æuum.

F. Iacobus Alo
Francisc. ponebat.

INCIPIVNT CAPITVLA IRENÆI LVGDVNENSIS EPISCOPI, in librum primum contra hæreses.

D.[1] IRENAEI EPISCOPI LVGDVNENSIS *ADVERSVS HÆRESES VALENTINI SIMILIVMQVE.

* CONTRA OMNES HAERESES LIBRI QVINQVE.

Liber primus.

Præfatio.

[2] QVATENVS veritatem refutantes quidam inducunt verba falsa, & [3] genealogias infinitas, quæ quæstiones magis præstant, quemadmodum Apostolus ait, quàm ædificationem Dei, quæ est in fide: & per eam quæ est subdolè [4] exercitata] verisimilitudo, transducunt sensum eorum, qui sunt inexpertiores, & in captiuitatem ducunt eos, falsantes [5] verba] Domini, [6] interpretatores mali eorum, quæ bene dicta sunt, effecti: & multos euertũt, attrahentes eos sub occasione agnitionis ab eo, qui hanc vniuersitatem constituit & ordinauit; quasi altius aliquid & maius habentes ostendere, quàm eum, qui cœlum & terram, & omnia quæ in eis sunt fecit; suadenter quidem illi illiciunt per [7] verborum artem] simpliciores ad requirendi modum, malè autem perdunt eos [8] in eo quod blasphement, & impiam ipsorum sententiam, faciant in fabricatore, non discernere valentium verum à falso. Error enim secundum semetipsum non ostenditur,] ne denudatus fiat comprehensibilis, suasorio autem cooperimento subdolè adornatus, & ipsa veritate (ridiculum est dicere) veriorem semetipsum *præstat, vt decipiat exteriori phantasmate rudiores: [9] quemadmodum à meliore nobis dictum est de huiusmodi. *Quomodo lapidem preciosum, smaragdum magni precij apud quosdam, vitreum in eius contumeliam per artem assimilatum, quoadusque non adest, qui potest probare, & artificium arguere quod subdolè sit factum. Quum enim cõmixtum fuerit æramentum argento, quis facilè poterit, rudis cùm sit, hoc probare? Igitur ne fortè & [10] cum nostro delicto abripiantur quidam quasi oues à lupis, ignorantes eos propter exterius [11] ouilis pellis superindumentum, à quibus cauere denuntiauit nobis Dominus, similia [12] quidem nobis loquentes, dissimilia verò sentientes: necessariũ duxi, cùm legerim Commentarios ipsorum, quemadmodum ipsi dicũt, Valentini discipulorũ, quibusdam autem ipsorum & congressus, & apprehendens sententiam ipsorum, manifestare tibi, dilectissime, portentuosissima & altissima mysteria eorum, quæ non omnes capiunt, quia non omnes cerebrum habent, vt & tu cognoscens ea omnibus his qui sunt tecum, manifesta facias, & pręcipias eis obseruare se à profundo insensationis, & eius quę est in Deum blasphemationis. Et quantum nobis virtutis adest, sententiam ipsorum, qui nunc aliud docent, dico autem eorum, qui sunt circa Ptolæmeum, qui est velut flosculus Valentini scholæ, compendiosè, & manifestè [13] ostendemus] [14] & aliis occasiones dabimus secundum nostram mediocritatem ad euertendum eam, non *constantia neque apta veritati ostendentes ea, quæ ab iis dicuntur: neque cõscribere consueti, neque qui sermonum arti studuerimus: dilectione autem nos adhortante, & tibi & omnibus qui sunt tecum manifestare, quæ vsque adhuc erant absconsa. Iam autem secundum gratiam Dei, in manifestum venerunt doctrinæ ipsorum. Nihil enim est copertũ, quod non manifestabitur, & nihil absconsum, quod non cognoscetur. Non [15] autem exquires

Marginal notes: 1. Tim. 1. a — 2. Tim. 2. d — Psal. 145. — Hæretici variis dolis rudiores decipiunt. — *prefert. — *Quoniam. — Matt. 7. Acto. 20. — Hæretici alia loquũtur ab iis quæ sentiũt — Scopus Authoris & operis. — *stantia. — Mat. 10. Luc. 12.

Irenæus inter Celtas. à nobis, qui apud Celtas commoramur, & in barbarum sermonē plerunque auocamur, orationis artem quam non didicimus, neque vim conscriptoris, quam nō affectauimus, Modesta excusatio. neque ornamentum verborum, neque suadelam quam nescimus: sed simpliciter & verè & [16] idioticè ea, quæ tibi cum dilectione scripta sunt, cum dilectione percipies, & ipse augeas ea penes te, vt magis idoneus quàm nos, quasi semen & initia accipiens à nobis: & in latitudine [17] sensus tui in multum fructificabis ea, quæ in paucis à nobis dicta sunt, * & potenter asseres iis qui tecum sunt ea, quæ inualidè à nobis relata sunt. Et quemadmodum nos elaborauimus olim, quærenti tibi discere sententiam eorum, non solùm facere tibi manifestam, [18] sed & subministrationem dare, vti ostenderemus eam falsam: sic & tu efficaciter reliquis ministrabis secundum gratiam, quæ tibi à domino data est, vt iam non abstrahantur homines ab illorum suadela, quæ est talis.

* vt potenter asseras.

ANNOTATIONES.

1. Diui Irenæi] *Vulgatam istam inscriptionē suspectā facit nō solùm vetus codex, qui paulò diuersam habet, sed etiā Eusebius lib.5.hist.cap.6. vbi inter Irenæi opera,* ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως βιβλία πέντε, *id est, vt ego interpretor,* Reprehensionis & euersionis adulterinæ scientiæ libros quinque *enumerat: cum quo conuenit idem Irenæus præfatione libri 2. duobus locis: item præfationibus libri 3. & 4. eiusdémque libri cap. vltimo: quinti denique initio. Vnde cōstat* ἔλεγχον *retulisse ad librum primum, in quo Gnosticorum errores retegit tantum:* ἀνατροπὴν *autem, ad sequentes quatuor, in quibus variis modis eos reuincit & euertit. Pro veteris etiam exemplaris inscriptione facit, quod frequenter scribit idē Irenæus eū,* Qui ipsas hæreses expugnarit, cæteras omnes facilè euersurum. *Cyrillus Hiero. Catechesi. 16. vocat,* Institutiones contra hæreses: *Oecumenius vero in 2. cap. prioris B. Petri,* Libros aduersus falsò dictam sapientiam; *idémque in Canonicam B. Iudæ, Io. Hentenio interprete,* Confutationem falsò dictæ scientiæ *appellat. Hieronymus in Catal. Theodoretus Dialo. 1. Procopius Gazæus in 3. ca. Gene. simpliciter nominant* Libros aduersus Hæreses. *Ego tamen vt vulgatam Latinam retineo; sic Græco fragmento illam Eusebij præfigendam arbitror: quæ eò mihi videtur elegantior, quòd habet allusionē ad Gnosticorum appellationem, neque latinè fœliciter æquè reddi potest.*

2. Quatenus veritatem refutantes quidam.] *Longum est huius principij hyperbatum, sed huic auctori familiare, librorum præcipuè initiis: nec potest hîc facilè deprehendi, atque in Græco. Ego ibi tandiu lectorem suspendi membrorum multitudine, lōgáque illa parenthesi, ex Patrum aliquo familiari fortasse, potius quàm scripto sermone arbitror, donec ad verbum præcipuum* ἀναγκαῖον ἡγησάμην, *veniatur. Omnino autē* ἐπεὶ *legēdum esse apparet, iidémq; Irenæo sunt* παρατρεπόμενοι ἀλήθειαν, *qui Paulo ad Titū. 1.* ἀποστρεφόμενοι. *Fuisset igitur pura magis & facilis interpretatio si,* Quoniā veritatem auersantes quidam dixisset interpres: *sed venerandam & retinendam veterem interpretationem vel eò sum arbitratus, quòd quæ Græca supersunt fragmēta, atque etiam integrum opus, si quādo Græcè in lucem prodeat, emendare, multísque locis restituere possit.*

3. Genealogias infinitas.] *Inanibus Iudæorum fabulis, & genealogiis interminatis, quibus attēdere prohibet Apostolus, aptissimè comparat Gnosticorum deliramenta. Si quidem oracula Prophetarum Rabbini detorquebāt ad impura somnia, quibus totum orbem longè latéque iam peruagāti Apostolicæ prædicationi de Christo vero Messia, tetram caliginem offunderent. Archisynagogus Trypho apud Iustinum dicit, Messiam nullā potestatem habiturū, imo ne seipsum quidem agniturū, donec venerit Helias, qui vnctione ipsum inauguret.* Primo homini affingebant duas vxores (*ait Augustinus*) ex quibus genealogias infinitas texebant, & infructuosissimas quæstiones. *Vaniora verò & deteriora istis, audebant contra fidei nostræ præcipua capita Gnosticorum antesignani. Simon omnium horum caput Selenen, alij vocant Helenam, quandam sibi è prostibulo assumptam, Mineruam; se verò Iouem inter Gentes; Deum patrem, inter Samaritanos; & filium Dei apud Iudæos, autumabat: nec deerant, qui fidem dictis adhiberent. Testis est statua, quam nomini illius erexerūt Romani, cum hac inscriptione,* SIMONI DEO SANCTO. *Testis & Nero Imperat. qui in eius gratiam Petrum Apost. neci tradidit. Nicolaïtarum impuritates, Ophitarum idolomaniæ, Carpocratis fœditates, Caïneorū impietates, & Marcionis blasphemiæ, Iudaica commenta multis parasangis anteuertebant. Quid vtilitatis conferebant Basilidis, & Valentini Coniugationes æonum, Profundi, Silentij, Pleromatis, Syncraseos, Propatoris fabulæ, Ogdoadū, Decadum, & Duodecadum omnibus labyrintis inextricabiliores anfractus? Ista hæc igitur, & cætera id genus portenta, meritò auersari docemur.*

Lib. 2. cōt. aduers. legis c. 1.

Iustinus Apol. 2. August. li. de Hære. Abdias li. 1.

4. Exercitata.] *Ita vetus codex: deleuimus autem,* exercita. *Vult verò artem persuadendi, qua in nassam suam multos pertrahebant Gnostici, veteratoriè instructam, & non nisi ad fraudem ab illis comparatam fuisse.*

5. Verba Domini.] *Deleuimus* verbum, *authoritate veteris codicis, cui cōsentit lectio græca apud Epiphanium,* τὰ λόγια *habens.*

6. Interpretatores mali.] *Errores nō ex sacrarum literarum fonte, sed peruersarum interpretationum lacunis hauriri ostendit: qua de re Vigilius martyr lib. 2. contra Eutichen his verbis cōqueritur:* Origo cunctarum impietatum hæc est, dum cælestiū dictorum virtus, vitio malæ intelligentiæ temerata, non secundum qualitatem sui sensus perpēditur, sed in alias res pro arbitrio legentis, secus quàm veri ratio postulat, deriuatur. *Et post pauca.* Maximè dolendum hominem inde impium fieri, vnde alius pius existit: inde miserabiles captiuitatis sortiri erumnas, vnde libertas acquiritur. Nūquàm igitur nos terreant, aut sibi blandiantur, *ait Hieronymus*, si de scripturarū capitulis, sibi vidētur affirmare quod dicunt:

Apolog. cont. lucif. dicunt: cum & Diabolus de scripturis aliqua sit locutus, & Scripturæ non in legendo consistant, sed intelligendo.

7. Per verborum artem.] *Expunximus, per bonorum morem, aliàs, mortem, vt somniarat Erasmus, qui si Epiphanium consuluisset, ab eo legendum esse didicisset διὰ λόγων τέχνης: consentit Epiphanio vetus co. Porrò, loci huius optimus interpres erit Tertullianus scribens, illos errones importunè inculcasse illud,* Quærite & inuenietis; *quo anxia curiositate Catholicorum animos spreta Ecclesiæ doctrina, ad inuestigandum alium Deum, retroactis seculis ignotum concitarent, & in casses suas pertraheret.* At nobis, *infit ille*, curiositate opus non est post Christũ Iesum, nec inquisitione post Euangelium. Cæterùm si quærere debemus, quãdo finis quærendi? Vbi statio credendi? Vbi expunctio inueniendi? Apud Marcionem? Sed & Valentinus proponit, Quærite & inuenietis. Apud Valentinũ? Sed & Appelles hac me pronunciatione pulsauit, & Ebion, & Simon, & omnes ex ordine non habent aliud quo se mihi insinuãtes, me sibi adducant, &c. *Obseruandum, hæreticos sinuosi anguis illius halitum spirantes, variarum quæstionum machinis, simpliciorum mentes perpetuò pulsasse,* Quare, & Quomodo, *iudaica vocabula continuè occinentes: quæ à fidei rebus procul releganda, ante Theophilactum, & Cyrillum Alex. multis seculis docuit Iustinus Martyr lib. de Trinit.*

Lib. de præscript.

In 6. c. Io.

8. In eo quod blasphement.] *Viginti tres has voces, veteris co. authoritate; & Græcorum miro consensu restituimus: deleuimus autem,* iniqui, & impiam sententiam ipsorum factam non ostendunt.

9. Quemadmodum à meliore nobis.] *Obseruauit pridem Eusebius lib. 5. hist. Irenæum, cuiusdam viri Apostolici cuius nomen reticet, sermonum frequenter meminisse. quod ex cap. 11. libri huius; 19. & 35. tertij; & 45. quarti clarum est. Quis autem ille sit, cum Eusebij acerrimum iudicium fugerit, non à me expectes. Id tãtum ausim affirmare, nusquam illa quæ recitat, in publicatis libris eorum qui ætatem illius præcesserunt, inueniri. Perspicis interea, B. hunc Martyrem, non tantum Scripta, sed & Tradita à Patribus, aduersus hæreses producere. Cæterùm subiectæ parœmiæ sensus, longe apertior apud Epiphanium videtur, illorum adiectione, quæ hîc deesse facilè conspiciuntur, hoc pacto:* A quodam præstantiore nobis dictum est de talibus, quod præciosum lapidẽ Smaragdum & magnæ æstimationis apud quosdam, vitrum contumelia afficit per artem illi assimilatum, vbi non affuerit qui probare potest.

10. Ne forte & cum nostro delicto.] *Ecclesiarum pastores, Dominicæ illius comminationis submonere videtur, qua sanguis pereuntium de manibus illorum reposcetur: cuius terror querulosas, & vberioribus lachrymis interlitas voces has excussit Augustino, cùm in consortium episcopatus vocaretur à Valerio,* Nihil apud Deum miserius, tristius, & damnabilius, Episcopi, Presbyteri, aut Diaconi officio, si perfunctoriè res agatur. *Sacer Ignatius scribit, Episcopum non tam sui ipsius esse, quàm aliorum. Hinc eligendus Ambrosius, fugam meditatur: Ammonius, aurem sibi amputat: Sinesius, hoc ministerio multas prælegit mortes: se se occultat Basilius magnus: Chrysostomus, quantum potest onus detrectat: & sanctissimus vir Hieronymus formidat, ne de damnatorum numero esset, si Episcopus fuisset. Horrendum illud fulgur, nunc à multis inane spectrum existimari videtur.*

Epist. 148

Epist. 1. Paulinus in vit. Ambr. Niceph. lib. 11. Epist. 11.

Chrysost. li. de sacer. In reg. Monа.

11. Ouilis pellis.] *Nisi legas* ouillæ, *id est, ouinæ (est enim vtrumque vsitatum) Solæcismus est: habet tamen* ouillis, *vetus co.*

12. Similia quidem nobis loquentes.] *Et aliã fraudem Gnosticorum retegit, qua prima verborum specie, cum Orthodoxis facere videbantur; reipsa tamen simpliciorum oculos præstigiatorum instar, tantum perstringebant, longè diuersa sentientes. Cauendum semper igitur ab hæreticis, ne incautis imponant,* quia quando vrgeri cœperint, aut scribendum illis fuerit, *ait Hieronymus,* miras strophas videas: sic verba temperant, sic ordinem vertunt, & ambigua quæque concinnant, vt & nostra & aduersariorum confessionem teneant, vt aliter hæreticus, aliter catholicus audiat. *Pelagianos huius fraudis ita reos agit idem.* Aliud audiunt cubiculorum secreta, aliud rostrorum populi, &c. *Quàm strennuè hoc idem præstent, inter posteriorum Gnosticorum sectas Sacramentarij, nemo nescit. Vocibus quidem, Deum omnipotentem esse; veræ carnis Christi substantiam nobis offerri; Christum ad inferos descendisse; & alia permulta nobiscum credere se fingunt: interpretationibus vero pugnantibus & planè blasphemis, adiectis, vanissimos & perniciosissimos se ostendunt illusores.* Fides verò pura, *scribit idem Hiero.* non quærit strophas: quod simpliciter creditur, simpliciter confitendum est. *Et Tertullianus, contra Valentinianos:* Nihil veritas erubescit, nisi tantum abscondi.

Epist. ad Oceanum & Pãma.

Epist. ad Ctesiphõtẽ.

Epist. ad Teophi.

13. Ostendemus.] *Quia græca vox ἀπαγγελοῦμεν, est futuri temporis, & ita legit vetus codex, loco deiecimus* ostendimus.

14. Et aliis occasiones dabimus.] *Cupit omnes alios qui scribendi & dicendi arte pollebant, suo exemplo aduersus hæreticos decertare, & nullo pacto in eorum sceleribus maximis conniuere. Gloriatur Hieronymus se nunquam hæreticis pepercisse, sed omni egisse studio, vt hostes Ecclesiæ, sui quoque fierent, in Proœmio Dialo. contra Lucif. Hortatur idem, Augustin. ad eum data epistola, pro signo maximæ gloriæ ducere, quòd eum omnes hæretici detestarẽtur, secúmque pari odio prosequerentur, vt quos gladiis nequibant, votis saltem interficerent.*

15. Non autem exquires à nobis.] *Obserua, Patres veritati & simplicitati, magis quàm eloquentiæ studuisse. Hinc Cyprianus epist. ad Donatum:* In concione pro rostris, opulenta facundia volubili ambitione iactetur: cum autem de Deo vox est, vocis pura synceritas, non eloquentiæ viribus nititur ad fidei argumenta, sed rebus. *Et Augustinus, 4. de Doct. Chri. cap. 15.* Agat, doctor eccle. quantum potest vt intelligenter, vt libenter, vt obedienter audiatur: & hæc se posse, pietate magis orationum, quàm Oratorum facultate non dubitet, vt orando pro se, ac pro illis quos est allocuturus, sit orator, antequàm doctor.

16. Idioticè.] *Id est vulgari more, vel forsam rectius, priuatim: vt referatur ad pronomen* tibi.

17. & in latitudine sensus tui.] *Apertius, Et*

pro ingenij tui fœcunditate, quæ paucis à nobis dicta sunt, vberiora longe facies.

18. ſubminiſtrationem dare.] *Græcè* ἐφόδια δοῦναι, *eleganter dicimus, viaticum præbere. Hîc idem quod* ἀφορμήν, *opitulationem, auxilium, aut ſubſidium ſignificat.*

ADVMBRATIO QVÆDAM CONIVGATIONVM ÆONVM PLEROMATIS GNOSTICORVM, QVAS *primo capite deſcribit Irenæus.*

Pleromatis vniuerſi Æones 30. diuiduntur in

- Ογδοάδα, quam Octonationem *vocat. Conſtat verò quatuor coniugationibus*
  1. Βυθὸς καὶ Σιγή, *id eſt, Profunditas & Silentium: quæ etiam Propatorem & Charin: Proarchen & Ennœam appellant.*
  2. Νοῦς καὶ Ἀλήθεια, *id eſt, Mens & Veritas.*
  3. Λόγος καὶ ζωή, *id eſt, Verbum & Vita.*
  4. Ἄνθρωπος καὶ ἐκκλησία, *id eſt, Homo & Eccleſia.*
- Δεκάδα, *id eſt decenarium numerũ. Nam ex* λόγῳ καὶ τῇ ζωῇ *i. Verbo & Vita, ortũ ducũt hi Æones decẽ*
  - Βύθιος καὶ Μίξις, *id eſt, Profundum & Mixtura.*
  - Ἀγήρατος καὶ ἕνωσις, *id eſt, Qui omni ſenio caret, & Vnio.*
  - Αὐτοφυὴς καὶ ἡδονή, *id eſt, Ex ſe natus, & Voluptas.*
  - Ἀκίνητος καὶ Σύγκρασις, *id eſt, Immobilis, & Temperatura.*
  - Μονογενὴς καὶ Μακαρία, *id eſt, Vnigenitus, & Beata.*
- Δωδεκάδα, *id eſt, duodenariũ numerum. Nam ex* Ἀνθρώπῳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ. *i. Homine & Eccleſia prodeunt duodecim Æones iſti*
  - Παράκλητος καὶ Πίστις, *id eſt, Cõſolator, & Fides.*
  - Πατρικὸς καὶ Ἐλπὶς, *id eſt, Paternus, & Spes.*
  - Μητρικὸς καὶ ἀγάπη, *id eſt, Maternus, & Charitas.*
  - Αἶνος καὶ Σύνεσις, *id eſt, Laus & Intelligentia.*
  - Θελητὸς καὶ Σοφία, *id eſt, Perfectus, & Sapientia.*

De his verò figmentis quid ſtatuendum ſit, cum alibi, tum maximè libro ſecundo, cap. 6. 7. 14. 15. 16. 18. 19. 20. 24. docet fuſiſſimè Irenæus.

NARRATIO OMNIS ARGVmenti Valentini discipulorum.

CAPVT I.

D[1] ICVNT esse quendam in inuisibilibus & inenarrabilibus altitudinibus perfectum Æonem qui antè fuit. Hunc autem & Proarchen, & Propatora, & Bython vocant: esse autem illum inuisibilem, & quem nulla res capere possit. Cùm autem à nullo caperetur, & esset inuisibilis, sempiternus, & ingenitus, in silētio & in quiete multa fuisse, in [2] immensis Æonibus. Cum ipso autem fuisse & Ennœan, quam etiā Charin, & Sigen vocant, & aliquando voluisse à semetipso emittere hunc Bythum, initium omnium & velut semen. Prolationem hanc præmitti * volunt, & eam deposuisse quasi in vulua eius quæ cum eo erat Sige. Hanc autem suscepisse semen hoc, & prægnantem factam generasse Nun, similem & æqualem ei qui emiserat, & solum capientem magnitudinem Patris. Nun autem hunc, Vnigenitum vocant, & Patrem, & initium omnium. Vnà autem cum eo emissam Veritatem, & hāc esse primam & primogenitam Pythagoricam quaternationem, quam & radicem omnium dicunt. Est enim Bythus & Sige, deinde Nus & Alethia, [3] Sentientem autem Vnigenitum hunc in quæ prolatus est, emisisse & ipsum Logon, & Zoen patrem omnium eorum, qui post se futuri essent, & initiū & formationem vniuersi Pleromatis. [4] De logo autem & Zoe emissam secundam coniugationem, Hominem & Ecclesiam, & esse hanc primogenitam Octonationem, radicem & substantiam omnium, quatuor nominibus apud eos nuncupatam, Bythoń & Nun, & Logon, & Anthropon. Esse enim illorum vnumquemque masculo fœminam. Sic initio Propatorem illum coisse secundum coniugationem suæ Ennœæ, id est, cogitationi quam Gratiam & Silentium vocant, Vnigenitum autem, hoc est Nun, Alethiæ, id est, veritati. Logon autem Zoe, id est, vitæ, & Anthropon cum ecclesia. Hos autem Æonas in gloriam patris emissos, volentes & ipsos de suo clarificare patrem, emisisse emissiones in cōiugationem, Logon quidem & Zoen posteaquam emissus est Homo, & Ecclesia, alteros decem Æonas, quorum nomina dicunt hæc: Bythus & Mixis, Ageratos & Henosis, Autophye & Hedone, [5] Acinetos] & Homosyncrasis, Monogenes, & Macaria. Hi decem Æones, quos dicunt ex Logo & Zoe emissos. Anthropon autem & ipsum emisisse cum Ecclesia Æonas duodecim, quibus nomina hæc [6] donant] Paracletus & Pistis, Patricos & Elpis, Metricos & Agape, Ænos & Synesis, Ecclesiasticos & Macariotes, Theletos & Sophia. Hi sunt triginta erroris eorum Æones, qui tacentur & non agnoscuntur. Hoc inuisibile & spiritale secundum eos Pleroma, tripartitè diuisum in octonationem & * decada & duodecada: & propter hoc Saluatorem dicūt [7] (nec enim Dominum eum nominare volunt) per triginta annos in manifesto nihil fecisse, ostēdentem mysterium horum Æonum. Sed & in parabola eorum operariorum, qui in vineam mittuntur, dicunt manifestissimè triginta hos Æonas declaratos. Mittuntur enim alij quidem circa primam horam, alij circa tertiam, alij circa sextā, alij circa nonam, alij circa vndecimam. Compositæ igitur prædictę horæ in semetipsas, triginta numerum adimplent. Vna enim, & tres, & sex, & nouem, & vndecim, triginta * sunt. Per horas autem, Æonas manifestari volunt, & hæc esse magna & admirabilia & abscōdita mysteria, quæ ipsi fructificant, & sicubi quid eorum quæ dicuntur in scripturis poterunt adaptare & adsimilare figmento suo. Et propatorem quidem eorum cognitum soli dicunt ei, qui ex eo natus est Monogeni, hoc est [No.] Reliquis verò [8] omnibus] inuisibilem & incomprehensibilem esse. Solus autem Nus, secundum eos delectabatur videns patrem, & magnitudinem immensam eius cōsiderans exultabat, & excogitabat [9] reliquis quoque Æonibus communicare] magnitudinem patris, quātus & quàm magnus existeret, & quemadmodum erat sine initio, & incapabilis, incomprehensibilis ad videndum. Continuit autem eum Sige voluntate Patris, quoniam [10] vellet] omnes hos in intellectum & desiderium exquisitionis patris sui adducere. Et reliqui quidem Æones omnes tacitè quo-

Marginalia (left): * voluit. — Ogdoas. — Decas. — Duodecas. — * decades. — Lib. 4. c. 70. — * fiunt.

Marginalia (right): *Prima Aeonum coniugatio.* — *Secūda coniugatio.* — *Tertia coniugatio.* — *Quarta coniugatio.* — *Triginta Aeones in tres classes diuiduntur.* — *Domini appellationē, Christo inuidebāt hæretici.* — *Matt. 20.* — *Figmentis suis sacras scripturas adaptant hæretici.* — *Solus Nus videbat patrem.*

dammodo desiderabāt prolatorem seminis sui videre, & eam quæ sine initio est radicem contemplari. Præsiliit autem valde vltimus & iunior de duodecade ea, quæ ab Anthropo & Ecclesia emissa fuerat, Æon, hoc est, Sophia & passa est passionem sine complexu coniugis Theleti, quæ exors quidem fuerat in iis quæ sunt [11] erga] Nun & Alethiam. Deriuauit autem in hunc Æonem, id est, Sophiam demutatā sub occasione quidem * dilectionis, temeritatis autem, quoniam non communicauerat patri perfecto, quemadmodum & Nus. Passionem autem esse exquisitionem patris: voluit enim, vt dicunt, magnitudinem eius comprehendere. Dehinc quum non posset, quoniam impossibilem rem aggrederetur in magna Agonia constitutum propter magnitudinem altitudinis, & propter quod inuestigabile patris est, & propter eam quæ erat erga eum dilectionem. Quum extenderetur semper in priora [12] à dulcedine] eius, nouissimè * fortè absorptum fuisset & resolutum in vniuersam substantiam, nisi ei, quæ confirmat extra inenarrabilem magnitudinem, & custodit omnia, occurrisset virtuti. Hanc autem virtutem Horon vocant, à qua [13] abstentum] & confirmatum vix reuersum in semetipsum & credentem iam, quoniam incomprehensibilis est, [pater] deposuisse pristinam intentionem cum ea quæ acciderat passione, ex illa stuporis admiratione. Quidam autem ipsorum huiusmodi passionem & reuersionem Sophiæ, velut fabulam narrant, impossibilem & incomprehensibilem rem eam aggressam, [14] peperisse substantiam informem, qualem naturam habebat fœmina parere: in quam cùm intendisset, primò quidem contristatam, propter inconsummationem generationis, pòst deinde timuisse ne hoc ipsum finem habeat, dehinc expauisse & aporiatam, id est, confusam, quærentem causam & quemadmodum [15] absconderet] id quod erat natum. In iis autem passionibus factam, accepisse regressionē, & in patrem regredi conari. Et aliquandiu ausam, tamen defecisse & supplicem patri factam. Vnà autem cum ea rogasse, & reliquos Æonas, maximè autem [Nun.] Hinc dicunt primum initium habuisse substantiam materiæ, de ignorantia, & tædio, & timore, & stupore. Pater autem prædictum Horon super hæc per Monogenen præmittit in imagine sua, * siue coniuge masculo fœmina. Patrem [16] enim aliquando quidē cum coniuge Sige, modò verò & pro [masculo &] fœmina esse volunt. Horon verò hunc & Stauron, & Lytroten, & Carpisten, & Horotheten, & Metagogea vocant. Per Horon autem hunc dicunt [17] mundatam] & confirmatam Sophiam, & restitutam coniugi. Separata enim intētione ab ea cum appendice passione, ipsam quidem infra Pleroma perseuerasse. Concupiscentiam verò eius cum passione ab Horo separatam & crucifixam, & extra eum factam esse quandam spiritalem substātiam, & naturalem quendam Æonis impetum, informem verò & sine specie, quoniam nihil apprehendisset, & propter hoc fructum eius inualidum & fœmineum dicunt. Postea verò quàm separata sit hæc extra Pleroma Æonum, & mater eius redintegrata suæ coniugationi, Monogenem iterum alteram emisisse coniugationem, secundum prouidentiam patris, Christum & spiritum sanctum, à quibus consummatos esse dicunt Æonas, Christum enim docuisse eos coniugationis naturam, innati comprehensionem [18] cognoscentes, sufficientes] sibi illos idoneos esse: declarasse quoque in eis patris agnitionem quoniam incapabilis est, & incomprehēsibilis, & non est neque videre, neque audire eum nisi per solum Monogenem. Et causam quidem æternæ perseuerationis, iis omnibus incomprehensibilem, patris esse: generationis autem & formationis [19] comprehensibile] eius, quod quidem filius est. & hæc quidem [qui] nunc emissus erat Christus in eis operatus: [est] Spiritus verò sanctus adæquatos eos omnes gratias agere docuit, & veram requiem induxit, & sic forma & sententia similes factos Æonas dicunt vniuersos factos Noas & Logos, & omnes anthropos, & [20] omnes Christos, &] fœminas similiter omnes Alethias, & Zoas, & spiritus & ecclesias. Confirmata quoque in hoc omnia, & requiescētia ad perfectum cum magno gaudio dicunt [21] hymnizare Propatorē magnæ exultationis participantem, & propter hoc beneficium vna voluntate & sententia vniuersum Pleroma Æonum consentiente Christo & Spiritu vnumquemque [22] Æonum,] quòd habebat in se optimum [&] florentissimum conferentes, collationem fecisse. Et hæc aptè compingentes, & * diligenter in vnum adaptantes, emisisse problema & honorem & [in] gloriam [23] Bythi] perfectissimum decorem quēdam, & sidus pleromatis perfectum fructum Iesum quem & saluatorem vocari, & Christum & Logon, patronymicè, ac omnia, quoniam

Sophiæ audacia ex æmulatione.

Defecisset Sophia, ni succurrisset ei Horos.

Fœtum informem parit Sophia.

Substantiā materiæ vnde ortam imaginentur.

Horos mūdat Sophiā & restituit coniugi.

Christū & Spiritū sanctū monogenē emittere putāt.

* delectationis.

* verò.

* sine.

* diligentes.

*& in | quoniam ab omnibus esset. Satellites quoque *ei & honorem ipsorum eiusdem generis, angelos cum eo prolatos. Hæc igitur est quæ intra pleroma ipsorũ dicitur [24] negociatio] & passi Æonis, & penè perditi, & quasi in multa materia propter inquisitionem patris calamitas & Hori & crucis ipsorum, & redemptoris, & *Carpistæ, & Horothetæ, & Metagogei & Æonum compago, & primi Christi cum spiritu sancto *dependentia à patre ipsorum. Postrema Æonum genesis & secundi Christi quem Soterem dicunt ex collatione composita fabricatio. Hæc autem manifestè quidem non esse dicta, quoniam non omnes capiant agnitionem ipsorum, mysterialiter autem à saluatore per parabolas ostensa iis qui possunt intelligere: sic triginta Æonas significari per triginta annos, sicut prædiximus, in quibus nihil in manifesto dicunt fecisse saluatorem, & per parabolam operariorũ vineæ. Et Paulum manifestissimè dicunt Æonas nominare sępissimè. Adhuc etiam & ordinem ipsorũ seruare, sic dicentem, In vniuersas generationes seculi seculorum. Sed [25] & nos ipsos denique in gratiarum actionibus dicentes; Æonas Æonum, illos Æonas significare: & vbicunque Æon aut Æones nominantur, in illos id referri volunt. Duodecadis autem Æonum emissionem significãtam per id quod duodecim annorum existens Dominus, disputauerit cum legis doctoribus, & per Apostolorum electionẽ. duodecim enim Apostolos elegit. & reliquos octodecim Æonas manifestari per id quod post resurrectionem à mortuis octodecim mensibus dicant conuersatum eum cum discipulis. Sed & pręcedẽtes nominis eius duas literas Iota & Eta, octodecim Æonas significãter manifestare. Et decem autem Æonas similiter per Iota literam quod præcedit, in nomine eius significari dicunt, & propter hoc dixisse Saluatorem, Iota vnum, aut vnus apex non *præteriet, quoadusque omnia fiant. Hanc autem passionem quæ circa duodecimum Æonem facta est, significari dicunt per apostasiam Iudæ, qui duodecimus erat Apostolorum, & quoniam duodecimo mense passus est. Vno [26] enim anno volunt eum post baptisma prędicasse. Adhuc etiam in ea quæ profluuium sanguinis patiebatur, manifestissimè hoc significari. Duodecim enim annis passam, eam per domini aduentum esse sanatam, cùm tetigesset fimbriam vestimenti eius, & propter hoc dixisse Saluatorem: Quis me tetigit? docentem discipulos quod factum *est inter Æonas mysterium, & curationẽ passi Æonis. Per illam enim quæ passa est duodecim annis, illa virtus significatur, eo quòd extenderetur, & in immensum flueret eius substantia, quemadmodum dicunt, Et nisi tetigisset vestimentum, hoc est illius filij, qui est veritatis primæ tetradis, quæ per fimbriam manifestata est, aduenisse in omnem substantiam suam. Sed stetit & quieuit à passione per egressam virtutem filij. Esse autem hunc Horon volũt, qui curauit eam, & passionem separauit ab ea. Quòd autem Saluatorem ex omnibus existentem, [27] omne] esse, per hoc responsum, omne masculinum aperiens vuluam, manifestari dicunt. Qui cùm omnia sit, aperuit vuluam excogitationis passi Æonis, & separata ea extra Pleroma, [28] quam] etiam secundam Ogdoadem vocant, de qua paulò pòst dicemus. Et à Paulo autem manifestè propter hoc dictum dicunt, Et ipse est omnia. & rursus, Omnia in ipsum, & ex ipso omnia. & iterum, In ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis. Et illud, Recapitulata esse omnia in Christo per Deum. Sic & interpretantur dicta, & quæcunque alia sunt talia. Adhuc etiam de Horo suo (quem etiam plurimis nominibus vocant) duas operationes habere eum ostendunt, confirmatiuam & separatiuam, & secundùm id quidem, quod firmat & constabilit, crucem esse: secundùm id quod verò diuidit, Horon. Saluatorem autem sic manifestasse operationes eius. Et primò quidem confirmatiuam, in eo quod dicit, Qui non tollit crucem suam, & sequitur me, discipulus meus esse non potest. & item, Tollens crucem, sequere me. Separatiuam autem in eo quod dicit, Non veni mittere pacem, sed gladium. Et Ioannem dicunt hoc ipsum manifestasse, dicentem, ventilabrum in manu eius emundare aream, & colliget frumentum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili, & per hæc operationem Hori significasse. Ventilabrum enim, illud crucem interpretatur esse, quæ scilicet consumit materialia omnia, quemadmodum paleas ignis: emundat autem eos qui saluantur, sicut ventilabrum triticum. Paulum autem apostolum & ipsum reminisci huius crucis dicunt sic, Verbum enim crucis iis qui pereunt stultitia est, iis autem qui saluantur virtus Dei. & iterum, Mihi autem non eueniat in vllo gloriari, nisi in Christi cruce, per quem mihi mundus cruci-

Left margin notes: *& in. — *Carpisti & Horotheti, — *de penitentia. — *præteribit. — *esset.

Right margin notes: Aeonum collatione, angelos cum Christo productos esse. — Æonas suos ex sacris asserere conabãtur. — Mat. 20. — 1. Cor. 2. — Ephe. 3. — Collo. 1. — Heb. 1. — Luc. 2. — Ioan. 6. — Mat. 5. — Mat. 26. — Act. 1. — Saluator τὸ πᾶν, id est, omne, vocitabãt. — Luc. 2. — Ro. 11. — Collo. 1. — Matt. 10. — Matt. 8. — Matt. 10. — Matt. 3. — Luc. 3. — 1. Cor. 1. — Galat. 5.

fixus est, & ego mundo. Talia igitur de pleromate ipsorum, & plasmate vniuersorum dicunt, adaptare cupientes ea quæ bene dicta sunt, iis quæ malè adinuenta sunt ab ipsis.

Vtriusque testamenti, adulterinis interpretationibus deprauatis scripturis, ad sua figmenta abutebãtur hæretici.

[29] Non solùm autem ex Euangelicis & Apostolicis tentant ostensiones facere, conuertentes interpretationes, & adulterãtes expositiones: sed etiam ex lege & prophetis, cùm quando multæ parabolæ & allegoriæ sint dictæ, & in multa trahi possint, ambiguum per expositionem propensius ad figmentum suum & * dolos adaptantes, in captiuitatem ducunt à veritate eos qui non firmam fidem in vnum Deum Patrem omnipotentem, & in vnum Iesum Christum Filium Dei conseruant. Ea verò quę extra pleroma dicuntur ab iis sunt talia: Enthymesin illius superioris Sophiæ, [30] quam & Achamoth vocant, separatam à superiore pleromate cum passione dicunt in * vmbratæ vanitatis locis * deseruisse per necessitatem: extra enim lumen facta est, [&] extra pleroma, informis, & sine specie quasi abortus, ideo * quia nihil apprehendit. Misertum autem eius superiorem Christũ, & per crucem extensum sua virtute formasse formam quæ esset secundùm substantiam tantùm, sed non secundùm agnitionem: & hæc operatum recurrere subtrahentem suam virtutem, & reliquisse illam, vti sentiẽs passionem, quæ erga illam esset per separationem pleromatis, concupiscat eorum quæ meliora essent, habens aliquam [31] odorationem] immortalitatis relictam in semetipsam à Christo & Spiritu sancto. Quapropter ipsam duobus nominibus vocari, Sophiam paternaliter (Pater enim eius Sophia vocatur) & Spiritum sanctum ab eo qui est erga Christum Spiritus, formatam * ante eam & sensatam factam: statim autem euacuatam ab eo qui inuisibiliter cum ea erat verbo, hoc est Christo, in exquisitionem egressam eius luminis, quod se dereliquisset, & non potuisset apprehendere illud, quoniam coercebatur ab Horo. Et sic Horon coercentem eam ne * aduersarius irrueret dixisse [32] Iaioth] vnde & * Iaioth nomen factum dicunt: & cùm non posset pertransire Horon, quoniam complexa fuerat passionem, & sola fuisset derelicta foris, * omni parte passionis succubuisse multifariæ & variæ * existenti: & passam eam tristitiam quidem, quoniam non apprehendit, timorem autem [33] ne quemadmodum eam lumen, sic & vita relinqueret. Consternationem autem] super hoc. Ignorans autem omnia, non quem admodum mater eius prima Sophia Æon, demutationem in passionibus habuit, sed contrarietatem. Super hæc autem euenisse ei & alteram adfectionem [34] conuersionis] ad eum qui viuificauit eam collectionem, & substantiam fuisse materiæ dicunt ex qua hic mundus constat. De conuersione enim mundi & Demiurgi omnem animam Genesim accepisse. De timore autem & tristitia reliqua initiũ habuisse. A lachrymis enim eius factam vniuersam humidam substantiam, à risu autem lucidam, à tristitia autem & pauore corporalia mundi elementa. Aliquando enim plorabat & tristis erat, quomodo dicunt, quòd derelicta sola esset in tenebris & in vacuo. Aliquando autem in cogitationem veniens eius quòd dereliquerat eam lumen, diffundebatur & ridebat. Aliquando autem rursus timebat. Aliquando consternabatur, & ecstasin patiebatur. Et quidem enim tragœdia multa est iam hîc, & phantasia vniuscuiusque illorũ aliter & aliter grauiter exponentis, ex quali passione, & ex quali elemento substãtia generationem accepit. [35] Quæ etiã conuenienter videntur mihi non omnes velle manifestò docere, [36] sed solos illos qui etiam grãdes mercedes pro talibus mysteriis præstare possunt. Nõ enim iam dicũt similia illis, de quibus Dominus [noster] dixit. Gratis accepistis, gratis date: sed separata & portentuosa, & alta mysteria cum magno labore exquisita fallacibus. Quis enim non eroget omnia quæ sunt eius, vti discat quoniã à lachrymis Enthymeseos, quæ ex passione Æonis, maria & fontes, & flumina, & vniuersa humida materia generationẽ acceperunt? De risu autem eius lumen, de pauore autem & incõstabilitate corporalia mundi elemẽta. [37] Volo autem aliquid & ego conferre fructificationi eorum. Quoniam enim video dulces quidẽ quasdam aquas, & fontes, & flumina, & imbres, & alia, quæ autẽ sunt in mari salsas, adinuenio non omnia à lachrymis eius emissa, quoniam lachrymæ salsæ sunt qualitate. Manifestum est igitur, quoniã salsæ aquæ hæ sunt à lachrymis. Opinor autem eam in agonia & in * instantia grandi constitutam & sudasse. Vnde etiam secundùm argumentationem ipsorum suspicari oportet, fontes & flumina, & si quæ sunt aliæ aquæ dulces generationem habuisse à sudoribus eius. Non est enim suadibile, cùm sint vnius qualitatis lachrymæ, alteras quidem salsas, alteras dulces aquas ex eis exisse. Hoc autem

Errores de ortu mundi & materia.

Lucris pecuniarum inhiabant hæretici. Matth. 10.

Figmenta portentosa de ortu aquarum, elementorũ & luminis.

* dolosè.

* vmbræ vacuitatis

* deferbuisse.

* quòd.

* autem.

* anterius

* Iao.

* omni parti passionis.

* existẽtis

* inconstantia.

*debes. magis suadibile, alteras quidem esse à lachrymis, alteras verò à sudoribus. Quoniam autem & calidæ & austeræ quædam sunt aquæ in mundo, intelligere * debemus quid faciens, & ex quo membro emisit has. Apti sunt enim huiusmodi fructus argumento ipsorum. Cùm igitur peragrasset omnem passionem mater ipsorum, & vix cùm elata esset ad obsecrationem conuersa est eius luminis quod dereliquerat eã, hoc est, Christi, dicunt qui regressus in pleroma, ipse quidem vt datur intelligi pigritatus est secũdò descendere: Paracletum autem misit ad eam, hoc est, saluatorem, præstante ei virtutem omnem patris, & omnia sub potestate tradente. Et Aeonibus autem similiter, vti in eo omnia conderentur, visibilia & inuisibilia, throni, diuinitates, dominationes. Mittitur autem ad eam cum coætaneis suis angelis. Hanc autem Achamoth reueritã *eam dicunt, primò quidem cooperationem imposuisse ei propter reuerentiam. Deinde autem cùm vidisset eum cum vniuersa fructificatione sua accurrisse ei virtute accepta de visu eius, & illũ formasse eam formationem, quæ est secundum agnitionem, & curationem passionum fecisse eius, separantem eas ab ea, & non eum neglexisse. Nec enim erat possibile eas exterminari quemadmodum [38] priores,] eo quòd iam habilia & possibilia essent. Sed segregantem * separauit commiscuisse & coagulasse, & de incorporali passione in corporalem materiam transtulisse eas, & sic aptabilitatem & naturam fecisse in eis, vt in congregationes & corpora venirent, vti fierent duæ substantiæ, vna quidem mala ex passionibus, altera autem conuersionis passibile, & propter hoc virtutem saluatorem fabricasse dicunt. Hanc autem Achamoth extra passionem factam concepisse de gratulatione eorum quæcunque sunt luminum * visionem, id est, angelorum qui erant cum eo, & delectatam in * cõspectu eorum peperisse fructus, secundum illius imaginem docent, partum spiritalem secundum similitudinem factum satellitum saluatoris. Tria igitur hæc cùm subsistant secũdum eos vnum quidem ex passione quod erat materia, alterum verò de cõuersione, quod erat animale, alterũ verò quod enixa est, quod est spiritale, sic conuersa est in formationẽ ipsorũ. Sed Spiritale quidem non potuisse eam formare, quoniam eiusdẽ substantiæ ei erat. Conuersa autem in formationem eius, quæ facta erat de conuersione eius animalis substantiæ, emisisse quoque à saluatore doctrinas. Et primo quidẽ formasse eam de animali substantia dicunt, Deum patrem & saluatorem & regem omnium [39] eiusdem] substãtiæ ei, id est, animalium, quas dextras vocant, & eorum quæ ex passione & ex materia, quas sinistras dicunt. Ea enim quæ post eum sunt, eum dicunt formasse latenter motum à matre sua. Vnde [&] metropatorẽ & apatorem & Demiurgum eum & fratrẽ vocant. Dextrorum quidem patrem dicentes eum, id est, Psychicorum, Sinistrorum verò, id est, Hylicorum, Demiurgum, omnium autem regem. Hanc enim Enthymesin volentem in Æonum honorem omnia facere, imaginem dicunt fecisse ipsorum, magis autem saluatorem per ipsam. Et ipsam quidem in imagine inuisibilis patris conseruasse incognitã à Demiurgo: [40] Hunc autem vnigeniti] filium: Reliquorum verò Æonum, eos qui ab hoc facti sunt angeli & archangeli. Patrem itaque & Deum dicunt factum eorum quæ sunt extra pleromata, fabricatorem esse omnium psychicorum & hylicorum: separantem enim duas substantias cõfusas, & de incorporalibus corporalia facientem fabricasse quæ sunt cœlestia & terrena, & factum hylicorum & psychicorum, dextrorum & sinistrorum fabricatorem, leuium & grauium, sursum aduolantium, & deorsum [41] deuergentium.] Septem quoque cœlos fecisse, super quos Demiurgum esse dicunt, & propter hoc hebdomadam vocant eum. Matrem autem Achamoth Ogdoada, seruantem numerum primogenitæ & primariæ pleromatis Ogdoadis. [42] Septem autem cœlos, quos intellectuales esse dicunt. Angelos autem eos tradunt & Demiurgum, & ipsum angelum: Deo autem similem, quemadmodum & paradisum supra tertium cœlum existentem virtutem [Archangelum quartum] dicũt esse, & ab hoc aliquid accepisse Adam conuersatum in eo. Hæc autem Demiurgum dicunt à semetipso quidem putasse in totum fabricasse, fecisse autem ea Achamoth. Cœlum enim fecisse nescientem cœlum, & hominem plasmasse ignorantem hominem, terram autem ostendisse non scientem terram, & in omnibus sic dicunt ignorasse eum figuras eorũ quæ faciebat, & ipsam matrem, & semetipsum putasse omnia esse. Causam autem ei fuisse matrem eius talis operationis dicunt, quæ sic voluerit producere eum: caput quidem & initium suæ substantiæ, dominum autem

Margin notes:

*eum.

Fingunt Christũ in Pleroma rediisse, quia pigebat eũ iterum descendere.

Delyramẽta insulsa de Achamoth.

*separatim.

*visione.
*conceptu.

Portentosæ opiniones de rerum creatione.

vniuerſæ operationis. Hanc autem matrem & ogdoadem vocant, & Sophiam, & terram, & Hieruſalem, & ſpiritum ſanctum & dominum maſculiniter. Habere autem medietatis locum [43] eam] & eſſe quidem ſuper Demiurgum, ſubtus autem ſiue extra pleroma vſque ad finem. Quoniam quidem materialem ſubſtantiam ex tribus paſsionibus conſtare dicunt, timore, & triſtitia, & aporia. De timore quidem & de conuerſione animalia ſubſiſtentiam accepiſſe. De conuerſione quidem Demiurgum volunt *Geneſim habuiſſe. De timore autem reliquam omnem animalem ſubſtantiam mutorum animalium & hominum: & propter hoc ſuperiorem eum exiſtentem præſcire quæ ſunt ſpiritalia, & ſe putaſſe ſolum Deum, & per prophetas ſe dixiſſe: Ego Deus, & præter me nemo.

Matrem Achamoth pluribꝰ nomenclaturis exornabant.

De triſtitia autem ſpiritalia malitiæ docent facta. Vnde & diabolum Geneſim habuiſſe, quem & [44] Coſmocratorem vocant, & dæmonia, & omnem ſpiritalem malitiæ ſubſtantiam. Sed Demiurgum quidem phychicum filium, filium matris ſuæ dicunt. Coſmocratorem verò [45] creaturam] Demiurgi: & Coſmocratorem quidem intelligere ea quæ ſunt ſupra eum, quoniam ſit ſpiritalis malitia, Demiurgum verò ignorare cùm ſit animalis. Habitare autem matrem quidem ipſorum in eo qui ſit cœleſtis locus, hoc eſt in medietate: Demiurgum verò in eo qui ſit in cœlo locus, hoc eſt hebdomade: Coſmocratorem verò in eo qui ſit ſecundum nos mundo.

Dæmones à triſtitia ortos dicebãt.

Demiurgū ignoratem, & animalem.

De expaueſcentia verò & aporia quaſi de veſaniori corporalia, quemadmodum prædiximus, mundi elementa facta eſſe. Terram verò ſecundum expaueſcentiæ ſtatum, aquam verò ſecundum timoris motum, aërem verò ſecundū materiæ fixionem, ignem verò omnibus iis ineſſe mortem & corruptelam, quemadmodū & ignorantiam omnibus tribus paſſionibus inabſconſam docent.

Ortus elementorum.

Cùm fabricaſſet igitur mundum, fecit & hominem choicum, non autem ab hac arida terra, ſed ab inuiſibili ſubſtantia, & ab effuſibili & fluida materia accipientem: & in hunc inſufflaſſe pſychicum definiunt, & hunc eſſe ſecundum imaginem & ſimilitudinem factum: ſecundum imaginem quidem hylicum eſſe, proximum quidem, ſed non eiuſdem ſubſtantiæ eſſe Deo. Secundum ſimilitudinem verò pſychicum, vnde & ſpiritum vitæ ſubſtantiam eius dictam, cùm ſit ex ſpiritali [46] defluxione.] Pòſt deinde circundatam dicunt ei * [47] adamantinam tunicam. Hanc autem ſenſibilem carnem eſſe volunt.

Hominis terreni & animalis creationem qualem fingebant.

** Adamãtcam, al. dermatinã. Vide annot.*

Partum verò matris ipſorum, quæ eſt Achamoth, quem ſecundùm inſpectationem eorum Angelorum qui ſunt erga Saluatorem generauit, exiſtentem eiuſdem ſubſtantiæ matris ſuæ ſpiritalis. Et ipſum enim ignoraſſe Demiurgum dicunt, & latenter depoſitum eſſe in eum neſciente eo, vti per eum in eam quæ ab [eo] eſſet animam ſeminatum, & in materiale hoc corpus, geſtatum quoque velut in vtero in iis & amplificatum, paratum fiat ad ſuſceptionem perfectæ rationis. Latuit igitur, quemadmodum dicunt, Demiurgum cōſeminatus *in ſubflatione eius à Sophia ſpiritalis homo, inenarrabili virtute & prouidentia. Quemadmodum enim matrem ſuam ignorauit, ſic & ſemen eius. Quod etiam ipſum Eccleſiam eſſe dicunt, exēplum ſuperioris Eccleſiæ: & hunc eſſe in ſemetipſis hominem volunt, vti habeant animā quidem à Demiurgo, corpus autem à limo, & carnem à materia: Spiritalem verò hominem à matre Achamoth.

Partus Achamoth.

**inſufflationi.*

Cùm ſint igitur tres, alterum materiale (quod etiam ſiniſtrum vocant) ex neceſſitate perire dicunt, quippe cùm nullam inſpirationem incorruptelæ recipere poſſit. Animale verò (quod etiam dextrum appellant) cùm ſit medium ſpiritalis & materialis, illud redigi quocunq; declinauerit. *In ſpiritalem verò emiſſum eſſe vti hîc animali coniunctum formetur coeruditum ei in conuerſatione. Et hoc eſſe dicunt ſolem & lumen mundi. Opus erat enim animali ſenſibilibus diſciplinis. Ob quā cauſam & mūdum fabricatū eſſe dicunt, & Saluatorem ad hoc veniſſe animalem, quia ſuæ poteſtatis eſt vt id ſaluet.

Hominem triplicē fingebant.

** Spiritalem.*

Quæ enim ſaluaturus erat, eorum primitias eum ſuſcepiſſe dicunt. Ab Achamoth quidem ſpiritale, à Demiurgo autem indutū pſychicum, id eſt animalem, Chriſtū, à diſpoſitione autem circundatū corpus, animalem habens ſubſtātiam. Paratū verò inenarrabili arte, vt & viſibile & palpabile & paſſibile fieret. Et hylicum autem nihil omnino ſuſcepit. Non enim eſſe hylicum capacē ſalutis. Conſommationem verò futurā, cùm formatum & perfectum fuerit ſcientia omne ſpiritale, hoc eſt, homines qui perfectā agnitionem habēt de Deo, & hi qui ab Achamoth initiati ſunt myſteria: eſſe autem hos ſemetipſos dicunt. Erudiuntur autē pſychica, id eſt animalia, pſychici, id eſt animales homines, qui per operationem & fidem nudam firmantur, & non perfectam agnitionem habent. Eſſe autem

Sibi ſpiritualibus natura, bona opera haudquaquā neceſſaria ad ſalutē dicebãt, ſed bene aliis, id eſt orthodoxis.

hos, nos qui sumus ab Ecclesia, dicũt. [48] Quapropter & nobis quidem necessariã esse bonam conuersationem respondent: aliter enim impossibile esse saluari. Semetipsos autem

*sint.

*omnimodo.

non per operationem, sed eo quòd *sunt naturaliter spiritales, *omnino saluari dicunt. Quemadmodum enim choicum impossibile est salutem percipere, non enim esse illũ capacem salutis dicunt: sic iterũ quod spiritale, (quod semetipsos esse volunt) impossibile esse corruptelam percipere, licet in quibuscunque fuerint factis. [49] Quemadmodum enim aurum in cœno depositum nõ amittit decorem suum, sed suam naturam custodit, cùm cœnum nihil nocere auro possit: sic & semetipsos dicunt, licet in quibuscunque materialibus operibus sint, nihil semetipsos noceri, neque amittere spiritalem substantiam. Quapropter & intimoratè omnia quæ vetantur, hi qui sunt ipsorum perfecti, operantur. De quibus Scripturæ confirmant, quoniam qui faciunt ea, regnũ Dei non hæreditabunt. [50]. Etenim idolothyta indiferenter manducant, nihil inquinari ab iis putãtes, [51] & in omnẽ diem festum Ethnicorum pro voluntate in honore eorum factũ primi conueniunt, vt in nihilo quidem abstineant, quod est apud Deum & apud homines otiosum muneris homicidiale spectaculum.

Nulla flagitia sibi à Deo imputari autũnabant, nullúmque ciborum delectum obseruabant. Galat. 5.

[52] Quidam autem & carnis voluptatibus insatiabiliter inseruientes, carnalia carnalibus, spiritalia spiritalibus reddi dicunt. Et quidam quidem ex ipsis clàm eas mulieres quæ discunt ab eis doctrinam hanc, corrumpunt: quemadmodum multæ sæpe ab iis suasæ, pòst conuersæ mulieres ad Ecclesiam Dei cum reliquo errore & hoc cõfessæ sunt. Alij verò & manifestè, ne quidem erubescentes, quascunque adamauerint mulieres, has à viris suis abstrahentes, suas nuptas fecerunt. Alij verò valde modestæ initio, quasi cum sororibus fingentes habitare, procedente tempore manifestati sunt, grauida sorore à fratre facta, & alia multa odiosa & irreligiosa facientes.

Luxuriæ deditì hæretici, quas secretò docebant mulieres corrumpebãt.

Matrimonia iã contracta, dissoluebant.

Nos quidem qui per timorem Dei timemus etiam vsque in mentibus nostris, & sermonibus peccare, arguunt quasi idiotas, & nihil scientes, semetipsos extollunt, perfectos vocantes, & semina electionis. Nos enim in vsu gratiam accipere dicunt, quapropter & auferri à nobis: semetipsos autem propriè possidere, desursum ab inenarrabili & innominabili syzygia descendentem habere gratiam, & propterea *adiici eis.

Catholicos ignorantes, se vero perfectos iactabant.

*adici.

Quapropter ex omni modo oportere eos semper syzygiæ meditari mysterium. Et hoc suadent insensibilibus iis sermonibus, dicentes sic: Quicunque in seculo est, & vxorem non amat, vt ei coniungatur, non est de veritate, & non transiet in veritatem. Qui autem de seculo est mixtus mulieri, non transit in veritatem: quoniam in concupiscentia mixtus est mulieri. Quapropter nobis quidem: quos psychicos vocant, & de seculo esse dicunt, necessariam continentiam, & bonam operationem, vti per eam veniamus in medietatis locum. Sibi autem, spiritalibus & perfectis vocatis, nullo modo. Non enim operatio in pleroma inducit, sed semen quod est inde pusillum quidem *demissum, hîc autem perfectum factum.

Continentiam, bonaque opera, sibi nullo modo necessaria docebant.

*emissum

Cùm autem vniuersum semen perfectum fuerit, Achamoth quidem matrem ipsorum transire de medietatis loco dicunt, & intra pleroma introire, & recipere sponsum suum saluatorem, qui est ex omnibus factus vti syzygia fiat saluatoris & Sophię, quæ est Achamoth, & hoc esse sponsum & sponsam: [53] Nymphonem] verò vniuersum pleroma. Spiritales verò expoliatos, animas & spiritus intellectuales factos inapprehensibiliter & inuisibiliter* inter pleroma ingressos sponsas reddi, iis qui circa Saluatorem sunt Angelis.

Syzygia saluatoris & Achamoth.

*intra.

Demiurgum verò transire & ipsum in matris suæ Sophiæ locum, hoc est, in medietatem. Iustorum quoque animas refrigerare & ipsas in medietatis loco. Nihil enim psychicum intra pleroma transire. His autem factis, ita[is] qui latet in mundo ignis exardescens, comprehendens vniuersam materiam consumit, & ipsum simul consumptum, abire in id vt iam non sit. Demiurgum autem nihil horum cognouisse ostendunt ante Saluatoris aduentum. Sunt autem qui dicunt emisisse eum Christum filium suum, sed animalem, & de hoc per Prophetas locutum esse. Esse autem hunc qui per Mariam transierit, [54] quemadmodum aqua per tubum transit, & in hunc in baptismate descendisse illum qui esset de pleromate ex omnibus saluatorem in figura colũbæ, fuisse autẽ in eo & illud quod est ab Achamoth semen spiritale.

Blasphemia in Christi veram ex B. Virgine incarnationem.

Dominũ igitur nostrũ ex quatuor iis compositum fuisse dicunt, seruantem typum primogenitæ & primæ quaternionis, de spiritali, quod erat *in Achamoth, & de animali quod erat de Demiurgo, & de dispositione, quod erat factum inenarrabili arte, & de saluatore, quod erat illa quæ descendit in eum columba: & hunc quidem impassibilem perseue-

*ab.

rasse. Non enim posſibile erat pati eum, cùm eſſet incomprehenſibilis & inuiſibilis, & propter hoc ablatum eſſe, cùm traderetur ad Pilatum, illum qui depoſitus erat in eum ſpiritus Chriſti. Sed ne id quidem quod à matre erat ſemen, paſſum eſſe dicunt. Impaſſibile, enim & illud, quippe ſpiritale & inuiſibile, etiam ipſi Demiurgo. Paſſus eſt autem, ſecundùm hos, animalis Chriſtus, & ille qui ex diſpoſitione fabricatus in myſterio, vt oſtēdat per eum mater typum ſuperioris Chriſti, illius qui extenſus eſt cruci, & formauit Achamoth formationem ſecundùm ſubſtantiam. Omnia enim hæc exempla illorum eſſe dicunt: eas verò quæ habuerunt ſemen, id quod eſt ab Achamoth, animas meliores dicunt fuiſſe quàm reliquas. Quapropter & plus eas dilectas à Demiurgo non ſciente cauſam, ſed à ſemetipſo putante eſſe tales. Quapropter & in prophetás, aiunt, diſtribuebat * eás & ſacerdotes & reges, & multa de hoc ſemine dicta per prophetas. Exponunt quippe eum altioris naturæ eſſe. Multa autem & matrem de ſuperioribus dixiſſe dicunt. Sed & per hunc, & per eas, quæ ab hoc factæ ſunt animæ. Ac deinceps diuidunt prophetias, aliquid quidem à matre dictum docentes, aliquid à ſemine, aliquid autem ab ipſo Demiurgo: & Ieſum tantundem aliquid quidem ſaluatorem dixiſſe, aliquid à matre, aliquid à Demiurgo, quemadmodum oſtendemus, procedente nobis ſermone. Demiurgum autem, quippe ignorantem quæ eſſent ſuper eum, moueri quidem in iis quæ dicuntur: contempſiſſe verò ea, aliam atque aliam cauſam putantem, quàm ſpiritus qui prophetat, habens & ipſe ſuam aliquam motionem, ſiue hominem, ſiue perplexionem peiorum, & ſic ignorantem conſeruaſſe vſque ad aduentum Saluatoris. Cùm veniſſet autem Saluator didiciſſe eum ab eo omnia dicunt, & in gaudium ei ceſsiſſe cum omni virtute ſua, & eum eſſe illum in Euangelio Centurionem dicentē ſaluatori: Et ego enim ſub poteſtate mea habeo milites & ſeruos, & quod iuſſero, faciunt. Perfecturum autem eum eam quæ ſecundùm ipſum eſt mundi creationem, vſque ad id tempus quod oportet, maximè autem propter Eccleſiæ diligentiam atque curam, & propter agnitionem præparati præmij, quoniam in locum matris tranſibit. Hominum autem tria genera dicunt, ſpiritalem, pſychicum, choicum, quemadmodum fuit Cain, Abel, Seth, vt oſtendant & ex his tres naturas, iam non ſecundùm vnumquenque, ſed ſecundùm genus. Et choicum quidem in corruptelā abire: animalem verò, ſi meliora elegerit, in loco medietatis refrigeraturum, ſi verò peiora, tranſire & ipſum ad ſimilia. Spiritalia verò inſeminat Achamoth, ex illo tempore vſque nunc, propter quod& animæ erudientur quidem hîc: & ſemina enutrita, quia puſilla emittantur, pòſt deinde perfectione digna habita, ſponſas reddi ſaluatoris angelis reſpondent, animabus eorum ex neceſſitate in medietate cum Demiurgo refrigeraturis in æternum. Et ipſas autem animas rurſus ſubdiuidentes, dicunt quaſdā quidem natura bonas, quaſdam autem natura malas. Et bonas quidem has eſſe, quæ capaces ſeminis fiunt. Alias verò natura nequam nunquam capere illud ſemen. [55] Cùm ſit igitur tale illorum argumentum, quod neque prophetæ prædicauerunt, neque Dominus docuit, neque Apoſtoli tradiderunt, quod abundantius gloriantur plus quàm cæteri cognouiſſe, de iis quæ non ſunt ſcripta, legentes, & quod ſolet dici, [56] de harena reſticulas nectere affectantes, fide digna aptare conantur iis quæ dicta ſunt, vel parabolas dominicas, vel dictiones propheticas, aut ſermones Apoſtolicos, vt figmentum illorum nō ſine teſte eſſe videatur. Ordinem quidem & textum ſcripturarum *ſupergradientes, & quantum in ipſis eſt ſoluentes membra veritatis. Transferunt autem & transfingunt, & alterum ex altero facientes, ſeducunt multos ex iis quæ aptant ex dominicis eloquiis malè compoſito phantaſmati. [57] Quomodo ſi quis regis imaginē bonam fabricatam diligenter ex gemmis precioſis à ſapiente artifice, ſoluens ſubiacentem hominis figuram transferat gemmas illas, & reformās faciat ex iis formam canis, vel vulpeculæ, & hanc malè diſpoſitam, dehinc [58] confirmet] & dicat hanc eſſe regis illam imaginem bonam, quam ſapiens artifex fabricauit, oſtendens gēmas quæ benè quidem à primo artifice in regis imagine cōpoſitæ erāt, malè verò à poſteriore in canis figuram tranſlatæ ſunt, & per gemmarum phantaſiā decipiat idiotas, qui comprehenſionem regalis formæ non habeāt, & ſuadet quoniam hæc turpis vulpeculæ figura, illa eſt bona regis imago. Eodem modo & hi anicularum fabulas aſſumentes, poſt deinde ſermones & dictiones & parabolas hinc inde*afferentes, vt aptare volunt fabulis ſuis eloquia Dei. Et quanta quidem iis qui ſunt intra pleroma aptant, diximus.

Marginal notes:

* eos

Prophetiarum origo, & partitio.

Matt. 8. Imaginatio de Centurione.

Hominum tria genera.

Scripturas detorquent ad impia figmenta ſua: ne ſine teſtimonio appareant.

*Supergrediētes.

*auferentes.

diximus. Quanta autem de iis qui extra pleroma sunt ipsorum, ad suos insinuare conantur ex scripturis, sunt talia. Dominum in nouissimis mundi temporibus propter hoc venisse ad passionem dicunt, vt ostendat quæ circa nouissimum Æonum facta est, passionem, & per hunc finem manifestet finem eius quæ est circa Æonas dispositionis. Duodecim autem annorum virginem illam archisynagogi filiam, quam insistens Dominus à mortuis liberauit, typum esse narrant Achamoth, quem extensus Christus eorum figurauit, & ad sensibilitatem adduxit eius, quod dereliquerat eam, luminis. Quoniam autem ei manifestauit semetipsum. [59] Saluator] existenti extra pleroma in abortionis partu, Paulum etiam dicunt dixisse in prima ad Corinthios epistola, Nouissimo autem tanquam abortiuo visus est & mihi: & illam quæ est cum coætaneis saluatoris aduentatio ad Achamoth, similiter manifestasse eum in [eadem] epistola [dicentem,] Oportere mulierem velamen habere in capite propter angelos, quoniam & aduentante saluatore ad eam, propter verecondiam velamen imposuit Achamoth [in] faciem suam. Et passiones autē quas passa est, significasse Dominū dicunt: in hoc quidē, quòd derelicta est à lumine, in eo cùm dicit in cruce, Deus meus, Deus meus: vt quid me dereliquisti? manifestasse eum quoniam derelicta esset à lumine Sophia, & prohibita est ab Horo in priora impetū facere. Tædium autem eius in eo quod dixisset, Quàm tristis est anima mea. Timorem autem in eo quod dixerit, Pater, si possibile est, transeat à me calix iste. [60] Et aporiam autem, id est, consternationem similiter in eo quod dixerit, Et quid dicam nescio. Tria autem genera hominum ostendisse docent eum, Hylicum quidem in eo quod responderit dicenti, Sequar te, Non habet filius hominis vbi caput reclinet. Animale autem, in eo quod dixerit dicenti, Sequar te, permitte autem mihi ire & renunciare domesticis. Nemo super aratrum manum imponens, & in posteriora respiciens, aptus est regno cœlorum. Hunc autem dicunt de mediis esse: & illum autem similiter, qui multas partes iustitiæ confitebatur se fecisse: post deinde noluisse sequi, sed à diuitiis victum, vt ne fieret perfectus, & hunc de psychico genere fuisse volunt. Spiritale verò, in eo quod dicit, Remitte mortuos sepelire mortuos suos, tu autem vade & annuncia regnum Dei. Et Zachæo publicano, dicens, [Properans] descende quoniam hodie in domo tua oportet me manere. Et in fermenti parabola quod mulier abscondisse dicitur in farinæ sata tria, tria genera manifestare dicunt: mulierem quidem Sophiam dici docent, farinæ verò sata tria, tria genera hominum, spiritale, animale, choicum, fermentum verò ipsum Saluatorem dictum dicunt. Et Paulum autem manifestè dixisse, choicos, animales, spiritales. [Alibi quidem,] Qualis choicus tales & choici. Alibi autem, animalis homo non percipit quæ sunt spiritus. Alibi autem, Spiritalis examinat omnia, animalis autem non percipit quæ sunt spiritus, de Demiurgo dictum dicunt, qui cùm psychicus sit, non cognouerit neque matrem spiritalem existentem, neque semen eius, neque eos qui sunt in pleromate Æones. Quoniam autem eorū quos saluaturus erat Saluator [61] initia] accepit, Paulum dixisse. Et si delibatio sancta, & massa. Delibationem quidem, quod est spiritale dictum docentes, * conspersiones autem nos, id est psychicam ecclesiam, cuius substantiam adsumpsisse dicunt eum, & cum semetipso erexisse, quoniam erat ipse fermentum. Et quoniam errauit Achamoth extra pleroma, & formata est à Christo & quæsita est à Saluatore, manifestare eum dicunt, in eo quod dixit semetipsum venisse ad eam quæ errasset ouem. Ouem enim errantem matrem suam referunt dici, ex qua eam quæ sit hìc volunt esse seminatam ecclesiam. Errorem autem, eam quæ est extra pleroma in omnibus passionibus * immorationem, ex quibus factam materiam tradunt. Mulierem autem, illam quæ mundat domum, & inuenit drachmam, superiorem Sophiam narrant dici. Quæ cùm perdidisset intentionem suam, pòst deinde mundatis omnibus per Saluatoris aduentū [62] inuenit] eam quoniam & [hęc] restituitur secundum eos, intra pleroma. Simeon autem eum qui in manus suas accepit Christum, & gratias egit Deo, & dixit, Nunc * dimittis seruum tuum Domine, secundum sermonem tuum in pace, typum esse Demiurgi dicunt, qui veniente saluatore didicit transpositionem suam, & gratis egit Bytho. Et per Annam quæ in Euangelio dicitur septem annis cum viro vixisse, reliquum autem omne tempus vidua perseuerasse, donec vidisset Saluatorem, & agnouisset eum, & loqueretur de eo omnibus, manifestissimè Achamoth signi-

Scripturæ quibus abutebantur. Matt. 5. 1. Cor. 15. 1. Cor. 11. Christus, quamobrē clamauerit, Deus meus, Deus meus: vt quid me dereliquisti. Psal. 22. Mat. 26. Desperationem. Christo Domino affingebant hi Gnostici. Mat. 8. Luc. 9. Luc. 9. Luc. 19. Luc. 13. 1. Cor. 15. 1. Cor 2. 1. Cor. 2. Demiurgi ignorantia. Rom. 11. Ecclesiæ vnde seminata. Luc. 2. Demiurgi & Achamothæ typos, quos imaginentur.

* cōspersionem. *minorationem. *remittis.

ficari dicunt: quæ cùm ad modicum vidisset tunc Saluatorem, cum coætaneis suis postero omni tempore perseuerans, in medietate sustinebat eum, quando iterum veniat & reponat eam suæ coniugationi. Et nomen autem eius significatum à Saluatore, in eo quod dixerit, Iustificata est sapientia à filiis eius: & à Paulo autem sic, Sapientiam autem loquimur perfectis. Et coniugationes autem quæ sunt intra pleroma Paulum dixisse dicunt, in vno ostendentem. De ea enim coniugatione, quæ est secundum hanc vitam scribens ait, Hoc enim mysterium magnum est, dico autem in Christo & Ecclesia. Adhuc autem Ioannem discipulum Domini docent primam ogdoadem & omnium generationem significasse ipsis dictionibus. Itaque principium quoddam subiecit, quod primum factum est à Deo: quod etiam Nun vocat & filium: & vnigenitũ Domini vocat, in quo omnia Pater* dimisit seminaliter.[63] Ab hoc] autem aiunt Verbum emissum, & in eo* cõmunem Æonum substantiam, quam ipsum postea formauit Verbum. Quoniam igitur de prima Genesi dicit bene à principio, hoc est, à Filio & Verbo[64] doctrinam facit,] dicit autem sic, In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum, Prius distinguens in tria, Deum, & Principiũ, & Verbum, iterum [ea] vniuit, vti & emissionem ipsorum vtrorumque ostendat, id est, filij & Verbi, & eam quæ est adinuicem simul & ad patrem vnionem. In patre enim & ex patre principium, in principio autem & ex principio Verbum. Bene igitur dixit, In principio erat Verbum, erat enim in filio: & Verbũ erat apud Deum, etenim[65] principium] & Deus erat Verbum, consequenter. Quod enim ex Deo natum est, Deus est. Hic enim erat in principio apud Deum, ostendit emissionis ordinem. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Omnibus enim iis qui post eum sunt Æonibus, formationis & generationis causa Verbum factum est. Sed quod factum est in eo, inquit, vita est. Hîc enim syzygias manifestauit: omnia enim (ait) per ipsum facta sunt, vita autem in ipso. Hæc ergo quæ in eo] facta est, proximior est quàm ea quæ per ipsum facta sunt: cum ipso est enim, & per ipsum fructificat. Quoniam infert, & vita erat lux hominũ. Homines autem nunc & ecclesiam simili nomine significauit, vt per vnum nomen manifestet syzygiæ communionem. Ex logo enim & Zoe homo generatur & ecclesia. Lumen autem dixit hominũ vitam, quoniam illuminati sunt ab ea, quod est formatum & manifestatum. Hoc autem & Paulus dicit, Omne enim quod manifestatur lumen est. Quoniam igitur vita manifestauit & generauit hominem & ecclesiam, lumen dicta est eorum. Apertè igitur manifestauit Ioannes per sermones hos, & alia & quaternionem secundam Logon & Zoen, anthropon & ecclesiam, sed & primam significauit tetradem. Narrans enim de Saluatore & docens omnia quæ extra pleroma sunt, per eum formata, fructum quoque eum esse dicens intra pleroma: etenim lumen dixit illũ quod in tenebris lucet & non cõprehenditur ab eis, quoniam omnia quæ facta sunt ex passione formans, ignoratus est ab eis: & filium &[66] veritatẽ] & vitam dicit eum & Verbum carnem factũ. Cuius gloriam vidimus, ait, & erat gloria eius quasi vnigeniti, quæ à patre data est ei, plena gratia & veritate. Dicit autem sic, Et Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriã eius, gloriam, quasi vnigeniti à patre, plena gratia & veritate. Diligenter igitur ostendit primam quaternationem, patrem dicens & gratiam & Monogenen & veritatem. Sic Ioannes de prima & matre omnium Æonum ogdoade dixit: patrẽ enim dixit & gratiam & Monogenem & veritatem & verbum & vitam & hominem & ecclesiam. Et Ptolomæus quidem ita. Vides igitur dilectissime adinuentionem qua vtentes seducunt semetipsos, calumniantes scripturis, fictionem suam ex eis constare adnitentes. Propter hoc enim & ipsas eorum adposui astutias & dictiones, vt ex eis consideres malitiam inuẽtionis & nequitiam erroris. Primò enim si propositum esset Ioanni illam quæ sursum est octonationem ostendere, ordinem custodisset vtique emissionis, & primam quaternationem, cùm sit venerabilior, quemadmodum dicunt, in primis vtique posuisset nominibus, & sic adiunxisset secundam, vt per ordinem nominum, ordo ostenderetur octonationis. Et non vtique post tantum interuallum quasi oblitus[67] deinde] commemoratus in nouissimo primæ memoratus fuisset quaternationis. Deinde autem & coniugationes significare volens, & ecclesiæ non prætermisisset nomen, sed aut & in reliquis coniugationibus contentus fuisset masculorum appellatione, similiter cùm possent & illa simul subaudiri, vt

Mat. 11. *1. Cor. 2.* *Syzigias suas vnde probare cõtendant.* *Ephes. 5.* *Ioan. 1.* *Initio euãgeli, B. Ioãnis abutuntur ad Æonum propagationes stabiliendas.* *Filius, Deus est, ex Deo natus.* *Ephes. 5.* *Oppugnat impias suorum interpretationes.*

* premisit
* omnem

vnitatem per omnia esset custodiens. Aut si reliquorum coniugationes enumerabat, & anthropi, id est, hominis vtique manifestasset coniugem, & vtique non remisisset de diuinatione nos accipere nomen ipsius. Manifesta igitur expositionis eorum transfictio: Ioanne enim vnum Deum exponente, & vnum vnigenitum Christum Iesum adnũciante, per quem omnia facta esse dicit, hunc Io. 1. Verbũ Dei, hunc vnigenitũ, hunc factorem omnium, hunc lumen verum illuminans omnem hominem, hunc mundi fabricatorem, hũc in sua venisse, hunc eundem carnem factum, & habitasse in nobis: [68] Hi transuertentes secundum verisimilem expositionem, alterum quidem Monogenen volunt esse, secundum emissionem, quam scilicet & principium vocant: alterum autem Soterem, id est, Saluatorem fuisse volunt, & alterum Logon, id est, Verbum filium monogenis, id est, vnigeniti, & alterum Christum, id est, ad emendationem pleromatis emissum: & vnumquodque eorum quæ dicta sunt auferentes à veritate, & abutẽtes nominibus in suam argumentationem transtulerunt: vt secundum eos in tantis Ioannes Domini Christi Iesu memoriam non fecerit. Si enim patrem dixisset, & Charin & Monogenen, & Alethian, & Logon, & Zoen, & Anthropon, & Ecclesiam secundum illorum argumentationem de prima ogdoade dixit, in qua nondum Iesus: nondum Christus Ioannis magister. Quia autem non de syzygiis ipsorum Apostolus dixit, sed de Domino nostro Iesu Christo, quem & Verbum dicit esse Dei, idem ipse fecit manifestum. Recapitulans enim de eo Verbo quod ei in principio dictum est, insuper exponit, & Verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Secundum autem illorum argumẽtationem, non Verbum caro factum est, quod quidem nec venit vnquam extra pleroma: sed qui ex omnibus factus est, & *sic posterior Verbo, Saluator. Discite igitur insensati, quoniam Iesus qui passus est pro nobis, qui inhabitauit in nobis, idem ipse est Verbum Dei. Si enim alius ex Æonibus pro nostra salute caro factus est, æstimandum erat de altero dixisse Apostolum. Si autem Verbum patris qui descendit, ipse est & qui ascẽdit, ab vno Deo vnigenitus filius, secundum patris placitum incarnatus pro [69] hominibus] non de alio aliquo, [neque] de ogdoade Ioannes sermonem fecit, sed de Domino Christo Iesu. Neque enim Verbum secundum eos principaliter caro factum est. Dicunt enim Sotera induisse corpus animale, de dispositione aptatum inenarrabili prouidentia, vt visibile & palpabile fieret. Caro est autem illa vetus, de limo secundum Adam facta plasmatio à Deo, quam verè factum Verbum Dei manifestauit Ioannes, & soluta est illorum prima & primogenita octonatio. Cùm enim vnus & idem ostenditur Logos & Monogenes, & Zoe & Phos, & Soter, & Christus filius Dei, & hic idem incarnatus pro nobis, soluta est octonationis illorum compago. Hac autem soluta, decidit illorum omnis argumentatio, quam falso nomine somniantes infamant scripturas ad propriam argumentationem confingendam. Pòst deinde dictiones & nomina dispersim posita colligentes transferunt, sicut prædiximus, ex eo quod est secundum naturam, in id quod est contra naturam, similia facientes iis qui controuersias sibimetipsis quaslibet proponunt, pòst deinde conantur & Homericis versibus meditari eas: ita vt idiotæ putent ex illa temporali declamata controuersia, Homerum versus fecisse, & multi abducuntur per compositam consequentiam versuum, ne fortè hæc sic Homerus fecerit, quemadmodum Herculem ab Euristheo ad eum qui apud inferos est canem missum, ex Homericis versibus scribens ita, (Nihil enim prohibet exempli gratia commemorari, & horum, cum sit similis & eadem vtrisque argumentatio.)

Ioan 1.

Christũ vnicũ, in quatuor partes peruersè distrahebant.

** fit.*

Iesus qui passꝰ est, ipse est Verbũ Dei.

Vt Homeri centonibus tragici, sic variis scripturæ sacræ detortis sententiis abutũtur ad sua figmẽta, hæretici.

[70] *Hæc vbi dicta dedit, emisit limine flentem*
Herculem inuictum magnarum non inscium rerum,
Eurystheus natus Sthenelo prosapia Persei,
Ducturum ex Erebo canem atri Ditis ad auras.
Vadit at ille, velut leo nutritus montibus acer,
Vrbem per mediam: noti simul omnes abibant,
Et senes & pueri, & nondum nuptæ puellæ
*Plorantes multùm, ac si in mortem * irent, at ipse*
Mercurius præmittit & cæsia Pallas euntem:
Fratrem etenim sciebat quatenus dolor exagitaret.

* iret ad ipsam.

Quis non ex simplicibus abripiatur ab huiusmodi versibus, & putet sic illos Homerum in hoc argumento fecisse? Qui autem scit Homerica, cognoscet quidem versus, argumētum autem non cognoscet, sciens quoniam aliquid quidem eorum etiam de Vlysse dictum, aliud verò de Hercule, aliud verò de Priamo, aliud de Menelao & Agamemnone. Si autem tulerit illos, & vnumquenque suo libro reddiderit, auferet de medio præsens argumentum. Sic autem & qui regulam veritatis immobilem apud se habet, quam per baptismum accepit, hæc quidem quæ sunt ex scripturis, nomina & dictiones & parabolas cognoscet, blasphemum autem illorum argumentum non cognoscet. Etenim si gemmas agnoscet, sed vulpem pro regali imagine non recipiet. Vnumquēque autem sermonum reddens suo ordini & aptans veritatis corpusculo, denudabit & 71 insubstantiuum ostendet figmentum ipsorum. Quoniam autem scenæ huic deest redemptio, vt quis mimū ipsorum explicans destructorem sermonem inferat, bene habere putauimus, ostendere primò in quibus ipsi * partes huius fabulæ discrepant aduersus se inuicem, quasi qui sint ex variis spiritibus erroris. Et ex hoc enim diligenter cognoscere est, & ex ostensione, eam firmam, quæ ab Ecclesia prędicatur veritatem, & ab iis id quod fingitur falsiloquium.

Regula veritatis per baptismum accepta, diiudicādæ & examinādæ sunt hæreticorum sententia.

* patres

ANNOTATIONES.

1. Dicunt esse quendam, &c.] *obscurū & prolixum satis hoc caput, contractioribus & apertioribus verbis habes apud Tertul. libro cōtra Valent; & Theodo. lib. 1. hæret. fab. Quod si ad amussim non intellexeris, non multum studiis tuis decedere puta. Nam & ipsi fabularum tantarum consarcinatores, ob præcedentia sua peccata, iusta cæcitate percussi, cæcutiebant in meridie, non intelligentes (vt ait Paulus) quæ loquebantur, nec de quibus affirmabant, sibi ipsis talis ignorantiæ authores & causæ existentes. His ita subscribit lib. de hæres. August.* Illi vt ita dixerim, fabulones, id est, qui fabulas vanas, easque longas & perplexas contexuerunt, tam multis falsis dogmatibus pleni sunt: vt ipsi quoque illa numerare non possint, aut difficillimè possint. Nec vlli alieno vlla hæresis facilè sic innotescit, vt suis.

2. In immensis Æonibus] *Id est, per infinita seculorū tēpora, vel infinitis retro æuis, vt scripsit Tertul. Deū scilicet ociosum, qualem voluit Epicurus, fingentes.*

3. Sentientem autem vnigenitum] *locum hunc ita refert Tertul.* Nus simul accepit prolationis suę officium, emittit & ipse ex semetipso, Sermonem & Vitam.

4. De logo autem] *Tertull.* Sed & hæ soboles ad initium vniuersitatis, & formati Pleromatis totius emissæ, facit fructum. Hominem & Ecclesiam procreat.

5. Acinetos] *Sic pro* Agne *reposuimus, ex Theodo; Epipha; Tertull; & sequentibus Irenæi.*

6. Donant.] *Ita restituimus ex manuscrip. exemp. & græca lect. quæ habet* ταῦτα τὰ ὀνόματα χαρίζονται, *in plurali numero: Deleuimus vero* donauit.

7. Nec enim Dominum, &c.] *Domini appellationem priscis Christianis non vulgari religione obseruatam fuisse indicat. Tertullia. Apolog.* Augustus (*ait*) ne Dominum quidem dici volebat. Et hoc enim Dei est cognomen. Dicam planè & Imperatorem Dominum: sed more communi: sed quando non cogor vt vice Dei dicam. Dominus meus vnus est, omnipotens, Deus æternus, idem qui & ipsius. *Et lib. contra Hermog.* Deus nominatur ab initio, Dominus autem, non nisi post condita omnia. *Proinde dum sine addito enuntiatur, solius Dei est, semperque* ἐκ τῶν πρός τί, *& non nisi comparatione ad seruos dicitur, quibus creationis & prouidentiæ iurè imperat. Quum igitur orbem ab alio conditum autumarent: quin & Christo Iesu seipsos similes, alias-que secundum aliquid vt scribit Irenæus, etiam eo se fortiores mentirentur: iccirco non mirum, si Christo & Dei, & Domini, nomen inuiderent. Obseruabis simul, hæreticos spreto veteri & Catholico more dicendi, sibi peregrinas & recentes formulas finxisse, prophanas-que vocum nouitates, quas deuitare iubet Apostolus. In hunc errorem disputat, lib. 3. capite 6.* Lib. 1. c. 24

8. Reliquis verò omnibus] *Codices excusi,* hominibus: *sed vetus co. cum græca lectione* λοιποῖς πᾶσιν, *id est,* reliquis omnibus *habet.*

9. Reliquis quoque omnibus] *Codices* ex. reliquos quoque æonas participare: *quæ propter exēplar manuscriptum, & lectionem græcam immutauimus.*

10. Quoniam vellet] *Codices excusi,* nollet, *sed vetus codex & græca lect.* διὰ τὸ θέλειν, *vt restituimus. Tertull.* Planè Nus quantum in ipso fuit, & voluerat & tentauerat, cæteris quoque, &c.

11. Erga Num] viterga *habebant codices excusi, græca verò* περὶ, *& codex vetus,* erga Num.

12. Dulcedine] *codices excusi habebant,* ad vltionem; *restituimus vero ex manuscripto exemplari, consentientibus Epipha. & Tertull. græcáque lectione:* ὑπὸ τῆς γλυκύτητος.

13. Abstentum] *Sic pro* absentem, *visum est reponere ex veteri codice. Abstentus autem iuris peritis est, qui tutoris auctoritate ab adeunda hæreditate reuocatus est. Ea voce vtitur Beatus Cyprianus Epistola decima octaua ad Cornelium, & epistola 42. ad Stephanum. Abstenti verò à nostris dicuntur, qui à communione Ecclesiæ, & sacrorum perceptione moti reiectique sunt.*

14. Peperisse substantiam informem] *Grauissimo sarcasmo hoc ita repetit Tertullianus.* De hinc ex illo mœrore, ex semetipsa sola, nulla opera cōiugij: concepit, & procreat fœminam. Miraris hæc? Et gallina sortita est de suo parere. Sed & vultures fœminas tantum parere aiunt, & tamen sine masculo mater.

15. Absconderent] *Ita reposuimus, pro* absconderat, *ex vet. cod. & græc.*

16. Patrem eum aliquando, & cæt.] *Prô pudor! fanatici tenebriones sexus varios, commixtiones salacissimas, partus, fœtus, & hermaphrodisim in diuinis rebus constituebant, vt ex hoc loco, & fine capitis quinti libri huius colligitur; qualia impuri Poëtæ de diis gentium fabulantur: Trismegisto Hermeti hanc insaniam exprobrat Lactantius, libro quarto, capite decimooctauo: quam egregie euertit, libro primo, capite octauo. Hanc dementiam ridens Tertullianus.* Pudiciores (*ait*) maluerunt, Bytho nullum sexum deputare; & fortasse, hoc Deum, non hic Deus, neutro genere pronunciant. Alij contrà magis, & masculum & fœminam dicunt, ne apud solos Lunenses hermafroditum existimet Annalium commentator Fenestella.

17. Mundatam] *deleuimus* mandatum, *quia vetus codex sic habebat: Tertullianus,* repressam ab inlicitis, & purgatam à malis.

18. Cognoscētes sufficiētes sibi, &c.] *codices ex.* cognoscentem: *restituimus autem ex vetere codice, & græc. lectione.*

19 Comprehensibile] *sic legendum proponimus ex Tertulliano; Epiphanio, & veteri codice: quamquā* comprehensibilia, *haberent excusi cod.*

20. Omnes Christos] *hæc adiecimus ex codice veteri, Epiphanióque.*

21. Hymnizare propatorem, & cæ.] *Græcismū hūc sic exprimit Tertull.* magno cum gaudij fructu. Hymnis patrem concinnunt. Diffundebatur & ipse lætitia, vtique bene Cantantibus filiis & nepotibus. Quidni diffunderetur omni iucunditate, pleromate liberato?

22. Æonum] *sic habet codex vetus, cum Epiphanio: excusi vero codices,* eò quòd, *habebant.*

23. Et in gloriam Bythi] *sic codex vetus, & Epipha. deleuimus* gloriam hori.

24. Negotiatio] *prius legebatur,* negatio: *græc.* πραγματεία, *consentit vet. cod.*

25. Sed & nos ipsos in gratiarum actionibus, & cæt.] *Hæ sunt proculdubio gratiarum actiones, quas primum omnium fieri obsecrat Apostolus 1. ad Thimotheum secundo, quasque vniuersa per orbem frequentat Ecclesia in celebratione Eucharistiæ, interpretibus. Augustino Episto. 59. Ambrosio, Chrisostomo & Prospero lib. prim. de vocatione gentium, capite quarto. In ea vero sacerdos preces, vota, supplicationésque vniuersas, hac coronide absoluit,* Per omnia secula seculorum: *quod Apostolorum traditioni accepto ferendum, non tantum hoc loco Irenæus, sed & omnium patrum Liturgiæ luce clarius ostendunt. In ea enim quæ est Beat. Iacobi, decem & octo quā Clementis 3. quæ Basilij sexdecim; quæ verò Chrisostomi, vigintitribus vicibus, ea verba repetita comperies. Ex hoc autem suorum Aeonum figmenta asserere contendebant, æqua impietate Valentiniani qua inscitia Sacramentarij corpus Christi arcere ab altari conantur, ex his præfationis nostræ verbis* Sursum corda, habemus ad Dominum, *qua tamen, ab eisdem Apostolis accepta, constanter retinemus. Testes sunt omni exceptione maiores Augustinus libr. De sancta viduitate capite decimosexto; & libr. De bono perseuer. capite decimotertio; Chrysostomus Homil. de enceniis, & in liturgia; Basilius in liturgia; Clemens Romanarum libr. 8. constit. Apost. cap. 16. Iacob. in liturgia; Cyprianus, De orat. Dominica.*

26. Vno enim anno, &c.] *hanc Valentini opinionem firmißimis scripturis & rationibus Irenæus refutat lib. secundo, capite trigesimo octauo, & trigesimonono: quò fit, vt existimem Clarißimos patres Tertullianum, Clementem Alexandr. & Gaudentium Brixianum, feruore disputationis alterius distractos, hunc locum parum animaduertisse, quum similem ferè sequantur opinionem. Verba Tertulliani sunt libr. Cont. Iudæos, quæ & Eusebius in Chronico ante nos obseruarat.* Quinto decimo anno Tiberij, passus est Christus, annos habens quasi triginta, cùm pateretur. *Clementis vero lib. primo stro.* Quod anno solo oporteret Dominum prædicare, hoc quoque sic scriptum est; Annum acceptabilem Domini prædicatum misit me Quinto decimo ergo anno Tiberij, & quinto decimo Augusti. sic implentur triginta anni vsque ad tempus quo passus est, &c.

27. Omne esse] *Codices, ex.* omnia esse, *at codex vetus, & græc. habent vt restituimus. Tertullianus vero sic:* Iesum Soterem cognominant, & Christum, & Sermonem, de patruitis: & omnia iam, vt ex omnium defloratione constructum, graculum Æsopi, Pandoram Hesiodi, Acci patinam, Nestoris Cocetum, Miscellaneam Ptolemæi.

28. Quam etiam] *Authoritate veteris co. & lectionis græ. deleuimus,* quod.

29. Non solùm autem ex Euang. &c.] *Adhibita similitudine aptißima in calce huius capitis, isthæc hæreticorum sacrilegia in sacras litteras, fusius declarabit.*

30. Quam & Acamoth] *Tertullianus lib. cont. Vale. Apud illos nomen ininterpretabile fuisse dicit. Epiphan. contra hæresim trigesimāprimā, Saluatorem, & terminum, & crucem, sic eos vocasse asserit. Theodo. lib. primo, hæretic. fabularum fœtum informem, & sapientiæ cogitationem, hoc nomine appellasse putat. Vocis porrò huius etymon ab hebr.* חכמה *deducitur, quod sapientiā significat: à radice* חכם *id est sapiens fuit, sapuit.*

31. Odorationem] *sic restituimus ex codice veteri, & græc. lection. Tertullia.* Iteratur odor incorruptibilitatis, &c. *codices ex.* Adorationem.

32. Dixisse Iaioth] *vetus codex,* Ioath *habebat. Sed magno cōsensu Tertullianus, Epiphanius, Theodo.* Ioa *legunt at Tertullianus quid hoc velit, non aliter explicat, quàm si quis exclamaret:* Porro Quirites, aut, fidem Cæsaris. *Epiphanius contra Hæres. vigesimāsextā, principem in primo cœlo ab illis collocatū scribit. Macrobius. lib. 1. Satur. cap. 18. inter plura alia, & hoc nomen à pa-*

ganis attributum fuisse Soli, probat hoc oraculo Apolinis Clarij: φράζεο τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν ἰάω, id est, Intellige Iao esse omnium summum Deum. Diodorus Siculus lib. 5. Biblioth. capite 5: ignorantia vocis Iehonæ, deceptus, somniat Mosem apud Iudæos, à Deo qui vocetur Iao, leges acceptas tulisse. Eusebius lib. 4. Demonstrationis Euang. capi. 29. Iaho est salus, hoc est Dei salutare.

33. Ne quemadmodum, &c.] ex codice veteri, & græc. lection. decem voces adiecimus, quas omnes editiones veteres omiserant. Tertullianus habet: ne sicut luce, ita & vita orbaretur conseruatione, tum ignorantia.

34. Conuersionis] ex cod. vet. Tertull. & græc. lectione ita scripsimus: codices excusi habebant conuersationis.

35. Quæ etiam conuenienter, &c.] Quo pacto turpissima figmẽta sua occuluerint Valentiniani, his graphicè explicat Tertullianus. Si bona fide quæras; concreto vultu, suspenso supercilio, Altum est, aiunt. Si subtiliter tentes; per ambiguitates bilingues, communem fidem adfirmant. Si scire te ostẽdas; negant quicquid agnoscunt. Si cominus certes; tuam simplicitatem sua cæde dispergunt. Ne discipulis quidẽ propriis, ante cõmittunt, quàm suos fecerint, &c.

36. Sed solos illos qui grãdes mercedes, &c.] Duæ sũt res quæ maximè homines ad maleficia impellũt, luxuries & auaritia, quia nihil tam sanctum, quod non violari; nihil tam munitũ, quod non expugnari; nihil tam purum, quod non fœdari, pecunia pòssit. Et quid non mortalia pectora cogit auri sacra fames? Hæreticos autẽ vtroque morbo omnibus seculis laborasse, & sectarum nostri seculi cædes, rapinæ, incendia, sacrilegiáque; & veterum authorum istorum lectio, indicăt. Ignatius Epist. 3. eos vocat, mulierum corruptores, alienorum appetitores, pecuniarum rapaces, & quasi vertices. Post Optatum Mileuitanum, grauiter conqueritur Augusti. lib. 1. cont. literas. Petil. cap. 64; & libro tertio, contra Cresc. cap. 42. de tirannicis rapinis, inuasionibus, furtis, & deprædationibus Donatistarũ, omnino similibus eis, quibus Caluinistæ Gallias nostras à duodecim annis funestissimè deuastarunt.

37. Volo autem & aliquid, &c.] Ironia est; qua & Tertullianus Chymericas istiusmodi nugas his festiuè traducit. Hîc æstimandum est, quem exitũ duxerit, quantis lachrymarum generibus insudauerit. Habuit & salsas, habuit & amaras, & dulces, & calidas, & frigidas guttas, & bituminosas, & ferruginantes, & sulphurantes, vtique & venenatas, vt & nouacris (aquam mortiferam in Archadia scripserunt esse, Vitruuius, Pausanias, & Seneca) sudauerit quæ Alexandrum occidit; & Lyncestarum. (de his Liuius li. 2. c. 103.) inde defluxerit, quę ebrios efficit, & Salmacis; lege Vitruuium lib. 2 Archi. inde se soluerit, quę masculos molle facit, Cœlestes imbres pipiauit Achamotæ. Cæterum Deum omnipotentem aquarum, vt & aliorum omnium, conditorem esse, passim explicant scripturæ, Genes. 1. Exod. 15. Iob. 26. psal. 76. 103. 148.

38. Priores.] Codices excusi prioris, sed mutauimus ex cod. veteri; & græc. lectione. Epiphanij interpres: Non enim possibile erat ipsas deleri, velut illas priores, propterea quòd in habitum iam cessissent, & validæ essent.

39. Eiusdem subst.] Codices excusi eius substantiæ: sed codex vetus eiusdem. Epiphanij interpres: Et primũ formasse ipsam ex animali essentia dicũt, Patrem & regem omnium, tum coëssentialium ipsi, hoc est animalium, quæ sanè dextra appellant: tum eorum quæ ex affectu & materia sunt, quæ sinistra vocăt. Subiicit autẽ & hæc, paulo apertiùs quàm noster vetus Irenæi interpres: Omnia enim quę circa ipsum sunt clandestinè formasse ipsum asserunt, commotum à matre. Vnde etiam Metropatora id est, matrem & patrem: & Apatora id est, patre carentem, & opificem ac patrem ipsum vocant: dextrorum quidem patrẽ dicentes, hoc est animalium: sinistrorum verò opificẽ hoc est materialium: simul omnium autem, regem.

40 Hunc autem vnigeniti] Sic restituimus ex cod. vet. & lect. græc: deleuimus verò. Hãc autem vnigenitum. Epiphanij interpres: Etenim cogitationem hanc voluisse omnia in honorem seculorum facere, & imagines ipsorum fecisse dicunt. Imò potius Saluatorẽ per ipsam fecisse. Et seipsam quidem in imagine inuisibilis patris seruasse, vt ne cognosceretur ab opifice: illum verò in imagine vnigeniti filij. Archangelos autem & Angelos ab his factos in imagine reliquorum seculorum.

41. Deuergentium] demergentium prius erat: sed cod. vet. & lect. græc. κατωφερῶν, cum Tertull. immutare fecerunt. Epiphanij interpres: & eorum quæ sursum feruntur, & eorũ quæ deorsum subsidũt.

42. Septem autem Cœlos, &c.] ex Tertull. Epiphan. & cod. ma. quædã restituimus, verba Tertull. sunt: Cœlos autem noëros (i. intellectuales) deputant, & interdum angelos faciunt, sicut & ipsum Demiurgum: sicut & Paradisum Archangelũ quartum (Archangeli iiij. habebant cod. ex.) quoniam & hunc supra Cœlum tertium pangunt, ex cuius virtute sumpserit Adam, diuersatus illic inter nubeculas & arbusculas. Porro paradisum visibilem negare, hæresim Seuleutianorum & Hermianorum esse Aug. lib. de hære. asserit: & Orige. in Anchorato reprehendit Epiphanius, quòd in terris esse negasset. Placuit mihi valde. Beat. Theophil. Antiocheni de eodem sententia, lib. secundo, ad Antolycum. Condito homini (ait) Deus elegit regionem in locis orientalibus Amoenitate eximiam, Lumine coruscătem, & splendido aere illustrem, plantis variis fœcundam, & in hanc collocauit hominem, &c. Et Hieron. in Danielem, iubet eorum deliramenta conticescere, qui flumina & arbores, & paradisum putant allegoriæ legibus subruere; Philonem, opinor, perstringens. Augustinus longè latéque Genesim explicans, nunquam illius situm, aut locum indicare voluit: quia vbi sit ad quæstiones, quæ sunt præter fidem, pertinere iudicat. lib. 2. contra Pelag. & Celest. cap. 23.

43. Eam] Deleuimus, eum authoritate vet. cod. & lect. græcæ. Epiphanij interpres: Habere verò ipsam medietatis locum, & esse quidem supra opificem, infra verò aut extra complementum vsque ad consummationem.

44. Cosmocratorē, &c.] *Christus quidē Diabolū vocauit τὸν ἄρχοντα τοῦ κόσμου Ioan. 12. & 14. & Paulus θεὸν τοῦ αἰῶνος τούτου 2. Corinth. 4. imo & κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου Ephes. 6. Sed vt illius impotentem tyrannidem, quam in impios exercet; & superbiam, qua aduersus Deū erigitur indicarēt. Isti verò tam augusto epitheto illū exornabant honoris gratia; quia huic inferiori mūdo illū præesse, Demiurgóque sapientiorem asserebant. Hinc scitè illos vellicat Tertull. d.* Diabolum opus demiurgi affirmant, & mundo tenentem appellant: & superiorum magis gnarum defendūt natura, vt spiritalem quam Demiurgum, vt animalem. Meretur ab illis prælationem, cui omnes hæreses procurantur. *Sed de dæmonum & hæreticorum κοινωνίᾳ inferius dicetur.*

Lib. cont. Vnaeq.

45. Creaturam Demiurgi] *Licet cum excusis codicibus vetus noster co.* Creatorem *haberet, tamen legendum* Creaturā *censuimus, quia græc.* κτίσμα, & *Tertul.* opus Demiurgi *habent.*

46. Defluxione] *ex Tertul. cod. veteri. & græc.* ἐκ πνευματικῆς ἀπορροίας ὄντων *ita legendum proposuimus: deleuimus verò* definitione.

47. Adamantinam tunicam] *Quia cum cod. excu. sic habebat cod. vetus, non ausi sumus quicquam mutare. Vero tamen simile est, olim fuisse* Dermantinam, *id est, pelliceā tunicā, cū sic habeat post Epipha. Tertullianus. Sed quia festiuè magis quàm grauiter à vulgo circūfertur, Deum inde primum fuisse pellionem: Vnde pelles illæ quibus protoparentum velata fuit nuditas, desumptæ fuerint, vide, si lubeat, quæst. 49. Iust. mart. ad orthod. & Method. tyri, apud Epiph. Lib. 2. contra hæreses. Quid verò significauerint, tractat Aug. in Psal. 103.*

48. Quapropter, & nobis quidem, &c.] *Ex hoc loco, & cap. 20. huius libri, liquet Valentini & Simonis magi impium dogma fuisse, opera bona ad salutem, beatamque vitam necessaria non esse. Nostri autem seculi proficientes in peius hæresiarchæ multis parasangis hac impietate superata, vociferantur,* opera ad salutem esse perniciosa: iustum in omni opere quātumuis bono peccare: opera omnia hominum, non nisi æternos ignes mereri. *Aeterna igitur supplicia (vt proprio iudicio condemnentur) debet, & indubiè rependet illis iustus iudex pro suis cœnis, cantiunculis, concionibus, & Catechismis, digna certè tantorum laborum mercede. At verbum Dei docet, Reddendum vnicuique secundum opera sua: & vnumquemque mercedem accepturum secundum proprium laborem: atque processuros qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ, &c. Salubrius igitur multò, proposito præmio, ad omne genus bonorum operum nos excitant Patres. Tertullianus lib. Scorp.* Quomodo *ait*, multæ mansiones apud patrem: si non pro varietate meritorum? Quomodo stella à stella distabit in gloria, nisi pro diuersitate radiorum? *Clemens Alexandri 6. Stro.* Proportione habita, sunt variæ mansiones pro dignitate & meritis eorum, qui crediderunt. *Et Augusti. sermo 39. de verbis Domini.* Declina à malo, & fac bonum, & cum hoc feceris, securus expecta vitam: & tunc bona fronte dices Domino, feci quod iusisti, redde quod promisisti.

49. Quemadmodum aurū, &c. sic & semetipsos, &c.] *Superbissimam hanc hæreticorum iactantiam, qua se natura spirituales & mundos esse, nullisque quamtumuis abominandis flagitiis maculari docebant, ab orco reuocasse mihi videntur Caluiniani, dum verbis, & scriptis mentiuntur se suósque ab vteris matrum sanctificatos; nulláque crimina sibi imputari, modò fides in Christum adsit.*

50. Etenim idolothyta, &c.] *Ingluuiei arguit illos, quódque nullum seruarent, pro traditione Apostolica, ciborum delectum. Quandiu stetit gentilismus, tandiu Christianos ab idolothytis cauisse, testes sunt, Tertull. lib. de idolo; & de cibis Iudaicis; Orige. lib. 8. contra Celsum; & Cypri. de lapsis. Abstinentiam verò à certis ciborum speciebus, tempore ieiuniorum, nō* propter abominationem eorum; sed vt mens ad cultum pietatis (*ait canon. 50. Apost.*) reddatur exercitatior; caróque contra Deum insurgens, inediæ tormentis atque suppliciis puniatur, *inquit contra Psychicos Tertull. per vniuersas Ecclesias tum obseruatam fuisse cōtestatur Clemens Rom. lib. 5. const. apo. ca. 19. Qui & solo pane, sale, atque oleribus vti concedit: à carnibus autem & vino abstinere, diebus ieiuniorum; & eiusdem libri capi. 21. idem pluribus sacrarum literarum locis confirmat: Huius rei praxim in beati Petri conuersatione, lib. 7. Recog. adfert, qui laboriosis illis suis peregrinationibus, pane solo, cum oliuis & raro oleribus fatiscens corpusculum reficiebat. Notæ sunt omnibus fortissimorum martyrum, Seuero imperante, istæ præclaræ voces;* Multum erratis, ô viri, putantes humanis visceribus vesci eos, qui ne mutorum quidem animalium carnibus vtuntur, *Euseb. lib. 5. hist. cap. 1. Tum temporis quoque scribens contra Psychicos Tertullianus, Xerophagias diebus ieiuniorum obseruatas fuisse asserit, siccato cibo ab omni carne & iurulentia; & lib. de cultu mulierum, quosdam creaturas Dei sibi interdicere, abstinētes vino & animalibus. Hieronimus dicit* Paulum palmæ fructibus; & Hilarionem, paucis massæ caricis perpetuo victitasse. *Athana. & Basilius lib. de virginitate, Leguminibus, pane, & oleo, paucis nūnunquàm adhibitis olusculis, ieiuniis carnem spiritui seruire cogentes, vti duntaxat volunt.*

51. In omnem diem Festum Ethnicorum] *Arguit eos quod dies, vel diis, vel imperatoribus paganorum sacros cum illis celebrarent, vtique in eorum venerationem: imò nec à spectaculis illis abstinerent, in quibus vel gladiatorio certamine occumbebant, vel ferarum dentibus laniabantur multi. In hoc verò, sese audacissimos piarum paternarúmque traditionum contemptores manifestabant, cùm omnes siue spectacula scenica, siue ludos Circenses, aut theatrales, studiosè fugiendos monuerint, vt omnium vitiorum fomenta, malarúmque cupiditatum irritamenta, ac (vt cum Chrysostomo dicam) ciuitatum pestes, malorum omnium fontes, pestilentiæ cathedram, incontinentiæ gymnasium; luxuriæ officinam, impudicitiæ orchestram, & fornacem babylonicam. Turpia enim spectandi consuetudo etiam imitandi licentiam sumit, & vitia per oculorum fenestras in animos nostros celerrimè conuolant, irritant, accendunt, & inflammant.* Nihil est nobis dictu, visu, auditu (*ait Tertul.*) cum insania Circi, cum impudicitia theatri, cum atrocitate are-

Ho. 8. de pænit. Ho. 62. ad popu.

Cap. 38. Apolo.

næ, cum Xisti vanitate. *Et solennia Cæsarum irridens paulò superius.* Grande *ait* (videlicet officiũ focos & choros in publicum educere, vicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu abolefacere, vino lutum cogere, cateruatim cursitare, ad iniurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras. Siccine exprimitur publicum gaudium per publicum dedecus? Hæcine solennes dies principum decent, quæ alios dies non decent? & cætera.
In octauio. *Et eo paulò inferior Minutius fœlix*: Nos (*inquit*) qui moribus & pudore censemur, meritò pompis vestris & spectaculis abstinemus: quorum & de sacris originem nouimus, & noxia blandimenta damnamus. Nam in ludis currulibus, quis non horreat populi in se rixantis insaniam? In gladiatoriis, homicidij disciplinam? In scenicis, etiam non minor furor, turpitudo prolixior. Nunc enim mimus vel exponit adulteria, vel mõstrat. nunc eneruis histrio, amorem dum fingit, infligit. Idem Deos vestros induendo, stupra, suspiria, odia dedecorat, &c. *Effundit & eloquentiæ suæ flumen in theatris insectandis Lactantius lib. sexto cap.* 20. *Deterret &* quàm grauiter potest *Cyprianus, episto. ad Donatum. Epiphanius, Ecclesiam Catholicam spectacula, vt equestria certamina damnare, scribit. Et B. Augustinus theatra vt caueas turpitudinum, &*
Lib. 1. de cõsensu Euãg. ca. 33. *publicas flagitiorum professiones auersanda docet.*

52. Quidam & carnis voluptatibus, &c.] *Inferius quoque cap.* 8. 9. 20. *&* 23. *scortationum, adulteriorum, & variarum libidinum reos facit, quod adeo cunctis hæreticis commune fuit, vt scribat Hieron. in. 9. cap. Osee,* Difficilè hæreticum inueniri qui diligat castitatem. *Manifesta sunt omnibus Nicolaitarum lenocinia, Carpocratianos scribit Clemens Alexan.* 3. *stro.* ad cœnas conuenientes viros simul & mulieres, lumine amoto, commisceri quomodo, & cum quibus voluissent. *Paria de Florianis ante Augustinum, scriptis mandauerat Philastrius.* Appellem desertorem continentię, & carne lapsum vocat in præscript. *Tertullianus,* vt Marcionem propter stuprum virgini illatum, Ecclesia motum fuisse asserit. *Hermogeni exprobrat, quod aßidue nuberet, & totus adulter esset, prædicatione & carne. Montanum describit apud Euseb. lib.* 5. *cap.* 18. *Appollonius, quas mulieres vt prophetissas circumducebat, à viris propriis; ad propriam libidinem abstraxisse. Cyprianus episto.* 18. *quosdam suæ tempestatis vocat* stupratores virginum, & matrimoniorum corruptores, ac depopulatores. *Parum ab istorum auorum suorum lubricis vestigiis deflexisse cernunt omnes huius seculi nostri schismaticos, dum* continentiam omnino impossibilem esse, cunctis inculcant; sacramenti matrimonij vincula soluunt; & qui cœtibus eorum præsunt, omnes ferè deserto continentiæ voto, incestas nuptias amplexantur.

53. Nymphonem.] *Codices ex.* Symphonem *vetus,* Nymphonem: *græc.* νυμφῶνα. *thalamum nuptialem: ex hoc igitur restituimus.*

54. Quemadmodum aqua per tubum] *Has blasphemias in Christi Domini incarnationem ex vtero B. Mariæ virginis, validißime prosternit lib.* 3. *cap.* 18. 31. *&* 32. *Post eum verò Tertull. lib. de carne Christi acerrimè in illos pugnauit, & Vigilius martyr toto lib.* 3. *contra Eutychen, huic negotio incumbit.*

55. Cum igitur tale sit illorum arg. &c.] *Illorum sententiam reiicit, primo, quòd neque propheticus cõcionibus, neque Christi doctrina, aut Apostolica traditione niteretur. Iisdem telis Florini hæresin sic conficit lib. de Monarchia apud Euseb. lib.* 5. *histo. cap.* 19. Ista dogmata Florine, sanæ doctrinæ, & sententiæ non sunt. Ista dogmata, sunt Ecclesiæ repugnantia, vt potè, quæ eos qui illis obsequuntur, in maximam impietatem deiiciant. Ista dogmata, ne hæretici quidem, qui erant ab Ecclesia exturbati, vnquam affirmare audebant. Ista dogmata presbiteri qui ante nos fuerunt, quique erant ipsorum Apostolorum discipuli, minimè tibi tradiderunt. *Vides quàm graue Irenæo visum fuerit à traditione sumptum argumentum: sed de hoc in sequentibus commodior erit dicendi locus. Secundò verò, quòd suas Hypotheses ex* ἀγράφοις *id est, nõ scriptis, scilicet legitimis, sed supposititus, nothis, & à seipsis confictis, quibus simplices inescatos in retia sua pertraherent, quod apertius infra cap.* 17. *indicat.* Super hæc autem (*ait*) inenarrabilem multitudinem apocryphorum, & perperam scripturarum, quas ipsi finxerunt, adferunt, ad stuporem insensatorum, &c. *Et cap.* 35. Euangelium nomine Iudę proditoris proponunt, &c. *Addam & Epiphanium, qui Marcionem, librum ex Euangeliorum, & Apostoli mutilatis & deprauatis sententiis, concinnatum, quem Apostolicum nominabat; Sethianos, libros septem nomine Seth; librum vnum nomine Abrahæ; aliosque nomine Mosis; Encraticas, scripturas quæ dicebantur Andreæ, Ioannis, & Thomæ; Archonticos quoque, sibi ipsis libros confictos, quos Symphoniæ magnæ, & paruæ, nomenclatura ornabant, conscripsisse & circumtulisse in singulos scribens, testatur. De psalmis à Valentino magna impudentia confictis, conqueritur Tertullianus lib. de carne Christi. Augustinus quoque lib. de natura boni, contra Manichæos. cap.* 44. *indicat scripturam quandam blasphemiis refertam, cui* thesauri *nomen dabant, eosdem legisse, audiuisse, credidisse: sicut & epistolam Manichæi, quam* fundamentum *nominabant, libro, quo prolixè eam confutat. Idem etiam lib.* 14. *de ciuit. cap.* 23. *Multa sub nominibus Prophetarum, & Apostolorum, ab hæreticis prolata fuisse, quæ sub nomine apocryphorum, authoritate canonica, diligenti examine remota fuerint, testis est. Hoc verò stratagema, nec seculi nostri hæreticis defuit, qui quendam Bertramum contra Eucharistiam; Carolum magnum, contra imagines; & Huldricum, siue Vldaricum, Augustanum, aduersus cælibatum, confinxerunt.*

56. De Arena resticulas nectere] *Græca prouerbij verba sunt,* Ἐξ ἄμμου σχοινία πλέκειν, *in quibus mira apparet in explicanda valentinianorum stoliditate proprietas, qui scripturarum vndique collecta ramenta, nullo pacto inter se cohærentia, ad sui erroris confirmationem nectere conarentur. Alio postea Iidem significante vsus est Synesius epistola, aduersus Andronicum, qui ciuilem virtutem cum Sacerdotio, quod est* κλώθειν τὰ ἀσύγκλωστα, *id est, ea nere, quæ neri nequeunt, eleganter epistola.* 57. *esse dicit Synesius, coniungebat.*

57. Quomodo si quis regis imaginem, &c.]

Hac homœrosi, omnium hæreticorū artem veteratoriam lepidè explicat, qua putres fabulas suas eloquiis diuinis operiunt, ac si quis simiam fœdum ac turpe animal purpura ornaret, asinum exuuiis leonis indueret, & plumbeos enses (*ait Naziānz. ad Nicobulum*) argenteis vaginis conderet & occultaret, *aut (si ex sacris manus) lupos rapaces vestimentis ouium; & Satanas in angelos lucis transformaret. Valentinianos istos, scortis publicis similes asserit stringens in illos calamum Tertull. quæ vt illito quotidie sibi fuco lasciuos irretiunt; sic & illi figmentis, quæ in dies comminiscebantur, incautos inescabant: pharmacopolas etiam referre, scribit Vincentius Lirinensis, qui noxia gramina salubribus titulis coronant.*

58. Confirmet] *Ia vetus co. Græcè* διορίζοιτο: *expunximus itaque.* conformet.

59. Saluator] *Deleuimus.* Saluatore.

60. Et Aporiam, id est consternationē, &c.] Desperationem *post Cornarium, vertit Nicolaus Gallasius, vt suis opinor, antistitibus & symmystis patrocinetur, quos non pudiut ex impiis Valentinianorum fabulis, Christum spem nostram & salutem, dum sanguinis grumos sudore emitteret, & in cruce penderet*, ingenti onere iræ diuinæ obrutum, flammis inferni addictum (*coactus, & non nisi exhorrescens, verbis eorum vter, ne impostorē vociferētur?*) profundo inferni gurgite sepultum, demersum, pereuntémque & desperantem *facere. Imo eò nequiores Valentinianis sunt, quod hi verborum idem significantium ambiguitate rem obscurant, dum Achamoth, Sophiam, & Christum pro eodem vsurpant: Illi autem nihil circuitione vsi, etiam de cōficta insigni in Christum contumelia gloriantur. Verùm quî desperasset, qui pro aliis, eorum facinore excusato, tanta charitate orabat? Quî desperasse putandus est, qui regni consortium furi pollicebatur, spiritum commendabat in manus patris, quem verbis nequaquam ambiguis obnixe precabatur? Spem abiicientes, aut manus sibi violentas adferunt, aut diuinam maiestatem contumeliis afficiunt conuitiísque & blasphemiis proscindunt, nec certe vnquam pias has voces*, Deus meus Deus meus, *vsurpat. Ego plura, nisi properarem, aduersus ista blasphemiarum portenta attulissem: sed nunc primos earum authores, tanquam fontes digito indicasse suffecerit: Primùm vt ingratus hæresiarcharum animus, vel eorum saltem pateat discipulis, qui per quos profecerint, & à quibus hauserint (iisdem enim scripturis nituntur) candide non agnoscant: Deinde vt nostros ad sanctorum patrum assiduam lectionem adhorter, ex qua nihil ferè recentiores hæreticos, ne tantopere glorientur, aduersum nos euomere, quod ex priorum graueolentis auerni lacubus, autore dissimulato, haustum non sit, facile deprehendent. Rursus de hoc infra, lib. 2. cap. 28.*

61. Initia] *Deleuimus* initio, *authoritate vet. cod. cui consentit Epiphanius his verbis*, horum quos volebat saluare Saluator, primitias assumpsit.

62. Inuenit eam quoniam, &c.] *Expunximus* duas voces in, & hoc, *authoritate veteris codicis, cui conformis est lectio græca*, εὑρίσκει αὐτὴν διὸ καὶ ταύτῃ, *&c.*

63. Ad hoc autem] *Deleuimus* adhuc quoniam *græcè est*, ὑπὸ δὲ τούτου.

64. Doctrinam facit] *Vetus codex*, facti: *sed illud maluimus, quoniam græcè est*, τὴν διδασκαλίαν ποιεῖται.

65. Etenim principium] *Deleuimus*, in principio. *autho. veteris cod. & lect. græc.*

66. Et veritatem] *Ita vetus cod. græcè quoque* καὶ ἀλήθειαν: *expunximus autem.* verbum.

67. Deinde] *Expunximus* de re, *authoritate ve. co. Græcè quoque legitur* ἔπειτα.

68. Hi transuertentes, &c.] *Obserua istos impietati Nestorij, & Gnaphæi, quos Ephesina & Cōstantino. synodus damnarunt, non tantum semina dedisse, verum & eam superasse, cum in quatuor illi, isti autem tantum in duas personas vnicum dominum nostrum Iesum Christum, distraxerint. Vt vero illos validissimis argumentis in sequentibus prosternit: sic posteriores apertissimè conuicerunt Cyrillus Hierosolimi; Gelasius; Vigilius martyr. libris 5. contra Eutychen; & Theodorus Antiochenus Isagoge in Anastasium. Cæterùm, in Nestoriano cœno volutari Lutherum, Zuinglium, & quotquot B. virginem Dei genitricem vocari non sustinent, euincit dilucidè grauissimus scriptor Lindanus lib. 1. de tranquillitate animi; & dialogo. 2. dubitantij, quod hîc indicare placuit, vt vel hinc contra eorum venena pharmacum petas.*

69. Pro hominibus] *Deleuimus*, omnibus, & *mox reposuimus*, Neque de ogdoade, *expungendo* atque, *authoritate ve. co. & græcæ lectionis.*

70. Hæc vbi dicta dedit] *Hoc centone Homerico, in quo interpres spræta cum quantitate lege carminis, syllabarum tantum numerum seruauit, palam facit, quàm inepte & impudenter syluas scripturarum cædant & comportant hæretici, ad suas opiniones adstruendas. Porrò pari centone Medæam tragœdiam ex versibus Vergilij, Osidiū Getam; & ex eodem quoque poëta, vicinum quendam suum Cebetis tabulam expræsisse, author est Tertul. lib. de præscript. Hieronymus ad Paulinum, se Virgiliocentonas, Homerocentonásque legisse affirmat, sed authores non indicat. Probæ falconiæ illustris fœminæ, quæ sub Honorio & Theodosio iuniore vixisse putatur, nomine feruntur Centones ex Maronis versibus, quibus, vtriusque testamenti varios locos describit. Legi etiam ex Homeri carminibus, mirabili industria cōsarcinatas plurimas sacrorum Bibliorum historias, Eudociæ Theodosij iunioris vxoris nomine, conscriptas; etsi Zonaras Patricio cuidam opus tribuat.*

71. Et insubstantiuum] *Hac dictione non semel vtitur, vt ex capite decimo libri huius liquet: sed diuersa significatione. Hîc quum Græcè sit*, ἀνυπόστατον, *nihil aliud significare puto, quàm adeo imbecillum & inualidum esse gnosticorum argumentum, vt stare nequeat.*

EXPOSITIO PRÆDICATIONIS Veritatis, quam ab Apostolis Ecclesia, *percipiens custodit.

*prædicans.

CAPVT II.

Fidei articulos Ecclesia Catholica, ab Apost. & eorum discipulis accepit. Trinitas Diuinarum personarū.

Ecclesia enim per vniuersum orbem vsque ad fines terræ seminata, & [1] ab Apostolis & à discipulis eorum accepit eam fidem quæ est in vnum Deū patrem omnipotentem, qui fecit cœlum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt; & in vnum Iesum Christum filium Dei, incarnatum pro nostra salute; & in Spiritum sanctum, qui per prophetas prædicauit dispositiones Dei & aduentum, & eam quæ est ex virgine generationem, & passionem, & resurrectionem à mortuis, & in carne in cœlos ascensionem dilecti Iesu Christi domini nostri, & de cœlis in gloria patris aduentum eius, ad recapitulanda vniuersa, & resuscitandam omnem carnem humani generis, vt Christo Iesu domino nostro, & Deo, & saluatori, & regi, secundum placitum Patris inuisibilis omne genu curuetur, cœlestiū, terrestrium & infernorum, & omnis lingua confiteatur ei, & iudicium iustum in omnibus faciat. Spiritalia quidem nequitiæ, & angelos transgressos, atque apostatas factos, & impios & iniustos, & iniquos, & blasphemos homines in æternum ignem mittat. Iustis autem & æquis, & [2] præcepta eius seruantibus, & in dilectione eius perseuerantibus [3] quibusdam quidem ab initio, quibusdam autem ex pœnitentia, vitam donans, incorruptelam loco muneris conferat, & claritatem æternam circundet.

Philip.2. Christo domino omnia subiicientur.

Bonorum operum & pœnitentiæ vtilitas.

ANNOTATIONES.

1. Ab Apostolis, &c.] *Symbolum fidei integrum ferè hîc habes, quod paulò superius vocabat fidei regulā, quam appellationem ab eo mutuati videntur Tertullianus lib. de præscript; lib. de vellandis virginibus; & lib contra Hermogenem; Augustinus lib.1. de fide & symbolo: & Chrisostomus ho.1. in symbolum. Audacter autem hi omnes illud opponunt hæreticorum placitis, eáque ad huius amussim examinari volunt, quòd nullatenus dubitent Apostolos composuisse, prædicasse, & vniuersis per orbem Ecclesiis tradidisse. Vt verò ab omnibus explodatur & exibiletur illorum impietas, qui Symboli huius authores Apostolos esse pernegant, aliorum Patrum testimonia prioribus adiiciam. Clemens Romanus auritus & oculatus testis epistola. 1. ad Iacobum, ait* Christo resurgente, & ascendente in cælum, misso Sancto Spiritu, collata Apostolis scientia linguarum, adhuc in vno positi, Symbolum quod nunc fidelis tenet Ecclesia, vnusquisque quod sensit dicendo, condiderunt: vt discedentes ab inuicem, hanc regulam per omnes gentes prædicarent. *Adultos quoque disertis verbis illud idem recitasse cùm sacro lauacro tingerentur, præscripto proculdubio Apostolorum, idem ipse scribit libro septimo de constitu. Apostol. capite 41. Subscribunt ei Cyprianus martyr expo. symboli; Hieronymus episto. ad Pammachium; Ambrosius epist. 81. & sermo 38. Augustinus ser. 115. & 181. de tempore; Leo magnus serm. & epistola 13. Isidorus libro secundo de Eccles. officiis capite 23. & Petrus Chrysologus passim. Quin & Apostolos eosdem illud ipsum decantasse dum sacrosancta Eucharistiæ mysteria celebrarent, facilè mihi persuaserim, & maximè cum post verba beati Dionisij Areopa. capite tertio. Eccles. Hiera. Beati Iacobi Hieros. episcopi sententiam mecum considero huiusmodi:* Diaconus d. Sapienter attendamus. Sacerdos. Credo in vnum Deum, Patrem omnipotentem, Factorem cæli & terræ. Et in vnum Dominum Iesum Christum filium Dei, & cætera. *Hæc ibi. Quis non videt primam hanc traditionem ad Apostolos, & non vel ad Concilium Toletanum tertium vel Constantinopo. referendam esse?* In liturg.

2. Præcepta eius seruantibus, & cætera.] *Hæc dicta sunt in tetrum errorem Simonis magi & Valentini, qui bona opera reiiciebant: Proinde vides, quo pacto iustitiam veram coram Deo non sola fide, sed & spe, & charitate, & operibus bonis consistere docuerunt huius seculi Patres, quod vel ex vnius Irenæi colligere peramplius poteris libro secundo, capite 51. & libro tertio capite vigesimo; libro quarto capite vigesimo-septimo, 32. 34. & 49. quod annotare libuit, vt omnibus innotesceret impudens mendacium eorum, qui Centurias consarcinauerunt, quos scribere non puduit, hunc martyrem & reliquos eius seculi Patres, salutem & iustitiam coram Deo, soli fidei sine operibus acceptam tribui debere.*

3. Quibusdam quidem ab initio] *Vel paruulos*

intelligit, qui recens baptizati; nullo proprio interueniente delicto morientes, rectà cælum petunt, æterna claritate circūdati: vel martyres, qui horrendis tormentis pro Christo excarnificati, gloriosissimo functi certamine, mox Christo capiti suo suprema beatitate iunguntur. Ex his autem duo obseruanda arbitror, primum beat. hunc martyrem leuius æquo, à quibusdam annumerari inter illos, qui sanctorum animas ante extremum diem iudicij, aperta Dei visione interdicunt, propter obscuriora quædam eius verba in calce libri quinti, quæ facilè alio sensu intelligi possunt, cùm hîc apertè dicat, quosdam sine pœnitentia, ab initióque donari vita & claritate æterna. Secundum, martyrij priuilegio, ante actæ vitæ admissa peccata adeo emundari & deleri, quod sine laboriosiore satisfactione hîc vel alibi, mox itur in cælum, quod aliis post baptismum peccantibus neutiquam conceditur. Illustrabitur autem hic locus adiectis Tertulliani, & beati Cypriani verbis, quæ non obscurè fauent doctrinæ Catholicæ de purgatorio. Ille libro de resurrect. carnis sic habet: Nemo peregrinatus à corpore, statim immoratur penes Dominum, nisi ex martyrij prærogatiua, scilicet paradiso non inferis diuersurus. *Iste epistola 58. ad Antonianum:* Aliud est ad gloriam peruenire: aliud Missum in carcerem non exire inde, donec soluat nouissimum quadrantem: Aliud statim fidei & virtutis accipere mercedem: aliud pro peccatis longo dolore cruciatum emundari & purgari diu igne: Aliud peccata omnia passione purgasse.

OSTENSIO NEQVE PLVS, NEQVE *minus de ea quæ est fide posse quosdam dicere.*

CAPVT III.

HAnc[1] prædicationem cùm acceperit, & hāc fidem, quemadmodum prædiximus, Ecclesia, & quidem[2] in vniuersum mundum disseminata, diligenter custodit, quasi vnam domum inhabitans, & similiter credit iis, videlicet quasi vnam animā habens & vnum cor, & cōsonanter hæc prædicat & docet & tradit, quasi vnum possidens os. Nam etsi in mundo loquelæ dissimiles sunt, sed tamen virtus traditionis vna & eadem est. [3] Et neque hæ quæ in Germania sunt fundatæ ecclesiæ, aliter credunt, aut aliter tradūt, [4] neque hæ quæ in Hiberis sunt, [5] neque hæ quæ in Celtis, [6] neque hæ quæ in Oriente, [7] neque hæ quæ in Ægypto, neque hæ quę in Libya, [8] neque hę quę in medio mundi sunt constitutæ: [9] sed sicut sol [10] creatura] Dei in vniuerso mundo vnus & idem est, sic & lumen, prędicatio veritatis, vbique lucet, & illuminat omnes homines, qui volunt ad cognitionem veritatis venire. Et neque qui valde pręualet in sermone, ex iis qui pręsunt ecclesiis, alia quàm hæc sunt, dicet. Nemo enim super magistrum est: neque infirmus in dicendo deminorabit traditionem. Cùm enim vna & eadem fides sit, neque is qui multùm de ea potest dicere [11] ampliat,] neque is qui minus, deminorat.

Ecclesia Catholica quasi vna anima, idē credit, & ore vno cōfitetur.

Acto 4.

Nec linguarū nec prouinciarum varietas vnitatē fidei tollit.

Nec facundia, nec imperitia sermonis, fides mutatur.

ANNOTATIONES.

1. Hanc prædicationem, & cætera.] *Ecclesiarum omnium consensum vt inexpugnabilem aheneúmque murum hæreticis omnibus meritò opponit, quia si vsquam Christi promissio de iugi Spiritus præsentia, si infernalium portarum profligatio, si Apostolorum laborum fructus, si denique, quam tantis votis efflagitabat Dominus noster in postremo conuiuio, vnio, consensio, & pax vsquam apparet: omnium maximè erit, quum qui tam variorum idiomatum diuersitate, seculorum lubrico lapsu, tanta terrarum, regnorum, prouinciarum, climatum, diremptione, tantis vorticibus, fluminibus, & equoreis fluctibus seperati, vt alium orbem incolere videantur; eadem, de eisdem sentiunt, credunt, scribunt, docent, tanta animi constantia vt potius ignes, bestias, cruces, gladios, ac mille mortes sustineant, quàm vt vel latum vnguem ab eis auellantur, hæc proculdubio est vnitas Spiritus tantorum populorum vnici pædotubæ & doctoris, in vinculo pacis, pro qua, vt sarta tecta ab omni incommodo, & schismatica dissentione conseruetur, omnia potius subeunda tormenta, arbitratur præclarus ille Dionysius Alexandrinus epistola ad* Nouatum; *nec minus, sed multo plus commendationis habere martyrium ea de re susceptum, quàm illud quod suscipitur, ne idolis omnino immoletur. Hægesippum dum Romam pergeret, refert Eusebius libro quarto histo. capite vigesimo primo, & multis cum episcopis Asiæ & Europæ sermonem conferret vnam eandémque inuenisse doctrinæ formam & institutionem, & Virginem adhuc Ecclesiam*

Euseb. lí. 6. histo. cap. 37.

exclamasse. Ista etiam consentione populorum & gentium, in gremio Ecclesiæ se iustißimè detentum profitetur Augustinus libro contra episto. Manichæi capite quarto. Eos verò qui tot tantásque per vniuersum orbem Ecclesias errasse putant, vel vnius Tertulliani grauißimi & antiquißimi scriptoris verbis attendere optarem. Age (*inquit*) nunc omnes errauerint: deceptus sit Apostolus de testimonio reddendo quibusdam. *Lib. de pre-script.* Nullam respexerit Spiritus sanctus, vti eam in veritate deduceret, ad hoc missus à Christo, ad hoc postulatus de patre vt esset doctor veritatis, neglexerit officium Dei villicus, & cætera. Aliquos Marcionitas & Valentinianos liberanda veritas expectabat; interea perperam euangelisabatur, perperam credebatur, tot millia millium perperam tincta, tot opera fidei perperam ministrata, tot virtutes, tot charismata perperam operata, tot sacerdotia, tot ministeria perperam functa, tot denique martyria, perperam & in vacuum. *Lib. contra Propha. noua. Miratur Vincentius Lirinensis post hæc adhuc quosdam superesse, tanta inueteratæ frontis duritia, tanta impudentiæ incude, tam adamantinæ pertinaciæ: qui tantis eloquiorum cælestium molibus non succumbant, tantis ponderibus non fatiscant, tantis malleis non conquassentur, tantis postremò fulminibus non conterantur.*

2. In vniuersum mundum disseminata] *Obserua quàm longè latéque iam extenderetur Ecclesia aduersus illos, qui instar cuiusdam ideæ Platonicæ, eam inaspectabilem faciunt; vel quibus voluerint angulis terrarum, vt repagulis coercitam contendunt.* Ex quo cœpit congregatio Christianorum, (*ante Irenæum scripsit Hegesippus*) in omne hominum penetrauit *Lib. 2. de exci. c. 12.* genus, nec vlla natio Romani orbis remansit, quæ cultus eius expers relinqueretur. *Dilucidius paulò post libro contra Iudæos, Tertullianus, regni Christi multò ampliora pomeria esse conuincit, quàm vnquam* Salomonis, Darij Pharaonis, Alexandri, aut Cæsaris; quippe suis limitibus conclusa: Christum autem credebant & audiebant Parthi, Medi, Elamitæ, Mesopotamij, Armeni, *[illegible]* Phryges, Cappadoces, & incolentes Pontum, Asiam, & Pamphiliam, immorantes Ægyptum, & regionem Aphricæ quæ est trans Cyrenem, Romani, Hierosolymitæ, Getulorum varietates, Maurorum fines, Hispaniarum omnes termini, Galliarum diuersæ nationes, & Britannorum inaccessa Romanis loca & Sarmatarum & Dacorum, & Germanorum, & Scytharum, & cæte. in quibus omnibus locis Christi nomen & regnum porrigitur, vbique creditur, ab omnibus colitur, vbique regnat, vbique adoratur. *Hactenus ille.*

3. Neque hæ quæ in Germania] *Succincta partium enumeratione, superiorem thesin confirmat. Porrò Apostolorum seculo, Germanos Christo nomen dedisse, scribit Ioannes Auentinus antiquitatum non segnis inuestigator, dum Lucium illum Cyrenensem Pauli consobrinum in Vindelicia, & Rhetiis; Marcum Pauli eiusdem collegam in Norico; Crescentem Moguntiæ; & Clementem quendam, Metis, euangelium primò promulgasse testatur. Maternum, Eucherium & valerium à B. Petro missos, vt Treueris & Coloniæ, Christum annunciarent, tradunt eorum archiua, illícque illustres Ecclesias fuisse sua ætate testantur Athanasius, & Hilarius; Arnobius quoque inter varias nationes Christo deditas, Alemannos nominat, lib. 1. aduersus Gentes.*

4. Neque hæ quæ in Hiberis] *Non illos, qui iuxta Pontum Caucasios montes incolunt populos, Irenæū arbitror commemorare; quum imperante Constantino, Christum amplexos narrent Ruffinus, Socrates, & Theodoritus: sed Hispanos, qui Ibero flumine alluuntur, à quo vniuersa regio Iberia, sicut ab Hespero Hesperia, & postremò ab Hispali vrbe ad fretum atlanticum sita (quæ nunc Seuilia est) Hispalia & iam Hispania nominatur. Europæ partibus adnunciatū iri Euangelium, prædixerat Abdias ita scribēs:* Transmigratio exercitus huius filiorum Israël, *i. Ecclesia discipulorum ex Iudæa,* omnia loca Chananæorum, vsque ad Zarpha, *Franciam interpretantur omnes Hebræi:* & transmigratio Hierusalem *.i. Apostolorum,* quæ est in Sepharad, *Chaldæus paraphrastes Hispaniam vertit,* possidebunt ciuitates austri, *verbo scilicet & miraculis ad Christum adducendo. B. Iacobum fratrem Io. Hispaniam, & sub occasum mundi partes luce prædicationis illustrasse scribit Isidorus: & D. illum Paulum aßiduum Euangelij buccinatorem, cuius vnius ore vniuersus ferè terrarum orbis resonuit; à Nerone primò dimissum, in Gallias, Hispanias, aliasque Occidentis regiones, vt antea se in votis habuisse ad Romanos cap. 15. significauerat profectum, ipsas Christo vindicasse asserunt Athanasius ad Dracontium; Chrysostomus ho. 7. de laudibus Pauli; Epiphanius; Addo viennensis; & Sophronius. Celebres etiam Ecclesias in Hispania Tarraconensi, ad Legionem, Asturicæ, Cæsaraugustæ, & Emeritæ in Lusitania, commemorat B. Cyprianus episto. trigesima quinta. Granatam quoque Christum agnouisse testatur Concilium Elibertinum.*

5. Neque hæ quæ in Celtis] *Celtæ Pomponio, Appiano, & Plinio, populi sunt Galliæ comatæ inter Garumnam & Sequanam, quorum etiam meminerunt Manethon Aegyptius, & Berosus Chaldæus libro quinto. antiq. Vix autem inuenire licebit, aliquam orbis partem, quæ tanta auiditate, tantóque ardore animi Euangelium amplexa sit, & quæ tot Apostolicos viros Deo largitore habuerit, atque Gallia. Paulus enim Hispaniam petens, Trophimum Arelatæ; & Crescentem Viennæ Galliarum reliquit Apostolos, auctore Addone Viennensi. Maßilienses, & Aquenses industria Lazari, Maximini, Marthæ, Magdalenæ, & Marcellæ, fidei elementa mox ab Ascensione Domini susceperunt. Tholosates, Burdegalēses, Cadurcenses, omnémque Aquitanorum, Vasconum, & Gothorum gentem, totúmque tractum illum à Rhodano ad Oceanum vsque, Beat. Martiale ex septuaginta Discipulis institutore & doctore, Christi nomine oppletum tradit eiusdem discipulus Aurelianus. Lugduni ante Irenæum verbum Dei annunciauerat Photinus Martyr: illícque & Viennæ illustres Ecclesias Christianorum fuisse ante Cypriani epistolam 42. declararant graues literæ illæ martyrum apud Eusebium libro quinto, capite primo Histori. quæ ingentem martyrum multitudinem ex eis locis referunt. Bituriges, Nathanaelem; Cenomani, Simonem leprosum, qui & Iulianus dicitur; Senonenses & Carnotenses, Sauinianum, & Potentianum, Sixtum & Sinicium*

Sinicium imperante Nerone, Sueßionenses; adhúcque superstite B. Petro; pietatis Christianæ doctores habuerunt. Dionysius Areopagita beati Pauli discipulus, vnà cum Eleutherio, Rustico, Luciano, & Regulo, Apostolorum auditoribus, Parisienses, Meldenses, Siluanectenses, & Bellouacos, veræ fidei Catholicæ articulos docuerunt: Superioribus quoque beatus Clemens adiunxerat Nicasium, Taurinum, & Exuperium; quos Rothomagenses, Ebroicenses, & Baiocenses, vt Apostolos & pastores magna alacritate receperunt. Multoplures videre poteris apud Vincentium, Antonium, Petrum de Natalibus, Fasciculum temporum, Sigebertũ, Martyrologia, & Chartophylacia.

6 Neque hæ quæ in Oriente] Christi adhuc in Palæstina agentis pietate, doctrina & miraculis, pertractos quosdam etiam Orientis Reges, clarum est ex Eusebio, Damasceno & Nicephoro; qui Edessæ Toparcham ex Mesopotamiæ finibus ad eum misisse narrant. Persarum quoque Satrapam potentißimum, vt illius saltem effigie potiretur misso pictori negotium commisisse, vnus refert Nicephorus lib. 2. cap. 7. Parthos, Medos, Ælamitas, Mesopotamios, Cappadoces, Ponticos, Asianos, &c. Hierosolymis interfuisse, cum Spiritus sanctus descendit in Apostolos, & suis linguis audisse eos loquentes magnalia Dei, Lucas recenset. B. Thomæ Parthiam in diuisione Apostolorum obtigisse scribit Eusebius lib. 3. cap. primo. Astipulatur Hieronymus, dicens se traditione accepisse, illum Parthis, Medis, Persis, Hircanis, Bactris, & Magis prædicasse; imo & ad insulam Taprobanam penetrasse addit Nicephorus lib. 3. cap. 1. In Scythiam concessisse B. Andream affirmat Eusebius lib. 3. cap. 1. cui Sogdianos & Satos addit Sophronius; Nicephorus autem lib. 2. cap. 39. & lib. 3. cap. 1. eum per Cappadociam, Galatiam, & Bithyniam, in Scytharum solitudines, ad vtrumque Pontum Euxinum accessisse; Nazianzenus etiam missum in Epirum indicat oratione contra Arrianos. Asiæ minoris Ecclesiæ christianæ, ex Apocalypsi beati Ioannis notiores sunt, quàm hîc recensere opus sit.

7 Neque hæ quæ in Ægypto, neque hæ quæ in Lybia] In celebrioribus Africæ partibus christianos conuentus frequentißimos habuisse abundè testatur Tertullianus, qui nec interioris Africæ incolas Getulos, nec Mauros, nec Carthaginenses, nec Ægyptios Euangelicæ lucis expertes fuisse sua tempestate scribit. Alexandriam à beato Marco fidei nostræ sacris mysteriis initiatam, & recto inde ordine clarißimos pietatis doctores Abilium, Iustum, Cerdonem, Anianum, Primum, Pantenum, Clementem, Heraclam, &c. habuisse ex histo. Ecclesiast. clarum est: illícque ex Thebaide, & tota Ægypto, innumeros ferè martyrum greges, vt oues ad lanienam adductos, epistola beati Dionysii Alexandr. ad Fabium Antiochenum apertè testatur: Illa siquidem à Ptolemæis ad Christum vsque Philosophiæ, & omnium optimarum disciplinarum officina fuerat: à Christi vero ascensione vsque ad furores Mahumeticos, peritißimos & facundißimos Theologos habuit, qui politiore doctrina, & eloquentia mirè instructi, sacrarúmque literarum studio, ait Eusebius lib. 5. cap. 10. probè exercitati, Ecclesiam ampliarunt & propagarunt, quales ex antiquorum monumentis fuisse colligimus, Origenem, Pierium, Didymum, Ammonium, Petrum, Alexandrum, Athanasium, Theophilum, Cyrillum. Væ peccatis nostris, numinis iram concitantibus, quæ florentißimam hanc dudum Ecclesiam, immanißimarum beluarum iugo, id est, Turcico imperio tradiderunt. Sed & interior Æthiopia statim Christum agnouit, credidit, adorauit, Candacis illius Eunuchi concionibus, quem Philippus baptisauerat. Is siquidem post reditum in patriam, primùm vnius Dei cógnitionem, & salutarem Seruatoris Iesu in humanum genus ingressum, prædicauit, inquit Eusebius, & eo nomine, Æthiopûm Apostolum eum nominat Hieronymus: illúcque postea missum beatum Matthæum alacri excepisse animo scribit Abdias lib. 7. ac tandem glorioso pro nomine Christi martyrio, vitæ finem fecisse testis est Sophronius. Nominatim etiam Lybiæ Episcoporũ meminit canon sextus Nicenæ Synodi; & ex eadem prouincia Episcopos, suo, id est Carthaginensi concilio interfuisse, testis est B. martyr Cyprianus.

Lib. contra Iud.

Euseb. lib. 6. ca. 34.

Lib. 2. hist. ca. 1.

In cap. 53. Esa.

8 Neque hæ quæ in medio mundi] Habitabilis terræ mediũ Hebræi magno consensu Iudæam constituunt, & eam ob rem cor maris, ac vmbilicum terræ, non raro à Prophetis nominari: quibus ante Vadianum & Lyranum, subscribunt Hieronymus & Gregorius. Ipsam quoque Hierusalem non vnius regionis Iudeæ, sed & multarum gentium metropolim vocitat Philo, Legatione ad Caïum: quibus fit, vt Ecclesias quæ in Iudæa & Palestina tum extabant, hîc commemorare beatum Irenæum existimem. Illic enim primum illucescere debuit Euangelij splendor, & hinc radios suos spargere in omnes nes gentes, quia de Sion legem exituram, & verbum Domini de Hierusalem, prædixerat Esaias: & virgam virtutis, qua robur Euangelij designatur, emittendam ex Sion, Dauid præcecinerat. Ante excidium Solymorum in omnibus finibus Iudaæ, Samariæ & Galilææ insignes fuisse Christianorum Ecclesias constat ex Christi, Apostolorum & discipulorum eius concionibus & miraculis in Euãgeliis, & Actis Apostolicis, quæ fratrum, qui in Azoto, Lydda, Ioppe, Cæsarea, Ptolemaide, Pella, Effrem, Damasco, Tyro, & Sidone erant, meminerunt. Sed & post horrendam illam vastationem Syriæ & euersionem Hierusalem, Iudæis partim extinctis, partim per orbem dispersis, regionem eam incolere, & conuentus Ecclesiasticos celebrare Christianos permiserunt Imperatores Romani. Vbi enim Iacobus martyrio sublatus est, Discipuli qui adhuc lucis vsura fruebantur, vnà cum iis, quibus cum Domino secundum carnem intercedebat cognatio, conuenientes, Simeoni filio Cleophæ, Ecclesiæ illius clauum commiserunt, quem ad Traianum vsque fœliciter rexit. Plurimos autem alios ex Hæbreorum gente recto succeßionis ordine post istum huic quoque præfuisse docet Eusebius libro tertio Histor. cap. decimo, vigesimosexto, trigesimo: & libro quarto, cap. quinto.

In Ps. 73. lib. 37. mora. ca. 18.

9 Sed sicut sol] Solis exemplo ob varias tribus, prouincias & linguas, quibus profertur Ecclesia, vnitatem fidei & doctrinæ, nullo pacto dirimi posse appositè ostendit: quod pari schemate, sed vberiore facundia B. martyr Cyprianus imitatus, his explicauit. Ecclesia vna est, quæ in multitudinem latius incremento fœcunditatis extenditur: quomodo solis multi radij, sed lumen vnum: & rami arbo-

Lib. de vni. Eccle.

ris multi, ſed robur vnum tenaci radice fundatū. Et cū de fonte vno riui plurimi defluunt, numeroſitas licet diffuſa videatur, vnitas tamen ſeruatur in origine. Auelle radium ſolis à corpore: diuiſionem lucis vnitas non capit. A fonte præcide riuum, præciſus areſcet: Sic & Eccleſia Domini luce perfuſa, per orbem totum radios ſuos porrigit, vnum tamen lumen eſt, quod vbique diffunditur, nec vnitas corporis ſeparatur, &c.

10 Creatura] *Deleuimus*, creaturæ, *authoritate vete. cod. & lectionis Græcè τὸ κτίσμα.*

11 Ampliat] *Expunximus*, amplius, *docente ve. cod. & Græco verbo* ἐπλεόνασεν

SECVNDVM QVID FIAT PVTARE alios quidem plus, alios verò minus habere agnitionis.

CAPVT IIII.

Neque aliū Deū, neque Christum alium, ſapientiores excogitant.

PLus autem [aut] minus ſecundum prudentiam noſſe quoſdam intelligentiam, non in eo quòd argumentum mutetur, efficitur, & alius Deus excogitetur præter fabricatorem, & factorem & nutritorem huius vniuerſitatis, quaſi non ipſe ſufficiat nobis, aut alius Chriſtus, aut alius Monogenes: ſed in eo quòd omnia quæ in parabolis dicta ſunt exquirere, & adiungere veritatis argumento, & in eo vt inſtrumentum & diſpoſitionem Dei in genere humano factam enarret. [1] Et quoniam magnanimus extitit Deus, & in tranſgreſſorum Angelorum apoſtaſia, & in inobaudientia Hominum, ediſſerere: & quare alia quidem temporalia, alia verò æterna, & quædam cœleſtia, quædam terrena vnus & idem fecit annunciare. Et quare cùm inuiſibilis adparuit Prophetis Dei, non in vna forma, ſed aliis aliter adeſſe, [2] & quare teſtamenta multa tradita humano generi annunciare. & quis ſit vniuſcuiuſque teſtamentorum character, docere: & quare concluſit omnia in incredulitatem Deus, vt vniuerſis miſereatur, exquirere: & quare Verbum Dei caro factum eſt, & paſſus eſt, gratias agere: & quare in nouiſſimis temporibus aduentus Filij Dei, hoc eſt, in fine adparuerit, & non in initio, annunciare: & de fine, & de futuris quæcunque poſita ſunt in ſcripturis reuoluere: [3] & quare deſperatas Gentes cohæredes & [concorporatas] & participes Sanctorum fecit Deus, non tacere: & quemadmodum mortalis hæc caro induet immortalitatem, & corruptibile incorruptelam, annunciare: & quemadmodum factus eſt, qui non erat populus, populus, & non dilecta, dilecta, & quemadmodum plures filij eius quæ deſerta eſt, magis quàm eius quæ habet virum, [4] præconiare. In talibus enim & in ſimilibus eis exclamauit Apoſtolus, O altitudo diuitiarum ſapientiæ & agnitionis Dei, quàm inſcrutabilia iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius. Sed non in eo, vt ſupra creatorem & fabricatorem, [matrem eius] & illorum Enthymeſin Æonis errantis adinuenires, & ad tantam peruenires blaſphemiam, neque in eo quod eſt ſuper hanc rurſus pleroma, aliquando quidem XXX. aliquando verò innumerabiles multitudines Æonum mentiri. Quemadmodum dicunt hi qui verè ſunt deſerti à diuina ſententia magiſtri, cum ea quæ eſt Eccleſia vniuerſa vnam & eandem fidem habeant in vniuerſo mundo quemadmodum prædiximus.

Hab. 1. Galat. 4.

Rom. 11. Ioan. 1.

Epheſ. 3.

1. Cor. 15. Oſee 2. Rom. 9. Galat. 4. Rom. 11.

Diuina ſecreta adorare debemus, & nō ſupra creatorem extolli.

ANNOTATIONES.

1 Et quoniam magnanimus extitit Deus,] *Sic Græciſans vertit* ἐμακροθύμησεν, *vetus interpres, pro magno animo, & multa patientia, tulit quorundam Angelorum defectionem, conceſſa illis ad reſipiſcendum ſi voluiſſent, aliquanta temporis mora: alludens ad Pauli verba, Roman. 9. cap.* Suſtinuit Deus ἐν μακροθυμίᾳ, *id eſt*, in multa patientia & longanimitate, vaſa iræ aptata in interitum, &c.

2 Et quare teſtamenta multa] *Vetus teſtamentum, quod cum typis ſuis obſoleuit, & recens Euangelio, miraculis & vtilioribus ſacramentis ſancitum, longè diuerſa eſſe fœdera hîc & infra quoque diſſerit & probat lib. 4. cap. 21. 22. & 24. id quod & ante eum abundè conuicerat B. Iuſtinus martyr & Philoſophus toto fere Dialogo cum Triphone: & quæſt. 97. & 101. ad Ortho. Iſthæc autem obſeruare placuit in eos, qui vt Iudaicorum ſacramentorū vmbras, Euāgelicis ſacramētis pares faciant, & nihil amplius iſtis quam illis, nobis præſtari;*

ex duobus testamentis vnicum esse vociferantur, contra apertissimas scripturas Matth. 26. 2. Corinth. 3. Heb. 7. 8. 12. 13. Gal. 4.

3 Et quare desperatas Gentes] *Vix inuenias mysterium abstrusius, quodque Iudæis & Apostolis ab initio maius negotium facesserit, quàm vocatio Gentium. Tantis enim promissionibus semini Abrahæ Messiam pollicitum cernebant, vt huic tantummodo destinatum putarent, quum ad plurimas eásque euidentissimas sponsiones gentibus factas non attenderent. Hinc exorta sunt varia dissidia, quæ vix publico concilij decreto postea cõpescuerunt Apostoli. Hincque Iudaisantem vt plurimum Ecclesiam Hierosolymitanam sub Iacobo legimus. Ergo* desperatas Gentes, *vocat; quæ religionis Christianorum ineundæ, fideique excipiundæ in desperationem iam venerant: quarum salus ex cognitione Euangelij nulla in posterum speraretur. Deinde deleuimus,* corporatas, *&* concorporatas, *reposuimus.*

4 Præconiare] *Nimia religione exprimendi κηρύσσειν, quod est publicare, voci præconis subiicere, interpres vertit* præconiare, *pro laudare, laudibus ad cælum vsque efferre: vti præconibus merces venales exponentibus vsu venire solet. Hîc & passim animaduertas licet, interpretem curare verbum verbo reddere, vt loquitur Horatius, quo fidus appareat tum mentis, tum verborum Irenæi explanator, cum verba de verbis expressa fidelissimè efferat, atque ea legenda & conferenda lectori prodat.*

QVÆ *EST VALENTINI SENTENTIA, in quibus discrepant aduersus eum discipuli eius.

*SIT

CAPVT V.

VIdeamus nunc & eorum inconstantem sententiam, cùm sint duo vel tres, quemadmodum de eisdem non eadem dicunt, sed & nominibus & rebus contraria respondent. Qui enim est primus ab ea quæ dicitur gnostica hæresis, antiquas in suum characterem doctrinas transferens Valentinus, sic *definit, Dualitatem [2] quandam] innominabilem, cuius quidem aliquid vocari inenarrabile, aliud autem Sigen. Pòst deinde ex hac dualitate secundam dualitatem emissam, cuius aliud quidem patrem [vocat, aliud] autem Aletheian. Ex hac autem quaternatione fructificari Logon & Zoen, Anthropon & Ecclesiam. Esse autem hanc octonationem primam, & à Logo quidem & Zoe decem virtutes dicit *demissas, sicut prædiximus. Ab Anthropo autem & Ecclesia XII. ex quibus vnam discedentem & destitutam, reliquam dispositionem fecisse. Terminos autem duos adhibet. Vnum quidem inter Bythum & Pleroma, de Termino autem natos Æones [ab] infecto patre. Alterum verò separantem * illum Nus matre à pleromate. Et Christum autem non ab his qui sunt in pleromate Æonibus emissum, sed à matre: foris autem facta secundùm memoriam meliorum enixam esse cum quadam vmbra. Et hunc quidem, quippe cùm esset masculus, abscidisse à semetipso vmbram, & regressum ad pleroma. Matrem autem subrelictam sub vmbra, vacuatam autem spiritali substantia, alterum filium emisisse. Et hunc esse Demiurgum, quem & omnipotentem dicit eorum quæ ei subiacent. Coemissum autem ei & sinistrum principem, similem iis qui dicentur à nobis [3] falsi nominis Gnostici. Et Iesum autem aliquando quidem ab eo qui separatus à matre eorum, & coadunatus est, cum reliquis emissum, dicit, id est, à Teleto: aliquando autem ab eo qui recurrit sursum in Pleroma, hoc est à Christo: aliquando autem ab Anthropo & Ecclesia. Et Spiritum autem sanctum à veritate dicit emissum, in examinationem & fructificationem Æonum, inuisibiliter in eos introeuntem, per quem Æones fructificarent folia veritatis. Hæc quidem ille. [4] Secundus autem primam ogdoadem sic tradit, dicens: Quaternionem esse dextram, & quaternionem sinistram, & lumen & tenebras, & descendentem autem destitutam virtutem, non à triginta Æonibus dicit fuisse, sed à fructibus eorum. [5] Alius verò quidam, qui & clarus est magister ipsorum, in maius sublime, & quasi in maiorem agnitionem extensus, primam quaternionem, dixit sic: Est quidem ante omnes proarche proanennoetos & inenarrabilis, & innominabilis, quam ego Monotetem voco. Cum hac Monotete est virtus, quam & ipsam voco henotetem. henotes & monotes cum sint vnum, emiserunt, cùm nihil emiserint, principium omnium noeton & ageneton aoratum, quam ar-

*diffiniuit.

*emissas

*illorum matrem.

Hæretici non eadem, sed contraria de eisdem respondent.

Error de Christi productione.

Secundus Valentini discipulus illi contradicit.

chen sermo monada vocat. Cùm hac monade est virtus eiusdem substantiæ ei, quam & eam voco hen. Hæ autem virtutes, id est, monotes & henotes & monas & hen, emiserunt reliquas emissiones aeonum. [6] Iu, iu! & Pheu, pheu! Tragicum verò dicere oportet, super hanc nominum fictionem [&] tantam audaciam quemadmodũ sine rubore mendacio suo nomina posuit. [7] In eo] enim quod dicit, est ante omnia proarche proanennoetos, quam ego monoteta voco: Et iterum; Cum hac monotete est virtus, quam & ipsam voco honotetem: Manifestum [est] quoniam figmenta sunt quæcunque ab eo dicta sunt, confessus est, quoniam ipse nomina posuit figmento quæ à nemine altero posita sunt: qui nisi hæc auderet, hodie veritas secundùm eum non habuisset nomina. [8] Nihil igitur prohibet & alterum quendam in tali argumento sic præfinire nomina. Est quædam proarche regalis proanennoetos proanypostatos virtus proprocylindomene. [9] Cùm illa autem est virtus, quam ego cucurbitam voco, cum hac cucurbita] autem est virtus, quã & ipsam voco perinane, hæc cucurbita, & perinane cum sint vnum, emiserunt. Cùm non emisissent fructum, [in omnibus visibilem manducabilem & dulcem, quem fructum] sermo cucumerem vocat. Cum hoc cucumere est virtus eiusdem potestatis ei quã & ipsam peponem voco. Hæ virtutes cucurbita & perinane, & cucumis & pepo emiserunt reliquam multitudinem Valentini deliriosorum peponum. Si enim cum sermonem qui de vniuersis sit, transfigurari in primam quaternationem oportet, & quemadmodum vult aliquis ipse ponere nomina, quis prohibet his nominibus & multo credibilioribus & in vsu positis, & ab*omnibus cognitis? Alij autem rursus ipsorum primam & archegonon octonationem his nominibus nominauerunt. Primùm proarchen, deinde anennoeton, tertiã autem arrheton, & quartam aoraton. Et de prima quidem proarche emissum esse primo & quinto loco archen, ex anennoeto secundo & sexto loco acatalepton, & de arrheto autem tertio & septimo loco anonomaston, de aorato autem quarto & octauo loco ageneton. Pleroma hoc primæ ogdoadis, has volunt virtutes fuisse ante Bythõ & Sigen, vt perfectorum perfectiores appareant, & gnosticorum magis gnostici viri, ad quos iustè quis hoc dicat. [10] O pepones sophistæ vituperabiles, & non viri. Etenim de ipso Bytho variæ sunt sententiæ apud eos. Quidam enim sine coniugatione dicunt eum neque masculum neque fœminam, neque omnino aliquid esse. Alij autem & masculum & fœminam dicentes esse hermaphroditi genesim ei donant. Sigen autem alij coniugem ei addunt, vt fiat prima coniugatio.

Nomina ficta impudẽti audacia illorum arguit.

Sectatores alij Valentini superioribus cõtradicebant.

Ambitio diuisiones parit inter hæreticos.

De Bytho quoque varia sentiũt.

*hominibus.

ANNOTATIONES.

1 Videamus nunc & eorum inconstãtem, &c.] *Ecclesiarum omnium concordiæ mirabili, quæ non nisi à Spiritu sancto oriri potest, hæreticorum dissidia, pugnas, & quæ nunquam coire possunt sententias subiicit, vt Zizaniorum & bellorum satorem, horum authorem esse nullus nesciat. Etenim sicut ea quæ germana est sponsa & columba Christi vnica est, eáque vnitate aduersus hostiũ cuiuslibet generis copias & impressiones inuicta permansit: sic hæreticorum secta dissectæ, & quasi ciuili bello pugnantia capita, mutuis vulneribus semper conciderunt. Falsitatum & mendaciorum tesseram hanc certißimam esse, ex antiquißimis patribus ostendere magis libet, quàm quidpiam proprio marte cudere.* Mentior (*ait Tertull.*) si non etiam à regulis suis variant inter se, dum vnusquisque proinde suo arbitrio modulatur quæ accepit, quemadmodum de suo arbitrio ea composuit ille, qui tradidit. Agnoscit naturam suam, & originis suæ morem, profectus rei. Idem licuit Valentinianis quod Valentino, idem Marcionitis quod Marcioni, de arbitrio suo fidem innouare. *Et paulò superius.* Vnde extranei & inimici Apostolis hæretici, nisi ex diuersitate doctrinæ, quam vnusquisque de suo arbitrio aduersus Apostolos aut protulit, aut recepit? Illic igitur & scripturarum & expositionum adulteratio deputanda est, vbi diuersitas inuenitur doctrinę. *Hæc ille. Iustinum martyrem adiiciam:* Nunc cum damnent (*ait*) hæretici alij alios, ob opinionum dissensiones; perspicuum est omnes eorum hæreses, occasionem habuisse ex ambitione, & mutua inuidia hęresiarcharum: propter quam causam, lupi graues ab Apostolo nominati sunt. Imo, fidem nostrã, dum sibi aduersantur, affirmant, *scribit Hilarius libro 7. de Trinitate.* Inconsonæ perfidorum sententiæ in vnum rectę fidei modulũ concinunt, trophæúmque nostræ victoriæ, eorum cassa certamina gignunt. Sabellij enim perfidia, Arrij damnat errorẽ: rursus Arriani dogmatis error, Sabellij impietatem excludit, *ait Vigilius martyr. Quod si aliquando coire cõtingat, id demum efficitur quod Athanasius scribit orat. 2. contra Arrianos: Instar Herodis & Pilati in blasphemias aduersus Christum illos consentire.*

Lib. de præscript.

Quest. 4. ad Ortho.

Act. 20.

Li. 2. cont. Eutychen.

2 Dualitatem quandam] *Deleuimus.* secundam, *authoritate vete. cod. Et paulò post, pro,* vocant aliquid *reposuimus* vocat aliud.

3 Falsi nominis gnostici] *Hoc nomen valentinianos sibiipsis indidisse ex 24.cap.huius libri patet, idque ex omnium rerum amplissima notione; qua se præditos præ cunctis mortalibus iactabant, vt ait Clemens Alex. lib.1. pædag.cap.6. Hoc autem, quasi hæreditario iure ab omni æuo possident hæretici, vt speciosis titulis suos cœtus adornent. Simon se* virtutem Dei magnam *affirmabat: Montanus*, Paracletum Ecclesiæ promissum: Noëtus in eam demétiam delatus est (*ait Epiphanius*) vt se Mosem diceret esse, & fratrem suum Aaronem. *Manichæis frequenter exprobrat Augustinus, quod nomen* Manetis *eorum Patriarchæ, vt apud Græcos significatio insaniæ vitaretur, geminata litera* n, Mannichæum, *quasi manna fundentem, appellauerunt.* Magna quoque impudentia Nouatiani sese Catharos, id est, mundos & puros vocabát, *ait in eos scribens Epiphanius. Nostro verò sæculo & hanc auorum suorum philautiam pedibus & manibus sequuntur hæretici, dum suos hæresiarchas*, Prophetas, Apostolos, Paulos & Helias, mundíque huius soles & luminaria: *& vicissim illi*, Euangelicos, reformatos, sanctificatos ex vtero, (*& quid non?*) *quos misere dementant, vocare non erubescunt.*

Contra Noetia.

Lib. de hæres. ca 46. & lib 19. contra Faustum.c.22.

4 Secundus autem] *Huius meminit Tertullianus lib. de præscript. dicítque paucis exceptis, cum Valentino consentire. Augustinus in hoc tantum distare scribit, quòd opera turpitudinis adderet: Epiphanius verò quòd vocibus magis sonoris aures quidem suorum demulceret; sed omni ratione ex seminario diaboli erroris sui ornatum haberet omnium miserabilium miserrimus. Theodoretus lib. 1. hæreticarum fabularum pauciora recitat quàm hic Irenæus.*

Li. de hære.

5 Alius verò quidam] *Epiphanem istum vocant Theodoretus & Epiphanius. Sed quàm obscœnum monstrum fuerit, & subita morte perierit, audire præstat ex Clemente Alexandr. libr. 3. stroma.* Hic autem Epiphanes (*ait*) Filius erat Carpocratis, & matris Alexandriæ nomine; ex patre quidem Alexandrinus, ex matre verò Cephaleneus. Vixit autem solum septemdecim annis, & Samæ, quæ vrbs est Cephaleniæ, vt Deus est honore affectus, quo in loco templum ex ingentibus lapidibus altaria, delubra, musæum, ædificatum est & consecratum: & cum est noua luna, conuenientes Cephalenei, natalem in Deos relationem, Epiphani sacrificant, libántque & conuiuantur, & hymnos canunt. *Et paulo ante:* Qui à Carpocrate & Epiphane descendunt, censent oportere vxores esse communes, à quibus in nomen (*Christianum*) maximum emanauit probrū. *Id autem luculentius sic exprimit Eusebius*: Gentibus copiam & tanquam ansam præbuerunt sacro Dei verbo petulanter, impiéque obtrectandi: eo planè consilio, vt fama de flagitiosa istorum vitæ ratione passim dissipata, turpem ignominiæ notam, vniuersæ christianorum multitudini inureret. Vnde certè accidit, vti nefaria quædam opinio de nobis excitata per infidelium animos, longè latéque peruaderet, quod videlicet nefando concubitu matres & sorores violare, tum etiam scelerato quodam alimenti genere vti non vereremur.

Li. 4. hist. Eccle.c.7.

6 Iu, iu! & Pheu, pheu!] *Istas esse indignantiū & dolentium imo & demirantium nonnumquam exclamationes aliquando solas, aliquando duplicatas pro subiecta affectuum materia, Comicis simul & Tragicis Græcorum vsitatas notum est. In Auibus Aristophanis vtramque eadem ferè pagina reperias. In Sophoclis Aiace, vtramque etiam; apud Euripidem ita frequens est, ἰοὺ, ἰοὺ præcipue vt notare superuacuum sit. Ideo autem de Tragicis assumere maluit Irenæus, vt Valentinianarum opinionum portenta tanto maiora ostenderet, quanto personarum & rerum grauitate Comœdiam Tragœdia superat. Locum illustrabit addita hæc Epiphanij paraphrasis:* Sed & sacer Irenæus, *inquit*, deridens ipsos ob prædicta:, tragicum illud in medium adduxit, Iu, iu: & heu, heu: tragicum enim hoc reuera ob talem calamitatem proferre licet eorum, qui ridicula hæc nominum figméta scripserunt, & eius qui tanta audacia citra omnē ruborem mendacio suo nomina imposuit. *Nec erit alienum, hîc Tertullianum appellare.* Cogor, *ait lib. contra Valent.* Hîc quid ista nomina desiderent proferre de pari exemplo. In scholis Carthaginensibus fuit quidam rigidissimus Rhetor Latinus, Phosphorus nomine. Cum virum fortem peroraret, Venio, inquit, ad vos, optimi ciues de prælio cum victoria mea, cū fœlicitate vestra ampliatus, gloriosus, fortunatus, maxim⁹, triumphalis. Et scholastici statim familiæ Phosphori, φεῦ, acclamant. Audisti fortunatam, & hedonen, & Acinetum, & Teletum, acclama familiæ Ptolemæi φεῦ. Hoc erit Pleroma illud arcanum, diuinitatis triceniæ plenitudo.

7 In eo enim] *expunximus* nemo.

8 Nihil igitur prohibet] *Ridicula & anilia somnia hæc, & verba hæreticorum irrisurus B. Martyr*, cuā à seipso (*ait Epiphanius*) aliam nomenclaturam apposuit velut dignam ad conferendam ipsorum nugacibus deliramentis, nimirum peponum, & cucumerorum, ac cucurbitarum generibus, &c. *Vrbanis quoque & facetis verbis, aliquādo hæresim sugillare operepreciūm, iudicauit Tertullianus.* Si ridebitur alicubi, *ait*, materiis ipsis satisfiet, multa sunt sic digna reuinci ne grauitate adorentur. Vanitati propriè festiuitas cedit. Congruit & veritati ridere, quia lætans: De æmulis suis ludere, quia secura est. Vbicunque dignus risus, officium est.

Contra hæres.32.

Lib. contra Valent.

9 Cum illa autem] *Duodecim has voces, vt & paulò post, alias octo, ex magnæ fidei veteri manu scripto exemplari adiecimus, quæ etiam literam dilucidiorem faciunt.*

10. O Pepones sophistæ] *Versus est ex secundo lib. Iliados Homeri, quem æquo iure in eos vsurpat, quo B. Paulus Epimenidis, Menandri, & Arati verbis aliquando vsus est. Pepo, cucumeris genus est Plinio magnitudine cætera excedens, concoctu difficile, sed maxime refrigerans & aluum emoliens.* πέπων *translatitiè Græci dicunt hominem fractū, effœminatū, dissolutū et mollem, vt in supra scripto versu Homeri. Et alius* μαλθακωτέρα πέπονος σύκου μοι γέγονας, *id est, mollior mihi euasisti fico matura. Hi siquidem: Gnostici tam fœdis libidinibus seipsos conspurcabant, vt hominis detracto nomine, attrocioribus, dignis tamen, nomenclaturis imposi-*

Irenæus li. 3. cap. 3. & li. 3. ca. 39. & li. 4. ca. 2. & 60.

tis, *Patres eorum institutum detestentur. Hinc B. Ioannis auditor Polycarpus, Marcionem sibi obuium vocauit* Primogenitum Satanæ. *Iræneus in sequentibus vocitat* apostatas veritatis, *&* serpentis aduocatos; Pandorę Sophistas peruersissimos; non homines sed muta animalia, hominum vmbras præferentes. *Clemens Alex. 7. stroma.* agrestes & inanes amygdalas, adulterantes veritatem; regulæ ecclesiæ fures, principes ac duces mysteriorum impiorum, animalia immunda quæ bifidas quidem habent vngulas, minimè autem ruminant. *Et his antiquior Ignatius*, vaniloquos, mentis seductores, Christum mercantes, verbi euangelici caupones, sycophantas, fructus mortiferos, progeniem maledictam, inimicos crucis Christi, ramos eorum, qui Dominum gloriæ occiderunt, prophetarum interfectores, malas herbas, feras homicidas, sementum diaboli nequam, inimici seminarium, cippos & sepulchra mortuorum, malos operarios, canes mutos, serpentes se contrahentes, dracunculos squamosos, aspides, basiliscos, scorpiones, thoës astutos, & simias hominum imitatrices. *Et Clemens Ro.* non homines, sed feras crudeles in humana figura, lupos perniciosos, diaboli organa & iræ filios. *Tam obscœnas siquidem & execrandas illorum impudentias fuisse refert Epiphanius lib. 1. contra hæres. 26. vt vix, ac ne vix quis legere valeat sine graui animi indignatione, & ob has tam monstruosa nomina meritò sortitos dicit, vt* Borboriani, Coddiani, Stratiotici, Phibionitæ, Barbelitæ, Barbeliotæ *vocarentur: cui facilè subscribit Theodoretus lib. 1. hæreticarum fabularum.*

Epist. ad Trali. & ad Philad. & ad Antio.

Li. 2. const. cap. 24. & & li. 6. ca. 10.

QVÆ SVNT IN QVIBVS NON consonant aduersus inuicem hi qui sunt à Valentino omnes.

CAPVT VI.

Coniugia, cogitatiões, affectus & mutationes Deo vero, vt Poëta falsis Diis affingebāt.

HI verò qui sunt circa Ptolemæum scientiores, duas coniuges habere Bython dicunt, quas & dispositiones vocant, Ennœam & Thelesin. Primò enim mente concepit* quid emittere, (sicut dicunt) pòst deinde voluit. Quapropter duobus his affectibus & virtutibus, id est, Ennœas Theleseos, velut commixtis inuicem, emissio Monogenis & Aletheiæ secundùm coniugationem facta est. Quos typos & imagines duorum affectuum patris adgressas esse inuisibilium visibiles, Thelematis quidem Nun, Ennœas autem Aletheian: & propter hoc aduentitiæ voluntatis masculus est imago, innatæ verò Ennœæ fœmininus, quoniam voluntas velut virtus facta est Ennœæ. Cogitabat enim [1] Ennœa] semper emissionem, non tamen & emittere ipsa per semetipsam poterat quæ cogitabat. Cùm autem voluntatis virtus aduenit, tunc quod cogitabat, emisit. Non videntur tibi hi, ô dilectissime, [2] Homerici Iouis, propter solicitudinem non dormientis, sed curæ habentis quando poterit honorare Achillem, & multos* perdere Græcorum, apprehensionem habuisse, magis quàm eius qui est vniuersorum Deus? qui simul vt cogitauit, perficit id quod cogitauit: & simul ac voluit, & cogitat hoc quod voluit: [3] tunc cogitans cum vult,] & tunc volens cùm cogitat: cùm sit totus cogitatus, & totus sensus, & totus oculus, & totus auditus, & totus fons omnium bonorum. Qui autem prudentiores putantur illorum esse, primam octonationem non gradatim, alterum ab altero* Æonem emissum dicunt, sed simul & in vnum Æonum emissionem à propatore, & Ennœam eius, cùm crearentur ipsi, obstetricasse [se] affirmant. Et iam non ex Logo & Zoe Antropon & Ecclesiam, sed ex Antropo & Ecclesia Logon & Zoen dicunt generatos in hunc [4] modum] dicentes, Quando aliquid emittere voluit propator, hoc pater vocatus est; at vbi quæ emisit, vera fuerunt, hoc Aletheia vocatum est. Cùm autem voluit semetipsum ostendere, hoc Anthropos dictus est. Quos autem præcogitauerat posteaquam emisit, hoc Ecclesia vocata est. Locutus est Anthropos Logon, hic est primogenitus filius, subsequitur autem Logon, Zoe, & sic prima octonatio completa est.

* quiddā.

* prodere.

* Aeone.

Deus verus ineffabili cogitatione omnia nouit: & volūtate omnia potest.

Nec inter se cōueniebant Valētiniani de prima ogdoade.

ANNOTATIONES.

1 Ennœa] *deleuimus* Ennœæ *authoritate veteris codicis.*

2 Homerici Iouis] *locus est apud Homerum Iliados 2.*

Αλλος μὲν ῥά θεόι τε, καὶ ἄνερες ἱπποκορυσταὶ
Εὗδον παννύχιοι. Διὰ δ' οὐκ ἔχε νήδυμος ὕπνος.
Α'λλὰ ὅγε μερμήζε κατὰ φρένα, ὡς Αχιλῆα
Τιμήσῃ, ὀλέσῃ δὲ πολεας ἐπὶ νυσὶν ἀχαιῶν.

Sic nos vtcunque carmine reddidimus

Iam quæ alij placida diuique hominésque quiete
Gaudebant: sed enim vigilans tum Iupiter vnus,
Mente volutabat clarum quî reddat Achilem
Et cadat ad classem Græcorum multa virûm vis.

Ideo autem vltimum versum ambiguè extulimus, quòd consultus Eustathius ista moneat, ὅρα δὲ τὸ πολέας σχῆμα γὰρ ἀμφυβολίας ποιεῖ ἄδηλον ἢ εἴτε πολλοὺς τῶν ἀχαιῶν ὀλέσῃ, ὧν ὀλλυμένων ἐτιμᾶτο ἀχιλλεὺς, εἴτε πολλοὺς τρῶας τε καὶ ἕλληνας, ἐπὶ ταῖς ναυσὶ ἀχαιῶν, ὅπερ κάλλιον. *id est, Aduerte autem ad* πολέας, *quod* multa virûm vis *reddidimus; habet enim figurã amphibologiæ: quia incertum multósue Græcorũ, quorum nece honorabatur Achiles, an multos Troianorum simul & Græcorum, ad Græcorum naues (quod melius est) perditurus sit. B. Irenæus eum sensum sequutus est, qui vel Eustathio ipsi melior videtur, nisi dicas post* perdere deesse ad naues, *vt apud eundem etiam Homerica seruetur ambiguitas: quod subtilius forsan quàm verius excogitatum putem, cùm id non doceat vetus codex, & ad Homeri locum allusisse potius, quàm eius verba vsurpasse videatur. Epiphanius aduersus Ptolemaitas, Irenæi sententiam pluribus verbis & apertioribus explicat.*

3 Tunc cogitans cùm vult] *Quatuor has voculas ex veteri codice adiecimus. Concinne autem quatuor axiomatibus quæ de infinita Dei omnipotentia didiscerat à Polycarpo, & aliis Apostolorum auditoribus, explicat, aduersus Gnosticorum impia figmenta, quibus illã certis limitibus coercebant, admittentes Deum quidem omnipotentem esse, sed eorum, quæ ei subiacebant: multa eundem subterfugere putãtes, vt ex superiori capite colligitur. Sagaciter enim animaduertebat hic Martyr, Deũ Patribus ne ad promissa eius & iussa capescenda trepidarent, omnipotentiam suam proposuisse; Apostolos quoque prætermissis boni, iusti, misericordis & variis aliis, hoc vnum Dei Patris epithetum credendum initio symboli affixisse: Demúmque huius immensæ virtutis fidem, totius religionis Christianæ basim esse, quæ si aliquatenus vacillet, totum corruere Euangelium necesse sit. Iudicent igitur quorum dogmata amplexentur, quidam nostri sæculi sacramentarij, qui vt suas opiniones tueantur de absentia corporis Christi; summa cum Diuinæ maiestatis blasphemia, plurima eum posse facere pernegant. Quin & eo furore agitantur, vt reclamantibus omnibus scripturis, miraculis, & operibus diuinis, Deum ipsum præter, eius quam creauit naturæ leges, quicquam operari posse inficientur. An non hoc est Gnosticum & Valentinianum, vel potius Atheismum buccis inflatis personare? Salubrius multò Virginem percunctantem quanam arte viro non agnito pareret, Angelus iussit attendere, nõ esse impossibile apud Deum omne verbum. Huc pertinent & istæ scripturarum voces:* Nunquid manus Domini inualida est? Subest tibi cùm volueris posse: Nõ est abreuiata manus Domini: sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea. *Nun supra naturæ leges, limum in carnem; carnem in statuam conuertit? Aridam virgam florere, solem cursum sistere, brutum humana verba vsurpare, flammas aliis parcere, alios deuorare iussit?*

4 Modum] *ita vetus codex; Excusi habebãt* mundum.

QVALIS CONVERSATIO IPSORVM, & quæ est figuratio vitæ.

CAPVT VII.

[1] Multa autem pugna apud eos, etiam de Saluatore. Quidam enim eum ex omnibus generatum dicunt, quapropter beneplacitum vocari, quoniam vniuersum pleroma bene sensit per eum glorificare patrem. Alij autem ex solis [decem] Æonibus, qui sunt à Logo & Zoe emissi, & [2] propter hoc Logon & Zoen dici eum, parentum nomina custodientem. Alij autem ex duodecim Æonibus [3] his] qui sunt ab Anthropo & Ecclesia facti: & [4] propter hoc filium hominis se confiteri, velut postgenitum anthropi. Alij à Christo & Spiritu sancto eorum qui ad firmamentum pleromatis emissi sunt, factum eum dicunt [5] & propter hoc Christum vocari,] patris sui à quo emissus est custodientem appellationem. Alij autem sunt qui ipsum propatorem omnium & proarchen & proanennoeton Anthropon dicũt vocari, & hoc esse magnum & absconditum mysterium, quoniam quæ est super omnia virtus & continet omnia, Anthropos vocatur, & ideo hoc filium hominis [se] dicere saluatorem.

Diuersæ quinq; sententiis super vnico Saluatore nostro pugnabant.

ANNOTATIONES.

1 Multa autem pugna apud eos] *Diuersas illorum sententias de Saluatoris nostri æterna generatione, quam silentio potius adorare, quàm curiosius inuestigare debuissent, paucis enumerat. Obserua quàm verè dixerint multifidas falsitatis semitas esse, vbi semel à veritatis regula* recesseris; *ac eorum qui blasphemiis gaudent, varios cuneos, & diuersa multum blasphemiarum iacula. Mendacium enim multiplex & varium: sed veritatis gratia simplex est.* Talis est vecordia, *ait ad Cledoniũ Nazianzen*⁹, vt secũ ipsa, & cum veritate pugnet.

Theodo. li. 2. de cura. Græ. aff. & ser. 1. de Proui.

2 Et propter hoc logon, &c] *Christum Dominum ea tantum ratione Logon dicebant, quod à decem*

illis sæculis, quæ Logi & Zoes tertia illa coniugatio genuerat, emissus esset: personam diuinā, æternámque vnā cum Patre fuisse, vt initio Euangelij docet B. Ioannes, vel inficiari, vel obscurare satagentes. In hoc autem vt Iudæorū impietatem sectabantur Gnostici, sic Arrianorum & Mahumetis blasphemiis seminaria præbuerunt. Nostra porrò ætate, qua ab orco omnium priorum sæculorum sordes reuocare conatur Satanas, Seruetus Geneuæ, Stancarus in Polonia; & Mathias Flacius Illyritus in Germania, idem virus spargere conati sunt. Hic siquidem filium Dei per quandam metaphoram λόγον *vocari, simili Hebraismo quo baptista,* vox *nominatur asseruit: & nunquam in scripturis sacris Diuinæ Trinitatis hypostasim significare, vt ante aliquot annos ex Melancthonis epistola ad M. Vuarnerum euicit Fridericus Staphylus, parte 2. epitomes sectæ Lutheranæ; & post eundem abundantius ex Georgij maioris scriptis; academiæ Vvittembergensis censura; & Mansfeldensi confeßione, grauißimus & catholicus scriptor Lindanus, Dialogo 2. dubitantij; & lib. 1. de Tranquillitate animi.*

3 His] *expunximus* ij.

4 Propter hoc filium hominis se confiteri] *Quorum sententias tertio & quinto ordine recitat, circa temporalem Domini ex B. Virgine conceptionem, & natalem hallucinabantur. Illorū verò deliria fusiùs describit & confutat libro 3. cap. 18. 26. 27. 28. 32. &c. ostendens eum ea ratione* Filium hominis, *se fateri, quod iuxta Prophetarum oracula, veram carnem ex Maria deipara Spiritu sancto cooperante assumpserit. Iustini etiam martyris verba super hoc nomine addere libet,* Filium hominis, *inquit,* seipsum dicebat, vel quia natus de virgine oriunda à Dauide, Iacobo, Isaaco, Abrahamóque: vel quia ipse Abrahā etiam reliquorū deinceps pater est, ex quibus Mariæ stirps exinde deducitur. Scimus enim patres filiarum, etiam liberorum patres esse quos illæ pariunt. *In dialogo.*

Cur homo Christus, *ait Tertullianus*, & filius hominis, si nihil hominis & nihil ex homine? Nisi si aut aliud est homo quàm caro: aut aliunde caro hominis quàm ex homine, aut aliud est Maria quàm homo. *Lib. de carne Christi.*

5 Et propter hoc Christum vocari eum dicūt] *Septem has voces ex manuscripto veteri codice meritò adiecimus. Cæterum de Christi appellatione varia istorum somnia, infra describit cap. 10. Tertullianus, id nominis non ex natura, sed ex dispositione venire: nec proprium esse, sed appellationem, qua vnctus dicitur vt vestitus: ipsúmque ad humanam naturam pertinere scribit.* Hinc Christus, *vt idem alibi ait,* Dicitur à chrismate, quod est vnctio, quæ Domino nomen accommodauit, facta spiritalis, quia vnctus est à Deo patre oleo lætitiæ præ participibus suis Esaiæ 61. Lucæ 4. Psal. 44. Heb. 1. Act. 4. Vnctus est autem non vt Deus, sed vt homo, *scribit Theodoretus*, & post incarnationem Christus nominatus est: *Cui penitus consona habet Vigilius martyr, lib. 4. contra Eutichen. Hoc autem nomen commune Regibus, Prophetis, & Sacerdotibus fuisse, idem testatur. Cùm igitur saluator noster horum omnium partes susceperit, & ad has obeundas cœlestis Patris virtute vberrima, scilicet Spiritus sancti gratia in animam eius effusa delibutus fuerit, meritò Christus dicitur, non à Pleromate vel quibusdam Aeonibus, vt isti perperam somniant fanatici.*

*QVÆ *EST COLARBASEORVM & Marci doctrina.*

*SIT

CAPVT VIII.

Marcus magus, similque Antichristi præcursor, emendare se magistrū gloriabatur

[1] Alius verò quidam ex iis qui sunt apud eos, magistri emendatorem se esse glorians, Marcus est autē illi nomen magicæ imposturę peritissimus, per quam & viros multos, & non paucas fœminas seducens, ad se conuertit, velut, ad scientissimum & perfectissimum, & virtutem maximam ab inuisibilibus [2] & ab inenarrabilibus locis] habentem fecit, [3] præcursor quasi verè existens Antichristi [4] Anaxilai enim ludicra cum nequitia eorum qui dicuntur magi commiscens, per hæc [5] virtutes perficere putatur apud eos qui sensum non habent & à mente sua excesserunt.

ANNOTATIONES.

1 Alius verò quidam] *Huius Marci meminerunt Tertullianus lib. de præscript. & Theodo. lib. 1. hæres. fab. paucis omnes illius præstigias complectentes: fusißimè autem omnium Epipha. lib. 1. to. 3. hæres. 34. sectam Marcosiorum ab eo eductam, & eum præter Valentinum, Secundum, Ptolemeū & Epiphanem multa mala in Creatorem euomuisse.*

2 Et ab inenarrabilibus locis] *Deleuimus* Logis, *& has quatuor voces ex veteri codice adiecimus, his verbis subscribente Epiphanio lib. 1. hæres. 34.* Vt stupore attonitos rudiores ad sese suspiciendum, tanquam cœlitus delapsum Doctorem conuerteret, virtutem maximam ab inuisis, cœlestibus, & innominatis locis se recepisse sceleratus impostor iactabat. *Simili vesania non tantum virtutem, sed & librum è cœlis delapsum se habere & circumferre prædicauerunt Origenis tempestate Helcæsaitæ, quem qui legisset & credidisset, aliam longè remißionem peccatorum acciperet ab ea, qua Christus peccata remisit.* *Euseb. lib. 6. hist. c. 38.*

3 Præcursor quasi verè existens Antichristi] *Hoc encomio non tantum Irenæus suos Gnosticos frequenter & iure exornat, sed & quotquot contra hæresiarchas* *Hieron. in 24. c. Mat.*

manibus conseruerunt. Sicut enim varia sæculorum reuolutione, varij prophetæ verbis, scriptis & rebus gestis verum Christum annunciabant, ideóque nuncij & anteambulones illius vocantur: sic filio perditionis viam parant quotquot contra Christum et Ecclesiam eius eriguntur, & ab eo etiam Antichristi nuncupantur, 1. Ioan. 2. & 4. Constantium Imperatorem, quòd hæresi Arrianæ faueret impensius, Arrianísque ecclesias tradi iussisset, apertis verbis Antichristum vocauit Athanasius Epistola ad solitariam vitam agentes. Pari constantia eundem illum paucis pagellis plus decies Antichristi præcursorem, vmbram, ceruum, satellitem, spiritum & simulachrum appellitat Lucifer Calaritanus lib. de non parcendo in Deum delinquentibus. *Com. in 21. cap. Luc.* Ambrosio quoque Antichristus fuit Arrius, Sabellius, & omnes qui praua interpretatione simpliciores seducunt, quod & aliquot ante eum sæculis scripserat Origenes homil. 30. in Matthæum.

4 Anaxilai ludicra] *Quis hic fuerit Anaxilaus affirment alij, ego tantum coniecturam meam adiiciam. Epiphanius de eodem loquens, ex Irenæo arbitror, Græcè* παίγνια *eius nominat; quæ interpres* ludicra *transtulit. Quæ vox latæ significationis nihil hic tamen aliud, quàm ea quibus nostris oculis illudũt præstigiatores, si ad Irenæi & Epiphanij verba attendas, significare videtur. Eum ergo ipsum esse suspicor, de quo lib. 35. cap. 15. ita Plinius. Lusit & Anaxilaus eo (sulphure de quo ibi sermo est) candens in calice nouo, prunáque subdita circumferens, exardescentis repercussu, pallorem dirum velut defunctorum, effundente conuiuiis, (vel vt alia lectio habet) offundente conuiuiis. Ludendi verbum vnde ludicra, vt à* παίζειν παίγνια *deducas, Plinius vsurpauit. Deinde Anaxilaũ poculo vsum, sicut &* Marcum *hæreticum præstigiorum Anaxilai imitatorem, idem Plinius & proximo cap. Irenæus apertè docent.*

5 Virtutes perficere putatur] *Miracula vera & hîc impostores istos edere pernegat: sed & multò euidentioribus verbis infra lib. 2. cap. 57.* Virtutes (*dicit*) operari dicuntur, non in virtute Dei, neque in veritate, neque in beneficiis hominibus facientes ea, quæ faciunt, sed in perniciem & errorem, per magicas elusiones, & vniuersa fraude, plus lædentes quàm vtilitatem præstantes his qui credunt eis, in eo quod seducant. Nec enim cæcis possunt donare visum, neque surdis auditum, neque dæmones effugare, præter eos qui ab ipsis immittuntur, si tamen & hoc faciunt: Neque debiles, aut claudos, aut paraliticos curare, &c. *Hisdem fere verbis ante Irenæum, Clemens Ro. Impios in doctrinæ falsæ cõfirmationem, miracula facere posse inficiatus fuerat, nisi quatenus Antichristo sub finem mundi, permissum iri putat.* *Lib. 2. Recognit.* *Quod si omnino aliqua vera in conuenticulis hæreticorum peracta vel fuisse, vel fieri posse quis contendat:* errorem tamen eorum per illa, nihilò magis confirmari, *argutè docet Iustinus martyr,* quã si impietatem Gentium, ideo quod sol oritur in eos, roréque cœlesti aspergantur, Deo aliquis gratam putet. *quæst. 5. ad Orthod.* *Nec miraculorum effectio, certum pietatis signum est, cum suo regno indignos pronunciet aliquos, qui se prophetasse, dæmones eiecisse, & multa prodigia fecisse iudicanti Christo, clamaturi sunt.* Nemo ergo fabulas vendat, *scribit Augustinus,* & Pontius fecit miraculum, & Donatus orauit, & respondit ei Deus de cœlo: (*iactãtiæ enim Donatistarũ erant*) primò aut fallũtur, aut fallũt: postremò, fac illos mõtes trãsferre, si charitatem non habent nihil sunt. *Tract. 14. in Io.* Videamus an habuerint charitatem. Crederem, si non diuisissent vnitatem. Et contra istos, vt sic loquar, mirabiliarios, cautum me fecit Deus meus, dicẽs: In nouissimis tẽporibus, exurgẽt Pseudoprophetæ facientes signa & portenta. Teneamus ergo vnitatem, fratres mei, præter vnitatẽ enim, & qui facit miracula, nihil est. *Ignatij cedro dignam, super hac re sententiam, præterire nequeo:* Quisquis dixerit præter illa quæ statuta sunt, etiam si fide dignus sit, etiam si ieiunet, etiã si virginitatẽ seruet, etiam si signa faciat, etiã si prophetet: lupus tibi censeatur sub ouis pelle ouium corruptionẽ molliens. *Epist. ad Hero.*

QVÆ EST INDVSTRIA MARCI, ET quæ sunt, quæ ab eo fiunt.

CAPVT IX.

[1] PRo calice enim vino mixto fingens se gratias agere, & in multum extendens sermonem inuocationis, purpureum & rubicundum apparere facit, vt putetur ea gratia ab iis quæ sunt super omnia suum sanguinem stillare in illius calicem per inuocationem eius, & valde cõcupiscere presentes ex illo gustare poculo, vt & in eos stillet quæ per magum hunc vocatur gratia. *Magicæ illusiones, quib⁹ Marcus circa fictam Eucharistiam simpliciorib⁹ imponebat.* Rursus [2] mulieribus dans calices mixtos, ipsas gratias agere iubet, presente se: & vbi hoc factum est, ipse alium calicem multo maiorem quàm est ille in quo illa seducta eucharistiam facit, proferens, & transfundens à minori qui est à muliere eucharistia factus, in illum qui est ab eo allatus multo maiorem, statim dicens ita: Illa quæ est ante omnia inexcogitabilis & inenarrabilis gratia, adimpleat tuum intus hominem, & multiplicet in te agnitionem suam, inseminans granum sinapis in bonam terrã. *Mulieribus sacerdotiũ committebat.* Et alia quædam dicens, & in insaniam mittens illam infelicem, admirabilia faciens apparuit, quando maior calix adimpletus est de minori calice, vt & supereffunderet ex eo. Et alia quædam [3] his similia] faciens, exterminauit multos, & abstraxit post se. [4] Datur au-

tem intelligi eum & dæmonem quendam paredrum habere, per quem ipſe quoque prophetare videtur. Et quotquot dignas putat fieri participes ſuæ gratiæ, prophetare facit. Maximè enim circa mulieres vacat, & hoc circa eas quæ ſunt honeſtæ & circumpurpuratæ & ditiſsimæ, quas ſæpe adducere tentans, dicit blãdiens eis, Participare te volo ex mea gratia, quoniam Pater [5] omnium] angelum tuum ſemper videt ante faciem ſuam: locus autem tuæ magnitudinis in nobis eſt, oportet nos in vnum conuenire. Sume primùm à me & per [me] gratiam, adaptare vt ſponſa ſuſtinens ſponſum ſuum, vt ſis quod ego, & ego quod tu. Conſtitue in thalamo tuo ſemen luminis. Sume à me ſponſum, & cape eum, & capere in eo. Ecce gratia deſcendit in te, aperi os tuum, & propheta. Cùm autem mulier reſponderit, Nunquam prophetaui, & neſcio prophetare: inuocationes quaſdam faciens denuò ad ſtuporem eius quæ ſeducitur, dicit ei, Aperi os tuum, & loquere quæcunque, & prophetabis. Illa autem ſeducta & elata ab iis quæ prædicta ſunt, cõcaleſaciens animam à ſuſpicione quòd incipiat prophetare, cum cor eius multo plus quàm oporteat palpitet, audet, & loquitur delirioſa, & quæcunque euenerint, omnia vacuè & audaciter, quippe calefacta ſpiritu, [6] ſicut meliora nobis de talibus prophetis exequitur, eo quòd audax & verecunda anima, quaſi è vacuo aëre excalefacta eſt & exinde prophetidẽ ſemetipſam putat, & gratias agit Marco, ei qui participauit ei ſuam gratiam: & remunerare eum geſtit, non ſolùm ſecundùm ſubſtantiæ ſuæ dationem, vnde diuitiarum copiam magnam collegit, ſed & ſecundùm corporis copulationem, & ſecundùm omnia vniri ei cupit, vt cum eo deſcendat in vnum. Iam verò quædam ex fideliſſimis mulieribus, quæ habent timorem Dei, & non ſunt ſeducibiles, quas ſimiliter vt reliquas affectauit ſeducere, iubens eas prophetare, exufflantes & anathematizantes eum, ſeparauerunt ſe ab huiuſmodi inſano, qui ſe diuinum ſpirare ſimulabat, pro certo ſcientes, quoniam prophetare non à Marco mago inditur hominibus, ſed quibuſcunque Deus deſuper immiſerit gratiam ſuam, hi * ab eo traditam habent prophetiam, & tunc loquuntur [vbi &] quando Deus vult, ſed non quando Marcus iubet. Quod enim iubet, eo quod iubetur maius eſt & dominantius, quoniã illud quidem principatur, illud autem ſubiectum eſt. Si ergo Marcus quidem iubet, vel alius quis, ſicut ſolent in cœnis ſortibus *hi omnes ludere, & ſibimetipſis inuicem imperare vt prophetent, & ſecundùm ſuas concupiſcentias eos ſibi prophetare, erit ille qui iubet & maior & dominantior prophetico ſpiritu, cùm ſit homo: quod eſt impoſſibile. Sed tales quidem qui iubentur ab ipſis ſpiritus & loquuntur quando volunt ipſi, terreni & infirmi ſunt, audaces autem & impudentes à ſatana immiſſi ad ſeductionem & perditionem eorum, qui non firmam fidem, quam ab initio per Eccleſiam acceperunt, cuſtodiunt. [7] Adhuc etiam [&] amatoria & adlectantia efficit, vt & corporibus ipſarum contumeliam inroget hic idem Marcus quibuſdam mulieribus, etſi non vniuerſis. Hæ ſæpiſſimè conuerſæ ad Eccleſiam Dei confeſſæ ſunt, & ſecundùm corpus exterminatas ſe ab eo velut cupidine, & inflammatas valde illum ſe dilexiſſe, vt & diaconus quidem eorum qui ſunt in Aſia, ſuſcipiens eum in domum ſuam inciderit in huiuſmodi calamitatem. Nam cùm eſſet vxor eius ſpecioſa, & ſententia & corpore corrupta eſſet à mago iſto, & ſecuta eum eſſet multo tempore, poſt deinde cum magno labore fratres eam conuertiſſent, [8] omne tempus in exhomologeſi conſummauit, plangens & lamentans ob hanc quam paſſa eſt ab hoc mago corruptelam. Et diſcipuli autem eius quidem [9] circumobuerſati] in iiſdem, ſeducentes mulierculas multas corruperunt, perfectos ſemetipſos vocantes, quaſi nemo poſſit exæquari magnitudini agnitionis ipſorum, nec ſi Paulum aut Petrum dicas, vel alterum quendam Apoſtolorum, ſed plus omnibus ſe cognouiſſe, & magnitudinem agnitionis illius, quæ eſt inenarrabilis virtutis, ſolos ebibiſſe. Eſſe autem ſe in altitudine ſuper omnem virtutem. Quapropter & liberè omnia agere, nullum in nullo timorem habentes: propter enim redemptionem & incomprehenſibiles & inuiſibiles fieri iudici. Si autem & apprehenderit eos, aſſiſtentes ei cum redemptione hæc dicent, O aſſeſſor Dei & myſticæ illius pro Æonon Siges, quam magnitudines ſemper videntes faciem [10] Patris, te via] & adductore vtentes, abſtrahunt ſurſum ſuas formas, quas valde audax illa ducta phantaſmate propter bonum propatoris emiſit nos imagines illorum, tunc intentionem illorum quæ ſunt ſurſum, quaſi ſomnium habens. Ecce, iudex in proximo, & præco me iubet

Mulieres ditiores ſeducebat, & falſo eis ſuadebat, ſe illas prophetiſſas efficere.

Quarundã diuitiis & corporibus nefarie abutebantur.

Mulieres Catholicæ, impoſtorem hæreticum conſpuunt & execrãtur.

* à Deo.

*homines

Amatoriis poculis quarundam amores ſibi cõciliabat.

Merces qua hæreſiarchæ hoſpes cõpenſatur.

Confeßio peccatricis pœnitentis.

Omnia ſibi licere putabant Marci ſectatores.

Horrendis fictiſq; precationibus vtebantur, iudiciꝗ diuini terrore perculſi.

meæ defensioni adesse, tu autem quasi quæ scias vtrorumque nostrorum rationem, tanquam vnum existentem, iudici assiste. Mater autem citò audiens hæc, [11] Homericam inferorum galeam eis superimposuit, vt inuisibiliter effugerent iudicem, & statim eripiens eos in thalamum duxit, & reddidit suis sponsis. Talia autem dicentes, & operantes, & in iis quoque quæ secundùm nos regiones, Rhodanenses multas seduxerunt mulieres, [13] quæ cauteriatas conscientias habentes quædam quidem * [12] & iam in manifesto exhomologesin faciunt, quædam autem [14] reuerentes, hoc ipsum in silentio sensim semetipsas retrahunt, desperantes à vita Dei. Quædam quidem in totum absceſſerunt, quędam autem [inter] vtrunque dubitantes [&] quod est prouerbij, passæ sunt, [15] neque intus, neque foris existentes, hunc fructum habentes seminis filiorum agnitionis.

*etiam.

ANNOTATIONES.

1 Pro calice enim vino mixto] *Ne Marcũ hunc, magicæ imposturæ peritißimum iniuria superiori capite dixisse videretur, tria præstigiarum illius exempla subnectit. Primum apertiùs his narrat Epiphanius:* Aiunt tria pocula ex vitro albo apud ipsos parari, mixta vino albo: & in ea quæ perficitur ab ipso incantatione, & Eucharistia esse putatur, statim transmutari, vinúmque fieri rubrum velut sanguinem: alterum purpureum: tertium cæruleum. *Secundum autem erat, dum ex minore poculo, quod seductis mulierculis porrexerat, multo maius, quod ipse tenebat, adeò explebatur, vt etiam ex ipso supereffundi putarent. Postremum; quando quæ palpitantes, & stupentes deliria effutiebant, vaticinia esse sibi persuadebant. Hinc primùm obserua quantæ, qualésue sint hæresiarcharum artes, & Cacodæmonis vires in erroribus propagandis: quippe qui Apostolos, Prophetas & Martyres Catholicũ dogma innumeris miraculis constabilisse cernentes, illísque hominũ mentes facilè commoueri: hoc charismate se omnino destitui iniquißimo animo ferunt, & tanto liuore tabescunt, vt sanctorũ miraculis, quàm maximè possunt, detrahãt. Vt autem vel illos æquare saltem videantur, ad diabolicas magorum fraudes sese conuertunt, quibus incautis imponant, auaritiam suam expleant, & gloriæ inseruiant. Nec deest furoris sui satelitibus, technarúmque ministris mendaciorum parens, qui cum exigentibus hominum delictis permiserit æquißimus & supremus iudex, nihil nõ potest. Hinc stupendæ imposturæ Appollonij Tianei, quibus apud Eusebium, Hierocles illum conatur Christo adæquare. Inde oracula illa Delphica, Pythica, Claria, Dodonea, quæ saluberrimo Christi aduentu periisse scribit idem Eusebius. Ex eadem officina prodierunt insignes Simonis Magi illusiones, quas fusißimè describunt Clemens, Abdias, Iustinus, & hic noster Irenæus. Similibus artibus grassabitur filius ille perditionis, cuius aduentus erit in signis & prodigiis mendacibus. Postremò & hic obseruare licet impios illos priores Gnosticos, relicto Catholicorum ritu, quem Christus per Apostolos omnibus Ecclesiis tradiderat, celebrandæ Eucharistiæ, recentes formulas cuiusdam cœnæ finxisse, quod & posteriores nostro hoc æuo sedulo imitati sunt.*

Contra hieroclem.

lib. 4. de præpa. ca. 1. & 2. et lib. 5. cap. 1. 2. 3. 4. lib. 6. de cõstit. Apost. ca. 9. et lib. 2. reco.

2 Mulieribus dans calices mixtos] *Augustißimi sacrificij Eucharistiæ ceremonias illos mutasse, vel hinc clarum est, quod consecrandi, offerendi & integrum Sacerdotij munus, suis etiam meretriculis concedebant: quod Quintiliani, Pepusiani, & Phrygæ postmodum imitati eam ob rem, vt putrida membra, ab Ecclesia Christi resecti, inter Satanæ manus à Damasceno, Augustino, & Epiphanio traduntur.* Non permittitur mulieri in Ecclesia loqui, *ait ex Paulo Tertullianus,* sed nec docere, nec tingere, nec offerre, nec vllius virilis muneris, nedum Sacerdotalis officij sortem sibi vendicare. *Hoc institutum à Christo & Apostolis promanasse his testatur B. clemens:* Non permittimus (*verba Apostolorum recitat*) mulieres in Ecclesia docere, sed tantum orare, & magistros audire. Nam magister ipse & Dominus Iesus Christus cum nos duodecim ad docendum Gentes misisset, nusquam mulieres misit ad prædicationem, quamquam non deerant. Erat enim nobiscum Mater Domini, & sorores eius, præterea Magdalena, Maria Iacobi, & Martha, & Maria, sorores Lazari, & Salomæ, & quædã aliæ. Si enim caput mulieris vir est, nõ est æquum reliquũ corpus capiti imperet. *Et hanc quoque veterum Gnosticorum impietatem recentiores imitantur, adeò verum est prouerbium, Patrem sequitur sua proles, cum Sacerdotium nullum superesse asserunt, quod non etiam ad mulieres porrigatur; easdémque publicis suis cœtibus, quos Ecclesias putant, non tantum interesse, de sacris disserere, sed & cantitare iubent, licet Apostolus & illas tacere magna cautione iubeat* 1. Corinth. 14. 1. ad Timot. 2. & 5. cap.

lib. de hære. cõtra hære. 49.
lib. de velan. virginibus.
lib. 3. cõstit. Apo. ca. 6.

3 His similia] *Ita vetus codex; Græcè quoque* τοῖς παραπλήσια: *ideo deleuimus,* dissimilia.

4 Datur autem intelligi Dæmonem quẽdam] *Vt piis Ecclesiæ Dei pastoribus nunquam non adest Spiritus sanctus, qui eos doceat, dirigat, & seruet: sic pseudoprophetis Satanam operas suas non denegare, cum hoc loco, tum libro secundo cap. 57. euidentißimè comprobat, vnam & eandem esse eis cum Dæmoniis conuersationem asserens. Atque vt priscorum scilicet Iudæ, Simonis, Manetis, Appellis, Nestorij, Montani, Nouati, & Berengarij historias prætercam, aliquot nostri sæculi hæresiarcharum obseßiones attingam. Quisquis sedato animo Martini Lutheri arrogantiam, iactantiam, maledicentiam, furorem animi, obscœna verba, furiosa conuitia in omnes ordines, & Satanicam superbiam, qua se mille Augustinos, mille Cyprianos, mille concilia martyrum, doctorúmque priscorum myriadas, si contra se starent, non curare dicit: & aduer-*

ſus dicta Patrum, hominum, angelorúmque (verba illius ſunt) dogma ſuum cõſtituere: quiſquis (inquam) hæc cum eis, quæ ſuis ſcripta reliquit, comparare voluerit, illum à diabolo corpore & animo agitatum fuiſſe non dubitabit. Scribit enim Lib. pro ſcholis erigendis, Aliqui gloriantur de ſpiritu: ſed ſpiritus huc, ſpiritus illuc, ego quoque fui in ſpiritu; atque etiam ego vidi ſpiritus, forte pluſquam illi ipſi adhuc intra annum videbunt. *Et longè apertius libello de Miſſa angulari, ait, eius enim verba hæc ſunt.* Diabolum & ſe inter ſeſe mutuũ familiariter noſſe, & quod plus vno ſalis medio ſimul comederint, illúmq; dulci alloquio ſe frequenter conueniſſe, & nocte excitaſſe, atq; ſtimulaſſe vt contra Miſſam ſcriberet, & ad eam rem argumenta ſuppeditaſſe. *Zuinglius ſacramentariorum coryphæus, lib. de ſupplemento Euchariſtiæ narrat, anxiè cogitanti ſibi, quomodo verba inſtitutionis ſacramenti corporis Chriſti in alienũ ſenſum detorqueret, intempeſta 13. Aprilis nocte ſpiritũ monitorem adfuiſſe: & albúſne, an ater fuerit, ambigit; qui autem mentis cõpos eſt, nocturnum illud negotium perambulans in tenebris, aliquem ex poteſtatibus tenebrarum extitiſſe non dubitabit. Quin & Lutherus lib. de abroganda miſſa, Oecolampadium Zuinglij cooperarium, alióſque ſacramentarios ignitis Satanæ telis in ſubitaneam mortem impulſos affirmat. Eraſmus Alberus Baſilienſis Eccleſiaſtes Cacodæmonem Carolſtadio concionãti procerioris ſtaturæ hominis ſpecie apparuiſſe ſcribit, triduo antequam ad tartara abriperetur. Quid Caluinum moror? Ipſe epiſtola ad Bucerum monentem, vt maledictis & conuiciis abſtineret, reſpondit,* Non ſui eſſe ingenij morbum, ſed ſui Genij. *Non hoc ſit à ſpiritu Domini malo, qui ab eo. qui pacis eſt, & Chriſtianæ modeſtiæ toto cœlo differt, exagitari, & duci, iudicent prudentiores.*

5 Pater omnium] *Ita vetus co. Græcè quoque* πατὴρ τῶν ὅλων: *expunximus igitur* omnem.

6 Sicut melior nobis, &c.] *Licet,* meliora, *haberent veteres omnes editiones cum codice manu ſcripto, viſum eſt tamen immutare, cum apertiſſimũ mẽdum eſſet: quod ex Græca lectione ſic reſtituetur:* Sicut melior nobis de huiuſmodi dixit quod audax & impudens anima inani aëre incaleſcit καθὼς ὁ κρείσσων ἡμῶν ἔφη, περὶ τῶν τοιούτων, ὅτι τολμηρὸν καὶ ἀναιδὲς ψυχὴ κενῷ ἀέρι θερμαινομένη *Cuius autem ſcriptoris verba ſint, ſi quæris, memineris ſuperius nos ex Euſebio annotaſſe, hunc martyrem priſcorum verba frequenter adducere, tecto nomine: difficile verò ac penè ἀδύνατον eſt, ex tam exiguis reliquiis ſcriptorũ illius ſæculi, quæ ſuperſunt colligere.*

7 Adhuc etiam & amatoria] Pocula, *vel deeſſe, vel ſubaudiendum non dubito. Philtris autem, id eſt poculis ad illecebras amoris ciendas arte compoſitis, impuros homines iſtos vſos fuiſſe: ſed & Carpocratis ſectatores iiſdem artibus pudicitiæ mulierum inſidiatos cap. 20. huius libri narrat. Verùm ab eorum vſu etiam prophanos abhorruiſſe his oſtendit Ouidius.*

Nec data profuerunt pallentia philtra puellis:
Philtra nocent animis, vímque furoris habẽt.

Attende igitur quàm vagis & fœdis libidinibus conſpurcata erat horum conuerſatio, quámque propter flagitioſos quoſdam nebulones, malè audiret nomen Chriſtianum, interque gentes blaſphemaretur.

8 Omne tẽpus in exomologeſi conſummauit] *Magno conſenſu Græci & Latini Patres, confeſſionem illam, qua quis poſt baptiſmum ſe multorum peccatorum reum ingenuè agnoſcit, non ſolùm coram Deo, aut generali; ſed & coram eis qui Eccleſiæ præſunt, & quæ apertã diſtinctámque continet delictorum enumerationem, Exomologeſin vocarunt. Hanc vero Chriſti præſcripto, Apoſtolorũ vſu, & vniuerſarum per orbem Eccleſiarum conſenſu, ad eluenda peccata neceſſarium remedium eſſe, & ſecundã à naufragio tabulam ex hoc capite apertum eſt. Qui autem ex ſacris literis hoc comprobari poſtulauerit; Auguſtinum audiat:* Nemo ſibi dicat, *ait,* occultè ago, apud Deum ago, nouit Deus qui mihi ignoſcit, quia in corde ago. Ergo ſine cauſa dictũ eſt: Quæ ſolueritis in terra, ſoluta erunt in cœlo? Ergo ſine cauſa ſunt claues datæ Eccleſiæ Dei? Fruſtramus Euangelium Dei? Fruſtramus verba Chriſti? *Non ſolum apertis illis Ieſu Chriſti vocibus, quibus dicendi iuris in delinquentes, paſtoribus confertur poteſtas: ſed & Ioannis Baptiſtæ & Apoſtolorum praxi hanc euidentiſſimè confirmari, ante multa ſæcula exiſtimauit magnus ille Baſilius in Regulis breuioribus:* Neceſſario, *inquit,* his peccata aperiri debent, quibus credita eſt diſpenſatio myſteriorum Dei: Siquidem rationem hanc in pœnitentia etiam veteres illos cernimus ſequutos fuiſſe, quando & in Euangelio ſcriptum eſt, quod Ioanni confitebantur peccata ſua: & in Actis Apoſtolicis ipſis à quibus etiam baptizabantur cuncti. *Viri ab Apoſtolicis primi Tertulliani, addam ſuffragium:* Tantum, *ait,* releuat confeſſio delictũ, quãtum diſſimulatio exaggerat. Confeſſio enim ſatisfactionis conſilium eſt, diſſimulatio contumaciæ. Actus pœnitentiæ; qui magis Græco vocabulo exprimitur & frequentatur, exomologeſis eſt, qua delictũ Domino confitemur, non quidem vt ignaro: ſed quatenus ſatisfactio confeſſione diſponitur, confeſſione pœnitẽtia naſcitur, pœnitẽtia Deus mitigatur. Itaque exomologeſis proſternendi & humilificandi hominis diſciplina eſt, &c. *Et paulò poſt.* Ieiuniis, preces alere, ingemiſcere, lachrimari, & mugire dies, noctéſque ad Dominum Deum tuũ, preſbyteris aduolui, & aris Dei adgeniculari, &c. *Tantum præceptorem ſequatur non inferior diſcipulus Cyprianus:* Videt Deus, *ait,* corda & pectora ſingulorum, & iudicaturus nõ tantum de factis, ſed & de verbis & de cogitationib⁹ noſtris, omniũ mentes, voluntatéſq; cõceptas in ipſis ad clauſi pectoris latebris intuetur. Denique quãto & fide maiore, & timore meliore ſunt, qui quamuis nullo ſacrificij aut libelli facinore conſtricti: quoniam tamen de hoc vel cogitauerunt, hoc ipſum apud Sacerdotes Dei dolenter & ſimpliciter confitentes, exomologeſim conſcientiæ faciunt, animi ſui pondus exponunt, ſalutarẽ medelam paruis licet & modicis vulneribus exquirunt, ſcientes ſcriptum eſſe; Deus non deridetur. *Græcas etiam per Orientem Eccleſias, hos docuiſſe & ſeruaſſe ritus euidentiſſimum eſt ex D. Clementis epiſtola 1. ad Iacobum: Dioniſio ad Demophilũ: Origene in Pſal. 32. Euſebio lib. 5. hiſt. cap. 27. & lib. 6. cap. 27. quorum ſententias breuitati conſulens non adfero.*

Lib. 50. homil. ho. 49. Matt. 18. Ioan. 20. Interrog. 288. Mat. 3. Acto. 19. Lib de pœnit. Lib. de lapſis.

9 Circumobuerſati] *Ita ve. co. deleuimus autem,* circumobſeruati.

10 Patris

10. Patris te via] *expunximus* Matris sui à te, *authoritate ve.co. & græcæ lectionis.*

11. Homericam inferorum galeam] *Prouerbio isto innuit non maioris momenti esse istorum somnia, quàm poetarum figmenta. Desumptum est autem ex Homero Illiados. 5. qui fingit Palladem se galea Orci contexisse, ne à Marte cõspiceretur. Idem postea vsurpat NaZianZenus 1. orat. in Iulianum, qui rabiem ac furorem in Christianos, externæ cuiusdam philosophicæ mansuetudinis simulachro operire volebat.* Nulla ratione, *ait Theologus*, vnquam, seipsum occultabit, ne si in omnem quidem partem se vertet, atque in omnes formas consiliorum calliditate atque artificio mutet atque Orci galeam, vt dici solet, induat aut Gygis annulo & Palæ conuersione sese suffuretur. *Vsus est & eodem Origenes lib. 1. contra Celsum, magis conuenisse declarans vt Christus in Aegyptum fugiens, subduceret sese Herodis insaniæ, quàm si Plutonis galea latitans, eundem fefellisset.*

12. Etiam in manifesto exomologesim faciũt] *Publicam pœnitentiam in prisca Ecclesia vsitatam fuisse vel ex hoc loco omnibus liquet, cuius hic modus erat: Facta coram legitimo pastore peccatorum tum occultorum, tum publicorum, si quæ erant enumeratione: cum Ecclesiæ ædificationi expediret, sacerdotis authoritate, & pœnitentium consensu, mulctas, satisfactiones, seu mauis, pœnitentiæ fructus palam agere iubebantur. Ritus latißimè describit Concilium Agathense, dist. vigesim. capite In capite. Hoc ita se habere, & Theodosij Imperatoris exemplum indicat: & disertis verbis testantur Origenes homi. secunda In psalm. 32. Cyprianus lib. de lapsis: Tertullianus lib. de pœnitentia.*

13. Cauteriatas] *Alludit ad hanc Pauli sententiam:* In nouissimis temporibus discedent quidam à fide attendentes spiritibus erroris & doctrinis Dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, cauteriatam habentium suam conscientiam: *qua, ducta metaphora à seruis maleficis, & bestiis quæ cauterio, vt dignosci queant, notantur: futurorum hæreticorum mendacia, hypocrises & imposturas, quibus noctes diesque reclamante conscientia orbi imponunt, & tanta obstinatione quasi traducto cauterio indurescunt, vt citius frangas quàm corrigas.* 1. ad Timo. 4.

14. Reuertẽtes] Reuerẽtes *legendũ arbitror cum græcè legatur, αἱ δὲ δυσωπούμεναι, id est, leuitatis, defectionis, aliorúmque vitiorum, quibus deprauatæ impostorum fallacia fuerant, pudore affecta, & in seipsis erubescentes.*

15. Neque intus neque foris] *Græcum prouerbium est; μήτε ἔξω μήτε ἔσω, eleganter his mulierculis accommodatum, quæ cum apertè viderent se à Gnosticis delusas, & corruptas mente & corpore fuisse, nec ipsis vltra adhærebant, nec Ecclesiæ per exomologesim reconciliari satagebant. Simile est huic,* Media agina ferri, *quo Tertullianus vtitur in eos, qui inter bonum & malum, vt inter sacrum & saxum suo arbitrio agitati, in neutram partem feruntur. Ergo nostri temporis, mediatores, quos* politicos *vulgò appellamus, rectè ἀμφοτερίζοντας, καὶ ἀμφιβίους mulierculis hisce non absimiles nominari posse crediderim.* Lib. contra Hermogenem.

*QVEMADMODVM QVIDAM EX EIS PER numeros & syllabas & per literas conantur constituere eam quæ est secundùm eos *argumentationem.*

*agnitionem.

CAPVT X.

HIc igitur Marcus vuluam & susceptorium [1] Colarbasi silentij semet solum lumen fuisse dicens, quippe vnigenitus existens semen quod depositum est in eum, hic enixus est illã quæ est à summis & ab inuisibilibus [& innominabilibus] locis quaternationẽ descẽdisse figura muliebri ad eum. Quoniam, inquit, eius masculinum mundus ferre non poterat, & ostendisse quoque semetipsam quę esset, & vniuersorum genesim, quam nemini vnquam neque deorum neque hominum reuelauit, huic solo enarrasse, ita dicẽtem, Quando primùm pater, cuius pater nemo est, qui est incogitabilis & [2] insubstãtiuus, qui neque masculus neque fœmina est, voluit suum inenarrabilem, narrabilem fieri, & quod inuisibile sibi est, formari; aperuit os, & protulit verbum simile sibi, quod adsistens ostendit ei quod erat ipse cùm inuisibilis forma apparuisset. Enunciatio autem nominis facta est talis: Loquutus est verbum: verbum primum nominis eius fuit ἀρχὴ, & syllabæ eius literarum quatuor. Coniunxit & secundam, & fuit hæc literarum quatuor. Post locutus est & tertiam, & fuit hæc literarum x. Et eam quæ est post hæc locutus est, & fuit ipsa literarum XXII. facta est ergo enunciatio vniuersi nominis, literarum XXX. syllabarum autem quatuor, vnumquodque autem elementorum suas literas & suum characterem, & suam enunciationem & figurationes & imagines habere: & nihil eorum esse, quod illius videat formam, neque ipsum super elementum est. Sed ne cognoscere eum, sed ne quidem proximi eius vnumquodque enunciationem scire, sed quod ipse

Quaternationem instar mulieris ad se descendisse, & arcana reuelasse, fingebat Marcus.

A literis, syllabis, characteribus, & figuris, figmẽtorum suorum confirmationem petebant.

enunciat, ita omne quod enunciat, illud quod est totum nominet. Vnumquenque enim ipsorũ, pars existens totius, suum sonum quasi omne [nominare:] & non cessare sonantia,
Restitutio vniuersorũ. quoadusque* extra] nouissimam literam nouissimi elementi singulariter enunciata deueniant. [3] Tunc autem [&] redintegrationem vniuersorum dicit futuram, cùm [4] omnia deuenientia in vnam literam,] vnam & eandem consonationem sonent, cuius exclamationis imaginem esse, Amen, simul dicentibus nobis tradidit [5] esse. Sonos] autem eos esse
De Angelis, somniũ. Mat. 18. qui formant insubstantiuum & ingenitum Æona, & esse has formas quas dominus angelos dixit, quæ sine intermissione vident faciem Patris. Nomina autem elementorum communia & enarrabilia Æonas & verba & radices & semina & plenitudines & fructus vocauit, singula autem ipsorum & vniuscuiusque propria in nomine Ecclesiæ contineri, &
Deliria de numero, situ, enũciatione, & calculo, elementorum Alphabeti Græcorum. intelligi ait. Quorum elementorum nouissimi elementi vltima litera vocem emisit suam, cuius sonus exiens secundùm imaginem elementorum elementa [6] propria] generauit, ex quibus & quæ sunt hîc, disposita dicit, & ea quæ sunt ante hæc generata: ipsam quidem literam cuius sonus erat consequens, sonum deorsum à syllaba sua sursum receptam dicit, ad impletionem vniuersi. Remansisse autem deorsum sonum quasi foras proiectum, elementum autem ipsum ex quo litera cum enunciatione sua descendit deorsum, literarum ait esse x x x. & vnaquæque ex his x x x literis in semetipso habere alias literas, per quas nomen literæ nominatur. Et rursus alias per alias nominari literas, & alias per alias, ita vt in immensum decidat multitudo literarum. Sic autem planiùs disces quod dicitur. Delta elementum literas habet in se quinque, ipsum Δ, & E, Λ & T, & A, & hæ rursus literæ per alias scribuntur literas, & aliæ per alias. Si ergo vniuersa substantia deltæ in immensum decidit, aliis alias literas generantibus & succedentibus alterutrum, quantò magis illius elementi maius esse pelagus literarum? Et si vna litera sic immensa est, vide totius nominis profundum literarum, ex quibus propatora Marci silentium constare docuit. Quapropter & patrem scientem incapabile suum, dedisse elementis, quæ & Æonas vocat vnicuique eorum suam enunciationem exclamare, eo quòd non possit, v-
Figmentũ de Veritatis figura. num [7] illud] quod est totum enunciare. Hæc itaque exponente ei quaternationem [dixisse.] Volo autem tibi & ipsam ostendere veritatem. Deposui enim illam de superioribus ædificiis, vt circunspicias eam nudam, & intuearis formositatem eius. Sed & audias eam loquentem, & admireris sapientiam eius. Vide quid igitur in caput eius sursum primùm A & Ω, Collum autem B & Ψ, Humeros cum manibus Π & X. Pectus Δ & Φ. Cinctum E & Υ. Ventrem X & Τ. Verenda H & Σ. Femora Θ & P. Genua I & Π. Tibias K & O. Crura Λ & Ξ. Pedes M & N. Hoc est corpus eius quæ est secundùm magum veritatis, hæc [8] figura] elementi, hic character literæ, [&] vocat elementum hoc, hominem: esse autem fontem ait eum omnis verbi, & initium vniuersæ vocis, & omnis inenarrabilis enarrationem, & taciti silentij os, & hoc quidem corpus eius. Tu autem sublimius alleuãs sensus intelligentiam, autogenitora & patrodotora, verbum ab ore veritatis audi. Hęc autem cùm dixisset, illa attendentem ad eum veritatem & aperientem os, locuta est verbum: verbum autem nomen factum, & nomen esse hoc quod scimus & loquimur Christum Iesum, quod cùm nominasset, statim tacuit. Cùm autem putaret Marcus, plus aliquid eam dicturam rursus quaternatio veniens in medium ait, Tanquam contemptibile putasti esse verbum quod ab ore veritatis audisti, non hoc quod scis & putas habere, olim est nomen.
Nominis Iesu Marciana explicatio. Vocem enim tantùm habes eius, virtutem autem ignoras. Iesus autem est insigne nomen sex habens literas, ab omnibus qui sunt vocationis cognitum. Illud autem quod est apud Æonas pleromatis, cùm sit multifarium existens, alterius est formæ, & alterius typi. Quod intelligitur ab ipsis qui sunt cognati eius, quorum magnitudines apud eum sunt semper. Hæc igitur quæ apud nos sunt vigintiquatuor literæ, emanationes esse intellige trium vir-
Græcarum 24 literarum, mutarum, vocalium, semiuocalium, & duplicium conficta interpretationes. tutum, imaginales eorum quæ continent vniuersum, quæ sunt sursum elementorum, numerum. Mutas enim literas nouem puta esse, patris & veritatis, quoniam sine voce sint, hoc est, & inenarrabiles & inloquibiles. [Semiuocales] autem cùm sint octo, Logi esse & Zoes, quoniam quasi mediæ sint inter mutas & vocales, & recipere eorum quidem quæ supersint, emanationem, eorum verò quæ subsint eleuationem. Vocales autem & ipsas septem esse, Anthropi & Ecclesiæ: quoniam per Anthropum vox progrediens formauit omnia. Sonus enim vocis, formam eius circumdedit. Est igitur Logos habens &

* ad.

habens & Zoe VIII, Anthropos autem & Ecclesia VII, Pater autem & Alethia IX. Ex minori autem computatione quod erat apud Patrem descēdit emissus illuc vnde fuerat separatus ad emendationem factorum, vt pleromatum vnitas æqualitatem habens, fructificet vnam in omnibus quę est ex omnibus virtus:& sic is qui est numeri VII, eorum qui sunt octo accepit virtutem,& facta sunt tria loca similia numeris, cùm sint octonationes[quæ ter]in se venientia vigintiquatuor ostenderūt numerum: & tria quidem elementa, quæ dicit ipse trium in coniugatione virtutum existere, quæ fiunt VI. ex quibus emanauerunt vigintiquatuor literæ, quadripertita inenarrabilis quaternationis ratione eundem numerum faciunt, quæ quidem dicit illius qui est[innominabilis] existere. Indui autem eas à tribus virtutibus, in similitudinem illius qui est inuisibilis. Quorum elementorum imagines imaginum esse eas quæ sunt apud nos duplices literæ. Quas cū XXIIII literis adnumerantes, virtute quæ est secundùm analogiam, XXX faciunt numerum. Huius rationis & dispositionis fructum dicit in similitudinem imaginis apparuisse, & illum qui post VI dies quartus ascendit in montem, & factus est VI. qui descendit & detentus est[in] hebdomade cùm esset insignis octonatio,& [9] haberet] in se omnem elementorum numerum, quem manifestauit, cùm ipse venisset ad baptismum, columbæ descensio, quæ est Ω & A. Numerus enim ipsius vnum & DCCC. & propter hoc Mosen in sexta die dixisse[hominem factum, dispositionem autem in sexta die] quæ est in cœna pura: nouissimum hominem in regenerationem primi hominis apparuisse. Cuius dispositionis initium & finem sextam horam in qua affixus est ligno: perfectum enim sensum scientem eum numerum qui est sex, [10] virtutem] fabricationis & regenerationis habentem, manifestasse filiis luminis eam generationem quæ facta est per eum, qui manifestatus est insignis in eum numerum. [11] Hinc] etiam & duplices literas numerum insignem habere ait. Insignis enim numerus commixtus vigintiquatuor elementis, XXX literarum nomen explicuit. [12] Vsus] est autem diacono VII numerum magnitudinem, quemadmodum dicit Marci Sige, vt ab se cogitatæ cogitationis manifestetur fructus: & insignem quidem hunc numerum in præsenti, [13] ait] eum qui ab insigni figuratus est, intelligi eum qui quasi in partes diuisus est, aut præcisus & foris perseuerauit, qui sua virtute & prudentia per eam quæ est ab eo emissionem, hunc qui septem virtutum secundùm [14] imitationem] hebdomadis virtutis animauit mundum, & animam posuit esse huius vniuersi quod videtur. Vtitur autem & ipse hic hoc opere quasi spontanee ab eo [15] facto reliqua vero] ministrant, cùm sint imitationes imitabilium enthymesin matris, & primum quidem cælum sonat A, quod autem est post illum E, tertium autem H, quartum verò & medium numeri VII, Iota virtutem enarrat, quintum verò O, sextum autem Υ, septimum autem & IIII à medio Ω elementum[16] exclamat]quemadmodum Marci Sige: quæ multa quidem loquacius exequitur, nihil autem verum loquens affirmat. Quæ virtutes, ait, omnes simul in inuicem complexæ sonant & glorificant illum à quo emissa sunt, gloria autem soni mittitur in propatorem. Huius autem glorificationis sonum in terram delatum ait plasmatorem factum, & generatorem eorum quæ sunt in terra.

Silentium Marci loquacissimum.

ANNOTATIONES.

Lib. de præscript. 1. Colarbasi silentij] *Colarbasi huius meminit Tertullianus, quem ita cum Marco iungit, vt eadem cum illo senserit, videlicet alterum Deum esse à Creatore; Christum in carnis substantia non fuisse; Corporum nullam fore resurrectionem; & Græcorum alphabeti literis, sic veritatem omnem affixisse, vt ineptum, vanum, otiosum, imò & periculosum putet, illorum vanitates omnes adferre. At Augustinus, Theodoretus, & Damascenus sectam ei separatim tribuunt. Epiphanius veluti nodum dissoluens, primùm quidem Marci opinionem illum sequutum, tuncque sectam ipsorum instar bicipitis serpentis fuisse affirmat: sed postea velut maius quid præter socios nouisset, de suo quoque nomine vocatos cœtus habuisse.* *Lib. de hæres. Li. 1. hæret. fabul. Catalogo hære. Contra hære. 35.*

2. Insubstantiuus] *Græcè est ἀνούσιος, id est, substantiæ expers Si substantiam, quatenus accidentibus substernitur, vel etiam limitibus corceri potest, Deo haudquaquam quadrare senserint: tantum abest eos errasse, vt etiam suffragantes sibi patres plurimos habeant. Augustinus manifestum esse dicit, Deum abusiuè vocari sub-*

ſtantiam. Dionyſius frequenter ſubſtantiam, ſed ineffabilem, superſubſtantialem & omnibus ſubſtantiis supereminentem, Deitatem vocat. Damaſcenus libro 1. *capit.* 8. τοῖς ὅλαις ὀσίας ἐπιϐατεύσαν καὶ πάσης ὀσίας ἐξῃρημένην, *Id eſt, vniuerſis ſubſtantiis ſupereminentem vltra omnia, & ab omni ſubſtantia exceptam.*

Lib.7 de Tri cap 4. & 5. Li. de cæle. Hie.cap.4 & lib.de Diui.no. c. 1.& 5.

3. Tunc & redintegrationem vniuerſorum] *Non procul recedere videntur à magno illo anno Platonis, quem bona fide dolet Tertull. omnium hæreticorum factum eſſe condimentarium. Quod verò exclamatione Eccleſiaſtica,* AMEN, *commenta ſua confirmari putabant, eiuſdem impudentiæ eſt cum eo, quod Aeonũ ſuorum labyrinthos hac coronide,* PER OMNIA SECVLA SECVLORVM, *probari volebant. Cæterùm*, poſtquam patri omnium per nomen filij & Spiritusſancti oblata fuerat Euchariſtia corporis & ſanguinis Chriſti, AMEN, quod hebraïca lingua, fiat, ſignificat, totum cœtum Chriſtianorum cecinisſe *ſcripſit ante Irenæum Iuſtinus martyr. Putat verò Auguſtinus, ex iis nominibus eſſe, quæ propter ſanctiorem authoritatem in aliam linguam transfuſa non fuerunt. Huiuſque, vt* Hallelu-ia, *ſacroſanctum vſum eſſe affirmat epiſt.* 178.

Lib.2.de anima.

Apolo.2. Lib. 2. de do. Chriſt. cap.11.

4. Omnia deuenientia] *Quinque has voces ex ve.co. adiecimus, conſentiente græca lectione,* ὅταν τὰ πάντα κατελθόντα εἰς τὸ ἓν γράμμα.

5. eſſe. Sonos] *Ita legendum docent codices græci, quibus conformis eſt ve.co.*

6. Propria] *Deleuimus*, progenia, *authoritate ve.co. & græcæ lectionis.*

7. Illud] *Deleuimus* illam : *& mox pro* dediſſe, *repoſuimus* dixiſſe, *authoritate ve.co. & græcæ lect.*

8. Figura] *Expunximus*, factura.

9. Haberet] *Eraſimus*, habet: *& mox ſeptem dictiones addidimus authoritate vet.co. & lectionis græcæ.*

10. Virtutem] *Ita vetus co. græcè etiam* δύναμιν *legitur; prius erat* virtutum.

11. Hinc etiam] *Prius legebatur* Hic etiam.

12. Vſus eſt] *Codices excuſi*, viſus eſt.

13. Ait] *Expunximus*, vt.

14. Imitationem] *Deleuimus*, micationem.

15. Facto, reliqua vero] *Ita ve.co. & litera græca; deleuimus* ab eo fœtore aliqua.

16. Exclamat] *Expunximus* exdant, *authoritate ve.co. & græcæ lectionis.*

QVOMODO SOLVVNT PARABOLAS.

CAPVT XI.

A vagitu & planctu paruulorũ, demonſtrationem petebat Marcus, vt & à Pſalmo Dauidis Pſal.8. a3. Pſal.19.

OStenſionem autem affert ab iis qui nũc naſcuntur infantibus, quorũ anima, ſimul vt de vulua progreſſa eſt, exclamat vniuſcuiuſque elementi hunc ſonum. Sicut ergo ſeptem virtutes (inquit) glorificant Verbum, ſic & anima in infantibus plorans & plangens Marcum, glorificat eum. Propter hoc autem & Dauid dixiſſe, Ex ore infantium & lactantium perfeciſti laudem: & iterum, Cæli enarrant gloriam Dei. Et propter hoc quando in doloribus & calamitatibus anima fuerit, in releuationem ſuam dicit Ω, in ſignum laudationis, vt cognoſcens illa quæ ſurſum eſt anima, quod eſt cognatum ſuum, adiutorium ei deorſum mittat. Et de omni quidem nomine quod eſt xxx. literarum, & de bytho qui augmentum accepit ex huius literis, adhuc etiam de veritatis corpore, quod eſt duodecim membrorum, vno quoque membro ex duabus literis conſtante, & de voce eius quam locuta eſt non locuta, & de reſolutione eius nominis quod non eſt enarratum, & de mundi anima & hominis ſecundùm quæ habet illam quæ eſt ad imaginem, diſpoſitionem ſic delirauit. Dehinc autem quemadmodum ex nominibus æquiparatam virtutem oſtendit eorum quaternatio, referemus, vt nihil lateat te dilectiſſime eorum, quæ ad nos peruenerunt ex iis quæ ab iis dicuntur, quemadmodum ſæpe poſtulaſti à nobis.

ANNOTATIONES.

Lib.de anima. Lib.7.nat. hiſt.

1. Oſtenſionem autem] *Quanta cæcitate, & ſtoliditate laborarent præſtigiatores, vel inde apparet, quòd à vagitu, & eiulatu recens editorum paruulorum, ſuorũ placitorum demonſtrationes peterent, & gloriolam ſibi venarentur. At longè aliud lacrymas illas protendere monet Tertull.* Vitam nempe vagitu ſalutant, & de proſpectu lacrymabilis vitæ, augurem incommodorum vocem illam flebilem quidam interpretantur, *(ait) Platonem vt opinor, in Axiocho, ſi Platonis eſt; Lucretiũ; aut fortaſſe Pliniũ ſubindicans. Is enim Naturã, potius nouercæ crudelioris nomine, quàm melioris parẽtis appellandam cenſet, quòd hominẽ tantum nudum & in nuda humo, natali die abiicit ad vagitu. ſtatim & ploratum, vt vitam à ſuppliciis auſpicetur. Alia ratio vagitus puerorũ atque hîc recitata eſt, etiã adferri poteſt, quã ex verbis Martialis Cãpani medici Burdegalẽſis, latronũ vinculis & cæde diuinitus liberati, libẽter ſubiũgam. Vagitus puerorũ, inquit, cõueniẽter naturæ prodeuntiũ in lucẽ ex vtero matrũ, magno conatu impetúque facultatis expultricis, ea cauſa dari poteſt: quoniã in eo diu incluſi nouam tandem & repentinam loci mutationem facere coguntur. Excluſi expulſiq; foras, poſt qualecunque*

fuerit

fuerit æris temperamentum, ratione reliquorum diuerſè ſemper affecti, confeſtim excipiunt, ſimul & induunt. Quo fit, prout corpora, & ambientis temperies ea circumdantis exſtiterint, vagitus vel edantur frequentes, vel nulli aut rari fiant. Exoriuntur in ſumma, propter loci tepidi, & plerumque temperati exitum, & propter æris ambitum intemperie ſua cutim puerorum ex tẽpore vellicantem, & acriter mordentem, atque ſic vim prorſus alienam calori natiuo inſinuãtem. Natura puerorum iam enatorum rei nouitate perterrita iniuriã quamuis etiam per ſe ægrè ferens queritur: & modo gemitus, modo lacrimas, modo vtrunque ſtatim exprimit ac contrà, quin nihil mali experitur, tunc quieſcit, nec vagit læta ſua ſorte.

QVEMADMODVM CONVERSATIONEM *ſecundum figuram eius * qui apud eos eſt, pleroma exponunt * factum.*

* quæ.

* factam.

CAPVT XII.

SIC autem annunciat perquam ſapiẽs eorum Sige, generationem XXIIII elementorum cum ſolitate eſſe [1] vnitatem] ex quibus duæ ſunt emiſſiones, ſicut prædictum eſt, monas & hen, quæ duplicatæ, IIII factæ ſunt: bis enim duo quatuor, & rurſus duo & quatuor in idipſum compoſitæ, ſex manifeſtauerunt numerum. Hi autem [quadruplicati] vigintiquatuor generauerunt figuras. Et quidem quæ ſunt primæ quaternationis nomina ſancta ſanctorum intelliguntur, quæ non [poſſunt] enarrari, intelliguntur autem à ſolo Filio, quę Pater ſcit quænam ſunt. Alia verò quæ cum grauitate & honore & fide nominãtur apud eum ſunt hęc, Ἄρρητος & σιγὴ, πατὴρ & ἀλήθεια. Huius autem quaternationis vniuerſus numerus eſt literarum vigintiquatuor: ἄρρητος enim nomen literas habet in ſe ſeptem, σιγὴ quinque, πατὴρ quinque, ἀλήθεια VII. quæ compoſita in ſe bis quinque, & bis ſeptem XXIIII numerum adimpleuerunt. Similiter & ſecunda quaternatio Logos & Zoe, Antropos & Eccleſia eũdem numerum elementorum *oſtendunt, & [2] ſaluatoris quoque narrabile nomem Ἰησοῦς, literarum eſt ſex: inenarrabile autem eius, literarum vigintiquatuor. Et χειστὸς literarum VII, quod eſt autem in Chriſto inenarrabile, literarum triginta. Et propter hoc ait eum A & Ω; vt [3] περιστερὰν manifeſtet,] cùm hunc numerum habeat hæc auis. IESVS autem hanc habet (inquit) inenarrabilem geneſim. A matre enim vniuerſorum, id eſt primæ quaternationis, in filiæ locum proceſſit ſecunda quaternatio, & facta eſt octonatio, ex qua proceſſa eſt decas, ſic factum decimo octauo decas: itaque adiuncta octonationi & decuplum eam faciens [LXXX fecit numerum, & rurſus] octuagies decies octingentorum numerum fecit, vt ſit vniuerſus literarum numerus ab octonatione in decadem progrediens octo & octuaginta [4] & DCCC] quod eſt IESVS. Ieſus enim nomen ſecundùm Græcarũ literarũ computum dat ſummam LXXXVIII * habens manifeſtè & ſupercæleſtis IESV ſecundùm eos geneſim. Quapropter [&] A B Græcorum habere monadas octo & decadas VIII, hecatõdas VIII, LXXXVIII numerum oſtendentia, hoc eſt, Ieſum qui eſt ex omnibus conſtans numeris, & propter hoc A & Ω nominari eum, cùm ſignificet ex omnibus eius generationem. Et iterum ita primæ [quaternationis] ſecundùm proceſſionem numeri [in] ſemetipſam compoſitæ x apparuit numerus. A, enim & B [&] ϛ & [5] α in ſemetipſo compoſita x faciunt, quod eſt I, & hoc eſſe volunt Ieſum. Sed & Chriſtus (inquit) literarũ eſt VIII, ex quibus primam octonationem ſignificari, quæ cum Iota applicata [DCCC] LXXXVIII. numerum generauit. Dicitur autem (ait) & filius CHRISTVS, hoc eſt, duodecas: υἱὸς enim nomen literarum quatuor eſt, χειστὸς autem octo quæ compoſita duodecadis oſtenderũt magnitudinẽ. Prius autẽ, inquit, quàm huius nominis inſigne appareret, hoc eſt, Ieſus filiꝰ, in ignorãtia magna fuerũt homines & errore. [Cùm autẽ manifeſtatũ] eſt VI literarũ nomẽ, hoc quod eſt, ſecũdùm carnẽ amictũ eſt, vt ad ſenſibilitatẽ hominis deſcẽderet habẽs in ſemetipſo ipſum quoque [VI] & vigintiquatuor, tũc cognoſcẽtes eũ, ceſſauerunt ab ignoratione, & à morte in vitã aſcenderunt, nomine eis facto ducatore ad patrẽ veritatis. Voluiſſe enim patrẽ vniuerſorum ſoluere ignorãtiam, & deſtruere mortẽ. Ignorantię autẽ ſolutio, agnitio eius fiebat, & propter hoc dictũ ſecũdùm voluntatẽ eius, eũ qui eſt ſecundùm imaginẽ eius, quæ ſurſum eſt virtus, diſpoſitum hominem: à quaternatione enim progreſſi ſunt Æones. Erat autẽ in quaternatione Anthropos & Eccleſia,

Sige, narrat Marco fabulas de vnitate, Senario, & quaternationis nominibus & numeris.

* oſtenderent.

Ieſus, nomẽ narrabile, & inenarrabile.

* habes.

Chriſti nominis Marciana interpretatio.

De Iesu emanatione & manifestatione figmenta *Luc.3 d. Io.1.e.*

Logos & Zoe. Ab iis igitur virtutes, ait, emanatæ generauerunt eũ qui in terra manifestatus est, Iesum: & Logi quidem locum adimplesse angelum Gabriel, Zoes autem Spiritum sanctum, Anthropi autem Altissimi virtutem, Ecclesiæ autem locum virgo ostendit, & sic ille qui est secundùm dispositionem per Mariam generatus apud eum homo, quem pater omnium transeuntem per vuluam elegit per verbum ad agnitionem suam. Cùm autem venisset ipse ad aquam, descendisse in eum quasi columbam eum qui recurrit sursum, & impleuit XII. numerum, in quo inerat semen eorum qui conseminati sunt cum eo, & condescenderunt & coascenderunt. Ipsam autem virtutem quæ descendit, semen dicit esse patris, habens in se & patrem & filium, & eam quæ per eos cognoscitur innominabilis virtus siges, & omnes Æonas: & hunc esse spiritum qui locutus est per os Iesu, qui se confessus est filium hominis, & manifestauit patrem, descendens quidem in Iesum, vnitus est, & destruxit quidem mortem (ait) qui fuit ex dispositione saluator Iesus. Agnouit autem patrem Christum Iesum esse. Ergo Iesum nomen quidem eius, qui [est] ex dispositione homo dicit, positum autem esse in [assimilationem] & figurationem eius qui incipit in eum descendere hominis, quem capientem habere & ipsum hominem, & ipsum Logon, & patrem, & arrheton, & [Sygen,] & Alethian, & Ecclesiam, & Zoen. Hæc iam supra iü iü, & super pheu, & super vniuersam tragicam exclamationem & doloris vociferationem sunt. Quis enim non oderit eum qui tantorum mendaciorũ malus compositor est poëta, cùm videat veritatem idolum à Marco factam, & hoc * Alpha Beta] literis stigmatam nuper, sicut quod est ab initio, quod dici solet, & [6] heri & antè Græci confitentur ab æstimatione [primùm] sedecim accepisse. Pòst deinde procedentibus temporibus semetipsos adinuenisse, aliquando quidem adspiratas, aliquando autem duplices. Nouissimè autem omniũ Palamedem aiunt longas eis adposuisse. Prius igitur quàm apud Græcos hæc fierent, non erat veritas? Corpus enim eius secundùm te Marce, posterius est tempore quàm Cadmos, & eos qui ante eum sunt. Posterius autem his qui reliqua elementa addiderunt temporis quàm palamedes, posterius autem tempore quàm & tu ipse. Tu autem solus in idolum deposuisti eam quæ à te prædicatur veritas. Quis autem sustinebit tuam illam quæ tantùm verbo sata est Sigen, quæ innominabilem nominat Æonem, inenarrabilem exponit, & eum qui inuestigabilis est enunciat, & aperuisse os dicit eum quem incorporalem & infiguratum dicis, & emisisse verbum quasi vnum ex his quæ composita sunt animalia? Verbum quoque eius [simile] esse ei qui eum emisit, & formam inuisibilis factam elementorum quidem esse triginta, syllabarum autem quatuor. Erit ergo secundùm similitudinem verbi pater omnium, sicut [7] tu ais] elementorum quidem triginta, syllabarum autem quatuor. Aut iterũ quis sustinebit te, in schemata & numeros, aliquando quidem triginta, aliquando autem vigintiquatuor, aliquando sex tantùm, concludentem vniuersorum cõditorem, & Demiurgum, & factorem Verbum Dei, & minuentem eum in syllabas quidem quatuor, elementa autem triginta: & omnium dominum qui firmauit cælos, in DCCCLXXXVIII deducentem numeros similiter atque alphabetum? Et idipsum qui omnia capit patrem, à nullo autem capitur, in quaternationem & octonationem & duodecadem subpartientem, & per huiusmodi multiplicationes illud quod est inenarrabile & incognoscibile quemadmodum tu dicis, patris enarrantem? Et quem incorporalem & insubstantiuum nominas, huius materiam & substantiam ex multis literis aliis ex aliis generatis fabricas, ipse Dædalus fictor [&] faber malus factus sublimissimæ virtutis: & quem indiuisibilem dicis substantiam, in mutas & vocales & semiuocales sonos subdiuidens, id quod est mutum. In his omnium patri & huius intentioni mentiens, in summam blasphemiam & magnam impietatem immisisti omnes qui tibi credũt. Quapropter & iustè & aptè tali temeritati tuę diuinæ adspirationis Senior & præco veritatis, inuectus est in te dicens sic, [8] Idolorum fabricator Marce, & portentorum inspector, astrologiæ cognitor & magicæ artis, per quæ confirmas erroris doctrinas, signa ostendens his qui à te seducuntur apostaticæ virtutis operationes, quæ tibi præstat tuus pater Satanas per angelicam virtutem [9] Azazel facere, habens te præcursorem contrariæ aduersus Deũ nequitiæ. Et hæc quidem amator Dei Senior. Nos autẽ reliqua mysteria eorum, quę sunt longa, conabimur breuiter expedire, & ea quę multo tempore sunt occultata, in manifestũ producere. Sic enim fit vt facilè argui & cõuinci possint ab omnib⁹.

Deliria de Spiritu sancto & columba descendẽte in baptismo Domini.

Irenæus, figmenta superiora detestatur & refutat.

Alpha Beta.

Hæretici pro veritate quã pollicemur, Idola inducunt.

Commenta hæreticorũ haudquaquam ferẽda sunt.

Deum incorporeum, ex variis literis fabricabant.

Antiquioris cuiusdã, acerrima inuectiua in Marcũ.

ANNOTA-

ANNOTATIONES.

1 Vnitatem] *Ita ve.co.cui conformis est græca lect. excusi habebant,* vnitam.

2. Et saluatoris nomen narrabile] *Hæc deliria de literarum nominis,* Iesu *numero & potestate expendit diligenter lib.2.cap.41.*

3. Vt περιστερὰν manifestet] *Antiqua omnia exẽplaria,* Per ista manifeste, *habebant, mendum tamen facilè indicat Tertullianus in calce libri de præscript.* Denique Iesum Christum, aiebant hæretici, descendisse, id est, columbam in Iesum venisse, quæ græco nomine cum περιστερὰ pronuntietur habere secundum numerum DCCCI. *Accedit & Epiphanij græca lectio,* ἵνα τὴν περιστερὰν μηνύσῃ: Vt peristeram, id est, columbam manifestet.

4. Et DCCCI.] *Hunc numerum apposuimus ex ve. cod. consentiente græca lectione: deleuimus vero,* dat.

5. Et δ] *Codex manuscriptus habet α: videntur autem α, β, ς, & α, retenta esse pro digitis arithmeticis, vnum, Duo, sex & vnum, quæ coniuncta, 10. efficiunt. Nescio cur interpres notas numerorum græcas retinuerit, quas græca lectio (quam & mendo non vacare suspicor) habet, non seruat.*

6. Heri & ante græci confitentur ab æstimatione] *Quas firmas putabant demonstrationes ex litteris græcorũ, quasi æternæ fuissent, ineptas & futiles esse ostẽdit: cum heri & antè, id est, adeo recentem & tẽporaneam esse illarum inuentionẽ ingenuè profiteantur Græci, quod earum authores, & inuentores facile designent. Cæterum à* CADMO PRIMVM, *non* ab æstimatione, *legendum certissimum est. Hunc enim è Phenicia in Græciam primum sexdecim literas attulisse ferunt α, β, γ, δ, ε, ι, κ, λ, μ, ν, ο, π, ρ, σ, τ, υ, Idque paulo ante Xerxis tempora, euincit ex antiquitatibus Iosephi Eusebius lib. 10. de præpara. euan.cap.2. Simonidem Lyricum poetam postea quatuor Istas ζ, η, ψ, & ω addidisse scribit Plinius lib.8. cap.58. Palamedẽ verò tẽpore belli Troiani θ, ξ, χ, φ, quæ supererant inuenisse.*

Iustinus mar. orat. paræ. Herodot. lib. 5.

7. Tu ais] *Deleuimus* tuus, *autho.vet.cod. & lect. græcæ.*

8. Idolorum fabricator Marce] *Verba Senioris huius, quibus tanto feruore Marci audaciam reprimit, inter ea opera Patrum illius seculi, quæ ad nos vsque peruenerunt, non extare ausim asserere. Porrò non solius Idololatriæ illius interioris, qua somnia sua pro Dei vero verbo constituere satagebant, hæreticos reos facit; (hoc enim omnibus pseudoprophetis commune esse docet Hieronimus) sed etiam quod Dei naturam, & proprietates impuris mendaciis immutarent, aliumque imo & plures deos alienos fingerent, frequenter conuincit infra lib.1.ca. 19; lib.2.ca.9. & 47; & lib.3.cap.40. Subscribit Tertullianus dicens,* Hæreses ab Idololatria non distare, cum & authoris & operis eiusdem sint, cuius & Idololatria. Deum enim aut fingũt alium aduersus Creatorem: aut si vnicum Creatorem confitentur, aliter eum disserunt quàm in vero est. Itaque omne mendacium quod de Deo dicunt, genus est Idololatriæ. *Hæc ille. Apertius quoque Idem lib. aduersus Prax.* Sicut nationes manibus; ita & hæretici verbis idola fabricantur, id est, aliũ Deũ, & alium Christum.

9. Azazel] *Nomen vnius illorum principum Dæmoniorum, qui elementis præsunt, operásque Magis impendunt, ex Cabala hebræorum putat esse Agrippa lib.2. de occult.phi. & alibi meridiei regem esse,* Amaymónque *alias vocari nugatur; eũdem quoque in exercitu Satanæ latißimè imperare scribit Reuchlinus lib.3. de arte Cabalistica.*

QVEMADMODVM EA QVÆ SVNT in lege in suum transferunt figmentum.

CAPVT XIII.

Figmenta de oue perdita, numero binario, & Senario, eorum coniunctione, atq; Drachma perdita.

GEnerationem itaque Æonum, & errorem ouis & adinuentionem, [1] adunantes] in vnum: mysticè audent annunciare hi qui in numeros omnia deduxerunt, de monade & dualitate dicentes omnia constare, & à monade vsque ad quatuor numerantes, sic generant decadem. Vnum enim & duo & tres & quatuor in vnum compositæ decem Æonum generauerunt numerum. Rursus autem dualitas ab ea progressa vsque ad episemon, duo & quatuor & sex, duodecadem ostendit, & rursus à dualitate similiter numerantibus nobis, vsque ad [x,] XXX. numerus ostensus est, in quo est ogdoas & decas & duodecas. [2] Duodecadem] igitur eo quod episemon habuerit consequentem sibi, propter episemon passionem vocant. Et propter hoc circa duodecim numerum cùm labes quædam facta fuisset, ouem luxuriatam aberrasse. Quoniam apostasiam à duodecade factam dicunt. Similiter & à duodecade abscedentem vnam virtutem perisse diuinant, & hanc esse mulierem quæ perdiderit drachmam, & accẽderit lucernam, & inuenerit eam. Sic igitur & numeros reliquos

Luc. 15.

De litera H, episemo, & nonaginta nouẽ ouibus.

in drachma, quę sunt nouẽ, in oue verò vndecies IX. perplexos * sibi semetipsos XCVIIII. numerum generare, quoniam nouies vndecim XCVIIII. fiant. Quapropter tamen hũc habere dicunt numerum. Non pigritabor autem tibi & aliter eos interpretantes annunciare, vt vndique conspicias fructum eorum. Literam enim H cum episemo ogdoadam

* sibimetipsis.

esse volunt cùm ab alpha beta octauo sit posita loco, rursus iterum sine episemo computantes numerum ipsarum literarum & componentes vsque ad H tria contadem ostendũt. Incipiens enim quis ab A, & perficiens in H, per numeros literarum, abstrahens autem episemum & insuper coniungens incrementum literarum, inueniet tricenarium numerum. Vsque[enim]ad E, literæ x v, fiunt: pòst deinde [3] appositus] eis v i i. numerus, i i, & x x. perficit. Cùm autem appositum est eis, H, quod est v i i i. admirabilem triacontadem adimpleuit, & hinc ostẽdunt ogdoadem matrem triginta Æonum. Quoniam igitur ex tribus virtutibus vnitus est tricenarius numerus, ter idem factus x c. fecit. Et ipsa autẽ trias in se composita v i i i i. generauit. Sic ogdoas x c i x. generauit numerum. Et quoniam duodecimus Æon absistens reliquit, [sursum] x i. consequenter dicunt typum literarum in figura logi positum esse. Vndecimam enim in literis esse Λ qui est numerus x x x. & secundùm imaginem positum esse superioris dispositionis, quoniam ab Alpha sine episemo ipsarum literarum numerus vsque ad Λ, compositum secundùm augmentum literarum cum ipso, Λ, x c, & i x, faciunt numerum. Quoniam autem Λ, vndecimo loco est in ordine, adsimilis eorum descendit inquisitionem vt impleret x i i. numerum, & cùm inuenisset eum, adimpleta est: manifestum esse ex ipsa figuratione literæ: Λ enim quasi ad sui similis inquisitionem adueniens, & inueniens & in semet rapiens ipsum, * duodecimi adimpleuit locum, M, litera ex duobus Lambdis ΛΛ consistente. Quapropter & [4] fugere] eos per agnitionem x c i x. locum, hoc est, deminorationem typum sinistræ manus sectari. Qui autem vnum quod additum super x c i x. in dexteram [eius] manum transtulit. Tu quidem hæc pertransiens dilectissime, optimè scio quoniam ridebis multùm, tantam illorum in tumore sapientem stultitiam. [5] Sunt autem digni planctu qui tantum Dei religionem & magnitudinẽ verè inenarrabilis virtutis, & tantas dispositiones Dei per A & B, & per numeros tam frigidos & sic [vi] extortos enunciant. Quotquot autem absistunt ab ecclesia, & iis anilibus fabulis assentiunt, verè à semetipsis sunt damnati. Quos Paulus iubet nobis post primam & secundam correptionem deuitare. Ioannes enim Domini discipulus superextendit damnationem in eos, neque Aue [à] nobis eis dici volens. Qui enim dicit, inquit, eis Aue, communicat operibus ipsorum nequissimis: & meritò. [6] Non est enim gaudere impiis, dicit Dominus. Impij autem super omnem impietatem hi sunt, qui factorem cœli & terræ, vnum Deum omnipotentem, superquem alius Deus non est, ex Labe, & ipsa ex altera Labe facta emissum dicunt: & sic iam secundùm eos esse eum emissionem tertiæ Labis. Quam sententiam dignè [7] exsufflantes & * catanathematizantes, oportet porrò alicubi & longè fugere ab eis: & quanto plus hæc affirmant & gaudent in iis adinuentionibus suis, tanto magis sciamus plus eos agitari ab ogdoadis nequissimis spiritalibus, quemadmodum hi qui in phreneticam passionem inciderunt, aut plus rident & valere se putant, & quasi sani omnia agunt, quædam autem & quasi plus quàm sani sunt, tanto magis malè habent: similiter autem & hi quo magis plus sapere putantur, eneruantes semetipsos [8] super tonum sagitantes, tanto magis non sapiunt. Exiens enim immũdus spiritus ignorantiæ, dein vacantes eos non Deo, sed mũdialibus quæstionibus inueniens, assumens alios spiritus septem nequiores semetipso, & infatuans illorum sententiam, quasi possint quæ sunt super Deum adinuenire, & aptabiliter in exclusionem compositam ogdoadem ignorantiæ nequissimorum spirituum in eos deposuit.

De Lambdæ figura et virtute.

Irrisione, vel potius, deploratione, digna est hæreticorũ vesania.

Deficientes ab ecclesia, proprio iudicio condẽnati sunt.

Tit 3.

2. Ioan. 9

Quam impiè de Deo opinentur.

Cauendi et detestandi sunt hæretici, quippe à spiritibus malignis agitati, more phreneticorum sibi sapiunt.

* duodecimum.

* catathematizantes.

ANNOTATIONES.

1. Adunantes] *Ita legendum docuit ve. cod. græca lect. habet* ἑνώσαντες ἑαυτοὺς αὐτῷ: *deleuimus itaque* adunantis.

2. Duodecadem] *Expunximus,* Vnde eadem, *authoritate ve. cod. & lectionis græcæ.*

3. Appositus] *Ita reponendum pro* appositis: *vt paulopost* sursum, *pro,* rursum, *docuit vet. cod. consentiẽte græca lect.*

4. Et fugere] *Deleuimus,* figure, *veteris co. & græ. lect. authoritate: vt et paulo post pro,* cos, *reposuimus* eius.

5. Sunt autem digni planctu] *Amentiam eorũ pia miseratione deflendã existimat piissimus hic martyr, quòd Prophetarũ & Apostolorũ scriptis tanta impudentia luxatis, spreta quoque omniũ per orbem ecclesiarũ Apostolica traditione; Christianæ fidei adoranda mysteria per Pythagoricos numeros, & aniles Cabalistarũ fabulas, violenter distorquebant, & Gentibus irridenda exponebant. Itaque hoc grauissimi martyris dicto reuocamur, ne prolixioribus scholiis in numeris illis supputãdis, colligendis & explicandis, oleum & operam perdamus.*

Qui prophana ſitiunt, habent, vnde ſitim expleant. Ego tantum præter ea, quæ ad veram theologiam ſpectant, editiones priores cum veteri codice fideliter conferendi, partes ſuſcepi.

6. Non eſt gaudere impiis] οὐκ ἔστιν χαίρειν *græciſmus eſt, & ſimilibus ſingulis ferè capitibus abundat, vt ſemper annotare immenſum & tædioſum fuerit.*

7. Exufflantes & catanathematizantes] *Alludit ad ſacros illos ritus, quibus in baptiſmo adulti conuerſi ad occidentem manibus impingebant, & expuendo exufflabant, & execrabantur Dæmonem. Idem non minus cautè obſeruabant, hæreticorum blaſphemas ſententias poſtmodum auerſantes. Porrò, baptiſandus antea edocebatur abrenũciare diabolo, vt pluribus in locis teſtatur Clemens Ro. & Chriſto ſe aggregare. In ipſo autem Baptiſmi articulo his profitebatur:* Abrenuncio Satanæ, & operibus eius, pompis, cultui, angelis, & machinationibus eius, & omnibus quæ ſub ipſo ſunt. *His adhuc apertiora alius etiam Apoſtolorum diſcipulus Dionyſius Areop. habet.* Diſcinctum & miniſtrorum manibus exutum baptiſandum, occidentem verſus ſtatuens Epiſcopus, intendentem, manuſque impingentem, ad eandem regionem cõuerſus, inſufflare, ἐμφυσῆσαι τῷ Σατανᾷ & cõſpuere illum ter Satanam iubet, ac præterea ter abrenunciationem profiteri. *Non ſolum enim immunda quæque cum flatu expuere conſueuiſſe chriſtianos ex Tertulliano conſtat, verum & aquam baptiſmi adituros prius ſub Antiſtitis manu conteſtatos eſſe, ſe diabolo renunciare, & pompæ, & angelis eius; atque etiam quotidianis exorciſmis eundem traduxiſſe, expuliſſe, reiciſſe, & reſpuiſſe. Cum autem paruulos ſacro fonte abluerent, qui ætatis imbecillitate exufflare, & expuere non poterant: Eccleſiæ miniſtros & ſuſceptores, illorum vice iſthæc peregiſſe, ex Auguſtini ſcriptis apertum eſt: libr. de eccl. dog. cap. 31; lib. de nuptiis & concup. capite 17. 18. 29; & lib. 5. Hypogno. Hæc ex occaſione ſcribere libuit in eos, qui Chriſtianos illos ritus tantopere criminantur.*

Lib. 3. de cõſtit. Apoſt. cap. 18. & lib. 7. cap. 40. & 41.

Lib. de Eccle. Hierar. cap. 2.

Lib. 2. ad vxorẽ lib. de Coron. mil. Lib. ad Scap.

8. Super tonum ſagitantes] *Oſtendit ridiculos planè & inanes eſſe Gnoſticorum conatus, ſumpta metaphora à ſagittariis, qui plus quàm par ſit, arcum extendere nituntur. Iis enim accidit, vt quo longius ſe iaculaturos putent, eo magis fallantur, atque deridendos ſe præbeant, dum aut frangitur arcus, aut eorum vires eneruantur. Putarim vero* ὑπέρτονα τοξεύειν, vehementius quàm oporteat in tendendo arcu eniti, *ſignificare. Interpres vetus forſan legit non* ὑπέρτονα, *ſed* ὑπέρτονον, *vel vno, vel duobus vocabulis, eodem quidem ſenſu; niſi quod diſtinctè vix reperias: ſed magis placet* ὑπέρτονα.

QVEMADMODVM INCOGNITVM omnibus conantur inducere Patrem.

CAPVT XIIII.

Volo autem tibi referre quemadmodum & ipſam cõditionem ſecundùm imaginem inuiſibilium à Demiurgo quaſi ignorante eo, fabricatam per matrem dicunt. Primò quidem quatuor elementa dicunt, ignem, aquam, terram & aerem, imaginẽ emiſſam eſſe ſuperioris quaternationis, & operationes eorum cum eis annumeratas, id eſt, calidum & frigidum, humectum & aridum, diligenter [1] imaginare ogdoadem, ex qua decem virtutes ſic enumerãt, Septem quidem corpora circundata, quæ etiam cœlos vocant. Pòſt deinde continentem eos circulum, quem octauum cœlum vocant, pòſt deinde ſolem & lunam. Hæc cùm ſint decem numero, imagines dicunt eſſe inuiſibilis decadis eius quæ à Logo & Zoe progreſſa ſit. Duodecada autem oſtendi per eum qui Zodiacus vocatur circulus. XII. enim ſigna, manifeſtiſſimè hominis & Eccleſiæ filiam duodecadem, quaſi per quandam vmbrã pinxiſſe dicunt: [2] & è contrario ſuperiunctum, inquiunt, vniuerſorum oneri cùm ſit velociſſimum quod ſuperpoſitum eſt cœlum, * qui ad ipſam concauationem adgrauat, & ex contrarietate moderatur illorum velocitatem ſua tarditate, ita vt in XXX annis circuitũ à ſigno in ſignum faciat, imaginem dicunt eum Hori eius, qui trigeſimam nominis illorũ matrem * circumcontinet. Lunam quoque rurſus ſuum Cœlum circumeuntem XXX. diebus, per dies numerum XXX. Æonum ſignificare. Et ſolem autem in duodecim menſibus circumeuntem & perficientem circularem ſuam apocataſtaſin, per duodecim menſes duodecadem manifeſtare. Et ipſos autem dies duodecim horarum [menſuram] habentes, typum non adparentis duodecadis eſſe: ſed & horam dicunt, quod eſt duodecimum diei, ex triginta partibus adornatam propter imaginem triacontadis: & ipſius autem Zodiaci circuli circumcommenſurationem eſſe partium CCCLX. quodque enim ſignorum partes habere XXX. Sic quoque per circulum imaginem copulationis eorum quæ ſunt duodecim ad XXX. cuſtoditam dicunt. Adhuc etiam & terram in XII. climata diuiſam dicentes, & in vnoquoque climate vnamquamque virtutem ex cœlis ſecundùm * dimiſsionem ſuſcipientem, & ſimiles generantem filios ei virtuti quæ * dimiſerit deſtellationem, typum eſſe duodecadis & filiorum eius manifeſtiſſimum

Quatuor elemẽta & octo cœli, ignorãte Demiurgo facta dicebãt.

Zodiacus, duodecadẽ Eccleſiæ filiã adubrat.

* quia.

* circuntinet.

Sol, Luna, menſes & hora quarũ rerum figuræ ſint.

* demiſſionem.

* demiſerit diſtillationem.

Duodecim terra climata cuius typi ſint.

Demiurgũ qualem fingunt. aſſeuerant. Ad hæc autem volentem aiunt Demiurgum ſuperioris ogdoadis interminabile & æternum & infinitum & intemporale imitari, & cùm non potuiſſet perſeuerabile eius & perpetuũ deformari, ideo quòd fructus ſit labis, in temporum ſpatia & tempora & numeros multorum annorum, ęternitatem eius depoſuiſſe, exiſtimantem in multitudine temporum imitari eius interminatum. Hîc dicunt, cùm effugiſſet eum veritas, ſubſequutum mendacium: & propter hoc deſtructionem adimpletis temporibus accipere eius opus. *Mendacij origo.*

ANNOTATIONES.

1. Diligenter imaginare] *Sic ἐξεικονίζειν reddidit, græcam dictionem nimia religione ſequutus, pro eo quod alius dixiſſet,* Imaginem exprimere.

2. Et è contrario ſuperiunctum] *Apud Epiphanium hæc paulò apertius ita redduntur.* Et quoniam è contrario côiugatus eſt, inquiunt, ad vniuerſorum lationem, velociſſimã exiſtentem, ipſe Saturnus, qui ſuo corpore grauat, & viciſſim pōderat illorum velocitatem ſua tarditate, vt ipſe in triginta annis circuitum à ſigno in ſignum faciat: imaginẽ ipſum dicunt Termini, qui matrẽ ipſorũ triginta nomina habentẽ ambit. *Contra hæreſ. 34.*

QVIBVS EX SCRIPTVRIS testimoniis vtantur.

CAP. XV.

ET de conditione quidem talia dicentes, quotidie adinuenit vnus quiſque eorum quemadmodum poteſt, aliquid noui. [1] Perfectus enim nemo, niſi qui maxima mendacia apud eos fructificauerit. De propheticis autem quæcunque transformantes coaptant, neceſſarium [2] eſt] manifeſtantes *argutionem his inferre. Moyſes enim, inquiunt, incipiens id quod eſt ſecundùm conditionẽ opus, ſtatim in principio matrem omnium oſtendit, dicens, In principio fecit Deus cœlum & terram. Quatuor hæc nominans, Deum & principium, cœlum & terram, quaternationem ipſorum, quemadmodum ipſi dicũt, figurauit. Et inuiſibile autem & abſconditum eius manifeſtantem dicere. Terra autem erat, inuiſibilis & incompoſita. Secundam autem quaternationem progeniem primæ quaternationis, ſic eum dixiſſe volunt, abyſſum nominantẽ & tenebras, in quibus ſunt & aquæ, & qui ferebatur ſuper aquas, ſpiritus. Poſt quam decadis commemorantem lumen dicere, & diem & noctem & firmamentum & veſperam & quod vocatur mane, & aridam & mare,* ad hoc etiam & herbam & decimo loco lignum: ſic quoque per decem nomina, x æonas manifeſtaſſe. Duodecadis autem ſic formatam apud eos virtutem. Solem enim dicere & Lunam & ſtellas, & tempora, & annos, & cetos, adhuc etiam piſces & ſerpentia & volatilia & quadrupedia, feras quoque, & ſuper hæc omnia duodecimum hominem: ſic ab ſpiritu triacontadem per Moyſem dictam docent. Necnon & formatum hominem ſecundùm imaginem ſuperioris virtutis habere in ſe eam quæ ſit ab vno fonte, virtutem. Conſtitutam autem eam eſſe in eo qui ſit in cerebro locus, ex quo defluant virtutes quatuor ſecundùm imaginem ſupernæ tetradis, quæ vocatur vna quidem viſio, altera autem auditus, tertia odoratus, & quarta guſtatio. Octonationem autem dicunt ſignificari per hominem, ſic: Aures quidem duas habentem, & totidem viſus, adhuc etiam odorationes duas, & duplicem guſtationẽ, amari & dulcis. Totum autem hominem omnem imaginem triacontadis ſic habere docent: In manibus quidem per digitos decadem baiulare: in toto [autem] corpore, cùm in XII. membra diuidatur, duodecadem. Diuidunt autem illud, quemadmodum veritatis apud eos diuiſum eſt corpus, de quo prędiximus. Ogdoadem autem & inenarrabilem & inuiſibilem, in viſceribus abſcôditam intelligi. Solem quoque iterum, qui ſit magnum luminare, in quarta dierum fieri, propter quaternationis numerum dicunt. [3] Tabernaculi quoque quod à Moyſe compoſitum eſt, atria de byſſo & hyacintho & purpura & coccino facta, eandem apud eos * oſtendere imaginem: ſacerdotis quoque poderem quatuor ordinibus lapidum pretioſorũ adornatum quaternionem ſignificare præfiniũt. Et ſiqua omnino talia ſunt poſita in ſcripturis, quæ quatuor poſſunt numerum deſignare: propter quaternationem ipſorũ dicunt factum. Octonationem rurſus oſten-

Qui hæreticis perfecti ſint.

Geneſ. 1.

Scripturis detortis, quaternationes ſuas probare conabantur.

Duodecadis formatio.

Octonatio, quo pacto ſignificata.

Hominis cõpoſitio ſtolidè explicata.

Exod. 26.

Tabernaculum Moſaicum, veſtiſque Sacerdotis, quid ſignificare putatabant.

Exod. 28.

* argutionem.

* adhuc.

* oſtẽdũt.

sus ostẽdi sic in octauo dierũ formatũ dicunt hominẽ. Aliquãdo enim[4] volunt eum [sexto] die factum, aliquando autem octauo, nisi fortè choïcum quidem in [sexto] dierum dicũt formatum, carnalem autem in octauo: distincti sunt enim hæc apud eos. Quidam autẽ & alterum esse volunt qui secundùm imaginem & similitudinem Dei factus est homo masculo fœmineus, & hunc esse spiritalẽ: alterũ autem qui ex terra plasmatus sit * [5] Seth. Arcę autem dispositionẽ in cataclysmo, in qua octo homines liberati sunt, manifestissimè dicunt ogdoadẽ ostendere. Hoc autẽ idem & Dauid cùm octauus esset genitus inter fratres suos, significare. Adhuc etiam & circuncisionẽ quę octauo die fit, circuncisionẽ superioris ogdoadis manifestare, & omnino quæcũque inueniũtur in Scripturis adduci posse ad numerũ octauum, mysterium ogdoadis adimplere dicunt. Sed & decadem significari per decem gentes, quas promisit Deus Abrahæ in possessionem dare, dicunt. Et dispositio autem quę est secundùm Saram, quomodo post decem annos dat ei ancillã suam Agar, vt ex ea filium faciat, idem significare. Et seruus autẽ Abraham missus ad Rebeccã, & super puteũ dans ei armillas aureorũ decem, & fratres eius tenentes eam * diebus decẽ. Adhuc etiam Ieroboam qui decem sceptra accepit, & tabernaculi decẽ atria & columnæ decem cubitorum: & decem filij Iacob ad emptionem tritici prima vice in Ægyptum missi: & decem Apostoli, quibus manifestatur post resurrectionem Dominus, cùm Thomas non esset præsens, inuisibilem defigurabant, secundùm eos, decadem. Duodecadem autem, erga quam & mysterium passionis Labis fuisse, ex qua passione visibilia fabricata esse volunt, signanter & manifestissimè positam vbique dicunt: & duodecim filios Iacob, ex quibus duodecim quoque tribus, & Logium varium duodecim habens lapides, [6] & duodecim tintinnabula, & eos qui à Moyse positi sunt sub monte duodecim lapides. Similiter autem & eos qui à Iesu in flumine positi sunt, & alteros qui transpositi sunt, & portantes arcam testamẽti, & eos qui ab Helia positi sunt in holocausto vituli. Et numerus quoque Apostolorum, & omnia omnino quæcunque duodecim numerum custodiunt, duodecadem ipsorum significare volunt. Horum autem vnitatẽ omnium, quæ vocatur triacontas, per arcam, cuius triginta cubitis altitudo fuit sub Noe [7] & per Samuelem declinãtem Saul qui triginta diebus abscondebatur in agro, & per eos qui cum eo intrauerunt in speluncam, & propter id quod longitudo fuerit sancti tabernaculi triginta cubitorum. Et quæcunque alia æqualia numeris his inueniuntur, triacontadem ipsorum per huiusmodi ostendunt adseuerationes.

Quib⁹ diebus, hominẽ formatũ putent. *Genes. 6.* *1. Reg. 16.* *Genes. 17.* *Variis scripturis abutuntur, vt octonationẽ & decadem suam cõstituant.* *Genes. 16.* *Genes. 24.* *3. Reg. 11.* *Ioan. 20.* *Quibus scripturis, duodecadẽ confirmabant.* *Exod. 28.* *De vnitate quæ & triacontas dicitur.* *1. Sam 9.*

* Sed & arcæ.

* in dies.

ANNOTATIONES.

1. Perfectus enim nemo, &c.] *Magisterij summum gradum, & perfectionis suæ apicem in aggerendis mendaciorum, & recentium nugarum plaustris constituisse, & erroribus prioribus peiores sic addere contendisse, vt de impietatis palma contendere videretur, post Irenæum his grauiter affirmat Nazianzenus.* Certti homines ascensiones in corde suo ponunt, non confessionis sed abiurationis; nec theologiæ, sed blasphemiæ. Etenim de liberalitate ac munificentia in profundendis impietatis opibus, inter se certant, perinde atque non id metuant, ne impiis erroribus sese constringant: sed ne hac in re leuius tolerabiliusque peccant, quàm cæteri. *Orat. 2. de pace.*

2. Necessarium est] *Deleuimus* esse, *authoritate vet. cod. & græ. lect.*

3. Tabernaculi quoque] *Qui frigidas Gnosticorũ alegorias, vt decet, contempserit, & horum rituum Mosaicorum, Christo, Ecclesiæ, & sacramentis concinnè accõmodatas expositiones solidiores desiderauerit, ex doctissimis Ruperti, Bedæ, & Rabani commentariis; Origenisque homiliis in Pentatheucum; Clementis Alex. stro. 5. & Philonis Iudæi libris alegoriarum, abundè illi satisfactum iri puto.*

4. Volunt eum sexto] *Deleuimus* dicũt eum septimo: *& mox, pro* septimo, *reposuimus*, sexto, *auth. vet. cod. & græcæ lect.*

5. Sed & arcæ] *Quia sic habebant veteres omnes editiones cum veteri codice, nihil voluimus immutare, lectio tamen græca innuit legẽdum vt in margine apposuimus.*

6. Duodecim tintinnabula] *Horum tintinnabulorum pias quorundam Patrum alegoricas explicationes, paucis perstringere, & Gnosticis deliriis opponere placuit.* Duodecim Apostolos significabant, *ait Iustinus martyr*, pendentes à potentia Christi æterni sacerdotis, per quorum vocem gloria, ac gratia eius mundus repletus est. *Tertullianus:* Cur duodecim *Apostolos elegit, & non alium quemlibet numerum?* Næ & ex hoc, meum Christum interpretari possem, non tantum vocibus Prophetarum, sed & argumentis rerum prædicatum. Huius enim numeri figuras apud creatorem, deprehendo: duodecim fontes Elim; & duodecim gemmas in tunica sacerdotali Aaron: & duodecim lapides ab Iesu de Iordane electos, & in arcam testamenti cõditos, totidem enim Apostoli portendebantur, & c. *Clemens Alex.* Trecenta autem sexaginta sex tintinabula, quæ pẽdent à veste talari, est tẽpus annuum: annus, inquam Domini acceptus, prædicãs & re- *In dialogo.* *Lib. 4. contra Marc.* *Lib. 5. stroma.*

Quæst. 119 in Exod. Lib. 1. registri ca. 24. sonans maximum aduentum seruatoris. Veste sacerdotali, *scribit Augustinus*, vtique significatur Ecclesia: per hæc autem tintinabula, vt nota sit conuersatio sacerdotis, sicut dicit Apostolus, Teipsum præbe exemplū bonorū operum, Mosi præcipitur, *ait Gregorius* vt tabernaculū sacerdos ingrediēs tintinabulis ambiatur, vt videlicet voces prædicationis habeat, ne superni spectatoris iudicium ex silentio offendat. Vestimentis autem tintinabula inhærēt, vt vitæ viam cū linguæ sonitu ipsa quoque bona opera clamēt sacerdotis. *In 28. cap. Exodi.* *Beda:* Si Iosephi verbis intendere voluerimus, quibus dicit in tunica pontificis mala septuaginta duo fuisse, & eiusdē numeri tintinabula, cōgnuit hoc figuris mysteriorū, vt sicut in humero ac pectore Apostolicum ferre numerum iussus est: ita etiam Discipulorum septuaginta duorum, qui & ipsi ad prædicādum missi sunt, circa pedes numerum ad signatum haberet.

7. Et per Samuelem] *Hic aliquid deesse in omnibus nostris exemplaribus ostendit tum lectio græca, tum Bibliorum cōtextus. Sic ergo legatur:* per Samuelem, qui primum discumbere fecit Saul inter triginta vocatos: & per Dauid, qui triginta diebus abscondebatur in agro, *&c. Itaque suspectum est vocabulum, declinantem à græco* κατακλίναντες, *quod re vera de eo dicitur, qui conuiuas locis certis discumbere facit.*

DE REDEMPTIONE SVA quanta dicunt & faciunt.

CAPVT XVI.

Deum Patrem, ante Christi aduentū, ignotū omnibus, & alium à creatore, blasphemantes suadebant.

NEcessarium autem duxi addere iis & quāta de propatore ipsorum, qui incognitus erat omnibus ante aduentum Christi, eligentes de scripturis suadere contendunt, vt ostendant Dominum [1] nostrum] alterum annunciare patrem præter fabricatorē huius vniuersitatis, quem (sicut prædiximus) impiè blasphemantes Labis fructū esse dicunt. Prophetam igitur Esaiam dicentem, Israel me autem non cognouit, & populus me non intellexit, inuisibilis Bythi ignorantiam dixisse coaptant, & in Osee, quod dictū est, Non est in eis veritas neque agnitio Dei, in hoc idem tendere conantur: &, Non est intelligens aut requirens Deum: omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, in Bythi ignorantia apponūt. Et per Moysen autem dictum, Nemo videbit Deum, & viuet, in illum habere suadent relationem. [2] Et fabricatorē quidem à prophetis visum dicunt, illud autem quod scriptum est, Nemo videbit Deum & viuet, de inuisibili magnitudine & incognita omnibus dictum volunt. Et quoniam quidē de inuisibili patre factore omnium dictum est, Nemo videbit Deum, omnibus nobis manifestum est: quoniam autem non de hoc qui ab iis adinuentus est Bythus, sed [de] Demiurgo, & ipse est inuisibilis Deus, ostenditur procedente sermone. Et Danielem autem hoc idem significare, in eo quod interrogat angelum [absolutiones] parabolarum, quasi non scientem, sed & angelum abscondentē ab eo magnum mysterium Bythi dicere ei, [3] Recurre Daniel. Hi enim sermones obstructi sunt quoadvsque intellectores intelligant, & albi inalbentur: & seipsos esse albos & intellectores gloriantur.

Isa. 1. Osea 4. Psal. 14. Exod. 33.

Prophetas Deū fabricatorē vniuersi vidisse dicebant.

Daniel. 12.

Scripturarum intelligētiam sibi arrogabāt.

ANNOTATIONES.

1. Dominum nostrum] *Ita legendum proponimus ex vet. cod. & græca lect. prius erat* Dominum non alterum, &c.

2. Et fabricatorem quidem] *Duplici ratione mēdacij illos arguit, vna, quod creatorē mundi alium à summo & inuisibili Deo faciunt; altera, quòd illum in essentia visum esse à Prophetis, idq́ oculis ipsis carnalibus putarent. At rectiùs docet Augustinus, omnes visiones Mosi, & aliis Prophetis factas, per subiectam creaturam exhibitas fuisse ad significandum Deum inuisibilem: nec Mosem ipsum aperte vnquam Deum vidisse. Variis autē modis creaturam assumi ad Deum nostris sensibus significandum, argutè idem postea persequitur, aliquando videlicet in Angelo: aliquando in specie per Angelum disposita: aliquando verò & ipsi Prophetæ verbis & factis personam Dei significarunt. Idipsum quoque multis scripturæ sententiis & Ambrosij, Hieronymi, Athanasij, & Nazianzeni testimoniis confirmat amplissimè Epistola* III.

Lib. 2. de Trinit. c. 15 & 16. Lib. 3. de Trinit. cap. 10.

3. Recurre Daniel] *Hunc Danielis locum ita legit Cyprianus:* Muni sermones, & signa librū vsque ad tempus cōsummationis, quod addiscant multi, & impleatur agnitio, quoniā cum fiet dispersio, cognoscent omnia hæc. *Non autem de Deo aliquo ignoto, vt hic perperā putant: sed de cæcitate iudæorū, qui scripturas sanctas intellecturi non essent, donec Christus in nouissimis temporibus venisset, qui discipulis verbo, & opere explicaret, rectè interpretatur.*

Lib. 1. contra Iudeos cap. 4.

QVOT MO-

QVOT MODI APVD EOS *sunt redhibitionis.*

CAPVT XVII.

Scripturis adulterinis, ignaris fucum faciebant.

SVper hæc autem inenarrabilem[1] multitudinem apocryphorum & perperum scripturarũ, quas ipsi finxerunt, adferunt ad stuporem insensatorum, & quæ sunt veritatis non scientium literas. Assumũt autem in hoc & illam falsationem, quasi Dominus cùm puer esset, & disceret literas, cùm dixisset magister eius, quemadmodum in consuetudine est, dic A, respondit A. Rursum cùm magister iussisset dicere eum B, respondisse Dominum, tu prior dic mihi quid est A, tunc ego dicã tibi quid est B. Et hoc exponũt quasi ipse solus [2]incognitũ] scierit, quod manifestauit in typũ A. Quædã autem eorũ quæ in Euangelio posita sunt in hunc characterẽ transfigurant. Sicut illud quod ad matrẽ suam, duodecim annorũ existens, respõdit dicens, Non scitis quoniã in his quæ patris mei sunt oportet me esse? Hunc quem non sciebant, *dicunt, patrem annũciabat eis, & propter hoc emisisse discipulos in duodecim tribus annũtiantes ignotũ eis Deum. Et ei qui dixisset illi, Magister bone, eum qui verè bonus esset Deus confessum esse respondentem, Quid me dicis [bonum?] vnus est bonus, pater in cœlis. Cœlos autem nunc Æonas [dictos] dicunt. Et propter hoc non respondisse eis, qui ei dixerunt, In qua virtute hoc facis? sed è contrario interrogatione sua consternasse eos: inenarrabile patris in eo quod non dixerit, non ostendisse eum interpretantur.[3] Sed & in eo quod dixerit, Sæpius concupiui audire vnum ex sermonibus istis, & non habui qui diceret mihi, *manifestantius dicunt esse per hoc vnum eum, qui sit verè vnus Deus, quem non cognouerint. In eo quod appropinquauit ad Hierusalem, plorauit super eam, & dixit, Si cognouisses & tu, hodie quæ sunt ad pacem, abscondita autem sunt à te, per eum sermonem qui est absconditus apocryphon *Bythum manifestasse. Et iterum dicentem, Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, discite à me, veritatem patris annunciasse. Quod enim nesciebant, inquiunt, hoc eis *promisisse docturum. Ostensionem autem superiorũ, & velut finem regulæ suæ adferunt hæc, Cõfiteor tibi pater Domine cœli & terræ, quoniam abscondisti [ea] à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita pater meus, quoniam in conspectu tuo placitum factum est: omnia mihi tradita sunt à patre, & nemo cognouit patrem nisi filius, & filium nisi pater, & cuicunque Filius reuelauerit. [In his] enim manifestissimè aiunt ostendisse eum, quòd ante aduentum eius nemo manifestè cognouerit patrem veritatis, [4] & aptare] volũt, quod quasi fabricator & conditor semper ab omnibus cognitus sit, & hæc Dominum dixisse [5] de incognito] omnibus patre, quem ipsi adnunciant. Redemptionis autem ipsorũ traditionem euenit inuisibilem esse & [incomprehensibilem: videlicet cum sit] incomprehensibilium & inuisibilium mater, & propter hoc cùm sit instabilis, non simpliciter neque vno sermone referendum est: quoniam vnusquisque illorum quemadmodum ipsi volunt, tradunt eam.

*dicit. — Luc. 2.
Matth. 19.
Multa ex euangelio, suo instituto accõmodabant.
Matth. 21.
*l. manifestantis.
*Bythi. — Luc. 19.
Matth. 11.
*promisit
Luc. 10.
Redẽptionis eorũ varia sententia.

ANNOTATIONES.

1. Multitudinẽ apocryphorũ] Apocryphũ *illud est B. Augustino, cuius occulta origo Patrib⁹ non claruit.* κρύπτω *enim, à quo* ἀπόκρυφον, *est condo, siue recõdo. Porrò Gnosticos non tantum libros, quorum origo ignota erat, sed & blasphemias spirantes habuisse, & superius dictum est, & hoc capite plus satis liquescit; cum Christum ignorantem, & sub cuiusdam pedagogi ferula quasi alphabetum ediscentem, ex illis ridicule fingunt. Tunc enim à Simone, & Cleobio pestilentes sub nomine Christi, & Apostolorum compositos libros fuisse testatur B. Clemens, quos in fraudem simplicium Christianorum circumferebant hæretici. Quod etiam superioribus temporibus factitatũ asserit, videlicet nomine Mosis, Enoc, Adæ, Esaiæ, Dauidis, Heliæ, & trium Patriarcharum, perniciosa, & veritati infesta scripta euulgata fuisse. Multos quoque Priscilianorum corruptißimos codices, qui canonici titulati erant, se inuenisse scribit Leo Magnus. Quomodo enim decipere simplices possent, nisi venenata pocula quodam melle prælinirent, ne vsquequaque sentirẽtur insuauia, quæ essent futura mortifera?*

Lib. 14. de ciui. ca. 23.
Vide infra lib 2. c. 49. Lib. 6. c. 16 de constit. Apost.
Epist. ad Turibium cap. 15.

2. Incognitum] *Ita ve. co. græcè etiam* τὸ ἄγνωστον: *expunximus itaque* cognitum.

3. Sed & in eo] *Sic legendum docuerunt cod. vet. & lectio græca. Quod verò Christum dixisse referunt, cum in nullo Euangeliorum extet, confinxerant.*

4. Et aptare] *Deleuimus* à patre, *autho. vet. cod. & græcæ lect.*

5. De incognito] *Expunximus* de cognito, *autho. vet. cod. & græcæ lect.*

QVEMADMODVM IMBVVNT EOS qui sibi credunt, & quibus sermonibus vtuntur.

CAPVT XVIII.

Regeneratio necessaria.

Q[1] Vanti enim sunt huiusmodi sententię mystici Antistites, tot sunt & redemptiones, & [quia] ad negationem baptismatis, eius quæ est in Deũ [regenerationis] & vniuersæ fidei [destructionem] repromissionem [remissa] est species hæc à Satana, arguentes eos referemus aptiori loco. Dicunt autem eam necessariam esse iis qui perfectam agnitionem acceperunt, vt in eam quæ est super omnia virtus, sint regenerati. Aliter enim nobis impossibile esse infra pleroma introire, quoniam hæc est quæ in profundum Bythi deducit secundùm eos. Et baptisma quidem apparentis Iesu in remissionem esse peccatorum, redemptionem autem esse eius qui in eo descenderit Christus ad perfectionem: & illud quidem animale, [2] illam autem spiritalem] esse repromittunt. Et baptisma quidem à Ioanne adnunciatum in pœnitentia, redemptionem autem eius qui in eo est Christi, positam esse ad perfectionem: & hoc esse de quo dicit, Aliud baptisma habeo baptizari, & valde propero ad illud. Sed & filiis Zebedæi, matre ipsorum postulante vt sedere faceret eos à dextris & à sinistris cum eo in regno, hanc adposuisse redemptionem Dominum dicunt, dicentem, Potestis baptismo baptizari, quo ego * debeo baptizari? Et Paulum manifestè dicunt eam quæ sit in Christo Iesu redemptionem sæpissimè ostendisse: & esse hanc eam quæ ab ipsis variè & inconsonanter traditur.[3] Quidam enim ex ipsis sponsale cubiculum quoddam adaptantes, & quasi mysticum conficiunt cum quibusdam prophanis dictionibus iis qui sacrantur, & spiritales nuptias dicunt esse, id quod ab ipsis fit secundùm similitudinem supernarum coniugationum. Alij autem adducunt ad aquam, & baptizantes ita dicunt, [4] In nomine ignoti patris omnium, in veritate matris omnium, & in nomine descendentis Iesu ad vnitionem & redemptionem & communionem virtutum. Alij autem & Hebraica nomina superfantur, vt stupori sint, vel perterreant eos qui sacrantur, sic,[5] Basyma eacabasa eanaa, irraurista dyarbada caëotaba fobor camelanthi. Horum autem interpretatio est talis, Hoc quod est super omnem virtutem [patris] inuoco, quod vocatur lumen & spiritus & vita, quoniam in corpore [6] regnasti] Alij autem rursus redemptionem profantur sic, Nomen quod absc̃oditum est ab vniuersa deitate & dominatione & veritate, quod induit Iesus Nazarenus in Zonis luminis, Christus Dominus viuentis per Spiritum sanctum in redemptionem angelicam. Nomen quod est restaurationis, messiau farmagno in seenchaldia mosomeda eaacha faronepseha Iesu Nazarene. Et horum interpretatio est talis, Christi non diuido spiritũ, cor & supercœlestem virtutem misericordem, fruar nomine tuo saluator veritatis. Et hæc quidem profantur ipsi qui sacrant. Qui autem sacratur [respondet] Confirmatus sum, & redemptus sum, & redimo animam meam ab Æone hoc & omnib⁹ quæ sunt ab eo in nomine Iao, qui redemit animam eius in redemptionem in Christo viuente. Dehinc superfantur qui astant, Pax omnibus in quib⁹ hoc nomen requiescit.[7] Post deinde vngunt sacratũ opobalsamo. Vnguentum enim hoc typum esse dicunt eius suauitatis quæ sit super vniuersa. Quidam autem eorum adducere quidem ad aquam superuacuum esse dicunt, admiscentes autem oleum & aquam in vnum cum quibusdam prophanis dictionibus similibus quæ suprà prædiximus, mittunt super eorum caput qui sacrantur: & hoc esse redẽptionem volunt: vngunt autem & ipsi opobalsamo. [8] Alij autem hæc omnia recusantes, dicunt non oportere inenarrabilis & inuisibilis virtutis mysterium per visibiles & corruptibiles perfici creaturas, & ea quæ mente concipi non possunt, & incorporalia & insensibilia per sensibilia & corporalia. Esse autem perfectã redemptionem, ipsam agnitionem inenarrabilis magnitudinis: ea enim quæ sunt de ignorantia labis & passione facta, per agnitionem dissolui vniuersam ignorantiæ statum, vti sit agnitio interioris hominis: & neque corporalem esse eam: corruptibile enim est corpus: neque animalem: quoniam anima de labe est spiritus velut habitaculum: spiritalem ergo oportere & redemptionem esse. Redimi enim per agnitionem interiorem hominem spiritualem, & sufficere

Margin notes:

De baptismo Christi & Ioãnis. Mat. 3. Luc 12. Mat. 20.

** habeo.*

[redacted]

Ad imperitorum cõcitãdos animos, verbis portetosis & ignotis vtebantur.

Interrogationes, & sacri olei linitiones in baptismo fieri consuetas, mimice imitabantur.

Quidã aquam non esse necessariam: alias ceremonias, dicebant.

Quam veram redemptionem arbitrabatur.

ſufficere eis vniuerſorum agnitionem : & hanc eſſe redemptionem veram. [9] Alij ſunt qui mortuos redimunt ad finem defunctionis, mittentes eorũ capitibus oleum & aquã, ſiue prædictum vnguentum cum aqua,&cum ſupradictis inuocationibus, vt incomprehenſibiles & inuiſibiles principibus & poteſtatibus fiant, & vt [10] ſuperaſcendat ſuper inuiſibilia interior ipſorum homo, quaſi corpus quidem] ipſorum in creatura mundi relinquatur, anima verò proiiciatur Demiurgo : & præcipiunt eis venientibus ad poteſtates hæc dicere, poſteaquam mortui fuerint, Ego filius à patre, patris qui antè fuit, filius autem in eo qui antè fuit. Veni autem videre omnia quæ ſunt mea & aliena , non autem aliena in totum, ſed ſunt Achamoth, quæ eſt fœmina, & hæc ſibi fecit : * deducit enim genus ex eo qui antè fuit, & eo rurſus in mea vnde veni : & hæc dicentem euadere & effugere poteſtates dicunt. Venire quoque ad eos qui ſunt circa Demiurgum, & dicere eis, Vas ego ſum precioſum, magis quàm fœmina quæ fecit vos. Si mater veſtra ignorat radicem ſuam, ego autem noui meipſum, & ſcio vnde ſim , & inuoco incorruptibilem Sophiam quæ eſt in patre. Mater autem eſt matris veſtræ , quæ non habet patrem, neque coniugem maſculum,fœmina autem à fœmina [nata] efficit vos, ignorans & matrem ſuam, & putans ſeipſam eſſe ſolam, ego autem inuoco eius matrem.Hæc autem eos qui circa Demiurgum ſunt audientes valde conturbari & reprehendere ſuam radicem & genus matris,ipſos autem* abeuntes in ſua,proiiciẽtes nodos ipſorum,id eſt animam. Et de redemptione quidem ipſorum , hæc ſunt quæ quidẽ in nos venerunt. Cùm autem diſcrepant adinuicem & doctrina & traditione,&qui recentiores eorum agnoſcuntur,affectant per ſingulos dies nouum aliquid adinuenire & fructificare quod nunquam quiſquam excogitauit,durum eſt omnium deſcribere ſententias.

Vnctionibus poſtremis impio fine vtebantur.

*deduco.

*abire.

Diuerſas et ſecum pugnantes ſectas recẽtes pariebat in dies.

ANNOTATIONES.

1. Quanti enim] *Diſsidia feralia etiam de præcipius doctrinæ ſuæ capitibus,inter hæreticorum anteſignanos emerſiſſe, & hîc rurſus commemorat : vt ſpiritui vertiginis, qui etiam ſecum ipſe pugnat , eorum opiniones accepto ferendas eſſe nullus neſciat.* Iſta inconſtantia, *ait Hilarius,* oſtendunt omnia incerta, & vana eſſe apud ſe. Quomodo enim ſalutis cupidi, *ſcribit in ſimili argumento Iuſtinus,* poſſent tuto religione vera illis credere , inter quos parum conuenit, diſſidentes in ſuis opinionibus ? *Tantis autem diſſentionibus funeſtiſsimum ouili Chriſti exitium, & fidei Chriſtianæ propudioſam abnegationem moliri calidiſsimum Satanam , nec ipſe Irenæus diſsimulat. Cæterum, quod ad lectionem attinet, obſcurus eſt huius primæ clauſulæ ſenſus, partim interpretis nimia religione, partim malorum codicum vitio. Ergo vt facilior euadat, puta* Quanti *pro* Quot *poni, quod non auſi ſumus immutare, quia id agnoſcit vetus codex. Deinde ſecunda linea* Quia *nihil aliud quàm* Quod *ſignificat. Præterea* Deſtructionem , *quod habet vetus,pro* Rectitutionem *atque adeò* Reſtitutionem , *quæ fuerat Eraſmi coniectura, repoſuimus. Rurſus* Repromiſſionem, *neſcio qua via in hunc locum irrepſerit, ſed ſenſum turbare manifeſtum eſt,nec tamen expunximus contra veteris libri authoritatem. Denique pro* Inremiſſe , *quanquam* Remiſſa *habeat vetus cum græco* ὑποβέβληται *non reſpõdeat* Immiſſa *potius legendũ cenſuerim;aut ſi malis,* ſubmiſſa.

Lib.7.de trinit.

Orat. ad græcos.

2. Illam autem ſpiritalem] *Sic legendũ docet cum veteri codice, græca lectio:deleuimus autem,* illa autem ſpiritalia.

3. Quidam ex ipſis ſpõſale cubiculũ] *Quia hæc ad verbum tranſcripſit Euſebius , verba eius ex recenti eaq́ emendatiſsima tranſlatione addidiſſe ſtudioſis non ingratum erit.* Nonnulli ex ipſis. *ait,* genialem thalamum apparant , & inuocationibus quibuſdam nefandis abdita myſteria in eos exequuntur,quos ad ſuum errorem admittunt : & illud quod ab illis fit,ſpirituales eſſe nuptias , ad ſimilitudinem connubiorum quæ in cœlis contrahuntur prædicant. Alij autem eos deducunt ad aquas,& inter baptizandum ita fari ſolent:In nomine ignoti rerum vniuerſarum patentis , & veritatis omnium procreatricis , & illius qui è cœlo in Ieſum delapſus eſt.Alij verò nomina proferũt hebraica,quò initiatos maiore admiratione afficiãt. *Obſerua autem ſacrilegos iſtorũ auſus, quibus ſacrum baptiſma prophanabant : ob eamque rem pleroſque antiquorum, illud merito damnaſſe.*

Lib.4.hiſt. cap.10.

4. In nomine ignoti patris] *Lectionem hanc omnium veterum editionum, data opera noluimus immutare, attamen Euſebij , Epiphanij & Theodoreti græca lectio; & ea, quæ habentur ſuperius cap.12; & initio huius cap.ſic legendum indicant :* In nomen ignoti patris omnium, In veritatem matrem omnium, & in deſcendentem in Ieſum , ad vnitionem , & redemptionem , & communicationem virtutum. *Tria verò hîc apponunt, Primum ,* Patrem , *quem putant omnibus retroactis ſeculis ignotũ,aliumque à mundi opifice. Secundum,* Alethiam *Id eſt,veritatem illam matrem omnium, cuius idolum viginti quatuor literarum figuris fictum recenſuit cap.10. Tertium,* Chriſtum *initiò alium à Ieſu, quem Chriſtum fingebant in ſpecie columbæ, In Ieſum deſcendiſſe, dum à Ioanne baptiſaretur, túncque coadunatũ eidem fuiſſe ad perficiendũ miracula, quæ ſcripta ſunt in euãgelio; ipſum quoque annuntiandũ*

Lib.4.hiſt. Eccl c.10. Contra Sethianos & Cerint.

vsque ad tempus paßionis, quo receßit ad superna, vnde euolauerat, solùm autem relictum Iesum paßionem subiisse.

5. Basima eacabasa] *Difficilimum est verborum istorum fontes indicare, accipe tamen quid de his nobis verisimilius videtur. Impostores istos magicis artibus delectatos, iisdemq́ multa prodigiosa & portentosa effecisse ex Iustino, Irenæo, Tertul. Epiph. Theodo. & August. certissimū est. Magos porrò monstrosa, ipsoq́ stridore pronūciationis etiam horrenda vocabula, & carmina ope cacodæmonum inuenisse, & susurrasse, quibus ad præstigias suas mirabilem energiam inesse asserebant, ex sacris prophanisque scriptoribus cunctis est in confesso. Apuleius enim magico susurramine amnes reuerti, mare colligari, ventos expirari, solem inhiberi, lunam despumari, stellas euelli, diem tolli, noctéque teneri posse putat Vergilius etiam ait:*

Carmina vel cœlo possunt deducere lunam.
Carminibus, Circe socios mutauit Vlyssis.
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Et Tibullus de quadam incantatrice:

Hæc, cantu finditq; solum manésq; sepulchris
Elicit, & tepido deuocat ossa rogo.

Et alia apud Ouidium iactat se.

Vipereas rumpo verbis & carmine fauces,
Viuáque saxa sua conuulsáque robore terra,
Et syluas moueo, iubeóque tremiscere mōtes,
Et mugire solum, manésque exire sepulchris.

Vide Horatium, si velis libri 1. Ser. satyra 8. Homerū in Odyss. Theocritum & alios.

Nugatur etiam Serenus Samonicus de nomine Abracadabra, *vt & alij de* Aratitha, *&c. Vero igitur simile est, astutos istos præstigiatores isthæc magica & barbara magis portenta quàm nomina finxisse, & magno supercilio inculcasse ad concitandos simplicium animos, vt cum magno stupore augustiora putarent, quæ non intelligerēt; & Dæmones ictis pactis adsistentes ad horum vocabulorum pronunciationes, quæ postulabant magi præstarent, vt superius de Marcicoena habes cap. 9. Quod si quæ hîc habes, hebræa vocari ab Irenæo vrgeas, Respōderim non ex suo, sed Valentinianorum sensu esse intelligendum; cum id vnum confidenter & verè poßim affirmare, ea nempe nec à Græca, nec ab Hebræa, Chaldaica, Syra, aut Arabica lingua petita esse.*

6. Regnasti] *Ita legit vetus cod. græcè est* ἐβασίλευσας; *deleuimus itaque* renasti.

7. Vngunt sacratū opobalsamo] *Gradus quosdam esse ad impietatem, nullumq́ repentè peßimum fieri vel in his Gnosticis apparet. Licet enim multa de sacris literis corrumperent, infanda perpetrarent, horrendáque in Deum euomerent: nihilominus protestationes & illinitiones in baptisando catholicis vsitatas obseruabant; adeò rituum illorum traditio per vniuersum orbem Apostolis tradentibus inualuerat. Nec eo nomine hoc loco, vel in sequentibus, illos damnat Irenæus, id certè non segniter facturus, si in hoc ab Apostolica traditione declinaßet. Qui autem ritum hunc è medio tollendum contendunt, eo nomine, quòd ab hæreticis iniquo etiā fine vsurparetur, præpostere & impiè iudicant, cum & aquam, & communium nobiscum verborum partem, reliquásque euangeliorum particulas, quibus vtebantur, eadem opera auferrent.*

Lib. 20. cōtra faust. c. 21.

Non enim est detestanda Sāctimonialium virginitas, *ait Augustinus,* quia & Vestales virgines fuerunt, nec reprehendenda sacrificia Patrum, quia & sacrificia Gentium fuerunt: quia etsi vsus quarumdā rerum similis esse videtur nobis cum Gētibus, *addo, & hæreticis,* vt cibi, potus, tectorum, vestimentorum, lauachrorum, longè tamen aliter his vtitur; qui ad alium finem earum vsum refert: & aliter qui ex his Deo gratias agit de quo falsa non credit. *Cæterum vnctionibus in Baptismo ab Apostolicis temporibus tripliciter vsam esse Ecclesiam colligimus. Primò, circa aquas,* quas Pontifex, *authore Dionysio Areopa.* sancta prece ac inuocatione sanctificabat, καὶ τρισὶ τῶν παναγεστάτου μύρου σταυροειδέσι χύσεσι τελειώσας αὐτ. i. ter in eas ad crucis effigiē sanctissimum fundens vnguentum, illas hoc ritu perficit. *Secundo, post abrenunciationes & exorcismos, cum vel toto corpore, vt est apud Dionysium, & Cirill. Hieros. vel pectore tantum, & scapulis baptisandum vngebant oleo, quod inde Catechumenorum vocatur. Postremò, chrismate, ex oleo, & succo balsami composito, ad regiæ, & sacerdotalis gloriæ vnitatem exprimēdam, ait Cyprianus, in vertice signabantur baptisati. Ab Apostolis Spiritussancto doctore, vniuersā per orbem ecclesias, in hunc vsque diem hos ritus acceptos constanter retinuisse, & ad Spiritussancti dona significanda his vsas fuisse testes sunt, qui primo seculo ab Apostolis, vel cum eisdem vixerunt Clemens Ro. lib. 3. de constit. Apo. cap. 15. 16. 17; & lib. 7. cap. 23. 28. 41. 42. 44; & lib. 3. recog; & epistola 3. Dionysius Areopa. lib. de Eccle. Hierar. cap. 2. & 7; Author quæst. apud Iustinum martyrem quæst. 137. Theophilus Antiochenus lib. 1. ad Antolycum; & qui postea vixerunt in Oriente Origenes lib. 5. in epist. ad Ro; Chrisosto. Hom. 12. In 1. ad Corint; & Hom. 6. ad Colloss; Basilius lib. de Spiritu sancto cap. 27; Nazianzenus oratione in sanctum baptisma. Addam & Latinæ Ecclesiæ patres, Tertullianum lib. de carnis resurrectione, lib. 1. contra Marc. & lib. de baptis. Cyprianum epistola 72. ad Iāuarium; Arnobium commentariis in psal. 4. 22. 82. 90. 132. & 134; Optatum Mileuitanum lib. 2. 3. & 7. contra Parmenianum; Augustinum 15. de trinit. cap. 16; & lib. 4. de Symbolo cap. 1; & tractatu 44. in Ioannem; Ambrosius lib. 1. de sacramentis cap. 1 & 7; Hieronymū Dialo. contra Lucife. Hæc paulò fusius annotare libuit, vt omnibus innotescat, quanta pietate & sinceritate ducantur Rhapsodi illi Magdeburgenses, qui istos vngendi sacros ritus Hæreticorum tantum, & non Catholicorum & Apostolicorum virorum fuisse audent asserere.*

Lib. de Eccles. Hiera. cap. 2.

In cath.

Sermo. de vnctione chrismatis.

2. Timot. 3.

Apoc. 22.

8. Alij hæc omnia recusantes] *Seductores homines proficere in peius, & qui in sordibus volutantur, in dies multo magis sordescere aperte indicat hæc claßis Gnosticorū, quæ ceremonias, aquam, & verba sacri Baptismi eadem opera reiicit, vt indigna, quæ mysteria eorum inuisibilia significarent. Recentiores Gnosticos ne à tātis Patribus degenerarent, eadē fœcūditate errorem ex errore serere ingemiscit nostrum seculū. Postquam enim sacrum oleum cum sale, saliua, aquæ cōsecrationem, Symboli professionē, abrenunciationes, & exorcismos, quibus arcetur Satanas, è medio sustulerunt: impudentiores effecti, cum his Gnosticis, aquam quoque necessariam esse inficiantur, sacrosanctorum verborum, quæ Christus præscripsit, vsum, magicum esse blasphemant, & salutem sine Baptismo, suis audent polliceri. Nun & propediem Deum esse negabunt? Sed iamjam plures esse apud suos, non sine lacrymis me-*

[Epist. ad senat. Colo.] mis meminit Cardinalium ille phœnix Hosius; qui sanctißimam Trinitatem nō solum impunè verumetiā cum ingenti applausu irrident, Christum Deum, & Dei filium esse pernegant, & eò processiße quorumdam amentiam, vt libellis editis, Num sit Deus, & Num ei res mortalium curę sint, per summum sacrilegium in dubium vocent.

[Contra hæres. 36.] 9. Alij sunt qui mortuos] *Huius loci sensum explicat, & emendationem ex vet. cod. his agnoscit Epiphanius:* Aliqui ex ipsis oleum aqua mixtū capiti defuncti immittunt: alij verò vnguentum, quod balsami succus dicitur, & aquam: inuocationem tamen communem habentes, velut etiam antè ipsum Marcus faciebat, cum quorumdam nominum additamento. Inuocatio autem hæc est: Nessia, Vphareg, Namempsæman, Chaldæam, Mosomedaea, Acplirane, Pseuva, Iesv, Nazaria. Hoc autem faciunt, vt hi qui has inuocationes in vitæ exitu accipiunt, cum aqua & oleo, aut vnguento permixtis, incōprehensibiles fiant & inuisibiles supernis principatibus ac potestatibus, vt inuisibiliter trāsgrediatur internus ipsorum homo: tanquā corpora hæc in creatura relinquātur, anima verò ipsorū opifici adstet superne. *&c. Theodoretus etiā huius rei meminit in Ascodrytos; sed post mortem, Epiphanius verò ante, fecisse indicat. Ego autem vtrumque rectè, vereq́ dicere puto, cùm duplici vnctione Christianos olim vsos reperiam. Priore, ante mortem, de qua B. Iacobus concionatur:* *[Iaco. 5.]* Infirmus inducat presbyteros Ecclesiæ, qui orent super eum, vngentes oleo in nomine domini, &c. *Eadem, Christo proculdubio authore, Apostoli frequenter vnxerant, & sanauerant infirmos, Marc. 6. Atque hanc olei delibutionem, sacramenti integram rationem habere, stupendosque, & mirabiles effectus asserunt Clemens Ro. lib. 8. de consti. Apo. cap. 35; Hiero. in vita Hilarionis; Augustinus lib. 2. de visit. infir. ca. 4; & ser. 215. de tempore; Innocentius primus epistola ad Decentium Eugubinum; & Bernardus in vita S. Malachiæ. Posteriori, post mortem, quando corpora sanctorum antequam darentur sepulturæ in spem, opinor, resurrectionis, oleo perungebantur; idque* Iusta mortuis *[Lib. 2. padag. cap. 8. c. 42. Apolo. lib. de eccles. hierar. cap. 7.]* *fieri solita vocat Clemens Alex. Tertullianus Sabeos testatur scire, pluris & charioris suas merces Christianis sepeliendis profligari, quàm paganis Diis suis fumigādis. His omnibus antiquior idemque Apostolorum auditor Dionysius Areopa. illius vnctionis formam & finem explicat:* Vbi, *ait,* cuncti consalutauerunt *allatū scilicet defuncti corpus,* ἐπιχέει τῷ κεκοιμημένῳ τὸ ἔλαιον ὁ ἱεράρχης super defuncto fundit oleum Pōtifex. *Et post aliquot.* Olei unctio baptizandū quondā euocabat ad sacra certamina. Nunc autem infusum oleum, signat eum qui defunctus est, eadem sacra exegisse certamina, sicque fuisse consummatum. *Sed quid? probandi ne sunt Gnostici, quòd vel altera, vel vtraque harum vnctionum vtebantur? Si pari cum Catholicis fide, & animi intentione id fecissent: hac in re nec Irenæus, nec quisquam eos damnasset. At impiū finem sibi proponebāt, vt apud Irenæum habes, nec quibus decebat verbis vtebantur: ideóque magis simiarum more,* *[Epist. ad Iubaia.]* *vt de Nouatianis scribit Cyprianus, quæ cum homines nō sint, humana tamē imitantur: sic cum hi in Ecclesia non eßent, imò contra Ecclesiam; Ecclesiæ Catholicæ tamen veritatem, & ritus sibi vendicare volebant. Pari stratagemate diuinorum sacramentorum res, in idolorum mysteriis Diabolum quondam æmulatum fuisse argutè animaduertit Tertullianus,* *[Lib. de præscript.]* *vt veritatem interuerteret.* Tingit & ipse quosdam, *subiungit,* vtique credentes & fideles suos: expiationem delictorum de lauachro repromittit, & sic adhuc initiat Mithræ: signat illic in frontibus milites suos: celebrat & panis oblationem: & imaginem resurrectionis indicit: & sub gladio redimit coronam. Quid quod & summum pontificem in vnius nuptiis statuit? Habet & virgines, habet & continētes? *&c. Et lib. 1. ad vxorem.* Sacerdotium viduitatis, & celebratum est apud nationes, pro diaboli scilicet æmulatione. Regem seculi pōtificem maximum, rursus nubere nefas est. Quantum Deo sanctitas placet, cum illam etiam inimicus adfectat, non vtiq; vt alicuius boni adfinis, sed vt Dei Domini placita cum cōtumelia adfectans. *Omittam, & quæ in hāc rem scripsit in calce libri de corona militis; & pauca, sed grauißima, ex Iustino martyre attexam.* *[Apolo. 2.]* Fabulæ poëtarum, *inquit,* à malis geniis inuectæ sunt, ad decipiendos seducendósq; homines. Docti enim oraculis Prophetarum de Christo venturo, curarunt spargi quædam de pluribus Iouis filiis, sperantes fore, vt qui hæc nugarum portenta audiāt, de Christo quoque non plus crederent, quàm figmentis poëticis. *Et postea.* Dæmones non ignari prædictionum propheticarum, eas parum intellectas conati sunt per errorem à nostro Christo, ad sua figmēta detorquere, *&c. Plura quæ sequuntur, licet elegantißima, ne paginas onerarem indicare magis, quàm addere libuit, quæ tamen nō sine magna voluptate, & fructu nemo Christianus legerit.*

10. Superascendat] *Nouem has voces ex vet. cod. restituimus: quatuor vero expunximus, videlicet,* superascendant, super visibilia interiorum.

QVOD EST PROPOSITVM OMNIbus hæreticis, & quò tendant.

CAPVT XIX.

[Quis sit Deus pater Domini nostri Iesu Christi.] CVm teneamus autem nos regulā veritatis, id est, quia sit vnus Deus omnipotens, qui omnia condidit per Verbum suum, & aptauit & fecit ex eoquod non erat, ad hoc vt sint omnia, quemadmodum Scriptura dicit, *[Psal. 32.]* Verbo enim Domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Et iterum: *[Ioan. 1.]* Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Ex omnibus autem nihil

subtractũ est, sed omnia per ipsum fecit pater: siue visibilia, siue inuisibilia, siue sensibilia, siue intelligibilia: siue tẽporalia, propter quandem dispositionem, siue sempiterna, & ea omnia, non per angelos, neque per virtutes aliquas abscissas ab eius sentẽtia: nihil enim indiget omniũ Deus, sed per Verbũ & Spiritum suum omnia faciens & disponens & gubernans, & omnibus esse præstans: hic qui [2] mundum] fecit, etenim mundus ex omnibus: hic qui hominem plasmauit, hic qui Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob, super quem alius Deus non est, neque initium, neque virtus, neque pleroma. Hic pater Domini nostri Iesu Christi, quemadmodum ostendemus. Hanc ergo tenentes regulam, licet valde varia & multa dicant, facilè eos deuiasse à veritate arguimus. Omnes enim ferè quotquot sunt hæreses, Deum quidem vnum dicunt, sed per sententiam malam immutant, ingrati existentes ei qui fecit eos, quemadmodum [& gentes] per idololatriam. *Plasmata autem Dei contemnunt, contradicentes suæ saluti, ipsi sui accusatores amarissimi, & falsi testes existentes. Qui quidem resurgent in carne, licet nolint, vti agnoscant virtutem suscitantis eos à mortuis, cum iustis autem non adnumerabuntur, propter incredulitatem suam. Cùm sit igitur aduersus omnes hæreticos detectio atque conuictio varia & multifaria, & nobis propositum est omnibus iis secundùm ipsorum characterem contradicere, necessarium arbitrati sumus priùs referre fontem & radicem eorũ, vti * sublimissimum ipsorum Bythum cognoscẽs, intelligas arborem, de qua defluxerunt tales fructus.

Quis verũ omniũ creator.

Omnes hæretici mala sententia Deum immutant.

Resurgent hæretici, sed in condemnationem.

* Plasma.

* subtilissimum.

ANNOTATIONES.

1. Cum teneamus] *Prioribus & sequentibus hæresibus, partes potiores Symboli, quod* Regulam fidei *appellat, constanter opponit, præcipuè de Dei vnitate, eius omnipotentia, ac rerum omnium creatione: eadem opera Verbum, & Spiritumsanctum, Patri coniungens in mundi productione & administratione, vt eorum vnica sit & inseparabilis operatio, quorum vnicam credimus voluntatem, ait Augustinus.*

Lib. 1. de Trinit. c. 4. & 12. & li. 2. cap. 5.

2. Hic qui mundum] *Authoritate vet. cod. deleuimus*, vnum.

QVÆ EST SIMONIS SAMARITÆ MAGI DOCTRINA.

CAP. XX.

SImon enim Samarites, magus ille, de quo discipulus & sectator Apostolorum Lucas, ait, Vir quidam autem nomine Simon, qui antè erat in ciuitate magicam exercens [artem] & seducens gentem Samaritanorum, dicens se esse aliquem magnum, quem auscultabant à pusillo vsque ad magnum, dicentes, Hic est verè virtus Dei, quæ vocatur magna. Intuebantur autem eum propter quòd multo tempore magicis suis dementasset eos. Hic igitur Simon qui fidem simulauit, putans Apostolos & ipsas sanitates per magiam & non virtute Dei perficere, & per impositionem manuum Spiritu sancto adimplere credentes Deo per eum qui ab ipsis euangelizatur Christus Iesus, per maiorem quandam magicam scientiam & hoc suspicans fieri, & offerens pecunias Apostolis, vt acciperet & ipse hanc potestatem quibuscunque velit dandi spiritum sanctum, audiuit à Petro, Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri: non est tibi pars neque sors in sermone hoc: cor enim tuum non est rectum corã Deo. In felle enim amaritudinis & obligatione iniustitiæ video te esse. Et cùm adhuc *magis nõ credidisset Deo, & * cupidius intendit contendere aduersus Apostolos, vti & ipse gloriosus videretur esse, & vniuersam magiam adhuc ampliùs inscrutans, ita vt in stuporem cogeret multos hominum: quippe cùm esset sub [2] Claudio Cæsare, à quo etiam statua honoratus esse dicitur propter magiã. Hic igitur à multis quasi Deus glorificatus est, & docuit semetipsum esse qui inter Iudæos quidem quasi filius adparuerit, in Samaria autem quasi pater descenderit, & in reliquis verò gentibus quasi Spiritus sanctus aduentauerit. Esse autem se sublimissimam virtutẽ, hoc est, eum qui sit super omnia pater, & sustinere vocari se quodcũque eum vo-

Act. 8.

Simõ Magus Sãctorum apostolorum miracula, magicis artib⁹ imputabat. Act. 8.

Ab Imperatore statua honoratur, & vt Deus colitur.

Deum patrem, aliàs Filiũ, aliàs verò SS se se dicebat.

* magis.

* cupidius.

eum vocant homines. Simon autem Samaritanus, ex quo vniuersæ hæreses substiterunt, habet huiusmodi sectæ materiam. [3] Hic* Selenen quandam, quam ipse à Tyro ciuitate Phœnices quæstuariam cùm redemisset, secum circunducebat, dicens hanc esse primam mentis eius conceptionem, matrem omnium, per quam initio mente concepit angelos facere & archangelos. Hanc enim Ennoiam exilientem ex eo, cognoscentem quæ vult pater eius degredi ad inferiora, & generare angelos & potestates, à quibus & mundum hunc factum dixit. Postea quàm autem generauit eos, hæc detenta est ab ipsis propter inuidiam, quoniam nollent progenies alterius cuiusdam putari esse. Ipsum enim se in totum ignoratum ab ipsis. Ennoniam autem eius detentam ab iis quæ ab ea emissæ essent potestates & angeli, & omnem contumeliam ab iis passam, vti non recurreret sursum ad suum patrem, vsque adeo vt & in corpore humano includeretur, & per secula veluti de vase in vas transmigraret in altera muliebria corpora. Fuisse autem eam & in illa Helena, propter quam Troianum contractum est bellum: quapropter & [4] Stesichorum per carmina maledicentem eam, orbatum oculis, pòst deinde pœnitentem & scribẽtem eas quæ vocantur palinodias, & in quibus hymnizauit eam, rursus vidisse. Transmigrantem autem eam de corpore in corpus ex eo * vt semper contumeliam sustinentem, in nouissimis etiam in fornice prostitisse: & hanc esse perditam ouem, quapropter & ipsum venisse vti [5] eam assumeret primam] & liberaret eam à vinculis, hominibus autem salutem præstaret per suam agnitionem. Cùm enim malè moderarentur angeli mundum, quoniam vnusquisque eorum concupisceret principatum, ad emendationem venisse rerum, & descendisse eum transfiguratum, & assimilatum virtutibus & potestatibus & angelis, vt & in hominibus homo appareret ipse, cùm non esset homo, & passum autem in Iudæa putatum, cùm non esset passus. Prophetas autem à mundi fabricatoribus angelis inspiratos dixisse prophetias: quapropter nec vlterius curarent eos, hi qui in eum & in * Selenen eius spem habeant, & vt liberos agere quæ velint: secundùm enim ipsius gratiam saluari homines, sed non secundùm operas iustas. Nec enim esse naturaliter operationes iustas, sed ex accidenti, quemadmodum posuerunt qui mundum fecerunt angeli, per huiusmodi præcepta in seruitutem deducentes homines. Quapropter & solui mundum, & liberari eos qui sunt eius ab imperio eorum qui mundum fecerunt, repromisit. Igitur horum mystici sacerdotes libidinosè quidem viuunt, magias autem perficiunt, quemadmodum potest vnusquisque ipsorum. [6] Exorcismis & incantationibus vtuntur. [7] Amatoria quoque & agogima, & qui dicuntur paredri & oniropompi, & quæcunque sunt alia parerga apud eos studiosè exercentur. [8] Imaginem quoque Simonis habent factam ad figuram Iouis, & Selenæ in figuram Mineruæ, & has adorant: habent quoque & * vocabula à principe impiissimæ sententiæ Simone, dicti Simoniani, à quibus falsi nominis scientia accepit initia, sicut ex ipsis assertionibus eorum adest * dicere.

*Helenā. *&. *Helenā. *vocabulum. *discere.

Prostitutæ meretricis opera vtebatur, quā & omniū matrem esse dicebat.

Helenam illam esse dicebat, quæ variis trāsmigrationibus illò vsque peruenisset.

Qua occasione ipse in mundum venisset.

Operibus iustis homines saluari negabat.

Variis libidinibus, magicis artibus, & idololatriæ addicti erant Simoniani.

ANNOTATIONES.

Li.3.recog. Lib.1.hist. Apo.

1. Vniuersam magiam] *Mira sunt & horrenda relatu, quæ de isto scripserunt Clemens Rom. & Abdias, quod videlicet per aera volaret, igni commisceretur, statuas loco moueri, animare exanima, lapidésque panem faceret.* Possum facere, *aiebat*, vt volentibus me comprehendere non appaream, rursus volens videri palam sim, si fugere velim montem perforem, & saxa quasi lutum pertranseam, vinctus meipsum soluam, & eos, qui vincula iniecerint vinctos reddam, nouas arbores subito oriri faciam, repentina virgulta producam, in ignem meipsum iniiciam, vt non ardeam, vultum meum commuto, vt cognoscar, sed & duas facies habere me possum hominibus ostendere, vt ouis aut capra efficiar, in aere volando inuehar, aurum plurimum ostendam, reges faciam, adorabor vt Dominus publicè, Diuinis donabor honoribus, *& cætera. Ad hæc nefanda, insana mentis ambitione agitabatur,* vt gloriosus, *ait Irenæus, id est, quasi* ob præclara facinora eximius, ab omnibus habeatur: *deinde turpis lucri gratia, cui addictißimum fuisse illum scribit Epiphanius. Hinc obseruandum, quàm rectè Augustinus hæreticum definiat, eum esse,* qui alicuius temporalis commodi, & maximè gloriæ, principatúsque gratia, falsas ac nouas opiniones vel gignit, vel sequitur.

Lib. de vtil. cred. cap. 1.

2. Sub Claudio Cæsare] *Ante Irenæum, B. Iustinus fusius hoc ita descripserat:* Simon Samarita ortus è Gitta oppido, sub Claudio Cæsare, subnixus ope dæmonum, & fretus magicis artibus, in hac vrbe regia Deus est habitus, & quasi Deus honoratus: statua posita in Tiberi inter duos pōtes cum hoc latino titulo, SIMONI DEO SANCTO, quem fermè omnes Samaritæ, &

Apol. 2.

aliquot etiam in aliis nationibus tanquam primarium Deum adorant vnà cum Helena quadam, quam tunc circumducebat, antea publicè prostitutam quam ipsi appellant, primam intelligentiam. *His subscribunt Tertullianus capite decimo tertio Apolo. Euseb. libro secundo hist. capite duodecimo Cyrill. Hiero. catech. sexta; Theodore. libro primo hæret. fabul. Obserua autem vilißimorum hæreticorum satanicam planè superbiam, qua instar Diaboli pro diis haberi & coli velint. Manichæis exprobrat Augustinus, quod paschati ac paßioni Christi solenniter consecratos dies reiicerent, vt diem mortis Manichæi celebrarent, atque per Dominum suum Manichæum iurarent. An non hoc est impurißimo mancipio potius seruire, quàm supremo omnium Domino & creatori?*

Lib. contra epist. Manichæi cap. 8. & li. 19. cōtra faust. cap. 22.

3. Hic Selenen] *Sic post Irenæum Augustinus, & Cyrillus illam appellant: sed Iustinus, Tertull. Euseb. Epiphan. Theodo. Damasc.* Helenam *vocant; quod semel indicasse sufficiat.* Hanc eadem pecunia, quam Apostolis obtulerat, *ait Tertull.* de loco libidinis publicæ redemit, dignam, certè pro Spiritusancto mercedem. *Ipsam verò circumduxisse, & cum natura lasciuus esset, in abscondito eidem permisceri solitum scribit Epiphanius.*

Lib. de anima.

Contra hæres. 21.

4. Stesichorum] *Lyricus poeta fuit natus 37. Olympiade, qui fertur scripsisse Helenæ vituperationem, indéque exoculatum fuisse, rursúsque ob palinodiam Castoris & Pollucis opera, visum recepisse. Huius rei meminit & Tertullianus dicens,* Helenam vt Priamo, sic oculis Stesichori exitiosissimam, quem & execauit ob conuitium carminis, dehinc reluminauit ob satisfactionē laudis. *Ex prophanis hanc fabulam tangunt Horatius ode. 17. epod. Lucianus libro secundo verarum hist. & Philostratus lib. 6. de vita Appollonij.*

Lib. de anima.

5. Vti eam assumeret primam] *Sic legendum proponimus ex vet. co. ita indicante etiam Tertulliano:* hanc esse ouem perditam, ad quam descenderit pater summus, Simon scilicet, & primùm recuperata ea, & reuecta nescio humeris an fœminibus, exinde ad hominum respexerit salutem. *Deleuimus vero* pœnam.

Lib. de anima.

6. Exorcismis & incantationibus vtuntur] *Exorcismis, id est, adiurationibus & imprecationibus, quæ religionis metu obstringunt, etiam magos & à Christo alienos, vsos esse ex sacris liquidum est. Apostolos quendam inuenisse eiicientem dæmonia, qui ad eorum cōsortium non pertinebat, multósque impios supremo iudici dicturos,* In nomine tuo dæmonia eiecimus, *imo & laruatum illum pontificem, Dominum validißimo exorcismo adiurasse, referunt Euangelia. Quin & ipsum Diabolum Marcus scribit Christo dixisse,* ὁρκίζω σε, adiuro te per Deum, ne me torqueas. *Quid ergo mirum, si mancipium eius, ad tetras imposturas, adiurationibus dæmones euocaret?*

Luc 9. Matth. 7. Matth. 26. Marc. 5.

7. Amatoria quoque] *Nonnihil de his annotauimus in caput 9. Reliqua quæ ad hunc locum pertinent ita explicat Theodoretus:* Qui sectæ Simonis erant, se audacter omni libidini & intemperantiæ dedebant, & omni incantationum & præstigiarum genere vtebantur, amatoria quædam & pellicentia machinantes, & quæcunque alia sunt incātationum & præstigiarum propria tanquam diuina mysteria persequuntur.

Lib. 1. hære. fab.

8. Imaginem quoque] *Disputationem de imaginibus referemus in caput vigesimū quartū huius libri.*

QVAE EST MENANDRI SENTENTIA, & quæ operationes ipsorum.

CAPVT XXI.

Menander Simonis successor, magus & ipse, Saluatorem hominum se dixit. Mendacia de mundo, & angelis, vanißimasque pollicitationes ferebat.

HVius successor fuit Menander, Samarites genere, qui & ipse ad summū magię peruenit. Qui primam quidem virtutem incognitam ait omnibus, se autem eum esse qui missus sit ab inuisibilibus saluatorem pro salute hominum. Mūdum autem factum ab angelis, quos & ipse similiter vt Simon, ab Ennoia emissos dicit. Date quoque per eam quę à se doceatur magiam scientiam* addidit vt & ipsos qui mundum fecerunt, vincat angelos. Resurrectionem enim per id quod est in eum baptisma accipere eius discipulos, [2] & vltrà nō posse mori, sed perseuerare non senescentes & immortales. *ad id.

ANNOTATIONES.

1. Huius successor] *Quia huius hæresiarchæ originem, dogmata & perditos mores eleganter describit Eusebius, verba eius addere libuit.* Menāder *ait,* qui Simoni mago successit, seipsum propter sceleratā morum suorū improbitatem, secūdum Diabolicæ molitionis propugnaculum, illo priore nihilo planè imbeciliorem prȩstitit. Erat iste etiam Samaritanus: qui vbi ad summum præstigiarum fastigium, vt facilè cum magistro contenderet peruenerat, maioribus portentis se nobilitauit: & sseruatorem ad hominum conseruationem ac salutem cælitus è seculis inuisibilibus demissum, se prȩdicauit: docuítque neminem aliter ex angelorum dominatu qui mundum fabricassent, se posse eripere, quàm vt prius experientia magica ab ipso tradita instructus esset, & baptismate, quod ille impertire solebat, ablutus. Quo quidem qui essent dignati, eos perpetuam in hac vita immortalitatem adepturos: & non amplius subituros mortem, sed eodem in loco in ȩternum commorantes, nulli senio nullíue internecioni aliquando obnoxios fore. Ista certȩ ex Irenæi scri-

Lib. 3. hist. cap. 20.

ptis facilè licet perspicere. *Huc vsque Eusebius, qui & Antiochiæ potissimum plurimos illum seduxisse ex Iustini Apol. 2. subiicit Lib. 3. hist. cap. 20.*

Lib. de anima.

2. Et vltra non posse mori] *Tertullianus impudentem hanc pollicitationem digna vellicatione excipiens, è contra* mortem omnium quæstionum finem, & totius humani generis sententia, naturę debitum pronunciat. Hoc stipulata est vox Dei, hoc spopondit omne, quod nascitur, vt iam hinc non Epicuri stupor suffundatur, negãtis debitũ istud ad nos pertinere: sed hęretici magi Menãdri Samaritani furor cõspuatur, dicentis mortẽ ad suos non modo non pertinere, verũ nec peruenire, in hoc scilicet, se à superna & arcana potestate legatum, vt immortales, & incorruptibiles & statim resurrectionis cõpotes fiãt, qui baptisma ei⁹ induerint.

RELATIO EIVS QVAE EST SECVNDVM BASILIDEM DOCTRINA.

CAPVT XXII.

E[1] X iis Saturninus qui fuit ab Antiochæa, quæ est apud Daphnẽ, & Basilides, occasiones accipientes, distantes doctrinas ostenderunt, alter quidem in Syria, alter verò in Alexandria. Saturninus quidem similiter vt Menander vnũ patrem incognitum omnibus ostendit, qui fecit angelos, archãgelos, virtutes, potestates. A septem autẽ quibusdam angelis mundum factũ & omnia quæ in eo. Hominem autem angelorum esse facturã, desursum à summa potestate lucida imagine apparẽte, quã cùm * continere non potuissent, inquit, [2] eo quod] statim recurrerit sursum, adhortati sunt semetipsos, dicentes faciamus hominem ad imaginẽ & similitudinem nostrã: qui cùm factus esset, & non potuisset erigi plasma per imbecillitatẽ angelorũ, sed [3] quasi vermiculus scarizaret, miserantem eius desuper virtutem, quoniã in similitudinẽ eius esset factus, emisisse scintillam vitæ quæ erexit hominẽ & articulauit & viuere fecit. Hanc igitur scintillã vitæ post defunctionẽ recurrere ad ea quæ sunt eiusdem generis, dicit. Et reliqua ex quibus facta sunt illa resolui. Saluatorem autẽ *ignotũ demonstrauit, & incorporalem, & sine figura, putatiuè autem visum hominem. Et Iudæorũ Deum vnũ ex angelis esse dixit, & propter hoc quòd dissoluere voluerint patrẽ eius omnes principes, aduenisse Christũ ad destructionẽ Iudæorum dei, & ad salutem credentium ei, esse autẽ hos qui habent scintillã vitæ eius. Duo enim genera (hic primus) hominum, plasmata esse ab angelis dixit, alterũ quidem nequã, alterum autem bonum. Et quoniam dęmones, pessimos adiuuabãt, venisse saluatorem ad dissolutionẽ malorũ hominũ & dæmonũ, ad salutẽ autem bonorũ. [4] Nubere autẽ & generare, à Satana dicũt esse. Multi autẽ ex iis qui sunt ab eo, & [5] ab animalibus abstinent, [6] per fictã huiusmodi continentiã] seducentes multos. Prophetias autẽ quasdã quidã ab iis angelis qui mundũ fabricauerint dictas, quasdã autem à Satana, quem & ipsum angelũ aduersarium mundi fabricatoribus ostendit, maximè autẽ Iudęorũ Deo.

** tenere.*

** innatũ.*

Saturninus & Basilides varia cominiscũtur de mũdi creatione, hominis formatione, & Saluatoris aduẽtu.

Gene. 1.

Duo hominum genera, ab angelis formata putabãt.

Nuptias, animalium vsum, & prophetias danabant.

ANNOTATIONES.

Contra hæres. 23. lib. 1. hæret. fab.

1. Ex iis Saturninus] *Hũc* Saturnilium *vocãt Epiphanius, & Theodoretus. Porro cum eũ ab Antiochæa, quæ est ad Daphnẽ, ortum dicit Irenæus, ab aliis eiusdẽ nominis vrbibus, quas duodecim fuisse narrat Stephan⁹, secernit: vt ibi suæ impietatis organa Diabolũ præcipue direxisse indicet, vbi maiore animi alacritate Apostolorum prædicatio excepta fuerat. Illic enim ministerio Pauli, Barnabæ, & celebriũ aliquot aliorũ virorum tanta incremẽta Ecclesia fecerat, vt ibi primũ vocarẽtur Christiani. Septem annis Ecclesiæ illi præfuerat Petrus, postea Euodius; dehinc præclarus ille Ignatius* per magni Petri dexteram, *ait Theodoretus,* pontificatus gratiam suscepit.

Dialog. 1.

2. Eo quòd statim] *expunximus* eo statu qui.

Li. 1. hæret. fab.

3. Quasi vermiculus scarizaret] σκαρίζειν *saltare significat, sed apertius Theodoretus:* Cũ autẽ figmẽtum, nõ posset erigi, sed instar vermis serperet, misserta, inquit, diuina potẽtia vitæ scintillã immisit. *Epiphanius* Cum factus fuisset homo, & propter impotentiã suã nõ possent ipsum perficere, iacuisse ipsum, & se volutasse in terra sitũ instar vermis reptilis, *&c. Tertu.* super terrã iacuisse reptãtẽ, *&c.*

Contra hæres. 33.

Lib. de præscript.

4. Nubere autẽ & generare] *Mirum est Gnosticos fermè omnes matrimoniũ honestum non tantũ damnasse, sed & ipsum execrando, Satanæ opus vocitasse, cum promiscuos concubitus & nefarias libidines palã profiterentur.* Sed bellũ, *ait Theodoretus,* aduersus Creatorẽ huius vniuersitatis gerebant, ideò ne per matrimoniũ opificiũ ei⁹ augeretur, formidabãt. *Aduersus hũc errorẽ acerrimè disputat toto libro tertio stroma. Clemẽs Alex. & Tertullianus lib. 1. cõtra Marcionẽ; atque lib. 5. contra eundem, in cuius sectione 38. etiã quinquies vocat nuptias Sacramentũ, vt Augustinus lib. 1. de nuptiis & concupiscentia, sexies: & lib. vnico de bono cõiugali contra Iouinianum, decies. Videant ergo recentiores Gnostici quo pergant, quosque dogmatum suorum parentes habeant, cum matrimonium sanctum sacramentum esse à Deo institutum negant, vt inter prophanos contractus, quos leuiori negotio soluunt, reponant.*

Epit. diui. dec.

5. Ab animalibus abstinent] *Hũc locum, simulque additã ex vetere codice emendationẽ ita illustrat Epiphanius* Matrimoniũ cõtrahere & generare, idẽ scurra ex Satana esse dicit. Vnde etiam plures ex ipsis ab animatis abstinẽt, quo per simulatã suam vitã aliquos ad suam fraudẽ illiciant. *Hos & proculdubio significat B. Clemẽs Ro. d.* Quidã nuptias respuũt, carnẽ item & vinum, quæ in rebus abominandis ponunt: item nubere, & liberis operam dare prohibent, ac quosdam cibos capere, scilicet vt hac

Contra hæres. 23.

Lib. 6. cõst. apo. ca. 10.

continentia suę sententiæ prauitatē facilius probare possint. Quidā verò ex iis docent abstinendum carnibus, non quòd parcant animantibus rationc carentibus, sed quòd ea animam rationis participem habere existimant eosque pœnas cædis daturos, qui ea o ccidere audent. *Hanc verò doctrinam dæmoniorum, cum Apostolo perpetuò damnauit Ecclesia, quæ nihil natura immundum esse, nihil à Satana, sed omnia à Deo creata, benedicta, & valde bona esse credit. Obserua autem quàm simulata pietate in Christi gregē graues lupi isti grassarētur, & Ecclesiā Dei ait Clemens Ro.* veluti vulpeculæ vineam, labefactarent. Lib.6.cōst. cap.17.

6. Per fictam huiusmodi continentiam] *Ita vet. co. deleuimus* verò perfecta huiusmodi continentia.

QVAE EST SATVRNINI ARGVMENTATIO.

CAPVT XXIIII.

B [1] Asilides autem, vt altius aliquid & verisimilius adinuenisse videatur, in immēsum extendit sententiā doctrinæ suę, ostendēs Nun primò ab innato natū patre, ab hoc autem natū Logon, [2] deinde à Logo, Phronesin, à Phronesi autē Sophiā & Dynamin, à Dynami autē & sophia virtutes & principes & angelos, quos & primos vocat, & ab iis primū cælum factū. Dehinc ab horū deriuatione alios item factos, aliud cælū simile priori fecisse, & simili modo ex eorum deriuatione [cum] alij facti essent, [3] antitypi] eis [qui] super eos essent, * aliud tertiū deformasse cælū & à tertio deorsum descendentiū quartū, & deinceps, secūdùm eum modū alteros & alteros principes & angelos factos esse dicūt & cælos CCCLXV. quapropter & tot dies habere annū secūdùm numerū cælorum. Eos autē qui posterius cōtinent cælū angelos, [4] qui etiā à nobis vidētur, cōstituisse ea quæ sunt in mūdo omnia, & partes sibi fecisse terræ, & earū quæ super eā sunt gentiū. Esse autem principē ipsorū eum qui Iudęorū putatur esse Deus. Et quoniā hic suis hominibus, id est Iudæis, voluit * subigere reliquas gētes, reliquos omnes principes cōtrastetisse ei & cōtraegisse. Quapropter & [5] reliquæ resiluerūt] gentes eius genti. [6] Innatum autē & innominatū patrem videntē perditionē ipsorū, misisse primogenitū Nun suū, & hunc esse qui dicitur Christus, in libertatem credentiū ei, à potestate eorum qui mundū fabricauerunt. In gentibus ipsorum autem apparuisse eum in terra hominē & virtutes perfecisse. [7] Quapropter neque passum eum, sed Simonē quendā Cyrenęum angariatū portasse crucē eius pro eo: & hunc secūdùm ignorantiā & errorē crucifixū transfiguratū ab eo, vti putaretur ipse esse Iesus: & ipsum autem Iesum Simonis accepisse formā, & stantē irrisisse eos. Quoniam enim virtus incorporalis erat * æterna innati patris, transfiguratum quemadmodū vellet, & sic ascendisse ad eum qui * misit eum, deridentem eos, cùm teneri non posset, & inuisibilis esset omnibus. Et liberatos igitur eos qui hæc sciant à mundi fabricatoribus principibus, & non oportere cōfiteri eum qui sit crucifixus, sed eum qui in hominis forma venerit, & putatus sit crucifixus, & vocatus sit Iesus, & missus à patre vti per dispositionem hanc opera mundi fabricatorū dissolueret. Si quis igitur (ait) cōfitetur crucifixū, adhuc hic seruus est, & sub potestate eorum qui corpora fecerunt: qui autem negauerit, liberatus est quidem ab iis, cognoscit autem dispositionē annati patris: [8] animæ autem soli esse salutē: corpus enim natura corruptibile existit. [9] Prophetias autē & ipsas à mundi fabricatoribus fuisse ait principibus, propriè autem legē à principe [ipsorū, eum] qui eduxerit populū de terra Ægypti. Cōtemnere autē & idolothyta & nihil arbitrari, sed sine aliqua trepidatione vti eis. [10] Habere autem & reliquarū operationū vsum indifferentē & vniuersæ libidinis. [11] Vtuntur autē [& hi magia] & incantationibus & inuocationibus, & reliqua vniuersa parerga. Nomina quoque quædā affingentes quasi angelorū annunciant, hos quidem esse in primo cælo, hos autem in secūdo, & deinceps nituntur CCCLXV ementitorū cælorū & nomina & principia & angelos & virtutes exponere. Quemadmodum & mundus nomen esse in quo dicunt descendisse & ascendisse [12] Saluatorē, esse caulaucau. Igitur qui hæc didicerit, & angelos omnes cognouerit, & causas eorum, inuisibilē & incomprehēsibilem eum [angelis &] potestatib⁹ vniuersis fieri, quemadmodū & caulaucau fuisse. Et sicut filiū [13] incognitum] omnibus esse, sic & ipsos à nemine * oportet cognosci, sed cùm sciāt ipsi omnes & per omnes transeant, ipsos omnibus inuisibiles & incognitos esse. Tu enim (aiūt) omnes cognosce, te autē nemo cognoscat. [14] Quapropter & parati sunt ad negationē qui sunt tales imò & magis ne pati quidem propter nomen possunt, cùm sint omnibus similes. [15] Non autem multos scire posse hæc, sed vnum à mille, & duo à myriadibus. [16] Et Iudæos quidem iam non esse dicunt, Christianos autem nondum: & non oportere omnino ipsorum mysteria effari, sed in abscondito continere per silentium. [17] Trecentorum] autem sexa-

Enumeratio eorū ordinum quos esse in Diuinis finxit Basilides.

De angelis cælorū fabricatoribus, eorumque numero.

Precipuum angelorum, Deum Iudæorū esse, & cōtra illum alios omnes pugnasse dicit.

Cyreneum Simonē, & non Iesum Christum, passum autumat.

Crucifixum abnegare docebat.

Prophetias, legemque, ab angelis esse asserebat.

Gulæ & libidini indulgere magicisque artib⁹ sese debebat.

Vanis promissionib⁹ suos asseclas lactabant.

Mysteria sua effari nolebāt, nec Iudæos, nec Christianos sese profitebantur.

* alios.

* subiicere.

* & Nus.
* miserat.

* oportere.

autem sexagintaquinque cælorum locales positiones distribuunt similiter vt mathematici. Illorum enim theoremata accipientes, in suum characterem doctrinæ transtulerunt: esse autem principem illorum * ἀβεράξας, & propter hoc CCCLXV. numerũ habere in se.

* Abraxar.

ANNOTATIONES.

Li. 4. hist. cap. 7. 1. Basilides] *Hunc Alexandria ortum, in Aegypto autem errorum suorũ scholas instituisse Adriano imperante tradit Eusebius: simúlque Castorẽ Agrippam scriptorem præstantißimum, valentißima refutatione subtile captionũ illius viri acumen apertißimè detexisse: Cæterùm polygraphum fuisse, vt qui vigintiquatuor commẽtariorum libros in euangelium scripserit, post Clementem Alex. monet idem Eusebius.* Lib. 4. stroma.

2. Deinde à logo] *His deliriis plures Deos constituere, imò & ex diabolis Deos effingere Basilidem, scribit Clemens Alexand. lib. 4. & 5. stroma.*

3. Antitypi] *Deleuimus* tanti typi, *authoritate ve. codicis. Est autẽ* ἀντίτυπος *idem quod similis & eiusdẽ formæ. Huius autem loci lectionem euidentiorem facient isthæc Epiphanij verba:* Ex his potestatibus ac angelis, dicit Basilides factum esse supremum cælum primum; deinde etiam alios angelos. Eos autem qui ab ipsis facti sunt angelos, rursus fecisse secũdum cælum, & ipsos rursus fecisse alios angelos. Atque hi qui ex ipsis facti sunt angeli, tertiũ rursus fecerunt cœlum; & sic qui singulatim cœlũ, & rursus aliud atque alios cõstruxerunt vsque ad trecentorum sexaginta quinque cœlorum numerum processerunt, à supremo vsque ad hoc quod nobis proximum est cœlum. Contra hæres.

4. Qui etiam à nobis videntur] *Vetus co. manifestè legit* videtur, *sed quia pro* qui *legendũ erat* quod, *vt ad cælum referretur non ad angelos, indicandum potius, quàm mutandum censui, etsi suffragatorem Theodoretum haberem his verbis:* Angelos autem qui hoc cœlum, vltimum, quod à nobis videtur, habitant, mundum fabricatos esse, & terræ dominium diuisisse, &c. Li. 1. hæret. fab.

Contra hæres. 34. 5. Reliquę resiluerunt gentes] *Expunximus* residuæ ruerũt, *autho. ve. co. locum verò illustrat Epiphanius:* Hanc gentem, etiam aliæ gentes bello impetiuerunt & multa mala ipsi intulerunt, propter aliorum angelorum æmulationẽ, quoniam propulsati velut contempti ab ipso, etiam ipsi proprias gentes, contra gentem Israel commouerũt. *Theodoretus:* Iudæorum administrationem sortito, volenti autem suis gentibus omnes gentes subiicere, alios principes restitisse. *Tertullianus:* In vltimis quidem angelis & qui hunc fecerunt mundum, nouissimum ponit Basilides Iudæorũ Deũ: Id est, Deum legis & prophetarum, quem Deum negat, sed angelum dicit. Huic sortitò contigisse semen Abrahæ, atque ideo hunc de terræ Ægypto, filios Israel in terra Canaã transtulisse. Hunc turbulentiorem prę ceteris angelis atque ideò & seditiones frequenter & bella concutere, sed & humanum sanguinem fundere. Li. 1. hæret. fab. Li. de præscript.

Li. 1. hæret. fab. 6. Innatum autem] *Theodoretus:* Ingenitum autem hęc videntem, primogenitam mentem suam misisse, quam etiam Christum appellauit, vt seruaret eos qui vellent credere.

Li. de præscript. 7. Quapropter neque passum] *Tertullianus:* Hunc passum apud Iudæos non esse, sed vice ipsius Simonem crucifixum esse; vnde nec in eum credendum esse qui sit crucifixus, ne quis confiteatur in Simonem credidisse. *Sed eo longè apertius Epiphanius:* Confingit nobis alium fabulæ ac dramatis actũ, nõ Iesum passum esse asserens: sed Simonem Cyreneum. Nam quoniam dum Dominus è Hierosolymis exturbaretur, vt Euangelij series habet, coegerunt quendam Simonem ad portandam crucem: hinc reperit vt nequitiei suæ tragœdiã cõfingeret. Et illum inquit, in eo quod portabat crucem, trãsformauit in suam speciem. & seipsum in Simonem, & pro seipso tradidit Simonem, vt crucifigeretur. Cùm autem ille crucifigeretur, stabat ex oposito inuisibilis Iesus, deridens eos, qui Simonem crucifigebant. Ipse vero discessit ad cœlestia tradito Simone ad crucifigẽdum, & illęsus processit ad cœlum. Verùm ipse Simon crucifixus est, & non Christus, &c.

8. Animæ autem soli] *Tertull.* Carnis resurrectionem grauiter impugnat, negans salutem corporibus repromissam. Li. de præscript.

9. Prophetias autem] *Theodo.* Prophetias quoque dixit ab angelis esse factas: legem autem fuisse latam à principe Iudæorum. Lib. hæret. fab.

10. Habere autem] *Epipha.* Sed & hinc omni immundicia profectum capiente, quæ à Simone mago initium accepit, omne studium maliciei ac petulantiæ discipulos suos perficere præcepit hic erro, & viros ipsi fidem habentes, cum mulieribus multiplicem quandã mixturam praui propositi docet. *Quare dicit Apostolus propter hos* & similes ipsis; reuelari iram Dei & iustum iudicium, super eos qui veritatem in iniustitia detinent. Propter hanc enim causam, voluptatis scilicet, multi in hęresim delabuntur, cùm reperiant locum licenter perficiendi voluptatem suam in turpibus operationibus. Contra hæres. 34.

11. Vtuntur autem & hi magia] *Locum hunc cum emendatione ex vetere codice sic explicat Theodoretus:* Porrò autem hi quoque, sicut qui Menandri & Simonis sectam sequuntur, incantationibus & præstigiis, & omnis generis imposturis vtuntur. *Epiphanius verò,* Quin & magicis artibus ac curiositatib⁹ impostor ille addictus esse non desiit. *Itaque pro imaginibus reposuimus* magia. Li. 1. hæret. fab. Contra hæres. 24.

12. Saluatorem esse Caulaucau] *Theodo.* Seruatorem autem & Dominum Caulacuã nominant. *Damascenus de Nicolao Antio. d.* Hic in mũdum inuexit quędam barbara nomina, vt Caulacauchus & Protonicus, aliaque permulta. *Epiphanius,* Alij χαυλαυχαυχ glorificant, principem quendam hunc sic appellantes, decipere conantes imperitos per nominum terriculamenta, & confictam barbaram nominis appellationem. *Et post pauca:* Sed & de Caulaucauch, quis legentium non riserit? quod dictiones Hebraicè probè dictas, & græcè rectè expositas, & nunc apud eos qui græcè norunt manifestas, & nihil obliqui habentes: Li. 1. hæret. fab. Lib. de hæres.

ipsi in idolorum effictiones, & in formas, & insubstantiuos principatus, & vt ita dicam, statuarum figmenta efformant, apud simplices per imaginationem errorem dispergentes, ad turpis & fabulosæ artis ipsorũ cõseminationẽ. Caulaucauch enim in Esaia scriptum est, & est quædam dictio in duodecima visione, vbi dicit θλίψιν ἐπὶ θλίψιν, ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδα, ἔτι μικρὸν ἔτι μικρὸν προσδέχου. *Id est*, afflictionẽ ad afflictionem, spem ad spem, adhuc parũ, adhuc parũ assume. *Sic enim septuaginta, quos imitatur, græcè reddiderunt verba ista hebraica* *Cap. 28.*

צו לצו. צו לצו, קו לקו. קו לקו, וצירשם וציר שם

Quæ sic de verbo ad verbum vertit Sanctes, Præceptũ post præceptum, præceptum post præceptum: Linea post lineam, linea post lineam: parum ibi, parum ibi. *Communis translatio:* Manda remanda, manda remanda: expecta reexpecta, expecta reexpecta: modicum ibi, modicum ibi. *Porro verbis illis Esaias Iudæorum impietatem describit, qua prophetarum voces, & comminationes cum dicteriis excipiebant, & mimesi quadam imitabantur cum contemptu & irrisione. Vel vt aliis placet, socordiam & ignorãtiam populi arguit, qui velut pueri, pedetentim docendus erat, singulis diebus singula præcepta diuina tradenda, vt solent institui infantes, quorum captus est admodum exiguus. At impostores isti, ignota sibi, aut saltem rudioribus verba, velut grandia mysteria continerent, populo inculcabant.*

13. Incognitum] *Deleuimus* cognitum, *authoritate ve. co.*

Lib. de pro- script. 14. Quapropter & parati] *Tertull.* Martyria negat esse facienda. *Epipha.* Rursus autem asserit non oportere martyrium subire. Qui enim martyrium subit, mercedis exors reperietur, cũ martyrium sustineat, pro eo qui hominem fecit. Sustinet enim martyriũ pro crucifixo Simone, &c.

15. Et Iudæos quidẽ] *Epiphanius:* Quod si ipse & sodales eius interrogentur, Iudæos quidem seipsos non amplius esse dicunt: Christianos autẽ nondum factos esse, sed negare semper, habere autẽ in seipso tacitè fidẽ & nemini ostẽdere, &c. *Contra hære. 24.*

16. Non autem multos] *Epiphan.* Iubet autem solum de patre & suo mysterio, nemini reuelare, sed silentio in seipsis continere. Vni verò de mille reuelare, & duobus de decem millibus. *Theodo.* Hæc autem dicunt esse ineffabilia, & nec ab omnibus capi aut comprehendi posse, præterquam ab vno ex mille.

17. Trecentorum autem] *Hunc locum ita imitatus est Theodoretus:* Dicit autem principem ipsorum esse Abraxax; nominis enim supputatio trecentorum sexaginta quinque numerum significat. *Eadem habet & Damascenus. Augustinus verò in partium supputatione, diutius immoratur ita scribens.* Basilides trecentos sexaginta quinque cœlos esse dicebat, quo numero dierum annus includitur. Vnde etiam quasi sanctum nomen commendabat, quod est ἀβράξας: cuius nominis literæ secundum græcam supputationem, eundem numerum complent. Sunt enim septem α & β, & ρ, & α, & ξ, & α, & ς: id est, vnum & duo, & centum & vnum, & sexaginta & vnum, & ducenta, quæ fiunt in summa, trecenta sexaginta quinque. *Epiphanij prolixior tractatio, in qua etiam Irenæum nominatim appellat, in idem redit. Cæterum B. Hieronymus asserit* Mithram, *sub eodem numero aliarum literarum, Ethnicis esse, quam Basilides portentoso nomine vocat* Abraxan. *Optimo ergo iure Tertullianus scribit* nihil hæreticos ab Ethnicis differre. *Deleuimus autem ex cod. excusis* Trecentum. *Lib. I. hære. fab. Lib. de hæres. Lib. de hæres. Contra hæres 24. Lib. I. com. in Amos*

QVÆ EST CARPOCRATIS DOCTRINA, & quæ operationes eorum qui ab eo sunt.

CAPVT XXIIII.

C[1]Arpocrates autem & qui ab eo, mundum quidem, & ea quæ in eo sunt, ab angelis multo inferioribus ingenito patre, factum esse dicunt. Iesum autem è Ioseph natum, & qui similis reliquis hominibus fuerit, distasse à reliquis secundùm id quod anima eius firma & munda cùm esset, commemorata fuerit quæ visa essent sibi in ea [circumlatione,] quæ fuisset in ingenito Deo: & propter hoc* ab eo missam esse ei virtutem, [vti mundi fabricatores] effugere posset, & per omnes transgressa, & in omnibus liberata, ascenderet* ad Deum, [2] & ea quæ similia ei* amplecteretur similiter. Iesu autem dicunt animam, in Iudæorum consuetudine nutritam contempsisse eos, & propter hoc virtutes accepisse, per quas euacuauit quæ fuerunt in [poenis] passiones quæ [inerant] hominibus. Ea igitur quæ similiter atque illa Iesu anima, potest contemnere mundi fabricatores archontas, similiter accipere virtutes ad operandum similia. Quapropter & ad tantum elationis prouecti sunt, vt quidam quidem similes* se esse dicant Iesu: quidam autem adhuc [&] secundùm aliquid illo fortiores, qui sunt distantes amplius quàm illius[3] discipuli, vt puta quàm Petrus & Paulus & reliqui Apostoli. Hos autem in nullo deminorari à Iesu. Animas enim ipsorum ex eadem circumlatione deuenientes, & ideo similiter cõtemnentes mundi fabricatores, eadem[4] dignas habitas] esse virtute, & rursus in idem abire. Si quis autem plus quàm ille contempserit

Sententia Carpocratis & discipulorũ eius de Domino Iesu.

Quosdam suorum Domino Iesu Christo, & Apostolis, impudenter præferebãt.

* à Deo. * ad eum. * amplecterẽtur. * sese.

contempserit ea quæ sunt hîc, posse meliorem quàm illum esse: [5] Artes enim magicas operantur & ipsi, & incantationes, philtra quoque & charitesia, & paredros [&] oniropompos, & reliquas malignationes, dicentes se potestatem habere ad dominandum iam principibus & fabricatoribus mundi huius. Non solùm autem, sed & his omnibus quæ in eo sunt facta. [6] Qui & ipsi ad *detrectationem diuini nominis & Ecclesiæ, quemadmodũ & gentes à Satana præmissi sunt, vti secũdùm alium [& alium] modum, quæ sunt illorũ audientes homines, & putantes omnes nos tales esse, auertant aures suas à præconio veritatis. Aut vt videntes quæ sunt illorum, omnes nos blasphement in nullo eis communicantes, neque in doctrina, neque in moribus, neque in quotidiana conuersatione. Sed vitam quidem luxuriosam, sententiam autem impiam ad velamen malitiæ ipsorum nomine *abutuntur, quorum iudicium iustum est, recipiẽtium dignam suis operibus à Deo retributionem: & in *tantum insania effrænati sunt, vti & omnia quæcunque sunt, irreligiosa & impia potestatem habere operandi se dicant. Sola enim humana opinione negocia mala & bona dicunt. Et vtique secundùm transmigrationes in corpora oportere in omni vita, & in omni actu fieri animas, [7] si non præoccupans quis in vno aduentu omnia agat semel ac pariter: quæ non tantùm dicere & audire non est fas nobis, sed ne quidem in [mentis] conceptionem venire, nec credere si apud homines conuersantes in his [8] quæ sunt secundùm [nos ciuitates, tale aliquid agitatur, vti secundùm quod] scripta eorum, dicunt in omni vsu vitæ factæ animæ ipsorum, exeuntes in nihilo adhuc minus habeant. Ad operandum autem in eo ne fortè [9] propter eam quod deest libertati *aliqua re cogantur iterum mitti in corpus, propter hoc dicunt Iesum hanc dixisse parabolam: [10] Cùm es cum aduersario tuo in via, da operam vt libereris ab eo, ne fortè te det iudici, & iudex ministro, & minister mittat te in carcerem. Amen dico tibi non exies inde donec reddas nouissimum quadrantem. Et aduersarium dicunt vnum ex angelis qui sunt in mundo, quem diabolum vocant, dicentes factum eum ad id vt ducat eas, quæ perierunt animas [in] mundo, ad principem. Et hunc dicunt esse primum ex mundi fabricatoribus, & illum altero angelo, qui ministrat ei tradere tales animas, vti in alia corpora includat. Corpus enim dicunt esse carcerem. Et id quod ait, Non exies inde quoad nouissimum quadrantem reddas, interpretantur quasi non exeat quis à potestate angelorum eorum qui mundum fabricauerunt, [11] sed sit] transcorporatum semper quoadusque in omni omnino operatione, quæ in mundo est, fiat: & quum nihil defuerit ei, tum liberatam eius animam eliberari ad illum Deum, qui est supra angelos mundi fabricatores. Sic quoque saluari & omnes animas, siue ipsæ præoccupantes in vno aduentu in omnibus misceantur operationibus, siue de corpore in corpus transmigrãtes, vel immissæ in vnaquaque specie vitæ adimplentes & reddentes debita, liberari: vti iam non fiant in corpore. [12] Et, si quidem fiant hæc apud eos, quæ sunt irreligiosa & iniusta & vetita, ego nequaquam *credo. In cõscriptionibus autem illorum sic conscriptum est, & ipsi ita exponunt. Iesum dicentes in mysterio discipulis suis & Apostolis seorsum locutum, & illos expostulasse, vt dignis & assentientibus, seorsum hæc traderent, per fidem enim & charitatem saluari. Reliqua verò indifferentia cùm sint, secundum opinionem hominum quædam quidem bona, quædam autem mala vocari, cùm nihil natura malum sit. [13] Alij verò ex ipsis signant, cauteriantes suos discipulos in posterioribus partibus extantiæ dextræ auris. [14] Vnde & Marcellina, quæ Romam sub Aniceto venit, cùm esset huius doctrinæ, multos exterminauit. Gnosticos se autem vocant, [15] *etiam imagines quasdam quidem depictas, quasdã autem & de reliqua materia fabricatas habent, dicentes formam Christi factam à Pilato, illo in tempore quo fuit Iesus cum hominibus, & has coronant & proponunt eas cum imaginibus mundi philosophorum, videlicet cum imagine Pythagoræ & Platonis & Aristotelis & reliquorum, & reliquam obseruationem circa eas similiter vt gentes faciunt.

*detractionem diuini ecclesiæ nominis.

*abutátur

*tantam insaniam

*aliqua res

*credam

*&

Ad artes magicas exercendas, omnique generis nefariæ libidinis, animũ conferebãt.

Matth.5.

Peruersa interpretatione locũ Euangelij torquebãt.

Priuatis allocutionibus, quibus Apostolos Dominus conuenerat, abutebantur.

Cauterio, suos auditores notabant.

Mulieris ope multos decipiunt.

Imaginib⁹ quibusdam abutebantur.

ANNOTATIONES.

1 Carpocrates] *Hunc genere Alexandrinum fuisse tradit Theodoretus; magum autem & impurum fornicarium Tertullianus; alios vero omnes hæreticos morũ improbitate eundem superasse: quippe qui ex Simonis, Menandri, Saturnili, Basilidis & Nicolai sentina, sordes hauserit, & sectam inde construxerit, quam Gnostico-*

Lib.1. hære fab. Lib de anima.

Contra hære.27.

Contra hæres. 27. rum nominauit, testis est Epiphanius.

Circumlatione] *Theodoretus:* Dominum Iesum ex Ioseph & Maria natum esse dicebat, sicut & alij homines, virtute autem fuisse insignem, vt qui puram habebat animam & memorem suæ cum ingenito consuetudinis. *Epiphanius quoque correctiones ex vetere codice adhibitas agnoscens:* quandoquidem *ait*, validam præ cæteris hominibus habebat animam, & memoria tenebat ea, quæ visa erant ab ipsa supernè, quando & in circumferentia ignoti illius patris erat, demissæ sunt (inquiebat Carpocras) ab eodem patre in animam ipsius virtutes, quo visorum ab ipsa recordata, & potētia corroborata, angelos mūdi fabricatores effugeret, *&c. Pro* circulatione, circumlationem *reposuimus: vt mox pro* vt in mundi fabricatoribus, vti mundi fabricatores.

2. Et ea quæ] *Epiphanius:* Quin & similes ipsi animas, æqualia ipsi amplexas, eodem modo liberatas, sursum volasse ad ignotum patrē, *&c. Damascenus:* Quod si quis similia, quæ Iesus gereret; eum illius similem esse dicebat.

3. Iesu autem dicunt animam] *Hunc locum ad mediam vsque partem capitis huius, hisdem verbis transcripsit Epiphanius contra hæres. 27. quæ ne paginas oneremus, adducere non libet. Eius verò authoritate, & veteris codicis consensu, pro* peius, *reposuimus* pœnis, *& pro* erant, inerant hominibus.

4. Dignas habitas] *Ita legit vetus codex Epiphanij interpres,* eadem virtute dignæ factæ. *Itaque deleuimus* dignos habitos.

Lib. 4. hist. cap. 7. 5. Artes enim magicas] *Hanc sententiam sic exprimit Eusebius:* Isti magicas Simonis præstigias non ex occulto quidem, vt ille, sed iam in apertū iure proferendas censuerunt: & non modò philtris amatoriis curiosè ab illis elaboratis, & quibusdādæmonibus, qui eorū animis nefaria iniecēre somnia, quiq; illis assessores extitēre, verumetiā aliis non disparibus ineptiis, se iam tanquā rebus maximi ferè momenti & ponderis nobilitarunt.

6. Qui & ipsi ad detrectationem] *Epiphanius:* Sunt autē à Satana subornati ac producti, in opprobrium ac scandalum ecclesiæ Dei. Indiderūt enim sibiipsis cognomen Christianorum, ad hoc vt Gentes per ipsos offendantur, & sanctæ ecclesiæ Dei vtilitatem & veram prædicationem, propter illorū nefaria facta & incōparabilē improbitatem auersentur, & vt gentes ipsorum assiduò nefaria opera considerantes, putent etiā sanctas Dei ecclesias tales esse, & auertant, velut dixi, aures à Dei & veritatis doctrina, &c. *De eisdem quoque conqueritur Euseb. li. 4. hist. ca. 7. & longè ante hos, Iustin. mart. in colloquio cū Tryphone omniū grauissimè.*

Lib. 1. hær. fab. 7. Si non præoccupans] *Isthæc explicatius narrat Theodoretus.* Cùm Pythagoricas à corporibus in corpora traiectiones admisissent, quod ei connexum à Pythagora dicebatur, non admiserunt. Pythagoras enim dicebat animas quę peccarant, mitti in corpora, vt & pœnas darent, & ritè expiarētur. Dicūt enim animas mitti in corpora, vt omne gen⁹ libidinis & petulātię peragāt, eas ergo quę in vno descēsu impleuerint, nō egere alia missione: quæ autē parū peccarūt, & bis mitti, & ter, & sæpius donec oīa vitiorū genera impleuerint.

8. Quæ sunt secundum nos ciuitates] *Septem voculas quas ex vetere cod. adiecimus, agnoscit Epiphanius, & sententiam longè apertius explicat.* Ita habent ipsorum libri, *inquit*, Vt si quis prudentia præditus legat, admiretur, ac stupeat, & non credat, quod hæc sic ab hominibus fiant, non solùm his, qui ciuitatem nobiscum inhabitant; sed etiam his qui cum bestiis & similibus bestiis ac pecoribus, fermè dixerim, quæ canes ac sues faciunt, facere audent. Aiunt enim, oportere his omnibus penitus vti, vt ne egressæ animæ aliquo operē relicto, ea de causa reuertantur in corpus rursus ad faciendum ea quæ non fecerunt. Contra hæres. 27.

9. Propter eam] *Vetus codex subindicat legēdum,* propterea quòd deest libertati aliqua res.

10. Cùm es cum aduersario] *Hunc euangelij locum & fusissimè & præclarè discutit Tertullianus libro de anima, contra huius Carpocratis opinionem.*

11. Sed sit] *Expunximus sic authoritate veteris codicis, probante id quoque Epiphanio.*

12. Et siquidem fiat hæc] *Cum laudis digna præfatione hæc ex Irenæo transcripsit Theodoretus vsque ad illud,* alij verò ex ipsis signant. Lib. 1. hær. fab.

13. Alij verò ex ipsis] *Epiph.* Cæterùm signaculum per cauterium, aut nouaculam, aut subulā immittunt ac incutiunt Carpocratiani in dexteram inferiorem auriculam iis, qui ab ipsis decepti sunt. *Symbolis inustionibusque istis externis, opinor, vtebantur, vt primo occursu eiusdem secum factionis asseclas agnoscerent, consilia communicarent, & promiscuis concubitibus miscerentur. In his verò nec à variarū Gentium moribus recedebant, quarum meminit Tertullia. lib. de vellandis virginibus,* Garamantes pennis, strobulis Barbaros, cicadis Athenienses, cirris Germanos, & stigmatibus Britones, *insignitos fuisse narrans. Signum quoque inter Gnosticos Epiphanius tradit extitisse virorum ad fœminas, & fœminarum ad viros: in extendendo manum ad salutationē, videlicet subter palmā contrectationē quandā titillationis, per hoc se inducere ostendētes, quòd eiusdē religionis esset, qui accessit. Hinc igitur mutua cognitione accepta, statim ad epulationē cōuertitur. Vbi cōpotarunt, & venas impleuerūt, ad œstrū se cōuertunt. Et vir quidē concedēs vxorē alteri, ad ipsam dicit,* Surge, fac dilectionem cū fratre &c. *Postremò stigmata illa, obedietiæ & seruitutis perpetuæ signa erāt, quibus sectæ illi quasi sacramento nomina dabant, à qua deficere nūquam liceret. Sic dudū seruo Hebræo, qui anni septimi beneficio noluisset liber exire, seruitutem libertati anteponens, subula aurē ad ostium perforare lex iubebat. Cæterùm præcursores certè Antichristi agebant Gnostici, quem suos in dextera & fronte signaturū prædicit sacra Ioannis reuelatio. An verò recentiores, veteribus illis meliores sint, iudicent, qui mores eorū melius explorarunt.* Contra hæres. 26. Exod. 21. Deut. 15. Apoc. 13.

14. Vnde & Marcellina] *Vt Apostoli piarū mulierum opera vsi sunt ad ciborū præparationē, & mulierū infidelium cōtubernia priuatim erudiēda, semota omni turpitudinis suspicione, aliisq; piis officiis, atq; ideò Presbyteras & Diaconissas illos instituisse constet: sic & Pseudoprophetæ isti latiùs virus suum dispergebāt, & vtrumq; sexū corrūpebant impudicarū mulierū ministerio. Marcellinæ autē huius meminerūt etiā Epiphan. & August. Hier. id genus bestiarū catalogū contexuit, quē hîc addere libet:* Clemēs Ro. lib. 2. const. apo. ca. 57. & lib. 3. ca. pite 15. Epist. ad Ctesiph.

re libet: Simon Magus hæresim condidit Helenæ meretricis adiutus auxilio; Nicolaus Antiochænus omnium immundiciarum repertor, choros duxit fœminarum; Marcion Romam præmisit mulierem, quæ decipiendos sibi animos præpararet. Appelles Philomenen comitem suarum habuit doctrinarum; Montanus immundi spiritus prædicator, multas ecclesias per Priscam & Maximillam nobiles & opulentas fœminas, primum auro corrupit, deinde hæresi polluit. Arrius vt orbem deciperet, sororem principis prius decepit. Donatus per Affricam vt infœlices quosque fœtentibus pollueret aquis, Lucillæ opibus adiutus est. In Hispania Agape Elpidium, mulier virum, cæcum cęca duxit in foueā, successorémq; sui Priscillianum habuit, cui iuncta Galla, alterius & vicinæ hæreseos reliquit hæredem.

Optatus li. 1. contra Parme.

Lj. de hære. 15 Et imagines quasdam] *Augustinus*: Sectæ Simonis fuisse traditur socia quædam Marcellina, quæ colebat imagines Iesu, & Pauli, & Homeri, & Pythagoræ adorando incensúmque ponendo. *Theodoretus*: Qui sectæ Simonis erāt, cum statuam eius in Iouis figuram construxissent, Helenæ autem in Mineruæ, speciem eis thura adolebant, ac libabant, & tanquam Deos adorabāt. *Epiphanius*: Habent imagines per colorem depictas, quidam etiam ex auro, & argento ac reliqua materia, quas sanè imagines Iesu esse dicunt, & sub Pilato factas esse: habent autem eas occultè. Insuperque Philosophorum quorundam Pythagoræ, Platonis, Aristotelis, & aliorum, cum quibus etiam alias imagines Iesu collocant, collocatásque adorant, & Gentium mysteria perficiunt. Qui verò sunt gentium mores alij, quam sacrificium atque alia? *Plures itaque & iustißimas rationes audis, quibus permotus Irenæus Gnosticorum imagines reprobat: siquidem more gentium thure & sacrificiis eis libabant, & tanquam viuētes Deos, supremo cultu adorabant, creaturæ seruientes potuis quàm creatori. Deinde prophanorū & impiorū simulachris illas miscebant, Christo Deo saluatori nostro illos æquantes. Postremò dum occultè illas adseruabant, cum per Ethnicos palam liceret, facile quisque sibi persuadebit monstrosas, & propudiosas fuisse; maximè cum talem Christum illis figuris exprimerent, qualem portentosis animi opinionibus eum esse confingebant. Magdeburgenses autē & Gallasius qui ex hoc Irenæi loco contendunt, tunc tēporis nullū imaginum Christi & Apostolorum vsum in Ecclesia fuisse, nec veterum testimonio, aut exemplis comprobari posse: vel crassißima ignorantia laborant, vel certè impudentißimo mendacio omnibus student imponere. Ego contra, apertißimis & validißimis assertionibus, quod primum asserunt falsum esse, & Christi, Apostolorúmque sæculo, pium & publicum vsum venerandarum imaginum inter Christianos fuisse euincam. 1. Nicodemum illum, qui noctu primùm Iesum conuenit, & eiusdem postea corpus paßionis cruciatibus laniatum, de cruce deposuit,* propriis manibus Crucifixi imaginem sibi efformasse, *eámque ante mortem Gamalieli tradidisse asseruandā, & hunc Iacobo: Iacobum Simeoni; istúmque sibi succedenti Zachæo; sicque deinceps conseruatam, quoadusque Iudæi in Berytho Syriæ vrbe, omnia paßionis Dominicæ*

Lib. 1. hæret. fab.

Contra hære. 27.

probra in eandem renouarunt, pluribus inde consequutis miraculis; elegantißimo libro ante 1240. annos docuit magnus ille Athanasius: quem perlectum ante annos octingentos, omnium patrum suffragiis excepit vniuersalis Nicena Synodus. 2. Superstes adhuc cum Apostolis peregrinabatur Christus, cum mulier illa, quam à profluuio sanguinis curauerat, in Cæsarea Palestinæ in monumentum accepti beneficij illius, imaginem æream palam erexit, *quam Eusebius illic* adhuc stantem conspexit, simúlque alias Petri & Pauli à Christianis religiosè conseruari. *Imò testantur historiæ Eusebium proximè sequutæ, illas Christi & Hemorrhoissæ statuas, ad tempora vsque Iuliani apostatæ permāsisse, qui, vt iconoclastarū auum decebat, sicut christianæ fidei, ita Christi & sanctorum imaginibus bellum indixerat. 3. Accedit Apostolorum ipsorum constitutio in Synodo Antiochena, cuius summa talis est:* περὶ τοῦ μὴ πλανᾶσθαι τοὺς σωζομένους εἰς τὰ εἴδωλα, ἀλλὰ ἀντεικονίζειν τὴν θεανδρικὴν ἀχράντων χειροποιήτων στήλην τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν αὐτοῦ θεραπόντων ἀντικρὺ τῶν εἰδώλων καὶ Ἰουδαίων, *&c. Id est,* Non debere seruatos circa idola errare, sed pro eis incontaminatam veri Dei simul & hominis, saluatorísque nostri Iesu Christi, & seruorum ipsius, manibus efformatam imaginem, contra idola & Iudæos erigere, &c. *Tria verò hic disertè notata habes. Primum, Christi Domini, & seruorum eius manibus efformandas esse imagines: deinde, idolorum districtam prohibitionem; postremò, Gentium idolomaniæ, & Iudæorum superstitioni opponendas esse christi, & sanctorum imagines. Hunc autem Apostolicum canonem, germanum esse, non recens vnus, & alter, in angulo affirmant; sed prope innumerabiles, qui in publico totius orbis theatro ante octingentos annos conuenerunt Patres, Synodo Nicena posteriore. Hoc quoque canone innixus Basilius magnus, ante 1250. asseruit* imaginum vsum ab Apostolis emanasse; *simúlque eo adhuc antiquior Eusebius,* à maioribus prodiisse confirmans; *& Pamphilus martyr vtroque superior, hanc Apostolorum constitutionem, cum pluribus aliis se in Origenis bibliotheca reperisse testatur. 4. Subiungam Damasceni, Euagrij & Nicephori ex archiuis Edessæ ciuitatis depromptam narrationem, de Rege Abagaro, aliàs Augaro, qui fama curationum Christi permotus, consequendæ sanitatis ergò, Ananiam cursorem expeditum ad eum misit. Sed cum pro votis res minimè succederet regi, vt desiderio quo flagrabat, vel ex parte faceret satis, pictorem eximiū misit, qui Christi faciem effictam accuratè, afferret, ac cùm pictor ob splendorem, vultus, opus non posset absoluere; Saluator* textum lineū petiit, in eóque expressam faciei imaginem ad regem misit. *Hanc adhuc sua ætate, non sine populi veneratione Edessæ conspexisse, Leo Constantinopolitanus lector coram vniuersali Synodo Nicena confirmauit. Persarum etiam Regem eadem tēpestate Christi, & matris eius figuras accepisse subiicit Nicephorus. Quin & B. Lucam Euangelistam B. virginis quam de facie nouerat, simúlque beatorum Petri & Pauli imagines depinxisse, quæ Pulcheriæ Imperatricis sæculo, adhuc Constantinopoli seruabantur, non semel adfirmat. 5. Postremò, Quis si vel à limine venerandam antiquitatem salutauerit, nescit crucis dominicæ signum & figuram, vsúmque eius, Apostolis ipsis & Christianis omnibus frequentißimū*

lib. de paß. imaginis domini nostri Iesu Christi.

Lib. 7 hist. ca 14.

Antipater Bostrensis epis orat de muliere laborante.

Sozomenus lib. 5. hist. ca. 20.

Epist. ad Iul.

Lib. 7. hist. ca. 14

Turrianus lib. 1. pro cano. apost. c. 25.

Li. 4. de fide orth ca. 17.

Lib. 4. hist. ca. 26.

Lib. 2. hist. ca. 7.

Niceph. lib. 2. hist. c. 43. & li. 6. c. 16. & lib. 14. c. 2.

fuisse? Dionysius Areopagita vnico libro de Ecclesiastica hiera. octies illius meminit. Nicodemus in hist. de passione & resurrectione saluatoris, ter. Abdias decem & octo locis, eiusdem expreßione Apostolos varia perfecisse miracula recenset. Iustinus in Dialogo, ex veteris testamenti variis figuris; & in calce Apolo. 2. in omnium rerum creatarum ordinibus effictam, accuratè docet. Quem nunc latent præclara [I]*gnatij, Marcialis, Tertulliani, Cypriani, Origenis, Lactantij, Athanasij, de figuratione crucis verba? Apertißimum ergo est Christi, & Apostolorum æuo sacrarum imaginum vsum fuisse.*

Alterum falsæ assertionis caput, quo aiunt nec veteris Ecclesiæ exemplis, nec priscorum patrum testimoniis imaginum vsum confirmari posse, ex Caluini officina prodiit; qui annis quingentis à Christo, quibus adhuc florebat religio, & sincerior doctrina vigebat, Christiana templa ab imaginibus vacua fuisse scribere non erubuit: quo mendacio nihil impudentiùs dici potest. Siquidem ante 1100. *annos scripsit Augustinus*, pluribus locis Petrum & Paulum vna cum Christo depictos etiam paganos vidisse; & Abrahæ sponte filium immolantis nobile factum, tot linguis cantatum, & tot locis pictum, vt aures & oculos dissimulantium feriret. Insuper Adami & Euæ foliis contegentiũ pudenda admisso peccato, picturas prostitisse. *Idem apertißimis verbis*, Dominicæ crucis figuram hominísque inibi patientis affixam imaginem, ad crucifixi Domini nostri recordationem, & pigritantis fidei excitationem, humiliter complecti, & suppliciter venerari *suadet. Accedit & Paulinus, ad quem tot Augustini & Hieronymi extant epistolæ. Is Seuerum extollit*, quod in loco refectionis humanæ, id est baptisterio, B. Martini effigiem depinxisset, vt deponentibus in lauachro terrenæ imaginis vetustatem, imitanda cœlestis animę occurreret effigies. *Misit præterea ad eundem hos versus, quos imagini Crucifixi eo loci erectæ adscribi curaret.*

Lib 1. de consensu euan. ca 10 Lib 22. cõtra Faust. ca. 73. Lib 5. contra Iul. Pelagianum ca. 2. Lib. 2. de visit. infir. ca 3. Epist. 12. ad Seuerũ.

Cerne coronatam Domini super atria Christi
Stare crucem, duro spondentem celsa labori
Præmia: tolle crucem qui vis auferre coronã.

Et ad alias crucis imagines in ingressu basilicæ:

Ardua floriferæ crux cingitur orbe coronæ,
Et Domini fuso tincta cruore rubet:
Quæque super signũ residẽt cœleste columbæ,
Simplicibus produnt regna patere Dei.

Damasus etiam ea ætate res gestas superiorum pontificum colligens, Ioannis Baptistæ confessionem, ex argento auream. Item & crucis imaginem, Hilariũ, qui longè eum præcesserat, fecisse narrat. *Hieronymus quoque Paulam magno pietatis ardore montem Caluariæ conscendisse narrat*, & prostratam ante crucem, quasi pendentem Dominum cerneret, adorasse. Veluti malum in naui, crucem erectam in Ecclesia esse, qua inter sæculi naufragia seruatur incolumis concionabatur Ambrosius. *Eximium poëtam Christianum prudentium præterire non poßum; qui certamina martyrum exprimentes imagines in templis collocatas versibus cecinit, cum genibus ad sancti Cassiani martyris tumulum aduolueretur.*

De vitis pontificum. In epitaphio Paulæ. Ser. 55.

Erexi ad cœlum faciem, stetit obuia contra
Fusis colorum picta imago martyris.
Plagas mille gerens, toros lacerata per artus,
Ruptam minutis præferens punctis cutem.
Innumeri circum pueri, miserabile visu,
Confossa paruis membra figebant stillis.
Ædituus consultus ait, quod prospicis hospes,
Non est inanis aut anilis fabula,
Historiam pictura refert, quæ tradita libris,
Veram vetusti temporis monstrat fidem. &c.

Carmine de paßione B. Caßiani martyris.

Huc vsque latinos Patres, impudens mendacium caluini retegentes audiuimus, addamus iam si placet, vt omni ex parte conuincatur, eiusdem ætatis & Græcos Imperante Theodosio B. Theodoretus Cyri Episcopus, Simeonem Stylitem tãta sanctitatis fama nobilitatum scripsit, vt Romam in omnibus etiam officinarum vestibulis, & porticibus eius imagines collocarent, securitatem & custodiam quandam rebus suis præstare arbitrati. *At ille ipse est Simeon, qui ante Theodoreti tempora, epistola ad Iustinum Imperatorem, grauißimè fuerat conquestus de Samaritis*, qui in Christi Domini nostri imaginem, eiusq; matris, infando facinore grassati fuerãt. *Addam pulcherrimũ Leontij Neapolis Episcopi suffragium.* Sicut Iacob, *inquit*, accipiens à filiis vestem Ioseph sanguine conspersam, cum lachrymis eam osculatus est, per eam arbitratus se Ioseph osculari, & in manibus habere: sic & Christum omnes imaginem Christi, aut Apostoli, aut martyris tenẽtes, ipsum Christum aut martyrem videmur nobis animo complecti. *Basilium magnum ante hos omnes*, historias imaginum sanctorum, Prophetarum, Apostolorum, & Martyrum in omnibus per Orientem Ecclesiis erectas sese suscepisse, & palam honorasse, vt ab Apostolis traditum fuerat, *idem sibi ipse testis est. Eius frater Gregorius Nissenus*, non infrequẽter passionis Christi figuram cum lachrymis intuebatur, *adeò efficaciter ob oculos historiam pictura ponebat. Nazianzenus*, scortum, vt ad intemperantis iuuenis limen vocatum peruenit, gradu citato recessisse, Polemonis clari olim philosophi conspecta imagine, *testatur* cum pictum, vt viuum reuereretur. *Istis non inferior Chrysostomus*, B. Meletij imaginem in annulis, poculis, phialis, thalami parietibus, & aliis locis, multos effinxisse, vt corporis sanctissimi viri formam vbique conspicerent, *& narrat & laudat. Quin & se* ex cera confictam imaginem, pietate plenam amasse *non dißimulat. Athanasius omnem imaginibus exhibitum honorem ad prototypum referri docet. Denique his omnibus superior Eusebius, imperatorem Constantinum tanto diuini amoris ardore incensum refert*, vt etiam in medio foro vrbis Constantinop. Danielem cum leonib⁹ in ære incisum auríque laminis splendescentem, símulque in ipso palatij introitu, in maxima tabula, salutaris Christi passionis insigne ex lapillis præciosis cuiusque modi auróq; multo politè elaboratis, confectum, figendum curauerit. *Euicimus ergo ex Latinæ & Græcæ Ecclesiæ Patribus, non longius à Christi ascensione, quàm quadringentis annis recedentibus*, sub quibus sincerior Dei cultus, *vel confitentibus aduersariis*, adhuc viguit, *vsum imaginum, Christi & Apostolorum tempore, atque deinceps & sacrum & publicũ inter Christianos fuisse: Qui illum igitur oppugnant, Manichæi, Iuliani apostatæ, impurißimi Mahumetis, Turcarum tyrannidis, & Iudæorum propugnatores potius, quã pietatis & veritatis Christianæ assertores haberi debent.*

In vita Simeonis. Lib. 5 apol. pro Christ. Epist. ad Iul. in actis conci. Nicen. Se. de patriarcha Abrahã in conci. Nic. In carm. de virtute. In encomio Meletij. Orat. quod vete. & no. test. vnus sit legislator. Orat. 4 cõtra Arria. Lib. 3. de vita Constan. c 48.

QVALIS EST DOCTRINA CERINTHI.
CAPVT XXV.

Mundum à Deo factũ, & Ieſum ex virgine natũ eſſe, negabat Cerinthus.

C[1]Erinthus autem quidam in Aſia, non à primo Deo factum eſſe mundum docuit, ſed à virtute quadam valde ſeparata & diſtante ab ea principalitate, quæ eſt ſuper vniuerſa, [2] & ignorante [eum] qui eſt ſuper omnia [Deum;] Ieſum autem ſubiecit non ex Virgine natum, ([3] impoſſibile enim hoc ei viſum eſt) fuiſſe autem eum Ioſeph & Mariæ filium ſimiliter, vt reliqui omnes homines, & plus potuiſſe iuſtitia & prudentia & ſapientia *præ omnibus, [4] & poſt baptiſmum deſcendiſſe in eum, Chriſtum, ab ea principalitate quæ eſt ſuper omnia, figura columbæ, & tunc annunciaſſe incognitum patrem, & virtutes perfeciſſe, in fine autem reuolaſſe iterum Chriſtum de Ieſu, & Ieſum paſſum eſſe, & reſurrexiſſe; Chriſtum autem impaſſibilem perſeueraſſe, exiſtentem ſpiritalem.

** ab hominibus.*

Chriſtum à baptiſmo in Ieſum deſcendiſſe, & cũ pateretur auolaſſe dicebat.

ANNOTATIONES.

Lib. 2. hære. fab.

1 Cerinthus autem] *Hunc primum in Ægypto Philoſophiæ diu operam dediſſe, author eſt Theodoretus, Deinde Hieroſolymis, Cæſareæ, Antiochiæq́ frequenter Apoſtolis ipſis reſtitiſſe; atque demùm in Aſia longè latéque impietatem ſuam propagaſſe ſcribit Epiphanius. Porrò Dionyſius Alexand. lib. 2. de promiſsionibus, hunc quoque* regnum Chriſti terreſtre futurum ſomniaſſe docet, quippe qui inuitamentis corporis & carnis cum primis obſequeretur illecebris, & quarum rerum cupiditate ducebatur, in eiſdem beatam vitam fore aſſeruit, vt in ventris & earũ partium quæ ad venerem ſpectant expletione.

Contra hære. 28. Euſeb. lib. 3. hiſt. c. 22. & li. 7. ca. 20.

2 Et ignorante eum] *Emendationem ex vet. cod. agnoſcit, & ſententiam huius loci ſic exprimit Theodoretus:* Docuit eſſe quidem vnum vniuerſorũ Deum, eum autem non eſſe mundi creatorem, ſed ſeparatas quaſdam poteſtates, & eum omnino neſcientes. *Itaque eum, pro eo repoſuimus, vt mox* Deũ, *pro* Deo.

Lib. 2. hæret. fab.

3 Impoſſibile enim] *In ſimili cœno volutatum Marcionem, argutiſsimo hoc dilemmate præmit Tertullianus, rationem deſiderans, qua non putauerit filium Dei ex virgine natum eſſe:* Neceſſe eſt, *inquit*, vt aut impoſſibilem, aut inconuenientem Deo exiſtimaueris natiuitatem. Sed Deo nihil impoſſibile, niſi quod non vult. An ergo voluerit naſci (quia ſi voluit, potuit, & natus eſt) conſideremus. *Et poſt pauca.* Sceleſtiſſime hominum, qui interemptores excuſas Dei. Quodcunque Deo indignum eſt, mihi expedit. Saluus ſum ſi non confundar de Domino meo. Qui me (inquit) confuſus fuerit, confundar & ego eius. Alias non inuenio materias confuſionis, quæ me per contemptum ruboris probent bene impudentem & fœliciter ſtultum. Natus eſt Dei filius: prorſus credibile eſt, quia ineptum eſt. Et ſepultus reſurrexit: certum eſt, quia impoſſibile eſt. *Obſerua autem hæreticos tutiſsimum aſyllam ſemper putaſſe, id clamitare Deo impoſsibile, quod credere renuunt.*

Lib. de carne Chriſti.

4 Et poſt baptiſmum] *Apertius Epiphanius:* Ex ſupernis autem, ex ſupremo Deo, poſtquam adultus fact⁹ fuit Ieſus ex ſemine Ioſeph & Maria genitus, deſcendiſſe Chriſtum in ipſum, hoc eſt, Spiritum ſanctum in ſpecie columbæ in Iordane, & reuelaſſe ipſi & per ipſum poſteris ignotum patrem. Et propterea poſtquam venit virtus in ipſum ex ſupernis, virtutes perpetraſſe: & vbi ipſe paſſus eſt, id quod ex ſupernis venerat, à Ieſu ſurſum volaſſe.

Contra hære. 28.

QVÆ EST EBIONITARVM DOCTRINA.
CAPVT XXVI.

Q[1]Vi autem dicuntur Ebionæi conſentiunt quidam mundum à Deo factum, [2] ea autem quæ ſunt erga Dominum, non ſimiliter vt Cerinthus & Carpocrates opinantur. Solo autem eo quod eſt ſecundùm Matthæum Euangelio vtuntur, & Apoſtolum Paulum recuſant, apoſtatam eum legis dicentes. Quæ autem ſunt prophetica, curioſiùs exponere nituntur, [3] & circuncidũtur ac perſeuerant in his conſuetudinibus, quæ ſunt ſecundùm legem, & Iudaico charactere vitæ vti, & Hieroſolymam adorant, quaſi domus ſit Dei.

Ebionæi Paulũ reiiciebant, & ſolum Matthæum ex Euangeliſtis probabant. Iudaicos ritus obſeruabant.

ANNOTATIONES.

Lib. 3. hiſt. ca. 21. Contra hære 30. li. 2. hæ. fa.

1 Qui autem dicuntur Ebionæi] *Quantum ad nomen huius Ebionis attinet, Euſebius, Epipha. & Theod. illud lingua Hæbraica, inopem & mendicum ſignificare rectè putarunt; quandoquidem* אֶבְיוֹן *pauperem, & pauperrimum Hæbrais ſignificat. Hunc verò non ſolum Romæ & in Aſia prædicaſſe, radicéſque ſpinoſarum propaginum, à Nabathea, Paneade, Moabitide, & Cocaborum regione in Baſanitide terra, ſed & in Cypro egiſſe, teſtis*

est Epiphanius; simúlque ex Samaritanorum abominatione, Iudæorum improbitate, Osseorum & Nazoreorum opinione, Cerinthianorum forma, Carpocratianorum impietate, sub Christianorum appellatione: horrendum & perniciosum dogmatis sui monstrum composuisse.

Lib. de carne Christi. 2 Ea autem quæ sunt] *Tertull.* Ebion nudum hominem, & tantum ex semine Dauid, id est, non & Dei filium constituit Iesum: planè Prophetis aliquo gloriosiorem, vt ita in nonnullis angelum fuisse dicatur. *Epiphanius:* Primùm quidē Ebion, *Contra haret. 30.* Christum ex semine viri, hoc est ipsius Ioseph, esse decreuit, &c. *Euseb.* *Lib. 3. hist. ca. 21.* Eum simplicem, vulgarem & solum hominem censuerunt, & ex concubitu coniunctionéque Ioseph viri cum Maria vxore sua in hanc lucem editum: verùm propter progressionem, quam in virtute fecisset, hominem iustum censuerunt, at solum hominem tamen. *In hanc hæresim disputat Irenæus libro tertio cap. 30. & 31.*

3 Circunciduntur] *Qui tunc temporis se Iudæum circuncisione, & reliquis ceremoniis profitebatur, imprimis à gemina persecutione immunis erat. Priore, Romanorum, quia imperatores patrio ritu Iudæos viuere concesserant. Posteriore, Iudæorum qui in eos vt asseclas eiusdem obseruationis non insurgebant. Qui autem in Christum credebant, deserto Iudaismo, vtrorúmque tyrannide adeò vexabantur, vt* permulti Iesum esse Christum fateri dubitarēt, ne insectationem ferrent eorum qui furiis spiritus impostoris agitati, confessores illius nominis enecare & persequi nō desinebāt, *vt eleganter scripsit Iustinus martyr in Dialogo. Ebionæos autem, ex prima istorum classe fuisse euidentissimum est.*

QVÆ SINT NICOLAITARUM opera.

CAPVT XXVII.

Nicolaitarum author, errores & condemnatio. NIcolaitæ autem magistrum quidem habent [1] Nicolaum, vnum ex VII. qui primi ad Diaconium ab Apostolis ordinati sunt, qui indiscretè viuunt. Plenissimè autem per Ioannis Apocalypsin manifestantur qui sint, nullam differentiam esse docentes in mœchando & idolothyton edere: quapropter dixit *Apocal. 2.* & de iis sermo, Sed hoc habes quòd odisti opera Nicolaitarum, quæ & ego [2] odi.]

ANNOTATIONES.

1 Nicolaum] *Hunc Nicolaum Antiochenum genere, proselitum autem professione, atque è septem illis Diaconis electis ab Apostolis in ministerium quotidianum, vnum fuisse conueniunt omnes. At Clemens Alexand.* *Lib. 3. stroma.* *& Theodo. admittunt quidem obiurgatum ab Apostolis de vxoris Zelotypia, illam in medium adduxisse, &* *Lib. 3. haret. fab.* *cui vellet nubere permisisse: sed exinde illum continenter & pudice vixisse, filiásque eius virgines, & filium incorruptum consenuisse volunt. Alij porro promiscuos mulierum amplexus, imò & permixtiones obscœnas, execrabilésque tum peregisse, tum docuisse scribunt, quod & Irenæus innuit, dicens sectatores eius indiscretè viuere.* *Epiphan. cōtra hær. 25. Tertul. lib. de præscrip.*

2 Quæ & ego odi] *Authoritate vet. cod. consentiente quoque vulgata Bibliorum tralatione deleuimus* odio.

QVÆ EST CERDONIS sententia.

CAPVT XXVIII.

[1] Cerdonis tempus, & opiniones. ET Cerdon autem quidem ab iis qui sunt erga Simonem occasionem accipiens, cùm venisset Romam sub Hygino, qui nonum locum Episcopatus per successionem ab Apostolis habuit, docuit eum qui à Lege & Prophetis annunciatus sit Deus, non esse Patrem Domini nostri Christi Iesu. Hunc enim cognosci, illum autem ignorari, & alterum quidem iustum, alterum autem bonum esse.

ANNOTATIONES.

Lib. 4. hist. ca. 10. 1 Et Cerdon] *Integrum hoc caput, vt Eusebius ex Irenæo transcripsit, latine apponemus.* In primo libro de Cerdone, hæc quæ sequuntur narrat Irenæus: Cerdo quidem ab his qui erant Simonis æmuli imitatorésq; occasionem accipiens, Hygino Romanam Ecclesiam regente, qui ab Apostolorum tempore nonus erat pontifex, Romam commigrauit: docuítque Deum à lege & Prophetis prædicatū, non esse patrem Domini nostri Iesu Christi. Illum enim cognitum, hunc autem obscurum & ignotum: illum iustum & seuerum, hunc bonū & benignum fuisse. *At longè prolixiorem catalogum*

Lib. de præscript.

blasphemiarum illius recenset Tertullianus scilicet, quod legem & Prophetas repudiarit, Deo creatori renunciauerit, Christum in substantia carnis non venisse, sed solo phantasmate: nec omnino passum, sed quasi passum: nec ex virgine natum fuisse dixerit. Sed & resurrectionem corporum negauit, solúmque Lucæ Euangelium, nec tamen totum, recepit. Apostoli Pauli neque omnes, neque totas epistolas admisit, Acta Apostolorum & Apocalypsim Ioannis, quasi falsa, reiecit. Venena verò sua Marcioni discipulo, planè vt vipera aspidi, impertiuisse scribit Epiphanius.

Contra hæres. 41.

QVÆ SVNT QVÆ Marcion docuerit.

CAPVT XXIX.

SVccedens autem ei Marcion Ponticus, [adampliauit] doctrinam, [1] impudoratè blasphemans] eum qui à Lege & Prophetis annunciatus est Deus, malorum factorem & bellorum concupiscentem, & inconstantem quoque sententia, & contrarium sibi ipsum dicens: [Iesum autem ab eo Patre qui est] super mundi fabricatorem Deum, venientem in Iudæam temporibus Pontij Pilati præsidis, qui fuit procurator Tiberij Cæsaris, in hominis forma manifestatum, his qui in Iudæa erant, dissoluētem Prophetas & Legem & omnia opera eius Dei qui mundum fecit, quem & Cosmocratorem dicit: Et super hæc, id quod est secundùm Lucam Euangelium circuncidens, & omnia quæ sunt de generatione Domini conscripta auferens, & de doctrina sermonum Domini multa auferens, in quibus manifestissimè conditorem huius vniuersitatis suum patrem confitens Dominus conscriptus est, semetipsum esse veraciorem quàm sunt hi qui Euangelium tradiderunt Apostoli suasit discipulis suis, non Euangelium, sed particulam Euangelij tradens eis. Similiter autem & Apostoli Pauli epistolas abscidit, [2] auferens quæcunque manifestè dicta sunt ab Apostolo de eo Deo,] qui mundum fecit, quoniam hic Pater Domini nostri Iesu Christi, & quæcunque ex propheticis memorans Apostolus docuit *prænunciantibus aduentum Dei. Salutem autem solùm animarum esse futuram earum quæ eius doctrinam *didicissent. Corpus autem videlicet, quoniam à terra sit sumptum, impossibile esse participare salutem. Super blasphemiam autem quæ est in Deum adiecit & hoc, [3] verè Diaboli os accipiens, & omnia contraria dicens veritati. Cain & eos qui similes sunt ei, & Sodomitas, & Ægyptios & similes eis, & omnes omnino gentes, quæ in omni permixtione malignitatis ambulauerunt, saluatas esse à Domino, cùm descendisset ad inferos, & accurrissent ei, & in suum assumpsisse regnum. Abel autem & Enoch & Noe & reliquos iustos, & eos qui sunt erga Abraham *Patriarchas, cum omnibus Prophetis, & his qui placuerunt Deo, non participasse salutem, qui in Marcione fuit, serpens præconiauit. Quoniam enim sciebant, inquit, Deum suum semper tentantem eos, & tunc tentare *eum suspicati, non accurrerunt Iesu, neque crediderunt annunciationi eius: & propterea remansisse animas eorum apud inferos dixit. Sed huic quidem *quoniam & solus manifestè ausus est circuncidere scripturas, & impudoratè super omnes obtrectare Deum: [4] seorsum contradicemus, ex eius scriptis arguentes eum, & ex iis sermonibus qui apud eum obseruati sunt Domini & Apostoli quibus ipse vtitur, euersionem eius faciemus præstante Deo.

*prenuncians. *audissét. *patriarcham. *eos. *quomodo.

Blasphemia Marcionis aduersus Deū Patrem, & Dominum Iesum Christum.

Legem prophetásque reiiciebat. Déque Euangelio et epistolis auferebat.

Resurrectionem carnis negabat

Impios saluos esse dicebat, vt iustos damnaret.

Quid cōtra dogma Marcionis statuat Irenæ.

ANNOTATIONES.

Li. 4. hist. ca. 10.

1 Succedens autem ei Marcion] *Primæ huius sententiæ emendationes ex vete. cod. his agnoscit Eusebius:* Marcion item Ponticus huic succedens, impudenter quidem & perfricta fronte iactās conuitia, eiusdem erroris doctrinam mire amplificauit. *Philastrius, hunc Ephesum venisse scribit, cum adhuc Ioannes Apostolus viueret, à quo victum, atque inde pulsum Romam confugisse, ibique noster Irenæus Polycarpo obuium factum, & ab eo primogenitum Satanæ vocatum fuisse testatur: Sed & adhuc vixisse, cum aduersus illum calamum stringeret Iustinus martyr indicat ipse Apologia 2. Cæterùm cum aliquot sæculis ante Epiphanium quinque libris ortum, patriam, lapsum, superbiam, luxuriam, hypocrisim, mortémque eius graphicè depinxerit Tertullianus, in his vlterius recensendis non immorabimur. Tantum addit Epiphanius, fraudes illius adeo inualuisse, vt sua adhuc ætate Romæ, & in Italia, in Ægyptóque, & Palestina, & in Arabia, ac Syria, in Cypro, atque Thebaide, quin & in Perside, & aliis pluribus locis sectatores haberet. Porro authoritate Eusebij, & ve-*

Lib. 3. c. 3.

teris nostri codicis pro adimpleuit, *restituimus* adampliauit: *& pro* impuratè blasphematus, impudoratè blasphemans: *& mox pro* Iesum autem qui est à Deo patre, *reposuimus* Iesum autem ab eo patre qui est.

2 Auferens quæcunque] *Sacrilegam hanc audaciam frequenter arguit Tertullianus, vt libro de carne Christi*: His consiliis tot originalia instrumenta Christi delere Marcion ausus est, ne caro eius vera probaretur. Ex qua, oro te, authoritate? Si propheta es, prænuncia aliquid: Si Apostolus, prædica publicè: si Apostolicus, cum Apostolis senti: si tantum Christianus es, crede quod traditum est, &c. *Et libro de præscript.* Marcion exertè & palam machæra non stylo vsus est: quoniam ad materiam suam cedem scripturarum confecit. *Idem etiam exprobrat lib. 2. 4. & 5. quos in eius hæreses scripsit.*

3 Verè Diaboli os accipiens] *Non maledicendi libidine, sed ob execrandas, quas euomebat, blasphemias in cœlum, & totum sanctorum ordinem, digno hoc epitheto Marcionem exornat Irenæus, eodem iure, quo Paulus Elymam magum* Filium Diaboli, & omnis iustitiæ inimicum *vocauerat. Verè enim Diaboli & serpentis, quem Apocalypsis describit bellũ facere in cœlum, & habitantes in eo, organum erat. Sanctos siquidem patriarchas, prophetas, & iustos omnes, quos Christus pio cruore redemit, damnare: impios verò quoslibet seruare, an non est terram cœlo, vel potius paradisum inferno miscere?*

4 Seorsum contradicemus] *Ex hoc loco Eusebius colligit Irenæum libro quodam separatim edito, è Marcionis scriptis, Marcionem ipsum refutasse: Porrò errores de duobus Diis confutat infra lib. 2. cap. 3. & 10. & toto ferè lib. 3. Mundi opus indignum esse Deo, refellit lib. 2. cap. 3. Abrahamum saluatum esse probat lib. 4. ca. 18. Quod legis dissolutionem Christum introduxisse cauillabatur, infringit lib. 4. ca. 27. & Clemens Alexand. 2. stro. Clarissimos alios Ecclesiæ proceres, Iustinum martyrem, Dionysium Corinthium, Theophilum Antiochænum, Philippum Gortynensem, Modestum, Melitonem, Apolinarium, aduersus immanem hanc belluam summa industria scripsis depugnasse, testatur Eusebius lib. 4. hist. ca. 17. 22. 23. 24. 25. 26. 27.* *Lib. 5. hist. ca. 8.*

QVÆ EST CONTINENTVM AVERSATIO.

CAPVT XXX.

Hæretici sunt omnes Simonis Magi discipuli, nolint licet agnoscere.

Nunc autem necessario meminimus eius, vt scires quoniã omnes qui quoquo modo adulterant veritatem & præconium Ecclesiæ lædunt, Simonis Samaritani magi, discipuli & successores sunt. Quanuis non confiteantur nomen magistri sui ad seductionem reliquorum, attamen illius sententiam docent, Christi quidem Iesu nomen tanquam irritamentum *præferentes, Simonis autem impietatem variè introducentes mortificant multos, per nomen bonum, sententiam suam malè disperdentes, & per dulcedinem & decorem nominis, amarum & malignum principis apostasiæ serpentis venenum porrigentes eis. Ab his autem qui prædicti sunt, iam multæ propagines multarum hæresum factæ sunt, eo quòd multi ex ipsis, imò omnes * volunt doctores esse, & abscedere quidem ab hæresi in qua fuerunt. Aliud autem dogma ab alia sententia, & deinceps alteram ab altera componentes, noua docere insistunt, semetipsos adinuentores sententiæ quamcunque compegerint, enarrantes. [1] Vt exempli gratia dicamus à Saturnino & Marcione qui vocãtur continentes, abstinentiam à nuptiis annunciauerunt, frustrãtes antiquam plasmationem Dei, & obliquè accusantes eum qui & masculum & fœminam ad generationem hominum fecit: & eorum quæ dicuntur apud eos animalia abstinentiam induxerunt, ingrati existentes ei qui omnia fecit Deo: contradicunt quoque eius saluti qui primus plasmatus erat, & hoc nunc adinuentum est apud eos.

*proferentes. *velint.

Damnãtes nuptias, & vsum animaliũ, continentes dicantur.

ANNOTATIONES.

Lib. 4. hist. ca. 27.

1 Vt exempli gratia] *Quia hæc vsque ad calcem transcripsit Eusebius, verba eius latina addere libet*: Hæretici quidem, qui ἐγκρατεῖς, id est, continentes nuncupati sunt, tanquam à Saturnini & Marcionis schola profecti, non contrahendum matrimonium prædicant, in quæ eo veterem Dei improbant fabricationem: & Deum qui masculum & fœminam ad humani generis propagationem creauerat, tacite reprehendunt: docéntque ab animantibus quæ apud eos ἔμψυχα appellantur, abstinendum: séque propterea ingratos Deo, qui omnia condiderat ostendunt. Quinetiam saluti Adami, hominis primò omnium fabricati, contradicunt. Atque iste error modo apud illos inuentus est, idque Tatiano quodam authore, &c.

QVALIS EST TATIANI DOCTRINA.

CAPVT XXXI.

[1] Atiano quodam primo hanc introducente blasphemiam, qui cùm esset Iustini auditor, in quantum quidem apud eum erat, nihil enarrauit tale: post verò illius martyrium absistens ab Ecclesia, & præsumptione magisterij elatus & inflatus, quasi præ cæteris esset, proprium characterem doctrinæ constituit. [Æonas quosdam inuisibiles] similiter atque hi qui à Valentino sunt, velut fabulam enarrans: nuptiarum autem corruptelas & fornicationes similiter vt Marcion & Saturninus dicens, [2] Adæ autem saluti ex se contradictionem faciens.

Quis Tatianus, & quæ eius hæreses.

ANNOTATIONES.

Lib. 4. hist. cap. 27.

1 Tatiano quodam] *Integrum hoc caput consequenter transcribit Eusebius, cuius verba etiam addemus maximè, quia emendationes ex vetere codice amplectuntur.* Iste error, *ait,* modò apud illos inuentus est, idque Tatiano quodam authore, qui primum istam contra Deum inuexit blasphemiam. Qui cum esset Iustini auditor, quandiu cum eo versabatur, nihil eiusinodi in apertum protulit: Verum post illius martyrium, à fide Ecclesiæ desciscens, nomen & opinionem Doctoris insolenter sibi vendicare, eáque arroganter intumescere, & perinde quasi cæteris multum præstitisset, propriá doctrinæ formulam constituere, & pari ratione cum his qui Valentiniani vocantur, sæcula quædam sub aspectum minimè cadentia falso cōminisci cœpit. Atque similiter cum Marcione & Saturnino matrimonium corruptelam esse & stuprum asserere, saluti Adam contradicere & suopte Marte, & ingenio rationes ad illud confirmandum excogitare. Hæc de Tatiano Irenæus. *Hactenus Eusebius. Quæ autem alij de hoc Tatiano tradiderunt, non inutile fuerit addidisse. Primo ex Syria ortum asserit Clemens Alex. 3. stro. Dein non paruam sibi gloriam ex arte Rhetorica comparasse, testis est Hieronymus. At de se loquentem Tatianum, cum se prius idolorū mysteriorum participem fuisse confessus esset, audiamus:* Cum viderem, *ait,* omnes vbique Deorum cultus per effœminatos & androgynos constitui experimento nouissem; item apud Romanos Latialem Iouem humano cruore, & sanguine per homicidia fuso placari; Dianam verò non procul Megalopoli similibus gaudere, & alium alibi dæmonem malorum authorem facinorum deprehenderem: in me descendens, quomodo tandem veritate potirer inquirebam. Et cum diligēter circumspicerem, in libros quosdam barbaros incidere mihi contigit, antiquiores multo quàm Grecorum philosophia, si spectes ætatem: & augustiores, si illorum errores. His ego fidem adhibui, quòd stylus non esset phaleratus, nec vlla scriptorum affectatio, & sermo nusquam obscurus: futurorum item euentuum prænotione, & magnitudine promissionum, & quòd vnum vniuersorum Monarcham statuerent impulsus. *Hactenus ille. Romam autem commigrasse, & B. Iustini sectatorem effectum, in Ecclesia effulsisse, quandiu à latere eius non discessit, sed ad fidem propagandam, & contra Crescentis Cynici latratus, Ethnicorúmque sycophantias tutandam egregiè, diúque nauasse operam cōueniunt omnes. Quin & Eusebius addit eundem* διὰ τεσσάρων quatuor Euangeliorum, & magnum librorum numerum, posteris reliquisse, inter quos ille apud multos quasi pleno ore celebratur, quem contra Gentiles edidit. *Sed nihil ex omni parte beatum.* Cum enim Iustinus martyrio functus esset, quasi cæcus ductore destitutus, *inquit Epiphanius,* per præcipitia lapsus est, Romáque digressus ad Orientem sese contulit, vbi varias sparsit hæreses. Mysteriis autem similiter vsus est ad imitationem sanctæ Ecclesiæ, hoc vno dempto quod solam aquam adhibebat, indeque Hydroparastarum superstitionem ortam asserit Theodoretus. *Deleuimus autem* doctrina constituta, non quasdam inuisibiles, *& reposuimus,* doctrinæ constituit. Æonas quosdam inuisibiles.

Lib. de script. eccl. *Oratione cōtra Græc.* *Lib. 4. hist. ca. 27.* *Contra hære. 46.* *Lib. 1. hære. fab.*

2 Adæ autem saluti] *Libellum de Adæ pœnitentia licet reiiciat Gelasius, ipsum tamen pœnitentiam egisse de peccatis, cùm saluus sit, necesse est.* Castigatione etiā non vulgari plexus est, *ait Epiphanius,* & è regione paradisi in exilium actus, quo memor esset, bonæ vitæ per pœnitentiam in memoriam reuocatæ. *Quin & abundè opere ipso pœnitentiā suam ostendisse per succinctorium docet infra Irenæus, foliis ficulneis agrestioribus retundens petulantem carnis impetum. In hanc autem hæresim disputant Tertullianus in calce libri de præscriptionibus; Epiphanius contra hære. 46. & amplissimè hic noster Irenæus libro 3. cap. 34. 35. 37. & 39.*

Dist. 15. *Contra hære. 46.* *Li. 3. c. 37.*

VNDE II QVI DIFFERENTIAS INDVXERVNT, *acceperunt occasiones.*

CAPVT XXXII.

ALij autem rursus à Basilide & Carpocrate occasiones accipientes, indifferentes coitus, & [1] multas nuptias induxerunt. & negligentiam ipsorum quæ sunt idolothyta ad manducandum, non valde [2] hæc curare] dicentes Deum. Et *quid enim non est numerum dicere eorum qui secundum alterum & alterum modum exciderunt à veritate?

*qui demum.

Qui promiscuos cōcubitus, & polygamiā induxerunt ciborumque delectū damnarunt.

ANNOTATIONES.

1 Multas nuptias] *Vt insanæ libidinis suæ furores affatim explerent, & voluptatum amatores, huius licentiæ inescarent illecebris, hanc vxorum varietatem inducebant. Paris impudentiæ Ebionæos quoque reos agit Epiphanius, quod videlicet, si quis vellet prioribus nuptiis disiunctis, alteris copulari, vsque ad secundas & tertias nuptias. Hermogenem etiam arguit Tertullianus*, quod assiduè nuberet. *Istiusmodi priscorum Gnosticorum impuritatem, vt ne latum vnguem à patribus discederet proles, magno animi ardore imitantur recentiores. Ac ne longius excurram, nostro sæculo, HetZerus insignis Anabaptista, tredecim simul duxit vxores. Melancthonis & Lutheri epistolas extare asserit Fridericus Staphylus, quibus apertis verbis fas iúsque esse pronunciant, maritum vnum duas legitimas vxores simul habere. Vxorem morosam talibus verbis adire virum docet Lutherus :* Si tu nolis, velit alia : recusat vxor, veniat ancilla : dimissa Vasthi, Esthéram accipiat *Bucerum ex monacho perfugam & desertorem, & tertiò maritum, polygamiam plurimis commēdasse, testatur Vvintoniensis: quippe qui Lutherum Ioanni Oldendorpio permisisse sciret, vt priore coniuge superstite, alteram præterea duceret. Ex insigni hypocrita, apertißimus Caluinismi præco Geneuæ factus Bernardinus Ochinus Senensis, libellis editis polygamiam inter suos, bonus vir, docere non erubuit. Eidem congratulantur quotquot ad Sacramentarios defecerunt apostatæ, quia Mahumetico planè more, matrimonij sacrum vinculum multis leuioribúsque de causis, solui putant, quod Geneuæ frequenter contingere, in acta publica relatum est.* *Contione de vita cõiugali.*

2 Hæc curare] *Ita vetus codex: expunximus verò* hoc comparare.

QVIBVS TEMPORIBVS FVERVNT OMNES qui prædicti sunt, & à quibus initia & doctrinas acceperunt.

CAPVT XXXIII.

Insana deliria de Barbelone, patre innominato, & Ennœa.

SVper hos autem ex his qui prædicti sunt Simoniani, multitudo gnosticorum Barbelo exurrexit, [1] & velut à terra fungi manifestati sunt, quorum principales apud eos sentētias enarramus. [2] Quidam enim eorum Æonem quendam nunquam senescentem in virginali spiritu subiiciunt, quem Barbelon nominant. Vbi esse patrem quendā innominabilem dicunt : voluisse autem hunc manifestare se ipsi Barbeloni ; Ennœam autem hanc progressam stetisse in cōspectu eius, & postulasse Prognosin. Cùm prodiisset autem & Prognosis, his rursum petētibus prodiit Incorruptela: pòst deinde Vita æterna: in quibus gloriantem Barbelon, & prospicientem in magnitudine & *concepto, delectatam in hanc generasse simile ei lumen. Hanc initiū & luminationis & generationis omnium dicunt : & videntem patrem lumen hoc, vnxisse illud sua benignitate, vt perfectum fieret. Hunc autem dicunt esse Christum, qui rursus postulat, quemadmodum dicunt, adiutorium sibi dari Nun, & progressus est Nus. Super *hæc autem emittit pater Logon. Cōiugationes autē fient Ennoiæ & Logi, & Aphtharsias & Christi, & Æonia autem Zoe, Thelemati coniuncta est; & Nus Prognosi, [3] & magnificabant hi] magnum lumen & Barbelon. Pòst deinde & de Ennoia, & de Logo Autogenem emissum dicunt ad repræsentationem magni luminis, & valde honorificatum dicunt, & omnia huic subiecta. Coemissam autem ei Alethiam, & esse coniugationem Autogenus & Alethiæ. De lumine autem, quod est Christus, & de incorruptela, quatuor emissa luminaria ad circunstantiam Autogeni dicunt, & de Thelemate rursus & Æonia Zoe quatuor [4] emissiones factas ad subministrationem, quatuor luminaribus] quas nominant, Charin, Thelesin, Synesin, Phronesin. Et Charin quidem magno & primo luminario adiunctam, hunc autem esse Sotera volunt, & vocant eum Harmogen. Thelesin autem secundò, quem & nominant Raguel. Synesin autem tertiò luminario, quem vocant Dauid. Phronesin autem quartò, quem nominant Elelet. Confirmatis igitur sic omnibus, [5] super hæc emittit Autogenes hominem perfectum & verum, quem [&] adamantem vocant : quoniam neque ipse domatus est, neque ij ex quibus erat, qui & remotus est [cum] primo lumine ab Harmoge. Emissam autem cum homine ab Autogene agnitionem perfectam & cōiunctam ei, vnde & hunc agnouisse eum qui est super omnia, virtutem quoque ei *inuictam datā à virginali spiritu, & refrigerāt in hoc omnia hymnizare magnum Æona. [6] Hinc autem dicunt] manifestatam matrem, patrem, filiū. Ex Anthropo autem, & Gnosi natum lignum, quod & ipsum Gnosin vocant. Deinde ex primo angelo qui astat Monogeni, emissum dicunt Spiritum sanctum, quem & Sophiam & *Pronicum

*cōcepti

Figmenta de Christo, & variis coniugationibus, atq; quatuor luminaribus.

*hanc

De Autogene, homine perfecto, Harmoge & ligno.

Deliria de Spiritu sancto, nominibus variis, atque operibus eius.

*iniuncti

*Prunic

vocant. Hunc igitur videntem reliqua omnia coniugationem habentia, ſe autem ſine cõiugatione, quæſiſſe cui adunaretur: & cùm non inueniret, aſſeuerabat, & extendebatur, & proſpiciebat ad inferiores partes, pùtans hîc inuenire coniugem, & non inueniens exiliit tædiata quoque, quoniam ſine bona voluntate patris impetum fecerat. Pòſt deinde ſimplicitate & benignitate acta, generauit opus, in quo [erat] ignorantia & audacia. Hoc autem opus eius eſſe proarchontem dicunt, fabricatorem conditionis huius: virtutem autem magnam * abſtuliſſe eum à matre narrãt, & abſtuliſſe ab ea in inferiora, & feciſſe firmamentum cœli, in quo & habitare dicunt eum. Et cùm ſit ignorantia, feciſſe eas, quæ ſunt ſub eo poteſtates, & angelos, & firmamenta, & terrena omnia. Deinde dicunt adunitum eum Atabadiæ generaſſe Kakian, Zelon, & Phthonum, & Erinnyn, & Epithymiã. Generatis autem his, mater Sophia contriſtata refugit, & in altiora ſeceſſit, & fit deorſum numerantibus octonatio. Illa igitur ſecedente, ſe ſolum opinatum eſſe, & propter hoc dixiſſe, Ego ſum Deus Zelotes, & præter me nemo eſt. Et hi quidem talia mentiuntur.

* abſtitiſſe.

Proarchon angelorum, paſſionum, & mundi huius fabricator.

Sophiæ vox

ANNOTATIONES.

1 Velut à terra fungi] *Locum hunc explicans Epiphanius, nominatim ſic Irenæi meminit:* Gnoſticorum quidem differentiæ ſunt decem, in vna plaga ſomnij ipſorum, & coniugationibus, & octonariis & maſculorum ac fœminarum ſæculis viciſſim æqualiter percuſſis. Et non amplius quidem iuxta tempora ordinis ſucceſſionem digeram, ſed iuxta progreſſum ab altera ad alterum digrediar. In vno enim tempore, hi omnes velut fungi è terra eruperunt, & velut abominabilium ac graueolentium herbarum germina, & gramẽ ſpinoſum, & velut latebra multorum ſcorpionum ex vno omnes tẽpore in vitam excreuerunt. Et ſicut antea dixi, inſtar fungorum ſua deformitate ſub vnum contactum apparuerũt, velut etiam ſancto Irenæo iam de ipſis dictum eſt: contemporanæi enim hi fuerunt. *Hæc Epiphanius. Fungorum autem Plinio multa ſunt genera, quorum origo à terra & pituita arborum, quos & annumerat inter ea, quæ periculosè manduntur, propter magnam cum venenis cognationem. De quorum veneno inter alios vide Nicandrum in Alexiphar. His verò rectè comparantur tot hæreticorum examina, quandoquidem inſtar fungorum temerè repentéque proſiliunt, & aut nullum, aut inutilem, vel pernicioſiſſimum fructum proferunt.*

Contra hære. 31.

Lib. 22. ca. 25.

2 Quidem eorum Æonem] *Hæc ferè ad verbum tranſcribit Theodoretus:* Ex Valentini ſeminibus, *inquit*, Barbeliotarum, ſeu Borborianorũ, vel Naaſinorum, vel Stratioticorum, vel Phemionitarum qui vocantur, execranda ſecta pullulauit. Ponebant enim Æonem quẽdam ab interitu alienum, degere in ſpiritu virginali, quem nominant Barbeloth, Barbeloth autem ab eo petiiſſe præſciẽtiam. Cum ea autem proceſſiſſet, deinde rurſus petiuiſſet, proceſſit incorruptibilitas, deinde vita æterna. Lætãtem autem Barbeloth concepiſſe, & lucem peperiſſe. Eam dicunt inunctam ſpiritus perfectione, Chriſtum fuiſſe nominatam, &c.

Cõtra Barbeliothas.

3 Et magnificabant hi] *Ita vet. co. deleuimus &* glorificabitur ei.

4 Emiſſiones factas] *Authoritate vete. cod. ſexhas voces addidimus: expunximus* luminaria.

5 Super hæc emittit Autogenes] *Theodoretus;* Per ſe genitum autem dicunt produxiſſe hominem perfectum & verum, quem etiam Adamantem appellãt. Vna autem cum eo productam eſſe coniugem, perfectam cognitionem, hinc rurſus oſtenſam eſſe matrem, patrem & filium; ex homine autem & cognitione, lignum germinaſſe. Cognitionem autem hoc quoque nominãt. Iam verò ex primo angelo productum eſſe dicunt Spiritum ſanctum, quem etiam ſapientiam & pronycon appellarunt. Hanc autem dicunt coniugem appetẽtem, peperiſſe opus in quo erat ignorantia & arrogantia. Hoc autẽ opus Protarchonta, hoc eſt, primum principem appellant, & eum eſſe dicunt creaturarum opificem. Ipſum autem cum arrogantia congreſſum, genuiſſe vitium & partes eius. Hæc ergo ſummatim expoſui, figmẽti prolixitatem prætermittẽs. Eorum autem myſteria, quis eſt adeò infœlix, vt vel lingua proferat? Omnem enim improbam ratiocinationem, omnem denique execrabilem cogitationem ſuperant, quæ ab illis tanquam diuina peraguntur. Borboriani ea de cauſa cognominati ſunt.

6 Hinc autem dicunt] *Ita reſtituimus ex vet. co. prius erat,* hinc enim dicitur.

*QVÆ SINT GNOSTICORVM GENERA, & quæ ſecundum eos * ſententia.*

* ſententiæ.

CAPVT XXXIIII.

ALij autem rurſus portentuoſa loquuntur, eſſe quoddam primum lumen in virtute Bythi, beatum & incorruptibile, & interminatum. Eſſe autem [&] hoc patrem omniũ, & [1] vocare primum hominem. Ennœam autem eius progredientem filium, dicunt emittentis, & eſſe [2] hanc] filium hominis, ſecundũ

hominem. Sub his autem Spiritum sanctum esse, & sub [superiori] spiritu, segregata elementa aquam, tenebras, abyssum, chaos, super quæ ferri spiritum dicunt, primam fœminam [eum] vocantes. Postea dicunt exultāte primo homine cum filio suo, super formositate spiritus, hoc est fœminæ, & [3] illuminantem eam generauit ex ea lumen incorruptibile tertium masculum, quem Christum vocant, filium primi & secundi hominis, & Spiritus sancti primæ fœminæ. Concumbentibus autem patre & filio fœminæ, quam & matrem viuentium dicunt, [4] cùm autem non potuisset portare nec capere magnitudinem luminum, superrepletam & superebullientem secundum sinisteriores partes dicunt, & sic quidem filium eorum solum Christum, quasi dextrum & in superiora alleuatitium, arreptum statim cum matre in incorruptibilem Æonem. Esse autem hanc & veram & sanctam Ecclesiam, quæ fuerit appellatio, & conuentio, & adunatio patris omnium primi hominis, & filij secundi hominis, & Christi filij eorum, & prædictæ fœminæ. [5] Virtutem autē quæ [6] superebulliit] ex fœmina *habente humectationē luminis, à patribus decidisse deorsum docent, sua autem voluntate habentem humectationem luminis, quem & sinistram, & Pronicon, & Sophiam masculofœminā, vocant, & [7] descendentē] simpliciter in [aquas,] cùm essent immobiles, & ne mouisse quoque eas petulanter agentem vsque ad abyssos, & assumpsisse ex eis corpus. [8] Humectationi] enim luminis eius omnia accucurrisse & adhæsisse dicunt, & circumtenuisse eam, quam nisi habuisset, tota absorpta fortasse fuisset & demersa à materia. Deligatam igitur hanc à corpore, quod erat à materia, & valde grauatam repsisse aliquando & conatam esse fugere aquas, & ascendere ad matrem. Non potuisse autem, propter grauedinem circumpositi corporis. Valde autem malè se habētem machinatam esse abscondere illud quod erat desuper lumen, timentem ne & ipsum læderetur ab inferioribus elementis quemadmodum & ipsa: & cùm virtutem accepisset ab humectatione eius quod erat secundùm eam lumen, [9] resiliit & in sublimitatem elata est, & facta in alto dilatauit & cooperuit, & fecit cœlum hoc, quod apparet à corpore eius, & remansit sub cœlo quod fecit, adhuc habens aquatilis corporis typum, cum accepisset concupiscentiam superioris luminis, & virtutem sumpsisset per omnia deposuisset corpus & liberatam ab eo. Corpus autem hoc exuisse dicūt eam, fœminā à fœmina nominant, & filium autem eius dicunt habuisse & ipsum aspirationem quandam in se *incorruptelæ à matre relictam ei, per quam operatur, & potens factus emisit & ipse, vt dicunt, ab aquis filium sine matre. Neque enim cognouisse matrem eum volunt, & filium eius secundùm patris imitationem, alterum emisisse filium. [10] Hic quoque tertius quartum generauit, & quartus ipse generauit filium, de quinto, sextum filium generatum dicunt, & sextus septimum generauit: sic quoque hebdomada perfecta est apud eos, octauum matre habente locum: & quemadmodum generationibus, sic & dignitatibus & virtutibus præcedere eos ab inuicem: [11] & nomina autem mendacio suo talia posuerunt. Eum enim qui à matre primus sit, Ialdaboth vocari, eum autē qui sit ab eo, Iao, & qui ab eo, Sabaoth magnum, quartū autem Adoneum, & quintum Eloeum, & sextum Oreum, septimum autem & nouissimum omnium Astapheum. Hos autem cœlos & arotheas, & virtutes, & angelos, & conditores subiiciunt per ordinem sedentes in cœlo secundùm generationem ipsorum *apparentes regere quoque cœlestia & terrestria, primo ipsorū Ialdaboth contemnente matrem in eo quòd filios & nepotes sine vllius permissu fecerit, adhuc etiam angelos [& archangelos] & virtutes, & potestates & dominationes: [12] quibus factis ad litem & iurgium aduersus eum conuersos esse filios eius de principatu: propter quę contristatum Ialdaboth & desperatum conspexisse in subiacentem [fecem] materiæ, & consolidasse concupiscētiam suam in eam, vnde natum filium dicunt. Hunc [autem ipsum] esse Nun in figura serpētis contortū, dehinc & spiritum & animā, & omnia mundialia: inde generatam omnem obliuionem, & malitiam & zelum, & inuidiā, & mortem. Hunc autem serpentiformem & cōtortum Nun, eorum adhuc magis euertisse patrem dicunt tortuositate, cùm esset cum patre ipsorum in cœlo & in paradiso. [13] Vnde exultantem Ialdaboth in omnibus his quæ sub eo essent gloriatum & dixisse, Ego & pater, & Deus, & super me nemo. Audientem autem matrem, clamasse aduersus eum, Noli mentiri Ialdaboth: est enim super te pater omniū primus Anthropus, & Anthropus filius Anthropi. Conturbatis autem omnibus ad nouam vocem, & inopinabili nuncupatione,

Deliria de Christo, ecclesia, & Sophia masculofœmina.

Sophia propter corpus, in aquis periclitatur.

Hebdomas perfecta septem filiorum, & illorum nomina.

Ialdaboth cum filiis litigat de principatu.

Ialdaboth Nun generat, in figura contorti serpētis, & inde exclamat.

*habente

*corruptelæ

*non apparentes

tione,& quærẽtibus vnde clamor,& ad vocãdos eos,&[14] ad seducendũ] dixisse Ialdaboth
dicũt: Venite faciamus hominẽ ad imaginẽ nostrã.[15] Sex autẽ virtutes audiẽtes hæc,matre
dãte illis excogitationẽ hominis,vti per eum euacuet eos à principali virtute,cõuenientes
formauerunt hominẽ immẽsum latitudine & lõgitudine: scarizante autem eo tãtùm ad-
duxerunt eum patri suorum,& hoc Sophia operãte,vti & illum euacuet ab humectatio-
ne luminis,vti nõ posset erigi aduersus eum qui sursum est, habẽs virtutẽ. Illo autẽ insuf-
flãte in hominẽ spiritũ vitæ,latẽter euacuatum eũ à virtute dicũt:hominẽ autem inde ha-
buisse Nun & Enthymesin,& hæc esse quæ saluãtur, vt dicunt:& statim gratias agere eũ
primo homini,relictis fabricatorib⁹.Zelantẽ autẽ Ialdaboth,voluisse excogitare euacua-
re hominẽ per fœminã,& de sua Enthymesi eduxisse fœminã, quã illa Prunicos suscipiẽs
inuisibiliter euacuauit à virtute. Reliquos autẽ venientes & mirãtes formositatẽ eius,vo-
casse eã Euam,& cõcupiscẽtes eã hanc,generasse ex ea sibi filios,quos angelos esse dicunt.

Somnia de formatione hominis & Euæ,eorũque lapsu.

[16].Mater autẽ ipsorũ argumẽtata est per serpentem seducere Euã & Adã,supergredi præ-
ceptũ Ialdaboth.Eua autẽ quasi à filio Dei hoc audiens,facilè credidit,& Adã suasit man-
ducare de arbore,de qua dixerat Deus,non manducare. [17] Mãducantes autẽ eos cogno-
uisse eam quæ est super omnia virtutem, dicunt,& abscessisse ab his qui fecerãt eos.] Pru-
nicum autẽ videntẽ,quoniã & per* suã blasphemiã victi sunt valde, valde gratulatum, &
rursum exclamasse,quoniã cùm esset pater incorruptibilis olim hic semetipsum vocãs pa-
trẽ mentitus est,& cùm homo olim esset & prima fœmina & hæc adulterãs peccauit. Ial-
daboth autem propter eam quę circa eum erat obliuionẽ,ne quidẽ intendentem ad hęc,
proiecisse Adã & Euã de paradiso, quoniã transgressi erant præceptum eius. Voluisse e-
nim filios ei ex Eua generari,& non adeptũ esse, quoniam mater in omnibus cõtrairet ei,
& latenter euacuãs Adam & Euam ab humectatione[luminis,vti neque] maledictionem
participaret,neque opprobrium,is qui esset à principalitate spiritus. Sic quoque vacuos à
diuina substantia factos,maledictos esse ab eo,& deiectos à cœlo in hunc mundũ docent.

*suum plasma.

Exilium Adæ, & Euæ.

[18] Sed & serpentẽ aduersus patrem operãtem deiectum ab eo in deorsum mũdum: in po-
testatem autem suã redigẽtem angelos qui hîc sunt,& ipsum sex filios generasse, septimo
ipso extãte ad imitationem eius,quæ circa patrẽ est hebdomadis.Et hos septem dæmonas
mundiales esse dicunt,aduersantes & resistentes semper generi humano, quoniã propter
eos pater illorũ proiectus est deorsum. Adã autẽ & Euã priùs quidẽ habuisse leuia & clara,
& velut spiritualia corpora, quemadmodũ & plasmati sunt; veniẽtes autẽ huc,demutasse
in obscurius,pinguius,& pigrius.Sed & animã dissolutã & languidã, quippe à factore tã-
tummodo insufflationẽ mundialẽ habentes,quoadusque iterũ Prunicos miserata eorũ,
reddidit eis odorẽ suauitatis humectationis luminis, per quã in cõmemorationẽ venerũt
suã ipsorũ,& cognouerunt seipsos nudos,& corporis materiã, & cognouerunt quoniam
mortem baiulãt,& magnanimes extiterunt, cognoscentes quoniã ad tempus corpus cir-
cundatum est eis:& escas quoque inuenisse eos,præeunte eos Sophia,& satiatos coisse in-
uicẽ carnaliter,& generasse Cain,quẽ & deiectibilis serpẽs cum filiis[suis]statim suscipiẽs
euertit,& adimpleuit mũdiali obliuione * stultitia & audacia,immittẽs ita vt & dũ fratrẽ
suũ Abel occideret,primus zelũ & mortẽ ostenderit: post quos secundùm prouidentiam
Prunici dicunt generatũ Seth, pòst Noreã,ex quibus reliquã multitudinẽ hominũ gene-
ratã dicunt,& ab inferiori hebdomade in omnẽ malitiã immissam,& apostasiã * superiori
sanctæ hebdomadæ,& idololatriã vniuersam cõtemptionẽ, cùm cõtraria eis esset semper
mater inuisibiliter & propriũ saluaret, hoc est,humectationẽ luminis. Sanctã autẽ heb-
domadã,septem stellas quas dicunt planetas,esse volunt,& proiectibilẽ serpentẽ duo ha-
bere nomina,[19] Michael & * Samuel,dicunt. Iratũ autẽ Ialdaboth hominibus,quoniã eũ
nõ colebãt,neque honorificabãt,quasi patrẽ & Deũ,diluuiũ eis immisisse,vt omnes simul
perderet.Cõtrastante autem & hîc Sophia saluatos eos esse qui circa Noe erant in arca,
propter humectationem illius luminis quod ab[ea] erat,per quã iterum adimpletum esse
mundũ hominibus:ex quibus quendã [20] Abrahã elegisse ipsum Ialdaboth,& testamentũ
posuisse ad eũ, si perseuerauerit semen eius seruiens ei,dare ei hæreditatem terrę.Pòst per
Moysen eduxisse eos ex Ægypto qui ab Abrahã essent,& dedisse eis Legem,& fecisse eos
Iudæos,ex quibus elegisse septẽ dies,quos & sanctã hebdomadam vocãt, & vnusquisque
eorum suum præconem* ad semet gloriãdum,& Deum annunciandum,vti & reliqui au-

De serpẽte, angelis, & septem dæmonibus.

De corpore & anima Adæ & Euæ, quæ per Prunicum restituuntur.

* stultitiã & audaciam.

De Cain, Abel, Seth, Norea, & sancta hebdomada.

*superiorẽ secundæ.

* Samael.

Ialdaboth diluuium immitit: Sed Sophia Noe seruauit.

* assumet.

De Abraham, Mose, & Iudæis.

dientes glorias, seruirent & ipsi his qui à prophetis annunciãtur dij. Sic autem prophetas distribuunt: huius quidem Ialdaboth Moysen fuisse, & Iesum Naue, & Amos & Abacuc. Illius autẽ Iao, Samuel & Nathã, & Ionã, & Micheã: illius autem Sabaoth Heliã, & Ioel, &

Varia Prophetarum distributio.

Zachariã. Illius autẽ Adonai, * Esaiã, & Ezechiel, & Ieremiã, & Daniel. Illius autẽ Eloi, Tobiã & Aggeũ. Illius autem Orei Micheã & Nahum, Illius autẽ Astafei Hesdrã & Sophoniã. Horum igitur vnusquisque glorificãs suum patrem & Deum, Sophiã & ipsam per eos multa loquutã esse, de primo homine & incorruptibili Æone, & de illo Christo, qui sit sursum dicũt præmonentẽ, & rememorãtem homines in incorruptibile lumẽ, & in primum hominẽ, & in descẽsione Christi: in quib⁹ cõterritis principibus & admirãtibus nouitatẽ, in his quæ à prophetis annunciabãtur, operatã esse Prunicũ per Ialdaboth nesciẽtem quid faciat, duorum hominum factas esse emissiones. Alterũ quidem de sterili Elizabet, alterum autem ex Maria Virgine. Et quoniã nõ haberet eadem ipsa requiem, neque in cœlo, neque in terra, contristatã inuocasse in adiutoriũ matrem. Mater autẽ eius * prior fœmina miserata est super pœnitentia filiæ, & postulauit à primo homine adiutorium ei mitti Christum: qui & descẽdit emissus ad sororẽ suã, & ad humectationem luminis. Cognoscẽtem autem eã, quæ deorsum est Sophiã descendere ad fratrem eius, & annunciasse eius aduentũ per Ioãnem, & præparasse baptismũ pœnitentiæ, & antè adaptasse Iesum, vti descendens Christus inueniat vas mundum, & vti per filium eius Ialdaboth fœmina à Christo annunciaretur. Descendisse autẽ eum per septem cœlos, assimilatum filiis eorum dicunt, & sensim [eorũ] euacuasse virtutẽ. Ad ipsum enim vniuersam humectationẽ luminis cõcurrisse dicunt, & descendentẽ Christũ in hunc mũdum, induisse primùm sororem suã Sophiã, & exultasse vtrosque refrigerãtes super inuicem, & hoc esse spõsum & spõsam definiunt.[21] Iesum] autem quippe ex Virgine per operationẽ Dei generatum, sapientiorẽ & mundiorem & iustiorem hominibus omnibus fuisse in Christum perplexũ Sophiæ descendisse, & sic factum esse Iesum Christum. Multos igitur ex discipulis eius nõ cognouisse Christi descensionẽ in eum dicunt: descendente autem Christo in Iesum, tunc * cœpisse virtutes perficere, & curare, & annunciare incognitum patrem, & se manifestè filiũ primi hominis cõfiteri. In quibus irascentes principes & patrem Iesu operatos ad occidendum eum: & in eo cùm adduceretur, ipsum quidẽ [Christũ] cum Sophia abstitisse in incorruptibilem Æonem dicunt. Iesum autem crucifixum, non autem oblitum suum Christum, sed misisse desuper virtutẽ quandã in eum, quæ excitauit eum in corpore, quod & corpus animale & spirituale vocãt: mundialia enim remisisse eum in mũdo. Vidẽtes autem discipuli resurrexisse eum, nõ eum cognouerunt, sed ne ipsum quidem Iesum, cuius gratia à mortuis resurrexit.[22] Et hunc maximũ errorẽ inter discipulos [eius] fuisse dicunt, quoniã putarent eum in corpore mundiali rusurrexisse, ignorãtes quoniã caro & sanguis regnum Dei non apprehendunt. Cõfirmare autem volunt descensionẽ Christi & ascensionem, ex eo quòd neque post baptismum, neque post resurrectionem à mortuis, aliquid magni fecisse Iesum dicant discipuli, ignorãtes adunitum esse Iesum Christo, & incorruptibilem Æonem hebdomadi, & mundiale corpus animale dicunt. Remoratum autem eum post resurrectionem XVIII mensibus, & * sensibilitatem in eum descendentem didicisse quod liquidũ est, & paucos ex discipulis suis, quos sciebat capaces tãtorum mysteriorum docuit hæc, & sic receptus est in cœlum, Christo sedente ad dextrã Patris Ialdaboth, vti animas eorum qui cognouerunt eos,[23] pòst [depositionẽ] mundialis carnis recipiat in se, ditãs semetipsum patre eius ignorãte, sed ne vidente quidẽ eum, vti in quãtum Iesus semetipsum ditat in sanctis animabus, in tantũ pater eius in detrimẽtis factus deminoretur, euacuatus à virtute sua per animas. Iam enim nõ habiturũ eum animas sanctas, vt rursus demittat eas in seculũ, sed tãtùm eas quæ sunt ex substãtia eius, id est, quæ sunt ex insufflatione. Cõsummationẽ autem futurã quãdo tota humectatio spiritus luminis colligatur, & abripiatur in Æonem incorruptibilitatis. Tales quidem secundùm eos sententiæ sunt, à quibus [24] velut Lernea hydra multiplex capitibus fera, de Valẽtini schola generata est.[25] Quidã etiã ipsam Sophiã serpẽtem factam dicunt, quapropter & contrariã extitisse factori Adæ, & agnitionẽ hominibus immisisse, & propter hoc, dictũ serpentẽ omniũ sapientiorem. Sed & propter positionem intestinorũ nostrorum per quas esca infertur, eo quòd talem figuram habeant, ostendentem absconsam generatricem serpentis figuræ substantiã in nobis.

De Christo & Ioãne, eorumque matribus.

Sophia per septẽ cœlos in Iesum fratrem suũ descendit, vt fieret Christus.

Sophiam à Iesu abstitisse cũ crucifigeretur.

Mendacia de Apostolis, Christi resurrectione, & Ascentione in cœlum.

Figmenta de animab⁹ beatis, & consummatione futura.

* Oseam.

* pro.

* coinc[œ]pisse.

* sensibilitate in eum descendẽ[tem].

ANNOTA-

ANNOTATIONES.

1. Vocare primum hominem] Inuocari, *vet. cod. vnde suspicor* vocari *faciendum, cum & Theodoretus id videatur indicare contra Sethianos, vbi paucis, sed apertioribus, totum hoc caput æmulatur,* Sethiani, *inquit,* quos vel Ophianos vel Ophitas quidã nominant, hominẽ vocant omnium Deum, lucẽ ipsum rursus cognominantes: eius autem mentis comprehensionem, filiũ hominis, & secundum hominem appellant. Post cum autem esse Spiritum sanctum; infra eos autem quatuor elemẽta, aquam, tenebras, abyssum, chaos, fœminatum autem spiritũ vocant, & eum super elementa ferri dicunt, amasse autem primum & secundũ hominem, formam Spiritus, & progenuisse lucẽ, quam Christum vocant.

2. & esse hunc] *Deleuimus* hanc: *vt mox quoque pro* superiori, *reposuimus* superiora: *&* eũ, *pro* eam.

3. Illuminantem] *Putarem legendum* Illuminante, *sicut paulò ante,* exultante.

Contra Sethianos. 4. Cum autem non potuisset] *Theodo.* Cum nõ posset autem mulier ferre lucis magnitudinem, scaturiisse, & Christum quidem vna cum matre attractum esse in Aeonem, à corruptione & interitu alienum, quẽ etiã verã Ecclesiam appellant.

5. Virtutem autem] *Theodo.* Rorem autem, qui è luce scaturiit, deorsum cecidisse dicunt, & appellatum esse sapientiã, & Pronycon & masculo fœminam.

6. Quæ superebulliit] *Expunximus* superebullit, *autho. ve. co.*

Contra Sethianos. 7. Et descendentem] *Deleuimus* descendentes, *autho. ve. cod. cui consentit his verbis Theodoretus.* In aquis autem, corpus quidẽ ex ipsis accepisse, & ne submergeretur in periculum venisse, sed tamen emersisse. Ex corpore autem quo contectus fuit, cœlum esse constitutum. Deinde cum reliquum abiecisset, ad matrem euolasse: *Epipha.* hanc autẽ Prunycũ dicunt descendisse in aquas, & ipsis permixtam fuisse, & nõ potuisse ad superna procedere, eo quòd grauitati materiæ permixta esset. *Hæc quoque perstringit Tertull. in calce libri de præscript.* *Contra hæres. 37.*

8. Humectationi] *Expunximus* Humectationẽ *aut. ve. codicis.*

9. Resiliit & in sublimitatem &c.] *Epipha.* Leuauit autem seipsam per vim ad superiora, & seipsam extendit, atque sic facta est superius cœlũ, & sic stabilita, inuenta est non amplius potẽs, neque sursum ascẽdere neque infra descendere, sed in medio fixa ac extenta permansit. *Tertull.* Cum in superiora voluisset eniti, grauitate materię permixta sibi, non potuisse ad superna peruenire, & in medietate relictum, extendisse totum, effecisse sic cœlum.

10. Hic quoque tertius] *Theodo.* Prunici filius, rursus alium filium produxit, & ex illo dicunt alium esse constitutum, & vsque ad septenarium numerum processisse productiones. Ab vnoquoque autem eorum, vnum cœlum fuisse fabricatũ, & vnumquemque proprium habitasse. *Hæc etiam attingit. Tertull. lib. de præscript.* *Contra hære. 26.*

11. Et nomina autem] *Epiphan.* Cæterũ maiorũ principum hæc nomina esse dicũt. In primo quidem cœlo esse Iao principem. In secundo vero Saclã principem scortationis. In tertio Seth principem. In quarto verò dicũt esse Daden. In quinto Eloæum, qui & Adoneus appellatur. In sexto verò alij Ialdabaoth esse dicunt, alij Elilæum. Alij etiam septimum cœlum constituunt, in quo cõstituunt esse Sabaoth. Alij, hoc negant, & Ialdabaoth in septimo esse pronunciant. In octauo verò eam, quæ Barbelo appellatur. Tradunt autem Sabaoth, alij formam asini habere, alij porci, &c. *Theodo.* Prædictis autem filiis nomina imposuerunt vsi lingua Hebraica, quorum meminisse duxi superuacaneum. *Quia vero his abutebantur ad commouendum imperitum vulgus, quasi maiora sanctitatis sacramenta continerent, illorum originem & interpretationem præterire non libuit. Ialdabaoth compositum est à* יָלַד *Ialad, id est parere, parturire, generare & nasci, & plurali nomine* אָבוֹת *Aboth, id est patres. vnde Ialdabaoth, id est, qui generauit patres: vel* יְלֵד חָבוֹת *id est, à patribus genitus, filius patrum. Iao ex praua intelligentia nominis Dei Iehoua, addita tantũ litera, o, ad* יָה *efficitur Iaho, de quo & superius annotauimus. Adoneus ab* אָדוֹן *Adon id est, Dominus. Eloeus ab* אלאח אֱלָ *Alah, à quo* אֱלוֹהַ *Eloha, id est Dij, aut Deus, Iudex Angelus. Sabaoth a radice* צָבָא *Saba, id est, exitus, finis, tempus determinatum, vnde plurale fœminiũ* צְבָאוֹת *id est exercitus. Oreus deducitur ab* אוֹר*, quod & nomen & verbum potest esse, significátque lucẽ & lucere, inde Oreus, id est lucidus. Astapheus à verbo* שָׁטַף *schataph, id est lauare, mundare, vnde nomen Scheteph, id est inundatio.*

12. Quibus factis] *Theodo.* Dicunt autem alios, cum primo seditionẽ agitasse, qui horum quidẽ erat auus, illorum verò abauus, aliorum tritauus: eum verò animi anxium in materiæ fecem cogitationẽ defixisse & genuisse ex ipsa filiũ Ophiomorphon, seu serpenti formem. *Tertull.* Rursum Ialdabaoth istum in indignationem conuersum ex semetipso edidisse virtutem & similitudinem serpentis &c. *Itaque ve. codicis autho. & Theodoreti, pro* faciem materiæ fecem *reposuimus.*

13. Vnde exultantem] *Theodo.* Deinde gloriantem Ophiomorphi patrem, dixisse, Ego Deus & pater, & nullus est me superior, matrem autem ęgrè tulisse, & acclamasse: Ne mentire, est enim te superior pater omnium, primus homo, filius hominis. Hæc autem verba cum audisset serpentis pater, inquit: Agite faciamus hominem ad imaginem nostram. Quinetiam multa alia adiiciunt, quæ & impietate plena sunt, & nihil habent iucunditatis. *Hunc etiam locum tangit Epiphan. contra hæresim vigesimam quintam.*

14. Ad seducendum] *Ita vetus codex: deleuimus autem* adesse se ducendum.

15. Sex autem virtutes] *Tertullianus.* Virtutes illas, & angelos inferiores, hominem fecisse dicunt, & quia ab infirmioribus & mediocribus virtutibus institutus esset, quasi vermem iacuisse reptantem. Illum verò Æonem ex quo Ialdabaoth processisset, inuidia commotũ, scintillam quandã iacenti homini immisisse, qua excitatus, per prudentiam saperet & intelli- *Li. de præscript.*

gere posset superiora. *Epipha.* Septem ab eo geniti filij, siue secula, siue Dei siue angeli (diuersis enim nominibus apud ipsos appellantur) iuxta formã patris sui Ialdabaoth, formauerunt hominẽ, &c.

Contra hære.37.

16. Mater autem ipsorum] *Tertull.* Ialdabaoth aiunt, in indignationem commotum, cõuersum, ex semetipso addidisse virtutem & similitudinem serpentis: & hanc fuisse virtutem in paradiso, id est, istum fuisse serpentem, cui Eua quasi filio Dei crediderat. Decerpsit, inquiunt, de fructu arboris, atque ideò generi humano scientiam bonorum & malorum contribuit.

17. Manducantes autem] *Decem & octo has voces ex ve.co. restituimus, id quoque approbãtibus Epiphanio & Theodo.*

18. Sed & serpentem] *Epipha.* Ialdabaoth verò aiunt, nõ voluit commemorare supernam matrẽ, neque supernum patrem hominibus. Postea autem serpens & cognitionem intulit, & hominem ac mulierem, omnem supernorum mysteriorum cognitionẽ docuit. Quapropter pater, id est Ialdabaoth iratus, deiecit ipsum de cœlo, & hinc regem de cœlo serpentem dicunt: qui portionem serpentis, & nihil aliud possident.

Contra hære.37.

19. Michael & Samuel] *Theodo.* Ophiomorphũ autem illum vocant Michaelem & Samana. *Vetus cod. habet* Samael, *quod fortasse retinendum, non iniuria quis ideo putet: quod Magiæ seduli cultores isti, magicis spirituum nominibus abuterentur, inter quæ non sunt postrema isthæc duo nomina. Illi siquidem ab antiquis Hebræorum patribus accepisse dicunt, septem planetis, totidẽ præesse angelos, ex quibus Michael Mercurio, vel secundũ alios Soli, & vento orientali præsit: Marti verò Camael, aliàs Zamael, qui forte cum hoc Samaele idem est, dominatur. In malis etiam spiritibus, quatuor reges potentissimos iuxta quatuor orbis partes constituunt, primúmque illorum Vrieum, & ab Hebræis Samaelem vocatum, atque in oriente regnare putant.*

Trithemi⁹ ad maxi. Cæsa. Reuchlinus li.3. Cabalæ.

20. Abrahã elegisse] *Epipha.* Et hic Ialdabaoth, inquiunt, est Deus Iudæorum: sed non est ita, absit: sed iudicaturus est eos Deus omnipotens, qui Deus est & Iudęorum, & Christianorum, & omnium, & nõ Ialdabaoth quispiam est, iuxta delirum ipsorum fabulamentum. *Theodo.* Prophetas etiã diuidunt, & septẽ filiis vt volunt, attribuunt.

21. Iesum autem] *Ita codex vetus, excusi vero habebant* Omnia autem.

22. Et hunc maximum errorem] *Theodo.* Iesum autem dicunt esse alium præter Christũ: & eum quidem qui Deus est, ex virgine esse natum, Christum autem è cœlis ad ipsum descendisse. Dicunt autem Apostolos quoque errasse, ratos Saluatoris carnem resurrexisse.

Li.1.hæret. fab.

23. Post depositionem] *Sic legẽdum indicauit vetus codex: excusi habebant* post de passione.

24. Velut Lernea hydra] *Hydram serpentem ferunt in Lerna palude prope Argos extitisse, quam alij cẽtum capitum, alij vero tantum octo dicunt, è quibus vnũ immortale esset. Cum hoc autem monstro multùm diúque cõflictatum Herculem fingunt, eo quòd vno inciso capite, plura renascerentur. De qua vide Hesiodum in* θεογ. *& Platonem in Sophista. Athanasius Arrianos, vt Irenæus Gnosticos, cum hoc monstro compa[r]ans:* Hæreticus, *ait,* vt res ipsa docet prauũ omnino & vndiquaque corruptum animum ad impietatem habet. Ecce enim vbique refutati Arriani, erubescere tamen nequaquã possunt, sed quemadmodum in fabulis Ethnicorum cælebrata hydra, sublatis prioribus serpentibus aliísque pullulantibus peruicaciter contendebat nouo semper obiectu anguium cõtra eum, qui ipsi suos serpentes tollebat: Ita quoque isti execrabiles homines, Ethnico animo, deiecti ab illis quæ obiiciebant, alias reperiunt, Iudaicas & stultas controuersias cõminiscuntur, vt ita se magis Christi perduelles & oppugnatores declarent. *Eiusdem etiam fabulæ elegantem accommodationem habet Basilius magnus, in calce libri de vera virginitate.*

Ser.4.contra Arrianos.

25. Quidam etiam ipsam] *Theodo.* Nonnulli dicunt ipsum serpentem cum sapientia consuetudinẽ habere, & tanquam cum Deo aduersario, cum creatore bellũ gerentẽ Adã decepisse, & cognitionẽ dedisse, & propterea dictũ esse serpentẽ prudentissimũ omniũ esse; flexuosam quoque intestinorum nostrorum positionẽ, corpus serpẽtis imitari. *Hoc attigit & Epiphanius contra hæresim 37.*

QVÆ EST OPHITARVM ET CAINORVM inreligiositas, etiam impudentia: & vnde conscripta ipsorum.

CAPVT XXXV.

Damnatos Cain, Core, Sodomitas, & Iudam colebant.

[1] ALij autem rursus Cain à superiore principalitate dicunt, & Esau & Core & Sodomitas, & omnes tales cognatos suos confitentur, & propter hoc à factore impugnatos neminem ex eis malè acceptos. Sophia enim illud quod propriũ ex ea erat abripiebat ex eis ad semetipsam: & hęc Iudã proditorẽ diligẽter cognouisse dicunt, & solũ præ cæteris cognoscentẽ veritatẽ perfecisse proditionis mysteriũ, per quem & terrena & cœlestia omnia dissoluta dicunt, & confinctionẽ afferũt huiusmodi, Iudæ Euangeliũ illud vocãtes. [2] Iam autẽ & [collegi] eorũ cõscriptiones, in quib⁹ dissoluere opera hysteræ adhortantur. Hysterã autẽ fabricatorẽ cœli & terræ vocãt: nec enim aliter saluari eos nisi per omnia eant, quemadmodũ & Carpocrates dixit, & in vnoquoque peccatorũ & turpium operationum angelum assistere, & operantem accidere audaciam & immunditiã inferre, id quod inest ei operationi [3] angeli nomine dicere:] [4] O tu angele ab. a. te. or. opere tuo fatua illa potestas, perficio tuã operationẽ: & hoc esse scientiã perfectã, sine tremore in tales abire operationes, quas ne nominare quidẽ fas est. A talibus matribus & patrib⁹ & proauis eos qui à Valẽtino sint, sicut ipsę sentẽtiæ & regulæ ostẽdunt eos, necessariũ fuit manifestè arguere, & in mediũ afferre dogmata ipsorũ, si qui fortè ex iis pœnitentiã

De Iudæ Euãgelio, & Hystera fabricatrice cœli & terræ.

Flagitiosa hæreticorũ licentia.

agentes, & cõuertentes ad vnum solum conditorem & Deum factorẽ vniuersitatis, saluari possint: reliqui autem non iam abstrahantur à praua, quasi verisimili suasione eorum, putantes maius & aliquid altius ab iis scituros se mysterium. Sed à nobis bene discẽtes [5 quæ] ab illis malè docentur, derideant quidem doctrinã eorum, illorum autem * miserẽtur, qui adhuc [in his] tam miserrimis & instabilibus fabulis, tantam elationẽ assumpserunt, vt meliores semetipsos reliquis propter talem [6 agnitionẽ] imò ignorantiam arbitrentur. Delectatio autẽ eorum hæc est, siue aduersus eos victoria est sentẽtiæ corũ manifestatio. Quapropter conati sumus vniuersum malè cõpositum vulpeculæ huius corpusculum in medium producere, & apertum facere manifestum. Iam enim non multis opus erit sermonibus ad euertendum doctrinã eorum, manifestam omnibus factam. Quemadmodũ bestiæ alicuius in sylua abscõditæ, & inde impetum faciẽtis, & multos vastantis, qui segregat & denudat syluã, & ad visionem adduxit ipsam feram, iam nõ elaborauit ad capiendã, vidẽtes quoniã ea fera fera est: ipsis enim adest videre & cauere impetus ei⁹, & iaculari vndique & vulnerare & interficere vastatricem illã bestiã. Sic & nobis cùm in manifestum redegerimus eorum abscõdita, & apud se tacita mysteria, iam non erit necessarium multis destruere eorum sententiam. Adest enim & tibi & omnibus qui tecum sunt, ad hæc quæ prædicta sunt exerceri & * excutere nequam ipsorum doctrinas & inconditas, & apta veritati ostendere dogmata. Cùm igitur hæc sic se habeant, quatenus promisi, secundùm nostram virtutem inferemus euersionem ipsorum, omnibus eis contradicentes in sequenti libro. Enarratio enim in longum pergit, vt vides: & viatica quoque dabimus ad euersionem ipsorum, occurrentes omnibus sententiis secundùm narrationis ordinem, vt simus non tantùm ostendentes, sed & vulnerantes vndique bestiam.

* miserea ntur.

* euertere.

Necesse fuit talia porrcta detegere & coarguere.

Hæreses & feræ, inter se comparantur.

ANNOTATIONES.

1. Alij autem] *Theodo.* Alij autem, quos Caïnos nominant, dicunt etiam Cain à superna authoritate fuisse liberatum, Esau autem Chore, & Sodomitas, & omnes alios eiusmodi, suos esse cognatos confitentur, & eos odio quidem esse habitos à creatore, sed nihil ab eo noxiæ accepisse, sapiẽtia enim ab eis eripuit, quod in eis habebat. quin etiam Iudam proditorẽ solũ ex omnibus Apostolis dicunt hanc cognitionem habuisse, & ideo effecisse proditionis mysterium. Eius autem euãgelium proferunt, quod illi composuerunt. *His consona sunt ea quæ scribit Epiphanius contra hæresim 38. ideo repetere necesse non duximus. Ad tantam Gnosticorũ istorũ dementiã, non possum non obstupescere, quod animis hominum, qui Christo nomen semel dederint, tãtas errorum caligines offuderit pater ille mendacij, vt cœlum terræ misceant, dum sceleratos iustificant, reprobatos saluẽt: Abel, Enoch, Noe, Abraham & reliquũ beatorũ cœtum inferis mancipant: eos verò, qui Deo, angelis, & hominibus exosi sunt, suspiciunt, mirantur, adorant. Pari cæcitate laborare mihi videntur recentiores Gnostici, vt ouo prognati eodem, cum Aerium, Vigilantium, Nouatum, Donatum, Eunomium, Iouinianum, Berengariũ Fœlicianos, Albigẽses, Vualdenses & Hußitas totius orbis sententia damnatos, in cœlos ferunt, beatos verósque Dei seruos prædicant. Quin & eò amentiæ peruenerunt, vt è calendario Christianorum, nominibus SS. Apostolorum, martyrum Angelorum virginis Mariæ, imò Epiphanias, Resurrectionis, & Ascensionis Iesu Christi, & sacrosanctæ Trinitatis deletis, in eorum locum & ordinem Antiochos, Cæsares, Holofernes, Pharaones, & eos, qui paßim ob blaspemias, errores, & concitatos tumultus, magistratus sententia iustißimè neci traditi sunt ardeliones, substituerint & supposuerint.*

2. Iam autem & collegi] *Epiphan.* Sed & alia quædam scripta, eodem modo confingunt contra vterum, quem Hysteram vocant, eámque Hysteram creatorem vniuersæ huius molis cœli ac terræ appellant. Et non posse, aiunt, alios saluari nisi per omnia processerint, velut etiam Carpocrates dicit. Vnusquisque enim ipsorum ob hanc nimirum causam, nefaria faciens, & turpes actiones perficiens, & quæcunque peccata faciens, vniuscuiusque nomen angeli, inuocat, tum eorum qui sunt angeli, tum eorum qui fictè ab ipsis angeli dicuntur, & vnicuique eorum attribuit nefarium quoddam peccatorum in terra opus, propriam actionem ad nomen angeli cuius vult referens. *Expunximus ab excusis co.* collegi.

Contra hære. 38.

3. Angeli nomine dicere] *Authoritate ve. cod. deleuimus* Angeli nomen edicere.

4. O tu angele] *Hunc locum sic ad verbum fere habet Epipha.* O tu angele, vtór tuo opere, O tu potestas, ago tuam actionem. Et hoc est quod perfecta cognitio apud istos dicitur. Nam intrepidè ad nefarias turpésque actiones procedendi occasiones à prædictis matribus ac patribus, sectis Gnosticis inquam & Nicolao ac sodalibus ipsius, Valentinóque, ac Carpocrate habent, &c. *Ergo quia græcè habet Epiphanius* ἀποχρῶμαι τὸ ἔργον σου, *suspicor nostrum interpretem istum suo more, benè an malè nũc non disputo, ad verbum* Abutor tuo opere *reddidisse: quod ex literarum vestigiis, quæ eadem erãt in vetere co. & hactenus excusis omnibus, coniicio. Ei facilè concesserim, qui locum melius emendauerit.*

5. Quæ ab illis] *Prius erat* quoniam ab illis.

6. agnitionem] *Ita reposuimus autho. ve. co. cum prius* magnitudinem *haberetur.*

Explicit liber Irenæi primus.

INCIPIT SECVNDVS.

CAPITA LIBRI SECVNDI.

HÆc insunt in secũdo libro redargutionis & euersionis falso cognomine agnitionis.

1 Ostensio quòd neque extra pleroma sit vniuersorum Deus, neque extra plenitudinem eius esse aliquid, neque quidem duos esse deos immenso interuallo abinuicem distantes, neque virtutem aliquam mũdi fabricatricem [in] immensum separatam à patre * ignorante eam.

*ignorãtem eum.

*iterum.

2 Neque* interim in iis quæ continentur à patre, alium quendam fabricasse hunc mundum, neque patrem per alia adminicula eam, quæ secundùm nos est, fecisse cõditionem, sed tantùm per Verbũ suum, esse autẽ conditorem eum, qui est super omnia Deus, & ipsum patrem esse Domini nostri Iesu Christi.

3 Quoniam inuisibilis quidem est pater, sed non incognitus, neque ignorare eum quidem poterant angeli, licet plurimùm deorsum * deiecti essent ab eo.

*subiecti.

*inuisibilis.

4 Quoniam * subbilis est pleroma Valentini discipulorum.

5 Ostensio non esse eam quæ est secũdùm nos creaturam, imaginem pleromatis eorum, neque Demiurgum vnigeniti.

*in immensum.

6 Quomodo * immensus excidit de imaginibus eorum sermo.

7 Quoniã non est verisimile ea quæ sunt hîc, vmbram pleromatis eorum esse.

8 Quàm falsa vmbra & vacua eorum ostenditur.

9 Ostensio quoniam est & subsistit mundi fabricator Deus, non constat autem qui super hunc adinuenitur pater.

10 De quæstionibus & parabolis, quomodo oporteat soluere ea quæ quæruntur.

11 Quoniam substantiam materiæ Labi adiungere non constat, voluntate autem & virtute Dei constat & fidem habet.

12 Contradictiones his qui sunt à Valentino.

13 Quomodo is sermo, qui est de triacõtade illorum cõcidit in vtroque, & secũdùm id quod plus est, & secũdùm id quod minus.

14 Quoniã impoßibile est separatas esse abinuicem, quæ infra plenitudinem dicuntur coniugationes, adunitis autem iis, impoßibile est Sophiam sine coniuge assumpsisse Labẽ, aut etiã generasse aliquid.

15 Quoniam in eodem pleromate non poterat verbum & silentium esse.

16 Quoniam nullius momenti ostenditur primus ordo * emißionum ipsorum. *emißionis.

17 Quoniam sensus non potuisset emitti, * quia ipse emittebat reliqua. *quo

18 Quid est emißio, & quoniam hæ quæ ab his dicuntur emißiones, hominibus congruunt magis quàm Deo.

19 De quæstionibus, quomodo & hinc ethnici verisimili⁹ de vniuersorũ generatione respõderunt & gratius: & quomodo ab ipsis * quæ sunt à Valẽtino initia sumpserunt, eiúsque sunt secundùm eos regulæ. *qui.

20 Quæstio de omni specie emißionis, & de pleromatis inconsequentia.

21 Quoniam quæ nobis, qui sumus ab ecclesia, imputant ij qui sunt à Valentino, illis rursum imputant hi qui sunt à Basilide, & illis iterum alij.

22 Quoniam si quis transmotus fuerit à Demiurgo, in multos deos, & infinitos mũdos excidere eum necesse est.

23 Ostensio quoniam Logos in diminutione non est prolatus.

24 Quoniã secũdùm hæreticos, voluntas patris inuenitur fecisse ignorantiam & labem.

25 Quoniam Sophia nunquam in igno-

60 Ostensio quòd non bibant secundùm Platonem obliuionis poculum.

61 Ostensio quoniā corpus non est obliuio.

62 Quoniam in corporis * communionem amittit suas * vires anima.

*communione. *virtutes.

63 Ostensio quòd vnusquisque nostrum suam habeat animam, sicut & suum corpus.

64 Quomodo perseuerant animæ corporis habentes figuram.

65 Quomodo animæ cùm sint [generabiles,] in futurū incorruptibiles perseuerāt.

66 Euersio Basilidis cœlorū fabricationis.

67 Ostensio quoniam prophetæ non à variis diis fecerint prophetationes, sed ab vno & eodem.

68 Expositio [hebraicorum] nominum eorum quæ in prophetis posita sunt.

[1] PRÆFATIO SECVNDI LIBRI.

IN primo quidem libro qui ante hunc est, arguentes falsi nominis agnitionem, ostendimus tibi dilectissime, omne ab his qui sunt à Valentino, per multos & contrarios modos adinuentum esse falsiloquium, & sententias exposuimus eorum qui priores extiterunt, discrepantes eos sibimetipsis ostendentes, multo autem prius ipsi veritati. Et Marci quoque magi sententiam, cùm sit ex his, cum operibus eius omni diligentia exposuimus, & quāta ex Scripturis eligentes, adaptare conantur fictioni suæ, diligenter retulimus: iidem quonammodo per numeros, & per vigintiquatuor elementa alphabetæ veritatem affirmare conantur & audent, minutatim perexiuimus. Et quemadmodum conditionem secundùm imaginem inuisibilis apud eos pleromatis factam dicunt, & quanta de Demiurgo sentiunt ac docēt renunciauimus, & progenitoris ipsorū doctrinam Simonis magi Samaritan, & omnium eorum qui successerunt ei, manifestauimus. Diximus quoque multitudinem eorum qui sunt ab eo Gnostici, & differentias ipsorum, & doctrinas & successiones adnotauimus, quæque ab eis hæreses institutæ sunt, omnes exposuimus. Et quoniam omnes à Simone hæretici initia sumentes, impia & inreligiosa dogmata induxerunt in hanc vitam, ostendimus, & redemptionem ipsorum, & quomodo initiant eos qui perficiuntur, & * factiones eorum & mysteria manifestauimus: & quia vnus Deus conditor, & quia non postremitatis fructus, & quia neque super illum, neque post eum est aliquid. In hoc autem libro instruemus quæ nobis apta sunt, & quæ permittit tempus, & euertemus per magna capitula omnem ipsorum regulam: quapropter [2] quòd sit detectio & euersio sententiæ ipsorum, operis huius conscriptionē ita titulauimus. Oportet enim absconditas ipsorum coniugationes, per manifestarum cōiugationum indicium & euersionē Bythum dissoluere, & quoniam neque fuerit aliquando, neque sit accipere ostensionem.

ἀνακεφαλαιώσεις errorum, figmentorum, dissidiorū, & successionum hæreticorum, quæ libro I. habentur.

*affectiones.

Propositio sequentis libri.

ANNOTATIONES.

1\. Præfatio secundi libri] *Magno studio cauisse hūc sanctissimum martyrem, ne libri isti assuetis hæreticorum artibus deprauarentur, néue argumentorū, aut titulorum adiectione eis opus foret, euidentissimū est, tum ex obtestatione ad scribas initio operis præfixa, tum ex præfationib⁹ singulis librorū principiis appositis: quibus ea quæ in superiore proposuit, & quæ in proximo dicturus est paucis cōplectitur. Porrò secundi libri huius capita siue sectiones, dissimiles & plures sunt in veteri nostro exēplari, quàm in excusis omnibus, quæ interdum magis conueniunt, interdum etiam minus, qua de re lectorē hîc monere potius quàm quicquam mutare visum fuit, vt & suis locis pro re nata indicabimus. Cæterùm postquàm superiore libro portentosas Gnosticorū opiniones, quasi perniciosa mōstra, è suis lustris in apertū campū eduxisset; hoc secūdo singula acerrimè persequitur: quæ & propriis illorum placitis, quasi suopte mucrone iugulat, simul & indicat quid quisque illarū ex Philosophorū lacunis hauserit: vnde veteris philosophiæ, atque adeo Gnosticorū deliriorū, quæ magna ex parte aboleuit diuina prouidentia, parum gnaris, paulò obscurior liber fortassè videbitur. Nos tamē dabimus operam, vt non sine fructu aliquo, æquo & beneuolo lectori, idem & simile semper hæreticorū ingenium, fraudésque Satanæ retegantur & omnibus patescant.*

2\. Quod sit detectio] *Ex hoc loco, & primis in quartum librum præfationis verbis; eiusdémque libri vltima clausula; libri deinde quinti principio, verissimam esse apparet horum librorum inscriptionem, quam libro quinto hist. cap. 7. ponit Eusebius his verbis,* ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως βιβλία πέντε, *id est, ne à veteri interprete discedamus,* detectionis & euersionis falsi nominis scientiæ, libri quinque. *Et certe videtur vir apostolicus eam sumpsisse ex Apostoli 1. ad Timot. verbis, quibus euitandas* ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως *monet. Præterea, ad eam respexisse putarim etiam Eusebium prima statim præfatione hist. eccles. vbi eadem fere verba, quæ hoc titulo habentur, retinet, dum se de his, qui Christi nomine passi sunt, & qui falsas opiniones scriptis suis euerterunt, dicturū proponit. De his quædam annotauimus initio huius operis.*

OSTENSIO QVOD NEQVE EXTRA PLEroma sit vniuersorum Deus, neque extra plenitudinem eius esse aliquid, neque quidem duos esse deos immenso interuallo abinuicem distantes, neque virtutem aliquam mundi fabricatricem immensum separatam à patre ignorante eam.

CAPVT. I.

*maximo

*quoniã.

*liber.

BENE igitur habet [1] à primo &*proximo capitulo inchoare nos à Demiurgo Deo, qui fecit cœlũ & terrã, & omnia quæ in eis sunt, quem ij blasphemantes extremitatis fructum dicunt: & ostendere, *quòd neque super eum, neque post eum est aliquid: neque ab aliquo motus, sed sua sentẽtia &* liberè fecit omnia, cùm sit solus Deus & solus dominus, & solus conditor, & solus pater, & solus cõtinens omnia, &omnibus vt sint, ipse præstans. [2] Quemadmodũ enim poterit super hunc alia plenitudo, aut initium, aut potestas, aut alius Deus esse? cùm oporteat Deum horum omniũ pleroma in immenso omnia circumcontinere, & circumcontineri à nemine. Si autem extra illum [est] aliquid, iam nõ omnium est pleroma, neque cõtinet omnia. Deerit enim pleromati: aut ei qui sit super omnia Deo, hoc quod extra eum dicunt. Quod autem deest & delibatum est ab aliquo, [hoc] non est omnium pleroma: & terminum autem & medietatem & finem habebit, ad eos qui sunt extra eum. Si autem finis est in ea quæ sunt deorsum, initium est [& in] ea quæ sunt sursum. Similiter autem & ex reliquis partibus necessitas est omnis id ipsum experiri, & ab eis qui foris sunt cõtineri, & determinari, & includi. Is enim qui est deorsum finis, necessario omni modo circunscribit & circundat eum qui firmatur in eum. Et iterum secũdùm eos, pater omnium, quem videlicet & Proonta & Proarchen vocant cum pleromate ipsorum. [3] Et Marcionis bonus Deus in aliquo conditus &*reclusus & à foris circundatus ab altera principalitate, quam necesse est maiorem esse, quoniam id quod continet, eo quod cõtinetur, maius est: quod autem maius est, id & firmius est & magis Dominus, & quod maius est & firmius & magis Dominus, hoc erit Deus. Cùm enim sit secundùm eos & aliud quid, quod quidem extra pleroma esse dicũt, [4] in quod &] superiorem erraticam virtutem descendisse opinantur, necesse est omni modo*& continere id quod extra est, cõtineri autem pleroma: alioquin non erit extra pleroma. Si enim extra pleroma est aliquid, intra hoc ipsum quod extra pleroma dicunt, [erit] pleroma, & continebitur pleroma ab eo quod est extra. [5] Cum pleromate autem subaudiatur & primus Deus, aut rursus in immensum distare & separata esse ab inuicem, id est & pleroma, & quod est extra illud. Si autem * hæc dixerint, tertium quid erit, quod in immensum separat pleroma, & hoc quod est extra illud, & hoc tertium circum definit & [6] continebit vtraque] & erit maius tertium hoc pleromate & eo quod [est] extra illud, sicut in suo sinu continens vtraque: & in infinitum de his quæ continentur, & de his quæ continẽt incidet sermo. Si [enim] tertium hoc initium habebit in superiora, & finem in inferiora, omnino necessitas est, & à lateribus definiri illud, vel inchoans, vel*desinens ad alia quædam, & illa rursus & alia quæ sũt sursum & quæ deorsum ad alia quædam habebunt initia, & hoc vsque in infinitum, vt nunquam stet eorum cogitatio in vno Deo, sed per occasionem plusquam est quærendi, in id quod non sit excidat, & absistat à vero Deo. Similiter autem hæc & aduersus eos qui sunt à Marcione, aptata sunt. [7] Continebuntur enim & circunfinientur] & duo Dei [eius,] ab immenso interuallo quod separat eos abinuicem.* Si autem id excogi tandi est necessitas, secundùm omnem partem multos Deos immensa separatione distãtes, abinuicem quidem inchoantes, ad inuicem autem finientes, & illa ratione qua nitũtur docere super fabricatorẽ cœli & terræ esse aliquod pleroma aut Deum, eadem ratione vtens quisque astruet super pleroma, alterum esse pleroma, & super illud rursus aliud, & super Bythum aliud pelagus Dei. Et à lateribus autẽ similiter eadem esse, & sic in immensum [excidente] sententia, & semper necessitas erit excogitare altera pleromata, & alteros Bythos, & nunquam [aliquando] consistere, semper quęrentes alios

Nullum pleroma extra Deum est, cùm solus omnia condiderit, & contineat.

Deus terminum, medietatẽ, & finẽ haberet, si quid extra eum esset.

*inclusus

Marcionis Deus, cum pleromate, quia à maiore continentur: esse nequeunt.

*aut.

*hoc.

*definiẽs.

Hæreticos, infinitũ numeri Deorũ fingere, conuincit.

*sic autẽ ad excogitãdum.

Duo Dij Marcionis circumfiniũtur.

præter dictos. Et erit autem incertum vtrúmnam hæc sint deorsum, quæ sunt secundùm nos, an hæc ipsa superiora sint, & quæ dicũtur ab eis sursum, vtrumnam sursum aut deorsum sint: & nullus status, neque firmitas continebit sensum nostrum, sed in immensos mundos & indeterminatos deos excedere necessitas erit. [8] Et cùm hæc sic se* habent, vnusquisque Deus suis contentus erit, & non curiosè aget de alienis: si quo minus, iniustus erit & auarus & cessans esse quod Deus est: & vnaquæque conditio suum fabricatorem glorificabit, & ipso sufficiens erit, & alterum non cognoscet: si quo minus, apostata iustissimè ab omnibus iudicatus, dignissimam concipiet pœnam. Oportet enim aut vnum esse qui omnia continet, & in suis fecit vnumquodque eorum quæ facta sunt, quemadmodum ipse voluit: aut multos rursus & indeterminatos factores & Deos, abinuicem quidem incipientes, adinuicem autem desinentes per omnem partem: & alios omnes à foris*ab alterutro quodammodo recontineri, & * vel inclusos & manentes in suis vnumquenque eorum confiteri necessitas erit, neminem autem horum omnium esse Deum. Deerit enim vnicuique eorum partem minimam habenti, ad comparationẽ omniũ reliquorum, & soluetur omnipotentis appellatio, & necessitas erit in impietatem cadere talem sensum. [9] Qui autem ab angelis* mundum dicunt fabricatum, vel ab alio quodam mundi fabricatore, prętér sententiam eius, qui super omnia pater est, primò quidem ex hoc ipso peccant, præter voluntatem primi Dei talem & tantam cõditionem angelos fecisse dicentes: quasi efficaciores sint angeli quàm Deus, aut rursus quasi ille negligens sit, aut minor existens, aut nullam curam habens eorum quæ in propriis ipsius fiant, vtrumnam malè an bene fiant, vt illud quidem dissipet & prohibeat, alterum autem laudet & gaudeat: hoc autem ne homini quidem solerti applicet quis, quanto magis Deo? [10] Pòst deinde dicant nobis, Vtrúmnam in his quę ab illo continentur, & in propriis eius, fabricata sunt hæc, an in alienis & extra eum positis. Sed si quidẽ dicant extra eum, similiter omnia prædicta inconuenientia occurrent eis, & includetur primus Deus ab eo qui extra eum est, in quo & desinere eum necesse erit.

Plures mũdi & Dij indeterminati sequuntur ex istorum doctrina.

Qui finitus est, nec deus est, nec omnipotẽs.

Qui ab Angelis mũdum fabricatũ dicũt, eos Deo efficaciores cõstituunt.

* habeant

* ab altero quodam maiore.

* velut

* mundi

ANNOTATIONES.

1. à primo & maximo] *Primum & maximũ caput appellat, quod est in hac disputatione summum, nempe Deum esse vnicum; quod hoc capite concluditur, quibusdam de eius immensitate præmissis. Siquidem tot Deos constituebant fanatici isti homines, quot Æonas, & angelos, quotq́ affectiones, & passiones ipsis inesse somniabant, vt acutè deprehendit Clemens Alex. 5. Strom. quod amplius ex sequentibus patebit.*

2. Quemadmodũ] *Primum est argumentũ huius capitis sumptũ ab infinitate diuinæ naturæ, quæ sua immensitate omnia permeat, omnibus vbique adest, nullis limitibus deffiniri potest; sed ipsa continet omnia & ambit. Nihil igitur extra Deum, nec Deus ipse extra quidpiam esse potest. Non multum absimili argumẽto Tertull. vtitur lib. 1. in Marcionem:* Sicut enim, *ait,* creator, ex hoc & Deus, & indubitatus Deus, quia omnia ipsius, nihil extraneum illi: ita & alius idcirco non Deus, quia omnia non eius, ideoque & extranea. Denique, vniuersitas creatoris est, iam nec locum video Dei alterius. Plena & occupata sunt oĩa suo authore. Si vacat aliquid spatij alicuius diuinitati in creaturis, planè falsè vacabit, &c. *Cæterũ illud* Quemadmodũ, *vsurpatur hîc et infra non rarò interrogatiuè, pro* quomodo, *quod semel monuisse sufficiet.*

3. Et Marcionis bonus Deus] *Libro primo cap. 29. recensuit Marcionem duos longè diuersos Deos constituisse, vnum huius vniuersi, & omnium malorum factorem, alterum autẽ totius bonitatis fontem, patrémque domini nostri Iesuchristi. De his & Tertullianus:* Ponticus duos Deos affert tãquam Deas simplegadas naufragij sui: quem negare nõ potuit, id est, creatorem, id est nostrum: & quem probare non poterit, id est suum. *Et infra:* Marcion dispares Deos constituit, alterum iudicem, ferum, bellipotentẽ: alterum mitem, placidum, & tantummodo bonum atque optimum.

4. In quod &] *Sic legendum existimauimus cum veteri codice, consentientibus quæ leguntur libro 1. cap. 1. & 13. de Achamoth matre, quam ouem extra pleroma peregrinatam fingunt. Expunximus* id quod est.

5. Cum pleromate] *Aliud est argumentum, quo probat vel duos nusquam esse Deos, vel infinitum numerum & Deorum, & Mundorum necessariò constituendũ esse: quod omni fide caret: Simile argumentum, sed vi maiore torquet in Marcionẽ Tertullianus:* Veritas christiana, *inquit,* districtè pronunciat, Deus si non vnus est, non est: quia dignius credimus non esse quodcũque non ita fuerit, vt esse debebit. Deum autem, vt scias vnum esse debere, quære quid sit Deus, & non aliter inuenies. *Et paulò infra:* Ineluctabilis iste complexus, in hoc sententiam constringit, aut negandum Deum esse summum magnum, quod nemo patietur sapiens: aut nulli alij communicandum. Aut quæ ratio duo summa magna cõposuit? Primò, enim exigam, cur non plura, si duo, quando locupletiorem oporteret credi substantiam diuinitatis, si competeret ei numerus. Honestior & liberalior Valẽtinus, qui simul ausus

ausus est duos concipere Bythum, & Sigen, cum vsque ad 30. Æonū fœtus, tanquam Æoniæ scrophæ examen diuinitatis effudit. *Neque valde dissimilia, pro Dei vnitate leguntur apud Philonem, Athenagoram, Lactantium, & Damascenum, quæ scitè collegisse videtur Thomas Aquinas lib. 1. cōtra Gētes cap. 43.*

6. Continebit vtraque] *Authoritate vet. cod. deleuimus* continebitur aqua.

7. Continebuntur] *Expunximus* Continebantur enim & circumfiniebantur: *paulopost quoque pro* excitante, *reposuimus* excidente, *& pro* aliquantos, aliquando, *eiusdem vet. cod. authoritate.*

8. Et cum hæc sic se habeant] *Tertium est argumentum, quo ab vnico mūdo, eiúsque per prouidentiā administratione, vnicum Deum esse ostendit. Idem sed prolixius, & apertius post Philonem persequitur Lactantius lib. 1. cap. 3. euidentibus etiam adhibitis exemplis, de vnico in exercitu imperatore, & vnica in corpore anima. Cyprianus tractatu contra idola, monarchiam diuinam probat ex apum rege, & gregis duce.*

9. Qui autem ab angelis] *Caput 2. signat hîc vetus codex. Ostendit verò nec mundum creatum fuisse ab angelis, vt Simon, Menāder, Saturninus, Basilides, & Carpocrates, dicebant lib. 1. cap. 20. 21. 22. 23. 24: Nec ab alia quadam virtute, separata valde, & distante à supremo Deo, vt Marcionem, & Cerinthum voluisse scripsit lib. 1. cap. 25. 29. Varias autem Philosophorum sententias de ortu mūdi recenset, & refellit Lactātius lib. de ira Dei c. 10.*

10. Post deinde] *Dilemma est vehementer eos premens, cuius alterum cornu habes initio capitis secundi, ideóque sectionem veteris codicis conuenire magis existimo.*

NEQVE ITERVM IN IIS QVÆ CONTINENtur à patre, alium quendam fabricasse hunc mundum, neque patrem per alia adminicula eam, quæ secundùm nos est fecisse cōditionem, sed tantùm per Verbum suum: esse autem conditorem, eum qui est super omnia Deus, & ipsum patrem esse Domini nostri Iesu Christi.

CAPVT II.

* in potestate. SI autem [in illius,] valde vanum erit præter sententiā eius, in eius propriis, ab
angelis & ipsis qui sunt* potestatis eius, aut ab alio quodam dicere fabricatū *Absurda vndique sequuntur, si mundus ab alio, quam à Deo, fabricatus fuerit.*
* vt esse mundum, aut quasi non omnia respiciat ipse, quæ sint in suis, * aut non
sciat quæ ab Angelis futura sunt. Si autem non præter voluntatem eius, sed
volente & sciente, quemadmodum quidam opinantur, [iam] non Angeli vel
mundi fabricator causæ [erunt] fabricationis istius, sed voluntas Dei. Si enim mūdi fabri-
cator est, angelos ipse fecit, aut etiam causa creationis eorum ipse fuit; & mundum ipse vi-
debitur fecisse, qui causas fabricationis eius præparauit: licet per longam successionem
deorsum angelos dicant factos, vel mundi [1] fabricatorem à primo patre, quemadmodum
Basilides ait, nihilominus id quod est causa eorum quæ facta sunt, in illum qui prolator
fuit talis successionis, recurret: quemadmodum in regem correctio belli refertur, qui prę-
parauit ea quę sunt causa victorię: & conditio huius ciuitatis, aut huius operis, in eum, qui
* cōcidere. præparauit causas ad perfectionem eorum, quæ deorsum facta sunt. Quapropter non iam *Exemplis cōfirmat mūdi creationē Deo sem per ascribendam esse.*
securim dicimus* incidere ligna, vel serram secare, sed hominem concidere & secare re-
ctissimè quis dicat eum, qui ipsam securim & serrā ad hoc fecit, & multo prius armamen
ta omnia, per quæ fabricata sunt securis & serra. [2] Sic igitur iustè secundùm illorum ra-
tionem, pater omnium dicetur fabricator huius mundi, & non angeli, neque alius quis
mundi fabricator, præter illum qui fuit prolator, & prius causa factionis huiusmodi præ-
parationis existens. Sit fortasse hic sermo suasorius siue seductorius apud eos, qui ignorant
Deum, & [qui [3] hominibus] assimilant eum inopibus,] & his qui non possunt statim a-
liquid ex parato fabricare, sed indigentibus multis organis ad eorum fabricationem: non
autem verisimilis in totum apud eos, qui sciunt quoniam nullus indigens omnium Deus,
Verbo condidit omnia & fecit, neque angelis indigens adiutorib⁹ ad ea, quę fiunt: neque
* patrem. virtute aliqua valde inferiori ab illo, & ignorante * patre. Neque aliqua labe, neque igno-
rantia, vt is qui inciperet eum cognoscere homo fieret: sed ipse in semetipso, secundùm
id quod est inenarrabile & inexcogitabile nobis, omnia prædestinās fecit quemadmodum
voluit, omnib⁹ consonantiam & ordinem suum & initium creationis donans; spiritalibus
quidem spiritalem & inuisibilem, & super cœlestibus cœlestem, & angelis angelicam, &
animalibus animalem, & natantibus aquatilem, & terrigenis terrigenem, omnibus aptam
* qualitatis. *æqualitatis substantiam: omnia autem quæ facta sunt, infatigabili Verbo fecit. Proprium

Cum Diuinæ excellētiæ propriū sit nullius ope egere, omnia solo verbo condidit. est enim hoc Dei supereminentiæ, non indigere aliis organis ad conditionem eorum, quæ fiunt, & idoneus est & sufficiens ad formationem omnium proprium eius Verbū, quemadmodum & Ioannes Domini discipulus ait de eo, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. In omnibus autem est & hic, qui est secundùm nos mundus. Et hic ergo à Verbo eius factus est, sicut Scriptura Geneseos dicit, omnia quæ sunt, secundùm nos fecisse Deum per Verbum suum. Similiter autem & Dauid exequitur. *Ioan. 1.* Quoniam ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt. *Psal 39.* Cui igitur magis credemus de mundi fabricatione, hísne qui prædicti sunt, hæreticis, sic fatua & inconstantia garrientibus, an discipulis Domini, & fideli famulo Dei Mosi & prophetæ? qui [&] primo genesim mundi narrauit, dicens, *Genes. 1.* In principio fecit Deus cœlum & terram, & deinceps reliqua omnia: sed non dij, neque Angeli.

ANNOTATIONES.

1. Fabricatorem] *Veteris cod. authoritate deleuimus* fabricatores: *& paulo ante* erunt, *pro* erant *posuimus.*

2. Sic igitur] *Concludit solum Deum mundi esse conditorem, non angelos, vt Gnostici contendebant: quod, vt & reliquas hæreses, ex philosophorum lacunis hauserant. Siquidem angelos creatores esse corporum nostrorum, & animalium, sententia fuerat Platonis & Porphirij, quos ea de re acerrimè oppugnat Augustinus 12. de ciuit. ca. 16. Idem etiam ex Philastrio, recitat Proclianitas cum Seleutianis sensisse creatores animarum esse angelos. Sed quæstione 21. lib. 2. quæst. in Exod. asserit angelos dici non posse animalium creatores sicut nec agricolæ segetum vel arborum, vel quorumcunque in terra gignentium, Isthæc etiam fusius excutit lib. 3. de Trinit. cap. 8. & 9. noster quoque Irenæus lib. 4. cap. 37.*

3. Hominibus assimilant] *Diuinam potentiam, vires quascunque creatas superare, nec morem artificum in operibus imitari asserit: quippe quæ nullis organis, nullo coadiuuāte, nulla denique subiecta materia egeat ad quorumcunque productionem. De his & Iustinus martyr ita in Aristotelem disserit:* *In Cōfut. dogma. Arist.* Naturæ artíq; à Deo præscriptum terminum esse nouimus; quod si Deus præscriptioni non subest, sed è quolibet facit quidlibet, nullo termino impediente quominus faciat, quæ vult: an non exemptus est à necessitate è subiectis creandi? *Athenagoras quoque putat eos* *Orat. de sur* *pessime in Deum contumeliosos esse*, qui vires humanas & diuinas, artifices & Deum, inter sese comparant. *Theophilus Antiochenus hinc Dei potestatem innotescere credit*, quod ex his, quę non sunt, facit, vt libitum est, quæ vult. Quæ enim apud homines sunt impossibilia, apud Deum possibilia *Lib. 2. Autol.* habentur, *&c. Ceterùm vet. cod. authoritate* qui *transposuimus, &* inopibus *pro* in operibus *legendum proposuimus.*

**QVONIAM INVISIBILIS QVIDEM est pater, sed non incognitus, neque ignorare eum quidem poterant angeli, licet plurimùm deorsum* deiecti essent ab eo.* *Quomodo. *subiecti

CAPVT III.

QVoniam autem hic Deus, est pater Domini nostri Iesu Christi: & * de hoc *ideo. Paulus apostolus dixit, *Rom. 9.* Vnus Deus pater, qui est super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis: Iam quidem ostendimus vnum esse Deum: ex ipsis autem apostolis, & ex Domini sermonibus adhuc ostēdemus. Quale enim est, prophetarum & Domini & apostolorum relinquentes nos voces, attendere his, nihil sani dicentibus? [1] Instabilis igitur qui est secundum eos Bythus, & id quod est huius pleroma, & Marcionis Deus. *Deus creator omniū, pater est domini nostri Iesu Christi.* Siquidē, quemadmodum dicūt, extra se habet subiacens aliquid, quod vacuum & vmbram vocant: & vacuum hoc * magis pleromate ipsorum ostenditur instabile. *maius Est autem & hoc dicere, infra se omnia continente eo, ab altero quodam fabricatam esse conditionem. Oportet enim illos necessariò vacuum aliquid & informe confiteri, in quo fabricatum est hoc quod est vniuersum, infra spiritale pleroma, & informe hoc, vtrum sciente propatore, quæ in eo futura erant ex studio sic reliquisse, an ignorante? *Dilemmate eos constringit.* Et si quidem ignorante, iam non omnium erit præscius Deus. [2] Sed nec quidem causam reddere habebunt, propter quam rem locum hunc temporibus tantis otiosum sic reliquit. Si autem præscius est, & mente contemplatus est eam conditionem, quæ in eo loco futura esset, ipse fecit eā, qui * & præformauit eā in semetipso. *etiam *Idem Deus mundum fecit, qui mente conceperat.* Quiescant igitur dicere ab alio factum esse mundum: simul enim ac mēte cepit Deus, & factum est hoc, quod mente conceperat. Nec enim possibile erat alium quidem mente concipere, alium

re alium verò facere, quæ ab illo mente concepta fuerant. [2] Sed aut æternum mundum
mente concepit secundùm eos hæreticos Deus, aut temporalem: quæ vtraque incredibi- *Idem Deus mundum fecit, qui mente conceperat.*
lia. Sed, si quidem æternum eum mente concepit, & spiritalem & visibilem, talis & fa-
ctus fuisset. Si autem talis qualis est, & ipse fecit eum talem, qui talem quidem mente
* volunt. conceperat, aut in præsentia patris * voluit esse eum secundùm mentis conceptionem ta-
lem, & compositum & mutabilem & transeuntem. Cùm autem sit talis, qualem pater
deformauerat apud semetipsum, [3] dignum esse patris fabricatione. Quod autem à patre
vniuersorum mente conceptum est & præformatum, sic quemadmodum & factum est,
labis esse dicere fructum & ignorantiæ prolationem, magnæ blasphemiæ est. Erit enim
secundùm illos, pater omnium secundùm suam mentis conceptionem in pectore suo
labis [emissiones] & ignorantiæ fructus generans: quæ enim mente conceperat, hæc fa-
cta sunt.

ANNOTATIONES.

1. Instabilis igitur] *Vetus codex tertium caput ab hoc loco exorditur, & commodius forsan, cum huic sectioni magis conueniant argumenta capitibus præfixa. Concludit autem, Bythum illum de quo tanta fabulatos fuisse scripsit lib. 1. cap. 2. 5. & 19. vnà cum pleromate mera somnia esse. Deinde pluribus affirmat, nec Deo ignorante aliquos condidisse hunc mundum, cum omnia præsciat, & mente complectatur: Nec sine blasphemia posse illum Labis, & ignorantiæ fructum existimari.*

2. Sed aut æternum] *Docet hoc dilemmate, siue æternum, siue temporalem dixerint esse mundum, semper falsum esse quod dicebant, ab vno quidem mente conceptum, ab alio vero conditũ esse; duos Deos inde, & mũdi fabricatores diuersos constituentes.*

3. Dignum esse] *Marcionistarum quoque blasphemia erat, mundi opus Deo indignum esse.* Narem enim contrahentes, *ait Tertull.* conuertuntur ad destructionem creatoris. Nimirum, inquiunt, grande opus & Deo dignum mundus! At cum & animalia rides minutiora, quæ maximus artifex de industria ingeniis aut viribus ampliauit, sic magnitudinem in mediocritate probari docens, quemadmodũ virtutem in infirmitate. Imitare, si potes, apis ædificia, formicæ stabula, araneæ tetia, bombycis stamina: sustine, si potes, ipsas lectuli & tegetis tuæ bestias, cantharidis venena, muscæ spicula, culicis & tubam & lanceam. Qualia erunt maiora, cum tam modicis, aut iuuaris aut læderis, vt nec in modicis despicias creatorem? *&c. Hanc hæresim post Irenæum & Tertullianũ, passim carpit Clemens Alex. lib. 3. & 4. stro; Origenes quoque homil. 2. in diuersos; & Author expositionis symboli apud Cyprianum, inter Manichæorum insanias adnumerant, quod Deum mundi creatorem negarint, vt ad diabolum eius conditionem referrent.*

4. Emissiones] *Expunximus* emissionis *auth. ve. co.*

QVONIAM [1] *INSTABILE] EST PLEroma Valentini discipulorum.*

CAPVT IIII.

CAusa igitur quærenda est huiusmodi dispositionis Dei, sed non fabrica-
tio mundi, [alteri] ascribenda: & ante præparata omnia dicenda sunt à *Mundi fabricatio, alij à Deo nõ est ascribẽda.*
Deo vt fierent, quemadmodum & facta sunt. Sed non vmbra & vacui-
tas [2] confingenda est. Cæterum vnde vacuitas] quæretur, vtrum ab om-
nium patre & prolatore, secundùm eos & ipsum prolatum, & est æqualis
honore & cognatũ reliquis Æonibus, fortè autem & antiquius ipsis. Si
autem ab eodem emissum est, simile est ei qui emisit, & his cum quibus emissum est. Ne-
cessitas ergo erit omni modo, & Bythũ ipsorũ cum Sige vacuo similẽ esse, hoc est vacuum
esse: & reliquos Æonas, cùm sint vacui fratres, vacuam & substantiam habere. Si autem,
non est emissum, à se natum est, & à se generatum est, & æquiparans in tempore ei qui est *Bythus, Sige, et Aeones, figmenta sunt.*
secundùm eos Bytho omnium patri, & sic eiusdẽ naturæ & eiusdem honoris erit vacuum
ei qui est secundùm eos, omnium patri. Oportet enim illum [aut] emissum esse ab aliquo,
aut à se generatum, & à se natum esse. Sed si quidẽ emissum est vacuum, * vacuus & pro-
* cuius. lator est Valentinus, vacui & sectatores eius. Si autem non prolatum est, sed à se genera-
tum est, & simile est & fraternum & eiusdem honoris id quod est vacuum ei, patri qui prę-
dictus est à Valentino: [5] antiquius autem & multo antè existens & honorificẽtius reliquis

Æonibus ipsius [4] Ptolemæi & Heracleonis, & reliquis omnibus qui eadem opinantur. Si autem & aporiati in his confiteantur continere omnia patrem omnium, & extra pleroma esse nihil. Nam necessitas est omni modo definiri eum & circumscribi ab aliquo maiore, & id quod extra & quod intus; dicere eos secundùm agnitionem & ignorantiam, sed non secundùm localem * sententiam. *substantiam. In pleromate autem vel in his quæ continentur à patre facta à Demiurgo, aut ab angelis quæcunque & facta scimus, contineri ab inenarrabili magnitudine, velut in circulo centrum, aut velut in tunica maculam. Primò quidem qualis Bythus erit [5] sustinens] in sinu suo maculam fieri, & permittens in suis alterum quendam condere vel proferre, præter suam mentem: quod quidem imbecillitatem vniuerso pleromati afferre inciperet, cùm posset ab initio abcidere labem, & eas quæ ab eo initium acceperunt emissiones, neque ignorantia, neque in passione, neque in labe constitutionẽ creationis permittere accipere. Qui enim postea emendat labem [6] & velut maculã emundat labem,] multo prius poterat obseruare ne quidẽ initio in suis fieri talem maculam. Vel si initio quidem concessit quoniã aliter fieri non poterant, quæ facta sunt, oportet & semper sic fieri illa. Quæ enim initio non possunt emendationem [percipere,] quemadmodũ hanc postea percipiẽt? Aut quemadmodũ homines aduocari [7] ad perfectũ dicũt, cum illa ipsa quæ sunt] causæ ex quibus facti sunt homines, vel ipse Demiurgus, vel angeli, in labe dicantur esse? Si ideo quòd benignus sit, in nouissimis temporibus misertus est hominũ, & perfectum eis dat, illorũ primò misereri debuit qui fuerunt hominis factores, & dare eis perfectum. Sic vtique & homines miseratione percepissent, de [perfectis,] perfecti facti. Si enim operis ipsorum misertus est, multo prius illorum misereri debuit, & non sinere in tantum cæcitatis venire eos. Soluetur autem eorũ & ille qui est de vmbra & vacuo sermo, in quibus eam quæ est secundùm nos factam dicunt conditionem, si in his quæ continentur à patre facta sunt hæc: si enim paternum illorum lumen tale opinantur, vt omnia adimplere posit quæ intra eum sunt, & omnia illuminare, quemadmodum vacuum * & vmbra in his quæ à pleromate & à paterno lumine continentur poterat esse? *vel Oportet enim eos & locum ostendere intra propatorem, aut intra pleroma non illuminatum nec retentum ab aliquo, in quo aut angeli aut Demiurgus fecit quæcunque voluit. Nec enim modicus locus est, in quo tanta & talis conditio facta est. Necessitas erit itaque vniuersa, intra pleroma aut intra patrem ipsorum localiter vacuum aliquid & informe & tenebrosum fieri, in quo fabricata sunt, quæ fabricata sunt: incusationem quoque recipiet paternum ipsorum lumen, quasi non possit ea quæ intra ipsum sunt illuminare & implere. Adhuc autem [&] labis * fructum dicentes ea, & erroris operam, labem & errorem * adducent intra pleroma & in sinum patris. *fructus *induc

Bythus subsistere nequit.

Vmbra & vacuũ eorũ sententia dissoluitur.

ANNOTATIONES.

Concludit mundi opificium soli Deo ascribendum esse: Pleroma, Bythum, Sygen, & Vacuum, quæ valentinianos confinxisse lib. 1. cap. 1. & 5. docuerat, vna cum pronfessoribus vana esse & inania. Porro hasce fabulas sumpserant ab Orpheo & Hesiodo, qui, vt est apud Theophilum & Lactantium, tradiderunt omnium rerum principium, Chaos, quod isti Bythum, Profundum, Æona, Proarchen & propatora appellant. Augustinus autem lib. de Genesi contra Manich. Non negat mundum ex ea rudi materia factum, quam græci χαός, *vocant: sed hoc ipsum à Deo ex nihilo conditum his verbis Mosis intelligit:* Terra autem erat informis, &c.

1. Instabile] subbilis *Legebant omnes excusi codices, at cum vix dici posset, quid sibi vellet hæc dictio, putarunt quidam vocem* ὑπόχολος *ad verbum redidisse interpretem. Alij legendum putarunt,* Solubile est pleroma. *Cum vero vetus codex habeat inter summas capitum initio libri positas,* inuisibilis est pleroma, *hîc autem* insitabilis, *legendnm putaui* instabile *aut* inuisibile. *Accedit, quod cap. 3. lib. huius habet,* instabilis igitur qui est secundũ eos Bythus, & id, quod est huius pleroma: *& præfatione in hunc lib. vocat* inuisibile pleroma: *& infra cap. 5.* Pleroma vacuũ, indispositum, & tenebrosum.

2. Confingenda est. Cæterum vnde vacuitas] *Quinque has voculas ex vet. cod. inseruimus, quibus longè euidẽtius efficitur dilemma, quo probat Vacuum quod comminiscebantur, siue à patre emissum dicant, siue à semetipso generatum, omnino inane & fictitium esse.*

3. Antiquius autem] *Vet. cod. hîc quarti capitis initium facit, sed meo iudicio incommodius.*

4. Ptolemæi & Heracleonis] *Ptolemæum hunc præfatione in primum librum vocat* flosculum scholæ Valentini; *& sub calcem primi capitis, eius adhuc meminit; vt & capite 40. huius secundi. Epiphanius illius epistolam prolixam satis, sed venenis hæreseos suæ scatentẽ transcripsit cõtra Ptolemaitas. Heracleonem verò paria* *Lib. de script.*

Lib. de præscript.

rò paria cum Valentino sensisse scribit Tertullianus: at nouitate quadam pronunciationis, alia sentire videri voluisse; eundem plura subinde scripsisse asserit Clemens Alex. 4. stro. Epiphanius hæreses istius 30. loco annumerat, & propria disputatione in eas agit.

5. Sustinens] *Deleuimus* subsistens *autho. vet. cod.*
6. Et velut maculam] *Expunximus* vel maculam: *mox quoque* percipere *pro* perficere *reposuimus.*
7. Ad perfectum] *Octo voces adiecimus: deleuimus autem quatuor* aut quem factum dicunt.

OSTENSIO NON ESSE EAM QVÆ est secundùm nos creaturam, imaginem pleromatis eorum, neque Demiurgum vnigeniti.

CAPVT V.

ADuersus eos igitur qui dicunt extra pleroma, vel sub bono Deo hunc mundum factũ, ea quæ paulo antè dicta sunt à nobis, apta sunt, & concludentur tales cum patre suo, ab eo [2] qui [est extra pleroma,] in quo etiam & desinere eos necesse est. Aduersus eos autem qui dicunt in his quæ continentur à patre, ab aliis quibusdam factum hunc mundum, omnia quæ nunc dicta sunt absurda & inconuenientia occurrent, & cogentur aut omnia lucida & plena & operosa, ea quæ sunt intra patrem confiteri, aut paternum lumen accusare, quasi qui non possit omnia luminare: aut sicut pars, sic & vniuersum pleroma ipsorum vacuum & indispositum & tenebrosum confitendum. Et reliqua omnia quæcunque sunt conditionis accusant; quasi temporalia sint, & æterna choica, aut *inaccusabilia esse oportet, cùm sint intra pleroma & in sinu patris: aut etiam in vniuersum pleroma similiter venient incusationes, & causa ignorantiæ *inuenietur, Christus eorum. [3] Sic enim dicunt, [cum formasset] secundum substantiam, matrem ipsorum, foras proiecit extra pleroma, id est separauit ab agnitione. Ipse igitur in ea ignorantiam fecit, qui separauit eam ab agnitione. Quomodo igitur idem ipse reliquis quidem Æonibus iis, qui eo anteriores erant præstare agnitionem poterat, matri autem eius causa esse ignorantiæ: extra agnitionem enim fecit eam extra pleroma eam proiiciens. Adhuc quoque si secundùm agnitionem & ignorantiam, intra pleroma & extra pleroma dicent, sicut quidam ex ipsis dicunt, quoniam qui *ignorantiæ est intra, id est quod agnoscit [ipsum] saluatorem, quem omnia esse dicunt, in ignorantia, fuisse cõsentire eos necesse est. Dicunt enim eum cùm foras extra pleroma venisset, formasse matrem ipsorum: *sic igitur id quod, est extra ignorantiam dicunt vniuersorum: exiit autem saluator ad formationem matris ipsorum: extra agnitionem vniuersorum factus est, hoc est in ignorantia. Quomodo igitur illi agnitionem præstare poterat, cùm & ipsa extra agnitionem esset: & nos enim extra agnitionem cùm simus ipsorum, extra pleroma esse dicunt. [4] Et iterum, Si igitur saluator exiuit extra pleroma ad inuestigationem perditæ ouis, pleroma autem est agnitio, extra agnitionẽ factus est, quod est ignorantia. Aut enim localiter quod est extra pleroma consentire eos necesse est: Et omnia quæ prædicta sunt contraria occurrent eis. Vel si secundùm agnitionem dicunt, quod est intus, & ignorantiam quod est extra, saluator illorum & multo antè Christus, [in] ignorantia facti erunt extra pleroma, egressi ad formationem matris ipsorum, quod est extra agnitionem. Hæc autem aduersus omnes qui quolibet modo vel ab angelis, vel ab alio quodã præter *Verbum Dei mundum factum esse dicunt, similiter adaptabuntur. Quam enim incusationem faciunt de Demiurgo & de his, quę facta sunt materialia & temporalia, recurreret in patrem. Si quidem quemadmodum in ventre pleromatis facta sunt, quæ inciperent mox demum dissolui secundùm concessionem & ad placitum patris. Iam igitur non est fabricator causa huius operationis, valde bene putans semetipsum fabricare, sed qui in suis cõcedit & probat labis [prolationes] & erroris opera fieri, & in æternis temporalia, & in incorruptibilibus corruptibilia, & in his quæ veritatis sunt, ea quæ sunt erroris. Si autẽ non cõcedente neque approbãte patre vniuersorũ facta sunt hæc, potẽtior & fortior & dominatior is qui fecit in iis, quæ propria illius sunt, quæcũque ille non concessit. Si autem non approbans concesit pater ipsorum, quemadmodum quidam dicunt, aut potens prohi-

Margin notes: * accusabilia. * inuenitur. * in agnitione. * si. * verum Deum.

Aut omnia quæ sunt intra patrem lucida sunt, aut ipsum lumẽ accusationi obnoxium.

Et Christũ eorũ ignorantiæ causa esset.

Quæ in Demiurgo accusant, in patrẽ recurrunt.

Dilemma.

bere concessit *per necessitatem quandam, aut non potens. Sed si quidem non poterat, inualidus & infirmus est. Si autem potens, seductor & hypocrita & necessitatis seruus, non consentiens quidem, concedens autem quasi * consentiens & initio concedens sistere errorem & crescere illum [5] in posterioribus temporibus soluere illum] conatur, quando iam multi malè perierunt per labem. [6] Non decet autem eum qui super omnia sit Deus, cùm sit liber & suæ potestatis, necessitati seruisse dicere, vt sit aliquid secundùm concessionem præter sententiam eius. Alioquin necessitatem maiorem & * dominationem facient quàm Deum, quando id quod magis potest, antiquius sit omnibus. Et statim in principio causas abcidere necessitatis debuit, & non concludere semetipsum ad habendam necessitatem, concedendo aliquid præterquam deceat eum. Multo enim melius & consequentius & magis deificum erat, vt in principio initium [7] excideret] huiusmodi necessitatis, quàm postea quasi de pœnitentia, conaretur [tantam] fructificationem necessitatis eradicare. Et si necessitati seruiens erit [pater] vniuersorum, & sub fatum cadet modestè ferens in his quæ fiunt, præter necessitatem autem & fatum nihil agere possit. Similiter atque [8] Homericus Iupiter qui per necessitatem dicit, Et ego enim tibi dedi velut volens nolente animo. Secundùm igitur hanc rationem necessitatis & fati inuenietur seruus, Bythus ipsorum. Quomodo autem & ignorabant vel angeli aut mundi fabricator primùm Deum, quando in [eius] propriis essent & * creaturæ existerent eius & continentur ab ipso? [9] Inuisibilis quidem poterat eis esse propter eminentiam, [10] ignotus autem nequaquam propter prouidentiam. Etenim licet valde per descensionem multùm separati essent ab eo, [11] quo modo [dicunt] sed tamen dominio in omnes extenso, oportuit cognoscere dominantem ipsorum, & hoc ipsum scire, quoniam qui creauit eos, est Dominus omnium. Inuisibile enim eius cùm sit potens, magnam mentis intuitionem & sensibilitatem omnibus præstat potentissimæ & omnipotentis eminentiæ. Vnde etiam si nemo cognoscit patrem nisi filius, neque filium, nisi pater, & quibus filius reuelauerit, tamen hoc ipsum omnia cognoscunt, quando ratio mentibus infixa moueat ea & reuelet eis, quoniam est vnus Deus omnium Dominus, & propter hoc altissimi & omnipotentis appellationi omnia subiecta sunt, & huius inuocatione, etiam ante aduentum Domini nostri [12] saluabantur homines, & à spiritibus nequissimis & à dæmoniis vniuersis, & ab vniuersa apostasia. Non quasi vidissent eum terreni spiritus aut dæmones, sed cùm scirent quoniam est, [qui est] super omnia Deus, cuius & inuocationē tremebant, & tremit vniuersa creatura & principatus & potentia, & omnis subiecta virtus. Aut nunquid hi qui sub Romanorum imperio sunt, quamuis nunquam viderint imperatorem, sed valdē & per terram & per mare separati ab eo, cognoscent propter dominium, eum, qui maximam potestatē habet principatus? Qui autem super nos erant angeli, vel ille quem mundi fabricatorem dicunt, non cognoscent omnipotentem? quando iam & muta animalia tremāt & cedant tali inuocationi, & vtique non viderunt eum, tamen Domini nostri nomini subiecta sunt omnia: sic & * vnus qui omnia fecit & condidit vocabulo, cùm alter non sit, quàm ipse qui mundum fecit. Et propter hoc [13] Iudæi vsque nunc, hac ipsa aduocatione dæmonas effugant, * quando omnia timeant inuocationem eius qui fecit ea. Si itaque mutis animalibus irrationabiliores [14] noluerint] angelos esse, inuenient quoniam oportebat, licet non vidissent hi eum qui super omnia Deus est, vti cognoscerent potentatum & dominium eius. Ridiculum enim verè adparebit, si se quidem, qui super terram sunt cognoscere dicunt, eum qui super omnia est Deus, quem nunquam viderunt: ei autem qui eos fecit & vniuersum mundum secundùm eos, non permittant, cum sit in summis & super cœlos, cognoscere ea, quæ ipsi quum sint in humilibus sciunt: nisi si fortè sub terra in tartaro esse Bythum suum dicūt. Quapropter & primos se cognouisse eum, quàm hi qui in altitudine * habitant angeli, in tantam amentiam venientes, vti dementem pronuncient mundi fabricatorem: quorum verè quidem est misereri, cùm in tanta dementia dicāt neque matrem agnouisse eum, neque semen eius, neque pleroma Æonum, neque propatorem, neque quid essent quæ fabricauit.

Deum necessitatis seruum faciūt Gnostici.

Homerico Ioui Bythus est similis.

Angeli non potuerunt Deum ignorare.

Luc 10. Matt. 11.

Dei inuocationem omnia timent.

Iudæorum exorcistæ.

*propter. *non cōsentiat. *dominationem. *creatura. *eius. *quoniam. *habitent.

ANNOTA-

ANNOTATIONES.

1. Aduersus eos igitur] *Deum plane poeticum & ridiculum sibi fingere Valētinianos toto hoc capite ostendit, ob portētosas absurditates in Deum patrem, quem seruum necessitatis, & Christum Iesum, quem ignorantem dicebant: simul & beatos Angelos, quos brutis etiam ipsis deteriores esse, ex illorum propositis sequebatur.*

2. Qui est extra pleroma] *Adiecimus duas voces* est pleroma, *aut. vet. cod.*

3. Sic enim dicunt, &c.] *Videlicet vt sub principium capitis primi lib. 1. recitauit. addidimus autem* cum for masset, *& deleuimus* eum formasse *aut. vet. cod.*

4. Et iterum] *Caput sextum hic incoat vetus co. & minus commode.*

5. In posterioribus] *Quinque has voces ex vetere codice adiecimus.*

6. Non decet autem] *Et hic initium capitis 7. facit vetus cod. nec satis apposite.*

7. Excederet] *Deleuimus* exciderent: *& mox* tātam *pro* tantū: *ac* pater *pro* mater, *autho. ve. co. reposuimus.*

8. Homericus Iupiter] *Locus est Iliados primo, quo poëta suum Iouem necessitati & fato seruire nō dissimulat.* Ast nullo modo, *ait noster Augustin*[9], violat cor ruptio Deum nostrum, nulla volūtate, nulla necessitate, nullo improuiso casu, quoniam ipse est Deus, & quod sibi vult, bonū est, & ipse est idem bonum. Nec cogeris ad aliquid, quia volūtas tua non est maior potentia. *Li. 7. cõfes. cap. 4.*

9. Inuisibilis quidem] *Corporeis luminibus Dei maiestatem conspici non posse magno consensu docuerunt Patres, tum qui præcesserunt, tum qui sequuti sunt ætatē huius præclari martyris.* Si quis dixerit, *ait Dionysius Areopa.* absque vllo medio, quibusdam sanctorū diuinas apparitiones cōtigisse, intelligat vt secretū ipsum Dei, quodcunque tandem illud est, nemo vnquam vidit, neque videbit. Cæterū diuinæ illæ apparitiones sanctis viris per signa Deo conuenientissima, sacris quibusdam atque intuentium modo ac viribus accommodatis, visionibus contigêre. *Habet similia idem Epist. ad Caium monachum. Quin & Mosen Deum vidisse, idem pernegat lib. de Mystica theologia cap. 1. Subscribit Dionysio Iustinus in Dialogo, frequenter affirmans Patrem vniuersorum, nemini vnquam visum. Reliquos omitto.* *Lib. de cœlesti Hiera. cap. 2.*

10. Ignotus autem] *Deum ex operibus suis natura omnibus notū esse, & ab imperatore Romano sumpto exēplo, paulo post confirmat. Idē post alia non minus ad rem accommodata, paulo ante Irenæum vsurparat Theophilus Antiochenus:* Vt anima, *inquit*, in humano corpore non videtur, inuisibilis existens, verū ex corporis motu cognoscitur: sic nec Deus humanis & corporeis oculis videri potest: cæterum ex prouidentia, qua singula ordinat, suisque operibus aspicitur, & apprehenditur. Quemadmodum si quis cernat nauem suis armamentis instructam mare sulcare, & in portum appellere, certè credit aliquem, à quo gubernetur in ea esse gubernatorē: sic certè nemo sit adeò abiecti animi, quin credat Deum gubernatorē esse omnium, quamuis oculis carnalibus eum non assequamur. *Et paulo post:* Imperator terrestris esse præsumitur, quamuis nō ab omnibus videatur, oculos vertenti in leges & imperij administrationem. Præterea esse cognoscitur, si quis oculos in potentatus & potestates nec non imagines eius coniiciat, & Deum ex potentia & operibus suis cognoscere cunctaris? *Et qui vtrunque præcessit Dionysius Areo. Creaturarū ordinatissimam dispositionem, vt ab ipso productam, imagines quasdam ac similitudines diuinorum exemplarium præ se ferre, vt pro virib*[9] *ad Deum scanderemus, & seorsim ab omnibus, & in omnibus agnosceremus, rectè affirmauit.* *Lib. 1. Ad Autolycū.* *Lib. de diuinis no. cap. 7.*

11. Quomodo dicunt] *Codices excussi habebant* quoquomodo autem.

12. Saluabātur homines] *His non vult beatus martyr, Patres à condito orbe ad Christi aduētum, rectà in cœlum euolasse, quò aperta Dei visione fruerentur: cum infra doceat Christi animam ad inferna descendisse, & tribus diebus conuersatam cum animabus defunctorum, quæ erant in medio vmbræ mortis: superest ergo, vt de ea salutis specie, quæ consistit in remissione peccatorum, profligatione Satanæ, & spe in Christum venturum, loquatur: quod apertius explicat lib. 4. ca. 30. Hic quoque non obscurè, cum ait:* Saluabantur & à spiritibus nequissimis, &c.

13. Iudæi vsque nunc] *Christianos siue ex Gentibus, siue ex Iudæis, Irenæi seculo Dæmonas corporibus hominum exorcismis frequenter eiecisse, amplissimis testib*[9] *Tertulliano, Iustino, Theophilo & Cypriano, cuius facile apparet: Iudæos vero mordicus adhuc Mosi addictos & Christum Messiam respuentes, non ita forsan omnibus. At non modo hic Irenæum, sed plerosque grauissimos authores id asserere comperio. Iustinus enim Archisynagogum Triphonem cum comitiua sic alloquitur:* Si dæmonia adiuretis per omnia nomina vestrorum Regum, prophetarum, patriarcharum: iustorúmque, nullum non erit contumax: at si quis vestrū, adiuret ea per Deum Abraham, Isaac & Iacob, fortassis obsequentur. Vtuntur tamen vestri Exorcistæ, arte hac, sicut & gentes, adhibendo suffitus, & adligamenta. *Hæc ille. Accedit Iosephus, qui Iudæum quendam nomine Eleazarum præsente Vespasiano Imperat. eius filiis, tribunis, & vniuerso simul exercitu Romano, curasse eos, qui à Dæmoniis vexabantur, confirmat, exorcismorum formulis, quas Rex Salomon quondam ediderat: ad quas etiam Christum Dominum respexisse putat Hieronymus, cum Iudæis diceret:* Si in Beel-zebub eiicio dæmonia, filij vestri in quo eiiciunt? *Sed omnem nodum dissoluit Euangelium, quo apertè scribitur, Apostolos quendā inuenisse, qui ad Christianum contuberniū nihil attineret, qui nihilominus in nomine Christi eiiciebat Dæmonia. His mihi credibilius efficitur, quod ex Talmud Hierosolymitano refert frater Petrus Galatinus: in nomine Iesu Nazareni, quendam Iudæum, qui mortiferum quid deglutierat, ab alio mox sanatum fuisse, lib. 8. de arcanis fidei cap. 5.* *Apol. c. 23. In Dialog. lib. 2. ad Auto.* *Lib. 8. antiq. cap. 2.* *In 12. Mat. Marc. 9. Luc. 9.*

14. Noluerint] *Expunximus* voluerint, *auth. ve. co.*

[1] QOMODO IMMENSVS EXCIDIT DE IMAGINIBUS EORUM SERMO.

CAPVT VI.

De Idæis, quibus ignorante Demiurgo, pleroma à saluatore honoratũ esse fingunt.

Esse autem imagines eorum quæ intra pleroma sunt, latenter saluatore operato sic fieri in honorem eorum qui sursum sunt,* ignorantéque Demiurgo vniuersa saluatorem dicunt honorasse pleroma* in conditione per matrem, similitudines & imagines eorum quæ sursum sunt emittentem. Sed quoniam quidem impossibile erat extra pleroma esse aliquid, in quo imagines dicunt factas esse eorum qui sunt intra pleroma, vel ab alio quodam præter [2] primum] Deum fabricari hunc mundum ostendimus. [3] Si autem suaue est vndique euertere eos, & mendaces arguere, dicemus aduersus eos, quoniam si in honorem eorum, quæ sursum sunt, facta sunt hæc secundùm illorum imaginem à Saluatore, semper ea oportet perseuerare, vti & semper sint in honore quæ sunt [4] honorata.] Si autem transeunt, quæ vtilitas huius breuissimi temporis honoris, qui aliquando quidem nõ fuit, rursus autẽ non erit? Vanæ igitur gloriæ appetitor, magis erit Saluator quàm honorans quæ sunt sursum, arguitur à nobis. Quis enim honor est æternorum eorũ, quæ semper sunt, ea quæ sunt temporalia, eorum quæ stant, ea quæ prætereunt, incorruptibilium corruptibilia? Quandoquidem & apud homines qui sunt temporales, nulla gratia est eius honoris, qui celeriter preterit, sed eius qui plurimum quantum potest perseuerat. Quæ autem statim vt facta sunt exterminantur, in contumeliam magis eorum qui putantur honorari, facta esse iustè dicentur, & contumeliosè tractari id quod est æternum, corrupta eius & soluta imagine. Quid autem non plorasset [& risisset] & aporiata esset mater ipsorum non habuisse saluator per quæ honoraret plenitudinem extremæ cõfusionis, non habentis propriam substantiam, per quam * honoret propatorem? O vanæ gloriæ honor, qui statim præterit & iam non apparet! Erit aliquis Æon in quo in totum talis honor fuisse non reputabitur, & inhonorata erunt tunc quæ sunt sursum, aut aliã iterum necesse erit matrem emittere plorãtem & aporiatam, in honorem pleromatis. O indissimilis, simul autem & blasphemæ imaginis? Imaginem mihi dicitis emissam à mundi fabricatore vnigeniti, quem & Num vultis esse patris vniuersorũ, & imaginem hanc ignorare quidem semetipsam, ignorare autem & conditionem, ignorare autem & matrem, & omne quodcunque est ipsorum quæ sunt, & eorum quæ ab eo facta sunt, & non erubescitis aduersus vos ipsos ignorantiam inducentes vsque ad ipsum Monogenen: Si enim secundùm similitudinem eorum quæ sunt sursum, à saluatore facta sunt hæc, ignorante eo [tanta] qui secundùm similitudinem factus est, necesse est & circa eum & secundùm eum, ad cuius similitudinem factus est is, qui ignorat huiusmodi * ignorantiam, non extiterit spiritaliter. Non enim possibile est cùm sint vtrique spiritaliter emissi, neque plasmati, neque compositi, in quibusdam quidem similitudinem seruasse, in quibusdam verò deprauasse * imaginem similitudinis, quæ in hoc sit emissa, vt sit secundùm similitudinem eius, quæ sursum est emissio. Quòd si non est [5] simile,] Saluatoris erit incusatio, qui dissimilem emisit imaginem, quasi reprobabilis artifex. Nec enim dicere possunt, quasi non haberet potestatem emissionis Saluator, quem Omnia esse dicunt. Si igitur dissimilis est imago, malus est artifex, & [est] culpa Saluatoris secundùm eos. Si autem similis est, eadem ignorantia inuenietur circa Nun propatoris ipsorum, hoc est, Monogenen: & * ignorabit quidem semetipsum Nus patris, ignorauit autem & patrem, ignorauit autem & ea quæ ab eo facta sunt. Si autem cognoscit ille & eum qui ad similitudinem eius factus est à saluatore, necesse est cognoscere quæ sunt similia, & soluta est ipsorum, secundùm suam regulam maxima blasphemia. Et sine hoc autem, quónam modo ea quæ sunt creaturæ, sic varia & multa & innumerabilia, eorum Æonum qui sunt intra pleroma, XXX imagines esse possunt, quorum & nomina, quæ sunt secundùm quod dicunt, in eo qui est ante hunc libro posuimus? Et non tantùm vniuersæ creaturæ varietatem, sed ne quidem patris alicuius aut cœlestium, aut superterrestrium, aut aquatilium

*poterunt

Dilemma. (beside "Si autem suaue est...")

Vnigenitũ Dei ignorãtem inducebant.

Dilemma. (beside "imago, malus est artifex")

Creaturæ nõ sunt imagines Aeonũ.

Marginal notes (right): * ignorante itaque. * in conditionem. * honoraret. * ignorantiæ. * imagines similitudines. Supra. cap. I. * ignorauit.

* poterint. * prauitati. * annumerantes.

*poterunt adaptare pleromatis ipsorum *paruitati. Quoniam enim pleroma ipsorum xxx Æones sunt, ipsi testatur: quoniam autem in vna parte ipsorum quæ dicta sunt non xxx. sed multa milia specierum esse *adnumerant, eos ostendere omnis quicunque confitebitur. Quomodo igitur ea, quæ tam multa sunt conditionis & contrariis subsistentia, & repugnantia inuicem, & interficientia alia, imagines & similitudines esse possunt xxx. Æonum pleromati, si quidem vnius naturæ, quemadmodum dicunt, ex æquali & simili existant, & nullam habeant differentiam. Oportebat autem, si hęc illorum imagines sunt, quemadmodum natura nequam homines dicunt quosdam, & natura rursus bonos, & Æonum ipsorum ostendere tales differentias, & quosdam quidem ex ipsis natura bonos dicere emissos, quosdam autem & natura malos, vt imaginis illorum adinuentio congruens esset Æonibus. Adhuc autem quoniam in mundo altera quidem sunt mansueta, altera verò fera, & quædam quidem [non nocentia, quædam nocẽtia, reliquorum & corrũpentia: & quædã quidẽ superterrestria,] quædã aquatilia, quædã volatilia, quædã cœlestia, similiter [&] Æonas ostẽdere debent tales habere affectiones, si quidẽ hęc illorũ imagines sunt. Et ignis autem æternus, quem præparauit pater Diabolo & angelis eius, cuius eorum qui sunt sursum Æones imago sit, interpretari debent, & ipse enim in conditione numeratur. Si autem excogitationis eius qui passus est Æonis dicent imagines hæc esse, primùm quidem impiè agent aduersus matrem suam, *malorum & corruptibilium imaginem initiatricem esse eam dicentes. Deinde autem ea quæ sunt multa & dissimilia, & contraria natura, *quo iam modo vnius & eiusdem imaginis erunt? Et si pleromatis angelos multos esse dicent, & horum, illa quæ sunt multa imagines esse, nec sic [cis] constat ratio.[7] Primò enim differentias pleromatis angelorum contrarias inuicem debent ostendere, quemadmodum & subiacentes imagines contrariæ naturæ inuicem sunt. Deinde autem cùm sint multi & innumerabiles circa factorem angeli, quemadmodum omnes confitentur prophetæ, dena milia denum milium assistere ei, & multa milia milium ministrare ei, & secundùm eos, pleromatis angeli angelos factoris imagines habebunt, & manet conditio integra in imagine pleromatis, iam non cõsequentibus xxx Æonis in multiformem conditionis varietatem. Adhuc etiam, si secundùm similitudinem hęc illorum facta sunt, illa rursus, ad *quorum similitudinem *erant facta? Si enim mundi fabricator non à semetipso fecit hæc, sed quemadmodum nullius momenti artifex, & quasi primùm discẽs puer, de alienis archetypis transtulit Bythus ipsorum, vnde habuit speciem eius, quam primùm emisit dispositionis? Consequens est igitur illũ ab altero quodam, qui super eum est, exemplum accepisse, & illum rursus ab altero. Et nihilominus in immensum excidet de imaginibus sermo, quemadmodum & de his, si non fixerimus sensum in vnum artificem, vt in vnum Deum, qui à semetipso fecit ea quæ facta sunt. Aut de hominibus quidem, aliquis permittit à semetipsis vtile aliquid ad vitam adinuenisse: ei autem Deo qui mundum consummauit, non permittit à semetipso fecisse speciem eorum quæ facta sunt, & adinuentionem ornatæ dispositionis? Vnde autem & hæ illorum imagines, cùm sint illis contrariæ, & in nullo possint eis communicare?[8] Quæ [enim sunt] contraria, eorum quorum sunt contraria, esse quidem possunt exitiosa; imagines verò nullo modo, quemadmodum aqua igni, & rursus lumen tenebris, & alia tanta nequaquam erunt inuicem imagines. Sic nec ea quæ sunt corruptibilia, & terrena, & composita, & prætereuntia, eorũ quæ secundùm eos sunt spiritalium imagines erunt, nisi si & ipsa composita, & in circunscriptione, & in figuratione confiteantur esse, & non iam spiritalia, & effusa, & locupletia, & incomprehensibilia. Necesse est enim ea in figuratione esse & circunscriptione, vt sint imagines veræ, & absolutum est ea non esse spiritalia. Si autem illa spiritalia, & effusa, & incomprehẽsibilia dicunt, quomodo possunt, quæ sunt in figura & [in]circunscriptione, imagines illorum esse, quæ sunt sine figuratione & incomprehensibilia? Si autem secundùm figurationem, nec secundùm formationem, sed secundùm numerum & ordinem emissionis imagines ea dicent esse, primò quidem non sunt imagines dicenda hæc & similitudines eorũ, qui sursum sunt Æonum. Quæ enim nec habitum, nec figuram illorum habent, quemadmodum imagines sunt ipsorum? Pòst deinde & numeros, & emissiones superiorũ Æonum eosdem & similes ad eos qui sunt conditionis adaptent. Nunc autem triginta ostẽdentes Æones, & tantam multitudinem eorum, quæ sunt in conditione, imagines eorum

Quid pleroma Gnosticum.

Ignis æterni Imago quæritur.

* malarũ incorruptibiliũ. imaginũ. * quonã.

Daniel. 7.

* aliquorum. * erunt.

In immensum procedet sermo de Ideis, ni mens in vnum Deum defigatur.

Tanta creaturarum copia, paucorum Æonum nequit esse imago.

* quæ sunt triginta dicentes, iustè vt insensati arguentur à nobis. * qui.

ANNOTATIONES.

1. Quomodo immensus] *Isthæc portentosa figmenta de Aeonum imaginibus, Pleromate, Nu, & Monogene, quæ Gnosticos magna impudentia inculcare lib. 1. cap. 1. scripserat; toto hoc capite refellit: vnicum euincẽs esse rerum omnium opificem, qui sine vllius alterius Virtutis adminiculo, mundum hunc disposuerit. Hæc autem deliria, è platonicis idæis fabricata fuisse infra cap. 19. luculenter asserit: quibus subscribit Tertullianus lib. de anima:* In idæis Platonicis Gnosticorum, hęretica semina relucere, quæ hæreticarum idæarum sacramenta *nuncupat. Iustinus quoque vtroque superior, postquàm secum pugnare Platonem ostendit, subiicit:* Scripta Mosis nactus Plato, postquàm non pensitauit ita vt debuit (*negationẽ, interpres Gelenius omisit*) existimauit esse quandam antiquiorem speciẽ separatam ab ista, quæ sensu percipitur, illam etiã rerum exemplar nominare solitus. *Et paulopost.* Ad eundem modum de terra, cœlo, homine, in errorem lapsus videtur, nam & horum idæas esse putat. *Nec solis tribus his antiquissimis patribus, sed & Ambrosio lib. 4. de fide c. 3. & Cyrillo lib. 2. in Iulianũ, minus gratam fuisse idæarum constitutionem liquet; ne solum Luciani Icaromenippum illas insectari nostri putẽt. Quanta verò de eis fuerit digladiatio inter summos philosophos Platonem & Aristotelem, & qui deinceps illarum assertores & inficiatores, quibusque rationibus innitantur illi & isti; non paucis referunt earumdem acerrimi propugnatores Io. Franciscus Picus lib. 6. examinis vanitatis gentium & veritatis Christianæ ca. 15. & F. Franciscus Venetus, minor, lib de Harmonia mundi, cantici secundi, quinque capitibus.*

Orat. ad Græcos.

2. Primum Deum] *Deleuimus* primam.

3. Si autem suaue est] *Initium est capitis octaui in vet. co. cui & præfixa est ea summa, quia ibidem infra habetur.*

4. Honorata] *Codices excusi habebãt* inhonorata.

5. Simile] *Expunximus* similis, *aut. ve. co.*

6. Et quędam quidem] *Vndecim dictiones ex vet. co. restituimus: deleuimus vnicam* innocentia.

7. Primò enim] *Vetus codex hac sententia exorditur caput nonum: cui addit idem argumentum quod infra habetur.*

8. Quæ enim sunt] *Codices excusi habebant* Quæ cum sint.

QVOMODO NON EST VERISIMILE
ea quæ sunt hîc, vmbram pleromatis eorum esse.

CAPVT VII.

Creaturæ non sunt vmbræ superiorum.

S[1]I autem hæc illorum vmbram dicent esse, quemadmodum quidam ipsorũ audent dicere, aut secundùm hoc imagines esse, necesse erit & corpora ipsos ea quæ sunt sursum confiteri. Ea enim quæ sursum sunt corpora, vmbram faciunt, non autem iam spiritalia, quandoquidem nulli obscurare possunt. Si autem & demus illis, [hoc] quod quidem est impossibile, eorum quæ sunt spiritalia & lucida vmbram esse, in quam matrem suam descendisse dicunt: tamen cùm illa sint æterna, & ea quæ ex ipsis efficitur vmbra sempiterna perseuerat, [2]& nõ iam transeunt hæc, sed perseuerant] cum his, quæ se adumbrãt. Si autem hæc transeunt, & illa necesse est, quorũ hæc sunt vmbræ, transire: illis autem perseuerantibus, *perseuerant & vmbræ ipsorum. Si autem non secundùm id quod obumbretur * dicẽtes eam vmbram esse, sed secundùm id quod multo ab illis separata sunt, paterni luminis ipsorum pusillitatem & infirmitatẽ accusabunt, quasi non attingat vsque ad hæc, sed deficiat adimplere id quod est vacuum, & dissoluere vmbram, & hoc quãdo nemo sit impedimento: in caliginem enim conuertetur secundùm eos, & obcæcabitur paternum lumen eorum, & deficiet in his quæ sunt vacuitatis locis, cùm minimè possit adimplere omnia. Non igitur iam dicant pleroma esse omnium Bythum ipsorũ. [3] Si quidem] id quod est vacuũ & vmbra, neque adimpleuit, neque illuminauit, [aut] iterũ vmbram & vacuum [prætermittãt:] siquidem adimplet omnia paternum ipsorum lumen. Neque igitur extra primum patrem, * id est, qui super omnia est Deus, aut pleroma aliquid esse potest, in quod enthymesin passi Æonis descendisse dicũt, vt non definiatur & [circumscribatur] ab eo, qui est extra & contineatur ipsum pleroma, vel primus Deus: neque vacuũ esse aut vmbram capiet, cùm iam antè sit pater, vti ne deficiat lumen eius & definiatur in vacuũ. Irrationale est autem & impium adinuenire locum in quo cessat, & finem habet, qui est secundùm eos propator & proarche, & omniũ pater, & huius pleromatis: nec rursus in patris sinu, alterũ quendam dicere tantam fabricasse cõditionem fas est, vel consentiente, vel non consentiente [eo] propter prædictas causas. Impium est enim similiter & demens, dicere tantam conditionem ab Angelis, aut ab emissione quadam ignorante verum Deum, in his quę sunt ipsius fabricasse, neque infra pleroma ipsorum

*perseuerat & vmbra.
* dicent.
* idem.

Extra Deum omnium patrẽ pleroma esse nequit.

ipsorum, cùm sit vniuersum spiritale, ea quæ sunt terrena & choica possibile facta esse: sed ne quidem secundùm illorum imaginem, cùm dicitur pauci & similis formationis & vnũ esse, possibile est, & quæ [sunt] multæ conditionis, & contraria inuicem facta esse.

ANNOTATIONES.

1. Si autem hæc] *Ostẽdit inferiora ista, supernarum rerũ vmbras non esse, cũ illa corporea sint cõtinuóque trãseant, hæc vero spiritalia & sempiterna: sed nec ea, quæ sunt sursum, adumbrare quæ deorsum visuntur. Ficticiũ quoque Bythum illorum, non esse omnium pleroma; neque extra Deum Patrem vllum pleroma existere. Hæc vero somnia ex Democriti & Epicuri insanis opinionibus mutuatos esse Gnosticos, pari vanitate cum illis ineptientes, immutatis tantum nomenclaturis, apertè conuincit infra, cap. 19. Quod enim illi* ἄτομυς *&* κενὸν *hoc isti Pleroma & Vacuum, siue (vt Irenæo placet)* ea quæ sunt, & id quod nõ est, *nominarunt. Qui de his plura cupit, consulat Plutarchum lib. 1 cap. 5. & lib. 2 cap. 1. de placitis Philo. Laertium in Epicuro; Lucretium Velleium Ciceronianum; & ex nostris Augustinum epist. 6.*

2. Et non iam transeũt] *Septem has voces ex veco. addimus.*

2. Si quidem] *Deleuimus* qui, *vt mox pro* vt *posuimus* aut: *deinde* prætermittant, *pro* permittant: *&* circumscribatur, *pro* circumscriptura.

QVAM FALSA VMBRA ET *vacua eorum ostenditur.*

CAPVT VIII.

ita quod — F[1]Alsus autem apparuit, & qui est de vmbra Cenomatis, id est vacui, ipsorum sermo, secundùm omnia. Itaque vacuum ostensum est figmentum eorum, & inconstans doctrina: vacui autem & hi qui attendunt eis, verè in profundum perditionis descendentes.[2] Quandoquidem est mundi fabricator Deus, con-

*ex. — stat * & ipsis, qui multis modis contradicunt ei & confitentur eum, fabricatorẽ eum vocãtes, & angelũ dicẽtes: vt non dicamus quoniã omnes clamant Scripturæ, & Dominus hũc patrẽ qui est in cœlis docet, & non alium, quemadmodũ ostẽdemus procedẽte sermone.

ANNOTATIONES.

1. Falsus autem] *Quod huius libri cap. 3. & 4. Vacuum, & eius vmbram vana commenta dixerat, & hîc rursus confirmat; & infra lib. 4. cap. 38. apud Deum nihil vacuum esse asseuerans. Ista autem eos confinxisse putarem, vt Mosis verba hæc deprauarẽt:* Terra erat inanis & vacua, *quibus duntaxat terræ mollem adhuc inanem, inaspectabilem, & informem tum fuisse docet, cum illum ornatum, quem postea recepit, necdum haberet.*

2. Quandoquidem] *Initium est capitis 10 in veteco. cui præfigitur idem argumentum, quod ibidem infra.*

[1]OSTENSIO QVONIAM EST, ET SVBSI-*stit mundi fabricator Deus, non constat autem [esse] qui super hunc adinuenitur pater.*

CAPVT IX.

N[1]Vnc autem sufficit id quod est ab eis, qui contraria nobis dicunt[2] testimoniũ, omnibus] hominibus ad hoc demum [consentientibus,] veteribus quidem, & in primis à primoplasti traditione hanc suadelam custodientibus, & vnum Deum fabricatorem cœli & terræ hymnizantibus: Reliquis autem post eos *Veterum traditio,*
à prophetis Dei, huius rei cõmemorationem accipiẽtibus: Ethnicis verò ab ipsa cõditione discentibus. Ipsa enim cõditio ostendit eum qui condidit eam, & ipsa factura suggerit eũ, qui eam fecit, & mundus manifestat eum qui se[3] disposuit.] Ecclesia autem omnis per vniuersum orbem, hanc accepit ab Apostolis traditionẽ. Constante igitur hoc Deo, quem- *Ecclesiæ traditioni consentit de mundi creatore.*

*homini-bus. — admodum diximus, & testimonium ab * omnibus accipiente, quoniam est ille sine dubio, qui secundùm eos adinuenitur pater, inconstans & sine teste est, Simone mago primo dicente semetipsum esse super omnia Deum, & mundũ ab angelis eius factum: pòst deinde his qui successerunt ei, secundùm quod ostendimus in primo libro, variis sentẽtiis impias & inreligiosas aduersus fabricatorem circunducentibus doctrinas, quorum discipuli cùm sint hi, Etnicis peiores efficiunt eos, qui assentiũt eis. *Ethnicis peiores, auditores suos efficiunt hæretici.* Illi enim creaturæ potiùs quàm creatori seruientes, *Ro. 1.* & his qui non sunt dij, verumtamen primum deitatis locum attribuunt fabricatori huius vniuersitatis Deo. *Isa. 45.* Hi autem, hunc quidem Labis fructum dicẽtes & animalem eum vocantes, & non cognoscentem eam quæ super eum est virtutem, dicentem quoque, Ego sum [Deus,] & præter me non est alius Deus, mentiri eum dicentes; ipsi *Deum labis fructum, animalẽ & mendacem dicunt.*

mentientes, omnem malitiam copulantes ei, eum qui non eſt ſuper hunc, quòd ſit fingẽtes, ſecundùm ſentẽtiam ſuam deteguntur, eum quidem qui eſt Deus blaſphemantes, eum autem qui non eſt, Deum fingentes, in ſuam ipſorum condemnationem.

ANNOTATIONES.

Li. recogni. Lib. 4. con. Iul.

Reuchlin. lib. 1. Cabalæ.

1. Oſtenſio quoniam] *In quatuor claſſes distributis hominibus, horum omnium cõſentione & fide, probat vnicum & ſolum verum Deum eſſe, vniuerſorum opificem. Primam, quam ad Moſem vſque porrigi puto, aſſerit Adami traditione & doctrina, vnicum creatorem celebraſſe. Etenim vt craſſam illam & immanem idololatriam, non niſi à diluuio quarta decima videlicet hominum generatione, incœpiſſe affirmant Clemens, Cyrillus, Epiphanius: ſic primum hominem fide in promiſſum mulieris ſemen, & Deum verum, veram religionem verbis & exemplis poſteros docuiſſe, Deo cruẽtis mactatis hoſtiis, conſtanter affirmãt Hebræi. Aſtipulatur non ſemel Athanaſius magnus, cum Abelem, prout à patre didiſcerat, de primogenitis Deo obtuliſſe confirmat Epiſtola* Quod Nicena ſynodus, &c. *& in.* Omnia mihi tradita ſunt, &c. *Secunda claſſe eos complectitur Irenæus, qui legis pædagogia & prophetarum oraculis à Moſe ad Chriſtum vſque, Deum verum agnouerunt & adorauerunt, vt fuſius explicat cap. vltimo huius; & vndecimo libri 3. Tertia, Ethnicos commemorat, qui ex ipſa mundi diſpoſitione, vnicum Numen agnouerunt, de quibus cap. 1. & 5. huius dictum eſt. Poſtrema Eccleſiæ iam per totum orbem expanſæ vnanimi voce, omnium euidentiſſimè propoſitam theſin aſſeuerat.*

2. Teſtimonium] *Deleuimus* teſtimonia, *& adiecimus* omnibus *autho. ve. co. atque mox pro* ſentientibus, *repoſuimus* conſentientibus.

3. Diſpoſuit] *Excuſi codices legebant* depoſuit.

[1] *DE QVÆSTIONIBVS ET PARABOLIS, QVOmodo oporteat ſoluere ea quæ quæruntur.*

CAPVT X.

ET qui dicunt ſemetipſos perfectos, & vniuerſorum habere agnitionẽ, Ethnicis peiores, & * magis blaſphemi ſenſu etiam aduerſum ſuum factorem inueniuntur. Perquam itaque irrationale eſt, prætermittentes eum qui verè eſt Deus, & qui ab omnibus habet teſtimonium, quærere ſi eſt ſuper eum is qui non eſt, & qui à nemine vnquam adnunciatus eſt. Quoniam enim [2] manifeſtè nihil] dictũ eſt de eo, & ipſi teſtimonium perhibent. Quia autem [parabolas,] quæ quæruntur & ipſæ quomodo * dictæ ſint, malè ad eum qui adinuentus eſt ab ipſis transfigurantes, alium nũc qui antè nunquam quæſitus eſt, generant, manifeſtum eſt. Per hoc enim quòd velint ambiguas exoluere ſcripturas, ambiguas autem nõ quaſi ad alterum Deum, ſed quaſi ad diſpoſitiones, Dei alterum Deum * prædicauerunt, quemadmodum prædiximus de harenea reſticulas nectentes, & quæſtioni minori quæſtionem maiorem adgenerantes. Omnis autem quæſtio, non per aliud quod quæritur habebit reſolutionem, nec ambiguitas per aliã ambiguitatem ſoluetur, apud eos qui ſenſum habent, aut ænigmata per aliud [maius] ænigma, ſed ea quæ ſunt talia, ex manifeſtis & conſonantibus, & claris accipiunt abſolutiones. Hi autem bis quærentes exoluere ſcripturas & parabolas, alteram maiorem & impiã quæſtionem introducunt, ſiquidem ſuper mundi fabricatorẽ Deum, quòd alius ſit Deus, non exoluentes quæſtiones, (vnde enim?) ſed minori quæſtioni magnam quæſtionem adnectentes, & nodum inſolubilem * inſerentes. Vt enim ſciant hoc ipſum ſcire, quòd vtique triginta annorum Dominus venit ad baptiſmum veritatis, hoc non diſcentes, ipſum Deũ fabricatorem, qui miſit eum ad ſalutem hominum, impiè contemnunt: & vt putentur poſſe enarrare vnde ſubſtantia materiæ, non credentes quoniam Deus ex his quæ non erãt, quemadmodum voluit, ea quæ facta ſunt vt eſſent omnia, fecit ſua voluntate & virtute ſubſtantia vſus, ſermones * varios collegerunt, verè oſtendentes ſuam * infirmitatẽ. Quoniam quidem his quæ ſunt, non credunt, in id quod non eſt, * ceciderunt. Quod enim dicunt ex lachrymis Achamoth, humectam prodiſſe ſubſtantiam, à riſu autem lucidam, à triſtitia autem ſolidam, & à timore mobilem, & in his altùm ſapere, & inflatum eſſe, quomodo hæc non digna * riſione, & verè ridicula? qui non credunt quidem, quoniam ipſam materiam, cùm ſit potens & diues in omnibus Deus, creauit: neſcientes quantum poteſt ſpiritalis & diuina ſubſtantia, credentes autem quoniam mater ipſorum, quam fœminam à fœmina vocant, à prædictis paſſionibus emiſit tantam conditionis materiam: * exquirentes

Supra Deũ verum, aliꝰ nõ eſt quærendus.

Quæſtio per aliam quæſtionem nõ reſoluitur.

Somnia de Achamoth & materia irriſione digna ſunt.

** magis* | ** dictæ* | *Li. 1. cap.* | ** fabricauerunt.* | ** inſerentes.* | ** vanos.* | ** infidelitatem.* | ** defiderunt.* | *Li. 1. cap.* | ** irriſione* | ** & quærentes.*

rentes quidem vnde suppeditauit fabricatori conditionis substantia, non quærentes autem vnde matri ipsorum, quam Entymesin & impetum Æonis errantis dicunt, lachrymas tantas aut sudores, aut tristitias, aut reliqua materiæ emissio.

ANNOTATIONES.

1. De quæstionibus] *Rectè colligit ex superioribus opiniones istorum, sua absurditate & impietate Ethnicorum paradoxa superare, quantumuis omnia se nosse venditarent: quoniam supra verum Deum, alius quærendus non est, nec eius opera alium ostendunt: quicquid de Achamoth somniarent.*

2. Manifeste nihil] *Deleuimus* Manifestum est: *vt mox* parabolas, *pro* parabolæ: *& paulò infra* maius *pro* magis *reposuimus.*

3. Hi autem] *Initium est capitis* 11. *in vet. cod. in quo aduerbium* bis *desideratur, præfixam epigraphen eandem habet,* quæ *paulopost.*

[1] QVONIAM SVBSTANTIAM MATERIÆ LABI *adiungere non constat, voluntate autem & virtute Dei constat, & fidem habet.*

CAPVT XI.

ATtribue[illegible] enim substantiam eorum quæ facta sunt, virtuti & voluntati eius qui est omnium Deus, & credibile & acceptabile, & constans, & in hoc bene * dicetur: Quoniam quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deũ. Quoniam homines quidem de nihilo non possunt aliquid facere, sed de materia subiacenti: Deus autem, quàm homines [hoc primò] melior, eo quòd materiam fabricationis suæ cùm antè non esset, ipse adinuenit. Dicere autem de Enthymesi Æonis errãtis prolatam materiam, & longè quidem Æonem ab Enthymesi eius separatam, & huius rursus passionem & affectionem extra ipsam quidem eius esse materiam, & incredibile, & fatuum, & impossibile, & inconstans: & non credentes quidem * quoniam hic qui est super omnia Deus, in his quæ sunt eius, varia & dissimilia verbo fabricauit, quemadmodum ipse voluit, cùm sit omnium fabricator, vt sapiens architectus & maximus rex.

* dicetur.

Mat. 19.

Ex nihilo, & materiã & cætera omnia Deꝰ creauit.

* quomodo.

ANNOTATIONES.

1. Quoniam substantiam] *Materiam illam ex qua cuncta efformata fuerunt, Deum etiam creasse cõtendit contra eos, qui vel ex Achamoth prodiisse putabant, vt Gnostici: vel Deo coeternam, vt Hermogenes: quem vnico libro post Irenæum, mirè exagitauit & protriuit Tertullianus. Idem Marcioni quoque acerrimum bellum indixit, quòd vna cum Valentinianis, materiam nunquàm natam opinaretur, lib. de præscript. & lib.* 5. *contra Mar. Eũdem errorem postmodum ab orco reuocasse Seleucianos, & Hermianos Augustinus testis est. lib. de hæresibus.*

CONTRADICTIONES HIS QVI *sunt à Valentino.*

CAPVT. XII.

CRedentes autem quoniam angeli aut virtus aliqua separata à Deo & ignorãs eum, fecit hanc vniuersitatem. Sic igitur & veritati non credentes, in mendacio autem [1] volutantes] perdiderunt panem vitæ veræ, in vacuum & in profundum vmbræ incidentes, [2] similes Æsopi cani, ei qui panem quidem reliquit, in vmbram autem eius impetum fecit, & perdidit escam. Et ex ipsius autem Domini verbis facilè est ostendere, confitentis vnum patrem & * factorem mundi, & plasmatorem hominis, qui à lege & prophetis annunciatus sit, & alterum nescientis, & hunc esse super omnia Deũ, docentis autem & per se eam, quæ est ad patrem adoptio filiorum, quæ est æterna vita omnibus iustis attribuentis.[3] Sed quoniam amant incusare & ea quæ sunt sine calumnia, [4] vt] calumniosi * concutiunt, multitudinem parabolarũ & quęstionũ inferentes nobis, bene hęc arbitrati sumus primò interrogare eos è cõtrario de suis dogmatibus, & quòd non est verisimile ipsorum ostendere, & temeritatem ipsorũ excidere, pòst deinde Domini sermones * inserere, vt non sint tantum ad proponendũ vacantes: sed propter hoc quòd non possint ad ea quæ interrogantur ratione respondere, dissolutam suam videntes argumentationem, aut reuertentes ad veritatem, & semetipsos humiliantes, &

Aesopico cani similes sunt hæretici.

* fabricatorem.

* concutiuntur.

* inferre.

Interrogationis illos vrgere consilium.

cessantes à multifaria sua phantasia, placantes [Deum] de his quæ aduersus eum blasphemauerunt, saluentur, aut si perseuerarint in ea quæ præoccupauit animum ipsorum vana gloria, argumentationem suam immutent.

ANNOTATIONES.

1. Volutantes] *Deleuimus* voluntatis, *autho. veteris codicis.*

2. Similes Aesopi cani] *Hoc eodem apologo vtitur Epiphanius contra Cerdonianos*: Contigit (*inquit*) his canis prouerbium, qui vmbræ intentus non continuit quod habebat in ore, & in aquam intuens, & maiorem vmbram aquæ esse putans, quàm cibum quem in ore ferebat, aperto ore, etiam eum quem habebat amisit. Sic & hi, quum viam repererint, & vmbram assequi velint in suspitione eorum obortam, non solum cibum qui in ore ipsorum, vt ita dicam, erat ex Deo donatus, amiserunt: sed etiam perniciem sibi ipsis attraxerunt. *Nos aduersus huius temporis Gnosticos illo etiam vti iure optimo possumus qui vmbris, & metonimiis inhiantes, veri corporis Christi vsu excidunt.*

3. Sed quoniam] *Principium est cap.* 12. *in ve. co. cum argumento ibidem signato.*

4. Vt calumniosi] *Prius erat* & calumniosi.

QVOMODO IS SERMO QVI EST DE triacontade illorum concidit in vtroque, & secundùm id quod plus est, & secundùm id quod minus.

CAPVT XIII.

Christi ætas triacontadi eorum non patrocinatur.

PRimò quidem de triacontade ipsorum sic* dicamus, vniuersam eam vtrinque * concidere, & secundùm id quod minus habet, & secundùm id quod plus, propter * quòd dicunt triginta annorum Dominum ad baptismũ venisse. Hæc autem* dicentes manifesta erit vniuersæ argumentationis ipsorum euersio: & secundùm deminorationem quidem sic. Primò quidem quoniam annumerant reliquis Æonibus propatorem. Pater enim omnium annumerari non debet cũ reliqua emissione, qui nõ est emissus, cum ea quæ emissa est, & innatus cum ea quæ nata est, & quem nemo capit, cum ea quæ ab eo capitur, & propter hoc incapabilis, qui figuratus non est, cum ea quæ figurata est: secundùm enim id quod melior quàm reliqui, non debet cum eis annumerari, & hoc cum Æone passibili & in errore constituto, qui est impassibilis, & non errans.

* dicẽ
* misti ciderc
* quam
* dicã

ANNOTATIONES.

Consentit co. vt. in numero capitis huius & argumento. Porrò, ostendit triginta annos ætatis Domini nullo modo patrocinari fictioni illorum de triginta Aeonibus, quam descripsit lib 1. *cap.* 1. *&* 14. *Superstitiosam hanc numerorum applicationem ex Pythagoricis excerptam tradit infra cap.* 19. *Tertullianus ista deliramenta ita suo more irridet.* Hoc erit Pleroma illud Aeonum diuinitatis tricenariæ plenitudo. Interim in tricenario fœcunditas tota deficit, castrata est vis & potestas & libido genitalis Aeonum, quasi nõ & numerorum tanta adhuc coagula, superessent & nulla alia de pedagogio nomina. Qua re enim non & quinquaginta, & centũ procreantur? &c.

Lib. contra Valent.

QVONIAM IMPOSSIBILE EST SEPARATAS esse abinuicem eas quæ infra plenitudinem dicuntur coniugationes, adunitis autem iis, impossibile est Sophiam sine coniuge assumpsisse labem, aut etiam generasse aliquid.

CAPVT XIIII.

Errant in numero triacõtadis.

QVoniam enim à Bytho inchoantes, *triacontada enumerant vsque ad Sophiam, quam Æonem errantem dicunt, ostendimus in eo libro qui est ante hunc librũ, & quæ dicũt nomina ipsorũ posuimus: hoc autem nõ annumerato, iam nõ sunt xxx secũdùm eos emissiones Æonũ, sed xx & [nouẽ] fiunt. Pòst deinde primã emissionẽ Ennoiam,

* triacõtadem.
Li. 1. cap.

Ennoiam, quam Sigen vocantes, ex qua rursum & Alethiam emissos dicunt in [vtrisque exorbitant]. Impossibile est enim Ennœan alicuius, aut silentium separatim intelligi, & extra eum emissum propriam habere figurationem. Si autem non dicent esse emissam illam extra, sed adunatam propatori, vt quid cum reliquis Æonibus annumerant eam his qui non sunt adunati, & propter hoc ignorant magnitudinem eius? Si autem & vnita est, consideremus & hoc: necessitas est omnis * adunita coniugatione, & inseparabili, & vna existente, indiscretam, & vnitam eam quæ ex ea est emissionem fieri, vt non dissimilis sit ab eo qui emisit. Hoc autem se sic habente, vnum & idem fiet, quemadmodum Bythus & Sige, sic & Nus, & Alethia semper adhærentes inuicem, & quòd non possit alterum sine altero intelligi: quemadmodum neque aqua sine humectatione, neque ignis sine calore, neque lapis sine duritia: vnita sunt enim inuicem hæc: [&] alterum ab altero separari non potest, sed semper coexistere ei. Sic & Bythum cum Ennœa adunitum esse oportet, & Nun cum Alethia, eodem modo rursus & Logos & Zoe ab vnitis emissi, vnitos esse, & vnum esse debent. Secundùm hæc autem, & homo, & * Ecclesia, & vniuersa reliquorum Æonum coniugationis emissio, vnita esse debet, & semper coexistere alterum ab altero. Fœminam enim Æonum pariter esse oportet cum masculo secundùm eos, cùm sit velut affectio eius: & hæc cùm ita se habeant, [4] & cùm hæc dicantur ab ipsis, [rursus] impudoratè audent docere iuniorem duodecadis Æonem, quem & Sophiam appellant, sine permixtione coniugis, quem Teletum vocant, passam esse passionem, & separatim sine eo fructum generasse, quem & fœminam à fœmina nominant, in tantùm dementiæ progressi, ita vt manifestissimè duas contrarias de eodem sententias censeant. Si enim Bythus adunitus est cum Sige, [&] Nus cum Alethia, & Logos cum Zoe, & reliqui deinceps, quemadmodum poterat Sophia sine coniugis perplexione pati aliquid, vel generare? Si autem hæc sine [illo] passa est, necesse est, & reliquas coniugationes abscessionem, & separationem à semetipsis accipere: quod est impossibile, sicut prædiximus. Impossibile est ergo, & Sophiam passam esse sine Teleto: & soluta est ipsorum rursus omnis argumentatio.

*ab vnitá

* Alethia

Emissiones coniugationum indiscretas esse conuincit.

Impudentèr de Sophia docent.

ANNOTATIONES.

1. Quoniam enim] *Hoc & proximè capite dissoluit fabulas de triacontade, coniugationibus & Sophia, quas libr. 1. capit. 1. recitauerat: insuper & nugas de Ennœa, siue Siges emissione; quòd perinde impossibile sit cogitationem, & silentium per se consistere, atque sine humectatione aquam, aut duritia lapidem.*

2. Sed xx & nouem] *Codices excusi habebant,* xx & viij.

3. Vtrisque exorbitant] *Deleuimus* vtriusque exorbitent.

4. Et cùm hæc dicantur] *Capitis decimi quarti initium est in veteri codice cum epigraphe ea, quæ paulò ante habetur, & aliquanto meo iudicio commodius.*

QVONIAM IN EODEM PLEromate non poterat verbum & silentium esse.

CAPVT XV.

D[1]E passione enim quam sine complexione coniugis passam eam dicunt, [2] iterum [reliquam] vniuersam velut tragœdiæ compositionem * affinxerunt. Si autem impudoratè & reliquas coniugationes disiunctas ab inuicem dixerint esse separatas propter nouissimam coniugationem, vti non soluatur illorũ vaniloquium, primò quidem impossibili insistũt rei. Quemadmodũ enim separabũt

* affixerunt.

Impoßibile est emißiones esse disiunctas.

propatorem ab Ennœa eius, aut Nun ab Alethia, aut Logon à Zoe, & reliquos similiter: quemadmodum autem & ipsi ad vnitatem recurrere dicunt, & omnes vnum esse, siquidem hæ quæ sunt intra pleroma coniugationes, vnitatē non custodiunt, sed distantes sunt ab inuicem, in tantum vti & patiantur, & generent sine alterius cōplexu, ⁵quemadmodum * gallina sine caponibus. Post demùm & sic soluetur illorum rursum prima & *Archeogonos Ogdoas: erunt enim specialiter in eodem pleromate Bythus & Sige, Nus & Alethia, Logos & Zoe, Anthropos & Ecclesia. Impossibile est autem Logo præsente Sigen esse, aut iterum Sige præsente Logon ostendi. Hæc enim consumptibilia sunt inuicem, quemadmodum lumen & tenebræ in eodem nequaquam erunt, sed si quidem lumen sit, non sunt tenebræ: vbi autem tenebræ sunt, non erit lumen: veniente enim lumine, solutæ sunt tenebræ. Sic vbi est Sige, non erit Logos, & vbi Logos, non vtique est Sige. Si autem Endiatheton Logon dixerint, Endiathetos erit & Sige, & nihilominus soluetur ab Endiatheto Logo. Quoniam autem non est Endiathetos, ipsa hæc ordinatio ipsorum ⁴ emissiones] significat. Iam igitur non dicant primam & principalem Ogdoadē ex Logo & Sige constare, sed aut Sigen aut Logon refutent, & soluta est illorum [prima & principalis] Ogdoas. Si enim vnitas coniugationes dixerint, soluta est eorum vniuersa argumentatio. Quomodo enim vnitis eis Sophia sine coniuge Labem generauit? Si autē sicut in emissione vnumquemque ex Æonibus propriam substantiam habere dicent, quemadmodum in eodem ostendi potest Sige & Logos? Et hæc quidem secundùm diminutionem. Secundùm autem id quod plus est, rursus soluitur triacontas ipsorum sic. Emissum enim à Monogene dicunt, sicut & reliquos Æonas, Horon, quem plurimis nominibus vocant, sicut prædiximus in eo qui ante hunc est liber. Hūc autem Horon quidam quidem à Monogene emissum dicunt, alij verò ab ipso propatore in similitudine sua, adhuc etiam emissionem dicunt factam à Monogene Christo, & Spiritu sancto, & hos non annumerant ad numerum pleromatis, sed neque Saluatorem, quem etiam totū esse dicunt. ⁶ Hoc enim manifestum est & cæco, quoniam non solùm triginta emissiones secundùm illos emissæ sunt, sed quatuor cum istis x x x. Ipsum enim propatorem annumerant in pleroma, & eos qui ex successione ab inuicem emissi sunt, quod isti non annumerabuntur illis in eodem pleromate existentes, qui adepti sunt eandem emissionem. Quam enim & dicere possunt iustam causam, ob quam non annumerant cum reliquis Æonibus, neque Christum, quem volēte patre à Monogene dicunt esse emissum, neque Spiritum sanctum, neque Horon, quem & Sotera dicunt, sed neque ipsum Saluatorem qui venit ad auxilium, & formationem matris ipsorum: vtrum quasi sint isti * infimiores illorum, & ideò indignos esse Æonum appellatione & numero, aut quasi meliores sint & differentes? Sed infimi quidem quomodo fient, qui etiam in fixionem & emendationem reliquorum emissi sunt? meliores autem rursus prima & principali tetrade esse non possunt, à qua & emissi sunt, & illa enim annumeratur in prædictum numerum. Oportuerat autem & istos annumerari in pleromate Æonum, aut & illorum Æonum honorem huiusmodi appellationis auferri. Cùm ergo [sit] soluta illorum triacontas, sicut ostēdimus, & secundùm id quod minus est, & secundùm id quod plus est, in tali enim numero ⁷ si plus] fuerit, aut minus, reprobabilem faciet numerum, quanto magis tanta? Instabilis igitur ea quæ [est] de Ogdoade ipsorum, & de duodecade fabula. Instabilis autem & vniuersa illorum regula, ipso firmamento ipsorum dissipato, & in Bythum, hoc est in id quod non est, dissoluto. ⁸ Quærant igitur iam amodo alias causas ostendere, quare x x x annorum Dominus ad baptismum venerit, & duodecadis Apostolorum, & eius quæ est sanguinis profluuium passa, & reliquorum quæcunque vanè laborantes delirant.

Ogdoas prima.

Silentium cum Sermo ne esse non potest.

Sophia nequit labem generare.

De Christo, Spiritu sancto, & Horo.

Fabula de Ogdoade et Duodecade instabilis.

*gallinæ.

* Archegonos.

*infimiores.

ANNOTATIONES.

1. De passione enim] *Probat coniugationes illas triginta Aeonum disiunctas non esse, quia seiungi non potest cogitatio à propatore, nec Mens à Veritate, nec Verbum à Vita. Primigeniam octonationem, & Duodecadem, & Triacontadem rursus expugnat.*

2. Iterùm

2. Iterum reliquam] *Expunximus* derelinquā.

Lib. contra Valent. 3. Quemadmodum gallina] *Tertullianus istiusmodi aniles fabulas irrisione pari excipit:* Sophia, *inquit* in mœrore ex semetipsa sola, nulla opera coniugij concepit, & procreat fœminam. Miraris hæc? & gallina sortita est de suo parere, sed & vultures fœminas tantùm parere aiunt, & tamen sine masculo mater. *Addere potuisset equas vento concipere in Cappadocia, vt tradit Augustinus: & in Hispania ad Tagum amnem, si vera scribunt Homerus, Varro, Columella, Plinius, & Iustinus.* Lib 21. de ciui. cap. 5.

4. Emissiones] *Expunximus* emissionis.

5. Emissum enim] *Initium est cap. 15. in vet. cod. cū argumento suprapposito, quæ autem hîc refellit, habentur lib. 1. cap. 1.*

6. Hoc enim manifestum] *Prouerbialis hyperbole est sacris & prophanis scriptoribus frequentissima, qua rem apertissimam & omnibus euidentissimam significant. Eusebius contra Hieroclem,* ἀλλὰ γὰρ καὶ τυφλῷ, φασὶ, δῆλον. Sed etiam vel cæco perspicuum aiunt esse. *Vtuntur quoque eadem Plato in Sophista, Homer. Odys. 8. Quintil. lib. 12. Erasm. in Chiliad.*

7. Si plus fuerit] *Codices excussi habebant* ipsius fuerit.

8. Quærant igitur] *Caput 16. hîc signatur in veter. cod. cum proximo argumento, sed minus commodè.*

QVOMODO NVLLIVS MOMENTI OSTENditur primus ordo emißionis ipsorum.

CAPVT XVI.

[1] ET ipsum quidem primum ordinem emissionis ipsorū reprobabilem esse sic ostendimus. Emissum enim dicunt de Bytho, & huius Ennœa, Nun, & Alethian, quod quidem contrarium ostenditur. Nus enim est ipsum quod est principale & summum, & velut principium [2] & fons vniuersi sensus]. Ennoia autē quæ ab hoc est, qualislibet & de quolibet facta motio. [3] Non capit igitur ex Bytho & Ennoia emissum esse Nun: verisimilius enim erat dicere eos, de propatore, & de hoc Nu emissam esse filiam Ennoiam. Non enim Ennoia mater est Noos, sicut dicunt, [sed] Nus pater fit Ennoiæ. Quemadmodum autem & emissus est Nus à propatore, qui principalem, & primum eius, quæ est intus absconditæ & inuisibilis affectionis locum continet, à qua sensus generatur, & Ennoia, & Enthymesis, & * alia quæ non alia sunt præter Nun, sed illius ipsius, quemadmodū prædiximus, de aliquo [4] in cogitatu] dispositæ qualislibet motionis secundùm perseuerationem & augmentum, non secundùm immutationem vocabula accipientis, & in cognitionem conterminatæ, & in verbum coemissæ [sensu manente] intus & condente, & administrante, & gubernante liberè, & ex sua potestate, quemadmodum & vult, quæ prædicta sunt. [5] Prima enim motio eius de * aliquo, Ennoia appellatur, perseuerās autem & aucta, & vniuersam apprehendens animam, Enthymesis vocatur. Hęc autem Enthymesis multum temporis faciens in eodem, & velut probata [sensatio] nominatur: hæc autem sensatio in multum * dilatata consilium facta est, augmentum autem & motus in multum * dilatatus consilij, cogitationis examinatio, quę etiam in mente perseuerans, verbum rectissimè appellabitur, ex quo emissibilis * emittitur verbum. Vnum autem & idem est omnia quæ prædicta sunt, à Nóque initium accipientia, & * secum augmentum assumētia appellationis. Quemadmodum & corpus hominis aliquando quidem nouellum, aliquādo quidem virile, aliquando autem senile, secundùm augmentū & perseuerantiā accipit appellationes, sed non secundùm substantiæ demutationē, non secundùm corporis amissionem, sic & illa. De quo enim quis * contemplatur, de eo [&] cogitat, & de quo cogitat, de hoc & sapit, [de quo autem & sapit] de hoc & cōsiliatur: & quod cōsiliatur, hoc & animo tractat, & quod animo tractat, hoc & loquitur. Hæc autē omnia quemadmodū diximus, Nus gubernat, cùm sit ipse inuisibilis, & à semetipso, per ea quæ prædicta sunt, sicut per radiū emittens verbū, sed non ipse ab alio emittitur. Et hæc quidē in hominibus capit dici [cùm sint] compositi natura, & ex corpore & anima [subsistētes], qui autem dicūt ex Deo emissam esse Ennœā, & ex Ennœa Nun, deinceps ex iis Logō, primò quidē arguendi sunt impropriè emissionibus vsi, pòst deinde hominū affectiones, & passiones, & intentiones mentis describētes: [6] Deum] autem ignorantes, [qui] quidē ea quæ obueniūt hominibus ad loquendū [ei] applicant, omniū [patri] quem etiā ignotū omnibus dicunt, negantes quidem ipsum mundum fecisse, vt ne quidem pusillus putetur, hominum autem affectiones & passiones donantes. Si autem Scripturas cognouissent, & à veritate docti essent, scirent vtique quoniam non * sit Deus, quemadmodum homines, & non sic cogitationes eius, quomodo cogitationes hominum. Multùm enim distat omnium

Non potest Ennœa Nun, sed bene Nus Ennœam producere.

* talia.

* locò.

Somnia de Enthymesi.

* indilatata.

* indilatatus.

* emittit.

* secundū

* contemplatus est.

Hominum affectiones Deo non cōueniunt.

* sic.

Isa. 58.

pater ab his quæ proueniunt hominibus affectionibus & passionibus, & simplex, & non compositus, & similimembrius, & totus ipse sibimetipsi similis, & æqualis est totus, [7] cùm sit sensus & totus spiritus, & totus * sensu habilitas, & totus Ennœa, & totus ratio, & totus auditus, & totus oculus, & totus lumen, & totus fons omnium bonorum, quemadmodum adest religiosis ac piis dicere de Deo. Est autem & super hæc, & propter * hæc inenarrabilis. Sensus enim capax omniũ bene & rectè dicetur, sed non similis hominum sensui: & lumen rectissimè dicetur, sed [in his] nihil simile ei, quod est secundùm nos lumini. [8] Si autem [&] in reliquis [omnibus] nulli similis erit omnium pater hominum pusillitati: & dicitur quidem secũdùm * hæc propter dilectionem, sentitur autem super hæc secundùm magnitudinem. Si igitur & in hominibus ipse quidem sensus non emittitur, neque separatur [9] à viuo is] qui emittit reliqua, [motiones] autem eius & * affectus perueniunt ad manifestum, multò magis Dei, qui totus sensus est, ipse à semetipso nequaquã separabitur, neque quasi ab alio aliud emittitur.

Quid piis de Deo sentiendum.

* sensibilitas. * hoc. * hoc. * effect.

ANNOTATIONES.

1. Et ipsum quidem] *Euincit vanam commentationem esse, quod Profundum & Cogitatio Mentem produxerint: cùm ipsa cogitatio quantumuis latens & abdita, potius à mente emittatur: sicut & Enthymesis, quam Intentionem alibi & Consilium vocat, aliæque animi affectiones. Impium deinde ostẽdit, hominum affectus, motus & perturbationes Deo adscribere. Idem facit Lactantius lib. de Ira Dei, cap. 15. & 16. quod & antea præstiterat author Responsionum ad quæstiones Orthodoxorum, apud Iustinum martyrem, quæst. 36. & 51.*

2. Et fons vniuersi sensus] *Codices excusi* & fons vniuersis.

3. Non capit igitur] *Græca phrasis, qua non rarò vtitur, vt paulò post:* Et hæc quidem in hominibus capit dici. *Crebrò quoque qui extra controuersiam latinè scripsit Tertullianus, verbum ἐνδέχεται, sic imitatur, vt lib. de Resurrectione car. lib. 1. 3. & 5. contra Marcionem:* Corpus animale capit dici, *id est, recipit hanc nomenclaturam, dignum est hoc nomine.*

4. In cogitatu] *Deleuimus* incogitatè, *vt mox* sensu manente, *pro* sensum à mente, *reposuimus.*

5. Prima enim motio] *Initium est cap. 17. in veteri cod. cum epigraphe sequenti.*

6. Deum autem] *Codices excußi*, Deinde autem, *& paulò post* patrem *deleuimus*, *&* patri *reposuimus.*

7. Cùm sit sensus] *Hanc sententiam frequenter inculcat, infrà cap. 18. & 47. huius libri: & lib. 3. cap. 8. & lib. 4. cap. 6. Indicat verò ea quæ enumerat, non esse facultates, aut ab eisdem productas affectiones quasdam à natura Dei alienas, quemadmodum in creatis rebus. Rectè igitur post Irenæum 8. de Ciuit. Dei Augustinus:* Deo non aliud est esse, aliud viuere: nec aliud illi est viuere, aliud intelligere: nec aliud intelligere, aliud beatum esse: sed quod est illi viuere, intelligere, beatum esse: hoc est illi esse. *Et lib. 11.* Deus pater qui genuit simplex est, & filius qui genitus est, pariter simplex est: & hoc est illud de quo genitus est: sed ideò simplex dicitur, quoniam quod habet, hoc est. Cap. 6. Cap. 10.

8. Si autem & in reliquis omnibus] *Ita ve. co. deleuimus itaque* & hominibus.

9. A viuo is] *Expunximus* animus: *& mox* motiones *pro* animationes *restituimus.*

QVONIAM SENSVS NON POTVISSET emitti, quia ipse emittebat reliqua.

CAPVT XVII.

SI [1] enim sensum emisit, ipse qui emisit sensum secundùm eos compositus & corporalis intelligitur, vt sit separatim quidẽ qui emisit, Deus: separatim autẽ qui emissus est, sensus. Si autem de sensu sensum dicant emissum, præcidunt sensum Dei & partiuntur. Quò autem & vnde emissus est? quod enim ab aliquo emittitur, in aliquod subiectum emittitur. Quid autem subiacebat [antiquius] quàm sensus Dei, in quo emissum dicunt eum? quantus autem & erat locus vt susciperet & caperet Dei sensum? Si autem, quemadmodum à Sole radium * dicunt, sicut subiacet aër hic * susceptor, & antiquior erit, quàm ipse radius, & illic ostendant subiacens aliquid in * quo emissus est sensus Dei, capabile eius & antiquius: pòst oportebit, quemadmodũ solem minorẽ esse quẽ omnia videmus lõgè à semetipso [2] emittentẽ] radios, sic & propatorẽ dicere extra [&] longè à semetipso emisisse radiũ, quidnam autem extra aut longè sentiri à Deo

Nihil in Deo partibile esse, nec ab ipso sensum emitti, qui separari poßit.

* dicu. * susceptior. * quod

à Deo potest in quod radium emisit, Si autem non emissum extra patrem illum [dicant] sed in ipso patre, primò quidem superfluum erit etiam dicere emissum esse eum. Quemadmodum enim [emissus est, si intra patrem erat? Emissio enim] est eius, quod emittitur extrà emittentem manifestatio, post deinde hæc emissio, & is qui ab eo Logos erit intra patrem, similiter autem & reliquæ Logi emissiones [dicuntur.] [3] Iam igitur non * ignorabũt patrem, cùm intra eum sint, nec secundùm descensionem emissionum * quis cognosceet eum, vndique omnes [à] patre æqualiter circundati: sed & impassibiles omnes similiter perseuerabunt, cùm sint in paternis visceribus, & deminoratione nemo ipsorum erit. Nõ enim est deminoratio pater, nisi fortè, velut in circulo magno minor continetur circulus, & intra hunc rursus alter minor: aut velut spheræ * similitudinẽ, aut tetragoni patrem dicant, intra se vndique continere spheræ similitudinem, vel quadratam reliquam Æonum emissionem, vnoquoque illorum circundato, ab eo qui est super eum maior, & circũdante eum, qui post se est minorem, & propter hoc minorem & vltimum omnium in medio constitutum, & multum à patre separatum, ignorasse propatorem. Si autẽ * hæc dixerint, in figura & circunscriptione concludent Bythum ipsorum, & circundantem, & circundatum: cogentur enim & extra illum confiteri esse aliquid, quod circundet eum. Et nihilominus in immensum, de his qui continent & continentur * incidit sermo, & corpora inclusa esse, & omnes manifestè apparebunt: adhuc etiam aut vacuum esse eum confitebuntur, aut omne quod est intra eum, omnes similiter participabunt de patre:

* ignorabunt. * minus aliquid. * similitudine. * hoc. * incidet.

Emissio quid.

Logos & emissiones eius intra patrem, ignorantiæ & passionis sunt expertes.

ANNOTATIONES.

1. Si enim sensum] προβολὰς *istas, id est emissiones, proiectiones, vel productiones, quas recensuerat initio capitis libri primi, Deo neutiquàm conuenire ostendit, cum partitionibus non subiaceat: nec Logon seu Verbum emittat, quod à se diuulsione quadam naturæ separetur Sic & antea de filio Dei docuerant sanctißimi alij martyres. Ignatius:* ὅς, ἐστὶν αὐτοῦ λόγος, οὐ ῥητὸς, ἀλλ' οὐσιώδης, οὐ γάρ ἐστὶ λαλιᾶς ἐνάρθρου φώνημα, ἀλλ' ἐνεργείας θεϊκῆς οὐσία γεννητή. *id est*, Ille est ipsius (*Patris*) Verbum, non prolatum, sed substantiale: non enim locutionis articulatæ vox est, sed diuinæ efficaciæ substantia genita. *Iustinus*: Intelligimus filium è Patre prognatum, sicut lumen è lumine promicans. Nam hac imagine refertur & coëternitas, & essentiæ identitas, & passionis expers natiuitas. *Et paulò post*, Non enim decisione, aut defluxu, aut diuisione elucescit, sed ex ipsa essentia sine vlla passione procedit. *Et Tatianus eiusdem non malus aliquando auditor*. Verbum a Patre genitum profitetur, οὐ κατὰ ἀποκοπὴν, non per auulsionem, cùm genitorem nunquam relinquat. *Accedit Tertullianus contra Praxeam*: Protulit Deus sermonem, sicut radix fructum, & fons fluuium, & sol radium: nec frutex à radice, nec fluuius à fonte, nec radius a sole discernitur, sicut nec à Deo Sermo. *Origenem cum Valentinianis idem sensisse hac in re, quidam dudum voluerunt: at eos sycophantas esse multis eius allatis scriptis, dilucidè euincit Pamphilus martyr in Apologia pro eodem. Innumera istiusmodi patrum testimonia, quibus cum Gnosticis, recentiores Arriani conuincuntur, consultò præterimus.*

Ad Magnes.

Lib. de Trinitate.

Orat. contra Græcos.

2. Emittentem radios] *Deleuimus* emittente: *& paulò post* dicant *pro* dicent, *legendum proposuimus ex vet. cod.*

3. Iam igitur] *Exordium est cap. 18. in veteri codice, quod commodius ostendit argumentum affixum sequenti capiti, cuius priores sententiæ ab hoc seiungi non deberent, nisi duobus punctis.*

QVID EST EMISSIO, ET QVONIAM hæ, quæ ab iis dicuntur emißiones, hominibus congruunt magis quàm Deo.

CAPVT XVIII.

Q[1]Vemadmodum in aqua circulos si quis faciat, vel rotundas, vel quadratas figuras, omnia hæc similiter participabunt de aqua. Quemadmodum & quæ in aëre fabricabuntur, necesse est participare de aëre, & quæ in lumine, de lumine. Sic & qui sunt intra eũ, omnes similiter participabunt de patre, ignorãtia apud eos locũ non habẽte. Vbi enim participatio patris adimplẽtis? Si autẽ adimpleuit, illic & ignorãtia nõ erit. Soluetur igitur ipsorum deminorationis opera, & materiæ emissio, & reliqua mũdi fabricatio, quę ex passione & ignorãtia volũt substantiã habuisse.

Passioni, ignorantiæ, vacuo, apud Patrē nō est locus.

Si autem vacuum illum confitebuntur, in maximam incidentes blasphemiam, denegabunt id quod est spiritale eius. Quemadmodum enim est spiritalis is, qui ne quidem ca quæ intra eum sunt adimplere potest? Hæc autem, quæ dicta sunt de sensus [2] emissione,] similiter & aduersus eos, qui à Basilide sunt, aptata sunt, & aduersus reliquos Gnosticos, à quibus [&] hi initia emissionum accipientes, [conuicti sunt in primo libro.] [3] Sed quoniam quidem reprobabilis & impossibilis prima Noos, id est sensus, ipsorum emissio est, manifestè ostendimus. Videamus autẽ & de reliquis. Ab hoc enim Logon & Zoen * fabricatores huius pleromatis dicunt emissos, & Logi, id est verbi, quidem emissionem ab hominum affectione accipientes, & addiuinantes aduersus Deum, quasi aliquid magnũ adinuenientes in eo quòd dicunt à Nu esse emissum Logon, quod quidem omnes videlicet sciunt, quoniam in hominibus quidem consequenter dicatur, in eo autem qui sit super omnes Deus, totus Nus, & totus Logos cùm sit, quemadmodum prædiximus, & nec aliud antiquius nec posterius, aut aliud anterius habente in se, sed toto æquali & simili, & vno perseuerãte, iam non talis huius ordinationis sequetur emissio: quemadmodum qui dicit eum totum visionem, & totum auditum, [in] quo autem videt in ipso & audit, & in quo audit, in ipso & videt, non peccat: sic & qui ait, totum illum sensum, & totum verbum, & in quo sensus est, in hoc & verbũ esse, & verbum esse eius hunc Nun, minus quidem adhuc de patre omnium sentiet: decentiora autem magis quàm hi, qui * lationem prolatiui hominum verbi trãsferunt in Dei æternum Verbum, & prolationis initium donantes & genesin, quemadmodum & [4] [suo verbo] & in quo distabit Dei Verbum, imò magis ipse Deus, cùm sit verbum, à verbo hominum, si eandem habuerit ordinationẽ & emissionem generationis? Peccauerunt autem & circa Zoen, dicentes eam sexto loco emissam, quam oportebat omnibus [præponere] quoniam Deus vita est, & incorruptela & veritas: & non secundùm descensionem, & quæ sunt * alia acceperunt emissiones, sed earum virtutum quæ semper sunt cum Deo * appellationes sunt, quemadmodum possibile est & dignum hominibus audire & dicere de Deo. * Appellatione enim Dei eo obaudient sensus, & verbum, & vita, & incorruptela, & veritas, & sapientia, & bonitas, & omnia talia: & neque sensum vita antiquiorem aliquis potest dicere, ipse enim sensus vita est, nec vitam posteriorem à sensu, vti non fiat aliquando sine vita is qui est omnium sensus, id est Deus. Si autem dixerint in patre quidem fuisse vitam, sexto autem loco prolatam, vt viuat verbum, multo antè [eam] quidem oportebat quarto loco emitti, [vt viuat Nus. Et adhuc etiam ante hunc cum Bytho] vt viuat Bythus ipsorum: cum propatore [enim] ipsorum adnumerare quidem Sigen, & hanc coniugem ei donare, non connumerare autem Zoen, quomodo non super omnem est insipientiam? [5] De ea autem quæ est ex his secunda emissione hominis & Ecclesiæ ipsi patres eorum falsò cognominati Gnostici, * [6] impugnant aduersus inuicem sua propria * indicantes, & malos fures semetipsos conuincentes, * aptabiles esse magis * emissiones dicentes vti verisimile ex homine verbum, sed non ex verbo hominem emissum, & esse hominem verbo anteriorem, & hunc esse qui est super omnia Deus. Et vsque hoc quidem, quemadmodum prædiximus, omnes hominum affectiones, & * monitiones mentis & [7] [generationes intentionũ & emissiones] verborum cõiicientes verisimiliter, non verisimiliter mẽtiti sunt aduersus Deum. Ea enim quæ accidunt hominibus, & quæcunque patientes ipsi recognoscunt, ad diuinã rationem adducentes, apta dicere videntur apud eos qui ignorant Deum, & per humanas has passiones transducentes eorum passiones, sensum, genesin & probolen quinto loco verbo Dei enarrantes mirabilia mysteria & inenarrabilia, & alta, à nullo alio * cogitata dicunt se docere, de quibus & dixerit Dominus, Quærite & inuenietis, vt quærant scilicet, qui de Bytho, & Sige, & Nu, & Alethia processerunt, si sunt ex eis rursus & Logos, & Zoe, dehinc ex Logo & Zoe, Anthropos & Ecclesia.

Emißiones huiusmodi, hominibus non Deo conueniũt.

Zoe non emittitur, cũ Deus ipse vita sit.

Gnosticorũ pugna de emißione Anthropi, & Ecclesiæ.

Matth. 7.

* fabricatoris. * generationem. * talia. * appellatione. * Appellationi. * pugnant. * vindicantes. * aptabilis. * emissioni. * notiones. * cognita.

ANNOTATIONES.

1. Quemadmodum] *Paßiones, ignorantiam, vacuum, & emißiones, in Deum patrem non cadere rursus confirmat, quod hæc mortalium propria sint: Verbi verò diuini generatio à prolatione verborum hominum omnino recedat. Vitam quoque Dei, aliam non esse à Mente & Essentia eius. Infert postremo pugnas, quibus inter se more*

omnium hæreticorum digladiabantur, & quasi mutuis cædibus corruebant.

2. Sensus emissione] *Expunximus* sensu emissionis: *& paulò post, pro* coniuncti sunt in primo, *restituimus* conuicti sunt in primo libro.

3. Sed quoniam quidem] *Caput est 19. in veteri codice, cum infra scripto argumento.*

4. De ea autem] *Initium capitis 20. in veteri codice, cum epigraphe, quæ infra ascribitur.*

5. Et suo verbo] *Codices excusi* & suum verbum: *paulò post quoque* præponere *pro* præparare *reposuimus.*

6. Pugnant aduersus inuicem] *Mutuas hæreticorum pugnas, trophæa Ecclesiæ catholicæ vltrò parare, aliàs annotauimus, fidémque rectam illustrari & confirmari illorum conflictationibus. Nam cùm hæreses pleræque, ex incauta alterius hæreseos euitatione & insectatione oboriantur, vt de Arrio apparet, qui Sabellij personas confundentis odio, in naturæ distractionem incidit, & Eutyche, qui Nestorij errorem fugiens, in naturarum confusionem incurrit. Hinc fit, vt cum ingenio, eloquentia, & linguarum peritia sæpè valeant: in ea parte qua aduersam hæresim impugnant, & orthodoxam fidem sequuntur, optimam & vtilissimam operam nauent Ecclesiæ. Hæc abundè explicat Vigilius martyr lib. 2. & 4. contra Eutychen, & non rarò noster Irenæus.*

7. Generationes intentionum] *Quatuor has voces ex vet. cod. addidimus, expunximus* generationis.

DE QVÆSTIONIBVS, QVOMODO ET HINC *Ethnici verisimilius de vniuersorum generatione responderunt & gratius, & quomodo ab ipsis, quæ sunt à Valentino initia sumpserunt, eiúsque sunt secundùm eos regulæ.*

CAPVT XIXI

[1] MVltò verisimilius & gratius de vniuersorum genesi dixit vnus de veteribus comicis [2] Antiphanes in Theogonia. Ille enim de nocte & silentio Chaos emissum dicit, dehinc de Chao & nocte Cupidinem, & ex hoc lumen, dehinc reliquam secundùm eum primam [Deorum] genesin. Post * quod rursus secundam Deorum generationem induxit, & mundi fabricationem, dehinc de secundis diis narrat hominum plasmationem: vnde ipsi assumentes sibi fabulam, quasi naturali disputatione commenti sunt, solummodò demutãtes eorum nomina, idipsum autem vniuersorum generationis initium & emissionem ostendentes, pro nocte & silentio Bythum & Sigen nominantes, pro Chao autem Nun, & pro Cupidine, per quem ait Comicus reliqua omnia disposita, hi verbum attraxerũt, & pro primis ac maximis diis, Æonas formauerunt, & pro secundis diis, eam quæ est extra [3] pleroma matris] ipsorum enarrãt dispositionem, secundã ogdoadem vocantes eam, ex qua mundi fabricationem & plasmationem hominum similiter atque illi * annunciant, inenarrabilia & incognita mysteria solos se dicentes scire, quæ vbique in theatris * ab hypocritis [&] splendidissimis vocibus comœdisantur, transferentes in suum argumentum, imò verò [hisdem] argumentis docentes, tantùm immutantes nomina: & non solùm quæ apud Comicos posita sunt, arguuntur, quasi propria proferentes, sed etiam quæ apud omnes, qui Deum ignorant, & qui dicuntur philosophi, sunt dicta, hæc cõgregant, & quasi centonem ex multis & pessimis panniculis consarciẽtes * superficiem subtili eloquio sibiipsis præparauerunt, nouam quidem introducentes doctrinã, propterea quòd [ad] nunc noua arte substituta sit, veterem autem & inutilem, quoniam quidem de veteribus dogmatibus ignorantiam & irreligiositatem olentibus, hæc eadem subsecuti sunt. [4] Thales quidem Milesius vniuersorum generationem & initium aquam dixisse. Idem autem est dicere aquam & Bythum. [5] Homerus autem poëta Oceanum deorum genesin, & matrem Thetin dogmatizauit, quæ quidem hi in Bythum & Sigen transtulerunt. [6] Anaximander autem hoc quod immensum est, omnium initium subiecit seminaliter habens in semetipso omnium genesin, [ex] quo immensos mũdos constare ait, & hoc autem in Bythum & in Æonas ipsorum transfigurauerunt. [7] Anaxagoras autem, qui & Atheus cognominatus est, dogmatizauit facta animalia, decidentibus è cœlo in terram seminibus, quod & hi ipsi in matris suæ transtulerunt semina, & esse hoc semen seipsos statim confitentes apud eos, qui sensum habent, & ipsos esse quæ sunt Anaxagoræ irreligiosi semina. [8] Vmbram autem & vacuum ipsorum à Democrito & Epicuro sumentes sibimetipsis aptauerunt, cùm illi primum multum sermonem fecerint de vacuo, & [de] atomis, quorum al-

Verisimiliora de vniuersorum productione, Ethnici tradiderunt.

* quos.

Gnostici à Gentilium fabulis, mutatis solùm nominibus, initia demẽtiæ suæ sumpserunt.

* adnunciantes.

* &

* fluctum superficiũ

Vnde Bythus, Syge, & Æones

Vnde matris semina

Vnde vacuum.

terum quidem quid* esse, vocauerunt, alterũ verò, hoc quod non est, appellauerunt: quę- *esset.
admodum & hi esse quidem illa, quæ sunt intra pleroma vocant, quemadmodum illi Atomos, non esse autem hęc, quæ sunt extra pleroma, quemadmodum illi vacuum: semetipsos ergo in hoc mundo, cùm sint extra pleroma, in locum qui non est, deputauerunt.

Idearũ origo. Quòd autem dicunt imagines esse hæc eorum quæ sunt, rursus manifestissimè Democriti & Platonis sententiam edisserunt. Democritus enim primus ait, multas & varias ab vniuersitate figuras expressas descendisse in hunc mundum. Plato verò rursus materiam dicit & exemplum & Deum, quos isti sequentes, figuras illius & exemplum imagines eorum, quę sunt sursum vocauerunt, per demutationem nominis semetipsos inuentores & factores huius modi imaginariæ fictionis gloriãtes. [9] Hoc autem quod ex subiecta materia dicunt fabricatorem fecisse mundum, & Anaxagoras, & Empedocles, & Plato primi ante hos dixerunt, vt videlicet datur intelligi, & ipsi [à] matre sua inspirati.

Materiæ & necessitatis ortus. Quòd autem ex necessitate vnumquodque in illa secedit, ex quibus & factum esse dicunt, & huius necessitatis seruum esse Deum, ita vt non possit mortali immortalitatem addere, vel corruptibili incorruptelam donare, sed secedere vnumquemque in similem naturæ suæ substantiam, & [10] hi qui ex porticu Stoici appellantur, & vniuersi quotquot Deũ ignorant Poëtæ & conscriptores affirmant: qui eandem habentes infidelitatem, spiritalibus quidem suam regionem attribuerunt, eam quæ est intra pleroma, animalibus autẽ [medietatis, corporalibus autẽ, quod] Choicũ: & præter hæc, nihil posse Deum, sed vnumquemque prædictorum ad ea, quæ sunt eiusdem substantiæ secedere affirmant.

Vnde Saluatorem ex omnibus Aeonibus esse factum. Quòd autem Saluatorem ex omnibus factum esse Æonibus dicãt, omnibus in eum deponentibus velut florem suum, [11] non extra Hesiodi Pandoram nouum aliquid afferunt. Quæ enim ille ait de illa, hæc hi de Saluatore insinuãt, [12] Pandoron] introducentes eum, quasi vnusquisque Æonum, quod haberet optimum, donauerit ei. Ipsam autem edulium & reliquarum operationum indifferentem sententiam, & quòd putent à nemine in totum posse coinquinari propter generositatem, licet * quodque manducent vel operentur, [13] à Cynicis possederunt, cùm sint cum eis eiusdem testamenti. *quo: quis.

Effrenis licentiæ, & multiloquij origo. [14] Et minutiloquium autem, & sublimitatem circa quæstiones, cùm sit Aristotelicum, inferre fidei conantur. Quod autem velint in numeros transferre vniuersum hoc, [15] à Pythagoricis acceperunt. Primũ enim hi initium omnium numeros substituerunt, & initio ipsorum parem & imparem, ex quibus & ea quæ sensibilia & insensata sunt, subiecerunt. Et altera quidem substitutionis initia esse, altera autem sensationis & substantiæ, ex quibus * prima omnia perfecta dicunt, quemadmodum statuam de æramento & de formatione. *prius
Hoc autem ij, his qui sunt extra pleroma aptauerunt, sensationis autem initia dixerunt, in quem sensus intelligens est eius quod primùm assumptum est, quærit quoadusque defatigata ad vnum & indiuisibile concurrat: & esse omnium initium, & substantiam vniuersæ generationis

De numeris ineptissimæ disputationes. Hen, id est vnum, ex hoc autem Dyadem & Tetradem & Pentadem & reliquorũ multifariam generationem. Hæc hi ad verbum, de plenitudine suorum & Bytho dicunt, vnde etiam & eas, quæ sunt de vno coniugationes adnituntur introducere, quæ Marcus velut sua iactãs, velut nouius aliquid visus est præter reliquos adinuenisse, Pythagoræ quaternationem, velut genesin & * patrem omnium enarrans. *matrem

[16] Dicemus autem aduersus eos vtrúmne hi omnes prædicti, cum quibus eadem dicentes arguimini, cognouerunt veritatem, aut non cognouerunt? Et si quidem cognouerunt, superflua est Saluatoris in hũc

Dilemma validissimũ mundum descensio: vt quid enim descendebat? Nunquid vt eam quæ cognoscebatur veritas, in agnitionem adduceret his, qui cognoscũt eam in omnibus hominibus? Si autem non cognouerunt, quemadmodum eadem cum his, qui veritatem non cognoscebant, dicentes, solos vosmetipsos eã quæ est super omnia [17] cognitio habere gloriamini, quam etiam, qui ignorant Deum habent? Secundùm antiphrasin ergo veritatis ignorantiam,

1. Timo. 6. agnitionem vocant, & bene Paulus ait, vocum nouitates falsæ agnitionis. Verè enim falsa agnitio ipsorum inuenta est. Si autem impudenter agentes super hæc dicent, homines quidem non cognouisse veritatem, matrem autem ipsorum semen paternale per tales homines, quemadmodũ & per * Prophetas, enunciasse mysteria veritatis, ignorante Demiurgo, primò quidem non talia enarrant, quæ sunt prædicta, vt non & à quolibet intelligantur. Etenim ipsi homines sciebãt, quæ dicebant, & discipuli ipsorum, & horum successores *Prophetias.

*ſi cessores. Pòst deinde vel mater, vel ſemen * ſic cognoſcebant, & enarrabant ea quæ erant veritatis: veritas autem pater. Saluator ergo ſecundùm eos erit mentitus dicens, Nemo cognouit patrem niſi filius. Si enim cognitus eſt vel à matre, vel à ſemine eius, ſolutum eſt illud, quòd nemo cognouit patrem niſi filius, niſi ſi ſemen ipſorum, vel matrem neminem eſſe dicunt, & vſque hoc quidem per humanas affectiones, & per id quod ſimilia dicant multis ignorantibus Deum, veriſimiliter viſi ſunt abſtrahere quoſdam, attrahentes per ea quæ aſſueti ſunt, in eum qui eſt de omnibus ſermonem verbi Dei geneſin exponentes & veritatis & vitæ, adhuc etiam ſenſus & Dei emiſſiones obſtetricantes. Quæ autem ex his non veriſimiliter & ſine oſtenſione, omnia ex omnibus mentiti ſunt. Quemadmodũ qui aſſuetas eſcas, & vt illiciant præmittunt, vti capiant aliquod animal, ſenſim blandientes eis per aſſueta pabula, quouſque accipiant, ſumentes autem ea captiua, alligant amariſſimè, & ducunt per vim abſtrahentes quocunque ipſi voluerint. Sic autem & hi paulatim manſueti diſſuadentes [18] per pithanologiã aſſumere prædictã emiſſionẽ, inferunt neque congruentia, neque opinatas [19] reliquarum] emiſſionum ſpecies, ex Logo quidẽ & Zoe dicentes Æonas emiſſos, de Anthropo autem & Eccleſia, duodecim, & horum nec oſtẽſionem, nec teſtimonia, nec veriſimilitudinem, nec in totum aliquid talium habẽtes, fruſtrà autem & prout euenit, credi volunt, ex Logo & Zoe Æonis exiſtentibus emiſſum eſſe Bythum & Mixin, * innaſcibilem & vnitionem, naturalem & delectamentum, immobilem & contemperamentum, & monogenem & Macariam. De anthropo autem & Eccleſia ſimiliter Æonis exiſtentibus emiſſum eſſe paraclitum & piſtin, patricon & elpida, metricon & agapen, Æonõ & syneſin, Eccleſiaſticũ & Macarioteta, Teleton & Sophiã. Huius autem Sophiæ * paſſionem & errorem, & quemadmodum periclitata eſt perire propter inquiſitionem patris, quemadmodum dicunt, & extra pleroma operoſitatem, & ex * qua labe mundi fabricatorem emiſſum docent, in eo qui eſt ante hunc liber, ſententias hæreticorum * enarratas, cum omni diligentia expoſuimus. Chriſtum autem, quem pòſt genitum his omnibus emiſſum eſſe dicunt, & Sotera autem ex his qui in labe facti ſunt Æonibus habuiſſe ſubſtantiam. Neceſſariè autem nunc nominum iſtorum meminimus, vt ex iſtis ſit manifeſtum abſurdum eorum mendacium, & confuſio fictæ nominationis. Ipſi autem detrahunt Æonibus ſuis huiuſmodi appellationibus multis, Ethnicis veriſimilia & credibilia adponentibus nomina his qui vocantur duodecim Dij ipſorum, quos & ipſos imagines duodecim Æonibus eſſe volunt, imaginibus multò decentiora, & magis potentia, per etymologiam ad intentionem diuinitatis adducere nomina habentibus.

Matth. 11.

Eleganti ſimilitudine hæreticorum fallax perſuaſio oſtenditur.

Commenta ſua probare non poterat.

* inſenſibilem.

* paſſiones.

* quali.

* enarrãtes.

ANNOTATIONES.

1. Multò veriſimilius] *Quia malos fures superiori capite Gnoſticos vocarat, furta illorum à tredecim Philoſophorũ ſcriptis, iſto fuſiſſimè retegit, in quibus nihilominus multoplura rectius tradita eſſe, quàm in hæreticorũ libris, pronunciat. Vtrumq; frequenter & Tertul. dum* Philoſophos hæreticorum patriarchas *appellat. Et alibi*: Hæreſes à Philoſophia ſubornantur, inde Æones, & formæ neſcióque, & trinitas hominis apud Valentinum: Platonicus fuerat. Inde Marcionis Deus de tranquillitate: à Stoicis venerat. Et vti anima interire videatur: ab Epicureis obſeruatur. Et vt carnis reſtitutio negetur: de vna omnium Philoſophorũ ſchola ſumitur. Et vbi materia cum Deo æquatur: Zenonis diſciplina eſt. Et vbi de igneo Deo allegatur: Heraclitus interuenit. Eædem materiæ apud hæreticos & Philoſophos volutantur, iidem retractatus implicantur. *Et paulo poſt:* Quid Athenis & Hieroſolymis? quid Academiæ & Eccleſiæ? quid hæreticis & Chriſtianis? Noſtra inſtitutio de porticu Salomonis eſt, &c. *Idem rurſus alibi:* Diſcede ab Ethnico, hæretice: Redde illi ſuos ſenſus, quia nec ille de tuis inſtruitur. Quid cæco duci inniteris, ſi vides? quid veſtiris à nudo, ſi Chriſtum induiſti? quid alieno vteris clypeo, ſi ab Apoſtolo armatus es? &c.

Lib. contra Hermog.

Lib. de præſcript.

Lib. de reſur.

2. Antiphanes] *Eius nominis varios refert Suidas, ſed nulli eorum Theogoniæ deſcriptionem tribuit. Oportet igitur vel Antiphanem hunc Poëtam illum eſſe, cuius epigrammata extant in florilegio Planudis, & frequentes ſententiæ apud Athenæum & Stobæum: quique natus olympiade. 93. comedias 365. aut (vt alij volunt) 290. ſcripſiſſe, terdecies viciſſe, atque in Chio obiiſſe fertur, annos natus 74. Vel certè pro Antiphane, contra omnium codicum fidem, legendum eſſet,* Heſiodus, *quod Epiphanius indicare videtur de Valentino ita locutus*: Imitator Heſiodi Theogoniæ, qui vt fabuloſa Gentiũ poëſi mundo illuſit: ſic & Valentinus aliis nominibus in alia tranſmutatis, mundum decipere voluit, Heſiodum habens opinionis ſuæ fundatorem.

3. Pleroma matris] *Codices excuſſi* pleromatis.

4. Thales] *Vnus fuit ex ſapientibus illis ſeptem, qui eodem tempore in Græcia floruerunt, id eſt, anno mundi 3366. ſi Hebræorum ſupputationi credimus: ſin Theo-*

phili Alex. 5035. olympiade 43. quo tempore in Babylonem Iudæi captiui, euersa Hierosolyma, abducebantur. Id verò docuisse de rerum principiis, quæ hîc habet Irenæus, magno consensu scripserunt Iustinus, Eusebius, Lactantius lib.1.cap.5. August.8.de ciuitat.cap.2. Thaletis coniecturas adfert Plutarchus in Placitis, quod semen omnium animantium humidum sit, nec alimentum sine humido constet, quin & astra ipsa putabat humoribus Oceani vegetari. Putarem ego vel traditione quadam, vel lectione librorum Mosis; aut certè oraculis Sybillinis, quædam de rerum creatione, illos tenuisse, qua dicitur: Spiritus ferebatur super aquas. *Et:* Producant aquæ reptile.

5. Homerus] *A cæcitate id nomen consequutus est, cùm prius Melesigetes diceretur. Patriam illius indicare operosum est, cùm septem Græciæ vrbes, eum sibi certatim vendicent. Collophonij ciuem suum dicunt, Chij sibi vendicant, Salaminij repetunt, Smyrnenses suum esse confirmant. Extat ea de re distichon hoc apud Gellium.*

Ἑπτὰ πόλεις διερίζουσι περὶ ῥίζαν Ὁμήρου
Σμύρνα, Ῥόδος, Κολοφὼν, Σαλαμὶν, Χίος, Ἄργος, Ἀθῆναι. *idest,*

Septē vrbes certant, de stirpe insignis Homeri,
Smyrna, Rhodos, Colophon, Salamin, Ius, Argos, Athenæ.

Multo minus de ætate eius conueniunt, cùm nouem ea de re pugnantes referat sententias Clemens Alexand. primo Stromatωn. Sententiam porrò eius de Oceano mari, præter superiores authores referunt etiam Theophilus Antio. li. 2. ad Autolycum, & Athenagoras apologia pro christianis; vbi & Orpheum hac in re sequens, non amplius quàm 400. annis ante se illum vixisse affirmat.

6. Anaximander] *Thaletis auditor, & eiusdem patriæ fuit, quo sublato, vt nomine proprio sectam constitueret, multo absurdiora est commētatus; videlicet ipsum infinitum causam esse generationis & corruptionis omnium.* Ex ipso namque, *ait,* cœlos segregatos, cæterósque mundos infinitos, *& alia plura quæ fusius descripserunt Plutarchus & Laërtius: ex sacris Eusebius & Iustinus martyr oratione ad Græcos, Augustin.8.de Ciuit.cap.2.*

Lib.1. de præp. cap.5 & lib.14. cap.5.

7. Anaxagoras] *Clazomenius fuit, Anaximenis auditor, Socratis & Euripidis præceptor, olympiade 70. cùm Xerxes in Græciam traiecit, genere, diuitiis, & philosophia clarißimus. Docebat autem Solem candens ferrum esse Peloponeso maiorem. Hoc vniuersum ita ex paruis similium partium corporibus compositum, vt aurū ex minutißimis ramentis constat. Animantésque primò ex humore, calore, terráque manasse, postea ex inuicem natas esse, mares à dextris, fœminas à sinistris, vt scribit Laërtius, cui post Aristotelem etiam astipulatur Iustinus martyr Orat. ad Græcos. Cur verò* ἄθεος *& irreligiosus nominaretur ab Irenæo aliquantulum hæsi, quòd non consentiret vet. cod. quódque Mentem diuinam omnia composuisse docuisset, quod atheus non dixisset. At quæ subiicit Laërtius, nodum soluunt, videlicet, ipsum à Cleone impietatis accusatum, quòd Solem laminam candentē: vel vt Augustino placet) lapidem ardentem: non Deum esse diceret:* ideóque quia non solem, sed Creatorem solis venerabatur (*addit Eusebius*) parū abfuit, quin sit ab Atheniensibus lapidibus obrutus. *His accedit Plutarchus, qui Euripidem Deos gentium Areopagitarum formidine, inficiari per se non audentem, Sysiphum & Anaxagoram id præstantes recensere fecit. Luciani etiam Timon, Iouem fulmina in Anaxagoræ caput eiaculatū dicit, quòd familiaribus suasisset, nullo pacto esse illos, qui Dij vocarentur. Ergo Ethnicorum iudicio* ἄθεος *nuncupatur.*

Lib.18 de ciuit.ca.41

Lib.14. de præp.cap.5.

8. Vmbram autem] *Epicurum anno tertio centesimæ nonæ olympiadis, septem annis ab obitu Platonis, natum scribit Laërtius: & lectis Democriti libris, postmodū Philosophiæ operam dedisse, librosq́ de Atomis edidisse.* Scripsit etiam, *subiicit Laërtius,* infinita volumina, adeò vt illorum multitudine cunctos superarit; inter quæ optima ea putat, quæ sunt de Atomis, & Vacuo. *Laërtio subscribunt Iustinus orat. ad Græcos; & August.8.de Ciuit.cap.5. Democritus, quem Irenæus subiungit, principia, Atomos, & Inane opinatus est; infinitosq́ mūdos generationi & corruptioni obnoxios. Atomos quoque magnitudine & numero infinitos ferri in toto, ac rotari, atque ita concretiones omnes gignere. Laërtius. Eadem ante Democritum, Leucippum asseruisse tradunt Aristoteles, 1. de Gener. Tullius 1. de natura Deorū; Lactantius, lib. de Ira Dei. De imaginibus, id est Idæis Platonicis, superius annotauimus.*

9. Hoc autem] *Gnosticos arguit Irenæus, quia post Philosophos mundi fabricatorem, mundum ipsum ex subiecta materia fecisse dicerent: quod & ante eum fecerant Theophilus Antio. eo nomine Platonicos damnans; simul & Iustinus, Platonem nominatim reum agens, quòd Deum non* ποιητὴν, *id est factorem, sed* δημιουργὸν, *i. conditorem, qui condendi facultatem à materia habuisset, asserebat. Hos sequutus Tertullianus, toto orationis impetu, eandem sententiam amplexantem Hermogenem obruit, materiam illam affirmans ignotam esse Prophetis, Apostolis, imò & ipsi Christo. His accedit & Eusebius adductis sententiis Dionysii Alex. Origenis, & Maximi, illos absque scelere non esse pronuncians, qui materiam primam ad fictionem totius, Deo subiiciunt. Contrà verò nihil frequentius nunc audiunt Theologorū scholæ, quàm Deum ex materia informi, corporea omnia condidisse: in eámque sententiam pedibus & manibus feruntur, Dionysius Areop. Tatianus, Lactantius, Augustinus, Theodoretus. Conciliabuntur autem facilè, si materiam illam Deo non esse coæternam, nec ingenitam, vt cum Philosophis Hermogenes volebat: nec ex Achamoth æonis errātis commētatione ortam, cum Gnosticis dixeris: sed à Deo Opt. Max. ex nihilo aliquando creatam, indeq́ formarum adiectione, omnia ab eodem condita fuisse cum Patribus senseris: quod non obscurè indicat Irenæus cap.10. & 11. huius libri.*

Lib.1.ad Autolycum

Orat.ad Græcos.

Lib.7.de præpa.

10. Hi qui ex porticu] *Zeno horum princeps nomen Zenoniorum principio sectæ dederat; at cùm in porticum, quæ Græcis* στοὰ *dicitur, frequentius ad disserendum conuenirent, Stoica secta nuncupata est: quam etiam ad tempora B. Pauli durasse, ex Actorum libro certum est, quando concioni illius de Resurrectione, Athenis sese opposuerūt. Inter horum paradoxa refert Laërtius, quòd vnum Deum docerent, ipsumq́ Mentem, & Fatum, & Iouem, variis quoque aliis nominibus appellarent. Partes quoque omnia penetrantes haberet, ob ídque Græcis* Δία *vocari, quòd in æthere distentum sit imperium eius:* Ἥραν *verò, quòd in aëre:* Ἥφαιστον, *quòd in artificiali igne:* Ποσειδῶνα, *quòd in humore:* Δημητρὰν, *quòd in terra.*

Lib.7.

Laërtio

Laërtio subscribit Euseb. lib. 14. de præpar. cap. 6. & lib. 15. cap. 14. Aduersus horum fatalem necessitatem, cui etiam Deum subiectum volebant, differit Epiphan. contra hæresim quintam; & eo longè antiquior Iustinus martyr Apol. 1. & infrà non semel Irenæus.

11. Non extra Hesiodi] *Hesiodus libro qui inscribitur,* Opera & dies, *Pãdoram fingit omnium primam mulierem, Vulcani artificio, Iouis autem iussione fabricatam; quam singuli Dij donis suis ornauerunt, Pallas sapientiæ, Venus formæ, Apollo musices, Mercurius eloquentiæ, indeq́ Pandoram dictam, quasi omnium donum, vel ab omnibus donatam, vel omnium rerum genere dotatã. Huius fabulæ commentationem eleganter accommodat Nazianzenus aduersus mulieres sese ambitiosius excolentes. Perstringit & Fulgentius lib. 2. Mythologiarum.*

12. Pandoron] *Ita ex vet. cod. reposuimus:* Pandoram *expunximus.*

13. A Cynicis] *Antistenis sectatores hoc nomine vocati fuerunt, siue à Cynosarge gymnasio: siue à canina mordacitate, qua nec Diis nec hominibus parcebant: aut, vt alij volunt, ab eo, quòd canum more in propatulo coïre non dubitarent, sicut de Crate & Hiparchia tradit Laërtius; qui & Diogenem mulieres communes esse oportere, nihilq́ iniquum quoduis gustare animal, nec iniustum humanis vesci carnibus asseruisse scribit. Perstringit & Nazianzenus Diogenis helluationes, & Cratetis de matrimoniorum communitate sententiam, Immunditia impudentiæ suæ, qua naturali verecũdiæ reluctabantur, Cynicos nuncupatos affirmat quoque August. lib. de nupt. & concup. cap. 22. quos & patronos libidinis vocat lib. 4. contra Iulianum Pelag. Gnosticorum porro immunditias retulit Irenæus, lib. 1. cap. 1. 8. 9. 20. 23. 24. & 32.*

Lib. 6.

Orat. in laudem Heronis.

14. Et minutiloquium] Multiloquium & subtilitatem *habet cod. vet. Aristotelem suis assertionibus, ob subtilitatem, fidem ab omnibus haberi voluisse, & suæ eloquentiæ plus æquò confisum, omnibus aliis Philosophis bellum indixisse, ante Irenæum Iustinus quoque notauerat.* καὶ περὶ τούτων *(ait Orat. ad Græco)* πιστεύεται ἑαυτὸν, διὰ δοκιμότητα φράσεως ἀξιῶν. *Quæritur & Nazianzenus,* quod artium Aristotelis prauum artificium, & Platonicæ eloquentiæ præstigiæ, vt Ægyptiacæ plagæ, in Ecclesiam irrepserint. *Orat. de moderatione in disputationibus seruãda. Damnat quoque Theodorus presbyter, Seuerum hæreticum, quod eum* solum agnosceret præstantissimum Theologum, qui scitè se exercuisset in Aristotelicis categoriis, & reliqua suppellectile externorum à Christo Philosophorum.

Isagoge in An... asiú Antiochenum.

15. A Pythagoricis] *Ante Irenæum Iustinus:* Pythagoras Samius *(ait)* Mnesarchi filius, arbitratur principium, numeros, & mensuras, & horũ concinnitates, elementáque ex vtrisque composita, præterea vnitatem, & infinitam Dyada. *De his & Laërtius fusissimè.*

Orat. ad Græcos.

16. Dicemus autem] *Initium est capitis 22. in vet. cod. cum argumento infra ibidem posito.*

17. Cognitio habere] *Vet. cod.* habere gloriam iniquam: Cognitionem habere, *legendum censerem, etsi nulli consentiant codices.*

18. Per pithanologiam] *Id est, suadelam vimque quandam aliciendi, suadendiq́.*

19. Reliquarum emissionum] *Expunximus* reliquorum *aut. vet. cod.*

QVÆSTIO DE OMNI SPECIE EMISSIOnis, & de pleromatis inconsequentia.

CAPVT XX.

R[1] Euertamur autem nos ad prædictã emissionum quæstionem: Et primò quidem dicant nobis causam huiusmodi emissionis Æonum, vt nihil tangant eorum quæ sunt conditionis. Non enim [illa] propter conditionem dicunt facta, sed conditionem propter illa, & non illam eorum imagines, sed hæc illorum esse dicunt. Quemadmodum igitur imaginum causam reddunt dicentes, mensem quidem triginta habere dies propter triginta Æonas,[2] & diem duodecim horas, & annũ duodecim menses, propter duodecim Æonas] quæ sunt intra pleroma, & quæcũque talia delirant: nunc dicant nobis causam istam Æonum emissionis, quid quia facta est talis, propter quid autem prima & Archegonos omnium octonatio emissa est, & non quinio, vel trinitas, aut septenatio aut aliquid eorum, quæ in alterum numerum confiniuntur. Et quid [quia ex] Logo & Zoe decem emisisi sunt Æones, & nõ plures aut minus, & rursus ex Anthropo & Ecclesia duodecim, cùm possent & hæc aut * plura, aut minus fieri: vniuersum quoque pleroma, [quid] vtique tripartitum est in octonationem, & decadem, & duodecadẽ, & non alterum quẽdam præter hos numerum? Et diuisio autem ipsa [quid] vtique in tres, & non in quatuor, vel quinque, vel sex, vel in alterũ quendam facta est numerum, nihil tangentes eorum numerorum,[3] qui sunt conditionis? Antiquiora enim illa his habere dicunt, & oportet cum ea propriam habere rationẽ, eam quæ est antè constitutionem, sed non eam quæ est secundùm constitutionẽ consentientes ad consonationẽ, quam quidẽ nos de conditione enuntiátes aptabilia dicimus.[4] Apta est enim hæc rhythmizatio his quæ facta sunt, huic rhythmizationi. Illos autem propriã causam de his quæ anteriora sunt, & à semetipsis perfecta non habentes enunciare, in summam aporiam incidere necesse est: quæ enim nos de cõstitutione velut ignorantes interrogant, ipsi de ple-

Rationes quas de emissionibus & idæis afferebant, inanes sunt.

** plus.*

romate è contrario interrogati, vel humanas affectiones *enarrarēt; vel in eũ *descenderent sermonẽ, qui est * extra consonantiã quæ est in creatura, impropriè respondentes de secundis, & non secundùm eos de primis. Non enim de ea quæ est secundùm creaturam consonantia, nec de humanis affectionibus interrogamus eos, sed quia vtique pleroma ipsorum, cuius imaginem creaturam esse dicunt; octiforme, & deciforme, & duodeciforme est, vanè & improuidè * pleroma eiusmodi * figura effecisse patrem ipsorum fatebũtur: & deformitatem circundabunt patri, si irrationabiliter aliquid fecit: aut rursus si secundùm prouidentiam patris dicent sic emissum pleroma, propter creaturam vti bene * rhythmizati ipsam essentiam, iam non propter se factum erit pleroma, sed propter eam quæ secũdùm similitudinem ipsius futura esset imago. Quemadmodum quæ de luto est, nõ propter semetipsam figuratur statua, sed propter eã quę ex æramento, vel auro, vel argẽto habet fieri: & honoratior creatura erit quàm pleroma, si propter illud illa emissa est.

De pleromate interrogati non ad rem dicebãt

* enarrabunt. * descendent. * erga. * de pleromate. * figura. * rhythmisati.

ANNOTATIONES.

1. Reuertamur] *Initium est cap. 23. in veteri codice cum argumento infrà posito. Vrget autem crebris percontationibus Gnosticos, vt rationem reddant de Aeonum emißionibus, numeris, imaginibus, & partitionibus: vt vel huius penuria confusi, conticescant: vel absurdiora comminiscentes exsibilentur.*

2. Et diem duodecim horas] *Vndecim has voces ex vet. cod. adiecimus.*

3. Qui sunt cõditionis] *Hoc nomine hîc, & in sequentibus frequentißimè, omnes species infernè creatas, & visibiles intelligit. Ita & Tertul. lib. de Resur. car.* Impij ipsam conditionẽ colunt aduersus Creatorẽ.

4. Apta est rhytmisatio] *Plura de hoc nomine disserit August. lib. 3. & 5. Musicæ: sed hic tantùm voce ea illam superstitiosam Aeonum, & emißionum enumerationem Irenæum velle significare puto.*

QVONIAM QVÆ NOBIS QVI SVMVS AB Ecclesia, imputant ij qui sunt à Valentino, illis rursus imputant hi qui sunt à Basilide, & illis item alij.

CAPVT XXI.

Pleromate, oporiet superiorem quandam esse dispositionem.

SI [1] autem nulli eorum assentire voluerint, quoniam conuincentur à nobis nõ habentes reddere causam talis emissionis pleromatis ipsorum, cogentur concludi, vti confiteãtur super pleroma, alteram quandam esse dispositionẽ magis spiritalem, & magis dominantem, secundùm quam deformatum est pleroma ipsorum. [Si] enim Demiurgus non à semetipso figurationem creaturæ fabricauit talem, sed secundùm illorũ quæ sursum erant figuram: Bythus ipsorum, qui vtique huiusmodi figurationis [2] perfecit esse] pleroma, vel à quo figurã eorum quæ ante ipsum facta sunt accepit? Oportet enim vel in eo Deo qui fecerit mundũ perseuerare sententiã, quoniam sua potestate, & à semetipso accepit exemplũ mundi fabricationis: vel si motus quis ab hoc fuerit, semper quærendi necessitas erit, vnde ei qui super eum est, figuratio eorum quæ facta sunt, quis & numerus emissionum, & substantia ipsius exempli. Si autem licuit Bytho à semetipso talem figurationem pleromatis perficere, [quid] vtique Demiurgo nõ licuit à semetipso mundum fecisse? Rursum igitur si illorum imago cõditio est, quid prohibet illa eorũ quæ * super ea sunt imagines esse dicere, & quæ super ea sunt, rursus aliorum, & in immensas imagines imaginum * excedere? Sicut passus est Basilides, cùm minimè attigisset veritatem, & putans per immensam successionem eorum quæ ex inuicẽ facta sunt, effugere talem aporiam, [3] * Quoniam CCCLXV cœlos per successionem, & similitudinem ab inuicem factos enunciauit, & horum ostensionem esse numerum anni dierum, quemadmodum prædiximus, & * horum virtutem, quam & innominabilem vocãt, & huius dispositionem, & nec sic quidem effugit talem aporiam. Interrogatus enim vnde cœlo ei qui est super omnes, ex quo reliquos per successionem factos vult, figurationis imago, ab ea dispositione dicet quæ est secundùm innominabilem: & aut innominabilem à semetipso fecisse dicet eam, vel alteram quandam super hanc potestatem esse consentire necesse habebit, ex qua accepit innominabilis eius tantam eorum quæ sunt secundùm

Basilidis dementia.

* [illegible] * [illegible]re. * qu[illegible] * [illegible] hos.

cum

cum figurationem. Quanto igitur tutius & diligentius, quod est verum statim initiò cõfiteri, quoniam fabricator Deus hic qui mundum fecit, solus est Deus, & non est alius [Deus] præter eum, ipse à semetipso exemplum & figurationem eorum quæ facta sunt, accipiens: quàm post tantam irreligiositatem & circuitum defessos, cogi aliquando in aliquo vno statuere sensum, & ex eo * figuratione factorem confiteri.

Piis, quid de Deo, & mundi origine, sentiendum.

* figurationem.

ANNOTATIONES.

1. Si autem nulli] *Tam frequens Gnosticorum Pleroma, ex propria ipsorum dispositione euertit, ad immensas Idæarum idæas illos adigens: simul Basilidis de cœlis* CCCLXV *matæologias & commenta, quæ lib. 1. ca. 22. & 23. enarrauerat quasi per transennam cõfutat piè, tãdem colligens longè tutius & salubrius esse, in vnius & solius Dei confessione permanere; quàm tanta impietatum examina confingere.*

2. Perfecit esse] *Codices excusi* perfecisse.

3. Quoniam] *Quantus sit numerus spherarum cœlestium, parum inter se conueniunt Philosophi & Theologi. Vnicam vult Chrysostomus: duas Origenes: de tribus nõ ambigit Damascenus: quosdam quatuor, alios septem, multos octo constituisse testis est Augustinus, 12. de genesi, cap. 30. nonam addere Ptolemeo & Alphragano visum est: Alphonsus, Lignerius, & Regiomontanus experientia & ratione moti, decimã adiiciunt: magna nunc confidentia Theologi his vndecimam connectunt; quam à lucis fulgore, Empyreum cœlum appellant. Gnosticis propior accedit Aristoteles, qui 12. Metaphysices, 47. aut 55. cœlestes orbes esse per se motos, totidémque motores admisit. Nos interea dum conciliabuntur, Augustino obsequuti, illuc potius satagemus peruenire.*

In psal. 32.

QVONIAM SIQVIS TRANSMOTVS fuerit à Demiurgo, in multos Deos & infinitos mundos excidere eum necesse est.

CAPVT XXII.

ETenim hi * qui imputant nobis qui sunt à Valentino, in ea quæ est deorsum hebdomade dicentes nos remanere, quasi non attollentes in altum mẽtem, neque quæ sursum sunt sentientes, quoniam portentiloquium ipsorum non recipimus, hoc idem ipsum qui à Basilide sunt his imputant, quasi his adhuc circa ea quæ deorsum sunt volutantibus vsque ad primam & secundam octonationem, & post triginta Æonas indoctè putare eos statim inuenisse eum qui supra omnia est patrem, non inuestigantes sensu in id quod est super CCCLXV. cœlos pleroma, quæ est supra quadragintaquinque ogdoades. Et illis iterum iustè quis imputabit fingẽs quatuor milia & CCC & LXXX cœlos vel Æonas: quoniam hi dies anni tantas horas habent. Si autem quis & noctium apponat duplicans prædictas horas, magnam multitudinem octonationum & innumerabilem quandam Æonum operositatem putans adinuenisse, aduersus eum qui est super omnia pater omnium semetipsum perfectiorem suspicans, eadem omnibus imputabit: quoniam non sufficiant in altitudinem eius quæ ab ipso dicebatur multitudo cœlorum vel Æonum, sed deficientes vel in ea quæ sunt deorsum, vel in medietate [1] perseuerant[Eius igitur] quæ [est] secundùm pleroma ipsorum dispositionis, & maximè eius quæ est secundùm primam ogdoadem, tantas contradictiones & aporias habentes, inspiciamus & reliqua propter illorum insensationem, & nos de his quæ non sunt querẽtes, necessariè autẽ & hoc facientes: quoniã [2] huius [rei] credita est nobis procuratio, & qui * vellemus omnes homines ad agnitionẽ veritatis venire: [3] & quoniã tu ipse hoc postulaueris accipere à nobis multas & vniuersas euersionis eorum occasiones. Quæritur igitur quemadmodũ emissi sunt reliqui Æones, [4] vtrũ] vniti ei qui emiserit, quemadmodũ à sole radij, an efficabiliter & [partiliter] vti sit vnusquisque eorũ separatim & suã figurationẽ habẽs, quemadmodũ ab homine homo, & à pecude pecus, aut secũdùm germinationẽ, quemadmodũ ab arbore rami: & vtrum eiusdem substantiæ existebãt his qui se emiserunt, an ex altera quadã substantia substantiã habentes: & vtrum in eodem emissi sunt, vt eiusdem temporis essent sibi: an secundùm ordinem quendam, ita vt antiquiores quidam ipsorum, alij verò iuniores essent: & vtrum simplices quidam & vniformes, & vndique sibi æquales & similes, quemadmodũ spiritus & lumina emissa sunt, an cõpositi & differentes

Basilidiani, nũminus Valentinianos quàm Catholicos arguebant.

* quod.

* velimus.

Crebris quæstionib. Gnosticos vrget.

dissimiles membris suis. Sed si quidem efficabiliter & secundùm suam genesin vnusquisque illorum emissus est secundùm hominum similitudinem, vel generationes patris erũt eiusdem substantiæ ei & similes generatori, vel si dissimiles parebunt, ex altera quadam substantia confiteri eos esse necesse est: etsi quidem patris generationes similes emissori, impassibilia perseuerabunt ea quæ emissa sunt, quemadmodum & is qui emisit illa: si autem ex altera quadam substantia, quæ est capax passionum, vnde hæc dissimilis substantia intra illud quod est incorruptelæ pleroma? Adhuc etiam secundùm hanc rationem, vnusquisque eorum separatim diuisus ab altero * intelligeretur, quemadmodum hominem, non admixtus, nec vnitus alter altero, sed in figuratione discreta & circumscriptione diffinita & magnitudinis quantitate vnusquisque ipsorum deformatus, quæ propria corporis sunt, & non spiritus.[5] Iam igitur non spiritale pleroma esse dicant, nec semetipsos spiritales, siquidem velut homines, Æones ipsorum epulantes sedent apud patrem, & ipsum tali figuratione existentem, quemadmodum detegunt eum qui ab eo * missi sunt.

Nec Pleroma, nec eius authores Gnosticos, Spirituales esse.

* intelligetur.

* emissi.

ANNOTATIONES.

Initium huius capitis à superiore dirimendum nõ fuisse, cũ vet. co. indicat, & epigraphe supra posita. Cõplectitur autẽ quid Valentiniani, Catholicis; Basilidis sectatores, Valentinianis; & vtrisque rursus alij obiiciebant. Inuestigat deinde, vniti, an diuisi; eiusdem substãtiæ participes, an alterius; tempore eodem, an diuerso; eiusdem formæ, an differẽtes; simplices, an compositi emissi fuerint cõficti illi Aeones, responsionum partes omnes eadem opera refellens. Initio capitis lubens legerẽ. Etenim hoc quod imputant, &c.

1. Perseuerant. Eius igitur] *Codices excusi omnes habebant* perseuerant eius. Igitur quæ sunt secundum, &c.

2. Huius rei] *Indicat se pij alicuius hauddubiè, & Catholici pastoris precibus, & adhortatione hãc in Gnosticos scribendi prouinciam suscepisse: cuius rei quoque meminit præfatione in librum primum; & apertius initio libri quinti.*

3. Et quoniam] *Hic signatur caput 24. in vet. co.*

4. Vtrum] *Expunximus* verum *authoritate ve. co. & paulopost* partiliter *pro* pariter *reposuimus.*

5. Iam igitur] *Caput. 25. cum sua epigraphe notat ve. co.*

OSTENSIO QVONIAM LOGOS IN diminutione non est prolatus.

CAPVT XXIII.

SI[1] autem velut à lumine lumina accensa sunt, Æones à Logo, Logos autem à Nu, & Nus à Bytho, velut verbi gratia à facula faculæ, generatione quidem & magnitudine fortasse distabunt ab inuicem, eiusdem autem substantiæ cùm sint cum principe emissionis ipsorum, aut omnes impassibiles perseuerant, aut & pater ipsorum partipauit passiones: neque enim quæ postea accensa est facula, alterum lumen habebit quàm illud quod ante eam fuit. Quapropter & lumina* ab ipso composita in vnum in principalem vnitionem recurrunt, cùm fiat vnum lumen quod fuit & à principio: quod autem[2] iuuenius est & antiquius, neque in ipso lumine intelligi potest: vnum enim lumen est totum: nec in ipsis quæ perceperunt lumen faculis, etenim ipsæ secundùm substantiam materiæ id temporis habent, vna enim & eadem est facularum materia: sed tantùm secundùm * accensionem, quoniam altera quidem ante * tempus illud, altera autem nunc accensa est.

Aeonum multitudo, ad vnum principium necessario reducenda.

* ipso

* accensionem

* paulo

ANNOTATIONES.

1. Si autem velut] *Ex ortu, successione, ætate, substãtia, & passionibus Aeonum, colligit ficticios esse: proinde illis omissis ad vnum omnium rerum principium redeundum.*

2. Iuuenius] *Comparatiuis huiusmodi non rarò vtitur. Supra, cap.* 19. Nouius aliquid. *Infra, cap.* 23. Iuuenior aliquis aut senior. *Et cap.* 33. Qui est decorior. *Homini Græco hæc facilè condonanda, quamuis & apud Collumellam lib. 9. cap.* 11. Iuuenius examen, *legatur.*

QVOMODO

QVOMODO SECVNDVM HÆRETICOS VOLUNTAS PATRIS INUENITUR FECISSE IGNORANTIAM & LABEM.

CAPVT XXIIII.

Nec ignorantiæ labē nec Æonis cuiusdam passionem esse in Deo.

Æon, altero Æone iunior, aut senior esse non potest.

quas stellas dicat eos. 1. Cor. 15.

L[1] Abes igitur eius quæ est secundùm ignorantiam passionis, aut vniuerso similiter pleromati ipsorum prouenict, cùm sint eiusdem substantiæ, & erit in ignorantiæ labe, id est, semetipsum ignorans propator: aut similiter omnia impassibilia perseuerabunt, ea quæ sunt intra pleroma lumina. Vnde igitur circa iuniorem Æonem passio, si paternum lumen est ex quo omnia cōstituta sunt lumina, quod naturaliter impassibile est? Quomodo autē & iuuenior aliquis aut senior in ipsis, Æon dici potest, cùm sit vnum lumen totius pleromatis? & si * quas stellas dicant, eæ nihilominus eadem vniuersi apparebunt natura participantes. Etenim si stella à stella in claritate differt, sed non secundùm qualitatem, nec secundùm substantiam, secundùm quam passibile aliquid vel impassibile est: sed aut vniuersos ex lumine cùm sint paterno, naturaliter impassibiles & immutabiles esse oportet: aut vniuersi cum paterno lumine & passibiles, & commutationum corruptionis capaces sunt. Hæc autem eadem ratio sequetur, & si velut ab arbore ramos dicant à Logo natam esse emissionem Æonum, cùm Logos à patre ipsorum generationem habeat: eiusdem enim substantiæ omnes inueniuntur cum patre, tantùm secundùm magnitudinem sed non secundùm naturam differentes ab inuicem, & magnitudinem complentes patris, quemadmodum digiti complent manum. Si igitur pater in passione & ignorantia, & ij vtique qui ex eo generati sunt, Æones.[2] Si autem impium est patri omnium ignorātiam & passionem affingere, quomodo ab eo emissum dicunt Æonem passibilem, & hoc ipsi Sophiæ Dei eandem impietatem affingentes, semetipsos religiosos esse dicent? Si autem quomodo à sole radios, Æonas ipsorum emissiones habuisse dicent, eiusdem substantiæ & de eodem omnes cùm sint, aut omnes capaces passionis erunt cum eo qui ipsos emisit, aut omnes impassibiles perseuerabunt. Non enim iam quosdam impassibiles, quosdam autem passibiles possunt ex tali emissione cōfiteri. Si igitur omnes impassibiles dicunt, ipsi suum argumentum dissoluunt. Quomodo enim passus est minor Æon, [3] si omnes [erant] impassibiles? Si autem omnes dicunt participasse passionis huius, quemadmodum quidam audent dicere, quia à Logo quidē cœpit, deriuatio autem in Sophiam, in Logum huius Nun propatoris passionem reuocantes arguentur, & Nun propatoris & ipsum patrem in passione fuisse confitentes. Non enim vt compositum animal quiddam est omnium pater, præter Nun, quemadmodum præostendimus, sed Nus pater, & Pater Nus. Necesse est itaque & eum qui ex eo est Logos, imò magis autem ipsum Nun, cùm sit Logos, perfectum & impassibilem esse, & eas quæ ex eo sunt emissiones, eiusdem substantiæ cùm sint, cuius & ipse, perfectas & impassibiles & semper similes cum eo perseuerare, qui eas emisit.[4] Non igitur iam Logos quasi tertium ordinem generationis habens ignorauit patrem, quemadmodum docent hi: hoc enim in hominum quidem generatione fortasse putabitur verisimilius esse, eo quòd sæpe ignorant suos parentes, in Logo autem patris omnimodo impossibile est. Si enim existens in patre, cognoscit hunc in quo est, hoc est semetipsum, non ignorat & quæ ab hoc sunt emissiones, virtutes eius existentes & semper ei assistentes, [non] ignorabunt eum qui se emisit, quemadmodum nec radij solem. Non capit igitur Dei Sophiam eam [quæ] intra pleroma est [5] cùm sit [à tali] emissione, sub passione cecidisse & talem ignorantiam concepisse. Possibile est autem eam quæ est à Valentino sapientiam, cùm sit de Diaboli emissione, in omni passione fieri, & profundum ignorantiæ fructificare. Vbi enim ipsi testimonium perhibent de matre sua, dicentes eam Æonis errantis generationem esse, iam non quærere oportet causam propter quam filij huiusmodi matris ignorantiæ semper natent * profundam.[6] Præter has autem emissiones ego quidem iam non intelligo alteram posse eos dicere, sed ne ipsi quidē alteram quandam proprietatem emissam reddentes aliquando, cogniti sunt nobis, licet valde multam de huiusmodi speciebus

Deo Patri, passionem & ignorātiam affingere, impiū.

Deus compassionis est expers.

Logos patrē ignorare nō potuit.

Cum mater eorū sit ab Æone errante, mirū non est ipsos natare in profundo ignorantiæ.

profundo.

quæstionem habuerimus cum eis:hoc autem solùm dicunt quoniã emissi sunt vnusquisque illorum,& illum tantùm cognouisse qui se emisit, ignorans autem eum qui ante illũ est.Iam non autem cum ostensione progrediuntur quemadmodum emissi sunt,aut quomodo capit tale quid[in]spiritalibus fieri.[7]Quacunque] enim progressi fuerint, obligabuntur, & à recta ratione cæcutientes circa veritatem, in tantum vti eum qui est à Nu * propator ipsorum emissus sermo in deminorationem eum emissum dicant. Nun enim perfectum à perfecto Bytho progeneratum,iam non potuisse eam quæ ex eo est emissionem facere perfectam,sed*obcæcatam circa agnitionem & magnitudinem patris, & saluatorem symbolum mysterij huius ostendisse in eo qui à natiuitate cæcus fuit,quoniam si cæcus emissus est à monogene Æon, id est ignorantia, ignorantiam & cæcitatem commentientes verbo Dei secundùm eos à propatore emissionem habenti, admirabiles Sophistæ & altitudines inuestigantes incogniti patris,& supercœlestia sacramenta enarrantes,in * quem cupiunt angeli prospicere vti discant quoniam à Nu eius patris, qui super omnia est emissum verbum,cæcum emissum,id est ignorans patrẽ,qui se emisit.Et quemadmodum ô vanissimi Sophistæ, Nus patris,immò etiam ipse pater cùm sit Nus & perfectus in omnibus,imperfectum & cæcum Æonem emisit suum Logon, cùm possit statim & agnitionem patris cum eo emittere? quemadmodum Christum postgenitum quidem reliquis,perfectum autem dicitis emissum:multo magis igitur qui est eo ætate prouectior Logos,ab eodem Nu perfectus vtique* emitteretur & non cæcus,nec ille rursus plus cæcus,quàm si Æonas emitteret,quoadusque Sophia vestra semper excæcata, tantam malorum enixa est substantiam?& huius maliciæ causa est pater vester:magnitudinem enim & virtutem patris causas ignorantiæ esse dicitis, Bytho assimilantes eum, & nomen hoc ei adponentes innominabili patri.Si autem ignorantia malum, omnia autem mala ex ea fluxisse definitis, huius autem causam magnitudinem & virtutem patris dicentes,malorum factorem eum ostenditis. Id enim quod non potuerit contemplari magnitudinem eius,causam dicitis mali. Sed si quidem impossibile erat patri notum semetipsum ab initio, his quæ ab [ea] facta sunt,facere, [8] inincusabilis] erat,[qui non]poterat ignorantiam auferre eorum qui post se sunt. Si autem postea volens eam quæ secundùm progressioné emissionem aucta fuerat ignorantiam, & inseminatam Æonibus auferre, potuit multo magis prius eam quæ nondum erat,ignorantiam volens non permittere fieri. Quoniam igitur quando voluit agnitus est,non tantùm Æonibus, sed & his qui in nouissimis temporibus,non volens autem ab initio agnosci, ignoratus est, causa ignorantiæ secundùm vos est,voluntas patris.Si enim præsciebat hæc sic futura, quare vtique priusquam fieret, non abscidit ignorantiam ipsorum,quam postea,velut ex pœnitentia,curat [9] per emissionem]Christi?Qui enim per Christum agnitionem omnibus fecit, multo antè poterat facere per Logõ,qui & primogenitus erat monogenus.Vel si præsciens voluit fieri hæc,semper perseuerant ignorantiæ opera,& nunquam prætereunt.Quæ enim ex voluntate propatoris vestri facta sunt,perseuerare oportet cum voluntate eius qui voluit, vel si prætereunt hæc,cum his præteriet & voluntas eius qui substantiam eam habere voluit. Quid enim & discentes requieuerunt Æones,& perfectam agnitionem perceperunt, quoniam incapabilis est & incomprehensibilis pater. Hanc autem agnitionem habere potuerunt priusquam in passionibus fierent: non enim deminorabatur magnitudo patris ab initio, scientibus his quia incapabilis & incomprehensibilis est pater.Si enim propter immensam magnitudinem ignorabatur,& propter immensam dilectionem impassibiles debebat cõseruare eos qui ex se nati erant, quoniam nihil prohibebat, sed magis vtile erat ab initio cognouisse eos, quoniam incapabilis & incomprehensibilis est pater.

Io.9. Deliram figurationem à cæco nato petebant.

Malorum factorem Deum constituebant, & execationis authorem.

*propatoris. *obcæcatum. *quã. *mitteretur.

ANNOTATIONES.

1. Labes igitur eius] *Conuincit impia & insana esse deliramenta illa de Labe ignorantiæ producta à primo patre,cum in eum ignorantia non cadat:simúlque de iunioris Aeonis ementita ab ipsis passione & aporia: quando eiusmodi passionum Deus sit expers, eiusque Verbum,& Sapientia,vt Deus, est:quin potius ipsi vnà cum ficticia matre in profundum ignorationis demerguntur,& suis ipsi verbis blasphemare conuincuntur.*

2. Si autem impium] *Impietatis eos arguit, quod Deum patrem omnium, passionibus & molestiis subijcerent,quã blasphemiã instaurare conati sunt Patrispassiani:à quib⁹ nostro seculo nõ abhorruit Lutherus,dũ lib. de cõcilijs, refert sibi negotiũ fuisse cũ quibusdã Nestorianis,* eo quod Diuinitatẽ Christi(*quæ à Patre alia non est*)

pati non posse, aduersus seipsum assererent. *Eam igitur pati posse Lutherus volebat, quod Gnosticam impietatem planè redolet.*

3. Si omnes erant] *Expunximus erunt author. ve.co.*

4. Non igitur iam Logos] *Errorem hunc quo filium Dei, Patrem ignorare contendebant, Origenem postea amplexum esse citatis eius verbis ait Epiphanius: quo tamē eum liberare conatur Pamphilus martyr in Apolog. vultque à sycophantis virus istud in eius opera effusum, vt tanti hominis famā obscurarent, vel hæreses suas latius spargerent.*

5. Cum sit à tali] *Deleuimus* at illi *autho.ve.co.*

6. Præter has autem] *Initium est capitis.26.in ve. co.cum suo argumento.*

7. Quacunque] *Expunximus* Quandocunque.

8. Ininculabilis erat qui non poterat] *Ita vetus codex: Excusi habebant* inexculabilis erat quoniam.

9. Per emissionem] *Codices excusi* permissionē.

QVONIAM SOPHIA NVNQVAM IN ignorantia & in deminoratione est.

Capvt xxv.

Quomodo autem non vanum est, quod etiam Sophiam eius dicunt in ignorantia & in deminoratione & in passione fuisse: hæc enim aliena sunt à Sophia & contraria, sed nec affectiones eius sunt. Vbi enim est improuidētia, & ignorantia vtilitatis, ibi Sophia non est. Non iam igitur [1] Sophiā [passum] Æonem vocent, sed aut vocabulum eius, aut passiones prætermittant: & plenitudinem autem vniuersam non dicant spiritalem, si intra ipsam Æon hîc, cùm esset in passionibus tantis, conuersatus est. Hæc enim ne anima quidem fortis, non dicam spiritalis substántia, percipiet. [2] Quomodo autem rursus Enthymesis eius cum passione procedens separatim poterat fieri? Enthymesis enim esse intelligitur [erga] aliquem, ipsum autem seorsum nunquam fiet. Exterminatur enim & absorbetur mala, à bona Enthymesi, quemadmodum ægrimonium ab incolumitate. Quę enim erat prior Enthymesis passionis exquirere patrem & magnitudinem eius considerare. Quid autem suasa est postea & conualuit, quoniam incomprehensibilis, & qui inueniri non posit, est pater. Non igitur bonum erat quòd vellet cognoscere patrem, & propter hoc [3] esset] passibile, sed quando suasa est quoniam inuestigabilis esset pater & conualescens, sed ille ipse Nus [qui] quærebat patrem, cessauit secundùm eos adhuc quærere, [discēs] quoniam incomprehensibilis est pater.

Sophiā, ignorantiā, passionem, aut cogitationis separationem, nullo modo conuenire.

ANNOTATIONES.

Ostendit diuinam Sapientiam nec ignorantiæ, nec deminutionibus, nec passionibus vllo pacto expositam esse, cum hæc inter se pugnent; nec Ἐνθύμησιν *eius, quam* excogitationem *vocat Tertullianus, vel* intentionem, *vt habet Irenæi interpres, ab ea separari posse. De hac Enthymesi habes supra, lib.1.cap.1. & lib.2.cap.10. & 11. infra quoque frequenter.*

1. Sophiam passum Aeonem] *Ita vetus codex: excusi* Sophiam passam Aeonem.

2. Quomodo autem] *Caput 28. signatur in ve. co. cum summa quæ infra ascribitur.*

3. Esset passibile] *Codices excusi* est & passibile: *& paulo post pro* dictus, discens *reposuimus vet.cod. authoritate.*

OSTENSIO QVOMODO NEQVE ENTHYMESIS *sine Æone propriam habuerit substantiam, neque passio sine Enthymesi est.*

Capvt. xxvi.

Quemadmodum igitur Enthymesis poterat separata cōcipere passiones, quę & ipsæ affectiones eius erant? Affectio enim erga aliquem fit, [ipsa] autē seorsum non potest esse, nec cōstare: non solùm autem instabile hoc est, sed etiā contrarium ei, quod est à Domino nostro dictū, Quærite & inuenietis. Dominus enim quærendo & inueniendo patrē perfectos consumat discipulos. Is autē qui sursum est Christus ipsorum, per id quod præcepit Æonibus, non quærere patrem suadens, quoniam & si multùm laborauerint [nō eum inuenient,] perfectos eos consumauit. Et si quidem perfectos aiunt in eo quòd dicant inuenisse Bythum ipsorum, Æonas autem in eo [1] quòd [suasi sint], quoniam inuestigabilis est qui ab eis inquirebatur. Cùm igitur ipsā

Enthymesis separata non est capax affectionum. Mat 7.

Enthymeſis non poſſet ſine Æone ſeparatim conſiſtere, adhuc maius inferunt mendaciũ, de paſſione eius ſeparatim, rurſus diuidentes eam, & hanc eſſe ſubſtantiam dicentes materiæ. Quaſi non eſſet lumen Deus, nec adeſſet ſermo qui poſſet eos arguere, & euertere nequitiam ipſorum: vtique enim quodcunque ſentiebat Æon, hoc & patiebatur. Et quod ſentiebatur, hoc & ſentiebat, & non aliud erat apud eos Enthymeſis eius, niſi paſſio, incomprehenſibilem comprehendere excogitantis & paſſio Enthymeſis: impoſſibilia enim ſentiebat. [2] Quemadmodum itaque poterat affectio & paſſio ab Enthymeſi ſeorſum ſeparari, & ſubſtantia tantæ materiæ fieri, quando & ipſa Enthymeſis paſſio erat, & paſſio Enthymeſis? Nec igitur Enthymeſis ſine Æone, nec affectiones ſine Enthymeſi ſeparatim habere poſſunt ſubſtantiam, & ſoluta eſt & hîc rurſus regula ipſorum. Quemadmodum autem & ſoluebatur & patiebatur Æon? Siquidem eiuſdem ſubſtantiæ cuius & pleroma erat, pleroma autem vniuerſum ex patre. Quod enim ſimile eſt [in] ſimili non diſſoluetur in nihilum, nec perire periclitabitur, ſed magis perſeuerabit & augeſcet.

Enthymeſeos & affectionis ſtulta diuiſio.

ANNOTATIONES.

Probat Enthymeſin, i. Cogitationem vel intentionem ſeparatam τὰ πάθη *nõ recipere. Deinde diſſerit cur Chriſtus dixerit Apoſtolis*: Quærite & inuenietis, *de quo ſuperius, infra quoque abundantius cap. 28. & 53.*

1. Eò quod ſuaſi ſint] *Ita vetus cod. excuſi* eo quod ipſa ſint.

2. Quemadmodũ] *Ter hoc capite, & aliàs frequẽter, vocabulum iſtud pro*, Quomodo, *vel* quo pacto *vſurpat.*

QVONIAM NEQVE DISSOLVI NEque pati Æon poterat, cùm eſſet ſpiritalis & in his quæ ſimilia erant conuerſans.

CAPVT XXVII.

Non ſimilia à ſimilibus: ſed cõtraria à cõtrariis patiuntur.

[1] QVemadmodum ignis in igne, & ſpiritus in ſpiritu, & aqua in aqua: quæ autem ſunt contraria à contrariis patiuntur, & vertuntur & exterminantur, ſic & ſi fuiſſet luminis emiſſio, non pateretur, nec periclitaretur in ſimili lumine, ſed magis effulgeſceret & augeſceret, quemadmodum dies à ſole: etenim Bythum imaginem patris ſui eſſe dicunt. Quæcunque ſunt peregrina & ſibi extranea animalia atque contraria natura periclitantur & corrumpuntur: quæ autem ſibi [2] aſſueta] ſunt &*cognata, nullum patiuntur periculum in * ea conuerſantia, ſed & ſalutem & vitam ex eo acquirunt. Si igitur eiuſdem ſubſtantiæ, cuius & vniuerſum pleroma ex eo [emiſſus] fuiſſet hic Æon, nunquam demutationem perciperet, cùm eſſet in ſimilibus & aſſuetis conuerſans, ſpiritalis in ſpiritalibus, timor enim & expaueſcentia & paſſio, & diſſolutio, &*alia in his quidẽ quæ ſunt ſecundùm nos & corporalibus fortaſſis fiant à contrariis: in ſpiritalibus autem & diffuſum habẽtibus lumen, iam non tales conſequuntur calamitates. Sed mihi videntur eius paſſionem, qui eſt [3] apud Comicum Menandrum valde amans & odibilis, Æoni ſuo circundediſſe. Magis enim infeliciter amantis cuiuſdam hominis apprehenſionem & mentis conceptionem habuerunt, qui hæc finxerunt, quàm ſpiritalis & diuinæ ſubſtantiæ.

*&c nata. *eo. *cui.

ANNOTATIONES.

1. Quemadmodum] *Verba iſta iungenda eſſe ſuperioribus contextus ipſe, cum veteri co. qui vocem*, enim *non habet, non obſcurè indicat. Contendit iuniorem illum Aeonem pati non potuiſſe, quæ fingebant, ſi ſpiritalis eſſet ſubſtantiæ: quod non niſi inter ſimiles fuerit diuerſatus.*

2. Aſſueta] *Deleuimus* aſſumpta *autho. ve. co. vt paulo poſt* emiſſus *pro* emiſſum *reſtituimus.*

3. Apud Comicum Menandrum] *Hunc à Theophraſto Comicum inſtitutum fuiſſe Olympiade.* 114. *author eſt Laertius: mente autem acutum, ſed ſtrabum, & inſani in mulieres amoris addit Suidas octoginta fabulas, comœdias cẽtum & quinque eum edidiſſe tradit Apollodorus: Antiquorum autem poetarum furem inſignem vocant, Euſebius, & Porphyrius; cuius rei gratia ab Ariſtopha ne admonitus fuit. Multa ex illius ſcriptis Iuſtinus & Clemens Alexandrinus ſuis interſerunt.*

Lib. 5.

QVONIAM

QVONIAM PATRIS EXQVISITIO ET *inuestigatio magnitudinis eius, neque paßionem neque labem, sed * tantùm perfectiones faciebat in Aeone.*

* statum perfectionis.

CAPVT XXVIII.

Super hæc quoque & cogitare de quærendo perfectum patrem, & velle intra eum fieri, & habere eius comprehensionem, non ignorantiam, nec paßionẽ poterat inficere & hoc Æoni spiritali, sed magis perfectionem & impaßibilitatem & veritatem. Nec enim ipsi cùm sint homines, excogitantes de eo qui ante ipsos est, & velut iam comprehendentes perfectum, & intra eius constituti agnitionẽ, dicunt semetipsos in paßione consternationis esse, sed magis in agnitione & apprehensione veritatis. Etenim saluatorem,[1] Quærite, & inuenietis, discipulis *propter hoc dixisse dicunt, vt eum qui ab ipsis per excogitationem fictus est, super fabricatorem omnium inenarrabilem, Bythum quærant: & semetipsos perfectos esse volunt, quoniam inquirentes inuenerunt perfectũ, cùm adhuc sint in terra: eum autem qui intra pleroma sit Æonem totum spiritalem quærentẽ propatorem, & intra magnitudinẽ eius conantẽ fieri, & comprehensionẽ paternæ veritatis concupiscentẽ habere,[2] in paßionem dicunt recidisse, & paßionẽ talem, vt nisi ei occurrisset virtutiquæ omnia firmat, dissolutus fuisset, [&] in vniuersam substantiam exterminatus.

*propterea.

Aeonis fictionem & impoßibilẽ esse paßionem.

Aeonis conficta desperatio.

ANNOTATIONES.

1. Quærite & inuenietis] *Locum hunc ambitiosiùs iactitabant hæretici, indéque Apostolis & Ecclesiæ, non omnia, quæ ad salutarem doctrinam spectabant, aperta esse contendebant: vt quod vnusquisque eorum postea somniasset, se iuxta Dominicum præscriptum inuestigasse, & comperisse venditaret. De hoc annotauimus in primum cap. libri primi.*

2. In paßionem recidisse] *Per Æonem istum, quem capite 1. lib. 1. Gnostici dixerunt in tantas angustias & consternationes coniectum fuisse, vt à superno lumine derelictus, & ἀπορία id est, desperatione fractus exclamauerit:* Tristis est anima mea vsque ad mortem. *Et:* Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me? *Christum Dominum proculdubio intelligebant. Id luculenter indicant ab illis ea de re adductæ scripturæ, quas nullus vnquam, nisi Christo conuenire ausus est dicere: indicant, & quæ tradita sunt cap. 25. libri huius; vbi Æonem illum Mentem patris, & Sophiam, & Monogenem vocant. Rectè igitur antea annotauimus recentiores Gnosticos à superioribus istis mutuatos horrendas illas voces, quibus Christum aliquando flammas inferni, suppliciáque desperantium, & damnatorum hominum, perpessum esse blasphemant.*

QVONIAM NON CAPIT ÆONEM *infra pleroma, desiderium paßionis percepisse.*

CAPVT XXIX.

Vesana [1] est hæc præsumptio, & verè destitutorum à veritate sensus hominũ. Quoniam enim Æon hic, melior est quàm ipsi & vetustior, ipsi quoque confitentur secundùm suam regulam,[2] dicentes se esse conceptum Enthymeseos eius Æonis qui passus est, ita vt sit hic Æon matris ipsorum pater, id est auus ipsorum, & posterioribus quidem nepotibus exquisitio patris veritatem & perfectionem & confirmationem, & eliquationem à fluxibili materia facit, sicut dicunt, & reconciliationem ad patrem: auo autem ipsorum hæc eadem inquisitio ignorantiam & passionem & expauescentiam & timorem, & consternationem infecit, ex quibus & substantiam materiæ factam dicunt. Exquirere ergo & inuestigare perfectum patrem, & concupiscentiam communicationis cum eo & vnitatis, sibi quidem salutare fieri, Æoni autem, à quo & genus habent, dissolutionis & perditionis causam fuisse dicentes, quomodo non per omnia incongruum & fatuum & irrationabile? & hi qui assentiunt [his] verè cæci, cæcis ducatoribus vtentes, iustè & corruunt in subiacentem ignorantiæ profundum.

Valẽtinianus auus Aeon perturbatus.

Caecorũ duces sunt hæretici.

ANNOTATIONES.

1. Veſana] *Codices excuſi* Veſania.

2. Dicentes ſe eſſe conceptum] *Satanica planè hæc eſt ambitio, qua ſtemma ſuum cœleſtibus illis Æonibus acceptum ferebant. Nec mirum aut hæreticis inſuetū, cum eorum parens Simon, ſe ſe Dei nomine; & Montanus, Spiritus ſancti, venditarint. Manichæus ſe Apoſtolum Chriſti: Nouatus ſectatores ſuos Puros vocitabat. Pari faſtu, noſtræ tēpeſtatis Gnoſtici ambitioſis titulis ſe, & hæreſiarchas ſuos oſtentant: Alios Helias ſecundos, Baptiſtas & præcurſores Domini, Quintos Euangeliſtas: alteros Paulos, Gedeones, Prophetas, reformatores, Spiritusſancti delitias, dictitant.*

QVOMODO DE SEMINE IPSORVM *ſermo vniuerſus inſtabilis oſtenditur.*

CAPVT XXX.

Futilia de cōceptu ſeminis ipſorum & angelis.

QValis eſt autem & de ſemine ipſorum ſermo, conceptum quidem illum ſecundùm figurationem eorum [1] qui ſunt [erga] ſaluatorem angelorum à matre informem & ſine ſpecie, & imperfectum, depoſitum autem in Demiurgum neſciente eo, vt per eum in eam animam quæ erat ab eo ſeminatum, perfectionem & formationem percipiat. Primùm quidem eſt dicere, quoniam imperfecti & [infigurati] & informes hi ſunt angeli, qui ſunt erga ſaluatorem ipſorum. Siquidem ſecundùm illorum ſpeciem conceptum tale quid generatum [eſt.] Pòſt deinde quòd dicant [2] ignoraſſe fabricatorem eam quæ fuit ſeminis in eum demiſſio, & iterum [eam] quæ facta eſt per eum in hominem ſeminatio, futile verbum & vanum, quod nullo modo oſtendi poſsit. Quemadmodum enim ignorauit illud, ſi ſubſtantiam aliquam & qualitatem propriam habuiſſet ipſum ſemen? ſi autem ſine ſubſtantia & ſine qualitate & nihil erat, conſequenter* ignorabat illud: quæ enim propriā quandam * notionem & qualitatem vel caliditatis vel velocitatis, vel dulcedinis habent, vel claritatis cuiuſdam differentiam, nec homines quidem lateant cùm ſint cum hominibus, in tātum abeſt vt fabricatorem huius vniuerſitatis Deum, apud quem iuſtè non eſt agnitum ſemen ipſorum, [3] cùm [ſit] ſine qualitate vniuerſæ vtilitatis & ſine ſubſtantia omnis actionis, & in totum nihil [exiſtens.] Et propter hoc mihi videtur etiam Dominus dixiſſe, Omnis ſermo otioſus quem locuti fuerint homines, reddent pro eo rationem in die iudicij. Omnes enim quicunque tales ſunt, otioſos ſermones in aures hominum immittentes, aſsiſtēt in iudicio, rationem redditurì de his quæ vanè coniecerunt, & mentiti ſunt aduerſus Deum,* in tantum vt ſemetipſos dicant propter ſeminis ſubſtantiam agnoſcere ſpiritale pleroma, eo homine qui eſt intus demonſtrante eis verum patrem. Opus enim eſſe animali ſenſibilibus erudimentis.

Deum ignorantiæ accuſant.

Matth. 10. De vanis his ſermonibus Deo rationē reddent.

* ignorauit. * motionem. * Hi.

ANNOTATIONES.

1. Qui ſunt erga ſaluatorem] *Ita vetus codex: excuſi, verò* qui ſunt. Ergo ſaluatorem, &c.

2. Fabricatorem ignoraſſe] *Diuinam vnitatem Marcion lacerauit; Hypoſtaſeων trinitatem Sabellius confudit; Simplicitatem labefactarunt Antropomorphitæ: Omnipotentiæ poſt Abailardum, detrahunt Sacramentarij; miſericordiæ Nouatiani: Arriani & Eunomiani æqualitati; at diuinæ maieſtatis oculos aliquid ſubterfugere, ignorantiáque Deum laborare, præter iſtos, neſcio, ſi quis deperditæ adeò mentis vnquàm fuerit, vt id cogitarit. A tanto ſacrilegio Ethnicos etiam abhorruiſſe, ex præclaris verſibus Philemonis, Menandri, & Euripidis, quos in librum ſuum de Monarchia inſeruit Iuſtinus martyr, clarum eſt. In hanc impietatem videtur Dionyſius Areopag. integro capite 7. libri de Diuinis no. diſputare. Varia quoque ad hanc rem Philoſophorum, comicorum, & tragicorum teſtimonia cōgerit Theophilus Antiochenus lib. 2. ad Autolycum; eandem perſequitur acerrimè & Irenæus capitibus proximis.*

3. Cum ſit] *Deleuimus* ſint: *& mox* exiſtens *pro* exiſtentes *poſuimus autho. ve. codicis.*

QVONIAM

QVONIAM NON IGNORAVIT Demiurgus in eum ſeminis depoſitionem.

CAPVT XXXI.

DEmiurgum autem vniuerſum ſemen hoc matre deponente ſuſcipientem in ſemetipſum, omnia omnino ignoraſſe,& nullum ſenſum eorum quæ erga pleroma ſunt,habuiſſe: & ſe quidem ſpiritales eſſe, quoniam particula quædam vniuerſitatis patris in anima ipſorum depoſita eſt:[1] cùm ex eadē ſubſtantia habeant animas, ex qua & Demiurgos, ſicut dicunt: hunc autem ſemel vniuerſum ſuſcipientem ſemen à matre, & habentem in ſe, animalem perſeueraſſe, & nihil in totum ſenſiſſe eorum quæ ſunt ſuperiora, quæ hi ſemetipſos intelligere dum adhuc ſunt in terra, gloriantur. Quomodo hoc non ſuper omnem irrationabilitatem eſt? Etenim idipſum ſemen horum quidem[2] animabus] agnitionem attribuiſſe & perfectionem, ei autem qui eos fecit [Deo,] ignorantiam attribuiſſe putare, verè væſanorum eſt, & in totum mente deſtitutorum.[3] Adhuc etiam vaniſsimum eſt quod dicunt, in hac depoſitione figurari illud & augeſcere,& paratum fieri ad ſuſceptionem perfectæ rationis. Erit enim ei materię admixtio, quam ex[4] ignorantia &] labe volunt habuiſſe ſubſtantiā, aptior & vtilior, quàm fuit paternum lumen ipſorum. Siquidem ſecundùm illius depoſitionem natum informe & inſiguratum fuit: ex hac autem [formationem &] ſpeciem & augmentum & perfectionem aſſumpſit.

Contra omnem rationē eſt quod aſſerūt, Demiurgum quædam ignoraſſe.

Sibi pl⁹ tribuūt quàm Deo ſuo.

ANNOTATIONES.

1. Cum ex eadem ſubſtantia] *Animam eiuſdem eſſe ſubſtantiæ cum Deo mundi fabricatore, hæreſis fuit Manichæorum & Priſcilianiſtarū, vt colligitur ex anathematiſmis concilij Bracarenſis, quàm ex Gnoſticorum iſtorum ſentina vides hauſtam fuiſſe. Licet enim diſputationibus grauiſsimis aliquando diſſenſerint patres de origine animæ, vt ex Tertulliani, Apollinaris, Arnobij, Luciferi, Tatiani, Origenis, & Auguſtini ſcriptis, omnibus in confeſſo eſt: eorum tamen nullus gnoſticorum ſententiæ ſubſcripſit.*

2. Animabus] *Expunximus* animæ: *& mox* Deo *pro* Deus *reſtituimus au. ve. co.*

3. Adhuc etiam] *Initium eſt capitis 29. in ve. co.*

4. Ex ignorātia & labe] *Deleuimus* ignorantiæ: *& paulopoſt* formationem *pro* formatione *repoſuimus.*

ET QVONIAM SI IN EVM DEPOSITVM fuiſſet ſemen, non potuiſſet ignorare ea quæ ſunt ſuper eum.

CAPVT XXXII.

SI enim quod eſt à pleromate lumen, cauſa fuit ſpiritali, vt nec formam, nec ſpeciem, nec magnitudinem haberet propriam, quæ autem huc eſt deſcenſio, hæc vniuerſa addidit ei,& ad perfectionem deduxit, multo * optabilior & vtilior videbitur quæ eſt hîc conuerſatio, quam & tenebras dicunt, quàm fuit paternum lumen ipſorum. Quomodo autem non [eſt] ridiculum, matrem quidem ipſorum in materiam periclitatam dicere, vti penè ſuffocaretur,& paulominus corrumperetur, niſi vix tunc ſuperextendiſſet & exiliſſet ex ſemetipſa adiumentum percipiēs à patre. Semen autem eius in hac eadem materia augeſcere & formari, & aptum ad ſuſceptionem perfecti * ſermones expediri,& hoc in diſsimilibus,& in inſuetis ebulliens ſicut ipſi dicunt, cōtrarium eſſe terrenum ſpiritali,& ſpiritale terreno. Quomodo igitur in cōtrariis & in inſuetis paruum emiſſum, (quemadmodum dicunt,) & augeſcere & formari & ad perfectionem peruenire potuit?

* operabilior.

* ſermonis.

Tenebras vtiliores ipſo lumine, ex ſuperioribus conſequuntur.

Quod matri periculoſum fuerat, ſibi perfectionis dicebant eſſe.

ANNOTATIONES.

32. Et quoniam] *Præſtantius & optabilius eſſe contendit, hîc in tenebris verſari, quàm in paterno à Gnoſticis cōficto lumine: ridet deinde illos, qui eo ſe perfici dicerent, quo mater ipſorum ferè periit. Somnia hæc loco refutata, deſcripta habes lib. I. cap. I.*

QVOMODO CONTRARIA DE MAtre & labe eius consilia decreuerunt.

CAPVT XXXIII.

Quæstio de partu matris eorum.

[1] ADhuc etiam & ad hæc quæ dicta sunt requiretur, vtrúmne semel enixa sit mater illorum semen, vt vidit angelos, an particulatim. Sed si quidem simul & semel, quod exinde conceptum, nunc iam non erit infantile: superflua est igitur in eos qui nunc sunt, homines descẽsio eius. Si autem particulatim, iam non secundùm figuram eorum, quos vidit angelos fecit conceptionem: simul enim eos & semel videns & concipiens, semel enixionem debebat fecisse, quorum * de semine conceperat figuras. Quid autem quòd angelos cum saluatore simul videns, illorum quidem imagines concepit, saluatoris autem non, qui est decorior super illos? an nunquid non placuit ei hic, & propter hoc non concepit eum? Quomodo autem Demiurgus quem Psychicum vocant, propriam secundùm eos magnitudinem & figuram habens, emissus est, si secundùm suam substantiam perfectus? Quòd autem spiritale est, quòd etiam [2] operosius oportet esse quàm animale, imperfectum emissum est, & opus ei fuit vti in animam descenderet, vt in ea formaretur, & ita perfectum existens, paratum fiat ad suscipiendum perfectum verbum. Si igitur in terrenis hominibus, & in animalibus * formaretur, iam non secundùm angelorum similitudinem est, quos dicunt lumina, sed secundùm eorum qui sunt hîc homines. Non enim angelorum habebit similitudinem & speciem, sed animarum, in quibus & formatur. Quomodo aqua in vas missa, ipsius vasis habebit formam, etiamsi gelauerit [3] in eo,] speciem habebit vasculi, in quo gelauit, quando ipsæ animæ corporis *habebant figuram, ipsi enim adaptatæ sunt vasi, quemadmodum prædiximus. Si igitur & illud semen hîc coagulatur & formatur, hominis figura erit, sed non angelorum formam habens. Quomodo igitur ad imagines angelorum illud semen est, quòd secundum similitudinem hominum figuratur? Quid autem cùm spiritale esset, opus ei fuit vt in carnem descenderet? Caro enim eget spiritali, si tamen incipiet saluari, vt in eo sanctificetur & clarificetur & absorbeatur mortale ab* immortali: spiritali autem in totum non est opus eorum quę sunt hîc: non enim nos illud, sed illud nos meliores facit.

De saluatoris & angelorum imaginibus. *De Demiurgi emissione.* *De spiritali imperfecto.* *Semen non angelorum, sed animarum figurã habere deberet.* *1. Cor 15. 2. Cor. 5.*

* inde semel. * formatur. * habeat. * immortalitate.

ANNOTATIONES.

1. Adhuc etiam] *Quatuor propositis quæstionibus, adiectisque iuxta eorum mentem totidem responsis, falsa conuincit esse, quæ comminiscebãtur de matre sua, & eius imagine: de angelorum imaginibus, Demiurgi, & spiritalis imperfecti emissione; atque ex his consequi docet, semen illud non angelorum, sed animarum figuras, debere pre se ferre.*

2. Operosius] *id est, ad res gerendas efficacius & aptius.*

3. In eo] *Ita co. ve. excusi verò eam.*

OSTENSIO QVOD NEQVE CONCEPTIO, neque generatio seminis fuerit.

CAP. XXXIIII.

Si huius seminis participatio maiores reddidisset meliores; Iudæorũ principes Domino credidissent. 1. Cor. 1.

[1] ADhuc autem manifestius qui est de semine ipsorum sermo, arguitur falsus, & à quolibet perspici potest, in eo quòd dicant eas animas quæ habuerint à matre semen, meliores reliquis fieri. Quapropter & honoratas à Demiurgo, & principes & reges & sacerdotes * ordinatos esse. Si enim erat hoc verum, primus vtique Caiphas summus sacerdos & Annas & reliqui summi sacerdotes & legis doctores & principes populi credidissent Domino, in eam cognationem concurrentes, & ante hos etiam Herodes rex. Quoniam autem nec hic, nec summi sacerdotes, nec qui præerãt, neque clari de populo accurrerunt ei, sed è contrario [2] qui erãt in viis mendici sedentes, surdi & cæci, & à reliquis conculcabantur & contemnebantur, quemadmodum & Paulus ait, Videte enim vocationem vestram fratres, quoniam [3] non multi sapientes apud vos, nec nobiles, neque fortes, sed quæ fuerunt contemptibilia mundi, elegit

* ordinatas.

di, elegit Deus. Non itaque erant meliores tales animæ propter seminis depositionem, neque propter hoc honorificabantur à Demiurgo. Et de eo quidẽ, quòd sit regula ipsorum infirma & instabilis, adhuc etiam & vana, *sufficiant quæ dicta sunt.[4] Nec enim oportet, quod solet dici, vniuersum ebibere mare, eum qui velit discere, quoniam aqua eius salsa est. Sed quemadmodum statua de luto facta, colorata autem superficie, vt putetur aurea esse, quæ sit lutea, & quicunque accipiet ex ea particulam qualemcunque, & * exhauriens ostenderit lutum, liberauit eos qui veritatem quærunt à falsa opinione:

* sufficiũt

* exaperiens.

Paucis licet horũ falsitates arguere.

ANNOTATIONES.

1. Adhuc autem] *Initium est capitis 30. in ve. cod. cum eiusdem argumento. Damnat fabulas illas de semine & conceptione, quas circa mediũ capitis primi lib. 1. retulerat.*

2. Qui erant in viis mendici] *Huic simile est illud Tertulliani:* Maior pars credentium, simplices imprudentes, & idiotę. *Item minutij fœlicis in Octauio:* Pars vestrũ & maior & melior, ægetis, algetis, opere, fame, laborãtis, & Deus patitur, &c.

Lib. cont. Prax.

3. Non multi sapientes apud vos] *Verba sunt Apostoli 1. Cor. 1. quæ paulo aliter citat, quam habeat aut vulgata editio, aut contextus Græcus* ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, *atque sic ex græcis legunt Chysostomus & Theodoretus, & ex Latinis Ambrosius & Primasius: sed sensum reddidit Irenæus.*

4. Nec enim oportet] *Elegans planè prouerbium eodem ferè sensu vsurpatum, quo illud est apud Virgiliũ:* Et crimine ab vno, Disce omnes.

QVONIAM EX SOLVTIONE PARAbolarum impropropriam & inconuenientem fictionem suam faciunt.

CAPVT XXXV.

E[1]Odem modo & nos non modicã partem, sed ea quæ sunt maxima continentia regulæ ipsorum resoluentes capitula, omnibus quotquot non seduci scientes volunt, quod est nequam & dolosum & seductorium & perniciosum, de schola eorum qui sunt à Valentino, & à reliquis hæreticorum, quotquot Demiurgum, id est fabricatorem & factorem huius vniuersitatis solum existentem Deum malè tractant, ostendimus, dissolubilem eorum viam manifestantes. Quis enim sensum habens & veritatis vel modicum attingens, sustinebit dicentes super Demiurgum Deum esse alterum patrem, & alterum quidem esse monogenem, alterum autem verbum Dei, quem & in deminoratione emissum dicunt: alterum autem Christum, quem & posteriorem reliquis Æonibus cum Spiritu sancto factum esse dicunt, & alterum Saluatorem, quem ne à patre quidem vniuersorum, sed ab his qui in deminoratione facti sunt Æonibus collatum & congestum dicunt, & necessariè propter deminorationem emissum, vt nisi in ignorantia & deminoratione fuissent Æones secundùm eos, nec Christus emissus fuisset, nec Spiritus sanctus nec Horos, nec Soter, nec Angeli, aut mater ipsorum, nec semen eius, nec reliqua mundi fabricatio, sed fuissent omnia deserta ac destituta tot bonis? Non solùm itaque in fabricatorem tantùm irreligiosi sunt, labis eum dicentes fructũ, sed & in Christum & in Spiritum sanctum, propter labem dicentes [eos] emissos, & Saluatorem autem * finaliter post labem. Quis enim sustinebit reliquum eorum vaniloquium, quòd astutè parabolis adaptare conantes, & se & eos qui sibi credunt in maximam conuertunt impietatem? Quoniam & parabolas & actus Domini impropriè & inconsequẽter inferunt figmento suo, ita ostendimus.

Nec alterũ Deum supra Demiurgum constituere, nec Christũ in plures distrahere decet.

Hæreticè impij in Christũ & Spiritũsanctum.

* similiter.

ANNOTATIONES.

1. Eodem modo] *Initium capitis 31. habet ve. cod. Liquet vero primam hanc sententiam, non fuisse dirimendam à calce præcedentis capitis, sed membro tantum distinguendam. Ostendit porro supra Demiurgum, id est, mundi opificem, aliud numen nullo pacto consistere: nec Christum in quatuor distrahendu; quod ipsos facere supra scripserat, lib. 1. cap. 1.*

OSTENSIO QVOD VNO ANNO NON *præconiauerit Dominus post baptismum, sed omnem [habuisse eum] ætatem.*

CAPVT XXXVI.

[1] Illam enim quam erga duodecimum Æonem dicunt accidisse passionem, conantur ostendere, quòd saluatoris passio à duodecimo Apostolorum facta sit, & in duodecimo mense. Vno enim anno volunt eum post baptismum prædicasse. Sed in illa quæ* profluuium sanguinis patiebatur, manifestè dicunt ostensum: duodecim enim annis passa est mulier, & tangens fimbriam saluatoris, consequuta est sanitatem ab illa virtute, quæ egressa est à saluatore, quam præesse dicunt: illa enim quæ passa est virtus, extensa & in immensum effluens, ita vt periclitaretur & omnem substantiam dissolui, cùm tetigisset primam quaternationem, quæ per fimbriam significatur, stetit, & à passione cessauit. Hoc ergo quod dicunt duodecimi Æonis passionem per Iudam demonstrari, quomodo potest in similitudinem comparari *Iudæ, qui eiectus est de numero duodecimo, nec restitutus est in locum suum? Æon enim, cuius typum Iudam dicunt esse, separata eius Enthymesi restituta est, siue reuocata: Iudas autem abdicatus [est] & eiectus, & in locum eius Matthias ordinatus est, secundùm quod scriptum est, Et episcopatum eius accipiat alius. Debuerunt itaque dicere, duodecimum Æonem eiectum esse de pleromate, & in locum eius alium prolatum siue emissum, si tamen in Iuda ostenditur. Adhuc autem ipse quidem Æon quòd sit passus dicunt, Iudas autem quòd sit proditor. Patiens autem Christus venit ad passionem, & non Iudas, & ipsi confitentur. Quomodo igitur Iudas traditor eius, qui pro nostra salute pati habuit, typus & imago esse poterat [passi] Æonis? [2] Sed neque] Christi passio similis est passioni Æonis, [neque in similibus] facta. Æon enim passus est passionem dissolutionis & perditionis, [ita] vt periclitaretur ipse qui patiebatur & corrumpi: Dominus autem noster Christus passus est passionem validam, & quæ non cederet, non solùm ipse non periclitatus corrumpi, sed & corruptum hominem firmauit robore suo, & [in] incorruptionem reuocauit. Et Æon quidem passus est passionem ipse requirens patrem, & non præualens inuenire: Dominus autem passus est, vt eos qui errauerunt à patre, ad agnitionem, & iuxta eum adduceret: & illi quidem inquisitio magnitudinis patris fiebat passio perditionis, nobis autem Dominus passus, agnitionem patris conferens, salutem donauit: & illius quidem passio fructificauit fructum fœmineum, sicut dicunt, inualidum & infirmũ & informem & inefficacem: istius autem passio fructificauit fortitudinem & virtutem. Ascendens enim in altitudinem Dominus per passionem, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus, & contulit credentibus in se super serpentes & scorpiones calcare, & super omnem virtutem inimici, id est, principis apostasiæ. Et Dominus quidem per passionem mortem destruxit, & soluit errorem corruptionémque exterminauit, & ignorantiam destruxit, vitam autem manifestauit [&] ostendit veritatem, & incorruptionem donauit.

Mat. 9. — *Vanæ probationes ementitæ illius passionis Æonis.* — *Acto 1. Psal. 105.* — *Christi vera passio nihil commune habet, cũ fictitia Æonis passione.* — *Passionis Christi fructus.* — *Psal. 69. Ephe. 4. Mar. 16.*

* fluxum. — * Iudas.

ANNOTATIONES.

1. Illam enim] *Caput 32. inchoatur in ve. cod. cum sua epigraphe. Demonstrat vanas & futiles esse probationes, quibus Æonis duodecimi passiones & angustias asseuerabăt, nec per Iudæ apostasiam ac defectionem ipsas posse confirmari. Demum variis antithesibus ostendit, passionem Domini nostri, nihil commune aut affine habere, cum ficta Æonis passione. Quæ autem hic refelluntur, habes lib. 1. cap. 1. paulò post initium: & lib. 2. ca. 25. 26. 27. 28.*

2. Sed neque] *Expunximus* quæ: *& postea* neq; in similibus, *pro ei* quæ in inuisibilibus *aut. vet. cod. reposuimus.*

QVOMO-

*destruitur.

QVOMODO *DESTRVETVR QVI EST DE *numeris ipsorum & nominibus sermo.*

CAPVT XXXVII.

*sustinuit

ILlorum autem Æon cùm fuisset perpessus ignorantiam *subsistituit, substantiam informem peperit, ex qua omnia materialia opera prolata sunt secundùm eos, mors, corruptio, error, & his similia. Non ergo Iudas duodecimus discipulus typus erat paßi Æonis, sed neque Domini nostri paßio: per omnia enim dißimile, & inconueniens inuicem sibi ostensum est, non solùm in his quæ prædiximus, sed secundùm ipsum numerum. Proditor enim Iudas, quòd sit duodecimus denominatus apostolus in Euangelio [apud omnes consonat,] hic autem Æon non duodecimus, sed trigesimus est: non enim duodecim tantùm Æones voluntate patris prolati sunt, secundum hæc, nec duodecimus ordine emissus est, in trigesimo loco annumerantes eum emissum. Quomodo ergo duodecimus ordine Iudas, eius qui in trigesimo ordine est Æon, potest esse typus & imago? si autem Iudam pereuntem, imaginem Enthymeseos eius esse dicunt, nec sic imago similis erit eius quæ secundùm eum est veritatis. Enthymesis enim separata ab Æone ipsa *propterea formata à Christo, de hinc prudens facta à Saluatore, & omnia quæ sunt extra pleroma operata, secundùm imaginem eorum qui sunt in pleromate, in nouißimo in pleroma recepta dicitur ab his, & secundùm coniugationes vnita saluatori *eius qui ex omnibus factus est. Iudas autem semel eiectus, nunquam reuertitur in discipulorum numerum: alioquin nunquam alius in locum eius annumeraretur. Et Dominus autem dixit de eo, Væ homini per quem Filius hominis tradetur: & melius erat ei si non natus fuisset: & filius perditionis dictus est ab eo. Si autem non separatæ ab Æone Enthymeseos dicunt Iudam esse typum, sed perplexæ ei paßionis, nec sic numerus *duodecimus numero trium poßunt esse typus. Hîc enim Iudas eiectus est, & Matthias pro eo ordinatus: illic autem Æon periclitatus dissolui, & perisse dicitur, & Enthymesis & paßio: separatim enim Enthymesin quoque [à] paßione secernunt, & faciunt Æonem quidem restitui, Enthymesin autem formari, paßonem verò ab his separatam esse materiam. Tribus itaque existentibus his, Æone & Enthymesi & paßione, Iudas & Matthias, duo existentes, non poßunt typus esse. Si autem duodecim Apostolos dicunt typum esse illius solius duodecim Æonum prolationis, quam homo cum Ecclesia protulit, & reliquorum decem Æonum, qui, vt dicunt, à verbo & vita prolati sunt, dent typum alios decem Apostolos. [2] Irrationabile] est enim iuniores quidem Æones, & propter hoc minores ostendi à Saluatore per electionem Apostolorum: seniores autem horum, & ob hoc meliores, non iam præostendi, cùm poßit Saluator, si tamen Apostolos ideo elegit, vt per eos ostendat Æonas qui sunt in pleromate, & alios decem Apostolos eligere: & ante hos quoque alios octo, vt illam principalem & primam ostendat ogdoadem, per Apostolorum numerum typum factum poßit ostendere, neque *secunda decade: post enim duodecim Apostolos LXX alios Dominus noster ante se misisse inuenitur, septuaginta autem nec octonario numero neque denario, nec trigenario typus esse poßunt. Quæ igitur causa est *iuniores quidem, sicut prædixi, *Æones per Apostolos ostendi, meliores autem, ex quibus & hi facti sunt, non iam præfigurari? & duodecim autem Apostoli, si propter hoc electi sunt, vt per eos numerus duodecim Æonum significetur, & septuaginta in typum Aeonum septuaginta electi esse debuerunt, non iam triginta numero Aeonas, sed octoginta & duos factos dicant. Qui enim secundùm typum eorum qui in pleromate sunt Aeonum, electionem facit Apostolorum, nunquam aliorum quidem faceret, aliorum verò non faceret, sed per omnes Apostolos tentasset seruare imaginem, & ostendere typum eorum qui sunt in pleromate Aeonũ.[3] Sed neque de Paulo qui-

Marginalia: *postea. *ei. *duodecim. *secũdæ. *minores *Aeonas

Iudas non potuit esse typus paßi Aeonis, nec Enthymeseos eius.

Luc. 22.

Nec decem, nec duodecim Apostoli, nec septuaginta discipuli, Aeonũ typum fuerũt.

Luc. 10. Mat. 10.

dem tacendum eſt, ſed exigendum ab his in cuius Æonis typum Apoſtolus nobis traditus eſt: niſi fortè in ſaluatoris compoſiti eorum * qui & omnium collatio ſubſiſtit, * quiete ex omniũ collatione. quem & omnia nuncupant, eo quòd ſit ex omnibus: de quo & Heſiodus poeta ſplendidè ſignificauit, Pandoram, id eſt Omniũ munus, nominans eum, ob hoc quòd ex omnibus optimum munus in eo ſit collatum. In quibus ratio hæc eſt. [4] Hermes (ſicut Græco ſermone exprimitur) Αἱμυλίους τε λόγους καὶ ἐπίκλοπον ἦθος ἐς αὐτοὺς κάτθετο: Vt hoc ipſo Latino ſermone dicamus, Fraudulentiæ, ſiue ſeductionis, verba & ſubinuolantes mores indidit eorum ſenſibus, ad ſeducendum ſtultos hominum, vt credant figmentis eorum. Mater enim, hoc eſt Leto, occultè commouit eos, vnde & Leto nuncupata eſt ſecundùm Græci ſermonis ſignificantiam, [eo] quòd occultè homines commoueret, neſciente Demiurgo enunciare profunda & inenarrabilia myſteria prurientibus aures, & non ſolùm per Heſiodum hoc operata eſt mater eorum myſterium dici, ſed & Pindari lyrici ſapienter valde, vt * cælet Demiurgo in [5] Pelope, cuius caro in partes à patre diuiſa eſt, & ab omnibus diis collecta & allata & cõpacta, Pandoram hoc modo ſignificauit, ex qua & iſti compuncti eadem ſecundùm eos dicentes, eiuſdem generis & ſpiritus ſunt cum illis. * decet.

Saluator cõfict⁹ à Gnoſticis, eſt Pãdora Heſiodi.

ANNOTATIONES.

1. Illorum autem] *Perſequitur inſtitutam confutationem ficticiæ Æonis paſsionis, docens Iudam illius typum non fuiſſe, cum duodecimus Apoſtolorum fuerit, Æonem vero trigeſimo loco conſtituerent: ſed neque illius Enthymeſeos, cum in Pleroma redierit, hic vero nuſquam poſtea cum Apoſtolis numeratus ſit: tantumdem deinceps facit de duodecim Apoſtolis, ſeptuaginta diſcipulis, & B. Paulo, ob nullas Aeonum emiſsiones figurandas electos fuiſſe à Chriſto Domino oſtendens. Poſtremò figmentum de Saluatore, quem* τὸ πᾶν *nominabant, diſſoluit, nihil aliud quàm poëticum mendacium eſſe confirmans.*

2. Irrationabile] *Caput 33. ſignat vet. co. cum argumento ſupra ſcripto. Expunximus* Inenarrabile.

3. Sed neque de Paulo] *vet. cod. hîc 34. caput exorditur.*

4. Hermes] *Hic philoſophus in Aegypto poſt Moſem claruit, &* τρισμέγιστος, *id eſt, ter maximus vocatus fuit: quin & Moſem ipſum Hermetem eſſe, qui propter literarum inuentionem id nomen apud Aegyptios conſequutus ſit, apud Euſebium lib. 1. de prepara. Euang. cap. 6. putat Eupolemus. Ab ipſo conſcripta feruntur Pymander, Aſclepius, & Iatromathematica. Plura de eodem habet Auguſtinus 8. de ciuit. cap. 23. 34. 26. Notandum autem Heſiodum poëtam in Operibus, totũ iſtud carmen ad verbum, tranſcripſiſſe: quo loco Mercurij donum in Pandoram proponit his verbis:*

Ἐν δ' ἄρα οἱ στήθεσσι διάκτορος ἀργειφόντης,
ψεύδεά θε αἱμυλίους τε λόγους καὶ ἐπίκλοπον ἦθος
τεῦξε.

5. Pelope] *Pelops Tantali Phrigiæ regis filius fuit, cuius pater, cum Deos in terris vagantes hoſpitio & cõuiuio excepiſſet, vt certo aliquo argumento diuinitatẽ eorum experiretur, Pelopem filium membratim diſſectum illis epulandum appoſuit; à cuius eſu cum cæteri Dij abhorrerent, ſola Ceres humerum dextrum abſumpſit: Iuppiter verò miſertus, vtque Deitatis ſuæ ſpecimen præberet, collectis partibus omnibus fingitur ad vitam illum reuocaſſe. Poſt Pindarũ, huius rei meminit Oroſius lib. 1. cap. 12. & Tatianus oratione contra Græcos.*

QVONIAM SECVNDVM LEGEM NEque imagines neque figuræ exiſtunt plenitudinis ipſorum, ſed nec figuræ eſſe poſſunt. * Quomodo.

CAPVT XXXVIII.

Commentũ de triginta Æonibus profligatur.

QVia autem & trigenarius numerus eorum omnes excedit, ſecundùm eos, aliquando quidem paucis, aliquando autem plurimis Æonibus ſtatim im pleromate inuentis oſtendimus. Non ergo triginta Æones ſunt, nec ob hoc Saluator triginta annorum exiſtens venit ad baptiſmum, vt oſtenderet tacitos Æones eorum triginta, alioquin ipſum primum erunt diſcernentes & eiicientes de pleromate omnium. Duodecimo autem menſe dicunt eum paſſum, vt ſit anno vno poſt baptiſmum * prophetia.
Iſa. 61. 2. prædicans, & ex * propheta tentant hoc ipſum confirmare: ſcriptum eſt enim, * Vocate * Vocate.

annum Domini acceptum & diem retributionis: verè cæcutientes, qui profunda Bythi adinuenisse se dicunt, & non intelligentes ab Esaia dictum annum * Domino acceptabilē, nec diem retributionis. Neque enim de die quæ duodecim horarum habet spatium dictum est in propheta, nec de anno duodecim mensium habente mensuram. Quia enim prophetæ in parabolis & allegoriis, & non secundùm sonum ipsarum dictionum [2] plurima] dixerunt, & ipsi confitentur. Dies ergo retributionis dictus est, in qua retribuet Dominus vnicuique secundùm opera sua, hoc est iudicium. Annus autem Domini acceptabilis, tempus hoc, in quo vocantur ab eo hi qui credunt ei, & acceptabiles fiunt Deo, hoc est, omne ab aduentu eius tempus, vsque ad consummationem, in quo vt fructus eos qui saluantur acquirit. Sequitur enim secundùm dictionem prophetæ annum dies retributionis, & erit mentitus propheta, si anno tantummodo Dominus prædicauit, & de eo dicit. Vbi est enim dies retributionis? transiuit enim annus, & nondum dies retributionis est, sed adhuc solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. & persecutionem quidem patiuntur iusti, & affliguntur & occiduntur, in abundantia autem sunt peccatores, & [cum] cithara & psalterio bibunt, opera autem Domini non intendunt: debent autem secundùm dictionem copulari, & sequens esse anno dies retributionis. Dictum est enim, * vocate annum Domini acceptum & diem retributionis. Bene itaque intelligitur tempus hoc in quo vocantur & saluantur Domino, annus Domino acceptus: quem subsequitur dies retributionis, id est iudicium: & non solùm autem annus tempus hoc dicitur, sed & dies nominatur & à propheta & à Paulo: in quibus & Apostolus memor scripturæ, in Epistola [quę est] ad Romanos ait, Sicut scriptum est, Propter te morte afficimur tota die, estimati sumus vt oues occisionis. Nunc autem tota die pro omni hoc tempore dictum est, in quo persequutionem patimur, & vt oues occidimur. Sicut ergo dies hæc non illam quæ in XII horis substitit, significat, sed [3] omne [tempus] in quo patiuntur & interficiuntur propter Christum credentes ei: ita & illic annus non qui [est] ex duodecim mensibus dicitur, sed omne fidei tempus, in quo audientes prædicationem credunt homines, & acceptabiles Domino fiunt, qui se ei copulant.

*Domini — *vocare.

Luc. 4. — Prophetarū phrasis. — Locus Esaiæ explicatur. — Math. 5. — Sors piorū. — Rom. 8. Psal. 43. — Annus acceptabilis.

ANNOTATIONES.

1. Quia autem] *Trigesimum quintum caput notat ve.co. cum affixa ibidem epigraphe. Probat Irenæus, nec triginta Æones illos, quorum de inuentione tantopere sibi placebant, alicubi consistere, nec per annum trigesimum, quo Christus adiit baptisma Ioannis, eos representari. Locum autem Esaiæ, quo perperam probare nitebantur, Dominum mense duodecimo à baptismate passum, religiose explicat de tempore legis Euāgelicæ & gratiæ, dieq́ extremi iudicij, quem postea Hieronymus, & Cyrillus in Esaiæ cap. 61. sunt imitati. Quæ hîc refelluntur, enarrauit lib. 1. ca. 1. vbi & aliquid de Tertulliano, & Clemente Alex. annotauimus.*

2. Plurima] *Expunximus* pleroma.

3. Omne tempus] *Codices excusi* omne tēporis.

QVOMODO OMNIS NVMERVS CONSTARE POTEST EX SCRIPTURIS, & TYPUS DICI OMNIS ARGUMENTI.

CAPVT XXXIX.

EST autem valde admirari, quónam modo profunda Dei adinuenisse se dicentes, non scrutati sunt in Euangeliis, quoties secundùm tempus * paschale Dominus post baptisma ascenderit in Hierusalem, secundùm quod moris erat Iudæis, ex omni regione, omni anno, tempore hoc conuenire Hierusalem, & illic diem festum paschæ celebrare. Et primùm quidem vt fecit vinum ex aqua in Cana Galilææ, ascendit in diem festum paschæ. * Quoniam & scriptum est, quia multi crediderunt in eum, videntes signa quæ faciebat, sicut Ioannes Domini discipulus meminit. Dehinc iterum subtrahens se inuenitur in Samaria, quando & cum Samaritana disputabat: & filium centurionis absens verbo curauit, dicens, Vade: filius tuus viuit. Et post hæc iterum secūda vice ascendit in diem festum paschæ in Hierusalē, quādo paralyticū qui iuxta natatoriā iacebat XXXVIII annos, curauit, iubens vt surgeret

*paschæ. — *quando.

Christus ter ascēdit Hierosolymam ad diem festū Paschæ. — Ioan. 2. — Ioan. 4. — Luc. 7. — Ioan. 5.

& auferret grabbatum ſuum,& iret: & * inde ſecedens trans mare Tyberiadis,vbi & cùm multa turba eum fuiſſet ſequuta, de quinque panibus ſatiauit omnẽ illam multitudinem, & ſuperauerunt duodecim cophini fragmentorum. Deinde cùm Lazarum ſuſcitaſſet ex mortuis, & inſidiæ fierent à Phariſæis, ſecedit in Effren ciuitatem, & inde ante ſex dies paſchæ veniens in Bethaniam ſcribitur, & de Bethania aſcendens in Hieroſolymam, & manducans paſcha, & ſequenti die paſſus. Quoniam autem tria hæc paſchatis tempora, non ſunt vnus annus,omnis quilibet cõfitebitur. Et ipſum autem menſem in quo paſcha celebratur,in quo & paſſus eſt Dominus, non duodecimum,ſed primum eſſe,qui omnia ſe ſcire iactant, ſi neſciunt, à Moyſe poſſunt diſcere. Falſa ergo oſtenſa eſt & anni & duodecimi menſis abſolutio dierum, & debent aut abſolutionem ſuam, aut Euangelium reprobare: alioquin quomodo vno anno tantùm Dominus prædicauit, triginta quidem annorum exiſtens cùm veniret ad baptiſmum,deinde magiſtri ætatem perfectam habens, venit Hieruſalẽ, ita vt ab omnibus iuſtè * audiretur magiſter: non enim aliud videbatur & aliud erat,ſicut inquiunt qui putatiuum introducunt,ſed quod erat,hoc & videbatur. Magiſter ergo exiſtẽs magiſtri quoque habebat ætatem, non reprobans nec ſupergrediẽs hominẽ, neque ſoluens ſuam legem in ſe humani generis, ſed omnem ætatem ſanctificãs per illã quę ad ipſam erat ſimilitudinẽ. Omnes enim venit per ſemetipſum ſaluare:omnes inquam, qui per eum renaſcuntur in Deum,infantes & paruulos,& pueros,& iuuenes,& ſeniores. Ideo per omnem venit ætatẽ,& infantibus infans factus,ſanctificans infantes, in paruulis paruulus, ſanctificans hanc ipſam habentes ætatẽ, ſimul & exemplũ illis pietatis effectus, & iuſtitiæ & ſubiectionis. [in] iuuenibus iuuenis, exemplum iuuenibus fiens, & ſanctificans Domino. Sic & ſenior in ſenioribus,vt ſit perfectus magiſter in omnibus,non ſolùm ſecundùm expoſitionẽ veritatis,ſed ſecundùm ætatẽ ſanctificans ſimul & ſeniores, exemplum ipſis quoque fiens: deinde & vſque ad mortẽ peruenit, vt ſit primogenitus ex mortuis, ipſe primatum tenens in omnibus, princeps vitæ, prior omnium,& præcedens omnes. Illi autem vt figmentum ſuum, de eo quod eſt ſcriptum, vocare annum Domini acceptũ, affirment, dicunt vno anno eum prædicaſſe, & duodecimo menſe paſſum, contra * ſemetipſos obliti ſunt ſoluentes eius omne negocium, & magis neceſſariam, & magis honorabilem ætatem eius auferentes, illam, inquam, prouectiorem, in qua edocens præerat vniuerſis. Quomodo enim habuit diſcipulos, ſi non docebat? quomodo autem docebat, magiſtri ætatem non habens? Ad baptiſmum enim venit nondum qui triginta annos ſuppleuerat, ſed qui inciperet eſſe tanquam triginta annorum. Ita enim, qui eius annos ſignificauit Lucas, poſuit, IESVS autem erat quaſi incipiens triginta annorum cùm veniret ad baptiſmum, & à baptiſmate vno tantùm anno prædicauit, complens trigeſimum annum,paſſus eſt, adhuc iuuenis exiſtens,& qui necdum prouectiorem haberet ætatem.[2] Quia autem triginta annorum ætas * primæ indolis eſt iuuenis, & extenditur vſque ad quadrageſimum annum, omnis quilibet confitebitur,à quadrageſimo aut quinquageſimo anno declinat iam in ætatẽ ſeniorem, [3] quam habens Dominus noſter docebat, ſicut Euangelium & omnes ſeniores teſtantur, qui in Aſia apud Ioannem diſcipulũ Domini conuenerunt, idipſum tradidiſſe eis Ioannem. Permanſit autem cum eis vſque ad Traiani tempora. Quidam autem eorum non ſolum Ioannem,ſed & alios Apoſtolos viderunt,& hæc eadem ab ipſis audierunt,& teſtantur de huiuſmodi relatione.

Ioan.11.

Magiſtri ætatem habuit Chriſtus,qui & omni ætati ſeſe accommodauit.

Senectus honorabilis.

Luc.3.

Næuus de ætate Chriſti.

* iterum.

* audiret.

* ſemetipſum.

* prima.

ANNOTATIONES.

1. Eſt autem valde] *Trigeſimum ſextum caput ſignat ve.cod.cum ſuo argumento,quod hîc certè melius cõueniret, cùm apertis teſtimoniis cõprobet, Chriſtum plus vno & duobus annis docuiſſe.*

2. Quia autem] *Paulò aliter ex Hypocrate hominis ætates enumerat Philo:* In hominis natura, *ait*, ſeptẽ ſunt, tempora quas ætates vocant: Infans, puer, adoleſcens, & reliquæ. Infans eſt donec intra ſeptennium dentes amittat: puer vſque genituræ excretionem ad geminatum ſeptennium: adoleſcens, vſque ad barbæ hirſutiem, ad annum ter ſeptimum: vir vſque vndequinquageſimum ad ſepties ſeptimum. Quicquid vero deinceps ſequitur, ad ſenium pertinet. *Ei ſubſcribit Macrobius lib.1.in Somnium Scipionis cap.6.*

Lib de mūdi opif.

3. Quam habens Dominus] *Diſertis verbis affirmat Chriſtum vltra quadrageſimum aut etiam quinquageſi-*

quinquagesimum annum docuisse, idque scripturis & rationibus, sed imbecillis, confirmare nititur: quod communi Ecclesiæ iudicio non est receptum. Candidè autem de beatissimo martyre sentiẽdum, quod impetu ipso refellendi Gnosticos, qui annum trigesimum primum illum non excessisse dicebant, in partem contrariam delatus est. Sãctissimis enim & doctissimis hoc non raro contigisse, ipsa luce manifestius est. Itaque hinc apparet, Authorem Methodi ad facilem historiarum cognitionem, (Cap. 7.) *quantumuis variæ lectionis famam sectetur, Irenæum nunquàm legisse: qui eum ad vnum & triginta annos tantũ vixisse Christum asserentem facit; quod tam apertè & pertinaciter aduersus Gnosticos oppugnat. Præstitisset hominem eo libro (ne dicam cætera) vel sanctis patribus saltem pepercisse. At Epiphanius contra hæresim 51: diligenti annorum per Consules supputatione, rectissimè colligit passum Christũ anno ætatis trigesimo tertio. Quod etiam Ignatius Ioannis auditor, testis omni exceptione maior, diligenter notauerat epistola ad Trallianos:* Annos agens triginta, *ait*, Dominus, baptisatus est à Ioãne verè ac non opinione, & tribus annis prædicato Euangelio ac factis signis & prodigiis, tãdem à pseudoiudæis, & Pilato præside iudicatus est, mortuus, & sepultus.

DE DIEBVS ET HORIS, ET MENSIBVS, ET vocabulis, & syllabis, de Amen, & de nonagintanouem ouibus, ex quibus vna periit, & inuenta est.

CAPVT XL.

QVibus magis oportet credi? [1] Vtrum ne his] talibus, an Ptolemæo, qui Apostolos nunquam vidit, vestigium autẽ Apostoli [2] ne in somniis quidem assequutus est? Sed & ipsi autem qui tunc disputabant cum Domino Iesu Christo Iudæi apertissimè hoc ipsum significauerunt. Quando enim eis dixit Dominus, Abrahã pater vester exultauit vt videret diem meum, & vidit & gauisus est, responderũt ei, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? (Ioan. 8.) Hoc autem consequenter dicitur ei qui iam XL annos excessit, quinquagesimum autem annum nondum attigit, non tamen multum à quinquagesimo anno * abstitit. (* absistat.) Ei autem qui sit XXX annorum diceretur vtique, Quadraginta annorum nondum es. (Argumentum ex loco Io. de Aetate Domini, sed infirmum.) Qui [enim] volebant eum mendacem ostendere, non vtique in multum extenderent annos vltra ætatem, quàm eum habere conspiciebant, sed proxima ætatis dicebant, siue *rescientes ex conscriptione census, siue coniicientes secundùm ætatem, quam videbant habere eum * super quadraginta, sed vt non qui esset triginta annorum. (* verè scientes. * supra.) Irrationabile est enim omnino viginti annos mentiri eos, volentes eum iuniorem ostendere temporibus Abrahæ. Quod autem videbant, hoc & loquebantur: qui autem videbatur: non erat putatiuus, sed veritas. Non ergo multum aberat à quinquaginta annis: & ideo dicebant ei, Quinquaginta annorum nondum es & Abraham vidisti? Non ergo anno vno prædicauit, nec duodecimo mense anni passus est. (Non vno anno tantũ Christ' prædicauit.) Tempus enim à trigesimo [anno] vsque [ad] quinquagesimum, nunquam erit vnus annus, nisi si apud Æones eorum tam magni anni sunt deputati his qui apud Bythum in pleromate ex ordine resident, de quibus & [3] Homerus poeta dixit, & ipse inspiratus à matre eorum erroris, Οἱ δὲ θεοὶ πὰρ Ζηνὶ καθήμενοι ἠγορόωντο Χρυσέῳ ἐν δαπέδῳ. Quod Latinè interpretabimur, Dij autẽ apud Iouem considentes tractabant in aureo loco. (Duodecimi Aeonis insana probatio.) [4] Sed & de illa muliere quæ profluuio sanguinis laborans, tetigit fimbriam vestimenti Domini, & sanata est, aperta est eorum ignorantia. Dicunt enim per eam ostendi passam illam duodecimam virtutem, & in infinitum defluxam, id est, duodecimum Æonem, primùm quidem quia secundùm sectam eorum duodecimus non est iste Æon, sicut ostendimus. Vt autem ex superfluo eis & hoc detur, duodecim Aeonibus existentibus, vndecim quidem impassibiles perseuerasse dicuntur, duodecimus autem passus: mulier autem è contrario duodecimo anno sanata, manifestũ est quoniã [5] vndecim] quidem annis habuit perseuerantẽ passionẽ, duodecimo autem sanata est. Siquidem vndecim Aeones in passione insanabili fuisse dicerentur, sanatus autem duodecimus, suasorium erat dicere typum eorum esse mulierem. Quia autẽ hæc vndecim quidẽ annis passa est, & non est sanata, duodecimo autem anno sanata est, quomodo potest esse typus duodecimi Aeonis, ex quibus vndecim omnino nihil passi sunt, solus autem duodecimus participatus est passionem? Typus enim & imago secundùm materiam & secundùm substantiam aliquoties à veritate diuersus est, secundùm autem habitum & lineamentum debet seruare similitudinem, & similiter ostendere (Typus in quibus debet conuenire.)

per præsentia illa quæ non sunt præsentia. Et non solùm in hac muliere anni infirmitatis descripti sunt, quos coaptari dicunt figmento suo, sed ecce & alia mulier similiter XVIII annis infirmata, sanata est, de qua Dominus ait, Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligauit [6] Satanas] decem & octo annis, non oportebat solui in die sabbati? Si ergo illa typus erat duodecimi Æonis pasßi, & hæc typus esse decimi octaui Æonis pasßi debet: sed non habent ostendere: alioquin prima & principalis eorum ogdoas connumerabitur compasßis Æonibus. Sed & alius autem quidam sanatur à Domino XXXVIII annos habens in sua pasßione, & trigesimum & octauum passum Æonem dicant. Si enim quæ à Domino facta sunt, * typos esse dicunt eorum quæ sunt in pleromate, typus in omnibus debet seruari. Sed neque eam quæ post XVIII annos curata est, nec eum qui post XXXVIII annos curatus est, possunt adaptare suo figmento. Insulsum autem & inconueniens est * omnino dicere in quibusdam quidem seruasse typum Saluatorem, in quibusdam autem non seruasse: dißimilis ergo & mulieris typus, [7] negotio eorum] ostenditur. Adhuc autem & falsum demonstrat commentum eorum & instabile figmentum eorum, etiam hoc ipsum quòd per numeros aliquando quidem & per syllabas nominum, aliquando autem & per syllabarum literas, aliquando verò & per numeros, qui secundùm Græcos in literis continentur, tentant inferre probationes, apertissimè consternationem, siue confusionem, & instabilitatem scientiæ eorum & extortum * demonstrant. Iesus enim nomen alterius linguæ existens, ad Græcorum numerum transferentes, aliquando quidem episemon esse dicunt, sex habens literas, aliquando autem plenitudinem ogdoada [8] DCCC] XXXVIII numerum habens. Græcum autem nomen eius, quod est Soter, id est Saluator, quia non conuenit figmento eorum, nec secundùm numerum, nec secundùm literas, tacuerunt. Et quidem si ex prouidentia patris dominica nomina accepissent, per numerum & per literas significantia numerum in pleromate, Soter nomen Græcum existens, secundùm Græcitatem, & per has literas & per numeros pleromatis debuit ostendere mysterium: sed non ita habet, quia quidem quinque inest literarum numerus, aut ex quadringentis octo.

Luc. 13.

Io. 5.

* typum.

* omni modo.

Vana est probatio quæ fit per literas, syllabas, & numeros.

* demonstrat.

Nomen Iesus, ineptè ad Græcorũ numerum transferebant.

ANNOTATIONES.

1. Vtrumne his] *Expunximus* hisne *autho. ve. co.*
2. Ne in somniis quidem] *Prouerbium est sacris & prophanis omnibus frequentißimum. Theocritus in Bucolisco:* μηδ' ἐν ὀνείροις, *neque in somniis. Plutarchus libello aduersus Stoicos:* οὐδ' ὀνείρατα, *nec per somnia. Chrysostomus aduersus Iudæ.* οὐδ' ὡς ὄναρ. *Indicat autem Irenæus Ptolemæum hæreticum nulla ratione Apostolicam doctrinam attigisse.*
3. Homerus poeta] *Locus est Illiados. Δ. vbi post singulare certamen Menelai & Paridis, Deos concilia agitasse, & ordine consedisse fingit.*
4. Sed & de illa muliere] *Caput* 37. *hic signat vet. cod.*
3. Vndecim] *Deleuimus* xij. *autho. veteris cod.*
6. Satanas] *Expunximus* sanatas.
7. Negotio eorum] *Ita ve. codex: excusi* negatio Æonum.
2. DCCC] *Codices excusi* dat.

Cócione 3.

OSTENSIO QVOD NEC SECVNDVM formam pleromatis eorum facta sint quæ facta sunt, neque rursus variè & prout euenit.

CAPVT XLI.

H [1] Æc autem in nullo communicant pleromati eorum, non ergo vera est illa quæ ab eis in pleromate dicitur negotiatio. Iesus autem nomen secundùm propriam Hebræorum linguam, literarum est duarum & dimidiæ, sicut periti eorum dicunt, significans Dominum eum qui continet cœlum & terram, quia Iesus secundùm antiquam Hebraicam linguam cœlum est, terra autem iterum sura * vsser dicitur. Verbum ergo quod cœlum & terra habet, ipse est Iesus. Falsa est ergo & [2] episemi eorum redditio, & numerus, eorum euersus est manifestè. Secundùm * autem propriam eorum linguam quinque literarum est Græco vocabulo Soter: Iesus autem iterum secũdùm Hebraicam linguam duas & [3] dimidiam habet literas [4] Sion [5] Ruit ergo numerus calculi qui est Iudaicè LXXXVIII. Per omnia autẽ Hebræorũ literę non cõueniunt

Nominis Iesu Hebraicæ literæ, Græcis non planè conueniunt.

* vser.

* enim.

niunt numero Græcorum, quæ maximè deberent [6] antiquiores & firmiores exiſtentes, ſaluare ſupputationem nominum. Ipſæ enim antiquæ & primæ Hebræorum literæ & ſacerdotales nuncupatæ, [7] decem quidem ſunt numero, ſcribũtur autem quæque per quindecim, nouiſſima litera copulata primæ. Et ideo quidem quædam [8] ſecundùm ſubſequẽtiam ſcribunt, ſicuti & nos, quædam autem retrorſum à dextra parte in ſiniſtram partem retorquentes literas. Chriſtus autem ſupputationem nominis conuenientem Æonis pleromatis eorum habere debuit, qui ad ſtabilitatem & correctionem pleromatis eorum prolatus eſt, ſecũdùm quod dicunt. Et pater autem ſimiliter [& per] literas & per numerũ, continere debuit numerum eorum, qui ab eo prolati ſunt Æonum, ſed & Bythus ſimiliter: nihilominus autem & vnigenitus, & maximè autem ſuper omne nomen quod dicitur Deus, quod & ipſum Hebraicè [9] Barneth dicitur, & duas & dimidiam habet literas. Ex hoc ergo quòd firmiora nomina ſecundùm Hebraicam & Grçcitatis linguam, nec ſecundùm numerum literarum, nec ſecundùm ſupputationem conueniunt figmento eorũm, manifeſta eſt de reliquis impudenter extorta ſupputatio. [10] Etenim ex lege eligentes quæcunque concurrunt ſectæ eorum numero, tentant violenter probationes facere. Si autem erat propoſitum matri eorum, ſiue ſaluatori, per Demiurgum τυπους eorum quæ ſunt in pleromate oſtendere, in verioribus & ſanctioribus fieri τυπους fuiſſent operati, & maximè autem [in] ipſa arca teſtamenti, per quam & omne tabernaculum teſtimonij compoſitum eſt. Facta eſt autem hæc, longitudo quidem eius cubitis duobus & dimidio, latitudo autẽ eius vno cubito & dimidio, [11] & altitudo cubito vno & dimidio] numerus autem iſte cubitorum in nullo conuenit figmento eorum, per quem maximè typus oſtendi debuit. Et propitiatorium autem ſimiliter in nullo conuenit expoſitionibus eorum. Adhuc autem & menſa propoſitionis duobus cubitis longitudo, & vnius [cubiti] latitudo, altitudo [autem] eius vnius cubiti & dimidij. [12] Hæ ante] ſancta ſanctorum, per quæ ne vna quidem quantitas numeri [ſignificantiam] quaternationis, ſiue octonationis, aut [reliqui] pleromatis eorum continet. Quid autem candelabrum ſeptem quidem habens [13] calamiſcos, lucernas autem ſeptem: etſi quidem ſecundùm typum factum fuiſſet, calamiſcos octo totidémque lucernas habere debuit, ad typum primæ octonationis, quæ præfulget in Æonibus, & illuminat omnem plenitudinem. Atria autem decem exiſtẽtia diligenter numerauerunt, typum ea dicentes decem Æonum, pelles autem iam non numerauerunt ſecũdùm numerum vndecim factas, ſed neque ipſorum atriorum magnitudinem menſi ſunt viginti & octo cubitorum longitudinem vnumquodque atrium habens. Et columnarum longitudinem factam decem cubitorum exponunt propter decadem Æonum. Latitudo autem vnius & dimidij cubiti erat vniuſcuiuſque columnæ, nõ iam exponunt, neque numerum omnium columnarum, neque ſerrarum earum, quoniam nòn communicat argumẽto eorum. Quid autem oleum vnctionis, quod omne tabernaculũ ſanctificauit? Fortaſſe latuit Saluatorem, aut * dormiente matre eorum Demiurgus à ſemetipſo * dependere præcepit, vnde & diſſonat ad pleroma eorum, [14] ſmyrnæ quidem habens ſiclos quingẽtos, [15] ireos D· [16] cinamomi CCL. [17] calamiſci CCL. & ſuper hæc oleum, ita vt ex quinque commixtionibus ſubſiſtat. Et incenſum autem ſimiliter de [18] ſtacte [19] & vngula, [20] & galbano, [21] & hedyoſmo, [22] & thure, quæ in nullo communicare poſſunt neque commixtionibus, neque pondere, argumento eorum. Irrationabile eſt ergo & omnino ruſticanum in ſublimibus quidem & elegantioribus legis non ſeruatos eſſe typos, in cæteris autem, ſicubi aliquis numerus concurrit cum his quæ ipſi dicunt, typum eſſe aſſeuerare eorum quæ ſunt in pleromate, cùm omnis numerus multifariè ſcripturis ſit poſitus: ita vt poſſit qui velit non ſolùm octonationem & decadem, & duodecada, ſed quemlibet ex ſcripturis conſtituere numerum, & hunc typum eſſe commentati à ſe erroris.

Ironicῶs loquitur.

Typi Moſaici eorum numeris raro conueniunt.

*dormiẽtem à. * deponere.

Exod. 30.

ANNOTATIONES.

1 Hæc autem in nullo communicant] *Scopus Irenæi in hoc capite eſt, vt oſtendat Gnoſticos turpiter hallucinari, & alus impudenter imponere, quin ex nominis græci ιησοῦς ſyllabis, literis, & numeris ipſis reſpondentibus confirmare figmenta ſua nitebantur. propterea quod nomen illud hebræum ſit, cuius literæ hebraicæ non conueniunt cùm literis græcis neque cum earumdem numero: atque hoc vnum præcipuè conſiderandum & diſcendum hoc capite exiſtimo. Cæterùm quæ de nominis* Ieſu *hæbraicis literis, origine, & ſignificatione ſcribit, ipſum videlicet eſſe duarum literarum & dimidiæ, cœlũmque ſignificare; non ſatis aſſequor. Etenim certiſſimũ eſt nomẽ*

Iesu *Hebræum esse, deductum à* ישע Iascha *quod est, saluauit: & sic scribi* ישוע *quatuor literis, quæ numerum 386. faciunt. Nam ratione arithmetica, ioth continet* 10 ש *schin* 300. ו *vau* 6. ע *aiin* 70. ἰησοῦς *autē Græcorum supputatione* 886. *reddit; quandoquidem* ι. 9. η. 7. σ. 200. ο. 70. υ. 400. σ. 200. *cōtinet. Sed neque satis video quid affine habeat nomen* Iesu *cum nomine cæli aut terræ:* ישוע *cum* שמים *&* ארץ *vel quo pacto nomen* Sion *in nomine* Iesu *comprahendatur. Nullo etiam idiomate* Sura Vsser, *siue* Vser *dicitur terra. Oportet igitur vel ab aliqua Cabala nobis adhuc ignota, hæc desumpsisse Irenæum: vel quod magis mihi probatur, à quibusdam Iudæorum Rabbinis, quos consuluerit, deceptum fuisse, veluti initio capitis subindicare videtur, dum scribit:* sicut periti eorum dicunt. *Pro suo enim odio in Christum, & nos, qui eius censemur nomine, solent impuri verpi illi multa confingere, & audacter obtrudere, quibus fidem nostram obscurent; quod facilè colligas ex locis Isaiæ, Hieremiæ, Dauidis, Esdræ audaci sacrilegio obtruncatis & mutilatis ab illis, vti probat & conuincit Iustinus martyr in Dialogo.*

2. Episemi eorum) ἐπίσημον *propriè significat vmbilicum clypei, notam, signum, maculam: sed his in locis accipitur pro nota numerali, quæ sex indicat.*

3. Et dimidiam] *Dimidias literas appellant* י *Iod, &* ו *vau, quòd cæteris breuiores sint ac minores: atque ex illis reliquas omnes factas esse plerique Hebræorum opinantur.*

4. Sion] *Dictionem istam ignorat penitus vetus codex; nec facilè apparet quid sibi hoc loco velit.*

5. Ruit ergo] *Veteris codicis aliquantum diuersa est lectio hoc pacto:* Corruit ergò numerus calculi quem M. D CCC lxxxviij. & per omnia, &c.

6. Antiquiores] *Hebraicas literas reliquas omnes inuentione & vsu præcessisse, varijs coniecturis permotus post Irenæum asserit Eusebius. Suidas illarum sicuti aliarum omnium artium inuentores facit Adamū, Sethúmque filium ipsius: Sethi filios rerum celestium disciplinas in columnis scripsisse testatur Iosephus: Enoch deinde quasdam prophetias literis commendasse non ambigunt Augustinus, Origenes, Tertullianus: Libros de maleficiis & necromanticis artibus Chamo filio Noe tribuunt Comestor & Io. Caßianus collationis octauæ cap. 21. Sybillæ erithreæ adscripta oracula in fidei suæ confirmationem recitauit Constantinus magnus Orat. ad sanctorum cœtum: hos autem omnes Cadmi, Phœnicūm regnum Palamedis, Simonidis & Carpentæ, quos aliarum literarum repertores volūt, ætate multis seculis superare nullº nescit.*

Lib. 10. de præpa. euā. cap. 2.
Li. 1. antiq. cap. 2.
Li. 1. de ciuit. cap. 23.
Hom. 28. in Nume.
Lib. de habitu mul.

7. Decem quidem] *Illæ decem sunt ab* א *Aleph vsque ad* י *Iod; quæ ideo primæ & precipuæ dicuntur, quod cæteræ ex illis, aut ad illarum similitudinem efformatæ sint: & numeri digiti ex ipsis conficiantur.*

8. Secundum subsequentiam] *Id est, à sinistra in dexteram more græcorum & latinorū. Eo autem modo scribūt Hebræi, dum alienis characteribus suas voces exprimunt: vel alij ab ipsis Hebraicè quidpiam exarantes, vt de Pilato fertur, qui cum titulum crucis Christi componeret, Hebraicas literas Latino more collocauerit.*

9. Barneth] *Vetus codex* Baruch, *quod Philoni, Hieronymo & Pagnino benedictum significat:* Barneth *Chaldaica vox est eiusdem significationis.*

10. Etenim ex lege] *Initium est capitis 39. in ve. co. cum argumento quod eidem superiùs affixū est; & multò commodiùs meo iudicio.*

11. Et altitudo] *Sex has voces hactenus desiderarant omnes excusi codices.*

12. Hæc ante] *Codices ex.* Hæc autem: *deinde* significatiuam *pro* significantiam; *& paulo post* reliqui *pro* reliquis *restituimus.*

13. Calamiscos] καλαμίσκος *significat præter alia paruulam arundinem & fistulam: & quia harum formam habebant tres cannæ illæ ex candelabri Mosaici medio stipite prodeuntes, hîc græca voce* καλαμίσκους *eas appellat.*

14. Smyrnæ] Σμύρνα *arbuscula est Arabiæ, cuius cortice inciso liquor quidam pinguis effluit, qui Stacte medicis appellatur. Vide Dioscoridē lib. 1. ca. 78. Theophrast. lib. 4. de hist. plant. Plinium lib. 12. ca. 15. & 16.*

15. Ireos D.] *Iris multa significat, sed hîc herba suauiter olens & aromatica est; de qua Dioscor. lib. 1. Theophrast. de histo. plant. Plinius lib. 21. ca. 7.*

16. Cinamomi CCL.] *Nomē Cinamomi, aut cinnamomi in multa scinditur, quæ legendo notes licet. Hîc species fruticis odori esse videtur, de quo Plinius li. 12. ca. 19. Theophrast. lib. 19. cap. 47. Dioscor. lib. 1. Dicitur autem cinamomū, quia in modum cannæ subtiles & replicatos habet calamos, cinerei vel nigri coloris, qui fracti visibile spiramentum reddunt; & subtile quidem earum, grossum vero vile & despectum.*

17. Calamisci CCL.] *Exodi 30. Septuaginta legūt* καὶ καλάμου εὐώδους *i. calami odoriferi: Calamus igitur, à quo calamiscus, hîc frutex est in Arabia, India, & Syria iuxta Libanum montem proueniens, aspectu similis arundini, casiæ sapore, tactu mollis, & cum frangitur locum suauißimo replet odore.* Vide *Plinium lib.* 12. *cap. 20. & alios.*

18. De stacte] Στακτὴ *græcis vocatur succus quidam siue lachryma emanās inciso cortice myrrhæ, de qua supra. Consule Plinium lib. 12. ca. 6. & 14. Dioscor. lib. 1. cap. 75. & 78. De illa Rabbi Dauid in lib. radicum ita scribit.* Dicunt quod Nataph sit Zari, hoc est, gutta siue stacte sic appellata, quod stillet ex arboribus Ketaph, Sicut dixerūt Rabbini nostri (benedictæ memoriæ) Zari nihil aliud est nisi succus qui stillat ex arboribus Ketaph, & vulgo balsamum dicitur. *De balsami ortu, irrigationibus, & interitu si plura desideras, consule Petrum martyrem lib. 3. de legatione Babylonica.*

19. Et vngula] *Rabbi Solomo in 30. ca. Exodi, Paulo Fagio interprete, putat radicem esse candentem, tersam ac puram in morem vnguis. Rabbi Dauidi eodem loco, est aroma quod in Mischnah (sic vocant textum Thalmudicum) Zipporen id est, onix, siue vnguis vocatur, & est lene & lucens vt vnguis. Propertius.*

Et cronico nares murrheus vngat onix.

Mihi verisimilius & huic loco conuenientius id esse videtur, quod de onycha seu vngula habet Dioscorides lib. 2. cap. 10. ὄνυξ ἐςὶ *inquit,* πῶμα κογχυλίου, ὅμοιον τῷ τῆς πορφύρας εὑρισκόμενον ἐν τῇ Ινδίᾳ, ἐν ταῖς ναρδοφόροις λίμναις, διὸ καὶ ἀρωματίζει νεμομένων κογχυλίων τὸν νάρδον. *id est. Vnguis conchylij tegmen est, haud ei absimile quo purpura contegitur, quod in Indiæ nardiferis lacubus reperitur. Proin etiam odorum spirat, quoniam conchylia nardum pascantur. Vide etiam*

Plinium lib.32.cap.10.

20 Et galbano] *Galbanum inter alia, liquor est cuiusdam plantæ, similis ferulæ, nascentis in Syria, medicis frequens: Dioscor. lib.1.cap.7. Theophrast. lib.9. de histo. plantarum cap.1. & 7. Plini. lib.12. cap.25. & 48. Lib. 24. cap.5. & 13. De hoc Virgilius:*

Hinc iã Galbaneos suadebo incendere honores.

Et Lucanus

Hîc ebulũ stridet, peregrináque Galbana sudãt.

De illo item Rabbi Kimhi in 30. ca. Exodi ait: Galbanũ aroma est, cuius odor grauis est, & est succus arboris, quæ inuenitur in vrbibus Græciæ, estque vt mel nigrum, & lingua Arabica dicitur Miah.

21. Et Hedyosmo] ἡδύοσμον *suauis odor mentha nominatur; de qua Luc.11.* ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον, *i. soluitis & datis decimas ex mentha. Dioscorides vocat* ἡδύοσμον ἄγριον *menthastrum herbam. Vide Plini. lib.19. cap.8. & alios.*

22. Et thure] *Thus, aut tus nomen tritum, sacris suffimentis succensis ignibus maximè conueniens, & iampridem vsitatum. Ouidius.14. Metam.*

Templa tibi statuã: soluam tibi thuris honores.

& Tibullus lib.1. Eleg.3.

Redderet antiquo menstrua thura Lari.

Porrò vt thuris siue incensi suffumigationes, in sacris Hebræorum Diuina iussione frequentes erant; sic eiusdem benedictio & vsus in sacris Christianorum, ex Apostolorum traditione, summáque Græcarum & Latinarum Ecclesiarum consensione religiosè obseruatur, vt videre est ex Ruperto. lib. 1. de diuinis off. ca. 29. & 36. & lib.6. ca.31. & 32. Stephano Eduensi lib. de sacramento alt. ca. 12. Germano Constantinop. in rerum Ecclesia. cons. Augustino ser. 98. de tempore: Tertulliano lib. de coro. mi. Dionysio Areop. lib. Eccl. hier. ca.3. Iacobo fratre Domini in Liturgia: Canone.3 seu.4. Apostolorum. Si præter hos authores, alios adhuc desideras; ritúmque hunc accuratè & diligenter comprobatum, consule librum quem aduersus Anatomen Missæ edidit, vir in euoluendis sacris authoribus paucis comparandus D. Iacobus Faber doctor Theologus, præceptor mihi perpetuò obseruandus, hinc tibi abundè satisfactum iri puto. Fol.75. *Cæterùm quum Gnostici horum omnium suffimentorum species, quantitates, commixtionesque ad confirmationem suorum placitorum detorquere non possent, quod vel maximè necessum fuisset; argutè concludit Irenæus illos, quosdam alios legis veteris ritus insulsè & stolidè adduxisse, vt his sua deliria asseuerarent.*

QVONIAM NON POSSIT CONSTARE *per numeros veritas.*

CAPVT XLII.

Q[1]Via autem hoc verum est, numerus iste qui quinque dicitur in nullo communicans argumento eorum, nec concurrens figmento eorum, nec conueniens eis ad typicam eorum quæ sunt in pleromate demonstrata demonstrationem ex scripturis, sic suscipiet probationem. Soter nomen quinque literarum, & pater autem habet quinque literas, sed & agape [2] nomen sunt literæ quinque, & Dominus noster panes quinque benedicens, satiauit hominum quinque milia, sapientes virgines à Domino sunt quinque dictæ, & stultæ similiter quinque. Iterum quinque viri cum Domino fuisse dicuntur quãdo testimonio patris occurrit, scilicet Petrus, & Iacobus, & Ioannes, & Moyses, & Helias: quintus autem ingressus Dominus ad mortuam puellam suscitauit eam. Nullum enim, inquit, permisit intrare, nisi Petrum, & Iacobum, & patrem & matrem puellę. Ille diues apud inferos habere se quinque fratres dixit, ad quos vnum ire rogat ex mortuis resurgentem. Natatoria piscina quinque habebat porticus, vnde Dominus paralyticum sanum in suam domum ire præcepit. [3] Ipse habitus crucis fines & summitates habet quinque, duos in longitudine, & duos in latitudine, & vnum in medio, * vbi requiescit qui clauis affigitur. Vnaquæque manus nostra digitos quinque habet, sed & sensus habemus quinque, & quæ in nostris sunt visceribus, in quinque possunt numerari, cor & hepar, pulmones, splen, & renes. Adhuc etiam totus homo in hunc numerum potest diuidi, caput, pectus, venter, femora, pedes. Quinque ætates transit humanum genus, primùm infans, deinde puer, deinde paruulus, & posthæc iuuenis, sic deinde senior. In quinque libris legem populo Moyses tradidit. [4] Vnaquæque tabula quam accepit à Deo, præcepta habebat quinque. Velamen sanctum sanctorum cooperiens, columnas habebat quinque. Et holocausti altare, altitudo eius erat quinque cubitorum. Sacerdotes in eremo electi sunt quinque, scilicet Aaron, Nadab, Abiud, Eleazar, & Ithamar: talaris & logium, & reliqua sacerdotalis compositio de quinque contexta sunt: habebat enim aurum & hyacinthum, & purpuram, & coccinum, & byssum. Et quinque reges Amorrhæorum in speluncis cõcludens Iesus Naue capita eorum inculcari

Quinario numero, quantũ minus frequẽter occurrat, non vtebantur. *Io.5.* *Mat.25.* *Mat.17.* *Luc.16.* *Io.5.* * in quo. *Crucis figuratio.*

Ex numeris & typis nihil certi colligitur.

dedit populo,& alia quoque multa milia huiusmodi,& in hoc numero,& in quo quis voluerit,siue ex scripturis,siue ex subiacentibus naturæ operibus colligere potest,& non iam ob hoc quinque Æonas esse dicimus super Demiurgum , nec quinionem quasi vt diuinã rem aliquam consecramus , nec instabilia , nec liramenta per vanum istum laborem cõfirmare tentamus,neque creaturam bene aptatam à Deo cogimus malè in typos non existentium transferri,& impia & nefaria dogmata introducere , cùm detectio & euersio ab omnibus sensum habentibus possit existere.

Nec dies, nec menses aut anni, triginta Aeones figurant.

Quis enim cõcedat eis CCCLXV tantùm dies habere annum,vt sint duodecim menses è triginta diebus in typum duodecim Æonum dissimili & typo existente? Illic enim vnusquisque Æonum trigesima pars est vniuersi pleromatis,mensis autem duodecima pars anni ab ipsis esse dicitur. Si quidem annus in triginta diuideretur,& mensis in duodecim,conueniens putaretur typus esse mendacio eorum. Nunc autem in contrarium est. Pleroma quidem eorum in triginta diuiditur , pars autem eius aliqua in duodecim:hic autem omnis quidem annus in duas diuiditur partes, pars autem eius aliqua in triginta. Insulsè itaque Saluator mensem quidem vniuersi pleromatis typum fecit fieri,annum autẽ eius quæ in pleromate est duodecadis : magis enim conueniebat annum quidem in triginta diuidere, sicut & totum pleroma : mensem autẽ in duodecim,sicut & sunt in pleromate eorum Æones . Et illi quidem omne pleroma in tres diuidunt,id est,[in]octonationem,[&]decadam,& duodecadam. Hic autem annus in quatuor diuiditur,id est,vernum,æstatem,autumnum,& hyemem.Sed neque menses, quos dicunt typum esse trigenarij[5] præfinitiuè]triginta habẽt dies,sed alij quidem plures, alij autem minus , eo quòd quinque dies superponantur eis . Et dies autem non semper præfinitas duodecim habet horas,sed à nona vsque ad* quindecimam ascendit,& iterum à * quindecima in nouem descendit , non iam propter triginta Æonas facti sunt menses triginta dierum. Alioquin haberẽt præfinitas trigenarias dies. Neque iterum dies horum, vt duodecim Æones per duodecim horas figurarent : haberent ipsi enim præfiguratas [semper]duodecim horas . [6] Adhuc autem materialia sinistram vocantes : & ex necessitate quæ sunt sinistræ in corruptionem cedere dicentes , & Saluatorem venisse ad ouem perditam,vt eam transferat ad dextram , id est ad illas quæ sunt saluæ nonaginta & nouem oues,quæ non perierunt , sed in ouili permanserunt , sinistræ manus existentes leuamen , non esse salutis consentire eos necesse est . Et hoc quòd non similiter eundem numerum * habet, cogentur sinistræ,id est,corruptionis confiteri , & hoc nomen quod Græcè dicitur Agape,secundùm Græcorum literas,per quas apud eos supputatio signatur, nonaginta & tres numerum habens , similiter sinistræ manus leuamen est,& Alethia quoque similiter secundùm supradictam rationem sexaginta quatuor numerum habens, in parte materialium subsistit, & omnia omnino quæcunque sanctorum nomina non adimplent numerum centum,sed sinistræ tantùm habent numeros , corruptibilia & materialia esse confiteri cogentur.

** duodecimam.*
** duodecima.*

Figmenta de nonaginta nouem ouibus, & dextera ac sinistra.

** habere.*

ANNOTATIONES.

1. Quia autem] *Caput 40. hîc signat ve.co. Contendit Gnosticos nihil somniorum suorum asserere posse ex numero quinario , quantumuis frequenter in sacris occurrat.*

2. Nomen] *Hanc dictionem ve.co.desiderat , quam si retinueris aptiùs leges gignendi casu.*

3. Ipse habitus crucis] *Piam admodum habes figuræ crucis adeóque imaginis eidem affixæ speculationem , quam nec raro, & libenter imitatur Augustinus verba ista Apostoli :* Vt possitis comprehendere quæ sit longitudo & latitudo , & sublimitas & profundum , scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi , *ad sacramentum crucis referens* , vt in latitudine accipiatur transuersum lignum,quo extenduntur manus, propter operũ significationem : in longitudine ab ipso vsque in terram , vbi totum corpus crucifixum stare videtur, quod significat persistere: in altitudine ab ipso transuerso ligno sursum versus quod ad caput eminet,propter expectationem supernorum : in profundo autem pars illa ligni quæ in terræ abdito defixa latet. *Hæc Augustinus epistolæ 112.ca. 12. epist.119 cap.41.& epist.120.cap. 26. quibus imaginis Crucifixi cõsiderationem sanctißimis patribus longè gratiorem fuisse perspicimus,quàm neotericis Gnosticis.*

4. Vnaquæque tabula] *Diuersæ fuerunt sententiæ Hebræorum,Græcorum,& Latinorum, quot præcepta in quaque tabella reponantur, Iosephus & Philo , quos hîc imitatur Irenæus,quinque in qualibet collocant: ex Græcis Origenes,Procopius,& Hesychius caput vigesimum exodi enarrantes , & Clemens alex.6.stro.quatuor in priore, sex in posteriore annumerãt,quibus ex latinis astipulatur Ambrosius: Latinis ferè omnibus valde probatur Augustini partitio,qua tria tantũ in prima constituit,quibus*

3.antiq.ca. 6. & 8. Lib. de decalogo. In.6.cap. Ephes. Lib de decẽ chordis. Con 1.in psal. 32. Quæst. 71. in exod.

Dei cultus

Dei cultus explicatur: septem in alia quibus proximi dilectio iubetur.

5. præfinitiuè] *Ita vetus co. deleuim⁹* præfinitione.

6. adhuc autem] *Caput 41. signatur in ve. co. cum hac epigraphe:* De Amen & nonaginta nouem ouibus, ex quibus vna periit & inuenta est.

QVÆ SVNT QVÆ A NOBIS POSSVNT EXOlui, & quæ sunt quæ remittuntur Deo fabricatori.

CAPVT XLIII.

nominum. SI quis autem ad hæc dixerit, Quid ergo? an vanum est, & vt prouenit & omnium positiones sunt,[1] &] Apostolorum electio, & Domini operatio, & eorum quæ facta sunt compositio? Dicemus eis, non quidem, sed magna sapiētia [& diligentia] ad liquidum apta & ornata, omnia à Deo facta sunt, & antiqua, & quæcunque in * nouis temporibus verbum eius operatum est, & debent ea non numero xx, sed subiacenti copulare argumento, siue rationi, neque de Deo inquisitionem ex numeris & syllabis & literis accipere. Infirmum est enim hoc propter multifarium & varium eorum, & quòd possit * esse argumentum hodie æquè commentatum, ab aliquo contraria veritati ex ipsis sumere testimonia, eo quòd [in] multa transferri * possunt, sed ipsos numeros, & ea quæ facta sunt aptare debent subiacenti veritatis argumēto. Non enim regula ex numeris, sed numeri ex regula: nec Deus ex factis, sed ea quæ facta sunt, ex Deo. Omnia enim ex vno & eodem Deo: [2] quia autem varia & multa sunt quæ facta sunt: & omnis quidem factura bene aptata, & bene consonans quantum autem spectat ad vnumquodque eorum, sunt sibi inuicem contraria & non conuenientia, sicut citharæ sonus per vniuscuiusque distantiam consonantem vnam melodiam operatur, ex multis & contrariis sonis subsistens. Debet ergo amator veri non traduci distantia vniuscuiusque soni, nec alium quidem huius, alium autem illius artificem suspicari & factorem: neque alium quidem acutiores, alium autem vastiores, alium verò * varietates aptasse, sed vnum & ipsum ad totius operis & sapientiæ demonstrationem, & iustitiæ, & bonitatis & numeris. Hi verò qui audiunt melodiam, debent laudare & glorificare artificem, & aliorum quidem extensionem mirari, aliorum autem laxamentum intendere, aliorum verò * intra vtrunque temperamentum exaudire, aliorum autem typum considerare, & ad quid vnumquodque referat, & eorum causam inquirere, nusquam transferentes regulam, neque errantes ab artifice, neque abiicientes fidem quæ est in vnum Deū qui fecit omnia, neque blasphemātes nostrum conditorem. Si autem & aliquis non inuenerit causam omnium quæ requiruntur, cogitet quia homo est in infinitum minor Deo, & qui [ex] parte acceperit gratiam, & qui nondum æqualis vel similis sit factori, & * qui omnium experientiam, & cogitationem habere non possit, vt Deus: sed inquantum minor est ab eo qui factus non est, & qui semper idem est, ille qui hodie factus est, & initium facturæ accepit: in tantum secundùm scientiam & ad inuestigandum causas omnium minorem esse eo qui fecit.[3] Non enim infectus es, ô homo, neque semper coexistebas Deo, sicut[4] proprium] eius Verbum, sed propter eminentem bonitatem eius, nunc initium facturæ accipiens, sensim discis à verbo dispositiones Dei, qui te fecit. Ordinem ergo * serua tuæ scientiæ, & ne vt bonorum [ignarus] supertranscendas ipsum Deum.

Left margin notes: *nominum. *nouissimis. *omne. *possint. *medietates. *inter. *quia. *seruato.

Right margin notes: *Ex numeris, literis & syllabis, non est de Deo inquirendum.* — *Canon Irenæi.* — *Omni curiosa inuestigatione omissa, vniuersa ad Deum referenda sunt.* — *Piis, in rebus obscuris quid cogitandum.*

ANNOTATIONES.

1. Et Apostolorum] *Codices excusi* nec Apostolorum.

2. Quia autem varia] *Initiū est Cap. 42. in ve. co.*

3. Non enim infectus] *Grauis sententia, qua hominem cum filio Dei comparat, quòd ille factus sit, id est, ex nihilo cum prius non fuisset, productus: hic autem non factus cum sit homoousios & coeternus patri. Isthæc postmodum sancti alij patres apertius concluserunt in Nicena synodo aduersus Arij blasphemias, vt ex symbolo liquet. Athanasius quoque d.* Filius à patre solo est οὐ ποιητὸς, οὐ κτιστὸς non factus, non creatus: *Fusius & acuratius oratione 2. & 3. contra Arianos, negotium persequitur, vt & Basilius lib. 2. contra Eunomium. Augustinus ser. 193.* Factum vel creatum Dei Verbum dici omnino non potest, per quod facta sunt omnia, &c.

4. proprium] *Expunximus* proximum: *& vltima lineæ* ignarus *pro* ignarum *reposuimus autho. ve. co.*

OSTENSIO QVONIAM DEMIVRGVS NON SIT SVPERgreßibilis mente, neque super eum alteram diuinitatem esse.

CAPVT XLIIII.

Insanus est qui supra Deū quidpiā inquirit.

[1] NOn enim transibilis es, neque super Demiurgum requiras quid sit. Non enim inuenies. Indeterminabilis est enim artifex tuus: neque tanquam hunc totum mensus sis, & tanquam qui per omnem eius fabricam veneris, & omne quod est in eo profundum, & altitudinem, & longitudinem consideraueris, super ipsum alium excogites patrem. Non enim excogitabis, sed contra naturam sentiens, eris insipiens, etsi in hoc perseueraris, incides in insaniam, sublimiorem teipsum melioremque factore tuo existimans, & quòd pertranseas regna eius.

ANNOTATIONES.

1. Non enim transibilis es] *Legerim* est, *non es,* *vt postea* indeterminabilis est, *quãuis id nõ doceat ve. co.*

QVID SIT QVOD A PAVLO DICTVM EST, scientia inflat, dilectio autem ædificat.

CAPVT XLV.

Pij, licet imperiti, præferendi sunt iis qui inflati sunt vana scientiæ persuasione.

[1] MElius ergo & vtilius idiotas & parum scientes existere, & per charitatem proximum fieri Deo, quàm putare multum scire, & multũ expertos in suum Deum blasphemos inueniri, alterum Deum patrem fabricantes, & ideo Paulus * clamabat, Scientia inflat, charitas autem ædificat. Non qui veram scientiam de Deo culparet: alioquin seipsum primum accusaret: sed quia sciebat quosdam sub occasione scientiæ elatos excidere à dilectione Dei, & ob hoc opinari seipsos esse perfectos, imperfectum autem Demiurgum introducentes, abscidens eorum huiusmodi scientiæ supercilium, ait, Scientia inflat, charitas autem ædificat. Maior autem hac non est alia inflatio, quàm vt opinetur quis se meliorem & perfectiorem esse eo qui fecerit & plasmauerit, & spiramen vitæ dederit, & hoc ipsum esse * præceperit. Melius itaque est, sicuti prædixi, nihil omnino scientem quempiam, ne quidem vnã causam cuiuslibet eorum quæ facta sunt, cur factũ [sit] credere Deo, & perseuerare in eius dilectione, quæ hominẽ viuificat, nec aliud inquirere ad scientiam, nisi Iesum Christũ filium Dei, qui pro nobis crucifixus est, quàm per questionum subtilitates & multiloquiũ in impietatem cadere.[2] Quid enim si [super] hos conatus paululũ quis elatus, eo quòd Dominus dixerit, Quia & capilli capitis vestri omnes numerati sunt, curiosè inquirere voluerit [&] numerũ vniuscuiusque capitis capillorum, & causam exquirere, per quam hic quidẽ tantos, [ille autẽ tantos] capillos habeat, non omnibus ex æquo habẽtib⁹, sed multis milibus super milia aliis atque aliis numeris inuentis, eo quòd alij quidẽ maiora, alij autẽ minora habeãt capita, & alij quidẽ spissos capillos semper, alij autẽ raros, alij verò & omnino paucos capillos habeãt? Et hi qui putant se numerum inuenisse capillorum, tentent referre ad testimoniũ suæ sectæ, quam excogitauerũt?* Cur etiã quis ob hoc quod dictũ sit in Euangelio, Nónne duo passeres asse væneũt, & vnus ex his nõ cadet super terrã sine patris vestri volũtate, enumerare voluerit captos vbique quotidie passeres [siue] in vnaquaque regione, & causam requirere ob quam heri quidẽ tantos, ac pridẽ tantos, hodie autẽ iterũ tanti sint [qui capti sunt,] & adnectat passerũ numerũ ad suum argumẽtum, nónne seipsum seducit omnino? & eos qui ei acquiescunt, in magnã insaniam cogit, semper promptis hominibus vt in talibus amplius quid quàm magistri eorũ putentur inuenisse. Quid autẽ si quis interroget nos, si omnis numerus omniũ quæ sunt facta & quæ fiãt [scitur] à Deo, & si secundùm illius prouidentiam vnusquisque eorũ eam quæ secundùm se est, accepit quantitatem: nobísque consentientibus & confitentibus, quia nihil omnino horum quæ facta sunt, & quæ fiunt, & fient, * Deum fugit, sed per illius prouidentiam vnumquodque eorum & habitum & ordinem, & numerum, & quãtitatem accipere & accepisse propriam, & nihil omnino neque vanè, nec vt prouenit factum aut fieri, sed cum magna aptatione & * consonantia sublimi, & esse admirabilem rationem, & verè diuinam quæ possit huiusmodi & discernere, & causas proprias enunciare: accipiens à nobis huiusmodi testimonium & consensum, pergat adhuc [3] vt arenam enumeret, & calculos terræ, sed & fluctus maris, & stellas cœli, & causas excogitare numeri qui putatur inuentus: nónne in vanum

1. Cor. 8.
Inflatio maxima.
Matth. 10.
Non sunt anxiè inquirenda quæ ingenij nostri captũ excedunt.
Matth. 10.
Diuinæ prouidẽtiæ omnia subsunt.

* clamauit.
* præstiterit.
* Aut rẽ rũ si quit.
* scientiã Dei.
* conscientia.

vanum laborans,& delirus hic talis, & irrationabilis ab omnibus qui sensum habent, iustè dicetur? Et quò magis præter* hos in huiusmodi quæstionibus occupatur,& quò plus aliis adinuenire se existimat, reliquos imperitos, & idiotas, & animales vocans, eo quòd non suscipiant eius tam vanum laborem, hoc magis est insanus & stupidus, tãquam [4] fulmine percussus, in nullo cedẽs Deo, sed per sciẽtiam, quam inuenisse se putat, ipsum mutat Deum,& iaculatur sententiam suam super magnitudinem factoris.

*exteros

ANNOTATIONES.

1. Melius est] *Non ignauiæ imperitorum patrocinatur, sed iactantiæ & supercilio Gnosticorum occurrit; qui vana persuasione encyclopædiæ omnium disciplinarũ inflati, simplicibus petulanter insultabant. Non dissimilia scribit August. serm. 20. de Verbis Apostol.* Melior est fidelis ignorantia, quàm temeraria scientia. *Et Hieron.* Melius est aliquid nescire, quàm cum periculo discere. *Ignauus esse mauult NaZianZenus, quàm plus æquò curiosus: ac nimis timidus, quàm nimis audax. Corruptos quorumdam mores qui se humanarum disciplinarum apices conscendisse putabant, post Tullium & Senecam grauiter persequitur Lactantius, libr. 3. capite 15.*

In regula mona. De moder. in disput. seruanda.

2. Quid enim] *Cap. 43. signat vetus codex cum epigraphe quæ huic capiti 45. ascripta est. Legendum autem proponimus ex vet. cod.* Quid enim si super hos, *expuncto* per.

3. Arenam numerare] *Quatuor his parœmiis eleganter ostendit, inanes non minus & ridiculos esse horũ conatus, quàm si ciatho mare exhaurire, pondus montium scrutari, flatum venti mensurare, ignem ponderare, & diem, quæ præteriit, reuocare molirentur. Similes enim superioribus sunt hæ, à quibus sacræ literæ non abhorrent.*

4. Fulmine percussus] *Videtur exprimere græcum verbum* ἐμβρόντητος, *simili quoque prouerbiali voce postea vtitur cap. 53.*

QVOMODO OPORTET PARAbolas exolui.

CAPVT XLVI.

S[1] Ensus autem sanus,& qui sine periculo est, & religiosus, & amans verum, quæ quidem dedit in hominũ potestatem Deus,& subdidit nostræ scientiæ, hæc promptè meditabitur, & in ipsis proficiet diuturno studio, facilem sententiam eorum efficiens.[2] Sunt autem hæc, quæ ante oculos nostros occurrunt,& quæcunque apertè,& sine ambiguo ipsis dictionibus [3] posita] sunt in Scripturis, & ideò parabolæ debent [non] ambiguis adaptari. Sic enim & qui absoluit, sine periculo absoluit,& parabolæ ab omnibus similiter absolutionem accipient, & à veritate corpus integrum,& simili aptatione membrorum, & sine concussione perseuerat. Sed quæ non apertè dicta sunt, neque ante oculos posita, copulare absolutionibus parabolarum, quas vnusquisque prout vult adinuenit. Sic enim apud nullum erit regula veritatis, sed quanti fuerint qui absoluent parabolas, tantæ videbuntur & veritates [4] oppugnãtes se inuicem, & contraria sibimet dogmata statuentes, sicut & gentilium philosophorum quæstiones. Itaque, secundùm hanc rationem, homo quidem semper inquiret, nũquam autem inueniet, eò quòd ipsam inuentionis abiecerit disciplinam. Et cùm venerit sponsus, is qui imparatam habet lampadem [5] nulla] manifesti luminis claritate fulgentem, recurrit ad eos qui absolutiones parabolarum in tenebris distrahunt, relinquens eum qui per manifestam prædicationẽ gratis donat, [ad eum] petit ingressum, & excluditur à thalamo eius. Cùm itaque vniuersæ Scripturæ,& Propheticæ, & Euangelicæ in aperto, & sine ambiguitate,& similiter ab omnibus audiri possint, etsi non omnes credunt vnum, & solùm Deum, ad excludẽdos alios, prædicent omnia fecisse per Verbum suum, siue visibilia, siue inuisibilia, siue cœlestia, siue terrena, siue aquatilia, siue subterranea, sicut demonstrauimus ex ipsis Scripturarum dictionibus, [& ipsa] autem creatura in qua sumus, per ea quæ in conspectum veniunt, hoc ipsum testante, vnum esse qui eam fecerit & regat: valdè hebetes apparebunt, qui ad tam lucidam adapertionem cæcutiunt oculos, & nolunt

Ea meditanda quæ nostræ potestati subiecit Deus.

In parabolis non est regula veritatis, sed in apertis Scripturis.

Omnia Deũ vnum conditorem omnium testantur.

videre lumen prædicationis, sed constringunt semetipsos, & per tenebrosas parabolarum absolutiones, vnusquisque eorum proprium putat inuenisse Deum.[6] Quia enim de *cogitatione eorum qui contraria opinantur de patre, nihil apertè, neque [7] ipsa dictione, neque sine controuersia in nulla omnino dictũ sit Scriptura, & ipsi testantur dicentes, in absconso hæc eadem Saluatorẽ docuisse non omnes, sed aliquos discipulorum, qui possunt capere, & per argumenta, & ænigmata, & parabolas ab eo significata intelligentibus. Veniunt autem ad hoc, vt dicant, alium quidem esse qui prædicatur Deus, & alium patrem, qui per parabolas & ænigmata significatur pater. Quia autem parabolæ possunt multas recipere absolutiones, ex ipsis de inquisitione Dei affirmare, derelinquentes quod certũ, & indubitatum, & verum est, valdè præcipitãtium se in periculum, & irrationabiliũ esse, quis non amantium veritatem confitebitur? Et nunquid hoc est non in petra firma, & valida, & in aperto posita ædificare suam domum, sed in incertum effusæ arenæ, vnde & facilis est euersio huiusmodi ædificationis?

*excogitatione.

Christus nõ aliud clàm aliud verò palàm docuit.

Matth.7.

ANNOTATIONES.

1. Sensus autem] *Commodius præcedenti capiti hæc prima sententia iungeretur, vt cum argumẽto indicat vetus codex.*

2. Sunt autem] *Caput 44. in vet. cod. cum epigraphe ea, quæ capiti 43. suprà affixa est. Obseruandũ quàm honorificè de sacris literis sentiat, quas attentè legit, ad eas alios ablegat, vt fontem, quò pietatem hauriant vniuersam. Harum studio & energia Iustinus martyr, & Tatianus permoti, sectis omnibus Philosophorum eodem seculo vale dixerunt, vt Christi placitis se se consecrarent. Earumdem oracula cõsulere Autolycum hortatur Theophilus, si pœnas euadere, & bona perpetua consequi voluerit. Ea denique omnium scriptorum antiquissima & verissima esse non semel postea confirmat lib. 2. & 3. ad eundem Autolycum.*

3. Posita sunt] *Ita vet. co. deleuimus* positæ, *& mox negationem* non *præposuimus* ambiguis.

4. Oppugnantes se] *Vet. cod.* tantæ videbuntur veritates pugnantes semetinuicem.

5. Nulla] *Expunximus* nulli: *postea* ad eum *pro* ab eo, *vete. cod. authoritate reposuimus.*

6. Quia enim] *Cap. 45. signat vet. cod. cum summa quæ suprà tribuitur capiti 44.*

7. Ipsa dictione, neque] *Tres has voculas desiderat vetus cod. quæ verò hîc refellit, partim cap. 1. lib. 1. partim cap. 16. 17. & 23. recensuit.*

QVONIAM OMNEM AGNITIONEM NON possumus habere in hac vita.

CAPVT XLVII.

Habentes itaque regulam ipsam veritatem, & in apertũ positum de Deo testimonium, non debemus per quæstionum declinantes, in alias atque alias absolutiones eiicere firmam & veram de Deo scientiam: magis autem absolutionem quæstionum in hunc characterem dirigentes, *exercere quidem cõuenit per inquisitionem mysterij, & dispositionis existẽtis Dei: augeri autem in *charitate eius, qui tanta propter nos facit & fecit, nunquam autẽ excidere ab ea suasione[1] qua] manifestissimè prædicatur: quia hic solus verè sit Deus & pater, qui & hunc mundum fecit, & hominem plasmauit, & in sua creatura donauit incrementum, & de minoribus suis, ad maiora, quæ apud ipsum sunt vocans, sicut infantem quidem in vulua cõceptum educit in lumen solis, & triticum, posteaquã in stipula corroborauerit, condit in horreum. Vnus autem & idem Demiurgus, qui & vuluã plasmauit, & solem creauit. Et vnus idẽ Dominus, qui & stipulam eduxit, & triticũ augens multiplicauit, & horreũ præparauit.[2] Si autem omniũ quæ in Scripturis requiruntur absolutiones non possumus inuenire, alterum tamen Deum, præter eũ qui est, non requiramus. Impietas enim hæc maxima est. Credere autẽ hæc talia debemus Deo, qui & nos fecit, rectissimè sciẽtes, quia Scripturæ quidẽ perfectę sunt, quippe à verbo Dei & spiritu eius dictæ, nos autẽ secundùm quod minores sumus, & nouissimi à verbo Dei, & Spiritu eius, secundùm hoc & scientia mysteriorũ eius indigemus, & nõ est mirũ si in spiritalibus, [&] cœlestibus, [&] in his quæ habẽt reuelari, hoc patimur nos: quandoquidẽ etiã eorũ quæ ante pedes sunt (dico autẽ quæ sunt in hac creatura, quæ & *cõteruntur à nobis, & vidẽtur, & sunt nobiscũ) multa fugerũt nostram scientiam, & Deo hæc ipsa committimus. Oportet enim eum præ omnibus præcellere.

[3] Quid

Quæstionibus vanis non est incumbendũ.

*exerceri

*charitatem.

Deus vnus.

*cedere.

Scripturis sacris cùm perfectæ sint credẽdum.

*contrectantur.

[3] Quid enim si tentemus exponere causam ascensionis Nili? Multa quidẽ dicimus, & for-
tassis suasoria, fortassis autem non suasoria: quod autem verum est, & certum, & firmum,
adiacet Deo.[4] Sed & *volantiũ animalium habitatio, corũ quæ veris tempore adueniunt
ad nos, autumni autẽ tempore statim recedunt, cùm in hoc mundo hoc ipsum fiat, fugit
nostrã scientiã. [5] Quid autẽ possumus exponere de Oceani accessu & recessu, cùm cõstet
esse certã causam? Quidve de his quæ vltra eũ sunt enunciare, qualia sint? Vel quid dicere
possumus, quomodo *pluuia, & coruscationes, & tonitrua, & collectiones nubiũ, & ne-
bulæ, & vẽtorũ emissiones, & similia his efficiũtur, annũciare quoque & thesauros niuiũ,
& grãdinis, & eorũ quæ his proxima sunt: quæ hæc autẽ nubiũ præparatio, aut qui status
nebulæ, quæ autẽ causa est per quã crescit Luna, & decrescit, aut quę causa aquarũ distã-
tiæ, [&] metallorũ & lapidũ, & his similiũ: in his omnibus nos quidẽ loquaces erimus, re-
quirẽtes causas eorũ: qui autẽ ea facit, solus Deus veridicus est.[6] Si ergo & in rebus crea-
turæ quædã quidem eorũ adiacent Deo, quædã autem & in nostram venerunt scientiã,
quid mali est, si & eorũ quæ in Scripturis requirũtur, vniuersis Scripturis spiritalibus exi-
stentibus, quædã quidem *absoluamus secundùm gratiã Dei, quædã autem *cõmende-
mus Deo, & non solùm in hoc seculo, sed & in futuro: vt semper quidẽ Deus doceat, ho-
mo autẽ semper discat, quæ sunt à Deo, sicut & Apostolus dixit, Reliquis partibus destru
ctis, hæc tũc perseuerare, quæ sunt fides, spes, & charitas. [7] Semper enim fides, quæ est ad
magistrum nostrũ, permanet firma, asseuerans nobis quoniã solus verè Deus, & vt diliga-
mus Deum verè semper: quoniã ipse solus pater, & speremus subinde plus aliquid accipe-
re, & discere à Deo, quia bonus est, & diuitias habẽs indeterminabiles, & regnũ sine fine,
& disciplinã immensam. [8] Si ergo secundùm hunc modũ quem diximus, quædã quidem
quæstionũ Deo commiserimus, & fidẽ nostram seruabimus, [9] & sine periculo perseuera-
bimus] & omnis Scriptura à Deo nobis data cõsonans nobis inuenietur, & parabolæ his
quę manifestè dicta sunt, consonabũt, & manifestè dicta absoluẽt parabolas, & per dictio-
num multas voces, vnã consonantem melodiã in nobis sentiet, laudantẽ hymnis Deum,
qui fecit omnia: vt puta, si quis interroget, [10] Antequã mundum faceret Deus, quid age-
bat? Dicimus quoniã ista responsio subiacet Deo. Quoniã [autem] mundus hic factus est
apotelestos à Deo, tẽporale initium accipiens, Scripturæ nos docent: quid autẽ ante hoc
Deus sit operatus, nulla Scriptura manifestat: subiacet ergo hæc respõsio Deo, & non ita
stultas, & sine disciplina blasphemas adinuenire velle prolationes, & per hoc quod *putes
te inuenisse materiæ prolationẽ, ipsum Deũ qui fecit omnia reprobare. [11] Cogitate enim,
ô omnes qui talia adinuenitis, cùm ipse solus pater Deus dicatur, qui & verè est, quẽ vos
Demiurgũ dicitis, sed & cùm Scripturæ hunc solũ *sciunt Deũ, sed & cùm Dominus hũc
solũ confitetur proprium patrẽ, & alterũ nesciat, sicut ex ipsis eius verbis ostẽdimus, quo-
niã hunc ipsum labis dicitis fructũ, & ignorantiæ prolationẽ, & nescientẽ qui sit super eũ,
& quæcunque alia dicitis de eo, considerate magnitudinẽ blasphemiæ in eũ, qui verè est
Deus: grauiter quidẽ & honestè videmini dicere, vos in Deũ credere, *hunc alterũ Deũ,
cùm minimè possitis ostendere hunc ipsum, in quẽ credere vos dicitis, Labis fructũ [&] i-
gnorantiæ prolationẽ pronunciatis. Hæc autẽ cæcitas, & stultiloquiũ inde prouenit vo-
bis, quòd nihil Deo reseruetis, sed & ipsius Dei, & Ennœæ eius, & Verbi, & vitæ, & Chri-
sti natiuitates, & prolationes annunciare vultis, & has non aliunde accipiẽtes, sed ex affe-
ctione hominũ: & non intelligitis, quia in homine quidẽ, qui est cõpositum animal, capit
huiusmodi dicere, sicut prædiximus, sensum hominis, & Ennœã hominis. Et quia ex sen-
su Ennœa, de Ennœa autẽ Enthymesis, de Enthymesi autẽ Logos, quem autẽ Logon? A-
liud enim est secundùm Græcos Logos, quod est principale: [12] quod] excogitat, aliud or-
ganũ, per quod emittitur Logos: & aliquãdo quidẽ quiescere, & tacere hominẽ aliquãdo
autẽ loqui & operari. Deus autẽ cùm sit totus mens, totus ratio, & totus spiritus operãs,
& totus lux, & semper idem, & similiter existens, sicut & vtile est nobis sapere de Deo, &
sicut ex Scripturis discimus, non iam huiusmodi affectus & diuisiones decẽter erga eum
subsequentur. Velocitati enim sensus hominum, *per spiritale eius non sufficit lingua de-
seruire, quippe carnalis existens: vnde & intus suffocatur verbum nostrum, & profertur
non de semel, sicut conceptum est à sensu, sed per partes, secundùm quod lingua submi-
nistrare præualet.

Margin notes: *volatilium. — *pluuiæ. — *absoluimus. — *commédamus. — *putas. — *sciant. — *de hinc. — *propter.

Multa quæ sensibus obuia sunt, nos etiam latent.

Multa in Scripturis obscura, Deo comendanda. 1. Cor. 13.

Quæstio Deo cõmittenda.

Blasphemiæ Gnosticorum.

De Deo piè sentiendũ.

ANNOTATIONES.

1. Qua manifestissimè] *Ita vetus codex: excusi* quæ manifestissimè.

2. Si autem omnium] *Sacra scripta vt à Verbo Dei, & Spiritu eius profecta, omnibus numeris perfecta esse, ideóque magna religione ipsis adhærendum rectissimè asserit: sed nec minus piè euincit ea tantis mysteriis abundare, quod ad eorum intelligentiam reuelatione opus sit, cùm tanta sit animi nostri caligo, vt ad ea, quæ ante pedes sunt, crebrò cæcutiamus, sicut exemplis propositis confirmat. Errant igitur toto cœlo, qui sacras literas adeò claras, apertas, & omnibus peruias clamitant, vt quibusuis liceat illotis pedibus, & manibus ad eas tractandas accedere.* Ratio diuina, *ait Tertullianus*, in medulla est, non in superficie, & plerumque æmula manifestis: nec hereses esse possent, si non & perperam Scripturæ intelligi possent. Multis etiam in locis obscuras Scripturas prouisum esse *nō dubitat Augustinus*, ad edomandam labore superbiam, & intellectum à fastidio reuocandum, cui facilè inuestigata plerumque vilescunt. *lib. 2. de doct. chr. ca. 6. Et lib. contra Adimantum:* Aliquando apertè ponitur in Scripturis ipsa diuina authoritas, aliquādo autem occultatur, vt & manifestis lector instruatur, & exerceatur obscuris, *cap. 17. Non possum hoc loco non monere, rem istam fusius à Procopio Gazæo, præfatione in Esaiam, elegantissimè & grauissimè tractari, quam Latinam factam percurrendam mihi aliquādo dedit Ioannes Curterius, mihi ob pietatem & literarum studia amicissimus, qui totum commentarium breui est editurus in Ecclesiæ vtilitatem.*

Lib. de resurre. carn.

3. Quid enim] *De Nili incrementis, & eluuionibus, septem diuersas Philosophorū opiniones recitat Plutarchus lib. 4. de Plac. Philosoph. easdem examinat Plin. lib. 5. cap. 9. Diodorus octo etiamnum refert, quarum postremam solummodò probat, lib. 1. cap. 4. suas coniecturas proponit Herodotus in Euterpe, quem in his garrire putat Strabo in 17. nec vnde crescere incipiat Nilus, nec incrementi eius causas inueniri omnium meo iudicio, rectissimè scripsit Senec. lib. 4. natur. quæst.*

4. Sed & volantium] *De hirundinum recessu intelligit, quas viciniora loca petere, & apricos montiū sequi recessus putat Plin. vbi nudas & deplumes frequenter inuentas fuisse asserit lib. 10. cap. 24. Exprobrat Dominus Hebræis stupiditatem, qua iudicia sua non aduertebant propositis Ciconiis, Turturibus, Gruibus & Hirūdinibus, quæ stata tempora recessus sui sagaciter nota, nec anteuertunt, nec prætereunt, Hierem. 8.*

5. Quid autem possumus] *Plutarchus quinque diuersas sententias de Oceani fluxu & refluxu referens, satis innuit, quàm frigidè rei nodum soluerint Philosophi. Illos Soli & Lunæ tribuit Plin. lib. 2. cap. 97. quod & Aristoteli placuerat lib. 2. Meteo. Sacræ literæ isthæc omnia diuinæ prouidentiæ ascribunt: quæ mirabiles elationes maris excitat, turbatq́ profundū, & sonum fluctuū eius. Reliqua quæ subiiciuntur exempla, ex Iobi cap. 38. desumpta videntur.*

Lib. 3. de plac. phil.

6. Si ergo & in rebus] *Cap. 46. signat vet. cod.*

7. Semper enim fides] *Fidem etiam in futuro seculo permanere non solus hic Irenæus affirmat, sed & Tertullia. his verbis:* Exhauriuntur linguæ, scientiæ, prophetiæ, permanent fides, spes, dilectio, &c. *Memineris fidem duo inuoluere, primò eam obscuritatem, quam patres scholastici vocarunt Latentiam obiecti; secundò inconcussam eam certitudinem, quæ omnem dubitationem procul repellit: hanc conditionem posteriorem in beatis spiritibus permanere rectè volunt hi authores, priorem verò minimè.*

Lib. de pat.

8. Si ergo secundùm] *Cap. 47. signat vet. cod.*

9. Et sine periculo] *Quatuor has voces habebat vetus codex: excusi omnes desiderabant.*

10. Antequàm] *Hanc quæstionem proponenti cuidam, alium respondisse iocularitèr eludentem quæstionis violentiam scribit Augustinus:* Alta scrutantibus gehennas parabat, *lib. 11. confess. cap. 12.*

11. Cogitate] *Caput 48. habet vet. cod.* Hæc autē] *cap. 49. vet. cod.* Deus autem] *Cap. est 50. in vet. cod.*

12. Quod excogitat] *Ita vetus codex; excusi* eo excogitat.

QVOMODO DE EMISSIONIBVS EORVM *sermo compositus ostendit patrem compositum, & non simplicem, nec vniformem.*

CAPVT XLVIII.

Deus simplex est, & nulla ex parte compositus.

Deus autem totus existens Mens, & totus existēs Logos, quod cogitat, hoc & loquitur, & quod loquitur, hoc & cogitat. Cogitatio enim eius Logos, & Logos mens, & omnia concludens mens, ipse est pater. [1] Qui ergo dicit mentē Dei, & prolationem propriam mēti donat, compositū eum pronunciat, tanquā aliud quiddā sit Deus, aliud autē principalis mens existēs: similiter autē rursus & de Logo tertiā prolationē ei à patre donans, vnde & ignorat magnitudinē eius: porrò & lōgè Logon à Deo separauit, & Propheta quidē ait de eo, Generationē eius quis * enarrauit? Vos autē generationē eius ex patre diuinantes, & verbi * hominis per linguā factā prolationē transferentes in verbū Dei, iustè detegimini à * vobis ipsis, quòd neque humana, nec diuina noueritis. [2] Irrationabiliter autē inflati, audaciter inenarrabilia Dei mysteria scire vos dicitis. Quandoquidē & Dominus ipse filius Dei, ipsum iudicij diē & horā concessit scire solū patrē, manifestè dicēs, De die autē illa, & hora nemo scit, neque filius, nisi pater solus. Si igitur scientiā diei illius, filius nō erubuit referre ad patrē, sed dixit quod verū est, neque

Isa. 53.

* enarrabit? * hominū * nobis.

Multa nos ignorare fateri pudere nō decet

Marc. 13.

*erubescamus.

neque nos* erubescimus quæ sunt in quæstionibus maiora secúdùm nos, reseruare Deo. Nemo enim super magistrum est? [3] Si quis itaque nobis dixerit, Quomodo ergo filius prolatus à patre est? Dicimus ei, quia prolationem istam, siue generationem, siue nuncupationem, siue adapertionem, aut quomodolibet quis nomine vocauerit, generationem eius inenarrabilem existentem nemo nouit, non Valentinus, non Marcion, neque Saturninus, neque Basilides, neque Angeli, neque Archangeli, nec principes, neque potestates, nisi solus qui generauit pater, & qui natus est filius. Inenarrabilis itaque generatio eius cùm sit, quicunque nituntur generationes & prolationes enarrare, non sunt compotes sui, ea quæ inenarrabilia sunt enarrare promittentes. Quoniam enim ex cogitatione & sensu verbum emittitur, hoc vtique omnes sciunt homines.

Generatio æterna Christi omnibus inenarrabilis.

ANNOTATIONES.

1. Qui ergo dicit] *Caput 51. signat vetus codex cũ hoc argumento:* Ostensio quoniam Nus Logos, & Logos Nus: & Nus ipse est pater omnium.

2. Irrationabiliter] *Caput 52. signat codex vetus, cum hac epigraphe:* Quomodo Dominus quædam concedit patri, & quæ causa est propter quam dicit horam à nemine altero cognosci, nisi à solo patre.

3. Si quis itaque] *Gnosticorum impudentem temeritatem in scrutanda Verbi æterna generatione, quanto potest rationum & sententiarum pondere reprimit, quibus & ij absterreri deberent, qui de eadem non scripturis, sed Aristotelicis ratiocinationibus nixi audacter disserunt, colligunt, definiunt, quæ Christiano silentio adorare præstaret. Longè maiore religione sacrum hunc montem attigerunt antiquioris & sincerioris Theologiæ antistites.* De supersubstantiali secretissimáque deitate, *ait Dionys. Areopag.* neque dicere quicquã, neque cogitare præsumendum est, aliter quàm sacra eloquia piè, admodúmque castè nobis tradiderũt. *Et expositor Symboli apud Cyprianum:* Quomodo pater genuerit filiũ, nolo discutias, nec te curiosius inseras in profundi huius arcanum: ne fortè dum inaccessæ lucis fulgorem pertinacius perscrutaris, exiguúmq; ipsum, qui mortalibus diuino munere concessus est, perdas aspectum. *Ac vt paucis multa contraham, Clemens epist. 1. ad Iacobum; Iustinus in dialo; Nazianzenus lib. 3. de Theolo; Hilarius secundo de Trinitate; Chrysostomus hom. 4. in Matthæum; Cyrillus libr. 1. thesauri cap. 5; Venantius in Symbolum post hunc nostrum Irenæum, Angelicis etiam mentibus inaspectabile, & incomprehensibile mysterium istud omnes constanter affirmant, quod plumbei, & verè σκοτεινοὶ homunciones quidam, explorasse se, & explicasse sibi videntur.*

Lib de diuinis no. capit. 1.

QVONIAM NON EST VERISIMILE VERbum Dei tertiam habere à patre emissionem.

CAPVT XLIX.

*omnibus.

NOn ergo magnum quid inuenerunt, qui emissiones excogitauerunt, neque absconditum mysterium, si id quod ab * hominibus intelligitur, transtulerũt in vnigenitum Dei Verbum, & quem inenarrabilem, & innominabilem vocant, [1] hunc quasi [ipsi] obstetricauerint [primæ generationis] eius, prolationem & generationem enunciant, adsimilantes eum hominum verbo emissionis: hoc autem idem & de substantiæ materia, dicentes, non peccauimus, quoniam Deus eam protulit. Didicimus enim ex Scripturis, principatum tenere super omnia Deum. Vnde autẽ, vel quemadmodum emisit eam, neque Scriptura aliqua exposuit, neque nos [2] fantasmari] oportet [ex opinionibus] propriis infinita coniicientes de Deo, sed agnitionem hanc concedendam esse Deo. Similiter autem, & causam propter quam cùm omnia à Deo facta sint, quædam quidem transgressa * sint, & abscesserunt à Dei subiectione, quædam autem, imò plurima, perseuerauerunt & perseuerãt in subiectione eius qui fecit: & cuius naturæ sunt, quæ transgressa sunt, cuius autẽ naturæ quæ perseuerant, * credere oportet Deo & Verbo eius, cui & * solo dixit, Sede à dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos suppedaneum pedum tuorum. Nos autem adhuc in terra conuersantes, nondũ adsidentes throno eius. Et si enim spiritus Saluatoris, qui in eo est, scrutatur omnia, & altitudines Dei, sed quantum ad nos diuisiones gratiarum sunt, & diuisiones ministeriorũ, & [3] diuisiones] operationum, & nos super terram: quemadmodum & Paulus ait, Ex parte quidem cognoscimus, & ex parte prophetamus. Sicut igitur ex parte cognoscimus,

Humanas emissiones ad Dei vnigenitũ trãsferre, nec ingenij, nec reconditi mysterij est.

Materiæ creationem nulla Scriptura exponit.

*sunt.

*cedere.

*soli.

Psalm. 109

1. Cor. 2.

1. Cor. 12.

Multa Deo committenda.

1. Cor. 13.

ſic & de vniuerſis quæſtionibus concedere oportet ei, qui ex parte nobis præſtat gratiam. Quoniam quidem transgreſſoribus, ignis æternus præparatus eſt, & Dominus manifeſtè dixit, & reliquæ demonſtrant Scripturæ. Et quoniam præſciit Deus hoc futurum, ſimiliter demonſtrant Scripturæ, quemadmodū & ignem æternum his qui tranſgreſſuri ſunt, præparauit ab initio: ipſam autem cauſam naturæ tranſgredientium, neque Scriptura aliqua retulit, nec Apoſtolus dixit, nec Dominus docuit. Dimittere [itaque] oportet agnitionem hanc Deo, quemadmodum & Dominus horæ & diei, nec in tantùm periclitari, vti Deo quidem concedamus nihil, & ex parte accipiētes gratiam, in eo autem conquærimus quæ ſunt ſuper nos, & in quæ attingere nobis non eſt, nec in tantam audaciam venire vti * pendamus Deum, & quæ nondum inuenta ſunt, quaſi iam inuenerimus per emiſſionum vaniloquium, ipſum omnium factorem Deum, & de defectione, & ignorantia aſſerere ſubſtantiam habuiſſe, & ſic impium aduerſus Deum fingere argumentum. [4] Pòſt deinde nullum habent teſtimonium eius figmenti, quod recens ab eis adinuētum eſt, aliquando quidem per numeros quoſlibet, aliquando autem per ſyllabas, nonnunquam autem & per nomina. Eſt autem quando, & per eas quæ in literis ſunt literas, aliquando autem & per parabolas non rectè exolutas, vel per ſuſpiciones quaſdam conſiſtere conari eam fabuloſam enarrationem quæ ſit ab eis * efficientia. [5] Etenim ſi quis exquirat cauſam, propter quam in omnibus pater communicans filio, ſolus ſcire, & horam, & diem [à] Domino manifeſtatus eſt, neque * aptabilem magis, neque decentiorem, nec ſine periculo alteram, quàm hanc inueniat in præſenti, quoniam * cùm ſolus verax magiſter eſt Dominus, vt diſcamus per ipſum, ſuper omnia eſſe patrem. Etenim pater, ait, maior me eſt, & ſecundùm agnitionem * itaque præpoſitus eſſe pater annunciatus eſt à Domino noſtro, ad hoc vt & nos, in quantum in figura huius mundi ſumus, perfectam ſcientiam, & tales quæſtiones concedamus Deo: & ne fortè quærentes altitudinem patris inueſtigare, in tantum periculum incidamus, vti quæramus, an ſuper Deum alter ſit Deus. Si autem quis amans contentionem, cōtradictor fuerit his quæ à nobis dicta ſunt, & his quæ ab Apoſtolo relata ſunt, quoniam ex parte cognoſcimus, & ex parte prophetamus, putet ſe non ex parte, ſed vniuerſaliter vniuerſam cœpiſſe eorum quæ ſunt agnitionem, Valentinus aliquis exiſtens, aut Ptolemæus, aut Baſilides, vel aliquis eorum qui altitudines Dei exquiſiſſe ſe dicunt, non in ea quæ inuiſibilia ſunt, vel quæ oſtendi non poſſunt, cum inani iactantia decorans ſemetipſum, plus quàm reliquos ſe agnouiſſe glorietur: ſed cauſas eorum quæ in hoc ſunt mundo, quas nos non noſcimus, vt puta numerum capillorum capitis ſui, & de his [qui] quotidie capiuntur paſſeres, & de reliquis non prouiſis à nobis, diligenter exquirens, & à patre diſcens annuntiet nobis, vt ei de maioribus quoque credamus. Si autem [ea] quæ in manibus ſunt, & ante pedes, & in oculis, & terrenis, & præcipuè diſpoſitionem capillorum capitis ſui, nondum ſciunt ij qui ſunt perfecti, quemadmodum eis de his ſpiritalibus, & ſupercœleſtibus, & de his quæ ſunt * ad Deum vana perſuaſione confirmant, credemus? Et tantùm quidem, & de numeris, & de nominibus, & de ſyllabis, & quæſtionibus eorum quæ ſunt ſuper nos, & de eo quòd impropriè exponunt parabolas, à nobis ſit dictum, quandoquidem à te plura dici poſſint.

Matth. 25.

Nullū extat teſtimonium eius figmenti, quo literis, ſyllabis, & numeris de rebus cœleſtibus diuinant.

Filius cur ſolum patrem diem iudicij ſcire dixerit.

Ioan. 14.
1. Cor. 13.

Si in terrenis cæcutimus, multo magis in cœleſtibus.

* pandamus.
* efficacia.
* acceptabilem.
* enim.
* ita quod
* ſuper

ANNOTATIONES.

1. Hunc quaſi ipſi] *Ita vetus codex: excuſſi habebant,* hunc quaſi ipſum obſtetricauerint primi, & generationis eius, &c.

2. Fantaſmari] *Locus iſte hactenus plurimos torſit, aliis* faſtos mori, *aliis* factos morti, *legendum ſuſpicantibus: reſtitutam nunc puto ex vet. cod germanam lectionem,* Neque nos fantaſmari oportet ex opinionibus propriis, *ſic enim vetus interpres græcum* φαντάζεσϑαι *reddere ſtuduit. Expunximus* faſtos mori, exponi omnibus.

3. Et diuiſiones] *Expunximus* diuiſio nos.

4. Poſt deinde] *Quæ hîc refellit de numeris, literis, & ſyllabis recitauit lib. 1. cap. 10. & 11.*

5. Etenim ſi quis exquirat] *Exiſtimarunt nonnulli his verbis beatum Irenæum Chriſto Domino ignorantiam ſimpliciter tribuere, qui certè lapſus eſſet, magis condonandus ei qui ardore retundendæ impietatis Gnoſticorum, qua ſuprà patres, Apoſtolos, Prophetas, imò & Chriſtum ipſum ſapere ſeſe iactabant, hoc minus cautè dixiſſet, quàm procaciter & odioſe exagitandus. At mihi longè aliud videtur. Quî enim fieret vt Chriſto nunc ignorantiam affingeret, qui toties in ſuperioribus Gnoſticos impietatis reos egit, quòd Sophiam & Monogenē patris, ignorantiæ paſſionibus ſubiiceret? Aut quomodo hîc ignorationis tenebris inuolueret eum, quem tanto feruore Deum Deorum, & Dominum omnium; patri omnino æ*-

qualem

*æqualem & coæternum;plusquàm Solomonem & Ionã; viuorum & mortuorum iudicem paßim inculcat? Ergo tantùm vult Christum diei postremi notitiam, qua de agitur,ad Patrem referre:sicut opera,vitam, imò & Deitatem ipsam ab eodem æterna generatione accepisse palàm profitetur;vt sapere nos doceat ad sobrietatem,neque erubescamus difficilium quæstionum labyrinthos Deo reseruare.Hanc Irenæi mẽtem esse mecum, arbitror, iudicabit, quisquis piè, accuratè, & nullis errorum paßionibus in transuersum acto animo, superiora eius scripta cum præsentibus expenderit. Cæterùm sententiam eam qua videtur Marcus horam & diem iudicij Christum æquè ac Angelos latere voluisse, Arriani olim torquebant,vt ipsum creaturam esse,& neutiquam patri homoousion asserent,quemadmodum Athanasius & Hilarius referunt:Photinus quoque apud Vigilium martyrem, Christum pernegat Deum esse, quòd diem iudicij se ignorare fateretur:Ignoïtas quosdam hæreticos inde nominatos tradit Isidorus, quòd Christo diei iudicij ignorantiam impingerent. Ne verò à superioribus Gnosticis latum vnguẽ discederent posteriores,Caluinianos eò impietatis progressos legit ætas nostra,vt Christo Iesu,Deo,& homini,Saltori nostro,ignorantiam rerum multarũ tribuant.*Ipsum enim vt corpore, sic & animo adoleuisse *vult Brentius:*fabrum idiotam *Osiander uocat:* communi hominum ignorantiæ *subiicit Rodolphus Gualtherus:*non habuisse omnem scientiam ab initio (vt somniant Papistæ) sed per gradus, *blatterat Molinæus:*ita ignorasse, vt disceret ipse atque erudiretur more hominum, *non erubuit scribere Gallasius annotationibus in hunc Irenæi locum. An non hoc est ῥᾳδιούργημα illud, id est, fallax & suppositum commentum Gnosticorum, quo somniabant Christum sub ferula præceptoris alphabetum didicisse,vt lib.1.cap.17.Irenæus retulit? Sed præstat hæc viperarum genimina telis iis conficere,quibus olim Arrianos Hilarius:* An credibile,*ait,*vt aliquid ex omnibus nesciat,qui omnibus ad id quod sunt, atque erunt autor est? Si omnia per Christũ,& in Christo,& ita per ipsum, vt omnia in ipso sint, id quod neque extra eum, neque non per eum est, quomodo non etiam in scientia eius sit?Cogitationes humanas,non tantùm præsenti motu incitatas, sed etiam instinctu futuræ voluntatis agitandas, Christus non ignorat,Euangelista testãte:sciebat Iesus ab initio qui essent non credẽtes, & qui esset traditurus eum. De eo scriptũ meminerimus: Omnia per ipsum, & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes. Et illud: Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare, & omnia in ipso reconciliari. Christus aderit, & aduentus sui diem ignorat? Dies suus est secundum Apostolum, & ignoratione eius detineri intelligendus est? Humanæ naturæ quod agere diffiniunt,præsciunt,& sequitur gerendorum conditio, voluntatem agendi: Deus verò natus,quod in se,& per se est, nescit? Non patitur in nobis doctor gentium Paulus, hanc impij erroris professionem,vt ignorasse aliquid vnigenitus Deus existimetur, ait enim: In eo sunt omnes thesauri sapientiæ,& scientiæ absconditi.*His Hilarij verbis,addo grauißimum Augustini iudicium:*Ignorantiam *inquit,*nullomodo crediderim fuisse in infante illo,in quo Verbum caro factum est,vt inhabitaret in nobis: nec illam ipsius animi infirmitatẽ in Christo paruulo fuerim suspicatus,quam videmus in paruulis.*Latinis duobus totidem Græci ætate superiores,nec pietate aut doctrina inferiores,accedant.Iustinus martyr apertè scribit:* προσάπτειν τῷ χριστῷ ἄγνοιαν,ἐστὶν ἀσεβές, Christo ignorantiam tribuere,impium est. *Et Clem. Alex.* Christus hodie regeneratus,iám ne est perfectus, an,quod est absurdissimum,ei aliquid deest? Sed si ita est:vt aliquid disceret opus fuit.Sed eũ cùm Deus esset, nihil didicisse fuit consentaneum. *lib. 1.pædag.cap.6.& 11.Superest igitur vt cum beato Petro, apud Clementis recog.credamus, Christum ideò se diem & horam nescire professum,vt totum reuocaret ad patrẽ: aut cum Hilario, eo sensu quo vt clamorem Sodomæ & Gomorræ resciret descendisse dudum dixerat: aut cũ Augustino, & Basilio intelligamus,quia hoc vtiliter occultabat discipulis, nescientem se dixit,quia nõ conferret hominibus tunc iudicij tempus audire, quos nescientes occultando faciebat.Hieronymus particulam* neque filius *in quibusdam exemplaribus Latinis additam fuisse, eam quæ Græca, maximè Pierij & Adamantij ascriptam nõ habere testatur, commentariis in 24. Matth. quod ne ab Arrianis adiectum fuerit,multis non leuem suspicionem fortè iniiciat.Sed de his pro occasione satis.*

Ser.4.contra Arri. Lib.9. de Trin. — *Homil.19. in Luc. Coniectura 4.de fine mundi. Hom.112. in Marc. In Harmonia.* — *Lib.9.de Trin.* — *Ioan.6. Ioan.1. Colos.1. 1.Thes.5.* — *Lib.2.de pec meri & remis.c.29.* — *Quæst.58. ad Orthod.* — *Lib 10.* — *Lib 1 de Gene. contra Mani. cap.22. Lib.4.contra Euno.*

DE NATVRA ANIMÆ, QVONIAM SEcundùm illorum sermonem, cùm animæ seruentur, necesse est & corpora participare salutem.

CAPVT I.

REuertamur autem nos ad reliqua quæ sunt eorum argumẽtationis. In cõsummationem enim dicentes ipsorum matrem intra pleroma regredi,& recipere sponsum suum Saluatorem, se autem quoniam spiritales esse dicunt, exspoliatas animas,& spiritus intellectuales *factas sponsos futuros spiritalium Angelorum:Demiurgum autem,* quoniam animalem dicunt,in matris locum cessurum:Iustorum autem animas requiescere in medietatis loco,psychicè dicentes similia ad similia congregari,spiritalia ad spiritalia,materialia[autem]in materialibus perseuerare,contraria sibi diffiniunt animas, iam non propter substantiam, in me-

Figmenta Gnosticorũ de matre, Demiurgo, & animabus iustorũ.

*factos sponsas. *quem.

dietatem ad similia dicentes succedere, sed propter operationem, iustorum quidem dicentes illud succedere, impiorum autem remanere in igne. Si enim propter substantiam omnes succedunt animæ in refrigeriū, & in medietate sunt omnes, secundū quod sunt animæ, cùm sint eiusdem substantiæ,& superfluum est credere, superflua autē & discessio Saluatoris. Si autem propter iustitiam, iam non propter id quòd sint animæ, sed quoniā sunt iustæ. Si autem animæ, quæ perituræ essent inciperent, nisi iustæ fuissent, iustitia potens est saluare & corpora, quæ vtique non saluabit, quæ & ipsi participauerunt iustitiæ. Si enim natura & substantia saluat, omnes saluabuntur animæ: si autem iustitia & fides, quare non saluet ea quæ similiter cum animabus in corruptelam * incidere incipiūt corpora? aut enim impotens, aut iniusta apparebit [in] huiusmodi iustitia, si quædam quidem * saluat propter suam participationem, quædam autem non.

Si propter naturam animæ saluātur, absurda multa sequuntur.

* cedere. * seruat.

ANNOTATIONES.

1. Reuertamur] *Vetus codex hîc signat capit. 53. cum hoc argumento :* De natura animæ. *Quæ verò refellit; recensuit libro primo, non longè à medio capitis primi.*

OSTENSIO QVOD ANIMÆ EORVM secundùm suas regulas, siue argumentum, non possunt participare salutem.

CAPVT LI.

Q[1]Via enim in corporibus perficiuntur ea quæ sunt iustitiæ, manifestum est. Aut vniuersæ itaque animæ necessariè succedent in medietatis locum, & iudicium nusquam: aut & corpora quæ participauerunt iustitiæ cum animabus, quæ similiter participauerunt, obtinebunt refrigerij locum. Siquidem potens est iustitia, illuc transducere ea quæ participauerunt [ei], & verus, & firmus [2] emerget de resurrectione corporum sermo, quem quidem credimus nos, quoniam & mortalia corpora nostra custodientia iustitiam, resuscitans Deus, incorrupta & immortalia faciet. Deus enim melior est quàm natura, habens apud semetipsum velle, quoniam bonus est, & posse, quoniā potens est, & perficere, quoniam diues & perfectus est.

Corpora quæ iustitiæ participarunt, in resurrectione habebunt refrigerij locum.

ANNOTATIONES.

1. Quia enim] *Corpora sanctorum eundem cum animis locum refrigerij participatura ostendit, eò quod iustitiæ operibus, & ipsa participarint. Idem argumentū sequitur Tertullianus, vt fusiore sic vehementiore stillo:* Dum caro nostra, *inquit,* ministra & famula animæ deputatur, consors & cohæres inuenitur; si temporalium, cur non & æternorum? &c.

Lib. de resur. car.

2. Emerget] *Ita vetus codex: excusi* & integer, *quod expunximus.*

QVONIAM IN NVLLO POTEST INTErior illorum homo supergredi Demiurgum.

CAPVT LII.

H[1]I autem quoniam omnia contraria sibi dicunt, nō omnes animas in medietatem succedere definientes, [sed] solas quæ sint iustorum: naturaliter enim & secundùm substantiam emissa esse tria genera dicunt à matre: [Primum quod] quidem sit de aporia, & tædio, & timore, quod est materia: alterum autem de impetu, quod est animale: quod autem enixa est secundùm visionem eorum qui circa Christum sunt Angeli, quod est spiritale. Si igitur illa quæ enixa est omni modo intra pleroma ingrediuntur, quoniam spiritale est: quod est autem materiale, residet deorsum:

Secum pugnant hæretici.

sum, quoniam est materiale, & exardescente eo qui inest ei igne, consumetur in totum animale, quare non totum in medietatis locum cedet, in quem & Demiurgum mittunt? [2] Quid autem est illud quod cedet eorum intra pleroma? animas enim in medietatē perseuerare dicunt, corpora autem, quoniam materialem habent substantiam, in materiam resoluta ardere ab eo qui in ea est ignis. Corpore autem ipsorum corrupto, & anima remanente in medietate, nihil iam relinquetur ex homine quod intra pleroma cadat. Sensus enim [hominis] mens, & cogitatio, & intentio mentis, & ea quæ sunt huiusmodi, non aliud quid præter animam sunt, sed ipsius animæ motus, & operationes, nullam sine anima habentes substantiam. [3] Quid ergo adhuc erit eorum quod succedit in pleroma? & ipsi enim in quantum quidem * anima sunt, remanent in medietate, in quantum autem corpus, cum reliqua materia ardebunt: & his sic se habentibus, super Demiurgum se ascendere dicunt insensati: & secundùm hoc quidem, se meliores pronuncient illo Deo qui cœlos, & terram, & maria, & omnia quæ in eis sunt fecit, & ornauit. Et semet quidem spiritales esse volunt inhonoratè, cùm sint carnales propter tantam suam impietatem. Qui autem fecit Angelos suos spiritus, & induitur lumine quemadmodum pallium, & velut in manu tenet gyrum terræ, [4] ad quem] inhabitantes eam, velut locustæ sunt deputati.

Animæ facultates. *Hæretici insensati carnales sunt, quantumlibet spiritales se venditent.* *Psal. 103.* *Esaia 40.*

* animæ.

ANNOTATIONES.

1. Hi autem] *Caput 54. habet vetus codex cum hac epigraphe:* Quoniam secūdum illorum sermonem, cùm animæ seruentur, necesse est corpora participare salutem. *Quæ verò hoc capite arguit, habentur lib. 1. cap. 1.*

2. Quid autem est] *Caput est 55. in vet. cod. cum argumento cap. 51.*

3. Quid ergo adhuc] *Capitis 56. initium est in vet. cod. cum argumento cap. 52.*

4. Ad quem] *Deleuimus, atque authoritate vet. cod. consentiente Bibliorum contextu: vt circa initium capitis pro* quando, *reposuimus* Primùm quod.

*QVONIAM NON EST VERISIMILE HOS *quidem spiritales esse, Demiurgum autem animalem.*

*Quomodo.

CAPVT LIII.

[1] ET vniuersæ spiritalis substātiæ Demiurgum & * Dominum animalem esse dicentes, indubitatè & verè suam ostendunt insaniam, & velut verè de tonitruo percussi, [2] super eos qui fabulis referuntur Gigantes, extollentes * sententiam aduersus Deum, præsumptione [vana] & instabili gloria tumidi, quibus vniuersæ terræ [4] elleborum non sufficit ad * expurgandum, vti euomant tantam suam stultitiam. [5] Meliorem] enim ex operibus oportet ostendi. Vnde igitur semetipsos ostendunt Demiurgo meliores, vti & nos ad impietatem propter necessitatem sermonis deuergamus, Dei & insanorum hominum comparationem facientes, & in argumentationem eorum descendentes, sæpè per propria ipsorum dogmata arguentes eos. Sed nobis quidem propitius sit Deus: non enim [illis] eum comparantes, sed arguentes, & euertentes illorum insaniam, dicimus hæc, ad quos stupescunt multi insensatorum, quasi plus aliquid ipsa veritate ab eis possent discere. Et illud quod scriptum est, Quærite, & inuenietis, ad hoc dictum esse interpretantur, vti super Demiurgum semetipsos adinueniant maiores, & meliores * vocant esse semetipsos quàm Deum, & semetipsos spiritales, Demiurgū autem animalem: & propter hoc, superascendere eos super Deum, & se quidem * inter pleroma cedere, Deum autem in medietatis loco. [6] Ab operibus itaque ostendant semetipsos Demiurgo meliores. Non enim in eo quod dicitur, sed in eo quod est, melior ostendi debet. Quod igitur opus mōstrabunt per semetipsos a Saluatore, siue à matre ipsorum factum, aut maius, aut splendidius, aut rationabilius his quæ facta sunt ab hoc qui hæc omnia disposuit? Quos cœlos firmauerunt? quam terram solidauerunt? quas emiserunt stellas? vel quæ luminaria lucidauerunt? quibus autē circulis infrænauerunt ea? vel quas pluuias, vel frigora, vel * niues,

* Deum. * sententias. * expurgationem. *vocātes * intra. * vniuersa

Insana Gigātomachia hæreticorū. *Math. 7.* *Testimoniū ab operibus exigit à Gnosticis.*

ſecundùm tempus, & ſecundùm vnamquamque regionem aptabilia adduxerunt terræ? quem autem calorem & ſiccitatem è contrario appoſuerunt eis? aut quæ flumina abundare fecerunt? quos autem [7] eduxerunt] fontes? quibus autem floribus & arboribus adornauerunt eam quæ eſt ſub cælo? vel quam multitudinem animalium formauerunt, partim quidem rationabilium, partim autem irrationabilium vniuerſorum forma ornatorum? & reliqua omnia quæ per virtutem Dei ſunt conſtituta, & ſapientia eius gubernantur, quis * potuit per ſingula enumerare, vel inueſtigare magnitudinem ſapientiæ eius qui fecit Dei? Quid autem illa quæ ſuper cœlũ, & quæ non prætereunt, quanta ſunt, Angeli, [Archãgeli], throni, dominationes, poteſtates innumerabiles? Aduerſus quod igitur vnum opus ex his ſemetipſos è contrario cõſtituunt? Quid tale oſtendere habent per ſemetipſos, vel à ſemetipſis factum, quandò & ipſi huius factura & plaſmatio ſunt? Siue enim Saluator, ſiue mater ipſorum (vt propria ipſorum dicamus, per ſua ipſorum propria mendaces eos arguentes) vſa eſt * hæc, vt dicunt, ad faciendum imaginem eorum quæ intra pleroma ſunt, & contemplationis vniuerſæ quam vidit circa Saluatorem, tanquam meliori hoc, & aptabiliori ad faciendam volũtatem ſuam per eum vſa eſt: tantorum enim imagines nequaquam per inferiorem, ſed per meliorem deformauit.

Neminimũ quidem operum Dei imitari poterant.

* poterit.

* hoc.

ANNOTATIONES.

1. Et vniuerſæ] *Colo tantùm dirimenda à calce ſuperioris capitis, mihi videtur prior hæc ſententia.*

2. Super eos qui fabulis referuntur Gigantes] *Gigantes quidem fuiſſe conuenit inter ſacros & prophanos vniuerſos authores: ſed quia de illorum ortu & proceritate magna eſt diſſenſio, paulò altius re petita hæc annotare libuit. Fabulatur Heſiodi Theogonia, illos è terra Vrani ſanguine reſperſa natos, cùm ei Saturnus filius verẽda abſcidiſſet; cui aſſentit Diodor. lib. 4. Homines patres, eoſdem non habuiſſe tradere librum nomine Enoch euulgatum, ob ídque ſuppoſititium rectè à prudentibus iudicatum fuiſſe, 15. de Ciuit. Dei, cap. 23. docet Auguſt.* Igitur ſecundum Scripturas canonicas, *ſubiicit idem,* Hebræas atque Chriſtianas, multos Gigantes ante diluuium fuiſſe, terrigenæ ſocietatis hominum ciues, dubium non eſt. Nec mirandum quod de filiis Seth naſci potuerint, cùm hinc oſtẽdere vellet Creator, non ſolùm pulchritudines, ſed & magnitudines corporum, non magni pendẽdas eſſe ſapienti. *Et quæſt. 4. in Gene. facilè creditu ſcribit, grandes & fortes ex mulieribus naſci potuiſſe,* quia & poſt diluuium quidam tales reperti fuerint, & quòd quædam corpora virorum & fœminarum, ad incredibilem modũ ingentia ſeculo ſuo extiterint. *His adiicit Cyrillus, deformitate illa vultus, & vaſtitate monſtroſa corporis, iram diuinam ſcelera hominũ vindicaſſe. Theodoretus audiens Scripturam diuinam dicentem de Enach, quòd à Gigantibus oriundus erat; & Og ferreum cubile nouem cubitorum longitudinem, & latitudinem quatuor habere; exploratores item narrantes inſtar locuſtarum ſe fuiſſe in conſpectu illorum; & dicentem Dominum: Tradiderunt Amorrhæum, cuius altitudo erat tanquam cedri, & robuſtus, vt quercus: optimo iure opinatur fuiſſe quoſdam prægrandes homines. Nec puto aberrare Ioſephum, cùm propter corporum magnitudines atque formas, in nullo aliis hominibus proximas, cæteris vltra modum admirabiles illos extitiſſe ſcribit, lib. 5. Antiq. Hebræi alij eos* Nephilim, *i. cadentes dictos putant, quòd homines illorum conſpectu timore oppreſſi, caderent; vel quia in diluuio (quod propter eorum execrabiles & nefarias libidines immiſſum rectè aſſerit Beroſus) ceciderunt, vt de illis dicat Iob c. 26. Gigantes gemunt ſub aquis; vel quòd ruina magna caderent ob ſtaturæ proceritatem. Atque hæc de ortu & proceritate eorum. Cæterũ conatus illorum narrant prophani ſcriptores, fuiſſe, vt tres maximos montes Olympum, Oſſam, Pelion aggererẽt, ſperãtes ſe hoc modo facilè ſibi viam munituros, qua ad æthereã ſublimitatem euaderent, ſuperis bellum inferrẽt, Iouemq́ cælo deturbarent: ſed miſſo fulmine ipſos periiſſe. Inde natum prouerbiũ:* γιγάντων ἀπόνοια, *Gigantum arrogãtia, in eos qui temerè res non tentãdas, vt aduerſus Deum, pietatem, ius, & æquũ moliũtur, quod inauſpicatò ſemper illis recidit. His igitur admodũ appoſitè, Gnoſticos ſimiles dicit Ire. ac deinceps hæreticos oẽs qui Deo rebelles gaudẽt errore ſuo, & tũc gloriãtur, quãdo Eccleſiæ cõtumeliã fecerint, Orig. ho. 7. in Num. & Hiero. in 24. Eſaiæ.*

Lib. 3. in Gen. & 9. contra Iul.

Quæſt. 48 in Geneſ.

3. Vana] *Ita pro* vani *ſuppoſuimus auth. vet. cod.*

4. Elleborũ] *Ellebori duo genera faciũt Pli. & Dioſc. candidũ, quo vomitiones ciũtur, ſtomachus & ſuperior vẽter purgãtur: & nigrum, quo aluus inferior diluitur: vtrũq́ autem aduerſus melancholiam remedium efficax habere, capitis mentiſq́ leuare vitia antiquis perſuaſum fuit, indeq́ inſanientes, menteq́ parum conſtantes,* ἐλλεβόρου δεῖσαι, *i. elleboro opus habere dicti ſunt.*

Lib. 25. c. 5

Lib. 4.

5. Meliorem enim] *Cap 57. ſignat cod. vetus, cuius authoritate* melior *deleuimus.*

6. Ab operibus itaque] *Iure optimo non tantùm Demiurgo inferiores, ſed ne digni quidẽ qui Apoſtolicorũ calceorum corrigiã ſoluerent eos eſſe coarguit, cùm nec vitæ puritate, nec operatione miraculorum vllo modo eorũ dogma fulciretur. Eodem pacto conficit illos poſtea Tertullia.* Probent ſe, *ait*, nouos Apoſtolos, eadẽ ſigna edãt. Volo igitur & virtutes eorum proferre, niſi quod agnoſcã & maximã virtutem illorũ, qua in peruerſum Apoſtolos æmulantur. Illi enim de mortuis viuos faciebant; iſti de viuis mortuos faciũt. *Hoc pacto & Auguſtin. Manichæos alloquitur:* Si nec Scripturarũ authoritatis antiquitas, nec miraculorum poteſtas, nec morum ſanitas, nec rationis veritas, vos aſſerit: abite cõfuſi, & redite cõfeſſi, &c. *De miraculis poſteriorũ Gnoſticorũ, id tantùm adiicere viſum eſt, quod anno Domini 1526. ſcripſit Eraſ. Rot. in Diatriba de lib. arb.* Apoſtoli, *ait*, quoniã excutiebãt viperas, ſanabãt ægrotos, excitabãt mortuos, impoſita manu dabãt dona linguarũ: ita demùm creditum eſt, & vix creditũ eſt illis paradoxa docentibus.

Lib. de præſcript.

Lib. 13. contra Fauſt. cap. 6.

cẽtibus. Nunc cũ iuxta cõmunẽ opinionẽ adferãt penè Paradoxotera, nullus illorũ adhuc extitit, qui vel equũ claudũ sanare potuerit. *De his rursus c.56.*
7. Eduxerunt] *Expunximus* adduxerũt, *auth. ve. co.*

OSTENSIO QVOD NON SIT ANIMALIS Demiurgus. CAP. LIIII.

Sup. cap. 37 E[1]Rant enim & ipsi tunc, sicut [ipsi] dicunt, existentes cõceptio spiritalis secũdùm contemplationẽ eorum qui erga Pandorã sunt satellites dispositi. Et hi quidem vacui perseuerabãt, nihil per eos perficiẽte matre, vel per Saluatorẽ, inutilis cõceptio, & ad nihilũ apta: nihil enim per eos apparet factũ. Qui autẽ emissus est, secundùm eos Deus, inferior ipsis existens, secundũ argumentationẽ eorũ (animalẽ enim eũ esse volunt) in omnia operator, & efficax, & aptabilis fuit, vti per eum omniũ imagines fierent: & non tantùm quæ videtur hæc, sed [&] inuisibilia, Angeli, Archangeli, dominationes, potestates, & virtutes per hũc omnia facta sunt, videlicet velut per meliorẽ, & qui possit voluntati deseruire. Nihil autẽ per hos matrẽ apparet fecisse, quẽadmodũ & ipsi cõfitentur, vti iustè quis æstimet eos abortũ fuisse malè pariẽtis matris ipsorũ. Non enim obstetrices eam obstetricauerunt, & propterea velut *abortiuũ proiecti sunt, in nihilũ vtiles, ad nullũ opus facti [2] matri]. Et semet meliores vocãt eo per quẽ tanta & talia facta *sint, & disposita, quando & per suã argumentationẽ per quã inferiores multum inueniũtur. Ac velut duo ferramenta operaria, vel organa duo cùm sint, ex quibus alterũ quidẽ semper in manibus, & in vsu artifex habeat, & per illud faciat quanta *vellet, & ostendat artẽ, & sapiẽtiam suã: alterum autẽ vacuũ atque otiosum perseueret, & sine operatione, per quod nihil omnino apparet faciẽs artifex, & in nullã actionem eo vtens: deinde dicat quis inutile hoc & vacuũ atq; otiosum melius esse, & pluris illo quo vtitur in opere per quod & glorificatur ipse artifex: hic igitur hebes esse iustè arbitrabitur, qui sit talis, & mentis suæ non cõpos. [Sic] autẽ & hi semet spiritales, & meliores dicẽtes, & Demiurgũ animalẽ, & propter hoc superascendere, & intra pleroma penetrare ad viros suos, sunt enim * fœmina, quemadmodũ ipsi confitẽtur: Deũ autem inferiorẽ, & propter hoc manere in medietate, & huius nullã ostensionẽ afferentes. Qui enim melior est, ex operibus ostenditur. Omnia enim opera à Demiurgo facta sunt: per semetipsos autẽ nihil dignũ ratione factũ ostendere habentes, insani sunt summa & insanabili insania. Si autẽ contenderint dicere quoniam quæcunque sunt quidẽ materialia, vt puta cœlũ, & vniuersus qui infra eũ continetur mundus, à Demiurgo facta sunt. Quotquot autẽ spiritaliora his illa quæ sunt super cœlũ, vt puta principia, potestates, Angeli, Archangeli, dominationes, & virtutes per spiritalem enixionẽ, quod semetipsos esse dicunt, facta sunt. Primò quidẽ ex dominicis Scripturis ostendimus, omnia quæ prædicta sunt visibilia & inuisibilia ab vno Deo facta. Nõ enim [sunt] magis idonei hi, quã Scripturæ, nec relinquẽtes nos eloquia Domini, & Moysem, & reliquos Prophetas, qui veritatẽ præconiauerũt, his credere oportet, sanũ quidem nihil dicẽtibus, instabilia autẽ delirantibus. Pòst deinde, etiãsi per ipsos ea quæ sunt super cœlos facta sunt, dicãt nobis quæ sit inuisibiliũ natura, enarrent numerũ Angelorũ, & ordinẽ Archangelorũ, demõstrent thronorũ sacramenta, & doceant diuersitates dominationum, principatuũ, potestatum atque virtutũ. Sed non habent dicere. Non ergo per eos facta sunt. Si autẽ à Demiurgo facta sunt hæc, sicut & facta sunt, & sunt spiritalia & sancta: non est ergo animalis hic qui spiritalia *perficit, & soluta est illorũ magna blasphemia.

Margin notes: *abortũ. *sunt. *velit. *fœminæ *perfecit.

Ridet Gnosticos, quòd putarent se conceptionẽ spiritalem Aeonũ fuisse, qui ad Pandoram conuolerunt.

Abortiuos matris malè parientis esse eos euincit.

Ridet eos quasi fœminas, quòd dicerent se ad viros suos ascendere supra Demiurgũ.

Scripturæ docent omnia à Deo facta esse, quibus adhærere oportet.

Angelorũ varij ordines.

ANNOTATIONES.

1. Erant enim] *Caput 58. habet cod. vetus; quæ verò hic refellit, recensuerat lib. 1. cap. 1.*

2. Matri] *Deleuimus* matris, *& infrà pro* Si, *reposuimus* Sic, *author. vet. cod.*

DE ASSVMPTIONE APOSTOLI VSQVE AD TERTIVM cœlum, & cur dixit, Siue in corpore, siue extra corpus.

CAPVT LV.

Q[1]Voniam] enim sunt in cœlis [spiritales conditiones] vniuersæ clamant Scripturæ, & Paulus autem testimonium perhibet, quoniam sunt spiritalia, vsq; ad tertium cœlum raptum se esse significans. Et rursum delatum esse in paradisum, & audisse verba inenarrabilia, quæ non licet homini loqui. Et quid illi prodest, aut in paradisum introitus, aut vsque in tertium cœlum assumptio, cùm sint

Falsò asserebant Paulum in raptu vidisse, & audisse mysteria, quæ sunt supra Demiurgum.

omnia [illa] sub potestate Demiurgi, si eorum quę super Demiurgum dicuntur mysteriorũ speculator, & auditor inciperet fieri, quemadmodum audent quidam dicere? Si enim vti eam quæ est super Demiurgum disceret dispositionem, nequaquam in his quæ sunt Demiurgi remansisset, ne ipsa quidem vniuersa perspeculatus. Restabat enim ei adhuc secundùm illorum sermonem, quartum cœlum, vti adpropinquaret Demiurgo, & subiectam septenationem videret, sed reciperetur fortasse, vel vsque ad medietatem, id est ad matrẽ, vti ab ea disceret quæ sunt intra pleroma. Poterat enim qui est intus homo eius, qui & loquebatur in eo inuisibilis existens, quemadmodum dicunt, non tãtùm vsque ad tertium cœlum, sed vsque ad matrem illorum peruenire. Si enim se, hoc est ipsorum hominem, statim supergredi dicunt Demiurgum, & abire ad matrem, multò magis vtique Apostoli homini hoc euenisset, nec enim prohibuisset illũ Demiurgus, iam & ipse * subiectis saluationi dicunt. Si autem prohibuisset, [&] nihil profecisset: non enim possibile est eum patris prouidentia fortiorem esse, & hæc cùm interior homo inuisibilis etiam à Demiurgo esse dicatur. Quoniam autem ille velut magnum aliquid & præclarum, eam quæ fuit vsque ad tertium cœlum assumptionem enarrauit, non vtique isti super septimum cœlum ascendunt, non enim sunt meliores Apostolo. Si seipsos dicant differentiores, ex operibus arguentur: nihil enim ab illis tale * iactatum est. Et propter hoc adiecit, Siue in corpore, siue extra corpus, Deus scit: vti [neque] corpus particeps putaretur esse visionis eius: quippe quasi [&] ipsum participaturum eorum quæ vidisset, & audisset: nec rursus propter pondus corporis dicat quis eum amplius nõ esse assumptum, sed ideò vsque illuc permittatur etiam sine corpore sacramenta perspicere spiritalia, quę sunt Dei operationes, qui fecit cœlos & terram, & plasmauit hominem, & posuit in paradiso, speculatores fieri eos, qui similiter, vt Apostolus, valdè sunt perfecti in dilectione Dei. Et spiritalia itaque hìc fecit, quorum vsque ad tertium cœlum speculator factus est Apostolus, & inenarrabiles sermones, quos non licet homini loqui, quoniã sint spiritales, & ipse hìc præstat dignis, quemadmodum vult: huius enim est paradisus. Et verè est spiritus Dei, sed non animalis Demiurgus, alioquin nunquam spiritalia perfecisset. [2] Si autem animalis hic: per quem facta sunt spiritalia, referant nobis. Sed neque enixionem matris suæ, quod semetipsos dicunt, factum esse quid ostendere habent. Hi enim non tantùm aliquid de spiritalibus, sed ne quidem muscam, aut culicem, aut tale aliquid, ex his quæ sunt cõtemptibilia animalia pusilla perficere possunt, præter eam rationem quæ ab initio à Deo per seminum demissionem, in his quæ sunt eiusdem generis, naturaliter facta sunt, atque fiũt animalia. Sed ne quidem à sola matre factum aliquid dicunt emissum hunc Demiurgũ, & Dominum vniuersæ operationis: Et eum quidẽ qui sit vniuersæ operationis [3] Deum. Sed Demiurgum] animalem esse dicunt, se autem spiritales, qui nullius operationis fabricatores sunt aut domini, non solùm eorum quæ sunt extra eos, sed ne quidem corporum suorum. Multa denique sæpè secundùm corpus patiuntur nolentes, vocantes se spiritales, & meliores Demiurgo. Iustè igitur à nobis arguentur porrò & longè diuertisse à veritate. Si enim per hunc quæ facta sunt, fecit Saluator, non inferior ipsis, sed melior esse ostenditur, quando & horum ipsorum inuenitur factor: nam & ipsi sunt ex his quæ facta sunt. Quomodo itaque consequens est hos quidem spiritales esse, hunc autem ipsum per quem & facti sunt, animalem? siue, quod & solum est verum, quod & per plurima ostendimus, velut liquidissimis ostensionibus, ipse à semetipso fecit liberè, & ex sua potestate, & disposuit, & perfecit omnia, & est substantia omnium voluntas eius: solus hic Deus inuenitur, qui omnia fecit, solus omnipotẽs, & solus pater condens, & faciens omnia, & visibilia, & inuisibilia, & sensibilia, & insensata, & cœlestia, & terrena, verbo virtutis suæ: & omnia aptauit, & disposuit sapientia sua, & omnia capiẽs, solus autem à nemine capi potest, ipse fabricator, ipse conditor, ipse inuẽtor, ipse factor, ipse Dominus omnium: & neque præter ipsum, neque super ipsum, neque mater quam illi admentiuntur, nec Deus alter quem Marcion affinxit, nec pleroma x x x Æonum, quod vanum ostensum est, neque Bythus, nec proarche, neque cœli, nec lumen virginale, nec Æon innominabilis, nec in totum quicquam eorum quæ ab his, & ab omnibus hæreticis delirantur. Sed solus vnus Deus fabricator, [4] hic est qui super omnem principalitatem, & dominationem, & virtutem, hic pater, hic Deus, hic conditor, hic factor, hic fabricator, qui fecit ea per semetipsum,

Non sunt præstantiores Apostolo, vt eo altius ascendant.

Nec animalis est Demiurgus: nec hæretici spirituales.

Diuinæ maiestatis, & eius infinitæ potentiæ pulchra descriptio.

* subiectus Saluatori dicant.

* iactitatum.

metipsum, hoc est per verbum & per sapientiam suam, cœlum & terram, & maria, & omnia quæ in eis sunt. Hic iustus, hic bonus, hic est qui formauit hominem, qui plantauit paradisum, qui fabricauit mundum, qui diluuium induxit, qui Noe saluauit. Hic Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob, Deus viuorum, quem & Lex annunciat, quem Prophetæ præconiant, quem * Spiritus reuelat, quem Apostoli tradunt, quem Ecclesia credidit: hic pater Domini nostri Iesu Christi, per Verbum suum, qui est filius eius, per eum reuelatur & manifestatur omnibus, quibus reuelatur. Cognoscunt enim eum hi, quibus reuelauerit filius, semper autem coexistens filius patri, olim & ab initio semper reuelat patrem & angelis & archangelis & potestatibus & virtutibus, & * hominibus quibus vult reuelare Deus.

*Christ⁹.

*omnib⁹.

Matt. 22. Filius Dei coæternus patri. Matt. 11.

ANNOTATIONES.

1. Quoniam enim] *Caput 59. signat vetus co. cum epigraphe hîc affixa. Expunximus autem tres dictiones,* Quoniam *pro* Qui; spiritales conditiones *pro* spiritalis conditionis *reponentes, autho. ve. cod. & significat* Quoniam, *idem quod* ὅτι *apud græcos.*
2. Si autem animalis] *Caput 60. habet cod. ve.*
3. Deum sed Demiurgum] *Ita vetus codex: Excusi* Demiurgus & Dominus.
4. Hic est qui] *Vetus co.* Hic qui est.
5. semper coexistens] *Patris & Filij coæternitatem orthodoxè asserit aduersus futuras Arij & Photini hæreses, quas vtinam nunc non reuocarent ab orco Anabaptistæ, Stancariani & Suencfeldiani.*

QVOMODO EA QVÆ ADVERSVS VAlentinum dicuntur, omnem euertunt hæresin.

CAPVT LVI.

DEstructis itaque his qui à Valentino sunt, omnis hæreticorum euersa est multitudo. Quæ enim & quãtum aduersus pleroma ipsorum & ad ea quæ extrà sunt, diximus, ostendentes quoniam concludetur & circumscribetur pater vniuersorum, ab eo quod extra eum est: (si tamen extra eum aliquid sit) & quoniam necesse est multos quidem patres, multa autem pleromata, & multas mundorũ fabricationes, ab aliis quidẽ cœptas ad alteras autẽ deficientes esse, secũdùm omnem partem, & vniuersos perseuerantes in suis propriis, non curiosè agere de aliis, in quibus neque participatio neque communio aliqua est eis, & nullum alium omnium esse Deum, sed * solùm esse omnipotentis appellationem: & aduersus eos qui sunt à Marcione, & Simone, & Menandro, vel quicũque alij sunt, qui similiter diuidunt eã, quæ secundùm* nos est conditionem à patre, similiter erit ad eos adaptatum. Quanta autem rursus diximus aduersus eos qui dicunt omnia quidem comprehendere patrem vniuersorum? eam autem quæ sit secundùm nos conditionem non ab eo esse factam, sed à virtute quadã altera, vel ab Angelis * ignorãtibus propatorẽ in immẽsa magnitudine vniuersitatis circũscriptum centri vice, velut maculam in pallio, ostendentes quoniã non est verisimile aliũ quendã eam quę secundùm nos est, conditionẽ fecisse, quàm patrẽ vniuersorũ, & aduersus eos qui sunt à Saturnino & à Basilide & Carpocrate & reliquos Gnosticorum, qui eadẽ similiter dicũt, idem dicetur. Quę autem de prolationibus dicta sunt, & Æonibus & deminorationibus, & quemadmodum instabilis mater ipsorum, similiter euertit Basilidẽ, & omnes qui falsò cognominantur agnitores, aliis nominibus eadẽ similiter dicentes: magis autẽ quàm hi, qui ea quæ sunt extra veritatẽ transferẽtes ad characterẽ suæ doctrinæ, & quæcũque sunt quæ de numeris diximus, aduersus omnes, qui in huiusmodi speciẽ deducũt, quæ sunt veritatis, dicetur. Et quæcũque dicta sunt de Demiurgo, ostendẽtia quòd hic solus [est] Deus, & pater vniuersorũ, & quæcũque adhuc dicentur in sequẽtibus libris, aduersus omnes dico hæreticos, eos quidem qui sunt mitiores eorũ & humaniores [1]auertes & confundes,] vt non blasphement suum cõditorem & factorem & nutritorẽ & Dominũ, neque de labe & ignorãtia genesim eius affingere: feroces autem & horribiles & irrationabiles effugabis à te lõgè, ne amplius sustineas verbositates eorũ. Super hęc arguẽtur

Superiorũ breuis repetitio, qua oſtẽdit euerso pleromate Valentinianorum, reliquas hæreses corruere.

* solam.

* eos non est.

* ignorãtem.

Mitiores hæretici monẽdi sunt, feroces verò fugiendi.

n

qui sunt à Simone & Carpocrate, & si qui alij * virtutes operari dicuntur, non in virtute Dei, neque in veritate, neque * in beneficiis hominibus facientes ea quæ faciunt, sed in perniciem & errorẽ per magicas elusiones, & vniuersa fraude plus lædẽtes quàm vtilitatem præstantes his, qui credunt eis, in eo quòd seducant.[3] Nec enim cæcis possunt donare visum, neque surdis auditum, neque omnes dæmones effugare, præter eos qui ab ipsis immittuntur, si tamen & hoc faciunt: neque debiles, aut claudos, aut paralyticos curare, vel alia quadam parte corporis vexatos, quemadmodum sæpe euenit fieri secundùm corporalem infirmitatem, vel earum quæ à foris accidunt,* infirmitatem] bonas valetudines restaurare:[4] tantùm absunt ab eo vt mortuum excitent, quemadmodum Dominus excitauit, & Apostoli per orationem, & in fraternitate, sæpissimè propter aliquid necessarium ea quæ est in quoquo loco Ecclesia vniuersa postulante per ieiunium & supplicationem multam, reuersus est spiritus [mortui,] & donatus est homo orationib⁹ sanctorum, vt ne quidem credant hoc in totum posse fieri,[5] esse autem resurrectionem à mortuis, agnitionem eius quæ ab eis dicitur veritatis. Quando igitur apud eos quidem error & seductio & magica phantasia in speculatu hominum impiè fiat, in Ecclesia autẽ miseratio & misericordia & fraternitas & veritas ad opitulationem hominum, non solùm sine mercede & gratis * impertiatur, sed & nobis ipsis, quæ sunt nostra erogantibus pro salute hominum, & ea quibus hi, qui curantur indigẽt, sæpissimè non habentes, à nobis accipiunt, verè, & per hanc speciem arguuntur à diuina substantia & benignitate Dei & virtute spiritali in totũ extranei, fraude autem vniuersa & ab inspiratione apostatica, & operatione dæmoniaca, & phantasmate idololatriæ per omnia repleti, præcursores verè draconis eius, qui [per] huiusmodi phantasiam abscedere faciet in cauda tertiam partem stellarum, & deiiciet eos in terram: quos similiter atque illum deuitare oportet, & quanto maiore phantasmate operari dicuntur, tanto magis obseruare eos, quasi maiorem nequitiæ spiritum * perceperint.[6] Quapropter etiamsi obseruauerit quis eorum diurnam conuersationis operationẽ, inueniet vnam & eandem esse eis cum dæmoniis conuersationem, & hæc autem quæ est erga operationes impia ipsorum sententia, quæ dicit oportere eos in omnibus operibus, etiam quibuslibet malis fieri, ex Domini doctrina dissoluetur: apud quem non solùm qui mœchatur expellitur, sed & qui mœchari vult: & non solùm qui occidit, reus erit occisionis ad damnationem, sed & qui irascitur sine causa fratri suo: qui & non solùm non odire homines, sed & inimicos diligere iussit: & non solùm non * periurare, sed nec iurare præcepit: & nõ solùm malè loqui de proximis, sed ne quidem racha & fatuum dicere aliquẽ: si quo minus, reos esse huiusmodi in ignem gehennæ: & nõ tantùm non percutere, sed & ipsos percussos etiam alteram præstare maxillam: & non solùm non abnegare quæ sunt aliena, sed etiamsi sua auferantur, illis non expostulare: & non solùm nõ lædere proximos, neque facere quid eis malum, sed & eos qui malè* tractẽtur, magnanimes esse, & benignitatem exercere erga eos, & orare pro eis, vti pœnitentiam agentes saluari possint, in nullo imitantes nos reliquorum contumeliam & libidinem & superbiam. Quando igitur ille, quem isti magistrum & gloriantur, & eum multo meliorem & fortiorem reliquis animã habuisse dicunt, cum magna diligentia quædam quidem iussit fieri quasi bona & egregia, quibusdam autem abstinere non solùm operibus, sed etiam his cogitationibus quæ ad opera ducunt, quasi malis & nociuis & nequam, quemadmodum magistrum dicentes talem fortiorem & meliorem reliquis, deinde quæ sunt contraria eius doctrinæ manifestè præcipientes, non confunduntur? Et si quidem[7] nihil esset] mali, aut rursus boni, [opinione] autem sola humana, quædam quidem iniusta, quædam autem iusta putarentur, non vtique dixisset dogmatizans, id est docens, Iusti autem fulgebunt sicut sol in regno patris eorum: iniustos autem & qui non faciunt opera iustitiæ, * mittit in ignem æternum, vbi vermis ipsorum non morietur, & ignis non extinguetur.

Donum miraculorum hæretici nõ habent.

Miracula non desunt Ecclesiæ Catholicæ.

Quàm detestabiles & quantopere vitandi, præcursores Antichristi. Apoca. 12.

Quàm alieni erant à doctrina Christi. Matth. 5.

Iustum & iniustum sola opinione humana dicentes, conuincuntur. Mat. 13.

* virtutis operarij. * vt. * infirmitatum. * perficiatur. * perceperunt. * peierare. * tractantur. * mittet.

ANNOTATIONES.

1. Destructis itaque] *Cap. 61 signat ve. co. Porro elegantißima* ἀνακεφαλαιώσει *ea ferè omnia perstringit, quæ hactenus toto hoc secundo libro effusè disseruit, nominatim contra Valentinianos; eadem in reliquos etiã hæreticos dici posse confirmans.*

2. Auertes & confundes] *Expunximus* auertens & confundens, *autho. ve. co.*

3. Nec enim cæcis] *Non leuis est disputatio inter Theologos, an hæretici aliquãdo vera miracula edere possint, quod hîc disertè negat Irenæus. Author quæstionum apud Iustinum, Quæstione. 100. apertè negat, per hæreticos viuos aut mortuos, gratiam diuinam donis*

illis fungi. Simoni mago præstigias ostentanti sic respondentem Petrum Apo. facit Clemens ro. lib. 3. recog. Vt Magi Pharaonem dementabant arte dæmonũ, Mosi resistentes: ita & tu mihi. Sed vera miracula semper hominibus prosunt, vt dum curãtur infirmi: falsa vero tantum ostentui sunt, vt canes Aeneos latratus edere. Malignus autẽ miracula, quæ hominibus prosunt, facere nõ potest, nisi in fine mũdi tantum. *Manichæis exprobrat Augustinus:* Miracula non facitis, quæ si faceretis, etiam ipsa in vobis caueremus per instruẽtem nos Dominũ & dicentem: Exurgent multi pseudochristi & facient signa & prodigia. *Qui partem oppositam defendunt, secum sentire Tertullianum lib. 3. contra Marcionẽ, volunt: vbi solam speciem per documenta virtutũ Christo ad testimonium competisse negat, quam & ipse postmodũ exautorarit,* Siquidem *ait ille,* edicens multos venturos & signa facturos, & virtutes magnas edituros, temerariam signorum & virtutum fidem ostẽdit, vt etiam apud pseudochristos facillimarũ. *Nec parũ causæ suæ patrocinari putant, quæ historiis suis prodiderunt, SoZomenus lib. 1. ca. 14. & Socrates li. 7. ca. 17. & 18. de miraculis quorumdã Nouatianorum: neque absurdius arbitrantur hæreticos, qui tãtum aliquot articulis à nobis dissident, vera miracula edere posse, quàm Iudæos, quos ex Iosephi lib. 8. anti. ca. 2. & Irenæi libro 2. ca. 5. constat vexatos à dæmonibus curasse. A se quoque stare Augustinũ, libro 2. de ser. Domini in monte, cap. 40. & fusissimè omniũ libro. 83. quæst. q. 79. non leuiter contendunt. Quibus vero magis adhærendum sit, pronunciet* Ec*clesia. Vide annot. in cap. 8. Libri primi.*

Lib 13. cõt. faust. ca. 5.

4. Tantum absunt] *Locus iste ita nũc extat apud Eusebium:* Plurimũ abest vt hæretici possunt mortuũ suscitare, sicut Dominus ipse, sicut eius Apostoli, prædicationis subsidio adiuti, sicut alij è fratribus complures suscitarunt. Sæpenumero autẽ aliqua de caussa necessaria illud ipsum postulãte, spiritus mortui (propterea quod tota Ecclesia illius loci, vbi eiusmodi res gerebatur, cum ieiunio & multa intercessione, Deum orabat) in corpus rediit, & hominis vita sanctorum precibus donata est. *lib. 5. histo. cap. 7.*

5. Esse autẽ resurrectionem] *Explicatius Tertullianus:* Resurrectionem mortuorũ manifestè annunciatã, in imaginariam significationem distorquent, asseuerantes mortem etiam ipsam spiritaliter intelligendam. Non enim hanc esse dissidiũ corporis & animi, sed ignorãtiam Dei, per quam homo mortuus Deo non minus in errore iacuerit, quàm in sepulchro. Itaque & resurrectionem eam vindicãdam, qua quis adita veritate redanimatus & reuiuificatus Deo, ignorantię morte discussa, velut de sepulchro veteris hominis eruperit. Hoc denique ingenio, etiam in colloquiis sæpe nostros decipere cõsueuerunt, quasi & ipsi resurrectionem admittant, Væ inquiunt, qui in hac carne non resurrexerit. Tacitè autem sentiunt, Væ qui non dũ in hac carne est, cognouerit arcana hæretica, hoc est enim apud illos resurrectio.

Lib. de resurrect.

6. Quapropter etiam si quis] *Magnam esse κοινωνίαν inter hæreticos & cacodæmonas annotauimus in caput primum libri primi: hîc tãtum addere libet quæ Tertullianus habet:* Notata sunt etiam commercia hęreticorum cum magis quampluribus, cum circulatoribus, cum astrologis, cum philosophis curiositati deditis. Adeo & de genere conuersationis, qualitas fidei æstimari potest: doctrina index disciplinæ est, &c.

Li. de præscript.

7. Nihil esset] *expunximus* esse: *& mox* opinione, *pro* opinioni *restituimus, autho. ve. co.*

[1]*EVERSIO] HÆRETICORVM OMNIVM IN iis quibus non communicant cum Valentino.*

CAPVT LVII.

ADhuc etiam dicentes oportere eos in omni opere, & in omni conuersatione fieri, vt si fieri possit in vna vitæ aduentatione omnia perficientes, ad perfectum transgrediantur, eorum quidẽ quæ sunt ad virtutem pertinentia & laboriosa & gloriosa & artificialia, quæ etiam ab hominibus bona adprobãtur, nequaquam inueniũtur conati facere. Si enim oportet per omne opus & per vniuersam ire operationẽ, primò quidẽ oportebat omnes se discere artes, quæcunque illæ siue in sermonũ rationibus siue in operibus cõsumantur, siue per continentiã edocẽtur, & per laborẽ & meditationẽ & perseuerantiã percipiuntur: vtpura omnẽ speciẽ Musicæ & cõputationis & Geometriæ & Astronomię, & vniuersa quę in sermonũ rationibus occupãtur: adhuc etiam Medicinã, vniuersam & herbarũ scientiã, & eas quę ad salutẽ humanã sunt elaboratæ, & picturã & statuarũ fabricationẽ & ærariã artẽ & marmorariã & similes his. Ab his autem omnem speciẽ rusticationis & veterinariæ & pastoralis & opificum artes, quæ dicuntur pertransire vniuersas artes, & eas quæ erga mare[2] vacãt,] & corpori studẽt, & venatorias, & militares, & regales, & quotquot sunt, quarũ nec decimã [nec] millesimam partẽ in tota vita sua elaborãtes ediscere possunt, & horũ quidem nihil conantur addiscere, qui in omni dicant semetipsos oportere fieri opere: ad voluptates autẽ & libidines, & turpia facta deuergentes, & à semetipsis iudicati cùm sint secundùm doctrinã suã. Quoniam enim desunt eis, quæ prædicta sunt omnia, ad correptionem ignis adibũt. Qui quidem Epicuri philosophiam, & Cynicorum indifferentiam æmulantes, [3] non Iesum

Bonarum omnium artium ignari, in libidinum fæces sese demergebant.

Epicureorum & Cinycorũ imitatores erãt.

magiſtrum, [gloriantur] qui non ſolùm à malis operibus auertit ſuos diſcipulos, ſed etiam à ſermonibus & cogitationibus quemadmodum oſtendimus. Dicentes autem ſe ex eadẽ * circulatione cum Ieſu habere animas, & ſimiles [ei] eſſe, aliquando autem & meliores, ad opera producti quę ille ad vtilitatem hominum & firmitatem fecit, nihil tale nec ſimile neque ſecundùm aliquid in comparationem quod venire poſſit, perficere inueniuntur. Sed [&] ſi aliquid faciunt per magicam quemadmodum diximus operari, fraudulenter ſeducere nituntur inſenſatos, fructum quidem & vtilitatem nullam præſtantes, in quos virtutes perficere ſe dicunt: adducentes autem pueros inueſtes & oculos deludentes, & phantaſmata oſtendentes ſtatim ceſſantia, & ne quidem ſtillicidio temporis perſeuerantia, non Ieſu Domino noſtro, [4] ſed Simoni mago ſimiles oſtenduntur. Et ex hoc autem quòd Dominus ſurrexit à mortuis in tertia die, firmum eſt, & diſcipulis ſe manifeſtauit, & videntibus eis receptus eſt in cœlum, quòd ipſi morientes & non reſurgentes neque manifeſtati [quibuſdam] arguuntur in nullo ſimiles habentes Ieſu animas.[5] Si autem & Dominum per phantaſmata huiuſmodi feciſſe dicunt, ad * prophetica reducentes eos, ex ipſis demonſtrabimus, omnia ſic [de eo] & prædicta eſſe, & facta firmiſſimè, & ipſum ſolum eſſe filium Dei: quapropter & in illius nomine, qui verè illius ſunt diſcipuli ab ipſo accipientes gratiam, perficiunt ad beneficia reliquorum hominum, quemadmodum vnuſquiſque accepit donum ab eo. Alij enim dæmones excludunt, firmiſſimè & verè, vt etiam ſæpiſſimè credant ipſi emundati ſunt à nequiſſimis ſpiritibus, & ſint in Eccleſia: alij autem & præſcientiam habent futurorum, & viſiones & dictiones propheticas. Alij autem laborantes aliqua infirmitate, per manus impoſitionem curant & ſanos reſtituunt. Iam etiam, Quemadmodũ diximus, & mortui reſurrexerũt, & perſeuerauerũt nobiſcum annis multis: & quid autem? Non eſt numerum dicere gratiarum quas per vniuerſum mundum Eccleſia à Deo accipiens in nomine Chriſti Ieſu crucifixi ſub Põtio Pilato per ſingulos dies in opitulationem gentium perficit, neque ſeducens aliquem, nec pecuniam ei auferens. quemadmodum enim gratis accepit à Deo, gratis & miniſtrat: nec inuocationibus angelicis faciat aliquid, nec incantationibus, nec aliqua praua curioſitate, ſed mundè & purè & manifeſtè orationes dirigentes ad Dominum qui omnia fecit, & nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti [inuocans, virtutes] ſecundùm vtilitates hominum, ſed non ad ſeductionem perfecit. Si itaque & nunc nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti beneficia præſtat & curat, firmiſſimè & verè omnes vbique credentes in eum, ſed non Simonis, neque Menandri, neque Carpocratis, nec alterius cuiuſcunque, manifeſtum eſt quoniam homo factus, conuerſatus eſt cum ſuo plaſmate, verè omnia fecit ex virtute Dei, ſecundùm placitum patris vniuerſorum, quomodo prophetæ prædixerunt. Quæ autem erant hæc, in his quæ ſunt ex propheticis oſtenſionibus narrabuntur.

In præſtigiis & magicis artib⁹ ſimiles erãt Simoni mago: nulla vero ex parte Chriſto.

Miracula in Eccleſia Catholica.

* circumlatione.

* prophetiam.

ANNOTATIONES.

1. Euerſio] *Expunximus* Conuerſio *ve.co.authoritate. Quæ autem hoc capite refelluntur, recitauerat lib. 1. cap. 24. de Carpocratis ſectatoribus loquens: ſimul & cap. 35. de Ophitis, & Cainæis.*

2. Vacant] *Deleuimus* vocant *autho.ve.codicis.*

3. Non Ieſum] *Vetus codex caret negatione, ſed affirmatiuè legit:* Ieſum magiſtrum gloriãtur; *dolet enim B. Martyr, ſub nomine beato, tam infœlicia mõſtra latere.*

4. Sed Simoni mago] *Huius præſtigias attigit li. 1. ca. 20. ſed eas fuſius antea deſcripſerũt Abdias li. 1. hiſt. Apo. & Clemens Ro. lib. 3. recog. vt iſthæc ex illis videatur Irenæus deſumpſiſſe.*

Lib. 5. hiſt. cap. 7.

5. Si autem & Dominum] *Etiam locum hunc tranſcripſit Euſebius, vſque ad illud infra:* Nec inuocationibus angelicis, &c. *Porro quatuor Spirituſſancti chariſmata enumerat, quibus tum tẽporis floruit Eccleſia; de his quoque multa & ea præclara leguntur in illius ſeculi & ſequentis ſcriptoribus, quæ paucis perſtringere nõ erit inutile. De dæmonum eiectione Iuſtinus ſcribit:* Vim Chriſti nominis timent dæmonia trementia, & hodie adiurata per nomen crucifixi Ieſu Chriſti ſub Pontio Pylato Iudææ præſide, imperata faciunt. *Idem rurſus priore Apolo.* Multos arrepticios per totum orbem, & in hac ipſa ciuitate, *Romana,* multi ex noſtris Chriſtianis, adiuratos per nomẽ Ieſu Chriſti ſub Pontio Pylato crucifixi, ſanarũt: quos nec adiuratores alij, nec incantatores, expiatoréſve. ſanare potuerant. *Pulchra hac de re habet & Tertullianus cap. 23. apo. quæ conſultò omittimus. Donum autem prophetiæ maximum illum Quadratum Athe. habuiſſe, teſtis eſt Euſebius lib. 4. hiſto. Reuelationes & viſiones de futuris rebus, frequenter factas Polycarpo & Cypriano, ipſi ſibi idonei teſtes ſunt. Sed & B. Carpo. viſionem planè mirabilem contigiſſe ſcribit Dionyſius Areop. epiſt. 8. Mortuum eo ſeculo ſuſcitatum fuiſſe, Papiæ teſtimonio confirmat Euſebius lib. 3. hiſto. cap. 39.*

In dialogo.

Ser. de mort.

6. De eo] *Ita vetus co. excuſi* Deo: *& ad finem capitis* inuocans, virtutes, *pro* in virtute *ſuppoſuimus autho. eiuſdem ve. co.*

OSTENSIO QVOD NON TRANSEANT *animæ in alia corpora.*

CAPVT LVIII.

D[1] E corpore autem in corpus transmigrationem ipsorum subuertamus ex eo quod nihil omnino eorum quæ antè fuerint, meminerint animæ. Si enim ob hoc emittebantur vti in omni [fierent] operatione, oportebat eas meminisse eorum quæ antè facta sunt, [vti] ea quæ deerant adimplerent, & non circa eadem semper * volutantes continuatim, miserabiliter * laborant: non enim poterat corporis admixtio in totum vniuersam ipsorum quæ antè habita erant, extinguere memoriam & cõtemplationem, & maximè ad hoc venientes. Quomodo enim nunc soporato & requiescente corpore, quæcunque anima ipsa apud se videt, & in phantasmate agit, & horum plura reminiscens communicat cum corpore; & est quando & post plurimum temporis, quæcunque per somnium quis vidit, vigilans annunciat: sic vtique se reminisceretur, & illorum quæ antequam in hoc corpus veniret egit. Si enim hoc quod in breuissimo tempore visum est, vel in phãtasmate conceptum est, & ab ea sola per somnium, postquam commixta sit corpori & vniuersum membrum dispersa, commemoratur, multo magis illorum reminisceretur in quibus temporibus tantis, & vniuersa præteritæ vitæ secula immorata est.

*volitantes. * laborarent.

Noui corporis admixtio, non potest præteritorũ recordationẽ delere.

ANNOTATIONES.

1. De corpore] *Caput 62. signat vet. cod. Cæterùm quam hîc refellit metempsichosin, asseruerunt Simon magus, Carpocrates, horumque sectatores, vt scripsit lib. 1. cap. 20. & 24. In hanc post Irenæum certant Augustinus, lib. 10. de ciui. cap. 30. Clemens Alex. 4. stromatῶn; omniũ autem acerrimè Tertullianus libro de anima capite cuius argumentum fecit: Animæ* μετεμψύχωσις *&* μετενσωμάτωσις.

2. Fierent] *Expunximus* erunt: *& statim* vti *pro* vt in *reposuimus autho. ve. co.*

OSTENSIO QVOD NON BIBANT, SE*cundum Platonem obliuionis poculum.*

CAPVT LIX.

A[1] Dhæc Plato vetus ille Atheniensis,]is qui & primus sentẽtiam hanc introduxit, cùm excusare non posset, obliuionis induxit poculum, putans se per hoc aporiam huiusmodi effugere, ostensionem quidem nullam faciens, dogmaticè autem respondens, quoniam introeuntes animæ in hanc vitam, ab eo qui est super introitum dæmone, priusquam in corpora intrent,[2] potantur obliuione: & latuit semetipsum in alteram maiorem incidens* aporiam. Si enim obliuionis poculum potata est, posteaquam ebibitum est, omnium factorum obliterare memoriam, hoc ipsum vnde scis ô Plato, cùm sit nunc in corpore anima tua: quoniam priusquam in corpus introeat à dæmone potata est obliuionis medicamentum? Si enim dæmonem & poculum & introitum reminisceris, & reliqua oportet cognoscas: si autem illa ignoras, neque dæmon verus, neque artificiosè compositum obliuionis poculum.

Figmentũ Platonis de poculo obliuionis.

* confusionem.

ANNOTATIONES.

Contrà hæres. 7.

1. Ad hæc] *Cap. 63. notat ve. co. Quod vero asserit Platonem primum induxisse* μετεμψύχωσιν, *parum cõuenit cum Epiphanio, qui Pythagoram ante Platonem eandem asseruisse scribit. Plutarchus hanc etiam Empedocli tribuit, Tracta. 2. de esu carnium: Mercurium trismegistum emigrationes huiusmodi, poetico ritu descripsisse: quin & Zoroastrũ omnibus his antiquiorẽ, in libro cui titulus est:* Μαγικὰ λόγια τῶν ἀπὸ Ζωροάστρου μάγων, *illam ipsam docuisse, testis est Rhodiginus libro 9. cap. 21. Ergo vel apud Athenienses, vel recens excogitatis rationibus, Platonem primum eandem inuexisse, intellige.* Atheniensis *pro* aduenieus *restituimus autho. vet. co.*

2. Potantur obliuione] *Platonicum hoc somnium acerrimè post Irenæum impugnant Tertull. lib. de anima, cap. Aduersus Platonis* μαθήσεις καὶ ἀναμνήσεις; *Augustinus lib. 12. de Trini. cap. 15. & lib. 1. Retracta. cap. 4. & lib. 7. de Genesi ad lit. cap. 9. 10. 11. & lib. 10. cap. 4.*

OSTENSIO QVONIAM CORPVS non est obliuio.

CAPVT LX.

Corpus non est obliuionis medicamentum: sed illius organa potius memoriam fouent.

A[1]Duersus autem eos qui dicunt ipsum corpus esse obliuionis medicamentum, occurret hoc. Quomodo igitur quodcunque per semetipsam anima videt, & in somniis & secundùm cogitationem, mentis intentionem corpore quiescente ipsa reminiscitur, & renunciat proximis. Sed ne quidem ea quæ olim agnita sunt, aut per oculos, aut per auditum, meminisset anima in corpore existẽs, si esset corpus obliuio:[2] sed simul atque ab inspectis abesset oculus, auferretur vtique ea quæ esset de his memoria. In ipsa enim obliuione existens anima, nihil aliud cognoscere poterat, nisi solùm illud quod in præsenti videbat. Quomodo autem & diuina *sciret, & meminisset ipsorum, existens in corpore, quando sit (vt aiunt) ipsum corpus obliuio? Sed & Prophetæ ipsi cùm essent in terra, quæcunque spiritaliter secundùm visiones cœlestium vident vel audiunt, ipsi quoque meminerunt in hominem conuersi, & reliquis annunciant: & non corpus obliuionem efficit animæ eorum, quæ spiritaliter visa sunt, sed anima docet corpus, & participat de spiritali [ei] facta visione. *discere[t]

Prophetæ post extasin recordãtur eorum quæ viderunt.

ANNOTATIONES.

1. Aduersus autem] *Caput 64. signat ve. co.*
2. Sed simul] *Duas has voces* Oculis auferretur, *quæ nihil ad rem faciebant, veteris co. authoritate delevimus, vt sit apertior & planior lectio.*

QVONIAM IN CORPORIS COMmunione non amittit suas* vires anima.

*virtutes.

CAPVT LXI.

Anima dominatur corpori, habetque rationem artificis: ipsum verò organi.

NOn enim est fortius corpus quàm anima, quod quidem ab illa spiratur & viuificatur & augetur & articulatur, sed anima possidet & principatur corpori. Tantum autem impeditur à sua velocitate, quantum corpus participat de eius motione, sed non amittit suam scientiam.[1] Corpus enim organo simile est, anima autem artificis rationem obtinet. Quemadmodum itaque artifex velociter quidem operationem secundùm se adinuenit, in organo autem tardius illam perficit, propter rei subiectæ immobilitatem, & illius mentis velocitas admixta tarditati organi temperatam perficit operationem: sic & anima participans suo corpori, modicum quidem impeditur, admixta velocitate eius in corporis tarditate, non amittit autem in totum suas virtutes: sed quasi vitam participans*corporis, ipsa viuere non cessat, sic & de reliquis ei communicans, neque scientiam ipsorum perdit, neque memoriam inspectorum. *corpori.

ANNOTATIONES.

Epist.106

1. Corpus enim] *Initium est cap. 65. in ve. co. Locum vero hunc illustrat, similis Cypriani:* Corpore sic vtitur anima, sicut faber malleo, vel incude, in qua format omniũ turpitudinum idola, & fabricatur quælibet quarumcumque voluptatum simulachra. *De hoc abundantius habes apud Augustinum. 14. de Ciuit. cap. 3.*

OSTENSIO QVOD VNVSQVISQVE NOSTRVM suam habeat animam, sicut & suum corpus.

CAPVT LXII.

Vnusquisque propriũ habet corpus, & animam: ac in eisdem resurget.

S[1]I itaque nullius præteritorum meminit, sed existentium scientiam hîc percipit, non igitur in aliis corporibus fuit aliquando, neque egit, quæ ne quidem agnoscit, neque nouit, quæ quidem neque vidit, sed quemadmodum vnusquisque nostrum suum corpus per artem dei sumit, sic & suam habet animam. Neque enim sic pauper, neque indigens Deus, vt non vnicuique corpori propriam donaret animã, quemadmodum

admodum & proprium characterem. Et ideo adimpleto numero, quem ipſe apud ſe antè * definit, omnes quicunque ſunt deſcripti in vitam, reſurgent, ſua corpora & ſuas habentes animas, & ſuos ſpiritus, in quibus placuerunt Deo. Qui autem pœna ſunt digni, abibunt in eam, & ipſi ſuas habentes animas, & ſua corpora, in quibus abſtiterunt à Dei bonitate: ceſſabunt vtrique iam generare & generari, & ducere vxorem, & nubere, vt cõmenſurata multitudo antè præfinita [à] Deo generis humani perfectorum compago ſiue aptatio conſeruet patris. [2] Pleniſſimè autem Dominus docuit, non ſolùm perſeuerare, nõ de corpore in corpus tranſgredientes animas, ſed & characterem corporis, in quo etiam adaptatur, cuſtodire eundem, & meminiſſe eas operum quæ egerunt hîc, & à quibus ceſſauerũt, in [ea] *enarratione quæ ſcribitur de diuite & de Lazaro eo, qui refrigerabatur in ſinu Abrahæ: in qua ait, diuitem cognoſcere Lazarum poſt mortem, & Abraham autem ſimiliter, & manere in ſuo ordine vnumquẽque ipſorum, & poſtulare mitti ei ad opem ferendam Lazarum, cui ne quidem de menſæ ſuæ micis cõmunicabat: & de Abrahæ reſpõſo, qui non tantùm ea quæ ſecundùm ſe, ſed & quæ ſecundùm diuitem eſſent, ſciebat, & præcipiebat Moyſi aſſentire & prophetis eos, qui non vellent peruenire in illum locũ pœnæ, & recipientes præconium eius qui * reſurgeret à mortuis.

* definiit.

* relatione.

* reſurrexit.

A reſurrectione nu''æ erunt generationes.

Luc. 16.

Animæ extra corpora perſeuerat, recordatur, & ad corpora propria inclinantur.

ANNOTATIONES.

1. Si itaque] *Cap. 66. notat ve. co. 2.* Pleniſſimè autem] *Cap. 67. habet ve. co. Quæ vero hîc, & proximè ſequenti ca. tradit, de charactere & figura animarum quæ iam corpora poſuerunt, referenda ſunt ad inclinationem eam qua pronæ ſunt ad ea olim reſumenda: niſi id ſenſiſſe quis voluerit, quod poſtea Tertullianus apertius dixit: Animam ſcilicet non omnino materiæ & corporeæ compoſitionis expertem eſſe, ideoque effigiem humanam, eius corporis quod vnaqueque circuntulit, ſeruare, lineas corporales, coloremque Aerium & lucidum: lib. de Anima capite, de effigie animæ. Quod autem ex narratione de Lazaro & diuite, aſſerit ſpiritus hinc diſcedentes, eorum meminiſſe quæ hîc egerunt, & à quibus receſſerunt, conſtans eſt patrum ſentẽtia. Cyprianus tradit, magnum nos charorum numerum in cœlis expectare, parentum, fratrũ, filiorum, copioſam turbam nos deſiderare, de ſua incolumitate ſecuram, de noſtra adhuc ſollicitam. Auguſtinus viduam Italicam conſolaturus, in cœlo coniugem ſuum notiſſimum ei fore audet polliceri. Hieronimus, hoc ſolatio aduerſus mortis duritiem, & crudeliſſimam neceſſitatẽ, nos erigi piè exiſtimat, quod breui viſuri ſumus eos, quos dolemus abſentes, epiſt. ad Theodoram.*

Sermone de mort. Chri.

Epiſt. 6.

QVOMODO PERSEVERANT ANIMÆ *coporis habentes * figuras.*

*figuram.

CAPVT LXIII.

PEr hæc enim manifeſtiſſimè declaratum eſt & perſeuerare animas, & non de corpore in corpus tranſire, & habere hominis figuram, vt etiam cognoſcantur, & meminerint eorum quæ ſint hîc, & propheticum quoque adeſſe Abrahæ, & [1] dignam habitationẽ vnamquamque gentem percipere, etiam ante iudicium.

ANNOTATIONES.

1. Dignam habitationem] *His apertiſſimè indicatur, quàm procul fuerit Irenæus ab illorum ſententia, qui Beatorum ſpiritus, ante ſupremum iudicium, beata Dei viſione prohibuerũt, quod et ſuperius ſemel annotauim⁹, inferius quoque idẽ facturi, dũ Dathan, Chore, & Abyrõ apud inferos manere, cum ſcripturis cõfirmabit, li. 4. c. 43.*

QVOMODO ANIMÆ CVM SINT GENE- *rabiles, in futurum incorruptibiles perſeuerant.*

CAPVT LXIIII.

SI qui autem hoc in loco dicant, non poſſe animas eas, quæ paulo antè eſſe cœperint, in multum temporis perſeuerare, ſed oportere eas aut innaſcibiles eſſe, vt ſint immortales: vel ſi generationis initium acceperint, cum ipſo corpore mori: diſcant quoniam ſine initio & ſine fine, verè & ſemper idem

Animæ immortales ſunt, tametſi initiũ habuerint.

[&]eodem modo se habens, solus est Deus, qui est omnium Dominus: quæ autem sunt ab illo omnia, quæcunque facta sunt & fiunt, initium quidem suum accipiunt generationis, & per hoc inferiora sunt ab eo qui ea fecit, quoniam non sunt ingenita: perseuerant autem & extenduntur in longitudinem seculorum, secundùm voluntatem factoris Dei, ita vt sic initio fierēt: & postea vt sint eis donat. Quemadmodum enim cœlum quod est super nos firmamentum, & Sol & Luna, & reliquæ stellæ, & omnia ornamenta ipsorum, cùm antè non essent, facta sunt, & * multa tempora perseuerant, secundùm voluntatem Dei: sic & de animabus, & de spiritibus, & omnino de omnibus his quæ facta sunt cogitans quis, minimè * peccauit, quando omnia quæ facta sunt initium quidem facturæ suæ habeant, perseuerant autem quoadvsque ea Deus & esse & perseuerare voluerit. Testatur pro his sentētiis etiam propheticus spiritus, dicens, Quoniam ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt, statuit ea in seculum [& in seculum] seculi. Et iterum de saluādo homine, sic ait, Vitam petiit à te, & tribuisti ei longitudinem dierum in seculum seculi: tanquam patre omnium donante, & in seculum seculi perseuerantiam his qui salui fiunt. Non enim ex nobis, neque ex nostra natura vita est, sed secundùm gratiam Dei datur. Et ideo qui seruauerit datum vitæ, & gratias egerit ei qui præstitit, accipiet & in seculum seculi longitudinē dierum. Qui autem abiecerit eam, & ingratus extiterit factori, ob hoc quòd factus est, & non cognouerit eum qui præstat, ipse se priuat in seculum seculi perseuerantia. Et ideo Dominus dicebat ingratis existentibus in eum, Si in modico fideles non fuistis, quod magnum est quis dabit vobis? significans nobis, quoniam qui in modica tēporali vita ingrati extiterunt ei qui eam præstitit, iustè non percipient ab eo in seculum seculi longitudinem dierum. Sicut autem corpus animale ipsum quidē non est anima, participatur autem anima, quoadusque Deus vult: sic & anima ipsa quidem non est vita, [2] participatur] autem à Deo sibi præstitam vitam, vnde & propheticus sermo, Protoplastos (ait) factus est in animam viuam: docens nos quoniam secundùm participationem vitæ viuens facta est anima, ita vt separatim quidem anima intelligatur, separatim autē quæ erga eam est vita. Deo itaque & vitam, & perpetuam perseuerantiam donante, [capiunt animæ,] primùm non existentes, dehinc perseuerare, cùm eas Deus & esse & subsistere voluerit. Principari enim debet in * omnibus, & dominari voluntas Dei, reliqua autem omnia huic cedere & subdita esse, & in seruitium dedita. Et de factura quidem & perseuerantia animæ hucusque dictum sit.

[Marginal notes: Psal. 32. Psal. 20. — Immortalitas donum Dei est. — Luc. 16. — Gen. 2. — Voluntas Dei. — * multo tempore. — * peccabit — * hominibus.]

ANNOTATIONES.

1. Si qui autem] *Caput 68. notat co. ve. Nihil verò absurdi habet, quod toto hoc capite contendit animam rationalem, beneficio Dei perdurare, vitámque ex sese non habere: quandoquidem vt eius essentia, sic & iugis immortalitas à diuina voluntate perpetuò dependet, quæ vt eam ex nihilo produxit, sic & in nihil redigere valeret, si opportunum videretur: Atque hoc sensu interpretandas esse Tatiani, & Arnobij toto sexto libro aduersus Gentes, sparsas ea de re sententias, existimo.*

2. Participatur] *Expunximus* participauit: *deinde* capiunt animæ, *pro* capit & animas *reposuimus authorit. ve. co.*

[Marginal note: Orat. contra Gentes.]

EVERSIO BASILIDIS COELORUM fabricationis.

CAPUT LXV.

B[1]Asilides autem & ipse super hæc quæ dicta sunt, cogetur dicere secundùm suam regulam, non solùm CCCLXV secundùm successionem alios ab aliis factos, sed immensam quandam & innumerabilem multitudinem cœlorum semper factam, & fieri, & futurum vt fiant, & nunquam deficere huiusmodi fabricam cœlorum. Si enim ex defluxu prioris, secundùm factū [est] cœlū ad illius speciem, & ad * secundùm, tertium, & similiter omnes reliqui subsequentes, & de huius quod secundùm nos est, quod & nouissimum * vocant, necesse est ex defluxu aliud factum simile sibi, & ex illo iterum * illud: & nunquam deficere, neque defluxus eorum qui iam facti sunt, neque facturas * seculorum, sed in immensum, & non in præfinitum numerum cœlorum incidere.

[Marginal notes: Ex cœlorū defluctu alij nasci nequeunt. — * secundi. — * vocat. — * aliud. — * cœlorū.]

ANNOTATIONES.

1. Basilides] *Caput 79. notat ve. co. Quæ vero hic refelluntur, descripserat lib. 1. cap. 23. & lib. 2. cap. 21.*

OSTENSIO QVONIAM PROPHETÆ NON à variis diis fecerint prophetationes, sed ab vno & eodem, & expositio Hebraicorum nominum eorum quæ in prophetis posita sunt.

CAPVT LXVI.

ET[1] reliqui autem qui falso nomine Gnostici dicuntur, qui prophetas ex diuersis diis prophetias fecisse dicunt, facilè destruentur ex hoc quòd omnes prophetæ vnum Deum & Dominum * prædicauerunt, & ipsum factorem cœli & terræ, & omnium quæ in eis sunt, & quòd aduentum filij eius significauerint, secundùm quod ex ipsis [2] demonstrabimus] Scripturis in libris consequentibus.[3] Si autem quidam, secundum Hebræam linguam diuersè dictiones positas in Scripturis opponant, quale est Sabaoth, & Eloæ, & Adonai, & alia quæcunque sunt talia, ex his ostendere laborantes diuersas virtutes atque deos: discant quoniam vnius & ipsius significationes & nuncupationes sunt omnia huiusmodi.[4] Quod enim dicitur Eloæ, secundùm Iudaicam vocem Deum significat, [5] & Eloæ Verum, [6] & Elloeuth secundùm Hebraicam linguam, Hoc quod continet omnia, significat.[7] Quod autem ait Adonae,] aliquãdo quidem nominabile & admirabile significat, [8] aliquando autem duplicata litera delta cum aspiratione, vtputa Addhonei, Perfinientem & separantem terram ab aqua, nec posteaquam insurgere in eam. Similiter autẽ & [9] Sabaωth] per Ω quidem [Græcam] in syllaba nouissima scribitur, Voluntarium significat, per O autem Græcã, [10] vt puta] Sabaoth [11] primum cœlum manifestat. [12] Eodem modo & [Iaωth] extensa cum aspiratione nouissima syllaba, mensuram præfinitam manifestat, cùm autem per O Græcam corripitur, vtputa Iaoth, eum qui dat fugam malorum significat, & cætera omnia vnius eiusdémque nuncupationis sunt: sicut secundùm Latinitatem Dominus virtutum, & Pater omnium, & Deus omnipotens, & Altissimus, & Dominus cœlorum, & Creator & fabricator, & similia his, non alterius atque alterius [hæc] sunt, sed vnius eiusdémque * nuncupationes & pronomina, per quæ vnus Deus & pater ostenditur, qui continet omnia, & omnibus vt sint præstans. Quoniam autem dictis nostris consonat prædicatio Apostolorum, & Domini magisterium & prophetarum annunciatio, & Apostolorũ dictatio, & legislationis ministratio, vnum eundémque omniũ Deum patrem laudantium, & non alium atque alium, neque ex diuersis diis aut virtutibus substantiam habentem, sed ex vno & eodem Patre, omnia qui tamen apta secundùm * subiacentiam, naturam & dispositionem & neque ab Angelis, neque ab alia quadam virtute, sed à solo Deo patre visibilia atque inuisibilia, & omnia omnino quæcunque facta sunt, arbitror quidem sufficienter * ostensa, & per hæc tanta vno ostenso Deo patre factore omnium. Sed ne putemur fugere illam quæ ex Scripturis Dominicis est probationem, ipsis Scripturis multo manifestius & clarius hoc ipsum prædicãtibus, his tamen qui non praue intendunt eis, proprium librum qui sequitur has scripturas reddentes, ex Scripturis diuinis probationes apponemus in medio omnibus amantibus veritatem.

* prædicauerint.
* nuncupationis.
*subiacentiũ naturas.
* ostensum.

Prophetæ omnes ab vno Deo.

Diuersa Dei nomina non efficiũt diuersos Deos.

Deus vnus, creator omnium.

ANNOTATIONES.

1. Et reliqui] *ve.co.cap.70.habet: Cõfutat verò quæ recensuerat lib.1.cap.22.23.& 34.*

2. Demonstrabimus] *Deleuimus* demonstrauimus *autho.ve.co.*

3. Si autem quidam] *Caput 71. Et vltimum signat ve.co.*

4. Quod enim dicitur Eloæ secundum Iudaicam vocem] *Iudaicam vocem hîc mihi accipere videtur Irenæus, pro germana illa & incorrupta lingua, qua vetus testamentum scriptum fuit; quandoquidem ita vocatur Isa.36. 4.Reg.18. & Nehemiæ.13. eandem paulò supra, & non ita multum postea Hebraicam linguam nominat, quando de Eloæ loquitur. Cæterum* אֱלוֹהַּ *Eloah, siue Chaldaicè* אֱלָהָא *Elaha, inter decem Dei nomina, tertiũ ordine collocat D.Hieronymus, Deumq́; significat, & per metathesim literarum in Cabala idem est quod* אֹהֶל *Ohel.i.Tabernaculum: dicuntq́; secretiores nomen Eloha eodem modo se habere ad nomen tetragrammaton* יְהוָה *quod est nomen essentiæ, sicut se habet Luna ad Solem.*

5. Et Eloæ verum] אֱלֹהַי *Elohæ idem quod Eloha. fieri autem potuit, vt nomen* Elohæ, *pro* Vero *sumpse-*

rit, quod Deus sit verax, & tam seuerus veritatis vindex, vt Veritas frequenter in sacris nominetur. Aut certè ad vocem affirmantem אֹולָם *quæ profectò, omnino, significat, alludere voluit.*

6. Et Elloeuth] אֱלָהוּת *Elohut, siue* אֶלְחוּת *Elahut, Rabbinis & Chaldæis commune est, & significat propriè numen, seu diuinitatem. Vt autem habeat significationem, quæ hîc designatur, fortasse desumetur ex Arabico articulo Al, id est ὁ, & pronomine Lah, id est ei: quasi sit, ille cuius, subaudi, sunt omnia.*

7. Quod autem ait Adonae] אֲדֹנָי *Adonai cui septimum locum inter diuina nomina tribuit D. Hieronymus, significat Dominos meos: a singulari* אָדוֹן *Adon, id est, dominus, herus. Asserit autem illud significare Nominabile, fortaßis quòd ab Hebræis substituatur loco nominis Iehoua, quod non solent nominare: & Mirabile, quia angelus diuinam maiestatem referens dixerit:* Cur quæris nomen meum quod est mirabile? *Iudicum 13.*

8. *Aliquando autē duplicata litera delta*] *Addhonai, quo Præfinientem significari dicit, forsam à* דוֹן *Don, quod est iudicare, & lites iudicio dirimere; & nomine Dei componit: quòd ipse cunctis elementis & speciebus rerum creatarum locū, ordinémque præfinierit, constituerit, & decreuerit.*

9. *Sabaωth per ω*] *Hoc quartum inter nomina Dei Hieronymus enumerat: intelligit autem Irenæus Vau cholem, per ω, quòd pronunciatio similis sit vtriusque. Nōtum est vero, vel mediocriter in lingua sancta versatis, nomen* צְבָאוֹת *Sthebaoth plurale esse, à singulari* צָבָא *quod exercitum, virtutem, militiam, cuneum militum significat. Deducit autem Irenæus à radice* צָבָה *quæ maximè Syriacè, significat velle, desiderare; vnde verbale Hebraicum* צְבִי *desiderium, voluntas: quin & lingua Chaldaica, siue Syra* Zeua, & Zoué *significant benè placere, & gratum esse.*

10. Vt puta] *Expunximus* vt à, *authoritate vet. codicis.*

11. Primum cœlum manifestat] *Quia insignis ille & concinnus ordo planetarum, stellarum, & cœlestiū orbium per ordines suos dispositus, solisque instar Regis splēdore illustratus, exercitus & militia dicitur in sacris literis, Deut. 17. 4. Reg. 17. Nehemiæ 9. Isa. 24 et 34. Hier. 19. Sopho. 1. ideo firmamentum, in quo præclarum illum ordinem maximè conspicimus, Sabaoth. i. exercitum vocare potuit. Nam Hebræi exercitus appellant stellas fixas; vnde Dominum exercituum exponūt vno sensu, Dominū stellarum.*

12. Eodem modo & Iaωth] *Iaoth licet habeat terminationem Hebraicam pluralis numeri, venit nihilominus à radice Babylonica* יָאֵי *Iaé, quæ pulchrum, speciosum, & elegantem significat: & impersonaliter* יָאוֹת *Ieoth, conuenit, congruit, decet.* יָאוּת *Iauth autem est pulcritudo, elegantia, decor; & aliquando aduerbialiter ponitur pro congruè, decenter, ornatè & benè. Vt autem iuxta Irenæum significet:* Fuga῾ malorum, *oportet deduci à* יָעָה *id est, mundare & purgare; à quo* יָעִים *quod Hebræi pro scopis exponunt. Hoc autem est mala & noxia tollere, ac sordes procul ablegare. Hæc peritißimis viris cōmunicaui, quibus si meliora adferantur, mihi ac studiosis benè consultum fuerit. Interim satis erit id obseruare, quod admodum euincere nititur Irenæus, diuersitatem nominum siue Hebræorum, siue Græcorum, siue Latinorū, quibus Deum nūcupamus, eius perfectiones, proprietates, & innumera circa nos beneficia; at nunquam plures Deos, designare. Hieronymus epist. ad Marcellam, decem nomina diuina explicat, sed plures deos pernegat. Dionysius Areop. triginta duabus nomenclaturis Deo conuenientibus enumeratis, infert, & nominis priuationē, & omnia subsistentium nomina Deo vnico congruere. Augustinus postquàm octoginta epithetis Deum interpellauit cap. 29. lib. Meditationum, subiicit:* Si totum mundum libri repleant, tua sciētia innenarrabilis explicari non potest; quoniam verè indicibilis es, &c. Cap. 1. de diui. no.

FINIS LIBRI SECVNDI.

CAPITA LIBRI TERTII.

Præfatio.

IN TERTIVM LIBRVN D. IRE-næi De quatuor hæresibus.

Epitome præcedentiū librorum, & huius tertij.

TV quidem dilectissime pręceperas nobis vt eas quæ à Valentino sunt sententias absconditas, vt ipsi putant, in manifestum proderem, & ostenderem varietatem ipsorum, & sermonem destruentem eos inferrem: agressi sumus autem nos arguentes eos à Simone patre omnium hæreticorum, & doctrinas & successiones manifestare, & omnibus eis contradicere: propter quod cùm sit vnius operis traductio eorum & destructio in multis, misimus tibi libros, ex quibus primus quidem omnium illorum sententias continet, & cōsuetudines & characteres ostendit conuersationis eorum. In secundo verò destructa & euersa sunt quæ ab ipsis malè docentur, & nudata & ostēsa sunt talia qualia & sunt. In hoc autem tertio ex Scripturis inferemus ostensiones, vt nihil tibi ex his quæ præceperas, desit à nobis: sed &, præterquam opinabaris, ad arguendum & euertendum eos qui quolibet modo malè docent, occasiones à nobis accipias. Quæ enim est in Deo charitas, diues & sine inuidia existens, plura donat quàm postulet quis ab ea. Memento igitur eorum quæ diximus in prioribus duobus libris, & hæc illis adiungens, plenissimam habebis à nobis aduersus omnes hæreticos contradictionem, & fiducialiter ac instantissimè resistes eis, [1] pro sola vera ac viuifica fide, quam ab Apostolis Ecclesia percepit, & distribuit filiis suis. Etenim Dominus omnium dedit Apostolis suis potestatem Euangelij, per quos & veritatem, hoc est Dei filij doctrinam, cognouimus, quibus & dixit Dominus, Qui vos audit, me audit: & qui vos contem-
Matth.10. nit, me contemnit, & eum qui me misit.

ANNOTATIONES.

1. Pro sola vera] *Hæc verba impiè torquet quidam Hermānus Hamelmannus lib. quem inscripsit.* De vnanimi consensu patrum de sola fide iustificante; *vt & alia verba quæ habentur infra lib.3.ca.22. & lib.4. cap.13. quibus contendit Irenæum iis suffragari qui nuda soláque fide, operibus omnibus seclusis, iustos coram Deo homines constituunt: non aduertens impostor, quàm grauiter hoc Simonis magi commentum beatus hic martyr redarguat lib.1. quámque frequenter doceat piorum operū neceßitatem lib.2.cap.50.lib.4.cap.27.32.& 49. ipsisque ingentem apud Deum mercedem esse repositam lib.2. cap.56.lib.4.cap.28.& 34. Quis namque non videt Irenæum hoc loco, non de iustificatione loqui, sed tantum hominem hortari, ne hæreticorum vnquam cedat conatibus, imo verò constanter eis reluctetur? Hoc annotādum fuit, vt sanctū martyrē hac iniuria liberaremus, & impiorum sycophantias pro viribus aperiremus.*

A QVIBVS ET QVEMADMODVM EVANgelium acceperit Ecclesia.

CAPVT I.

NON enim per alios dispositionem salutis nostræ cognouimus, quàm per eos per quos Euangelium peruenit ad nos, quod quidem tunc præconiauerunt, postea verò per Dei voluntatem in Scripturis nobis tradiderunt, fundamentũ & columnam fidei nostræ futurum. Nec enim fas est dicere, quoniam antè prædicauerunt, quàm perfectam haberent agnitionem, sicut quidam audent dicere, [1] gloriantes emendatores se esse Apostolorum. Postea enim quàm surrexit Dominus noster à mortuis, & induti sunt * superueniente Spiritu sancto virtutem ex alto, de omnibus adimpleti sunt, & habuerunt perfectam agnitionem, exierunt in fines terræ, ea quæ à Deo nobis bona sunt euangelizantes, & cælestem pacem hominibus annunciantes, qui quidem & omnes pariter & singuli eorum habentes euangelium Dei. [2] Ita Matthæus in Hebræis ipsorum lingua Scripturam edidit Euangelij, cùm Petrus & Paulus Romæ euangelizarent & fundarent Ecclesiam. [3] Pòst verò horum excessum, Marcus discipulus & interpres Petri, & ipse quæ [à Petro] annunciata erant [4] per scripta] nobis tradidit. [5] Et Lucas autem sectator Pauli, quod ab illo prædicabatur Euangelium, in libro condidit.] Postea & Ioannes discipulus Domini, qui & supra pectus eius recumbebat, & ipse edidit euangelium Ephesi Asiæ commorans. Et omnes isti vnum Deum factorem cœli & terræ à Lege & Prophetis annunciatum, & vnum Christum filium Dei tradiderunt nobis: quibus siquis non assentit, spernit quidem participes Domini, spernit autem & ipsum Christum Dominum, spernit verò & patrem, & est à semetipso damnatus, resistens & repugnans saluti suæ: quod faciunt omnes hæretici.

Hæretici dicentes se emendatores esse Apostolorũ, falsò illos ignorãtia accusabant.

*superuenientis Spiritus sancti.

Luc. 24.

Petrus & Paulus Romanã Eccle. fundarunt.

Euãgelistæ vnum Deũ & vnum Christũ annunciant.

ANNOTATIONES.

1. Gloriantes emendatores se esse Apostolorum] *Marcionem & eius sectatores perstringit, quos lib. 1. cap. 29. recitauit euangelium secũdùm Lucam circuncidisse, & omnia quæ de generatione Dominica conscripta fuerant abstulisse, semetipsos veraciores dicentes iis, qui euangelium nobis tradiderant. Eosdem de Euangelij contextu erasisse sententiam, qua Deus dicitur pluere super iustos & iniustos, author est Tertullianus, qui & multò plures mutillationes scriptis Apostolorum illatas ab eisdem, toto lib. 5. contra Marcionem describit: sed copiosiore manu Epiphanius contra hære. 42.*

Lib. 2. & contra Mar.

2. Ita Mathæus] *His hunc locum tradit emendata Eusebij tralatio:* Mathæus dum Petrus & Paulus Romæ Dei verbum prædicabant, & Ecclesiæ iaciebant fundamenta; Euangelium inter Hebræos proprio illorum sermone edidit. *Idipsum ante Irenæum scripserat quoque Papias, apud Eusebium lib. 3. Historiæ cap. 33. & Pantenum in India illud literis Hebraicis scriptum reperisse, opera Bartholomæi illic relictum, & illud ipsum custoditum constare; idem Eusebius affirmat lib. 5. cap. 10. Quod & in Cypro, in tumulo Barnabæ, & ipsius manu exaratum postmodum repertum fuisse Theodorus lector asserit. Idem quoque Hebraicum mansisse suo tempore in bibliotheca Cæsariensi, quam Pamphylus martyr confecerat, author est Hieronymus; qui & describendi sibi factam potestatem à Nazareis Berrhoensibus, qui eo vtebantur, literis tradidit. Prodiit hoc nostro seculo opera Sebastiani Munsteri, quoddam Euangelium Hebraicum nomine Mathei; cui quantum deferendum sit, pronunciet Ecclesia.*

Lib. 5. hist. cap. 8.

Lib. 2. collecta.

In Catalogo.

3. Post verò horum excessum] *Huic lectioni consentiunt omnes codices: Ruffinus quoque sic latine loquentem Eusebium fecit:* Post quorum exitum, *&c. quibus subindicaret Irenæus Marcum non nisi vel martyrio sublatis, vel alio Euangelij causa peregrinantibus sanctis Apostolis Petro & Paulo, manum calamo admouisse: quod certè apertè pugnat cum iis, quæ ex Papia, & sexto* ὑποτυπώσεων *Clementis recitat Eusebius, nempe Beat. Petrum Spiritusancto reuelante, vt intellexit Opus editum à Marco, authoritate sua ratum fecisse, quò in Ecclesiis passim prælegeretur; quibus clarum efficitur Petro adhuc superstite, Marcum Euangelium conscripsisse. Accedit quod hunc Irenæi locum transcribens Eusebius lib. 5. cap. 8. nihil meminit exitus Apostolorum, sed duntaxat sic habet :* Quo quidem edito, *Euangelio secundum Mathæum,* Marcus discipulus & Interpres Petri, ea quæ ab eo prædicata acceperat, scriptis mandauit. *Hæc potius indicare, quàm quicquam immutare visum est.*

4. Per scripta] *Authoritate veteris co. probante id quoque Eusebio, expunximus* præscripta.

5. Et Lucas] *Sententiam hanc, quæ tredecim dictionibus absoluitur, ex vetere codice adiecimus; quam etiam agnoscit Eusebius lib.3.hist.cap.8.*

6. Postea & Ioannes] *Eusebius lib.5. cap.8.* Deinde Ioannes discipulus Domini, qui supra pectus eius recubuerat, dum Ephesi In Asia versabatur, Euangelium in lucem extulit. *Id fecisse rogatus ab Episcopis Asiæ tradit Hieronymus, aduersus Ebionis, Cerinthi, & Gnosticorum exorientes blasphemias; quod & Irenæus indicat cap.11.huius lib.*

QVOD NEQVE SCRIPTVRIS, NEQVE traditionibus obsequantur hæretici.

CAPVT II.

Hæretici per scripturas conuicti, illas reiiciunt.
1.Cor.2.

C[1]VM enim ex Scripturis arguuntur, in accusationem cōuertuntur ipsarum Scripturarum, quasi non rectè habeant, neque sint ex authoritate, & quia variè * sint dictæ & quia non possit ex his inueniri veritas ab his, qui nesciant traditionem.[2] Non enim per literas traditam illam, sed per viuam vocem, ob quam causam & Paulum dixisse, Sapientiam autem loquimur inter perfectos: Sapientiam autem non mundi huius. Et hanc sapientiam vnusquisque eorum esse dicit, quam à semetipso * adinuenit, fictionem videlicet, vt dignè secundùm eos sit veritas, aliquando quidem in Valentino, aliquando autem in Marcione, aliquando in Cerintho, deinde in Basilide: fuit autem [&] in illo qui contra disputat, qui nihil salutare loqui potuit. Vnusquisque [enim] ipsorum omni modo peruersus, semetipsum regulam veritatis deprauans, prædicare non confunditur.[3] Cùm autem ad eam iterum traditionem, quæ est ab Apostolis, quæ per successiones presbyterorum in Ecclesiis custoditur, prouocamus eos: aduersantur traditioni,[4] dicentes] se non solùm presbyteris, sed etiam Apostolis existentes sapientiores, synceram inuenisse veritatem: Apostolos autem admiscuisse ea, quæ sunt legalia Saluatoris verbis: & non solùm Apostolos, sed [etiam] ipsum Dominum modò quidem à Demiurgo, modò autem à medietate, interdum autem à summitate fecisse sermones: se verò indubitatè, & incontaminatè, & syncerè absconditum scire mysterium: quod quidem impudentissimè est blasphemare suum factorem. Euenit itaque neque Scripturis iam neque traditioni consentire eos. Aduersus tales certamen nobis est, ô dilectissime, more serpentum lubrici vndique[5] effugere] conantes. Quapropter vndique resistendum est illis, si quos ex his retusione confundentes, ad conuersionē veritatis adducere possimus. Etenim si non facile est ab errore apprehensam resipiscere animam, sed non omnimodo impossibile est errorem effugere apposita veritate.

Fictiones suas nomine Sapiētiæ venditabāt, locū Pauli deprauātes.

Traditionibus, Patribus, & Apostolis, sua somnia præferunt hæretici.

Hæreticis vndique resistendum.

* sunt

* adinuenerit.

ANNOTATIONES.

1. Cum enim ex scripturis arguuntur] *Duo genera argumentorum Gnosticis opponebant Orthodoxi, Vnum, Scripturam, quæ luce clarius illorū impietates damnat, & obcœnitates execratur. Tum illi vel partes scripturarum pernegabant & resecabant, vel apocriphas esse & sine pondere respondebant: aut demùm, propria figmenta tametsi pugnantia, Euangelio abnegato, pro vera veritatis traditione magna impudentia obtrudebant.*

2. Non enim per literas traditam] *Quinque has voces desiderat vet.co. & vnico contextu legit:* Ab iis, qui nesciant traditionem illam, sed per viuam vocem, &c.

3. Cùm autem ad eam traditionem] *Alterum genus argumentorum erat traditio seu doctrina, qua viua voce & praxi, singulas per orbem Ecclesias instituerant Apostoli, magno studio conseruata ab iis, quos eisdem Ecclesiis præfecerant. Hæc enim cum tam portentosas hæreses apertè confutaret, Gnostici superbia planè diabolica seipsos non modò Martyribus, Episcopis, Apostolorum discipulis omnibus, verùm Apostolis ipsis veritatem diligentius se inuestigasse, inuenisse, & conseruasse iactabant, sicq́, vt Irenæus ait, nec scripturis, nec traditionibus Apostolicis consentiebant. Vtramque impietatem amplexos Manichæos narrat Augustinus lib.11.contra Faustum cap.2. quos incredibili peruicacia, nostræ ætatis Gnosticos imitari nullus non videt. Cæterùm tum hoc loco, tum proximo capite quo consensum, successiones & traditiones omnium ecclesiarum, & in primis Romanæ; Clementis ad Corinthios epistolam, Polycarpi martyris gesta & scripta Gnosticis opponit; & cap.4. quo in omni disceptatione ad antiquissimas Ecclesias, & conseruatas ab ipsis traditiones recurrendum esse docet: apertissimum est Erasmum Roterod. toto cælo aberrasse, quum in Epistola libris istis D.Irænei ad hunc vsque diem præfixa, scribit ipsum Irenæum solis scripturarum præsidiis aduersus hæreticorum cateruam pugnasse.*

Ad hæc

Ad hæc Iustini martyris scripta ab eodem Irenæo lib. 4. cap. 14. & lib. 5. citata, Erasmum falsæ & temeræ assertionis alligant: insuper Hermæ, siue Pastoris testimonium lib. 4. cap. 37. Ignatij etiam martyris lib. 5. & cuiusdam Senioris Apostolorum discipuli verba in medium frequenter adducta præfatione libri 1. & eiusdem lib. ca. 12. lib. 3. cap. 19; & 35. lib. 4. cap. 45. 47. 49. 50. 52; & lib. 5. ex quibus omnibus planum & conspicuum est, Irenæum non solis scripturarum præsidiis tantum, sed & traditionibus, & patrum sermonibus ac scriptis Gnosticos deuicisse.

4. Aduersantur traditioni, dicentes] *Ita ex vet. cod. reposuimus: excusi* qui aduersantur traditioni, dicent, *&c.*

5. Effugere] *Expunximus* fingere, *authoritate vet. cod.*

DE APOSTOLORVM TRADITIONE, VEL ab Apostolis in Ecclesiis episcoporum successione.

CAPVT III.

[1]TRaditionem itaque Apostolorum in toto mundo manifestatam, in [omni] Ecclesia adest perspicere omnibus qui vera velint * audire, & habemus annumerare eos qui ab Apostolis instituti sunt episcopi in Ecclesiis, & successores eorum vsque ad nos, qui nihil tale docuerunt, neque cognouerunt quale ab his deliratur. Etenim si recondita mysteria scissent Apostoli, quæ seorsim & * latenter ab reliquis perfectos docebant, his vel maximè traderent ea quibus etiam ipsas Ecclesias committebant. Valde enim perfectos & irreprehensibiles in omnibus eos volebant esse, quos & successores relinquebant suum ipsorum locum magisterij tradentes, quibus emendatè agentibus fieret magna vtilitas, lapsis autem summa calamitas. [3] Sed quoniam valde longum est, in hoc tali volumine omnium Ecclesiarum enumerare successiones, maximæ, & antiquissimæ, & omnibus cognitæ, à gloriosissimis duobus Apostolis [2] Petro & Paulo Romæ fundatæ & constitutæ Ecclesiæ, eam quam * habet ab Apostolis traditionem, & annuntiatam hominibus fidem, per successiones Episcoporum peruenientem vsque ad nos, indicantes, confundimus omnes eos qui quoquo modo vel per * sui placentiam malam, vel vanam gloriam, vel per cæcitatem & malam sententiam, præterquam oportet colligunt. Ad hanc enim Ecclesiam propter potentiorem principalitatem, necesse est omnem conuenire Ecclesiam, hoc est eos qui sunt vndique fideles, in qua semper ab his qui sunt vndique, conseruata est ea quæ est ab Apostolis traditio. Fundantes igitur & instruentes beati Apostoli Ecclesiam, [4] Lino episcopatum administrandæ Ecclesiæ tradiderunt. Huius Lini Paulus in his quæ sunt ad Timotheum epistolis meminit. [5] Succedit autem ei Anacletus, post eum tertio loco ab Apostolis episcopatum sortitur [6] Clemens, qui & vidit ipsos Apostolos, & contulit cum eis, cùm adhuc insonantem prædicationem Apostolorum & traditionem ante oculos haberet. Non solus enim, adhuc multi supererant tunc Apostolis docti. [7] Sub hoc igitur Clemente dissensione non modica inter eos qui Corinthi essent fratres facta, scripsit quæ est Romæ Ecclesia [8] potentissimas literas Corinthiis, ad pacem eos congregans, & reparans fidem eorum, & annuntians quam in recenti ab Apostolis * receperant traditionem, annunciantem vnum Deum omnipotentem, factorem cœli & terræ, plasmatorem hominis, qui induxerit cataclysmum, & aduocauerit Abraham, qui eduxerit populum de terra Ægypti, qui colloquutus sit Moysi, qui legem disposuerit, & prophetas miserit, qui ignem præparauerit diabolo & Angelis eius. Hunc patrem Domini nostri Iesu Christi ab Ecclesiis annunciari, ex ipsa Scriptura qui velint, discere possunt, & Apostolicam Ecclesiæ traditionem intelligere, cùm sit vetustior epistola his qui nunc falsò docent, & alterum Deum super Demiurgum, & factorem horum omnium quæ sunt commentiuntur. [9] Huic autem Clementi succedit Euaristus, & Euaristo Alexander, ac deinceps sextus ab Apostolis constitutus est Sixtus, & ab hoc Telesphorus, qui etiam gloriosissimè martyrium fecit, ac deinceps Hyginus, pòst Pius, post quem Anicetus. Cùm autem successisset Aniceto Soter, nunc duodecimo loco Episcopatum ab

* videre.
* latẽtes.
*habebat.
* sibi.
* acceperant.

Apostolorum traditiones et successiones, deliria Gnosticorũ conuincũt falsitatis.

Ecclesiæ Romanæ, maximæ, antiquissimæ, & omnibus notæ, fides & traditiones, hæreticos confundunt.

Ad Romanam Ecclesiã vt omnium præcipuam, aliæ oẽs debẽt conuenire.

2. Timot. 4

Successio Romanorũ episcoporũ.

Clemens scripsit ad Cor. nomine Rom. Ecclesiæ.

Apostolis habet Eleutherius. Hac ordinatione & successione, ea quæ est ab Apostolis in Ecclesia traditio, & veritatis præconiatio peruenit vsque ad nos. Et est plenissima hæc ostensio, vnam & eandem viuificatricem fidem esse, quæ in Ecclesia ab Apostolis vsque nunc sit conseruata, & tradita in veritate. [10] Et Polycarpus autem non solùm ab Apostolis edoctus, & conuersatus cum multis ex eis qui Dominum nostrum viderunt, sed etiam ab Apostolis in Asia, in ea quæ est Smyrnis Ecclesia constitutus episcopus, quem & nos vidimus in prima nostra ætate: multùm enim * perseuerauerat, & valde senex gloriosissimè & nobilissimè martyrium faciens exiuit de hac vita. * Hic docuit semper quæ ab Apostolis didicerat, quæ & Ecclesiæ tradidit, & sola sunt vera. Et testimonium his perhibent quæ sunt in Asia Ecclesiæ omnes, & qui vsque adhuc successerunt Polycarpo: qui vir multo maioris authoritatis testis, & fidelioris veritatis est testis, quàm Valentinus & Marcion, & reliqui qui sunt peruersæ sententiæ. [11] Is enim est qui sub Aniceto cùm aduenisset in vrbem, multos ex his quos prædiximus, hæreticos conuertit in Ecclesiam Dei, vnam & solam hanc veritatem annuncians ab Apostolis percepisse se, quam & Ecclesiæ tradidit. [12] Et sunt qui audierunt eum dicentem, quoniam Ioannes Domini discipulus in Epheso iens lauari, cùm vidisset intus Cerinthum, exilierit de balneo non lotus, dicens quod timeat ne balneum concidat, cùm intus esset Cerinthus inimicus veritatis. Et ipse autem Polycarpus Marcioni aliquando occurrenti sibi, & dicenti, Cognosce nos, respondit, Cognosco te primogenitum Satanæ. Tantum Apostoli, & horum discipuli habuerunt timorem, * neque verbotenus communicarent alicui eorum qui adulterauerant veritatem, quemadmodum & Paulus ait, Hæreticum autem hominem [13] post vnam correptionem deuita, sciens quoniam peruersus est qui est talis, & à semetipso damnatus. [14] Est autem & Epistola Polycarpi ad Philippenses scripta perfectissima, ex qua & characterem fidei eius, & prædicationem veritatis, qui volunt & curam habent suæ salutis, possunt discere. Sed & quæ est Ephesi Ecclesia à Paulo quidem fundata, Ioanne autem permanente apud eos vsque ad Traiani tempora, testis est verus Apostolorum * traditionis.

De Polycarpo, eiusque doctrina, & martyrio.

Apostoli et horum discipuli, nec verbis quidem cõmunicabant cũ hæreticis.

Hæresiarcha primogenitus Satanæ.

Tit. 3.

Polycarpi epistola.

* perseuerauit.

* Hæc.

* ne verbo.

* traditioni.

ANNOTATIONES.

1. Traditionem itaque Apostolorum] *Insignem locum hunc suis scriptis inserere, & vt ignitum telum in hæreticos contorquere iure optimo dignum duxerunt omnes ferè, qui nostro seculo in eos calamum strinxerunt orthodoxi: vt sicut Beatus hic martyr præcipuum fidei nostræ caput vnum esse Deum cœli & terræ opificem, aduersus Gnosticorum impietates, traditionis eius, quæ continua Episcoporum per vniuersas* Eccle*sias successione, doctrina & voce asseruabatur, munimento tutatur: sic de fide, sacramentis, & ritibus variis controuersos articulos, longè maiore seculorum,* Ecclesia*rum, & doctorum vnanimi consensu, ab Apostolis instituta, & à successoribus conseruata traditione confirmarent & custodirent. Quin & omnibus retro seculis quotquot christiani & catholici vnquam habiti sunt, quoties de Dogmatibus* Ecclesiæ *exorta est disputatio, ad patrum priscorum, & Apostolicarum* Ecclesiarum *traditiones, vt ad sacram anchoram confugerunt, quod ex immuneris locis, infra scripta testimonia docebunt. Doctrinam sacram quæ Apostolicarum constitutionum chartis traditur,* gloriosis Saluatoris nostri vocibus æquiparandam, *ideóque ab omnibus amplectandam esse, eiusdem Saluatoris mandato, docet Clemens Ro. Celebriores totius Asiæ* Ecclesias, *inter varios hæresium fluctus trepidantes, traditionum Apostolicarum crebra repetitione, vt aeneo muro confirmat Ignatius. Pueros sacræ regenerationi initiandos, Diuinorum Præceptorum suorum, id est Apostolorum, siue scriptis traditæ doctrinæ innixus censet Dionysius Areopag. Nutantes & dubios Philippẽses, atque Marcionistarum & Valentinianorum imposturis fascinatos plurimos, Romæ agentum Polycarpus, à traditionibus Apostolorum ducta demonstratione, primæ fidei restituit. Non tam scriptis, quàm Apostolorum, vel discipulorum sermonibus se fidei sacramenta didicisse narrat Papias, & viua præsentique voce, magis quàm lectione sese adiutum. Seculi sui passim ingruentium hæreseon nimbos traditionum Apostolicarum fulgore potenter dissipat Tertullianus, & baptismi ritus omnes, Eucharistiæ pro vita functis* oblationes, *crucisque ad omnem Christianorum conuersationem consignationes, sartas tectásque manere contendit. Hæreticis quantumuis scripturas canonicas proferentibus, nunquam credendum, vt à paterna doctrina, &* Ecclesiastica *traditione exeamus, censet ille post Apostolos* Ecclesiarũ *magister Origenes. Duplicem in* Ecclesia *Dei agriculturã agnoscit Clemẽs Alex. vnam, quæ non scriptis, alterã, quæ scriptis cõtinetur: idemq́ rerũ multarũ cognitionẽ, per successionẽ, ex Apostolis absque scriptis ad posteros peruenisse docet. Dominica traditione quẽ offerimus* Eucharistiæ *calicem, aqua temperandum didicit Cyprianus: simulque non minus ratum esse, quod dictãte S. sancto Apostoli tradiderũt, quàm quod ipse Christus cùm*

Lib. 1. Constit. cap. 1.

Epist. ad Philadel.

& epist. ad Hero.

Li. de Eccl. Hierar.

Irena. lib. 3. cap. 3.

Euseb. li. 3. Hist. ca. 33.

Li. de coro. mil.

Homil. 29. in Mat.

Lib. 1. 2. 4. 5. 6. & 7. strom.

Epist. ad Ceciliũ: & Serm. de ablut. pedũ.

stus cùm vtriusque par sit diuinitas. Tanta confessorum Christi corona insignis Synodus prima Nicæna, filium Dei ὁμόσιον, id est, consubstantialem esse patri, etsi nusquàm scriptum extaret, sanctorum patrum traditionibus inhærens, contra Arrianos sanxit. Constantinopolitana, Spiritussancti diuinam naturam à Macedonianorum blasphemiis asseruit. Ephesina, Beat. Mariam θεοτόκον id est, Dei matrem; etsi huius vocis nullam mentionem sacræ literæ faciat, quod hanc fidem diuini tradiderant discipuli, & à patribus ita sentire edocti essent, summa fide prædicandam definiuit. Chalcedonensis, impermixtas Dei & hominis substantias in vnica Christi hypostasi, iuxta patrum placita, Eutycis spretis captionibus confirmauit. Adiicere libet, vt in seriis, adeóque summis fidei nostræ capitibus confirmandis, Aurelius Augustinus, quem vnicè mirari ac suspicere se fingunt Hæresiarchæ, ad traditionum Ecclesiasticarum, tanquam ad asylum, confugerit. Euangelium secundum Mathæum, vere ab ipso conscriptum esse, cōtra Fausti Manich. infìciationem credit, traditione nixus, quæ ab Apostolicis sedibus, vsque ad præsentes Episcopos certa successione peruenerat, lib.28. contra Faustum cap.2. Patrem ingenitum, filiúmque eidem consubstantialem, etsi in sanctis paginis non inueniatur, fidei assertione defendendum dicit Episto.174. Integra fide credēdum Beat. Mariam Dei Christi matrem, & virginem concepisse, & virginem genuisse, & post partum virginem permansisse, lib. De Ecclesia.dogma. cap.69. Baptisma ab hæreticis collatum, repetendum non esse, ex Apostolorum traditione, etsi in eorum literis non inueniatur, lib.2. De bapt. cap.7. & lib.1. cap.23. & lib.4. cap.6. Consuetudinem matris Ecclesiæ in baptisandis paruulis, vt traditionem Apostolicam nequaquam spernandam, lib.10. De Genesi cap.23. Domini passionem, resurrectionem ascensionem in cœlum, & aduentum Spiritussancti de cœlo, anniuersaria solennitate, non scripta, sed tradita obseruatione celebrandam Epist.118. cap.1. Baptisatos esse Apostolos, etsi ne verbum quidem de hoc scriptura habeat, non ambigendum, epist.108. Serie traditionis quædam facta esse, & nunc in baptismi ritibus facienda, quæ in scripturis, gratia breuitatis tacentur, lib. De Fide & operibus ca.9. Eucharistiam corporis & sanguinis Domini Apostolos non accepisse ieiunos, placuisse tamen Spirituisancto, in honorem tanti sacramenti à ieiunis semper, accipi; moremque hunc per vniuersum orbem seruari, Epist.118. cap.6. Antiquitus tradito & retento firmo Ecclesiæ ritu, in baptismate paruulos exorcisari, exsufflari, & renunciare Satanæ, vt à potestate tenebrarum, in regnum Christi transferantur, lib.1. De nuptiis & concup. cap.20. & lib.6. contra Iul. cap.2. Et quamuis denique, nusquam in scripturis veteribus legeretur oblatum pro mortuis sacrificium, non paruam tamen vniuersæ Ecclesiæ, quæ in hac consuetudine claret, auctoritatem esse, vbi in precibus sacerdotis, quæ Domino Deo ad eius altare funduntur, locum suum habet etiam commendatio mortuorum, lib. De cura pro mortuis agenda, cap.1. & 4. & sermone 34. de verbis Apostoli. Aliis locis innumeris, & authoribus sacris recensendis consultò supersedeo.

Tom.1. Concil. Theodoretus, Socrates, Sozomenus, Euagrius, Niceph. lib. Hist. Eccl.

2. Petro & Paulò] *Cap.1. dilucidè testatur Petrum & Paulum Romæ euangelium denunciasse: quod cùm & ipso superiores Egesippus, Abdias, Clemens, Linus, Anacletus, Caius, Papias, & quotquot ætatem eius sequuti sunt scriptores siue græci, siue Latini constanter affirment, non possum non mirari Funccij, Molinæi, Gallasij, & aliorum hæreticorum profligatam impudentiam, qui Petrum nunquam Romæ fuisse audeant blatterare.*

3. Sed quoniam valde longum est] *Multis ijsque grauißimis verbis hoc loco, totóque capite, docet Beat. Martyr Romanam Ecclesiam Caput esse & regulam omnium aliarum: proindéque illius dogmata vnicè suspicere & amplecti, ac succeßionis seriem omnium hæreseon fluctibus, vt firmam & immobilem petram nos opponere debere, & ad illius traditiones, decreta, fidémque aduersus omnium eorum fraudes, qui in salutis publicæ & pietatis Christianæ perniciem nihil non machinantur, tanquam ad tutißimam arcem, & sacrosanctam aram confugere: quod singillatim explicabimus. Primò igitur prætermißis totius Orientis & meridiei, imò vniuersi orbis clarißimarum* Ecclesiarum, *quas alij Apostoli, discipulique Domini doctrina plantauerant, sanguine rigauerant, & stupendis miraculis confirmauerant* Episcoporum *catalogis, huius vnius tanquam cæterarum præcellentißimæ, ab Apostolorum coryphæis ad suam ætatem vsque, continentem & nunquam intermissam succeßionem contexit. Deinde eam vocat* maximam, *vt quæ omnem sacrorum potestatem iure sibi vendicet, cæteràsque omnes sibi inferiores habeat, quas sua authoritate regat. Postea* antiquissimam *appellat, non propter tempus, nisi de Latinis & Occidentalibus intelligas, cùm Hierosolymitana, Samaritana, Cæsariensis, & Antiochena, prius fidem Christi susceperint; sed propter dignitatem, & quòd aliis potior sit, ipsamq́ omnes vt matrem suspiciant. Postmodum* omnibus cognitam *esse asserit, sicut ea, quæ inter omnes caput extolleret, & cuius Rectores veluti in altißima Pharo, & clarißima specula collocati, aliarum nauigationes inter tot naufragia dirigerent, obseruaréntque quemadmodum vnaquæque in retinenda religione se gereret: quippe quæ tyrannorum & hæreticorum procellis agitata, & nutantia corda fratrum, confirmandi præceptum simul & potestatem à Domino accepisset. Subiicit,* à gloriosissimis duobus Apostolis Petro & Paulo, *quorum nimirum præ cæteris tam sunt eximia charismata, tam singulares dotes, tam magni in mystica hac naui fabricanda labores: quorum, inquam, conuersatione, voce & institutis, velut sacris anchoris, inter tot fluctus & aliarum ruinas, tuta saluáque hactenus permansit: quorum denique, miraculis, vinculis, sanguine & martyrio, clarius præ cæteris & dilucidius ipsa Roma fulget, quàm syderibus cœlum.* Romæ *sequitur, quæ vt suis dictatoribus, consulibus, Imperatoribus, exercitibus, mortales omnes grauißima seruitute presserat, contrà, Apostolicis institutionibus, eosdem in libertatem filiorum Dei asserere debebat.* Romæ *deinde, vt illic præsidia defensionis Christianæ Reipublicæ collocaret, & regni sui metropolim construeret Christus, vbi idolomaniarum receptaculum, officinam turpitudinum, sanctorum carnificinam, ipsißimámque Babylona, Satanas condiderat,* fundatam & constitutam Ecclesiam. *Huius igitur, pergit Irenæus, tantæ Ecclesiæ* tradi-

tionem, quam *viua voce* ab Apostolis *Petro & Paulo adhuc viuentibus, clauúmque eius regentibus accepit, acceptam conseruat*, & annunciatam *in vniuerso mundo* hominibus fidem *constanter* indicãtes, *& palam prædicantes*, confundimus *& conuincimus nefariæ defectionis à Christi communione, & Apostolorũ doctrina*, eos omnes qui *philautia, gloriolæque inutilis, vel primatus appetentia, animi cæcitate, vel quacunque alia occasione ducti, contra ius, & Hierarchicum Ecclesiæ ordinem, cœtus & conuenticula* colligunt. *Hanc esse Beatißimi martyris sententiã, quã paraphrasticω̃s explicamus, omni luce clarius indicant quæ sequũtur.* Ad hác, *subiungit*, Ecclesiam *Romanam videlicet, non ad vrbis amplitudinem, populorum frequentiam, Censorũ grauitatem, Senatúsue statuta; non ad fortißimos eius exercitus, gloriosos de toto orbe triũphos, imperij culmen, nõ denique ad Cæsarum maiestatẽ vt inepta sceleratáque impudentia interpretatur Smidelinus: sed* ad hanc Ecclesiã *in qua sedit vertex Apostolorum, cuique successerunt* Linus, Anacletus, Clemens, Euaristus, Alexander, *& alij ordine omnes*; necesse est, *quia à Deo Opt. Max. constitutum, non tantum Europeam, Affricanam, Alexandrinam, Hierosolymitanã, Antiochenam, Constantinopolitanam, Asiaticam & Orientalem Ecclesiã, sed* omnem hoc est, eos, qui sunt vndique fideles, *vt membra cum capite* conuenire, *nec latum vnguem ab eius communione discedere. Est verò id* necesse, *ait, duplici de causa: altera,* propter potẽtiorem principalitatem, *seu locum, gradúmque principem in iurisdictione & authoritate, quem præ cæteris omnibus obtinet: altera, quia* in ea semper conseruata est ea, quæ est ab Apostolis *veræ fidei & pietatis syncera* traditio.

Superest iam, vt quod tam grauiter, sed nimis generaliter scribit omnem Ecclesiam, hoc est, omnes qui sunt vndique fideles *vndequaque sint, ad Romanã*, necesse esse conuenire, *id breuißima ex selectioribus, & omni exceptione maiorib⁹ scriptorib⁹ Christianis enumeratione euidẽtißimũ faciamus. Atque vt à nostris exordiar, Gallicas Italicas, Hispanicas, Anglicas, Scoticas, Hibernicas, Germanicas, Gotticas, Sarmaticas, & vniuersas Occidẽtales Ecclesias, Romanæ vt capiti suo, perpetuò adhæsisse; & vicißim Petri successorem, vt pastorem Oecumenicũ decebat, eis inuigilasse, non tantum docent beati Bernardi epist.* 125. 126. 130. 131. 136. 137. 138. 183. 190; *libríque eiusdem* 2. 3. 4. *De consideratione; Gratiani dist.* 19. 20. 21. 22; *Anselmi lib.* 1. *De incarnatione verbi; Iuonis Carnotensis decreta; Lanfranci, Gnitmundi, Algeri, Pascasii scripta contra Berengarium; Bedæ lib.* 2. 3. 4. 5. *De historia Anglorum, & Chronica de sex mundi ætatibus; Alcuini siue Albini liber De diuinis officiis; Isidori præfatio in opus Conciliorum; Pauli diaconi historiarum libri; Prosperi Chronica, & liber contra Collatorem; Aratoris Diaconi lib.* 2. *Maximi Taurinensis Homil.* 2. *de natali B. Laurentij; Vincentij Lirinensis libellus contra prophanas nouationes; Ambrosii Epist. ad Syricium Papam, epist. ad Theophilum; Prudentij Hymni; & Hosii Cordubensis epist. ad Constantium: verùm & longè euidentißimum efficiunt Concilia siue prouincialia siue generalia, quæ in totius Occidentis partibus coacta fuerunt: quæ omnia Episcopo Romano, quasi Beati Petri successori, obedire non detrectarunt. Probat idem & Hieronymi epistola ad Eustochiũ, qua totius Occidentis Ecclesias ob quasdã dissentiones Romã contractas & euocatas fuisse scribit. Confirmat rursus Cypriani epistola* 42. *qua Stephanum Papam monet, vt plenißimis literis suis faciat, ne Galliarũ Episc. Martianum Arelatensem in nouatiana hæresi pertinacem, vltra ferant, seruétque grauitate, & authoritate sua beatorum antecessorum honorem gloriosum, & Martianus ille sententiam accipiat, aliúsque in locum eius substituatur. Et quia id nobis vltrò concedunt, videlicet* τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς, *hoc est*, primum honoris ac dignitatis gradum, *verbis eorum vtor*, Romanæ Ecclesiæ assignatum fuisse, ipsiúsque Episcopum, τὸν πρῶτον εἶναι πάντων τῶν ἱερέων, primum omnium sacerdotum esse: atque Romanæ Ecclesiæ magnum honorem vbique veteres detulisse, & reuerenter de ea loquutos; tum quòd inualuerat eam Petri ministerio fundatam & constitutam fuisse, tum quòd doctrina, peritia, & multarum rerum vsu præstantes viros haberet; simúlque omnibus aliis sedatior, & doctrinæ semel traditæ tenacior esset; prouidéque in occidente Sedes Apostolica vocata & habita sit, *Caluinus lib.* 4. *cap.* 6. *instit. sect.* 16. *& cap.* 7. *sect.* 11. 12. 13. 14. 17. 18. 19. *Bucerus in præparatoriis ad Conciliũ: Molinæus, & eius hyperaspistes Franciscus Vilierius libello de statu primitiuæ Ecclesiæ, contra Ruffum, apertißimis hac de re decretis Concilij Nicæni cap.* 6. *Concilij Calchedo. & Constantinop. Tertulliani præscript. & Beat. Irenæi luculentißimis in hoc capite verbis; atque summorum monarcharum obedientia, & legibus, conuicti: in his occiduis & Europeis partibus non immorabimur diutius.*

Ad austrum igitur conuersis, inter præcipuas vniuersæ Affricæ Ecclesias Romanæ principatum agnoscentes, imprimis occurrit celebris illa Carthaginensis, quæ Numidicis, & Mauritanicis inuigilabat; & qui huic tanta cum laude præfuit fortissimus martyr Cyprianus. Hic profitetur cathedram Petri super quem à Domino ædificata fuit Ecclesia, principalem esse, vnde vnitas sacerdotalis exorta est, cuius fides Apostolo prædicante laudata est, & ad quam perfidia non poßit habere accessum. Et alibi: Deus vnus est, *inquit*, & Christus vnus, & vna Ecclesia, & cathedra vna super petram Domini voce fundata. Aliud altare constitui, aut sacerdotium nouum fieri, præter vnum altare & vnum sacerdotium non potest, quisque alibi colligerit, spargit. *Idem ex concilio plurimorum sacerdotum, Martiano Arelatensi & legatis, quos in Affricam vsque miserat, optantibus ad communionem eius admitti, communionis omnis beneficium denegat; eo quòd Cornelio Papæ, in Catholica Ecclesia de Dei iudicio, & cleri ac plebis suffragio ordinato, prophanum altare erigere, & adulteram cathedram collocare, & contra verum sacerdotem sacrilega sacrificia offerre tentauisset. Idem rursus singulos ex Affrica Romam nauigantes, ne cum scandalo vllo nauigarent, hortabatur, vt* Ecclesiæ Catholicæ matricem & radicem agnoscerent & tenerent, *curabátque vniuersos collegas suos, hoc est, Numidiæ & vtriusque Mauritaniæ Episcopos, Cornelij Papæ communicationem, id est, Catholicæ Ecclesiæ vnitatem pa-*

Roma. 1.

Epist. 18.

Roma. 1.

Epist. 25.

Epist. 41.

Epist. 65.

tem pariter & charitatem probarent firmiter ac tenerent. *Epist. 76.* Ne verò Cyprianum duntaxat nomine priuato ita docuisse quisquam putet, ex vniuersa Lybia, Numidia & Mauritaniis in synodum Carthaginensem coëuntium Episcoporum nomine & sententia, ille ad Stephanum Papam maximè scribendum, & cum eius grauitate ac sapientia conferendum censuit, quod hoc & ad sacerdotalem authoritatem pertineret, & ad Ecclesiæ Catholicæ vnitatem. Cypriano, Tertulliani eius magistri, sic enim eundem appellasse, dum eius exemplaria nocturna versaret manu & diurna, testis est Hieronymus, *Li. de præscript.* sententiam adiiciamus. Si Italiæ adiaces, inquit, habes Romanam Ecclesiam, vnde nobis authoritas præsto est statuta. Fœlix Ecclesia, cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderunt, vbi Petrus passioni dominicæ adæquatur, vbi Paulus Ioannis exitu coronatur, vbi Apostolus Ioannes, postquam in oleum igneum demersus nihil passus est, in insulam relegatur.

Verùm omissa Carthagine, nunc Hypponem vbi Episcopum egit Augustinus proficiscamur; qui maximam suam erga beati Petri sedem, id est, Romanam Ecclesiam, reuerentiam & obedientiam nos docebit. *Lib. 1. contra duas episto. Pelag. ca 1.* Libros quatuor, quos contra duas epistolas Pelagianorum ediderat, ad Bonifacij Papæ sanctitatem potißimùm dirigit examinandos & emendandos, Apostolicæ sedis correctioni se, suáque committens. Melchiadem Papam Christianæ pacis filium, & patrem Christianæ plebis vocat episto. 162. Innocentium obnixè rogat Apostolicæ sedis authoritatem, Concilij Carthaginensis, & mediocritatis suæ decretis contra Pelagium, & Celestium adhibere epist. 90.

Venerabilis Papæ Zozimi iußione coactum, & Ecclesiastica neceßitate ad Cæsaream in Mauritania se euocatum scribit epist. 157. Cæcilianum Carthaginensem contemnere potuisse conspirantem multitudinem inimicorum Donatistarum, cum se Romanæ Ecclesiæ, in qua semper viguit Apostolicæ cathedræ principatus, per communicatorias literas se videret esse coniunctum ait epist. 162. Stephanum Papam contra anabaptismum ætate Cypriani in Africa vsurpatum, scripsisse & præcepisse confirmat libro 5. de baptismo capite vigesimo tertio. Sanctum Innocentium Papam de synodi Palestinæ gestis indicasse, quibus se Pelagius absolutum falsò gloriabatur, refert & probat lib. de peccato originali cap. 8. Apostolatus Petri principatum, cuilibet Episcopatui præferendum iudicat libro secundo de baptismo capite primo. Solius Ecclesiæ Romanæ successiones à beato Petro ad suam ætatem vsque, vt ingentis virtutis molem schismati Donatistarum opponit Epist. 165. Totius Numidiæ ad Mileuitanum Concilium coacti Episcopi, Innocentium summum Pontificem demissè precantur, vt magnis periculis membrorum Christi, pastoralem diligentiam adhibere dignetur, & hæreticos Cœlestium in Asia: Pelagium verò Hierosolymis constitutos, authoritate sanctitatis suæ, de sanctarum scripturarum authoritate deprompta, cohibeat; aliisque instanter & celeriter prouideat, authore eodem Augustin. Epist. 92. Huius & paulò superius nominati Concilij Carthaginensis, relationes, ad Apostolicæ sedis Antistitem missas, simúlque ab eodem responsiones ad Affros directas, agnoscit probátque idem Augustinus Epist. 106. & lib. 1. contra Iulianum Pelag. & libro secundò contra Pelagium & Cœlestium cap. 7.

At, ne in re euidentißima sim effusior, relictis Fulgentij Ruspensis; Eugypij abbatis; Eulalij; & Eugenij Carthag. Primasij; Optati; Lactantij; Arnobij Affricanorum doctorum testimoniis, ad Alexandrinam sedem, quã in Aegyptum, Pentapolim, & Libiam, iuxta antiquam consuetudinẽ, τὴν ἐξουσίαν ἔχειν, id est, excellentiã summámq; potestatẽ & dignitatẽ habere, sancta Synodus Nicœna sanxit oculos cõuertamus. Hãc gloriari, quod Romanæ Ecclesiæ fidei, ore Apostolico laudatæ, sit particeps, scribit Hieronymus Epist. ad Theophilum. Xisti Romani Episcopi consilium quærit, sententiámque vehementer exposcit in anabaptismi causa, antiquiß. & sanctiß. ille Dionysius Alexandrinus, veritus ne per errorem ipse laberetur. *Roma. 1.* *Euse. li. 7. Hist. ca. 8.* Idem, Stephanum Xisti antecessorem eadem de causa, prolixa satis epistola totius Orientis Ecclesiarum commemorata concordia consuluerat, vt primum sine dubio pastorem Ecclesiæ, cuius sententiam audire & attendere omnes deberent. *Euse li. 7. Histo. cap. 2.3.4.* Dionysio antiquior Origenes, & ipse Alexandrinus Catechistes, Petro summam rerum de pascendis ouibus traditam, & super ipsum velut super terram, fundatam esse Ecclesiam docuerat, ipsúmque meruisse Ecclesiæ fieri fundamentum. *Lib. 5. in epist. ad Ro. & in 16. cap. Math.* Et ad Zepherinum Romanum præsulem scribit, ideo se Romam iter suscepisse, quòd sibi admodum in optatis esset Ecclesiam Romanam planè antiquißimam, videre. Magnus Athanasius, & vnà cum eo totius Aegypti Episcopi, Marcum, sanctæ Romanæ Apostolicæ sedis atque vniuersalis Ecclesiæ Papam nominant: sanctámque eius sedem, matrem & caput omnium Ecclesiarum agnoscunt; cui cum omnibus sibi commissis, perpetuò se futuros obedientes pollicentur. *Epist. ad Marcum Papam.* Alibi Athanasius idem Vrsatij, & Valentis Arrianorum antistitum sycophantiis grauiter succenset, quod ne Liberio quidem Romano Episcopo pepercerint, nulla reuerentia ducti, cuius sedes Apostolica erat, in qua nullius, nisi Dei metus resideret. Idem rursus Alexandria Romam vsque se aliquando nauigasse scribit, vt seipsum suáque illi Ecclesiæ commendaret, quemadmodum sibiipsi testis est Apologia ad Constantium imperatorem: *Epist. ad vitam solitariam agentes.* vel, vt etiam Caluino placet, Romanæ sedis authoritate, tum hostium suorum rabiem reprimeret, tum pios laborantes confirmaret. *Lib. 4. inst. cap. 7. sect. 5.*

Iam verò Orientem petentibus nobis, Syriæ vniuersæ, Palestinæ, & Arabiæ celebres occurrunt Ecclesiæ, quibus Stephanum Papam & martyrem sua doctrina, consilio, & epistolis semper magno adiumento fuisse congratulatur apud Eusebium lib. 7. cap. 4. histo. Dionysius ille Alexandrinus. In Hierosolymitana diœcesi degens Hieronymus, epistola ad Damasum Papam, hæc præsenti animo vociferatur: Cum successore piscatoris & discipulo crucis loquor. Ego nullum nisi Christum sequens, beatitudini tuæ, id est, cathedræ Petri communione consocior: super illam petram ædificatam Ecclesiam scio. Quicunque extra hanc domum, agnum comederit, profanus est. Si quis in arca Noe non fuerit, peribit regnante diluuio. Quicunque tecum non colligit, spargit: hoc est qui Christi non est, Antichristi est. Et sequenti ad eundem epistola: Si quis cathedræ

Petri iungitur, meus est. *Alibi etiam: Si quid parum cautè scripsisset, ab eodem Damaso emendari postulat,* vt ab eo qui Petri fidem & sedem teneret. *Idem rursus, totius Orientis & Occidentis synodicas consultationes ad episcopum Romanum deferri solitas docet, cum ad eas se respondisse scribit, quando in chartis Ecclesiasticis Damasum iuuabat. Et epistola ad Principiam, se Romam cum sanctis pontificibus Paulino & Epiphanio, quorum alter Antiochenam Syriæ, alter Salaminiam Cypri rexit Ecclesiam,* necessitate Ecclesiastica tractum *memoriæ mandauit. Sed audiatur ipse clarissimus. Hierosolymorum Antistes Cyrillus. Petrum Romanæ Eccles. præsulem, principem Apostolorum excellentissimum appellat, Catechе. 2. clauium regni cælorum portitorem Catechе. 6. supremum Ecclesiæ præconem Catech. 11. principem Apostolorum & regni cælorum clauigerum Catече. 17. Omitto Sophronium, Pachymerem, & Michaelem Syngelum, qui postea huic Ecclesiæ præfuerunt, vt alias percurram. In Palæstina Cæsariensi doctissimus ille Episcopus Eusebius, Petrum Christianorum primum pontificem vocat in Chronicis, additque illum Romæ viginti quinque annis perseuerasse; & quoties in historiis præcipuarum Ecclesiarum Episcoporum successiones recenset, toties Romano primum locum tribuit.*

Orientis quasdam Ecclesias iam percurramus. Cæsareæ Cappadociæ Ecclesia, Romani præsulis legatos Luciferum & Eusebium, qui ad seditionem, quæ ibi orta fuerat, compescendam venerant, lubentissimè accepit & audiuit. Basilius modis omnibus magnus optat petitque Romanum Episcopum res Orientis considerare, indicij sui decretum interponere, & sua authoritate vsum, orientem visitare, *diligenti illius examini semetipsum sistere paratus. In tres diuersas sententias de Spiritussancti diuinitate distractæ Ecclesiæ orientales, acceptis Episcopi Romani literis, quibus vt vnà cum Episcopis Occidentis Trinitatem & consubstantialem esse, & gloria æqualem suadebat in vnitatem redierunt:* singuli rebus ab Ecclesia Romana semel iudicatis acquiescentibus; *authore Sozomeno libro secundo, capite vigesimo secundo histor, Paulum Constantinopoleos, Asclepam Gazæ, Lucium Adrianopolis, Marcellum Ancyræ Galatiæ minoris Episcopos, ab improbis & hæreticis, sedibus eiectos restituit Iulius Episcopus Romanus, literis ad Orientales liberius scriptis, eos à quibus temerè abdicati fuerant grauiter arguens,* quoniam Ecclesia Romana (*ait Socrates*) priuilegium præter cæteras obtinet: atque (*adiicit Sozomenus*) propter sedis dignitatem, cura omnium ad ipsum Iulium spectabat. *Illi licet decreta sua infringi grauiter ferrent, literis tamen suis ad eundem Iulium, Ecclesiam Romanam primas apud omnes ferre, vtpotè quæ Apostolorum schola, & pietatis metropolis iam ab initio fuisset agnouerunt. Chrysostomus, Theophili, Epiphanij, & multorum Orientis Episcoporum factionibus sede pulsus & relegatus epistola ad Innocentium Papam ipsum obsecrat,* vt authoritate sua, acta illorum robur nullum habere decernat; sed eos qui iniquè egerunt pœnarum Ecclesiasticarum legibus subiiciat. *Innocentius autem Atticum Chrisostomi loco suffectum, supersedere iubet; & Proclum Cizici Episcopum, Constantinopolitanam Ecclesiam tantisper pascere, donec causa perpenderetur. Idémque Arcadium Orientis imperatorem, Eudoxidmque imperatricem, quos relegationis tanti doctoris reos comperit, à communione Ecclesiæ & sacrorum submouit ac pænitentes postmodum absoluit. Interea Anysius Thessalonicēsis se Romanæ Ecclesiæ iudicium sequi fatebatur: Antiochenæ sedis præsbyteri eiusdem disciplinam se agnoscere scribebant, Syriacus Apamæensis Bithiniæ, Palladius Helenæpoleos, Demetrius Pisinuntis; totius Cariæ episcopi, & Mesopotamiæ monasteria, nefariam Chrysostomi depositionem & relegationem execrantes, Romanæ sedis iudicio adhærebant.*

Naziànz. in mono. B. basilij. Epist. 52.

Lib. 2. hist. cap. 11. Li. 3. ca. 7.

Palladius. Sozom. lib. 8. cap. 26. Theod. lib. 5. cap. 33. Socrates

lib. 6. Georgius Alex in vita Chrysost. Nicepho. lib. 13. cap. 15. 16. 18. 31. 32. 33. 34.

Verùm his omissis, Antiochenæ Ecclesiæ quam totius Orientis Metropolim fuisse docēt ex Latinis Hieronymus; ex Græcis Theodoretus libro quinto capite secundo; & ex Hebræis Hegesippus libro tertio capite, quinto reuerentiam obedientiámque erga Petri successores consideremus. Socrates, Theodoretus, Sozomenus vno consensu memoriæ prodiderunt Flauianum eiusdem sedis antistitem, per legationem, precibus Chrysostomi & Theophili, Ecclesiæ Romanæ Episcopo, à quo ob violatum iusiurandum communione priuatus fuerat, reconciliatum fuisse & communioni restitutum. Eadem, Paulinum patriarcham lubens amplexa est, quòd per Pontificis Romani legatum Luciferum nomine, sibi traditus & ordinatus esset: qui postea & ipse vnà cum Epiphanio & Hieronymo, de rebus Ecclesiasticis consulturus ad Romanum pontificem profectus est. Sed quid in singulis recensendis immoror? Præstat Synodorum, in quibus omnes conuenerunt, de Ecclesiæ supremo post Petrum capite sententias colligere. Ex Occidente, & toto Oriente episcopi supra sexcentos ad Calchedonensem, quæ solius sedis Romanæ, *ait Gelasius,* decreto coacta est, *coierant, qui omnes ne vno quidem reclamante, Romanam Ecclesiam caput omnium dictitantem Pascasinum, Leonis papæ legatum audiunt, eiusque mandata capessunt, Actione. 1. Deinde Leo,* vniuersalis Archiepiscopus, vniuersalis Ecclesiæ papa, vniuersalis Ecclesiæ Episcopus, *omnium consensu appellatur Actione 3. Postea omnem primatum & honorem præcipuum secundum canones, antiquæ Romæ Archiepiscopo conseruari voluit, Actione 16. Concilium hoc præcesserat aliud, quod Ephesi contra Nestorium* iussu & authoritate, *aiunt Nicephorus, Euagrius, & Iustinus imperator,* Cœlestini papæ indictum fuit. *In eo ex toto Oriente adunati ducenti patres, imposita sibi necessitate à canonibus, & sanctissimi patris Cœlestini Romanæ Ecclesiæ episcopi epistola, diu multúmque lachrymantes se ad tristem anathematis contra Nestorium, ferendam sententiam adigi protestantur. Epistola quoque ad eundem Cœlestinum, sanctitatis illius pietatem, Zelum, & curam de recta fide cum omni admiratione suspiciunt, Episcopos Romanos in omnibus celebres esse, & eorum studia Ecclesiarum fulcra, constituta agnoscunt: & quoniam necessitas postulabat, vt quæ facta fuerant in sancta illa Synodo, omnia ad sanctitatis eius cognitionem referrentur, eidem ipsi, scripto illo necessario, ea vniuersa sese indicare scribunt. Demùm, Ioannis Antiocheni Patriarchæ, qui vt Synodum in gratiam Nestorij turbaret, Ephesiorum & Alexandrinorum Episcopos deposuerat, temeritatem plectandam*

Aduersus Io. Hieros.

Socra. li. 3. Theodo. lib. 3. Sozome. lib. 5.

Nazian. in Monodia Basilij. Hieronyme pist. ad Principiam.

Nicepho. lib. 14. cap. 34. Tomo 1 concil pagi. 601. Euagri. li. 1. hist.

Tomo 1. concil. pag. 694. 695. 196.

Tomo 1. concil. pag. 485. & 486. plectendam differunt pietatis eiusdem Cœlestini iudicio. Qui verò multis antè annis ad secundam vniuersalem Synodum, quæ prima Constantinopolitana fuit, iuxta literas Damasi Papæ conuenerant 150. Episcopi, epistola ad eundem Ecclesiæ Romanæ præsulem, membra eius propria sese profitentur, simúlque vt ordinationibus Nectarij, Flauiani, & Cyrilli, quibus Constantinop. Antiochenam, & Hierosoly. Ecclesias commiserant, sua pietate & charitate spiritali acquiesceret, hortantur.

Iam verò tanta confessorum corona, quæ ex Palestina, Phœnicia vtraque Syria, Arabia, Mesopotamia, Perside, Cilicia, Cappadocia, vtraque Armenia, & Ponto, Galatia, Asia, Lydia, Phrygia, Pisidia, Pamphilia, Isauria, & aliis Orientis partibus maiori ex parte contexta est, celebrem & omnibus obseruandam Nicenam Synodum primam consideremus. Hanc non tantum Siluestri episcopi Romani consensu coactam apud Damasum legimus, verùm & eiusdem vocatione regulariter conuocatam fuisse, docet Concilium Romanum, eadem tempestate celebratum: Vitúmque & Vincentium Siluestri Episcopi Romani nomine, illi præfuisse testantur ex Latinis Marianus, Regino, Platina; & ex Græcis Cedrenus in Compend. histor. & Photius Constantinop. Eadem iussit Asiaticos Paschatis obseruationem, quam ab Apostolicis viris Polycarpo, Polycrate, & aliis acceperant, missam facere, & Ecclesiæ Romanæ celebrandi tempus amplecti; quod vt præstarent, quum Constantinus imperator esset adhortatus, facturos se libenter receperunt. Hæc ipsa quoque Synodus, communi omnium Episcoporum nomine, epistola ad eundem Siluestrum, precatur, vt quidquid in tanto cœtu & consensu visum esset, oris illius consortio confirmaretur. Quid ergo euidentius, firmius, aut amplius ad comfirmationem summæ in omnes Ecclesias potestatis, in Petri successore haberi potest? En totius Occidentis, meridiei, & Orientis Ecclesiarū pastores, verbis, scriptis, operibus; & singuli, & in maximis Synodis congregati, Ecclesiam eam à Petro, cui præ cæteris dominicas oues pascendi cura commissa est, fundatam esse docent; ipsi obedientiam reuerentiámque exhibent; extorres ab eius communione, prophanos, hæreticos, & Antichristos censent; in omni controuersia, iudicium eius expectant; decreta eius vt Christi voces audiunt, amplectuntur, exosculantur: præcipui patriarchæ ab illa confirmari expetunt: Conciliis suis calculum adiicere rogant; iniuria affecti eam appellant; & ad eam sedibus pulsi, vt ad tutissimum asyllum confugiunt: quos in communionem receperit, Catholici; quos non admiserit, schismatici ab omnibus existimantur: & (vt hîc Irenæi clausula finiam) quotquot sunt, vndequaque sint in toto orbe fideles, ob potentiorem principalitatem & conseruatas traditiones Apostolicas, ad eam conueniunt. Atque de his satis.

(Marginal notes: Tom. 1. cōcil. pa. 355. — To. 1 cōcil. pag. 354.)

4. Lino episcopatum] Quòd non conueniant omnes, quis primus beato Petro successerit in sede Romana, parum refert cum constet eam Ecclesiam nunquam pastore caruisse: sed à principe Apostolorum successionem suam manifestam iugemque retinere. Iræneus primum à Petro enumerat Linum, quod Hieronymo, Epiphanio, Chrysostomo, Dorotheo, Optato, & Augustino probatur. Astipulatur Eusebius libro tertio hist. cap. 2. & 4. lib. 5. cap. 6. in Chronico quoque sub anno Domini 70. Neronis decimo quarto post Petrum Romanam Ecclesiam rexisse Linum duodecim annis asserit. Contrà Clemens se à beato Petro successorem constitutum scribit libro septimo consti. Apost. cap. 45. & epist. 1. ad Iacobum, quam ante mille, & ducentos ferè annos Latinam fecit Ruffinus; ei subscribunt Epiphanius, Damasus, Marianus Sabellicus. Mihi perplacet Sauderi doctissimi Theologi conciliatio, Petrum quidem Clementem ordinaße, sed huic Linum & Cletum in catalogo Episcoporum Romanorum præponi, quòd eos Petrus sibi coadiutores asciuisset.

5. Succedit autem ei Anacletus] Hunc plerique post Clementem constituunt, & in epistola eidem inscripta, Clementem suum prædecessorem vocat; sed & Epiphanius, Ruffinus, Damasus Sabellicus Cletum: non Anacletum, Lino subiungunt: at huic Irenæi enumerationi, quæ Cletum nescit, nisi cum Anacleto eundem faciat, subscribit Eusebius lib. 3. cap. 13. hist. Titi inquiens altero imperij anno, Linus Romanæ Ecclesiæ ministerium, cum in eo duodecim annis præfuisset, Anacleto tradidit. Similia habet lib. 5. cap. 6. ac demùm in Chronico: Ignatius quoque epistola prima, Clementem scribit Anacleto successisse.

6. Clemens, qui & vidit Apostolos] Barnabæ concione primùm fidei elementa didicisse, & eius ministerio se ad Petrum Apostolum adductum fuisse; ac deinceps variarum peregrinationum & certaminum comitem se adiunxisse, locupletissimus sibi ipse testis est, in libris Recognitionum. Hunc esse, cuius Paulus in quadam epistola meminit, putant Clemens Alex. Eusebius, Epiphanius.

7. Sub hoc igitur Clemente, dissensione non modica] Si extaret Clementis epistola, qua schisma hoc compescuit, & Corinthiorum nutantem fidem confirmauit; tantæ diuisionis occasiones facilè explicarentur: sed nec Eusebius, nec Nicephorus plura quàm hîc Irenæus tradiderunt.

8. Potentissimas literas] Hinc obserua Romanam Ecclesiam etiam ab initio, authoritatem suam interposuisse in moderandis quoque Græcorum Ecclesiis; quod adeò gratum fuit illarum Episcopis, vt hîc commemoratam Epistolam, non tam Clementis quàm Romanæ Ecclesiæ nomine, sua ipsius memoria, plurimis in Ecclesiis publicè lectam scribat Eusebius lib. 2. capi. 12. hist. Porro fragmenta non contemnenda huius epistolæ reperias apud Iustinum martyrem quæst. 47. ad Orth. Clementem Alex. lib. 1. Stro. & lib. 4. & lib. 6. Basilium mag. lib. de Spiritusancto capite 29. Athanasium in disput. contra Arium in synodo Nicena: Epiphanium contra hære. 27. Eusebium lib. 3. hist. cap. 16. & 37. Hieronymum lib. 1. con. Iouini. & commentariis in 1. & 4. cap. ad Ephe. quorum lectorem tantum admonere visum est.

9. Huic autem Clementi succedit Euaristus] Augustinus epist. 165. Optatus Mileuitanus lib. 2. Euaristum Anacleto successisse scribunt, quos sequuti sunt Damasus & Platina: sed cum hîc reclamet Ireneus, eíque subscribat Eusebius plurimis in locis, illi potius credendum. Totum hunc locum transcripsit Eusebius

lib.5. hiſt.cap.6.

10. Et Polycarpus] *Etiam locum iſtum reperias apud Euſebium lib. 4. hiſto. capi. 13. Deinde conſtantiſsimum eiuſdem Polycarpi martyrium graphicè depingit cap. 15. Meminit & Polycarpi frequenter in epiſtolis Ignatius, ad eúmque nominatim vnam dirigit. Idem rurſus ad Antiochenſes ſuos, ex Philippis ſcribens, ſalutat eos Polycarpi nomine, cui tanquam fidiſsimo tutori, Eccleſiam Antiochenam ad martyrium proficiſcens impenſius commendat. Irenæus quoque in Epiſtola ad Florinum pietatem, doctrinam, formam Polycarpi, & cæteras animi & corporis dotes, apprimè commendat. Fragmentum habet Euſebius libro quinto capite 19. hiſt.*

11. Is enim eſt, qui ſub Aniceto] *Peregrinationis huius rationes, ex Irenæi Epiſtola ad Victorem Papam abundantius refert Euſebius lib.5.hiſt.cap.24. Hinc verò obſeruandum, quanti Romani Pontificis authoritatem fecerint totius Orientis Eccleſiæ, quarum primas, Apoſtolorum auditor, ab ipſo Ioanne Euangeliſta Smyrnæ paſtor conſtitutus Polycarpus, confecta iam ætate, Romam pergit, ſucceſſorem Petri varius de rebus conſulit; pacis communionem poſtulat, & aſſequitur.*

12. Et ſunt qui audierunt eum] *Iſthæc tranſcripſerunt ex Irenæo Euſebius lib.4.hiſt.cap.13. Epiphanius contra hæreſim 30. Nicephorus lib.2.*

13. Poſt vnam correptionem] *Tertullia. lib. de præſcript. Cyprianus lib.3. ad Quirinum ca.78. & Ambroſius com. in hunc Pauli locum, hanc Irenæi lectionem ſequentes, non habent:* Et alteram: *habent verò, Athana. oratione 5. contra Ari. Orat. ad Max. Epiſt. ad Serapionem: Leo magnus ſer. contra hæreſim Euthychetis: Chryſoſtomus: Hierony. Theodoretus: Primaſius.*

14. Eſt autem & Epiſtola Polycarpi] *Hanc agnoſcunt Euſebius lib.5. hiſto. capite vigeſimo:* Hieronymus *in catalogo: Nicephorus lib.2. cap.39. Prodiit autem noſtra ætate in lucem, vt multorum aliorum priſcorum monumenta, quæ temporum iniuria diu latuerant.*

TESTIFICATIO EORVM QVI Apoſtolos viderunt, de prædicatione veritatis.

CAPVT IIII.

Ab Eccleſia, vt promptuario ditiſsimo, petenda eſt veritas. Io.10.

[1] TAntæ igitur oſtenſiones cùm ſint hæc, non oportet adhuc quærere apud alios veritatem, quam facile eſt ab Eccleſia ſumere, cùm Apoſtoli, quaſi in depoſitorium diues, pleniſſimè in * ea contulerint omnia (*eam.) quæ ſint veritatis, vti omnis quicunque velit, ſumat ex ea potum vitæ. Hæc eſt enim vitæ introitus, omnes autem reliqui, fures ſunt & latrones, propter quod oportet deuitare quidem illos: quę autem ſunt Eccleſiæ, cum * magna diligentia diligere, & apprehendere veritatis (*ſumma.) traditionē. Quid enim & ſi quib[9] de aliqua modica quæſtione diſceptatio eſſet, nónne oporteret in antiquiſſimas recurrere Eccleſias, in quibus Apoſtoli conuerſati ſunt, & ab eis de præſenti quæſtione ſumere quod certum & re liquidum eſt? [2] Quid autem ſi neque Apoſtoli quidem ſcripturas reliquiſſent nobis, nónne oportebat ordinem ſequi traditionis, quam tradiderunt iis quibus committebant Eccleſias? cui ordinationi aſſentiunt [3] multæ gentes barbarorum, * eorum qui in Chriſtum credunt, ſine * charactere vel atramento ſcriptam habentes per Spiritum in cordibus ſuis ſalutem, & veterem traditionem diligenter cuſtodientes, in vnum Deum credentes fabricatorem cæli & terræ, & omniū quæ in eis ſunt, per Chriſtum Ieſum Dei filium. Qui propter eminentiſſimam erga figmentum ſuum dilectionem, eam quæ eſſet ex virgine, generationem ſuſtinuit, ipſe per ſe hominem adunans Deo, & paſſus ſub Pontio Pilato, & reſurgens, & in claritate receptus in gloria, venturus Saluator eorum qui ſaluantur, & iudex eorum qui iudicantur, & mittens in ignem æternum transfiguratores veritatis, & contemptores patris ſui & aduentus eius. Hanc fidem qui ſine literis crediderunt, quantum ad ſermonem noſtrum, barbari ſunt: quantum autem ad ſententiam, & conſuetudinem, & conuerſationem, propter fidem, perquam ſapientiſſimi ſunt, & placent Deo, conuerſantes in omni iuſtitia & caſtitate & ſapientia. Quibus ſi aliquis annunciauerit ea quæ ab hæreticis adinuenta ſunt, proprio ſermone eorum colloquens, ſtatim concludentes aures, longo longius fugient, ne audire quidem ſuſtinentes blaſphemum colloquium. Sic per illam veterem Apoſtolorum traditionem, ne in conceptionem quidem mentis admittunt, quodcunque eorum portentiloquium eſt: neque * enim congregatio fuit apud eos, neque (*dum.) doctrina

Obortis cōtrouerſiis, ad antiquiſſimas Eccleſias & traditiones recurrendū.

Multæ gentes ſine ſcripturis, verā fidem habebāt & Deo placebant.

Hæreticoſque fugiebant.

(*quorū. *charta &.)

doctrina instituta. [4] Ante Valentinum enim non fuerunt, qui sunt à Valentino, neque
* reliqui. ante Marcionem erant, qui sunt à Marcione, neque omnino erant * aliqui sensus mali- *Hæreses nouæ, ideóque non sunt Apostolicæ.*
gni, quos suprà enumerauimus, antequam initiatores & inuentores peruersitatis eorum
fierent.[5] Valentinus enim venit Romam sub Hygino, increuit verò sub Pio, & proroga-
uit tempus vsque ad Anicetum. Cerdon autem qui ante Marcionem, & hic sub Hygino,
qui fuit octauus episcopus, sæpe in Ecclesiā veniens, & exomologesin faciēs, sic consuma-
uit;[6] modò quidem latenter docens, modò verò exomologesin faciens, modò verò ab a- *Cerdonis hypocrisis & perfidia.*
liquibus traductus, in his quæ docebat malè, & abstentus est [à] religiosorum hominum
conuentu. Marcion autem illi succedens inualuit sub Aniceto, decimum locum episco-
patus continente. Reliqui verò qui vocantur Gnostici, à Menandro Simonis discipulo,
quemadmodum ostendimus, accipientes initia vnusquisque eorum, cuius participatus
est sententiæ, eius & pater, & antistes apparuit. Omnes autem hi, multo posterius, me-
diantibus iam Ecclesiæ temporibus, insurrexerunt in suam apostasiam.

ANNOTATIONES.

1. Tantæ igitur] *Vetus codex vocem* hæc *desiderat, quæ tamen apertiorem sensum efficiet, si cum eodem ita legamus:* Tantæ igitur ostēsionis cum sint hæc, *vt referat, quæ supra dixit de scriptura, succeßione & traditione Apostolica.*

2. Quid autem si neque] *Vehemens certè telum, in eos, qui nihil credendum clamitant, quod non dilucidè & apertè scriptura dicat. Nun ergo Deum vnum esse, vniuersáque suo Verbo condidisse credidissent, si Mosis ætatem præceßissent? Atheismúmve profeßi fuissent, si vniuersa Biblia sacra Babylonicis flammis exuri vidissent? Neque igitur Domini nostri incarnationem, mortem, Resurrectionem, & vniuersam œconomiam peractā ab eo verè existimassent, antequam Mattheus, Marcus, Lucas, Ioannes, hæc scriptis mandassent. Et quid ad hanc rationem Irenæi respondebunt, si tantum & solum apertis scriptis credunt, traditione omni abnegata?*

3. Multæ gentes Barbarorum] *Diuinis iußionibus, quibus Christus Apostolos & discipulos delegauit, vt euntes in vniuersum mundum, fælix faustúmque Euangelij Verbum profiterentur omni creaturæ, incipientes à Iudæa vsque ad vltimum terræ, tanto feruore paruerunt; vt omnem terrarum orbem intra 40. aut 50. annos peragrarint. Hoc planè Paulus indicat, Romanorum fidem dicens annunciari in vniuerso mundo: & Apocalipsis, inter Eucharistias beatorum referens eos dicere:* Redemisti nos ex omni tribu, lingua, populo & natione. *Non fuerunt autem scripta Apostolorum euulgata statim per tot linguas & prouincias; quæ tamen recta in Deum fide, solo verbo Dei tradito, non autem scripto innixa credebant, vti docet Irenæus.*

4. Ante Valentinum enim] *Eisdem argumentis, ab origine scilicet recentiori tum hæresiarcharum, tum hæreseos, validisimè pugnat Tertullianus aduersus hosce Gnosticos lib. de præscript. & lib. 1. contra Marcionem.*

5. Valentinus venit Romam] *Hæc, vsque ad illud:* Marcion autem illi succedens, *transcripsit Eusebius lib. 4. hist. cap. 11. sectam quoque* Valentinianorum *ortam sub tempora Antonini pij, & Thelesphori Papæ, qui Hyginum præcesserat, memoriæ tradiderunt Theodoretus & Sabelicus.*

6. modo quidem latēter docens] *Obserua quàm subdolo & vafro ingenio præditi fuerint nostri temporis Gnosticorum parentes.*

OSTENSIO QVOD ET DOMINVS ET APOstoli in veritate ediderint doctrinam, & non secundùm audientium opinionem.

CAPVT V.

TRaditione igitur quę est ab Apostolis, sic se habēte in Ecclesia, & permanente apud nos, reuertamur ad eam, quæ est ex scripturis ostensionem, eorum qui & Euangelium conscripserunt Apostolorum, ex quibus conscripserunt de Deo sententiam, ostendentes quoniam Dominus noster Iesus Christus veritas est, & mendacium in eo nō est, quemadmodū & Dauid [eam] quæ est ex Virgine generationem eius, & eam quæ est ex mortuis resurrectionem prophetans ait. [1] Veritas de terra orta est. Et Apostoli autem discipuli veritatis existentes, extra omne mendaciū sunt: non enim communicat mendacium veritati, sicut non communicant tenebræ luci, sed præsentia alterius excludit alterum. Veritas ergo Dominus noster existens, non mentic-

Christus & Apostoli sine vllo mēdacio, vnū Deum patrem, omniū conditorem annunciarunt.

Psal. 84.

batur,& quem ſciebat labis eſſe fructum,non vtique Deum confiteretur, & Deum omnium,& ſummum regem,& patrem ſuum,perfectus imperfectum, ſpiritalis animalem,is qui in pleromate eſſet,eum qui extra pleroma: neque diſcipuli eius alium quendam Deũ nominarent,aut Dominum vocarent præter eum,qui verè [eſſet] Deus & Dominus omnium: quemadmodum dicunt hi,qui ſunt vaniſſimi ſophiſtæ,quoniam Apoſtoli cum hypocriſi fecerunt doctrinam, ſecundùm audientium capacitatem, & reſponſiones ſecundùm* interrogantium ſuſpiciones, cæcis cæca confabulantes,ſecundùm cæcitatem ipſorum, languentibus autem ſecundùm languores ipſorum, & errantibus ſecundùm errorem eorum, & putantibus Demiurgũ ſolum eſſe Deum,hunc annunciaſſe. His verò qui innominabilem patrem capiunt, per parabolas & ænigmata inenarrabile feciſſe myſterium,vti nõ quemadmodũ habet ipſa veritas,ſed & in hypocriſi, & quemadmodũ capiebat vnuſquiſque,Dominum & Apoſtolos edidiſſe magiſterium. Hoc autem non eſt ſanantium nec viuificantium, ſed magis grauantium, & augentium ignorantiam ipſorum: & multo verior[his] Lex* inuenitur, maledictum dicens omnẽ,qui in errorem mittat cæcum in via. Qui enim ad inuentionem miſſi erant errantium Apoſtoli,& ad viſionem eorum qui non videbant,& ad medicinam languentium, vtique non ſecundùm præſentem opinionem colloquebantur eis, ſed ſecundùm veritatis manifeſtationem. Nec enim quilibet homines rectè facient,ſi cæcos iamiámque per præcipitium ferri incipientes,adhortentur inſiſtere illi periculoſiſſimę viæ,quaſi verè rectæ,& quaſi bene peruẽturi ſint. Quis autem medicus volens curare ægrotum,faciet ſecundùm concupiſcentias* ægrotantis,& nõ ſecundùm quod aptum eſt medicinæ? Quoniam autem Dominus medicus venit eorum qui ſe malè habent,ipſe teſtificatur dicens,Non eſt opus ſanis medicus, ſed malè habentibus. Non veni vocare iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam. Quomodo ergo qui malè habent confirmabuntur?& quomodo peccatores pœnitentiam agent, vtrum perſeuerantes in eiſdem ipſis? An è contrario magnam commutationem & tranſgreſſionem prioris conuerſationis accipientes, per quam & ægritudinem non modicam, & multa peccata ſibimetipſis importauerunt? Ignorantia autem mater horum omnium per agnitionem* vacuatur, agnitionem* verò faciebat Dominus ſuis diſcipulis,per quam & curabat laborantes,& peccatores à *peccato coercebat. Non igitur iam ſecundùm priſtinam opinionem loquebatur eis,neque ſecundùm*ſuſpicionem interrogãtium reſpõdebat eis, ſed ſecundùm doctrinã ſalutarem,& ſine hypocryſi, [2] & ſine[perſonæ acceptione.] Quod etiã ex Domini ſermonibus oſtenditur, qui quidẽ his qui erãt ex circunciſione oſtẽdebat filium Dei eum,qui per prophetas* prædicatus fuerat Chriſtum,hoc eſt,ſemetipſum manifeſtabat,qui libertatem hominibus reſtaurauerit,& attribuerit incorruptelæ hæreditatem. Gentes autem iterum docebant Apoſtoli,vt relinquerent vana ligna & lapides,quæ ſuſpicabantur eſſe deos,& verum colerent Deum, qui conſtituiſſet & feciſſet omne humanum genus, & per conditionem ſuam aleret & ageret,& [conſtabiliret,&] eis eſſe præſtaret,& vt expectarent filium eius Ieſum Chriſtum,qui redemit nos de apoſtoſia ſanguine ſuo,ad hoc vt eſſemus & nos populus ſanctificatus,de cœlis [deſcenſurum] in virtute patris, qui & iudiciũ omnium facturus eſt, & ea quæ à Deo ſunt bona donaturus his,qui ſeruauerint præcepta eius. Hic in nouiſſimis temporibus apparens lapis ſummus angularis,in vnum collegit,& vniuit eos qui longè, & eos qui propè, hoc eſt,circunciſionem & præputium, [3] dilatans Iaphet conſtituens eum in domo Sem.

Hæretici vaniſſimi ſunt Sophiſtæ.

Deut. 27.

Vt non ex arbitrio ægrotantium curant medici,ita nec Chriſtus nec Apoſtoli opiniones auditorum docendo ſequebantur.

Luc. 5.

Summa doctrinæ Chriſti,& Apoſtolorum.

Act. 14.

Ephes. 2.

* audientium. * inuenietur. * ægrotantium. * euacuatur. * ergo. * peccando. * opinionem. * prædicatus.

ANNOTATIONES.

1. Veritas de terra] *Locum hunc poſt Irenæum, Arnobius ſic interpretatur:* Veritas qui eſt Chriſtus, de terra,id eſt,de Maria orta eſt. *Et Auguſt.* Veritas de terra orta eſt, Chriſtus de femina natus eſt,Filius Dei de carne Chriſti proceſſit. *Nec ab hac interpretatione diſſentiunt Hieronymus comment. in pſal. Fulgentius lib.3.ad Traſimundum; & lib.de incarnatione & gratia Domini noſtri Ieſuchriſti cap.6.*

2. Et ſine perſonæ acceptione] *Vocem* perſonæ *addidimus expunximúſque* acceptatione: *Deinde* cõſtabiliret, & *pro* conſtabiliter: *& non ita poſt,pro* deſcenſurus, deſcenſurum *ſubſtituimus autho. veteris co.*

3. Dilatans Iaphet] *Alludit ad benedictionem eã, qua Noe Iaphet filium primogenitum honeſtauit ac decorauit. Locum hunc illuſtrabit amplior hæc Iuſtini interpretatio:* In Dialog.

terpretatio : Prædixit Noë, posteros Semi occupaturos agros Chananæorum, & habitacula, eiiciendos mox à Iapheti progenie, quod ita factum docebo. Vos enim (*Iudæos alloquitur*) qui à Semo ducitis originem, occupastis Dei iussu terram filiorum Chanaam, deinde filij Iaphet, æquè iusto Dei iudicio tenuerunt eam, & vos illinc profligauerunt, *Romanos intelligens.*

OSTENSIO QVOD IN SCRIPTVRIS nemo alius Deus nominatur, nec Dominus nuncupatur, nisi solus verus Deus, pater omnium, & Verbum eius.

CAPVT VI.

NEque igitur Dominus, neque Spiritus sanctus, neque Apostoli eum qui non esset Deus, definitiuè & absolutè Deum nominassent aliquando, nisi esset * verus Deus, neque Dominum appellassent aliquem ex sua persona, nisi qui dominatur omnium Deum patrem, & filium eius, qui dominium accepit à patre suo * omnis conditionis, quemadmodum habet illud, Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis: Quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Patrem enim filio colloquutum ostendit: qui & dedit ei hæreditatem Gentium, & subiecit ei omnes inimicos. Verè igitur cùm pater sit Dominus, & filius verè sit Dominus, meritò Spiritus sanctus Domini appellatione signauit eos. Et iterùm in euersione Sodomitarum Scriptura ait, [1] Et pluit Dominus super Sodomam & Gomorrham, ignem & sulphur à Domino de cœlo. Filium enim hîc significat, qui & Abrahæ conloquutus sit, & à patre accepisse potestatem ad iudicandum Sodomitas, propter iniquitatem eorum. Similiter habet illud, Sedes tua Deus in æternum, virga directionis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus, Deus tuus. Vtrosque enim Dei appellatione significauit Spiritus, & eum qui vngitur filium, & eum qui vngit, id est patrem. Et iterùm, Deus stetit in synagoga Deorum, in medio autem Deos discernit: de patre, & filio, & de his qui adoptionem perceperunt, dicit, Hi autem sunt Ecclesia: hæc enim est synagoga Dei, quam Deus, hoc est, filius ipse per semetipsum collegit. De quo iterùm dicit, Deus Deorum Dominus loquutus est, & vocauit terram. Quis Deus? de quo dixit, Deus manifestè veniet, Deus noster, & non silebit: hoc est filius, qui secundùm manifestationem hominibus aduenit, qui dicit, Palàm apparui his qui me non quærunt. Quorum autem Deorum? quibus dicit, Ego dixi, Dij estis, & filij Altissimi omnes. Hi scilicet qui adoptionis gratiam adepti sunt, per quam clamamus, Abba pater. Nemo igitur alius, quemadmodum prædixi, Deus nominatur, aut Dominus appellatur, nisi qui est omnium Deus & Dominus, qui & Moysi dixit, Ego sum, qui sum: & sic dices filiis Israël, Qui est, misit me ad vos: & huius filius Iesus Christus Dominus noster, qui filios Dei facit credentes in nomen suum. [2] Et iterùm, loquente filio ad Moysem: Descendi] inquit, eripere populum hunc: ipse est enim qui descendit, & ascendit propter salutem hominum. Per filium itaque, qui est in patre, & habet in se patrem, * his quibus est manifestatus, patre testimonium præbente filio, & filio annunciante patrem. Quemadmodum & Esaias ait, Et ego, inquit, testis, dicit Dominus Deus, & puer quem elegi, vti cognoscatis, & credatis, & intelligatis, quoniam ego sum. Cùm autem eos, qui non sunt Dij nominat, non in totum, quemadmodum prædixi, Scriptura ostendit illos Deos, sed cum aliquo additamento, & significatione, per quam ostenduntur non esse Dij. Quemadmodum apud Dauid; Dij

Marginalia (left): * verè. — * omniū. — * is qui.

Marginalia (right): *Vnum verum Deum, & Dominum Apostoli & Prophetæ docuerunt.* — *Psal. 109.* — *Psalm. 2.* — *Genes. 19.* — *Psalm. 44* — *Plures sunt diuinæ personæ, in vna tamen deitate.* — *Psal. 81.* — *Psalm. 49* — *Filius verè Deus est, & Dominus.* — *Isaia 65.* — *Rom. 8.* — *Exod. 3.* — *Isaia 43.*

Gentium idola dæmoniorum: & Deos alienos non sectabimini. Ex hoc enim quod dicit
Dij per adiectionem vocantur idola gentium Dij Gentium, Gentes autem * Verbum Domini nesciũt, & alienos Deos nominans eos, *verum Deum.
abstulit * quòd sint dij. A sua autem persona quod est, dicit de ipsis, Sunt enim idola, in- *qui non sunt.
quit, dæmoniorum. Et Esaias, Confundantur omnes qui blasphemant Deum, & scul-
Psalm. 94 punt inutilia, & ego testis, dicit Dominus, abstulit quòd sint dij: solo autem vtitur nomi-
Esaie 42. ne, ad hoc, vt sciamus de quo dicit. Hoc autem ipsum & Hieremias, Dij, inquit, qui non
Ierem. 10. fecerunt cœlum & terram, pereant de terra quæ est sub cœlo. Ex eo enim quòd perdi-
3. Reg. 18. tionem eorum adiecit, ostendit non esse Deos eos. Et Helias autem conuocato vniuerso Israël in Carmelum montem, volens eos ab idololatria auertere, ait eis, Quousque claudicabitis vos [3] in ambobus suffraginibus? si vnus est Dominus Deus, venite post eum. Et iterùm super holocaustum sic ait idolorum sacerdotibus, Vos inuocabitis in nomine Deorum vestrorum, & ego inuocabo in nomine Domini Dei mei, & Deus qui exaudiet hodie, ipse est Deus. In eo enim quod hæc dicebat Propheta, qui quidem apud ipsos putabantur Dij, arguit Deos non esse. Conuertit autem eos ad eum Deum, qui & credebatur ab eo, & qui verè erat Deus, quem & inuocans clamabat, Domine Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, exaudi me hodie: & intelliget omnis populus hic, quoniam tu es Deus Israël. Et ego igitur inuoco te Domine Deus Abraham, & Deus Isaac, & [4] Deus Iacob (qui est & Israël) pater Domini nostri Iesu Christi, Deus qui per multitudinem misericordiæ tuæ [5] benè sensisti in nobis, vt te cognoscamus, qui fecisti cœlum & terram, * & dominaris omnium, qui es solus & verus Deus, super quem alius Deus non est, * præter Dominum nostrum Iesum Christum, [6] dominatione quoque dominaris Spiritus sancti, da omni legenti hanc scripturam, cognoscere te, quia solus Deus es, & confirmari in te, & absistere ab omni hæretica, & quæ est sine Deo, & impia sententia. Et Apostolus autem Paulus, dicens, Si enim his qui non erant Dij seruistis, nunc cognoscentes Deum, imò cogniti à Deo: separauit eos qui non erant, ab eo qui est Deus. Et iterùm de Antichristo dicens, Qui aduersatur & extollit se (inquit) [7] super omne quod dicitur Deus, vel quod colitur, eos qui ab ignorantibus Deum, Dij dicuntur, significat, id est idola. Etenim pater omnium Deus dicitur, & est, & non super hunc extolletur Antichristus, sed super eos qui dicuntur quidem, non sunt autem Dij. Quoniam autem hoc verum est, ipse Paulus ait, Scimus autem * quoniam nihil est idolum, & quoniam nemo Deus, nisi vnus. Etenim si sunt qui dicuntur Dij, siue in cœlo, siue in terra, nobis vnus Deus pater, ex quo omnia, & nos in illo, & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum. Dixit enim, & separauit eos qui dicuntur quidem, non sunt autem Dij, ab vno Deo patre, ex quo omnia, & vnum Dominum Iesum Christum, ex sua persona firmissimè confessus est. Quòd autem siue in cœlo, siue in terra, non quemadmodum exponunt hi, dicere eum mundi fabricatorem, sed simile est ei quod à * Moyse dictum est, Non facies tibi omnem similitudinem in Deum, quæcunque in cœlo sursum, & quæcunque in terra deorsum, & quæcunque in aquis, vel sub terra. Quæ autem in cœlo sunt, quæ sint ipse exponit. Ne quando (inquit) respiciens in cœlum, & videns Solem, & Lunam, & Stellas, & omne ornamentum cœli, errans adores ea, & seruias eis. Et ipse autem Moyses homo Dei existens, Deus [quidem] datus est ante Pharaonem: non autem verè Dominus appellatur, nec Deus vocatur à Prophetis, sed fidelis Moyses famulus & seruus Dei dicitur à Spiritu, quod & erat.

Pia Irenæi precatio pro huius libri sui lectoribus. — *qui. *per.

Galat. 4. Pauli de Deo testimonia. 2. Thess. 2. Super Deos gẽtium extolletur Antichristus, non super Deum verum. 1. Cor. 8. — *quia.

ad Moysem.

Exod. 20. Moses quo pacto dicitur Deus Pharaonis. Exod. 4. Hebr. 3.

ANNOTATIONES.

1. Et pluit Dominus super Sodomam] *Ex hoc loco, cum Irenæo grauißimi & antiquißimi authores, Iustinus in dialog. Tertullianus contra Prax. Cyprianus libro tertio ad Quirinum: Cyrillus libro primo in Ioannem: Hieronymus in quadragesimum quintum Esaiæ: Hilarius libro de Synodis: Athanasius contra gregales Sabellij: & Epistol. de synodis: Ambrosius libr. 1. de fide, capit. 2. Chrysostomus homil. de sancta & consub. Trinitate, probant plures esse hypostases diuinas aduersus peruicaciam Iudæorum: quos potius imitari, quàm sugillare deberent Caluinus & Gallasius, quasi Iehouæ repetitio mysterio vacaret, aut sine filio pater quicquam operaretur.*

2. Et ite-

2. Et iterum] *Sex hasce voculas ex veteri codice adiecimus, verbum* descendit, *in* descendi *mutantes; vt filius ipse sit, qui loquatur ad Mosem, sicut legendum indicat textus Bibliorum, Exodi 3: consentiente veteri nostro codice.*

3. In ambobus suffraginibus] *Locus est 3. Regũ 18. vbi vetus translatio:* Vsquequò claudicatis in duas partes? *Sanctes ex Hebræo:* Vsquequò claudicatis in duas cogitationes? *Græci* ἰγνύες, *id est,* poplites *habent. Suffragines sinus curuaturarum dicuntur Rhodigino libr. 4. cap. 11. Plinius lib. 8. cap. 45.* Aues & quadrupedes alas in priora curuant, suffragines in posteriora. *Idem libr. 30. capite sexto.* Aquilæ pedes euellunt in aduersum à suffragine.

4. Deus Iacob qui est] *Vetus cod.* Deus Iacob & Israël, qui est pater, &c.

5. Benè sensisti] *Phrasis est Græcorum, pro* Nos acceptos & gratos habuisti.

6. Dominatione] *Vetus codex,* Dominationem quoque donas Spiritussancti: *Fortasse dicendum esset* donationem.

7. Super omne] *Theophilactus hanc Irenæi sequitur interpretationem, illud* ἐπὶ πάντα, *(sic enim habent codices græci) referens ad dæmones, & omnes homines, qui pro diis habiti sunt:* σέβασμα *verò ad simulachra, lucos, aut fana idolorum.*

QVID SIT, QVOD A PAVLO *dicitur, in quibus Deus mundi huius excæcauit mentes infidelium.*

CAPVT VII.

QVod autem dicunt apertè Paulum in secunda ad Corinthios dixisse[1] in quibus Deus seculi huius excæcauit mẽtes infidelium: & alterum quidem Deum esse seculi huius dicunt, alterum verò qui sit super omnem principatum, & initium, & potestatem: non sumus [nos] in causa, si hi qui, quæ super Deum sunt mysteria scire se dicunt, ne quidem legere Paulum sciunt. Si enim qui secundùm Pauli consuetudinem, quemadmodum ex multis, & alibi ostẽdimus hyperbatis eum vtentẽ, sic legerit, in quibus Deus, deinde subdistinguens, & modicum diastematis faciens, simul & in vnum reliqua legerit, seculi huius excæcauit mentes infidelium, inueniet verum, vt sit quod dicitur, Deus excæcauit mentes infidelium huius seculi. Et hoc per subdistinctionem ostenditur. Non enim Deum huius seculi dicit Paulus, quasi super illum alterum aliquem sciens, sed Deum quidem Deum confessus est: infideles autem seculi huius dicit, quoniam venturum [2] incorruptelæ] non hæreditabunt seculum. Quemadmodum autem Deus excæcat mentes infidelium, ex ipso Paulo [3] ostendemus], proficiente nobis sermone, [4] vt non nunc in multum auocemus] mentem nostram à proposito. [5] Quoniam autem hyperbatis frequenter vtitur Apostolus, propter velocitatem sermonum suorum, & propter impetum qui in ipso est Spiritus, ex multis quidem aliis est inuenire. Sed [&] in ea quæ est ad Galatas, sic ait, Quid ergo? Lex factorum posita est vsquequò veniat semen cui promissum est, [6] disposita] per Angelos in manu Mediatoris. Ordinatio enim sic est. Quid ergo lex factorum? disposita per Angelos in manu Mediatoris posita est, vsquedum veniat semen cui repromissum est: vt sit homo interrogans, & Spiritus respondens. Et iterùm in secunda ad Thessalonicenses, de Antichristo dicens, ait, Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus Christus interficiet Spiritu oris sui, & destruet præsentia aduentus sui, illum cuius est aduentus secundùm operationem Satanæ, in omni virtute, & signis, & portentis mendacij. Etenim in his ordinatio dictorum sic est. Et tunc reuelabitur iniquus, cuius est aduentus secundùm operationem Satanæ, in omni virtute, & signis, & portentis mendacij, quem Dominus Iesus interficiet Spiritu oris sui, & destruet præsentia aduentus sui. Non enim aduentum Domini secundùm operationem Satanæ fieri, sed aduentum iniqui, quem & Antichristum dicimus. Si ergo non attendat aliquis lectioni, & per interualla aspirationis manifestet * quod dicitur, erunt non tantùm incongruentia, sed & blasphema legens, quasi Domini aduentus secundùm operationem fiat Satanæ. Sicut ergo in talibus oportet per lectionem hyperbaton ostendi, & consequentem Apostoli seruare

[Margin: 2. Cor. 4. — Paulum legere nesciũt hæretici. — Paulus propter impetũ Spiritus, hyperbatis frequenter vtitur. Galat. 3. — 2. Thess. 2. — * in quo.]

ſenſum, ſic & ibi non Deum ſeculi huius legimus, ſed Deum, quem verè Deum dicimus. Incredulos autem & excæcatos ſeculi huius audiemus, quoniam venturum vitæ non hæreditabunt ſeculum.

ANNOTATIONES.

1. In quibus Deus] *Ex hac Pauli ſententia plurimùm negotij exhibuerunt patribus hæretici, vt poſt Irenæum indicat Tertullianus libr. 5. contra Marcio.* Diſtinguebat Marcion, *inquit ille*, Deus huius æui, vt ſuggereret Deum alterius æui: nos contra ſic diſtinguendum dicimus, In quibus Deus, dehinc, æui huius excæcauit mentes infidelium. *Subinde admittit etiam alteram lectionem, vt dicere poßimus huius æui Deum, id eſt Diabolum. Priorem lectionem teſtatur Auguſtinus multis placuiſſe, & iis præcipuè, qui cōtra Manichæos vel Marcioniſtas rem habuerunt: at idem aliquanto poſt, negat abſurdum videri debere, ſi Diabolus dicatur Deus huius ſeculi, id eſt, hominū impiorum; vt Paulo illud dictum eſt:* Quorum Deus venter eſt. *Placet & ea prior lectio, per hyperbaton Chryſoſtomo, Theophilacto, & ſcholiis Græcis: poſteriorem amplectuntur Cyrillus & Ambroſius.*

Lib. 22. contra Fauſt. cap. 2. & 9

2. Incorruptelæ] *Ita vetus codex, excuſi habebant* incorruptibile.

3 Oſtendemus] *Expunximus* oſtendimus, *auth. vet. cod.*

4. Vt non nunc in multum auocemus mentem] *Sic vetus codex legendum docuit: excuſi legebant* & non nunc in multum mutemus, &c.

5. Quoniam autem hyperbatis] *Hyperbaton deſcribit Quintilianus, verbi tranſgreßionem, quam frequenter ratio comparationis & decor poſcit. Origenes explicans Epiſtol. ad Roman. non ſemel conqueritur Græcam Pauli dictionem eſſe perplexam hyperbatis obſcuratam, & è Cilicum idiomate, quædam parum Græca peregrinitatem reſentire.* Lib. 8. ca. 6

6. Diſpoſita] *Deleuimus* diſpoſitum *authoritate veteris codicis.*

QVID EST MAMMONA.

CAPVT VIII.

Prophetæ & Apoſtoli, vnum & ſolum verū Deum docuerunt.

SOluta igitur & hac illorum calumnia, manifeſtè oſtenſum eſt, quoniam [1] nunquam [neque] Prophetæ, neque Apoſtoli, alium Deum nominauerunt, vel Dominum appellauerunt, præter verum & ſolum Deum. Multò magis ipſe Dominus, qui & Cæſari quidē quæ Cæſaris ſunt reddi iubet, & quæ Dei ſunt Deo: Cæſarem quidem Cæſarem nominans, Deum verò Deum confitens. Similiter & illud quod ait, Non poteſtis duobus dominis ſeruire, ipſe interpretatur, dicens, Non poteſtis Deo ſeruire, & mammonæ, Deum quidem confitens Deum, Mammonā autem nominans, hoc quod & eſt: non Mammonam dominum vocat, dicens, Non poteſtis duobus dominis ſeruire, ſed diſcipulos docet ſeruientes Deo, non ſubiici Mammonæ, neque dominari ab eo. Qui [enim] inquit, facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Quemadmodum igitur ſeruientes peccato, ſeruos peccati vocat, non tamen ipſum peccatum dominum appellat: ſic & eos qui Mammonæ ſeruiūt, ſeruos Mammonæ appellat, [2] non Deum]appellans Mammonam. [3] Mammonas autem eſt ſecundùm Iudaïcam loquelam, qua & Samaritæ vtuntur, cupidus, & plus quàm oportet habere volens. Secundùm autem Hebraïcam, adiunctiuè dicitur Mam, vel ſignificatguloſum, id eſt, qui non poſſit à gula ſe continere. Secundùm * hæc igitur quæ ſignificantur, non poſſumus Deo ſeruire, & Mammonæ. Sed & Diabolum cùm dixiſſet fortem, non in totum, ſed velut in comparatione noſtra, ſemetipſum in omnia, & verè fortē oſtendit Dominus, dicens, Non aliter aliquem poſſe diripere vaſa fortis, ſi non prius ipſum alliget fortem, & tunc domum eius diripiet. Vaſa autē eius, & domus nos eramus, cùm eſſemus in apoſtaſia: vtebatur enim nobis quemadmodum volebat, & ſpiritus immundus habitabat in nobis. Non enim aduerſus eum qui ſe alligabat, & domum eius diripiebat, fortis erat, ſed aduerſus eos qui in vſu eius erant homines, quoniā abſcedere fecerat ſententiam eorum à Deo, quos eripuit Dominus. Quemadmodum & Ieremias ait, Redemit Dominus Iacob, [&] eripuit eum [4] de manu [fortioris] eius. Si igitur non ſignificaſſet eū qui alligat, & diripit eius vaſa, hoc autē ſolùm eum fortē dixiſſet, eſſet fortis inuictus. [5] Sed [& adiecit] obtinentem, tenet enim qui alligat, tenetur autē qui * alligatur, & hoc ſine comparatione fecit, vt non comparetur Domino ſeruus apoſtata exiſtēs: non enim

Matth. 6.

Mammonas non eſt Deus.

** vtraque*

Diabolus fortis, armatus, ſpoliatus per Chriſtum. Mat. 12. 29 Ierem. 31.

** alligatus eſt.*

enim tantùm hîc,[6] sed nec [quicquā] ex his quæ constituta [sunt], & in subiectione sunt, comparabitur Verbo Dei, per quem facta sunt omnia, qui est Dominus noster IESVS CHRISTVS. Quoniam enim siue Angeli, siue Archangeli, siue throni, siue dominationes, ab eo qui super omnes est Deus, & constituta sunt, & facta per Verbum eius, Ioannes quidem sic significauit. Cùm enim dixisset de Verbo Dei, quoniam erat in patre, adiecit, Omnia per eum facta sunt, & sine eo factum est nihil. Dauid quoque cùm laudationes enumerasset, nominatim vniuersa quæcunque diximus, & cœlos, & omnes virtutes eorum, adiecit, Quoniā ipse præcepit, & creata sunt: ipse dixit, & facta sunt. Cui * ergo præcepit? Verbo scilicet: per quod, inquit, cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Quoniam autem ipse omnia fecit liberè, & quemadmodum voluit, ait iterùm Dauid, Deus autem noster in cœlis sursum, & [in] terra, omnia quæcunque voluit, fecit. Altera autem sunt quæ constituta sunt, ab eo qui constituit, & quæ facta sunt, ab eo qui fecit. Ipse enim infectus, & sine initio, & sine fine, & nullius indigens, ipse sibi sufficiens, & adhuc reliquis omnibus, vt sint hoc ipsum præstans: quæ verò ab eo sunt facta, initium sumpserunt. Quæcunque autem initium sumpserunt,[7] & dissolutionem pos[sunt] percipere, & subiecta sunt, & indigent eius qui se fecit: necesse est omnino vti differens vocabulum habeant apud eos, etiam qui vel modicum sensum in discernendo talia, * habeant. Ita vt is quidem qui omnia fecerit cum Verbo suo, iustè dicatur Deus, & Dominus solus, quæ autem facta sunt, non iam eiusdem vocabuli * percipibilia esse, neque iustè id vocabulum sumere debere, quod est Creatoris.

Omnia per Verbum facta sunt, etiam Angeli.
Ioan. 1.
* enim.
Psalm. 32.
Psalm. 114
Solus Deus non factus, initio & fine caret.
* habent.
* participabilia.

ANNOTATIONES.

1. Nunquam neque Prophetæ] *Negantem coniunctionem adiecimus ex veteri codice, etsi superflua videatur, quoniam prisci autores etsi latinè scribunt, Græcorum tamen more, duplicem negationem connectunt, quò magis pernegent.*

2. Non Deum] *Ita vetus codex, excusi habebant* Dominum, *quod fortasse retinendum esset.*

3. Mammonas autem] *Mammona vocem Hebraïcam propriè non esse, sed Syriacam, in 6. cap. Matthæi, & Quæst. 6. ad Algasiam, affirmat Hieronymus, idemq; significare, quòd Græcis πλοῦτος, quem Poëtæ Deum finxerunt. Consentit Tertullian. lib. 4. contra Marci. cui subscribit Origenes in calce dialog. 1. contra Marcionistas. Cæterùm quod D. Irenæus dicit in hac dictione merè Syriaca,* Mam *esse adiectitiū, illud vix linguæ vtriusque, Hebraïcæ nempe & Syriacæ perito persuaderi potest. Notum est enim, vel mediocriter in Chaldæis versatis,* ממונא *Mammona, vocabulum esse primigenium, non deductum ab vllo themate Hebræo. Quòd si quis hoc in loco liberius vellet ludere, & vocabulum Syrum ex duobus integris Hebræis conflare, forsan non longius aberraret à scopo deducendo,* ממונא *Mammona, à* מם *mam, vel mum, quod maculam sonat, &* הון *hon potentiam, siue diuitias; ita vt per syncopen pro* ממהון *mamhon, dicatur Mamon, resecta litera* ה*. Fortassis Irenæus metonimicῶs accepit* Māmonam, *videlicet causam pro effectu, i. pecunias & opes, pro earum desiderio.*

4. De manu fortioris] *Ita vetus codex, excusi* de manu Pharaonis.

5. Sed & adiecit] *Expunximus* obiecit, *authoritate veteris codicis.*

6. Sed nec quicquam] *Deleuimus* quidem, *author. vete. cod.*

7. Et dissolutionem possunt] *Tres has dictiones desiderabant excusi codices.*

QVAM HABVERVNT DE DEO SENtentiam Apostoli, qui nobis Euangelium tradiderunt.

CAPVT IX.

* Ostēso hoc.

O[1] * Stensio igitur hîc planè, & adhuc [ostēdetur] manifestius neminē alterū Dominum vel Deū, neque Prophetas, neq; Apostolos, neque Dominū Christū confessum esse ex sua persona, sed præcipuè Deū & Dominū, Prophetis quidem & Apostolis patrem & filium confitentibus, alterū autem neminem, neque Deum nominantibus, neque Dominum confitentibus. Et ipso Domino patrem tantùm Deum, & Dominum eum, qui solus est Deus, & dominator omnium, tradente discipulis, sequi nos oportet, si quidem illorum sumus discipu-

Eundem Deum & Christum annunciauerunt Apostoli, quē Prophetæ celebrauerant.

li, testimonia illorum ita se habentia. Matthæus enim Apostolus, vnum & eundem sciẽs Deum, qui promissionem fecerit Abrahæ, facturum se semen eius, quasi stellas cœli, qui per filium suum Christum Iesum à lapidũ cultura, in suam nos agnitionẽ vocauerit, vti fieret populus, qui non populus, & non dilecta, dilecta, ait Ioannem præparantem Christo viam, his qui in carnali quidem cognatione gloriabantur, varium autem, & omni malitia completum sensum habebant, eam pœnitentiam quæ à malitia reuocaret, annuntiãtem dixisse, Progenies viperarum, quis vobis monstrauit fugere ab ira ventura? facite ergo [2] fructum dignum pœnitẽtiæ: & nolite dicere in vobisipsis, Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quoniam potens est Deus, ex lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Pœnitentiam igitur eis eam, quæ esset à malitia, præconabat, sed non alterum Deum annuntiabat, præter eum qui fecisset promissionem Abrahæ, ille præcursor Christi, de quo iterum ait Matthæus, similiter autem & Lucas. Hic [enim] est qui dictus est à Domino per Prophetam, Vox clamantis in deserto, parate viã* Domino, rectas facite semitas Dei nostri. Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt tortuosa in directa, & aspera in vias planas, & videbit omnis caro salutare Dei nostri. Vnus igitur, & idem Deus est, pater Domini nostri, qui & præcursorem per Prophetas missurum se promisit, & salutare suum, id est Verbum suum visibile effecit omni fieri carni, incarnatum & ipsum, vt in omnibus manifestus fieret rex eorum. Etenim ea quæ iudicantur, oportebat videre iudicem, & scire hunc à quo iudicantur, & ea quæ gloriam consequuntur, oportebat scire eum, qui munus gloriæ eis donat. Iterùm autem de Angelo dicens Mattheus, ait, Angelus Domini apparuit Ioseph in somnis. Cuius Domini? Ipse interpretatur, Vti adimpleatur quod dictum est à Domino per Prophetam, Ex Ægypto vocaui filium meum. Ecce Virgo in vtero accipiet, & pariet filium, [3] & vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus. De hoc qui est ex Virgine Emmanuel, dixit Dauid, Non auertas faciem Christi tui. Iurauit Dominus Dauid veritatem, & [4] non dispernet eũ, De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Et iterùm, Notus in Iudæa Deus, & factus est in pace locus eius, & habitaculum eius in Sion. Vnus igitur, & idem Deus, qui à Prophetis prædicatus est, & ab *Angelo annũciatus, & huius filius qui ex fructu ventris Dauid, id est ex Dauid Virgine, & Emmanuel: [5] cuius & stellã Balaam quidem sic prophetauit, Orietur stella ex Iacob, & surget dux in Israël.

Gen. 12. & 17. — *Matth. 3.* — *Ibidem.* — *Lucæ 3.* — *Ibidem.* — *Vnus Deus vtriusque testamenti.* — *Matth. 2.* — *Isaiæ 7.* — *Matth. 1.* — *Psalm. 131.* — *Psalm. 75.* — *Pater, & filius, vnus Deus.* — *Numer. 24*

*Domini — *Euangelio.

ANNOTATIONES.

1. Ostensio igitur hîc planè] *Apertior videtur lectio veteris codicis, si istud initium hoc pacto iungas præcedentibus.* Ostenso igitur hoc planè, *videlicet ea quæ condita sunt, Dei & creatoris nomina non sortiri: deinde* ostendetur *pro* ostendatur *restituimus.*

2. Fructum dignum pœnitentiæ] *Vetus codex* fructum dignæ pœnitentiæ, *Græci codices,* καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, *id est fructus dignos pœnitentia.*

3. Et vocabunt[καλέσουσιν, *id est vocabunt, habet græcus Matthæi contextus, vt hîc legit Irenæus; quem imitantur Origenes, Chrisostomus, Theophilactus. Vetus editio* vocabitur. *Deinde ex vet. cod.* Emmanuel *pro* Emanuel *restituimus: quod rectius esse ipsa vox Hebræa, habens Mem daghes affectam, apertè docet.*

4. Non dispernet] *Septuaginta* καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ, *id est Non reprobabit, spernet, repellet, reiiciet. Sanctes ex Hebræo,* Non auertetur ab ea. *Vetus noster codex vulgatam editionem sequutus,* frustrabitur *habebat.*

5. Cuius & stellam] *Hoc vaticinium de Christo, editum fuisse, cum Irenæo interpretantur Origenes homilia 18. in Numeros. Basilius homilia de humana Christi generatione; Author sermon. de Stella, & Magis apud Cyprianum; Hieronymus commentar. in 2. cap. Matth.*

QVÆ SVNT QVÆ A MAGIS DOmino nostro oblata sunt munera.

CAPVT X.

Matth. 2. — *Magorum munera quid significabant.*

MAtthæus autem Magos ab Oriente venientes ait dixisse, Vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus adorare eum: deductósque à stella in domum Iacob ad Emmanuel, per ea quæ obtulerunt munera, ostendisse * quid erat qui adorabatur. [1] Myrrha quidem, quòd ipse erat, qui pro mortali humano genere moreretur,

*quis.

reretur & sepeliretur: Aurum verò, quoniã rex, cuius regni finis non est: Thus verò, quoniam Deus, qui & notus in Iudæa factus est, & manifestus eis, qui non quærebant eum. Adhuc ait in baptismate Matthæus, Aperti sunt ei cœli, & vidit Spiritum Dei, quasi columbam venientem super eum. Et ecce vox de cœlo, dicens, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Non enim Christus tunc descendit in Iesum, neque alius quidem Christus, alius verò Iesus, sed Verbum Dei, qui est Saluator & omnium, dominator cœli & terræ, qui est Iesus, quemadmodum ante ostendimus. qui & assumpsit carnem, & vnctus est à patre Spiritu, Iesus Christus factus est: sicut [&] Esaias ait, Exiet virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum Spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & * virtutis, spiritus scientiæ & pietatis, & implebit eum spiritus timoris * Dei. [2] Non secundùm gloriam iudicabit, neque secundũ loquelam arguet, sed iudicabit humili iudicio, & arguet gloriosos terræ. Et iterùm ipse Esaias vnctionem eius, & propter quid vnctus est, præsignificans ait, Spiritus Dei super me, quapropter vnxit me, euangelizare humilibus misit me, curare comminutos corde, præconare captiuis remissionem, & cæcis visionem, vocare annum Domini acceptabilem, & diem retributionis, consolari omnes * lugentes. Nam secũdùm id quod Verbum Dei homo erat ex radice Iesse, & filius Abrahæ, secundùm hoc requiescebat Spiritus Dei super eum, & vngebatur ad euangelizandum humilibus. Secundùm autem quod Deus erat, non secundùm gloriam iudicabat, neque secundùm loquelam arguebat: non enim opus erat illi, vt quis testimonium diceret de homine, cùm ipse sciret quid esset in homine. Aduocabat autem omnes homines plangentes, & remissionem his, qui à peccatis in captiuitatem deducti erant donans, soluebat eos à vinculis, de quibus ait Salomon, Restibus autem peccatorum suorum vnusquisque constringitur. Spiritus ergo Dei descendit in eum, eius qui eum per Prophetas promiserat vncturum se eum, vt de abundantia vnctionis eius, nos percipientes saluaremur. Et sic quidem Matthæus.

Marginalia (left): * fortitudinis. * Domini. * plangentes.

Marginalia (right): Matth. 3. — *Non est alius Iesus, & alius Christus, nec Christus descendit in Iesum cùm baptizaretur.* — Isaiæ 11. — Isaiæ 61. — *Christus secundùm quod Deus, iudicabat, secundùm quod homo, à Spiritu sancto vngebatur.* — Ioan. 2. — Prou. 5.

ANNOTATIONES.

1. Myrrha quidem] *Mirum in modum hæc mystica donorum intelligentia patribus vniuersis placuit, Iustino, Tertulliano, Cypriano, Origeni. Celebrat Hieronymus pulcherrimum Iuuenci presbyteri versiculum, quo munerum istorum sacramenta comprehendit his verbis:*

Thus, aurum, myrrham, regíque, hominíque, Deóque.

Huic vnico, duos alios ex Sedulio adiungere non erit iniucundum:

Aurea nascenti fuderunt munera Regi,
Thura dedêre Deo, myrrhã tribuêre sepulchro

Hos autem omnes solita impudentia audet ridere impius Ecclesiæ desertor caluinus.

2. Non secundùm gloriam] *Vulgata editio*, nõ secundùm visionem oculorum, *quæ conformis est veritati Hebraicæ. Septuaginta, quos sequitur vt plurimùm Irenæus*: Non secundùm gloriam iudicabit, neque iuxta sermonem arguet.

OSTENSIO QVOD NEQVE PLVRA, *nec minus quàm quatuor possunt esse Euangelia.*

CAPVT XI.

Lucas autem sectator, & discipulus Apostolorum, de Zacharia, & Elizabeth, ex quibus secundùm repromissionẽ Dei Ioannes natus est, referens ait, Erãt autem iusti ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis, & iustitiis Domini sine querela. Et iterùm de Zacharia dicens, Factum est autem cùm sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante * Dominum, secundùm consuetudinem sacerdotij, sorte exiuit vt incensum poneret, & venit vti sacrificaret, intrans in templum Domini. Qui præest in conspectu Domini, simpliciter, & absolutè, & firmè Deum & Dominum confitens, ex sua persona eum qui elegerit Hierusalem, & legislationem sacerdotij fecerit, cuius est & Angelus Gabriel. Etenim alterum super hunc nesciebat: si enim intellectum perfectioris alicuius Dei & Domini præter hunc habuisset, non vtique hunc quem sciebat labis esse fructum, absolutè, & in totum, Dominum & Deum confiteretur, sicut antè ostendimus. [1] Sed & de Ioanne sic ait: Erit enim magnus]

Marginalia (left): * Deum.

Marginalia (right): Lucæ 1. — Ibidem. *Zacharias non alium quàm nos, Deũ agnouit.* — Ibidem.

in conspectu Domini, & multos filiorum Israël, conuertet ad Dominũ Deum ipsorum, & ipse præcedet in cõspectu eius, in spiritu, & virtute Heliæ, præparare Domino plebem perfectam. Cui ergo populum præparauit, [2] & in cuius Domini conspectu] magnus factus est? Vtique eius qui dixit, Quoniam & plus quàm Propheta habuit aliquid Ioannes, & nemo in natis mulierum maior est Ioanne Baptista, qui & populum pręparabat ad aduentum Domini, conseruis prænuncians, & pœnitentiam ipsis præconans, vti remissionẽ à Domino præsente perciperent, conuersi ad Deum, à quo propter peccata & transgressionem erant abalienati. Quemadmodum & Dauid ait, Alienati sunt peccatores ab vtero, errauerunt à ventre. Et propter hoc conuertens eos ad Dominum eorum, præparabat Domino populum perfectum, in spiritu, & virtute Heliæ. Et iterùm de Angelo referens ait, In ipso autem tempore missus est Angelus Gabriel à Deo, qui & dixit Virgini, Noli timere Maria, inuenisti enim gratiam apud Deum. Et de Domino dicit, Hic erit magnus, & filius Altissimi vocabitur, & dabit ei Dominus Deus thronum Dauid patris sui, & regnabit in domo Iacob [in æternum], & regni eius non erit finis. Quis est autem alius qui regnat in domo Iacob, sine intermissione in æternum? nisi Christus Iesus Dominus noster, filius Dei Altissimi, qui per Legem, & Prophetas promisit salutare suum facturum se omni carni visibilem, vt fieret filius hominis, ad hoc, vt & homo fieret filius Dei. Propter quod exultans Maria, clamabat pro Ecclesia prophetans, Magnificat anima mea Dominum, Et exultauit Spiritus meus in Deo salutari meo. Assumpsit enim Israël puerum suum, reminiscens misericordiæ suæ. Quemadmodum loquutus est ad patres nostros, Abrahæ, & semini eius in æternum. Per hæc igitur [&] tanta, monstrat Euangeliũ, quoniã qui loquutus est patribus Deus, hic est qui per Moysem legisdationem fecit, per quam legisdationem cognouimus, quoniam patribus loquutus est hic idem Deus, secũdùm magnam bonitatem suam effudit misericordiam in nos, in qua misericordia conspexit [nos] oriens ex alto, & apparuit his qui in tenebris, & vmbra mortis sedebant, & direxit pedes nostros in viam pacis. Quemadmodum & Zacharias desinens mutus esse, quod propter infidelitatem passus fuerat, nouello Spiritu adimpletus, [3] nouè benedicebat Deum. Omnia enim noua aderant verbo nouè disponente carnalem aduentum, vti eum hominem qui extra Deum [abierat] ascriberet Deo, propter quod & nouè Deum colere docebantur. Sed non alium Deum, quoniam quidem vnus Deus, qui iustificat circuncisionem ex fide, & præputium per fidem.* Propheta autem Zacharias dicebat, Benedictus Dominus Deus Israël, quia visitauit, & fecit redemptionem [4] populo suo. Et erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui. Sicut loquutus est per os sanctorum Prophetarum suorum, qui à seculo sunt. Salutem ex inimicis nostris, & ex manu omnium qui oderunt nos. Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & * reminisci testamenti sancti sui. Iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, [5] vti det nobis sine timore ex manu inimicorum * ereptis, seruire sibi in sanctitate & iustitia, in conspectu suo omnes dies nostros. Deinde ad Ioannem dicit, Et tu puer, Propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ad dandum intellectum salutis populo eius, in remissionem peccatorum eorum. Hæc enim est salutis agnitio, quæ deerat eis, quæ est *filius Dei, quam sciebat Ioannes dicens, Ecce Agnus Dei, qui [6] auferet [7] peccatum mundi: hic erat de quo dicebam, Post me *veniet vir qui ante me factus est, quoniam prior me erat. Omnésque de plenitudine eius accepimus. Hæc itaque salutis agnitio, sed non alter Deus, nec alter pater, neque Bythus, neque pleroma triginta Æonum, nec mater ogdoados: sed agnitio salutis erat, agnitio filij Dei, qui & salus, & Saluator, & salutare verè, & dicitur, & est. Salus quidem, sicut, In salutem tuam sustinui te Domine: Saluator autem iterùm, Ecce Deus meus Saluator meus, fidens ero in eum. Salutare autem sic, Notum fecit Deus salutare suum in conspectu gentium. [8] Est] enim Saluator quidem, quoniam filius, & Verbum Dei: salutare autem, quoniam Spiritus. Spiritus enim, inquit, faciei nostræ, Christus Dominus. Salus autem, quoniam [caro], Verbum [enim] caro factum est, & habitauit in nobis. Hanc igitur agnitionem salutis * sciebat Ioannes, pœnitentiam agentibus, & credentibus in Agnum Dei, qui tollit peccatum mundi. Apparuit (inquit) & pastoribus Angelus Domini, annuncians gaudium eis, quoniam generatus est in domo Dauid Saluator, qui est Christus Dominus: deinde multitudo exercitus cœlestis laudantium

Matth. 11. — *Psal. 57.* — *Luc. 1.* — *Canticum Virginis Mariæ. Luc. 1.* — *Idem Deus legis & euangelij.* — *Luc. 1. Canticum Zachariæ vnum Deum prædicat.* — *Ioan. 1.* — *Ibidem.* — *Christus salus, Saluator, & salutare verè dicitur. Isaiæ 12. Psalm. 97. Thren. 4.* — *Ioan. 1.* — *Luc. 2.*

* Prophetans. — * memorari. — * ereptos. — * filij. — * veniet — * faciebat

tium Deum & dicentium, Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus [9] bonæ vo-
luntatis. Hos Angelos falsarij Gnostici dicunt ab ogdoade venisse, & descensionem supe- Gnosticorũ error de Angelorũ missione.
rioris Christi manifestasse: sed corruunt iterum, dicentes, eum qui sursum sit, Christum
*ipsum. & Saluatorem non natum esse, sed & post baptisma eius qui sit de dispositione Iesu, *Spi-
ritum sicut columbam in eum descendisse. Mentiuntur ergo ogdoados Angeli secũdùm
eos dicentes, Quoniam generatus est hodie nobis Saluator, qui est Christus Dominus in
ciuitate Dauid. Neque enim Christus, neque Saluator, tunc natus est secundùm eos, sed
ille qui est de dispositione Iesus, qui est mundi fabricator, is in quem verè post baptisma
descendisse, hoc est, post triginta annos superni Saluatoris dicunt. [10] Quid autem in ci- Cur Angelus meminerit ciuitatis Dauid
uitate Dauid adposuerunt, nisi vt eam pollicitationem quæ à Deo facta est Dauid, quo-
niam ex fructu ventris eius æternus erit Rex, [11] adimpletam] euangelizarent? Etenim fa-
*meum. bricator totius vniuersitatis fecerat promissionem Dauid, quemadmodum ipse [Dauid] Psalm.131.
ait, Adiutorium * nostrũ à Domino, qui fecit cœlum & terram. Et iterùm, In manu eius Psalm.123
omnes fines terræ, & altitudines montium ipsius sunt. Quoniam ipsius est mare, & ipse Psalm. 94
fecit illud, & aridam manus eius formauerunt. Venite adoremus, & procidamus ante eũ,
ploremus in conspectu Domini qui fecit nos, quia ipse est Dominus Deus noster: mani-
*contemnant. festè pronuncians Spiritus sanctus per Dauid audiẽtibus eum, quoniam erunt qui *con- Deus vnus.
temnent eum qui plasmauit nos, qui & solus est Deus: propter quod & dicebat quæ præ-
dicta sunt, significans quoniam ne [12] erraueritis] præter hunc, aut super hunc alius non est
Deus, cui magis intendere oporteat religiosos nos & gratos, præparans in eum qui fece-
*enutriat rit, & constituerit, & * enunciat. Quid ergo erit his qui tantùm blasphemiæ aduersus suũ
*altissimis. factorem adinuenerunt? Hoc idem autem & Angeli. In eo enim quod dicunt, Gloria in Luca 2.
* excelsis Deo, & in terra pax, eum qui sit altissimorum, hoc est, supercœlestium *factorẽ, Δοξολογία Angelica
*factor. & eorum quæ super terram omnium * conditorem, his sermonibus glorificauerunt: qui super natiuitate Christi.
*cõditor suo plasmati, hoc est hominibus, suam benignitatem salutis de cœlo misit. Propter quod
& Pastores (ait) reuertebantur, glorificantes Deum in omnibus quę audierant, & viderãt,
quemadmodum & narratum est ad eos. Non enim alterum Deum glorificabant Israëli-
*glorificabant. tæ pastores, sed illum qui à Lege & Prophetis annunciatus est, factorem omnium, quem
& * glorificant Angeli. Si autem alterum quidem Angeli, qui erant ab ogdoade, glorifi-
cabant: alterum verò pastores, errorem eis, & non veritatem detulerunt, [13] & hi iniqui ab
ogdoade erant Angeli. Adhuc ait Lucas de Domino, Cùm impleti essent dies purgatio- Luca 2.
nis, imposuerunt eum in Hierusalem, [14] astare eum Domino, quemadmodum scriptum
*Domini est in lege Domini, Quoniam omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum * Domi-
no vocabitur. & vt darent sacrificium, secundùm quod scriptum ęst in Lege Domini, par
*columbarum. Turturum, aut duos pullos * columbinos, ex sua persona manifestissimè Deum appel-
lans eum qui legisdationem fecerit. Et Symeon autem (inquit) benedixit Deum, & ait, Symeon & Anna de Christo testantur.
[15] Nunc dimittes seruum tuum Domine in pace. Quia viderũt oculi mei salutare tuum.
Quod parasti ante faciem omnium populorum. Lumen ad reuelationem Gentium, &
gloriam populi tui Israël. Et Anna autem Prophetissa (ait) similiter clarificabat Deum, Ibidem.
videns Christum, & loquebatur de eo omnibus, qui expectabãt redemptionem [16] Hie-
rusalem. Per hæc autem omnia [17] vnus] Deus demonstratur, nullam libertatis dispositio-
nem, per nouũ aduentum filij sui testamentum hominibus aperiens. Quapropter & Mar-
*scriptũ. cus interpres & sectator Petri, initium Euangelicæ conscriptionis fecit sic, Initium Euan- Marc. 1.
gelij Iesu Christi filij Dei, quemadmodum * dictum est [18] in Prophetis, Ecce, mitto An- Marcus Euangel.
gelum meum ante faciem tuã, qui præparabit viam tuam. Vox clamantis in deserto, Pa- Deum vnicum Iesu
rate viam Domini, rectas facite semitas ante Deum nostrum. Manifestè initium Euange- Christi patrem docet,
lij esse dicens, sanctorum Prophetarum voces, & eum quem ipsi Dominum & Deum cõ- quem Prophetæ agnouerunt.
fessi sunt, hunc patrem Domini nostri IESV CHRISTI præmonstrans, qui & promi-
sit ei Angelum suum ante faciem eius missurum, qui erat Ioannes, in Spiritu, & virtute
Heliæ, clamans in eremo, Parate viam Domini, rectas facite semitas ante Deũ nostrum. Multis appellationibus, vnum
Quoniam quidẽ non aliũ & aliũ Prophetæ annunciabant Deum, sed vnũ, & eundem, va- Deum delineabant Prophetæ.
riis autem significationibus, & multis appellationibus. Multis enim & diuersis, quemad-
modum in eo libro qui ante hunc [est], ostendimus, & ex ipsis autem Prophetis proce-
dente nobis sermone ostendemus. In fine autem Euangelij ait Marcus, Et quidem Do- Marc. 16.

minus Iesus, postquam loquutus est eis, receptus est in cœlos, & sedet ad dexteram Dei, confirmans quod à Propheta dictum est, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, Quoadusque ponam inimicos tuos suppedaneum pedum tuorum. [Sic quidem] vnus & idem Deus, & pater est, qui à Prophetis quidem annunciatus, ab Euangelio verò traditus, quem Christiani colimus, & diligimus, * & toto corde factorem cœli & terræ credimus, & omniũ quæ in eis sunt. Hanc fidem annũcians Ioannes Domini discipulus, volens per Euangelij annunciationẽ auferre eũ, [19] qui à Cerintho inseminatus erat hominibus errorẽ, & multò prius ab his qui dicuntur Nicolaïtæ, qui sunt vulsio eius quæ falsò cognominatur scientia, vt confunderet eos, & suaderet eos, quoniam vnus Deus qui omnia fecit per Verbum suum, & non, quemadmodum illi dicunt, alterum quidem fabricatorem, alium autem patrem Domini, & alium quidem fabricatoris filium, alterum verò de superioribus, Christum, quem & impassibilem perseuerasse, descendẽtem in Iesum filium fabricatoris, & iterùm reuolasse in suum pleroma: & initium quidem esse * monogeni. Logon autem verum filium vnigeniti: & eam conditionem quæ est secundùm nos, non à primo Deo factam, sed à virtute aliqua valdè deorsum subiecta, & abscissa ab eorũ communicatione, quæ sunt inuisibilia, & innominabilia. Omnia igitur talia circumscribere volens discipulus Domini, & regulam veritatis constituere in Ecclesia, quia est vnus Deus omnipotens, qui per Verbum suum omnia fecit, & visibilia, & inuisibilia: significãs quoque quoniam per Verbum, per quod Deus perfecit conditionem, in hoc & salutem his qui in conditione sunt, præstitit hominibus: sic inchoauit in ea quæ est secundùm Euangelium doctrina, In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & [20] sine ipso factum est nihil, quod factum est. In ipso vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non compræhenderunt. Omnia (inquit) per ipsum facta sunt. In omnibus ergo est, & hæc quæ secundùm nos est conditio: non enim * concedetur eis omnia dici ea quæ sunt * intra pleroma ipsorum. Si enim & hæc pleroma ipsorum continet, non extra est tanta ista conditio, quemadmodum ostendimus in eo libro qui ante hunc est, si autem extra pleroma sunt hæc, quod quidem impossibile visum est, non iam [est] omnia pleroma ipsorum: non est ergo extra hæc tanta conditio. Abstulit autem à nobis dissensiones omnes ipse Ioannes dicens, In hoc mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. [21] In sua propria venit, & sui eum non receperunt. Secundùm autem Marcionem, & eos qui similes sunt ei, neque mundus per eum factus est. Neque in sua venit, sed in aliena. Secundùm autem quosdam Gnosticorum, ab Angelis factus est iste mundus, & non verbo Dei, secundùm autem eos qui [sunt] à Valentino, iterùm non per eum factus est, sed per Demiurgum. Hic enim operabatur similitudines tales fieri, ad * imitationem eorum quæ sunt sursum, quemadmodũ dicunt: Demiurgus autem perficiebat fabricationem conditionis. Emissum enim dicunt eum à matre Dominum & Demiurgũ eius dispositionis quæ est secundùm conditionem, per quẽ hunc mundum factum volunt: cùm Euangelium manifestè dicat, quoniam per Verbum quod in principio erat apud Deum, omnia facta: Quod Verbum (inquit) caro factum est, & habitauit in nobis, secundùm autem illos, neque Verbum caro factum est, neq; Christus, neque qui ex omnibus factus est Saluator. Etenim Verbum & Christum nec aduenisse in hunc mundum volunt: Saluatorem verò non incarnatum, neque passum: descendisse autem quasi columbam in eum Iesum qui factus * est ex dispositione, & cùm adnunciasset incognitum patrem, iterùm ascendisse in pleroma. Incarnatum autem, & passum quidam quidem eum qui ex dispositione sit, dicunt Iesum, quem per Mariam dicunt pertransisse, quasi aquam per tubum. Alij verò Demiurgi filium, in quẽ descendisse eum Iesum qui ex dispositione sit. Alij rursum Iesum, quidem ex Ioseph & Maria natum dicunt, & in hunc descendisse Christum, qui de superioribus sit, sine carne, & impassibilem existentem. Secundùm autem nullam sententiam hæreticorum, Verbũ Dei caro factum est. Si enim quis regulas ipsorum omnium perscrutetur, inueniet quoniam sine carne, & impassibilis ab omnibus illis inducitur Dei Verbum, & qui est in superioribus Christus. Alij enim putant manifestum eum, quemadmodum hominem transfiguratum, neq; autem natum, neque incarnatum dicunt illum. Alij verò neque figuram eum assumpsisse hominis,

Psal. 109. — *In Cerinthianos, & Nicolaïtas Ioannes scripsit Euangelium.* — *Ioan. 1.* — *Ioan. 1.* — *Gnosticorũ error circa mundi creationem.* — *Ioan. 1. Item circa filij Dei incarnationẽ & verã humanitatẽ.*

* ex. — * monogenem. — * concederetur. — * infra. — * imitationes. — * effectis

*est. hominis, sed quemadmodum columbam descendisse in eum Iesum, qui natus * esset ex Maria. Omnes igitur illos falsos testes ostendens discipulus Domini, ait, Et Verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Et vt non inquiramus cuius Dei Verbum caro factũ est, ipse insuper docet, dicens, Fuit homo missus à Deo, erat ei nomen Ioannes: hic venit in testimonium, vt testaretur de lumine. Præcursor igitur Ioannes, qui testatur de lumine, à [quo] Deo missus est? Vtique ab eo [cuius] Gabriel est Angelus, qui etiam euangelizauit generationem eius, qui & per Prophetas promisit Angelum suum missurum ante faciem filij sui, & præparaturum viam eius. hoc est testificaturum de lumine, in spiritu & virtute Heliæ. Helias autem rursus cuius Dei seruus & Propheta fuit? eius qui fecit cœlũ & terram, quemadmodum & ipse confitetur. A conditore igitur, & fabricatore huius mundi missus Ioannes, quemadmodum poterat testificari de eo lumine, quod ex his quæ sunt innominabilia & inuisibilia * descenderet? Omnes enim hæretici decreuerunt, Demiurgum ignorare eam quæ sit super eum virtutem, cuius testis & ostensor inuenitur Ioannes. Propter hoc Dominus plus quàm Prophetam dixit eum habuisse. Reliqui enim omnes Prophetæ annunciauerunt aduentum paterni luminis. Concupierunt autem digni esse videre eum quem prædicabant: Ioannes autem & prænunciauit similiter sicut alij, & aduentum vidit, & demonstrauit, & credere in eum suasit multis, ita vt ipse & Prophetæ, & Apostoli locum habuerit. Hic est enim plus quàm Propheta, quoniam primò Apostoli, secundò Prophetæ, omnia autem ex vno, & eodẽ ipso Deo. Bonum enim & illud quòd per conditionem à Deo in vinea factum est, & primò bibitum est vinum: Nemo enim illud vituperauit ex his qui biberunt, sed & Dominus accepit de eo: melius autem quod per verbum compendialiter, ac simpliciter ex aqua ad vsum eorum qui ad nuptias cõuocati erant, factum est vinum. Quamuis enim possit Dominus ex nullo subiacente eorum quæ sunt conditionis, præbere epulantibus vinum, & esca complere esurientes, hoc quidem non fecit. Accipiens autem eos qui à terra essent panes, & gratias agens, & iterùm aquam faciens vinum, saturauit eos qui recumbebant, & potauit eos qui inuitati erant ad nuptias. ostendens quoniam Deus qui fecit terram, & iussit eam fructus * facere, & constituit aquas, & edidit fontes, hic & benedictionem escæ, & gratiam potus in nouissimis temporibus per filium suum donat humano generi, incomprehensibilis per comprehensibilẽ, & inuisibilis per visibilẽ, cùm extra eum non sit, sed in sinu patris existat. Deũ enim, inquit, nemo vidit vnquã, nisi vnigenitus filius Dei, qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Patrẽ enim inuisibilem existẽtem, ille qui in sinu eius est filius, omnibus enarrat. Propter hoc cognoscũt eum hi quibus reuelauerit filius, & iterũ pater per filiũ filij sui dat agnitionem, his qui diligunt eum. A quo & Nathanaël discẽs cognouit, cui & testimonium reddidit Dominus, quoniam verus Israëlita est, in quo dolus non est. [22] Cognouit Israëlites suum regem,] in quo & ait ei, Rabbi, tu es filius Dei, tu es rex Israël. A quo & Petrus edoctus, cognouit Christum filium Dei viui dicentis, Ecce filius meus dilectissimus, in quo benè sensi, ponam Spiritum meũ super eum, & iudicium Gentibus annuntiabit: non contendet, neque clamabit, neque quisquam audiet vocem eius in plateis: calamum quassatum non confringet, & linum fumigans non extinguet, vsquequò emittat in contentionẽ iudicium, & in nomine eius Gentes sperabunt. Et hæc quidem sunt principia Euangelij, vnum Deum fabricatorem huius vniuersitatis, eum [&] per prophetas sit annuntiatus, & qui per Moysem legis dispositionẽ fecerit, patrem Domini nostri Iesu Christi annuntiantia, & præter hunc alterum Deum nescientia, neque alterum Patrem. Tanta est autẽ circa Euangelia hæc firmitas, vt & ipsi hæretici testimoniũ reddant [ei,] & ex ipsis egrediẽs vnusquisque eorum, conetur suam confirmare doctrinam. Ebionei etenim eo Euangelio quod est secundùm Matthæum solo vtentes, ex illo ipso conuincuntur, non rectè præsumentes de Domino. Marcion autem id quod est secundùm Lucam circumcidens, ex his quæ adhuc seruantur penes eum, blasphemus in solum existentem Deũ ostenditur. Qui autem Iesum separãt à Christo, & impassibilem perseuerasse Christũ, passum verò Iesum dicunt, id quod secundùm Marcum est præferentes Euãgelium, cum amore veritatis legentes illud, corrigi possunt. Hi autem qui à Valentino sunt, [eo] quod est secundùm Ioannem plenissimè vtentes, ad ostensionẽ coniugationũ suarum, ex ipso detegentur nihil rectè dicentes, quemadmodum ostendimus in primo libro. * Quando ergo hi qui cõtra-

*est.

* descenderit?

*ferre.

*Cùm.

Gnostici omnes falsi testes conuincit Ioannes Euang.

Ioan. 1.

Luc. 1.

Luca 7.

Ioannes & Propheta & Apostolus.

Ioan. 2.

Ioan. 6.

Pater per filium beneficia sua humano generi largitur.

Ioan. 1.

Ioan. 1.

Luca 3.

Matth. 12.

Isaia 42.

Euangeliorum firmitas.

Gnostici sacra Euangelia mutilabant, partim reiiciebant.

dicunt nobis testimonium perhibeant,& [vtantur] his, firma & vera est nostra de illis ostensio. Neque autem plura numero quàm hæc sunt, neque rursus pauciora capit esse Euangelia. [23] Quoniam enim quatuor regiones mūdi sunt in quo sumus,& quatuor principales spiritus,& disseminata est Ecclesia super omnem terram, columna autē & firmamentum Ecclesiæ est Euangelium, & spiritus vitæ, consequens est quatuor habere eam columnas, vndique flantes incorruptibilitatem, & viuificantes homines. Ex quibus manifestum est, quoniam qui est omnium artifex Verbum, qui sedet super Cherubim,& cōtinet omnia, declaratus hominibus, dedit nobis quadriforme Euangelium, quod in vno spiritu continetur. Quemadmodū & Dauid postulans eius aduentum ait, Qui sedes super Cherubim [appare.] Etenim Cherubim quadriformia, & formæ ipsorum [24] imagines sunt dispositionis filij Dei. Primum enim animal, inquit, simile Leoni, efficabile eius, & principale, & regale significans. Secundum verò, simile Vitulo, sacrificalem & sacerdotalem ordinationem significans. Tertium verò [animal] habens faciem quasi humanam, eum, qui est secundùm hominem aduentum, eis manifestè describens. Quartum verò, simile Aquilæ volitantis, spiritus in Ecclesiam aduolitantis gratiam manifestans. Et Euangelia his consonantia, in quibus insidet Dominus Iesus. Aliud enim illam quæ est à patre principalem, & efficabilem, & gloriosam generationem eius enarrat, dicens sic, In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum, & omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Propter hoc, & omni fiducia plenum est Euāgelium istud, talis est enim persona eius. Id verò quod est secūdùm Lucam, quoniam quidem sacerdotalis characteris est, Zacharia sacerdote sacrificante Deo inchoauit. Iam enim saginatus parabatur vitulus, qui pro inuentione minoris filij inciperet mactari. Matthæus verò eam quæ est secundùm hominem, generationem eius enarrat: Liber (dicens) generationis Iesu Christi, filij Dauid, filij Abraham. Et iterùm, Christi autem generatio sic erat. Humanæ formæ igitur hoc Euangelium: propter hoc [&] per totum Euangeliū humiliter sentiens, & mitis homo * separatus est. Marcus verò à Prophetico spiritu ex alto aduenïente hominibus initium fecit: Initium (dicens) Euangelij, quemadmodum scriptum est in Esaia Propheta. Volatilem [25] & pennatam] imaginem Euangelij monstrans, propter hoc & compendiosam, & præcurrentem annunciationem fecit. Propheticus enim character est hic. [Et] ipsum [autem] Verbū Dei, illis quidem qui ante Moysem fuerunt Patriarchis, secundùm diuinitatem & gloriam [26] colloquebatur] his verò qui in Lege, sacerdotalem & ministerialem actū [præbebat:] Post deinde nobis homo factus, munus cœlestis Spiritus in omnem misit terram, protegens nos alis suis. Qualis igitur dispositio filij Dei, talis & animalium forma: & qualis animalium forma, talis & character Euangelij. Quadriformia autem animalia, & quadriforme Euangelium, & quadriformis dispositio Domini. Et propter hoc quatuor data sunt testamenta humano generi, vnū quidem ante cataclysmum sub Adam, secundum verò, post cataclysmum sub Noë, tertium verò legislatio sub Moyse, quartum verò, quod renouat hominem, & recapitulat in se omnia, quod est per Euangelium, eleuans & pennigerans homines in cœleste regnum. His igitur sic se habentibus, vani omnes & indocti, & insuper audaces, qui frustrantur speciē Euangelij, & vel plures quàm dictæ sunt, vel rursus pauciores inferunt personas Euangelij: quidam [27] vt plus] videantur, quàm est veritatis adinuenisse, quidam verò vt reprobēt dispositiones Dei. Etenim Marcion totum reiiciens Euangelium: imò * verò seipsum abscindens ab Euangelio, [28] partem gloriatur se habere Euangelij]. Alij verò vt donum spiritus frustrentur, quod in nouissimis temporibus secundùm placitum patris effusum est in humanum genus, illam speciem non admittunt, quæ est secundùm [29] Ioannis] Euangelium, in qua paracletum se missurum Dominus promisit, simul & Euangelium, & Propheticum repellūt Spiritum. Infœlices [verè,] qui Pseudoprophetæ quidem esse volunt, Prophetiæ verò gratiam repellunt ab Ecclesia, similia patientes his, qui propter eos qui in hypocrisi veniunt, etiam à fratrum communicatione se abstinent. Datur autem intelligi quòd huiusmodi, neque Apostolum Paulum recipiant. In ea enim Epistola quæ est ad Corinthios, de Propheticis charismatibus diligenter loquutus est, & scit viros, & mulieres in Ecclesia prophetantes. Per hæc igitur omnia peccantes in Spiritum Dei, in irremissibile incidunt peccatum. Hi verò qui sunt à Valentino, iterùm existentes extra

Margin notes: *Euangelia quatuor sunt, non plura, nec pauciora.* — *Psalm. 79.* — *Quatuor facierum animalium explicatio.* — *Ioan. 1.* — *Luc. 1.* — *Lucæ 15.* — *Matth. 1.* — *Marc. 1.* — *seruatus — *verè — *Quatuor testamenta data humano generi.* — *Propter hypocritas nō est deserenda Ecclesia* — *Gnostici peccant in Spiritum sanctum.*

extra omnem timorem, suas conscriptiones proferentes, plura habere gloriantur, quàm sint ipsa Euangelia. Siquidem in tantum processerunt audaciæ, vti quod ab his non olim conscriptum est, veritatis Euangelium titulent, in nihilo conueniens Apostolorum Euāgeliis, vt nec Euangelium quidem sit apud eos sine blasphemia. Si enim quod ab eis profertur, veritatis est Euangelium, dissimile est autem hoc illis, quæ ab Apostolis nobis tradita sunt, qui volunt, possunt discere, quemadmodum ex ipsis Scripturis ostenditur, iam non esse id quod ab Apostolis traditum est, veritatis Euangelium. Quoniam autem s[o]la [illa] vera & firma, & non capit neque plura præterquam prædicta su[n]t: neque pauciora esse Euāgelia, per tot & tanta ostēdimus. Etenim cùm omnia composita & apta De[u]s fecerit, oportebat & speciem Euāgelij bene compositam, & bene compaginatam esse. Examinata igitur sententia eorum, qui nobis tradiderunt [Euangelium] ex ipsis principiis ip-sorum, veniamus & ad reliquos Apostolos, & perquiramus sententiam eorum de Deo, pòst deinde ipsos Domini sermones audiamus.

Valentinia-ni ex ipsa [illegible] vendidabant.

ANNOTATIONES.

1. Sed & de Ioanne] *Nouem hæ voces, quæ apertißimè desiderabantur, ex ve. co. restitutæ, mirè quadrant,*

2. Et in cuius] *Ita vetus codex: excusi habebant* & cuius in conspectu Domini.

3. Nouè benedicebat] *Deleuimus* nouum dicebat: *& paulò pòst* abierat *pro* vbi erat *reposuimus auth. vet. cod.*

4. Populo suo] *Græca Lucæ* τῷ λαῷ αὐτοῦ *in dādi casu, id est, populo suo. Valla sic maluit, quòd populus, vniuersos ciuitatis ordines complectatur; plebs autem infima pars sit.*

5. Vti det nobis] *Græcam lectionem imitatur*, τοῦ δοῦναι ἡμῖν, ἀφόβως ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέντας λατρεύειν αὐτῷ.

6. Auferet] *Annotat Chrysostomus dictum esse,* Tollit, *verbo præsentis temporis, non* tulit, *aut* tollet, *quòd ab eo semper proficiscatur omnis ablutio criminum.*

7. Peccatum] τλὼ ἁμαρτίαν κόσμου, *id est, peccatum mundi placet singulariter legendum esse post Irenæū, Origeni ho. 10. & 24. in numeros; & Augustino lib. 10. contra Faustum cap. 30.*

8. Est enim] *Codices excusi* & enim.

9. Bonæ voluntatis] *Vt Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, genitiuo casu post Irenæum constantißimè legunt: sic Epiphanius, Chrisostomus, Andræas Hierosolymitanus, Eusebius lib. 4. Demonst. Euang. cap. 10. & Theophilactus Græci autores,* ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία, *in hominibus bona volūtas, rectè. Erasmus residuū cantici huius à Thelesphoro adiectū putat, & plus habere Verborū quam sententiæ: sed eum ab omni veritate deflexisse & prorsus aberrasse constat, cum ad verbum illud complectatur B. Iacobi Apostoli Liturgia; & Clemens Pauli collega Petrique successor Constitu. Apo. lib. 7. ca 47. & lib. 8. ca. 20. Authores igitur Apostolos habuit, ex quorum officina, nihil nisi pietatem & virtutem Spiritussancti spirans, prodire potuit.*

10. Quid autem in ciuitate Dauid] *Theodoretus Dialo. 1. locum hunc nominatim ex Irenæo sic exprimit, D. Gentiano Herueto interprete:* Cur autem adiecerūt illud, in ciuitate Dauid, nisi vt à Deo factum illud promissum, quod ex fructu ventris eius erit Rex æternus, impletum annunciarent? Quod quidem promissum fecerat huius opifex vniuersi.

11. adimpletam] *Expunximus* quod adimpleatur, *authoritate vet. cod.*

12. Ne erraueritis] *Deleuimus* enarraueritis, *author. vet. co.*

13. Et hi iniqui] *Vetus cod. sine inciso legit,* Hi qui erāt ab Ogdoade Angeli: *priorem lectionem sequuntur omnes editiones.*

14. Astare] παραστῆσαι, *ad Verbum reddidit; quod alij, vt exiberent, siue commendarent, dicunt.*

15. Nunc dimittes] ἀπολύεις, *in præsenti, non* ἀπολύσεις, *in futuro, habet Euangelium:* Vetus co. dimittit, *inde suspicor* dimittis *Irenæi literam olim habuisse, tùm infra cap 18. ita scribat.*

16. Hierusalem] *Latini codices habent* Israel: *sed Græci omnes cum Irenæo Hierusalem legunt, quod in annotationibus suis signauit Erasmus, hunc Irenæi locum adducens.*

17. Vnus Deus] *Codices excusi* visus Deus.

18. In prophetis] *Sic Græci* ἐν προφήταις. *vulgata lectio* Esaia propheta, *quam & in fine huius capitis agnoscit quoque Irenæus: vt videatur gratam habuisse vtramque lectionem.*

19. Qui à Cerintho] *Nicolaum, Ebionem & Cerinthū viuis ipsis Apostolis ab Ecclesia defecisse, eamque nefandis erroribus perturbasse certum est. Ac de Nicolao referunt Acta, & Apocalypsis: de Ebione supra lib. 1. cap. 26. & lib. 3. cap. 3. dictum est: Cerinthū autem ex iis fuisse æstimat Epiphanius, qui coram Apostolis turbationem operati sunt, quando Iacobus scripsit ad Antiochenam Ecclesiam:* Nouimus quosdam ex nobis ad vos venisse, & turbasse sermonibus, quos nō narrauimus. *Ex eorum etiam numero eum facit, qui B. Petro restiterunt, quando rediit è domo Cornelij, Act. 12. & 15. Hos Ioannes etiam in epistolis atro carbone notare certū est, sicut prius Euangelio suo in eosdem dimicarat. Porro eorum falsas opiniones habes supra lib 1. ca. 25. 26. 27.*

20. Sine ipso factum est nihil quod factū est] *Puncto istiusmodi sentētiam hanc terminare, post Irenæū perplacet Chrysostomo & Theophilacto, vt sensus sit: nihil omnino creatum, quod non sit creatum à patre per filium. Consuetam vero distinctionem sequuntur ex Latinis Tertullianus aduersus Prax; Hilarius; Augustinus; Hieronymus; quam Irenæus quoque paulopost conseruat. Ex Græcis Origenes, Cyrillus, & Nazianzenus latinorum lectionem probant.*

21. In ſua propria venit] *Pronomen* Sua *habent poſt Irenæum Cyprianus lib.1.aduerſus Iudæ.ca.3. & de orat.Domi.& Auguſt. tractatu 2.in Io.*

22. Cognouit Iſraelites] *Quatuor has dictiones deſiderabant omnes excuſi codices.*

23. Quoniam enim quatuor] *Pia admodum & erudita eſt hæc ſpeculatio, qua Euangelia quatuor adumbrari philoſophatur per quatuor mundi plagas; quatuor principes Spiritus; Cherubin quadriformia; quatuórque teſtamenta; aduerſus Marcioniſtas: qui vnicum duntaxat Euangeliſtam volebant eſſe, vt indicat Originis primus contra eoſdem Dialogus. Irenæo aſtipulatur Hieronymus epiſt. ad Paulinum; Mattheum, Marcum, Luc. & Io. vocans* quadrigam Domini, & verum Cherubim. Rurſus, per illos quatuor, Eccleſiam inſtar paradiſi quatuor flumina eructare, quatuórque angulos & annulos habere, per quos, quaſi arca teſtamenti & cuſtos legis Domini, lignis immobilibus vehitur: inſuper quatuor hæc Euangelia Ezechielis volumen, in quatuor animan tibus, Apocalypſimque probare. *Hæc autem addenda cenſui, vt Galaſij maledicẽdi libidinem notarẽ, qui vt Marcioniſtis, & Manichæis auis ſuis obſequatur, hanc Irenæi theoriam vituperat. Sed quid mirum ſi martyribus inſultet, cùm etiam probationes & refutationes, quibus Dominus & magiſter noſter Ieſus Chriſtus in Iudæos vtitur, Caluinus Gallaſij antiſtes & præceptor, imbecillas & parum ſolidas iudicet, eundémque impropriè ſæpè loquutum clamitet? In 6. & 12. cap. Matth.*

Præmi. cõ. in Matth.

24. Imagines ſunt] *Chriſti Domini myſteriis has quoque animalium formas eleganter accommodat Hieronymus Comment. in. 1. cap. Ezechielis; de eiſdem copioſè diſſerit &* Dionyſius *Areopa. lib. de cœleſti hierar. cap. 1.2.13.15. & lib de Eccleſ hierar. cap. 4. Ad idem pertinent ij non inelegantes Sedulij presbyteri verſus; quibus Chriſtum ita alloquitur:*

Hoc Matthæus agens, hominem generaliter implet;
Marcus vt alta fremit vox per deſerta leonis,
Iura ſacerdotij Lucas tenet ore iuuenci,
More volans aquilæ verbo petit aſtra Ioannes.
Quatuor hi proceres vna te voce canentes,
Tempora ceu totidem latum ſpargũtur in orbẽ.

25. Et pennatam] *Expunximus* pennatum.

26. Colloquebatur] *Ita pro* colloquebantur: *vt mox loco* præbebant, *ſubſtituimus* præbebat, *authoritate vet. cod.*

27. vt plus] *Codices excuſi* vt plures.

28. partem gloriatur ſe habere Euangelij] *Ita vetus codex, cui conſentit Eraſmi coniectura: excuſi cod. habebant* pariter gloriatur ſe habere Euangelium.

29. Ioannis] *Codices excuſi* Ioannem.

QVÆ SIT RELIQVORVM APOſtolorum doctrina.

CAPVT XII.

Ex actis Apoſto. oſtendit quan. ĩ fuerit illorum doctrina de Deo vno, omnium Creatore, & Patre Domini noſtri.

Act. 1. 16. Pſal. 67. Pſal. 107. Act. 2. Ioel 2. Iſa. 44.

PEtrus igitur Apoſtolus poſt reſurrectionem Domini, & aſſumptionem in cœlos, volens adimplere duodecim Apoſtolorum numerũ, & [1] eligere prouidentia alterum qui electus eſſet à Deo, his qui aderant dixit, Viri fratres, * oportebat impleri Scripturã hanc quam prædixit Spiritus ſanctus ore Dauid de Iuda, qui factus eſt dux his qui apprehenderũt Ieſum, quoniã annumeratus fuit inter nos, Fiat habitatio eius deſerta, & nõ ſit qui inhabitet in ea, & epiſcopatũ eius accipiat alter. Adimpletionẽ* eorũ ex his quę à Dauid dicta ſunt, faciẽs. Rurſus cùm Spiritus ſanctus deſcẽdiſſet in diſcipulos, vti omnes prophetarent & loquerẽtur linguis: & quidã irriderẽt eos quaſi à muſto ebrios, dixit Petrus, Nõ ebrios quidẽ [illos] eſſe, cùm ſit hora tertia diei, eſſe autem hoc quod dictum eſt per Prophetam. Erit in nouiſſimis diebus (dicit Dominus) effundam de Spiritu meo in omnem carnem, & prophetabunt. Deus igitur qui per Prophetam promiſit miſſurum ſe Spiritum ſuum in humanum genus, ipſe & miſit ei, & ipſe Deus à Petro annũciatur ſuam promiſſionem adimpleſſe. Viri enim (inquit Petrus) Iſraelitæ, audite ſermones meos: Ieſum Nazarenũ virum approbatum à Deo in vobis, virtutibus & prodigiis & ſignis quæ fecit per ipſum Deus in medio veſtrũ, quemadmodum ipſi ſcitis: hunc definito conſilio & præſcientia Dei, traditum per manus iniquorum affigentes interfeciſtis: quem Deus excitauit ſolutis doloribus inferorum: quoniam non erat poſſibile teneri eum ab eis. Dauid enim dicit in ipſum, Prouidebam Dominum in conſpectu meo ſemper, quoniam à dextris mei eſt* ne mouear. Propter hoc lætatum eſt cor meũ, & exultauit lingua mea, inſuper & caro mea requieſcet in ſpe. Quoniã nõ derelinques animã meã in inferno, neque dabis ſanctũ tuũ videre corruptionẽ. Dehinc rurſum fiducialiter illis dicit de patriarcha Dauid, quoniã mortuus eſt, & ſepultus, & ſepulchrũ eius ſit apud eos, vſque in hũc diẽ. Propheta autẽ (inquit) cùm eſſet, & ſciret quoniã iureiurãdo ei iurauit Deus, de fructu vẽtris eius * ſederet in throno eius, prouidẽs locutus eſt de reſurrectione Chriſti, quoniã neque derelictus eſt apud inferos, neque caro eius vidit corruptionẽ. Hũc Ieſum (inquit) excitauit Deus, cuius nos omnes ſumus teſtes: qui dextera Dei exal-

De Ieſu chriſti morte, deſcenſu ad inferos, & Reſurrectione.

Pſal. 15.

Pſal. 131.

*oportet.

*Apoſtolorum.

*vt non.

*ſedere.

*cœlos. Dei exaltatus, repromissionem sancti Spiritus accipiens à patre effudit donationem hanc, quam vos nunc videtis & auditis. Non enim Dauid ascendit in * cœlum, dicit autẽ ipse, Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dexterã meam, quoadusque ponam inimicos tuos subpedaneum pedum tuorum. Certissimè ergo sciat omnis domus Israël, quoniam & Dominum eum, & Christũ Deus fecit hunc Iesum, quem vos crucifixistis. Cùm dixissent ergo turbæ, Quid ergo faciemus? Petrus ad eos ait, Pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine Iesu in remissionem peccatorum, & accipietis donũ Spiritus sancti. Sic non alium Deum, nec aliam plenitudinem annuntiabant Apostoli, nec alterum quidem passum, & resurgentem Christum, alterum verò qui sursum volauerit, & impassibilis perseuerauerit, sed vnum & eundem Deum patrem, & Christum Iesum qui à mortuis resurrexit, & eam quæ in eum [est] fidem annunciabant his qui non credebant in filium Dei, & ex Prophetis cohortabãtur eos, quoniam eum quem promisit se Deus missurũ Christum, misit Iesum, quem ipsi crucifixerũt, quem Deus excitauit. Rursus cùm Petrus simul cum Ioanne vidisse eum qui à natiuitate claudus erat ante portam templi quæ dicitur speciosa, sedentem & petentẽ Eleemosynam, dixit ei, Argentum & aurum non est mihi: quod autem habeo, hoc tibi do. In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula. Et statim eius cõfirmati sunt gressus & plantę, & ambulabat, & introiuit cum ipsis in templũ, ambulans & [2] saliens & glorificãs Deum. Multitudine autem vniuersa collecta ad eos propter inopinatum factum, Petrus dixit eis, Viri Israelitæ, quid miramini in hoc, & nos quid intuemini, quasi nostra virtute fecerimus hunc ambulare? Deus Abrahã, Deus Isaac, & Deus Iacob, Deus patrũ nostrorum, glorificauit filium suũ, quem vos quidẽ tradidistis in iudicium, & negastis ante faciem Pilati, cùm remittere eum vellet. Vos autem sanctum & iustum aggrauastis, & petistis virum homicidam donari vobis, ducem autem vitæ occidistis: quẽ Deus excitauit à mortuis, cuius nos testes sumus, & in fide nominis eius, hunc quem videtis & scitis, confirmauit nomen eius, & fides quæ est per ipsum, dedit ei incolumitatem coram vobis omnibus. Et nunc fratres scio quoniam secundùm ignorantiam fecistis nequam. Deus autem * quæ prædixit ore omnium Prophetarum pati Christum suũ, adimpleuit. Pœnitentiam igitur agite & cõuertimini, vti deleantur peccata vestra, [4] & veniant vobis tempora refrigerij [à facie] Domini, & mittat præparatum vobis Iesum Christum, quem oportet quidem cœlũ suscipere vsque ad tempora dispositionis omniũ quę locutus est ei Deus per sanctos Prophetas suos. Moyses quidẽ dicit ad patres nostros, quoniam Prophetã excitabit vobis Dominus Deus * noster ex fratribus * nostris, quemadmodum me, ipsum audietis in omnibus quęcũque locutus fuerit ad vos. Erit autem omnis anima quæcũque nõ audierit Prophetã illum, peribit de populo. Et omnes à Samuel & deinceps, & omnes quotquot locuti sunt, annunciauerũt dies istos. Vos estis filij Prophetarũ & Testamenti quod Deus disposuit ad patres nostros, dicens ad Abraham, [&] in semine tuo benedicentur omnes tribus terræ. Vobis primùm Deus excitans filiũ suũ misit benedicentem vos, vt cõuertat se vnusquisque à nequitiis suis. Manifestã ergo præconationem Petrus cum Ioanne præconauit eis, repromissionẽ quã fecit Deus patribus per Iesum adimpletã euangelizans. Non quidẽ alterũ Deũ annũtians, sed filiũ Dei, qui & homo factus est & passus, in agnitionẽ adducens Israël, & in Iesu resurrectionẽ quæ à mortuis annuntians, & significans quoniã omnia quæ Prophetæ annuntiauerũt de passione Christi, hæc adimpleuit Deus. Propter quod rursus conuocatis principibus sacerdotũ, fiducialiter Petrus dixit ad eos, Principes populi & seniores Israëlitæ, si nos hodie redarguimur à vobis in benefacto hominis infirmi, in quo hic * sanatus est, cognitũ sit omnibus vobis & omni populo Israël, quoniam in nomine Iesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quẽ Deus excitauit à mortuis, in hoc hic astat in conspectu vestro sanus. Hic est lapis preciosus * reprobatus à vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli. Et nõ est aliud nomen sub cœlo, quod datum sit hominibus, in quo oporteat saluari nos. Sic Apostoli non Deũ mutabant sed Christũ annuntiabãt populo esse Iesum qui crucifixus est, quem Deus excitauit, qui Prophetas misit, idem Deus excitauit, & salutem in eo dedit hominibus. Confusis igitur & per curationem, (annorum enim, inquit Scriptura, plusquam XL. erat homo in quo factum est signum curationis) & per doctrinam Apostolorum & Prophetarum expositionem, cùm emisissent summi sacerdotes Petrum & Ioannem, & reuersi essent ad

Marginal notes (left): *qui. — *vester. *vestris. — *saluatus. — *spretus.

Marginal notes (right): Ascensio Christi in cœlum. Psal. 109. — Pœnitentia. Baptismus. Remissio peccatorũ. — Vnũ Deũ & vnicum Christum docuerunt Apostoli. — Act. 3. — Petri concio ad Iudæos. — Mat. 27. Mar 15. Luc. 23. Io. 18. — Pœnitentia. Remissio Peccatorũ. — Mosis de Christo prophetia. Deuter. 18. — Gene. 12. — Act 4. — Psal 117. Apostoli non Deum mutauerũt, sed Christũ annunciauerunt.

reliquos coapostolos & discipulos Domini, id est in Ecclesiam, & enarrassent quæ fuerãt facta, & quemadmodum fiducialiter egissent in nomine Iesu. Audientes (inquit) tota Ecclesia, vnanimes extulerunt vocem ad Deum, & dixerunt, Domine, tu es Deus qui fecisti cœlum & terram & mare & omnia quæ in eis sunt, qui per Spiritum sanctum ore Dauid patris nostri, pueri tui, dixisti, Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, & principes congregati sunt in vnum, aduersus Dominum, & aduersus Christum eius. Conuenerunt enim [verè] in hac ciuitate aduersus sanctum filium tuum Iesum quem vnxisti, Herodes & Pontius Pilatus, cum gentibus & populis Israel, facere quæcunque manus tua & voluntas tua prædestinauerat fieri. Hæ voces Ecclesiæ, ex qua habuit omnis Ecclesia initium. Hæ voces ciuitatis magnæ noui testamenti ciuiũ. Hæ voces Apostolorum, hæ voces discipulorum Domini, eorum qui post assumptionem Domini per Spiritum & perfecti extiterunt, & inuocauerunt Deum qui fecit cœlum & terram, [& mare,] qui per prophetas annũtiatus est, & eius filius Iesus, quem vnxit Deus, & alterum autem nescientes. Non [enim] erat ibi tunc Valentinus, nec Marcion, nec reliqui sui, vel eorum qui assentiunt eis euersores. Propter quod [&] exaudiuit eos factor omnium Deus. Commotus est enim (inquit) locus, in quo erant collecti, & repleti sunt omnes Spiritu sancto, & loquebãtur Verbum Dei cum fiducia, omni volenti credere: Virtute enim magna (inquit) reddebant testimoniũ Apostoli resurrectionis Domini Iesu, dicentes ad eos, Deus patrum nostrorum excitauit Iesum, quem vos apprehendistis, & interfecistis suspendentes in ligno: hunc Deus principem & Saluatorem exaltauit gloria sua, dare pœnitentiam Israël, & remissionem peccatorum: & nos in eo testes sumus sermonum horum, & Spiritus sanctus quem dedit Deus credentibus ei. Omni quoque die (inquit) in templo & in domo non cessabant docẽtes & euangelizantes Christum Iesum filium Dei. Hæc enim erat salutis agnitio, quæ perfectos ad Deum efficit eos, qui cognoscunt filij eius aduentum. Quoniam autem * impudentes quidam eorum dicunt, apud Iudæos præconantes Apostoli, non poterant alterum eis Deum annuntiare præter eum, qui creditus fuerat ab ipsis: dicimus ad eos, quoniam si secundùm olim insitam opinionem hominibus loquebantur Apostoli, nemo ab his cognouit veritatem, multo autem prius à Domino, etenim ipsum sic locutum dicunt. Nec hi ergo ipsi veritatem sciunt, sed* sententia eorum de Deo cùm esset talis, exceperant doctrinam quemadmodum audire poterant. Secundùm [hunc] igitur sermonem, apud neminem erit regula veritatis, sed omnes discipuli omnibus imputabunt, quoniam quemadmodum vnusquisque sentiebat, & quemadmodum capiebat, sic sermo ad eum factus est. Superfluus autem & inutilis aduentus Domini parebit, si quidem venit permissurus & seruaturus vniuscuiusque olim insitam de Deo opinionem. Adhuc etiam & multo durius erat, [quem hominem] viderant Iudæi & cruci affixerant, annuntiare hunc esse Christum filium Dei, æternum ipsorum regem. Non igitur iam secundùm pristinam eorum opinionem loquebantur ad eos. Qui enim in faciem interfectores eos esse Domini dicebant, multo magis fiducialiter eum patrem, qui super Demiurgum est & [ipsi] annuntiarent, & non id quod [putabat] vnusquisque: & multominus erat peccatum, siquidem superiorem Saluatorem, ad quem ascendere eos oporteret quoniam esset impassibilis, nõ affixissent cruci. Quemadmodũ enim gẽtibus nõ secũdùm sententiã illorũ loquebãtur, sed cũ fiducia dicebãt quoniã dij ipsorũ nõ essent dij, sed idola dæmoniorũ: simili modo & Iudæis annũciassent, si alterũ maiorẽ & perfectiorẽ scissent patrẽ, non annũciantes, neque augentes eorũ nõ verã de Deo opinionẽ. Ethnicorum autẽ soluentes errorẽ, & auferẽtes [eos] à suis diis, nõ vtique alterũ eis inferebãt errorẽ, sed auferẽtes eos qui nõ erant dij, eũ qui solus erat Deus & verus pater ostenderũt. Ex verbis Petri igitur, quæ fecit in Cęsarea ad Corneliũ Centurionẽ, & eos qui cũ [eo] erãt Gẽtiles, quib⁹ primò enarratus est sermo Dei, cognoscendũ est [nobis] quę annũciabant Apostoli, & qualis fuit prędicatio ipsorũ, & quã habuerũt de Deo sententiã. Erat enim [inquit] Cornelius hic religiosus & timẽs Deũ cum tota domo sua, & faciens Eleemosynas multas in populo, & orãs Deũ semper. Vidit ergo circa horã nonã diei, Angelũ Dei intrantẽ ad se, & dicentẽ, Eleemosynæ tuæ ascenderũt in recommemorationẽ in conspectu Dei, Propter quod mitte ad Simonem, qui vocatur Petrus. Petrus autem cùm vidisset reuelationem, in qua respõdit ad eum cœlestis vox, Quæ Deus emũdauit, tu ne cõmune dixeris, hoc ideo, quoniam

Ecclesiæ preces, & gratiarum Actiones. Acto. 4.

Psal. 2.

Acto. 4.

Apostoli testes resurrectionis Domini nostri.

Refutatio Gnosticæ Sycophantiæ. Supra lib. 3. cap. 5.

Vnicum & verũ Deũ, Christúmque filium eius annunciabant Apostoli.

Act. 10. Acta Petri & Cornelij Centurionis. Eleemosynæ. Oratio. Angelus.

* imprudentes.

* scientia

quoniã qui per legem inter munda & immunda distinxit Deus, hic emũdauit gentes per sanguinem filij sui, quem & Cornelius colebat: ad quem Petrus veniens dixit, In veritate comperi quoniam non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente, qui timet eum, & operatur iustitiam, acceptabilis ei est. Manifestè significans, quoniã quem antea Deum timebat Cornelius, quem per Legem & Prophetas audierat, propter quem & eleemosynas faciebat, hic in veritate est Deus. Deerat autem ei agnitio: propter quod adiecit, Vos scitis quòd factum est Verbũ per omnem Iudæam. Incipiens enim à Galilæa post baptismũ [quod] prędicauit Ioannes Iesum à Nazareth, quemadmodũ vnxit eum Deus Spiritu sancto & virtute: ipse circuiuit benefaciens & curãs omnes qui oppressi erant à Diabolo, quoniam Deus erat cum eo. Et nos testes sumus omniũ eorũ quæ fecit in regione Iudæorum & in Hierusalem, quem & interfecerunt suspendentes in ligno: hunc Deus excitauit tertia die, & dedit eum manifestum fieri, non omni populo, sed testibus nobis prædestinatis * ab eo, qui cum eo & manducauimus & bibimus post resurrectionem à mortuis. Et præcepit nobis annunciare populo & testificari, quoniam ipse est prædestinatus à Deo iudex viuorum & mortuorum. Huic omnes Prophetæ testimonium reddunt, remissionem peccatorum accipere per nomen eius omnem credentem in eum. Filium ergo Dei quem ignorabant homines, anũtiabant Apostoli & aduentum eius, his qui antè instructi erant de Deo, sed non alterum Deum inferebant. Si enim tale aliquid sciret Petrus, liberè gẽtibus prędicasset alterum quidem Iudæorum, alterum autem Christianorum esse Deũ, qui quidem propter visionem Angeli conterriti omnes, * quæcũque eis dixisset, credidissent. ex verbis autem Petri manifestum est, quoniam præcognitum quidem eis Deum custodiuit, filium autem Dei Iesum Christũ esse testificatus est ipsis, iudicem viuorũ & mortuorum, in quo baptizari eos iussit in remissionem peccatorum: & non tantùm hoc, sed & Iesum Christum esse filium Dei testificatus est, qui & vnctus Spiritu sancto, Iesus Christus dicitur. Et est hic idẽ ex Maria natus, quemadmodum Petri continet testificatio. An nũquid perfectam tunc cognitionem nondum habebat Petrus, quam postea adinuenerunt hi? Imperfectus igitur secundùm hos Petrus, imperfecti autẽ & reliqui Apostoli, & oportebit eos reuiuiscentes, horum fieri discipulos, vt & ipsi perfecti fiant. Sed & hoc quidem ridiculum est. Arguuntur verò isti non quidem Apostolorum, sed suæ malæ sententiæ esse discipuli. Propter hoc autem & varię sententiæ sunt vniuscuiusque eorum recipientes errorem quemadmodum capiebat. Ecclesia verò per vniuersum mundum ab Apostolis firmum habens initium, in vna & eadem de Deo, & de filio eius perseuerat sententia. Philippus autem rursus spadoni reginæ Æthiopum reuertẽti à Hierosolymis, & legenti Esaiam Prophetã, solus soli, quem annuntiauit? Nónne eum de quo dixit propheta? Tanquã ouis ad occisionem ductus est, quemadmodũ agnus ante tondentẽ se sine voce, sic nõ aperuit os suũ: natiuitatem eius quis * enarrauit? quoniã tolletur à terra vita eius: hunc esse Iesum, & impletã esse in eo Scripturã, quemadmodũ ipse eunuchus credens, & statim postulans baptizari dicebat, Credo filiũ Dei esse Iesum, qui & [6] missus est in regiones Æthiopię, prædicaturus hoc quod ipse crediderat, Deũ quidem vnum per prophetas prædicatũ, huius verò filium fecisse secundùm hominẽ aduentũ, & vt ouem ad victimã ductum, & reliqua quæcunque Prophetæ dicunt de eo. Paulus quoque & ipse posteaquam de cœlo locutus est ad eum Dominus, & ostendit quoniam suum Dominũ persequeretur, persequens discipulos eius, & misit Ananiam ad eum, vt iterũ videret & baptizaretur: In synagogis (ait) in Damasco prędicabat cũ omni fiducia Iesum, quoniã hic est Christus filius Dei. Hoc est mysteriũ quod dicit per reuelationem manifestatũ sibi, quoniã qui passus est sub Pontio Pilato, hic Dominus est omniũ, & rex [omniũ] & Deus & iudex, ab eo qui est omniũ Deus, accipiens potestatẽ, quoniam subiectus factus est vsque ad mortem, mortem autẽ crucis. [Et] quoniam hoc verũ est, Atheniensibus euangelizans in Ariopago, vbi Iudæis nõ assistentibus, licebat ei cum fiducia verum prædicare Deum, dixit eis, Deus qui fecit mundũ & omnia quæ in eo sunt, hic cæli & terræ Dominus existens, non in manufactis templis inhabitat, nec à manibus humanis tractatur, tanquam alicuius indigens, cùm ipse omnibus dederit vitam & spiritum, & omnia fecerit, qui fecit ex vno sanguine omne genus hominũ inhabitare super faciem totius terræ, præfiniẽs tempora secundùm determinationẽ inhabitationis eorum, quærere illud quod est diuinũ, si quo modo tractare possint illud

Margin notes:
- Act.10.
- * à Deo.
- * quodcunque.
- Vnus Deus Iudæorum, Christianorum, & gentium.
- Ecclesiæ vniuersæ sententia vna de Deo, & Christo.
- Act.8.
- Isa.53.
- Infra lib. 4 cap. 40.
- Eunuchus æthiops suæ gentis Apostolus factus est.
- * enarrabit?
- Act.9.
- Paulus Iesum Christũ vbique prædicauit.
- Philip.2.
- Act.17.

aut inuenire, quamuis etiam non longè sit ab vnoquoque nostrum: in ipso enim viuimus, mouemur, & sumus, & quemadmodum [7] quidam secundùm vos dixerunt, Huius enim & genus sumus. Genus igitur cùm simus Dei, non oportet nos putare id quod est diuinũ, simile esse auro vel argento, vel lapidi per artem vel concupiscentiam hominis deformato. Tempora ergo ignorantiæ despiciens Deus, nunc præcepit hominibus omnibus vbique pœniteri in ipsum, quoniam constituit diem iudicari orbem terræ in iustitia, in viro Iesu, in quo statuit fidem, excitans eum à mortuis. Hoc autem in loco non solùm factorẽ mundi Deum eis annunciat non assistentibus Iudæis, sed & quoniam vnum genus humanum fecit inhabitare super omnem terram. Quemadmodum & Moyses ait, Quando diuisit Altissimus gentes, quemadmodum dispersit filios Adam, statuit terminos gentium secundùm numerum [8] Angelorum Dei. Populum autem qui * credit Deo, iam non esse sub Angelorum potestate, sed sub Domini. [Facta est enim portio Domini] populus eius, Iacob, funiculum hæreditatis eius, Israel. Et iterum Lystris Lyciæ cùm esset Paulus cum Barnaba, & à natiuitate claudum in nomine Domini nostri Iesu Christi ambulare fecisset, & cùm turba honorare eos vellet quemadmodum Deos, propter admirabile factum, ait eis, [Nos] similes vobis sumus homines, euangelizantes vobis [9] vti ab eis vanis simulachris conuertamini ad] Deum viuum, qui fecit cœlum & terram & mare, & omnia quæ in eis sunt: qui in præteritis temporibus permisit omnes gentes abire vias suas, quanquam non sine testimonio semetipsum reliquit, benefaciens, de cœlo dans [vobis] pluuias & tẽpora fructifera, adimplens cibo & hilaritate corda * nostra. Quoniam autem his annuntiationibus eius omnes epistolæ consonant, ex ipsis epistolis ostendimus apto in loco exponentes Apostolum: nobis autem conlaborantibus his ostensionibus quæ ex Scripturis sunt, & quæ multifariè dicta sunt, breuiter & compendiosè annuntiantibus, & tu cum magnanimitate intende eis, & non longiloquium putare, hoc intelligens quoniam ostensiones quæ sunt in Scripturis, non possunt ostendi, nisi ex ipsis Scripturis. Stephanus autem iterum qui electus est ab Apostolis primus * diaconus, qui & primus ex omnibus hominibus sectatus est vestigia martyrij Domini, propter Christi confessionem primus interfectus, fiducialiter loquens populo, & docẽs eos dicens, Deus gloriæ visus est patri nostro Abrahæ, & dixit ad eum, Exi de terra tua & de cognatione tua, & veni in terram quã demonstrabo tibi: & transtulit illum in terram hanc, quam nunc & vos inhabitatis, & nõ dedit ei hæreditatem in ea nec gressum pedis, sed promisit dare ei in possessionem eam, & semini eius post eum. Locutus est autem sic Deus ad eum, quoniam erit semen eius peregrinum in terra aliena, & in seruitutem redigentur & vexabuntur annis quadringentis, & gentem cui seruient, iudicabo ego, dicit Dominus. Et postea exient & seruient mihi in isto loco, & dedit ei testamentum circuncisionis, & sic generauit Isaac. Et reliqua autem verborum eius eundem Deum annuntiant, qui fecit cum Ioseph & cum patriarchis, qui & colloquutus est Moysi, & omnem Apostolorum doctrinam vnum & eundem Deum annuntiasse, qui transtulit Abraham, qui promissionem hæreditatis ei fecit, qui testamentum circuncisionis apto tempore dedit, qui ex Ægypto vocauit semen eius seruatum manifestè per circuncisionem: in signo enim dedit eam, vt non similes essent Ægyptiis. Hunc factorem omnium: hunc patrem Domini nostri Iesu Christi, hunc Deum claritatis ex ipsis sermonibus & Actibus Apostolorum volentes discere possunt, & contemplari, quoniã vnus hic Deus super quem alius non est. Si autem erat super hunc alius Deus, ex abundãti per comparationem diceremus, hic illo melior est. Melior enim ex operibus apparet, quemadmodum & prædiximus, & cùm illi nullum patris sui opus habeant ostendere, hic solus ostenditur Deus. Si quis autem ægrotans circa quæstiones, ea quæ ab Apostolis de Deo dicta sunt allegorizanda existimat, prædictos sermones nostros discutiat, in quibus vnum Deum conditorem & factorem omnium ostendimus, & ea quæ ab illis dicuntur destruximus & denudauimus: & inueniet consonantes eos Apostolorum doctrinæ, & sic habere quemadmodum docebant & persuadebantur, quoniam vnus est fabricator omnium Deus: & cùm repulerit à sententia sua tantum errorem, & eam quæ est aduersus Deum blasphemiam, & à semetipso inueniet rationem, cognoscens & eam quæ est secundùm Moysem legem & gratiam noui testamenti, [10] vtraque apta temporibus, ad vtilitatẽ humani generis ab vno & eodem præstita Deo. Omnes enim qui sunt malæ sententiæ, moti ab

Deus vnus, mundi fabricator. *Deut. 32.* *Act. 14.* *Psal. 145.* *Apo. 14.* μακροθυμία. μακρολογία. *Act. 7.* *Stephanus protomartyr vnum vtriusque testamenti Deum, qui & Christũ promiserit, docebat.* *Li. 2. ca. 53.*

* credidit Deum. * vestra. * diaconorum.

moti ab ea legislatione, quæ est secundùm Moysem, dissimilem eam & contrariam Euangelij doctrinæ arbitrantes, iam non sunt conuersi, vti differentiæ vtriusque testamenti inquirerent causas. Deserti igitur cùm sint à paterna dilectione, & inflati à Satana, conuersi in Simonis magi doctrinam, abstiterunt sententiis ab eo qui est Deus, & putauerũt quòd à Semetipsis plus inuenissent quàm Apostoli, alterum Deum adinuenientes. Et Apostolos quidem adhuc quæ sunt Iudæorum sentientes, annunciasse Euãgelium, se autem syncериores & prudentiores Apostolis esse. Vnde & Marcion, & qui ab eo sunt, ad intercidẽdas conuersi sunt Scripturas,[11] quasdam quidem in totum non cognoscentes, secundum Lucam autem Euangelium & Epistolas Pauli decurtantes, hæc sola legitima esse dicunt, quæ ipsi minorauerunt. Nos autem etiam ex his quæ adhuc apud eos custodiuntur, arguemus eos donante Deo, in altera conscriptione. Reliqui verò omnes falso scientiæ nomine inflati, Scripturas quidem confitentur, interpretationes verò conuertunt, quemadmodum ostẽdimus in primo libro. Et quidem hi qui à Marcione, [sunt] statim [12] blasphemant fabricatorem, dicentes eum malorum * fabricatorem, propositum initij sui intolerabiliorem habentes, duos naturaliter dicentes deos, distantes inuicem, alterum quidem bonum, alterum autem malum. Hi autem qui sunt à Valentino nominibus honestius vtentes, & patrem & Dominum, & Deum hunc qui est fabricator ostẽdentes, propositum siue sectam blasphemiorem habent, neque ab aliquo ex his quæ sunt intra plenitudinem Æonibus dicentes eum emissum, sed ab ea labe quæ extra pleroma expulsa [est.] Hæc autem omnia contulit eis Scripturarum & dispositionis Dei ignorantia. Nos autem & causam differentiæ testamentorum, & rursum vnitatem & consonantiam ipsorum, in his quæ deinceps futura sunt, referemus. Quoniam autem & Apostoli & [13] discentes ipsorum sic docebant, quemadmodũ Ecclesia prædicat, & sic docentes perfecti fuerunt, propter quod [&] euocabantur ad perfectum. Stephanus hæc docens adhuc cùm super terrã esset, vidit gloriam Dei, & Iesum ad dexteram: & dixit, Ecce, video cœlos apertos, & filium hominis stantem à [14] dexteris Dei. Et hæc dixit, & lapidatus est, & sic perfectam doctrinam adimpleuit, per omnia martyrij magistrum imitans, & postulans pro eis qui se interficiebant, & dicens, Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Sic erant perfecti, qui vnum & eundem Deum ab initio vsque ad finem variis dispositionibus assistẽtem humano generi sciebant, quemadmodum ait Osee Propheta. Ego visiones [15] impleui, & in manibus Prophetarum assimilatus sum. Qui ergo vsque ad mortem tradiderũt animas propter Euangelium Christi, quomodo poterant secundùm insitam opinionem hominibus loqui? Quod ipsum si fecissent, non paterentur, sed quoniã contraria his qui non assentiebant veritati prædicabant, ideo & passi sunt. Manifestum est ergo quoniam non derelinquebant veritatem, sed cum omni fiducia Iudæis & Græcis prædicabant. Iudæis quidem Iesum, eum qui ab ipsis crucifixus est, esse filium Dei, iudicem viuorum & mortuorum, à patre accepisse æternum regnum in Israel, quemadmodum ostendimus: Græcis verò vnum Deum qui omnia fecit, & huius filium Iesum Christum annunciantes. Manifestius autem hoc ostẽditur ex Apostolorum epistola, quam neque Iudæis neque Græcis, sed ipsis qui ex gentibus in Christum credebant, confirmantes fidem ipsorum miserunt. Cùm enim descendissent quidem à Iudæa in Antiochiam, in qua & primùm omnium discipuli Domini pro fide quam in Christo habebãt, vocati sunt Christiani, & suaderent eis qui crediderant in Dominũ, circuncidi, & reliqua secundùm legis obseruationem perficere: & ascendissent Paulus & Barnabas Hierosolymam ad alteros Apostolos propter hanc quæstionem, & vniuersa Ecclesia conuenisset in vnum. Petrus dixit eis, Viri fratres, vos scitis quoniam à diebus antiquis in vobis Deus elegit, vt ex ore meo audirent gentes verbum Euangelij, & crederẽt, & cordis inspector Deus testimonium perhibuit eis, dans eis Spiritum sanctum, sicut & nobis, & nihil discreuit inter nos & ipsos, emundans per fidem corda illorum. Nunc igitur quid tentatis [Deum,] imponere iugum super ceruicem discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos valuimus portare? sed per gratiã Domini nostri Iesu Christi credimus nos posse saluari, quomodo & illi. Post quem Iacobus dixit, Viri fratres, Simon retulit quemadmodum Deus excogitauit accipere ex gentibus populum nomini suo, & sic cõueniunt sermones prophetarum, sicut scriptum est, Post hæc reuertar, & reædificabo tabernaculum Dauid quod cecidit, & disturbata eius

Hæretici deserti à Deo, & inflati à Satana: impudenter Apostolis sese præferunt, & Scripturas decurtant.

* factorẽ.

Marcion blasphem⁹, Deum malorum authorem, dicebat.

Act. 7.

Osee 12. 10.

Martyres qua de causa extremis suppliciis affecti sunt.

Ex orationibus & epistola Synodi Hierosolymitanæ superiora probat.

Act. 15. Petri oratio in Synodo.

Iacobi oratio.

ædificabo, & erigam illud, vti requirant reliqui hominum Dominum, & omnes gentes in quibus inuocatum est nomen meum super eos, dicit Dominus faciens hæc. Cognitum à seculo est Deo opus eius, propterea ego secundùm me iudico, non molestari eos qui ex gentibus conuertuntur ad Deum, sed præcipiendum eis vti abstineant à vanitatibus idolorum, & à [16] fornicatione, & à sanguine: & quæcunque nolunt sibi fieri, aliis ne faciant. *Epistola Synodalis.* Et cùm hæc dicta essent, & omnes consensissent, scripserunt eis sic. Apostoli & presbyteri fratres, his qui sunt in Antiochia & Syria & Cilicia fratribus ex gentibus, salutem. Quoniam audiuimus, quia ex nobis quidam exeuntes turbauerunt vos sermonibus, destruentes animas vestras, quibus non præcepimus, dicentes, Circuncidimini & seruate Legem, placuit nobis conuenientibus in vnum, electos viros mittere ad vos cum dilectissimis nostris Barnaba & Paulo, hominibus qui tradiderunt animam suam pro nomine Domini nostri Iesu Christi. Misimus igitur Iudam & Sileam, & ipsos per sermonem annũciantes nostram sententiam. Placuit enim sancto Spiritui & nobis, nullum amplius vobis pondus imponere, quàm hæc quæ sunt necessaria, vt abstineatis ab Idolothytis, & sanguine, & fornicatione: & quæcunque non vultis fieri vobis, aliis ne faciatis: à quibus custodiẽtes vos ipsos, bene [agetis,] ambulantes in Spiritu sancto. Manifestum est igitur ex his omnibus, quoniam non alterum patrem esse docebant, sed libertatis nouum Testamentum dabant his, qui nouè in Deum per Spiritum sanctum credebant. Ipsi autem ex eo quòd quærerẽt an oporteret circuncidi adhuc discipulos nécne, manifestè ostenderunt non habuisse se alterius Dei contemplationem. Cæterùm non talem timorem circa primum habuissent Testamentũ, vt nec [17] cum ipsis Ethnicis] quidem conuesci vellent. Nam & Petrus quãuis ad catechisandos eos missus esset, & tali visione conterritus fuisset, cum timore tamen multo locutus est ad eos dicens, Ipsi scitis quoniam non est fas viro Iudæo * coniungi aut ** adiũgi.* *Act.10.* conuenire cum allopylo: mihi autem Deus ostendit, neminem communem aut immundum dicere hominem: quapropter sine contradictione veni: his sermonibus significans quoniam non abisset ad eos, nisi * missus fuisset. ** iussus.* Sic neque baptisma [quidem] facilè dedisset, nisi Spiritu sancto requiescẽte super eos, prophetantes eos audisset: & propter hoc dixit, Nun quis aquam vetare potest ad baptizandum hos, qui Spiritum sanctum acceperunt, quemadmodum & nos? suadens simul his qui secum erant, & significans quoniam nisi Spiritus sanctus super eos requieuisset, existeret qui eos prohiberet à baptismate. Hi autem qui circa Iacobum Apostoli, gentibus quidem liberè agere permittebant, concedentes nos Spiritui Dei. Ipsi verò scientes eundem esse Deum, perseuerabant in pristinis obseruationibus, ita vt & Petrus quoque timens ne culparetur ab ipsis, antè manducans cum gentibus, propter visionem & propter Spiritum sanctum qui requieuerat super eos, cùm tamen aduenissent quidam ab Iacobo, separauit se, & non manducauit cum eis: hoc ipsum autẽ dixit Paulus & Barnabam fecisse. Sic Apostoli quos vniuersi *Gal.2.* actus, & vniuersæ doctrinæ Dominus testes fecit (vbique enim simul cum eo assistentes *Lex & Euangeliũ ab vno Deo.* inueniuntur Petrus & Iacobus & Ioannes) religiosè agebant circa dispositionem Legis, quæ est secũdùm Moysem, ab vno & eodem significãtes esse Deo. Quod quidem [18] non fecissent] secundùm quæ prædiximus, si præter eum qui Legis dispositionem fecit, alterum patrem à Domino didicissent.

ANNOTATIONES.

1. Eligere] *Vet.cod.* allegere *vocabulum Iurisconsultis vsitatum, quo in cœtum adiungere, ascribere & quasi cooptare significant. Nam & legi dicebantur, qui in senatorium numerum ascribebãtur. Suetonius:* Instanti sæpius vt ciuitate donatum in Decurias allegeretur, Tiberius negauit se allecturum. *Vlpianus de Decur. lege Generaliter:* Allegi est per electionem in ordinẽ assumi. *Vtitur eodem Lucifer Calaritanus, lib.1. pro S. Athanasio.*

2. Saliens] *Cùm sanus factus fuit, semel exiliit, postea verò identidem saliit, illud Græcè dictum est* ἐξαλλόμενος, *hoc autem* ἁλλόμενος, *quod rectè animaduertit Irenæus, vt etiam obseruat illic Erasmus.*

3. Aggrauastis] *Græcè* ἠρνήσασε, *quod cum veteri interprete passim omnes conuertunt, negastis.*

4. Et veniant vobis] *Paulò aliter hunc locum exprimunt & litera Græca & editio vulgata: Tertull. lib. de Resur. car.* Vt tempora vobis superueniant refrigerij ex persona Dei: *quæ non multum recedunt ab Irenæi lectione.*

5. Quem hominem] *Deleuimus* quemadmodũ: *infra quoque pro* ipsis, ipsi: *pro* putabant, putabat: *& pro* vobis, nobis *reposuimus authoritate vet.cod.*

6. Missus est in regiones Æthiopiæ] *Vt hunc locum ex*

locum ex Irenæo mutuati sunt postea Eusebius lib.2.Hist. cap.1. & Hieronymus com.in 53.Esa. sic videtur Irenæus eundẽ decerpsisse ex libris Abdiæ, & lib.7.const. Apost.Clementis cap.47. Omnes siquidem vno ore, iisdémque fermè verbis, hunc indigenis suis Christi Euãgelium & baptisma annunciasse vt ei à Philippo traditũ fuerat, adfirmant. Additque Abdias, Matthæum Apostolum in Aethiopiam profectum, ibidem illum inuenisse: Sophronius autem tanto eum studio promulgandæ religionis Christianæ exarsisse testatur, vt in Arabia felici, & Taprobana insula euangelizauerit, ac glorioso certamine Christi nomine obierit.

7. Quidam secundum vos] *Vt hîc omittit mentionem Poëtarum, quæ tamen in codice Græco Lucæ habetur, sic fecit postea & Augustinus, explicans aliquot quæstiones in Epistolam ad Romanos.*

8. Angelorum Dei.] *Versionem Septuaginta sequitur, vt Basilius lib.3. contra Euno; Chrysostomus ho. 60. in Math. Cyrillus in 53.Esa. Ruffinus in Symbo. & plerique Græcorum & Latinorum. Hebraica sic ad verbum reddit Sanctes,* Statuit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israel.

9. Vti ab his vanis] *Septem has voces ex veteri co. adiecimus, quas etiam agnoscit Lucæ contextus Act.14. & linea superiore* Nos, *pro* Nomine *reposuimus.*

10. Vtraque apta tẽporibus] *Augustinus lib.32. cõtra Faustum cap.14. & Epist.5. quæ est ad Marcel. idem explicat venusta similitudine sumpta à medico, qui aliud cras, aliud hodie ægrotis obseruandum præcipit, quandoque etiam prohibens, quod ante præceperat. Origenes idem antea præstiterat, ducta similitudine à matre, quæ nunc mammis suauiter, postea solidiore cibo, liberos pascit, Dialogo 1. contra Marcio.*

11. Quasdam quidem] *Vtramque Epistolam ad Timotheum, & eam, quæ est ad Titum, Marcionem penitus reiecisse scribit lib.5. in eundem Tertull. cæteras eius corruptiones vberrimè suppeditabit Epiphanius contra hæresim 42.*

12. Blasphemant fabricatorem] *Blasphemiam adeo horrendam esse in verum Deum, existimauerũt patres vniuersi, eum cuiusquam mali authorem censere; vt liquet ex hoc loco, & libro altero aduersus Florinum, cui titulum fecit:* Quod Deus non sit author malorũ, *vt nullum nisi sacrilegum, hæc dicere pronunciarint. Prophetarum autem verba Ista:* Non est malum in ciuitate, quod non fecerit Dominus, *Et:* Ego Deus creans mala; *Augustinus interpretatur non de peccato, sed de pœna, Tertullianum sequutus, qui de malo supplicij, non autem delicti, intellexit.* *Lib. de duabus anima. cap. 6. & lib. contra Adimantũ cap.26. & 27.*

13. Discentes] *Hanc vocem pro discipulis & auditoribus, non rarò vsurpat, vt infra ca.16. & 20; quod & Tertull. frequenter fecit lib. de patiẽtia: lib. de carne Christi: lib. de præscript. & lib. de pœnitentia.*

14. A dextris] *Vulgata editio addit,* Virtutis: *sed Græci codices, quos sequitur Irenæus, hanc vocem ignorãt.*

16. Impleui] *Vulgata editio,* Multiplicaui: *cui & consentit Hebraica litera.*

15. A fornicatione] *Nec hîc, nec infra meminit* Suffocatorum, *quod tamen extat apud Græcos: sed & paulò ante addidit:* Super eos, & secundùm me, *quibus penitus carent Græc. co. & editio vulgata.*

17. Cum ipsis] *Vetus co.* Ethnicis: *vtrumque legẽdum proposuimus.*

18. Non fecissent] *Codices ex.* nõ fecisset *habebãt.*

ADVERSVS EOS QVI DICVNT TANTVM Paulum ex Apostolis, cognouisse veritatem.

CAPVT XIII.

EOS autem qui dicunt solum Paulum veritatem cognouisse, cui per reuelationem manifestum est mysterium, ipse Paulus conuincat eos dicens, vnum & ipsum Deum operatum Petro in apostolatu circuncisionis, & sibi in gentes. Ipsius ergo Dei Petrus erat Apostolus, cuius & Paulus. Et quem Petrus in circuncisione annunciabat Deum & Dei filium, hunc & Paulus in gentes. Neque enim vt solum Paulum saluaret venit Dominus noster, nec sic pauper Deus, vt vnum solum haberet Apostolum, qui dispositionem filij sui cognosceret. Et Paulus autem dicens, Quàm speciosi pedes euangelizantium bona, euangelizantium pacem, manifestum facit quoniam non vnus, sed plures erant qui veritatem euangelizabant. Et rursus in [ea] epistola quæ est ad Corinthios, cùm prædixisset omnes qui Deum post resurrectionem viderunt, intulit, Siue autem ego, siue illi, sic annunciamus, & sic credidistis: vnam & eandem prædicationem confitens omnium eorum qui Deum viderunt post resurrectionem à mortuis. Et Dominus autem Philippo volenti patrem videre, respondit, Tanto tempore vobiscum sum, & me non cognouistis? Philippe, qui videt me, videt & Patrem meum. Quomodo tu dicis, Ostende nobis patrem? ego enim in patre, & pater in me est, & amodo cognouistis eum, & vidistis eum. Quibus ergo Dominus testimoniũ dixit, quoniam & cognouerunt in ipso, & viderunt patrem, pater autem veritas, [hos] dicere non cognouisse veritatem, est hominum [1] falsa testantium] & eorum qui alienati sunt à Christi doctrina. Ad quid enim mittebat Dominus duodecim Apostolos ad oues

Non solus Paulus agnouit veritatem. Gal.1.&2.

Ro.9.

1.Cor.15.

Agnitio & professio veritatis, omnibus Apostolis communis fuit.

Ioan.14.

Matth. 10. quæ perierant domus Israel, si veritatem non cognouerunt? Quomodo autem & septuaginta prædicabant, nisi ipsi prius * veritatem prædicationis cognouissent? Aut quomodo Petrus ignorare potuit, cui Dominus testimonium dedit quoniam caro & sanguis non reuelauit ei, sed pater qui in cœlis est? Sicut ergo Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum & Deum patrem, filio quidem adducente eos ad patrem, patre verò reuelante eis filium. Quoniam autem his qui ad Apostolos vocauerunt eum, de quæstione acquieuit Paulus, & ascendit ad eos cum Barnaba in Hierosolymam, non sine causa, sed vt ab ipsis libertas gentilium confirmaretur, ipse ait in ea quæ ad Galatas est epistola. Deinde post XIIII annos ascendi in Hierosolymã cum Barnaba, assumens & Titum. Ascendi autem secundùm reuelationem, & contuli cum eis Euangelium quod prædico inter gentes. Et iterum ait, [2] Ad horam cessimus subiectioni, vti veritas Euangelij perseueret apud vos. Siquis igitur diligenter ex Actibus Apostolorum scrutetur tempus, de quo scriptum est * ascendisse Hierosolymam propter prædictam quæstionem, inueniet eos qui prædicti sunt à Paulo annos concurrentes, * sicut est consonans & velut eadem tam Pauli annunciatio, quàm & Lucæ de Apostolis testificatio.

Margin: Luc. 10. Matth. 16. *Apostoli & discipuli frustra missi essent, nisi veritatē cognouissent.* Gal. 1. Gal. 2. — * virtutē. * ascendit. * sic.

ANNOTATIONES.

1. Falsa testantium] *Ita vetus codex, cuius authoritate loco mouimus* falsum testimonium.

2. Ad horam cessimus] *Ita legunt omnes codices: nunc Pauli litera Græca, & editio vulg. cum negatione:* Neque ad horam cessimus; *sicq́ interpretatur Augustinus, Chrysostomus, Theodo. & Hieron. in posterioribus comment. ad Galatas. At idem ipse in prioribus commentariis, & postmodum Primasius, indicant quædam exemplaria non habere* οὐδὲ, *quod & omittit Ambrosius.*

DE SECTATORE APOSTOLORVM LVCA, & quæ sunt quæ in Euangelio per solum Lucam cognouimus.

CAPVT XIIII.

QVoniam autem is Lucas inseparabilis fuit à Paulo [&] cooperarius eius in Euangelio, ipse facit manifestum, non glorians, sed ab ipsa productus veritate. Separatis enim (inquit) à Paulo Barnaba & Ioanne, qui vocabatur Marcus, & cùm nauigassent Cyprum, nos venimus in Troadem: & cùm vidisset Paulus per somnium virum Macedonem dicentem sibi, Veniens in Macedoniam opitulare nobis, Paule, statim ait, Quæsiuimus proficisci in Macedoniã, intelligentes quoniam prouocauit nos Dominus euangelizare eis. Nauigantes igitur à Troade, direximus nauem in Samothracen: & deinceps reliquum omnem ipsorũ vsque ad Philippos aduentum diligenter significat, & quemadmodum primum sermonem loquuti sunt. Sedentes enim [inquit,] loquuti sumus mulieribus quæ conuenerant, & quínam crediderunt, & quàm multi. Et iterum ait, Nos autem nauigauimus post dies azymorum à Philippis, & venimus Troadem, vbi & commorati sumus diebus septem. Et reliqua omnia ex ordine cum Paulo refert, omni diligentia demonstrans & loca & ciuitates, & quantitatem dierum, quoadusque Hierosolymam ascenderent, & quæ illic contigerint Paulo, quemadmodum vinctus Romam missus est, & nomen centurionis qui suscepit eum, & Patarense nauigium, & quemadmodum naufragium fecerunt, & in qua liberati sunt insula, & quemadmodum humanitatem ibi perceperunt, Paulo curante principem ipsius insulæ, & quemadmodum inde Puteolos nauigauerunt, & inde Romam peruenerunt, & quanto tempore Romæ commorati sunt. Omnibus his cum adesset Lucas, diligenter conscripsit ea, vti neque mendax neque elatus deprehendi possit, eo quòd omnia hæc constarent, & seniorem eum esse omnibus qui nunc aliud docent, neque ignorare veritatem. Quoniam non solùm prosequutor, sed & cooperarius * fuit Apostolorũ, maximè autem Pauli. Et ipse autem Paulus manifestauit in epistolis, dicens, Demas me dereliquit, & abiit Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam: Lucas est mecum solus. Vnde ostendit quòd semper iunctus ei & inseparabilis fuerit ab eo. Et iterum in

Margin: Act. 15. *Lucas Pauli comes assiduus et cooperarius, Gnostica arcana numquam agnouit.* Act. 16. Ibid. Act. 20. 2. Timo. 4. — * fuerit.

iterum in epistola quæ est ad Colossenses ait, Salutat vos Lucas medicus dilectus. Si au- *Coloss. 4.*
tem Lucas quidem, qui semper cum Paulo prędicauit, & dilectus ab eo est dictus, & cum
eo euangelizauit, & creditus est referre nobis Euangelium, nihil aliud ab eo didicit, sicut
ex verbis eius ostensum est, quemadmodum hi qui nunquam Paulo adiuncti fuerunt, glo
*similiter riantur abscondita & inenarrabilia didicisse sacramenta? Quoniam autem Paulus * sim- *Si præ aliis [illegible]*
*docuit. pliciter quæ sciebat, hæc & * docebat, non solùm eos qui cum eo erant, verùm omnes au- *[illegible]*
dientes, se ipse facit manifestum. In Mileto enim conuocatis episcopis & presbyteris, qui *[illegible] lus illa, Lu-*
erant ab Epheso, & à reliquis proximis ciuitatibus, quoniam ipse [1] festinaret] Hierosoly- *cam nõ latuissent.*
mis Pentecosten agere, multa testificans eis, & dicens quæ oporteret ei Hierosolymis
euenire, adiecit, Scio quoniam iam non videbitis faciem meam: testificor igitur vobis *Act. 20.*
hac die, quoniam mundus sum à sanguine omnium. Non enim subtraxi vti non annun-
ciarem vobis omnem sententiam Dei. Attendite igitur & vobis, & omni gregi, in quo vos
Spiritus præposuit episcopos regere Ecclesiam Domini, quam sibi constituit per sangui-
nem suum. Deinde significans futuros malos doctores, dixit, Ego scio quoniam adue-
*meum. nient post discessum * nostrum lupi graues ad vos, non parcentes gregi. Et ex vobisipsis
exurgent viri loquentes peruersa, vti conuertant discipulos post se. Non subtraxi (inquit)
vti non annunciarem omnem sententiam Dei vobis.[2] Sic Apostoli simpliciter & nemini *Quæ à Domino didicerãt Apostoli, ea sine inuidia omnibus tradebant.*
inuidentes, quæ didicerant ipsi à Domino, hæc omnibus tradebant. Si igitur & Lucas
nemini inuidens, ea quæ ab eis didicerat, tradidit nobis, sicut ipse testificatur dicens,
Quemadmodum tradiderunt nobis qui ab initio contemplatores & ministri fuerunt
verbi. Si autem quis refutet & Lucam quasi non cognouerit veritatem, manifestus erit
proiiciens Euangelium, cuius non dignatur esse discipulus. Plurima enim & magis ne-
cessaria Euangelij per hunc cognouimus, sicut Ioannis generationem & de Zacharia hi- *Luc. 1.*
storiam, & aduentum Angeli ad Mariam, & exclamationem Elizabeth, & Angelorum ad *Luc. 1.*
pastores descensum, & ea quæ ab illis dicta sunt, & Annæ & Simeonis de Christo testimo- *Luc. 2.*
nium, & quòd duodecim annorum in Hierusalem relictus sit, & baptismum Ioannis, &
quot annorum Dominus baptizatus sit, & quia in quintodecimo anno Tiberij Cæsa- *Lucas, quæ præcipua capita historiæ, memoriæ mandauerit.*
*percepistis. ris, & in magisterio illud quod ad diuites dictum est, Væ vobis diuites, quoniam * per-
cipitis consolationem vestram. Et væ vobis qui satiati estis, quoniam esurietis: & qui ri-
detis nunc, quia plorabitis. Et væ vobis cùm benedixerint vos homines omnes. Secun-
dùm hæc enim faciebant & pseudoprophetis patres vestri. Et omnia huiusmodi per so- *Luc. 6.*
lum Lucam cognouimus, & plurimos actus Domini per hunc didicimus, quibus &
omnes vtuntur. Et multitudinem piscium, quam concluserunt hi qui cum Petro erant,
iubente Domino, vt mitterent retia. Et illa quæ per octodecim annos passa curata fue-
rat mulier die sabbathorum. Et de hydropico, quem curauit Dominus die sabba-
thorum, & quemadmodum disputauit quòd curauit in hac die. Et quemadmodum *Luc. 5.*
docuit discipulos primos discubitus non appetere. Et quoniam pauperes & debiles vo- *Luc. 14.*
care oportet, qui non habent retribuere. Et qui pulsauit nocte sumere panes, & pro-
pter instantiam importunitatis sumit: & quomodo apud Pharisæum recumbente eo,
peccatrix mulier osculabatur pedes eius, & vnguento vngebat, & quæcunque propter *Luc. 7.*
eam dixit ad Simonem de duobus debitoribus: & de parabola diuitis illius qui reclusit *Luc. 14.*
quæ ei nata fuerant, cui & dictum est, In hac nocte expostulabunt animam tuam à te:
quæ autem præparasti, cuius erunt? Similiter autem & diuitis illius qui vestiebatur pur-
pura, & iocundabatur nitidè, & egenum Lazarum: & eam quam ad discentes suos dixit
responsionẽ, quando dixerũt ei, Adiice nobis fidem. Et eam quæ ad Zachæum publicanũ
facta est confabulationẽ. Et de Pharisæo & Publicano, qui simul adorabant in tẽplo. Et *Luc. 16.*
de decem leprosis, quos simul emundauit in via. Et quoniam de vicis & plateis claudos & *Luc 18.*
cæcos iussit colligi ad nuptias, & parabolã iudicis qui Deum non timebat, quem instantia *Luc. 19.*
viduæ fecit vt vindicaret eam. Et de arbore fici quæ erat in vinea, quæ non faciebat fru-
ctum. Et alia multa sunt quę inueniri possunt à solo Luca dicta esse, quibus & Marcion &
Valentinus vtuntur. Et super hęc omnia post resurrectionẽ in via ad discipulos [suos] quę
loquutus est, [&] quemadmodum cognouerunt eum in fractione panis. Necesse est igitur *Luc. 24.*
& reliqua quæ ab eo dicta sunt, recipere eos, aut & his renuntiare. Non enim conceditur *Aut vniuersum Euangelium [illegible]*
eis ab his qui sensum habẽt, quædam quidem recipere ex his quæ à Luca dicta sunt, quasi

eã recipiendũ aut totum reiiciẽdum, à Gnosticis.

ſint veritatis, quædam verò refutare, quaſi non cognouiſſet veritatem. Etſi quidem refutauerint hi qui à Marcione ſunt, non * habent Euangelium: hoc enim quod eſt ſecundùm Lucam (quemadmodum prædiximus) decurtantes, gloriantur ſe habere Euangelium. Hi verò qui à Valentino ſunt, ceſſabunt à plurimo vaniloquio ſuo: ex hoc enim multas occaſiones * ſubtilis eloquij ſui acceperunt, interpretari audentes malè, quæ ab hoc bene ſunt dicta: aut & reliqua ſuſcipere cogentur intendentes perfecto Euangelio, & Apoſtolorum doctrinæ, oportet eos pœnitentiam agere, vt ſaluari à periculo poſſint.

*habebũt

*ſubtilil loquij.

ANNOTATIONES.

1. Feſtinaret] *Sic habebat vet. cod. ideo eius authoritate deleuimus* feſtinauit.

2. Sic Apoſtoli] *In eos hæc dicuntur, qui Apoſtolos diuerſa & pugnantia pro variis auditoribus annunciaſſe, aut minus inſtructos à Spirituſancto præcones miſſos fuiſſe volebant: quos acerrimè refellit etiam Tertullianus libro De præſcriptionibus numero ſexto & ſeptimo.*

ADVERSVS EOS QVI FRVSTRANtur Paulum Apoſtolum.

CAP. XV.

Qui Lucã probãt, quicquid de Paulo teſtatur, reiicere non poſſunt.

Act 9.

Ibidem.

EAdem autem dicimus iterum & [1] his, qui Paulum Apoſtolum non cognoſcunt, quoniam aut reliquis verbis Euangelij, quæ per ſolum Lucam in noſtram venerunt agnitionem, renuntiare debent, & non vti eis: aut ſi illa recipiunt omnia, habent neceſſitatem recipere etiam eam teſtificationem, quæ eſt de Paulo, dicente ipſo: Primùm quidem Dominũ ei de cœlo locutum, Saule, Saule, quid me perſequeris? Ego ſum Ieſus Chriſtus, quem tu perſequeris: deinde Ananiæ de eo dicente, Vade, quoniam vas electionis mihi eſt iſte, vt portet nomen meum in gentibus & regibus & filiis Iſrael. Ego enim demonſtrabo ei ex ipſo, quanta [oporteat] eum pati propter nomen meum. Qui igitur non recipiunt eum qui ſit electus à Deo, ad hoc vt fiducialiter portet nomen eius, quòd ſit miſſus ad quas prædiximus gentes, electionem Domini contemnunt, & ſeipſos ſegregant ab Apoſtolorum conuentu. Neque enim contendere poſſunt Paulum non eſſe Apoſtolum, quando in hoc ſit electus: neque Lucam mendacem eſſe poſſunt oſtendere, veritatem nobis cum omni diligentia annunciantem: fortaſſis enim & propter hoc operatus eſt Deus plurima Euangelia oſtendi per Lucam, quibus neceſſe * eſt hærere omnes, vti ſequenti teſtificationi eius, quam habet de actibus & doctrina Apoſtolorum, omnes ſequentes, & regulam veritatis inadulteratam habentes, ſaluari poſſint. Igitur teſtificatio eius vera, & doctrina Apoſtolorum manifeſta & firma, & nihil ſubtrahens, neque alia quidem in abſcondito, alia verò in manifeſto docentium.[2] Hoc enim fictorum, & prauè ſeducentium, & hypocritarum eſt molimen, quemadmodum faciunt hi qui à Valentino ſunt. Hi enim ad multitudinem propter eos qui ſunt ab Eccleſia, quos communes Eccleſiaſticos ipſi dicunt, inferunt ſermones, per quos capiunt ſimpliciores, [3] & illiciunt] eos, ſimulantes noſtrum tractatum vt ſæpius audiant: qui * & queruntur de nobis, quòd cùm ſimilia nobiſcum ſentiant, ſine cauſa abſtineamus nos à communicatione eorum, & cùm eadem dicant, & eandeam habeant doctrinam, vocemus illos hæreticos: & cùm deiecerint aliquos à fide per quæſtiones, quæ fiunt ab eis, * necnon contradicentes, auditores ſuos fecerint, his ſeparatim inenarrabile plenitudinis ſuæ enarrant myſterium. Decipiuntur autem omnes, * quia quod eſt in verbis veriſimile, ſe putant poſſe diſcere à veritate. Suaſorius enim & veriſimilis eſt, [&] exquirens fucos error: [4] ſine fuco autem eſt veritas, & propter hoc pueris credita eſt. Et ſi aliquis quidem ex his qui audiunt eos, quærat ſolutiones, vel contradicat eis, hunc quaſi non capientem veritatem, & non habentem de ſuperioribus à matre ſua ſemen affirmantes, in totum nihil dicunt ei, mediarum partium dicentes eſſe illum, hoc eſt Pſychicorum. Si autem aliquis quaſi * paruum ouum deditum, ſemetipſum

Cur voluerit Dominus plura ab aliis prætterita per ſolum Lucam conſcribi.

Hypocritarũ, & Gnoſticorũ molimen.

Querelæ contra Orthodoxos.

Veritatis et falſitatis, diſcrimen.

*haberẽ.

*etiam.

*etnõ.

*qui.

*paruum ouem.

ipsum ipsis præbeat imitationi illorum,& redemptionem illorum consecutus est, inflatus est iste talis,[5] neque in cœlo, neque in terra putat se esse, sed intra pleroma introisse, & cõplexum iam Angelum suum, cum institorio & supercilio incedit,[6] gallinacei elationẽ habens. Sunt autem apud eos, qui dicunt * oportere bonam conuersationẽ assequi eum hominem, qui sit desuper * veniens: propter hoc & fingunt quodam supercilio grauitatem. Plurimi autem & contemptores facti, quasi iam perfecti, sine reuerentia & in contemptu viuentes, semetipsos spiritales vocant, & se nosse iam dicunt eum, qui sit intra pleroma ipsorum refrigerij locum.

*oportet. *aduenieš

Gnosticorũ φιλαυτίκ.

ANNOTATIONES.

1. His qui Paulum] *Ebionæos intelligit, quos Paulum vt legis Apostatam recusasse recensuit, lib.1.cap.26.*

2. Hoc enim fictorũ] *Quàm verè isthæc cunctis hæreticis conueniant, cum historiis Ecclesiasticis testantur patrum omnium monumenta. Marcionistas carnis resurrectionem imaginaria significatione distorquentes, hácque specie Catholicos in colloquiis decipere solitos scripsit Tertullianus; quasi & ipsi resurrectionem admitterent. Nota est Arij scelerata vafricies, qui imperatori Constantino fidei professionem, verbis quidem Catholicorũ consarcinatam, at sensu longè à mente eorum abhorrentem, exhibuit. Sed de his iam satis in lib.1.obseruauimus.*

Lib.de Resur.car. Ruffinus lib. 10. Hist.ca. 11.

3. Et illiciunt] *Codices excusi habebant* in delitiis.

4. Sine fuco autem] *Prouerbium simile ex Euripide citatur à Seneca Epist.49.* Veritatis simplex est oratio, Impostorum est enim, verborum lenociniis mẽdacia fucare: simplex autem veritas, ficus, ficus: ligonem, ligonẽ: appellat. *Basilius ho.de Mamanti martyre:* Nuda est veritas, absque patrocinio ipsa seipsam declarãs. *De his plura in præfationẽ lib.1.*

5. Neque in cœlo] *Prouerbiũ est, cuius fermè simile legitur apud Lucianum in Pseudomante* ὀκτὼ μοι χρησμοὺς ἔπεμψεν, οὔτε γῆς, φασιν, οὔτε οὐρανοῦ ἁπτομένους. *id est:* Octo ad me misit oracula, sed quæ neque cœlum, vt aiunt, neque terram attingerent, *Metaphora sumpta ab his, qui in aere pendent.*

6. Gallinacei elationem habens] *Prouerbium hoc ex alio natum est:* Gallus in suo sterquilinio plurimum potest; *sic enim & isti, ob fæces suarum quisquiliarum spiritus atque animos tollebant.*

QVÆ SIT APOSTOLORVM SENTENTIA de Domino nostro Iesu Christo.

CAP. XVI.

NOS autem reuertamur ad eundem tractatum. Cùm enim declaratum sit manifestè quoniam neminem alium Deum vocauerũt, vel Dominum nominauerunt, qui veritatis fuerũt prædicatores & Apostoli libertatis, nisi solum verum Deum patrem & verbum eius, qui in omnibus principatum eius habet, manifestè erit ostensum, factorem cœli & terræ, & qui locutus sit cum Moyse, & legis dispositionem ei dederit, qui conuocauerit patres, Dominum Deum confiteri eos, & alterum neminem nosse. Manifesta igitur & Apostolorũ, & discentium eorum ex verbis ipsorum, de Deo facta est sententia.

Deum, qui se Mosi reuelauit, prædicarũt Apostoli, & hic est pater Domini nostri.

OSTENSIO QVONIAM VNVS ET IDEM & ipse Deus Christus, Verbum sit Dei.

CAPVT XVII.

QVoniam[1] sunt qui dicunt Iesum quidem receptaculum Christi fuisse, in quem desuper quasi columbam descendisse Christũ, cùm indicasset innominabilem patrem, incomprehensibiliter & inuisibiliter intrasse in pleroma. Non enim solùm ab hominibus, sed ne ab his quidem, qui in cœlo sunt potestatibus & virtutibus apprehensum eum, & esse filium quidem Iesum, patrem verò [Christum,] & Christi patrem, Deum.[2] Alij verò putatiuè eum passum naturaliter impassibilem existentem. Qui autem à Valentino sunt, Iesum quidem qui sit ex dispositione, ipsum esse qui per Mariam transierit, in quem illum de superiori saluatorem descendisse, quem & Christum dici, quoniam omnium qui emisissent eum, haberet vocabula: participasse autem cum eo qui esset ex dispositione, de sua virtute & suo nomine, vt mors per hunc euacuaretur, cognosceretur autem pater, per eum saluatorem quidem qui desuper descendisset, quem & ipsum receptaculum Christi, & vniuersæ plenitudinis esse dicunt,[3] lingua quidem vnum Christum Iesum confitentes, diuisi verò sententia. Etenim hæc est ipsorum regula, quemadmodum prædiximus, vt alterum quidem Christum fuis-

Errores Gnosticorũ, in vnitatẽ Iesu Christi.

Item, in natiuitatẽ, & passionem eius.

Aliud in lingua, aliud in mẽte habẽt hæretici.

ſe dicant, qui ab vnigenito ad * correctionem plenitudinis præmiſſus eſt. Alterum verò ſaluatorem eſſe * ad glorificationem patris miſſum. Alterum verò ex diſpoſitione, quem & paſſum dicunt recurrentem in pleroma ſaluatorem, qui Chriſtum portabat. Neceſſe habemus vniuerſam Apoſtolorum de Domino noſtro Ieſu Chriſto ſententiam [4] adhibere,] & oſtendere eos non ſolùm nihil tale ſenſiſſe de eo, verùm amplius & ſignificaſſe per Spiritum ſanctum, qui inciperent talia docere ſummiſsi à Satana, vti quorundam fidem euerterent, & abſtraherent eos à vita.

*correptionem. *in.

Gnoſtici, qua intentione à Satana ſummiſsi.

ANNOTATIONES.

1. Quoniam] *Cerinthum & aſſeclas eius intelligit quorum deliria lib.1.cap.25.& 34.tradidit.*

2. Alij verò] *Baſilidis ſectatores, de quibus lib.1.cap.23. Hos acerrimè impugnauerat ante Irenæum Ignatius & ipſe martyr, Epiſt.ad Trallia.Tarſen. Philip. Philadelp. Polycarp.*

3. Lingua quidem] *Et hîc rurſus obſeruanda, imò deteſtanda Gnoſticorum fraus, quà verbis quidem aliquantiſper rectè dicere videbantur, interpretatione verò impurè blaſphemabant. Eandem impietatem ſacramentarij illorum progenies, pleno ore ſpirant, ſiue de Dei omnipotentia, ſiue de deſcenſu Chriſti ad inferos, de multiſque aliis fidei capitibus, aduerſus eos diſputatio inſtituatur.*

4. Adhibere] *Expunximus* habere, *authoritate vet.cod.*

ADVERSVS EOS QVI DICVNT illum putatiuè apparuiſſe.

Cap. XVIII.

Vnum & eundem Ieſum Chriſtum, deſcribunt euangeliſtæ.

ET quoniam Ioannes vnum & eundem nouit Verbũ Dei, & hunc eſſe vnigenitum, & hunc incarnatum eſſe pro ſalute noſtra Ieſum Chriſtum Dominum noſtrũ, ſufficienter ex ipſius Ioannis ſermone demonſtrauimus. Sed & Matthæus vnum & eundem Ieſum Chriſtum cognoſcens, eam quæ eſt ſecundùm hominẽ generationẽ eius ex virgine exponens, ſicut promiſit Deus Dauid, ex fructu ventris eius, & excitaturum ſe æternum * regnum, multo prius Abrahæ eandem faciens promiſſionem, ait, Liber generationis Ieſu Chriſti, filij Dauid, filij Abraham. Dehinc vt liberaret mentem noſtram à ſuſpicione, quæ eſt circa Ioſeph, ait, Chriſti autem generatio ſic erat. Cùm eſſet deſponſata mater eius Ioſeph, priuſquam conuenirent, inuenta eſt in vtero habens de Spiritu ſancto. Dehinc cùm Ioſeph cogitaret dimittere Mariam, quoniam prægnans erat, aſsiſtentem ei Angelum Dei & dicentem, Ne timueris aſſumere Mariam coniugẽ tuam: quod enim habet in vtero, de Spiritu ſancto eſt. Pariet autem filium, & vocabis nomen eius Ieſum. Hic enim ſaluabit populum ſuum à peccatis ſuis. Hoc autem factum eſt, vt adimpleretur quod dictum eſt à Domino per Prophetam, Ecce, virgo * concipiet in vtero, & pariet filium, & vocabunt nomen eius Emmanuel, quod interpretatum eſt, Nobiſcum Deus: manifeſtè ſignificans, & eam promiſſionem quæ fuerat ad patres impletam, ex virgine natum filium Dei, & hunc ipſum eſſe Saluatorem Chriſtum, quem Prophetæ prædicauerunt: non ſicut ipſi dicunt, Ieſum quidem ipſum eſſe, qui ex Maria ſit natus, Chriſtum verò, qui deſuper deſcendit. Cæterùm poterat dicere Matthæus, Ieſu verò generatio ſic erat, ſed prouidens Spiritus ſanctus deprauatores, & præmuniens contra fraudulentiam eorum, per Matthæum ait, Chriſti autem generatio ſic erat, Et quoniam hic eſt Emmanuel, ne fortè tantum eum hominem putaremus. Non enim ex [1] voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex voluntate Dei, Verbum caro factum eſt: neque alium quidem Ieſum [2] alterum autem Chriſtum ſuſpicaremur] fuiſſe, ſed vnum & eundem ſciremus Deum eſſe: hoc ipſum interpretatus eſt Paulus, ſcribens ad Romanos, Paulus Apoſtolus Ieſu Chriſti, [3] prædeſtinatus in Euangelium [Dei] quod promiſit per Prophetas ſuos, in ſcripturis ſanctis de filio ſuo, qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundùm carnem. Qui prædeſtinatus eſt filius Dei in virtute per Spiritum ſanctificationis, ex reſurrectione mortuorum IESV CHRISTI Domini noſtri. Et iterum ad Romanos ſcribens de Iſrael, dicit, Quorum patres, & ex quibus Chriſtus ſecundùm carnem, qui eſt Deus ſuper omnes benedictus in ſecula. Et iterum in epiſtola quæ eſt ad Galatas, ait, Cùm autem venit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum, [4] * natum ex muliere, factũ ſub lege, vt eos qui ſub

Lib.1.cap.

Pſal.131. Pſal.71. Mat.1. *regem.

Iſa.7. *accipiet.

Rom.1. Paulus docet Ieſum & Chriſtũ: Deum & hominẽ, vnum eſſe. Rom.9. Gal.4. *factum.

qui sub lege erant redimeret, vt adoptionem percipiamus: manifestè significans vnum
quidem Deum, qui per Prophetas promissionem de filio fecerit, vnum autem Iesum
Christum Dominum nostrum, qui de semine Dauid, secundùm eam generationem
*sanctitatis. quæ est ex Maria, hunc destinatum filium Dei Iesum Christum in virtute secundùm
Spiritum * sanctificationis ex resurrectione mortuorum, vt sit primogenitus mortuorum, quemadmodum & primogenitus in omni conditione, filius Dei, hominis filius factus, vt per eum adoptationem percipiamus, [5] portante homine & capiente, & complectente filium Dei. Propter hoc & Marcus ait, Initium Euangelij Iesu Christi filij Dei quemadmodum scriptum est in Prophetis, vnum & eundē sciens filium Dei Iesum, qui à Prophetis annunciatus est, qui ex fructu ventris Dauid, Emmanuel magni cōsilij patris nuntius, per quem oriri fecit Deus domui Dauid orientem & iustum, & erexit ei cornu salutis, & suscitauit testimonium in Iacob, quemadmodū Dauid causas generationis eius disserens, ait, Et legem posuit in Israel, vt cognoscat generatio altera, filij qui nascentur ex his, & ipsi exurgentes enarrabunt filiis suis, vt ponant in Deum spem suam, & præcepta eius exquirant. Et rursus Angelus euangelizans Mariæ ait, Hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur, & dabit ei Dominus thronū Dauid patris sui. Eum qui sit filius Altissimi, hunc eundem & Dauid filium confitens. Cuius & Dauid dispositionem aduētus per Spiritum sanctum cognoscens, per quam * Dominus est omnium viuorum & mortuorum, Dominum [eum] confessus est sedentem ad dexteram patris altissimi. Et Simeon autem ille, qui responsum * accepit à Spiritu sancto, non visurum eum mortem, nisi prius videret Christum Iesum, hunc ex manibus accipiens Virginis benedixit Deum & dixit, Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundùm verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad reuelationem gentium, & gloriam * plebis tuæ Israel. Infantem quem in manibus portabat Iesum, natum ex Maria, ipsum confitens esse Christum filium Dei, lumen omnium & gloriam ipsius Israel & pacem & refrigerium eorum, qui in dormitionem ierunt. Iam enim expoliabat homines, aufferēs ignorantiam ipsorū, suam autem agnitionem eis donans, & dispartitionem faciens eorum, qui cognoscebant eum, quemadmodum Esaias, Voca, inquit, nomen eius [6] Velociter spolia, [celeriter] dispartire. Hæc sunt autem opera Christi. Ipse igitur erat Christus, quem portans Simeon * benedixit Altissimum, quem pastores cùm vidissent, glorificabāt Deum: quem Ioannes, cùm adhuc in ventre matris suæ esset, & ille in vulua Mariæ, Dominum cognoscens, exultans salutabat. Quem magi videntes, & adorantes, & afferentes munera quæ prædiximus, & substernentes semetipsos æterno regi, per alteram abierunt viam, non iam per Assyriorū reuertentes viam. Priusquam enim cognosceret puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, & Spolia Samariæ, contra regem Assyriorum, occultè quidem, sed potenter omnia manifestans; quoniam * occulta manu expugnabat Dominus Amalech: propter hoc & pueros eripiebat, qui erant in domo Dauid, bene sortiti illo tempore nasci, vt eos præmitteret in suum regnum, ipse infans cùm esset, infantes hominum martyres * parans propter Christum, qui in Bethleem natus est Iudæ, in ciuitate Dauid interfectos secundùm Scripturas. Propter quod & Dominus discipulis post resurrectionem dicebat, O insensati & tardi corde ad credendum in omnibus, quæ locuti sunt prophetæ. Nónne hæc oportebat pati Christum, & introire claritatem suam? Et iterum ait eis, Hi sunt sermones quos locutus sum ad vos, cùm adhuc essem vobiscum, quoniam oportet impleri omnia scripta in lege Moysi & Prophetis & Psalmis de me. Tunc * aperuit eorum sensum, vt intelligerent Scripturas, & dixit ad eos, Quoniam sic scriptum est, Christum pati, & resurgere à mortuis, & prædicari in * nomine eius remissionem peccatorum in omnes gentes. Hic autem est, qui ex Maria natus est. Oportet enim (inquit) filium hominis multa pati, & reprobari, & crucifigi, & die tertio resurgere. Non ergo alterum filium hominis nouit Euangelium, nisi hunc qui ex Maria, qui & passus est. Sed neque Christum * auolantem ante passionem ab Iesu, sed hunc qui natus est Iesum Christum nouit Dei filium, & eundem hunc passum resurrexisse, quemadmodum Ioannes Domini discipulus * confirmat dicens, Hæc autem scripta sunt vt credatis quoniam Iesus est Christus filius Dei, & vt credentes vitam æternā habeatis in nomine eius:

Marginal notes (left): *dominās. — * acceperat. — * populi tui. — * benedicebat. — *abscōsa. — *parcens. — *adaperuit. — *nomen. — * aduolātem. — * confirmauit.

Marginal notes (right): Cōmunicatio idiomatωv in Christo Domino. — Mar. 1. — Psal. 131. — Isa. 9. — Psal. 77. — Luc 1. — Vnus idémque Christus, est filius altissimi, filius Dauid, & filius Virginis. — Psal. 109. — Luc. 2. — Isa. 8. — Luc. 1. — Mat. 2. — Isa. 8. — Mat. 2. — Luc. 24. — Idem Iesus Christus, qui ex Maria natus est, filius Dei. — Ioan. 20.

prouidens has blaſphemas regulas, quæ diuidunt Dominum, quantum ex ipſis attinet, ex altera & altera ſubſtantia dicentes eum factum. Propter quod & in epiſtola ſua ſic teſtificatus eſt nobis, Filioli, nouiſſima hora eſt, & quemadmodum audiſtis quoniam Antichriſtus venit, nunc Antichriſti multi facti ſunt: vnde cognoſcimus quoniam nouiſſima hora eſt. Ex nobis exierunt, ſed non erant ex nobis: ſi enim fuiſſent ex nobis: permanſiſſent vtique nobiſcum, ſed vt manifeſtarentur quoniam non ſunt ex nobis. Cognoſcite ergo quoniam omne mendacium extraneum eſt, & non eſt de veritate. Quis eſt mendax, niſi qui negat quoniam Ieſus non eſt Chriſtus? hic eſt Antichriſtus. Quia autem omnes qui prædicti ſunt, etſi lingua quidem confitentur vnum Ieſum Chriſtum, ſemetipſos derident, aliud quidem ſentientes, aliud verò dicentes. Etenim argumenta illorum varia quemadmodum oſtendimus, alterum quidem paſſum & natum hunc eſſe Chriſtum annunciant, & eſſe alterum eorum: * Demiurgi autem qui ſit ex diſpoſitione, vel eum qui ſit ex Ioſeph, quémque paſsibilem argumentantur, alterum verò eorum ab inuiſibilibus & inenarrabilibus deſcendiſſe, quem & inuiſibilem & incomprehenſibilem, & impaſsibilem eſſe confirmant, errantes à veritate, eo quòd abſiſtat ſententia eorum ab eo, qui eſt verè Deus, neſcientes quoniam huius Verbū vnitus, qui ſemper humano generi adeſt vnitus & conſparſus ſuo plaſmati ſecundùm placitum patris, & caro factus. Ipſe eſt Ieſus Chriſtus Dominus noſter, qui & paſſus eſt pro nobis, & ſurrexit propter nos: & rurſus venturus eſt in gloria patris, ad reſuſcitandam vniuerſam carnem, & ad oſtenſionem ſalutis, & regulam iuſti iudicij oſtendere omnibus qui ſub ipſo facti ſunt. Vnus igitur Deus pater, quemadmodum oſtendimus, & vnus Chriſtus Ieſus Dominus noſter veniens per vniuerſam diſpoſitionem, & omnia in ſemetipſo recapitulans, in omnibus autem eſt, & homo plaſmatio Dei: & hominem ergo in ſemetipſo recapitulatus eſt inuiſibilis & viſibilis factus, & incomprehenſibilis factus comprehenſibilis, & impaſsibilis paſsibilis, & Verbum homo, vniuerſa in ſemetipſum recapitulans, vti ſicut in ſupercœleſtibus & ſpiritalibus, & inuiſibilibus princeps eſt Verbum Dei: ſic & in viſibilibus & corporalibus principatū habeat, in ſemetipſum primatū aſſumens, & apponens ſemetipſum caput Eccleſiæ, vniuerſa attrahat ad ſemetipſum apto in tēpore. Nihil enim incomptum atque intempeſtiuum [apud] eum, quomodo nec incongruens, eſt apud patrem. Præcognita ſunt enim hæc omnia à patre, perficiuntur autem à filio, ſicut congruum & conſequens eſt apto tempore. Propter hoc properante Maria ad admirabile vini ſignum, & ante tempus volente participare compendij poculo, Dominus repellens eius [7] intempeſtiuam feſtinationem dixit, Quid mihi & tibi eſt mulier? nondum venit hora mea: expectans eam horam quæ eſt à patre præcognita. Propter hoc cùm ſæpe vellēt eum hominem apprehendere, Nemo (inquit) * miſit manus ei: nondum enim venerat hora apprehenſionis eius, nec tempus paſsionis, quod præcognitum fuerat à patre, quemadmodum & Abacuc Propheta ait, In eo cùm appropinquarint anni, cognoſcêris, in aduentu temporis oſtēdêris, in eo quod turbetur anima mea in ira miſericordiæ tuæ memoraberis. Sed & Paulus ait, Cùm autem venit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum. Per quod manifeſtum eſt quoniā omnia quæ præcognita erant à patre, ordine, & tempore, & hora præcognita & apta perfecit Dominus noſter, vnus quidem & idem exiſtens, diues autem & multus. Diuiti enim & multæ volūtati patris deſeruit, cùm ſit ipſe Saluator eorum qui & ſaluātur, & Dominus eorū qui ſunt ſub * Domino, & Deus eorum quæ cōſtituta ſunt, vnigenitus patris, & Chriſtus qui prædicatus eſt, & Verbū Dei incarnatus, cùm adueniſſet plenitudo temporis, in quo filium hominis fieri oportebat filium Dei. Igitur omnes extra diſpoſitionem ſunt, qui ſub obtētu agnitionis, alterum quidem Ieſum intelligunt, alterū autem Chriſtū, & alterum vnigenitū. Ob hoc autē rurſum eſſe Verbum, & alterū Saluatorem, quem etiam eorū qui in [8] deminoratione] facti ſunt Æones, emiſsionē eſſe dicunt, hi qui ſunt erroris diſcipuli: qui à foris quidem oues: per eam enim quam habēt extrinſecus loquelā, ſimiles nobis apparēt, eandem nobiſcū loquentes, intrinſecus verò lupi. Sententia enim eorū homicidialis, [9] Deos quidē plures confingens, & patres multos ſimulās, comminuens autem & per multa diuidens filiū Dei, quos & Dominus nobis cauere prædixit, & diſcipulus eius Ioānes in prædicta epiſtola fugere eos præcepit [dicēs] Multi ſeductores exierūt in hunc mundū, qui non cōfitentur Ieſum Chriſtū in carne veniſſe. Hic eſt

ſeductor

1. Ioan. 2.

Antichriſt' negat Ieſum eſſe Chriſtū.

Aliud ſentiunt, aliud verò dicunt hæretici.

** Demiurgum.*

Verbum ſecundū placitum Patris, vnitum eſt homini.

Diuerſæ naturæ in Chriſto.

Omnia, vt præordinata erant, & opportunè peregit Chriſtus.

Ioan. 2.

Ioan. 7.

Aba. 3.

** immiſit.*

Gal. 4.

** domino.*

Hæretici lupi ſunt, ouiū pellibus tecti.

Gnoſtici plures Deos, patreſque cōfingebāt, & Ieſū à Chriſto ſeiungebant.

seductor & Antichristus: videte eos, ne perdatis quod operati estis. Et rursus in epistola ait, Multi pseudoprophetæ exierunt de seculo. In hoc cognoscite Spiritum Dei. Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo est. Et omnis spiritus qui soluit Iesum Christū, non est ex Deo, sed * ex Antichristo est. Hæc autem similia sunt illi, quod in Euangelio dictum est, quoniā Verbum caro factum est, & habitauit in nobis.[10] Propter quod rursus in epistola clamat, Omnis qui credit quia Iesus est Christus, ex Deo natus est, vnum & eundem sciens Iesum Christum, cui apertæ sunt portæ cœli, propter carnalem eius assumptionem, qui etiam in eadem carne in qua passus est, veniet gloriam reuelans patris. Et Paulus autem his consentiens, Romanos alloquēs, ait, Multo magis [hi] qui abundantiam gratiæ & iustitiæ accipiunt in vitam, regnabunt per vnum Iesum Christum. Nescit ergo eum qui euolauit Christū ab Iesu, neque eum nouit saluatorem, qui sursum est, quem impassibilem dicunt. Si enim alter quidem passus est, alter autem impassibilis mansit, & alter quidem natus est, alter verò in eum qui natus est descendit, & rursus reliquit eum, non vnus, sed duo monstrantur. Quoniam autem vnum eum, & qui natus est, & qui passus est, Christum Iesum nouit Apostolus, in eadem epistola iterum dicit, An ignoratis * quia quotquot baptizati sumus in Christo Iesu, in morte eius baptizati sumus? vt quemadmodum resurrexit [Christus] à mortuis, sic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Rursus autem significans Christum passum, & ipsum esse filium Dei, qui pro nobis mortuus, & sanguine suo redemit nos, in præfinito tempore, ait, Vt quid enim Christus cùm adhuc essemus infirmi secundùm tēpus pro impiis mortuus est? Cōmendat autē suam dilectionē Deus in nobis, quoniā cùm adhuc essemus peccatores, pro nobis Christus mortuus est: multo magis iustificati nūc in sanguine eius salui erimus, per ipsum ab ira. Si enim cùm essemus inimici, recōciliati sumus Deo per mortē filij eius, multo magis recōciliati, salui erimus in vita eius. Hunc eundē qui apprehensus est, passus est, & effudit sanguinem suum pro nobis, hunc Christū, hunc filium Dei manifestissimè annuntians, qui etiam surrexit, & assumptus est in cœlum, quemadmodum ipse ait, simul autē Christus mortuus [est] imò qui & resurrexit, qui est in dextera Dei. Et iterū, Scientes quoniā [Christus] resurgens à mortuis iam non moritur. Præuidēs enim & ipse per spiritū subdiuisiones malorum magistrorū, & omnem ipsorum occasionem dissensionis volens abscindere, ait quæ prædicta sunt. Si autem spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, * habitat in nobis, qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora nostra: vnum quod non exclamat ad eos qui volunt audire [Deum:] Quoniā nolite errare, vnus & idem est Christus Iesus filius Dei, qui per passionem reconciliauit nos Deo, & resurrexit à mortuis, qui est in dextera patris, & perfectus in omnibus: qui cum vapularet, non repercutiebat, qui cùm pateretur, non est * minatus: & cùm tyrannydem pateretur, rogabat patrem vt ignosceret his qui se crucifixerant. Ipse enim verè saluauit. Ipse [est] enim Verbum Dei, ipse vnigenitus à patre Christus Iesus * Deus noster.

* de. | 1. Ioan. 4. | Io. 1. | Christi ascensio, & aduentus ad Iudicium. | Rom. 5. | * quoniā. | Rom. 6. | Christus qui passus est, idem filius Dei est. | Rom. 5. | Ro. 8. | Ro. 6. | Spiritussanctus hæreses præuidens, scripturis Ecclesiam instruxit. | * inhabitat in vobis. | * minitatus. | * Dominus.

ANNOTATIONES.

1. Voluntate] *Vet.cod.* Voluptate: *sed quia infra cap.21.rursus habet* Voluntate, *nihil mutare libuit.*

2. Alterum autem] *Quatuor has voces ex vet.cod. adiecimus, & illius autho. deleuimus* suspicemur.

3. Prædestinatus] *Vulgata editio,* Segregatus, *& ita legunt Hieronymus, Ambros. Theodoretus, August. Primasius: Græcè est* ἀφωρισμένος.

4. Natum ex muliere] *Græcè est* γεννώμενον, *August. lib. de Trinitate & vnitate Dei ca.3. Cyprianus lib.2. aduersus Iudæos cap.8. constanter cum Irenæo* natū *interpretantur:* factum *legunt Tertull. lib. de vellandis virg. & Ambrosius lib. 1. de fide cap.6. & Epistola 32. Ser.5. in psalm.118.*

5. Portante] *His agnoscit ineffabilem eam vnitionem, qua duplex natura omni confusione semota, constat Domini nostri Iesu Christi vnica hypostasis; vt vnus sit filius Dei, & hominis filius.*

6. Velociter] *Vulgata editio, quæ & literæ hebraicæ conformis est:* Accelera spolia-detrahere, festina-prædari. *Non possum hoc loco silentio prætermittere Caluini impietatem, qua cæco furore in Patres sanctos debacchatur, dum Christianos omnes scriptores, nimis crassè hallucinatos esse scribit, qui vaticinium hoc ad Christum traxerunt. Siccine Iudaicæ cæcitati faues? hæccine omnium scripturarum ad fidei analogiam accommodatio? Sed velint nolint spurij synagogæ, hanc interpretationem patrum Iustini, Tertulliani, Hieronymi, Basilij, Cyrilli, huic Irenæi omnino conformem, ambabus vlnis excipiemus.*

7. Intempestiuam festinationem] *Non est, quòd*

ex hoc loco putent Gnostici posteriores Irenæum Beat. Virginem Mariam alicuius vitij arguere; cuius integritatis, pietatis, & fidei tantus assertor & vindex esse apparet infra lib. 3. cap. 24. 25. 26. 27. 32. 33. & lib. 4. cap. 40. & lib. 5. Nec enim culpat illius humanitatem, qua egentibus subuentum cupiebat; nec matrem esse abnegat filius, cui subiici & parere non detrectauit: Sed ille singulariter natus de patre sine matre, de matre sine patre: miraculum quod facturus erat, secundum diuinitatem quam non genuerat mater, facturus erat, non secundum infirmitatē: ideo operaturus facta diuina, *ait Augustinus*, non agnoscit viscera hum ana. *Vide & Iustinum martyrē Quæst. 136. ad ort.*

Tract. 8. in Io.

8. Deminoratione] *Authoritate vet. cod. deleuimus Demiurgi ratione.*

9. Deos quidem plures] *Irenæum imitatus Cyrillus Hieros. Valentinum triginta* Deorum prædicatorem *vocat. Cateche. 6.*

10. Propter quod rursus] *Locum hunc sic transtulit Theodoreti interpres:* Et ideo rursus dicit in epistola: Quicunque credit, quod Iesus Christus ex Deo genitus est, vnum & eundem sciens Iesum Christum, cui sunt apertæ portæ cœli propter suam in cruce assumptionē, qui etiam in eadem carne, in qua passus quoque est, veniet, Patris gloriam reuelans. *In Dialog.*

DE EO QVI DESCENDIT in ipsum [Spiritu.]

CAP. XIX.

Apostoli nūquam talia docuerūt, qualia Gnostici.

Matth. 3. Isa. 11. et 61 Mat. 10.

Spiritussanctus in Christū descendit, idēque Apostolis, & Ecclesiæ promissus erat. Mat. 28. Ioel 2.

Psal. 50. Act. 2.

Similitudine ostendit, quantū donis Spiritus sancti egeamus. Baptismi efficacia.

Ioan. 4.

Iud. 6.

Velleris Gedeonis mystica explicatio. Isa. 5.

ETenim potuerunt dicere Apostoli, Christum descendisse in Iesum: aut illum superiorem Saluatorem, in eum qui sit dispositionis: aut illum qui est ab inuisibilibus, in eum qui est Demiurgi. Sed nihil quidem tale neque scierunt, neque dixerunt: si enim scissent, dixissent vtique: quod autem erat, hoc & dixerunt, Spiritum Dei sicut columbam descendisse in eum, hunc Spiritum de quo ab Esaia dictum est, Et requiescet super * me Spiritus Dei, sicut prædiximus. Et iterum, Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me. Iste Spiritus, de quo ait Dominus, Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus patris vestri qui loquitur [in] vobis. Et iterum, potestatem regenerationis [in Deum] demandans discipulis, dicebat eis, Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filij & Spiri. sancti. Hunc enim promisit per prophetas effundere in nouissimis temporibus super seruos & ancillas, vt prophetent: vnde & in filium Dei, filium hominis factum descendit, cum ipso assuescens habitare in genere humano, & requiescere in hominibus, & habitare in plasmate Dei, volūtatem patris operans in ipsis, & renouans eos à vetustate in nouitatem Christi. Hunc spiritum * petit Dauid humano generi dicens, Et spiritu principali confirma me. Quem & descendisse Lucas ait post ascensum Domini super discipulos in Pentecoste, habētem potestatem omnium gentium ad introitum vitæ, & * apertionem noui Testamenti: vnde & omnibus linguis * conspiranter hymnum dicebant Deo, Spiritu ad vnitatem redigente distantes tribus, & primitias omnium gentium offerente patri: vnde & Dominus pollicitus est mittere se Paracletum, qui nos aptaret Deo. Sicut enim de arido tritico massa vna fieri non potest sine humore, neque vnus panis: ita nec nos multi vnum fieri in Christo Iesu poteramus, sine aqua quæ de cœlo est.[1] Et sicut arida terra, si non percipiat humorem, non fructificat: sic & nos, lignum aridum existentes primùm, nunquàm fructificaremus vitam, sine superna volūtaria pluuia. Corpora enim nostra per lauacrum illud [2] quod est ad incorruptionem, vnitatem acceperunt: animæ autem per Spiritum. Vnde & vtraque necessaria, cum vtraque proficiunt in vitam Dei, miserante Domino nostro Iesu Christo. Samaritanæ [illi] præuaricatrici, quæ in vno viro non mansit,[3] sed fornicata est in multis * impiis, & ostendente ei & pollicente aquam viuam, vt vlterius non sitiret, neque occuparetur ad humectationem aquæ laboriosæ, habens in se potum salientem in vitam æternam: * quam Dominus accipiens munus à patre, ipse quoque his donauit, qui ex ipso participantur, in vniuersam terram mittens Spiritum sanctum.[4] Hanc muneris gratiam præuidens Gedeon ille Israelita, quem elegit Deus, vt saluaret populum Israel de potentatu alienigenarum, demutauit petitionē [5] & super vellus lanæ] in quo tantùm primùm ros fuerat, quod erat typus populi, ariditatem futurā prophetans: hoc est, non iam habituros eos à Deo Spiritū sanctū, sicut Esaias ait, Et nubibus mandabo ne pluant super eam. In omni autē terra fieri ros, quod

* eum.

* petiit.

* adaptatione.

* conspirantes.

* nuptiis

* quod

ros, quod est Spiritus Dei, qui descendit in Dominum, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & virtutis, spiritus scientiæ & pietatis, spiritus timoris Dei: quem ipsum iterum dedit Ecclesiæ, in omnem terram mittens de cœlis Paracletum, vbi & Diabolum, tanquam fulgur, proiectum ait Dominus. Quapropter necessarius nobis est ros Dei, vt non comburamur, neque infructuosi efficiamur, & vbi accusatorem habemus, illic habeamus, & paracletum: *commendente Domino Spiritui sancto suum *hominem, qui inciderat in latrones, cui ipse misertus est, & ligauit vulnera eius, dans duo denaria regalia, vt per spiritum imaginem & inscriptionem patris & filij accipientes, fructificemus creditum nobis denarium, multiplicatum Domino annumerantes. [6] Spiritu itaque descendente super prædictam dispositionem, & filio Dei vnigenito, qui & Verbum est patris, veniente plenitudine temporis incarnato, in hominem propter hominem, & omnem secundùm hominem dispositionem implente Iesu Christo Domino nostro, vno & eodem existente, sicut & ipse Dominus testatur, & Apostoli confitentur, & Prophetæ annunciant, mendaces ostensæ sunt vniuersæ doctrinæ eorum, qui octonationes & quaternationes putatiuas adinuenerunt, & subdiuisiones excogitauerunt: qui spiritum quidem interimunt, alium autem Christum, & alium Iesum intelligunt, & non vnum Christum, sed plures fuisse docent: & si vnitos eos dixerint, iterum ostendunt *eum quidem participasse passionem, hunc autem impassibilem perseuerasse, & hunc quidem ascendisse in pleroma, hunc autem in medietate remansisse, & hunc quidem in inuisibilibus & innominabilibus epulari & oblectari, hunc autem assidere Demiurgo euacuantem eum virtute. Vnde [7] & oportebit] & te, & omnes qui intendunt huic Scripturæ, & solliciti sunt pro sua salute, non quum audiunt forinsecus eorum sermones, spontè succumbere. Similia enim loquentes fidelibus, sicut prædiximus, non solùm dissimilia sapiunt, sed & contraria, & per omnia plena blasphemiis, per quæ interficiunt eos, qui per similitudinem verborum dissimile [affectionis] eorum in se attrahunt venenum. Sicut quis aquæ mixtum gypsum dans pro lacte, seducat per similitudinem coloris, sicut quidam dixit superior nobis, de omnibus qui quolibet modo deprauant quæ sunt Dei, & adulterant veritatem Dei, [8] Lacte gypsum malè miscetur.

Isa. 11. *Luc. 10.* *Luc. 10.*

*comendentem. *omnem. *hunc.

Falsa comminiscuntur qui duos Christos, alterum passibilem, alterum vero impassibilem, tradunt. *Boni specie, perniciē adfert Gnosticorum doctrina.*

ANNOTATIONES.

1. Et sicut arida] *Aptißima similitudine necessarium esse gratiæ diuinæ auxilium libero hominum arbitrio ostendit, quam sequutus est alicubi Chrysostomus.*

2 Quod] *Vet. cod. habet* quæ, *vt non lauachrum, sed vnitatem, referat.*

3. Sed fornicata est] *Non secundas vel tertias damnat nuptias: sed multorum adulteriorum ream Samaritidē intelligit, licet Athanasius Quæst. 59. ad Antioch. quinque priores maritos legitimos putet.*

4. Hanc muneris] *Concinna est hæc allusio roris illius, ad gratiam cœlestem & charitatem, quæ per Spiritum sanctum diffunditur in corda credentium, aliàs plus satis arida & sterilia. Id autem præuisum & præsignatum olim à Patribus, nullus inficiabitur, qui Paulo crediderit, affirmanti omnia in figuram antiquis contigisse: legémque vmbram fuisse futurorum bonorum. Quod verò ad hanc Gedeonis velleris piam accommodationem attinet, Irenæum imitatur Augustinus Quæst. 49. in lib. Iudicum. Lib. 12. contra Faustum cap. 32. lib. de vnitate Ecclesiæ cap. 5. Comment. in psal. 45. & 71. ser. 2. de verbis Apostoli: & ser. 108. de tempore: Ambrosius prologo in librum 1. de Spiritu sancto: Hieronymus epistola ad Paulinum, de institutione Monachi: Et ex Græcis Theodoretus Quæst. 14. in Iudic. Origenes hom. 1. in Iudic. Hæc annotare visum est in Gallasij maleuolentiam, qui vt perpetuò Patrum authoritati detrahat, hîc leuitatis accusare non veretur beatum hunc martyrem.*

5. Et super vellus lanæ] *Ita vetus codex: excusi habebant* è superiori vellus lanam.

6. Spiritu itaque descendente] *Isthæc, vsque ad illud,* & subdiuisiones excogitauerunt, *transcripsit Theodoretus dialogo 1.*

7. Et oportebit] *Expunximus* oportebat: *& aliquantò post* affectionis *deleuimus, &* affectionis *reposuimus autho. ve. cod.*

8. Lactæ gypsum miscetur] *Prouerbium est, non huic dißimile:* Lethale mulsum: *id omne significans, quod boni specie, perniciem adfert. Gypsum enim præsens venenum habere docet Plinius lib. 36. cap. 24. quod cum lacte mixtum fuerit, fallit.*

QVÆ CAVSA FVIT VT VERbum Dei caro fieret.

CAPVT XX.

Verbū Dei æternum, nō tunc incepit esse, cū carnem nostrā induit.

O[1] Stenso] manifestè quòd in principio Verbum existens apud Deum, per quem omnia facta sunt, qui & semper aderat generi humano, hunc [in] nouissimis temporibus secundùm præfinitum tempus à patre, vnitum suo plasmati passibilem hominem factum: exclusa est omnis contradictio dicentium, Si ergo tunc natus est, nō erat antè Christus. Ostendimus enim quia non tunc cœpit filius Dei existens semper apud patrem, sed quando incarnatus* & homo factus, longam hominum expositionem in seipso recapitulauit, in compendio nobis salutem præstans, vt quod perdideramus in Adam, id est, secundùm imaginem & similitudinem esse Dei, hoc in Christo Iesu reciperemus. [2] Quia enim non erat [possibile,] cum hominem qui semel victus fuerat & elisus [per inobedientiam,] replasmare, & obtinere brauium victoriæ: iterum autem impossibile erat, vt salutem perciperet, qui sub peccato ceciderat: vtraque operatus est filius, Verbum Dei existens, à patre descendens [& incarnatus, & vsque ad mortem descendens, &] dispensationem consummans salutis nostræ, cui credere nos indubitatè adhortans, * verum dicit, Ne dixeris in corde tuo, Quis * ascendet in cœlum, hoc est Christum deducere, aut, Quis descendit in abyssum, hoc est Christum à mortuis eliberare. Deinde infert, Quoniam si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & credideris in corde tuo, quoniam Deus illum excitauit à mortuis, saluus eris. Et rationem reddidit propter quam causam hæc fecit Verbum Dei, dicens, In hoc enim Christus & vixit & mortuus est, & resurrexit, vt viuorum & mortuorum dominetur. Et iterum ad Corinthios scribens ait, Nos autem annunciamus Christū Iesum crucifixum: & infert, Calix benedictionis quem benedicimus, nónne communicatio sanguinis est Christi? Quis est autem qui* cōmunicat nobis de escis? vtrum is qui ab illis [3] affingitur] sursum Christus, superextensus[4] Horo, id est, fini,] & formauit eorum matrem: an verò qui ex virgine est Emmanuel, qui butyrum & mel manducauit: de quo ait Propheta, Et homo est, & quis* cognoscit eum? Hic idem à Paulo annuntiabatur. Tradidi enim (inquit) vobis in primis, quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris, secundùm Scripturas, & quoniam sepultus est, & resurrexit tertia die secundùm Scripturas. [5] Manifestum est igitur quoniam Paulus alterum Christum nescit, nisi hunc solum, qui & passus est, & sepultus est, & resurrexit: qui & natus est, quē & hominem dixit. Cùm enim dixisset, Si autem Christus annunciatur quoniam à mortuis resurrexit, intulit rationem reddens incarnationis eius. Quoniam per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum: & vbique in passione Domini nostri & humanitate & mortificatione eius, Christi vsus est nomine, quemadmodum illo, Noli esca tua perdere illum, pro quo Christus mortuus est. Et iterum, Nunc autem in Christo, vos qui aliquando fuistis longè, facti estis proximi in sanguine Christi. Et iterum, Christus nos redemit de maledicto Legis, factus pro nobis maledictum: quoniam scriptum est, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Et iterum, Et [6] periet] infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est, significans quoniam non Christus impassibilis descendit in Iesum, sed ipse Iesus Christus cùm esset, passus est pro nobis, qui [decubuit] & resurrexit, qui descēdit, & ascendit filius Dei, filius hominis factus: quemadmodum & ipsum nomen significat. [7] In Christi enim nomine subauditur, qui vnxit, & ipse qui vnctus est, & ipsa vnctio in qua vnctus est. Et vnxit quidem pater, vnctus est verò filius, in spiritu, qui est vnctio, quemadmodum per Esaiam ait sermo, Spiritus Dei super me, propter quod vnxit me, significans & vngentem patrem, & vnctum filium, & vnctionem qui est spiritus. Et ipse autem Dominus manifestum *fecit eum qui est passus. Cùm enim interrogasset discipulos, Quem me homines dicunt esse filium hominis? Petrus cùm respondit, Tu es Christus filius Dei viui, & cùm laudatus esset ab eo, Quoniam caro & sanguis non reuelauit ei, sed pater qui est in cœlis, manifestum fecit quoniam filius hominis, hic est Christus filius Dei viui. Ex eo enim

Ideo filius Dei carnem nostram assumpsit, vt quod in Adam perdideramus, in Christo eadémque carne nostra reciperemus. Rom. 10. Ibid. Rom. 14. 1. Cor. 1. 1. Cor. 10. Isa. 7. 1. Cor. 15. *Paulus, plures Christos nesciuit.* 1. Cor 15. Rom. 14. Ephes. 2. Gal. 3. 1. Cor. 8. *Nomine Christi, tota Trinitas designatur.* Isa. 61. Mat 16. *Non est alius filius Dei & filius hominis in Christo.*

* est. * iterum. * ascendit. * communicauit. * cognoscet. * facit.

enim (inquit) cœpit demonstrare discentibus, quoniam oportet illum Hierosolymam ire, & multa pati à sacerdotibus, & reprobrari, & crucifigi, & tertia die resurgere. Ipse qui agnitus est à Petro Christus, qui cum beatum dixit, quoniam pater ei reuelauit filium Dei viui, dixit semetipsum oportere multa pati & crucifigi. Et tunc Petrum increpauit secundùm opinionem hominum putantium eum esse Christum, & passionem eius auersantiu: & dixit discipulis, Si quis vult post me venire, abneget se, & tollat crucem suam, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam * saluam facere, perdet illam: & qui eam perdiderit propter me, * inueniet eam. Hæc enim Christus manifestè dicebat, ipse existens Saluator eorum, qui propter suam confessionem in mortem traderentur, & perderent animas suas. Si autem ipse nō erat passurus, sed auolaret à Iesu, quid & adhortabatur discipulos tollere crucem, & sequi se, quam ipse non tollebat secundùm ipsos, sed relinquebat dispositionem passionis? Quoniam enim non de agnitione superioris crucis dicit hoc, quemadmodum quidam audent exponere, sed de passione, quam oportebat illum pati, & ipsis discipulis eius futurum erat vt paterentur, intulit, Quicunque enim [8] saluauerit] animā suā, perdet eā, & qui perdiderit, inueniet eam. Et quoniā passuri erant discipuli eius, * propterea dicebat Iudæis, Ecce, mitto ad vos Prophetas & sapiētes & doctores, & ex his interficietis & crucifigetis. Et discipulis dicebat, Ante duces & reges stabitis propter me, & ex vobis flagellabunt & interficient, & persequentur à ciuitate in ciuitatem. Sciebat igitur & eos qui persecutionem passuri * erant, sciebat & eos, qui flagellari & occidi haberent propter eum, & non altera [de cruce, sed] passione quam passurus esset ipse prior, pòst deinde discipuli eius. Erat ergo sermo eius adhortantis etiam illos, Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: [timete] autem magis eum qui habet potestatem & corpus & animam mittere in gehennam, & seruare eas quæ essent ad eum confessiones. Etenim ipse confessurum se promittebat coram patre suo eos qui confiterentur nomen suum coram hominibus, negaturum autem eos qui negarent eum, & confusurum [9] qui confunderentur contra confessionem eius. Et cùm hæc ita se habeant, ad tantam temeritatem progressi sunt quidam, [10] vt etiam martyres spernant, & vituperent eos qui propter Domini confessionem occiduntur, & substent omnia à Domino prædicta, & secundùm hoc conantur vestigia * sequi passionis Domini, * passibiles martyres facti, quos & concedimus ipsis martyribus. Cùm enim inquiretur sanguis eorum, & gloriam consequentur, tunc à Christo confundentur omnes qui inhonorauerunt eorum * martyrium. Et ex hoc autem quòd Dominus in cruce dixerit, Pater dimitte eis, non enim sciunt quid faciunt, longanimitas & patientia & misericordia & bonitas Christi ostenditur, vt ipse & pateretur, & ipse excusaret eos qui se malè tractassent. Verbum enim Dei quod nobis dixit, Diligite inimicos vestros, & orate pro eis qui vos oderunt, ipse hoc fecit in cruce, in tantum diligens humanum genus, vt etiam pro his qui se interficerent, postularet. Si quis autem quasi duorum existentium iudicium de his faciat, inuenietur multo melior & patientior & verè bonus, qui in vulneribus ipsis & plagis, & reliquis quæ in eum commiserunt, beneficus est, nec memor est in se commissæ malitiæ, eo qui auolabit, nec vllam iniuriam, neque opprobrium passus est. Hoc autem [idem] & illis occurrit, qui dicunt eum putatiuè passum. [11] Si enim non verè passus est, nulla gratia ei, cùm nulla fuerit passio, & nos cùm * inciperemus verè pati, seducens videbitur, adhortans nos vapulare, & alteram præbere maxillam, si ipse illud non prior in veritate passus est: & quemadmodum illos seduxit, vt videretur eis ipse hoc quod non erat, & nos seducit adhortans perferre ea quæ ipse non pertulit. Erimus autem & super magistrum, dum patimur & sustinemus, quæ neque passus est, neque sustinuit magister, sed quoniam solus verè magister Dominus noster, & bonus verè filius Dei, & patiens Verbum Dei patris, filius hominis factus. Luctatus est enim, & vicit: erat enim homo pro patribus certans, & per * obaudientiam inobaudientiam persoluens: alligauit enim fortem, & soluit infirmos, & salutem donauit plasmati suo, destruens peccatum. Est enim piissimus & misericors Dominus, & amans humanum genus. [12] Hærere itaque fecit & aduniuit (quemadmodū prædiximus) hominem Deo. Si enim homo non vicisset inimicum hominis, non iustè victus [13] esset] inimicus. Rursus autem nisi Deus donasset salutem, non firmiter haberemus eam, & nisi homo coniunctus fuisset Deo nostro, non potuisset particeps fieri incor-

Marginal notes (left): * saluare. * saluauit. — * propter eum. — * essent. — * assequi. * passibilis. — * mysterium. — * incipiemus. — * obedientiam inobedientiam.

Marginal notes (right): Matth. 16. — Matth. 10. — Matth. 10. — Ibid. — Ibid. — Sanctos Martyres spernunt & vituperant, temerarij Gnostici. — Luc. 23. — Matth. 5. — Christus verè non putatiuè passus est. — Oportuit ve- ... Deum & hominem.

ruptibilitatis. Oportuerat enim mediatorem Dei & hominũ, per suam ad vtrosque domesticitatem,& * ad amicitiam & concordiam vtrosque reducere,& facere vt [&] Deus assumeret hominem,& homo se dederet Deo. Qua enim ratione filiorum adoptionis eius participes esse possemus, nisi per filiũ eam quæ est ad ipsum, recepissemus ab eo communionem,nisi Verbum eius communicasset nobis,caro factum? Quapropter & per omnem venit ætatem,omnibus restituens eam quæ est ad Deum communionem. Igitur qui dicunt eum putatiuè manifestatum,neque [in carne natum,] neque verè hominem factum,adhuc sub veteri sunt damnatione,aduocationem præbentes peccato, non deuicta secundùm eos morte,quæ regnauit ab Adam vsque ad Moysem, etiam in eos qui non peccauerunt in similitudinem transgressionis Adæ. Veniens autem lex, quæ data est per Moysem,& testificans de peccato,quoniam peccator est, regnum quidem eius abstulit, latronem & non regem eum detegens,& homicidam eum ostendit. Onerauit autem hominem qui habebat peccatum in se,reum mortis ostendens eum. Spiritalis enim cùm lex esset, manifestauit tantummodo peccatum,non autem interemit; [15] non enim Spiritui] dominabatur peccatum,sed homini. Oportebat enim eum qui inciperet occidere peccatum, & mortis reum redimere hominem, idipsum fieri quod erat ille, id est hominem. Qui à peccato quidem in seruitium tractus fuerat, à morte verò tenebatur, vt peccatum ab homine interficeretur, & homo exiret à morte. Quemadmodum enim per inobedientiam vnius hominis,qui primus de terra rudi plasmatus est,peccatores facti sunt multi,& amiserunt vitam: ita oportuit & per obedientiam vnius hominis, qui primus de Virgine natus est, iustificari multos & percipere salutem. [16] Sic] igitur Verbum Dei homo factus est,quemadmodum & Moyses ait, Deus vera opera eius. Si autem non factus caro, parebat quasi caro,non erat verum opus eius. Quod autem parebat, hoc & erat, Deus hominis [17] antiquam] plasmationem in se recapitulans, vt occideret quidem peccatum, euacuaret autem mortem,& viuificaret hominem: & propter hoc vera opera eius.

Marginalia: * in. — *Rom. 5.* — *Lex peccatum indicat, non interimit.* — *Rom. 5.* — *Deut. 32. Christus, nõ putatiuè homo.*

ANNOTATIONES.

1. Ostenso] *Sic ex veteri co. restituimus, vt sit anacephaleosis eorum, quæ superioribus dixerat. Expunximus itaque* ostensio.

2. Quia enim non erat possibile] *Duas voces* impossibile *&* obedientiam, *authoritate veteris cõdicis remouere non dubitauimus, oppositásque* possibile *&* inobedientiam *substituere, vt sensus sit, Necessarium fuisse hominibus Christum redemptorem, cum tanto muneri facere satis nequiuisset vllus alius ab eo, atque hanc esse Irenæi mentem manifestissimè indicant ea, quæ in calce huius capitis habentur. Irenæo subscribit Athanasius orat. 3. contra Arrianos & initio libri de incarnatione verbi: sed accuratè disputationem hanc pertractat Anselmus duobus libris quibus nomen dedit:* Cur Deus homo. *D. Petrus apud Clementem lib. 1. Recogn. asserit* impossibile fuisse mortalium mala purgari per alium. *Consentit his verbis Augustinus:* Necesse erat illum hominem esse, qui occidi posset; & Deum: qui mori nequiret. *Lib. 13. de Trinit. cap. 14.*

3. Et incarnatus] *Octo has voces ex veteri cod. restituimus.*

4. Affingitur] *Expunximus* affigitur: *& mox* Horo, id est, fini *reposuimus, pro* loco. id est funi *autho. vet. cod.*

5. Manifestum est igitur] *Hæc Theodoretus in dialogo 3. ex Irenæo nominatim transcribit, vsque ad illud:* & iterum, & periet infirmus, &c.

6. Et periet] *Vete. cod. authoritate, sic pro* pereat *nõ dubitauimus reponere, cùm & græcè sit* καὶ ἀπολεῖται, *& huiusmodi verborum formas prisci scriptores Ecclesiastici frequenter vsurparint. Arnobius comment. in psal. 10.* Fructus eorum qui increduli perseuerát, à terra perient. *Et in psal. 71. in tribus lineis, quater,* floriet, *vsurpat. Lucifer Calari. lib. 1. pro Athanasio:* Memoria impiorum periet. *Conqueritur Augustinus, quod de ore cantantium suæ diœceseos populorum, auferre non potuerit:* Super ipsum autem floriet sanctificatio mea, *adeò huic voci assueuerant. Paulò post etiam* decubuit, *loco* discubuit *substituimus, ex ve. cod.*

7. In Christi nomine] *Eadem ferè ad Verbum docet Ambrosius lib. 1. de Spiritu sancto cap. 3.*

8. Saluauerit] *Deleuimus* saluabit: *& infra* timete, *pro* timentes *vet. cod. autho. substituimus.*

9. Qui confunderentur] *Vetus co simpliciter habet,* Confunderent confessionem eius *atque ita ferè legit Tertullianus:* Saluus sum, *ait,* si non confundar de Domino meo. Qui me (inquit) confusus fuerit, cõfundar & ego eius, &c. *lib. de carne Christi.*

10. Vt etiam martyres spernant] *Obserua quàm grauiter priorum Gnosticorum temeritatem damnet, qui præ se nihilo faciebant beatissimos martyres, qui Christianæ pietatis ergo tot labores subierant. Quid dixisset, si posteriorum Gnosticorum censuras, cachinnos, sacrilegia, & sæuitias vidisset, quibus illorum scripta damnant, pietatem exsibilant, memorias diruunt, & venerandas reliquias, effossis sepulchris, ignibus, cloacis, vel feris, tradunt: pientissima scripta, aut damnant, aut lacerant, aut corrumpunt:*

corrumpunt: miracula dæmonum præstigiis tribuunt: studiosa exercitia, periculosas superstitiones vocant: exempla, disciplinam, & doctrinam, idololatriæ seminaria, & Antichristi notas appellant: nec non damnatos esse omnes, si ab istis ante supremam horam non resipuerint, non verentur vociferari & scribere? Proculdubio cum beatissimo præceptore suo Polycarpo exclamaret: O Deus bone, in quænam seruasti me tempora, vt isthæc blasphema sustineam?

11. Si enim non verè passus] *Hunc errorem ante Irenæum refellit paßim in epistolis Ignatius: postea omnium acerrimè Tertullianus toto libro de carne Christi: & in calce libri 4. contra Marcionem.*

12. Hærere itaque fecit] *Adorandum mysterium de duabus in Christo coniunctis naturis, illiúsque causas, hoc loco erudite describit: quod & Iustinus martyr non minus eleganter, quàm acutè præstiterat lib. de confeßione fidei & Trinit. Isthæc nominatim ex Irenæo desumit Theodoretus dialogo 2. vsque ad illud:* qua enim ratione Filiorum adoptionis, &c.

13. Esset] *Deleuimus* esse.

14. In carne natum] *Expunximus* incarnatum.

15. Non enim Spiritui] *Tres has voces adiecimus.*

16. Sic igitur] *Excusi codices* Si igitur.

17. Antiquam] *Ita pro* antequam, *veteris codicis autho. restituimus.*

ADVERSVS EOS QVI DICVNT EVM de Ioseph generatum.

CAPVT XXI.

R[1]Vrsus autem qui nudè tantùm hominem eum dicunt ex Ioseph generatum, perseuerantes in seruitute pristinæ inobedientiæ moriuntur, nōdum [2] * commixtum Verbum Dei patris, neque per Filium [percipientes] libertatem, quemadmodum ipse ait, Si Filius vos [3] manumiserit, verè liberi eritis. Ignorantes autem eum qui ex Virgine est Emmanuel, priuantur munere eius, quod est vita æterna: non recipientes autem Verbū incorruptionis, perseuerant in carne mortali, & sunt debitores mortis, antidotū vitæ non accipientes. Ad quos Verbū patris ait, suū munus gratię narrans, [4] Ego dixi, Dij estis, & filij excelsi omnes: vos autē sicut homines moriemini. Ad eos indubitatè dicit qui nō * recipiunt munus adoptionis, sed contemnunt incarnationem puræ generationis [Verbi] Dei, fraudentes hominem ab ea ascensione quæ est ad Dominum, & ingrati existentes Verbo Dei, quod incarnatum est propter ipsos. Propter hoc enim Verbum Dei homo, & qui filius Dei est, filius hominis factus est, [5] commixtus Verbo Dei, [6] vt adoptionem percipiens fiat filius Dei. Non enim poteramus aliter incorruptelam & immortalitatem * accipere, nisi * aduniti fuissemus incorruptelæ & immortalitati. Quemadmodum autem adunari [7] possemus incorruptelæ & immortalitati, nisi prius] incorruptela & immortalitas facta fuisset id quod [&] nos, vt absorberetur quod erat corruptibile ab incorruptela, & quod erat mortale ab immortalitate, vt filiorum adoptionem perciperemus? [8] Propter hoc,] Generationem eius quis enarrabit? quoniam homo est, &, Quis agnoscet eum? Cognoscit autem illum is cui pater qui est in cœlis reuelauit, vt intelligat quoniam is qui non [ex] voluntate carnis, neque ex voluntate viri natus est filius hominis, hic est Christus filius Dei viui. Quoniam enim nemo in totum ex filiis Adæ, Deus appellatur secundùm eum, [aut] Dominus nominatur [vt] ex Scripturis demonstrauimus, quoniam [autem] ipse propriè præter omnes qui fuerunt tunc homines, Deus & Dominus, & Rex æternus & vnigenitus & Verbum incarnatum prædicatum, & à Prophetis [omnibus] & Apostolis, & ab ipso Spiritu adest videre omnibus qui vel modicum de veritate attigerint. Hæc autem non testificarentur Scripturæ de eo, si similiter vt omnes, homo tantùm fuisset. Sed quoniam præclaram præter omnes habuit in se eam quę est ab altissimo patre genituram, præclara autem functus est, & ea quę est ex Virgine generatione, vtraque Scripturæ diuinæ de eo testificantur, & quoniam homo indecorus & passibilis, & super pullum asinæ ascendens, aceto & felle potatur, & spernebatur in populo, & vsque ad mortem descendit, & quoniam Dominus sanctus & mirabilis consiliarius, & decorus specie, & Deus fortis super nubes veniens vniuersorum iudex. Omnia de eo Scripturæ prophetabant. [9] Sicut enim homo erat vt tentaretur, sic & Verbum vt glorificaretur, [10] requiescente quidem verbo, vt posset tentari & inhonorari & crucifigi & mori: absorpto autem homine in eo quòd vincit, & sustinet, & resurgit, & assumitur. Hic igitur filius Dei Dominus noster

* cōmixti Verbo.

* percipiunt.

* percipere.

* adunati.

Qui Christum ex Ioseph generatum dicūt, non possunt à peccatis liberari, nec vitam æternā adipisci.

Ioan. 8.

Psal. 81.

Adhærere Christo necessarium.

Isa. 53.

Lib. 3. cap. 6. 7. 8. 9. 11. 12.

Christus verè Deus, & Dominus.

Psal. 2. & 109.

Isa 7. & 53.

Zacha. 9.

Isa. 9.

Psal. 44.

Dani 7.

Oportuit Christū redemptorem Deū esse & hominem.

existens Verbum patris, & filius hominis, quoniam ex Maria, quæ ex hominibus habebat genus, quæ & ipsa erat homo, habuit secundùm hominem generationem, factus est filius hominis. Propter hoc & ipse Dominus dedit nobis signum in profundum, in altitudinem sursum, quod non postulauit homo, quia nec sperauit Virginem prægnantem fieri posse quæ erat Virgo, & parere filium, & hunc partum Deum esse nobiscum, & descendere in ea, quæ sunt deorsum terræ, quærentem ouem quæ perierat, quod quidem erat proprium ipsius plasma, & ascendere in altitudinem, offerentem & commendentem patri eum hominem, qui fuerat inuentus, primitias resurrectionis hominis in semetipso faciens. Vt quemadmodum caput resurrexit à mortuis, sic & reliquum corpus omnis hominis qui inuenitur in vita, impleto tempore condemnationis eius, quæ erat propter inobedientiã, resurgat, per compagines & coniunctiones coalescens & confirmatum augmentum Dei, vnoquoque membrorum habente propriam & aptam in corpore positionem: multæ enim mansiones apud patrem, quoniam & multa membra in corpore.

Isa.7. *Luc.15.* *Ioan.14.*

ANNOTATIONES.

1. Rursus autem] *Carpocratem & asseclas oppugnat hoc loco; vberius autem infra cap.27.28.29.30.31. quorum hæreses descripserat lib.1. cap.24. Aduersus hanc hæresim nominatim cõfligit Iustinus martyr in dialogo, & postea Tertull. Epipha. Theodoretus.*

2. Commixtum Verbum] *Id est, ex Virgine reipsa incarnatum: aut* commixti Verbo, *si vet. cod. lectio placet; id est, fide spe & charitate, necdum Christo adhærentes. Mox* percipientes *pro* perficientes *restituimus, autho. vet. cod.*

3. Manumiserit] ἐλευθερώσῃ, *id est, soluto miserrimæ omnium captiuitatis iugo, in libertatem filiorũ Dei asseruerit. Vt enim mancipium dicitur Augustino, qui manu captus, belli iure occidi poterat, sic manumissus, cui libertatis copia fiebat, certis ritibus & verbis istis,* Hunc hominem liberum esse volo.

Lib.19. de ciuit. Dei. cap.15.

4. Ego dixi dij estis] *Hæc Theodoretus dialogo 1. ex Irenæo citat vsque ad illud.* Nõ enim poteramus, *&c. Eius porrò authoritate, & veteris cod. consensu mox pro* Verbum Dei, Verbi Dei *reposuimus.*

5. Commixtus Verbo Dei] *Tres has voces Theodoretus desiderat, indéque forsam alicui viderentur aliũde inuectæ, nisi codices omnes constanter illas seruarent, & non rarò infrà iisdem verbis vteretur lib. 4. cap. 37. His autem perfectam illam vnitionem diuinæ & humanæ naturæ in Christo, tanto studio docere & explicare studet, vt verbis aduniendi, adhærendi, coniungendi, coũniendi, assumendi, & communicandi, quibus superiori capite vsus est, non contentus: nunc & commixtionis vocem vsurpet, sed ad superiorum significationem. Ne quis verò hac phrasi offendatur, quasi confusionem quandam naturarum in Domino nostro Irenæus induceret, animaduertat benè sentientes patres ab ea non abhorruisse: Dionysius Areopa.* Iesus simplex ex carne humilitatis nostræ ineffabiliter compositus est. *Tertullianus lib.2. contra Marcionem:* Miscentem in seipso hominem & Deum: *Et cap.12 apologet.* Nascitur homo, Deo mixtus. *Cyprianus, tractatu de vanitate idolorum:* Deus cum homine miscetur. *Vigilius martyr lib.1. contra Eutychen,* Filius Dei ostendere voluit nostri generis naturam per commixtionis indiuiduam vnitatem. *Augustinus 4. de Trinit. cap. 20.* Verbo Dei, ad vnitatem personæ quodammodo commixtus est homo. *Alios multò plures prætereo, quos legendo notes licet.*

6. Vt adoptionem percipiens] *Sentire videtur istis verbis, Christum iuxta humanam naturam adoptione euasisse filium Dei: quod in Elipando Toletanæ sedis episcopo, aliquot postea seculis damnauerunt Paulus Aquilegiẽsis, Adrianus Papa, & Synodus Francofordiensis; ad quam, Imperante Carolo Magno, ex Gallia, Germania, Italia Episcopi circiter trecenti conuenerant. Elipãdus cum asseclis, libello edito volebat Hilarium, Hieronymũ, Augustinum, deinde Eugeniũ, Hidelphõsum, & Iulianum Toletanos olim antistites, à suis partibus stetisse, verùm patrum illorum sententias partim deprauasse, partim ficticias supposuisse conuictus fuit: & eius error sanctarum scripturarum, & grauissimorum Theologorum Athanasij, Nazianzeni, Cyrilli, Hilarij, Hieronymi, Augustini, Ambrosij, Isidori, Paschasij, ibidẽ adductis sententiis, quibus pernegant Christum vllo pacto adoptatum filium dicendum esse, penitus oppressus. Superest ergo vt hîc voce adoptionis, quam vsurpat Irenæus, eam gratiam, donum, beneficiúmve intelligamus; quibus in vnitatem personæ, sine vllis suis præcedentibus meritis, humanam nostram naturam ex virgine filius Dei assumpsit. Hoc fusius tibi explicabunt post August. lib. cont. Secundinum cap. 5. Petrus Lombardus libri tertij sent. dist. 10. & quotquot Quæstionibus suis eum locum illustrarunt patres Scholastici.*

7. Possemus] *Sex voces has inseruimus, erasimus verò* possumus, nisi; *veteris cod. autho.*

8. Propter hoc] *Expunximus* quod per hoc: *& non ita multum post, aut pro vt reposuimus autho. ve. co.*

9. Sicut enim homo erat] *Theodoretus dialo. 3. hæc ex Irenæo transcribit vsque ad illud:* Hic igitur filius Dei, &c.

10. Requiescente quidem Verbo] *Apertissimè docet Diuinæ naturæ nihil doloris in illa Dominica perpessione illatum, quippe quæ mutationum vniuersarum expers, his subijci non potest. Hoc idem multis scripturis confirmat Concilium Hispalense, Actione 13. & clarissimis exemplis illustrat Eusebius lib.4. Demonst. Euã. cap.13.*

QVARE MAGNANIMVS FVIT *Deus [in] inobedientia hominis.*

CAPVT XXII.

* esset. M¹ Agnanimus igitur fuit Deus deficiēte homine, eámque per verbum *esse
victoriam reddendam ei præuidens. Cùm enim perficiebatur virtus in in- *In hominis infirmitate, Dei magnifica virtus elucescit.*
firmitate, benignitatem Dei, & magnificentissimam ostendebat virtutem.
Sicut enim patienter substinuit absorberi Ionam à Ceto, non vt absorbe-
* eum. retur, & in totum periret, sed vt euomitus magis subigeretur Deo, & plus *2. Cor. 12.*
glorificaret * Deum, qui insperabilem salutem ei donasset, & firmam pœnitentiam face-
* liberat. ret [Niniuitis,] vt conuerterentur ad Dominum, qui eos * liberaret à morte, conterritos *Ion. 2.*
ab eo signo, quod factum erat circa Iònam, quemadmodum Scriptura de his dicit, Et re-
uersi sunt vnusquisque à via sua mala, & iniustitia, quæ erat in manibus eorum, dicentes, *Ionæ historia quid significat.*
Quis scit si conuertatur Deus, & auertat iram suam à nobis, & non peribimus? Sic [&] *Iona 3.*
ab initio fuit patiēs Deus hominem absorberi à magno Ceto, qui fuit author præuarica-
tionis, non vt absorptus in totum periret, sed præstruens, & præparās adinuentionem sa-
* Domino. lutis, quæ facta est à Verbo per signum Ionæ, his qui eandem cum Iona de * Deo senten-
tiam habuerunt, & confessi fuerunt, & dixerunt, Seruus Domini ego sum, & Dominum
Deum cœli ego colo, qui fecit mare & aridam: vt inseparabilem homo à Deo percipiens *Ionæ 1.*
* prophetata. salutem, resurgat à mortuis, & clarificet Deum, & eam quæ à Iona * Propheta est, dicat
vocem, Clamaui ad Dominum meum in tribulatione mea, & exaudiuit me de ventre
inferni: & semper permaneat glorificans Deum, & sine intermissione gratias referens, pro *Ionæ 3.*
ea salute, quam consequutus est ab eo, vt non glorietur in cōspectu Domini omnis caro,
nec vnquam de Deo contrarium sensum accipiat homo, propriam naturaliter arbitrans *1. Cor. 1.*
eam, quæ circa se esset incorruptelam, & non tenens veritatē, inani supercilio iactaretur,
quasi naturaliter similis esset Deo. ³ Ingratus enim magis eū hoc ei qui eum fecerat per-
cipiens, & dilectionem quam habebat Deus in homine, obfuscabat, & excæcabat sen-
sum suum ad non sentiendum, quod sit de Deo dignum, comparans, & æqualem se iudi- *Maioris ingratitudinis homo conuincitur si Dei maxima beneficia non agnoscat.*
cans Deo. Hæc ergo fuit magnanimitas Dei, vt per omnia pertransiens homo, & morum
agnitionem percipiens, dehinc veniens ad resurrectionē, quæ est à mortuis, & experimē-
to discens vnde liberatus est, semper gratus existat Domino, munus incorruptelæ conse-
cutus ab eo, vt plus diligeret eū. Cui enim plus dimittitur, plus diligit. ⁴ Cognoscat] autē *Lucæ 7.*
*Deum. semetipsum, quoniam mortalis & infirmus est, intelligat autem & * Dominum, quoniam
in tantùm immortalis & potens est vti & mortali immortalitatem, & temporali æterni-
tatem donet. Intelligat autem & reliquas virtutes Dei omnes in semetipsum ostensas, per
quas edoctus sentiat de Deo, quantus est Deus. Gloria enim hominis, Deus, operationes
verò Dei, & omnis sapientiæ eius, & virtutis receptaculum, homo. Quemadmodum me-
dicus in his qui ægrotant, probatur, sic & Deus in hominibus manifestatur. Quapropter *Deus gloria hominis, homo verò virtutis Dei receptaculum.*
& Paulus ait, Conclusit autem Deus omnia in incredulitate, vt omnium misereatur, non
*hoc. de spiritalibus Æonibus dicens * hæc, sed de homine qui fuit inobediens Deo, & proie-
ctus de immortalitate, dehinc misericordiam consequutus est, per filium Dei, eam quæ
*Hinc. est per ipsum percipiens adoptionem. *Hic enim tenēs sine inflatione & iactantia veram *Rom. 11.*
gloriam, de his quæ facta sunt, & de eo qui fecit, qui est potentissimus omniū Deus, quiq;
omnibus vt sint præstitit, & manens in dilectione eius, & subiectione, & gratiarum actio- *Lapsus hominis.*
ne, maiorem ab eo gloriam accipiet prouectus, dum consimilis fiat eius qui pro eo mor-
* similitudinem. tuus est, quoniam & ipse in * similitudine carnis peccati factus est, vti condemnaret pec- *Christus in similitudine carnis peccati factus.*
catum, & iam quasi cōdemnatum proiiceret illud extra carnem: prouocaret autem in si-
militudinem suam hominem, imitatorem eum assignans Deo, & in paternam imponens
* sapere. regulā, ad videndum Deum, & * capere patrem, donans Verbum Dei quod habitauit in
homine, & filius hominis factus est, vt assuesceret hominē percipere Deum, & assuesceret
Deum habitare in homine, secundùm placitum patris. Propter hoc ergo signum salutis
nostræ, eum qui ex Virgine Emmanuel est ipse Dominus, quoniam ipse Dominus erat,
qui saluabat eos, quia per semetipsos non habebant saluari: & propter hoc Paulus infir-

Rom. 7. mitatem hominis annuntiās, ait, Scio enim quoniam non habitat in carne mea bonum, *Ibidem.* significans quoniam non à nobis, sed à Deo est bonum salutis nostræ. Et iterùm, Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Deinde infert liberatorem, Gratia Iesu Christi Domini nostri. Hoc autem idem & Esaias, Confortamini (inquit) manus re- *Isaiæ 35.* solutæ, & genua debilia, adhortamini pusillanimes sensu: confortamini, ne timeatis: ecce, Deus noster iudicium retribuit, & retributurus est: ipse veniet, & saluabit nos. Hoc quoniam non à nobis, sed à Dei adiumento habuimus saluari.

ANNOTATIONES.

1. Magnanimus] *Vet. cod.* magnanimis, *sic vocem græcam* μακρότιμος, *puto reddidisse interpretem, quam alij patientem & longanimum redderent: Irenæū porrò imitantur Tertullianus lib. de Patientia. Cypria. de Oratione dominica, eadem voce vtentes.*

2. Niniuitis] *Ita vet. codex : excusi* inimicis.

3. Ingratus enim] *Vet. cod.* Ingratum enim magis eum hoc, &c. & dilectionem quam habebat Deus in hominem offuscabat sensum suum, &c.

4. Cognoscat autem] *Deleuimus* cognoscant, *author. vet. cod.*

OSTENSIO QVONIAM VERBVM *Domini caro factum est.

*Dei.

CAPVT XXIII.

Angeli carnis expertes. RVrsus quoniam neque homo tātùm erit, qui* saluabit nos, neque sine carne: [1] sine carne enim Angeli sunt. Prædicauit enim, dicens, [2] Neque senior, neque Angelus, sed ipse Dominus saluabit eos, quoniam diligit eos, & parcet eis, ipse [liberabit] eos. Et quoniam hic ipse homo verus visibilis incipiet *Isaiæ 63.* esse, quum sit Verbum salutare, rursus Esaias ait, Ecce, Sion ciuitas, saluta- *Isaiæ 52.* re nostrum oculi videbunt. & quoniam nō solùm homo erat, qui moriebatur pro nobis, [3] Esaias ait, Et commemoratus est Dominus sanctus Israël mortuorū suorum [qui] dormierant in terra sepultionis: & descendit ad eos euāgelizare salutem, quæ est ab eo, vt sal- *Redemptio per solum Christum.* uaret eos. Hoc autem idem & Amos Propheta [ait,] Ipse conuertetur, & miserebitur nostri: dissoluet iniustitias nostras, & proiiciet in altitudinem maris peccata nostra. Et rursus *Amos 1.* significans locum aduentus eius, ait, Dominus ex Sion loquutus est, & ex Hierusalem dedit vocem suam. Et quoniam ex ea parte, quæ est secundùm Africum hæreditatis Iudæ, veniet filius Dei, qui Deus est, * exquirat & Bethleem vbi natus est Dominus, in omnem terram emittet * laudationes eius, sicut ait Habacuc Propheta, Deus [ab] Africo veniet, *Habac. 3.* & sanctus de monte Effrem. [4] Cooperuit cœlum virtus eius, & laudatione eius plena est terra. Ante faciem eius præibit verbum, & progredientur in campis pedes eius. Manifestè *Christus Deus, & in Bethleem natus.* significans quoniam Deus, & quoniam in Bethleem aduentus eius, & ex monte Effrem, qui est secundùm Africum hæreditatis, & quoniam homo. Progredientur enim (inquit) in campis pedes eius: hoc autem signum proprium hominis. [5] Deus igitur homo factus est, & ipse Dominus saluabit nos, ipse dans Virgini signum.

*saluat. *& quis erat. *laudationem.

ANNOTATIONES.

1. Sine carne] *Angelis corpora propria tribuunt multi antiquorū, vt ex Iustino, Tatiano, Tertulliano, Cypriano, Origene, & plerisq; alius apertū est: Alij verò vt Dionysius, Cyrillus, Theodoretus, Damascenus, volūt illos omnino incorporeos, & non materiatos esse; quibus accedere videtur hoc loco Irenæus, licet cap. 70. lib. 4. aliud indicare videatur.*

2. Neque senior] *Sententia est Isa, 63. iuxta tralationem Septuaginta: quæ iisdem ferè verbis citatur quoque à Cypriano lib. 2. aduersus Iudæos, cap. 7.*

3 Esaias ait, Cōmemoratus est Dominus] *Inter aliquot sentētias, quas Christianorum odio, de sacris literis iuxta editionē Septuaginta expunxerunt Iudæi, hanc recenset Iust. Mart. in dial. sed ex Ieremia, nō autē Esaia, deletā scribit. Loco* quia *reposuimus* qui, *auth. vet. cod.*

4. Cooperuit cœlū] *Hæc noua est lectio ex variis translationibus concinnata, & fermè ei similis, quam in iisdem sententiis vsurpat Cyprian. lib. 3. aduersus Iudæos, cap. 21. quod prudenter animaduertit diligentißimus & doctißimus eius scholiastes Pamelius.*

5. Deus igitur homo factus est] *Euseb. lib. 5. hist. cap. 8. hæc nominatim ex Irenæo ita trāscribit,* Deus igitur homo factus est, & ipse Dominus saluos nos fecit, signo Virginis regi Acham dato.

OSTENSIO, QVIA ECCE, VIRGO IN utero accipiet, sed non, Ecce, adolescentula, sicut quidam interpretantur.

CAPVT XXIIII.

N[1]On ergo vera est quorundam interpretatio, qui ita audẽt interpretari Scripturam, Ecce, adolescentula in ventre habebit, & pariet filium: quemadmodum [2] Theodotion Ephesius est interpretatus, & [3] Aquila Ponticus, vtrique Iudæi proselyti, quos sectati Ebionei, ex Ioseph generatũ eum dicunt, * tantam dispositionem Dei dissoluentes, quantum ad ipsos est, frustrantes Prophetarum testimonium, quod operatus est Deus. Prophetatum est quidem priusquàm in Babylonem fieret populi transmigratio, id est, antequàm Medi & Persæ acciperent principatum: interpretatum verò in Græco ab ipsis Iudæis multum ante tempora aduentus Domini nostri, vt nulla relinquatur suspicio, ne fortè morem nobis gerentes Iudæi, hæc ita sint interpretati. Qui quidem si cognouissent nos futuros, & vsuros his testimoniis quæ sunt ex Scripturis, nunquam dubitassent [4] ipsi [suas] comburere Scripturas, quæ & [5] reliquas omnes gentes] manifestant participare vitæ, & eos qui gloriantur domum se esse Iacob, & populum Israël, * exhæreditari ostendunt à gratia Dei.

*tantum.

*exhæredatos.

Isaiæ 7. Isaia locũ de Christi natiuitate ex perpetua Virgine, Gnostici malè exponebant.

Græca versio, quæ Iudæis suspecta esse non debet, quando facta est.

ANNOTATIONES.

1. Non ergo vera est quorumdam interpretatio] *Iudæos huius prauæ interpretationis authores, vnà cum Ebionæis, Theodotione & Aquila intelligit: quibus Tryphonem & Carpocratem Iustinus adiungit; Symmachum ex Samaritano proselytum, & circumcisum, Eusebius & Epiphanius. Et de illis quidem nihil mirum, tùm vel Christum nunquam susceperint, vel susceptum semel penitus postea abnegarint. At nostra tempestate in ipso Christianarum regionum meditulio, quosdam, qui se gloriæ Christi omnium maximos & sincerissimos assertores venditarunt extitisse, qui Iudaïcam & Gnosticam hanc impietatem, tanto Martyrum sanguine extinctam ab Orco reuocarent, apud posteros fidem vix inueniet, Caluinũ intelligo, qui Iudæis de nomine* עַלְמָה *Haalmah, concedit, quod postulant, videlicet de puella viro cognita intelligendum: & Oecolampadiũ Iudaïcè & Gnosticè trãsferentem:* Ecce adolescentula illa prægnans, & pariens filium: *atque impurum Castalionem communi voce ad corruptam & incorruptam interpretantem:* Ecce puella prægnans filium pariet: *quos omnes sequentibus rationibus coarguemus.*

1. Tribus diuersis vocabulis Hebræi eandem ferè rem significant, נַעֲרָה *Naarah, adolescentulam, sed tam virginem quàm corruptam:* בְּתוּלָה *Bethulah, virginẽ duntaxat designant, siue anus decrepita, siue adolescentula fuerit:* הָעַלְמָה *Haalmah, quo matrem Messiæ hoc loco vocat Propheta, solummodò adolescentulam virginem, eámque cum ἐπιτάσει intactam, hominibus absconditã, & occultam, vt ipsum etymon indicat.*

2. Deinde tribus tantùm locis in sacris Hebræorum literis, הָעַלְמָה *Haalmah, cum litera seu articulo* ה *he, inuenitur: Genes. 24. cùm de Rebecca dicitur: Ecce sto iuxta fontem aquæ, & erit Haalmah, id est, virgo egrediens ad hauriendum, &c. Secundo, Exod. 2. cùm de Maria sorore Mosis scribitur: Et perrexit Haalmah, id est, virgo, & vocauit matrem infantis: Tertiò demùm apud Isaiam hoc in loco: Ecce Haalmah. Si igitur duæ priores hoc nomine vocantur, quòd intactæ, absconditæ, & viris non cognitæ essent, proculdubiò & tertia hæc, qua de agitur.*

3. Accedit, quòd Septuaginta seniores illi genere & conuersatione Hebræi, Hebraïcæ & Græcæ linguæ peritia clari imprimis, pro Haalmah (vt cum Irenæo Iustinus Martyr, Hieronymúsque prudenter obseruant) hoc loco transtulerunt ἡ παρθένος, quod omnibus citra controuersiam, virginem significat: & non ἡ νεᾶνις, quod adolescentulam, nec παιδίσκη quod puellam simpliciter denotat. 4. Nec parum partes nostras confirmat Ionathã Vsielis filius, paraphrastes Chaldæus, vir inter Hebræos summi nominis & authoritatis, qui locum hunc reddidit, Ecce virgo, *Consentit etiam Euangelium Matthæi Syriaca lingua, id est, Hebraïca dialecto vulgari primò scriptum, Isaiæ locum ita reddens:* Ecce enim virgo. *Lingua quoque Punica (quæ profectò Arabica est) Haalmah propriè virgo appellatur: vt non sine mysterio, totius mundi redemptoris genitricis integritas, omnium linguis celebretur. 5. Demùm, vt quod tanquam inexpugnabile munimentum in hac re æstimarunt cum Irenæo, Iustinus, Tertullianus, Basilius, Cyrillus, Chrysostomus, Hieronymus non omittam, insigne prodigium, miraculum retrò actis seculis inauditum, signumq; non vulgare; sed Deo dignum, ac (vt Tertulliani verbis vtar)* monstruosam aliquam nouitatem, diuinus vates Iudæis pollicebatur: cuius nullam prorsus rationem habet iuuenculæ desponsatæ quotidianus prægnatus & partus. *Cæterum totum hoc caput in suam historiam transtulit Euseb. lib. 5. cap. 8.*

2. Theodotion] *Hunc circa secundi Commodi imperium agnitum Epiphanius scribit: Nauclerus, Bergomas, Sabellicus & Platina sectatorem Tatiani, antequàm in hæresim incideret, initiò constituunt. Marcionis furores deindè insequutum tradit Epiphanius,*

sed postremò infensum & ipsum illius hæresi, ad Iudæos declinasse, detractóque præputio eorum linguæ, deinde & priuatæ Bibliorum interpretationi dedisse operam. Ebionæum appellat eundem Eusebius lib.3.hist.cap.8. Quem sequutus Hieronymus inter hæreticos iudaizantes annumerat, illúmque multa mysteria Saluatoris subdola interpretatione celasse prodit. Refert in catalogum hæreticorum Augustinus; quòd Christum solummodò hominem dixerit.

Præf. in Iob

3. Aquila. Hic duodecimo Hadriani anno ab Ecclesia proscriptus fuit, quòd authore Epiphanio, astrologicis impensius quàm Christianū decebat, addictus esset. Ignominiam hanc impotenti animo ferens, abnegato Christo, factúsque proselytus, circuncidi se passus est, atque inde contentioso studio, linguam Hebræam didiscit, & primus post Septuaginta, qui ante eum quadringentis & triginta annis apud Ptolemæum regem sacra Biblia traduxerant, interpretari & ipse tentauit, & in Christianorum odium ex recepta lectione multa peruertit & corrupit; quale est hoc, quod adducit Irenæus. Idem exemplum ex Irenæo nominatim recitat Euseb. lib.5. histor. cap.8. additque hanc interpretationem ansam sui erroris præbuisse Ebionitis. Hunc Aquilam diligentem & curiosum interpretem alicubi vocat Hieronymus, alibi verò contentiosum appellat, nec verba solùm, sed etymologias quoq; verborum transferre conatum, atque ita iure reiiciendum. Comment. in 2. cap. Ose. & Epistol. ad Pammachium.

Lib. de pōd.

4. Suas ipsi comburere scripturas] Tanto odio Christiani nominis Iudæos flagrasse scribit Iustinus martyr, vt ex sacris Bibliis plurima deleuerint, quibus Christū crucifixum, Deum verum & hominē esse, vnicumq; orbis redemptorem, & Messiam promissum, adeò disertè docebatur, vt ea nullis glossematibus possent aliò detorquere: qualia sunt quæ ibidem subnectit de Esdra, Hieremia, & Psalm.95. è cuius versu decimo deleuerunt A ligno, cùm prius esset, Dicite in Gentibus, quia Dominus regnauit à ligno.

In dialog.

5. Reliquas omnes gentes] Tres has voces ex veteri cod. adiecimus, expungendo reliquos omnes.

QVEMADMODVM INTERPRETATÆ sunt Scripturæ in Græcam linguam, & quando.

CAPVT XXV.

Septuaginta interpretum historia.

[1] PRius enim quàm Romani possiderent [2] regnum suum, adhuc Macedonibus Asiam possidentibus, Ptolemæus Lagi filius cupiens eam bibliothecam quæ à se fabricata esset in Alexandria, [3] omnium hominum dignis conscriptionibus [ornare,] petiit à [Hierosolymitis] in Græcū sermonem interpretatas habere Scripturas eorum. Illi verò, [obediebant enim] tunc adhuc Macedonibus, eos quos habebant perfectiores Scripturarum intellectores, & vtriusque loquelæ septuaginta seniores miserunt Ptolemæo, [facturos] hoc quod ipse voluisset. Ille autem experimentum eorum sumere volens, & metuens ne fortè consentientes eam veritatem quæ esset in Scripturis, absconderent per interpretationem, [4] separans eos ab inuicem, iussit omnes eandem interpretari Scripturam, & hoc in omnibus libris fecit. Conuenientibus autem ipsis in vnum apud Ptolemæum, & comparantibus suas interpretationes, Deus glorificatus est, & Scripturæ verè diuinæ creditæ sunt, omnibus eādem, & eisdem verbis, & eisdem nominibus recitantibus ab initio vsque ad finē, vti & præsentes gentes cognoscerent, quoniam per aspirationem Dei interpretatæ sunt Scripturæ, & non esse mirabile Deum hoc in eis operatum, quando in ea captiuitate populi quæ facta est à Nabuchodonosor, corruptis Scripturis, & post septuaginta annos Iudæis descendentibus in regionē suam, & post deinde temporibus Artaxerxis Persarum regis, inspirauit Hesdræ sacerdoti tribus Leui, [præteritorum] Prophetarum omnes rememorare sermones, & [5] restituere populo eam legem, quæ data esset per Moysem. Cùm tanta igitur veritate & gratia Dei interpretatæ sint Scripturæ, ex quibus præparauit, & reformauit Deus fidem nostrā, quæ in filium eius est, & seruauit nobis simplices Scripturas in Ægypto, * in qua adoleuit & domus Iacob, effugiens famem, quæ fuit in Chanaan: in qua & Dominus noster seruatus est, effugiens eam persequutionem, quæ erat [ab] Herode: & hæc earum Scripturarū interpretatio, priusquā Dominus noster descenderet facta sit, & antequā Christiani ostenderētur, interpretata sit. Natus est [enim] Dominus noster, [6] circa primū & quadragesimū annū Augusti imperij, multò autem vetustior fuit Ptolemæus, sub quo interpretatæ sunt Scripturæ: verè impudorati & audaces ostēdūtur, qui nūc volūt aliter interpretationes facere, quādo ex ipsis Scripturis [arguūtur] à nobis, & in fidē aduētus filij Dei cōcludātur.

Regis prudentia, interpretūq; mirabilis consensus.

Esdras vetus testamētum restituit.

* quādo Leui.

Ptolemæi ætas.

Firma

Firma est autem, & non ficta, & sola vera, quæ secundùm nos est fides, manifestam ostensionem habens ex his Scripturis, quę interpretatæ sunt illo modo quo prædiximus, & Ecclesiæ annũtiatio sine * interpolatione. Etenim Apostoli cùm sint his omnibus vetustiores, consonant prædictæ interpretationi, & interpretatio consonat Apostolorum traditioni. Etenim Petrus, & Ioannes, [7] & Matthæus, & Paulus, & reliqui deinceps, & horum sectatores, Prophetica omnia ita annuntiauerunt, quemadmodum seniorum interpretatio continet. Vnus enim & idem Spiritus Dei, qui in Prophetis quidem præconauit quis, & qualis esset aduentus Domini, in senioribus autem interpretatus est benè, * quæ benè prophetata * fuerant: ipse & in Apostolis annunciauit plenitudinem temporum adoptionis venisse, & proximasse regnum cœlorum, & inhabitare intra homines credẽtes in eum, qui ex Virgine natus est Emmanuel.

*interpellatione.

*quia.

*fuerũt.

Septuaginta tralationi conuenit omnium Apostolorũ traditio.

ANNOTATIONES.

1. Prius enim quàm Romani] *Ab hoc Ptolemæo vsque ad obsidionem primam Hierosolymorum ab exercitu Romano, duce Pompeio, Olympiadas 54. quæ annos 136 efficiunt, numerat Euseb. in Chronico.*

2. Regnum suum] *Vet. cod.* Regnum Dei, *id est, terram toties beatorum Patriarcharum posteritati promissam. Eusebius habet:* Antequàm Romani summũ totius orbis obtinerent imperium, &c. *Vsque ad illud:* Cum tanta igitur veritate, &c. *Eius porrò authoritate, & consensu veteris cod.* ornare, *pro* complere; Hierosolymitis, *pro* Hierosolymis; obediebant enim, *pro* qui obaudiebant; *restituimus & immutauimus.*

Lib. 5. hist.

3. Omnium hominum] *Iosephus 50000. voluminum eam bibliothecam habuisse scribit, 12. Antiquit. cap. 2. vbi & totam historiam accuratè persequitur. Aristæus apud Eusebium lib. 8. de Præparatione euangelica, cap. 1. refert Demetrium Phalereum bibliothecæ præfectũ regium interrogatum à Rege, quot iam libri in bibliothecis essent, respondisse;* Plures quàm ducenta millia, sed breui tempore non fore pauciores quingentis millibus.

4. Separans eos ab inuicem] *Iustinus Martyr scribit septuaginta cellularum vestigia, in quibus separatim transtulerunt, Alexandriæ sese conspexisse, à quo non dissentiunt Tertul. cap. 19. Apolog. Euseb. lib. 8. de Præparat. euangel. cap. 1. Hylarius: Chrysostomus: Theodoretus: Augustin. 2. de Doctrina christ. cap. 15. & lib. 18. de Ciuit. cap. 42. Quin & prophetico, id est, diuino spiritu præditos fuisse hos interpretes, non dubitat idem Augustin. 15. de Ciuit. cap. 14. & lib. 18. cap. 43. licet interdum Hebraïcæ veritatis amore, sit illis infestior Hieronymus.*

In dialogo, & Apol. 2

5. Restituere populo eam legem] *Magno consensu antiquissimi Scriptores hanc sententiam suis calculis probant, sed vnius Tertulliani verba hìc annotasse sufficiet.* Hierosolymis (*ait*) Babylonica expugnatione deletis, omne instrumentum Iudaïcæ literaturæ per Esdram constat restauratum, *libr. de habitu muliebri.*

6. Circa primum] *Subscribit Tertul. lib. contra Iudæos; Euseb. in histor. & Chronico, anno 42. quem sequitur Epiph. contra hære. 78.*

7. Et Matthæus] *Hieronymus veritati Hebraïcæ impensè deuotus, submonet Matthæum nõ sequi Septuaginta translatorum authoritatem, sed Hebraïcam, vt illa duo:* Ex Ægypto vocaui filium meum. *&* Nazaræus vocabitur, *indicant. libr. de viris illustribus, & Comment. in 2. cap. Matth.*

OSTENSIO QVONIAM VIRGO IN vtero accipiet, & non adolescentula.

CAPVT XXVI.

Qvemadmodum ipsi testificantur, quoniam priusquam conuenisset Ioseph cum Maria, manente igitur in eá virginitate, inuenta est in vtero habens de Spiritu sancto, & quoniam dixit ei Gabriel Angelus, Spiritus sanctus adueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit te, quapropter quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei: & quoniam Angelus in somnis dixit ad Ioseph, Hoc autem factum est, vt adimpleretur quod dictum est ab Esaia Propheta, Ecce, Virgo [1] in vtero] concipiet. Seniores autem sic interpretati sunt dixisse Esaiam. Et adiecit Dominus loqui ad Achas, Pete tibi signum à Domino Deo tuo [2] in profundum inferni, aut in excelsum suprà. Et dixit Achas, * Non petam, & non tentabo Dominum. Et dixit, [3] Num pusillũ vobis agonẽ præbere hominibus, & quemadmodũ Dominus præstat agonẽ, propter hoc Dominus ipse donabit vobis signũ. Ecce, Virgo in ventre accipiet, & pariet filiũ, & * vocabis nomen eius Emmanuel: butyrũ & mel * manducabit, priusquàm cognoscat, aut eligat mala, [4] communicabit bonũ, quoniam priusquàm cognoscat infans] bonũ vel malũ, nõ cõsentiet nequitiæ, vti eligat bonũ. Diligẽter igitur significauit Spiritus sanctus,

Euangelistæ locum Isaiæ solum de Virgine intelligendũ esse, docent.

Matth. 1. Luc. 1. Isaiæ 7.

*Nõ postulabo, nec

*vocabitis.

*comedet.

Quia signũ & miraculum promittebatur, oportuit de Virgine sermonẽ fieri.

per ea quæ dicta sunt, generationem eius quæ ex Virgine, & substãtiam, quoniam Deus: [5] Emmanuel enim nomẽ hoc significat: & manifestat, quoniam homo, in eo quod dicit, Butyrum & mel manducabit, & in eo quod infantem nominat eum, & priusquam cognoscat bonum & malum: hæc enim omnia [signa] sunt hominis infantis. Quod autem non consentiet nequitiæ, vt eligat bonum, proprium hoc est Dei, vti non per hoc quod * mãducat butyrum & mel, nudè solummodò eum hominem intelligeremus, neque rursus per nomen Emmanuel, sine carne eum Deum suspicaremur.

Emmanuel Deum & hominem significat. Isaiæ 7.

** manducabat.*

ANNOTATIONES.

1. In vtero] *Hoc ex vet. cod. addidimus, cùm idem apertè habeat Euangelium Matth. 1. cap.*

2. In profundum inferni] *Vet. cod:* In profundum deorsum, aut in altitudinem sursum. *Quam putarim germanam esse Irenæi lectionem, cùm ita habere Septuaginta indicet Hieronymus; quorum lectionem hanc cum Irenæo amplexantur veteres, Iustinus in dialog. Cyprianus libr. 2. aduersus Iudæos capit. 9. Basilius, & Cyrillus in hunc Isaiæ locum, & Ambrosius sermon. 8. in psal. 118.*

3. Num pusillum vobis] *Quia sic habebant omnes codices, nihil immutauimus. Sanctes ex Hebræo:* Núquid parum est vobis labore afficere homines, quia labore afficitis & Deum meum? *Tertullia. lib. contra Iudæos:* Non pusillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus præstat certamen? *Cyprianus lib. 2. aduersus Iudæos, cap. 9.* Num pusillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus præstat agonem. *Eadem etiam habet epistola ad Martyres & Confessores de Mappalico.*

4. Communicabit bonum] *Sex has voces ex veteri codice restituimus: deleuimus vnicam* commutauit. *Iustinus Martyr ita habet:* Butyrum & mel edet, priusquàm dignoscat malum, eliget bonum: quia priusquàm dignoscat malum à bono, reiiciet malum vt bonum eligat. *Præclara est huius loci alioqui satis obscuri, periphrasis apud Hieronymum cõmentariis in 7. Esaiæ, qua monet infantiam humani corporis, diuinæ Christi scientiæ non præiudicasse.*

In dialogo.

5. Emmanuel enim nomen] *Hebraicum nomen est compositum ex* עִמָּנוּ *Himmanu, id est, nobiscum, &* אֵל *El, Deus: vnde constat Christum Deum esse in carne manifestatum. Quo pacto autem Christo Iesu hoc nomen conueniat, & quid Iudæis ea de re obstrepentibus respondendum sit, disserunt Iustinus Martyr Quæst. 135. ad Orthod. & Tert. lib. contra Iudæos.*

QVID EST QVOD DICTVM EST A DAVID, De fructu ventris tui ponam in throno meo.

CAPVT XXVII.

Isaiæ 7.

[1] ET in eo quod dicit, Audite domus Dauid, significantis erat, quoniã quem promisit Deus Dauid, de fructu vẽtris eius æternum suscitaturum se regem, hic est qui ex Virgine, quæ fuit de genere Dauid, generatus est. Propter hoc enim & de fructu ventris eius regem promisit, quod erat proprium Virginis prægnantis, & non de fructu lumborum eius, nec de fructu renũ eius, quod est proprium viri generantis, & mulieris ex viro conceptionem facientis. Circumscripsit igitur genitalia viri in promissione * Scriptura: imò verò nec commemoratur, quoniam non ex * voluntate viri erat, qui nascebatur. Statuit autem & confirmauit fructum ventris, vt generationem eius, qui erat futurus ex Virgine pronunciaret, quemadmodum Elizabeth impleta Spiritu sancto testificata [est] dicens ad Mariam, Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui, significante Spiritu sancto audire volentibus, repromissionẽ quam repromisit Deus, de fructu ventris eius suscitare regem, impletam esse [in] Virginis, hoc est in Mariæ, partu. Qui igitur transmutant id quod apud Esaiam, Ecce, adolescentula in ventre concipiet, & Ioseph filium eum volunt esse, illud transmutent, quod est repromissionis, quod apud Dauid positum est, vbi promisit illi Deus, de fructu vẽtris suscitare cornu Christi * regis. Sed non intellexerunt. Cæterùm etiam hoc quoque ausi fuissent demutare. Quòd autẽ dixerit Esaias, In profundum deorsum, vel in altitudinẽ sursum, significantis fuit, quoniam qui descendebat, ipse erat & qui ascendebat. In eo autem quòd dixerit, Ipse Dominus [2] dabit] signum, id quod erat inopinatum generationis eius * significabat, quòd nec factum esset aliter, nisi Deus Dominus omnium Deus ipse dedisset signum in domo Dauid. [3] Quid enim magnum, aut quod signum fieret in eo quòd adolescentula concipiens ex viro peperisset, quod euenit omnibus quæ pariunt mulieribus?

Psalm. 131. Promissio facta Dauidi, in fructu Virginis impleta est.

Christus vocatur fructus vẽtris, non lumborum.

Luc. 1.

Refutat Ebionitarum falsam interpretationem.

Isaiæ 7.

Nihil miraculi est in adolescẽtulæ partu, ex viro concubitu.

** Scripturæ.*

** voluptate.*

** signum.*

** significauit.*

bus: sed quoniam inopinata salus hominibus inciperet fieri, Deo adiuuãte, inopinatus & partus Virginis fiebat, Deo dante signum hoc, sed non homine operante illud.

ANNOTATIONES.

1. Et in eo quod dicit] *Hic locus ex Irenæo sic habetur, apud Theodo. dialog.* 1. Et dum dicit: Audite domus Dauid, erat significantis, quod Deus Dauid erat pollicitus, se de fructu ventris eius æternum Regem excitaturum. Is autẽ est qui ex Virgine Dauid natus est.

2. Dabit signum] *Expunximus* dedit *authoritatẽ vet. cod.*

3 Quid enim magnum] *Rabbinorum quidam de rege Ezechia hoc Isaiæ vaticinium exponũt: sed tunc annos circiter quindecim natus erat. Alij fingunt obscuro cuipiam filiorum Achaz; alij verò eiusdem Prophetæ filio illud conuenire: sed nullus eorum fuit Hïmmanuel, nec terram vniuersam suo imperio subiectam habuit, sicuti puer ille, quem paulò post idem Propheta constituit terræ Dominum. Laudat igitur Propheta insigne & inusitatum Dei miraculum; quod de vulgari mulierum conceptu (vt acutè vidit Irenæus) nequaquam faceret. Eadem ratione Tryphonem cum asseclis vrget Iustinus:* Si vulgari more primogenitorum (*ait*) nasciturus erat ex coïtu, cur tanquam prodigium pollicetur, quod commune est primogenitis omnibus? *Eodẽ modo Tertul. lib. contra Iudæos. Basil. hom. de Natali Domini. Cyrillus Hierosol. Cateche.* 12. *In Dialogo*

QUID EST APUD DANIELEM *lapis sine manibus excisus.*

CAPUT XXVIII.

PRopter hoc [autem] & Daniel præuidens eius aduentum, lapidem sine manibus abscissum aduenisse in hũc mũdum: [1] hoc est enim quod sine manibus significabat, quod non operantibus humanis manibus, hoc est, virorum illorum qui solent lapides cædere, in hunc mundum eius aduentus erat, id est, non operante in eum Ioseph, sed sola Maria cooperante * dispositione. Hic enim lapis à terra, & ex virtute & arte constat Dei. Propter hoc autem & Esaias ait, Sic dicit Dominus, Ecce, ego mitto in fundamenta Siõ lapidem pretiosum, electum, summum, angularem, honorificum, vti non ex voluntate viri, sed ex voluntate Dei, aduentum eius, qui secundùm hominem est, intelligamus.

Christũ ex Virgine, sine viri concubitu nasciturum ostendit Daniel. Dan. 2. Isaiæ 28.

* dispositioni.

ANNOTATIONES.

1. Hoc est enim quod sine manibus] *Ita Danielis admirabile vaticinium, ante Irenæum Iustinus in Dialogo; & post vtrumque Hieronymus in 2. cap. Danielis; Augustinus tractatu 7. & 9. in Ioannem; & ex Græcis Origenes, & Basilius ad Christi Domini ex intacta Virgine natiuitatem, non minus piè quàm eleganter accommodarunt.*

QUARE VIRGA MOYSI PROIECTA, *coluber facta est.*

* serpens factus est.

CAPUT XXIX.

P[1]Ropter hoc autem & Moyses ostendens typum, proiecit virgam in terrã, vt ea incarnata omnem Ægyptiorum præuaricationem, quę insurgebat aduersus Dei dispositionem, argueret & absorberet, & vt ipsi Ægyptij testificarentur, quoniam digitus est Dei, qui salutem operatur populo, & non Ioseph filius. Si enim Ioseph filius esset, [2] quemadmodum plus poterat quàm Salomon, aut plus quàm Iona habere, aut plus esse Dauid, cùm esset ex eadem seminatione generatus, & proles existens ipsorum? Vt quid autem & beatum dicebat Petrum, quòd eum cognosceret esse filium Dei viui? Super * hoc autem nec rex esse posset, si quidem Ioseph filius fuisset, nec hæres, secundùm Hieremiam.

Exod. 7. Virga Moysis typus fuit humanæ Christi naturæ. Matth. 12. Matth 16. Si Christus ex Ioseph esset, non fuisset plus quàm Salomon aut Ionas.

* hæc.

ANNOTATIONES.

1. Propter hoc autem] *Virgæ Mosaicæ transformationem, aduentum filij Dei in carnem præsignificasse*

cum Irenæo sentiunt etiam plerique antiquorum; quorum verba, hunc locum explicabunt. Isidorus: Virga in serpente, Christus in morte: expauit & fugit Moses, mortuus est Christus, & expauerunt discipuli, & fugerunt. *Ambrosius lib. de Salomone.* Moses virgam proiecit in terram, quæ & ipsa imago erat corporis Domini, ideò omnium Ægyptiorum potestatem absorbuit. *Pluribus verbis adhuc isthæc persequitur in Psalm. 118. & lib. 3. offic. cap. 14. Subscribunt ei Augustin. serm. 86. de tempore; Gregor. Nyssen. lib. de vita Mosis; Gregorius Roman. Prosper Aquitanicus; Beda, Rupertus.*

2. Quemadmodum] *Hunc locum ita videtur æmulari Tertul.* Non competebat ex semine humano Dei filiū nasci, nisi totus esset filius hominis, non esset & Dei filius, nihilque haberet amplius Salomone, & amplius Iona, & de Ebionis opinione credendus erat. *Lib. de carne Christi.*

OSTENSIO QVOD SI IOSEPH FILIVS *fuisset Dominus, non rex esse potuisset.*

CAPVT XXX.

Matth. 1. Ioseph enim Ioachim & Iechoniæ filius ostenditur, quemadmodum & Matthæus generationem eius exponit: Iechonias autem, & qui ab eo omnes, abdicati sunt à regno, Hieremia dicente sic, Viuo ego, dicit Dominus, *Ierem. 22.* si factus fuerit Iechonias filius Ioachim, rex Iuda, signaculū in manu dextera mea, inde abstraham eum, & tradam eum in manu quærentium animam eius. Et iterùm, Inhonoratus est Iechonias, quemadmodum vas quod nō est opus, quoniam proiectus est in terram, quam non sciebat. Terra audi sermonem Domini, scribe virum hunc abdicatum hominem, quoniam non augebit de semine eius sedens super thronum Dauid, princeps in Iuda. Et iterùm, Deus ait super Ioachim patre eius, Propter hoc, sic dicit Dominus super Ioachim patrem eius regem Iudææ. Non enim erit ex eo sedens super thronum Dauid, & [1] mortificatum [eius] erit proiectum in æstu diei, & in glacie noctis, & respiciam super eum, & super filios eius, & inferam super eos, & super* inhabitantem Hierusalem, super terram Iuda, omnia mala, quæ loquutus sum super eos. Qui ergo eum dicunt ex Ioseph generatum, & in eo habere spem, abdicatos se faciūt à regno, sub maledictione & increpatione decidentes, quæ erga Iechoniam, & in semen eius est. Propter hoc enim dicta sunt hæc de Iechonia, Spiritu præsciente ea quæ à malis doctoribus dicuntur, vti discant quoniam ex semine eius, id est, ex Ioseph, nō erit natus, sed secundùm repromissionem Dei, de ventre Dauid suscitatur rex æternus, qui recapitulat omnia in se. *Psal. 131.*

Quia Christus sedit super soliū Dauidis, nō potuit esse filius Ioseph

* inhabitantes.

ANNOTATIONES.

1. Mortificatum eius] *Cadauer ipsius Ioachim, de quo Hierem. 22.* Sepultura asini sepelietur, & putrefactus, & proiectus extra portas Hierusalem. *Vult autem Irenæus, quia prædictum erat, neminem ex semine Ioachim, ex quo Ioseph sponsus beatæ Mariæ oriūdus erat, sessurum super solium Dauidis, Iesum Christum si ab illo genitus fuisset, nō potuisse in eo sedere, iuxta verbum Angeli, Luc. 1.*

OSTENSIO QVONIAM PER QVÆ *proiectus est homo de Paradiso, per hæc iterùm intrat in paradisum.*

CAPVT XXXI.

Rom. 5. Et antiquam plasmationem in se recapitulatus est. Quia quemadmodū per inobediētiam vnius hominis, introitum peccatum habuit, & per peccatum mors obtinuit: sic & per obediētiam vnius hominis iustitia introducta vitam fructificet his, qui olim mortui erant hominibus. [1] Et quemadmodum protoplastus ille Adam de rudi terra, & [de] adhuc virgine: nondum enim pluerat Deus, & homo non erat operatus terram, habuit substantiam, & plasmatus est manu Dei, id est,

Quia prior Adam ex terra, adhuc virgine formatus est, posterior ex Virgine nasci debuit.

Verbo

Verbo Dei: omnia enim per ipsum facta sunt: & sumpsit Dominus limum à terra, & plasmauit hominem. Ita recapitulans in se Adam ipse, Verbum existens ex Maria, quæ adhuc erat Virgo, rectè accipiebat generationem Adæ recapitulationis. [2] Si igitur primus Adã habuit patrem hominem, & ex semine viri natus est, meritò dicerent, & secundùm Adam ex Ioseph esse generatum. Si autem ille de terra quidem sumptus est, & verbo Dei plasmatus est, oportebat idipsum Verbum recapitulationem Adæ in semetipsum faciens, eiusdem generationis habere similitudinem. Quare igitur non iterùm sumpsit limũ Deus, sed ex Maria operatus est plasmationem fieri? Vt nõ alia plasmatio fieret, neque alia esset plasmatio quæ saluaretur, sed eadem ipsa recapitularetur seruata similitudine.

Ioan. 1. Genes. 2.

Christus ex Maria Virgine, non de limo terræ formari debuit.

ANNOTATIONES.

1. Et quemadmodum] *Sententiam hanc ferè ad verbum videtur Tertullianus transcripsisse libr. de carne Christi:* Virgo adhuc erat terra, nondũ opere cõpressa, nondum sementi subacta, ex ea hominem factum accepimus à Deo in animam viuam. Igitur si primus Adam ita traditur, meritò sequens, &c. *Melliflua beati Bernardi verba huic loco accommoda præterire non potui:* Deum (*ait ille homil. 2. super Missus est*) huiusmodi decebat natiuitas, qua non nisi de Virgine nasceretur: talis congruebat & Virgini partus, vt non pareret nisi Deum. Voluit esse Virginem de qua immaculata, immaculatus procederet, omnium maculas purgaturus, &c.

2. Si igitur primus Adam] *Totus hic locus exprimitur à Theodoreto, dialog. 1. vsque ad illud proximi capitis.* Si enim ille quidem de terra, &c.

ADVERSVS EOS QVI DICVNT EVM nihil de Maria accepisse.

CAPVT XXXII.

E[1]Rrant igitur qui dicunt eum nihil ex Virgine accepisse, vt abiiciant carnis hæreditatem, abiiciant autem & similitudinem. Si enim ille quidem de terra, & manu, & artificio Dei plasmationem, & substantiam habuit, hic autem non manu & artificio Dei, iam non seruauit similitudinem hominis, qui factus est secundùm imaginem ipsius, & similitudinem, & inconstans artificium videbitur, non habens circa quod ostendat sapientiam suam. Hoc autem dicere est, & putatiuè apparuisse eum, & tanquam hominem, cùm non esset homo, & factum eum hominem, nihil assumentem de homine. Si enim non accepit ab homine substãtiam carnis, neque homo factus est, neque filius hominis: & si hoc non factus est, quod nos eramus, non magnũ faciebat quòd passus est, & * suscitauit. Nos autem quoniam corpus sumus de terra acceptum, & anima accipiens à Deo Spiritum, omnis quicunque confitebitur. Hoc itaque factum est Verbum Dei, suum plasma in semetipsum recapitulans, & propter hoc [2] filium hominis se confitetur, & beatificat mites, quoniam ipsi hæreditabunt terram. Et Apostolus autem Paulus in epistola quæ est ad Galatas, manifestè ait, Misit Deus filium suũ factum de muliere. Et rursus in ea quæ est ad Romanos, De filio autem (inquit) eius, qui factus est ex semine Dauid secundùm carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute, secundùm Spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri. [3] Cæterùm superuacua est in Mariam descensio eius. Quid enim in eam descendebat, si nihil incipiebat sumere ab ea? [4] Aut si nihil sumpsisset ex Maria, nunquã eas quæ à terra erant percepisset escas, per quas id quod à terra sumptum est, [5] nutritur] corpus, nec quadraginta diebus, quemadmodum Moyses & Helias ieiunãs, esuriisset corpus eius suam quærens escam: sed nec Ioannes discipulus eius de eo scribens dixisset, Iesus autem fatigatus in itinere * sedebat: nec Dauid præclamasset in eum, Et super dolorem vulnerũ meorum apposuerunt: nec lachrymasset super Lazarum: nec sudasset globos sanguinis: nec dixisset, Quòd tristis est anima mea: nec percusso latere exisset sanguis & aqua. Hæc enim omnia signa carnis, quæ à terra sumpta est, quam in se recapitulatus est suum plasma saluans.

*sustinuit

*sedit.

Vera caro, nata, crucifixa, & resuscitata in Christo.

Matth. 16. Matth. 5. Galat. 4. Rom. 1.

Signa veræ carnis.

Matth. 4. Ioan. 4. Psalm. 68. Ioan. 11. Mat. 26. Ioan. 19.

ANNOTATIONES.

1. Errant igitur] *Simonis Magi, Saturnini, Valentini, Cerdonis & Marcionis sectatores intelligit; qui omnes diuersis licet errorum anfractibus, eandem tamen in blasphemiam delapsi sunt, Christum aut non veram carnem, aut non ex Virgine conceptam & natam cepisse. In his refellendis pugnacissimus est Tertul. lib. de carne Christi, lib. 3. & 4. contra Marcionem.*

2. Filium hominis se confitetur] *Tertullia.* Cur homo Christus, & filius hominis, si nihil hominis, & nihil ex homine? Nisi si aut aliud est homo quàm caro: aut aliunde caro hominis, quàm ex homine, aut aliud est Maria, quàm homo. *Libr. de carne Christi, & lib. 4. contra Marcionem.*

3. Cæterùm superuacua est] *Isthæc omnia ad finem vsque capitis huius transcripsit Theodoret. dial. 1.*

4. Aut si nihil sumpsisset] *Tertul. Marcionem eodem etiam pacto alloquitur:* Quid dicis cœlestē carnem, quam vnde cœlestem intelligas non habes? Quid terrenam negas, quam vnde terrenam agnoscas habes? Esuriit sub Diabolo, sitiit sub Samaritide, lachrymatur super Lazarum, trepidat ad mortem. Caro (inquit) infirma, sanguinem fudit postremò, hæc sunt, opinor, signa cœlestia. *lib. de carne Christi.*

5. Nutritur] *Expunximus* nutriretur *author. vet. cod. probante quoque Theodoreto.*

*QVARE LVCAS A DOMINO INCHOANS *genealogiam, in Adam retulit: & quot sint ab Adam vsque ad Dominum generationes.*

* qualiter

CAPVT XXXIII.

Luca 3. Genealogia Christi descriptio, satis ostendit illum hominem esse.

PRopter hoc Lucas genealogiam, quæ est à generatione Domini nostri, vsque ad Adam, septuaginta duo generationes habere ostendit, finem coniungens initio, & significans, quoniam ipse [est] qui omnes gentes exinde ab Adam dispersas, & vniuersas linguas, & generationem hominum cum ipso Adam in semetipso recapitulatus est: vnde [&] à Paulo typus futuri dictus est ipse Adam: quoniam futuram circa filium Dei humani generis dispositionem, in semetipsum fabricator omniū Verbum * præformauerat prædestinante Deo primùm animalem hominem, videlicet, vt à spiritali saluaretur. Cùm præexisteret saluans, oportebat & quod saluaretur fieri, vti non vacuum sit saluans. Consequenter autem & Maria virgo * obaudiens inuenitur dicens, Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundùm verbum tuum. Eua verò inobediens: non obaudiuit enim adhuc cùm esset virgo, quemadmodū illa virum quidem habens Adam, virgo tamen adhuc existens: erāt enim vtrique nudi in Paradiso, & non confundebantur, quoniam [1] paulò ante] facti, non intellectum habebāt filiorum generationis. Oportebat enim illos primò adolescere, dehinc sic multiplicari. Sicut Eua * inobaudiens facta, [2] & sibi & vniuerso generi humano causa facta est mortis: sic & Maria habens prædestinatū virum, tamen virgo * obaudiens, & sibi & vniuerso generi humano causa facta est salutis. Et propter hoc, lex eam quæ desponsata erat viro, licet virgo sit adhuc, vxorem eius qui desponsauerat vocat eam, [3] quæ est à] Maria in Euā recirculationem significans, quia non aliter quod conligatū est solueretur, nisi ipsæ compagines [4] alligationis] reflectantur retrorsus, vt primæ * coniugationes soluantur per secundas, secundæ rursus * liberarent primas. Et euenit primam quidem compaginem à secunda * coniugatione soluere, secundam verò coniugationem, [primæ] solutionis habere locum: Et propter hoc Dominus dicebat, primos quidem nouissimos futuros, & nouissimos, primos. Et Propheta autem hoc idē significat, dicēs, Pro patribus tuis nati sunt tibi filij. Primogenitus enim mortuorum natus Dominus, & in sinum suum recipiens pristinos patres, regenerauit eos in vitam Dei. Ipse initium viuentium factus, quoniā Adam initium morientium factus est. Propter hoc & Lucas initiū generationis [à Domino] inchoans, in Adam retulit, significans, quoniam non illi hunc, sed hic illos in Euangeliū vitæ regenerauit. [5] Sic autem & Euæ inobedientiæ nodus solutionem accepit per obediētiam Mariæ: quod enim alligauit virgo Eua per incredulitatē, hoc virgo Maria soluit per fidem. Necesse ergo fuit Dominum ad perditam ouem venientem, & tantæ dispositionis recapitulationem facientem, & suum plasma requirentem, illum ipsum hominem saluare, qui factus fuerat secundùm imaginem, & similitudinem eius, id est, Adam, * implētem tempora

Rom. 5.

Luc. 1. Heuæ inobedientia, cum beata Mariæ obedientia cōfertur. Genes. 2.

Maria virgo sibi & vniuersō generi humano, causa salutis facta est.

Mat. 21. Psalm. 44. Colos. 1. Adam morientium, Christus autem viuentium initiū factus est. Quod Heua virgo ligauerat, soluit Mariæ virginis fides & obedientia.

* performauerat præformāte.
* obediēs
* inobediens.
* obediēs
* coniunctiones.
* liberent
* colligatione.
* adimplētem.

tempora eius condemnationis, quæ facta fuerat propter inobedientiam, quæ pater posuit in sua potestate: quoniam & omnis dispositio salutis, quæ circa hominem fuit, secundùm placitum fiebat patris, vti nō vinceretur Deus, neque infirmaretur ars eius. Si enim qui factus fuerat à Deo homo, vt viueret, hic amittens vitam, læsus à Serpente qui deprauauerat [eum,] iam non reuerteretur ad vitam, sed in totum proiectus esset morti, victus esset Deus, & superasset Serpentis nequitia volūtatem Dei. Sed quoniam Deus inuictus, & * magnanimus est, magnanimē quidem se exhibuit ad *correctionem hominis, & probationem omnium, quemadmodum prædiximus. Per secundum autem hominem alligauit fortem, & diripuit eius vasa, & euacuauit mortem, viuificās eum hominē, qui fuerat mortificatus. Primùm enim possessionis eius vas Adam factus est, quem & tenebat sub sua potestate, hoc est præuaricationem iniquè inferens ei, & per occasionem immortalitatis, mortificationē faciens in eum. Etenim promittēs futuros eos tanquam Deos, quod ei non est omnino possibile, mortem fecit in eis: vnde & iustè à Deo recaptiuatus, qui hominem captiuum duxerat: [6] solutus est autem cōdemnationis vinculis, qui captiuus ductus fuerat homo.

Decebat hominem saluum fieri.
* magnanimis.
*correptionem.
Matth 12.
Adælapsus

ANNOTATIONES.

1. Paulò ante] *Deleuimus* Paulo attestante, *author. vet. cod.*

2. Maria & sibi, & vniuerso generi humano causa facta est salutis] *Hoc capite, & infrà non rarò, multis elogiis laudes, & virtutes beatißimæ Dei genitricis prædicat Irenæus, quod illi cum omnibus qui Christianam pietatem excoluerunt, adeò commune est, vt nullum inuenias ex catholicis scriptoribus, qui non vel singulari opere in eum finem edito, vel sparsim hinc inde, in eius recensendis encomiis libenter exspatietur. Hæc autem malè habent Gnosticos posteriores, qui, opinor, vt ei strenuè viam parent, qui postremum funestißimúmque bellum illaturus est sanctis omnibus, vniuersos neruos intendūt, vt laudes eius eleuent, vel ipsam grauioribus criminibus onerent. Aliquando importunitatis eam accusant*, qua præposterè cursum doctrinæ Christi abrumpere tentarit: *Aliàs*, Dominum ne matrem quidem illam agnouisse, sed apud se intercedentem reiecisse. *Quidam* salutationem Angelicam, quasi magicum exorcismum æstimant: sanctámque Virginem non minus malignè restrinxisse Dei potentiam, quàm antea Zacharias. Votum quoque perpetuæ virginitatis, ab ea emissum, absurdum, ridiculum, imò perfidiam graui reprehensione dignā *non verentur appellare. Alij* maximam ei inferri iniuriam *dicunt, cùm appellatur* Regina cœli, & domina mundi. *Quidam rursus* omni dignitate abdicatam, vilis & abiectæ conditionis mulierculam, ingloriam, pannosam, pauperculam, & omnium ludibrio expositam *appellant. Alij* naturali ratione ipsam Dominum peperisse volunt. *Quidam rursum illam* per incogitantiam eo delapsam garriunt, vt se Deo aliquando præferret. *Alij* grauiter eam peccasse in filij triduana amissione fingentes, peccatum illud comparant cum delicto Euæ, quo salutem hominum initiò euertit. *Eandem denique impij Magdeburgenses*, ita cum Iosepho fuisse affectam (*vtor eorum omnium verbis*) *non erubuerunt scribere*, vt statuto tempore, more aliorum coniugum, voluerit liberos procreare. *Bezæ vesanias, & Vireti virulenta in eam conuitia, quòd adhuc impudentiora sint, consultò prætereo. At his magno animo opponenda sunt elegantißimæ patrum figuræ, aperta Prophetarum vaticinia, & Euangelistarum scripta: quibus copiosißimos gratiæ Dei prouentus, immensa beneficia & stupenda opera in ea edita fuisse, omnibus obuium est. Opponenda & patrum Græcorum & Latinorum erudita scripta; quibus summis & amplißimis honorum titulis meritò exornatur: Ac vt Anselmum, Rupertum, Bernardum, Andream Hierosolymitanum, Fulgentium, alióSque plures beatæ Virginis summos laudatores, qui abhinc mille annis vixerunt, taceam: Petrum Chrysologum; qui sub Martiano Imperatore, id est, anno Domini 450. floruit, primo loco proferam*. Quantus sit Deus, *ait ille*, satis ignorat ille, qui huius Virginis mentem non stupet, animum non miratur: pauet cœlum, tremunt Angeli, creatura non sustinet, natura non sufficit: & vna puella sic Deum in sui pectoris capit, recipit, oblectat hospitio, vt pacem terris, cœlis gloriam, salutem perditis, vitam mortuis, terrenis cum cœlestibus parentelam, ipsius Dei cum carne commercium, pro ipsa domus exigat pensione. *Et iterùm*, Ipse Angelus miratur, aut fœminam tantùm, aut omnes homines vitam meruisse per fœminam: stupet Angelus totum Deum venire intra virginalis vteri angustias, cui tota simul angusta est creatura. *Et alibi*, Aue gratia plena, Hæc est gratia, quæ dedit cœlis gloriam, terris Deum, fidem Gentibus, finem vitiis, vitæ ordinem, moribus disciplinam. Hanc gratiam detulit Angelus, accepit Virgo salutem, seculis redditura. *Et post pauca:* Verè benedicta Virgo, quæ & virginitatis possidet decus, & matris dignitatem. Verè benedicta, quæ & superni conceptus meruit gratiam, & sustulit integritatis coronam. Verè benedicta, quæ & diuini germinis suscepit gloriam, & regina extitit totius castitatis. Verè benedicta, quæ fuit maior cœlo, fortior terra, orbe latior: nam Deum quem mundus non capit, sola cœpit, &c. *Augustinus cùm de peccatis agit, nullam protestatur de beata Maria habere velle quæstionem: scit enim, quòd plus ei gratiæ collatum fuerit ad vincendum omni ex parte peccatum, quæ concipere ac parere meruit eum, quem constat nullum ha-*

Caluin. & Muscul. in 12. caput Matth.
Gualter. in 3. Marc.
Caluin. & Marlor. in 1. cap. Luc.
Brent. in 1. Lucæ.
Bucer. & Molin. in 2 Lucæ.
Calu. in 2. Lucæ.
Cent. 1. ca. 10.
Serm. 140.
Serm. 142.
Serm. 143.
Lib. de natura, & gratia, cap. 36.

buisse peccatum. Idem alibi: Videamus, *ait*, quæ est illa Virgo tam sancta, ad quam Spiritussanctus venire dignatus est: quæ tam speciosa, quam Dominus elegit sponsam: quæ tam copiosa, cuius generationem totus orbis excipiat: quæ tam casta, vt possit Virgo esse post partum. Hæc est immaculata concubitu, fœcunda partu, Virgo & casta perpetuò. Hæc concipit non viro, sed Spiritu: hæc parit, non dolore, sed gaudio. Hæc est sponsa Christi, & Gentium magistra, quæ se plenam miratur, & fœtam lætatur. *Idem rursus:* Dicat Maria, Porta facta sum cœli, ianua facta sum filio Dei. Illa porta facta clausa, quam Ezechiel vidit. *Et iterum idem:* Facta est Maria scala cœlestis, quia per ipsam Deus descendit ad terras, vt per ipsam homines ascendere mereantur ad cœlos. *Rursum idem:* Et si omnium nostrûm membra verterentur in linguas, eam laudare sufficeret nullus. Altior cœlo est, abysso profundior. cuius laudes dicere conamur. Hæc est enim, quæ sola meruit mater & sponsa vocari. Hæc primæ matris damna resoluit, hæc homini perdito salutem adduxit. Mater generis nostri pœnam attulit mundo, genitrix Domini nostri salutem edidit mundo, auctrix peccati Eua, auctrix meriti Maria, Eua occidendo obfuit, Maria viuificando profuit: illa percussit, ista sanauit. *Et post pauca:* Sed quid dicam pauper ingenio, cùm de te quicquid dixero, minor laus est, quàm dignitas tua meretur? Si cœlum te vocem, altior es. Si matrem Gentium dicam, præcedis. Si formam Dei appellem, digna existis. Si dominam Angelorum vocitem, per omnia te esse probaris, &c. *Et iterum:* O verè beata Mariæ humilitas, quæ Deum hominibus peperit, vitam mortalibus dedit, cœlos innouauit, mundum purificauit, paradisum aperuit, & hominum animas ab inferis liberauit. O nunquam verè gloriosa Mariæ humilitas, quæ porta paradisi efficitur, scala cœli constituitur. Facta est certè humilitas Mariæ, scala cœlestis, per quam descendit Deus ad terras. Quia respexit (inquit) humilitatem ancillæ suæ, &c. *Patiatur quæso, Christianus, dum eam, quam ex recitatis impiorum Gnosticorum conuitiis, iustam animi indignationem iam contraxit, lenire studeo, piorum & priscorum patrum nostrorum aliquot adhuc, sed contractiora scripta me adducere. Ambrosius,* Sit nobis tanquam in imagine descripta virginitas, vitáque beatæ Mariæ, de qua velut speculo refulget species castitatis, & forma virtutis. Quid nobilius Dei matre? Quid splendidius Dei matre? Quid splendidius ea, quam splendor elegit? Quid castius ea, quæ corpus sine corporis contagione generauit? Virgo erat non solùm corpore, sed etiã mente, corde humilis, verbis grauis, animi prudens, loquendi parcior, legẽdi studiosior, intenta operi, verecunda sermone: arbitrium mentis, solita non hominẽ, sed Deum quærere. Nullum lædere, benè velle omnibus, assurgere maioribus natu, æqualibus non inuidere, fugere iactantiam, rationem sequi, amare virtutem. Quando ista vel vultu læsit parentes? quando dissensit propinquis? quãdo fastidiuit humilem? quando derisit debilem? quando vitauit inopem? Nihil toruum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inuerecundum, non gestus fractior, non incessus stultior, non vox petulantior: vt ipsa corporis species simulachrum fuerit mentis, figura probitatis. *Et aliquanto post:* Hæc est imago virginitatis: talis enim fuit Maria, vt eius vnius vita, omnium disciplina sit. *Idem libro de Institutione virginis, cap. 5.* Maria non solùm nobis virginitatis incentiuum attulit, sed etiam Deum intulit, de cœlo hoc vas per quod descenderet Christus elegit, & sacrauit templum pudoris. *Capite 6.* Maluit Dominus aliquos de sua generatione, quàm de matris pudore dubitare. *Capite 7.* De cruce Dominus Iesus, paulisper publicam differt salutem, ne matrem inhonoratam relinquat, legatur matri pudoris defensio, testimonium integritatis. Stabat ante crucem mater, & fugientibus viris stabat intrepida. Pendebat in cruce filius, mater se persequutoribus offerebat. Porta Maria est per quam Christus intrauit in hunc mundum, quando virginali fusus est partu, & genitalia virginitatis claustra non soluit. *Capite 8.* Porta clausa virginitas est: & hortus clausus, virginitas: & fons signatus, virginitas. *Capite 9.* Paradisus es Virgo, fons signatus es Virgo, porta clausa es Virgo. *Capite 12.* Aula regalis est Virgo, quæ non est viro subdita, sed soli Deo, &c. *Prodeat in medium acerrimus integritatis eius assertor contra Heluidium Hieronymus:* Propone tibi, *ait Epistola ad Eustochium*, beatam Mariam, quæ tantæ extitit puritatis, vt mater Domini esse mereretur. *Et rursus ibidem:* Postquàm Virgo concepit in vtero, soluta maledictio est. Mors per Euam, vita per Mariam. *Et ad Principiam:* Sancta Maria, quia conceperat eum, in quo omnis plenitudo diuinitatis habitat, plena gratia salutatur. *Et lib. contra Iouinianum:* Hortus conclusus, soror mea sponsa: hortus conclusus, fons signatus. Quod clausum est atque signatum, similitudinem habet matris Domini, matris, & virginis. *Et libr. contra Heluidium:* Ioseph, qui miracula tanta cognouerat in beata Virgine, Dei templum, Spiritussancti sedem, Domini sui matrem, audebat attingere? *Et in Apologia pro libris aduersus Iouinianum: ipsam vocat matrem, & virginem perpetuam, hortum conclusum, fontem signatum, portam Orientalem semper clausam. Et in vndecimum caput Isaiæ:* Nos virgam de radice Iesse, sanctam Mariam Virginem intelligamus, quæ nullum habuit fruticem cohærentem: de qua & suprà legimus: Ecce Virgo, &c. *Et in caput decimumnonum:* Ascendit Dominus super nubem leuem, corpus sanctæ Mariæ, quod nullo humani seminis pondere, prægrauatum est, &c. *Cypriani, quem ob eloquentiam, & fortissimum martyrium, meritò omnes celebramus, aliquot sententias adiiciam:* Maria genitrix est & obstetrix, *inquit Sermon. de Nat. Christi ad Corn.* & deuotam dilectæ soboli exhibet clientelam, attrectat, amplectitur, iungit oscula, porrigit mammã, totum negotium plenũ gaudio,

Marginalia: *Serm. 6. de tempor.* — *Serm. 18.* — *Serm. 15.* — *Serm. 35. de Sanctis.* — *Luc. 2.* — *Libr. 2. de Virg.* — *Ioan. 19.*

gaudio nullus dolor, nulla naturæ contumelia in puerperio. Nihil in hac re potuit vltio, nec præcedens delectatio aliquam expetiit pœnarum vsuram. Spiritusancto obumbrante incendium originale extinctum est: ideóque innoxiam affligi non decuit, nec sustinebat iustitia, vt illud vas electionis communibus lassaretur iniuriis, quoniam plurimum à cæteris differens, natura communicabat non culpa. Erátque ei proprium priuilegum, quod nulla mulierum nec ante, nec deinceps meruit obtinere, quod erat simul mater & Virgo, singulis titulis insignita. Vnde & matri plenitudo gratiæ debebatur, & Virgini abundátior gloria, quæ carnis & mentis integritate insignis, spiritali & corporali intus & extra Christi præsentia fruebatur, &c. *Idiotæ pij & docti viri, quē volunt anno Do. 850. vixisse, præclara aliquot verba prætermittere nec debui, nec potui.* Trahe me post te (*scribit Virginem alloquens, lib. contempl. de Virgine Maria, cap. 1.*) ô benedicta Virgo Maria, benedicta ante ortum, in ortu, & post ortum: ante seculum, in seculo & post seculū, *&c. & cap. secundo.* Tota pulchra es in anima, per virtutum & charismatū omnium perfectam pulchritudinem: tota pulchra es in tua conceptione, ad hoc solum effecta, vt templum esses Dei altissimi. *Et aliquanto post.* Tota pulchra es non in parte, sed in toto: & macula peccati siue mortalis, siue venialis, siue originalis, nō est in te, nec vnquàm fuit, nec erit. *Et capite sexto*: Inuenisti Virgo Maria gratiam cœlestem, quia fuerunt in te ab originis labe præseruatio, angelica salutatio, Spiritussancti superuentio, &c. *Sedulius presbyter ante annos 1140. si Trithemio credimus, B. Virginem à peccato communi intactam his versibus cecinit, Lib. 2.*

Conceptio Virginis sine peccato originali fuit.

Et velut in spinis mollis rosa surgit acutis,
Nil quod lædat habens, matrémque obscurat honore:
Sic Euæ de stirpe sacra veniente Maria,
Virginis antiquæ facinus noua virgo piaret.

Et paulò post.

Hæc vetura senes postquàm dixêre Prophetæ,
Angelus intactæ cecinit properata Mariæ.

Et qui anno 540. à Christo nato vixisse dicitur Arator Diaconus, Lib. 1. in Acta Apost.

-- qua tunc statione sedebat,
Porta Maria Dei genitrix intacta creantis,
A nato formata suo: mala criminis Euæ
Virgo secunda fugat: nulla est iniuria sexus.

Latinis aliquot Græci accedāt: Cyrillus Alex. li. 6. in Io. cap. 15. Omnes homines (excepto illo, qui de Virgine natus est, & sacratissima etiā Virgine, ex qua Deus homo prodiit in mundum, exempta) cum peccato originali nascimur, &c. *Chrysostomus in Liturgia nō rarò hæc verba vsurpat*: Sanctissimæ, incontaminatæ, super omnes benedictæ, gloriosæ Dominæ nostræ deiparę & semper Virginis Mariæ, cum omnibus sanctis memoriā agentes, omnem vitam nostrā Christo Deo nostro commendemus. *Et postea*: Verè dignum & iustum est glorificare te deiparam & semper beatissimam, & penitus incōtaminatam matrem Dei nostri, &c.

Idem hom. de Ioanne Baptista: Vultis scire quomodo de Virgine natus sit, & post natiuitatem mater ipsa sit Virgo? Clausa erant ostia, & ingressus est Iesus. habebat carnes, habebat ossa: & clausa erant ostia. Nescis quomodo factū sit, & das hoc potentiæ Dei. Da potentiæ Dei quia de Virgine natus sit, & tamen ipsa Virgo fuerit Virgo post partum, *&c. Clamat Nazianzenus*: Si quis Sanctam Mariam Deiparam non credit, extra diuinitatem est. *Et in tragœdia quam inscripsit*: Christus patiens, *Virginem his secum loquentem inducit.*

Maria Virgo est penitus incontaminata.

Epist. ad Cledonium.

-- vt quæ parens
Expers laboris & doloris extiti
Integra, & incorrupta, nescia illius
Etiam voluptatis viri, quæ ex copula est.

Chorus:

Veneranda Virgo, honesta, casta, te vnicam
Has inter omnes terra matres, quas habet,
Matrem absque sponso scimus & viro, suas
Hic nulla partes & suam manum obstetrix
Deprædicauit: partus hic diuinus est.

Theol.

Regina verè ô omnium, & Domina & parens
Verbi, *&c.*

Magdal.

Quid ais ô Castissima
Virgóque generis lætitia nostri, & salus? *&c.*

Et sub finem tragœdiæ, Virginem sic alloquitur:

Veneranda ô Virgo, casta, fœlicissima,
Quando beata nunc beatorum in polo,
Exuta quicquid fecis humanæ sedes
Æternitatis pallio ornata, vt Dea
Habita, senectæ expers, supremo ex æthere
Benigna adesto vocibus meis, preces
Admitte Virgo, &c.
-- ô puella, gratia
Æquanda nullis, mater & Virgo supra
Omnes decora Virgines, & maxima,
Quæ vincis omnes cœlitum ordines,
Regina, Domina, generis humani bonum,
Amica semper esto tu mortalibus,
Maxima quæ quouis in loco mihi salus.

Maria vincit omnes cœlitum ordines puritate.

Basilius modis omnibus magnus quinquies in liturgia his verbis vtitur: Sanctissimæ & intemeratæ, dominatricis nostræ, Dei genitricis & semper Virginis Mariæ, cum omnibus sanctis memorantes, nos ipsos & ad inuicem, atque omnem vitam nostrā Christo Deo commendemus. *Omittam ea quæ tradit Homilia de humana Christi generatione. Nulla ex parte inferiorem superioribus Athanasium magnum audiamus: Epist. ad Epictetum, B. Mariam vocat Virginē* impolutam, in qua nouum huiusmodi conditum fuit, quale in nulla alia fœmina. *Ser. 4. contra Arrianos, frequenter* Deiparam Virginem *appellat. Et ser. in Euangel. de sanctissima nostra Deipara*: Quando quidem ipse rex est qui natus est ex Virgine, idémque & Dominus & Deus: ea propter & mater quę eū genuit, & regina, & domina, & Deipara propriè & verè censetur. *Et postea*: Ad te clamamus, recordare nostri sanctissima Virgo, quæ etiam à partu Virgo permansisti, & retribue nobis pro istis eloquiis, magna dona ex diuitiis tantarū

Maria impolluta est.

gratiarum, &c. Scientes & prudentes omittimus, quæ habent B. Effrem Basilij discipulus, in orat. de laudibus Sanctiss. Deiparæ. Orige. ho. 1. in diuersos: Clemens Alex. 7. stro. Tertu[l]. lib. de carne Christi, numer. 3. 14. 15. & 18. Iustinus martyr passim in dialo. lib. de Trinitate: Quæst. 66. & 136. ad ortho. Abdias lib. 5. 6. & 8. Dionysius cap. 3. de diuinis no. Et epist. 4. Ignatius epist. ad Trallianos: ad Philipp. & ad Ephesios: Martialis epist. ad Tholosanos. Iacobus in liturgia, & proteuangelio, quod eius nomine fertur.

3. Quæ est à Maria in Euam] *Sic vetus codex: excusi*, quæ & Maria in Eua.

4. Alligationis] *Ita pro* alligationi *restituimus: sicuti paulò post;* primæ *pro* primum *substituimus ve. co. authoritate.*

5. Sic autem & Euæ inobedientiæ nodus] *Piæ huic comparationi Mariæ cum Eua, tanto consensu subscribũt patres omnes orthodoxi, vt Gallasius alio cœlo natus videatur, qui nesciat; vel frontem impudentiámque meretricis indutus, qui audeat contradicere & damnare. Sed obganniat licet os impudens, quantum volet: nos pietati & doctrinæ patrum pressis vestigiis nihilo secius semper inhærebimus. Hieronymus epist. ad Eusto.* Mors per Euam, vita per Mariam. *Bernardus homil. 2. de laudibus Virg.* Curre Eua ad Mariam, curre mater ad filiam, filia pro matre respondeat, ipsa opprobrium matris auferat; ipsa patri pro matre satisfaciat: quia ecce si vir cecidit per fœminam, iam non erigitur nisi per fœminã. *Innocentius 3. ser. 2. de assumpt.* Oportebat vt sicut per fœminam mors intrauit in orbem, ita per fœminam vita rediret in orbem, & ideò quod damnauit Eua, saluauit Maria, vt vnde mors oriebatur, inde vita resurgeret, &c.

6. Solutus est autem] *Vetus codex* Solutum est autem condemnationis vinculum, quo captiuus ductus fuerat homo.

OSTENSIO QVONIAM ADAM *prior saluatur à Domino.*

CAPVT XXXIIII.

Gene. 2.

HIc est autem Adam, si oportet verum dicere, primiformis ille homo, de quo Scriptura ait dixisse Dominum, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: nos autem omnes ex ipso; [& quoniam sumus ex ipso,] propterea quoque ipsius hæreditauimus appellationem. [1] Cùm autem saluatur homo, oportet saluari eum qui prior formatus est homo. Quoniam nimis inrationabile est, illum quidem, qui vehementer ab inimico læsus * erat, & prior captiuitatem passus est, dicere nõ eripi ab eo, qui vicerit inimicum, ereptos verò filios eius, quos in eadem captiuitate generauit: nec victus quidem adhuc [2] parebit] inimicus, ipsis veteribus spoliis manentibus apud eum. Quemadmodum si hostes expugnauerint quosdam, & * victos duxerint captiuos, & multo tempore in seruitute possederint eos, ita vt generent apud eos, & aliquis dolens pro his qui serui facti sunt, eosdem hostes expugnet, non tamen iustè faciet, si filios quidem eorũ qui captiui ducti sunt, liberet de potestate eorum, qui in seruitutem deduxerant patres eorũ, ipsos verò qui captiuitatem sustinuerunt, subiectos relinquat inimicis, propter quos & * vltionem fecit consecutis libertatem filiis, ex causa paternæ vindicationis. [3] Sed non relictis ipsis patribus, qui ipsam captiuitatem sustinuerunt. Neque enim infirmus est Deus, neque iniustus, qui opitulatus est homini, & in suam libertatem restaurauit eum.

** est*

Decebat æquitatem diuinam primum hominem præ cæteris saluũ facere.

** vinctos*

** tuitionem.*

ANNOTATIONES.

1. Cum autem saluatur homo] *Contendit quantis potest argumentis, Adamum saluatum esse, quod & postea Augustinus persequitur epist. 99. quia Sapientiæ 10. scriptum est:* Illum, qui primus factus est pater orbis terrarum, Sapientia custodiuit, & eduxit illum à delicto suo: *Deinde, quòd constans sit Ecclesiæ hæc sententia. Quin & ipsum Adam post tam varios casus, & tot discrimina rerum, tandem in Golgathæ seu Caluariæ montem peruenisse, ibique vita functum sepultum fuisse, vbi Dominus & Saluator noster cruci affixus est, magno consensu, & ex antiqua patrum traditione docent Origenes tract. 35. in Matth. Cyprianus Ser. de Resur. Domini: Athanasius lib. de passione Domini: Basil. in 5. cap. Isaiæ: Chrysosto. homil. 84. in Io. Epiphanius contra hære. 46. August. Ser. 71. de tempore: Moses Bar-cepha lib. de paradiso: Hanc sententiam Hierony. in 27. in Matth. nõ probat, in 5. cap. ad Ephes. damnare non audet; sed epist. ad Marcellam, eam amplectitur.*

2. Parebit] *Expunximus* parebat *veteris cod. authoritate.*

3. Sed non relictis] *Omnia hæc paucis attigit Tertull. lib. de præscript.* Tatianus doctrinæ Valentini adiecit, Adam nec salutem consequi posse, quasi si non rami salui fiunt, & radix salua sit.

QVARE

QVARE DE PARADISO ADAM proiecit Deus.

CAPVT XXXV.

PRopter hoc & [in] initio transgressionis Adæ, sicut enarrat Scriptura, non ipsum maledixit Adam, sed terram in operibus eius, quemadmodum ex veteribus quidam ait; Quoniam quidem transtulit Deus maledictum in terram, vt non perseueraret in homine. Condemnationem autem transgressionis accepit homo tædia & terrenum laborem, & manducare panem in sudore vultus sui, & conuerti in terram, ex qua assumptus est. Similiter autem & mulier tædia & labores, & gemitus, & tristitias partus, & seruitium; id est, vt seruiret viro suo, vt neque maledicti à Deo in totum perirent, neque sine increpatione perseuerantes Deum * contemnerent. Omnis autem maledictio decurrit in serpentem, qui seduxerat eos. Et dixit (inquit) Deus serpenti: Quoniam fecisti hoc, maledictus tu ab omnibus pecoribus, & ab omnibus bestiis terræ. Hoc idem autem * & Dominus in Euangelio, his qui à sinistris inueniuntur ait, Abite maledicti in ignem æternum; quem præparauit pater meus Diabolo & angelis eius: significans quoniam non homini principaliter præparatus est æternus ignis, sed ei qui seduxit & offendere fecit hominem, * inquam, qui princeps * apostasiæ est principi abscessionis, & his angelis qui apostatæ facti sunt cum eo: quem quidem iustè percipient etiam hi qui similiter [vt illi] sine pœnitentia & sine regressu in malitiæ perseuerant operibus.

Maledictio non in hominem, sed in terram, atque serpentem pronũciata est.

* condẽnarent.

* dicit.

Genes. 3.

Matth. 25.

* & in quem.

* Apostatæ.

Non homini principaliter, sed Diabolis, ignis æternus præparatus est.

DE CAIN, QVI FRATREM suum occidit.

CAPVT XXXVI.

QVemadmodum Cain, cùm accepisset consilium à Domino, vti quiesceret in eo, quod non rectè diuisisset eam, quæ erga fratrem erat communicationem, sed cum zelo & malitia suspicatus est posse dominari * ei, non solùm non acquieuit, sed & adiecit peccatum super peccatum, manifestans sententiam suam per operationem suam. Quod enim cogitauit hoc & operatus est, dominatus [est], & interfecit eum, subiiciente Deo iustum iniusto, vt ille quidem per ea quæ passus est, * iustus ostẽdatur, hic verò * per ea quæ commisit, detegeretur iniustus: & ne sic quidem mitigatus est, nec quieuit super factum malum, sed interrogatus vbi esset Abel frater eius, Nescio ait: nunquid custos fratris mei sum ego? extendens & multiplicans malum per responsionem. Etenim [si] malum est occidere fratrem, multo peius sic audacter & inreuerenter respondere omnia scienti Deo, quasi possit frustrari eum. Propter hoc & ipse maledictionem portauit, quoniam ad se peccatum attulit, non reueritus Deum, neque confusus in * fratricidio.

* eius.

Cain fratricida, maledictus.

Genes. 4.

* virtus.

* ex his.

Cain grauius peccauit irreuerenter Deo respondendo, quàm cum fratrẽ occidit.

* parricidio.

QVARE FOLIA FICI CIRCVNcinxit Adam.

CAPVT XXXVII.

CIrca Adam autem nihil tale factum est, sed omnia in contrarium. Ab altero enim seductus sub occasione immortalitatis, statim timore corripitur, & absconditur, nõ quasi possit effugere Deũ, sed confusus quoniã trãsgressus præceptum eius, indignus est venire in conspectum & colloquiũ Dei. Timor autem Domini initiũ intelligentiæ, intellectus verò trãsgressionis fecit pœnitẽtiam: pœnitentibus autem largitur benignitatẽ suã Deus. Etenim per succinctoriũ in facto ostendit suam pœnitentiã, foliis ficulneis semetipsum cõtegens, existentibus & aliis foliis

Deus non maledixit Adæ vt Caino.

Pœnitentiæ fructus.

multis [2] quæ minus corpus eius vexare potuissent, condignum tamen inobedientiæ amictum fecit, conterritus timore Dei, & retundens * petulantem carnis impetum: quoniam indolem & puerilem amiserat sensum, & in cogitationem * peiorem venerat, frænum continentiæ sibi & vxori suæ circundedit, timens Deum, & aduentum eius expectans, & velut tale quid significans: Quoniam (inquit) eam quam habui à Spiritu sanctitatis stolam, amisi per inobedientiam, [3] & nunc] cognosco * quoniam sim dignus tali tegumento, quod delectationem quidem nullam præstat, mordet autem & pungit corpus. Et hoc videlicet semper habuisset indumentum, humilians semetipsum, nisi Dominus qui est misericors, tunicas pelliceas pro foliis ficulneis induisset eos. Propter hoc autem & interrogat eos, vti ad mulierem veniret accusatio, & illam rursus interrogat, vti ad serpentem transmitteret * causam. Dixit enim quod fuerat factum, serpens, ait, Seduxit me & manducaui. Serpentem verò non interrogauit: sciebat enim eum principem transgressionis factum, sed maledictum primò immisit in eum, vti secunda increpatione veniret in hominem. Eum enim odiuit Deus, qui seduxit hominem, ei verò, qui seductus est, sensim paulatimque misertus est: quapropter & eiecit eum de Paradiso, & à ligno vitæ longè transtulit: non inuidens ei lignum vitæ, [4] quemadmodum * quidam dicunt, sed miserans eius, vt non perseueraret semper transgressor, neque immortale esset quod esset circa eum, [peccatum,] & malum interminabile [5] & insanabile.] Prohibuit autem eius transgressionem, interponens mortem, & cessare faciens peccatum, finem inferens ei per carnis resolutionem, quæ fieret in terra, vti cessans aliquando homo viuere peccato, & moriens ei, inciperet viuere Deo.

Foliis ficulneis Adam carnem petulantem retundebat. — *Gene. 3.* — *Serpēti cur maledixit Deus.* — *Adam cur eiectus de Paradiso, & morti addictus.*

* petulantiam. * peiorū. * quod. * causas. * audet quidam dicere.

ANNOTATIONES.

1. Quare folia fici] *Procopius Gazeus commentariis in tertium caput Gene. hunc Irenæi locum citans, notat Caput esse quinquagesimum nonum, quò fit vt alias apud Græcos fuisse horum librorum sectiones, à nostris putem.*

2. Quæ minus corpus] *Plinius lib. 2. cap. 5. quasdam ficus adeo ramis & foliis diffundi scribit, vt vmbra bina stadia operiant, & quasi fornicato ambitu pastoribus decoram opacámque sepem præstare. Rhodiginus, fici folium ex scabritie dici à Græcis* θρίον *docet: quod Plutarcho probari asserit Erasmus in Chiliad. indéque prouerbiū emanasse,* τῷ θρίῳ τὴν ἔγχελυν, *id est, folio ficulneo anguillam tenes, eo quòd scabrum sit & asperum, ob ídque ad retinendam anguillam natura lubricam, maximè idoneū. Ad id pertinet & istud Alciati emblema.*

Iamdudū quacunque fugis te prosequor, at nunc.
  Cassibus in nostris deníque captus ades.
Amplius haud poteris vires eludere nostras,
  Ficulno anguillam strinximus in folio.

Horum foliorum occasione permoti doctißimi & grauissimi authores, æstimarunt arborem ex cuius fructu deliquerunt primi parentes, ficum fuisse eámque antiquā dixerunt traditionem, atque ea de re Christum ficulneæ aliquando maledixisse: Theodoretus quæst. 28. in Genes. eos qui aliam arborem opinantur, censet errare nimia simplicitate. Athanasius quæst. 58. ad Antioch. Isidorus Pelusiota apud Lippomanū in 3. cap. Genes. Moses Bar-cepha lib. de parad. Oleaster Lusitanus in 3. cap. Genes.

3. Et nunc] *Sic vetus codex excusi* & tunc.

4. Quemadmodum quidam] *His consona scribit Theophilus Antioch. lib. 2. ad Autolycum:* Non inuidens, vt quidam sentiunt, Deus Adamo eum ab arbore cognitionis abstinere iussit: sed hominem probare volebat, an dicto audiens esse vellet, &c. *Marcionem eiusdem disciplinæ comprobatores designari mihi persuaserim: quoniam Theodoretus scribit eos docuisse serpentem meliorem esse & præstantiorem Creatore, hic siquidem arboris cognitionis participes esse vetuerit, & ille permiserit. Grægorius Nysse. putat ideò arborē illā prohibitam, quòd vim haberet generandi in animo rerum malarum scientiam, quam habere hominem non expediebat. Veteres alij vt Theophilus, August. 14. de ciuit. cap. 12. & 8. de Genesi ca. 106. Chrysost. homil. 16. in Genes. Theodo. quæst. 26. in materiam obedientiæ exercendæ vetitam volunt.*

5. Et insanabile] *Deleuimus* insensibile *auth. ve. co.*

QVID EST QVOD A PROPHETA DICTVM est, Super aspidem & basiliscum ambulabis, &c.

CAPVT XXXVIII.

QVapropter inimicitiam posuit inter serpentem & mulierem, & semen eius, obseruantes inuicem, illo quidem cui mordetur planta, & potente calcare caput inimici; altero verò mordente, & occidente, & interpediente ingressus hominis, quoadusque venit semen prædestinatum calcare caput eius, quod fuit partus Mariæ, de quo ait Propheta, Super aspidem & basiliscū ambulabis, & conculcabis leonē & draconē: Significās quia illud quod erigeretur & dilataretur

Christus cōterit caput serpentis. — *Psal. 90.*

dilataretur aduersus hominem peccatum, quod frigidum reddebat eum, euacuaretur cum regnante morte, & conculcaretur ab eo in nouissimis temporibus insiliens humano generi leo, hoc est, Antichristus, & draconem illum serpentem vetustum alligans & subiiciens potestati hominis, qui fuerat victus ad calcandam omnem eius virtutem. Victus autem erat Adam ablata ab eo [omni] vita, & propter hoc, victor ursus inimico recepit vitam Adam: nouissima autem inimica euacuatur mors, quæ primum possederat hominem. Quapropter liberato homine, fiet quod scriptum est, Absorpta est mors in victoria, vbi est mors victoria tua? vbi est mors aculeus tuus? quod non* poterat iustè dici, si non ille liberatus * fuit, cui primùm dominata est mors. Illius enim salus euacuatio est mortis. Domino igitur viuificante hominem, id est Adam, euacuata est mors.

*poterit. *fuerit.

Antichristus, Diabolo, & mors, per Christū vincentur.

1. Corin 15.

Adam à morte liberatus.

ADVERSVS TATIANI DOctrinam.

CAPVT XXXIX.

M[1] Entiuntur ergo omnes qui contradicunt eius saluti, semper seipsos excludentes à vita, [in] eo quòd non credant inuētam ouem quæ perierat: si autem illa non est inuenta, adhuc possidetur in perditione omnis hominis generatio: mendax ergo is qui prior hanc sententiam, imò hánc ignorantiam & cæcitatem induxit, Tatianus. Connexio quidem factus omnium hæreticorum, quemadmodum ostendimus, hoc autem à semetipso adinuenit, vti nouum aliquid præter reliquos inferens, vacuum loquens, vacuos à fide auditores sibi præpararet, affectans magister haberi, tentans & subinde vti huiusmodi à Paulo assiduè dictis, Quoniam in Adam omnes morimur, ignorans autem, quoniam vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia. Ostenso ergo hoc manifestè, erubescant omnes qui ab eo sunt, [2] & concertant de] Adam, quasi magnum aliquid lucrentur, si ille non saluetur, * quanto magis nihil proficiant, quemadmodum & serpens nihil [profecit] suadens homini, [nisi] illud quod eum transgressorem ostendit, initium & materiam apostasiæ suæ habens hominem, Deum autem non vicit. Sic & hi qui contradicunt saluti Adæ, nihil proficiunt, nisi hoc, quòd semetipsos hæreticos & apostatas faciunt veritatis, & aduocatos se serpentis & mortis ostendunt.

Tatianorū mendaciū.

Luc. 15.

Ambitio haresim peperit.

*quando.

Rom. 5.

Haretici apostata à veritate, & aduocati serpentis & mortis.

ANNOTATIONES.

1. Mentiuntur ergo] *Eandem quam hîc confutat Tatiani & Encratitarum hæresim, repetiuit lib. 1. cā. 31. vbi & multa, quæ hunc locum expediunt, ex aliis authoribus collegimus. Cæterum Nicodemus Christi discipulus in historia de passione & resurrectione Domini, refert Dominum Iesum, cùm secundùm animam descendisset ad inferos, manum Adami tenuisse & dixisse:* Pax tibi cū omnibus filiis tuis iustis meis. *Ipsum autē Adā Christi genibus aduolutum lachrymabiliter deprecatum eum voce magna his verbis*: Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me: Domine Deus meus clamaui ad te, & sanasti me. Eduxisti ab inferis animā meam, saluasti me à descendentibus in lacum, &c.

2. Et concertant de] *Expunximus* concertante: *& paulopost* profecit *loco* proficit *substituim[9], autho. vet. cod.*

ADVERSVS EOS QVI EX QVACVNque causa schisma faciunt.

CAPVT XL.

TRaductis igitur omnibus, qui nefandas inferunt sententias de factore & plasmatore nostro, qui & hunc mundum fabricatus est, super quem alius Deus non est, & ipsis ostēsionibus euersis his, qui de substantia Domini nostri, & de dispositione quam fecit propter hominem suum falsa docent: prædicationem verò Ecclesiæ * vndique constantē, & * æqualiter perseuerantem [&] testimonium

*vtique. *coæqualiter.

Ecclesia de Deo prædicatio, constans, & perpetua.

habentem à Prophetis & ab Apostolis, & ab omnibus discipulis, quemadmodum ostendimus per initia, & medietates, & finem, & per vniuersam Dei dispositionem, & eam quæ secundùm salutem hominis est, solidam operationem, quæ est in fide nostra, quam perceptam ab Ecclesia custodimus, & quæ semper à Spiritu Dei, quasi in vase bono eximium quoddam depositum iuuenescens, & iuuenescere faciens ipsum vas [in quo est. Hoc] enim Ecclesiæ creditum est Dei munus, quemadmodum [1] aspiratio plasmationi, ad hoc vt omnia mēbra percipientia viuificentur: [2] & in eo dispositas] est cōmunicatio CHRISTI, id est Spiritus sanctus, arrha incorruptelæ & confirmatio fidei nostræ, & scala ascensionis ad Deum. In Ecclesia enim (inquit) posuit Deus Apostolos, Prophetas, doctores, & vniuersam reliquam operationem Spiritus, [3] cuius non sunt participes omnes, qui non * concurrunt ad Ecclesiam, sed semetipsos fraudant à vita, per sententiam malam, & operationem pessimam. Vbi enim Ecclesia, ibi & Spiritus [Dei]; & vbi Spiritus Dei, illic Ecclesia, & omnis gratia: Spiritus autem veritas. Quapropter qui non participant eum, neque à mammillis matris nutriuntur in vitam neque percipiunt de corpore CHRISTI procedentem nitidissimum fontem: sed effodiunt sibi lacus detritos de fossis terrenis, & de cœno * putridam bibunt aquam, effugientes fidem Ecclesiæ, ne traducantur, reiicientes verò Spiritum vt non erudiantur. Alienati verò à veritate, dignè in omni volutantur errore, fluctuati ab eo, aliter atque aliter per tempora de eisdem sentientes, & nunquā * scientiam stabilem habentes, sophistæ verborum magis volentes esse quàm discipuli veritatis. Non enim sunt fundati super * viuam petram, sed [4] super arenam habentem in seipsa lapides multos: propter hoc [&] multos Deos fingunt, & quærere quidem semper in excusatione habent: cæcutiunt enim: inuenire verò nunquam possunt. Blasphemant enim fabricatorem, hoc est eum qui est verè Deus, qui & præstat inuenire, putantes se super Deū alterum inuenisse Deum, vel alteram plenitudinem, vel alteram dispositionem. Quapropter & lumen, quod est à Deo, non lucet eis, quoniam inhonorauerunt & spreuerunt Deum, minimum arbitrantes eum: quoniam propter dilectionem suam, & immensam benignitatem in agnitionem venit * hominis: agnitionem autem non secundùm magnitudinem, nec secundùm substantiam: nemo enim mensus est eam, nec palpauit: sed secundùm illud vt sciremus quoniam qui fecit & plasmauit, & insufflationem vitæ insufflauit [in] eis, & per conditionem nutrit nos verbo suo confirmans, & sapientia compingens omnia, hic est qui est solus * verè Deus: eum verò qui non est, somniantes super hunc, vt magnum Deum putentur adinuenisse, quem nemo possit cognoscere humano generi communicantem, nec terrena administrantem.

Munus creditum Ecclesiæ quale est. *Ephe. 4.*

Spiritus sancti participes nō sunt, qui non cōcurrunt ad Ecclesiam. *Hiere. 2.*

Matth. 7. *Hæretici ab Ecclesia separati semper fluctuant, & multos Deos fingunt.* *1 Pet. 2.*

Qualis, & quatenus Dei agnitio nobis datur.

* currunt.
* putida.
* sententiam stabilitam.
* vnam.
* hominibus.
* verus.

ANNOTATIONES.

1. Aspiratio] *Vet. co.* Ab inspiratione plasmationi, *vt alias fortè fuerit*, ab inspiratione *id est, diuina reuelatione*, plasmatio, *id est hominis primi creatio, innotuerit: aut si excusa lectio placet, per* aspirationem *animam rationis capacem, quæ diuino afflatu corpori infusa est, intelligit.*

2. Et in eo disposita] *Sic ex vet. co. reposuimus, vt intelligatur in eo munere prædicationis & fidei, quod Ecclesiæ creditum est, communicationem Christi dispositam esse, nisi fortè alias fuerit,* deposito, *cuius loco subrepsisset* disposito, *quod excusi codices habebant.*

3. Cuius non sunt participes] *Idem canit vulgata ore omnium, nec ideò tamen minus grauis Beatissimi martyris Cypriani sententia*: Habere iam non potest Deum patrem, qui Ecclesiam nō habet matrem. *Hæc digna quæ frequenter suis scriptis insereretur, visa est Augustino tomo 7. lib. de vnitate Ecclesiæ, & lib. 2. contra literas Petiliani cap. 38. & tomo 9. tract. 118. in Io. & tomo. 2. epist. 50.*

4. Super arenam] *Alludit ad Christi verba Matt. 7. Per arenam varias, pugnātes, & inconstantes hæresiarcharum sententias, quibus nitebantur, intelligens. Relatum est autem inter adagia*: In arena ædificas, *in eos qui negotium inutile futurum aggrediuntur. Similis parœmia est*: Arenæ semina mandas: *quæ non tantum inanis opera, sed quæ simul iacturam quandam grauem adiunctam habet, significat.*

*secundū prouidentiam.

OSTENSIO QVONIAM *PROVIDENTIA Dei regatur hic mundus.

CAPVT XLI.

Epicuri[1] videlicet inuenientes Deum, neque sibi neque aliis aliquid præstantem, id est, nullius prouidentiam habentem. Prouidentiā autem habet Deus omnium, propter hoc & consiliū dat: consiliū autem dans adest his, qui morū prouidentiā habent. Necesse est igitur eā quæ prouidentur & gubernantur, cognoscere suum* rectorem: quæ quidem non sunt irrationabilia, neque vana, sed habent sensibilitatem perceptam de prouidentia Dei. Et propter hoc Ethnicorū[2] quidam, qui minus illecebris ac voluptatibus seruierunt, & non intantum superstitione idolorum * abducti sunt, prouidentia eius moti, licet tenuiter, tamen conuersi sunt, vt dicerent fabricatorem huius vniuersitatis patrem omnium prouidētem, & disponentem secundùm nos mundum.

Gnostici Deus Epicuri consimilis. — *directorem. — *coabducti. — *Prouidētia Dei Mundum disponi, ethnicorum etiam aliqui dixerunt.*

ANNOTATIONES.

1. Epicuri Deum] *Id est otiosum, & qui curam nullam habeat rerum creatarum. Talem enim Deum finxisse Epicurum testes sunt Clemens, Theophilus, Iustinus, Lactantius, Laertius, Plutarchus, & M. Tullius. Deum qualem fingebat Marcion; Tertullianus quoque vocat* Deum Epicuri, *lib. 4: & lib. 1.* Epicurum Marcionis consiliarium *appellat.*

2. Ethnicorum quidam] *Inter hos, Aratum, Simonidem, Euripidem, Menandrum, Thestium, & Dionysium numerat Theophilus Antiochenus lib. 2. ad Autolycum: quibus lib. 3. Aristotelem adiungit. Iustinus lib. de Monarchia, quamplurimos alios enumerat. Augustinus de Seneca scribit lib. 6. de Ciuit. cap. 10.* Colebat quod reprehēdebat: agebat quod arguebat: quod culpabat, adorabat. *Tertull. c. 45. Apol. Platonicos Deū intra mundū constituisse refert, qui gubernatoris exemplo, intra illud sedeat, quod regat.*

QVONIAM NEQVE IVSTITIA SINE bonitate constare potest, neque bonitas sine iustitia.

CAPVT XLII.

Rursus[1] vt increpatiuum auferrent à patre & iudiciale,[2] indignū id Deo] putantes, & sine iracundia, & bonum arbitrantes se adinuenisse Deum, alterum quidem iudicare, & alterum quidem saluare dixerunt, nescientes vtrorunque auferentes sensum & iustitiam. Si enim iudicialis non & bonus sit, ad * dandum quidem his quibus debet, & [ad] exprobrandum his quibus oportet, neque iustus neque sapiens videbitur iudex. Rursus bonus, si hoc tantùm sit bonus, non & probator, in quos * emittat bonitatem, extra iustitiam erit & bonitatem, & infirma bonitas eius videbitur, non omnes saluans, si non cum iudicio fiat.

*donādū. — *Non alius Deus iudex, & alius Saluator.* — *immittat

ANNOTATIONES.

1. Rursus vt increpatiuum] *Hoc capite paucis absoluit, quæ copiosè & ornatè disputauit postea Lactantius libro integro de ira Dei; & Tertull. passim lib. 1. contra Marcionē: Origenesq́; in calce dialogi primi, & initio secundi contra Marcionistas.*

2. Indignum id Deo] *Sic vetus codex: excusi* ideo.

QVONIAM SAPIENS, IDEM & iudex.

CAPVT XLIII.

Marcion igitur ipse diuidens Deum in Duo, alterum quidem bonum, & alterū iudicialem dicens, ex vtrisque interimit Deum. Hic enim qui iudicialis, si non & bonus sit, non est Deus,[1] quia Deus non est, cui bonitas desit: & ille rursus qui bonus, si non & iudicialis, idem quod hic patietur, vt auferatur ei ne sit Deus. Quemadmodū autem & sapientem dicunt patrem omnium, si non [&] iudiciale

Deus vnus, bonus, sapiens & iustus iudex.

ei * aſſignent? Si enim ſapiens, & probator eſt; probatori autem ſubeſt iudiciale, iudiciale autem aſſequitur * iuſtitiam, vt iuſtè probet iuſtitiam, prouocat iudiciũ, iudicium autem cùm * ſit, cum iuſtitia tranſmittet ad ſapientiam. Sapientia igitur præcellet pater ſuper omnem humanam & angelicam ſapientiam, quoniam Dominus & iudex [&] iuſtus, & dominator ſuper omnes. Eſt enim & bonus & miſericors & patiens, & ſaluat quos oportet: neque bonum ei deficit * iuſti effectum, neque ſapientia deminoratur: ſaluat enim quos debet ſaluare, & iudicat dignos iudicio: neque iuſtum immite oſtenditur, præeunte licet & præcedente bonitate.

*aſsignat. *iuſtitia. *iuſtitia. *fit. *iuſtè.

ANNOTATIONES.

1. Quia Deus non eſt cui bonitas deſit] *Argumentis huiuſmodi ad abſurda & inopinabilia ducẽtibus eundem Marcionem ſæpe vrget Tertull.lib.*1. Deus, ſi nõ vnus eſt, non eſt: quia dignius credimus non eſſe quodcunque non ita fuerit, vt eſſe debebit. *Et rurſus*: Ex hoc quoque negabimus Deum, in quo non omnia quæ Deo digna ſint, conſtent, *&c.*

OSTENSIO QVOD VERBVM DOMINI & iuſtum & bonum ſit.

CAP. XLIIII.

Mat. 5. *Iudiciũ Dei in ingratos, & blaſphemos.*

QVI igitur ſolem ſuum oriri facit omnibus benignè Deus, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos, iudicabit eos, qui ex æquo benignitatem eius percipientes, non ſimiliter ſecundùm dignationem munerationis eius conuerſati ſunt, ſed in delitiis & luxuriis verſati ſunt aduerſus beneuolentiam eius, adhuc & blaſphemantes eum, qui tanta beneficia in eos fecerit.

*QVEMADMODVM RELIGIOSIOR Plato quàm hæretici * oſtendatur.*

*oſtenditur.

CAP. XLV.

Deum iuſtũ iudicẽ eſſe, Plato docuit.

QVibus religioſior Plato oſtenditur, qui eundem Deum & iuſtum & bonum confeſſus eſt, habentem poteſtatem omnium, ipſum facientem iudicium, ſic dicens, [2] Et Deus quidem, quemadmodũ & vetus ſermo eſt, initium & finem & * medietates omnium quæ ſunt habẽs, rectè * perfecit, ſecundùm naturam circumiens: hunc autem [ſemper] conſequitur iuſtitia vltrix in eos qui deficiunt à Lege diuina.

*mediationes. *perficit.

ANNOTATIONES.

1. Quibus religioſior Plato oſtenditur] *Platonis Philoſophiam, à vera Chriſtianorum religione, non ita multum abhorrere, quantis poteſt teſtimoniis ex illius ſcriptis adductis, & cum præcipuis fidei noſtræ capitibus collatis, oſtendit Euſebius poſterioribus ſex lib. de prępara. Euang. Auguſtinus cum decem capitibus libri octaui de ciuit. Dei, multa præclara de Platone diſſeruiſſet, vndecimo, inueſtigat, vnde à quibuſue didiſcerit tanta, quæ religioni noſtræ congruunt. Eorum reiicit ſententiam, qui opinantur Platonem in ſua apud Ægyptios peregrinatione Hieremiam prophetam audiuiſſe, & cum eo congreſſum: quam tamen Lib. 2. de doctrin. Chriſt. cap. 28. vt ſui in Chriſto patris (ita enim de eo loquitur, à quo ſacro fonte lotus fuerat) B. Ambroſii ex animo probauerat. Contendit poſtea Platonem ſacras ſcripturas legere non potuiſſe, quippe quæ in græcam linguam necdũ tranſlatæ eſſent: quod de 70. tralatione verum quidem oſtendit chronologia. At aliam fuiſſe ante Alexandri, imò & Perſarum imperia: vnde quicquid veri, & recti docuerunt, hauſerint Philoſophi, contendit Euſebius lib. 9. de præparat. cap. 3. & lib. 13. cap. 7. Libenter autem admittit Auguſtinus, Platonem acerrimi iudicij virum, ſicut Ægyptias, ſic & Hebræas literas per interpretem didiciſſe.*

2. Et Deus quidem] *Locus hic Platonis extat Dialogo quarto de legibus; in quo, pro* rectè perficit, *quod hîc habetur, Ficinus* recta peragit; *ego forſam melius, dixerim* rectà pergit, *cum Græcè legatur* εὐθεῖαν περαίνει. *Deinde quod Plato veterem de Deo ſermonem vſurpat, reſpexiſſe arbitror ad veteris Orphæi carmina, quæ apud Proclum leguntur,*

ζεὺς πρῶτος γένετο, ζεὺς ὕςατος ἀργικέραυνος,
ζεὺς κεφαλὴ, ζεὺς μέσσα. Διὸς δ᾽ ἐκ τέτυκται. *Id eſt.*

Iupiter primus eſt, Iupiter vltimus fulminator.
Iupiter caput, Iupiter medium. Ab Ioue autem omnia facta ſunt.

*ostédũtur.

QVEMADMODVM SECVNDVM SVAM REgulam, qui à Valentino sunt extra veritatem *ostendantur.

CAPVT XLVI.

ET iterum, factorem & fabricatorem huius vniuersitatis bonum ostendit. Bono autem (inquit) nulla vnquam de quoquam nascitur inuidia: hoc initium & causam fabricationis mundi constituens bonitatem Dei, sed non ignorantiam, nec Æonem qui errauit, [1] nec labis] fructum, nec matrem plorantem & lamentantem, nec alterũ Deum vel patrem. Iustè autem eos maner planget, talium excogitatores & adinuentores: digna enim * commentiti sunt in capita sua, quoniam mater ipsorum extra plenitudinem est, id est, extra Dei agnitionem, & collectio eorum aborsio facta est informis, & sine specie: nihil enim de veritate apprehendit, in vacuum & in vmbram decidit. Vacua enim doctrina ipsorum & intenebrata, & Horus eam non permisit introire in pleroma: non enim [2] recepit] eos spiritus in refrigerium. Pater enim ipsorum ignorantiam * regenerans, mortis * passionem in eis operatus est. Hæc non nos diffamamus, sed ipsi confirmant, ipsi docent, gloriantur in ipsis, altùm sentiunt de matre, quam sine patre dicunt genitam, hoc est sine Deo fœminam à fœmina, quod est ex errantia corruptelam. [3] Nos autem precamur non perseuerare eos in fouea, quam ipsi foderunt, sed segregari ab huiusmodi matre, & exire à Bytho, & * abstinere à vacuo, & vmbram derelinquere. & legitimè eos generari, conuersos ad Ecclesiam Dei, & formari Christum in eis, & cognoscere eos fabricatorem & factorem huius vniuersitatis, solum verum Deum, & Dominum omnium. Hæc precamur de illis, vtilius eos diligentes, quàm ipsi semetipsos putant diligere. Quæ enim est à nobis dilectio, cùm sit vera, salutaris est eis, si quidem eam recipiant. Est enim austero medicamini similis, absumens * improbiorem ac superfluam vulneris carnem. Elationem enim illorum & inflationem euacuat. Quapropter tentantes, omni virtute manum porrigere eis non tædebit nos. [4] Prorogauimus] autem super hæc quæ dicta sunt, in sequenti libro Domini sermones inferre, si quos ex his per ipsam Christi doctrinã conuincentes, suadere possimus cessare ab eiusmodi errore, & absistere ab ea blasphemia, quę est in fabricatorem ipsorum, qui & solus est Deus, & pater Domini nostri Iesu Christi.

*cõmentati. *generãs. *pasiones. *absistere *improbiorem.

Bonitas Dei causa est mundi fabricationis. *Gnostici cuius matris filij sunt.* *Pietas sancti Martyris, qua pro hæreticis preces fundit.* *Hæreticis vt redeant manus porrigit.*

ANNOTATIONES.

1. Nec Labis Fructum] *Sic ex vet. co. restituimus: excusi* nec de his. *Paucis autem ea Gnosticorum figmenta constringit, quæ latius lib. 1. cap. 1. descripserat.*

2. Recepit] *Deleuimus* recipit *autho. vet. cod.*

3. Nos autem precamur] *Magna patrum pietas, qui nec pro infestissimis Ecclesiæ hostib⁹ orare desinebãt. Sic Ignatius Smyrnenses hortatur pro hæreticis orare, si quouis modo eos pœniteat.*

4. Prorogauimus autem] *Id est, distulimus oportuniore loco sic legendum ex vet. cod. proponimus, cuius authoritate expunximus* prærogauimus.

FINIS LIBRI TERTII.

CAPITA LIBRI QVARTI.

Prȩfatio quarti libri.

HÆ SVNT EXPROBRATIONES ET *euersiones falsæ agnitionis.*

*Nunc.

H*Vnc quartum librum dilectissime transmittens tibi, operis quod est de detectione & euersione falsæ cognitionis, quemadmodum promisimus, per Domini sermones, ea quæ prædiximus confirmauimus, vti & tu, sicut postulasti, vndique à nobis accipias occasiones ad confutandos omnes hæreticos, & *Li.3.c.46.* eos *omnino retusos non longius sinas in erroris procedere profundum, neque ignorantiæ præfocari pelago, sed conuertens eos in veritatis portum, facias suam percipere salutem.[1] Eum autem qui velit eos cōuertere, oportet diligenter scire regulas siue argumenta ipsorum: nec enim possibile est alicui curare quosdam malè habentes, qui ignorat passionem eorum qui malè valent. Quapropter hi qui ante nos fuerūt, & quidem multo nobis meliores, non tamen satis potuerunt contradicere his qui sunt à Valentino, quia ignorabant regulam ipsorum, quam nos cum omni diligentia in primo libro tibi tradidimus, in quo & ostendimus doctrinā eorum recapitulationem esse omnium hæreticorum. Quapropter [&] in secundo tāquam *speculum habuimus eos totius euersionis, qui enim his contradicunt secundùm quod oportet, contradicunt omnibus qui sunt malæ sententiæ: & qui hos *euertunt, euertunt omnem hæresim: super omnes est enim blasphema regula ipsorum, quandoquidem factorem & fabricatorem, qui est vnus Deus, secundùm quod ostendimus, de labe siue defectione eum emissum dicunt. Blasphemant autem & in Dominum [nostrum,] abscindentes & diuidentes IESVM à CHRISTO & Christum à saluatore, & saluatorem rursum à Verbo, & Verbum ab vnigenito. Et quemadmodum fabricatorem ex labe siue defectione emissum dicunt, [sic] & Christū & Spiritum sanctū propter labem emissum docuerunt, & saluatorem ab his Æonibus qui à labe emissi sunt, fructificationem esse, vt nil sit apud eos sine blasphemia. In eo igitur qui ante hunc est [libro,] ostensa est de his omnibus sentētia Apostolorum. Quoniam non solùm nihil tale senserunt qui ab initio speculatores, & ministri fuerunt verbi veritatis, sed & prædicauerunt nobis fugere huiusmodi sententias, Spiritu prouidentes eos qui seducturi erant simpliciores.[2] Quemadmodum enim serpens Euam seduxit, promittens ei quod non habebat ipse: sic & hi prætendentes maiorem agnitionem, & mysteria inenarrabilia, & promittentes eam quam dicunt intra pleroma esse receptionem, in mortem demergunt sibi credentes, apostatas eos constituentes ab eo qui eos fecit.[3] Et tunc quidem] apostata Angelus per serpentem inobedientiam hominum operatus, existimauit latere se Dominum: quapropter eandem ei formam & appellationem tribuit Deus. Nunc autem quoniam nouissima sunt tempora, extenditur malum in homines,[4] non solùm apostatas eos faciēs, sed & blasphemos in plasmatorē instituit multis machinationibus, id est, per omnes hæreticos qui prædicti sunt. Hi enim omnes, quanuis ex differentibus locis egrediantur, & differentia doceant, in idem tamen blasphemiæ concurrunt propositum, letaliter vulnerantes, docendo in Dominum fabricatorem blasphemiam & nutritorem nostrum, & [5]derogando] salutem hominis. Homo est autem temperatio animæ & carnis, qui secundùm similitudinem Dei formatus est, & per manus eius plasmatus est, hoc est, per filium & Spiritum, quibus & dixit, Faciamus hominem. Hoc ergo propositum est eius qui vitæ nostræ inuidet, incredulos suæ salutis efficere homines, & blasphemos in plasmatorem Deum. Quæcūque enim cum grauitate summa dixerint omnes hæretici, in vltimum ad hoc deueniunt, vt blasphement fabricatorem, & cōtradicant saluti *plasmatis Dei, quod quidem est caro: propter quam omnem dispositionem fecisse filium Dei multis modis ostendimus, & manifestauimus neminem alium Deum appellari à Scripturis, nisi patrem omnium, & filium, & eos qui adoptionem habent.

Margin notes: *omni modo. — *Quid opus ei qui hæreticos conuincere volet.* — *spectaculum. — *euertēt. — *Summæ secūdi & tertij libri.* — *Genes 3.* — *Quo lōgius hæresis serpit, eo diligentius illi resistēdum.* — *Genes.2.* — *plasmationis.

ANNOTATIONES.

1. Eum autem qui velit eos conuertere] *Tum ex hoc loco, tum ex aliis non obscurè colligitur Irenæum non verbis solùm in hæreticos fidenter decertasse, verùm & illorum tractatus contentioso studio peruoluisse, quò fun-*

damentis eorum quasi ab imo detectis, vniuersam hereseon structuram melius postea demoliretur ac subuerteret. Nec leuioribus coniecturis ductus arbitror, magna quondam prudentia grauique consilio proceres Ecclesiæ, cùm eius pacem turbare & doctrinam labefactare hinc inde emissis libellis suis studerent Heresiarchæ, prudentes, synceros, & argutos quosdam ex suo cœtu viros delegisse, qui istiusmodi codices perlegerent, & præcipua capita fortioribus argumentis refellerent, absurdas impietates, quas coram euomere non audebant tenebriones, pij illi erutas & patefactas è medio tollerent & extinguerent. Alij verò, quibus hoc negotium demandatum non esset, vt tanquam à nefariis rebus, libellis illis abstinerent, aut Constantini magni exemplo, flammis absumendos traderent. Huic cōiecturæ fidem facere puto, quæ tradit initio libri quinti, se nempe diluere his quinque libris impias sententias, quas suis in scriptis hæretici reliquerunt: quatenus postulationibus & præcepto eius, ad quem hos suos libros consecrat, morem gerendo, eidem plurima in subsidium præstet, quibus neophitorum sensum confirmet, errantes reducat, & validis rationibus reprimat, melioresque efficiat peruicaces. Accedit frequens illa scriptorū Valentini apud Clementem Alex. commemoratio: & ad Dionysium demissa è cœlo vox apud Eusebium, Lege omnia quæcūque in manus tuas venerint, quia probare quæque, & singula discernere potes. *Epiphanium, Marcionis; Augustinum, Fausti, Maximini, Cresconij, Gaudentij, Parmeniani, Petiliani, Celestij, Iuliani; Hieronymum, Iouiniani, Heluidij, Vigilantij; Basilium magnum, Eunomij; Cyrillum Hieroso. Manichæorum; & Gregorium & Cyrillum, Iuliani apostatæ; Primasium, Ticonij donastitæ; Ambrosium & Prudentium, Symmachi impia scripta ea de causa perlegisse planum atque manifestum omnibus est.*

Lib. 7. hist. cap. 6.

Catech. 6.

2. Quemadmodum enim serpens] *Conuenienti certè & obseruatione digna est hæc hæreticorum cum serpente collatio, quam rursus vsurpat lib. 5. Eadem, sed fusius explicata, vtitur Augustinus lib. 2. de Genesi contra Maniche. ca. 25. 26. 27. & Athanasius magnus Orat. 2. contra Arrianos.*

3. Et tunc quidem] *Ita vetus codex: excusi* & tūc quid in Apostata.

4. Non solum Apostatas eos faciens] *Sic & Tertullianus lib. de præscript.* Persecutio (*ait*) martyres facit, hæresis apostatas tantum. *Et Augustinus, hæreticos de Lethargicis phreneticos planè facere scribit, lib. de vtilitate credendi. cap.* 18. *Cæterum Apostatæ nomen vsurpant prophani scriptores pro eo, qui à proprio duce ad hostes deficit: sacri vero pro eo, qui à Christiana & catholica religione ad Ethnicos, Iudæos, vel hæreticos. Ita Iustinus martyr in dialogo: Anacletus epist. 1. Hermas lib. 3. Cyprianus epist. 17. & 58. Paulus quoque insignem eam defectionem, quæ Antichristi aduentum præcedet, ἀποστασίαν nuncupat. 2. Thessa. 2.*

5. Derogando salutem] *Id est, aliquid de ea diminuendo & detrahendo. Cicero pro Fonteio: Quorum rebus gestis fidem & authoritatem in testimonio inimicitiarum suspitio derogauit. Expunximus* de rogendo, *vet. cod. authoritate.*

OSTENSIO QVONIAM DOMINVS VNVM SOlum Deum & patrem cognoscebat.

CAPVT I.

CVM sit igitur hoc firmũ & constans neminẽ alterum Deum & Dominum à Spiritu prædicatum, nisi eum qui dominatur omnium Deus, [1] cum Verbo suo, [2] & eos qui adoptionis Spiritum accipiũt, hoc est, eos qui credunt in vnum & verũ Deũ, & Christũ Iesum filium Dei, similiter & Apostolos neminem alium à semetipsis Deum appellasse, aut Dominũ *cognouisse, multo autem magis Dominũ [nostrũ,] qui & nobis præcepit neminem patrem confiteri, nisi eum qui est in cœlis, qui est vnus Deus, & vnus pater:

Psal. 81. — Vnicus est Deus et Dominus. — Mat. 23.

*cognominasse.

manifestè falsa ostenduntur ea quę dicunt circumuentores & peruersissimi sophistæ, dicentes naturaliter & Deum & patrem esse, quem ipsi adinuenerunt: Demiurgũ verò, naturaliter neque Deũ, neque patrem esse, sed verbotenus dici, eo quòd dominetur *conditioni, sicut dicunt peruersi grammatici, excogitantes in Deum, & doctrinam quidem Christi prætermittentes, à semetipsis autem falsa diuinantes aduersus vniuersam Dei dispositionẽ argumentãtur. Etenim Æonas suos & deos, & patres, & dominos, adhuc etiã & cœlos vocari dicunt cum matre sua, [3] quam & terram, & Ierusalem appellãt, multísque aliis vocabulis eam cognominantes. Cui autem non sit manifestum, quoniã si Dominus multos patres scisset & deos, non præcepisset discipulis suis vnum scire Deum, & hunc eundem solùm *vocari patrẽ: [4] sed potius distinxit eos] qui sunt verbotenus dij, ab eo qui sit [verè Deus,] vt non errent secundùm doctrinam eius, neque alterum pro altero audiant. Si autẽ nobis quidem præcepit vnum vocare patrem & Deum, ipse autem interdum alteros confitetur patres, & deos eodem modo, alia quidem præcipiens videbitur discipulis, alia verò ipse faciens. Non est autem hoc magistri boni, sed seductoris & inuidi. Apostoli autem secundùm eos trãsgressores ostenduntur præcepti, Demiurgum Deum & Dominũ. & patrem confitentes, quemadmodum ostendimus, si non hic solus est Deus & pater. Iesus ergo transgressionis autor & magister erit eis, qui præcepit vnum vocari patrem, imponens eis necessitatem Demiurgum confiteri suum patrem, quemadmodum ostensum est.

*conditionis.

*vocare.

Deũ & patrem vnicum Christus annũciauit.

ANNOTATIONES.

1. Cum Verbo suo] *Hac sententiã & aliis compluribus euidentißimum est Irenæum piè & orthodoxè de filij æternitate, deitate, &, vt ita dicam, consubstãtialitate sensisse & docuisse: proindéque Seruetum & quosdam fanaticos alios, vel summa improbitate, vel pudenda inscitia laborare, qui pro se illum facere nugantur, quum Dei nomen, ita propriè ad patrem restingunt, vt filio vel penitus detrahant, vel non nisi diminutè & quasi precariò permittant. Etenim quãtum ad coëternitatem eius attinet, lib. 2. cap. 43. filium infectum esse, patrique semper coëxtitisse adfirmat: Et lib. 4. cap. 37.* Verbum, id est, filius, *ait*, semper cum Patre erat: *& lib. eodem cap. 48. Generationem ipsius, etiam angelicis mentibus inenarrabilem & ignotam omnino probat. Et ipsum Patri esse ὁμοούσιον, & verè naturáque Deum apertè docet lib. 3. cap. 6. 12. 16. 18. 21. 23. & vt innumeros alios locos prætercam, ad extremum præfationis in hunc librum, Patrem & filium Dei nomine in scripturis appellari, se manifestasse tradit.*

2. Et eos qui adoptionis spiritũ accipiũt] *Quo pacto Dei appellatio ad eos transeat, quos Pater per filium adoptauit, explicat idem Irenæus cap. 79. libri huius, nẽpe quod à Deo conditi sint, simulq; doctrinæ eius fidem adhibeant, & ad illius nutum seipsos componant. Hoc iterũ exponit, lib. 3. cap. 6.*

3. Quam & terrã & Ierusalẽ appellãt] *Inde arbitror Ebionæos dãnasse li. 1. c. 26. quòd Ierusalẽ adorarẽt.*

4. Sed potius distinxit eos] *Sic vetus codex legẽdum docuit: excusi*, sed potius distinxisset qui sunt verbo tenus dij ab eo, qui sit verus.

*Oſtēſio.

*QVÆSTIO DE EO QVID SIT, CONFITEOR *tibi pater Domine cœli & terræ.*

CAPVT II.

Scriptura vnicu cœli & terræ Dominum docent
Deut.32.
Psal.123.
Isa.1.
Isa.51.
Luc 10.
Matt.11.
Hæretici Sophistæ peruersi.
Deut.6.

MOyses igitur [1] recapitulationẽ, vniuersæ Legis quam acceperat à Demiurgo, in Deuteronomio faciens, sic ait, [2] Attende cœlum,& loquar: & audiat terra verba ex ore meo. Rursum Dauid adiutorium suum dicens à Domino fieri, Adiutorium (inquit) meum à Domino, qui fecit cœlum & terram: & Esaias confitetur à *Domino qui fecit cœlũ & terrã,& dominatur eorũ, fieri sermones. Audi(inquit)cœlum,& auribus percipe terra,quoniã Dominus locutus est. Et iterum sic ait, Dominus Deus qui fecit cœlũ, & affixit illud, qui confirmauit terram, & quæ in ea [sunt,] & qui dat afflatũ populo,qui est super eam,& spiritum his qui calcant illam.Rursum Dominus noster Iesus Christus eundem hunc patrẽ suum confitetur in eo quod dicit,Confiteor tibi Pater, Domine cœli & terræ. Quem patrẽ volũt nos audire,hi qui sunt [3] Pandoræ peruersissimi sophistæ? Vtrúmne Bythum, quem à semetipsis finxerunt, [4] an matrẽ eorum,] an vnigenitum? An quem Marcionitæ,vel cæteri [5] adinuenerunt] Deum? quem quidem non esse Deum, per multa demonstrauimus. An (quod est verum) fabricatorem cœli & terræ, quem & Prophetæ prædicauerũt,quem & Christus suum patrem confitetur, quem & Lex annunciat dicẽs, Audi Israel, Dominus Deus tuus, vnus est? *Deo.

ANNOTATIONES.

1. Recapitulationem] *Hieronymus Epist.ad Paulinum,vocat Deuteronomium secundam Legem,& legis euangelicæ præfigurationem. Theodoretus:*Deuteronomium cõtinet recapitulationem eorum, quæ lege cauta sunt,& gesta in libris Exodi, Leuitici, & numerorum, *&c.Quæst.1.in Deutero.*

2. Attende cœlum] *Ita singulari numero Legunt Septuaginta: Vulgata editio, & Sanctes:* Auribus percipite cœli, *&c.*

3. Pandoræ] *Libro 2.ca.54.vocat Gnosticos,* Satellites circa Pandoram dispositos. *At de Pandora annotauimus in cap.19.lib.secundi.*

4. Matrem eorum] *Cum ita habeant vniuersi codices,temeritatis fuit Gallasio contra omnium fidem aliud substituere.*

5. Adinuenerũt] *Deleuimus* adiũxerũt *aut.ve.co.*

OSTENSIO QVOD PER MOYSEM LEgisdatio, sermones sint Christi.

CAPVT III.

Io.5.
Mosis & aliorum prophetarũ sermones,Christi sunt.
Luc.16.

QVoniam autẽ Moysi literæ,verba sint Christi, ipse ait ad Iudæos, quẽadmodũ Ioannes in Euangelio commemoratus est, Si credidissetis Moysi, credidissetis & mihi: [1] de me enim ille scripsit. Si autẽ illius literis non creditis, neque meis sermonibus [2] credetis.] Manifestissimè significans Moysi literas, suos esse sermones. Ergo si Moysi,& reliquorũ sine dubio Prophetarum sermones ipsius sunt,quemadmodũ demonstrauimus. Et iterum ipse Dominus ostendit Abrahã dixisse diuiti,de his omnibus,qui adhuc erant in vita, Si Moysi & Prophetis non obediũt,nec si quis à mortuis resurgens ad illos eat,credent ei.

ANNOTATIONES.

1. De me enim ille scripsit] *Christum Mosis & aliorum Prophetarum, ac vniuersæ legis finem vnicum esse,atque propè animã, probant tot ab Euangelistis, Apostolis,potissimùm quæ à Paulo contra Iudaicam cæcitatem & pertinaciã adducta ex lege testimonia; in hoc quoque tota versatur Stephani protomartyris concio. Act.7.*

2. Credetis] *Ita vetus codex,græcè etiam* πισεύσετε; *erasimus* creditis.

[1]*EXPOSITIO PARABOLÆ DIVITIS & pauperis Lazari.*

CAP. IIII.

Quid doceat narratio de Diuite & Lazaro.
Isa.5.

NOn autem fabulam retulit nobis pauperis & diuitis, sed primùm quidẽ docuit neminem oportere delitiis vti, neque in secularibus oblectamentis & multis epulis degentes, seruire suis voluptatibus, & obliuisci Deum. Erat enim (inquit) diues, qui vestiebatur purpura & bysso,& delectabatur epulis splendidis. De talibus autem & per Esaiam dixit Spiritus, Cum citharis, & tympanis,& psalteriis, & * tibiis vinum bibunt: opera autem Dei non intuentur,& opera manuum eius non considerant.Ne ergo[2] in eandem pœnam] cum his veniamus,finem eorum ostendit Dominus,simul significans,quòd obedientes Moysi & Prophetis, crederent in eum, quem ipsi prædicassent Dei filium, qui resurrexit à mortuis, & vitam nobis donat,& *tubis.

donat, & demonstrat ex vna substātia esse omnia, id est Abraham & Moysem, & prophetas, etiam ipsum Dominum qui resurrexit à mortuis, in quem credunt [3] & multi qui sunt à circuncisione, qui & Moysem & Prophetas audiunt prædicantes aduentum filij Dei. Qui autem dispernunt, & ab altera substantia eos esse dicunt, neque primogenitum mortuorum sciunt, separatim Christum intelligentes, tanquam impassibilem [4] perseuerantē] & separatim eum, qui passus est, Iesum. Non enim à patre accipiunt cognoscere filiū, nec à filio discunt patrem, manifestè & sine parabolis eum Deum, qui est verè * docentem. *Moses & Prophetæ eundem concurrerunt de aduentu Christi* — * docēte.

ANNOTATIONES.

1. Expositio parabolæ] *Isthæc argumenta non esse Irenæi censuerunt, opinor, viri docti inter Germanos, quādo in nouissima Basiliensi editione, his sublatis, (rectè ne non disputo) alia substituerunt. Nullus ergo eorum calculo, ex adductis verbis tanquam Irenæi authoritate, narrationem hanc de Diuite & Lazaro, parabolam tantum, vel figuratam esse locutionem confirmaret. Verùm, licet illa esse Irenæi concesserimus, non tamen statim sequetur totam narrationem parabolicam & confictam esse: sed tantum aliqua ex parte, vbi præsertim de digitis, de oculis, de siti, & articulatis vocibus animorū, sermo est: cum hîc subiungat Irenæus,* Non autem fabulam retulit nobis, *&c. & lib. 2. cap. 62. & 63. probauerit animas nec mori, nec à corpore in corpus transire; id nunquàm alioqui facturus ex parabola, quando ea de re Gnosticos frequenter damnauerit. Historiam igitur & rei olim gestæ exemplum, ac narrationem nobis vltrò id concedentibus Bucero, Brentio, & Caluino, non iniuria vocabimus. Ad hoc vel repugnantes vrgent Tertulliani argumenta, vbi ait:* Dolet apud inferos anima cuiusdam & punitur in flamma, & cruciatur in lingua, & de digito animæ felicioris implorat roris solatium. Imaginem existimas: exitum illum pauperis lætantis, & diuitis moerentis? Et quid illic Lazari nomen, si non in veritate res est? *Alibi quoque: Animas adhuc carnis exules, torqueri vel foueri apud inferos, hoc exēplo probat. Rursus, Mosem & Prophetas vnicum Deum creatorem, & Patrem Christi prædicantes, hunc Marcione audire iubet, quod ex figurata locutione acutissimus & acerrimus disputator sanè non fecisset. His accedit Græcorum & Latinorū patrū mutuus consensus: Orige. dialo. 2. in Marcionistas, & in Psal. 16. Cypria. Epist. 18. Basil. hom. de Laudibus ieiunij, & in Regulis fusius disputatis interrogat. S. Hila. in Psal. 122. Hieron. Epist. ad Marcellam, & Epist. ad Paulam: Methodij ser. de resurr. apud Epipha. to. 1. lib. 2. August. in Psal. 145. & 147.* *Lib. de anima.* *Lib. de resurrect.* *Lib. 4. cōt. Marc.*

2. In eandem pœnam] *Expunximus* in eadem pœna *autho. vet. cod.*

3. Multi qui sunt à circuncisione] *Quindecim ordine succedentes Episcopos Hierosolymis ex Hebræorum gente, refert Eusebius lib. 4. Hist. cap. 5. qui omnes fidē & religionem Domini nostri Iesu Christi amplexati sunt, & apud alios magna diligentia propagare studuerūt. Multa etiam millia Iudæorum in Christum credidisse docent Acta Apostolica.*

4. Perseuerantem] *Sic pro* perseuerantes *substituimus auth. vet. cod.*

OSTENSIO QVONIAM COELVM QVIDEM ET *terra transient: Dominus autem, qui fecit ea, & manet in æternum, & ipse est pater Domini nostri.*

CAPVT V.

NE (inquit) iuraueritis in totum, neque in cœlum; quoniam thronus est Dei: neque in terram; quoniam scabellum [est] pedum eius: neque per Hierusalem; quoniam ciuitas est magni regis. Hæc enim in fabricatorē manifestè dicta sunt, quemadmodum & Esaias ait; Cœlum mihi sedes est, terra [1] subpedaneum pedū meorum, & præter hunc alius non est Deus. Cæterùm à Domino neque Deus, neque magnus rex diceretur. huiusmodi enim nec cōparationem nec vllam recipit superlationē. [2] Qui enim super se habet aliquē superiorē, & sub alterius, potestate est, hic neque Deus, neque magnus rex dici potest. Sed nec per ironiam quidem hæc dicta esse, poterūt dicere, cùm conuincantur ab ipsis dictis, quoniam in veritate dicta sunt. Etenim veritas erat ipse qui loquebatur, & verè vindicabat, suam domum, proiiciēs ex ea numularios, qui & emebant & vendebant, dicens eis; Scriptum est, Domus mea domus orationis vocabitur: vos autē fecistis eam speluncam latronum. Et quam ob causam habuit hoc facere & dicere, & domū suam vindicare, si alterū Deum annūtiabat? Sed vt ostēderet trāsgressores paternæ Legis. Neque enim domū incusabat, neque Legem reprehendebat, quam venerat adimplere: sed eos, qui non bene vtebantur domo, & eos, qui Legem transgrediebantur, arguebat. Et ideo scribæ & pharisæi [3] qui cœperant] à temporibus legis contemnere Deum, nec Verbum eius receperunt, id est, non crediderunt Christo, de quibus Esaias ait; Prin- *Math. 5.* *Isa. 66.* *Deus maiorem se habere nō potest.* *Io. 2.* *Math. 21.* *Christus vocans templū domū suā, vnicum Deum patrem ostendit.* *Mat. 5.*

Isa.1. cipes tui [4] indicto audientes, sunt socij furum, diligentes munera, sectantes retributionem, pupillis non iudicantes, & iudicium viduarum non attendentes. Et Hieremias Iere.4. [autem] similiter, Qui præsunt (inquit) populo meo, me nesciebant, filij enim insensati & imprudentes sunt, sapientes sunt * in malefaciendo, bene autem facere non cognouerunt. Quotquot autem timebant [Deum] & soliciti erant circa Legem eius, ipsi accurrerunt Christo, & saluati sunt omnes. Ite enim (inquit discipulis) ad oues quæ perierunt domus Israel. Et Samaritæ autem (inquit) cùm mansisset Dominus apud eos biduo, multo plures crediderunt propter sermones eius: & mulieri dicebant, Iam non propter tuam loquelam credimus: ipsi [enim] audiuimus, & scimus quoniam hic est verè Saluator mundi. Et Paulus autem ait, Et sic omnis Israel saluabitur: sed & Legem Pædagogum nostrum in Iesum Christum dixit. Non ergo quorundam infidelitatem Legi ascribant: non enim prohibebat eos credere in filium Dei, sed adhortabatur dicens, [5] non aliter saluari homines ab antiqua serpentis plaga, nisi credant in eum qui secundùm similitudinem carnis peccati, in ligno martirij exaltatur à terra, & omnia trahit ad se, & viuificat mortuos.

Credētes sibi, Christus saluos fecit. Matth.10. Ioan.4. Rom.11. Gal.4. Io.3. Io.12.

* ad malefaciendum.

ANNOTATIONES.

1. Terra suppedaneum] *Septuaginta,* ὑπόδιον τῶν ποδῶν. *Cyprianus lib.2. aduersus Iudæos cap.4. suppedaneum quoque legit.*

2. Qui enim super se] *Huic similis est Tertulliani ratiocinatio, qua probat Deum vnicum esse, quia Summum magnum est, quo nihil superius & æquale excogitari possit, lib.1. contra Marcionem. Hinc etiam Prudentij antiquissimi & grauissimi Poëtæ Versus in Hamartigenia:*

Aut vnus Deus est, rerum cui summa potestas,
Aut quia iam duo sunt, minuuntur dispare summo.
Porrò nihil summū, nisi plenis viribus vnum
Distantes quoniam proprium dum quisque reuulso,
Vindicat imperio, nec summa, nec oīa possūt.

3. Qui cœperant] *Deleuimus* cœperunt *autho. vet.cod.*

4. Indicto audientes] *Septuaginta,* ἀπειθοῦσι, *id est non obedientes: Sanctes,* Principes tui declinātes: *Communis editio,* infideles.

5. Non aliter saluari] *Augustinus pro assertione peccati originalis aduersus Iulianum Pelagianum decertans, inter vndecim patrum antiquorum sententias, quas Pelagianis opponit, huius loci ita meminit:* Ireneus Lugdunensis Episcopus, non longe à temporibus Apostolorum fuit. Iste ait, non aliter saluari homines ab antiqua serpētis plaga, nisi credāt in eum, qui secundum similitudinem carnis peccati in ligno martyrij exaltatus à terra, & omnia traxit ad se, & viuificauit mortuos. Lib.1.c.1.

QVÆ CAVSA EST QVOD COELVM & terra transient.

CAP. VI.

Mat.5. Mat.24. QVoniam malignantes dicunt, si enim cœlum thronus Dei est, [&] terra subpedaneum eius, dictum est autem præterire cœlum & terram, hisque prætereuntibus *oportet etiam hunc Deum qui supersedeat, præterire, & ideo non hunc esse Deum qui sit super omnia. Primò quidem nesciunt quid sit cœlum, thronus, & terra, subpedaneum. Nec enim sciunt quid sit Deus, sed putant eum more hominis sedere & contineri, non autem continere, sed & præteritionē cœli & terræ ignorant. Paulus autem non ignorauit dicens, Præterit enim figura huius mundi. Deinde quæstionem ipsorum soluit Dauid, Figura enim huius mundi prætereunte, non solùm Deum ait perseuerare, sed & seruos eius, [1] in centesimoprimo psalmo dicens ita, Initio terram tu fundasti Domine, & opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt: tu autem perseuerabis, & omnes sicut vestimētum veterascent, & sicut *cooperimentum mutabis eos, & mutabuntur. Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Filij seruorum tuorum habitabunt, & semen eorum in *æternum dirigetur. Manifestè ostendēs quæ sint [2] quæ prætereunt.] & quis est qui semper perseuerat Deus cum seruis suis. Et Esaias autem similiter, Alleuate (inquit) oculos vestros in cœlum, & attendite in terram deorsum, quoniam cœlum sicut fumus confirmatum est, terra autem sicut vestimentum veterascet, qui autem inhabitant in eis, quemadmodum hæc morientur: salutare autem meum in æternum erit, iustitia autem mea non deficiet

Etsi cœlum et terra trāseant, Deus tamen permanet. 1.Cor.7. Psal.101. *Quopacto Deus sedere dicitur.* Isa.51.

* oportere. * operitorium. * seculum.

ANNOTATIONES.

1. In centesimo primo] *Quia Hebræi psalmum nonum in duos partiuntur, is qui nunc ab Irenæo adducitur, apud eos centesimus secundus est, græcis verò centesimus primus.*

2. quæ prætereunt] *Ita cod. vet. excusi* quæ prærierunt.

QVARE *RELICTA EST HIEROSOLIMA.

*dereli-cta.

CAPVT VII.

A[1] Dhuc & de Hierusalem, & de Domino audent dicere, quoniam si esset magni Regis ciuitas, nō derelinqueretur. Simile autem est dicere, si quis diceret, quoniam si esset stipula conditio Dei, nunquam à frumento derelinqueretur: & sarmenta vineæ, si à Deo facta* sunt, nunquam à botris destituta abscinderentur. Quemadmodum autem hæc non propter se principaliter facta sunt, sed propter crescentem in eis fructum, quo maturo facto & ablato, derelinquuntur, & è medio auferuntur quæ iam non sunt vtilia ad fructificationem: sic & Hierosolyma, quæ iugum in se seruitutis portauerat, in quo domitus est homo, qui antea non subiiciebatur Deo, cùm mors regnabat, & domitus habilis factus est ad libertatē, adueniente fructu libertatis, & aucto & demesso, & in horreum [recepto, &] apportatis ab ea his qui fructificare possunt, & in omni mundo dissemitatis:[2] quemadmodum Esaias ait, Filij Iacob germinabunt, & florebit Israël, & fructu ventris eius adimplebitur vniuersa terra. In vniuersa enim terra fructu disseminato, meritò derelicta est, & de medio ablata est, quæ aliquando quidem fructificauerat bene: ex ipsa enim secundùm carnem Christus fructificatus est & Apostoli, nunc autem iam vtilis non ad fructificationem: quæcūque enim temporale initium habent, necesse est ea & finem habere temporalem.

*essent.

Deus maximus est, euersa etiā Hierosolymorū vrbe.

Isa. 27.

ANNOTATIONES.

1. Adhuc & de Hierusalem] *Hierosolymam quasi domum Dei Ebionitas adorasse retulit lib. 1. cap. 26. sed in Marcionitas eum hoc capite disputare puto, qui vel ipsam in perpetuum staturam esse, vel veri Dei domum nunquam fuisse volebant; quorum vtrumque absurdum est. Nam horribili clade euersa est sub Tito, rursusque sub Adriano, transmutato etiam veteri nomine: vt extaret exemplum completarum vniuersarum prophetiarum, & Christi exhibiti, punitique Deicidij, & regnum Dei ad Gentes translatum esse, comprobaret. Hæc amplissimè tractat Tertullianus duobus capitulis lib. aduersus Iudæos. Veri autem Dei ciuitatem sanctā, hæreditatem & quasi peculium fuisse, propter legem, sacerdotium & promissiones de Meßia, ex scripturis exploratum ac certum est.*

2. Quemadmodum Esaias ait] *Hæc ad verbum transcripsit Theodoretus dialogo.* 1. *vsque ad id*: quæcunque enim temporale initium habent, *&c.*

OSTENSIO QVOD TEMPORALIS lex data sit.

CAPVT VIII.

QVoniam igitur à Moyse lex inchoauit, consequenter[1] in Ioanne desiuit, ad impletionem eius aduenerat Christus, & propter hoc Lex & Prophetæ apud eos vsque ad Ioannem: & Hierusalem itaque[2] inchoans à Dauid, & adimplens tempora sua,[3] legisdationē] finem oportuit habere manifestato nouo Testamento. Omnia enim mensura & ordine Deus facit, & nihil non mensum apud eum, quoniam nec incompositum. Et bene, qui dixit ipsum immensum patrem in filio mensuratum. Mensura enim patris filius, quoniam & capit eum. Quoniā autem temporalis erat illorum administratio, Esaias ait, Derelinquetur filia Sion sicut casa in vinea[4] & velut custodiarium in cucumerario. Quando autem hæc derelinquentur: nónne cùm fructus aufertur, & derelinquentur folia sola quæ iam fructificare nō possunt? Et quid de Hierusalem dicimus,[5] quandoquidem & figuram mundi vniuersi oporteat præterire, adueniente tempore præteritionis ipsius, vt fructus quidem in horreum colligatur, paleæ autem derelictæ comburantur. Dies enim Domini quasi clibanus ardens, & erunt stipula omnes peccatores, qui faciunt iniusta, & comburet eos dies veniens.

Vt lex temporalis fuit, ita Hierosolyma.

Matth. 11.

Isa. 1.

Matth. 13. Luc. 3.

ANNOTATIONES.

1. In Ioanne desiuit] *Accommodato epitetho Tertullianus vocat* Ioannem Limitem constitutum inter vetera & noua, ad quem desineret Iudaismus, & à quo inciperet Christianismus. *lib.4.contra Marcionem.*

2. Inchoans à Dauid] *Primus Dauid Iebusæis expulsis hãc vrbem Hierosolymam nuncupauit:* Nam sub Abrahamo parente nostro (*ait Iosephus 7. antiqui. cap.3.*) Solyma vocabatur. Illam vero quondam Chananæorum quidam potens condiderat, *scribit Hegesippus*, qui patrio sermone Melchisedech .i. rex iustus vocabatur. *Hieronymus tradit eam vrbem quatuor nominibus vocatam fuisse: primo quidem Iebus; deinde Salem; postea Hierosolyma; & sua ætate ab Helio Hadriano, Hæliã. epist. ad Marcellã: Ad Eustoch. ad Dardanum: Et lib. de locis Hæbraicis.* (Lib.5.c.9.)

3. Legisdationem] *Deleuimus* legisdationis *autho. vet. cod.*

4. Et velut custodiarium] *Græci habent* ὀπωροφυλάκιον, *id est pomorum custodia: Cyprianus lib.1. aduersus Iudæos ca.6. cum Irenæo legit, sicut casa in vinea, & sicut custodiarium in cucumerario.*

5. Quandoquidem & figuram mundi] *Eodem ac ferè pari exemplo vtitur B. Petrus apud Clementem, contendens pariter mundi figuram aliquando dissoluendam.* Necesse est (*ait*) testam ouorum, quamuis pulchrè & diligenter formata videatur, frangi, vt inde pullus procedat: ita & huius mundi necesse est transire statum, vt status ille sublimior regni cœlestis effulgeat. *lib.3. recog.*

OSTENSIO QVONIAM CHRISTVS est, qui superinducit diem, velut clibanum ardentem.

CAPVT IX.

QVis autem hic Dominus, qui talem importat diem, [1] Ioannes baptizator significat, dicens de CHRISTO; Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto & igni, palam habens in manu eius ad emundandam aream suam, & fructum congregabit in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili. Non ergo alius est, qui frumentum fecit, & alius qui paleas: sed vnus & idem, & iudicans ea, id est separans. Sed frumentum quidem & paleæ, [2] & animalia irrationabilia existentia, naturaliter talia facta sunt. Homo verò rationabilis, & secundùm hoc similis Deo, [3] liber in arbitrio factus & suæ potestatis, ipse sibi causa est, vt aliquando quidem frumentum, aliquando autem palea fiat. Quapropter & iustè condemnabitur, quoniam rationabilis factus amisit veram rationẽ, & irrationabiliter viuens, aduersatus est iustitiæ Dei, tradens se omni terreno spiritui, & omnibus seruiens voluptatibus. Quemadmodum propheta ait; Homo cùm in honore esset non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.

Christus iudex. Luc.3. Liberum arbitrium. Psal.48.

ANNOTATIONES.

1. Ioannes baptizator] *Sic eundem frequenter nominat Tertullianus lib. de Anima, & lib. cõtra Iudæos.*

2. Et animalia irrationabilia] *Vetus cod.* in animalia & irrationabilia, *quod tantum indicare visum est.*

3. Liber in arbitrio factus] *Referre hæc ad hominem duntaxat ante lapsum, impudentiæ est, quam largè coarguunt quæ inferius habentur libri huius cap.29.70.71. & 72. Ad actiones externas & politicas modò dirigere, impudentissimum; cùm de his præcipuè loquatur, quæ coram Deo aut frumentum aut paleam.i. Regno vel gehenna nos dignos constituunt. In his autem hominem liberum esse, adeo concors & vnanimis est Patrum cum Scripturis vtriusque Instrumẽti sententia, aduersus Simonis magi, Marcionis & Manichæi furores, vt eam dissimulare non valentes Magdeburgen. fateri cogantur, non tantum primi seculi, Verùm & sequentium omnium Doctores orthodoxos hanc doctrinam amplexatos esse: à quorum tamen religione, non sine horribili cæcitate & grauissimo Dei iudicio deficere non verentur, vt in castra impiorum transeant. Sed Irenæi Catholicam hanc sententiam explicent confirméntque similes aliquot Patrum sententiæ. Tertulliani primùm verba hæc sunt:* Liberum, & sui arbitrij, & suæ potestatis, inuenio hominẽ à Deo institutum, nullam magis imaginem & similitudinem Dei in illo animaduertens, quàm eiusmodi status formam. *Et paulò post:* Oportebat imaginem & similitudinem Dei, liberi arbitrij & suæ potestatis institui, in qua hoc ipsum imago & similitudo Dei deputaretur, arbitrij scilicet libertas & potestas. *Et iterum:* Nec boni nec mali merces iustè pensatur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inuentus, non voluntate. *Omitto quæ in huius sententiæ confirmationem scribit lib. 4. contra Mar. lib. ad Scapulam: lib. de exhortatione ad castitatem: lib. de Monogamia: & ca.23. & 28. apologetici. Adiicio Clementem Alexandrinum:* Vestrũ est (*inquit*) regnum cœlorum, si velitis, qui liberam animi volũtatem ad Deum direxeritis: vestrum est si tantum volueritis credere. *Et in Pædagogo: Legatione Mosis ad Pharaonem hæc duo apertè ostensa colligit, & Deum præsciuisse futurum, & eius benignitatem libero animi Pharaonis arbitrio largitum esse occasionem pœnitentiæ. Idem rursus lib.1. stro.* Nec Laudes (*ait*) nec vituperationes, nec honores, nec supplicia iusta sunt, si anima non habeat liberam potestatem & appetendi & aggrediendi. *Et iterum:* dicit propheta, Si velitis & me audieritis, bona terræ comedetis: in

Li.1. cõtra Mar. In protreptico. Li.1.ca.9.

detis: in nobis situm esse arguens & eligere & declinare. Voluntaria enim est electio, & delectus voluntatis. *Et libro.2.* Incredulus fundamētum salutis nō habet, fidem voluntariam: nos autem qui libera & absoluta potestate eligere & vitare à Domino datum esse hominibus à scripturis accepimus, iudicio quod transmoueri non potest, fidei acquiescamus. *Et rursum:* Defectio, & recessus, & inobediētia, sunt in nostra potestate, sicut etiam est in nostra potestate obediētia. Quocirca iudicantur, quę sunt voluntaria, non iudicatur autem, quod est inuoluntarium. *Et paulò post:* Peccatum est voluntaria iniustitia: iniustitia autē est vitium voluntarium. Non imputantur, quæ non constant & instituto & libera electione: *Et lib.3.* Quemadmodum is est laudandus qui libertate vsus est ad viuendum ex virtute: ita multomagis, qui dedit nobis liberam & nostri iuris potestatem, & cōcessit nobis viuere vt vellemus, est venerandus & adorandus, vt qui non permiserit vt nostra electio & vitatio seruiret necessariò. *Prætermittam consultò quæ in eandem sententiam scribit idem, fol.110.111.113.121. 140.145.149.153. in libris Basileæ excusis 1556. Locos tamen copiosè signamus, vt crassissimi mendacij & sycophantiæ conuincātur Magdeburgenses, qui hunc Clementem cum alijs Patribus, sibi hac in re non constare, sed secum pugnare, scribere non erubuerunt. Centur. 2. pag. 59. Accedat Iustinus martyr.*
In dialog. *Is Deo visum esse profitetur, angelos & homines, quos obsequentes habere volebat, liberæ potestatis ad benè agendum condere, vt iuxta ipsius leges iudicarentur, si quid à recto deflecterent. Idem in priore apologia,* Nulla laude (*scribit*) quicquid esset dignum, nisi esset ad vtrūlibet flexibile. *In posteriore verò,* Nisi homines possent suo arbitratu turpia fugere, & honesta sectari extra culpā fore quicquid agerent, *rectè colligit. Sed hanc disputationem concludent grauissimæ Petri apostoli aduersus Simonem magum ratiocinationes, quas scriptis mandauit, qui aderat Clemens Ro.* Quomodo Deus iudicat secundum veritatem vnumquemque pro actibus suis (*dicebat Apostolus,*) si aliquid agere in potestate non habuit? Hoc si teneatur, conuulsa sunt omnia, frustra erit studium sectādi meliora, sed & iudices seculi frustra legibus præsunt, & puniunt eos, qui malè agunt: non enim in sua potestate habuerunt, vt non peccarent. Vana erunt & iura populorum quæ malis actibus pœnas statuunt; miseri erunt & ij, qui cum labore seruant institiam, beati vero illi, qui in delitiis positi, cum luxuria & scelere viuētes tyrannidem tenent. Secūdum hæc ergò, nec iustitia erit, nec bonitas, nec vlla virtus, &, vt vis, nec Deus. *Omittam quæ his penitus cōsimilia leguntur, apud Dionysium Areop. Ignatium, Martialem, Abdiam, Hegesippum, Theophilum Antiochenum, Tatianum, & reliquos primi seculi patres: tantùm, per eum, qui venturus est iudicare viuos & mortuos, obtestor Gnosticos posteriores, attendere quos suarum opinionum parentes, & quos auctores probabiles, siue improbabiles sectentur: neque vereantur ad meliorem mentem & frugem redire, & manum vltrò veritati tradere.*

OSTENSIO EVNDEM DEVM ET PRÆsentia & æterna fecisse.

CAPVT X.

Vnus igitur & idem Deus, qui plicat cœlum quemadmodum librum, & renouat faciem terræ, qui temporalia fecit propter hominem, vt maturescens in eis fructificet immortalitatem, & qui æterna superducit propter suam benignitatem, vt ostendat seculis superuenientibus inenarrabiles diuitias benignitatis suæ: qui à Lege & Prophetis annunciatus est, quem Christus suum patrem confessus est, ipse est autem fabricator, & ipse [est] qui super omnia est Deus, quemadmodū Esaias ait,[1] Ego testis, dicit Dominus Deus, & puer quem elegi, vt cognoscatis [& credatis, & intelligatis] quia ego sum, & ante me non fuit alius Deus, & post me non erit.[2] Ego sum Deus, * & ante me non est Saluator, annunciaui, & saluaui. Et iterum,[3] Ego sum Deus primus, & super ventura ego sum. Neque enim variè, neque elatè, neque glorians dicit hæc,[4] sed quoniam impossibile erat sine Deo discere Deum, per Verbum suum docet homines scire Deum. His igitur qui nesciunt hæc, & propter hoc alterum aduenisse putant patrem, iustè quis dicit, Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei.

Isa.34. Psal.103. — *Vnus Deus à lege, prophetis, & Christo annunciatus est.* — *Isa.43.* *Isa.48.* — *Matth. 22.*

*& nō est absque me saluans.

ANNOTATIONES.

1. Ego testis] *Græcam Septuaginta lectionem sequitur, quæ hîc ab Hebraica veritate, & communi editione nonnihil deflectit.*

2. Ego sum Deus] *vetus co. cum Græcis verbum* sum, *desiderat.*

3. Ego sum Deus primus] *Septuaginta* ἐγὼ εἰμὶ πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰμὶ εἰς τὸν αἰῶνα, *atque ita legit Cyrillus.*

4. Sed quoniam impossibile erat] *Fidem, quæ reuelationi diuinæ adnititur, necessariam esse his verbis luculenter ostendit; nec sola duce natura hominem ad ea omnia, quæ saluti suæ cōducunt, per se noscere posse. Id cōfirmat rursus infra cap.14. confirmant idem Clemens lib. 1. recog. epist.1. ad Iaco. & lib. 8. const. cap. 1. Dionysius cap.7. de Diuinis no. Iustinus lib de Trinitate: Hermas lib. 2. māda. 9. Theophilus Antiochenus lib. 1. ad Autolycum: Clemens Alexan. in protreptico. 2. 5. 7. & 8. stromatωn: & Cyrillus Hieroso. tota catechesi quinta. NaZianZenus orat. 2. de pace: Ruffinus expos. in Symbolum.*

QVEMADMODVM DOMINVS EVM, *qui de rubo locutus est ad Moysem, confitetur esse Deum viuentium.*

CAPVT XI.

Matth. 22. DOminus enim noster & magister in ea responsione, quam habuit ad Sad-
ducæos, qui dicunt resurrectionem non esse, [&] propter hoc inhonorá-
tes Deum, atque Legi detrahentes, & resurrectionem ostendit, & Deum
manifestauit, dicens eis; Erratis nescientes Scripturas, neque virtutẽ Dei.
Exod. 3. De resurrectione enim (inquit) mortuorum non legistis quid dictum est à
Deo dicente, Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob? &
adiecit, Non est Deus mortuorum, sed viuentium: omnes enim * ei viuunt. Per hæc * ita- *hi.
que manifestum fecit, quoniam is, qui de rubo locutus est Moysi, & manifestauit se esse *vtique.
Deum patrum, hic est viuentium Deus. Quis enim est viuorum Deus, nisi qui est super o-
Exod. 3. mnia Deus, & super quem alius non est Deus, quem & Daniel Propheta (cùm dixisset ei
Daniel 14. Cyrus rex Persarum, [1] quare nõ adoras Bel?) annunciauit, dicens; Quoniam non colo ido-
la manufacta, sed viuum Deum, qui constituit cœlum & terram, & habet omnis carnis
dominationem. Iterum dixit; Dominum Deum meum adorabo, quoniam hic est Deus
Exod. 3. viuus. Qui igitur à prophetis adorabatur, Deus viuus, hic est viuorum Deus, & Verbum
Christus viuorum & mortuorum iudex, patribus apparuit. eius, qui & locutus est Moysi, qui & Sadducæos redarguit, qui & resurrectionem [2] dona-
uit: vtraque his qui cæcutiunt ostendens, id est, resurrectionem & Deum.] Si enim Deus
mortuorum nõ est, sed viuorum, hic autem dormientium patrum Deus dictus est, indu-
bitatè viuunt Deo, & non perierunt, cùm sint filij resurrectionis: resurrectio autem ipse
Dominus [noster] est, quemadmodum ipse ait; Ego sum resurrectio & vita. Patres autem
Ioan. 11. eius filij; dictum est [enim] à propheta. Pro patribus tuis * facti sunt tibi filij tui. Ipse igitur *nati.
Psal. 44. Christus cum patre viuorum est Deus, qui & locutus est Moysi, qui & patribus manife-
status est.

ANNOTATIONES.

1. Quare non adoras Bel?] *Hæc habentur ca. 14. Danielis, quod magna consensione Græci & Latini, sæpenumero vsurparunt; Tertullianus lib. aduersus Psychichos, & lib. de idololatria: Cyprianus episto. 63. & lib. de laude martyrij: Hilarius lib. 10. de Trinitate: Prudentius lib. Cathemerinωn, hymno post cibum: Ambrosius li. 2. off. ca. 4. & libro de Iacob patri. ca. 9 Basilius ho. in diuites auaros. Susannæ & Belis historias, reiicere non audet è sacro canone Bibliorum Affricanus epistola ad Origenem, Eusebio referente lib. 6. histo. cap. 24.*

2. Donauit: vtraque his qui] *Vndecim has voces ex ve. co. restituimus: deleuimus* & Dominus ostẽdit.

QVONIAM ABRAHAM *vidit Christum.*

CAPVT XII.

Io. 8. ET hoc ipsum docens dicebat Iudæis, Abraham pater vester exultauit vt, vi-
Gen. 15. deret diem meum, & vidit, & gauisus est. Quid enim credidit Abraham Deo,
& deputatum est ei ad iustitiam? [1] Primùm quidem, quoniam ipse est factor
cœli & terræ solus Deus. Deinde autem, quoniam faciet semẽ eius quasi stel-
las cœli: hoc est quod à Paulo dicitur, quemadmodum luminaria in mundo. Iustè igitur
Phil. 2. derelinquens terrenam * cognationem omnem, sequebatur Verbum Dei, cum Verbo *cognitionem.
peregrinans, vt cum Verbo moraretur.

ANNOTATIONES.

1. Primùm quidem] *Iosephus. 1. antiq. cap. 15.* Primus Abraham præsumpsit pronunciare Deum creatorem vnum esse cunctorum: reliqua vero ad fœlicitatem tendentia, per preceptum præbentis singula quæque dari, & non propria virtute consistere confessus est. *Et poulò post*: Proptereaque Chaldæis & alijs Mesopotamitis in eum consurgentibus, migrationem eligens sequi per voluntatem & adiutorium Dei, terram Chananæam latè possedit.

QVONIAM VNA EST ET EAdem Abrahæ fides, & nostra.

CAPVT XIII.

IVstè autem & Apostoli, ex Abraham genus habentes, derelinquentes *Mat. 4.*
nauiculam & patrem, sequebātur Verbum Dei. Iustè autem & nos eandem *Piorum omnium vna*
fidem accipientes, quam habuit Abraham, tollētes crucem, quem- *est fides.*
admodum ligna Isaac, sequimur eum. In Abraham enim prędidicerat &
assuetus fuerat homo sequi Verbum Dei. Etenim Abraham [1] secundum
fidem suam secutus præceptum Verbi Dei,] prono animo vnigenitum
& dilectum filium suum concessit sacrificium Deo, vt & Deus beneplacitum habeat, pro *Gen. 21.*
vniuerso semine eius dilectum & vnigenitum filium suum præstare sacrificium in nostrā
redemptionem. Propheta ergo cùm esset Abraham, & videret in spiritu diem aduentus
Domini & passionis, [dispositionem] per quem ipse quoque & omnes qui similiter, vt ip- *Io. 8.*
se credidit, credunt Deo, saluari * inciperent, exultauit vehementer. Non incognitus igi- *Abraham Deum patrē & Christū agnouit.*
tur erat Dominus Abrahæ, cuius diem concupiuit videre: sed neque pater Domini: didi-
cerat enim à Verbo Domini, & credidit ei. Quapropter & deputatum est ei ad iustitiam
à Domino. [2] Fides [enim] quæ est ad Deum, [altissimum] iustificat hominem, & propter *Rom. 4.*
hoc dicebat; Extendam manum meam ad Deum altissimum, qui constituit cœlum & *Gene. 15.*
terram. Hæc autem omnia conantur euertere illi, qui sunt malæ sententiæ, ob vnum di-
ctum, quod quidem apud nos nòn bene intellectum est.

* incipe- ret.

ANNOTATIONES.

1. secundum fidem suam] *Septem has voces quæ aptißimè conueniunt, ex ve. co. adiecimus.*

2. Fides enim] *Vetus co. quatuordecim dictiones ex hac sententia desiderat, atque ita habet*: Fides enim ad Deū altissimū qui constituit cœlum & terrā, *nihil delere sed tantum ex vet. cod. duas voces,* enim *&* altissimum *inserere visum est. Cæterùm vnam nobiscum fidem Patres omnes veteres habuisse docent cum Irenæo Eusebius lib. 1. histo. cap. 1. Epiphanius initio libri contra hære. Augustinus tracta. 45. in Io. libro. 2. contra literas Petil. cap. 37. lib. 19. contra Faustum cap. 13. 16. 17. & in psal. 73. & 77. Itèm contra Pelag. & Cælest. li. 2. ca. 25.*

QVID EST QVOD NEMO COGNOSCIT PAtrem nisi filius, & per quot occasiones reuelat filius patrem.

CAPVT XIIII.

DOminus enim ostendens semetipsum discipulis, quoniam ipse est Verbum, *Filius etiā*
qui agnitionem patris facit, & exprobrans Iudæis putantibus se habere Deū, *ab initio,*
cùm & frustrentur Verbum eius, per quem cognoscitur Deus, dicebat; Ne- *seipsum & patrem ma-*
mo cognoscit filium nisi pater, neque patrem quis cognoscit, nisi filius, & cui *nifestauit.*
voluerit filius reuelare. Sic & Matthæus posuit, & Lucas similiter, & Marcus secundùm *Luc. 10.*
idem ipsum: Ioannes enim præterit locum hunc. Hi autem qui peritiores Apostolis vo- *Matth. 11.*
lunt esse, [1] sic describunt;] Nemo cognouit patrem nisi filius, nec filium nisi pater, & cui
voluerit filius reuelare: & interpretantur, quasi à nullo cognitus sit verus Deus ante Do-
mini [nostri] aduentum: & eum Deum, qui à Prophetis sit annuntiatus, dicunt non esse
patrem Christi. [2] Si autem Christus tunc inchoauit esse, quando & secundùm hominem
aduentum suum egit, & à temporibus Tiberij Cæsaris commemoratus est pater prouide-
re hominibus, & non semper Verbum eius vnà cum plasmate fuisse ostendebatur, nec
tunc quidem oportuit alterum Deum annunciari, sed causas tantæ incuriæ & negligen-
tiæ eius inquiri. Nullam enim oportet quæstionem talem esse, & tantum inualescere, vt
& Deum quidem mutet, & eam, quæ est erga fabricatorem (qui nos alit [per] suam condi-
tionem) fidem nostram euacuet. Sicut enim in filium fidem nostram dirigimus, sic & in

patrem dilectionem firmam, & immobilem habere debemus. [3] Et bene Iustinus in eo libro qui est ad Marcionem ait, Quoniam ipsi quoque Domino non [credidissem] alterũ Deum annuncianti, præter fabricatorem & factorem [&] nutritorem nostrum. Sed quoniam ab vno Deo, qui & hunc mundum fecit, & nos plasmauit, & omnia continet, & administrat, vnigenitus filius venit ad nos, suũ plasma in semetipsum recapitulans, firma est mea ad * eum fides, & immobilis erga patrem dilectio, vtraque Deo nobis præbente: neque enim patrem cognoscere quis potest, nisi Verbo Dei, id est, nisi filio reuelante, neque filium, nisi patris beneplacito. Bonum autem placitum patris filius perficit: mittit enim pater, mittitur autem, & venit filius: & patrem quidem inuisibilem &* interminabilẽ, quantum ad nos est: cognoscit suum ipsius Verbum, & cùm sit inenarrabilis, ipse enarrat eum nobis. Rursum autem Verbum suum solus cognoscit pater: vtraque autem hæc sic se habere manifestauit Dominus, & propter hoc filius reuelat agnitionem patris per suam manifestationem. Agnitio enim patris est, filij manifestatio. Omnia [enim] per Verbũ manifestantur. Vt ergo cognosceremus quoniam qui aduenit filius, ipse est qui agnitionẽ patris facit credẽtibus sibi, dicebat discipulis, Nemo cognoscit patrẽ nisi filius, neque filium nisi pater, & quibuscunque filius reuelauerit: docens semetipsum & patrẽ, sicut est, vt alterum nõ recipiamus patrẽ, nisi eum qui à filio reuelatur. Hic autẽ est fabricator cœli & terræ, quemadmodum ex sermonibus eius ostenditur: & non is qui à Marcione, vel à Valentino, aut, [à] Basilide, aut [à] Carpocrate, aut Simone, aut reliquis falso* cognomine Gnosticis adinuentus est falsus pater. Nemo enim illorum filius [fuit] Dei, sed Christus Iesus Dominus [4] noster aduersus quem & contrariam exercent disciplinam] incognitum Deũ audentes annunciare. Debent autem in semetipsos audire: quemadmodum enim* ignotus, qui ab ipsis cognoscitur? Quodcunque enim vel à paucis cognoscitur, nõ est incognitum. Dominus autem nõ in totum [non] posse cognosci & patrem & filiũ dixit. Cæterùm superuacuus fuisset aduentus eius. Quid enim huc veniebat? an vti diceret nobis, Nolite quærere Deũ: incognitus est enim, & non inuenietis eum, quemadmodũ & CHRISTVM Æonibus eorum dixisse mentiuntur hi qui sunt à Valentino? Sed hoc quidem vanum est. Edocuit autem Dominus quoniam Deum scire nemo * possit, nisi Deo docente, hoc est, sine Deo non cognosci Deum. Hoc ipsum autem cognosci eum, voluntatem esse patris. Cognoscunt enim eum quibuscunque reuelauerit filius, & ad hoc * filius reuelauit patrẽ, vt per eum omnibus manifestetur, & eos quidem qui credunt ei, iusti in incorruptelam & [in] æternum refrigerium recipiat. [5] Credere autem ei, est facere eius voluntatem. Eos autem qui non credunt, & propter hoc fugiunt lumen eius, in tenebris quas ipsi sibi * elegerunt, iustè recludet. Omnibus igitur reuelauit se pater, omnibus Verbum suum visibile faciens, & rursus Verbum omnibus ostendebat patrem & filium, cùm ab omnibus videretur. Et ideo iustum iudicium Dei super [omnes] eos qui similiter quidem viderunt, non autem similiter crediderunt. Etenim per ipsam conditionem reuelat Verbum conditorẽ Deum, & per mundum fabricatorem mundi Dominum & per plasma eum qui plasmauerit artificem, & per filium eum patrem qui generauit filiũ: & hæc omnes similiter quidem colloquuntur, nõ autẽ similiter credunt, sed per Legem & Prophetas similiter Verbum & semetipsum & patrem prædicabat. Et audiuit quidem vniuersus populus similiter: non similiter autem omnes crediderunt, & per ipsum Verbum visibilem & palpabilẽ factum, pater ostendebatur, etiamsi non omnes similiter credebant ei: sed omnes viderũt in filio patrem: inuisibile etenim filij pater, visibile autem patris filius. Et propter hoc omnes Christum loquebantur præsente eo, & Deum nominabant. Sed & dæmones videntes filium dicebant, Scimus te qui es, sanctus Dei. Et tentans Diabolus videns eum dicebat, Si tu es filius Dei: omnibus quidem videntibus & loquentibus filium & patrem, non autem omnibus credentibus. [6] Oportebat enim veritatem ab omnibus accipere testimonium, & esse iudicium in salutem quidem credentium,* in condemnationem autem non credentium, vt omnes iustè iudicẽtur, & ea quæ est in patrẽ & filiũ fides, ab omnibus comprobetur, id est, ab omnibus confirmetur, ab omnibus accipiens testimonium, & à domesticis, quoniã & amici: [7] & ab extraneis, quoniã & inimici. Illa est enim vera & sine cõtradictione probatio, quæ etiam ab aduersariis ipsis singula testificationis profert, in ipsa quidem manifesta sua visione conuictis de præsenti negotio, & testificantibus & significantibus,

Iustini martyris de vnico Deo cõstans sentẽtiã.

Deum patrem filius reuelauit. Matth. 11. Luc. 10.

Nemo ignotum sibi Deum annunciare potest.

Deus non scitur, nisi Deo docente.

Credere Deo quid: Ex creaturis agnoscitur Creator.

Mar 1. Luc. 4. Mat. 4.

Ab omnibus etiam inimicis, fidei nostra veritas cõprobatur.

* Deum.
* indeterminabilẽ.
* cognominatis.
* incognitus.
* potest.
* filium reuelauit patrem.
* elegerint.
* &.

cantibus, postea verò ad inimicitiam erumpentibus, & accusantibus, & volentibus non esse verum suum testimonium. Non ergo alius erat qui cognoscebatur, & alius qui dicebat, Nemo cognoscit patrem, sed vnus & idem, omnia subiiciẽte ei patre, & ab omnibus accipiens testimonium, quoniam verè homo, & quoniam verè Deus, à Patre, à Spiritu, & ab Angelis, ab ipsa conditione, ab * hominibus, [8] & ab apostaticis spiritibus, & * ab erroneis, & ab inimico, & nouissimè ab ipsa morte. Omnia autem filius administrans patri, perficit ab initio vsque ad finem, & sine illo, nemo potest cognoscere Deum. Agnitio enim patris, filius: agnitio autem filij in patre, & per filium reuelata; & propter hoc Dominus dicebat, Nemo cognoscit filium, nisi pater: neque patrem, nisi filius, & quibuscunque filius reuelauerit. Reuelauerit enim, non solùm in futurum dictum est, quasi tunc * inciperet Verbum manifestare patrem, cùm de Maria natus, sed cõmuniter per totum tempus positum est, Ab initio enim assistens filius suo plasmati, reuelat omnibus patrem, quibus vult, & quãdo vult, & quemadmodum vult pater: & propter hoc in omnibus, & per omnia vnus Deus pater, & vnum Verbum, & vnus filius, [9] & vnus Spiritus, & vna fides, & salus omnibus credentibus in eum.

*omnibus. *dæmoniis. *inceperit.

Sine filio nemo potest patrem cognoscere. Lucæ 10.

ANNOTATIONES.

1. Sic describunt] *Expunximus* dicebant, *autho. vet. cod.*

2. Si autem Christus] *Hæresis Ebionitarum ista fuit, de quibus suprà lib. 1. cap. 26. lib. 3. cap. 24. & infrà cap. 59. libri huius: & apud Eusebium lib. 3. hist. cap. 27. Eandem impietatem sequuti sunt Cerinthus, Carpocrates, Artemon, Theodotus.*

3. Et bene Iustinus in eo libro] *Eusebius lib. 4. histor. capit. 17. vitam operáque Iustini describens:* Eius scripta (*inquit*) tam magno æstimantur à veteribus, támque videbantur probata, vt Irenæus eius libéter citet testimonia. Ac primùm in 4. lib. cõtra hæreses, hæc ipsa inculcat. Præclarè dixit Iustinus in libro quem scripsit contra Marcionem, ne ipsi quidem Domino se fidem adhibiturum, si alium Deum præter ipsum mundi fabricatorem ei denunciaret. *Cæterùm insignis constantiæ in retinenda semel accepta vera religione verba sunt: quibus non dissimilia pronunciauit Clemens Rom. cùm beatus Petrus nollet eum adesse concertationi aduersus Simonem Magũ susceptæ. Reposui* credidissem *pro* credidisset, *quod sub indicat error in vetere codice, qui* credidissent *habet: quoniam ita legendum ostendunt Iustini verba græca apud Euseb.* οὐδ᾽ ἂν ἐπίστευσεν. (Lib. 1. recog.)

4. Noster, aduersus quam & contratiam] *Huic loco & sensum, & lucem restituimus, octo vocibus partim immutatis, partim adiectis ex veter. codi. Deleuimus* non aduersus quem & contrarium exercent discipuli. Nam &c.

5. Credere autem ei] *Hinc perpende, quo sensu dixerit superiori capite, fidem iustificare hominẽ, eam nempe quæ per charitatem operatur. Galat. 5.*

6. Oportebat enim veritatem] *Quantum valeãt ad confirmationem veritatis exterorum testimonia, docet August. lib. 18. de Ciuit. cap. 47. Cæterùm Tertullia. lib. de Trin. his Irenæo subscribit:* Firmum est genus probationis, quod etiã ab aduersariis sumitur, vt veritas, ab ipsis veritatis inimicis probetur.

7. Et ab extraneis] *Extraneum à professione Christianorum Iosephum fuisse testatur Hegesippus lib. 2. cap. 12. qui tamen de Christo Domino ita scribit:* Fuit Iesus sapiens vir, si tamen virum nominare eum fas est, mirabilium operum effector, & doctor eorũ hominum qui libenter quæ vera sunt, audiũt: Christus hic erat. *Pilatum Cæsari Tiberio miracula, mortẽq; & resurrectionem Christi nunciasse tradit Tertu. cap. 21. Apologetici: Pilati autem epistolam transcribit in Anacephaleosi librorum suorum, de excidio Hierosolymorum, Hegesippus. Astipulatur istis Nicodemus in fine historiæ de passio. & resurrect. Domini, asseuerans Pilatum in sui prætorij codices publicos retulisse omnia, quæ inter Christum & Iudæos gesta sunt; Annam & Caïpham Pontifices adiurasse, eosdémque de Iesu deitate optimè respondisse. Abgari Edessenorum principis epistolam ad Christum, & Christi responsum habet Euseb. lib. 1. cap. 13. Plura ex Porphyrio, nefario Christianæ pietatis desertore & hoste testimonia, citat idem Euseb. lib. 5. de præpar. euang. cap. 1. 6. 8.* (Lib. 18. antiq. cap. 6.)

8. Et ab Apostaticis spiritibus] *Consultum duplici hecatombe dæmonium in theca Apollinis latens, imperatori Romanorũ hæc respondisse author est Nicephorus.* (Lib. 1. cap. 17.)

Me puer Hebræus, diuos Deus ipse gubernans,
Cedere sede iubet, tristémq; redire sub Orcum:
Aris ergo dehinc tacitus abscedito nostris.

Eusebius non ambigit de Christo Domino intelligẽda esse ea, quæ narrat Plutarch. nimirùm spiritus quosdam temporibus Tiberij Cæsaris iussisse nautas nunciare, magnum Pana Deum mortuum esse, lib. 5. de præpar. cap. 9. Augu. lib. de consensu euang. cap. 15. ex Porphyrio recitat quosdã philosophos, Deos suos consuluisse, quid de Christo censerent; illósque testimonium de ipso rectum perhibuisse. De his rursus multa lib. 19. de Ciuit. cap. 23.

9. Et vnus Spiritus, & vna salus omnibus credentibus in eum] *Ita vetus codex. Cæterùm, cùm Spiritum sanctum nulla in re separet à Deo patre, & filio, eius diuinitatem hîc apertè agnoscit: sed vberius adhuc & apertius infrà cap. 22. & 37. libri huius, & passim libr. 5. ex quibus sententiis non dubitauit Basilius magnus eiusdem Spiritussancti deitatem confirmare, lib. de Spiritu sancto, cap. 29. Apparet itaque Magdeburgenses magna maledicẽdi libidine scribere, hunc sanctiss. martyrem Spiritussancti diuinitatem nusquam asserere. Centuriæ 2. pagina 40.*

QVEMADMODVM ABRAHAM à Verbo doctus est.

CAPVT XV.

Genes.18. Ioan. 8. Abrahæ exultatio ad posteros eius emanauit. Luca 2. Ioan. 8.

ET Abraham ergo à Verbo cognoscens patrem, qui fecit cœlum & terrã hunc Deum confitebatur:[1] & doctus repræsentatione, quòd inter homines homo futurus esset filius Dei, per cuius aduẽtum semen eius erat futurum quasi stellæ cœli, concupiuit eam diem videre, vti & ipse complecteretur Christum: & per Spiritum * prophetiæ eam videns exultauit. Propter quod & Simeon[2] ex semine] eius re implebat gratulationem Patriarchæ, & dicebat,[3] Nunc remittis seruum tuum Domine in pace: quoniam viderunt oculi mei salutare tuum, quod * parasti ante faciem omnium populorum: lumen [4] in reuelatione oculorum, & gloriam populi Israël. Et Angeli autem gratulationem magnam, vigilantibus nocte pastoribus enunciauerunt. Sed & Maria ait, Magnificat anima mea Dominum, & exultauit spiritus meus in Deo salutari meo: descendente quidem exultatione Abrahæ in eos qui erant ex semine eius, * euigilantes & videntes Christum, & credẽtes ei: reciproca autem rursus [5] & regrediente] exultatione à filiis [in] Abraham, qui & cõcupierat diem aduentus Christi videre. Bene igitur Dominus noster testimonium reddebat ei dicens; Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum, [&] vidit, & gauisus est.

*Propheta. *præparasti in facie. *vigilantes.

ANNOTATIONES.

1. Et doctus repræsentatione] *De trium illorum apparitione loquitur, quorum vnum filium Dei fuisse, quem adorarit, & Dominum Deum suum vocarit, magna concordia docent Iustinus in dialogo; Tertullia. lib. de carne Christi. & lib. 3. contra Marcionem. Eusebius lib. 1. histor. cap. 1. Athanasius ser. mon. 3. contra Arrianos. Hilarius lib. 4. de Trinitate. Cyrillus Hierosoly. Catechesi 11. & 12. Ambrosius lib. 2. de Abraham, cap. 5. August. lib. 2. de Trinit. cap. 10. & 11.*

2. Ex semine eius] *Ita restituere ex vet. cod. pro* ex sermone, *visum est. Porrò non vulgarem & infimæ cõditionis Abrahæ filium Simeonem hunc fuisse tradunt Hebræi. Siquidem Talmudistæ magni Hillelis auditorẽ, Gamalielis autem præceptorem eum faciunt, atque vnũ ex his, qui ad collegium Sanhedrin, quod sceptrum Iuda putauerunt, pertinuerit: Rursusq́ miracula in templo non defuisse quadraginta annis, quibus ipse Domino ministrauit. Nicodem. in hist. pas. & res. summũ sacerdotẽ semel, & iterũ illũ appellat. Nic. li. 1. c. 12. Illũ dignitate, virtute vitaq́ sanctitate inter Iudæos excelluisse docet: quæ annotare placuit aduersus Magdeburgensiũ, Brẽtij, & Caluini præpostera iudicia, quibus hunc priuatum homuncionem, senem delirum, obscuræ famæ, nullóque dignitatis aut officij nomine clarum faciunt.*

3. Nunc remittis] *Græcè est* ἀπολύεις, *id est, decedendi ex hac vita potestatem facis, vt patribus meis adiungar.*

4. In reuelatione oculorum] *Græcè* εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, *Vetus codex, & vulgata editio ad verbũ:* ad reuelationem gentium: *Alij quidam:* Lumen reuelandum gentibus, *vt sit allusio ad vaticinia Isaiæ cap. 9. 42. & 49.*

5. Et regrediente] *Deleuimus* egrediente, *veteris cod. author.*

QVEMADMODVM PROMISSIONEM quam promisit Deus Abrahæ, Christus perfecit.

CAPVT XVI.

Exultationis Abrahæ & repromissionis Gentes participes fuerunt. Hebr. 1. Matth. 3. Genes. 22. Luc. 3.

NON enim tantùm propter Abraham * hoc dixit, sed vt ostenderet quoniam omnes, qui ab initio cognitum habuerunt * Dominum, & aduentum Christi prophetauerunt, reuelationẽ acceperunt ab ipso filio, qui & [in] nouissimis tẽporibus visibilis & passibilis factus est, & cum humano genere loquutus est, vt ex lapidibus excitaret filios Abrahæ, & adimpleret repromissionẽ, quã promiserat illi Deus, vt faceret semen eius tanquã stellas cœli, quemadmodũ ait Ioannes Baptista, Potens est enim Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.[1] Hoc autẽ fecit Iesus, à lapidũ religione extrahens nos, [2] & à nostris] duris, & infructuosis cogitationibus transferẽs nos, & similẽ Abrahæ fidẽ in nobis constituẽs. Quemadmodũ & Paulus testificatur, dicens nos esse filios Abrahæ secundùm similitudinẽ fidei, & repromissionẽ hæreditatis.

*hæc. *Deum.

Vnus

Vnus igitur & idem Deus, qui aduocauit Abraham, & repromissionem ei dedit. hic est
*autem. *enim fabricator, qui & per Christum præparat luminaria in mundo, cos qui ex Genti-
bus credunt. Vos autem (inquit) estis lumen mundi, hoc est, quasi stellæ cœli. Hunc ergo
*autem. rectè ostendimus à nemine cognosci, nisi à filio, & quibuscunque filius reuelauerit. Reue- Matth. 5. & 11.
lat *enim omnibus filius, quibus velit agnosci pater, & neque sine bona voluntate patris,
neque sine administratione filij cognoscet quisquam Deum. Et propter hoc dicebat di- Reuelatio necessaria.
scipulis Dominus; Ego sum via, veritas, & vita. Et nemo venit ad patrem, nisi per me. [3] Si
cognouissetis] me, & patrem meum [cognouissetis,] & amodò cognouistis eum, & vidi- Ioan. 14.
stis [eum.] Ex quibus manifestum est quoniã per filium, id est per Verbum, cognoscitur.

ANNOTATIONES.

1. Hoc autem fecit Iesus] *Locum hunc eodem sensu, & iisdem ferè verbis interpretatur Clemens Alex. Deum ex lapidibus filios Abrahæ suscitasse, cùm iustitiã & cordis duritiem eorum, qui lapidibus duriores euaserant aduersus veritatem, excitauit semen pietatis in Deũ, virtutem sentiens ex lapidibus illis, nempe Gentibus, quæ crediderunt lapidibus. Orat. ad Græcos. Eodem pacto & Gaudentius Brixianus Tract. 2. in Euang.*

2. Et à nostris duris] Nostris *addidimus ex veteri cod. &* duris, *ex omnibus excusis retinuimus, quamquam id nesciat vet. cod.*

3. Si cognouissetis me, & patrem meum cognouissetis] *Ita vetus codex: excusi* Si cognouistis me, & patrem meum cognouistis, *veteri cod. consentit editio vulgata, cum litera græca Euang.*

QVARE IVDÆI ABSCESSERVNT à Deo.

CAPVT XVII.

*eius. PRopter hoc Iudæi excesserunt à Deo, Verbũ * Dei non recipientes, sed putã-
tes per seipsum patrem sine Verbo, id est sine filio, posse cognoscere Deum, Iudæi filiũ Dei non recipientes, à patre quoq; defecerunt.
nescientes eum qui in figura loquutus est humana [1] ad Abraham & Aaron,
&[iterùm] ad Moysem dicentem; Videns vidi vexationem populi mei in Æ-
*perstruebat. gypto, & descendi liberare eos. [2] Hic enim filius, [3] qui est] Verbum Dei, ab initio * præ-
struebat, non indigente patre Angelis, vti faceret conditionem, & formaret hominem, Gene. 22.
propter quem & conditio fiebat, neque rursus indigente ministerio ad fabricationem eo- Exod. 3.
rum [4] quæ facta sunt, ad dispositionem eorum] negotiorum, quæ secundùm hominem e-
rant, sed habente copiosum & inenarrabile ministerium. [5] Ministrat enim ei ad omnia Deus in creatione opera Angelorum non eguit.
sua progenies & figuratio sua, id est filius, & Spiritus sanctus, Verbum & Sapientia, qui-
bus seruiunt, & subiecti sunt omnes Angeli. Vani igitur sunt, qui propter hoc quod di- Hebr. 1.
ctum sit, Nemo cognoscit patrem, nisi filius, alterum introducunt incognitum patrem. Matth. 11.

ANNOTATIONES.

1. Ad Abraham, & Aaron] *Tertullia. lib. de carne Christi:* Christus cum Angelis apud Abraham in veritate carnis apparuit, sed nondum natæ, quia nondum moriturae. *Hoc idem copiosè discutit Augustinus lib. 3. contra Maximinum, cap. 26. Vetus codex non habet* & Aaron.

2. Hic enim] *Vetus cod.* Hæc enim filius qui est Verbum Dei, ab initio perstruebat. Præstruebat *retineo, quòd familiare sit Tertulliano, & non rarum apud Irenæum.*

3. Quæ facta sunt] *Sex has voces desiderabant codices excusi.*

4. Ministrat enim ei] *Contendit præcipuè Deum patrem ministerio Angelorum non eguisse ad condendas res vniuersas, vt post Simonem Magum, & Basilidem, somniarunt quidam Iudæorum Rabbini: cùm per Verbum, vti per sapientiam & virtutem, & Spiritum sanctum, vti per bonitatem suam, sat superq; sufficiens sit seipso quæcunque voluerit, efficere. Eodem sensu intelligenda existimo multa patrum eius seculi testimonia: vt Tertulliani, dum lib. contra Mar. vocat filium,* ministrum patris, *& lib. contra Praxeam,* Vicarium patris diuini: *Iustini quoque martyris in dialogo, quando filium patri* ministrantem, & sententiarum eius executorem *appellat. Duris enim alioqui his formulis loquendi, haudquaquam filium Dei à patris natura alienum, aut potestate inferiorem esse volunt: sed vel ordinem emissionum, vel seriem distinctionis hypostaseon innuunt, aut deitatẽ ipsam simúlque omnipotentiam, sapientiam, omnem perfectionem, & virtutem, quam pater à seipso habet, filium ipsum non à se, sed à patre accipere, ad eumq; hæc vniuersa referre, vt ad authorem, docent: prout copiosè explicat Tertul. sub finem libri de Trinit.*

OSTENSIO QVONIAM ABRAHAM *hæreditatem percipit regnum cœlorum.

*hæreditate.

CAPVT XVIII.

Abrahæ saluti contradicere vanum est. *Rom. 4.*

Vanus autem & Marcion, & qui ab eo, expellentes ab hæreditate Abraham, cui Spiritus per multos, iam autem & per Paulum testimonium *reddidit, Quoniam credidit Deo, & deputatum est ei ad iustitiam: & Dominus primùm quidem de lapidibus excitans filios *ei, & faciens semen eius quasi stellas cœli, dicens; Quoniam venient ab Oriente, & ab Occidente, ab Aquilone, & Austro, & recumbent cum Abraham, [&] Isaac, & Iacob, in regno cœlorum. Iterùm dicens Iudæis; Cùm videritis Abraham, & Isaac, & Iacob, & omnes Prophetas in regno *Dei, vos autem proiici foras. Manifestum [est] ergo, quoniam qui contradicunt saluti eius, & alterum præter eum, qui promissionem fecerit Abrahæ, formant Deum, extra regnum Dei sunt, & exhæredes sunt *incorruptelæ, frustrantes & blasphemantes Deum, qui in regnum cœlorum introducit Abraham, & semē eius quod est Ecclesia, per Christum Iesum, cui & adoptio redditur, & hæreditas quæ Abrahæ promissa est.

*reddit. *eius. *Matth. 8.* *Luc. 13.* *cœlorū. *Qui alium Deum constituunt, eiicientur à regno Dei.* *ab incorruptela.

QVONIAM DOMINVS SABBAthis curans, secundùm Legem faciebat.

CAPVT XIX.

Cur Christus sabbathis curabat. *Luc. 13.*

Vindicabat enim semen eius Dominus, soluens à vinculis, & aduocans ad salutem, quemadmodum fecit in muliere, quæ ab eo curata est, manifestè dicens his qui non similem Abrahæ habebant fidem; Hypocritæ, vnusquisque vestrûm die sabbathorum bouem suum, vel asinum non soluit, & ducit, & adaquat? Hanc autem, cùm sit filia Abrahæ, quam alligauerat Satanas decem & octo annis, non oportuerat [solui] ab hoc vinculo in die sabbathorum? Manifestum est igitur quoniam eos, qui similiter vt Abraham credebant ei, soluit, & viuificat, nihil extra Legem faciens, curās in die sabbathorum. Non enim prohibebat Lex *curare homines sabbathis, quæ & circuncidebat eos in hac die, & pro populo iubebat ministeria sacerdotibus perficere, sed & mutorum animalium curationem non prohibebat, & Siloa etiam sæpe sabbathis curauit, & propter hoc assidebant ei multi die sabbathorum. Continere se enim iubebat [eos] Lex ab omni opere seruili, id est ab omni auaritia, quæ per negotiationem, & reliquo terreno actu agitatur: animæ autem opera quę fiunt per sententiam, & sermones bonos in auxilium eorum, qui proximi sunt, adhortabatur fieri: & propter hoc [Dominus] arguebat eos, qui iniustè exprobrabant ei, quia sabbathis curabat. Non enim soluebat, sed adimplebat Legem, summi sacerdotis operam faciens, propitians pro hominibus Deum, & emundans leprosos, infirmos curans, & ipse moriens, [1] vti exiliatus homo exiret de condemnatione, & reuerteretur intrepidè ad suam hæreditatem.

*curari. *Ioan. 9.* *Sabbathismus.* *Exod. 20.*

ANNOTATIONES.

1. Vti exiliatus homo] *Alludit ad Hebræorum legem, quæ mortuo summo Pontifice, exules domum redire permittebat: & qui hîc exiliatus homo dicitur, exul tantùm significatur, Græcè forsan non malè* φυγαδεὺθὴς *nominaretur.*

QVOMODO NON CONTRA LEGEM *faciebant diſcipuli Domini ſabbathis ſpicas legentes, & quoniam Leuitæ omnes diſcipuli Domini.*

CAPVT XX.

*eſcam. SED & eſurientes accipere ſabbathis * eſcas ex his quæ adiacebant, non vetabat Lex: metere autem & colligere in horreum vetabat. Et ideò Dominus his qui incuſabant diſcipulos eius, quoniam vellentes ſpicas manducabant, dixit: Non hoc legiſtis, quod fecit Dauid cùm eſuriſſet, quemadmodum introiuit in domum Dei, & panes propoſitionis manducauit, & dedit eis qui cum eo erant, quos non licebat mâducare, niſi ſolis ſacerdotibus? per Legis verba ſuos diſcipulos excuſans, & ſignificans licere ſacerdotibus libere agere. [1] Sacerdos autem ſcitus fuerat Dauid apud eum, quamuis Saul perſequutionem faceret ei. [2] Omnes [enim] iuſti ſacerdotalem habent ordinem. Sacerdotes autem ſunt omnes Domini Apoſtoli, qui neque agros, neque domos hæreditant hîc, ſed ſemper altari & Deo ſeruiunt. De quibus & Moyſes in Deuteronomio, in benedictione Leui ait, Qui dicit patri ſuo, & matri ſuæ, Non noui te, & fratres ſuos non agnouit, & filios ſuos abdicauit, cuſtodiuit præcepta tua, & teſtamentum tuum ſeruauit. Qui autem ſunt qui dereliquerunt patrem & matrem, & omnibus proximis renuntiauerunt propter verbum Dei, & teſtamentum eius, niſi diſcipuli Domini? De quibus iterùm Moyſes, Hæreditas autem (inquit) non erit eis. Dominus enim ipſe hæreditas ipſorum. Et iterùm; Non erit ſacerdotibus Leuitis in tota tribu Leui pars, neque ſubſtantia cum Iſraël: fructificationes Domini * ſubſtantia eorum, manducabunt eas. Propter hoc & Paulus, Non inquiro (inquit) datum, ſed inquiro [3] fructum] diſcipulis, inquit * Dominus, Leuiticam ſubſtantiam habentibus, licebat eis eſurientibus à ſeminibus accipere eſcam. Dignus enim operarius eſca ſua, & ſacerdotes in templo ſabbathum prophanabant, & rei non erant. [4] Quare ergo rei non erant?] quia cùm eſſent in templo, non ſecularia, ſed dominica perficiebant miniſteria, [Legem] adimplentes, non autem prætereuntes Legem, quemadmodum is, qui à ſemetipſo arida ligna attulit in caſtra Dei, iuſtè lapidatus eſt. Omnis enim arbor, quæ nô facit fructum bonum, abſcindetur, & in ignem mittetur: &, Quicunque templum Dei violauerit, violabit illum Deus.

*ſubſtantiæ. *Domini

Matth. 12. 3. Reg. 21. Apoſtoli omnes ſacerdotes. Deut. 33. Numer. 18 Deut. 18. Deut. 10. Philip. 4. Lucæ 10. Num. 15. Matth. 3. 1.Cor. 3.

ANNOTATIONES.

1. Sacerdos autem ſcitus fuerat Dauid] *Eodem ſenſu Dauid ſacerdos hîc dicitur, quo filij eius, 2. Regum 8. ſacerdotes; id eſt, viri principes & primates: ſic enim* מוֹהֵן *pro quo Septuaginta* ἱερεῖς *habent, vertit Sanctes: Aut certè in hoc particulari facto, Dauid ſacerdotibus æquatus eſt, quòd panes ſacros vrgente neceßitate comederit. Demùm poteſt Dauid etiam ſacerdos appellari, quod ſacerdotibus Leuiticis ſacros hymnos concinendos, & propoſuerit, & vnà cum ipſis ſit modulatus, ſimulq́ laudis, orationis, & cordis contriti hoſtias ſpiritales magna religione obtulerit.*

2. Omnes enim iuſti] *Sententiam hanc ex Irenæo nominatim, ſed paulò aliter tranſcripſit Meliſſa, Sermon. 1. partis 2.* πᾶς βασιλεὺς δίκαιος ἱερατικὴν ἔχει τάξιν, *id eſt, Omnis rex iuſtus ſacerdotalem habet ordinẽ. Vult autem Irenæus pios omnes regali iuxta atque ſacerdotali munere fungi, dum carnis laſciuientis impetus lege ſpiritus coërcent, atque hoſtiam viuentem, ſanctam & beneplacentem Deo, ſecundum Apoſtolicã inſtitutionẽ, exhibent: eleemoſynas etiam, & labiorum vitulos Deo optimo, maximo offerunt. Auguſt. hæc acutè explicat lib. 20. de Ciui: cap. 10.* Sicut omnes Chriſtianos, *inquit,* dicimus propter myſticum chryſma, ſic omnes ſacerdotes, quoniam ſunt membra vnius ſacerdotis. De quibus Apoſtolus Petrus, 2. Pe. 2. Plebs ſancta, regale ſacerdotium. *Porrò nullum eſſe ſacerdotium externum, quod non ex æquo quibuſlibet conueniat viris, mulieribus, cerdonibus, agricolis, lanionibus, agaſonibus, & abiectiſsimis quibuſque, execranda fuit hæreſis Gnoſticorum priorum, vt in Marco mago iam monſtratum eſt, lib. 1. cap. 9. & apud Tertullia. in præſcript. quam noſtra ætate ab inferis euocarunt Lutherus, Caluinus, & reliqua Gnoſticorum recentiorum colluuies. Hanc impietatem copioſè & eruditè refellunt Alphonſus à Caſtro, lib. 13. contra hæreſes: & Ioannes Roffenſis libr. de ſacerdotio.*

3. Fructum] *Expunximus* factum, *authoritate veter. cod.*

4. Quare ergo] *Quinque has dictiones ex vet. cod. reſtituimus: vt mox* legem, *pro* legis.

OSTENSIO VNIVS ET EIVSDEM SVBstantiæ esse [ea,] quæ secundùm Legem sunt, & ea, quæ secundùm Euangelium, & quemadmodum nouum Testamentum * prædictum est à Prophetis.

*prædictum sit.

CAPVT XXI.

Eadem est substantia, idemque autor vtriusque testamenti.

Luc. 6. Matth. 13.

VNius igitur, & eiusdem substantiæ sunt omnia, hoc est ab vno & eodem Deo, quemadmodum [&] Dominus ait discipulis;[1] Propterea omnis scriba doctus in regno cœlorum, similis est homini patrifamiliâs, qui profert de thesauro suo noua & vetera. Non alterum quidem vetera, alterũ quidem proferentem noua docuit; sed vnum & eundem. Paterfamiliâs enim Dominus est, qui vniuersæ domui paternæ dominatur, [&] seruis quidem, & adhuc indisciplinatis condignam tradens Legem, liberis autem & fide iustificatis congruentia dans præcepta, filiis adaperiens suam hæreditatem. [2] Scribas autem & doctores regni cœlorum, suos dicebat discipulos, de quibus alibi ait Iudæis: Ecce, mitto ad vos sapientes, & scribas, & doctores, & ex eis occidetis, & effugabitis à ciuitate in ciuitatem. Ea autẽ quæ de thesauro * proferunt noua & vetera, sine contradictione duo testamenta dicit. Vetus quidem quod antè fuerat legisdatio: noua autem quæ secundùm Euãgelium est conuersatio ostendit, de qua Dauid ait; Cantate Domino canticum nouum. Et Esaias; Cantate Domino hymnum nouum. Initium eius glorificatur nomen eius à summo terræ, * virtutes eius in insulis annuntiant. Et Hieremias ait; Ecce disponam (inquit) Testamentum nouum, non quemadmodum disposui patribus vestris in monte Oreb. Vtraque autem testaméta vnus & idem paterfamiliâs produxit, Verbum Dei Dominus noster Iesus Christus, qui & Abrahæ & Moysi * loquutus est, [qui] nobis in nouitate restituit libertatem, & multiplicauit eam, quæ ab ipso est, gratiam.

Mat. 23. *Psalm. 95. & 97. Isaiæ 42. Ierem. 30.*

*proferũtur. *virtuté. *collocutus.

Christus Abrahæ & Mosi loquutus est.

ANNOTATIONES.

1. Propterea omnis scriba] *Ita hunc locum post Irenæum interpretatur Origenes, vt per noua Euangeliorum & Apostolorum oracula: per vetera autem, legis & Prophetarum illis omnino consentanea significentur. Sequuntur hanc expositionem Chrysostomus, Theophilactus, & ex Latinis Hilarius, Hieronymus, Augustinus 20. de Ciuitate, & in quæstio. super nouum testament. Gaudentius Brixianus Tractat. 7. Impudens ergo Gallasius, qui beati Irenæi sententiam ridens, mauult apostatæ & furciferi Marlorati rapsodias, quàm tam doctorum & piorum patrum sententiam sequi.*

2. Scribas autem] *Qui fit, vt hîc Apostoli scribæ, & doctores vocentur, in Actis verò idiotæ, explicat Origenes in 13. cap. Matthæi.*

QVID EST, PLVSQVAM TEMPLVM, &, plusquàm Salomon hîc.

CAPVT XXII.

Quod proposuit de vtroque testamento fusius persequitur.

Galat 4. Nouum testamentum veteri præstantius est. Matth. 12.

Ioan. 1.

PLus est enim (inquit) templo hîc. Plus autem & minus non in his dicitur, quę inter se communionem non habent, & sunt contrariæ naturæ, & pugnant aduersus se; sed in his quæ eiusdem sunt substantiæ, & communicant secum, solum autem * altitudine & magnitudine differunt: quemadmodum aqua ab aqua, & lumen à lumine, & gratia à gratia. Maior est igitur legisdatio quæ in libertatem, quàm quæ data est in seruitutem: & ideò non in vnam gentem, sed in totum mundum diffusa est. Vnus autem & idem Dominus, qui plusquàm templum est, & plusquàm Salomon, & plusquàm Ionas donat hominibus, id est suam præsentiam & resurrectionẽ à mortuis, sed non Deum immutans, nec alium prædicans patrem, sed eundem ipsum, qui semper habet plura metiri domesticis, & proficiente eorum erga Deum dilectione, plura & maiora donans, quemadmodum & Dominus discipulis dicebat; Quoniam & maiora

*multitudine.

maiora horum videbitis. Et Paulus ait; Non quòd iam acceperim, aut [quòd] iustificatus sim, aut iam perfectus sim: ex parte enim scimus, & ex parte prophetamus. Cùm autem venerit quod perfectum est, quæ sunt ex parte destruentur. Sicut igitur aduenient perfecto, non alterum patrem videbimus: sed hunc quem nunc videre cõcupimus. Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Neque alium Christum, & Dei filium expectabimus, sed hunc qui ex Maria [Virgine] qui & passus est, in quẽ [&] credimus, quem & diligimus. Quemadmodum Esaias ait; Et dicent in illa die, Ecce, Dominus Deus noster in quem sperauimus, & exultauimus in salute nostra. Et Petrus ait in Epistola sua; Quem non videntes diligitis, (inquit) in quem nunc non videntes credidistis, gaudebitis gaudio inenarrabili. Neque alium Spiritum sanctum [1] percipimus, nisi hunc, qui est nobiscum, & qui clamat, Abba pater: & in iisdem ipsis [2] augmentum] habebimus, & proficiemus, vt iam non per speculum, & per ænigmata, sed facie ad faciem fruamur muneribus Dei: sic & nunc plus templo, & plus Salomone percipientes, quod est * aduentus filij Dei, non alterum didicimus Deum, præter fabricatorem [& factorem] omnium, qui ab initio nobis demõstratus est, neque alterum Christum Dei filium, præter eum qui à Prophetis prædicatus est. Nouo enim testamento cognito, & prædicato per Prophetas, & ille qui illud dispositurus erat secundùm placitum patris, prædicabatur, manifestatus hominibus, quemadmodum voluit Deus, vt possint semper proficere credentes in eum, & per testamenta maturescere [3] per effectum perfectum] salutis. Vna enim salus est, [&] vnus Deus, qui formauit hominem: præcepta autem multa, & non pauci gradus, qui * adducunt hominem ad Deum. [4] Terreno quidem & temporali regi, cùm sit homo, licet aliquoties maiores profectus attribuere his qui sunt subiecti. Deo autem non licebit, cùm sit idem, & semper maiorem gratiam * præstat humano generi, & pluribus muneribus assiduè honorare eos, qui placent ei. Si autem hoc est proficere, alterum adinuenire patrem præter eum qui ab initio annuntiatus est, & rursum præter eum qui putatur secundò inuentus esse, alterum tertium adinuenire, & eiusdem erit profectus & à tertio [in] quartũ, [5] & adhuc ab hoc] rursum alterum, & alterum: & sic semper putans proficere, talis sensus nunquam in vno stabit Deo. Expulsus enim ab eo qui est, & reuersus retrorsum quæret quidem semper, inueniet autem nunquam Deum, sed semper incomprehẽsibilitatis profundo natabit, nisi per pœnitentiam conuersus, vnde & abiectus erat, reuertatur, [vnum] Deum patrem Demiurgum confitens & credens, qui à Lege & Prophetis annuntiatus est, qui à Christo testificatus est, quemadmodum ipse ait ad eos qui accusabant eius discipulos, quasi non seruarent traditionem seniorum. Quare vos frustramini præceptũ * diuinum propter traditionem vestram? * Dominus enim dixit, Honora patrẽ & matrem: &, Qui maledixerit patri [aut] matri, morte moriatur. Et iterùm secundò ait [eis,] Et frustrati estis sermonem Dei propter traditionem vestram: manifestissimè Dominum, & [Deum] patrem confitens Christus eum qui in Lege dixit, Honora patrem & matrem, vt tibi bene sit. Verbum enim Dei confessus est Legis præceptum verax Deus, & neminem alterum Deum appellauit, quàm suum patrem.

Marginalia (left): *aduentũ — * ducunt. — *præstare — *Domini — *Deus.

Marginalia (right): Phil. 3. — 1. Cor. 13. — Math. 5. — Christus. — Isaia 25. — 1. Pet. 1. — Spiritus sanctus. — Rom. 8. — Nouum testamentum prædicarũt Prophetæ. — Alterum Deum fingere, non est proficere. — Matth. 15. — Vnicus Deus.

ANNOTATIONES.

1. Percipimus] *Vet. cod.* percepimus: *putarem legendum* percipiemus, *vt mox postea habebimus, proficiemus, videbimus, expectabimus.*

2. Augmentum] *Deleuimus* cognomentum, *auth. vet. cod.*

3. Per effectum] *Vet. cod.* perfectum, *vtrumque retinuimus.*

4. Terreno quidem] *Vet. cod.* Ante terrenum quidem & temporalem regem, &c. *Si placuerit excusa lectio interrogationem assertione plenam ex comparatione Regis cum Deo esse existimarem.*

5. Et adhuc] *Vet. cod.* ab hoc: *vtrumque seruare visum est. Cæterùm loco huic nonnihil lucis adferent Prudentij versus grauissimi, quibus Martionitas ita exagitat:* (In Hamartigenia.)

Si duo sunt igitur, cur non sunt multa Deorum
Millia? cur numero Deitas contenta gemello
est?
An non in populos dispersa in numina Diuûm,
Fundere erat melius, mundúmque implere capacem,
Semideis passim nullo discrimine monstris?

QVEMADMODVM MOYSES ADuentum Christi significauit, & tempus paßionis, & locum in quo paßus est.

CAPVT XXIII.

Ioan. 5. Ab vnico Deo sunt scripturæ, aliàs de Christo testari non possent. Ioan. 5.

BEne igitur & Ioannes meminit dicentem * Deum Iudæis, Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere: illæ sunt quæ testimonium perhibent de me, & non vultis venire ad me, vt vitam habeatis. Quomodo igitur testabantur de eo Scripturæ, nisi ab vno & eodem essent patre, * præstruentes homines de aduentu filij eius, & prænunciantes salutem quæ est ab eo? Si enim crederetis Moysi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit, scilicet quòd inseminatus est vbique in Scripturis eius filius Dei, [1] aliquãdo quidem cum Abraham loquens, cum eodem comesurus. [Aliquando cum Noë, dans ei mensuras: Aliquando autem quærens Adam,] aliquando autem Sodomitis inducens iudicium: & rursus cùm * videtur, & in viam dirigit Iacob, & de rubo loquitur cum Moyse. Et non est numerum dicere in quibus à Moyse ostenditur filius Dei, cuius & diem passionis non ignorauit, sed figuratim prænuntiauit eum, Pascha nominãs, & in eadem ipsa, quæ ante tantùm temporis à Moyse prædicata est, passus est Dominus adimplens pascha. Non solùm autem diem descripsit, sed & locum [2] & extremitatem] temporum, & signum [occasus] Solis, dicens; Non poteris immolare pascha in vlla alia ciuitatum tuarum, * quam Dominus Deus tuus dat tibi, nisi in eo loco, quem delegerit Dominus Deus tuus inuocari nomen suum ibi. Immolabis pascha * vespere ad occasum Solis. Iam autem & manifestauerat eius aduentum, dicens: Non deerit princeps in Iuda, neque dux ex femoribus eius, quoadusque veniat cui * repositum est, & ipse est spes Gentium, alligans ad vitem pullum suum, [3] & ad ilicem pullum asinæ: [4] lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum: lætificabuntur oculi eius à vino, & candidi dentes eius tãquam lac. Inquirant enim hi qui omnia scrutari dicuntur, id tempus in quo defecit princeps & dux ex Iuda, & qui est Gentium spes, & qui vitis, & qui pullus eius, & quod indumẽtum, & qui oculi, & qui dentes, & quod vinum, & vnumquodque ex * occultis exquirant, & inuenient non alium, nisi Dominum nostrum Iesum Christum annuntiatum. Quapropter Moyses increpans populum, quod ingratus existeret, ait: Sic populus fatuus, & non sapiens, hæc Domino retribuistis. Et rursus significans quoniam qui ab initio condidit, & fecit eos Verbum, & in nouissimis temporibus redimens nos, & viuificans ostenditur pendens in ligno, & non credent ei. ait enim; [5] Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, & non credes vitæ tuæ. Et iterùm; Nónne hic idem pater tuus [6] possedit] te, & fecit te, & creauit te?

Mortis Christi dies. — Locus. — Deut. 16. Exod. 12. — Genes. 49. Tempus. — Deut. 32. Genus. — Deut. 28. Deut. 32.

* Dominum. * præinstruentes. * videretur. * quã. * à vespera. * repromissum. * dictis.

ANNOTATIONES.

1. Aliquando quidem] *Vetus codex hîc quædam addit, quædam desiderat. Germanam lectionem decem adiectis ex illo vocibus, & vnica sublata, restituimus. Tertullianus locum hunc imitatus est, contendens non patrem, sed filium quæsisse Adam in horto: arcam post introitum Noë clausisse: apud Abraham sub quercu refrigeratum: & Mosem de rubo vocasse, ac orbem totum aquarum violentia puniuisse, lib. contra Praxeam, numero* 11. *&* 12.

2. Et extremitatem temporum, & signum occasus solis] *Sic ex vet. cod. restituimus: excusi,* ex extremitate temporum, & signum occasum Solis.

3. Et ad ilicem] *Ilex species est arboris glandiferæ, quæ hîc nequit conuenire, cum Gene. 49. versio latina vitem, & Hebræa litera Sorec, & Septuaginta τῇ ἕλικι habeant: itaque* Helicem *legerim cum Cypriano libr. 1. aduersus Iudæos, cap. 21. secundum correctionem Morelij, & Pamelij. Ambros. lib. de benedictionibus Patriarcharum, cap. 4. habet,* cicilium: *Sanctes,* ramum *vertit.*

4. Lauabit in vino] *Hunc locum scripturæ Iustini martyris illustrabit interpretatio:* Significabat Moses, *ait,* abluendos Messiæ sanguine, quotquot in eum crederent. Nam Spiritus sanctus stolam vocat eos, qui per ipsum remissionem peccatorum accipiunt. Cæterùm sanguis vuæ significat habere quidem Christum sanguinem, nòn tamen ex humano semine, sed ex Dei potentia, sicut vitis sanguinẽ, non homo, sed Deus genuit. *In eandem sententiã descendunt Tertullia. 4. contra Mar. Orig. hom. 17. in Genes. Clemens Alexand. lib. 1. pædagogi: Athanasius quæst. 105. ad Antiochum: Chrysostom. homi. 67. in Genes. Theodoret. quæstio. 109. in Genes. Ambros. lib.* *In Dialog.*

de

de benedictionibus Patriarcharum cap. 4. & Augustinus 12. contra Faustum, cap. 42. quos omnes Iudaïco planè supercilio audet Caluinus in commentis suis hac de causa carpere & notare.

5. Et erit vita tua pendens] *Hunc locum de crucis mysterio, post Irenæum interpretantur Cyprianus lib. 2. aduersus Iudæos, cap. 20. Ruffinus in expositio. symbo. Tertullian. lib. contra Iudæos: Athanasius lib. de incarnat. Verbi: Augustinus lib. 12. contra Faustum, cap. 5. Tertul. lib. de Trinit.*

6. Possedit] *Expunximus* possidet, *autho. veter. cod. & consensu vulgatæ editionis Bibliorum.*

QVONIAM ET PROPHETÆ, ET IVsti, ante aduentum Domini, cognouerunt aduentum eius.

CAPVT XXIIII.

QVoniam autem non solùm Prophetæ, & iusti multi præscientes per Spiritum aduentum eius, orauerunt in illud tempus venire, in quo facie ad faciem viderent Dominum suum, & sermones audirent eius, Dominus fecit manifestum, dicens discipulis; Multi Prophetæ & iusti cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quę auditis, & non audierunt. Quemadmodum igitur concupierũt & audire, & videre, nisi præscissent futurum eius aduentum? Quomodo autem præscire potuerunt, nisi ab ipso præscientiam antè accepissent? Quomodo autem Scripturæ testificantur de eo, nisi ab vno, & eodem Deo omnia semper per Verbum reuelata, & ostensa fuissent credentibus, aliquando quidem colloquente eo cum suo plasmate, aliquando autem dante legem, aliquando verò exprobrante, aliquando verò exhortante, ac deinceps liberante seruum suum, & adoptante in filium, & apto tempore * incorruptibilem hæreditatem præstante, ad perfectionem hominis. Plasmauit enim eum in augmentum & incrementum, quemadmodum & Scriptura dicit; Crescite, & multiplicamini. Et hoc Deus ab homine differt, quoniam Deus quidem facit, homo autem fit: & quidem qui facit, semper idem est: quod autem fit, & initium, & medietatem, & adiectionem, & augmẽtũ accipere debet. Et Deus quidem bene facit, bene autem fit homini. Deus quidem perfectus in omnibus, ipsi sibi æqualis & similis, totus cùm sit lumen, & totus mens: [1] & totus substantia, & fons omnium bonorum, homo verò profectum percipiens, & augmentum à Deo. Quemadmodum enim Deus semper idem est, sic & homo in Deo intentus, semper proficiet ad Deum. neque enim Deus cessat aliquando in benefaciendo, & locupletando hominem, neque homo cessat beneficium accipere, & ditari à Deo. exceptorium enim bonitatis, & organum clarificationis eius homo, gratus ei qui se fecit: & iterùm exceptorium iusti iudicij eius homo ingratus, & spernens plasmatorem, & non subiectus verbo eius, qui plurimùm semper fructificantibus, & plus habentibus Dominicum argentum daturum se pollicitus est; Euge (inquit) serue bone, & fidelis, quia in modico fidelis fuisti, supra multa te constituam, intra in gaudium Domini tui. Ipse Dominus [2] plurimùm non promittens. Sicut ergo nunc fructificantibus, plurimùm daturum se pollicitus est, secũdùm munerationem [3] gratiæ suæ, sed non secundùm commutationem] agnitionis. Ipse enim Dominus perseuerat, & idem pater reuelatur. Sic ergo & posterioribus maiorem quàm quæ fuit in veteri testamento, munerationem gratiæ attribuit, vnus & idem Dominus per suum aduentum. Et illi [enim] qui per famulos audiebant venturum regem, mediocriter gaudebant, secundùm quod sperabant venturum eum: qui autem præsentem viderunt, & libertatem adepti, & potiti sunt eius muneratione, maiorem gratiam, & abundantiorem exultationem habent gaudentes de regis aduentu, quemadmodum & Dauid dicit; Anima mea exultabit in Domino, iucundabitur in salutari eius. Et propter Hierosolymam + introëunte eo, omnes qui erant in via Dauid, in dolore animæ cognouerũt suum regem, & substrauerunt ei vestimenta, & ramis viridibus adornauerunt viam, cum magna lætitia & exultatione clamantes, & dicentes; Osanna fili Dauid, benedictus qui venit in nomine Domini, osanna in excelsis. Zelantibus autem malis dispensatoribus, qui circumueniebant inferiores, & dominabantur eorũ, quibus ratio non constabat, & pro-

Spiritu reuelante aduentu Christi præsciuerunt, & desiderauerũt Prophetæ. Lucæ 10.

* incorruptelæ.

Genes. 1.

Quibus Deus differt ab homine.

Mat. 25.

Psalm. 12.

Ingressus Christi in Hierosolymam

Matth. 21.

pter hoc nolentibus credere venisse Regem, & dicentibus ei; Audis quid isti dicunt? ait
Psalm.8. Dominus; Nunquam legistis, Ex ore infantium, & lactátium perfecisti laudem? Id quod à Dauid in filium Dei dictum erat, in se factum ostendens, & significans illos quidem nescire virtutem Scripturæ, & dispositionem Dei: se autem esse qui à Prophetis annuntiatus est Christus, cuius nomen in omni terra laudatur, ex ore infantium & lactantium laudem * perficientis suo patri: quapropter & eleuata est magnificentia eius super cœlos. Si ergo idem ipse adest, qui prædicatus est à Prophetis, * Dominus noster Iesus Christus, & aduentus eius pleniorem gratiam, & maiorem munerationem attribuit his, qui susceperunt eum; manifestum quoniam & pater idem [ipse] est, qui à Prophetis annuntiatus est, & non alterius patris agnitionem fecit veniens filius, sed eiusdem qui ab initio prædicatus est, à quo [&] libertatem detulit his qui legitimè, & prono animo, & toto corde deseruiunt ei: contemptoribus autem, & nō subiectis Deo, sed in gloria hominum exteriores * res mundi huius sectantibus, quæ in figuram futurorum traditæ erant, velut vmbræ cuiusdam descriptionem faciente Lege, atque deliniante, de temporalibus æterna, de terrenis cœlestia, fingentibus plusquàm quæ dicta sunt sese obseruare, tanquam diligentiam suam etiam ipsi Deo præferentibus, intus autem plenis hypocrisi, & cupiditate, & omni malitia, * sempiternam attulit perditionem, abscindens eos à vita.

Si idē Christus, idem quoque pater est à Prophetis prædicatus.

* perfecti.
* Deus.
* munditias.
* in sempiternum.

ANNOTATIONES.

1. Et totus substantia] *Septem dictiones istas desiderabant omnes excusi codices.*
2. Plurimùm non promittens] *Vetus codex negationem non habet, sed affirmando legit*, Ipse Dominus plurimum præmittens. *suspicor locum esse corruptum, nec nisi alterius exemplaris ope posse restitui.*
3. Gratiæ suæ] *Ex vet. cod. sex istas dictiones restituimus.*
4. Introëunte eo] *Vetus cod.* introëunte, cum omnes qui erant, &c.

QVEMADMODVM SENIORVM TRAditio contraria erat Legi quæ data est per Moysem.

CAPVT XXV.

SEniorum enim ipsorum traditio, quam ex Lege obseruare fingebant, cōtraria erat Legi, quæ data est per Moysem. Propter hoc & Esaias ait; Cāpones tui miscent vinum aqua; [1] Ostendens quòd austero Dei præcepto miscerent seniores aquatam traditionem, id est, aggredientes adulteram Legem, & contrariam Legi, sicut & Dominus fecit manifestum, dicens eis; Quare vos transgredimini præceptum Dei propter traditionem vestram? Non solùm autem per præuaricationem frustrati sunt Legem Dei, miscentes vinū aqua, sed & suam Legem è contrario statuerunt, quæ vsque adhuc Pharisaïca vocatur. In qua quædam quidem auferunt, quædam verò addunt, [2] quædam autem] quemadmodū volūt, interpretantur, quibus vtuntur singulariter magistri eorum, quas traditiones volentes [vendicare] Legi Dei, instituenti eos aduentum Christi non subiecti esse voluerūt, sed & Dominum arguebant in sabbathis curantem: quod quidem, sicut prædiximus, Lex nōn prohibebat. Etenim ipsi secundùm aliquid curabant, circuncidentes hominem in sabbatho, se autem ipsos non redarguebant, per traditionem prædictam, & Pharisaïcam legem, transgredientes præceptum Dei, & præceptum Legis non habentes, id est dilectionem, quæ est circa Deum. Quoniam autem hoc primum & maximum præceptū est, sequens autem circa proximum, Dominus docuit, totam Legem & Prophetas pendere dicens ex ipsis præceptis. Et ipse autem aliud maius hoc præcepto non detulit, sed hoc ipsum renouauit suis discipulis iubens eis; Deum diligere ex toto corde, & cæteros quēadmodum se. Si autem ab alio descendisset patre, nunquam ex Lege primo & summo vsus esset præcepto, sed vtique omnimodò eniteretur [3] maius] hoc à perfecto patre deferre, & non eo vti, quod à Deo Legis fuisset datum. Et Paulus autem, Adimpletio (inquit) Legis dilectio, & omnibus cæteris euacuatis manere fidem, spem, dilectionem: maiorem autem esse omnium dilectionē, [4] &] neque agnitionē sine dilectione, quæ est erga Deum præstare

Isaiæ 1.
Matth. 15.
Pharisaicæ traditiones contrariæ Legi Dei.
Lucæ 10.
Christus ex Legis repetitione, filius patris deprehenditur.
Rom. 13.
1. Cor. 13.

præstare aliquid, neque mysteriorum comprehensionem, neque fidem, neque Prophetiã, sed omnia vacua & * frustrata esse sine dilectione: dilectionem verò perficere perfectum hominem, & eum qui diligit Deum, esse perfectum, & in hoc æuo, & in futuro. Nunquã enim desinimus diligentes Deum, sed quanto plus eum intuiti fuerimus, tanto plus eum diligimus.

*frustra.

ANNOTATIONES.

1. Ostendens quòd austero] *Hieronymi interpretatio huic omnino similis est:* Lex Dei pura atque sincera, *scribit ille*, violata est traditionibus Pharisæorum: quod Dominus in Euãgelio planiùs docet, Omisisse eos legem Dei, & sequi mandata hominum. Omnísque doctor qui austeritatem scripturarum vertit ad gratiam, & ita loquitur, vt non corrigat, sed delectet audientes, vinũ sanctarum scripturarum violat, atque corrumpit sensu suo.

2. Quædam autem] *Duas voces istas ex vete. cod. addidimus, & paulò post* vindicare *pro* iudicare *restituimus.*

3. Maius hoc] *Ita vet. cod. excusi* in alium.

4. Et neque agnitionem sine dilectione] *Vides quantum recedat à Gnosticorum placitis, quibus totum salutis nostræ negotium soli fidei inniti volunt: dilectionis operibus, nihil omnino deferentes. Sed de hoc alibi.*

DE PHARISAICA LEGE, QVÆ SVNT particularia præcepta, & quæ Catholica.

CAPVT XXVI.

IN Lege igitur, & in Euangelio, cùm sit primum & maximum præceptum, diligere Dominum Deum ex toto corde: dehinc simile illi; Diligere proximum sicut* teipsum, vnus & idem ostenditur Legis & Euangelij conditor. Consummatæ enim vitæ præcepta in vtroque Testamento cùm sint eadẽ, eundem ostenderunt Deum, qui particularia quidẽ præcepta apta [1] vtrisque præcepit,] sed eminentiora & summa, sine quibus saluari non potest, in vtroque eadẽ suasit. Quem autem non confundat Dominus, ostẽdens non ab altero Deo esse Legem, sic dicens eis qui à se docebantur, turbæ & discipulis; Super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi, omnia itaque * quæ dixerint vobis, custodite, & facite, secundùm autem opera eorum nolite facere, dicunt enim & non faciunt. Alligãt enim sarcinas graues, & imponunt super humeros hominum, ipsi autem nec digito quidem volunt eas mouere. Non ergo eam Legem quæ est per Moysem data, incusabat, [2] quam adhuc saluis] Hierosolymis suadebat fieri: sed illos redarguebat, quòd verba quidem Legis enuntiarent, essent autem sine dilectione, & propter hoc iniusti in Deum, & in proximos extiterunt. Quemadmodum ait Esaias; Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me, frustrà autem colunt me, docentes doctrinas & præcepta hominum. Non per Moysem datam Legem dicẽs præcepta hominum, sed traditiones presbyterorum ipsorũ, quas finxerant, quas vindicantes frustrabãtur Legem Dei, & propter hoc nec verbo eius subiecti sunt. Hoc enim est quod [&] à Paulo dicitur de istis; Ignorantes enim iustitiã Dei, & suam [iustitiam] volentes statuere, iustitiæ Dei nõ sunt subiecti: finis enim Legis Christus ad iustitiam omni credenti. Et quomodo finis Legis Christus, si non [&] initium eius esset? Qui enim finem intulit, hic & initium operatus est. Ipse est qui dicit Moysi; Videns vidi vexationem populi mei qui est in Ægypto, & descendi vt eruam eos: ab initio assuetus Verbum Dei ascendere & descendere, propter salutẽ eorum qui malè haberẽt. Quoniam autem Lex prædocuit hominem sequi oportere Christum, ipse facit manifestum ei qui interrogauit eum, Quid faciens vitã æternam hæreditaret, sic respondens; Si vis [in] vitam introire custodi præcepta. Illo autem interrogante, Quæ? Rursus Dominus, Non mœchaberis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium reddes, honora patrẽ, & matrem, & diliges proximum tanquam teipsum, velut gradus proponẽs præcepta Legis introitus [3] in vitam, volentibus sequi eum] quæ vni tum dicens, omnibus dicebat. Ille autem cùm dixisset, Omnia feci: [4] & fortè non fecerat: nam vtique non diceretur ei, Custodi præcepta, arguens Dominus cupiditatem eius, dixit ei; Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes, & diuide pauperibus, & veni, & sequere me. Apostolorum partem promittens eis, qui sic fecerint, & non alterum Deum patrem annuntiabat eis qui sequebantur eum, præter eũ qui ab initio à Lege annũtiatus est, nec alium filium, nec matrem Enthymesim Æonis, qui fuit in passione, & in defectione, nec triginta Æonũ pleni-

*seipsum.
*quæcunque.

Matth. 10. *Lucæ 10.* *Idem legis & Euangely conditor.* *Mat. 23.* *Christus nõ legem, sed Pharisaicas traditiones accusauit* *Isaiæ 29.* *Roma. 10.* *Exod. 3.* *Lex docuit Christũ sequendũ esse* *Matth. 19.*

Hæretici fictores fabularum. tudinem, quæ vacua & inconstans ostensa est, nec eam fabulam quæ à reliquis hæreticis ficta est: sed docebat vt facerent præcepta quæ ab initio præcepit Deus, & vt veterem cupiditatem per opera bona soluerent, & sequerētur Christum. [5] Quoniam autem ea quæ possidentur, pauperibus diuisa, solutionem faciunt præteritæ cupiditatis, Zachæus * facit manifestum, Ecce, dicens; Dimidium * bonorum meorum do pauperibus, & si cuius quid defraudaui, reddo quadruplum. *Eleemosyna. Luc. 19.* *fecit. *ex bonis meis.

ANNOTATIONES.

1. Vtrisque præcepit] *Deleuimus* præceptis, *vet. cod. auth.*

2. Quam adhuc saluis] *Codices excusi* Saulus.

3. In vitam] *Quinque has voces desiderabant omnes codices excusi.*

4. Et fortè non fecerat] *August. epist. 89. arrogantiùs multò quàm veriùs iuuenem hæc dixisse putat. Hieronymus mentitum illum apertè pronuntiat.*

5. Quoniam autem ea quæ possidentur] *Hæc ad eleemosynarum encomia, & præmia pertinent, quæ eodem pacto Cyprian. Serm. de operibus & eleemo. describit:* Sicut lauacro aquæ salutaris, *ait*, gehēnæ ignis extinguitur, ita eleemosynis atque operibus iustis delictorum flamma sopitur.

*QVEMADMODVM DOMINVS, QVÆ DE Lege comprehendebantur, superextendit discipulis, & non dissoluit, & secundùm quid plus * abundauit iustitia nostra, quàm Scribarum & Pharisæorum.* *quomodo. *abundat

CAPVT XXVII.

Naturalibus legis homo iustificatur, eaque Christus nō dissoluit, sed extendit. Matth. 5.

ET quia Dominus [1] naturalia Legis, per quæ homo iustificatur, [quæ] etiam * à legisdatione custodiebant, qui fide iustificabantur, & placebant Deo, nō dissoluit, sed extendit, sed & impleuit, ex sermonibus eius ostenditur. Dictū est enim (inquit) antiquis, Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quoniā omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Et iterùm dictum est, Non occides. Ego autem dico vobis, Omnis qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit iudicio: & dictum est, Non periurabis. Ego autem dico vobis, *nō iurare in totum. Sit autem vobis sermo, etiam etiam, & non non. Et quæcunque sunt talia. Omnia enim hæc non cōtrarietatem, & dissolutionē præteritorū continent, sicut qui à Marcione sunt, vociferantur, sed plenitudinem & extensionem, sicut ipse ait; Nisi abūdauerit iustitia vestra plusquàm Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnū cœlorum. Quid autem erat plus? [2] Primò quidem non tantùm in patrem, sed & in filiū eius iam manifestatum credere: hic est enim, qui in communionem [3] & vnitatem Dei] hominem ducit. Pòst deinde non solùm dicere, sed & facere. Illi enim dicebant, sed non faciebant: & non tantùm abstinere à malis operibus, sed etiam à concupiscentiis eorum. Hæc autem non quasi contraria Legi docebat, sed adimplens Legem, & infigens iustificationes Legis in nobis. Illud autem fuisset Legi contrarium, si quodcunque Lex vetasset fieri, idipsum discipulis suis iussisset facere. Et hoc autē quod præcepit, non solùm vetitis à Lege, sed etiam à concupiscentiis eorum abstinere, non contrarium est, quemadmodū prædiximus, neque soluentis Legē, sed adimplentis, & extendentis, & dilatantis. Etenim Lex, quippe seruis posita, per ea quæ foris erant corporalia, animam erudiebat, velut per vinculum attrahens eam ad obedientiam præceptorum, vti disceret homo [3] adseruire] Deo. Verbum autem liberans animam, & per ipsam corpus voluntariè emundari docuit: quo facto necesse fuit * auferre quidē vincula seruitutis, quibus iam [4] homo assueuerat] & sine vinculis [5] sequi Deum,] superextendi verò decreta libertatis, & augeri subiectionem quę est ad regem, vt non retrorsus quis * renitens indignus appareat ei qui se liberauit. Eam verò pietatem & obedientiam, quę est erga patremfamiliâs, esse quidē eandem & seruis, & liberis: maiorem autē fiduciam habere liberos, quoniā sit maior & gloriosior operatio libertatis, quàm ea quæ est in * seruitutem obsequentia. Et propter hoc Dominus pro eo quod est, Non mœchaberis, nec concupiscere præcepit: & pro eo quod est, Non occides, neque irasci quidem: & pro eo quod est decimare, omnia quæ sunt pauperibus diuidere; & non tantùm proximos, sed etiam inimicos diligere: & non tantùm bonos datores & communicatores esse, sed etiam aduersus eos, qui tollunt nostra, gratuitò donatores. Tollenti

Ibidem. *Iustitia Christiana δὶς διὰ τί Pharisaica distet.* *Effectus nostræ libertatis.* *Christus decalogum explicauit. Matth. 5.*

*antelegisdationem. *neque. *auferri *reuertens *seruitute

lenti enim tibi tunicam [ait,] remitte ei & pallium, & ab eo qui tollit tua, non reposcas: & quemadmodum vultis vt faciant vobis homines, facite eis: vt non quasi nolentes fraudari * contristemur, sed quasi volentes donauerimus, gaudeamus, gratiam magis præstantes in proximos, quàm * necessitati seruientes. Etsi quis te (inquit) angariauerit mille passus, vade cum eo alia duo, vti non quasi seruus sequaris, sed quasi liber præcedas, aptum te [in] omnibus & vtilem proximo præstans, non illorum malitiam intuens, sed tuā bonitatem perficiens, configurans temetipsum patri, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Hæc autem omnia, quemadmodum prædiximus, non dissoluentis erant Legem, sed adimplentis & extendentis, & dilatantis in nobis. Tanquam si aliquis dicat, maiorem libertatis operationem, & pleniorem erga [6] liberatorem nostrum] infixam nobis subiectionem & affectionem. Non enim propter hoc [7] liberauit nos] vt ab eo abscedamus: nec enim potest quisquam extra dominica constitutus bona, sibimetipsi acquirere salutis alimenta: sed vt plus gratiam eius adepti, plus eum diligamus. [8] Quanto autem plus eum dilexerimus, [9] hoc maiorem ab eo] gloriam accipiemus, cùm simus semper in conspectu patris. Quia igitur naturalia omnia præcepta cōmunia sunt nobis & illis, in illis quidem initium & ortum habuerunt, in nobis augmentum & adimpletionem perceperunt. Assentire enim Deo, & sequi eius Verbum, & super omnia diligere eum, & proximum sicut seipsum, (homo autem homini proximus) & abstinere ab omni mala operatione, & quæcunque talia communia vtrisque sunt, vnum & eundem ostendunt Deum. [10] Hic est] autem Dominus noster Verbum Dei, qui primò quidem seruos attraxit Deo, postea autem liberauit eos qui subiecti [sunt] ei, quemadmodum ipse ait discipulis, Iam non * dico vos seruos: quia seruus nescit quid eius dominus faciat. Vos autem dixi amicos, * quia omnia quæ audiui à patre meo, * nota feci vobis. In eo enim quod dicit, Iam non dico vos seruos, manifestissimè significauit se esse, qui primò quidem eam seruitutem quæ est erga Deum, hominibus per Legem constituerit, pòst deinde libertatem eis donauerit. Et in eo quod dicit, Quoniam seruus nescit quid faciat Dominus eius, ignorantiam seruilis populi manifestat per suum aduentum. In eo autem quod amicos Dei dicit suos discipulos, manifestè ostendit se esse Verbum Dei, quem & Abraham voluntariè & sine vinculis propter generositatem fidei sequens, amicus factus est * Dei. Sed neque Abrahæ amicitiam propter indigentiam assumpsit, Dei Verbum existens ab initio perfectus: Antequam enim Abraham esset, ego sum: (inquit) [11] sed vt ipsi] Abrahæ donaret æternam vitam existens bonus, quoniam amicitia Dei immortalitatis est condonatrix, his, qui aggrediuntur eam.

* contristemini.
* necessitate.
Naturalia præcepta omnibus cōmunia sunt.
* dicam.
* quoniā.
* manifestaui.
Ioan. 15.
Cur Apostoli non serui, sed amici, à Christo appellati sunt.
* Deo.
Deus nostri non eget.
Ioan. 8.

ANNOTATIONES.

1. Naturalia legis per quæ homo iustificatur] *Si cum veteri codice legas vt in margine apposuimus*, ante Legisdationem, *huius loci interpres optimus erit Tertullianus, lib. cont. Iudæos.* Ante legem Moysi (*inquit*) scriptam in tabulis lapideis, legem cōtendo fuisse non scriptam, quæ naturaliter intelligebatur, & à patribus custodiebatur. Nam vnde Noe iustus inuentus, si non illum naturalis legis iustitia præcedebat? Vnde Abraham amicus Dei deputatus, si non de æquitate & iustitia legis naturalis? Vnde Melchisedech sacerdos summi Dei nuncupatus, si non ante Leuiticæ legis sacerdotium, fuerunt qui sacrificia Deo offerebant? *Iustinus in dialogo iisdem argumentis vult Patres sub Lege naturæ iustificatos. Non est igitur quòd Magdeburgenses hac de causa Irenæum, vt de singulari næuo traducant. Quod si excusorum codicum lectionem retinueris*, à legisdatione: *rectus quoque sensus; cum lex præcepta illa naturæ cōformia, non abrogarit, sed magis explicarit & cōfirmarit, quorū obseruatione cum fide in venturum Messiam: Prophetas Patrésque veram iustitiam consequutos fuisse ambigat nullus. Obseruandum, quòd non soli fidei, vim iustificandi tribuat, vt mentiuntur Magdeburg.*

2. Primò quidem nō tantum in Patrem] *Duabus his partibus, quibus iustitiam nostram super Pharisæorum abundare docet; tertiam hanc addit Clemens Ro. lib. 2. constit. cap. 39. Si de sacerdotibus, orphanis, & viduis, maiorem curam suscipiant Christiani.*

3. Et vnitatem Dei] *Sic ex vet. cod. locum restituimus: alij omnes habebant*, vnitatem Deo hominem Domino ducit.

3 Adseruire Deo] *Sic vet. cod. excusi* ad seruiendum.

4. Homo assueuerat] *Expunximus* assueti erāt, *vet. cod. author.*

5. Sequi Deum] *Deleuimus* esse quidem, *vet. cod. author.*

6. Erga liberatorem nostrum] *Codices excusi* libertatem nostram.

7. Liberauit nos] *Ita restituimus ex vet. cod. excusi cod.* liberabimur.

8. Quanto autem plus dilexerimus] *Melioribus operibus sanctorum, maiorem apud Deum repositam esse mercedem, hîc apertè docet: & eo euidentiùs adhuc Tertullianus lib. Scorp. aduersus hosce Gnosticos*, Quomodo, *scribit*, multæ mansiones apud patrem, si non

pro varietate meritorum? Quomodo stella à stella distabit in gloria, nisi pro diuersitate radiorum? *Et Dionysius Areop.* Singulos pro meritis, lucis suæ Deus participes facit, *lib. de cœlesti hier. cap. 3. & rursus:* Ipsa lucis participatio, pro suscipientium meritis varia est. *cap. 9. eiusdem libri.*

9. Hoc maiorem] *Prius erat* eo magis.

10. Hic est autem] *Codices excusi* est autem.

11. Sed vt ipsi Abrahæ] *Sic vetus cod. legendum docuit: excusi* ipse.

QVARE FECIT DEVS HOMINEM, ET PATRES ELEGIT, ET NOS *vocauit, & quid præstat ea quæ est ad Deum seruitus, & quare talis lex populo data est.*

CAPVT XXVIII.

Ante mundum conditũ filius Patrem glorificabat. Io. 17.

IGitur initio non quasi indigens Deus [1] hominis,] plasmauit Adam, [2] sed vt haberet in quem collocaret sua beneficia. [3] Non [enim] solùm ante Adam, sed & ante omnem conditionem glorificabat Verbũ patrem suum manens in eo, & ipse à patre * glorificabatur. Quemadmodum ipse ait, Pater clarifica me claritate quam habui apud te priusquam mundus fieret. Nec nostro ministerio indigens iussit vt eum sequeremur, sed vt nobis ipsis attribueret salutem. Sequi enim Saluatorẽ, participare est salutem, & sequi lumẽ, * participare est lumen: qui autem in lumine sunt, non * ipsi lumen illuminant, sed illuminantur & illustrantur ab eo. Ipsi quidem ei nihil præstant, beneficium autem percipientes illuminantur à lumine. Sic & seruitus erga Deum, Deo quidem nihil præstat, nec opus est Deo humano obsequio: ipse autem sequentibus & seruientibus ei, vitam & incorruptelã, & gloriam æternam attribuit, beneficium præstans seruientibus sibi, ob id quòd seruiunt, & sequentibus ob id quòd sequuntur, [4] sed non beneficium ipso ab eis percipiente. Est enim diues, perfectus, & sine indigentia. Propter hoc autem exquirit [Deus] ab hominibus seruitutem, vt quoniam est bonus & misericors, benefaciat eis qui perseuerant in seruitute eius. [5] In quantum] enim Deus nullius indiget, in tantum homo indiget Dei communione. Hæc enim gloria hominis, perseuerare ac [permanere] in Dei seruitute, & propter hoc dicebat discipulis Dominus, Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, significans quoniam non ipsi glorificabant eum sequentes eum, sed in eo quòd sequerentur filium Dei, glorificabantur ab eo. Et iterum, volo vt vbi ego sum, ibi & hi sint, vt videant claritatem meam: non vanè glorians super hoc, sed gloriam suam * participare volens discipulis suis, de quibus Esaias ait, Ab oriente attraham semen tuum, & ab occasu colligam te, & dicam Aquiloni, [Adduc,] & Austro, Noli prohibere, attrahe filios meos de longinquo, & filias meas à summitatibus terræ. Omnes enim quotquot vocati * estis in nomine meo: in gloria enim mea præparaui & formaui & feci eum, * hæc ideo. Quoniam vbicunque est cadauer, * illic congregabuntur & aquilæ, participantes gloriæ Domini, qui & formauit, & ad hoc præparauit nos vt dum sumus cum eo, participemus gloriæ eius. Sic & Deus ab initio hominem quidem plasmauit propter suam munificentiam, patriarchas verò elegit propter illorum salutem, populum verò * formabat, docens indocibilem sequi Deum, Prophetas verò præstruebat in terra, assuescens hominem portare eius spiritum, & communionem habere cum Deo, ipse quidem nullius indigens, his verò qui * indigetes sunt eius, suam præbens communionem, & his qui ei complacebant fabricationem salutis vt architectus delinians, & non videntibus in Ægypto à semetipso dans ducationem. Et his qui inquieti erant, in eremo dans aptissimam Legem, & his qui in bonam terram introierunt dignam præbens hæreditatem, & his qui conuertuntur ad patrem, saginatum occidens vitulum, & primam stolam donans, multis modis componens humanum genus ad consonantiam salutis, & propter hoc Ioannes in Apocalypsi ait, Et vox eius quasi vox aquarum multarum. Verè [enim] aquæ multæ Spiritus Dei. Quoniam diues & quoniam magnus est pater, & per omnes illos transiens Verbum sine inuidia vtilitatem præstabat eis qui subiecti sibi erant, omni conditioni congruentem & aptam Legem conscribens. Sic autem & populo tabernaculi factionem, & ædificationem templi, & Leuitarum electionẽ, sacrificia quoque & oblationes, & monitiones, & reliquam omnem Legis statuebat deseruitionem. Ipse quidẽ nullius horum est indigẽs: est enim semper plenus omnibus bonis, omnémque odorem suauitatis, & omnes suaueolentium

Cur nos Deus seruos sibi esse velit. *Ioan. 15.* *Ioan. 17.* *Isa. 43.* *Matt. 24.* *Deus nos creauit propter munificentiam suam: & Patriarchas elegit ob illorum salutem.* *Luc. 15.* *Apo. 14.*

* clarificabatur. * percipere. * ipsum. * participari. * sunt. * hoc. * illuc. * præformat. * indigẽt.

ſuaueolentium vaporationes habens in ſe etiam antequam Moyſes eſſet: facilem autem ad idola reuerti populum erudiebat per multas aduocationes, prȩſtruens eos perſeuerare, & ſeruire Deo, per ea quæ erant ſecunda ad prima * aduocans, hoc eſt, per typica ad vera, & per temporalia ad æterna, & per carnalia ad ſpiritalia, & per terrena, ad cœleſtia. Quémadmodum dictum eſt Moyſi, Quoniam facies omnia iuxta typum eorum quæ vidiſti in monte. Quadraginta enim diebus diſcebat tenere ſermones Dei, & characteres cœleſtes, & imagines ſpiritales, & præfigurationes futurorum, quemadmodum & Paulus ait, Bibebant enim de [6] ſpiritali ſequenti] petra: petra autẽ erat Chriſtus.* Rurſum prædictis his quæ in Lege ſunt, intulit: Omnia autem hæc in figura veniebant illis. Scripta ſunt autem ad * correctionem noſtram, in quos finis ſeculorum deuenit. Per typos ergo diſcebant timere Deum, & perſeuerare in obſequiis eius.* Itaque Lex, & diſciplina erat illis, & Prophetia futurorum. Nam Deus primò quidem per naturalia præcepta, quæ ab initio infixa dedit hominibus admonens eos, id eſt, per Decalogum: (quæ ſi quis non fecerit, nõ* habeat ſalutem) & nihil plus ab eis exquiſiuit. Quemadmodum Moyſes in Deuteronomio ait, Hi ſermones omnes, quos loquutus eſt Dominus ad omnem ſynagogam filiorum Iſraël in monte, & adiecit, & ſcripſit ea in duabus tabulis lapideis: & dedit mihi; propter hoc vt cuſtodirent præcepta, hi qui velint ſequi eum.

* prouocans. * Et rurſus. * corruptionem. * Ita quod. * habet.

Populum antiquũ per typos Deus ad veritatẽ & cœleſtia erudiuit. Exod. 25. 1.Cor.10. Deut. 5.

ANNOTATIONES.

1. Hominis] *Expunximus* hominem *autho.ve.co.*
2. Sed vt haberet in quem collocaret ſua beneficia] *Eãdem totius orbis efficiendi rationem tradit Dionyſius cap. 4. Cæleſtis hier.* Eſt enim omnium cauſæ excellentiſque bonitatis id proprium, (*ait*) vt ad conſortium ſui, quæ ſunt inuitet & attrahat omnia, &c. *Nec minus piè quàm eleganter Lombardus ſcribit, feciſſe Deum rationalem creaturam, quæ ſummum bonum intelligeret, intelligendo amaret, & amando poßideret, ac poßidendo frueretur. lib. 2. Sent. diſt. 1.*
3. Non enim ſolum ante Adam] *Coeternitatem filij cum Patre aſtruit hoc loco, & alibi frequenter: quapropter impurum Sycophantam oportet fuiſſe Seruetum, qui putauerit eã pernegando, hunc martyrem ſibi fauere.*
4. Sed non beneficium] *Vetus co.* ſed non beneficium ab eis percipiens.
5. In quantum] *Codices excuſi* Quantum: *Paulopoſt* permanere *pro* manere: *deinde* adduc *pro* adhuc̃ *vet. cod. autho. repoſuimus.*
6. Spiritali] *Vetus cod.* ſequenti habet: *vtrumque legendum docet Pauli litera* ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας. *i. bibebant enim: Vulgata, autem, ex ſpirituali ſequenti petra; atque ita legunt Ambroſius in commen. & Auguſtinus lib. 12. contra Fauſtum. cap. 29.*

QVEMADMODVM IN POPVLO PRIORE, ET in Eccleſia quædam præcepta propter duritiam & inobedientiam hominum data ſunt.

CAPVT XXIX.

AT vbi conuerſi ſunt in vituli factionẽ, & reuerſi ſunt animis ſuis in Ægyptum, ſerui pro liberis* cupientes eſſe, aptam concupiſcentiæ ſuæ acceperunt reliquã ſeruitutem, à Deo quidẽ nõ abſcindentẽ, in ſeruitutis autẽ iugo dominantẽ eis. quemadmodũ & Ezechiel Propheta cauſas talis Legis datȩ reddẽs, ait, Et poſt concupiſcentiã cordis ſui erant oculi eorũ, & ego dedi eis præcepta nõ bona, & iuſtificationes, in quibus non viuent in eis. Et Lucas autem Stephanũ, qui primus in diaconiũ ab Apoſtolis electus eſt: & primus occiſus eſt propter Chriſti martyriũ, ſic dixiſſe de Moyſe ſcripſit: Ille quidẽ accepit præcepta Dei viui dare vobis cui noluerunt obedire patres veſtri, [ſed] abiecerunt & conuerſi ſunt corde ſuo in Ægyptum, dicẽtes ad Aaron, Fac nobis Deos qui nos antecedãt. Moyſes enim qui eduxit nos de terra Ægypti, quid ei contigerit ignoramus: & vitulũ fecerunt in diebus illis, [1] & obtulerunt] ſacrificia idolo, & lætabantur in factis manuum ſuarum. Conuertit autem Deus, & tradidit eos ſeruire exercitibus cœli, quemadmodum ſcriptum eſt in libro Prophetarum, Nunquid ſacrificia & oblationes obtuliſtis mihi annis quadraginta in eremo domus Iſraël, & accepiſtis tabernaculũ [2] Moloch & [3] ſtellam Dei Rempham, figuras quas feciſtis adorare eas? manifeſtè ſignificans, quoniam non ab altero Deo talis illis data Lex eſt, ſed ab eodem ipſo apta illorum ſeruituti. Quapropter & in Exodo ad Moyſem dicit, Emittam ante te Angelum meum: non enim aſcendam tecum quoniam populus duræ ceruicis eſt. Et non ſolùm autem hoc, ſed & præcepta quædam à Moyſe poſita eis propter duritiam illorum, & quòd nollent eſſe ſubiecti, manifeſtauit Dominus cùm [4] dixiſſent ei,] Quare ergo Moyſes præcepit dare

* concupiſcentes.

Exod 32. Pſal. 77. Hebræi in ſeruitutem ſeipſos præcipitauerũt. Ezec. 20. Act. 7. Ibidem. Amos. 5. Exod. 33. Iudæis quædam data ſunt ob duritiam eorum. Matth. 19.

libellum repudij, & remittere vxorem? dicens eis, Hæc vobis propter duritiam cordis ve-
ſtri permiſit, ab initio autem non ita factum eſt. Moyſem quidem excuſans, quaſi fidelem
ſeruum, vnum autem, qui ab initio maſculum & fœminam fecit Deum cõfitens: illos au-
tem arguens tanquam duros, & non ſubiectos: & propter hoc aptum duritiæ eorum re-
pudij præceptum, à Moyſe acceperunt. Et quid dicimus de veteri teſtamento hæc? quan-
doquidem & in nouo, Apoſtoli hoc idem facientes inueniuntur propter prædictam cau-
1. Cor. 7. ſam, ſtatim dicente Paulo, Hoc autem ego dico, non Dominus. Et iterum, Hoc autem
Ibid. dico ſecundùm indulgentiam, non ſecundùm præceptum: Et iterum, De virginibus autẽ
præceptum Domini non habeo, conſilium autem do, tanquam miſericordiam conſecu-
Apoſtoli indulgẽtia. tus à Domino, vt fidelis * eſſem. Sed & alio loco ait, Ne tentet vos Satanas propter in- ** ſim.*
1. Cor. 4. continentiam veſtram. Si igitur & in nouo Teſtamento, quædam præcepta ſecundùm i-
gnoſcentiam, Apoſtoli concedentes inueniuntur, propter quorundam incontinentiam,
vt non obdurati tales, in totum deſperantes ſalutem ſuam, apoſtatæ fiant à Deo: nõ opor-
tet mirari, ſi & in veteri teſtamento idem Deus tale aliquid voluit fieri pro vtilitate popu-
li, illiciens eos per prædictas obſeruationes, vt per eas ſalutẽ[5] decalogi obſeruantes [ſint,]
munera dent ei, & [detenti] ab eo,[6] non reuerterentur ad idololatriam, nec apoſtatæ fie-
rent à Deo, ſed toto corde diſcerent diligere eum. Si autem quidam propter inobedien-
tes Iſraelitas & perditos, infirmum dicunt Legis doctorem, inuenient in ea vocatione quæ
Mat. 7. eſt ſecundùm nos, multos quidem vocatos, paucos verò electos: & intrinſecus lupos, foris
verò indutos pelles ouium:[7] & id quod erat ſemper liberum & ſuæ poteſtatis in homine,
Liberum arbitrium. ſemper ſeruaſſe Deũ, & ſuam exhortationem: vt iuſtè * damnentur qui non obediunt[8] ei, ** iudicentur.*
quoniã non obedierũt:] & qui obedierũt & [crediderũt] ei, honorẽtur incorruptibilitate.

ANNOTATIONES.

1. Et obtulerunt] *Ita vet. cod. excuſi* & tulerunt.

2. Moloch] *Hieronymus Quæſt. hebraicis in li. Paralip. & in 32. cap. Hiere. Moloch dicit fuiſſe idolũ Ammonitarũ, ipſúmque Hebræorũ lingua Regem ſignificare, quod adiicit in. 16. cap. Iſaiæ, & 5. Amos, Aquilam & Septuaginta græcè* μελχομ *reddidiſſe. Huic Solomonem templum in Iudæa extruxiſſe refert hiſtoria regum: eum opinaret generationi filiorum præfuiſſe, eo quod in illius honorem infantes igne luſtrare, aliquos etiam comburere, parricidali ſuperſtitione ſolerent.*

3. Stellam Dei Rempham] *Vocem* Dei, *deſiderat ve. co. habent tamen illam 70. & vulgata editio: Veritas Hebraica*, deorum veſtrorum. *Septuaginta* ῥαιφφὰν: *Theodotio* ἀμαύρωσιν *i. obſcuritatẽ vertũt.*

4. Dixiſſent ei] *Ita vetus codex: deleuimus* dixiſſet eis.

5. Decalogi obſeruantes] *Vetus co.* decalogi obſeruantes ſint, & detenti ab eo, *ex omnibus codicibus reſtituimus vt modo habet littera.*

6. Non reuerterentur ad idololatriam] *Hanc non eſſe poſtremam rationem datæ legis & inſtitutionum Moſaicarum, multi & præclari viri cum Irenæo docuerunt, Clemens Ro. lib. 6. Conſtit. cap. 20. Iuſtinus in Dialogo: Tertulliani verba ſunt:* In inſtitutione ſacrificiorum, patet ea Dei induſtria, qua populum pronũ in idololatriam & tranſgreſſionem, eiuſmodi officiis, religioni ſuę voluit aſtringere, quibus ſuperſtitio ſeculi agebatur, vt ab ea auocaret illos, ſibi iubens fieri, quaſi deſideranti, ne ſimulachris faciendis delinqueret. *Lib. 2. contra Marcionem.*

7. Et id quod erat ſemper liberum] *Rurſus libertatem voluntatis humanæ non omnino per peccatum ſublatam fuiſſe clariſſimè oſtendit, aduerſus priorum & poſteriorum Gnoſticorum impietates, qui vt Deum malorum authorem faciant, ſcribere non verentur* omnia de neceſſitate abſoluta euenire, vt Poëta voluit: Certa ſtant omnia lege. *Verba ſunt Luteri articulo. 36. inter eos quos damnauit Leo decimus; quóſque copioſiſſimè & acerrimè cõfutauit doctrina, pietate & martyrio inſignis vir Ioãnes Roffenſis Epiſcopus. Gallaſius iterum hoc loco in Irenæum & totam Catholicam Eccleſiã inſurgit, Pelagianiſmique accuſat, quòd arbitrium liberũ ſaluum manere poſt peccatum doceat, atque gratiæ Dei cooperari, ita vt aliqua ex parte ſuæ ſalutis cauſa ſit, ignorans aut certè diſſimulans miſer, verba Pauli eſſe,* Dei adiutores ſumus: *Et Petri,* Cum timore & tremore ſalutem veſtram operantes: *ſupra ea quæ ad Catholicã doctrinã ea de re pertinebãt, ex primi ſeculi Apoſtolicis patribus attigimus cap. 9. libri huius; nunc alia ex ſecundæ ætatis Chriſtianis ſcriptoribus ſubiungẽda videtur. Cyprianus epiſtola 18. docet Chriſtũ ſeruaſſe legẽ, qua homo libertati ſuæ relictus, & in arbitrio proprio conſtitutus, ſibiipſi vel mortem appetit vel ſalutẽ, quando quibuſdã diſcipulis retrò abeuntibus non ſuccenſuit: ſed potius ad Apoſtolos dixit, Nunquid & vos vultis ire? Et libro de vnitate Eccle. Hæreſes inde proficiſci ait, cum Dominus permittit & patitur, manente in hominibus propriæ libertatis arbitrio. Rurſus lib. 3. ad Quirinũ cap. 52. Credendi vel non credendi libertatẽ in arbitrio poſitã eſſe probat, quia in Deutero. ſcribitur,* Ecce dedi ante faciẽ tuam vitã & mortẽ, bonum & malũ; elige tibi vitam vt viuas. *Item apud Eſaiam,* Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis. *Miſſa facio, quæ hac de re apud eundẽ ſcribit Author Ser. de Natiuitate Chriſti; & lib. de ſingularitate Clericorũ. Cyprianum ſequatur Origenes. Is ho. 9. in Numeros ait,* Senſus noſter poteſt bona eligere, vt fiat vas in honorẽ: aut mala & terrena, vt fiat vas in contumeliam. *Et ho. 12. in eoſdẽ,* Iſrael, quid Dominus Deus poſcit à te, quã vt timeas eũ? Erubeſcãt illi hæc verba, qui negant in homine liberũ arbitrium. Quomodo poſceret Deus, niſi haberet homo in ſua poteſtate, quod Deo po- *Deuter. 30. Iſa. 1.*

Deo poscenti deberet offerre? *Idem ho.* 20. Sui nãque arbitrij esse animũ; & in quam voluerit partẽ est ei liberũ declinare, & ideo iustũ Dei iudiciũ est, quia spõte sua siue bonis siue pessimis monitoribus paret. *Non recensebo quomodo sibi planè consentiat, hom. 6. in Iudicum; lib. 2. in Iob; Proemio in lib. Periarchon; & lib. 2. cap. 9. & lib. 3. cap. 1. de principiis; & commentariis in 3. & 7. cap. ad Ro. Neque adscribam quæ tradunt Minutius Fœlix in Octauio; Arnobius lib. 2. contra Gentes; Idémque Commentariis in Psal. 58. 63. 77. 90. 106. 108. 117. 118. 146. nec quæ Methodius Epitome de Resurrectione. Tantum dicam Magdeburgenses impudentissimo mendacio scripsisse Centuriæ secundæ, pag. 59. & Centuriæ tertiæ pag. 77. Patres hac in re de qua disputatur, contraria sibiipsis dixisse, & voluntatis libertatem aliàs affirmasse, aliàs negasse; quod falsissimũ ostendunt hæc, quæ in medium metienda protulimus.*

8. Ei, quoniam] *Quatuor voces istas adiecimus; & mox* crediderunt *pro* credunt *posuimus ex veteris cód. authoritate.*

QVARE CIRCVMCISIO DATA EST populo, & obseruatio sabbathorum, & quam habent recapitulationem.

CAPVT XXX.

QVoniam autem & circuncisionem[1] non quasi consummatricem iustitiæ, sed in signo eam dedit Deus, vt cognoscibile perseueret genus Abrahæ, ex ipsa Scriptura discimus. Dixit enim (inquit) Deus ad Abraham, Circuncidetur omne masculinum vestrum, & circuncidetis carnem præputij vestri, * & erit in signum testamenti inter me & vos. Hoc idem de sabbathis Ezechiel Propheta ait, Et sabbatha mea dedi eis, vt sint in signo inter me & ipsos, vt sciant quoniam ego sum Dominus qui sanctifico * vos. Et in Exodo Deus ait ad Moysem, Et sabbatha mea obseruabitis: erit in signum apud me vobis in generationes vestras. In signo ergo data sunt hæc, non autem sine symbolo erãt signa, id est, sine argumento, neque ociosa, tanquam quæ à sapiente artifice darentur, [2] sed secundùm carnem circuncisio, [circuncisionem] præfigurabat spiritalem. Etenim nos (ait Apostolus) circuncisi sumus circuncisione non manu facta. Et propheta ait, circuncidite duritiam cordis vestri. Sabbatha autem, perseuerantiam totius diei erga Deum deseruitionis edocebant. Æstimati enim sumus (ait Apostolus Paulus) tota die vt oues occisionis, scilicet & consecrati, & ministrantes omni tempore fidei nostræ, & perseuerantes ei, & abstinentes ab omni auaritia, non acquirentes nec possidentes thesauros in terra. Manifestabatur autem & tanquam de ea quæ facta sunt requietio Dei, hoc est, regnum in quo requiescens homo ille qui perseuerauerit Deo assistere, participabit de mensa Dei.[3] Et quia non per hæc iustificabatur homo, sed in signo data sunt populo, ostendit quòd ipse Abraham sine circuncisione, & sine obseruatione sabbathorum credidit Deo, & reputatum est illi ad iustitiam, & amicus Dei vocatus est. Sed & Loth sine circuncisione eductus est de Sodomis, percipiens salutem à Deo. Item Deo placens Noe cùm esset incircuncisus, accepit mensuras mundi * secundùm generationes: sed & Enoch sine circuncisione placens Deo, cùm esset homo,[4] Dei legatione ad Angelos fungebatur,[5] & translatus est, & * conseruatur vsque nunc testis iusti iudicij Dei, quoniam Angeli [quidem] transgressi deciderunt in iudicium, homo autem placens, translatus est in salutem. Sed & reliqua autem omnis multitudo eorum, qui ante Abraham fuerunt, iusti, & eorum patriarcharum, qui ante Moysem fuerunt, sine his quæ prædicta sunt, & sine Lege Moysi iustificabantur. Quemadmodum & ipse Moyses in Deuteronomio ait ad populum, Dominus Deus tuus testamentum disposuit in * Oreb, & non patribus vestris disposuit Dominus Testamentum hoc, sed ad vos. Quare igitur patribus non disposuit [Dominus] testamentum? Quia Lex non est posita iustis, iusti autem patres [virtute] decalogi conscriptam habẽtes in cordibus & animabus suis [legẽ,] diligẽtes scilicet Deũ qui fecit eos, & abstinentes erga proximum ab iniustitia, propter quod nõ fuit necesse * admonere eos correptoriis literis, quia habebãt in semetipsis iustitiã Legis. Cùm autẽ hæc iustitia & dilectio quæ erat erga Deũ, * cessisset in obliuionẽ, & extincta esset in Ægypto, necessariò Deus propter multã suam erga homines beneuolentiam semetipsum ostendebat per vocem, & eduxit de Ægypto populum * in virtute, vti rursus fieret homo discipulus & sectator Dei, & subaffligebat indicto

Marginal notes: Circuncisio non fuit consummatrix iustitiæ. Gene 17. Ezec. 20. Exod. 31. Coloss. 2. Deut. 10. Circuncisio spiritualis. Rom. 7. Multi absque circuncisione, iusti & salui facti sunt. Gene. 5. Heb. 11. Eccle. 44. Enoch testis iudicij Dei. Deut. 5. Timoth. 1. Dei in homines beneuolentia.

Variants: *in signo. *eos. *secundæ generationis. *conseruatus. *Choreb. *admoneri. *cessit. *iniustitiæ.

audientes, vt non contemnerent eum, qui se fecit, & manna cibauit * eos, vti rationalem acciperent escam: quemadmodũ & Moyses in Deuteronomio ait[7] Et cibauit] te manna, quod non sciebant patres tui: vti cognoscas quoniam non in pane solo [viuit] homo, sed & in omni Verbo Dei quod procedit de ore eius, viuit homo.

Deut.8. * eum.

ANNOTATIONES.

1. Non quasi consummatricem iustitiæ] *Vim omnem ad internam animæ iustificationem Circumcisioni adimere cum Irenæo videntur grauissimi alij Patres: sed ad id solummodo illos spectare arbitror, vt ab illius nos iugo & fiducia retrahant. Illam Iustinus in signum, non in iustificationem institutam docet, ideo quod fœmininum genus eam assumere non posset: quicquid vero ad iustitiam pertinebat, etiam fœminis Deus dedisset.* Si Circumcisio purgat hominem, *ait Tertullianus,* Deus Adam incircumcisum cùm faceret, cur eum nõ circumcidit, vel postea quàm deliquit, si purgat circumcisio? Certè in paradiso incircumcisum, colonum paradisi præfecit. *Et postea:* Hæc Dei prouidẽtia fuit dandi circumcisionem Israel in signũ, vnde dinosci posset cùm aduenirẽt tempus, quo meritis suis in Hierusalem admitti prohiberentur, quod & quia futurum erat nunciabatur, & quia factum videmus, recognoscimus. *Hæc post Irenæum Tertullianus, quibus Hadriani imperatoris edictum notat, quo magna seueritate constituit, ne ex specula quidem Iudæis liceret Hierosolymam aspicere: Christianos atque Ethnicos eamdem inhabitare omni cum libertate permittens. Iustinus in dialogo, Eusebius in Chronico, huius statuti meminerunt.*

In dialogo. *Lib. contra Iud.*

2. Sed secundum carnem] *Easdem Circumcisionis & abbatorum rationes legere licet apud Tertullianum lib contra Iudæos, & Iustinum in Dialogo.*

3. Et quia non per hæc] *Isthæc iisdem ferè verbis habet Tertullianus lib. contra Iudæos, vt hinc videantur desumpta.*

4. Dei legatione ad Angelos fungebatur] *Vetus co. nomen* Dei, *non habet. Cæterùm difficilis & obscurus erit hic locus, nisi Angelorum nomine Gygantes seu principes homines intellexeris, quorum nefarias libidines sub nomine filiorum Dei, Moses describit Genes. 6. & Berosus Chaldæus lib. 1. antiq. ad quos monẽdos, nuncius & præco amandatus fuerit Enoch: atque ita & rectè, meo iudicio interpretantur Theodoretus, Cyrillus, & Lyranus. Suidas filios Dei Enos, Enoch, & alios posteros Seth filij Adæ, putat non incongruè appellari, cum Seth Dei cognomen inter eos, qui tum vixerunt homines, ob inuentas litteras Hebraicas, stellarúmque appellationes, & insigne pietate obtinuerit. Ex illis igitur multos lasciuia victos scribit, cum filiabus Cain cõgressos fuisse. Si vero de immũdis Spiritibus, quos Iustinus, Clemẽs Alex. Tertullianus, Athenagoras, Cyprianus, Methodius, & plerique alij classici authores mulierum forma allectos fœdis voluptatibus carnis operam dedisse opinantur, aliquis locum hunc intelligendum contenderit: singularis est opinio, potius dissimulanda, quàm amplexanda, aut procaciter exagitanda; quam ex libris Enoch nomine euulgatis dimanasse putarunt Tertullianus, Origenes, Augustinus, lib. de habitu muliebri: Ho. 28. in Numeros: li. 15. de ciuit. c. 23.*

5. Et translatus est, & conseruatur] *In eum Paradisum quo positus fuerat Adã, cum eodem quo vixerat corpore seruari ex traditione presbyterorũ, qui Apostolos audierant, se accepisse scribit postea lib. 5. Huic sententiæ tot suffragantur, vt ab ea discedere mihi religio sit, præcipuè cùm apertè dicat in Ecclesiastico cap. 44. Syracides Latinus (Græca enim variant)* Enoch placuit Deo, & translatus est in Paradisum: *& Apostolus in epist. ad Heb.* Fide Enoch translatus ne videret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit eum Deus. *Consentit & Thargum Babylonicum, interprete Fagio;* Ambulauit Hanoch in timore Domini: & non ipse, quia non mori fecit eum Dominus. *Erranti igitur Hebræi, & qui illos sequuntur quidam ex Latinis, cum raptum hũc, mortem eius, præmaturam interpretantur. Et si enim libenter admitto vitam eius in terris fuisse tantum 365. annorum, nec ad dimidium ætatis maiorum suorum, aut nepotum, eum peruenisse; sed è medio vitæ huius cursu repentè & inusitato exemplo assumptum ex hominum conspectu, vt de Helia legimus: non ita tamen vt morte interposita, corporéque instar aliorũ, in cineres redact9 sit. Quo vero translatus sit, & vbi agat, quibusve cibis alatur, aut veste induatur, superuacaneũ requirere existimat Chrysostom9. Inter quæstiones, quæ ad fidẽ nõ pertinẽt iudicat Augustinus. Quo trãslatus sit, nouit Deus. Pronunciauit Cyprianus, seu quiuis alius author Tractatus de montibus Sina & Sion apud eum; potius venerandum, quàm inquirendum censet Theodoretus quæst. 45. in Gene. Irenæi sententiæ assentiunt Nicodemus Historia de morte & resurrectione Domini Tertullianus lib. de Anima: Methodius in reuelationibus: Epiphanius Heres. 64. Augustinus lib. 9. de Genesi ad lit. cap. 6. lib. 1. de peccatorum meritis & re. cap 3. Tractatu de Antichristo, & recentiores ferè omnes orthodoxi scriptores. In cœlum raptum & assumptum docent Ambrosius lib. de Paradiso cap. 3. Gregorius hom. 29. in Euangelia: venturum autem & pugnaturum aduersus Antichristum, volunt omnes.*

Ho. 21. in Genesim, & 22. in epist. ad Hebreos. *Lib. 1. de peccato orig.*

6. virtute] *Deleuimus* virtutem.

7. Et cibauit] *Expunximus* cibaui: *& continuò* viuit *pro* viuet *reposuimus authoritate vet. cod.*

IN QVO *DIFFERT DECALOGVS à reliquis præceptis.

CAP. XXXI.

E[1]T erga] Deum dilectionem [præcipiebat,] & eam quæ ad proximũ est iusti-
tiam [2] insinuabat,] vt nec iniustus, nec indignus sit Deo præstruente hominẽ
per decalogũ in suam amicitiam, & eam quæ circa proximum est concordiã.
Quæ quidem ipsi proderãt homini, nihil tamen [3] indigẽte] Deo ab homine, *Præcepta hominib' prosunt, non Deo.*
& propter hoc Scriptura ait; Hos sermones locutus est Dominus ad omnem synagogam
filiorum Israel in monte, & nihil adiecit. Nihil enim, quemadmodum prædiximus, indi- *Deut.5.*
gebat ab eis: & iterum Moyses ait; Et nunc Israel, quid Dominus Deus tuus postulat à *Deut.10.*
te, nisi timere Dominum Deum tuum, ambulare in omnibus viis eius, & diligere eum, &
seruire Domino Deo tuo [4] ex toto corde tuo &] ex tota anima tua? Hæc [autem] qui-
dem gloriosum faciebãt hominẽ, id quod deerat ei implentia, id est amicitiam Dei. Deo
autem [5] præstabant] nihil: nec enim indigebat Deus dilectione hominis. Deerat autem
homini gloria Dei, quam nullo modo poterat percipere, nisi per eam obsequentiam quæ
* differat. est erga Deum. Et propter hoc iterum Moyses ait [eis,] Elige vitam, vt viuas tu & semen *Deut.30.*
*exaudire tuum. Diligere Dominũ Deũ tuum, *& audire vocẽ eius, & apprehendere eum. Quoniã
hæc est vita tua, & longitudo dierum tuorum. In quam vitam præstruens hominem, de-
calogi quidẽ verba ipse per semetipsum omnibus similiter Dominus locutus est. Et ideo *Christ' aduẽtu suo nõ dissoluit decalogum.*
similiter permanent apud nos, extensionem & augmentum, sed non dissolutionem acci-
pientia per carnalem eius aduentum. Seruitutis autem præcepta separatim per Moysem
præcepit populo, apta illorum eruditioni siue castigationi. Quemadmodum ipse Moyses
* circumscripsit. ait, Et mihi præcepit Dominus in tẽpore illo dicere vobis iustificationes & iudicia. Hæc
ergo quę in seruitutẽ & in signum data sunt illis, *circũcinxit nouo libertatis testamento.
Quæ autem naturalia & liberalia & communia omnium, auxit & dilatauit, sine inuidia
[6] largiter] donans hominibus per adoptionẽ, patrem scire Deum, & diligere eum ex toto
* etiam. corde, & sine auersatione sequi eius verbum, non tantùm abstinentes à malis operationi-
bus, sed etiam à concupiscentiis earum. Auxit autem *& timorem: filios enim plus time-
re oportet quàm seruos, & maiorem dilectionem habere in patrem. Et propter hoc ait *Mat.12.*
Dominus, Omnem sermonem otiosum quem locuti fuerint homines, reddent pro eo ra-
tionem in die iudicij. Et qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus
est eam in corde suo: & qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit iudicio. Vt sciamus, *Matth 5.*
quoniam non solùm factorum [7] reddemus] rationem Deo vt serui, sed etiam sermonum
* & & cogitationum, tanquam qui & libertatis potestatem acceperimus: in qua magis proba-
* Dominum. tur homo, si reuereatur, * vt timeat, & diligat * Deum. Et propter hoc Petrus ait, Non *Libertate arbitrij homo probatur.*
velamentum malitiæ habere nos libertatem, [9] sed ad approbationem] & manifestationẽ
fidei. *1.Pet.2.*

ANNOTATIONES.

1. Et erga Deum dilectionem præcipiebat] *Ita codex vetus legendum docuit: excusi* Erga Deum dilectionem præcipiebat. *Videtur initium istud collo tantum dirimendum fuisse à superiori capite.*

2. Insinuabat] *Codices excusi* insinuabatur, *quod & erasmus.*

3. Indigente] *Ita vetus codex: excusi* indigentiæ.

4. Ex toto corde tuo, &] *Quinque has voces ex vet.cod. addidimus.*

5. Præstabãt] *Sic pro* præstabat *substituere docuit vet.cod.*

6. Largiter donans] *Expunximus* largitur.

7. Reddemus rationem] *Deleuimus* reddimus *auth.vet.cod.*

8. Qui & libertatis] *Rursus libertatem voluntatis humanæ, etiam post admissum peccatum, permanere confirmat. Vide supra cap.9. & 29. & infra cap.71.72. 75. & 76. libri huius quarti.*

9. Sed ad approbationem] *Codices excusi* sed ad propiciationem.

OSTENSIO QVONIAM NON PROPTER SE, nec indigens Deus de seruitio eorum, Leuiticam præcepit Legem: quid etiam requirit Deus ab homine nullius indigens?

CAPVT XXXII.

Oblationib⁹ hominum Deus non indiget.

QVoniam autem non indigens Deus seruitute eorum, sed propter ipsos quasdam obseruantias in Lege *præcepit, plenissimè Prophetæ indicant. Et rursus quoniam non indiget Deus oblatione *hominum, sed propter ipsum qui offerat hominem, manifestè Dominus docuit, quemadmodũ ostendimus. Si quando enim negligentes eos iustitiam, & abstinentes a dilectione Dei videbat, per sacrificia autem, & reliquas typicas obseruantias putantes propitiari *Dominum, dicebat eis Samuel quidem sic, Non vult Deus holocausta & sacrificia, sed vult exaudiri vocem suam. [Et,] Ecce, auditus bonus super sacrificium, & auditus super adipem arietum. Dauid autem ait Sacrificium & oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi: holocausta *autem pro delicto non postulasti. Docens eos quoniam obauditionem mauult Deus, quæ seruat eos, quàm sacrificia & holocaustomata, quæ nihil eis *prosunt ad iustitiam, & nouum simul prophetans Testamentum. Manifestius autem adhuc in quinquagesimo psalmo de his ait, Quoniam si voluisses sacrificium dedissem: vtique holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatũ Deus non despicies. Quoniam ergo nihil indiget Deus, in eo qui est ante hunc psalmo ait, Non accipiam de domo tua vitulos, nec de gregibus tuis hircos. Quoniam meæ sunt omnes bestiæ terræ, iumenta in montibus & boues, cognoui omnia volatilia cœli, & species agri mecum est. Si esurirero non dicam tibi: meus est orbis terræ, & plenitudo eius. Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Deinde ne quis putet, propterea quòd irasceretur eum recusare hæc, infert consilium ei dans, Immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua, & inuoca me in die tribulationis tuæ, & eripiam te, & glorificabis me. Illa quidem per quæ putabant peccantes propitiari Deum abnuens, & ostendens quòd ipse nullius rei indiget: his autem per quæ iustificatur homo, & appropinquat Deo, hortatur & admonet. Hoc quidem autem & Esaias ait, Quò mihi multitudinem sacrificiorum vestrorũ? dicit Dominus. Plenus sum. Et cùm abnuisset holocaustomata, & sacrificiũ, & oblationes, & adhuc etiam & neomenias, & sabbatha & ferias, & reliquã vniuersam consequentem his obseruationem, intulit, suadens eis quæ salutaria sunt. Lauamini mũdi estote, auferte nequitias à cordib⁹ vestris [ab] oculis meis, desinite à malitiis vestris, discite bonum facere, exquirite iudicium, eruite eum qui iniuriam patitur, iudicate pupillo, & iustificate viduam, & venite disputemus, dicit Dominus. Non enim sicut iratus homo, vt multi audent dicere, diuertit eorum *sacrificiũ: Sed miserans eorum cæcitati, & verum sacrificium insinuans, quod offerentes propitiabuntur Deum, vt ab eo vitam percipiant. Quemadmodum alibi ait, Sacrificium Deo cor contribulatum, odor suauitatis Deo cor clarificans eum qui plasmauit. Si enim irascẽs abnueret [hæc eorum] sacrificia, tanquam qui indigni essent consequi misericordiam eius, non vtique eisdem ipsis suaderet, per quæ *saluari possent. Sed quoniam Deus misericors est, non abscidit eos à bono consilio. Nam per Hieremiam cùm dixisset, Quò mihi thus de Saba affertis, & cinnamomum de terra longinqua? holocaustomata & sacrificia vestra non delectauerunt me, intulit, Audite sermonem Domini omnis Iuda. Hæc dicit Dominus Deus Israel, Dirigite vias vestras & studia vestra, & constituam vos in loco isto, nec confisi fueritis vobisimet in sermonibus mendacibus. Quoniam in totum non proderunt vobis dicentes, Templum Domini, templum Domini, tẽplum Domini est. Et iterum significans, quoniam non propter hoc eduxit eos de Ægypto, vt sacrificia ei *offerrent, sed vt obliti idololatriæ Ægyptiorum, audire vocem Domini possent, quæ erat eis salus & gloria: sic per eundem Hieremiam ait, Hæc dicit Dominus, holocaustomata vestra colligite cum sacrificiis vestris, & manducate carnes. Quoniam non sum locutus ad patres vestros, nec de holo-

Marginal notes (left): 1. Reg. 15. — Psal. 41. — *Obedientiã potiusquam sacrificia Deus requirit.* Psal. 50. — Psal. 49. — Ibid. — Psal. 1. — Isa. 1. — Ibid. — *Cur Iudæorum sacrificia Deus repulit.* Psal. 50. — Ierem. 6. — Iere. 7. — Ierem. 7.

Marginal notes (right): * præterit. — * eorum. — * Deum. — * etiam. — * prosint. — * sacrificia. — * salui esse — * offerrẽt.

de holocaustomatib9 & sacrificiis præcepi eis, qua die eduxi eos de Ægypto, sed sermonē hūc pręcepi eis, dicens, Audite vocem meā, & ero Deus vester, & vos eritis populus meus, & ambulate in omnibus viis meis [4] quascunque] præcepero vobis, vt bene sit vobis. Et nō obaudierunt, nec intenderunt: sed ambulauerunt in cogitationibus cordis malitiæ suæ, & facti sunt * retrorsus, & non ad priora. Et iterum per eundem ipsum dicens, Sed in hoc glorietur, qui gloriatur, intelligere & scire quoniam ego sum Dominus, qui facio misericordiam & iustitiam & iudicium in terra, intulit; Quoniam in his voluntas mea est, dicit Dominus: sed *nec in sacrificiis, nec in holocaustomatibus, nec in oblationibus. Nō enim principaliter hæc, sed secundùm consequentiam, & propter prædictam causam habuit populus, sicut iterū Esaias ait; Non obtulisti mihi *oues holocaustomatis tui, nec in sacrificiis tuis clarificasti me, non seruisti mihi in sacrificiis, nec aliquid laboriosè fecisti in thure, nec mercatus es mihi argento incensum, nec adipem sacrificiorum tuorum concupiui; sed in peccatis tuis, & in iniquitatibus tuis ante me stetisti. Super quem igitur (ait) aspiciā, nisi * in humilem & quietum & trementem sermones meos? Non enim adipes & carnes pingues auferent à te iniustitias tuas. Hoc est enim ieiunium quod ego elegi, dicit Dominus. Solue omnem nodum iniustitiæ, dissolue connexus violentorum commerciorum, dimitte quassatos in requiem, & omnem conscriptionem iniustam conscinde. Frāge esurienti panem tuum ex animo, & peregrinum sine tecto induc in domum tuam. Si videris nudum, cooperi eum, & domesticos seminis tui * ne despicias. Tunc erumpet matutinum lumen tuum, & sanitates tibi *citò orientur, & præcedet ante te iustitia, & gloria * Dei circundabit te: & adhuc te loquente dicam, Ecce adsum. Et Zacharias autem in duodecim prophetis, significans eis voluntatem Dei, ait, Hæc dicit Dominus omnipotēs, Iudicium iustum iudicate, pietatem & misericordiam facite vnusquisque ad fratrem suum. Viduam & orphanū & proselytum, & pauperem nolite opprimere, & vnusquisque malitiæ fratris sui non reminiscatur in corde suo. Et iterum, Hi sunt (inquit) sermones quos facietis, Loquimini veritatem vnusquisque ad proximum suum, & iudicium pacificum iudicate in portis vestris, & vnusquisque malitiam fratris sui non recogitet in corde suo, & iurationem falsam [5] ne dilexeritis.] Quoniam hæc omnia odi, dicit Dominus omnipotens. Et Dauid autem similiter, Quis est (inquit) homo qui vult vitam, & amat videre dies bonos? Cohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum. Declina à malo, & fac bonum: inquire pacem, & sequere eam. Ex quibus omnibus manifestum est, quia non sacrificia & holocaustomata quærebat ab eis Deus, sed fidem, & obedientiam, & iustitiam, propter illorum salutem. Sicut in Osee propheta docens [eos] Deus suam voluntatem, dicebat, Misericordiam volo [plus] quàm sacrificium, & agnitionem Dei super holocaustomata. Sed & Dominus noster eadem monebat eos, dicens, Si enim cognouissetis quid est, [6] Misericordiam volo & non] sacrificium, nunquā [condemnassetis innocentes:] testimonium quidem reddens Prophetis, quoniam veritatem prædicabant: illos autem arguens sua culpa insipientes. [7] Sed & suis discipulis dans consilium, primitias Deo offerre ex suis creaturis, [8] non quasi indigenti, [9] sed vt ipsi nec infructuosi, [10] nec ingrati sint, [11] eum qui ex creatura panis est, accepit & gratias egit dicens, [12] Hoc est corpus meum. Et calicem similiter, qui est ex ea creatura quæ est secundùm nos, suum sanguinē confessus est, & [13] noui Testamenti nouam docuit oblationem, [14] quam Ecclesia ab Apostolis accipiens [15] in vniuerso mundo offert Deo, ei qui alimenta nobis præstat, primitias suorum munerum in nouo Testamēto, de quo in duodecim prophetis [16] * Malachias sic præsignificauit, Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotens, & sacrificium non accipiam de manibus vestris. Quoniā ab ortu solis vsque ad occasum, nomen meum *glorificatur inter gentes, & in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificium purum. Quoniam magnum est nomen meum in Gentibus, dicit Dominus omnipotens: manifestissimè significans per hæc, quoniam prior quidem populus cessauit offerre Deo: omni autem loco sacrificium offertur * Deo, & hoc purum, nomen autem eius glorificatur in gentibus.

Margin: * retrorsum. | * non. | * boues. | * super. | * non despicies tuę | * citiùs. | * Domini | * Malachiel. | * clarificatur. | * ei.

Margin: Iere 9. | Isa. 43. | Isa. 66. | Isa. 58. | Zach. 7. | Zacha. 8. | Psal. 33. *Fidem & obedientiā summopere De9 à nobis postulat.* | Ose. 6. | Mat. 12. a. | *Christus Eucharistiam noui testamenti oblationē, offerre docuit.* | Malach. 1. | *Malachias de sacrificio Eucharistiæ vaticinatus est.*

ANNOTATIONES.

1. Et rursus] *Hæc eadem iisdem scripturis & rationibus innixus amplissimè discutit Augustinus li. 10. de Ciuit. Dei cap. 5.*

2. Ab oculis meis] *Sic vet. co. excusi* corā oculis.

3. Hæc eorum sacrificia] *Expunximus* cæcorum *auth. vet. cod.*

4. Quascunque] *Deleuimus* quæcunque.

5. Ne dilexeritis) *Ita vetus codex: excusi* ne dixeritis.

6. Misericordiam volo & non sacrificium, nũquam condemnassetis innocentes] *Ita legendum vetus cod. docuit: excusi:* Misericordiam volo quàm sacrificium; nunquàm condemnaretis immerentes.

7. Sed & suis discipulis] *Insignem & apertum locum hunc pro sacrificij Eucharistiæ firmamento, scelerata impietate detorquere, aut insigni fraude corrumpere, aut denique Satanica audacia conatur & audent negare Gnostici posteriores. Gallasius in tanta luce verborum affirmare non erubescit, priscos illos Christianos in Eucharistiæ celebratione, corporis Christi sacrificium ignorasse. Magdeburgenses autem, patres huius & subsequentis seculi, nulla alia habuisse sacrificia, aut aliud quicquã Deo obtulisse, quàm inuocationem & gratiarum actionem, nõ sunt veriti scribere: mox verò sui ipsorum immemores, aut proprio iudicio damnati, Ignatium ad Smyrnenses, oblationes & sacrificij immolationem docere, Irenæum quoque hoc in loco, si tamen fraude aut mendo vacat, (sic enim aiunt boni viri, vt sententiæ huius grauitatem eleuent) satis incommode loqui de oblatione, vel inuiti confitentur: demum non de panis consecrati oblatione, sed adhuc consecrandi, in vsum cœnæ domini, hæc intelligenda esse autumant. Nos germanam loci lectionem, & intelligentiam proponemus, omnésque qui huius, & superioris seculi curriculo vixerunt, cum Irenæo verè carnis Christi in Eucharistia veram oblationem, ex eiusdem Domini reuelatione, institutione, iussione, credidisse, agnouisse & peregisse ostendemus. Consentiunt imprimis codices omnes siue Basileæ, siue Lausanæ, siue Lutetiæ excusi; veteris nostri codicis lectio est,* Sed vti ipsi nec infructuosi, neque ingrati sint, eum qui est ex creatura panis, accepit, & gratias egit, dicens, Hoc est meum corpus. Et calicẽ similiter, qui est ex creatura, quæ est secundum nos, suum sanguinem cõfessus est. *reliqua consentiunt. His, quinque docet, tanta euidentia, vt tenebrionum & impiorum sit, aut non videre, aut dissimulare: Primum, Christum panem & vinum verbis certis, corpus suum & sanguinem esse confiteri, quod apertius adhuc explicat infra cap. 34. & lib. 5. idem Irenæus. Deinde, discipulis non tantum consilium dedisse offerendi Deo, primitias ex creaturis, sed & noui Testamẽti nouam docuisse oblationem, cum de pane dixit, Hoc est corpus meum, & calicem confessus est suum esse sanguinem. Postea, hac oblatione Deum quidem nullatenus, sed homines egere, vt maximo creatori & redemptori optimo quantas poterunt, gratias rependant pro beneficiis, & fructus vberiores mortis nempe dominicæ, hac incruenta oblatione sibi accersant. Deinceps, istiusmodi oblationem corporis & sanguinis Christi, Ecclesiam per vniuersum orbem offerre, vt ab Apostolis accepit, & ipsi à Christo. Postremo, Malachiam ex duodecim prophetis minoribus vnum, hac de oblatione, quæ fit in Eucharistia, vaticinatum fuisse. Vt autem eam fuisse patrum omnium illius seculi doctrinã fidémque contra Gallasij, & Magdeburgensium inficiationem ostendã, ad superiores ascensurus à Cypriano exordiar.* Quando (*inquit*) In sacrificiis precem cum pluribus facimus, coronis & laudibus vestris, plenam Domini fauentiam postulamus, *Epistola 4. quæ est ad Mosem & maximum presbyteros cæterosque confessores, Schismaticum illum censet, & altaris hostem, & aduersus sacrificium Christi rebellem, qui derelictis Episcopis* & Dei sacerdotibus constituere aliud audet altare. *Epist. 7. Sacrificio & manu sacerdotis conscientias purgari docet, Epist. 14. Sacerdotes sacrificia Dei quotidie celebrare, hostiásque & victimas Deo preparare, Episto. 17. Episcopos antecessores suos religiosè iampridem censuisse, ne pro eo, qui ad tutelam vel curam clericum nominasset, offeretur ad altare Dei; nec sacrificium pro dormitione eius celebraretur, refert & probat, Epist. 27 Sacrificia pro deffunctis semper se obtulisse, clerum & plebem suæ diœceseos optat recordari. Epist. 62. Arguit illos qui in calice Dominico sanctificando, & plebi ministrando non hoc faciebãt, quod Iesus Christus Dominus noster sa*crificij huius author & doctor fecerat *& docuerat, aquam nimirum vino prius admiscere Epist. 68. Eadem persequitur, Dominum nostrum panem & vinum,* suũ scilicet corpus & sanguinẽ obtulisse inter cœnãdum, vt Melchisedech typum adimpleret; vtque sanguinem Christi propinatum possemus bibere, priorem ipsum bibisse: *Sacerdotem quoque in altari, vice Christi fungi, & sacrificium verum & plenum Deo patri, in passionis vnigeniti sui recordationem offerre. Idem rursus manum ad sacrificium dominicum admissam, diaboli laqueis vltra implicari prohibet Epist. 97. Martyribus & Confessoribus ad metalla damnatis, offerendi & sacrificia diuina celebrandi, denegatam à tyrannis facultatem conqueritur, Epist. 99. Cyprianum sequatur Tertullianus, cuius scriptis tantoperè delectabatur. Oblationes pro defunctis, pro natalitiis, annuà die fecisse Christianos tradit, libro de Corona militis. Pœnitentes* aris Dei (*in quibus proculdubio sacrificabant*) adgeniculari *solitos, lib. de Pœnitentia. Sacerdotum officia tria hæc esse recenset, docere, tingere, & offerre, lib. de Velandis virg. Mulieres in publicum procedere vetat, nisi cum aut imbecillis frater visitandus est,* aut sacrificium offertur, *aut Dei verbum administratur. Lib. de cultu fœminarum. Matrimonium inter Christianos illud felix existimat, quod Ecclesia conciliat,* & confirmat oblatio, *Lib. 2. ad vxorem. Vbi Ecclesiastici ordinis maior non est consessus,* tingendi & offerendi ius *sacerdotem habere agnoscit; virúmque oblationes annuas pro spiritu vxoris reddere suadet Lib. de exhor. ad castitatem. Viduam similiter pro anima deffuncti viri offerre annuis diebus dormitionis eius hortatur lib. de Monog. His accedit Clemens Alexandrinus, qui Hydroparastarum hæ*- Lib. 1. & 4. Stromat.
reses damnat, quòd pane & vino in oblatione non vterentur iuxta regulam Ecclesiæ. Idem alibi docet Melchisedech sacerdotem Dei altissimi panem & vinum dedisse in typum Eucharistiæ: nos quoque ablutos, mundos & splendidos ad sacrificia & preces pergere iubet. Iustinus martyr in dialogo, Nunc sacrificium similæ quod pro mundatis à lepra iubet Leuiticus offerre, figurasse ait Eucharistiam, quam in memoriam passionis suæ, & vt gratias agamus Deo tum pro creatione, tum pro redemptione, Iesuschristus Dominus noster posteris tradidit: mox illud idem apertè Malachiam Cap. 1. prædixisse: nunc Iesuchristi traditione apud Christianos per totum orbem Eucharistiæ pa-

ristiæ panis & poculi sacrificia fieri grata Deo patri; item in Apologia priore, eiusdem sacrificij ritus & formam, paucis quidem sed grauissimis sententiis explicat. His quatuor non ita multò post ab Apostolis natis, totidem eorum æquales & auditores connectam. Clemens Ro. vult Diaconos oblationi Eucharistiæ esse intentos, mynistrantes corpori Domini cum timore, populum astantem orare secretò, dum sacrificium peragitur, lib. 2. Const. Apost. c. 61. Episcopū in aliena diœcesi peregrinū, posse Eucharistiam offerre, si voluerit, lib. eiusdem cap. 62. Quemlibet fidelem, die dominico sacros cœtus frequentare iubet, quandoquidem lectio prophetarum, euāgelij prædicatio, sacrificij oblatio, atque sacri cibi dispensatio die ipso haberetur, cap. 63. & libri sexti cap. 31. Idem post ieiunia parasceues, & pernoctationem magni Sabbathi Christianos hortatur ad illud offerendum sacrificiū de quo præcepit Dominus dicens, Hoc facite in meam commemorationem, die resurrectionis Dominicæ, lib. 5. cap. 20. In Ecclesiis & cœmeteriis, antitypum regalis corporis Christi, acceptabilémque Eucharistiam offerre monet eosdem lib. 6. cap. 30. oblationem illam vocat, mundam & incruentam hostiam, mysteriúmque noui Testamenti, quod Christus instituit, lib. 8. cap. 3. Præteribo, quæ in eandem sententiam subiungit cap. 17. 18. 19. 24. 34. & 52. eiusdem libri octaui. Missa faciam insuper ea, quæ Epist. 2. ad Iacobum fratrem Domini: & Epist. 3. quæ est de officio sacerdotis & clericorum: rursus in Cano. 3. 4. 18. quos ex Apostolis in vnum corpus congessit: & ex innumeris quædam à Dionysio illo, quem sacris vndis perfudit, simúlque Christianis legibus instruxit Beatus Paulus, adducam. Is cap. 3. Ecclesiast. Hierar. Eucharistiam, salutaris Hostiæ oblationem, excellentius sacrificium, diuinorum altissimam & maximè venerandam celebrationem, mysteria sacrosancta omnique digna veneratione suspicienda, sacramētorum omnium summam, diuinum augustissimúmque sacramentum, magna religione appellat: & pontificem post diuinorum operum laudes, (quas nos præfationem vocamus) quòd Hostiam salutarem sacrificet, se ipsum excusantem, atque his ad Deum exclamantem facit: Tu dixisti: Hoc facite in meam commemorationem, &c. Fortissimus Martyr & dignissimus qui Petro in Antiochena sede tertius succederat Ignatius, Epist. ad Smyrnēses docet non licere sine Episcopo neque baptisare, neque offerre, neque sacrificiū immolare ὄυτε δοκιμὴν ἐπιτελεῖν, quod Perionius cum veteri interprete reddidit, neque Missam celebrare. Idem Epist. ad Ephe. Lupum sub ouis pelle latitantē vocat illum, qui ab Episcopo seiunctus est, nec conuenit in cœtu sacrificiorum & Ecclesia. Martialis, qui Christum miracula facientem sese vidisse, & in cœlum ascendentem adorasse testatur, Sacrificium inquit, Deo creatori offertur in ara, non homini neque angelo. nec solum in ara sanctificata, sed vbiq; offertur Deo mūda, sicut testatus est: cuius corpus & sanguinem in vitam offerimus, &c. Et paulo post: Quod Iudæi per inuidiam immolauerunt, putantes se nomen eius à terra abolere, nos caussa salutis nostræ in ara sanctificata proponimus, scientes hoc solo remedio nobis vitam præstandam & mortem effugandam: hoc enim ipse Dominus noster iussit nos agere in sui commemorationem. Nullis igitur execrationibus ac diris

Episto. ad Burde. c. 3.

satis detestari, nullis flagris, & flāmis, nulla ossium fractione, quis pro merito castigare posset Gnosticorum posteriorum prodigiosum simul & perniciosum illud mendacium, quo primorum seculorum Ecclesiasticos patres, corporis Domini in Eucharistia oblationem non agnouisse impudenter garriunt.

8. Non quasi indigenti] Quia partim cum audacissimis simulq; calidissimis hæreticis, qui rectissima quæque ad impia figmenta sua torquebant, partim verò cum simplicissimis & adhuc neophytis Christianis, quibus imponere facilè erat, negotium habebat Irenæus; hîc & in sequentibus frequenter inculcat, Deum nullis rebus hominum egere.

9. Sed vti neque infructuosi] Varios multiplicésque fructus communionis & oblationis corporis Christi, paucis istis verbis comprehendit; quos apertius enumerat cap. 34. huius libri, & initio quinti.

10. Nec ingrati] Alia ratio est institutæ oblationis Eucharistiæ nimirū, vt gratias agam' Dominationi eius, veluti clarius demonstrat c. 34. & discamus Deo seruire. Inde grauiter & erudite admodum docet Augustinus, cultum hūc, qui per sacrificium exhibetur, nulli vnquam exhibendum, nisi vero & soli Deo lib. 8. de ciuit. cap. 27. & lib. 10. cap. 4. & 7. & episto. ad Deo gratias, quæstio. 3.

11. Eum qui est ex creatura panis] Ambrosius, Panis est ante verba sacramentorum: vbi accesserit consecratio, de pane fit caro Christi. Et paulo post: Antequam consecretur panis est, vbi autem verba Christi accesserunt, Corpus est Christi. Denique audi dicentem: Accipite & edite ex eo omnes: Hoc est corpus meum. Et ante verba Christi, calix est vini & aquæ plenus: vbi verba Christi operata fuerint: ibi sanguis efficitur, qui plebem redemit. Lib. 4. de sacra. cap. 4. & 5.

12. Hoc est meum corpus] Ita legit vetus codex: & Paulus 1. Corinth. 11. τοῦτο μου ἐστὶ τὸ σῶμα, hancq; lectionem retinet Iacobi Liturgia græca. Verba vero hæc de pane dici, iisdemque effici corpus Christi, apertius postea docet cap. 34. dicens: Panis percipiens inuocationem Dei: iam non communis panis est, sed Eucharistia, &c. Et lib. 5. Quando mixtus calix, & fractus (siue factus) panis percipit verbum Dei, fit Eucharistia corporis & sanguinis Christi, & cæt.

13. Noui Testamenti nouam docuit oblationem] His declarat Christum verbo suo instituisse & docuisse sacrificium corporis sui, iussiséque Apostolos noui Testamenti sacerdotes & episcopos itidem facere, & Ecclesiis tradere, cum primus ipse iuxta ordinem Melchisedech obtulerit: deinde, vt explicat B. Clemens, præcepit dicens: Hoc facite in meam commemorationem. Neque vero sine insigni impudentia possunt hæc Irenæi verba ad sacrificia spiritalia torqueri; cum ea noua non sint in nouo Testamēto. Multo adhuc minus ad eleemosinas, in gratiam egenorum & Ecclesiæ ministrorum à fidelibus collatas & oblatas, aut ad panem communem, necdum consecratum referri, vt nugantur cum Magdeburgensibus Maior, & Gallasius: sed de ipsis iam verbo Dei consecratis pane & calice sunt accipienda & intelligēda: cum apertissimè scribat Irenæus, Christum tunc consilium dedisse offerendi, cùm panem accepit dicens, Hoc est meum

corpus; similiter & calicem suum sanguinem esse confitebatur, nouique Testamenti nouam docuisse & tradidisse oblationem.

14. Quam Ecclesia ab Apostolis accipiens] *Non tantum sacrificij Missæ actionem ipsam & substātiam, (vt loquuntur) quæ consecrationem, oblationem, & communicationem veluti præcipuas partes cōplectitur, Apostolos vnà cum Euangelio, baptismo, & aliis sacramentis tradidisse Ecclesiis, ausim post Irenæum affirmare: verùm & singulos ritus & ceremonias, siue vestes, luminaria, incensum, orationes, laudes, gratiarum actiones, lectiones, ablutiones manuum, salutationes & acclamationes ad populum, pro viuis & deffunctis præcationes, & benedictiones si spectauerimus, quemadmodū ex liturgiis B. Iacobi, B. Dionysii & B. Clementis attentis & piis lectoribus liquidum est.*

15. In vniuerso mundo offert Deo] *Iacobum aliosque Apostolos Hierosolymis sacrificasse monstrat, cum illius Liturgia, Actorum Apostolorum liber cap. 2. & sexta vniuersalis Synodus. Paulum Corinthiis ritus Eucharistiæ prius opere, deinde scripto tradidisse ipse sibi testis est: eūdem quoque in Ecclesia Antiochena cum Barnaba & aliis Christianæ pietatis Antistitibus ieiunasse & Domino rem sacram fecisse* λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ κυρίῳ, *docet peregrinationum eius comes Lucas Euangelista. Ibidem etiam Missarum solēnia. B. Petrum celebrasse, scribunt Gregorius magnus, & Isidorus, Epist. ad Io. Syracusanum; & lib. 1. de officiis. Matheum in Æthiopia iuxta altare in quo celebrauerat, Martyrium obiuisse testatur Abdias. Quotidie se immaculati agni carnem & sanguinem sacrificasse, & populis distribuisse profitetur, qui Schytiam, Moscouiam, Germaniam, Græciam, & Achaiam euangelij gratia lustrauerat B. Andreas; vt testatur Episto. ecclesiarum Achaiæ ad vniuersas per orbem ecclesias; cuius meminerunt Cyprianus lib. de Duplici martyrio; Algerus & Bernardus. Thomam, Philippum & Bartholomæum in Perside, India & vniuerso Oriente tanti sacramenti formam & doctrinam magna diligentia comprobasse non est ambigendum. Marcum Alexandriæ, Ioannémque Ephesi Christiani sacerdotij munere functos esse clarum est. Romæ Petrum & Clementem huic oblationi operam dedisse, Galliis demum nostris Martialem, Aurelianū. Dionysium Areopagitam, prout ab Apostolis edocti fuerant, & altaria erexisse, Missarúmque solemnia celebrasse, & posteris ad hæc vsque tempora tradidisse, scripta eorum loquuntur. Iurè igitur optimo affirmat Irenæus Ecclesiam toto orbe dispersam, Eucharistiæ oblationem, vt ab Apostolis accepit, Deo omnipotenti offerre, iuxta Malachiæ vaticiniū, & Domini nostri præscriptum.*

Act. 13.

16. Malachias sic præsignificauit] *Hunc cum vet. cod. Augustinus Malachielem vocat, quem & Angelum nuncupatum, & Esdram sacerdotem fuisse, cum Hebræis, Ionatham Chaldæo, & Hieronymo, opinatur lib. 20. de Ciuitate Dei cap. 25. Dorotheus martyr in Synopsi, tradit Angelum Domini illi apparuisse eo ipso secūdo die, quo aliquid prophetasset. Clemens Alex. vbicunque eius meminit, Angelum tantum vocat. Epiphanius scribit illum ob formam oppidò quam præstantem, mansuetudinem & insignem pietatem, id nomen cōsequutum esse. Porro locum hunc prophetæ, de sacrificio corporis & sanguinis Christi in Eucharistia, ante Irenæum interpretati sunt Clemens Ro. lib. 7. Constitu. Apost. cap. 31. Martialis Episto. ad Burdega. cap. 3. Iustinus martyr in dialogo: Postea verò Tertullianus lib. 3. contra Marcio: Cyprianus lib. 1. aduersus Iudæos cap. 16. Chrysostomus in Psal. 95. Augustinus 18. de Ciuit. Dei cap. 35. & li. 19. ca. 23. & lib. 1. contra aduersarium legis cap. 20. Eusebius li. 1. de Demonst. Euan. cap. vltimo: Damascenus lib. 4. ca. 14. Petrus cognomento venerabilis lib. 1. contra Petrobrusianos; & lib. 2. contra Iudæos cap. 3. Immo & qui Christo nomen nō dederat, Rabbi Samuel Parastasi veri Mesiæ, ad Rabbi Isaac magystrum synagogæ Subiulmeta in regno Morochiano, cap. 20. & 23. vt impietas sit plusquam Iudaica, huic interpretationi repugnare.*

QVEMADMODVM NOMEN DOMINI *nostri Iesu Christi proprium patris ostenditur.*

CAPVT XXXIII.

QVOD est autem [aliud] nomen, quod in gentibus glorificatur, quàm quod est Domini [nostri,] per quem glorificatur pater, & glorificatur homo? & quoniam proprij filij eius est, & ab eo factus est homo, suum illud vocat. Quemadmodum si quis rex ipse filij sui pingat imaginem, iustè suam illam dicit imaginem secundùm vtrumque, quoniam & filij eius est, & quoniam ipse fecit eam: sic & Iesu Christi nomen, quod per vniuersum mundum glorificatur in Ecclesia, suum esse confitetur pater, & quoniam filij eius est, & quoniam ipse scribens id, ad salutem dedit hominum. Quoniam ergo nomen filij, proprium patris est, & in Deo omnipotente, [1] per Iesum Christum offert Ecclesia, bene ait secūdùm vtraque, Et in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificium purum. Incensa autem Ioannes in Apocalypsi, orationes esse ait sanctorum.

Per nomen Christi, pater glorificatur.

Per Christū offert Ecclesia.

Apoc. 5.

ANNOTATIONES

1. Per Iesum Christum offert Ecclesia] *Locum hunc illustrant & confirmant aliquot non absimiles patrum sententiæ subiectæ. Cypria. epistola 68.* Sacerdos in altari vice Christi fungitur, & sacrificium verum &

rum & plenum Deo Patri in passionis vnigeniti sui offert recordationem: *August.10. de Ciuitate Dei cap.20.* Christus sacerdos est, ipse offerés, ipse & oblatio: cuius rei sacramentum quotidianum esse voluit Ecclesiæ sacrificium: cum ipsius ipse sit caput, & ipsius capitis ipse sit corpus, iam ipsa per ipsum, quam ipse per ipsam suetus offerri. *Chrysost.hom.83.in Matth.* Qui tunc ista in illa cœna confecit, ipse nunc quoque operatur, ipse perficit, ministrorum nos ordinem tenemus: qui vero hæc sanctificat & transmutat, ipse est. *Ambros.in psalmum 38.* Etsi nunc Christus non videatur offerre, ipse tamen offertur in terris, quando corpus Christi offertur. Imo ipse offerre manifestatur in nobis, cuius sermo sanctificat sacrificium, quod offertur.

DE SACRIFICIIS ET OBLATIONIBVS, & qui sunt qui in veritate offerunt.

CAPVT XXXIIII.

IGitur Ecclesiæ oblatio,[1] quam Dominus docuit offerri in vniuerso mũdo, purum sacrificium reputatũ est apud Deum, & acceptum est ei, non quòd indigeat à nobis sacrificium, sed quoniam is qui offert, glorificatur ipse in eo quod offert, si acceptetur munus eius. Per munus enim erga regem, & honos & affectio ostenditur: quod in omni simplicitate & innocentia Dominus volens nos offerre, prædicauit dicens,[2] Cùm igitur offers munus tuum ad altare, & recordatus fueris, quoniam frater tuus habet aliquid aduersum te, dimitte munus tuum ante altare, & vade primùm reconciliari fratri tuo, & tunc reuersus *offer munus tuum.[3] Offerre igitur oportet Deo primitias eius creaturæ, sicut & Moyses ait, Non apparebis vacuus ante conspectum Domini Dei tui: vt in quibus gratus extitit homo, in his gratus *ei deputatus, eum qui est ab eo percipiat honorem.[4] Et [non] genus oblationum reprobatum est, oblationes enim & illic, oblationes autem & hîc: sacrificia in populo, sacrificia & in Ecclesia: sed species immutata est tantùm, quippè cùm iam non à seruis, sed à liberis offeratur. Vnus enim & idem Dominus, proprium autem character seruilis oblationis, & proprium liberorum, vti & per oblationes ostendatur indicium libertatis. Nihil enim ociosum, nec sine signo,[5] neque sine argumento] apud eum. Et propter hoc illi quidem decimas suorum habebant consecratas: qui autem perceperunt libertatem, omnia quæ sunt ipsorum ad dominicos decernunt vsus, hilariter & liberè dantes ea, non quæ sunt minora, vtpote *maiorem spem habentes, vidua illa & [paupere] hîc totum victum suum *mittente gazophilacium Dei. Ab initio enim respexit Deus ad munera Abel, quoniam cum simplicitate & iustitia offerebat: super sacrificium autem Cain non respexit, quoniam cum zelo & malitia, quæ erat aduersus fratrem, diuisionem habebat in corde, *quemadmodum occulta eius arguens Deus ait,[6] Nónne si rectè offeras, rectè autem non diuidas, peccasti, quiesce: quoniam non sacrificio placatur Deus. Si enim quis solummodo secundùm quod videtur, mundè & rectè & legitimè offerre tentauerit, secundùm [autem] suam animam non rectè diuidat eam, quæ est ad proximum communionem, neque timorem habeat Dei, non per id quod rectè foris oblatum est sacrificium,[7] seducit] Deum, intus habens peccatum: nec oblatio talis proderit ei aliquid, sed cessatio mali, quod est intus conceptum, ne per *assimulatam operationem, magis autem peccatum ipsum sibi homicidam faciat hominem. Propter quod & dicebat Dominus, Væ vobis scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam similes estis monumentis dealbatis. A foris enim sepulchrum apparet formosum, intus autem plenum est ossibus mortuorum, & vniuersa immunditia: sic & vos à foris quidem apparetis hominibus quasi iusti, intus autem pleni estis malitia & hypocrisi. Cùm à foris enim rectè offerre[8] putarentur,] similem zelum Cain habebant in semetipsis, propter quod [&] occiderunt iustum, prætermittentes consilium verbi, quemadmodum & Cain. Illi enim ait, Quiesce, & non assensit. Quiescere autem quid est aliud, quàm desinere à proposito *impetus? Et his similia dicens, Pharisæe (inquit) cæce, emunda quod est intus calicis, vt fiat &

Marginalia (left): * offeres. — * eis. — * maiorũ. — * mittẽs. — * quem animodũ. — * assimilatam. — * impetu.

Marginalia (right): Oblatio Ecclesiæ quam Christus ipsius offerri docuit, sacrificium purum est apud Deum. — Matth.5. — Deut.16. — Genus oblationũ no est reprobatũ, species immutata tantum. — Luc.21. — Gen.4. — Oblatio externa, mundiciem internam postulat. — Matth.23.

Matth. 23. Iere. 22. quod foris est, mundum. Et non audierunt. Ecce enim (ait Hieremias) non sunt oculi tui, nec cor tuum bonum, sed in cupiditate tua, & ad sanguinem iustum vt effundas eum, & ad iniustitiam, & ad homicidium, vt facias. Et iterum Esaias, Fecistis (inquit) [9] consilium,] *Isa 30.* non per me, & *testamenta, non per spiritum meum. (*testamentum.) Vt igitur interior eorum voluntas & cogitatio ad manifestum producta, sine culpa & malum non operantem *ostēdat (*ostendā.) esse Deum, eum qui absconsa manifestat, [10] sed non] qui malum operetur: [11] cùm minimè acquiesceret Cain, ait ei, *Gen. 4.* Ad te conuersio eius, & tu dominaberis eius. Pilato *Ioan. 19.* quoque similiter dicebat, Nullam haberes potestatem in me, nisi * data tibi fuisset desuper (*datum.), concedente Deo semper iustum, vt hic quidem ex his quæ passus est & sustinuit, probatus recipiatur: qui autem malignatus est, ex his quæ egit adiudicatus, expellatur. *Sacrificia per se non sanctificant hominē sed conscientia pura.* Igitur non sacrificia sanctificant hominem: non enim indiget sacrificio Deus: sed conscientia eius qui offert, sanctificat sacrificium, pura existens, & præstat acceptare Deum quasi ab amico. [12] Peccatori] autem inquit: *Isa. 66.* Qui occidit mihi vitulum, quasi occidat canem. Quoniam igitur cum simplicitate Ecclesia offert, iustè munus eius purum sacrificium apud Deum deputatum est. Quemadmodum & Paulus Philippensibus ait, *Phil. 4.* Repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quæ à vobis missa sunt, odorem suauitatis, hostiam acceptabilem, placentem Deo. Oportet enim nos oblationem Deo facere, & in omnibus gratos inueniri fabricatori Deo, [13] *Quomodo oblationem Deo facere nos deceat.* in sententia pura, & fide sine hypocrisi, in spe firma, in dilectione feruenti, primitias earum [14] quæ sunt eius] creaturarum offerentes: & hanc oblationem Ecclesia sola *puram (*pura.) offert fabricatori, offerens ei cum gratiarū actione ex creatura eius. Iudæi autem iam non offerunt: manus enim eorum sanguine plenæ sunt: [15] *Nec Iudæi nec hæretici, sed sola ecclesia, purā oblationē offert Deo.* non enim receperunt verbum, per quod offertur Deo. [16] Sed neque omnes hæreticorum synagogæ. Alij enim alterum præter fabricatorem dicentes patrem, ideo * quæ secundùm nos creaturæ sunt (*ea quæ secundum nos creata.) offerentes ei, cupidum alieni ostendunt eum, & aliena concupiscentem. Qui verò ex defectione & ignorantia & passione dicunt facta ea quæ sunt secundum nos, & ignorantiæ & passionis & defectionis fructus offerentes, peccant in patrem suum, contumeliam facientes magis ei, quàm gratias agentes. [17] Quomodo autem *constabit (*constabat.) eis, *Panis Eucharistiæ est corpus Christi, & vinū sanguis eiusdem.* eum panem in quo gratiæ actæ sint, corpus esse Domini sui, & calicem sanguinis eius, si non ipsum fabricatoris mundi filium *dicant (*dicunt.), id est, verbum eius, per quod lignum fructificat, & *defluunt (*effluit.) fontes: & [terra] dat primùm quidem fœnum, pòst deinde spicam, deinde plenum triticum in spica? [18] Quomodo autem rursus dicunt carnem in corruptionem deuenire, & non percipere vitam, quæ à corpore Domini & sanguine alitur? [19] Ergo aut sententiam mutent, aut abstineant offerendo quæ prædicta sunt. [20] Nostra autem consonans est sententia Eucharistiæ, & Eucharistia rursus confirmat sententiam nostram. [21] Offerimus enim ei quæ sunt eius, congruenter communicationem & vnitatem prædicantes carnis & Spiritus. Quemadmodum enim qui est à terra panis [22] *Panis per inuocationē desinit esse communis.* percipiens inuocationem] Dei, [23] iam non communis panis est, sed Eucharistia, ex duabus rebus constans, terrena & cœlesti: [24] Sic & corpora nostra percipientia Eucharistiam, iam non sunt corruptibilia, spem resurrectionis habentia. Offerimus autem ei, non quasi indigenti, [25] sed gratias agentes donationi eius, & sanctificantes creaturam. Quemadmodum enim Deus non indiget eorum quæ à nobis sunt, sic nos *Indigemus sacrificio. Prou. 19.* indigemus offerre aliquid Deo. Sicut Salomon ait, Qui miseretur pauperi, fœneratur Deo. Qui enim nullius indigens est Deus, in se assumit bonas operationes nostras, [26] ad hoc vt præstet nobis retributionem bonorum suorum. Sicut Dominus noster ait, Venite benedicti patris mei, percipite præparatum vobis regnum. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare; sitiui, & potastis me: hospes fui, & collegistis me: nudus, & cooperuistis me: infirmus, & visitastis me: in carcere, & venistis ad me. Sicut igitur non his indigens, attamen à nobis propter nos fieri vult, ne simus infructuosi: [27] ita idipsum] Verbum dedit populo præceptum faciendarum oblationum, quamuis non indigeret eis, vt *disceret (*disceret.) Deo seruire. *Sacrificādū frequenter ad altare. Apoc. 11. & 21.* Sic & ideo nos quoque offerre vult munus ad altare frequenter sine intermissione. Est ergo altare in cœlis. Illuc enim preces nostræ, & oblationes nostræ diriguntur: & ad templum, quemadmodum Ioannes in Apocalypsi ait, Et apertum est templum Dei, & tabernaculum. Ecce enim (inquit) tabernaculum Dei, in quo habitabit cum hominibus.

ANNOTA-

ANNOTATIONES.

1. Quam Dominus docuit offerri] *Obserua quàm frequenter & nominatim repetat Christum Dominum authorem & institutorem esse sacrificij Eucharistiæ.*

2. Cum igitur offers] *Hunc Euangelij locum de Eucharistiæ oblatione cũ Irenæo interpretantur B. Clemẽs Ro. lib. 2. Constit. Apost. c. 58. Optatus Mileui. li. 6. contra Parmenianum: Cyrillus Hieros. 5. Catechesi mystagogica.*

3. Offerre igitur oportet Deo primitias] *Quia sæpe oblationis primitiarũ meminit, de illis quædam disserere operepretium visum est. Primitias vocabant Hebræi primos fructus frugum, vinearum, olearum, &c. quos ex agris quotannis percipiebant, deóque offerre lege tenebantur, Exod. 22. 23. 25. 34. Deutero. 12. 18. 26. Nume. 15. 18. 31. Leui. 23. 25. Ab initio autem, arbitrio offerentium relictum fuit quantum quisque offerre vellet: verùm ob ingratum animum populi & sacerdotum auaritiam, magistrorum deinde arbitrio effectũ esse tradit Hieronymus, vt qui plurimùm, quadragesimam partem daret; qui minimùm, sexagesimam: inter quadragesimam & sexagesimam licebat offerri quæcũque collibuisset. Primò autem offerebant, gratias agentes Deo authori & largitori omnium bonorum, eique vt summo omnium imperatori tributo persoluto, se famulitium perpetuum præstaturos recipiebant. Secundò sacerdotes & Leuitæ quibus nulla terræ portio certa fuerat, quique continuò sacris operabantur, his oblationibus honestè alebãtur, atque ob eam rem Deus eorum agris vbertatem pollicebatur. Tertiò viduarum, pupillorum, peregrinorum & pauperum necessitatibus consulebatur. Postremò hoc genere oblationum, vt reliquis sacrificiis & ceremoniis legalibus, venturum Messiam, & per eiusdem perfectam oblationem peccatorum expiationem, perfectámque cum Deo reconciliationẽ se credere & expectare significabant. Christiani autem cùm legis ceremoniis per Christum soluti sint, postremáque ratio ad eas spectet, nunquam ea conditione primitias offerre licet. Quia aliæ rationes ad moralia pertinẽt, quæ Christus non abrogauit, sed explicauit & confirmauit, iudicauerunt Apostoli, horúmque successores Christianos adhuc earum offerendi munere teneri. Id docet B. Clemens Romanus his verbis:* Quamquam Dominus liberauit vos à seruitute adiectorum vinculorũ, non amplius sinens vos sacrificare animalia bruta pro peccatis: non tamen vos oblationibus liberaui, quas sacerdotibus debetis, & beneficentiis erga eos, qui egent. Ait enim Dominus in Euangelio, Nisi abundauerit iustitia vestra, &c. Ita ergo abundabit, si de sacerdotibus, orphanis, viduis maiorem curam suscipietis. *lib. 2. Const. Apost. cap. 39. Rursus cap. 29. docet quantum debeant Episcopi ex primitiis, & decimis capere, & reliquis cõmunicare, prohibens ne soli ligurient ac dilapident, aliàs eis exprobrabitur;* Lac cõmedebatis, & lanis vestiebamini, *&c. Iterum quomodo ex omnibus prorsus bonis & possessionibus dari debeãt, scribit lib. 7. cap. 30. quibus distribui lib. 8. cap. 36. & 37. quibúsque verbis Episcopus eas suscipiens benediceret lib. 8. cap. 46. Iubet quoque nouas spicas, vuas, oleum ad luminaria & tempore quo sancta celebratur oblatio, thimiama ad altare offerri Canon 4. Apostolorum: omnium verò aliorum primitias, mitti debere ad domum Episcoporum & presbyterorum, nequaquam super altare, Cano. 5. eorumdem. Qui præter hos Clementis & Irenæi locos de illis ampliora desiderat, consulat Vrbani Papæ & martyris Epistolam ad omnes Episcopos: Origenem ho. 11. in Numeros, & 10. in Iosue: Epiphanium hæresi 80. Hieronymum in cap. 44. Ezech. Gratianum caussa 16. Quæstione 7. demùm Thomã Aquinatẽ 2. 2. q. 87. Artic. 4.*

4. Et non genus oblationum] *Sic cum negatione legẽdum, cum veteri co. indicat sensus, qui nullus aliàs existeret, & me ante veteris exemplaris fidem mirè distorsit. Docet sacerdotium & sacrificia per Christum non esse sublata, sed translata: non abrogata, sed consummata, id est, in alia multò augustiora mutata: quod & Paulus scribit:* Translato sacerdotio, necesse est vt & legis translatio fiat: *translatum ait, seu commutatum, non quassatum, prohibitum, aut (vt cum Irenæo loquamur) reprobatum; quia oblationes illic, id est apud Iudæos, oblationes & hîc, apud Christianos: sacrificia in populo, id est synagoga Hebræorum, sacrificia & in Ecclesia Christianorum. Illa enim tantum figuræ erant & vmbræ futurorum bonorum, hæc verò veritatẽ ipsam, quam significant, & complectuntur, exhibent. Clemens Ro. ante Irenæum hoc ita dilucidè & accutè explicauit* Tabernaculum testimonij per omnia figuram Ecclesiæ referebat, *&c.* Vos igitur hodie ô Episcopi estis populo vestro sacerdotes & leuitæ, qui ministrant sacro tabernaculo sanctę & Catholicæ Ecclesiæ; atque asistentes ad altare Domini & Dei nostri, & adducentes ei, καὶ προσάγοντες αὐτῷ τὰς λογικὰς καὶ ἀναιμάκτους θυσίας, rationales & incruentas hostias, per Iesum magnum pontificem. *Et lib. 6. cap. 23.* Baptismum, sacrificium, sacerdotium, localem adorationem mutauit, pro quotidiano baptismo vnum solum: pro sacrificio cruento, rationale & incruentum ac mysticum sacrificium instituit, quod in mortem Domini per symbola corporis & sanguinis sui celebratur. *Hæc ille in lib. de Const. Apost. quos germanos & verè illius esse tam vnanimi sententia patres omnes veteris Ecclesiæ confirmant, vt flagitiosæ impudentiæ sit dubitare aut negare. Eadem pertractat Augustinus lib. 17. de Ciuitate Dei cap. 17. & 20.*

Lib. 2. Cõst. Apost. cap. 29.

Obseruandũ quoque Irenæum non loqui de sacrificiis illis spiritalibus cordis contriti, orationis, laudis, gratiarum actionis, & beneficentiæ; quæ omni ætati & legi communia fuerunt; Sed de noua noui testamenti externáque oblatione, quam legalibus externis opponit. Id enim sacrificiũ omnibus sacrificiis veteris Testamẽti successisse, ex apertis scripturis ostẽdit Augustinus 17. de Ciuit. ca. 20.

5. Neque sine] *Ita vetus codex: excusi* siue.

6. Nonne si rectè offeras] *Septuaginta interpretum lectionem sequitur, vt post eum Ambrosius lib. de Incarnationis do. sacrã. cap. 1. Sermone 9. lib. de Cain & Abel cap. 6. Cyrillus Alex. lib. 2. in Gene. Prosper Aquitanicus lib. 2. de vocat. gen. cap. 13. Chrysostomus Hom. 18. in Genesim.*

7. Seducit] *Sic vetus codex: excusi* ad se ducit.

8. Putarentur] *Expunximus* putantur *autho. vet. codicis.*

9. Consilium] *Ita cum veteri codice habet sacrorũ bibliorum litera: ideo* concilium *deleuimus.*

10. Sed non] *Ita vetus codex: excusi* sed eum.

11. Cum minime acquiesceret] *Vetus cod.* Cum minime quiesceret.

12. Peccatori] *Deleuimus* Peccator *autho.vet.co.*

13. In sententia pura] *Fallunt turpissimè, & falluntur Magdeburgenses, qui his verbis contendunt species sacrificiorum enumerari, vt oblationem corporis Christi Irenæo inde ignotã probent. Non enim sacrificia enumerat, sed quibus virtutibus, modis, & præcedentibus animi præparationibus homines Deo grati, gratam ei oblationem offerant & percipiãt, docet. Huc pertinet illa diaconi ante oblationem & communionẽ proclamatio apud Clementem, Basilium, Cyrillum Hierosolymitanum, & Chrysostomum;* Ne quis infidelis: Ne quis in hypocrisi: Ne quis dolose vt Iudas: Ne quis contra aliquem: Nullus Catechumenus: Nullus hæreticus: Sancta sanctis. *Ad hæc quoq; pertinuisse symbolicam manuum ablutionem profitentur Dionysius Areopagita lib. de Eccle. Hie. cap. 3. & Cyrillus Hiero. Cate. Mystagogica 5. Nec aurea, quæ sequũtur, oris verè aurei verba prætermittere possum.* Qua re mundiorẽ esse non oportet (*ait*) eum, qui hoc sacrificio participaturus est? Quos radios solares non debet excedere manus illa, quæ hanc carnẽ pertractat, os quod igne impletur spirituali, lingua quæ cruẽtatur hoc admirabili sanguine? *In eam rem præclara & multa reperies apud Isichium in cap. 26. Leuitici: Augustinũ Epist. ad Iulianum comitem: Hieronymũ commentariis in Epi. ad Titum: Gregorium Nyssenum lib. de vita Mosis: Cyprianum Ser. 5. de lapsis: & Clementem Alex. 4. Stro.*

Lib. 2. Cõst. cap. 61. & lib. 8. c. 15. In liturg.

Chrysost. ho. 83. in Mat.

14. Quæ sunt eius] *Ita legendũ docuit vetus cod. excusi* quæ sunt eis.

15. Non enim] *Vet. co. duas voculas* per, & Deo, *nescit; Ideoque longe apertius pro sacrificij corporis Christi cõprobatione legit,* non enim receperũt Verbũ, quod offertur. *Hoc indicare magis quàm immutare placuit.*

16. Sed neque hæreticorum Synagogæ] *Hæreticos æquè ac Iudæos pernegat veram syncerámque Eucharistiæ consecrationem & oblationem habere, quandoquidem alij diuersos Deos sibi fingentes, in creatione rerum vniuersarum, & persona, dispensationéque Domini nostri turpissimè aberrabant. Alij vt in baptismi, sic & Eucharistiæ doctrina & ministerio hallucinati, nunc aqua sola vtebantur, vt est apud Clementem Alex. 1. Stro. nũc magico murmure verborum, vinum album tanquam rubicundum & purpureum apparere facientes, id etiam conari iam insanas à se redditas mulierculas iubebant, vt cap. 9. lib. primi idẽ demonstrauit Irenæus: quidam ipsam consecratam Eucharistiã carnem veram Domini Iesu esse inficiabãtur, vt est apud Ignatium, referente etiam Theodoreto: alij execrandis & non dicendis pollutionibus Panem contaminabãt; alij serpentis cuiusdam lambitu confici suspicabantur, vti referunt Epiphanius & Theodoretus. Merito igitur illorum omnes Synagogas vero & salubri dominico sacrificio carere docet. Omnium autem nequissimos posteriores nostri tẽporis Gnosticos vel inde esse constat, qui non modo non offerunt, sed ab aliis oblatum, sanctis aris auellunt & conculcant.*

Episto. ad Smyr. Dialogo 3.

17. Quomodo autem constabit eis] *Duo præcipua confessionis Christianæ capita, Christũ nempe Dei filium esse, qui mundum condidit; & vniuersæ carnis resurrectionem, cõfirmat ex eo, quòd Christus panem & vinum benedictione, & inuocatione corpus & sanguinem suum esse prædicauit, eadémque offerre instituit, & edenda distribuit in commemorationem propriæ mortis: atque arrhabonẽ, & pignus nostræ resurrectionis. Quoniam hæc Irenæi verba quamuis clarissima, conatus est impius Ecclesiæ desertor & sacramentariorum alter in Heluetia coryphæus Oecolãpadius, magna orationis arte peruertere, & in alienum sensum detorquere, operepretium duxi huc ea sigillatim adscribere, quæ aduersus illũ pro Irenæo scripsit pridem piissimus & doctissimus Episcopus, nunc autem beatissimus pro Christo martyr Ioannes fiscerus Roffensis lib. 4. de Eucharistia cap. 21. & 22:* Ipsis primis verbis (*ait*) velut rem certam: affirmat constare panem & vinum esse corpus & sanguinẽ Domini, id quod apparet ipsos hæreticos, aduersus quos cõtendebat, ceu confessum admisisse, & istud de quo sibi cum aduersariis conuenit, ceu basim facit argumentationis suæ. Sic enim ratiocinatur. Vos asseritis panẽ illud in quo gratiæ sunt actę, corpus esse Domini vestri, & calicem illum; calicem sanguinis eius. Et quomodo istud constabit, si negaueritis Dominum vestrum esse filium conditoris omnium creaturarum? hoc est, ipsum Verbum quo vitis fructificat & parit vuas, terra quoque primùm herbam, deinde spicam, postremò plenum triticum producit. Nam si cõditorem harum rerum Christus pro sibi aduersario (sicut vos putatis) haberet, nunquam panem & vinũ, quæ ex illis creaturis fiunt, delegisset, vnde corpus pariter & sanguinẽ cõficeret.

18. Quomodo ergo rursus dicunt carnẽ] *Roffensis.* Perinde est ac si dixisset: Quoniam caro Christi viuificati est, & eadem resurrexit ad vitam incorruptibilem, inde fit vt qui carnẽ illam digne comederunt, si nulla post hac sua culpa virtutem illam quam acceperunt, amittant, eorum corpora proculdubio resurgent ad immortalitatem. *Huic sententiæ subscribit Cyrillus Alex. in 6. cap. Io. disertè non minus quàm diffusè ostendens carnem Christi ideo viuificatricem esse, quia ineffabiliter coniuncta est filio Dei; à quo vniuersa viuificantur, quique per naturam vita est, cum ex viuo patre genitus sit: proindéque corpora nostra quantumuis corrumpenda, arrham, ius, vimq; gloriosæ immortalitatis, ex illius naturali participatione & reali coniunctione percipere, quod his argumentis probat. Caro saluatoris Verbo quod naturaliter vita est, coniuncta, viuifica est: hácque de causa in excitandis mortuis, non solum vt Deus, verbo atque Imperio vtebatur, verum etiam carnis suæ contrectationem adhibebat, vt ostenderet corpus suum viuificare posse. Igitur quando eam carnem comedimus, tunc vitam habemus in nobis; quæ committet & inseret omnino immortalitati, participes sui. Deinde exemplis rem illustrat. Aqua ex natura frigida, aduentu ignis frigiditatis suæ oblita, æstuat. Quando mors in primogenitos Ægyptiorum sæuiebat, carnes agni manducantes hebræi, eiusque sanguinis superliminaria perungentes, mortem effugerunt. Mulier apud Mathæum fermentum abscondit in farinæ satis tribus, & parum fermenti totam massam fermentat: sic paruula benedictio, totum hominem in se ätrahit, & sua gratia replet: & hoc modo in nobis Christus manet, & nos in Christo. Propterea dicit, Resuscitabo eum in nouissimo die. Ego enim dixit (id est corpus meum, quod*

comedetur)

comedetur) resuscitabo eum. Non enim alius ipse est quàm caro sua: Et iterum: Non poterat aliter corruptibilis hæc natura corporis, ad incorruptibilitatem ac vitam traduci, nisi naturalis vitæ corpus ei coniungeretur. Non credis mihi hæc dicenti? Christo, te obsecro, fidem præbe: Amen amen inquit, dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis sanguinẽ eius, non habe-
Io. 6. *bitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem habet vitam æternam, & suscitabo eum in nouissimo die: hucusque Cyrilli verba vsurpaui. Prætereo quæ ad huius articuli confirmationem adducere possem ex Chrysóstomo; Hilario, 8. de Trinitate: Tertulliano lib. de Resurrectione carnis: Iustino quæst. 44. ad ortho. & Ignatio Epist. ad Ephesios, & ad Rom.*

19. Ergo aut sententiam mutent] *Roffensis.* Monet hæreticos, cùm hæc ita se habeant, nempe quòd ex ipsis creaturis pane & vino, Christus corpus & sanguinem suum instituit conficienda, vt deinceps aut Christum credant fabricatoris mundi filium, & Verbum esse, quo mundus, & quæ in eo sunt, omnia fuere cõdita: aut ab eiusmodi sacrificio abstineant. *Melancthon autem bona fide pollicitus Friderico Myconio, libello eo nomine conscripto, se recitaturum veterum scriptorum sententias de Eucharistia, has quidem adfert, quæ realem præsentiam carnis Christi asserunt: sed singulari fraude tres istas reticet, quæ eiusdem oblationem adstruunt: quod obseruare libuit, vt nullus commoueatur, aut eis confidat, qui patrum testimonia tanto dolo soleant vsurpare.*

20. Nostra autem consonans est sententia] *Roffensis.* Pergit adhuc Irenæus, insinuans Ecclesiæ dogmata; tum sibi mutuo, tum ipsi veritati conuenire: sicut hæreticorum ediuerso, tam cum ipsa veritate quàm secum etiam pugnant. Nam quod ipse mũdi fabricator Christi pater sit, cum isto consonat, quod ipse Christus creaturis ab illo conditis vtatur, ex quibus & suum ipsius corpus & sanguinem confecit. Et hoc scilicet rursus confirmat Christum (qui talibus creaturis tam potenter vtitur) non alterius, quàm ipsius omnium conditoris esse filium. Quamobrem & fides, qua Christus creditur esse Dei filius, Eucharistiæ consonat, & eadem ab Eucharistia confirmatur.

21. Offerimus enim ei] *Roffensis.* Per communicationem corporis & sanguinis Christi, efficimur vna caro, vnúsque cum eo spiritus: quam etiam vnitatẽ Paulus sæpe testatur in Epistolis. Vnum corpus (inquit) multi sumus, omnes qui de vno pane participamus. Et rursum: Qui adhæret Deo, vnus est spiritus. Nec potest certe quisquam Deo coniunctius adhærere, quàm qui cum pietate carne Christi vescitur, & eiusdem sanguine potatur. Per cibum enim istum incorporamur Christo, & vnum cum ipso corpus efficimur. Asserit enim ipse Irenæus, nos per sacramentum corporis, veræ carni Christi: & per sanguinem eius, verè spiritui communicare.

22. Percipiens inuocationem Dei] vocationẽ, *habebant omnes excusi codices, at* inuocationis *vox, quam ex vet. cod. restituimus apertè desiderabatur, atque eam suspicor corruptam fuisse à quibusdam sacramentariis. Docet autem, non fide, aut apprehensione humana, vt delirant Caluiniani, sed verborum illorum, quæ Christus protulit, & proferre iussit virtute atque efficientia, carnem & sanguinem Domini adesse, cùm panis substantia, natura, & communis conditio desinit, & in carnem sanguinémque Christi transmutatur: conseruatis nihilominus quantitate, qualitate, sapore, reliquísque, quæ externis sensibus ex accidenti, conueniunt. Eo igitur sensu panem communem manere negat, sed Eucharistiam fieri, dicit, quæ terrena panis & vini specie, simulque cælesti, & gloriosa Domini carne constat: Vel carne Christi, quæ terreno virginis vtero prodiit; & anima, quæ Deo supernè creãte corpori, eius infusa & cõmunicata est: Hanc esse omniũ sanctorũ Græcorum & Latinorũ fidem, ex innumeris selectiorum scriptorum testimoniis confirmabo. Iustinus martyr scribit interprete Gelenio,* Non vt vulgarem panem & vulgare poculum, hæc sumimus: sed quemadmodum per Verbum Dei caro factus Iesuschristus seruator noster, carnem & sanguinem pro salute nostra habuit, sic etiam δι' εὐχῆς λόγου per verbum precationis & gratiarum actionis, sacratam ab ipso alimoniam, quæ mutata nutrit nostras carnes & sanguinem, illius incarnati Iesu carnem & sanguinem esse didicimus. Apologia 2.
Origenes, panes oblatos per obsecrationes effici corpus sanctum, sanctificans eos, qui sana mente vtantur, lib. 8. contra Celsum, confirmat. Hesychius lib. 6. In leuiticum cap. 22. Per Christi virtutem & prolatum ab eo verbum, quæ in altari videntur, sancta reddi docet. Cyrillus Alex. ad Calosirium Episcopum, τῆς εὐλογίας δυνάμει, *Id est, benedictionis virtute, sanctum corpus Christi adesse sacramento, & extra vsum permanere credit. Gregorius Nyssenus, Panem in corpus statim commutari.* οὐ διὰ βρώσεως, ἀλλὰ τοῦ λόγου *non per esum, sed per verbum Dei scribit, Ser. cateche. ca. 37. Latinos audiamus. Tertullianus lib. 4. contra Mar. Christũ acceptum panem, suum corpus effecisse declarat, dicendo, Hoc est corpus meum. Cyprianus, panem quem discipulis Dominus porrigebat, non effigie, sed natura mutatum, verbique omnipotentia carnem factum esse docet, Sermone de cæna. Hieronymus de his clericis aliquid sinistri loqui cauet, qui Christi corpus sacro ore conficiunt, id est, vt idem ipse alibi exponit, ad quorum preces, Christi corpus sanguisque conficitur, Epistola ad Heliodorum, & Epistola ad Euagrium. Augustinus illud tantum corpus Christi dicit, quod ex fructibus terræ acceptum, & prece mystica consecratũ, ritè sumitur ad salutem lib. 3. de Trinitate cap. 4. Idẽque Sermone 28. de verbis Domini,* dixi vobis (*inquit*) quod ante verba Christi, quod offertur, panis dicatur, vbi verò verba Christi deprompta fuerũt, iam non panis dicitur, sed corpus appellatur. *Multis ex vtroque testamento productis exemplis, innuit Ambrosius non id esse in Eucharistiæ pane, quod natura formauit, sed quod benedictio consecrauit: cum maior sit vis benedictionis, qua natura ipsa mutatur, quàm naturæ ipsius: Sermonémque Christi, quo vtitur sacerdos, adeo efficacem & valentem esse, vt quæ prius erant, in aliud commutet, lib. de iis, qui mysteriis initiantur cap. 9. & lib. 4. de Sacramentis cap. 4. & 5. de reliquis supersedeo.*

23. Iam non communis panis est] *Inuisibili Spiritussancti operatione, virtutéque consecrationis, euenire docet, vt ea desinat communis ipsa natura & substantia*

panis, quæ antea sub suis accidentibus latebat, trāseátque in immortalem, cælestem & Deo iūctam Christi carnem, cuius participatione, corporibus nostris ex prioris Adami noxa morti & corruptioni subiectis, ius, arrha, virtus, certáque expectatio vitæ immortalis conferatur; quod ex vulgari pane nunquam accideret. Hanc esse germanam huius loci intelligentiam, idem ipse Irenæus postea conspicuum facit lib. 5. Quando mixtus calix (*scribit*) & fractus panis, percipit verbū Dei, fit Eucharistia sanguinis & corporis Christi, ex quibus augetur, & consistit carnis nostræ substantia. Quomodo carnem negant (*hæretici*) capacem esse donationis Dei, qui est vita æterna, quæ corpore & sanguine Christi nutritur, & membrum eius efficitur?

24. Sic & corpora nostra] *Roffensis.* Quamquā granum tritici iactum in terram corrumpatur, ea tamen corruptio propter abditam in ipso grano virtutem, via est ad alterius vitæ maius incremētum: ad eundem modum necesse est vt corpora nostra tandem per corporalem mortem redeant in cineres. Sed quia nonnihil virtutis, quam ex esu carnis Christi contraximus, in ipsis adhuc cineribus manere visum est tam Irenæo, quàm cæteris priscis, ipsa nostrę carnis incineratio (si tamē ante pasta sit hoc cibo) rectissima callis est, ad immortalitatem.

25. Sed gratias agentes donationi] *Ita habent codices omnes Basileæ, Lausanæ, & Lutetiæ excusi: vetus codex, & rectius meo iudicio,* dominationi, *atque ita legit Oecolampadius apud Roffensem lib. 4. cap. 21. Cæterùm alludit proculdubio Irenæus ad eas laudes & gratiarum actiones, quas in Præfatione (Ita post Cyprianum vocamus) ante consecrationem decātat sacerdos, cuius initium est,* SVRSVM CORDA, ℟. HABEMVS AD DOMINVM. GRATIAS AGAMVS DOMINO DEO NOSTRO, ℟. DIGNVM EST, IVSTVM EST. VERE DIGNVM ET IVSTVM EST, *&c. Hæc enim ad verbum cōcinunt Liturgiæ B. Iacobi, & Clementis lib. 8. Const. c. 16. quibus passim vtebantur in Oriente & Occidente seculo Irenæi. Eadem sua quoque ætate inter Græcos conseruata fuisse ostēdunt Liturgiæ Chrysostomi & Basilij, & Chrysostomus hom. 18. in secundam ad Cor; hom. 22. in Gene; hom. 16. ad populum Anti; ho. de Enceniis; & Cyrillus Hiero. 5. Cate. Mystagogica. Idem obseruasse Latinos docet Augustinus Epistola 57. quæst. 1; Epist. 59; Epist. 120. cap. 19; lib. de sancta viduitate cap. 16; lib. 2. de bono perseuerantiæ cap. 13; lib. de spiritu & litera cap. 11. Sermone 44. de tempore: Cyprianus de oratione do. Cæsarius Arelatensis hom. 5. Rabbanus lib. 1. cap. 33.*

26. Adhoc vt præstet nobis] *His operū bonorū necessitatem & mercedem apud Deum repositam esse docet; licet soli fidei & nullis operibus; salutem & iustitiam coram Deo illum cæterósque eiusdem seculi patres, acceptā referre mentiantur Magdeburgenses, Cent. 2. pag. 46. Vnius tantum Clementis Alex. verba ad eos conuincendos hîc subiicere libet.* Præciosissimā salutē emere proprio thesauro, charitate & fide vitæ, vt iusto quod libenter Deus acceptat prætio, *quoslibet hortatur. Idem 5. Stroma.* Gratia seruamur, sed nō absq; bonis operibus. *Et lib. 6.* Quādo audierimus, fides tua te saluam fecit, non accipiamus absolutè eos saluos futuros, qui quomodocūque crediderint, nisi facta quoque fuerint cōsequuta. *Et post pauca,* Sunt varię māsiones pro dignitate & meritis eorum, qui crediderunt. *Rursus lib. 7.* Quomodo medicus prebet sanitatem iis, qui opem illi ferunt, ita etiam Deus æternam salutis iis, qui opem illi ferunt, & cum eo cooperantur ad cognitionem & ad bonas actiones. *In Protreptico.*

27. Ita idipsum] *Sic vet. cod. excusi* ita adipsum.

QVORVM TYPVM ACCIPIEBAT POPVLVS, [&] quemadmodum [per actus] prophetabant prophetæ futura.

CAPVT XXXV.

Sacrificia Synagogæ typica fuerunt.

MVnera autē & oblationes, & sacrificia omnia in typo populus accepit. Quemadmodum ostensum est Moysi in monte Sinai ab vno & eodem Deo, cuius & nunc in Ecclesia glorificatur nomen in omnibus gentibus. Sed terrena quidem, quæ sunt erga nos disposita, cōgruit typos esse eorum quæ sunt cœlestia, ab eodem tamen Deo facta.[1] Nec enim aliter poterat assimilari spiritalium imaginum. Quæ autem supercœlestia & spiritalia sunt, & quantum ad nos spectat, inuisibilia & inenarrabilia, typos rursus alterorū cœlestiū dicere, & alterius pleromatis, & Deum alterius patris imaginem esse, & errantium est à veritate,[2] & omnino stultorum & hebetum. Cogentur enim hi tales,[3] quemadmodum sæpenumero ostendimus, semper typos typorū, & imagines imaginum adinuenire, & nunquam figere animum suum in vno & vero Deo: supra enim Deum factæ sunt cogitationes ipsorum, supergressi cordibus suis ipsum magistrū, suspicione quidē superelati & supergressi, * veritate autem declinātes à vero Deo. *veritati.

Hæretici omnino stulti sunt & hebetes.

ANNOTATIONES.

1. Nec enim] *Vetus co.* Nec enim aliter poterat assimilare spiritalium imaginem.

2. Et omnino stultorū] *Vet. co.* & omnimodo.

3. Quemadmodum sæpenumero ostendimus] *Hæc præcipuè discussit libro secundo capite quadragesimo.*

QVEMAD-

QVEMADMODVM INVESTIGABILIS ET INcomprehensibilis ostenditur is, qui hanc quæ secundùm nos est, condidit creaturam.

CAPVT XXXVI.

*suggerit. AD quos iustè quis dicat, quemadmodum ipse sermo * suggeretur. Quatenus super Deum extollitis cogitationes vestras, incõsideratè elati? Audistis mensos esse cœlos in palmo, dicite mihi mensurã, & enarrate multitudinem [1] cubitorum] cœlorum innumerabilem, & exponite mihi plenitudinem, latitudinem, & longitudinem, & altitudinem circummensurationis, initium & finẽ, quæ non * intelliget cor hominis, & non * comprehendet ea. Verè enim magna sunt thesaurophylacia cœlestia, [2] immensurabilis est in corde Deus, & incomprehensibilis in animo, qui comprehendit terram pugillo. Quis * perspiciat mẽsuram, [3] & dextræ eius digitum, quis cognoscet? aut manum eius, quis * intelliget, eam quæ mensurat immensa, eam quæ tendit mensura sua mensuram cœlorum, & cõstringit pugillo terram cum abyssis, quę in se continet latitudinem, & longitudinem, & profundum deorsum, & altitudinem supernam vniuersæ cõditionis? quæ videtur, quæ auditur & intelligitur, & quæ inuisibilis est: & propter hoc super omne initium & potestatem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur, omnium quæ facta & condita sunt existens Deus. Ipse est qui cœlos implet, & perspicit abyssos, qui est etiam cum vnoquoque nostrum. Deus enim (inquit) appropinquans ego sum, & non Deus de longinquo. Si absconditur homo in absconsis, & ego eum non videbo? manus enim eius apprehendit omnia: & ipsa est quæ cœlos quidem illuminat, [illuminat] etiam quæ sub cœlo sunt, & scrutatur renes & corda, & in absconsis inest & in secretis nostris, & in manifesto alit & conseruat nos. Si autem plenitudinem & magnitudinem manus eius non comprehendit homo, quemadmodum poterit quis intelligere aut cognoscere in corde tam magnum Deum? Quem quasi mensi sint & perspexerint, & vniuersum eum decurrerint, super eum esse aliud pleroma Æonum confingunt, & alterum patrem: ad cœlestia quidẽ non suspicientes, [4] verè autem in profundum Bythũ dementię descendentes: patrem quidem dicentes suum finiri, vsque ad ea quæ sunt extra pleroma: Demiurgum verò rursum non attingere vsque ad pleroma. Et sic neutrũ eorum ponunt esse perfectum & comprehendentẽ omnia. Deerit enim illi quidem vniuersa, quæ est extra pleroma, [mundi] fabricatio, huic autem quæ est * intra pleroma [mundi] fabricatio, & neuter eorum erit omniũ Deus. Quoniã autem magnitudinẽ Dei, ex his quæ ab eo facta sunt, nemo enarrare potest, hoc omnibus manifestum est, & quoniã magnitudo eius non deficit, sed omnia cõtinet, & peruenit vsque ad nos, & nobiscũ est, omnis quicũque dignè Deo sapit, cõfitebitur.

*intelligit. *comprehendit. *respiciet. *intelligit. *extra.

Isa 40. *Extrema insania est supra Deũ, maiorem adhuc aliũ confingere.* *Ierem. 23.* *Act. 17.* *Profundũ dementia tenent hæretici.* *Immensus Deus.*

ANNOTATIONES.

1. Cæterum] *Licet pro hac dictione Vetus codex* cubitorum habeat: *tamen vtrũque non incongruè legendum videtur.*

2. Immensurabilis] *Similis huic est ista Cypriani sententia.* Deus nec videri potest, visu clarior est: nec comprehendi, tactu purior est: nec æstimari, sensu maior est: & ideo sic eum dignè æstimamus, dum inestimabilem dicimus. *Epist. 57.*

3. Et dextræ] *vet. cod. & desiderat, legitque* mensuram dexteræ.

4. Verè autem in profundum] *Cyrillus Hieros. de hoc Valentiniani figmẽto disserens, allusisse videtur ad hunc locum, cùm ait:* Docet enim eũ, qui profundus erat malitię, à profũditate suã auspicari doctrinã. *Catech. 6.*

SECVNDVM QVID NOTVS DEVS, ET QVOD ipse pater conditor omnium per suas manus formauit hominem.

CAPVT XXXVII.

IGitur secundùm magnitudinem non est cognoscere Deum. Impossibile est enim mẽsurari patrem: secundùm autem dilectionem eius. Hæc est enim quæ nos per Verbum eius ducit ad Deum obaudientes ei, semper dicimus quoniam est tantus Deus, & ipse est qui per semetipsum constituit, & * fecit, & adornauit, & continet omnia: in omnibus autem & nos, & hunc mundum, qui est secundùm

elegit. *Deus est incomprehensibilis.* *Gene. 2.*

nos. Et nos igitur cum his quæ continentur ab eo, facti sumus. Et hic est de quo Scriptura ait, Et plasmauit Deus hominem [ad imaginem,] limum terræ accipiens, & insufflauit in faciem eius flatum vitæ. Non [ergo] Angeli fecerunt nos, nec nos plasmauerūt, nec Angeli * potuerunt imaginem facere Dei, nec alius quis, præter Verbum Domini, nec virtus longè absistens à patre vniuersorum. Nec enim indigebat horum Deus ad faciendū quæ ipse apud se * præfinierat fieri, quasi ipse suas non haberet manus. Adest enim ei semper Verbum & Sapientia filius, & Spiritus, per quos, & in quibus omnia liberè & spōte fecit, [1] ad quos & loquitur, dicens, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostrā, ipse à semetipso substantiam creaturarum, & exemplum factorum, & figuram in mundo ornamentorum accipiens. [2] Bene ergo pronunciauit] Scriptura [quæ] dicit, Primò omniū crede quoniam vnus est Deus, qui omnia constituit & consummauit, & fecit ex eo quod nō erat, vt essent omnia, omnium capax, & qui à nemine capiatur. Bene autem & in Prophetis * Malachias ait, Nónne vnus Deus qui constituit nos? Nónne pater vnus est omnium nostrum? Consequenter autem & Apostolus ait, Vnus Deus (inquit) pater, qui super omnes, & in omnibus nobis. Similiter autem & Dominus, Omnia mihi (inquit) tradita sunt à patre meo: manifestè ab eo qui omnia fecit. Non enim aliena, sed sua tradidit ei. In omnibus autem nihil subtractum est, & propter hoc idem est Iudex viuentium & mortuorum, habens clauem Dauid: * aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit. Nemo enim alius poterat nec in cœlo, nec in terra, nec * sub terra aperire paternum librum, nec videre eum, nisi agnus qui occisus est, [&] sanguine suo redemit nos: ab eodem qui omnia Verbo fecit, & sapientia adornauit, accipiens omnium potestatem, quando Verbum caro factum est, vt quemadmodum in cœlis principatum habuit Verbum Dei, sic & in terra haberet principatum: quoniam homo iustus, qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Principatum autem habeat eorum quæ sunt sub terra, ipse primogenitus mortuorum factus: & vt viderent omnia, quemadmodum prædiximus, suum regē, & vt in * carnem Domini occurrat paterna lux, & à carne eius rutila veniat in nos, & sic homo deueniat in incorruptelam, circundatus paterno lumine: & quoniam Verbum, id est filius semper cum patre erat, per multa demonstrauimus. [3] Quoniam [autem] & sapiētia, quæ est Spiritus, erat apud * Deum ante omnem constitutionē, per Salomonem ait, Deus sapientia fundauit terram, parauit autem cœlum prudentia. Sensu eius abyssi eruperunt, nubes autem manauerunt ros. Et rursus, Dominus creauit me principium viarum suarū, in opera sua ante * seculum fundauit me, in initio antequā terram faceret, & priusquam procederent fontes aquarum, antequam montes confirmarentur. Ante omnes autem colles genuit me. Et iterum, Cùm pararet cœlum, erā cum illo, & cùm firmos faceret fontes abyssi, quādo fortia faciebat fundamenta terræ, eram apud eum aptans. Ego eram cui adgaudebat, quotidie autem * delectabar ante faciem eius in omni tempore, cùm lætaretur orbe perfecto, & * iocundaretur in filiis hominum. Vnus igitur Deus, qui Verbo & sapientia fecit & * adaptauit omnia, hic est autem Demiurgus, qui & mundum hunc attribuit humano generi, qui secundùm magnitudinem quidem ignotus est omnibus his qui ab eo facti sunt. Nemo enim inuestigauit altitudinem eius, [4] nec veterum, qui quieuerunt] nec eorum qui nunc sunt. Secundùm autem dilectionem cognoscitur semper, per eum per quem constituit omnia. Est autem hic Verbum eius Dominus noster Iesus Christus, qui in nouissimis temporibus homo, in hominibus factus est, vt finem coniungeret principio, id est hominem Deo. Et propterea prophetæ ab eodem Verbo propheticū accipientes charisma, prædicauerūt eius secundùm carnem aduentum, per quē commixtio & cōmunio Dei & hominis secūdùm placitū patris facta est, ab initio prenunciante Verbo Dei, quoniā videbitur Deus ab hominibus, & conuersabitur cum eis super terrā [5] & cū loqueretur] & adfuturus esset, suo [plasmati,] saluās illud, & [perceptibilis] ab eo, & liberās nos de manibus omnium odientium nos, [hoc est ab vniuerso] transgressionis spiritu, & faciens nos seruire sibi in sanctitate & iustitia omnes dies nostros, vti cōplexus homo Spiritum Dei, in gloriam cedat patris. Hęc propheticè significabant prophetæ, sed nō quemadmodum quidam dicunt, inuisibili patre omnium existēte, alterum esse eum, qui à Prophetis videretur. Hoc autem dicūt, qui in totum quid sit prophetia nesciunt. [6] Nam prophetia est prædicatio futurorum, id est, eorum quæ pòst erunt, præsignificatio. Præsignificabant

Left margin: Genes. 1. & 2. — Angeli nō creauerunt nos. — Genes. 1. — Pastoris de vno Deo & Domino sententia. — Malac. 2. — Ephes. 4. — Matth. 11. — Apoc. 3. — Io. 1. — 1. Pet. 2. — Filius Dei coeternus patri. — Philip. 2. — Collo. 1. — Prou. 3. — Prou. 8. — Christi aduentū prædixerunt prophetæ. — Prophetia quid sit.

Right margin: * potuerant. — * prædifinierat. — * Malachiel. — * aperiet & nemo claudet. — * subtus terram. — * carnē. — * eum. — * seculā. — * Lætabar. — * iocundabatur. — * aptauit.

cabant enim prophetæ quoniam videbitur Deus ab hominibus: quemadmodũ & Dominus ait, Beati mundo corde, quoniã ipsi Deũ videbunt. Sed secundùm magnitudinẽ quidem eius, & mirabilem gloriã, nemo videbit Deum, & viuet. Incapabilis enim pater: secundùm autem dilectionem & humanitatẽ, & quòd omnia possit, etiam hoc concedit iis qui se diligunt, id est, videre Deũ, quod & prophetabant prophetæ. Quoniã quæ impossibilia [apud homines,] possibilia apud Deũ. Homo etenim à se non* videt Deũ. Ille autem volẽs * videtur ab hominibus à quibus vult, [& quãdo vult,] & quemadmodum vult. Potens est enim in omnibus Deus, visus quidem tunc per Spiritum prophetię, visus est autẽ & per filium adoptiuè, videbitur autem & in regno cœlorum paternaliter, spiritu quidẽ præparãte hominẽ in * filium Dei, filio autem adducente ad patrẽ, patre autem incorruptelã donãte in æternã vitã, quæ vnicuique euenit ex eo quòd videat Deũ.[7] Quemadmodũ enim videntes lumen intra lumen sunt, & claritatem eius [percipiunt,] sic & qui vident Deũ, intra Deum sunt, percipientes eius claritatẽ. Viuificat autem eos claritas: percipiunt ergo vitam qui vident Deum: & propter hoc incapabilis, [& incomprehẽsibilis] visibilem se & comprehensibilem, & capacẽ hominibus præstat, vt viuificet percipientes & videntes se. Quemadmodũ enim magnitudo eius inuestigabilis est, sic & benignitas ei⁹ inenarrabilis, per quã vitam præstat iis qui vident eum. Quoniã viuere sine vita impossibile est: subsistẽtia vitæ autẽ, de [Dei] participatione euenit: participatio autẽ Dei, est videre Deũ, & frui benignitate eius. Homines igitur videbunt Deũ, & viuent per visionẽ, immortales facti & pertingẽtes vsque in Deũ. Quod, sicut prædixi, per prophetas figuraliter manifestabatur, quoniã videbitur Deus ab hominibus qui portãt spiritum eius, & semper aduentũ Christi sustinẽt. Quemadmodũ & in Deuter. Moyses ait, In die ista videbimus, quoniã loquetur Deus ad hominem, & viuet. Quidã enim eorũ videbãt Spiritum propheticũ, & operationes eius in omnia genera charismatũ * effusa: alij verò aduentũ Domini, & eam quæ est ab initio administrationẽ,[8] per quẽ [fecit] voluntatẽ patris quæ est in cœlis, & quæ est in terris: alij verò & glorias paternas temporibus aptas, & ipsis qui videbant, & qui tunc audiebãt, & * omnibus qui deinceps audituri erãt. Sic igitur manifestabatur Deus: per omnia enim hęc Deus pater ostenditur, Spiritu quidẽ operante, Filio verò administrãte, Patre verò comprobante, homine verò consummante ad salutẽ. Quemadmodũ & per Prophetã Osee, ait, Ego (inquit) visiones multiplicaui, & in manibus Prophetarum assimulatus sum. Apostolus autẽ idipsum exposuit dicẽs; Diuisiones autem charismatũ sunt, idem autem Spiritus: & diuisiones ministeriorũ sunt, idem autẽ* Dominus: & diuisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus. Vnicuique autẽ datur manifestatio Spiritus ad vtilitatẽ. Sed quoniã qui omnia in omnibus operatur, Deus est, qualis est & quantus est, inuisibilis & inenarrabilis est omnibus, quę ab eo facta sunt, incognitus autem nequaquã: omnia enim per Verbũ eius discunt, qui est vnus Deus pater qui continet omnia, & omnibus esse præstat, quemadmodũ in Euãgelio scriptum est, Deũ nemo vidit vnquã, nisi vnigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Enarrat ergo filius ab initio patris, quippe qui ab initio est cũ patre, qui & visiones propheticas, & diuisiones charismatũ, & ministeria sua, & patris glorificationẽ cõsequenter & cõpositè ostenderit humano generi apto tempore ad vtilitatẽ. Vbi est enim cõsequentia, illic & cõstantia: & vbi est cõstantia, illic & pro tempore: & vbi pro tempore, illic & vtilitas, & propterea[9] Verbũ dispensator] paternæ gratiæ factus est ad vtilitatem hominũ, propter quos fecit tãtas dispositiones, hominibus quidem ostendens Deũ, * Deũ autem exhibens hominem, & inuisibilitatem quidem patris custodiens, ne quando homo fieret cõtemptor Dei, & vt semper haberet ad quod proficeret. Visibilem autẽ rursus hominibus per multas dispositiones ostendens Deũ, ne in totũ deficiens [à Deo] homo, cessaret esse. Gloria enim Dei viuens homo, vita autem hominis visio Dei. Si enim quæ est per cõditionem ostensio Dei vitã præstat * hominibus in terra viuentibus, multo magis ea quæ est per Verbũ manifestatio patris, vitã præstat his qui vident Deũ. Quoniã ergo Spiritus Dei per prophetas futura significauit, præformãs nos, & præaptãs ad id vt subditi Deo simus: futurũ autẽ erat, vt homo per sancti Spiritus beneplacitũ videret, necessariò oportebat eos, per quos futura prędicabantur, videre Deũ, quem ipsi hominibus videndũ intimabant: vti nõ solùm dicatur prophetice Deus, & Dei filius, & filius, & pater, sed vt videatur omnibus mẽbris sanctificatis

Marginalia: *videbit. *videbitur. — *filio. — *effusas. — *hominibus. — *Deus. — *Deo. — *omnibus. — Matth. 5. — Exod. 33. — Matth. 19. — Deus videtur à quib⁹, quando, & quomodo vult. — Osee. 12. — 1. Cor. 12. — Deus inuisibilis est, nõ tamen incognitus. — Ioan. 1. — Deus per multas dispositiones se visibilem præbuit.

& edoctis eā quæ sunt Dei, vt præformaretur & præmeditaretur homo applicari in eam
gloriā quæ pòst reuelabitur his qui diligunt Deū.[10] Nō enim * solùm sermone propheta- *solo.
Prophetiæ varij modi. bāt prophetæ, sed & visione, & conuersatione, & actibus quos faciebāt, secūdùm id quod
suggerebat Spiritus: secundùm hanc igitur rationē inuisibilē videbāt Deū. Quemadmo-
Isa. 6. dū & Esaias ait, Regem Dominū sabaoth vidi oculis meis: significans * quoniā videbit o- *quomodo videbat.
culis Deū homo, & vocem eius audiet. Secundùm hāc igitur rationē, & filiū Dei hominē
videbāt conuersatū cum hominibus, id quod futurū erat prophetātes, eum qui nondum
aderat, adesse dicentes, & impassibilem passibilem annūtiantes, & eum qui tunc in cœlis,
in limū mortis descēdisse, dicentes.[11] Et reliquas autē eius recapitulationis dispositiones,
quasdā quidem per visiones videbant, quasdā per Verbū annuntiabant, quasdam verò per
operationem typicè significabāt, quæ quidem videnda erāt, videntes, quæ verò audienda
erāt, sermone præconātes, quæ verò agenda erant, operatione perficientes, vniuersa verò
Exod. 24. propheticè annuntiātes. Propterea & Moyses transgressori quidem Legis populo igneum
Deū esse dicebat, igneū à Deo diem superduci [eis] minitās. His verò qui erga * Dominū *Deum.
timorē habebāt, Dominus Deus, dicebat, misericors, pius, & magnanimus, & magnæ mi-
Deut. 4. serationis, & verax, & iustitiā seruans & misericordiā in milia, auferēs iniustitias, & nequi-
Exod 34. tias, & peccata.[12] Et Verbū quidem loquebatur Moysi apparens in cōspectu quemadmo-
Num. 12. dū si quis loquatur ad amicum suū: Moyses verò cupiuit manifestè videre eum qui secum
Exod. 33. loquebatur, & dictum est ei, Sta in loco alto petræ, &* manū meā cōtegam super te. Quā- *manu mea.
do verò trāsierit * claritas mea, tūc videbis quæ sunt posteriora mea, facies autem mea nō *gloria.
Ibid. 20. videbitur tibi: nō enim videt homo faciem meā, & viuet: vtraque significans, quoniam &
Moses cur missus fuit impossibile est homini videre Deū, & quoniā per sapientiā Dei in nouissimis *temporibus *diebus.
ad foramen videbit Deū homo, in altitudine petræ, hoc est, in eo qui est secūdùm hominem eius * ad- *aduētu.
petræ. uentus:[13] & propter hoc facie ad faciē cōfabulatus est cum eo in altitudine mōtis, assistēte
Matth. 17. etiā Helia, quemadmodū Euāgeliū retulit, restituens in fine pristinā repromissionē.[14] Nō
igitur manifestè * ipsi faciē Dei videbāt prophetæ, sed dispositiones & mysteria [per] quæ *ipsam.
3. Reg. 19. inciperet homo videre Deū. Quemadmodū & Heliæ dicebatur, Exies cras, & stabis in cō
spectu Domini, & ecce, Dominus transiet, & ecce Spiritus magnus, & fortis qui dissoluet
montes, & cōteret petras in cōspectu Domini & nō in spiritu Dominus: & post spiritum
terræmotus, & nō in terræmotu Dominus: & post terræmotū ignis, & non in igne Domi-
nus: & post ignem vox auræ tenuis.* Per hæc enim & per prophetas valde indignās, pro- *post.
pter transgressionē populi & propter interfectionē prophetarū,* docebātur mitius agere, *edocebatur.
ac secūdùm hominem aduentus Domini significabatur futurus, post illā Legem quę data
Isa. 42. est per Moysem, mitis & trāquillus, in quo nec calamū quassatū cōfregit, nec linū fumigās
Heliæ apparitio facta, quid designabat. extinxit. Ostendebatur autem & regni eius mitis & pacifica requietio. Post enim spiritum
qui conterit montes, & post terræmotum, & post ignem, tranquilla & pacifica regni e-
ius aduenient tempora, in quibus cum omni tranquillitate Spiritus Dei viuificat, & au-
get hominē. Manifestius autē adhuc [&] per Ezechielē factū est, quoniā ex parte dispositiones Dei, sed nō ipsum videbāt[15] prophetæ propriè] Deū: Hic enim Dei cùm vidisset vi
Ezech. 1. sionē, & Cherubim & rotas eorū, & vniuersę progressionis eius mysterium cùm retulisset,
[16] & similitudinē throni cùm vidisset super eos, & super thronū] similitudinē quasi * figurā *figuræ.
hominis, & illa quidē quæ erāt super lumbos eius quasi figurā electri, quæ autē deorsum,
quasi visionē ignis, & reliquā vniuersam thronorū visionē manifestās, ne quis putaret for-
tè cū in his propriè vidisse Deū, intulit, hæc visio similitudinis gloriæ Domini. Igitur si ne-
Deum à nemine visum, filius manifestauit. que Moyses vidit Deū, nec Helias, nec Ezechiel, qui multa de cœlestibus viderūt, quæ au-
tē ab his videbātur, erāt similitudines claritatis Domini, & prophetiæ futurorū, manifestū
est quoniā pater quidē inuisibilis, de quo & Dominus dixit, Deū nemo vidit vnquā. Ver-
bū autē eius, quemadmodū volebat ipse, & ad vtilitatē videntiū claritatem mōstrabat pa-
tris, & dispositiones exponebat. Quemadmodū & Dominus dixit, Vnigenitus Deus qui
Ioan. 1. est in sinu patris, ipse enarrauit. Et ipse autē interpretatur patris Verbum, vtpote diues &
Filius Dei diuersis nodis se visendum præbuit. multus existens, nō in vna figura, nec in vno charactere videbatur vidētibus eum, sed se-
cundùm dispensationū eius causas siue efficaciā, sicut in Daniele scriptū est,[17] Aliquando
enim cum his qui erāt circa Ananiā, Azariā, Misaelē videbatur, assistēs eis in fornace ignis,
Danie. 3. & in camino, & liberans eos de igne. Et visio (inquit) quarti similis filio Dei.[18] Aliquando
autem

autem lapis à mōte abscissus sine manibus,& percutiēs temporalia regna,& ventilās ea,& ipse replens vniuersam terrā. Rursum hic idē * videbitur quasi filius hominis in nubibus cœli veniens,& appropinquans ad veterem dierum,& sumens ab eo vniuersam potestatē & gloriā,& regnum. Et potestas (inquit) eius potestas æterna,& regnum eius nō interibit.

*videtur.

Danie.7.

[19] Sed & Ioannes Domini discipulus in Apocalypsi, sacerdotalē & gloriosum regni eius videns aduentū, Conuersus sum (inquit) videre vocem quę loquebatur mecum,& cōuersus vidi septem candelabra aurea, & inter cādelabra similem filio hominis indutum podere, & accinctum ad mammas zonam auream. Caput autem eius & capilli [albi] quemadmodū lana alba, quomodo nix,& oculi eius vt flamma ignis,& pedes eius similes chalcolibano, quemadmodū in camino succensus est. [Et vox] eius quasi vox aquarū, & habet stellas septē in manu dextera sua,& de ore eius rhomphęa ex vtraque parte acuta exiebat,& facies eius quemadmodū sol fulgēs in virtute sua. In his enim aliquid à patre clarum eius significat, vt caput: aliquid verò sacerdotale, vt * poderem: & propter hoc Moyses secundùm [hunc] typum vestiuit pontificem: aliquid verò ad finem, quemadmodū chalcolibanum in camino succensum, quod est fortitudo fidei,& perseuerabile orationum, propter aduenies in fine temporum succensionis incendium. Ioanne verò non sustinente visionem, Et cecidi enim (inquit) ad pedes eius quasi mortuus, (vt fieret quod scriptū est, Nemo videt Deum,& viuet) & viuificans eum Verbū & admonens quoniā ipse est in cuius pectore recumbebat ad cœnam, interrogans quis esset qui inciperet eum tradere. Et dicebat, Ego sum primus & nouissimus,& qui viuo,& fui mortuus, & ecce viuo in secula seculorū,& habeo claues mortis & inferorum. Et post hæc in secūda visione eundem Dominum videns, Vidi enim (inquit) in medio throni & quatuor animaliū, & in medio presbyterorū agnum stantē quasi occisum, habentē cornua septem,& oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei, dimissi in vniuersam terrā. Et rursum de eodem ipso agno, ait, Et ecce equus albus,& qui sedebat super eū vocabatur fidelis & verus,& per iustitiā iudicat & pugnat,& oculi eius sicut flamma ignis,& in capite eius diademata multa, habēs nomē scriptū, quod nemo scit nisi ipse:& circumamictus vestimentum aspersum sanguine,& vocatur nomen eius Verbum Dei,& exercitus cœli sequebatur eum in equis albis, vestiti byssinum album mundum, & de ore eius procedit rhomphæa acuta, vt in ea percutiat gētes, & ipse * pascet eos in virga ferrea,& ipse calcat lacum vini furoris iræ Dei omnipotentis, & habet super vestitum,& super femur suū nomen scriptum, REX REGVM, ET DOMINVS *DOMINANTIVM. Sic semper Verbum Dei velut lineamēta rerum futurarum * habet,& velut species dispositionum patris hominibus ostendebat, docens nos quæ sunt Dei. Non solùm autem per visiones quæ videbantur,&[per] sermones qui præconabantur, sed & in operationibus visus est Prophetis, vt per eos præfiguraret,& prædemonstraret futura. Propter quod & Osee Propheta accepit vxorem fornicationis, per operationē prophetās, quoniā fornicando fornicabitur terra à Domino: hoc est, qui super terrā sunt homines,& de huiusmodi hominibus beneplacitū habebit Deus assumere Ecclesiam sanctificandam cōmunicatione Filij eius, sicut & illa sanctificata est cōmunicatione Prophetæ. Et propter hoc Paulus sanctificatam ait infidelem mulierē in viro fideli. Adhuc etiam filios suos nominauit propheta, Non misericordiam consecuta, & non populus: vt, quemadmodū Apostolus ait, Fiat qui nō populus, populus:&[ea quæ nō est] misericordiā consecuta, misericordiā cōsecuta:& in loco eliberata, in quo [vocabatur] non populus, ibi vocabuntur filij Dei viui. Id quod à Propheta typicè per operationē factū est, ostēdit Apostolus verè factum in Ecclesia * & Christo.

Ibid.
Apocalipsis est Ioā. Apostoli.
Apoc.1.
*podere.
Ioan.3.
Apoc.1.
Ioan.12.
Apoc.5.
*pascit.
* Dominorum.
*ab eo.
Nuptiæ Osee quid significarūt.
Osee 2.
1.Cor.7.
Rom.9.
*à.

[20] Sic autem & Moyses Æthiopissam accipiebat vxorem, quam ipse Israelitidem fecit, præsignificans quoniam oleaster inseritur in oliuam,& participans pinguedinis eius [erit.] Quoniam enim his qui secūdùm carnem natus est Christus, à populo quidem habebat inquiri vt occideretur, liberari verò in Ægypto, id est in gentibus,& sanctificare eos qui ibi essent infantes, vnde & Ecclesiā * sibi perfecit. Ægyptus enim ab initio gentilis, quemadmodum * Æthiopissa: propter hoc per nuptias Moysi, nuptiæ verbi ostendebantur,& per Æthiopissam cōiugem, ea quæ ex gentibus est Ecclesia manifestabatur, cui qui detrahunt,& incusant & derident eam, nō erunt mūdi. Leprosi enim erunt & abiicientur à iustorū castris. Sic autem & Raab fornicaria semetipsam quidē cōdemnans, quoniā esset gentilis omniū peccatorū rea, [21] suscepit autem

Mosis item.
Num.12.
*ibi.
* & Aethiopia.
Iosu.6.
Heb 11.
Raab cuius rei typus.

speculatores, qui speculabãtur vniuersam terram, & apud se abscondit Patrem scilicet & Filium * & Spiritum sanctum. Et cùm vniuersa ciuitas in qua habitabat, concidisset in ruinã, canentibus septem tubicinis, in vltimis Raab fornicaria cõseruata est, cum vniuersa domo sua, fide signi coccini: sicut & Dominus dicebat his, qui aduentum eius non excipiebant, Pharisæi scilicet: & coccini signum nullificant, quod erat * pascha, redemptio & exodus populi ex Ægypto, dicẽs, Publicani & meretrices præcedẽt vos in regno cœlorũ. *cũ Spiritu sancto. *pascha.

ANNOTATIONES.

1. Ad quos & loquitur dicens, faciamus] *Hunc locum post Irenæum sic intelligendum censuerunt Tertullianus lib. de Trinitate; Athanasius epist. de Synodis; lib. 1. de Vnita Deitate Trinitatis; Serm. 4. contra Arrianos; Hilarius lib. 4. de Trinitate; Basilius ho. 9. In Hexæmeron; Gregor. Nyssenus orat. In ea verba:* faciamus hominẽ, *&c. Cyrillus Hiero. Cate. 10. Cyrillus Alex. lib. 2. cap. 2. In Ioan. lib. 4. dialog. de Trinitate; lib. 1. 4. & 8. contra Iulianum; Epiphanius hæresi 69. Ambrosius lib. 1. de Fide ca. 7. & li. 6. Hexa. ca. 7. Aug. lib. 12. de Trin. cap. 6. lib. contra sermonem Arrianorũ. Theod. Quæst. 19. In Genesim. Iudæos, Sabellianos, & Arrianos huic interpretationi contradicẽtes, rationibus, aliis scripturis iam conuictos horrẽdis anathematibus & diris omnibus prosequendos deserunt.*

2. Bene ergo pronuntiauit scriptura] *Hunc locum Irenæi transcripsit Eusebius lib. 5. hist. cap. 8. Ex quo germanam lectionem restituimus, duabus dictionibus adiectis* pronunciauit, *& quæ. Magdeburgenses etsi sexdecim viros Lynceos planè & Argos iactitãt suis rhapsodiis diu noctúque incũbere, hîc tamen fœdissimo mendacio lapsi sunt, scribentes hoc ipsum Irenæi iudicium de Pastoris scripto, quod Eusebius recitat, non reperiri in iis, quæ hodie exstant Irenæi operibus. Hanc porrò sententiam Origenes Irenæũ imitatus ex Pastoris libro, in cap. 3. libri primi Periarchωn inseruit, eandem Arrianos adamasse, & citasse, refert Athanasius Episto. Quod Nicena Synodus, &c. Cæterum quanti hinc æstimanda sint Hermetis seu Pastoris scripta; pronuntiabit Ecclesia: grauissimorum ego authorũ diuersa proponã iudicia. Hermam siue Hermetem eum esse, quem in fine Epistolæ ad Ro. salutat Paulus, quosdam æstimasse scribit Eusebius lib. 3. cap. 3. historiæ. Pij Papæ, qui anno 20. Antonini Imp. martyriũ perpessus est, fratrem eũ vocat Damasus: Platina non fratrẽ, sed familiarem fuisse magna intercedẽte inter eos consuetudine, scribit. Hunc idem Pius pontifex & martyr appellat Doctorem fidei & scripturarum, qui sua ætate effulserit, cuique Angelus Domini in habitu Pastoris apparuerit. Irenæum huius scriptum nouisse & probasse eò indicat Eusebius, quòd præcedenti ab illo sumpta sententia vtitur ad hæresim reuincẽdam, fideique præcipuum dogma confirmãdum. Angelum Pastoris habitu ei colloquutum, citatis verbis eius semel & iterum lib. 1. & 2. Stromatωn; semel lib. 4. bis quoque lib. 6. docet Clemẽs alex. Quosdam orantium ritus ex Hermæ scriptis disputat & probat Tertullianus. Ad librorũ ipsius lectionem hortatur Origenes hom. 13. In Ezech. Athanasius libro de incarnatione Verbi, sententiæ supra scriptæ partẽ adducẽs, vtilissimum appellat Pastoris librum. Ruffinus in expositione Symboli, illum adscribit libris, quos maiores Ecclesiasticos vocarunt. Hieronymus inter primos Ecclesiasticos scriptores eũ enumerans, librum illius publicè apud quasdam Grætiæ Ecclesias prælegi, testatur: eúmque re vera vtilem censet, & multos veterum ex eodem testimonia vsurpasse cognoscit. Sedulius in cap. 16. ad Ro. scripturã belli Pastoris valde sibi vtilem & diuinitus inspiratam videri, scriptũ reliquit. Hæc obseruare libuit in Magdeb. qui præcipuè hunc authorem friuolis & ieiunis coniectionibus innixi, miseris modis exceptũ lacerant & damnãt.* Lib. de Orat. In Catalogo.

3. Quoniam autem & Sapientia] *Spiritus sancti diuinitatem & coeternitatem cum patre & filio, hîc videre est: eáque ratione Magdeburgenses oppositum illi adscribere per sycophantiam non debuerunt.*

4. Nec veterum] *Vetus co. pro. his duabus voculis habebat* qui quieuerunt: *vtrumque legi potest.*

5. Et cum loqueretur] *Hoc loco quædam deleuimus, alia adiecimus vet. cod. author. Nã excusi legebant* & colloqueretur, & adfuturus esset. i. ab vniuerso suo plasmate saluãs illud, & parcibilis ab eo, &c.

6. Nam prophetia] *Parem huic descriptionem habet Basilius,* Propheta est, qui per Spiritussancti reuelationẽ, quod futurum est prænunciat. *Et Procopius Gaza in 1. cap. Isaiæ, prout latinum factum mihi ostendit eius interpres Ioannes Curterius,* Propheta est, qui res futuras, vel præsentes occultas prædicit. In 4. cap. Isa.

7. Quemadmodũ enim videntes lumen] *Sẽtentiã hanc, vsque ad id,* & propter hoc incapabilis, visibilẽ se, &c. *transcripsit nominatim ex Irenæo. Melissa. pa. 2. in ea autẽ* percipiunt *pro* recipiũt *substituimus.*

8. Per quem fecit] *Sic vetus codex: excusi* per quem perfecti.

9. Verbum dispensator] *Expunximus* dispensatum *veteris cod. authoritate.*

10. Non enim solo sermone] *Elegans est Augustini ea de re sententia hæc,* Patrum illorum non tãtum lingua, verũetiam vita, prophetica fuit, *lib. 4. contra Fau. ca. 2. & li. 22. c. 23. Tertuliani etiã,* sicut vocibus, ita & rebus prophetatum est, *li. de resur. car.*

11. Et reliquas autem eius] *Tria hæc genera visionum, quibus Prophetis Deus seipsum, suáque iudicia manifesta fecit copiosè persequitur Augustinus, lib. contra Adimantum cap. 28.*

12. Et Verbum quidem loquebatur Moysi] *Constans est hæc omnium ferè antiquorum sententia, vt sæpe adnotauimus. Hunc locum illustrabunt clarissima isthæc B. Clementis verba,* Hunc filium Dei incarnãdum, olim aparentem vidit Iacob vti hominem, & dixit, Vidi Dominum facie ad faciem: hunc Abraham hospitio recepit, hũc Moses in rubo vidit, hũc Iesus Naue dux exercitus Domini armatum, pugnantem: hunc Daniel, filium hominis venienté ad patrẽ, &c. *Vide & Cyr. hier. Cat. 10. & 11.* Lib. 5. Const. c. 21.

13. Et propter hoc facie ad faciẽ] *Eadem sic quoque exprimit Tertullianus lib. 4. contra Marc.* Cùm desiderasset conspectum Domini Moses, dicens, Si inueni gratiam corã te, manifesta te mihi, vt cognoscenter videam te: eum conspectũ desiderãs in quo hominẽ esset acturus, quod Propheta sciebat, &c. In nouissimo, inquit Dominus, videbis posteriora mea, non lumbos nec suras, sed quam

desiderauerat

desiderauerat gloriam in posterioribus temporibus reuelandam, in qua facie ad faciem visibilem se ei repromiserat, &c. *Eadem continet libro contra Praxeam. Item Cyril. Hierosol. Catech.* 10.

14. Non igitur manifestè] *Hæc desumpta videntur ex Dionys. Areopag. lib. de cœlest. hierar. cap. 4. & epi. 2. ad Caium monachum.*

15. Prophetæ propriè] *Ita vetus cod. excusi* priores.

16. Et similitudinem] *Decem has voces ex vet. cod. restituimus.*

17. Aliquando enim] *Tertul.* Hic erat visus Babylonio regi in fornace cū martyribus suis quartus, tanquam filius hominis, &c. *Lib. cōtra Marc. & lib. contra Praxeam. Consentiunt Hierony. & Theodoret. comment. in 3. Daniel.*

18. Lapis à monte] *Per montem, vel Hebræorū genus, vel beatam Mariam Virginem: per lapidē verò Christum, superueniente solius Spiritussancti virtute, ex ea cōceptum & natum, cum Irenæo intelligendum arbitratur Iustin. in dialog. Tertul. lib. 3. cōtra Marcio. Aug. concion. ad Catechum. cap. 12.*

19. Sed & Ioannes] *Sacram Apocalypsin disertè Ioanni Apostolo & Euangelistæ adscribit: verùm de hoc infrà copiosius dicetur.*

20. Sic autem & Moyses] *Theodoreto quæst. 4. in Exo. Hieronymo in* 1. *cap. Soph. & Augustino serm. 86. placet quoque hæc intelligentia.*

21. Suscepit autem speculatores] *Vet. cod. adiicit,* tres speculatores, *quod comparationi de tribus diuinis hypostasibus concinnè quadraret, si bibliorum contextus, duos, non tres fuisse repeteret. Cæterùm non multum discedit ab hac Irenæi allegoria, Iustinus Martyr in dialogo.*

QVEMADMODVM IN ABRAHAM PRÆFIGVrabatur fides nostra, & quæ est expositio eorum quæ facta sunt à Patribus.

CAPVT XXXVIII.

QVoniam autem & in Abraham præfigurabatur fides nostra, & quoniam Patriarcha nostræ fidei, [&] velut Propheta fuit, plenissimè Apostolus docuit in [ea] epistola [quæ est] ad Galatas, dicēs; Qui ergo tribuit vobis Spiritum, & operatur virtutes in vobis, ex operibus Legis, an ex auditu fidei? Sicut Abraham credidit Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Cognoscite itaque quoniā qui sunt ex fide, hi filij sunt Abrahæ.* Præuidens autem Scriptura quoniam ex fide iustificat Gentes Deus, prænuntiauit Abrahæ quoniam benedicentur in eo omnes Gentes. Itaque qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham. Ob quæ non solùm Prophetam eum dixit fidei, sed & patrem eorum qui ex Gentibus credunt in Christum Iesum, eo quòd vna & eadem illius, & nostra sit fides, illo quidem credēte futuris quasi iam factis propter repromissionem Dei: nobis quoque similiter per fidem speculantibus eam quæ est in regno hæreditatem, propter repromissionem Dei. Et ea autem quæ circa Isaac non sine significatione sunt. In ea enim epistola quæ est ad Romanos, ait Apostolus; Sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri, à Verbo responsum accepit, vt secundùm electionem propositum Dei permaneat, non ex operibus, sed ex vocante, dictum est ei; Duo populi in vtero tuo, & duæ Gentes in ventre tuo, & populus populum superabit, & maior seruiet minori. Ex quibus manifestum est, non solùm prophetationes Patriarcharum, [1] sed * & partum Rebeccæ prophetiam fuisse duorum populorum, & vnum quidem esse maiorem, alterum verò minorem, & alterum quidem sub seruitio, alterum autem liberū. Vnius autem & eiusdem patris, vnus & idem Deus noster & illorum: qui est absconsorū cognitor, qui scit omnia antequàm fiant, & propter hoc [dixit:] Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Siquis autem & actus qui sunt Iacob addiscat, inueniet eos non inanes, sed plenos dispositionum: & in primis in natiuitate eius, [2] quemadmodum apprǽhendit calcaneum fratris, & Iacob vocatus est, i. supplantator, tenens, * sed qui non tenetur, ligans pedes, sed qui non ligatur, luctans & vincens, tenens in manu calcaneum aduersarij, i. victoriam. Ad hoc enim nascebatur Dominus, cuius typū generationis* monstrabat, de quo & Ioannes in Apocalypsi ait; Et exiuit vincens, vt vinceret. Deinde autem primogenita accipiens, quando vituperauit ea frater eius: quemadmodum & iunior populus eum primogenitū Christū accepit, cùm eum repulit populus ætate prouectior, dicens; Non habemus regē, nisi Cæsarē. In Christo autē vniuersa benedictio, & propter hoc benedictiones prioris populi à patre subripuit posterior populus, quemadmodum Iacob abstulit benedictionē huius Esau. Ob quā causam fratris patiebatur insidias, & persecutiones frater suus, sicut & Ecclesia hoc idem à Iudæis [patitur.] Peregrè nascebātur XII. tribus genus Israël, quoniā & Christus peregrè incipiebat[3] duodecastylū] firmamentū Ecclesiæ generare. Va-

Marginalia (left): *prouidens. — *etiam partus. — *&. — *præstabat.

Marginalia (right): Abraham pater Gentium fidelium. Gal. 3. — Rom. 9. — Rebecca partus typicus. — Idem est Deus Iudæorum & Gentium. Genes. 25. — Apoc. 6. — Iacob typus Christi et eius Ecclesia fuit.

riæ oues quæ fiebãt hinc Iacob merces: & Christi merces [quia] ex variis & differentibus Gentibus in vnam cohortem fidei conuenientes fiunt homines, quemadmodum pater
Psalm. 2. promisit ei; Postula, dicens, à me, & dabo tibi Gentes hęreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Et quoniam multitudines filiorum Domini Prophetæ fiebant Iacob, necessitas omnis fuit [4] ex duabus sororibus eum filios facere. Quemadmodum Christus ex duabus Legibus vnius, & eiusdem patris. Similiter autem, & ex ancillis, significans quoniam secundùm carnem ex liberis, & ex seruis Christus statuet filios Dei, similiter omnibus dans munus spiritus viuificantis nos. Omnia autem ille faciebat propter illam iuniorem, bonos oculos habentem Rachel: [5] quæ præfigurabat Ecclesiam, propter quam sustinuit Christus: qui tunc quidem [per] Patriarchas suos, & Prophetas præfigurans & prænuntians futura, præexercens suam partem dispositionibus Dei, & assuescens hæreditatem suam obedire Deo, & peregrinari in seculo, & sequi verbum eius, & * præfigurare futura. Nihil enim vacuum, neque sine signo apud eum. *præsignificare

ANNOTATIONES.

1. Sed & partum Rebeccæ] *Huic interpretationi subscribunt Iustin. in dialogo. Tertul. initio libri contra Iudæos. Origen. hom. 11. in Genes. Ambr. in cap. 9. ad Ro. Aug. Serm. 68. de tẽp. Prosper Aquit. li. 1. de prom. c. 20.*

2. Quemadmodum apprehendit calcaneum] *Eucherius Lugdunensis, Rupertus, Glosa interl.* Maioris plantã tenuit, quia mysticè maior minorẽ su peraturus erat. Plãta enim Esau, nouissimũ præsignabat Israëlitici populi tẽpus, in quo Dominus noster aduenire dignat' est, vt eis cõferret salutẽ, &c.

3. Duodecastylum] *Sic legendum docet vet. cod. i. duodecim columnarum, quarum nomine duodecim Apostolos intelligit adumbratos per duodecim Patriarchas: qui vt Iudæorum, sic isti Christianorum propagines fuêre. Iustinus addit, eosdem significatos fuisse per duodecim tintinabula depẽdentia è stola Pontificis. Tertul. per duodecim fontes in Elim, duodecim gẽmas in tunica sacerdotis, duodecim lapides in Iordane electos, & in Arca testamenti conditos, lib. 4. cont. Mar. Deleuimus* decastylũ, *& paulò ante* patitur *pro* patiebatur *auth. ve. co. repositumus.*

4. Ex duabus sororibus] *Hoc pro ingenti crimine, quod tamen diligẽter diluit, Manichæos beato Patriarchæ obiecisse tradit August. qui & allegoricῶs totam historiam eleganter explicat, lib. 22. contra Faust. Manic. à cap. 52. vsque ad 60. itemq; Serm. 80. de Tempore.*

5. Quæ præfigurabat] *Sic Iust. in dial. scribit:* Duę vxores Iacob, duos populos adumbrabant, Læa Synagogam, Rachel Ecclesiam. Læx debiles erãt oculi, sic Iudæi animæ oculos hebetes habent: Rachel furata est deos Laban, Ecclesiæ Christianæ etiam perierunt dij fabrefacti, &c.

QVARE LAVIT PEDES DISCIPVLORVM SVOrum, & quare discũbentibus, & quòd ipse similiter ante omnes Deus ostenditur.

CAPVT XXXIX.

Esaia 4. Ioan. 13. *Ablutio pedum quid designabat.* IN nouissimis autem tẽporibus, cùm venit plenitudo tẽporis libertatis, ipsum Verbũ per seipsum sordes abluit filiorum Siõ, [1] manibus suis lauans pedes discipulorum. Hic est enim finis humani generis [2] hæredificãtis] Deum, vti quẽadmodum in initio per primos, omnes in seruitutẽ redacti sumus debito mortis, sic in vltimo per nouissima omnes, qui ab initio discipuli, emũdati, & abluti quæ sunt mortis, in vitã veniant Dei. Qui enim pedes lauit discipulorũ, totum sanctificauit corpus
Matth. 26. & [in] emundationem adduxit. Quapropter & recũbentibus eis ministrabat escã, significans eos, qui in terra recũbebant, quibus venit ministrare vitam. Sicut Hieremias ait; Recõmemoratus est Dominus sanctus Israël mortuorum suorũ, qui prædormierunt in terra
Lucæ 22. Marc. 14. Matth. 26. defossionis, & descendit ad eos, vti euangelizaret eis salutare suũ, ad saluandum eos. Propter hoc autem, & discipulorum oculi erant grauati veniente Christo ad passionẽ, & inueniens eos dormientes [Dominus,] primò quidem dimisit, significans patientiam Dei in dormitione hominũ. Secundò verò, veniẽs excitauit eos, & erexit, significãs quoniã passio eius expergefactio est dormientiũ discipulorũ, propter quos & descendit in inferiora terræ, id quod erat inoperatũ cõditionis visurus oculis, de quibus & dicebat discipulis; Mul-
Matth. 13. ti Prophetæ, & iusti cupierũt videre & audire, quæ vos videtis & auditis. [3] Nõ enim propter eos solos, qui tẽporibus Tiberij Cæsaris crediderunt ei, venit CHRISTVS, nec propter
Propter omnes venit Christus. eos solos, qui nunc sunt homines, prouidentiã fecit pater: sed propter omnes omnino homines, qui ab initio * secũdùm virtutẽ suã in sua generatione, & timuerunt & dilexerunt Deũ, & iustè & piè cõuersati sunt erga proximos, & cõcupierũt videre Christũ & audire vocẽ eius. Quapropter omnes huiusmodi in secundo aduẽtu, primò de somno excitabit, *propter
&

{*iustificauit.} & eriget tam eos quàm reliquos, qui iudicabuntur, & constituet in regnum suum. Quoniam quidem vnus Deus, qui Patriarchas quidem direxit in dispositiones suas,* iustificat autem Circuncisionem ex fide, & præputium per fidem. Quemadmodum enim in primis nos præfigurabamur, & prænuntiabamur, sic rursus in nobis illi deformantur, hoc est, in Ecclesia, & recipiunt mercedem pro his quæ laborauerunt. {Rom. 3.}

ANNOTATIONES.

1. Manibus suis lauans] *Vult eam pedum ablutionem, quam in cœna Christus peregit, significasse alteram eam, qua quotidiana peccatorum remissione animorũ nostrorum sordes abluuntur; quod ampliori oratione explicat Cyprianus, seu quiuis alius author Sermonis, de Ablutione pedum, cui subscribunt Cyrillus & Augustinus in Ioannem.*

2. Hæredificantis] *Expunximus* reædificantis, *author. vet. cod.*

3. Non enim propter eos solos] *Eleganter scribit Lactantius ideò crucis supplicium præ cæteris omnibus summum patrem elegisse, quo filium affici sineret, vt cunctis gentibus eius passio innotesceret. Nam qui patibulo suspenditur, & conspicuus est omnibus, & cæteris altior: quapropter Dominus noster in passione extendit manus suas, orbemq́ dimensus est; vt iam tunc ostenderet ab ortu solis vsque ad occasum, magnum populum ex omnibus linguis, & tribubus congregatum, sub alas suas esse venturum, signumq́ illud maximum atque sublime, frontibus suis suscepturum. lib. 4. cap. 26.*

QVOD AIT, NON VOS LABORASTIS: ALII laborauerunt, & vos in labores eorum introistis.

CAPVT XL.

PRopter hoc dicebat Dominus discipulis; Ecce dico vobis, Attollite oculos vestros, videte regiones, quoniam albæ sunt ad messem. Nam messor mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam: vti & qui seminat, & qui metit, simul* gaudeat. In hoc [enim] est sermo verus, quoniã alius est qui seminat, & alius qui metit. Et: Ego enim præmisi vos metere, quod vos non laborastis: alij laborauerunt, & vos in laborem eorum introistis. Qui ergo sunt qui laborauerunt, qui dispositionibus Dei [1] deseruierunt? Manifestum est quia Patriarchæ, & Prophetæ, qui etiam præfigurauerunt nostram fidem, & disseminauerunt in terra aduentum filij Dei, quis & qualis erit: vti qui posteriores erant futuri homines, habentes timorem Dei, facilè susciperent aduentum Christi, instructi à Prophetis. Et propter hoc Ioseph, cùm cognouisset quòd prægnans esset Maria, & [cogitaret] absconsè dimittere eam, Angelus in somnis dixit ad eum; Ne timeas assumere Mariam coniugem tuam, quod enim habet in ventre, ex Spiritu sancto est. Pariet autẽ filium, & vocabis nomen eius IESVM: ipse enim saluabit populum suum à peccatis eorum. Et adiecit suadens ei, Hoc autem totum factum est, vt adimpleretur quod dictum est à Domino, per Prophetam dicentem; Ecce, virgo in vtero accipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel, per sermones Prophetæ suadens ei, & excusans Mariam: hanc eandem esse ostendens, quæ ab Esaia esset* prænuntiata Virgo, [2] quæ generaret] Emmanuel. Quapropter sine dubitatione suasus Ioseph, & Mariam accepit, & in reliqua vniuersa educatione CHRISTI gaudens, obsequium præstitit, vsque in Ægyptum suscipiens profectionem, & inde regressum, & in Nazareth transmigrationem. Denique qui ignorabant Scripturas, & repromissionem Dei, & dispositionem Christi, patrem eum* putabant pueri. Propter hoc autem, & ipse Dominus in Capharnaum Esaiæ Prophetias legebat: Spiritus Domini super me, quapropter vnxit me, euangelizare pauperibus misit me, curare contribulatos corde, præconare captiuis remissionem, & cæcis visionẽ. Semetipsum quoque ostendens prænuntiatum per* Prophetas, dicebat eis; Hodie impleta est Scriptura hæc in auribus vestris. Propter hoc Philippus, cùm inuenisset eunuchum reginæ Æthiopum legentem ea quæ scripta sunt; Quemadmodum ouis ad victimã ductus est, quemadmodum agnus in conspectu tondentis sine voce, sic non aperuit os suum. In humilitate iudicium eius ablatum est: & reliqua quæcunque de passione eius, & de carnali aduentu, & quemadmodum inhonoratus est à non credentibus ei, pertransiuit Propheta, facilè suasit ei credere eum esse Christum Iesum, qui sub Pontio Pilato crucifixus est,

{*gaudeãt.} {*pronunciata.} {*vocabãt} {*Prophetam.}

{Ioan. 4.} {Prophetæ præfigurarunt nostram fidem, & filij Dei aduentum prædicauerunt.} {Matth. 1.} {Isaiæ 7.} {Maria virgo ab Isaia prænuntiata est.} {Luc. 3.} {Isaiæ 61.} {Lucæ 4.} {Actor. 8.} {Isaiæ 53.} {Isa. 50.}

& paſſus eſt quæcunque prædixit Propheta, eúmque eſſe filium Dei, * qui æternam vitã hominibus dat. Et ſtatim vt baptizauit eũ, abſceſſit ab eo. Nihil enim aliud deerat ei qui à Prophetis fuerat præcatechizatus, non Deum patrem, non conuerſationis diſpoſitionem, ſed ſolùm aduẽtum ignorabat filij Dei, quem cùm breuiter cognouiſſet, agebat iter gaudens, [3] præco futurus in Æthiopia Chriſti aduentus. Quapropter non multùm laborauit circa eum Philippus, * qui erat in timore Dei præaptatus à Prophetis. Propter hoc autem & Apoſtoli oues colligentes, quæ perierant domus Iſraël, de Scripturis alloquentes eos, oſtendebant Ieſum crucifixum, hunc eſſe CHRISTVM filium Dei viui, & magnam multitudinem ſuadebant, quæ tamen * habebat timorem ad Deum, & vna die baptizati ſunt hominum tria millia, & quatuor, & quinque.

** quia.* ** quoniã.* *Actor. 2. Actor. 4.* ** habebãt.*

ANNOTATIONES.

1. Deſeruierunt] *Ita vet. cod. Alij* deſeruiunt, *deinde* cogitaret, *pro* cogitabat *ſubſtituimus vet. cod. authoritate.*

2. Quæ generaret] *Codices excuſi* generat.

3. Præco futurus] *Locum hunc tranſcribit Euſeb. libr. 2. hiſtoriæ, capite primo: quæ ad eius illuſtrationem pertinent, annotauimus, capit. 3. libri primi, & cap. 12. libri tertij.*

QVARE PAVLVS DICIT SE *plus quàm omnes laboraſſe.*

CAPVT XLI.

1. Cor. 15. Pauli labores maximi in conuertẽdis Gentibus. [1] PRopter hoc, & Paulus Gentium Apoſtolus cùm eſſet, Plus eis (inquit) omnibus laboraui. Illis enim facilis catechizatio fuit, videlicet cùm ex Scripturis haberent oſtenſiones, & qui Moyſem & Prophetas audiebãt, & facilè recipiebant primogenitum mortuorum, & principem vitæ Dei, eum qui per extenſionem manuum diſſoluebat Amalech, & viuificabat hominem de ſerpentis plaga, *Exod. 17. Num. 21.* per fidem quæ erat in eum. Gentes quidem primò catechizabat Apoſtolus, quemadmodum in eo libro, qui ante hunc eſt, oſtendimus, diſcedere ab idolorum ſuperſtitione, & vnum Deum colere, factorẽ cœli & terræ, & vniuerſæ conditionis fabricatorem. Eſſe autem huius filium Verbum eius, per quem conſtituit omnia, & hunc in * nouiſſimis temporibus hominem, & in hominibus factum reformaſſe quidem humanum genus, deſtruxiſſe autem, & viciſſe inimicum hominis, & donaſſe ſuo plaſmati aduerſus reluctantẽ victoriam. ** nouiſsimo tẽpore.* *Exod. 20.* Adhuc autẽ & ſi non faciebant, qui erant ex Circunciſione, ſermones Dei, quòd eſſent contemptores, ſed erant præinſtructi. Non mœchari, [nec fornicari,] nõ furari, non fraudare, & quæcunque in exterminiũ proximorum fiunt mala eſſe, & odiri à Deo. Quapropter & facilè aſſentiebant ab his abſtinere, quoniam hæc didicerunt. Gentiles verò & hoc ipſum diſcere oportebat, quoniam huiuſmodi operationes malę & exterminatoriæ, & inutiles ſunt, & damnoſæ his qui operãtur eas. Quapropter plus laborabat, qui in Gẽtes Apoſtolatum acceperat, quàm qui in Circunciſione præconabant filium Dei. *Noua & peregrina Gentibus fuit doctrina Chriſti.* Illos enim adiuuabant Scripturę, quas confirmauit Dominus, & adimpleuit, talis veniens, qualis & prædicabatur: hic verò peregrina quædam eruditio, & noua doctrina, Deos Gentiũ, non ſolùm non eſſe Deos, ſed [&] idola eſſe dæmoniorum. *Epheſ. 1.* Eſſe autem vnum Deum, qui eſt ſuper [omnem principatum, & dominationem, & poteſtatem] & omne nomen quod nominatur, & * huius Verbum naturaliter quidem inuiſibile, viſibilem, palpabilem in hominibus factum, & vſque ad mortem deſcendiſſe, mortem autem crucis. ** eius.* Et eos qui in eũ credunt incorruptibiles, & impaſſibiles futuros, & percipere regnum cœlorum, & hæc [ſermone] prædicabantur Gentibus, ſine Scripturis. *Gentium fides generoſa.* Quapropter & plus laborabant, qui in Gentes prædicabãt. Generoſior autem rurſus fides Gentium oſtenditur, ſermonẽ Dei aſſequentium, ſine inſtructione * Scripturarum. ** literarũ.*

ANNOTATIONES.

1. Propter hoc & Paulus] *Quos hoc capite cõmemorat Pauli præ cæteris labores, omnibus eloquentiæ ſuæ neruis, velut effuſis totius ingenij fontibus, poſtea proſecutus eſt Chryſoſto. homilijs octo de laudibus Pauli, quibus*

pauca

pauca hæc ex Hieronymo addere non erit iniucundum. Vbi est electionis vas, tuba Euãgelij, rugitus leonis nostri, tonitruus gentium, flumen eloquentię Christianæ? *&c. Idémque iterum:* Quotiescunque Paulum Apostolum lego, videor mihi non verba audire, sed tonitrua. Videntur quædam eius verba simplicia, & quasi innocentis hominis & rusticani, & qui nec facere, nec declinare nouit insidias: sed quocũque respexeris, fulmina sunt. Hæret in causa, capit omne quod tetigerit, tergũ vertit vt superet, fugam simulat, vt occidat, &c. *Aduersus errores Ioannis Hierosolym. & in Apolog. pro lib. aduersus Iouinianum. Eusebius non solum labore, sed etiã eruditione, & sententiarum pondere æquales Apostolos ipsum superasse, literis mandat lib. 3. hist. cap. 42.*

2. Qui est super omnem] *Codices excusi, omnes habebant, quod deleuimus, vt sex alias voces ex vet. cod. insereremus.*

QVEMADMODVM IN CIRCVNCISIONE, & præputio, & fide vnus pater ostenditur.

CAPVT XLII.

SIC enim oportuerat filios Abrahę, quos illi de lapidibus excitauit Deus, & fecit assistere ei principi, & prænũciatori facto nostræ fidei: qui & accepit testamentum Circuncisionis, post eam iustificationem quæ fuerat in præputio fidei, vt præfigurarentur in eo vtraque testamẽta: vt fieret pater omnium qui sequũtur verbum Dei, & peregrinationem in hoc seculo sustinent, id est, eorum qui ex Circũcisione, & eorum qui ex præputio fideles sunt: sicut & Christus lapis summus angularis omnia sustinẽs, & in vnam fidem Abrahæ colligens eos, qui ex vtroque testamẽto apti sunt in ædificationem Dei. Sed [&] hæc quidem quæ est in præputio fides, vtpote finem cõiungens principio, ex prima nouissima facta est. Etenim ante Circuncisionem erat [in] Abraham, & in reliquis iustis qui placuerunt Deo: sicut & demonstrauimus: & rursus in nouissimis temporibus, orta est in humano genere per Domini aduentum. Circũcisio verò & Lex operationum, media obtinuerunt tempora. Hæc & per alia quidem multa, [1] iam verò & per Thamar Iudæ nurum typicè ostenditur. Cùm enim concepisset geminos, alter eorum prior protulit manũ suam: & cùm obstetrix putaret eum primogenitũ esse, coccinũ alligauit signum in manu eius. Cùm hoc autem factum esset, & abstraxisset manũ suam, prior exijt frater eius Phares, sic deinde secundus ille in quo erat coccinũ, Zara: clarè manifestante Scriptura, eum quidem populum qui habebat coccinum signum, id est eam fidem quæ est in præputio, præostẽsam quidem primùm in Patriarchis, post deinde subtractã, vti nasceretur frater eius: deinde sic eum qui prior esset, secundo loco natum, qui est cognitus per signum coccinũ, quod erat in eo quod est passio iusti, ab initio [2] præfigurata in Abel, & descripta à Prophetis, perfecta verò in nouissimis temporibus in filio Dei. Oportebat enim quædam quidẽ prænuntiari paternaliter à patribus, quædã autem præfigurari legaliter à Prophetis, quædam verò deformari secundùm deformationem Christi, ab his qui adoptionem perceperunt: omnia verò in vno Deo ostenduntur. Cùm enim vnus esset Abraham, in semetipso [3] præfigurabat duo testamenta, in quibus alij quidem seminauerunt, alij verò messi sunt. In hoc enim (inquit) sermo est verus, quoniam alter quidem est qui seminat populus, alter qui metet. Vnus autem Deus præstans vtrisque quæ sunt apta, semen quidem seminanti, panem verò ad edendum metenti. Quemadmodum alter quidem est qui plãtat, & alter qui adaquat, vnus autẽ qui dat incrementum, Deus. Disseminauerunt enim sermonẽ de Christo Patriarchæ & Prophetæ: demessa est autem Ecclesia, hoc est fructum percepit. Propter hoc & ipsi orant habere tabernaculum in ea, Hieremia dicente, Quis dabit mihi in deserto habitationẽ nouissimam, vti & qui seminat, & qui metit simul gaudeant in Christi regno, qui omnibus adest, de quibus ab initio bene sensit Deus, attribuens adesse eis verbum suum. Si quis igitur intentus legat Scripturas, inueniet in eisdem de Christo sermonem, & nouæ vocationis præfigurationem.

Vtrunque testamentũ in Abrahamo præfiguratum est. *Gen. 17.* *Rom. 4.* *Psalm. 117* *Matth. 21.* *Sup. ca. 30* *Thamaris partus Iudæorum, & gentium typus fuit.* *Gen. 38.* *Gen. 4.* *Galat. 4.* *Ioan. 4.* *2. Cor. 9.* *1. Cor. 3.* *Ierem. 9.* *Vtriusque populi idem est Deus.*

ANNOTATIONES.

1. Iam verò & per Thamar] *Theodoretus quæstion. 95. in Genesim. Augustinus 22. contra Faustum, cap. 83. 84. 85. 86. Hanc allegoriam vberiore calamo describunt, Patriarcham Iudam, & nurum eius Thamar, quantum possunt à calumniis Manichæorum vindicant.*

2. Præfigurata in Abel] *Augustini verba lucem huic loco adferent:* Occiditur, inquit, Abel, minor natu, à fratre maiore natu: occiditur Christus caput populi minoris natu, à populo Iudæorũ maiore natu: ille in campo, iste in Caluariæ loco. *Ex lib. 12. contra Faust. cap. 9. & 10. Sedulius,*

Frater iniquus erat iustum qui perculit olim:
Damnator Christi, frater iniquus erat.

3. Præfigurabat duo testamenta] *Hæc sunt Apostoli ad Galat. 4. Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera. Hæc autem sunt duo testamenta, &c. Quam sententiam sequitur Augustin. 15. de Ciuit. cap. 2. & 3. & lib. 16. cap. 25. Sara & Agar cum prole duas ciuitates significasse, vnam in Deo liberam, aliam terrenã. Idem sed copiosius disputat lib. 2. contra aduersariũ legis, cap. 9. & lib. 22. contra Faust. ca. 30. 31. 32.*

QVID EST THESAVRVS ABSCONDITVS in agro, & quòd sola Ecclesia rectè legat Scripturas.

CAPVT XLIII.

Matth. 13. Thesaurus absconsus in agro, Christus in Scripturis. Dan. 12.

HIC est enim thesaurus absconsus in agro, id est, in isto mũdo. Ager enim mundus [est,] absconsus verò in Scripturis [thesaurus, Christus,] quoniã per typos & parabolas significabatur. Vnde poterat hoc quod secundùm hominem est, intelligi, priusquàm cõsummatio eorum quæ consummata sunt, veniret, quæ est aduentus Christi. Et propter hoc [1] Danieli Prophetæ] dicebatur; Muni sermones, & signa librum, vsque ad tempus cõsummationis, quoadusque discant multi, & adimpleatur agnitio. In eo enim cùm perficietur dispersio, cognoscent omnia hæc. Sed & Hieremias ait, In nouissimis diebus intelligent ea. Omnis enim Prophetia [2] priusquàm habeat effectum,] ænigmata & [ambiguitates] sunt hominibus. Cùm autẽ venerit tempus, & euenerit quod prophetatum est, tunc Prophetiæ habent liquidam & certam expositionem. Et propter hoc quidem Iudæis cùm legitur Lex, in hoc nunc tempore fabulæ similis est. Non enim habẽt expositionem omniũ rerum pertinentem ad aduentum filij Dei, qui est secundùm hominem: [à] Christianis verò cùm legitur, thesaurus est absconsus in agro, cruce verò Christi reuelatus est, & explanatus, & ditans *sensum hominum, & ostendens sapientiam Dei, & eas quæ sunt erga hominem dispositiones eius manifestans, & Christi regnum præformans, & hæreditatem sanctæ Hierusalem preeuangelizans & prænuntians, quoniam in tantùm homo diligens Deum proficiet, vt etiam videat Deum, & audiat sermonem eius, & ex auditu loquelæ eius in tantùm glorificari, vti reliqui non possint intendere in faciem gloriæ eius, quemadmodum dictum est à Daniele; Quoniam intelligentes fulgebũt, quemadmodum claritas firmamenti, & à multis iustis sicut stellæ in secula. Et adhuc quemadmodum igitur ostendimus, si quis legat Scripturas. Etenim Dominus sic disseruit discipulis post resurrectionem suam à mortuis, & ex ipsis Scripturis ostendens eis, quoniã oportebat pati Christum, & intrare [in] gloriam suam, & in nomine eius remissionem peccatorum prædicari in toto mundo, Et erit consummatus discipulus, & similis patrifamiliâs, qui de thesauro suo profert noua & vetera. Quapropter eis qui in Ecclesia sunt presbyteris obaudire oportet, his qui successionem habent ab Apostolis, sicut ostendimus, [3] qui cum episcopatus successione, charisma veritatis certum, secundùm placitum patris acceperunt. Reliquos verò qui absistunt à principali successione, & quocunque loco *colliguntur, suspectos habere, vel quasi hæreticos, & malæ sententiæ, vel quasi scindentes & elatos, & sibi placentes, aut rursus vt hypocritas, quæstus gratia, & vanæ gloriæ hoc operantes. Omnes autem decidunt à veritate. Et hæretici quidem alienum ignem afferentes ad altare Dei, id est, alienas doctrinas, à cœlesti igne comburentur, quemadmodum Nadab & Abiu. Qui verò exurgunt cõtra veritatem, & alteros adhortantur aduersus Ecclesiam Dei, remanent apud inferos, voragine terræ absorpti, quemadmodum qui circa Chore, Datan, & Abiron. Qui autem scindunt & separant vnitatem Ecclesiæ, candem * quam Hierobeam pœnam percipiunt à Deo.

Ierem. 23. Prophetiæ ante adimpletionem ænigmata sunt.

Dan. 12.

Luc. 24.

Matth. 13.

Pastoribus Ecclesiæ obediendum est. Lib. 3. cap. 3. 4. & 5.

Hæreses cũ igne extraneo comparantur. Leuit. 10.

Nume. 16. 1. Sam. 14.

*sensu.

*se colligunt.

*quemadmodum.

ANNOTATIONES.

1. Danieli Prophetæ] *Ita vet. cod. Alij omnes* in Daniele.

2. Priusquàm habeat effectum] *Sic vet. cod. legit: Alij verò,* efficaciam, & ambiguitas.

3. Qui cùm episcopatus] *Successioni vult veritatem doctrinæ iunctam esse: aliàs nec audiendi, nec pro Apostolorum successoribus agnoscendi sunt, qui illorum doctrinæ & traditionibus aduersantur, quamuis sedes eorũ occupent: id tamẽ ex animo faciendũ, etiamsi pietatẽ & sanctos mores eorum, quibus succedunt, non imitarentur.* Ex *his porrò & illis, quæ suprà scripsit lib. 3. cap. 2. 3. 25. 40. infrà etiã cap. 45. 63. & 70. ex aliisq; eius seculi, & deinceps doctißimis, antiquißimis, & sanctißimis pastoribus, & scriptoribus, manifestum est legitimam Episcoporum successionem* Ecclesiæ *catholicæ notam, certam esse, qua discernitur ab omnium infidelium, hæreticorum, & schismaticorum congregationibus: ad hanc vt sacram anchoram veteres confugisse, huic soli promissum spiritum veritatis in æternũ sibi persuasisse, hanc denique vt murum ahenæum vniuersis infidelium machinis & arietibus opposuisse. Hoc telo omnes priorum Gnosticorum copias confodit Tertullianus.* Si audent interserere se ætati Apostolicæ, *inquit*, vt ideò videantur ab Apostolis traditæ, possumus dicere: Edant origines suarum Ecclesiarum, euoluant ordinem Episcoporum suorum ita per successiones ab initio decurrentem, vt primus ille Episcopus aliquem ex Apostolis, vel Apostolicis viris, qui tamen cum Apostolis perseuerauerit, habuerit authorem & antecessorem. Hoc enim modo Ecclesiæ Apostolicæ census suos deferunt, sicut Smyrneorum Ecclesia habens Polycarpum ab Ioãne collocatum, refert, sicut Romana Clementem à Petro ordinatum, id vtique & cætere exhibent. Confingant aliquid tale hæretici. Quid enim illis post blasphemiam inlicitum est? *Et paulo post:* Ad eos meritò dicendum est: Qui estis? Quando, & vnde venistis? Quid in meo agitis, nõ mei? Quo denique Marcion, iure syluam meam cædis? Qua licentia, Valentine, fontes meos transuertis? Qua potestate, Appelles, limites meos commoues? Mea est possessio, olim possideo: prior possideo, habeo origines firmas ab ipsis autoribus quorũ fuit res. Ego sum hæres Apostolorum. Sicut cauerũt testamento suo, sicut fidei commiserunt, sicut adiurauerunt, ita teneo. Vos certè exhæredauerunt semper, & abdicauerunt, vt extraneos, vt inimicos, &c. *Huiusmodi argumento Nouatianos coarguit Cyprianus lib. 1. epist. 6. In hoc asylum se recepit Hieronymus aduersus tot Orientis sectas dissectas, vt indicat ipse epistol. ad Damasum, & Dialog. contra Luciferianos. Parmenianum & Donatistas hoc laqueo præfocat Optatus Mileuitanus, lib. 2. Istius successionis consideratione, quasi arctißimis vinculis retentum, & fortißimis repagulis conseruatum se in gremio catholicæ ecclesiæ affirmat frequenter Augustinus, lib. contra epistol.* Manich. *cap. 4. Psalmo contra partem Donati:* Epistol. *163. & 165. lib. de vtilitate credendi, cap. 17. & 49. lib. quæstionum veteris & noui testamenti, quæst. 110. lib. 2. contra literas Petiliani, cap. 51.*

Lib. de præscript.

DE PRESBYTERIS INIVSTIS.

CAPVT XLIIII.

QVI verò crediti sunt quidem à multis esse presbyteri, seruiunt autem suis voluptatibus, & non præponunt timorem Dei in cordibus suis, sed contumeliis agunt reliquos, & principalis confessionis tumore elati sunt, & in absconsis agunt mala, & dicunt; Nemo nos videt, redarguentur à Verbo, qui non secundùm gloriam iudicat, neque faciem attendit, sed in cor. Et audient [eas] quæ sunt à Daniele Propheta voces; Semen Chanaan, & non Iuda, species seduxit te, & concupiscentia euertit cor tuum. Inueterate dierum malorum, nunc aduenerunt peccata tua quæ faciebas antea, iudicans iudicia iniusta: & innocentes quidem damnabas, dimittebas verò nocentes, dicente Domino; Innocentem & iustum non occides. De quibus dixit [&] Dominus; Si autem dixerit malus seruus in corde suo, Tardat Dominus meus, & incipiat cædere seruos & ancillas, & manducare, & bibere, & inebriari, veniet Dominus serui illius in die qua nescit, & hora qua non sperat, & diuidet eum, & partem eius cum infidelibus ponet. Ab omnibus igitur talibus absistere oportet, adhærere verò his qui & Apostolorum, sicut prædiximus, doctrinam custodiunt, & cum presbyterij ordine sermonem sanum, & conuersationem sine offensa præstant ad* informationem & correctionem reliquorum. Quemadmodum Moyses, cui tantus ducatus est creditus, bona conscientia fretus, purgabat se apud *Dominũ, dicens; Non concupiscens alicuius illorum quid accepi, neque malè feci alicui eorum. Quemadmodum Samuel tot annis iudicans populum, & sine vlla elatione ducatum gerens super Israël, in fine purgabat se, dicens; Ego conuersatus sum in conspectu vestro à prima ætate mea, vsque nunc, respondete mihi in conspectu Dei, & in conspectu Christi eius, cuius vestrũm vitulum accepi, aut asinum, aut super quem *potentatus sum, aut quẽ oppressi, aut si de alicuius manu accepi propitiationem, vel calciamentum, dicite aduersus me, *& reddam vobis. Cùm dixisset autem [populus] ad eum; Neque potentatus es,

Presbyteros voluptatibus seruiẽtes, redarguet Verbum.

Dan 13.

Susannæ historia.

Lucæ 12.

Recedendũ à malis, & pijs Apostolorum successoribus adhærendũ.

Numer. 16 Moses.

1 Sam. 12. Samuel.

* cõfirmationem & correptionem.

*Deum.

*vt.

neque * pressisti nos, neque accepisti de manu cuiusquam aliquid : testificatus est Dominum dicens; Testis est Dominus, & testis Christus eius in die hac, quoniam [3] non inuenistis in manu mea nihil. Et dixerunt ei; Testis. Quemadmodum [&] Paulus Apostolus cùm esset bonæ conscientiæ, dicebat ad Corinthios; Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate sicut ex Deo, corã Deo in Christo loquimur: [4] nemini] nocuimus, neminem corrupimus, neminem circumuenimus. Tales presbyteros nutrit Ecclesia: de quibus & Propheta ait; Et dabo principes tuos in pace, & episcopos tuos in iustitia. De quibus & Dominus dicebat; Quis igitur erit fidelis actor bonus & sapiens, quem præponit Dominus super familiam suam, ad danda eis cibaria in tempore? beatus ille seruus, quem * veniens Dominus inuenerit sic facientem.

Paulus. 2.Cor.2. — *Mat.24.* — * oppressisti. — * cùm venerit.

ANNOTATIONES.

1. Qui verò crediti] *Nicolaum ex septem diaconis vnum, Cerinthum qui Petro à domo Cornelij redeunti, & Ioanni in Asia, aliquando negotium facesserat, Ebionem, & id genus hæresiarchas, hîc atro carbone notari existimo: ætate enim Apostolos æquarunt, Irenæumq́ præcesserunt, atque ob id elati, Ecclesiæ vnitatem hæresibus dißipabant, & insanis fœdisq́ libidinibus labefactabãt, vt non raro conquestus est lib.1. Nec absurdè illos comparat cum duobus illis, hircorum more, libidine prurientibus, qui Susannam accusarunt, quandoquidem* sicut illi, (*ait Cyprianus epist.25.*) Susannam pudicam corrũpere & violare conati sunt: sic & hi adulterinis doctrinis Ecclesiæ pudicitiam corrumpere, & veritatem euangelicam violare conantur. *Obseruandum interim, Susannæ historiam ex cap.13. Danielis petitam, Irenæum imitati veteres frequenter laudasse, Tertullianum lib. de Corona militis. Cyprianum epistol.25. Item lib. de Bono pudicitiæ. Item lib. de Singul. clericorũ. Ambrosium lib.3. de Spiritusancto, cap.7. Epistol.7. & 64. Lib.1. Officiorum cap.3. & 18. Lib.3. cap.14. Lib. de fuga seculi, cap.9. Sermon.49. & Enarratione in Psalm.37. Augustinum tractatu 36. in Ioannem. & Sermon.242. de tempore. Alcimus Viennensis libr.6. Græcos similiter Ignatium epistol. ad Magnesianos. Clementem lib.2. Constitutio. ca.55. & 53. Dionysium cap.7. de Diuinis nominibus. Athanasium orat. contra Arrianos. Epist. ad Marcellinum. Lib. de Naturali communione inter Patrem, Filium, & Spiritum sanctum. Epistol. ad Serapionem. Cyrillum Alexandr. lib.1. in Leuiticum. Chrysost. hom. de Sancta Susanna, & innumeros alios: quod notare iustum fuit, in eos, qui adeò temerè ea postrema capita Danielis, è sacro canone Christianorum librorum secant; vel potius obliterant.*

2. Potentatus sum] *Eadem phrasi, qui Latinè scripsit, Lucifer Calaritanus vtitur, initio lib.2. ad Constantium, D.* Non potentabitis sanguinem innocentis. *Significant meo iudicio,* Potentari *verbo, vi, tyrannideq́ aliquos opprimere.*

3. Non inuenistis] *Vetus codex negationem desiderat, sed delere noluimus, quòd Græcorum more ad maiorem inficiationem, negantem dictionem sæpè geminet.*

4. Nemini nocuimus] *Ita vet. cod. excusi* neminem.

QVIBVS DOCTORIBVS VTENDVM est de his peccatis quæ ab antiquis gesta sunt.

CAPVT XLV.

VBI igitur tales inueniat aliquis, Paulus docens ait; Posuit Deus primò in Ecclesia Apostolos, secundò Prophetas, tertiò doctores. [1] Vbi igitur charismata Domini posita sunt, ibi discere oportet veritatem, apud quos est ea quæ est ab Apostolis Ecclesiæ successio, & id quod est sanum & irreprobabile [2] conuersationis, & inadulteratum & incorruptibile] sermonis constat. Hi enim & eam quæ est in vnum Deum, qui omnia fecit, fidem nostram custodiunt, & eam quæ est in filium Dei dilectionem adaugent, qui tantas dispositiones propter nos fecit, & Scripturas sine periculo nobis exponunt, neque Deum blasphemantes, neque Patriarchas exhonorãtes, neque Prophetas contemnentes. Quemadmodum audiui [3] à quodam presbytero, qui audierat ab his qui Apostolos viderant, & ab his qui didicerant, sufficere veteribus de his quæ sine consilio Spiritus egerunt, eam quæ ex Scripturis esset correptionem. Cùm enim non sit personarum acceptor Deus, quæ sunt non secundùm eius placitum facta, his inferebat congruam correptionem. Quemadmodum sub Dauid, quando persequutionem quidem patiebatur à Saul [4] propter iustitiam: & Regem Saul] fugiebat, & inimicum non vlciscebatur, & Christi aduentum psallebat, &

Ephes.4. Ibi veritas quærenda est, vbi Domini charismata, & Episcoporum successio.

In Ecclesia germana est Scripturarum expositio.

[5] sapientia] instruebat [gentes] & omnia secundùm consilium faciebat Spiritus, [&] pla-
cebat Deo. Quando autem propter concupiscentiam ipse sibi accepit Bersabee Vriæ
[vxorem,] dixit Scriptura de eo; Nequam autem visus est sermo quem fecit Dauid in *Scripturæ*
oculis Domini: & [6] mittitur] ad eum Nathan Propheta, ostendens ei peccatum eius, vt *peccata pri-*
ipse dans sententiam de semetipso, & semetipsum adiudicans, misericordiam consequeretur, *scorum ar-*
& remissionem à Christo. Misit enim Dominus Nathan ad Dauid, & dixit ei; Duo *guunt.* 2. *Reg.* 12.
viri fuerunt in ciuitate vna, vnus diues, & vnus pauper: diuiti erant greges ouiũ & boum
*fouerat. multi valdè, & pauperi nihil aliud nisi ouicula vna, quam habebat, & nutriebat, & *fuerat
*de calice. cum eo, & cum filiis eius pariter, & de pane suo manducabat, & *calicem bibebat, & erat
quasi filia. Et venit hospes homini diuiti, & pepercit accipere de grege ouicularũ suarum,
& de gregibus boum suorum, & facere hospiti conuiuium, & accepit ouiculam viri pauperis,
& apposuit viro qui venerat ad eum. Iratus est autem Dauid super hominem illum
valdè, & dixit ad Nathan; Viuit Dominus, quoniam filius mortis est homo ille qui fecit
hoc: & ouiculam reddet quadruplum pro eo quòd fecit factum hoc, & pro eo quòd non
pepercit pauperi. Et ait ad eum Nathan; Tu es vir qui fecisti hoc: & deinceps reliqua exequitur,
exprobans eum, & enumerãs in eum Dei beneficia, & quoniam exacerbauit Dominum
cùm fecisset hoc. Non enim placere Deo huiusmodi operationes, sed iram magnam
imminere domui eius. Compunctus est autem Dauid ad hæc, & ait; Peccaui Do- *Psalm.* 50.
mino: & Psalmum exhomologeseωs psallebat, aduentum Domini sustinens, qui abluit, &
*emũdat. *emundauit eum hominem qui peccato fuerat obstrictus. Similiter autem & de Salomo- *Salomonis*
*iudicare ne, cùm perseueraret, *cùm iudicaret rectè, & sapientiam *enarraret, & typum [7] veri tem- *gesta.*
*enarrare pli] templum ædificabat, & glorias exponebat Dei, & aduenturam pacem gentibus an- 3. *Reg.* 4.
nuntiabat, & Christi regnum præfigurabat, & loquebatur tria millia parabolarum in aduentum
Domini, & [8] quinque millia canticorum, hymnum dicens [Deo.] Et eam quæ
est in conditione sapiẽtiam Dei exponebat physiologicè [ex omni ligno, &] de omni herba,
& de volatilibus omnibus, & de quadrupedibus, & de piscibus: & dicebat; Si verè
Deus, quem cœli non capiunt, super terram habitabit cum hominibus? & placebat Deo.
Et omnes eum admirabantur, & omnes reges terræ quærebant faciem eius, vt audirent
sapiẽtiam eius quam dederat illi Deus. Et regina Austri à finibus terræ veniebat ad eum, 3. *Reg.* 10.
sapientiam quæ in eo erat scitura, quam & Dominus ait in iudicio resurrecturam, cum *Matth.* 12.
eorum natione qui audiunt sermones eius, & non credũt in eum, & adiudicaturam eos:
quoniam illa quidem subiecta est annuntiatæ sapientiæ per seruum Dei, hi verò eam quę
à filio Dei dabatur, contempserunt sapientiam. Salomon enim seruus erat, Christus verò
filius Dei, & Dominus Salomonis. Cùm ergo sine offensa seruiret Deo, & ministraret di-
spositionibus eius, tunc glorificabatur: cùm autem vxores accipiebat ab vniuersis genti- 3. *Reg.* 11.
bus, & permittebat eis erigere idola in Israël, dixit Scriptura de eo; Et rex Salomon erat
amator mulierum, & accepit sibi mulieres alienigenas: & factum est in tempore senectutis
Salomonis, non erat cor eius perfectum cum Domino Deo suo. Et diuerterunt mulieres
alienigenæ cor eius post Deos alienos.[9] Et fecit Salomõ malignum in conspectu Domini:
nõ enim abiit post Dominum, quemadmodum Dauid pater eius. Et iratus est Dominus
in Salomonem: non enim erat cor eius perfectum in Domino, secundùm cor Da-
uid patris eius. Sufficienter increpauit eum Scriptura, sicut dixit presbyter, vt non glorietur
vniuersa caro in conspectu Domini.[10] Ea propter Dominum in ea quæ sunt sub ter- *His qui*
*remissione peccatorum existente. ra descendisse, euangelizantem & illis aduentum suum, * remissam peccatorum existen- *sunt sub ter-*
tem his qui credunt in eum. Crediderunt autem in eum omnes qui sperabant in eum, id *ra, Christus*
est, qui aduentũ eius prænuntiauerunt, & dispositionibus eius seruierũt, iusti, & Prophe- *aduentum*
tæ, & Patriarchæ: quibus similiter vt nobis remisit peccata, quæ non oportet nos imputa- *suum euã-gelizauit.*
*imputabant. re his, si quominus contemnimus gratiam Dei. Quemadmodum enim illi non * imputãt
nobis incontinentias nostras, quas operati sumus priusquàm Christus in nobis manifestaretur,
sic & nos non est iustum imputare ante aduentum Christi his qui peccauerunt. *Peccata*
Omnes enim homines egent gloria Dei, iustificantur autem non à semetipsis, sed à Do- *sanctorum*
mini aduentu, qui intendunt lumen eius.[11] In nostram autem correptionem conscriptos *patrum cur*
esse actus eorum, vt sciremus primùm quidem, quoniam vnus est Deus noster, & illorũ, *literis sa-*
cui non placeant peccata, etiamsi à claris fiant, deinde vt abstineamus à malis. Si enim hi *cris mandata.* *Rom.* 3.

qui præcesserunt nos in charismatibus veteres, propter quos nondum filius Dei passus erat, delinquentes in aliquo, & concupiscentiæ carnis seruientes, tali affecti sunt ignominia, quid passuri sunt qui nunc sunt, qui contempserunt aduentum Domini, & deseruierunt voluptatibus suis? Et illis quidem curatio, & remissio peccatorũ, mors Domini fuit. Propter eos verò qui nunc peccant, Christus non iam morietur, iam enim mors non dominabitur eius: sed veniet filius in gloria patris, exquirẽs ab actoribus & dispensatoribus suis, pecuniam quam eis credidit, [11] cum vsuris: & quibus plurimùm dedit,] plurimùm ab eis exiget. Non debemus ergo (inquit ille senior) superbi esse, neque repræhendere veteres, sed ipsi timere, ne fortè post agnitionem Christi, agentes aliquid quod non placeat Deo, remissionem vltrà non habeamus delictorum, sed excludamur à regno eius. Et ideò Paulum dixisse; Si enim naturalibus ramis non pepercit, ne fortè nec tibi parcat, qui cùm esses oleaster, insertus es in pinguedinem oliuæ, & socius factus es pinguedinis eius. Similiter & plebis præuaricationes videns descriptas esse, non propter illos qui tunc transgrediebantur, sed in correptionem nostram, & vt sciremus vnum & eũdem Deum, in quem illi delinquebant, & in quem nunc delinquunt quidam ex his qui credidisse dicuntur. Et hoc autem Apostolum in epistola quæ est ad Corinthios, manifestissimè ostendisse, dicentem; Non enim volo vos ignorare fratres, quoniã patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari, & omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt: bibebant* enim de spirituali consequente [eos] petra, petra autem erat Christus. Sed non in pluribus eorũ benè sensit Deus, prostrati sunt enim in deserto. Hæc in figuram nostri fuerunt, vt non simus concupiscentes malorum, quemadmodum & illi concupiuerunt. Neque idololatræ sitis, quemadmodum quidam eorum. [Sicut] scriptum est, Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam ex illis fornicati sunt, & corruerunt vna die viginti tria millia. Nec tentemus Christum, quemadmodum quidam eorum tentauerunt, & à serpẽtibus perierunt. Neque murmuraueritis, sicuti quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore. Hæc autem omnia in figura fiebãt illis, scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos finis seculorum deuenit. Quapropter qui putat se stare, videat ne cadat.

Rom. 6. Matth. 25. Luc. 19. Veteres reprehendere non debemus. Rom. 11. Vnus Deus in quem peccant Iudæi & Christiani. 1. Cor. 10. Exod. 32. 1. Cor. 10.

*autem.

ANNOTATIONES.

1. Vbi igitur charismata Domini sunt] *Rursus in medium profert successionem legitimam esse signũ certum veræ Ecclesiæ, in qua sola Spiritus veritatis residet: vide sup. cap. 43. libri huius: & 3. 4. 5. libri tertij.*

2. Conuersationis] *Quinque has voces ex vet. cod. addidimus. Innuit Ecclesiam nunquam errare in doctrina, & moribus.*

3. A quodam presbytero] *Monuimus lib. 1. Irenæum frequenter aliquem citare, qui ab Apostolorũ auditoribus in religione Christiana edoctus fuerat, sed suppresso eius nomine, quod & hoc loco facit. Quis ille fuerit, Eusebius se nescire scripsit. Ego lubens Clementem Ro. iudicarem, nisi obstaret, quòd illum ab Apostolorum auditoribus eruditum testatur, hunc Apostolos ipsos præceptores habuisse, omnibus est in confesso. Ideò Clementem opinarer, quia similia iis, quæ ab Irenæo adducuntur, apud illum extent lib. 2. de constitut. Apo. cap. 21. Aut forsan Papiam intelligit, Hierapolitanum Episcopum, qui se studiosè inuestigasse à senioribus, qui Apostolos viderant, & audierant, quid Apostoli docerent & traderent Ecclesiis, declarat in procemio librorum suorum, cuius fragmentum extat apud Euseb. lib. 3. hist. cap. 39. Sed & hunc idem Eusebius post Irenæum, facit Ioannis Apostoli auditorem, Policarpi sodalem, eodem loco historiæ. Itaque fateor me non posse certò diiudicare, quis ille fuerit, ostendat alius acrioris iudicij.*

4. Propter iustitiam] *Quinque has voces ex vet. cod. adiecimus.*

5. Sapientia] *Expunximus* sapientiam, *&* Gentes *adiecimus auth. vet. cod.*

6. Et mittitur] *Codices excusi*, & mittit.

7. Typum veri templi] *Ita vetus codex, excusi* veritatis. *Cæterùm Salomonis templũ typum fuisse Christi Domini liquet, Ioan. 2.* Soluite templum hoc, &c. *quod eleganter explicat Athanasius oratione 5. contra Arrianos.*

8. Quinque millia canticorum] *Hæc in scripturis Hebraicis nusquam reperiri, scribit Athanasius in Synopsi. Pro* Domini, *reposuimus* Deo, *veteris codicis authoritate.*

9. Et fecit Salomon malignum] *Idolis Gentium non tantùm delubra, arásque erexit, verùm & ipsis sacrificauit, vt Tryphoni obiicit & exprobrat Iustinus. Tertullianus lib. 5. contra Marcionem.* Salomon per mulierem in idololatriam vsque pertractus est.

10. Ea propter Dominum] *De vero Christi descensu ad inferos, vt inde animas patrum abduceret, sic conspicua sunt hæc; vt sensu communi egeant, qui aliò deriuare conantur: de quo articulo largius in extremo libri sequentis. Tantùm hîc indicabo Clementem Alexandrinum mira scribere de hoc descensu, Christi prædicatione, & multorum conuersione apud inferos, lib. 2. & 6. Stromatam,*

mataσn, quæ ex Hermetis, seu Pastoris reuelationibus confirmat.

11. In nostram autem correptionem] *Similia & Iustinus martyr:* Prodest scire conuersationes à ratione alienas, ne quis improuiso studio in eas incidat. *Epist. ad Zenam & Serenum. Vide Chrysostom. in Psalm.* 50.

12. Cum vsuris] *Sex has voces, ex vet. cod. consentiente textu euangelico, restituimus.*

DE TRANSGRESSIONE *populi.*

CAPVT XLVI.

SIne dubitatione igitur, & sine contradictione ostendente Apostolo, vnū & eundem esse Deum, qui & illa iudicauit, & ea quæ nunc sunt exquirit, & causam descriptionis eorum demonstrante, indocti & audaces, adhuc *autem & imprudentes inueniūtur omnes, qui propter transgressionem eorum qui olim fuerunt, & propter plurimorum indictoaudientiam, alterum quidem aiunt illorum fuisse Deum, & hūc esse, mundi fabricatorem, & esse in diminutione: alterum verò à Christo traditum patrem, & hunc esse qui sit ab vnoquoque eorum mente conceptus. Non intelligētes quoniam quemadmodum ibi in plurimis eorum qui peccauerunt, [1] non bene sensit Deus: sic & hîc sunt vocati multi, pauci verò electi. Et quemadmodum ibi iniusti, & idololatræ, & fornicatores vitam perdiderunt, sic & hîc. Et Domino quidem prædicante in ignem æternum mitti tales. Et Apostolo dicente; An ignoratis, quoniam iniusti regnum [Dei] non hæreditabunt? Nolite seduci, quia neque fornicatores, neque idololatræ, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque raptores, regnum Dei * hæreditabunt. Et quoniam non ad eos, qui extra sunt, [hoc] dicit, sed ad nos, ne proiiciamur extra regnum Dei, tale aliquid operantes, intulit. Et hæc quidam fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine Domini Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri. Et quemadmodum illic condemnabantur, & proiiciebātur hi, qui malè operabantur, & reliquos exterminabant: similiter [&] hîc, oculus quoque effoditur scādalizans, & pes, & manus, ne reliquum corpus pariter pereat. Et habemus præceptum, Si quis frater nominatur fornicator, aut auarus, aut idololatra, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum huiusmodi nec cibum sumere. Et iterùm ait Apostolus; Nemo vos seducat inanibus verbis, propter hoc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Nolite ergo fieri participes eorum. Et quemadmodum ibi peccātium damnatio participabat & reliquos, quoniam placebant eis, & vnà cum eis conuersabantur: sic & [hîc] modicum fermentum totam massam corrumpit. Et quemadmodum ibi aduersus iniustos ira descendebat Dei, & hîc similiter Apostolus ait: Reuelabitur enim ira Dei de cœlo, super omnē impietatē & iniustitiam eorum hominum, qui veritatem in iniustitia detinent. Et quemadmodum ibi in Ægyptios, qui iniustè puniebāt Israël, vindicta à Deo fiebat, sic & hîc quidem, Domino dicente; Deus autem non faciet vindictam electorum suorum, quicunque clamāt ad eum die & nocte? Etiam dico vobis, faciet vindictam eorum citò. Et Apostolo in ea quæ est ad Thessalonicenses [epistola,] ista prædicante; Siquidem iustum est apud Deum retribuere retributionem his qui tribulant vos, & vobis qui tribulamini, refrigerium nobiscum, in reuelatione Domini nostri Iesu Christi de cœlo, cum Angelis virtutis eius, & in flamma ignis dare vindictam in eos, qui non nouerunt Deum, & in eos qui * non audiunt Euangelium Domini nostri Iesu Christi. Qui etiam pœnas pēdent interitus æternas à facie Domini, & à gloria virtutis eius, cùm venerit magnificari in sanctis suis, & admirabilis esse omnibus, qui crediderunt in eum. Cùm ergo hîc & illic eadem sit in vindicando Deo iustitia Dei, & illic quidem typicè [2] & temporaliter, & mediocrius, hîc verò verè, & semper, & austeriùs. Ignis enim æternus, & quæ à cœlo reuelabitur ira Dei à facie Domini [nostri:] quemadmodum & Dauid ait; Vultus autem Domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriam ipsorum, maiorem [pœnam] præstat iis qui incidunt in eam.

Marginalia (left): * etiam. — * possidebunt. — * non obediunt Euangelio.

Marginalia (right): *Transgressio veteris populi, non docet alium Deum esse, ab eo quem Christus tradidit.* — 1. Cor. 10. 5 — *Rarus semper electorū numerus.* — 1. Cor. 6. — Ibidem. — Matth. 18. — 1. Cor. 5. — Ephes 5. — Rom. 1. — *Vt olim Israelitarum iniurias vltus est Dominus, sic hodie electorum suorū vlciscetur.* — Luc. 18. — 2. Thess. 1. — Psalm. 34.

ANNOTATIONES.

1. Non benè sensit] οὐκ εὐδόκησεν, *i. non gratos, & acceptos habuit vniuersos Hebræos: sicut & capite superiori, Non in pluribus eorum benè sensit Deus, quod alij reddiderunt, plures illorum non approbauit Deus.*

2. Et temporaliter] *Augustinus pereuntium illarũ ciuitatum paruulos saltẽ & infantes, qui criminibus parentum rei non erant, à gehennæ æternis supplicijs liberatos esse sibi persuadet in Quæst. ex vet. test. quæst. 13.*

OSTENSIO QVOD VNVM ET IDIPSVM sit verbum Dei, dispositor veterum & nouorum.

CAPVT XLVII.

Insensati sunt, qui alterum Deũ introducere tentant.

VAldè insensatos* ostendebat presbyter eos, qui ex his quæ acciderunt his qui olim Deo non obtemperabant, tentant alterum patrem introducere, è contrario opponentes quanta* Deus ad saluãdos eos qui receperunt eũ, veniens fecisset miserans eorum: tacentes autem de iudicio eius, & quæcunque proueniunt his qui audierunt sermones eius, & nõ fecerunt. Et quoniam expediebat eis, si non essent nati. Et quoniam tolerabilius Sodomis & Gomorræ erit in iudicio, quàm ciuitati illi quæ non * recipit sermonem discipulorum eius. Quẽadmodũ enim in nouo Testamẽto, ea quæ est ad Deum fides hominum aucta est, additamentum accipiens filium Dei, vt & homo fieret particeps Dei: ita & diligentia cõuersationis adaucta est, cùm nõ solùm à malis operibus abstinere iubemur, sed etiam ab ipsis malis cogitationibus, & otiosis dictionibus, & sermonibus vacuis, & verbis scurrilibus: sic & pœna eorum qui non credunt Verbo Dei, & contemnunt eius aduentum, & conuertuntur retrorsum, adampliata est, non solùm temporalis, sed [&] æterna facta. Quibuscũque enim dixerit Dominus, Discedite à me maledicti in ignem perpetuum, isti erũt semper damnati. Et quibuscunque dixerit, Venite benedicti patris mei, percipite hæreditatẽ regni, quod præparatum est vobis in sempiternum, hi [semper] percipiũt regnum, & in eo proficiunt semper. Cùm * sit vnus & idem Deus pater, & Verbum eius semper assistẽs humano generi, variis quidem dispositionibus, & multa operans, & saluans ab initio eos qui saluantur, (sunt enim [hi] qui diligunt Deum, & secundùm [suum] genus sequuntur Verbum Dei.) & adiudicans eos qui adiudicantur, i. eos qui obliuiscũtur Deum, & sunt blasphemi & transgressores eius verbi. Etenim hi ipsi qui à nobis prædicti sunt hæretici, exciderunt sibi, accusantes Dominũ, in quem dicunt se credere. Quæ enim denotant in Deo, [2] qui [tunc] temporaliter adiudicauerit incredulos, & percusserit Ægyptios, [saluauit] autem obaudientes: eadem nihilominus recurrent in Deum, in sempiternum quidem adiudicantem quos adiudicat, & in sempiternum dimittentem eos quos dimittit: & inuenietur secundùm illorum verba maximi peccati causa factus his qui in eum * miserunt manus, & pupugerunt eum. Si enim non ita venisset, vtique illi Domini sui interfectores facti non fuissent: & si non misisset Prophetas ad eos, non vtique occidissent eos, & Apostolos quoque similiter. His igitur qui imputant nobis, & dicunt, si non Ægyptij plagati fuissent, & persequentes Israël præfocati * essent in mari, non poterat Deus saluare populum suum? * Occurret illud, Nisi igitur Iudæi interfectores Domini facti fuissent, (quod quidẽ abstulit ab eis æternam vitam) & Apostolos interficientes, & persequentes Ecclesiam in iracundiæ incidissent profundum, nos saluari non poteramus? Quemadmodum enim illi per Ægyptiorum, sic & nos per Iudæorum cæcitatẽ, accepimus salutem. Siquidẽ mors Domini, eorum quidem qui cruci eum fixerunt, & non crediderunt eius aduẽtum, damnatio est, saluatio verò eorum qui credunt in eum. Nam & Apostolus ait [in epistola] secunda ad Corinthios, Quoniam Christi suauis odor sumus Deo in his qui saluãtur: & in his qui pereunt, quibusdam quidem odor mortis in mortem, quibusdam odor vitæ in vitam. Quibus ergo est odor mortis in mortem, nisi his qui nõ credunt, neque subiecti sunt Verbo Dei? Qui sunt autem qui & tunc semetipsos morti tradiderunt? hi scilicet qui non credunt, neque * subiecti sunt Deo. Rursum autem qui saluati sunt, & acceperũt hæreditatem?

Mat. 10.

Auctior gratia noui testamenti, maiorem à nobis obedientiam requirit.

Mat. 25.

Idem Deus, variè dispẽsat hominũ genus.

Deum causam peccati faciũt hæretici

Apoc. 1.

Mors Christi infidelibus damnatio, credentibus verò saluatio est

2. Cor. 2.

* ostendebant presbyteri.
* Dominus.
* recipit sermones
* sint.
* immiserunt.
* fuissent.
* Occurrit.
* subiecti sunt.

tatem? hi scilicet qui credunt Deo, & eam quæ est erga illum dilectionem custodierunt. Quemadmodum Chaleb Iessone, & Iesus Naue, & pueri innocentes, qui neque malitiæ sensum habuerũt. Qui sunt autem qui hîc saluantur & accipiunt vitam [æternã?] Nónne hi qui diligunt Deũ, & qui pollicitationibus eius credunt, & malitia paruuli effecti sunt?

ANNOTATIONES.

1. Sic & poena] *Hoc argumentum ex cap.10. ad Heb. sumptum est.* Irritam quis faciens legem Moysi, *&c.*

2. Isti erũt semper] *Euertit Platonica supplicia, & vicißitudines, quas postea plus æquò misericors excogitauit Origenes: sed copiosè in easdem disserit Augustinus 21. de Ciuitate à cap. 12. vsque ad 20.*

3. Qui tunc temporaliter] *veteris cod. authoritate,* tunc *pro* nunc: *vt mox* saluauit *pro* saluabit *reposuimus.*

SECVNDVM QVID INDVRAVIT *Deus cor Pharaonis & ministrorum eius.*

CAPVT XLVIII.

SED[1] et indurauit (inquiunt illi) Deus cor Pharaonis, & famulorum eius. Qui ergo hæc imputant, non *intelligunt in Euangelio vbi discipulis dicentibus Domino, Quare in parabolis loqueris eis? Respondit Dominus, Quoniam vobis est datum *cognoscere mysterium regni cœlorum, illis autem in parabolis loquor, vt videntes non videant, & [audientes non audiãt,] intelligentes non intelligant, vt adimpleretur apud eos prophetia Esaiæ dicens,[2] Incrassa cor populi huius, & aures eorum obtura, & oculos eorum obcæca. Vestri autem beati oculi, qui vident quæ vos videtis, & aures vestræ, quæ audiunt quæ auditis. Vnus enim & idem Deus, his quidem qui non credunt, sed nullificant eum, infert cæcitatẽ. Quemadmodum sol, qui est creatura eius, his qui propter aliquam infirmitatem oculorum non possunt contemplari lumen eius: his autem qui credunt [ei,] & sequuntur eum, pleniorem & maiorem illuminationem mentis præstat. Secundùm hunc igitur sermonem & Apostolus ait in secunda ad Corinthios, In quibus Deus seculi huius, excæcauit mentes infidelium, vti non fulgeat illuminatio Euangelij gloriæ Christi. Et iterum in ea quæ est ad Romanos, Et quemadmodum non probauerunt Deum habere in *notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, facere quæ non conueniunt. In secunda autem ad Thessalonicenses, manifestè ait de Antichristo dicens,[3] Et ideo [mittet] Deus [operationem] erroris vti credant mendacio, [vti] iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Si igitur & nunc, quotquot scit non credituros Deus, cùm sit omnium præcognitor, tradidit eos infidelitati eorum, & auertit faciem ab huiusmodi, relinquens eos in tenebris, quas ipsi sibi elegerunt: quid mirum si & tunc nunquam crediturum Pharaonẽ, cum his qui cum eo erant, tradidit eos suæ infidelitati? Quemadmodum Verbum ait de rubo ad Moysen, Ego autem scio quoniam non *dimittet vos Pharao rex Ægypti abire, nisi cum manu valida. Et qua ratione Dominus in parabolis loquebatur, & cæcitatem faciebat Israel, vt vidẽtes, non viderent, sciens incredulitatem eorum: eadem ratione & cor Pharaonis indurabat, vt videns quoniam digitus Dei est, qui educit populum, non crederet,[4] sed in [infidelitatis] præcipitaretur [pelagus,] per magicam operationem opinatus fieri exitum eorum, & rubrum mare non ex virtute Dei transitum præstitisse populo, sed naturaliter sic se habere.

[Margin: * legunt. — * nosce. — * notitiã. — * recipiet. — Mat. 13. Mar. 4. — Luc. 8. Io. 12. Isa. 6. 10. — Exemplũ aptißimum de Sole. — 2. Cor. 4. — Rom. 1. — 2. Thess. 2. — Deus homines relinquens in tenebris, quas sibi elegerũt excæcare et indurare dicitur. — Exod. 4.]

ANNOTATIONES.

1. Sed indurauit] *Dissoluit argumentum Marcionistarum, quo Deum malorum authorem facere nitebantur, quia dicitur excæcasse Pharaonem. Hoc autem vult intelligi ea phrasi dictum, qua in Euangelio & Apostolo, Deum tunc excæcare, indurare, & tradere in reprobũ sensum, cum faciem auertit, gratiæ subsidium subtrahit.*

& in tenebris illos manere permittit, qui sponte eas sibi elegerunt; quod exemplo desumpto à sole eleganter declarat. Eodem pacto isthæc interpretatur Tertullianus lib. 2. cont. Marcione Archelaus Mesopotamiæ episcopus apud Cyrillum Hieros. Catechesi. 6. & omnium vberrimè & [illegible] Augustinus lib. de prædestinatione & gratia cap. 15. lib. de prædestinatione sanctorum cap. 8. & lib. de gratia & libero arb. cap. 21. 22. 23.

2. Incrassa cor populi] *Vetus cod.* Incrassatum est, *atque ita legit Tertull. lib. 3. con. Marcionem.*

3. Et ideo mittet Deus operationem] *Sic ex vet. cod. & contextu græco Apostoli restituimus: excusi co.* mittit operationes.

4. Sed in infidelitatis præcipitaretur pelagus] *Ita ve. codex: excusi vero* infidelitate præcipitaretur pelago.

*QVARE SECVNDVM IVSSVM DEI vasa ab Ægyptiis sumpsit populus in *exodo, & ex ipsis tabernaculum in eremo fabricauit.* *exitu.

CAPVT XLIX.

Expoliatio Aegyptiorum typica fuit. Exod. 11.

[1]QVI vero exprobrant & imputant, quòd profecturus populus iussu Dei, vascula omnis generis & vestimenta acceperit ab Ægyptiis, & sic abierit, ex quibus tabernaculum factum est in eremo, ignorantes iustificationes Dei & dispositiones eius, semetipsos arguunt, sicut & presbyter dicebat. [2]Si enim non] typica profectione [hoc consensisset Deus, hodie in vera nostra professione] id est, in fide in qua sumus constituti, per quam de numero gentilium exempti sumus, nemo *poterit saluari. Omnes enim nos aut modica aut grandis sequitur possessio, quam ex mammona iniquitatis acquisiuimus. Vnde enim domus in quibus habitamus, & vestimenta quibus induimur, & vasa quibus vtimur, & reliqua omnis ad diurnam vitam nostram [3] ministratio,] nisi ex his quæ, cùm Ethnici essemus, de auaritia acquisiuimus, vel ab Ethnicis parentibus, aut cognatis aut amicis, de iniustitia acquirentibus percepimus? vt non dicamus quia & nunc in fide existentes acquirimus. Quis enim vendit, & non lucrari vult ab eo [4] qui emit? Quis autem emit, & non vult vtiliter secum agi, ab eo qui vendit?] [5]Quis autem negotians, non propterea negotiatur, vt inde alatur? Quid autem & hi qui in regali aula sunt fideles, nónne ex eis quæ Cæsaris sunt habent vtensilia, & his qui non habent, vnusquisque eorum secundùm suam virtutem præstat? Ægyptij enim populi erant debitores non solùm rerum, sed & vitæ suæ propter patriarchæ Ioseph præcedentem benignitatem: nobis autem secundùm quid debitores sunt Ethnici, à quibus & lucra & vtilitates percipimus, quæcunque illi cum labore comparãt, his nos, in fide cùm simus, sine labore vtimur? *Adhuc populus pessimam seruitutem seruiebat Ægyptiis, quemadmodum Scriptura ait, Et cum vi potestatem exercebant Ægyptij in filios Israel, & in odium eis adducebant vitam in operibus duris luto & latere, & omnibus operibus quæ *fiebant in campis, per omnia opera quibus eos deprimebãt cum vi. Et ædificauerunt eis ciuitates munitas multùm laborantes, & augentes eorum substãtias annis multis, & per omnem modum seruitutis, cùm illi non solùm ingrati essent aduersus eos, verùm & vniuersos eos perdere vellent. [6]Quid igitur iniustè gestum est, si ex multis pauca sumpserunt, & qui potuerunt multas substãtias suas habere, si non seruissent eis, & diuites abire, paucissimam mercedem pro magna seruitute accipientes, inopes abierũt? Quemadmodum si quis liber abductus ab aliquo per vim, & seruiens ei annis multis, & augens substantiam eius, pòst inde aliquod adminiculum consecutus, putetur quidem modica quædam eius habere, re vera autem ex multis laboribus suis & ex acquisitione magna pauca percipiens discedat, & ex hoc ab aliquo imputetur ei, quasi non rectè fecerit, ipse magis iniustus iudex apparebit ei qui per vim in seruitium fuerit deductus. Sic ergo sunt huiusmodi qui imputant populo *pauca de multis laboribus accipiẽti sibi, & ipsis non imputant, qui nullam gratiam ex merito parentum debitam reddiderunt, imò & in grauissimam seruitutem redigentes, maximam ab eis consecuti sunt vtilitatem: & illos quidem non signatum aurum & argentum in paucis vasculis, de suis laboribus, quemadmodum prædiximus, accipiẽtes, iniustè fecisse dicunt, semetipsos autem (dicetur enim quod verum est, licet ridiculũ quibusdã esse videatur) ex alienis laboribus in signe aurum & argentum & æramentum cum inscriptione & imagine Cæsaris in zonis suis ferentes, iustè*

Aegyptij debitores erant Hæbreis & rerum, & vitæ.

Labores Hæbreorũ, precium rerum acceptarum excedebant.

*poterat. *ad hoc. *faciebat. *parua.

iustè se facere dicunt. Si autem comparatio fiat nostra & illorum, qui iustius apparebunt accepisse, vtrúmne populus ab Ægyptiis, qui erant per omnia debitores, an nos à Romanis & reliquis gentibus & à quibus nihil tale nobis debeatur? Sed & mundus pacem habet [per eos,] sine timore in viis *ambulamus & nauigamus quocunque voluerimus. Aduersus igitur huiusmodi aptus erit sermo Domini, Hypocrita, (dicēs) exime prius trabem de oculo tuo, & tunc perspicies auferre festucam de oculo fratris tui. Etenim si is qui tibi hæc imputat, & gloriatur in sua scientia, separatus est à gentilium cœtu, & nihil est alienorū apud eum, sed *& simpliciter nudus, & nudis pedibus & sine domo in montibus conuersatur, quemadmodum aliquod ex his animalibus quæ herbis vescuntur, veniam merebitur, ideo quòd ignoret *necessitatis nostræ conuersationem. Si autem ab hominibus quæ dicuntur aliena esse participatur, & arguit typum eorum, semetipsum iniustissimum ostendit, retorquens in se eiusmodi accusationem. *Inuenitur enim aliena circunferens & ea quæ eius non sunt, concupiscens. Et propter hoc dixisse Dominum, Nolite iudicare, ne iudicemini: in quo enim iudicio iudicabitis, iudicabitur de vobis. Non vtique vt peccantes non corripiamus, nec vt his quæ malefiunt consentiamus, sed vt Dei dispositiones non iudicemus iniustè, cùm ille omnia iustè profutura prouiderit. Quoniam enim sciebat nos de nostra substantia, quam ab alio accipientes haberemus, bene acturos. Qui enim habet (inquit) duas tunicas det ei qui nō habet: & qui habet escam, similiter faciat. Et, Esuriui enim, & dedistis mihi manducare: & nudus fui, & vestistis me. Et, Cùm * facis eleemosynam, non sciat sinistra tua quid faciat dextra tua. Et reliqua quæcunque bene facientes iustificamur, velut de alienis nostra redimentes. De alienis autem ita dico, non quasi mundus alienus sit à Deo, sed quoniam huiusmodi dationes ab aliis accipientes habemus, similiter velut illi ab Ægyptiis qui non sciebant Deū, & per hæc ipsa erigimus in nobismetipsis tabernaculum Dei. Cùm bene enim facientibus habitat Deus, quemadmodum Dominus ait, Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt hi, quando fugati fueritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Quæcūque enim, cùm essemus Ethnici, de iniustitia acquisiuimus, hæc cùm crediderimus in dominicas vtilitates *conuertentes, iustificamur. Necessariè igitur hæc in typo præmeditabantur, & tabernaculum Dei ex his fabricatur, illis quidem iustè accipientibus, quemadmodū ostendimus, nobis autem præostensis in ipsis qui inceperimus per aliena Deo seruire.

Margin notes: *ambulemus & nauigemus. — *est. — *necessitates nostræ conuersationis. — *inuenietur. — *facitis misericordiā. — *conuersantes. — Romanorū imperium. — Matth. 7. — De Diuinis dispositionibus nō esse iniustè iudicandum. — Luc. 3. — Matth. 25. — Benefaciētes iustificamur. — Luc. 16.

ANNOTATIONES.

1. Qui vero exprobrant] *Marcionistas intelligit, quos fraudem illam Hebræorū in Ægyptios, Creatori maximè obiecisse author est Tertullianus li. 2. contra Marcionem. Augustinus quæst. 39. super Exodum, Hebræos omni suspitione furti liberat,* quia enim, *ait,* hoc Deus iussit, qui nouerat quid quemque pati oporteret, hi furtum non fecerunt, sed Deo iubenti ministerium præbuerunt. *D. Alcimi episcopi Viennensis viri perantiqui versus non inelegantes subnectere non erit iniucundum.*

—Portantur auari.
Sic Pharaonis opes, quē tunc mercede soluta,
Seruitij longum credas taxasse laborem.

Gregorius id allegoricè explicat 28. mora. cap. 17.

2. Si enim non typica] *Codices excusi omnes:* Sic enim nos in typica. *Addidimus deinde octo voces virgulis conclusas ex veteri codice.*

3. Ministratio] *Prius erat,* miseratio.

4. Qui emit. Quis autem] *Quindecim has voces desiderabāt oēs excusi codices; quas ex veteri restituimus.*

5. Si qui in regali aula] *Fidem Christi ad illustres vsque imperij Ro. ordines & principes, hoc seculo penetrasse, ex his manifestum est. Processum & Martinianū nō infimæ sortis milites, pro Christo sub Nerone martyriū passos esse narrant Vincentius, Petrus de natalibus & Bergomensis. Alexandri epi. Ro. opera Hermetem vrbis præfectum, cum vxore & liberis; nobiles deinde viros Trebellium, Pertinacem, Zenonem patricium, Eustachium fortißimum Ducem, Achaicum principem, Heliadem Ducem, Theodorum magistrum militum, & Carcerium alterum exercitus Ducem, pietatis Christianæ ergò, Hadriano imperante, martyria subiisse scripserunt posteriores. Sub Antonino pio; M. Antonino Vero, & Commodo Imp. stipendia meruisse non tantum gregarios milites, sed rei militaris præstantißimos etiam copiarum Romanarum & legionum Ductores, qui christo nomen dederant, ex Apologiis & legationibus Iustini, Melitonis, Athenagoræ, Tertulliani, scriptísq; M. Aurelij Antonini ad S. P. Q. R. facilè colligitur.*

6. Quid igitur iniustè gestum est] *Hebræi longum tempus in Ægypto, in lateribus, muris, vrbibus faciendis consumpserunt. Dominus igitur mercedem aliquā laboris sui eos percipere voluit, ideoq; illos hac calliditate vti. Nam & Ægyptij regi suo operam suam nauarāt ait Theodo. Quæst. 23. in exodum. Tertullianus vero,* Non ad fraudem *inquit,* sunt instincti Israelitæ, sed ad mercedis compensationem, quam aliàs à dominatoribus exigere non poterant. *lib. 4. cont. Mar.*

QVEMADMODVM VNA ET EADEM POPVLI profectio ex Ægypto, & Ecclesiæ ex gentibus ostenditur.

CAPVT I.

Exodus populi, cuius rei typus fuit.

VNiuersa enim quæ ex Ægypto profectio fiebat populi, à Deo, [1] typus & imago [fuit] profectionis Ecclesię, quę erat futura ex gẽtibus: propter hoc & in *finẽ educens [eam] hinc in suam hæreditatem, quam non Moyses quidẽ famulus Dei, sed Iesus filius Dei in hæreditatẽ dabit. Si quis autẽ diligentius intendat his quæ à Prophetis dicuntur de fine, & quæcunque [2] Ioannes discipulus Domini vidit in Apocalypsi, inueniet easdem plagas vniuersaliter accipere gentes, quas tunc particulatim accepit Ægyptus. Talia quædam enarrans de antiquis presbyter, reficiebat nos, & dicebat, De his quidem delictis, de quibus ipsæ scripturæ *increpãt Patriarchas & Prophetas, nos non *oportere exprobrare eis, [3] neque fieri similes Cham, qui irrisit turpitudinẽ patris sui, & in maledictionem decidit: sed gratias agere pro illis Deo, quoniam in aduentu Domini nostri remissa sunt eis peccata: etenim illos dicebat gratias agere, & gloriari in nostra salute. De quibus autem Scripturæ non increpant, sed simpliciter sunt positæ, nos non debere fieri accusatores: non enim sumus diligentiores Deo, neque super magistrum possumus esse: sed typum quærere. Nihil enim ociosum est eorum quæcunque inaccusabilia posita sunt in Scripturis.

**fine.*

Lapsus patrũ nõ sunt exagitãdi.

**increpabant.* **oportet.*

ANNOTATIONES.

1. Typus & imago fuit] *Authoritate vete. cod. deleuimus* fiebat; *& paulò post* eam *pro* eum *substituimus. Cæterùm vt figuræ istius partes singulas copiosa oratione tractarunt Origenes, Isidorus, Rabanus & Rupertus: sic excultis versibus suis cecinerunt Sedulius presbyter & Alcimus Viennensis. Illius sunt.*

Peruia diuisi patuerunt cærula ponti
In geminum reuoluta latus, nudataq; tellus.
Cognatis stoliatur aquis, ac turba pedestris
Intrat in absentis pelagi mare, perq; profundũ
Sicca peregrinas stupuerat marmora plantas.
Mutauit natura viam, mediumq; per æquor
Ingrediens populus, rude iã baptisma gerebat:
Cui dux Christus erat, clamat nã lectio, multas
Vox Domini super extat aquas, vox denique verbum est:
Verbũ Christ⁹ adest, geminę qui cõsona legis,
Testamenta regens, veterem patefecit abyssum,
Vt doctrina sequens planis incederet aruis.

Istius id est, Alcimi libro quinto carminum ad finem libri comperies.

2. Ioannes discipulus Domini in Apocalypsi] *Hîc & multis aliis locis adeo manifestè & cõstanter authorem Apocalypseos docet fuisse B.Io. Euangelistam, vt crassæ impietatis sit ea de re amplius ambigere. Quoniã autẽ duobus libris accuratè & eruditè hoc negotiũ pertractauit vir æquè pius ac doctus F. Franciscus Titelmanus ordinis minorũ, aduersus Erasmi censuras & annotata, in confutandis Caluini & Bodini dubitationibus super eadem re, non immorabimur.*

3. Neque fieri similes Cham] *Cham impudentem patris irrisorem typum hæreticorum gessisse, post Irenæum his docet Augustinus 16. de Ciuit. cap. 2.* Cham porrò qui interpretatur callidus, quid significat nisi hæreticorum genus callidum, non spiritu sapientiæ, sed spiritu versipellis astutiæ, quòd solent hæreticorũ feruere præcordia, & pacem perturbare sanctorum? *Eadem Augustini verba transcripsit Eucherius lugdunensis lib. 2. in Gene. cap. 2.*

OSTENSIO GENERATIONIS Loth ex filiabus suis.

CAP. II.

Loth quo pacto cum filiabus dormiuit.

Gene. 19.

QVemadmodum & Loth qui eduxit de Sodomis filias suas, quæ conceperunt de patre suo, qui reliquit in cõfinio vxorem suam statuam salis vsque in hodiernum diem. [1] Etenim Loth non ex sua voluntate, neque ex sua concupiscentia carnali, neque sensum neque cogitationem huiusmodi operationis accipiens, [2] sed consumauit typum. Quemadmodũ Scriptura dicit, Et intrauit maior nata, & dormiuit cum patre suo nocte illa: & non sciuit Loth cùm dormiret nocte illa, & cùm surgeret. Et in minore autẽ hoc idem, Et non sciuit (inquit) cùm

quit) cùm dormiſſet ſecum, nec cùm ſurrexiſſet. Neſciente igitur homine, neque libidini ſeruiente, diſpenſatio perficiebatur, [3] per quam duæ filiæ, id eſt, duæ ſynagogæ, ab vno & eodem patre in ſobolem adoptatæ, ſignificabantur ſine carnis libidine. Nec enim alter erat aliquis qui ſemen vitale, & filiorum [fructus] poſſet dare eis; quemadmodum ſcriptum eſt, Dixit autem maior ad minorem, Pater noſter ſenior eſt, & nemo eſt ſuper terram qui intret ad nos, vt oportet omni terræ: [4] veni potionemus patrem noſtrum vino & dormiamus cum eo, [vt] ſuſcitemus de patre noſtro ſemen. Illæ quidem filiæ ſecundum ſimplicitatem & innocentiam putantes vniuerſos homines periiſſe, quemadmodum Sodomitas, & vniuerſam terram iracundiam Dei ſuperueniſſe, dicebant hæc. [5] Quapropter & ipſæ excuſabiles ſunt, arbitrantes ſe ſolas relictas cum patre ſuo ad [6] conſeruationem] generis humani, & propter hoc circunueniebãt patrem. Per verba autem earum ſignificabatur nemině eſſe alterum qui poſſit filiorũ generationem maiori & minori ſynagogæ præſtare, quàm patrem noſtrum. Pater autem generis humani, Verbũ Dei eſt. Quemadmodum Moyſes oſtendit dicens, Nónne hic ipſe pater tuus poſſedit te, & [fecit] te, & creauit te? Quando igitur hic, vitale ſemen, id eſt, Spiritum remiſſionis peccatorum, per quem viuificamur, effudit in humanum genus, nónne tunc *conuerſabatur cum hominibus, & bibebăt vinum in terra? Venit (inquit) filius hominis mãducans & bibens: & cùm recubuiſſet obdormiuit, & ſomnum cepit. Quemadmodum ipſe in Dauid *dicebat, Ego obdormiui & ſomnum cepi. Et quoniam in noſtra communicatione & vita hoc *agebatur, iterum ait, Et ſomnus meus ſuauis mihi factus eſt. Totum autem [ſignificabatur] per Loth, quoniã ſemen patris omniũ, id eſt, Spiritus Dei, per quem facta ſunt omnia, [7] commixtus & vnitus eſt [carni, hoc eſt,] plaſmati ſuo: per quam commixtionem [& vnitatě] duæ ſynagogæ, [8] id eſt, duæ congregationes fructificantes ex patre [ſuo] filios viuos viuo Deo. Et cùm hæc fierent, vxor *remanſerat in Sodomis, iam non caro corruptibilis, [9] ſed ſtatua ſalis ſemper manens, & per naturalia ea quæ ſunt conſuetudinis hominis oſtendens, quoniam & Eccleſia, quæ eſt ſal terræ, ſubrelicta eſt in confinio terræ, patiens quæ ſunt humana: & dum ſæpe auferũtur ab ea membra integra, perſeuerat ſtatua ſalis, quod eſt firmamentum fidei, firmans & præmittens filios ad patrem ipſorum.

*conuerſabatur. *dicit. *agebat. *remãſit.

Deute. 32. Mat. 11. Pſal. 3. Vxor Loth typus fuit Eccleſiæ.

ANNOTATIONES.

1. Etenim Loth non ex ſua voluntate] *Concubitus ille, quo Loth ambas filias virgines conſtrupraſſe legitur, Gnoſticis iſtis & Manichæis, vt ex Auguſt. colligitur, horrendum & omnibus ſuppliciis dignum facinus viſum eſt: quibus noſtro æuo aſſentiuntur Luterus, Muſculus, Caluinus, & reliqua Gnoſticorum progenies. Apoſtolico autem ſeniori cuius ſuperiori capite meminit Irenæus, & Catholicis omnibus Græcis & Latinis, grauiſſimis de cauſis, à peccato vel penitus, vel maiori ex parte, ipſum liberare placuit.* Non enim inuenio eum, *ſcribit Origenes,* inſidiatum eſſe, aut violenter eripuiſſe pudicitiam filiarum, ſed magis inſidias paſſum & arte circumſcriptum. Nullus igitur audeat (*infert Chryſoſtomus*) aut iuſtum, aut iuſti filias cõdemnare. Quomodo non eſſet extremæ dementiæ eos quos ſcriptura liberat ab omni crimine, nos peccatis plenos damnare? *Et Theodoretus:* His qui per ignorãtiam peccant, homines quoque ignoſcere ſolent. Nemo igitur iure ac merito Loth ſuccenſere poteſt: quod enim fiebat, ignorauit. Culpandus eſt quidem (*aiunt Auguſt. & Eucherius*) non tamen quantum ille inceſtus, ſed quantum illa meretur ebrietas. Proinde illud factum, cùm in ſacra ſcriptura narratur, prophetia eſt: cùm vero in illorum vita conſideratur, flagitium. Nec rurſus tanta reprehẽſione atque accuſatione res digna eſt, quantam in eam Fauſtus inimicus & cæcus euomuit. *Ambroſius lib. 2. de Abraham, cap. 2.* Inebriatus vino, quid gereret neſciebat.

In Geneſ. 22. Cont. Fauſtũ ca. 41. 2. In Gene. cap. 30.

2. Sed conſummauit typum] *Vet. cod. ſed deſiderat.*

3. Per quam duæ filiæ] *Non multum huic diſſimiles allegorias fuſius perſequuntur Auguſt. 22. contra Fauſtum cap. 41. 42. 43. 44. 45. & Origenes ho. 5. in Gene.*

4. Veni potionemus patrem noſtrum vino] *Ab ebrietatis delicto immunem Loth facere non poteſt Origenes,* Subiacet enim culpæ, *ait,* quod decipi potuit, quod vino indulſit, & hoc non ſemel, ſed iterum fecit. Ebrietas decipit, quem Sodoma non decepit. Vritur ille flammis mulierũ, quem ſulphurea flamma non vſit. *Chryſoſtomus & Theodoretus facilè veniam mereri docent, quod ad leuandum animi mœrorem, ex chariſſimæ cõiugis metamorphoſi, & clariſſimarum vrbium horrendo excidio contractum, liberiorem vini vſum, filiarum manibus porrectum admiſerit.*

5. Quapropter & ipſæ excuſabiles ſunt] *Si non à toto, ſaltem à tanto (vt in Scholis loquimur) poſt Irenæũ eaſdem excuſat Origenes his verbis.* Audierant in fine ſeculi terram & omnia elemẽta, ignis ardore decoquenda. Videbant ignem, videbant ſulphureas flammas, videbãt cuncta vaſtari, matrem quoque ſuam videbant non eſſe ſaluatam. Suſpicatæ ſunt

tale aliquid factum, quale in temporibus audierant Noe, & ob reparandam mortalium posteritatem solas se esse cum parente seruatas. Recuperandi igitur humani generis desiderium sumunt. Et quãuis graue eis videretur crimen, furari concubitum patris: grauior tamen videbatur impietas, si humanæ posteritatis spem, seruata castitate delerent. Patris mœstitiam vel rigorem vino molliunt & soluunt: singulis ingressæ noctibus, singulæ suscipiunt ab ignorante conceptum. Vltra non repetunt, non requirunt. Vbi hîc libidinis culpa? vbi incesti crimen arguitur? quomodo dabitur vitio, quod non iteratur in facto? *Ab hac Origenis sententia non recedunt Chrysosto. Theodoretus, & Ambrosius lib. 2. de Abra.*

6. Conseruationem] *Authoritate veteris cod. expunximus* conuersationē, *& paulò supra* fructus *pro* fructum: *vt pro* & : *inferius quoque fecit pro* refecit *posuimus.*

7. Commixtus & vnitus est] *Voce commiscendi vnitionem illam, quam hypostaticam vocarunt, duntaxat intelligit, vt supra annotauimus.*

8. Id est, duæ filiæ] *Vetus codex:* id est, duæ cõgregationes iustificatæ à patre suo.

9. Sed statua salis] *Origenes aliam meditatus allegoriam, Loth rationabilis sensus & animi virilis, quo semper ad salutē tendimus: vxorem eius, carnis imaginē tenere putat, quæ semper retrorsum, id est ad vitia respicit, & voluptates requirit. Sedulij versus factum istud concinnè explicantes sunt:*

Loth Sodomæ fugiēte Chaos dũ respicit vxor:
In statuam mutata salis stupefacta remansit,
Ad pœnã conuersa suam: quia nemo retrorsum
Noxia contempti vitans discrimina mundi,
Respiciens saluandus erit, nec debet arator
Dignũ opus exercēs, vultũ in sua terga referre.

OSTENSIO VNVM ET EVNDEM ESSE *Deum patrem nostrum & illorum.*

CAPVT LII.

Idem Deus veteris & noui testamenti author.

HViusmodi quoque de duobus testamentis, senior Apostolorum discipulus disputabat, ab vno quidem & eodem Deo vtraque ostendens. Nec enim esse alterũ Deum [1] præter vnum] eum, qui fecit & plasmauit nos, nec firmitatem habere sermonem eorum qui dicunt, aut per Angelos aut per aliam quamlibet virtutem, aut ab alio Deo factum esse hunc mundum qui est secundùm nos. Si enim semel quis transmoueatur à factore omnium, [2] & concedat ab aliquo altero, aut per [alium] factam conditionem, quæ [est] secundùm nos, multam incongruentiam, & plurimas cõtradictiones necesse est incidat huiusmodi, ad quas nullas dabit rationes, neque secundùm verisimile, neque secundùm veritatem. Et propter hoc, hi qui alias doctrinas inferunt, [3] abscondunt à nobis quam [habent] ipsi de Deo sententiam, scientes casum & *ruinam doctrinæ suæ, & timentes ne victi, *saluari periclitentur. Si autem credat quis vnum Deum, & qui verbo omnia fecit, quemadmodum ipse Moyses ait, Dixit Deus, [Fiat] lux: & facta est lux. Et in Euangelio legimus, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Et Apostolus Paulus similiter, Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus, & pater [omniũ] qui est super omnes & per omnia, & in omnibus nobis. Hic primò erit tenens caput, ex quo totum corpus compactũ & connexũ per omnem iuncturam subministrationis in mensura vniuscuiusque partis, incrementum corporis facit, in ædificationem sui in charitate. Pòst deinde & omnis sermo ei constabit, si & Scripturam diligenter legerit [4] apud eos, qui in Ecclesia sunt presbyteri, apud quos est Apostolica doctrina, quemadmodum demonstrauimus. Apostoli enim omnes duo quidem Testamenta in duobus populis fuisse docuerunt: vnum autem & eundem esse Deum, qui disposuerit vtraque ad vtilitatem hominũ, secundùm *post testamenta dabantur, qui incipiebant credere Deo, ex ipsa demonstrauimus Apostolorum doctrina in tertio libro. Et quoniam non ociosè, nec frustrà [aut] vt *obuenit, datum est prius testamentum: sed illos quidem quibus dabatur in seruitutem Dei, concurrens ad vtilitatem eorum: non enim indiget Deus ab hominibus seruitutem: typum autem cœlestium ostendens, quoniam nondum poterat homo per proprium visum videre quæ sunt Dei: & imagines eorũ quæ sunt in Ecclesia præfigurans, vt firma ea quæ secundùm nos est, fiat fides: & prophetiam futurorum continens, [5] vt disceret homo præscium esse omnium Deum.

Hæretici sentētiã suã abscõdebãt.
Genes. 1.
Ioan. 1.
Ephes. 4.

* fictile.
* saluati periclitantur.
* quod.
* euenit.

Nõ frustrà datũ est vetus testamẽtum.

Præscientia Dei.

ANNOTATIONES.

1. Præter vnum eum] *Vetus cod.* eum *desiderabat, &* vnum, *habebat: vtramque lectionem retinui.*

2. Et concedat ab aliquo altero] *Sic restituimus ex vet. cod. Alij omnes habebant,* & eum concedat ab aliquo altero, aut per aliam factam cõditionem, quæ sit secundum nos, *&c.*

3. Abscon-

Orat. ad Epicte.

3. Abscondunt à nobis] *Simili modo de Arrianis conqueritur Athanasius. Orat.1. Quod veluti anguillæ in sinus meandrósque lubricarent, & se se occultare studerent, ideóque aptissimo epitheto, post Tertullianum, vocat illos,* Bestias lucifugas. *Authoritate veteris cod.* habent *pro* habet *supposuimus.*

4. Apud eos qui in Ecclesia sunt presbyteri] *Scripturam sacram, eiúsque sinceram intelligentiam, à sola Ecclesia Catholica petendam contendit: quod satis diffusè post ipsum ostendit Clemens Alex. sub finem libri septimi stromatωn.*

5. Vt disceret homo] Cicero vt cōfirmaret liberum arbitrium (*ait Augustinus. 5. de Ciuitate. cap. 9.*) negauit Deum pręscium esse futurorū, atque ita dum vult facere liberos, facit sacrilegos. Religiosus autem animus vtrumque eligit, vtrumque confitetur, & fide pietatis vtrumque confirmat. *Et cap.* 10. Nullo modo cogimur aut retenta præscientia Dei, tollere voluntatis arbitrium: aut retento voluntatis arbitrio, Deum (quod nefas est) negare præscium futurorum.

QVIS EST SPIRITALIS DISCIPVLVS, qui iudicat quidem omnes, ipse autem à nemine iudicatur, & qui sunt qui iudicantur.

CAPVT LIII.

TAlis discipulus verè spiritalis recipiens Spiritum Dei,[1] qui ab initio in vniuersis dispositionibus Dei affuit hominibus, & futura annuntiauit, & præsentia ostendit, & præterita enarrat,[2] iudicat quidem omnes, ipse autem à nemine iudicatur. 1. Cor. 2.

ANNOTATIONES.

1. Qui ab initio in vniuersis dispositionibus] *Cùm tanta & planè diuina opera tribuat Spiritui sancto, ambigēdum non est ipsum piè & orthodoxè de illius deitate ac coeternitate sensisse, quicquid blatterent Magdeburgenses. Fulgentius sub finem libri tertij ad Trasimundum, & tota epistola ad Donatum, ex iisdem & similibus operibus, quæ vnà cum Patre & filio communia habet, concludit aduersus Arrianos & alios hæreticos, ipsum natura Deum esse.*

2. Iudicat quidem omnes] *Alludit nimirum ad verba Apostoli. 1. Cor. 2. Spiritalis iudicat omnia, & ipse à nemine iudicatur, vbi Theodoretus:* Qui gratia Spiritussancti dignus est habitus, ipse quidem ad alios docendos sufficit: aliorum vero doctrina nō indiget.

QVEMADMODVM [IVDICAbuntur] gentes.

CAPVT LIIII.

NAm iudicat gentes creaturæ magis quàm creatori seruientes, & reprobabili mente vniuersam suam operationem in vanum consumentes. Rom. 1.

QVEMADMODVM [IVDICAbuntur] Iudæi.

CAPVT LV.

IVdicat autem etiam Iudęos, non percipientes Verbum libertatis:[1] neque volentes abire liberos, cùm habeant præsentem liberatorem, sed intempestiuè extra legem seruire simulantes, nihil [indigenti] Deo & Christi aduentum, quem propter salutem hominum fecit.

ANNOTATIONES.

1. Neque volentes] *Coniunctionem, &, expunximus authoritate ve. co. Et paulo post,* Nihil indigenti Deo, *pro* indigente. *reposuimus: in argumentis* iudicabuntur, *pro* iudicantur, *In illis etiam,* Quemadmodum, *pro* Quomodo, *vsurpat suo more.*

OSTENSIO *QVONIAM DVOS ADVENTUS Christi Prophetæ annuntiauerunt. *quomodo

CAPVT LVI.

Prim⁹ aduentus Christi in abiectione. Isa 53. Zacha. 9. Psal. 117. Hiere. 11. Exod. 17. Isa 11. Secūdus in maiestate. Daniel. 7. Genes. 25. 2. Thess. 2. Matth. 3. Luc. 3.

NOn cognoſcentes neque intelligere volentes, quoniam duos aduentus eius omnes annuntiauerūt prophetæ: vnum quidem, in quo homo in plaga factus eſt, ſciens ferre imbecillitatē, [&] in pullo aſini ſedens, & reprobatus lapis ædificantibus, & ſicut ouis ad victimam adductus, & per extenſionem manuum [1] diſſoluens quidem Amalech, congregans autem diſperſos filios à terminis terræ, in ouile patris, & recommemoratus mortuorum ſuorum qui antè dormierāt, & deſcendens ad eos, vti erueret eos & ſaluaret eos. Secundùm autem, in quo ſuper nubes veniet, ſuperducens diem quæ eſt ſicut clibanus ardens, & percutiens terram Verbo oris ſui, & Spiritu per labia ſua interficiens impios, & ventilabrum in manu habens, & emundans aream ſuam, & triticum quidem in horreum colligens, comburens autem paleas *in igne inextinguibili. *igni

ANNOTATIONES.

1. Diſſoluens quidem Amalech] *Iuſtinus, Tertull. Cyprianus, eam hiſtoriam, qua refertur Moſem in formam crucis extendiſſe brachia, mouiſſe ac protraxiſſe preces ad Deum, tantiſper dum Ieſus Naue vinceret atque deleret Amalechitas, ſcitè ac cōuenienter cum Irenæo accommodant ad myſteriū paßionis & mortis Domini Ieſu Chriſti, qui in ligno crucis affixus, ſuis precibus, lachrymis & vibicibus; de morte, peccatis, inferis & diabolo, magnos triumphos & ampla ſpolia ſibi & nobis reportauit.*

QVEMADMODVM IVDICABVNTVR qui à Marcione *ſunt. *erunt

CAPVT LVII.

Impia doctrina Marcionis, in iudicio non conſiſtet.

EXaminabit autem & doctrinam Marcionis, quomodo accipiat duos Deos eſſe infinita diſtantia ſeparatos ab inuicem. Vel quemadmodum bonus erit, qui alienos homines abſtrahit ab eo qui fecit, & ad ſuum aduocat regnum, & quare bonitas eius *defecit, non omnes ſaluans, & quare circa homines quidem bonus videtur, in ipſum autem qui fecit homines, iniuſtiſſimus, auferens ab eo quæ ſunt eius? Quomodo autem iuſtè Dominus, ſi alterius patris exiſtit, huius conditionis, quæ eſt ſecundùm nos, accipiens panem, [1] ſuum corpus [eſſe] confitebatur, [2] & temperamentum calicis [ſuum] ſanguinem confirmauit? Et quare ſe filium hominis confitebatur, ſi non eam quę ex homine eſt, generationem ſuſtinuiſſet? Quemadmodum autem & peccata nobis dimittere poterat, quæ nos noſtro debeamus factori & Deo? [3] Quomodo autem & cùm caro non eſſet, ſed cùm parêret quaſi homo, crucifixus eſt, & [è] latere eius puncto, ſanguis exiit & aqua? Quod autem corpus ſepelierunt ſepultores, & quid illud erat quod ſurrexit à mortuis? *deficit

Matth. 26. Luc. 22. Mar 14. Chriſtus panem ſuū corpus, & mixtum calicem, ſuum ſanguinem eſſe confirmauit. Ioan. 19.

ANNOTATIONES.

1. Suum corpus eſſe confitebatur] *De hac re ſatis ſupérque diximus in cap. 32. 33. & 34. libri huius.*

2. Temperamentum calicis] *Libro quinto vocat Mixtum calicem: quibus liquet perantiquam atque adeo Apoſtolicam eſſe traditionem, vt aqua vino commiſceatur in calice conſecrandæ Euchariſtiæ. Quapropter ſicut Eucratitas & Hydroparaſtas ſolam aquam pro Euchariſtia offerentes, priſcis temporibus damnauit Eccleſia, vti docent Clemēs Alex. Cyprianus, Epiphanius, Auguſtinus: ſic noſtri huius ſeculi Gnoſticos omnes eodem anathemate proſequitur, propterea quod ſolo vino vtantur, & commixtionem hanc in Catholica Eccleſia ſolitam, papiſticum, recénſque inſtitutū nuncupent & damnent, Porrò ritum hūc vti à Chriſto, Apoſtoliſque profectum amplexātur ſeruántque Auguſtinus lib. 4. de doctrina Chriſtiana cap. 21. lib. de Eccleſ. dog. cap. 75. & Serm. 119. de tempore.*

tẽpore. Ambrosius li. 5. de Sacra. cap. 1. Hieronymus com. in cap. 14. Marci: & Quæst. heb. in lib. paralip. Cyprianus epist. ad Cæcilianum fratrem. Alexãder martyr epist. 1. Et qui Græcè scripserunt ante multa secula. Theophilactus in cap. 19. Io. Damascenus lib. 4 cap. 14. Iustinus martyr ad finem prioris Apologiæ, & Clemens Ro. Apostolorum comes lib. 8. Constit. cap. 17. Cæterum verbum esse *addidimus: & paulo post* suum *pro* sui *reposuimus authorit. veteris codi.*

3. Quomodo autem] *isdem argumentis sed fusius explicatis, Marcionem vrget Tertullianus. lib. de Carne Christi.* Iam hîc responde, *inquit*, interfector veritatis, Nonne verè crucifixus est Deus? Nonne verè mortuus & verè crucifixus? Nonne verè resuscitatus? Vt verè scilicet mortuus, falsò statuit inter nos scire Paulus tantùm crucifixum. Falsò sepultum ingessit. Falso resuscitatũ inculcauit. Falsa est igitur & fides nostra, & fantasma est totum quod speramus à Christo. Scelestissime hominũ, qui interemptores excusas Dei. Nihil enim ab eis passus est Christus, si nihil verè est passus. Parce spei totius orbis, qui destruis necessarium decus fidei. *Idem lib. 4. contra Marcionem:* Si caro Christi fantasma, nihil ergo remansit in ligno. Nihil pependit etiam post expirationem. Nihil de Pilato postulatum. Nihil de patibulo detractum. Nihil sindone inuolutum. Nihil sepulchro nouo conditum. At qui non nihil, &c.

[QVOMODO] IVDICABVNTVR QVI *sunt à Valentino, & reliqui Gnostici.*

CAPVT LVIII.

IVdicabit autem & eos qui sunt à Valentino omnes, quia lingua quidem confitentur vnum Deum patrem, & ex hoc omnia, ipsum autem qui * fecerit omnia, defectionis siue labis fructum esse dicunt, & vnum Dominum Iesum Christum filium Dei similiter lingua confitentes, [1] propriam quidem emissionem sententia sua vnigenito donantes, propriam verò [Verbo,] & alteram Christo, alteram verò saluatori: ita vt secundùm eos dicantur quidem omnia esse quasi vnum, vnumquemque autem ipsorum separatim intelligi, & propriam habere emissionem, secundùm suam coniugationem. Linguas itaque eorum, videlicet solas, in vnitatem cessisse, sentẽtiam verò eorum & sensum, quæ profunda sunt scrutari, decidentem ab vnitate, incidere in multiforme Dei iudicium, cùm de his quæ sibimetipsi adinuenerunt interrogabuntur à Christo: quem & postea natum quàm pleroma Æonum dicunt, & emissionem eius post diminutionem siue defectionem, & propter eam passionem quæ facta est in Sophia, semetipsos obstetricatos esse affirmant. Accusabit autem eos Homerus proprius ipsorum * poëta, à quo eruditi talia inuenerunt, ipso dicente hæc, [2] inimicus est enim ille mihi similiter atque fores inferorum, qui aliud quidem abscondit in corde suo, aliud autem enarrat.

*fecit.

*propheta.

Gnostici verbis vnum Deum fatentur, re autem negant.

Christũ distrahebant.

ANNOTATIONES.

1. Propriam quidem emisionem] *Libro 1 pluribus in locis dixit, Gnosticos vnicum Christum Dominũ nostrum in quatuor distrahere, in Monogenem, Verbum, Christum, & Saluatorem, & horum vnicuique probolas seu productiones & emissiones assignare. quod hîc rursus commemorat.*

2. Inimicus est enim ille mihi] *Verba sunt quibus Achillem, Vlyssi multa ex Agamẽnonis parte pollicenti, si in eius gratiã rediret, & bellum pro Græcis aduersus Troianos reintegraret, respondentem facit Homerus, Illiados nono:*

Ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς αἴδαο πύλησιν
Ὅς χ' ἕτερον μὲν κεύθει ἐνὶ φρεσὶν, ἄλλο δὲ βάζει.

QVEMADMODVM IVDICAbuntur Ebionitæ.

CAPVT LIX.

IVdicabit autem & vaniloquia prauorum Gnosticorum, Simonis eos magi discipulos ostendens: iudicabit autem & Ebionitas. [1] Quomodo possunt saluari, nisi Deus est qui salutem illorum super terram operatus est? Et quemadmodum homo transiet in Deum, si non Deus in hominem? Quemadmodum autem relinquet mor-

Nisi Saluator sit Deus & homo, non potest salus per eum obtineri.

tis generationem, si non in nouam generationem mirè & inopinatè à Deo, in signum autem salutis datam, quæ est ex Virgine per fidem regenerationem:[2] vel quam] adoptionem accipient à Deo, permanentes in hac genesi, quæ est secundùm hominem in hoc mundo? Quomodo autem plusquã Salomon, aut plusquam Iona habebat, & Dominus erat Dauid, qui eiusdem cum ipsis fuit substantiæ?[3] Quomodo autem eum qui aduersus homines fortis erat, qui non solùm vicit hominem, sed & detinebat eum sub sua potestate, deuicit, & eum quidem qui vicerat vicit, eum verò qui victus fuerat, hominem dimisit, nisi superior fuisset eo homine qui fuerat victus? Melior autem eo homine, qui secũdùm similitudinem Dei factus est, & * præcellẽtior, quísnam sit alius nisi filius Dei,[4] ad cuius similitudinem factus est homo? Et propter hoc in finem ipse ostendit similitudinem, filius Dei factus est homo, antiquam plasmationem in semetipsum suscipiens, quemadmodum * diximus in eo libro qui est [hoc] superior.

* excellentior.

* ostendimus.

ANNOTATIONES.

1. Quomodo possunt saluari] *Locum hunc nominatim citat Theodoretus Dialogo. 2. Fulgentij sequentia verba aliquid lucis adferent.* Nullatenus namque humana natura, ad auferendum peccatũ mundi sufficiẽs atque idonea fieret, nisi vnione Verbi Dei, non naturali cõfusione, sed solum personali vnitate transiret. *Lib. de incarn & gratia Domini nostri, cap. 4.*

2. Vel quam] *Ita vetus codex: excusi* quemadmodum.

3. Quomodo autem eum] *Veteris cod. lectio nõnihil variat; eam malui signare quàm quid immutare: habet ergò:* Quomodo autem aduersus hominem fortis erat, qui non solum vicit hominem, sed & detinebat, quem sub sua deuicit? Et eum quidem qui vicerat, vicit, &c.

4. Ad cuius similitudinem Dei factus est homo] *Vocem* Dei *expunximus autho. veteris cod. Porrò quod hîc obscurè innuit, id clarè libro quinto explicat: nẽpe ad imaginem Verbi* Dei *humanam naturam olim assumpturi, Deum, ab initio efformasse hominem, cum dixit, faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Sic & Tertullianus sensit lib. de Resurrectione carnis.* Quodcunque, *inquit*, huius hominis exprimebatur, Christus cogitabatur homo futurus. *Consentit & Origenes ho. 1. in Genesim his verbis,* Quæ ergo est alia imago Dei, ad cuius imaginis similitudinẽ factus est homo, nisi Saluator noster, qui est primogenitus omnis creaturæ? &c.

*QVEMADMODVM IVDICABVNTVR qui putatiuè dicunt * Deum manifestatum.*

* Dominũ apparuisse.

CAPVT LX.

IVdicabit autem & eos, qui putatiuum inducunt.[1] Quemadmodum enim ipsi verè se putant disputare, quando magister eorum putatiuus fuit? aut quemadmodum firmum quid possunt habere ab eo, si putatiuus, & nõ veritas erat? Quomodo autem ipsi salutem verè participare possunt, si ille in quem credere se dicunt, semetipsum putatiuum ostendebat?[2] Putatiuum est igitur, & non veritas[3] omne] apud eos: & nunc iam quæretur, ne fortè cùm & ipsi homines non sint, sed muta animalia, hominum vmbras apud plurimos * proferant.

Putatiua omnia sunt apud hæreticos.

* perferant.

ANNOTATIONES.

1. Quemadmodum enim] *Pro* Quomodo, *suo more. Cæterùm Marcionistas intelligit, de quibus lib. 1. ca. 29. & libro isto cap. 14. & 57.*

2. Putatiuum est igitur] *Tertullianus lib. contra Val.* Omnia in imagine vrgent, planè & ipsi imaginari Christiani. *Et Ignatius,* Omnes eiusmodi hæretici, cippi sunt & sepulchra mortuorum, in quibus duntaxat mortuorum hominum nomina inscripta sunt. *Epist. ad Philadelphiẽses. Cæterùm prioribus hisce Gnosticis, posteriores, meliores nec haberi nec dici posse, Luterus & Caluinus, qui illos à teneris vnguiculis educarunt, quósque intus & in cute norunt, palam & affirmatè asseuerant: quibus hac in re non consentire non possum. Ille Postilla Domi. 1. aduentus, Saxones & Vuitembergenses suos, multo quàm dum sub Ro. Pont. agerent, deteriores atque ad omne sceleris genus procliuiores rursus, & Sodomitis flagitiosiores factos testatur. Iste, hæresi suæ addictos, omnium mortalium sceleratissimos & facinorosissimos esse conuincit: deinde cum verba illorum sceleribus satis congrua inuenire non potest, te-*

tra mon-

tra monstra, & malos genios humanam formam indutos appellat, Concione. 10. ad Ephes. gallicè script.

3. Omnia apud eos] *Expunximus* omne *authoritate vet. codicis.*

QVEMADMODVM IVDICABVNTVR pseudoprophetæ.

CAPVT LXI.

I[1] Vdicabit autem & pseudoprophetas, qui non accepta à Deo prophetica gratia, nec Deum timentes, sed aut propter vanam gloriam, aut ad quæstum aliquem, aut aliter secundùm operationem mali spiritus,* fingunt se prophetare, mentientes aduersus Deum.

* fingent.

Operatione Satanæ fingunt se prophetare hæretici.

ANNOTATIONES.

1. Iudicabit autem & pseudoprophetas] *Marcionistas præcipuè intelligit, quos Spiritum propheticum ab Ecclesia arcere, vt cœtibus suis arrogarent, dixit lib. 3. ca. 11. Marcum etiam Valentini sectatorem perstringit, cuius imposturas habes supra libro primo cap. 8. & 9. Horum autem omnium insolentiam & arrogantiam pedibus & manibus sequuntur inter Gnosticos posteriores Anabaptistæ, quorum dux Muntzerus, se sibique adhærentes cœlestes prophetas vocabat: id quod à Luthero didicisse eos arbitrarer, quem Heliæ & Ioannis Baptistæ summorum prophetarum spolijs exornatum esse à suis conqueritur Caluinus. Lindanus Dialogo. 3. Dubitantij. Beza nō solus Caluinum prophetam eximium facit: vide quid alienatio mentis valeat! verùm & Caluinus ipse talem se frequenter iactat, Concione 2. in 5. Danielis gallica, Ruppellæ ex typis excusa. 1565.*

QVEMADMODVM IVDICABVNTVR qui schismata operantur, & omnes qui [se] segregant ab Ecclesia.

CAPVT LXII.

IVdicabit autem & eos qui schismata operantur, qui sunt *immanes, nō habentes Dei dilectionem, suámque vtilitatem potiùs considerantes, quàm vnitatem Ecclesiæ, [&] propter modicas & quaslibet causas magnum & gloriosum corpus Christi conscindunt & diuidunt, & quantum in ipsis est interficiunt, pacem loquentes, & bellum operātes, verè liquantes culicem, & camelum transglutientes. [1] Nulla enim ab eis tanta potest fieri correptio, quanta est schismatis pernicies. Iudicabit autem & omnes eos qui sunt extra veritatem, id est, [qui sunt] extra Ecclesiam: Ipse autem à nemine [2] iudicabitur.] Omnia enim ei constant, & in vnum Deum omnipotentem, ex quo omnia, fides integra, & in filium Dei Christū Iesum Dominum nostrum, per quem omnia, [3] & dispositionis eius, per quem factus est homo filius Dei, sententia firma, quæ [est] in Spiritu Dei, qui pręstat agnitionem veritatis, qui dispositiones patris & filij exposuit, secundùm quas aderat generi humano, quemadmodum vult pater.

*inanes.

Ecclesia, magnū & gloriosum Christi corpus, nō scindenda.

Matth. 23.

Quàm graue est Schismatis crimen.

ANNOTATIONES.

1. Nulla enim ab eis] *Schismatis crimen, quo sancta Ecclesiæ vnitas laceratur variis hæreseon sectis, adeo graue & horrendum æstimauerunt Patres, vt nullis tormentis satis expiari posse crederent: quod & hîc apertè indicat Irenæus. Aliorum omnium grauißimum esse post Clementem Ro. lib. 6. Const. cap. 1. ideo colligunt Optatus mileuitanus, & Augustinus, quod fratricidis, incendiariis, adulteris, idololatris, pœnitentiæ locum Deus reliquerit, vel suppliciis lenioribus in ipsos animaduerterit: schismaticos verò, subducto resipiscendi tempore, vel cœlestibus ignibus ab sumpserit vel hiatu terræ, viuentes, corpore & animo, ad tartara breui momento præcipitauerit. Quis iam dubitauerit, hoc esse sceleratius commissum, quod est grauius vindicatum? Lib. 1. contra Parmenianū. lib. 2. de baptismo cont. Do. cap. 6. Disserit quoque hac de re Dionysius Alexan. apud Eusebium lib. 6. hist. cap. 37. contendens omnia potius incommoda subeunda esse, quàm Ecclesiæ Dei discindere concordiam: illúdque martyrium, quod quis perpetitur, ne dirimatur Ecclesia consensio, multo plus habere commendationis, quàm illud quod suscipitur, ne idolis omnino immoletur: quæ vtinam accuratius multi huius ætatis attenderent.*

2. Iudicabitur] *Deleuimus* iudicatur *authoritate veteris cod.*

3. Et dispositionis eius] *Vetus co.* & dispositiones eius, per quas factus est homo filius Dei, &c.

QVEMADMODVM OMNIA [1] constant] ei qui est Ecclesiasticus.

CAPVT LXIII.

Agnitio vera, & scripturarum expositio legitima, à veteri Ecclesiæ statu petenda est.

Charitas.

1. Cor. 3.

AGnitio vera est Apostolorum doctrina, & antiquus Ecclesiæ status, in vniuerso mundo, [2] & character] corporis Christi, secundùm successiones episcoporum, quibus illi eam, quæ in vnoquoque loco est Ecclesiam tradiderunt, quæ peruenit vsque ad nos, [3] custodita sine fictione Scripturarum tractatione plenissima, neque [additamētum neque] ablationem recipiens, [&] lectio sine falsatione, & secundùm Scripturas expositio legitima & diligens, & sine periculo, & sine blasphemia, & præcipuum dilectionis munus, [4] quod est preciosius quàm agnitio, gloriosius autem quàm prophetia, omnibus autem reliquis charismatibus [5] supereminentius.]

ANNOTATIONES.

1. Constant] *Sic vetus codex: excusi omnes* consistunt.

2. Et character corporis Christi] *Ita pro* Charactere, *ex ve. co. restituimus. Vult autem signum & notam veræ Ecclesiæ, qua eam ab infidelium, hæreticorum, & schismaticorum conciliabulis internoscamus, esse successiones episcoporum per vniuersas illius sedes. Quæ verò ad hunc locum illustrandum pertinerent, diximus ad initium libri tertij, & lib. 4. cap. 43.*

3. Custodita] *Vetus cod.* Custoditione, sine fictione scripturarum tractatio plenissima.

4. Quod est præciosius] *Charitatem primum locum inter virtutes, & omnia Spiritussancti charismata obtinere docet, quod Apostolus, 1. Cor. 13. eleganter persequutus est.*

5. Supereminentius] *Expunximus* supereminens *veteris codicis authoritate.*

OSTENSIO QVOD ECCLESIA NON *tantùm perfectam habeat dilectionem, sed quoniam & Spiritus Dei super eam requiescit, quòd ab vno & eodem Deo Prophetæ, & Christus.*

CAPVT LXIIII.

Martyrum multitudo, quæ in sola Ecclesia est, de dilectione ipsius satis testatur.

Martyriū.

Ecclesia dum debilitatur augetur.

QVapropter Ecclesia omni in loco ob eam, quam habet erga Deum dilectionē, multitudinem martyrū in omni tēpore præmittit ad patrem: [1] reliquis autem omnibus non tantum non habentibus hanc rem ostendere apud se, [2] sed neque quidem necessarium [esse] dicentibus tale martyrium esse eorum, martyrium verum secundùm sententiam eorum: nisi si vnus aut duo aliquando per omne tempus ex quo Dominus apparuit in terris, [3] cum martyribus nostris, quasi & ipse misericordiam consecutus, opprobrium simul baiulauit nominis, & cum eis ductus est velut adiectio quædam donata eis. Opprobrium enim eorum, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, & omnes pœnas sustinent & mortificantur propter eam quæ est erga Deum dilectionem, & confessionem filij eius, sola Ecclesia purè sustinet, [4] sæpe debilitata, & statim augens membra, & integra fiens. Quemadmodum & typus eius, quæ fuit illius Loth salis figmentum: similiter vt

ter vt veteres Prophetæ sustinentes persecutionem, quemadmodum Dominus ait, Sic enim persecuti sunt Prophetas qui ante vos fuerunt, quoniam nouè quidem, sed idem Spiritus requiescens super eam, ab his qui non recipiunt Verbum Dei, persecutionem patitur. Genes.19. Matth.5.

ANNOTATIONES.

1. Reliquis autem omnibus] *Basilidem professum fidem persequutionis tempore fidenter etiam periurio negandam, nec subeundum pro Christo martyrium esse, memoriæ post Irenæum mandauerunt Tertull. Eusebius, Epipha. Theodo. & Philaster. Et quia martyrium Dei donum est, quod extra charitatem & vnitatem Ecclesiæ nemini conceditur: ideo negat Gnosticos extra eam aberrantes, veros martyres habere, quos in testimonium veræ pietatis, & Apostolicæ doctrinæ ostentare poßint. Idem tradit Clemens Alexan. lib.4. Stromaton. Hæc longè atque latè persequuntur Augustinus lib.1. contra epist. Parmeniani cap.7. Lib.2. cont. lit. Petiliani: lib.3. cont. Cresconium cap.48. Lib.2. contra secundam Gaudentij epist. cap.19. & 20. Lib.2. de baptismo cap.10. & lib.3. cap.16. & Cyprianus epist. ad Antonianum; & libro elegantißimo de vnitate Ecclesiæ: ex quibus omnibus tantum Augustinum audi* Hæretici faciunt opera latronum & dæmonum, & gloriam sibi vendicant martyrum. Viuunt Latrones, & volunt gloriari martyres.

2. Sed neque quidem] *Hîc aliqua adhuc desiderantur, quæ ex ve. cod. restituere non potuimus. Habet vero:* Sed neque quidem necessarium esse dicentibus tale martyrium. Esse enim martyrium verum secundum sententiam eorum, &c.

3. Cum martyribus nostris] *Eusebius lib.5. hist. cap.15. elegans fragmentum ex libris Apolinarij Hierapolitani Episcopi contra Montanum transcribit, quo docet Marcionistas & Montanistas aduersus Catholicos iactitasse martyres sese plurimos habuisse, hócque certum esse argumentum virtutis & potentiæ in prophetico eorum Spiritu abditæ, volebant. Istud autem omnino à veritate alienißimum pronunciat Apolinarius, quandoquidem Catholici martyres temporibus persecutionis, si fortè quosdam ex hæreticis secum trahi conspicarentur, & in fidei confeßione, & supplicijs cum illis communicare detrectabant.*

4. Sæpe debilitata & statim augens membra] *Iustinus in dialogo.* Quòd nos nemo terrere aut domare valeat, apparet quotidie, cum enim obtruncemur, crucifigamur. Obiiciamur bestiis, ignibus aliisque tormentis tradamur, tamen à confessione nō discedimus. Sed quantò magis in nos sæuitur: tanto plures pietatem, fidémque per nomen Iesu profitemur: haud secus quàm si quis vitem putatione prouocet ad vbertatem fructuū. *Et Tertull. lib. ad Scapulam.* Non deficiet hæc secta, quam tunc magis ædificari scias, cum cædi videtur. *Et ad finem Apologetici,* Plures efficimur, quoties metimur à vobis. Semen est sanguis Christianorum. *Hieronymus fundendo sanguinem, & patiendo magis quàm faciendo contumelias fundatam esse Ecclesiā docet, eámque persequutionibus creuisse, & martyrus coronatā scribit, Episto. ad Theophilum: verba hæc B. Augustini omittere nolui:* Ciuitas Christi quamuis haberet tam magnorum agmina populorū nunquam aduersus persequutores suos pro temporali salute pugnauit, sed potius vt obtineret æternam non repugnauit. Ligabantur, includebantur, cædebantur, torquebantur, vrebantur, laniabantur, trucidabantur; & multiplicabantur. *Lib.22. de ciuit. cap.6.*

*quoniā.

*QVOMODO PROPHETÆ OMNIA *prædixerunt quæcunque Christus operatus est.*

CAPVT LXV.

Vod quidem, Prophetæ cum reliquis quæ prophetabant, & hoc prophetauerunt, quoniam super quoscunque requieuerit Spiritus Dei, & obediuerint verbo patris, & secundùm virtutem seruierint ei, persecutionem patientur, & lapidabuntur, & occidentur. In semetipsis enim hæc omnia præfigurabant Prophetæ, propter dilectionem Dei, & propter Verbum eius.

*QVOMODO PROPHETÆ MEMBRA CHRISTI sunt, & quemadmodum vnusquisque eorum, secundùm quod erat membrum, secundùm hoc & prophetauit, & quoniam omnia quæ Prophetæ prædixerunt, Christus * impleuit.

* quoniã

* adimpleuit.

CAPVT LXVI.

Prophetæ vt membra Christi, de corpore ipsius prophetarunt varia, vt.

CVM enim & ipsi membra essent Christi, vnusquisque eorum secundùm [quòd] erat membrum, secundùm hoc & prophetationem manifestabat, omnes & multi vnum præformantes, & ea quæ sunt vnius annunciantes. Quomodo enim per nostra membra operatio quidem vniuersi corporis ostenditur, figura autem totius hominis per vnum membrum non ostenditur, sed per omnia: sic & prophetæ omnes quidem vnũ præfigurabant, vnusquisque autem eorum secundùm quod erat membrum, secundùm hoc & dispositionem adimplebat, & eam quæ secundùm illud membrum erat operationẽ Christi prophetabat. Quidam enim in gloria videntes eum, gloriosam eius apud patrem à dextris conuersationem videbant, alij super nubes quemadmodum filium hominis venientem, & dicentes de eo, Videbunt in quem compunxerunt, aduentum eius significabant, de quo ipse ait, Putas, cùm filius hominis venerit, inueniet fidem super terram? de quo & Paulus ait, Si tamen iustum est apud Deum,[1] retribuere eis qui tribulant nos, tribulationem, & vobis qui tribulamini, requiem nobiscum in reuelatione Domini Iesu de cœlo cum Angelis[2] virtutis eius,] & in flamma ignis. Alij verò iudicem dicentes eum, & diem Domini tãquam clibanum ardentem, qui colligit triticum in horrea, paleas autem comburet igni inextinguibili: comminabantur eis, qui increduli erant, de quibus & ipse Dominus ait, Abite [à me] maledicti in ignem æternum, quem præparauit pater meus Diabolo & Angelis eius. Et Apostolus similiter ait, Qui pœnas dabunt interitus æternas à facie Domini & à gloria virtutis eius, cùm venerit glorificari in sanctis suis, & ammirabilis fieri his qui credunt in eum. Et qui dicunt, speciosus forma præ filiis hominum, &, Vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis, &, Accingere gladium tuum potētissime circa femur tuum, &, Specie tua & pulchritudine tua, intende prosperè, procede, & regna, propter veritatem & mansuetudinem & iustitiam: & quæcunque alia talia [dicta] sunt de eo, eam quæ est in regno speciem eius & decorem, & exultationem supercorruscantem & *supereminentem omnibus qui regenerantur sub ipso, significabant, vt qui audiunt, concupiscerent ibi inueniri, placentia facientes Deo. Qui iterum dicentes: Homo est, & quis cognoscet eum? &[3] * Veni ad prophetam, & peperit filium, & vocatur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis: [Et] qui eum ex Virgine Emmanuel prædicabant: adunitionem Verbi Dei ad plasma eius manifestabant, quoniam [Verbum] caro erit, & filius Dei, filius hominis,[4] purus [purè] puram aperiens vuluam eam, quæ regenerat homines in Deum, quam ipse puram fecit, & hoc factus, quod [&] nos, Deus fortis, & inenarrabile habet genus. Et qui dicunt, Dominus in Sion locutus est, & de Hierusalem dedit vocem suam, &, Notus in Iudæa Deus, qui in Iudæa aduentũ eius significabant. Qui autem rursus dicunt ab Africo venire Deum, & de monte vmbroso & condenso, aduentum eius, qui est ex Bethlehem, dicebant, quemadmodum ostendimus in eo libro qui est ante hunc: Vnde [&] is qui præest, & pascit populum patris sui, venit. Qui autem dicunt aduentum eius, quemadmodum ceruus claudus saliet, & plana erit lingua mutorum, & aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum audient, & manus * resolutæ, & genua debilia firmabuntur, & resurgent qui in monumentis mortui sunt, &, ipse infirmitates nostras accipiet, & languores portabit: eas quæ ab eo curationes fiebant annuntiauerunt. Quidam autem hominem infirmum & ingloriosum, & scientem ferre infirmitatem, & sedentem super pullum asini, venturum Hierosolymam, & dorsum suum ponentem ad flagella, & maxillas suas ad palmas, & quemadmodum ouem adduci ad victimam, & aceto & felle potari, & ab amicis, [& ab his] qui proximi sunt derelinqui, & extendentẽ manus per totam diem, & ab eis qui eum intuebantur, subsannari & maledici, & partiri vestimenta eius, & super vestimentum eius mitti sortem, & in * limen mortis deductum, & omnia

Gloriam regni. Daniel. 7. Matth. 24. Zach. 12. Luc. 18. 2. Thess. 1. Matth. 3. Matth. 13. Iudicium. Matth. 25. 2. Thess. 1. Psal. 44. Regnum eius. Isa. 8. Isa. 9. Incarnationem. Psal. 75. Abacuc. 3. Locũ natiuitatis. Isa. 35. Miracula. Isa. 53. Zach. 9. Passionem. Isa. 53. Psal. 68. Psal. 21.

* supereminentem. * Veni. * dissolutæ. * limum.

& omnia talia: cum qui secundùm hominem est aduentum eius, sicut intrauit Hierosolymam, in qua & passus & crucifixus sustinuit omnia quæcunque sunt prædicta, prophetabant. Alij autem dicentes,[5] Rememoratus [est] Dominus sanctus mortuorum suorũ, qui * prædormierunt in terra limi, & descendit ad eos vti erigeret, ad saluandum illos: causam reddiderunt, propter quam passus est hæc omnia. Qui autẽ dixerunt, In illa die dicit Dominus:[6] Occidet] sol meridie, & erunt tenebræ super terram in die lucis, & conuertã dies festos vestros in luctum, & vniuersa cãtica vestra in lamentationẽ: cum occasum solis, qui crucifixo eo fuit ab hora sexta, manifestè annunciauerunt. & quia posteaquam hoc factũ est, hi qui secundùm Legem erant dies festi eorum & cantica, in luctum & lamentationem eorum conuerterentur, cùm inciperent tradi gẽtibus. Adhuc etiam manifestius hoc idem & Hieremias ostendit, sic dicens de Hierusalem, Exinanita est quæ parit, tæduit anima eius, occidit sol ei, cùm adhuc medius dies esset, confusa est, & improperiũ passa est, reliquos eorum in gladium dabo in conspectu inimicorum eorum. Qui autem dixerunt eum dormisse, & somnum cepisse, & resurrexisse, quoniam Dominus * suscepit eum, & præcipientes principibus cœlorum aperire æternas portas, vt introeat rex gloriæ, resurrectionem eius, quæ [est] ex mortuis, per patrem[7] & receptionem in cœlos præconauerunt. In eò autem quod dixerunt, A summo cœlo egressio eius, & occursus eius vsque ad summum cœli, & non est qui se abscondat à calore eius, quoniam illuc assumptus est, vnde & descendit, & non est qui iustum iudicium eius effugiat. Idipsum annuntiabant & dicebãt, Dominus regnauit, irascantur populi, qui sedes super Cherubim, cõmoueatur terra. Partim quidem eam, quę post assumptionem eius facta est super eos, qui in eum crediderunt iram ab omnibus populis, & motum vniuersæ terræ aduersus Ecclesiam prophetabant: partim autem veniente eo de cœlis cum Angelis virtutis eius, commoueri vniuersam terram, quemadmodum ipse ait, Erit terræmotus magnus, qualis non est factus ab initio. Et rursus in eo cùm dicit, Quisquis iudicatur, ex aduerso adstet, & quisquis iustificatur, appropinquet puero Dei. Et: Væ vobis, quoniam omnes * veterascetis sicut vestimentum, & tinea comedet vos, & humiliabitur omnis caro, & exaltabitur Dominus solus in altissimis: significatur quoniam post passionem & assumptionem, omnes qui contra eũ fuerunt, sub pedibus eius subiiciet Deus, & ipse super omnes exaltabitur, & nemo [erit] qui iustificetur, aut comparetur ad eum. Et qui dicunt dispositurum Deum Testamentum nouum hominibus, non quemadmodum disposuit patribus in monte Choreb, & cor nouũ & spiritum nouũ dare hominibus: & rursus, Antiqua nolite reputare: ecce facio noua, quæ nũc orientur, & scietis: & faciam in deserto viã, & in terra inaquosa, flumina ad potandum genus electum populũ meum quem acquisiui, vt virtutes meas enarret, quæ est noui Testamenti libertas, hanc manifestè annuntiabant, & nouum vinum, quod in nouos vtres mittitur per fidem quæ est in Christo, quam annũciauit ortã in eremo viã iustitiæ, & in terra inaquosa flumina Spiritus sancti, adaquare genus electũ Dei, quod acquisiuit, vt virtutes eius enarrẽtur, sed non vt blasphemarent eũ, qui hæc fecit Deus. Et reliqua omnia quæcunque per tantã seriẽ Scripturæ demõstrauimus Prophetas dixisse, spiritalis verè qui est, interpretabitur vnumquodque eorũ, quę dicta sunt, in quẽ dictũ sit characterẽ dispositionis Domini, & integrũ corpus operis filij Dei ostẽdens, semper eundẽ Deũ sciens & semper eundem Verbũ Dei cognoscens, etiamsi nunc nobis manifestatus est, & semper eundẽ Spiritũ Dei cognoscens, etiamsi in nouissimis temporibus nouè effusus est in nos, & à cõditione mundi vsque ad finẽ in ipsum humanũ genus, ex quo qui credunt Deo, & sequũtur verbũ eius, percipiunt eam quæ est ab eo salutẽ. Qui verò abscedũt ab eo, & contemnunt pręcepta eius, & per opera sua inhonorant eum qui se fecit, & sententia sua blasphemant eũ qui se alit, iustissimũ aduersus se coaceruant iudiciũ. Hic igitur examinat omnes, ipse verò à nemine examinatur, neque patrem suũ blasphemans, neque dispositiones eius frustrans, neque Patres accusans, neque Prophetas exhonorans, aut ab alio Deo dicens eos, aut iterũ ex alia & alia substantia fuisse prophetias. Dicemus autem aduersus omnes hæreticos, & primò quidẽ aduersus eos qui sunt à Marcione, & aduersus eos qui sunt similes illis, ab altero Deo dicẽtes esse Prophetas. Legite diligentius id quod ab Apostolis est Euangelium nobis datum, & legite diligentius Prophetas, & inuenietis vniuersam actionem, & omnem doctrinam, & omnem passionem Domini nostri * pręedicatam in ipsis.

*prædormierant. *suscepisset. *veterescetis. *prædictiam.

Descensum ad inferos. *Amos 8.* *Tenebras tempore passionis.* *Matth. 27.* *Ierem. 15.* *Psal. 3.* *Psal 23.* *Resurrectionem & ascensionem.* *Psal. 18.* *Psal. 98.* *Aduentum ad Iudiciũ.* *Matth. 24.* *Psal. 101.* *Isa. 51.* *Iere. 13.* *Baruc 2.* *Psal 50.* *Isa. 43.* *Noui testamẽti libertatem.* *Matth. 9.* *Mar 2.* *Luc. 5.* *Idẽ semper Deus, & Verbum, & Spiritus.*

ANNOTATIONES.

1. Retribuere eis qui tribulãt nos tribulationem] *Græca Pauli sequitur,* ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλῖψιν. *Ambrosi⁹ reddidit.* Retribuere eis qui vos deprimunt, præssuram: *Hieronymus & Primasius cum Irenæo* tribulationem, *legunt, vulgata editio,* retributionem.

2. Virtutis eius] *Ita vetus codex: excusi* Dei.

3. Veni ad Prophetam] *In fœminino genere vsurpat:* Prophetissam *habet vulgata Bibliorum editio. Hieronymus, Sanctam Mariam interpretatur, quamprophetasse credit, cùm in Euangelio loquitur, Ecce enim ex hoc beatam me dicent, &c. Cæterùm Cyrillus Alex. probat lectionem veteris nostri cod.* venit, *habet enim* προσῆλθε.

4. Purus purè] Puram aperiens vuluam] *Aduerbium* purè *ex veteri co. addidimus; quo, ni fallor, vult indolentiam, munditiámque omnis generis beatissimi & castissimi B. Mariæ vteri in partu Christi prorsùm extitisse, ac longè secus quàm aliis puerperiis cõtigisse; quæ pariundo doloribus communiter differuntur, vita periclitã-* Lib. 5. contra Marc. *tur, & nonnullæ pereunt. Ita Tertullianus;* Christus nouus homo, nouè natus est ex Virgine, Dei Spiritu. *Et lib. de velandis virg. Christum eundem ex integra Virgine natum, piè docet; quibus mitigare ac mollire mihi videtur dura alioqui verba, quæ lib. de carne Christi vsurparat. Ad hæc Ignatius Epist. ad Heronem scribit:* Decebat opificem non vsitata vti natiuitate, sed admirabili, & noua, ac inaudita, vt creatorẽ. *Quod verò miraculum, quæ rei nouitas, si more communi, ac sordibus & impuritatibus nostris cõtaminatus intacta matris vterum aperuisset? Pro rei istius assertione præclara inuenies apud Hieronymum Apologia pro lib. cont. Ioui. Epist. ad Pammachium: & Augustinum Epist. 3. At apertam fuisse vuluam, vrgebis, disertè scribit Irænæus. Respondeo: Phrasis est scripturæ, qua simpliciter primogenitus significatur; quoquomodo natus sit. Deinde Christum verè incarnatum, natum, & editum fuisse contendunt Patres, aduersus phantasma Marcionis.*

5. Rememoratus est] *Supra annotauimus hanc sententiam sacrilegio Iudæorum, deletam fuisse ex Hieremia propheta, sicuti illis exprobrat Iustin⁹ martyr, in dialogo.*

6. Occidet] *Sic vetus codex, cui conformis est vulgata ed. & Hieronymus: codices excusi* occidit.

7. Receptionem in cœlos] *Ante Irenæum Dionysius Areop. in Cœl. Hier. & Iustinus in dialogo. postea Ambrosius lib. de instit. Virg. cap. 5. versus illos psalmi 23. Dialogum inter Christum ascendentem in cœlum, & angelos, continere docuerunt.*

ADVERSVS EOS QVI DICVNT, QVID noui veniens attulit Christus?

CAPVT LXVII.

SI autem subit vos huiusmodi sensus vt dicatis, Quid igitur noui Dominus attulit veniens? cognoscite quoniam omnem nouitatem attulit, semetipsum afferẽs, qui fuerat annuntiatus. Hoc enim ipsum prædicabatur, quoniam nouitas veniet innouatura & viuificatura hominẽ. Regis enim aduentus ab his quidẽ, qui mittuntur seruis prænuntiatur propter apparatum, & expeditionem eorum qui incipient suscipere suũ Dominum. Cùm autem venit rex, & illi prænuntiato gaudio adimpleti sunt, qui sunt subiecti, & perceperunt eam, quæ est ab eo libertatem, & participant* visionem eius, & audierunt sermones eius, & * fruituri sunt muneribus ab eo, non iam requiretur quid noui attulit rex super eos, qui annuntiauerunt aduentum eius, apud eos videlicet qui sensum habent: semetipsum enim attulit, & ea quæ prædicta sunt bona, in quæ concupiscebant Angeli intendere, & donauit hominibus. Tunc autem fuissent serui mendaces, & non à Domino missi, si non Christus adueniens talis, qualis & prædicabatur, adimplesset eorum sermones. Quapropter dicebat, Ne putetis quoniam veni [1] soluere Legem aut Prophetas. Non veni soluere, sed adimplere. Amen enim dico vobis, [2] donec pertranseat] cœlum & terra, iota vnũ, aut vnus apex non transiet à Lege & Prophetis, quoadusque omnia fiant. Omnia enim ipse adimpleuit veniens, & adhuc implet in Ecclesia vsque consummationem à Lege prædictum nouum Testamentum. Quemadmodum & Paulus Apostolus eius ait in ea quæ est ad Romanos. Nunc autem sine Lege iustitia Dei manifestata est, testificata à Lege & Prophetis. Iustus enim ex fide [3] viuet. Hoc autem quoniam iustus ex fide viuet, per prophetas prædictum fuerat. Vnde autem poterant prædicere Prophetæ regis aduentum, & eam libertatem quæ ab eo dabatur, præeuangelizare, & omnia quæ à Christo facta sunt & * sermone & operatione, & passionem eius prænuntiare, & nouum Testamentum * prædicare, si ab altero Deo Propheticam inspirationem acceperunt, ignorantes inenarrabilẽ patrem secundùm vos, & regnũ eius, & dispositiones eius quas

Aduentus Christi non potest non esse nouus.

* visione.

* frui.

Quanta bona secum Christus attulerit.

Matth. 5.

Rom. 1. Abac. 2.

Prophetæ sua vaticinia ab altero Deo accipere non potuerunt.

* sermonem & operationem.

* prædicare.

quas filius Dei [4] veniens in terris impleuit,] pręstabit in nouissimo dierum? Casu quodam hæc euenisse non potestis dicere, tanquam à Prophetis quidem de altero quodam dicta, similiter autem [euenerunt] Domino. Omnes enim Prophetæ hæc eadem prophetauerunt: sed neque alicui ex veteribus euenerunt: si enim euenissent alicui ex veteribus ista, non vtique qui postea fuerunt, prophetassent in nouissimis temporibus affutura hæc. Adhuc etiam nemo est neque Patrum, neque Prophetarum, neque antiquorum regum, circa quem propriè ac specialiter factum sit aliquid horum. Nam omnes quidem Christi passiones prophetauerunt, ipsi autem ad patiendum similiter vt ipsa prædicta sunt [5] Longè erant. Et argumenta autem quæ prædicta sunt] Dominicæ passionis, [6] in nullo altero facta sunt. Neque enim sol medio die occidit aliquo de veteribus mortuo, neque scissum est velum templi, neque terra mota est, neque petræ disruptę sunt, neque mortui surrexerunt, neque in tertia die quis illorum surrexit, neque receptus est in cœlum, neque cùm assumeretur, aperti sunt cœli, neque in nomen alicuius alterius crediderunt gentes, neque quis ex eis mortuus & resurgens aperuit nouum libertatis Testamentum. Non igitur de altero, sed de Domino, in quem * concurrerunt omnia prædicta signa, dicebant Prophetæ. Si autem aliquis Iudæis aduocationem præstans, [per] erectionem templi, quæ, posteaquam in Babylonem transmigrauerunt, facta est sub Zorobabel, & discessionem populi, quæ facta est post septuaginta annos, dicat hoc esse nouum Testamentum, cognoscat quoniam lapideum quidem templum * restitutum est tunc: (adhuc enim illa quæ in lapideis tabulis facta fuerat, Lex seruabatur) nouum autem Testamentum datum est nullum, sed ea Lege quæ per Moysem data est, vtebantur vsque ad aduentum Domini: à Domini autem aduentu nouum Testamentum ad pacem reconcilians, & viuificatrix Lex in vniuersam exiuit terram, quemadmodum dixerunt Prophetæ. Ex Sion enim * procedet Lex, & verbum Domini de Hierusalem, & arguet populum multum: & concident gladios suos in aratra, & lanceas suas in falces, & iam nō discent pugnare. Si igitur alia Lex, & verbum exiens ab Hierusalem, tantam pacem fecit apud eas gentes, quæ eum receperunt, & per eas arguit imprudentiæ multum populum, videtur consequens de altero dixisse Prophetas. Si autem libertatis Lex, id est, verbum Dei, ab Apostolis qui ab Hierusalem exierunt, annunciatū [est] vniuersam terrā in tantā transmutationē fecit, quòd gladios & lanceas bellatorias in aratra * fabricauerunt ipsi, & in falces quæ donauit ad metendum frumentum, in organa pacifica * demutauerunt, & iam nesciūt pugnare, sed percussi & alteram præbent maxillā, non de [aliquo] alio Prophetæ dixerunt hæc, sed de eo qui fecit ea. Hic autem est Dominus noster, & in hoc est sermo verus, quoniam ipse est qui aratrum fecit, & falcem intulit, hoc est, hominis primam seminationem, quæ fuit secundùm Adam plasmatio, & in nouissimis temporibus per Verbum collectam fructificationem: & propter hoc * quod initium fini coniungebat, vtrorunque Dominus existēs, in fine quidem aratrum ostendit lignum copulatum ferro, & sic eius expurgauit terram, quoniam firmum Verbum adunitum carni, & habitu tali confixus, emundauit syluestrē terram. Initio autem falcem figurabat par Abel, [7] significans] iusti generis humanam collectionem. Vide enim (inquit) [quomodo] iustus perit, & nemo intuetur, & viri iusti tolluntur, & nemo [excipit] corde. Hæc autem in Abel quidem præmeditabantur, in Prophetis verò præconabantur, in Domino autem perficiebantur, & in nobis autem idipsum est, consequente corpore suum caput.

Prophetiæ in solo Christo Iesu adimpletæ fuerunt.

Nouum testamentum solus Christi institutum.

Isa. 2.

Isa. 2.

Matth. 5.

Isa. 57.

* cōcurrunt.

* restructum.

* prodiet.

* fabricauit ipse.

* demutauit.

* qui.

ANNOTATIONES.

1. Soluere] Dissoluete. *& rectè meo iudicio, habet ve. co. quoniam Græcè est* καταλύσαι, *quod magis propriè significat destruere, demoliri, & abrogare, quam simpliciter soluere.*

2. Donec pertranseat] *expunximus* pertransiet *authoritate veteris codicis.*

3. Viuet] *Ita in futuro legendum indicant Abacuc, & Pauli contextus græcus Ro. 1. Hebræ. 10. Galat. 3. Vetus codex etiam secundo* viuit *præsenti tempore legit.*

4. Præstabit in nouissimo dierū?] *Quatuor has voces desiderat ve. co. qui & proximè sequētem sententiā ita legit.* Neque enim casu quodā hęc euenisse potestis dicere, &c.

5. Longè erant] *Octo voces istas desiderabant omnes codices excusi: eas ex veteri restituimus.*

6. In nullo altero] *Eisdem argumentis vtuntur Iustinus martyr in dialogo, Tertull. lib. aduersus Iudæos, & Athanasius lib. de incarnatione Verbi.*

7. Significans] *Deleuimus* significabat: *mòxque pro* quemadmodum, quomodo; *& excipit pro* excipiet *reposuimus veteris cod. autho.*

ADVERSVS EOS QVI DICVNT QVÆdam à summitate dixisse Prophetas, quædam verò à mundi fabricatore.

CAPVT LXVIII.

ET aduersus eos quidem, qui ab alio Deo Prophetas dicunt,[1] ab altero autem [Patre] Dominum nostrum, talia sunt apta, si quo modo tandem quiescant à tanta irrationabilitate. Propter hoc enim & laboramus eas, quæ sunt ex Scripturis adhibere ostensiones, vt ipsis sermonibus confutantes eos, quantum in nobis est, cohibeamus eos à grandi blasphemia, & à multorum deorum dementi fabricatione.

ANNOTATIONES.

1. Ab altero autem patre] *Ita restituimus ex ve. cod. excusi omnes.* ab altero autem Dominum patrem nostrum. *Colligit ex his quæ prius dicta sunt, insaniam illorum coargui posse, qui duos aut plures deos confingunt: simúlque narrat prophetas omnes ab vno patre Domini nostri Iesu Christi promanasse.*

*QVEMADMODVM DE *HIS IPSIS DICTIS discrepant à semetipsis, qui sunt à Valentino.* *eisdem

CAPVT LXIX.

Valētinianorum insanias recenset & dānat.

ADuersus eos rursus qui sunt à Valentino, & reliquos falsi nominis Gnosticos, qui aliquando quidem à summitate quædam eorum, quæ sunt in Scripturis posita, dicta dicunt, propter semen quod est inde: aliquando verò à medietate propter matrem prunicam audacem: multa etiam à mūdi fabricatore, à quo & missi sunt Prophetæ, dicimus valde irrationabile esse in tantum inopiæ deducere patrē vniuersorum, quasi non habuerit sua instrumenta, per quæ purè ea quæ sunt in pleromate, annunciarentur. Quem enim timebat, vt non liberè & sine commixtione eius spiritus, qui est in diminutione & ignorantia factus, propriè ac separatim significaret voluntatem suam? An timebat ne plurimi saluarentur, cùm plures purè audissent ea, quæ sunt veritatis? An rursus impotens erat ipse sibi præparare eos qui aduentum Saluatoris *prænuntiarent? Si autem cùm huc venisset Saluator, suos Apostolos misit in mundum, purè aduentum eius annuntiantes, & voluntatem patris docentes, in nullo communicantes neque gentium, neque Iudæorum doctrinæ, multo magis [1] in pleromate existens,] prædicatores proprios destinasset, annunciantes in hunc mundum futurum aduentum eius, in nullo communicantes iis Prophetis, qui sunt à Demiurgo. Si autem, cùm esset intra pleroma, vsus est iis Prophetis qui erant secundùm Legem, & per eos ostendit, quę sunt sua, multo magis cùm huc venisset, his ipsis vsus fuisset magistris, & per eos annunciasset nobis Euangelium. Iam igitur non Petrum & Paulum, & reliquos Apostolos dicant annunciasse veritatem, sed Scribas & Pharisæos, & reliquos per quos Lex annunciabatur. Si autem suos in suo aduentu proprios Apostolos emisit [in] spiritu veritatis, & non [in] spiritu erroris,[2] hoc [idem ipsum in Prophetis fecit. Semper enim idipsum] Verbum Dei: & si quidem de principalitate Spiritus fuit, secundùm regulam ipsorum, Spiritus lucis, & Spiritus veritatis, & Spiritus perfectionis, & Spiritus agnitionis: is verò qui à Demiurgo fuit Spiritus ignorātiæ, & diminutionis, & erroris, & vmbræ progenies, quemadmodū in vno & eodē potuit esse perfectio & diminutio, [agnitio] & ignorantia, error & veritas, lux & tenebræ? Si autē in Prophetis impossibile erat *hoc ita esse, sed ab vno Deo Verbū *Domini præconabant, & aduentum filij eius annuntiabant, multo magis Dominus ipse nunquam

Valētinianorum in Deum contumelia.

*annuntiarent.

Deo cōtraria affingebant.

*hæc. *Deum.

nunquam modò quidem de principali, modò verò de subiecta deminoratione fecisset sermones, & agnitionis & ignorantiæ simul factus magister. Nec vnquam modò quidem mundi fabricatorem: modò autem eum, qui super hunc [est,] glorificaret patrem, quemadmodum ipse ait, Nemo immittit commissuram vestimenti noui in vestimentum vetus, nec mittunt vinum nouum in vtres veteres. Igitur aut omni modo & ipsi abstineant se à Prophetis, tanquam à veteribus, & non dicant eos ab ea nouitate, quæ secundùm principalitatem est quædam dixisse, præmissos à Demiurgo: aut rursus arguentur à Domino dicente, nouum vinum non mitti in vtres veteres. Vnde autē semen matris ipsorum poterat cognoscere ea, quæ erant intra pleroma sacramenta, & de his eloqui? si quidem extra pleroma existens mater, peperit hoc ipsum semen, quod [autem] extra pleroma [est,] & extra agnitionem esse dicunt, quod est ignorantia. Quomodo igitur id, quod erat ignorantia semen conceptum, agnitionem annunciare poterat? aut quemadmodum ipsa mater, ea quæ erant [3] pleromatis] cognoscebat sacramēta, informis & infigurata: quasi abortiuum proiecta foras, & ibi aptata & formata, & ab horo prohibita interius ingredi, & vsque ad consummationem extra pleroma perseuerans, id est extra agnitionem. Rursus autem passionem Domini typum esse dicentes extensionis Christi superioris, quam extēsus [Horon] formauit eorum matrem, in reliquis arguuntur, iam non habentes similitudinem, typum ostendere. Vbi enim [sursum] Christus aceto & felle potatus est? aut vbi diuisa sunt vestimenta eius, aut vbi punctus est, & exiuit sanguis & aqua? aut vbi guttas sanguinis sudauit? & reliqua quæcunque Domino acciderunt, de quibus dixerunt Prophetæ. Vnde ergo de iis quæ tunc quidem nondum *venerant, incipiebant autem euenire, aut mater aut semen eius diuinauit? Adhuc etiam super hæc dicunt quidem à principalitate quædam dicta, confutati ab iis, quæ in Scripturis de Christi aduentu referuntur. Quæ autem sint hæc, non iam vnum sentiunt, sed alij alia de his ipsis respondent. Siquis *enim experimentum eorum volens accipere, separatim interroget [4] de aliquo] sermone eos, qui excellentes sint apud eos, inueniet alium quidem dicentem de Propatore, id est, de Bytho esse id, quod interrogetur. Alium verò de initio omnium, id est de vnigenito. Alterum verò de patre omnium, hoc est, [de Verbo.] Alter rursus dicet, de vno Æone eorum, qui sunt in pleromate Æones dici. Alij autem de Christo, & alius de saluatore. Qui autem illorum peritior est, postea quam multum tacens [protraxerit,] de Horo, ait, dictum esse. Alius verò eam quæ est intra plenitudinem, Sophiam significari. Alius verò illam quæ extra plenitudinem est, matrem annuntiari. Et alius mundi fabricatorem Deum dicet.[6] Tantæ sunt de vno inter eos diuersitates de iisdem Scripturis varias habentes sententias: & vno eodémque sermone lecto, vniuersi obductis superciliis agitantes capita, valde quidem altissimè se habere sermonem dicunt, non autem omnes capere magnitudinem eius intellectus, qui ibidem continetur, & propter hoc silentium maximam rem esse apud sapientes. *Oportet enim eam quæ sit sursum, Sigen, per, id quod est apud eos silentium, deformari. Sic autem abeunt omnes, quotquot sunt, tantas de vno gestantes sententias, in abscondito ferentes secū sua acumina. Cùm igitur inter eos conuenerit de iis, quæ in Scripturis sunt prædicta, tunc & à nobis confutabuntur. Non enim bene sentientes, interim tamen semetipsos arguunt, de iisdem verbis non consentientes. Nos autem vnum & solum verum Deum doctorem sequentes, & regulam veritatis habentes eius sermones, de iisdem semper eadem dicimus, omnes vnum Deum scientes, factorem huius vniuersitatis, qui Prophetas misit, qui eduxit populum de terra Ægypti, qui in nouissimis temporibus filium suum manifestauit, vti confunderet incredulos, & exquireret iustitiæ fructum.

Matth. 9. — *Pugnantia loquebatur.* — *Commentū de cp̃o passionis Domini.* — * euenerant. — * autem. — *Secum pugnant Gnostici.* — * Oportere. — *Silentiū illorum facetè excipit.* — *Ecclesiæ vna fides, vnáque sententia.*

ANNOTATIONES.

1. In pleromate existens] *Ita ve. co. excusi* mittens: *quod deleuimus.*

2. Hoc idem ipse] *Octo voces ex ve. co. adiecimus, expunximus eiusdem autheritate,* item Spiritu.

3. Pleromatis] *Expunximus* pleromatibus: *&* *paulopost* Horon *pro* hora: sursum *pro* rursum *reposuimus.*

4. De aliquo] *Deleuimus* quo: *& aliquantò postea* de Verbo, *pro* vero: protraxerit, *loco* protexerit *supposuimus veteris codicis autho.*

5. Tantæ sunt de vno] *Dissidia rursus commemorat, quibus prima Gnosticæ impietatis acies inter se confli-*

gebat: iisque è regione vnanimem perpetuúmque Ecclesiæ Catholicæ consensum opponit, inde colligens nihil veritatis & Diuini spiritus apud eos esse, sed in sola Ecclesia Catholica, quæ semper eadem & sibi constat. Similes Arrianorum, Eunomianorum, Macedonianorum, & aliorum quasi mediæ ætatis Gnosticorum pugnas, diffusè satis aperiunt passim Nicephorus, Theodoretus, Sozomenus, Socrates, Euagrius: & postremi huius nostri seculi, Cochlæus in Septicipite, Lindanus in Tabulis grassantiũ passim hæreseôn, & Staphylus in Epitome.

OSTENSIO DE DOMINI SERMONIBVS, CONfitentis se [esse] à Deo patre missum, à quo & Prophetæ venerunt, & patres electi sunt.

CAPVT LXX.

Parabola vineæ ostēdit vnicum Deum prophetas & Christum misisse. Mat. 21. Luc. 20.

QVem enim non *confitetur Dominus, neque ab altero Deo dicere Prophetas, nisi à patre eius, neque ab aliqua alia substantia, sed ab vno & eodem patre, neque alium aliquem, ea, quæ sunt in hoc mundo fecisse, nisi suum patrem docens sic, Homo erat quidam paterfamiliâs, & plantauit vineam, & sepem circundedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & locauit eam colonis, & peregrè profectus est. Cùm autem appropinquasset tempus fructuum, misit seruos suos ad colonos, vt acciperent de fructibus suis. Et coloni apprehensis seruis, vnum quidem cæciderunt, alium autem lapidauerunt, alium verò occiderunt. Iterum misit alios seruos plures prioribus: & fecerunt eis similiter. Nouissimè autem misit eis filium suum vnicum, dicens, Fortè verebuntur filium meum. Coloni verò cùm vidissent filiũ, dixerunt intra se, Hic est hæres, venite occidamus eum, & habebimus hæreditatem eius: & apprehensum eum, eiecerunt extra vineam, & occiderunt [eum.] Cum ergo venerit Dominus vineæ, quid faciet colonis illis? Et dixerunt illi, Malos malè perdet, & vineam suam locabit aliis colonis, qui reddent ei fructus temporibus suis. Iterũ *Psal. 118.* dicit Dominus, Nunquã legistis, Lapidem quem reprobauerunt ædificãtes, hic factus est in caput anguli? A Domino factũ est istud; & est mirabile in oculis nostris. Propter quod dico vobis quoniã auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti *fructum eius. Per quæ ostendit manifestè discipulis suis, vnum quidem & eundẽ patrem familiâs, hoc est, vnum Deum patrẽ, qui per seipsum omnia fecit: varios verò agricolas, quosdã quidem contumeliosos & superbos & infructuosos, & Domini interfectores: quosdam verò cum omni obedientia reddẽtes fructus temporibus suis: & eundem hunc patremfamiliâs, aliquando quidem mittentẽ seruos, aliquãdo quidẽ filium suum. A quo igitur patre *missus *Discrimen filij & seruorum.* est filius ad eos colonos, qui interfecerunt eum, ab hoc & serui. Sed filius quidem quasi à patre veniẽs principali authoritate dicebat, Ego autẽ dico vobis. Serui autem quasi à Domino seruiliter, & propter hoc dicebant, Hæc dicit Dominus. Quem igitur illi Dominũ præconabant incredulis, hunc Christus tradidit his qui obediunt sibi: & qui priores, siue primùm per seruilem legisdationem vocauerat Deus: hic posteriores siue postea per adoptionẽ assumpsit. Plantauit enim Deus vineam humani generis, primò quidẽ per plasmationem Adæ, & electionem patrum: tradidit autem colonis per eam legisdationem, quæ est per Moysem. Sepem autem circundedit, id est circunterminauit eorum culturam, & turrim ædificauit, Hierusalem elegit, & torcular fodit, receptaculum Prophetici Spiritus præparauit, & sic Prophetas misit antequam esset in Babylonem transmigratio. Et post transmigrationem alios iterum plures quàm priores expetentes fructus, dicẽtes illis, *Zach. 7.* Hæc dicit Dominus omnipotens; Emundate vias vestras, & mores vestros, iudicium iu- *Quos fructus requirit Deus à colonis.* stum iudicate, & misericordiam & miserationem facite vnusquisque ad fratrem suum: in viduam, & orphanum, & proselitum, & pauperem ne exerceritis potentatum, & vnusquisque malitiæ fratris sui ne recordemini in cordibus vestris: iusiurandum falsum nolite diligere. Lauamini, mundi estote, auferte nequitias à cordibus vestris, discite benefacere, exquirite iudicium, defendite vim patientem, iudicate pupillo, & iustificate viduam, *Psal. 33.* & venite disputemus, dicit Dominus. Et rursum, Cohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum. Diuerte à malo, & fac bonum, inquire pacem & persequere eam. Hæc præconantes Prophetæ, fructum petebant iustitiæ. Non credentibus autem illis,

*côfitetur. *fructus. *emissus.

illis, nouissimè filium suum misit Dominum nostrum Iesum Christum, quem cùm occidissent mali coloni, proiecerunt extra vineam. Quapropter & tradidit eam Dominus Deus non iam circumuallatam, [1] sed expansam in vniuersum mundum aliis colonis reddentibus fructus temporibus suis, turre electionis exaltata vbique & speciosa: vbique enim præclara est Ecclesia, & vbique circumfossum torcular: vbique enim sunt qui suscipiunt Spiritum. Quoniam enim filium Dei reprobauerunt, & *eiecerunt eum, cùm eum occidissent extra vineam, iustè reprobauit eos Deus, & extra vineam existentibus gentibus dedit fructificationem culturæ. Quemadmodum & Hieremias Propheta ait, Reprobauit Dominus, & abiecit gentem facientem hæc: quoniam fecerunt filij Iuda malignum in conspectu meo, dicit Dominus. Similiter autem & Hieremias, Constitui super vos exploratores, dicentes, Audite vocem tubæ: & dixerunt, Non audiemus: propter hoc audierunt gentes, & qui pascunt pecora in eis. Vnus ergo & idem Deus pater, qui plantauit vineam, qui populum eduxit, qui Prophetas misit, qui filium suum misit, qui vineam dedit aliis colonis, his qui reddunt fructum in temporibus suis. Et propter hoc dicebat Dominus discipulis suis, bonos operarios nos præparans, Attendite vobis, & vigilate semper in omni tempore, ne quando grauētur corda vestra in crapula & ebrietate & cogitationibus secularibus, & repentè adsistat super vos dies illa. Superueniet enim quasi laqueus super omnes sedentes super faciem terræ. Sint igitur lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris, & vos similes hominibus expectantibus Dominum suum, quando reuertatur à nuptiis. Quomodo enim factum est in diebus Noe: manducabant & bibebant, emebant & vendebant, nubebant & nubebantur, & non scierunt, quoadusque intrauit Noe in arcam, & venit diluuium, & perdidit omnes. Quemadmodum factum est in diebus Loth, manducabant & bibebant, emebant & vendebant, plantabant & ædificabant, * qua die exiuit Loth à Sodomis, pluit ignem de cœlo, & perdidit omnes: sic erit & in aduentu filij hominis. Vigilate igitur, quoniam nescitis qua die Dominus vester veniet. Vnum & eundem annuntians Dominum, qui in temporibus Noe propter inobedientiam hominum superinduxit diluuium, & temporibus Loth propter multitudinem peccatorum Sodomitarum pluit ignem * à cœlo: & in nouissimo tempore propter hanc eandem inobedientiam, & similia peccata, [superducet] diem iudicij: in quo ait, tolerabilius Sodomis & Gomorrhis futurum, quàm illi ciuitati & domui, quæ non receperit verbum Apostolorum eius. Et tu autem Capharnaum (dicebat) nunquid vsque ad cœlum exaltaberis? vsque ad inferos descendes. Quoniam si in Sodomis factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te, mansissent vsque in hodiernum diem. Veruntamen dico vobis, tolerabilius erit Sodomis in die iudicij quàm vobis. [3] Vnus & idem cùm semper sit verbum Dei, credentibus quidem ei, fontem aquæ in vitam æternam dans, infructuosam verò fici arborem arefaciens, & statim. Et temporibus Noe iustè diluuium inducens, vti extingueret pessimum genus eorum, qui tunc erant hominum, qui iam fructificare Deo non poterant, [4] cùm Angeli transgressores commixti fuissent eis, & vt peccata eorum compesceret, * seruare[t] verò arcæ typum, Adæ plasmationem, & temporibus Loth, qui *plueret super Sodomam & Gomorrham ignem & sulphur de cœlo, exemplum iusti iudicij Dei, vt cognoscerent omnes, quoniam omnis arbor quæ non facit fructum [bonum,] excidetur, & in ignem mittetur, & in vniuersali iudicio tolerabilius Sodomis vtens, quàm his qui viderunt eius virtutes quas faciebat, & non crediderunt in eum, neque receperunt eius doctrinam. Quemadmodum enim maiorem dedit gratiam per suum aduentum his qui crediderunt ei, & faciunt eius voluntatem, sic & maiorem in iudicio habere pœnam eqs, qui non crediderunt ei, significauit, iustus existens super omnes æqualiter, & quibus plus dedit, plus ab eis exacturus: plus autem, non quòd alterius patris agnitionem ostendit, sicut per tot & tanta ostendimus, sed quia maiorem [5] donationem] paternæ gratiæ per suum aduentum effudit in humanum genus. Si cui autem non sufficiunt quæ prædiximus, [6] ad credendum ab vno & eodem patre Prophetas missos esse, à quo [&] Dominus noster missus est, aperiens [autem] * aures cordis sui, & Christum Iesum Dominum magistrum * aduocans, audiat dicentem eum, Simile est regnum cœlorum regi nuptias facienti filio suo, & mittenti seruos suos ad congregandum eos, qui vocati fuerunt ad nuptias: & illis nolentibus

Marginalia (left): * proiecerunt. — * quoadusque. — * de. — * seruaretur. — * pluit. — * os. — * inuocās.

Marginalia (right): Veteres coloni eiiciũtur, & alij substituuntur. — Ierem. 7. — Ierem. 6. — Vnus est Deus, à quo hæc omnia iustè fiunt. — Luc. 21. — Luc. 12. — Mat. 24. — Luc. 17. — Matth. 11. — Io. 4. — Genes. 6. — Angeli trãsgressores. — Grauius iudicium eos manet qui contemnũt Euãgeliũ, quàm Sodomitas. — Mat. 22. — Luc. 14.

obedire, iterum ait, Et alios seruos misit, dicens, Dicite his qui sunt vocati, Venite prandium meum paraui: tauri & omnia saginata occisa, & omnia parata sunt: venite ad nuptias. Illi autem abierunt negligentes eum, alij quidem in agrum suum, alij autem ad negociationem suam. Reliqui verò arripuerunt seruos eius, & alios quidem contumeliosè tractauerunt, alios verò occiderunt. Rex autem cùm audisset, iratus est, & mittens exercitus suos perdidit interfectores illos, & ciuitatem eorum succendit, & dixit seruis suis, Nuptiæ quidem paratæ sunt, vocati verò non fuerunt digni. Ite igitur ad exitus viarum, & quotquot inueneritis congregate ad nuptias. Et exeuntes serui eius, congregauerunt omnes quotquot inuenerunt bonos & malos, & impletæ sunt nuptiæ discumbentibus. Introiens autem rex videre recumbentes, vidit ibi hominem non vestitum * veste nuptiali, & dicit ei, Amice, quomodo venisti huc non habens indumentum nuptiarum? Illo autem obmutescente, dixit rex ministris, Tollite eum à pedibus & manibus, & mittite eum in tenebras, quæ sunt exteriores: ibi erit fletus & stridor dentium. Multi enim sunt vocati, pauci verò electi. Manifestè enim per hæc verba sua ostendit Dominus omnia, & quoniam vnus rex & Dominus omnium pater, de quo & antea dixit, Neque in Hierosolyma iures, quoniam ciuitas est magni regis: Et quoniam ab initio nuptias præparauit [filio suo,] & propter immensam benignitatem per seruos suos vocabat priores ad conuiuium nuptiarum, & vbi illi noluerunt obedire, rursus alios seruos misit conuocans eos, neque sic obedierunt ei. Sed & eos qui vocationem annuntiabant, lapidauerunt & occiderunt. Illos quidem perdidit mittens exercitus suos, & * ciuitates illorum succendit: ex omnibus autem viis, id est, ex vniuersis gentibus ad conuiuium nuptiarum filij sui conuocauit, quemadmodum & per Hieremiam ait, Et misi ad vos seruos meos Prophetas dicere, Auertimini vnusquisque à via nequissima & meliora facite opera vestra. Et rursus per eundem, Et misi (inquit) [6] ad vos] omnes seruos meos prophetas inter diem & ante lucem, & non obedierunt mihi, neque intenderunt aures ipsorum: & [dices] eis hunc sermonem, Hoc genus, quod non obediuit [voci] Domini, neque recepit disciplinam, defecit fides ex ore ipsorum. Qui igitur nos per Apostolos vndique vocauit Dominus, hic per Prophetas vocabat eos qui olim fuerunt, quemadmodum ex sermonibus Domini ostenditur: & non ab alio [quidem Prophetæ, ab alio] autem Apostoli, etiãsi variis gentibus præconabant, sed ab vno & eodem, alij quidem Dominum annuntiabãt, alij autem patrem euangelizabant: & alij quidem aduentum prænuntiabant filij Dei, alij verò præsentem eum iam his qui longè erant præconabant. Adhuc etiam manifestauit oportere eum [nos] vocatione & iustitiæ operibus adornari, vti requiescat [7] super nos] Spiritus Dei. Hoc est enim indumentum nuptiarum: de quo & Apostolus ait, Nolumus expoliari, sed superindui, vti absorbeatur mortale ab immortalitate. Qui autem vocati quidem sunt ad cœnam Dei, & propter malam suam conuersationem non perceperunt Spiritum sanctum, Proiicientur (inquit) in tenebras exteriores. Manifestè ostendens, quòd [idem] ipse rex, qui conuocauerit vndique fideles ad nuptias filij sui, & incorruptibile conuiuium donauerit, iubeat mitti in tenebras exteriores eum, qui non *habeat indumentum nuptiarum, hoc est, contemptorem. Quemadmodum enim in priore testamento non in multis illorum bene sensit, sic & hìc multi vocati, pauci verò electi. Non alius igitur qui iudicat Deus, & alius qui conuocat ad salutem, pater. Nec alius quidem qui æternum lumen donat, alius verò qui iubet in exteriores mitti tenebras eos qui non habent indumentum nuptiarum. Sed vnus & idem Deus pater Domini nostri, à quo & Prophetæ missi sunt, indignos quidem conuocans propter immensam benignitatem, eos verò qui conuocati sunt inspiciens, si conueniens habeant indumentum, & congruens nuptiis filij sui. Quoniã nihil inconueniens neque malũ placet ei. Quemadmodũ Dominus dixit ei qui curatus fuerat, Ecce, sanus factus es: iam noli peccare, ne quid deterius tibi fiat. Qui enim est bonus, & iustus, & mundus, & immaculatus, neque malũ aliquid, neque iniustum, neque abominandum in suo sponsali thalamo sustinebit. Est autem hic pater Domini nostri, cuius prouidentia constant omnia, & iussu administrantur omnia: & gratuito quidem donat in quos oportet, secundùm autem meritum dignissimè [8] distribuit aduersus] ingratos & non sentientes benignitatem eius, iustissimus retributor: & propterea ait, Mittens exercitus suos perdidit interfectores illos & ciuitatem illorum incendit.

Margin notes (left): Matth. 5. — [5] Parabola de nuptiis filij regis. — Mat. 22. — Iere. 18. — Iere. 7. — Idem Deus vocans nos per prophetas, & per Apostolos. — 2. Cor. 5. — Lib. 4. cap. 46. — Vnicus Deus qui saluat & iudicat. — Ioan. 5. — Idem pater Domini nostri cuius prouidentia constant omnia. — Mat. 22.

Margin notes (right): *indumẽtũ nuptiarum. — *ciuitatẽ. — *habet.

* Exercitum. cendit. *Exercitus autem eius (inquit) quia omnes homines Dei. Domini enim est terra, & plenitudo eius, orbis [terrarum] & omnes qui habitant in ea. Et propter hoc Paulus Apostolus in [ea] Epistola quæ est ad Romanos ait, Non enim est potestas nisi à Deo. *Psal. 23.* Quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt. Itaque, qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, [ipsi] damnationem sibi acquirunt. Principes enim non sunt timori [9] boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? bonum fac, & habebis laudem ex ea: Dei enim minister est tibi ad bonum. Si autem malè feceris, time, Non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit. Ideóque subiecti estote, non tantùm propter iram, sed & propter conscientiam. Propter hoc enim & tributa penditis: ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruientes. Sed & Dominus igitur & Apostoli vnum Deum patrem *annuntiabant eum qui legisdationem fecit, qui misit Prophetas, qui omnia fecit, & propter hoc ait, Mittens exercitus suos. Quoniam omnis homo, secũdùm quod est homo, plasma ipsius est, licet ignoret Deum suum. Omnibus enim ipse vt sint præstat, qui solem suũ oriri facit super malos & bonos, & pluit super iustos & iniustos. Et nõ solùm per ea quæ prædicta sunt, sed & per parabolam duorum filiorum, quorum iunior luxuriosè consumpsit substantiam, viuens cum fornicariis, vnum & eundem docuit patrem maiori quidem filio ne hœdum quidem indulgentem, propter eum autem qui perierat minorem filium suum, iubentem occidi vitulum saginatum, & primam ei stolam donantem. Et per parabolam autem eorum operariorum, qui variis temporibus in vineam mittebantur, vnus & idem Dominus ostenditur: [10] vocás] alios quidem [statim] in initio mundi fabricationis, alios verò post hoc, & alios circa medietatem temporum, & alios progressis iam temporibus, item alios in fine, vt sint quidem multi operarij secundùm sua ipsorum tempora, vnus autem [est] qui conuocat eos, paterfamiliâs. Etenim vinea vna, quoniam & vna iustitia: & vnus dispensator, vnus enim Spiritus Dei, qui disponit omnia: [11] similiter autem & merces vna: omnes enim acceperunt singulos denarios, imaginem & [12] inscriptionem] regis, agnitionem filij Dei quæ est incorruptela. Et propter hoc à nouissimis cœpit dare mercedem, quoniam in nouissimis temporibus manifestatus [est] Dominus, [&] omnibus semetipsum repræsentauit. Et publicanus autem qui in oratione Pharisæum superauit, non quoniam alterum patrem adorabat, testimonium accepit à Domino, quòd sit magis iustificatus, sed quoniam cum magna humilitate, sine extollentia, & sine iactantia exomologesin eidem Deo faciebat. Et duorum autem filiorum parabola, eorum qui in vineam mittuntur: quorum alter quidem contradixit patri, & postea [13] pœnitetur, quando nihil profuit ei pœnitentia: alter autem pollicitus est abire statim, promittens patri, non abiit autem, quoniã omnis homo mendax: & velle quidem in promptu adiacet, non inuenit autem perficere, vnum & eundem ostendit patrem. Sed & arboris fici parabola, de qua Dominus ait, Ecce, iam triennium venio, quærens fructum in hac arbore fici, & non inuenio, per Prophetas aduentum suum significans, per quos venit aliquotiens exquirens iustitiæ fructum ab eis, quem non inuenit, apertè manifestauit & quoniam excidetur arbor fici, propter prædictam causam. Et sine parabola autem dicebat ad Hierusalem Dominus, Hierusalẽ, Hierusalem, quæ interficis Prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te, quotiens volui colligere filios tuos sicut gallina pullos suos sub alas, & noluisti? ecce, relinquetur vobis domus vestra deserta. Quod enim per parabolam dictum fuerat, Ecce, triennium venio quærens fructum, & manifestè iterum, quotiens volui colligere filios tuos, si non huius aduentum qui per Prophetas est, intelligamus, erit mendacium. Siquidem semel, & tunc primùm venit ad eos. Sed quoniam & patriarchas qui elegit & nos, idem est Verbũ Dei, & illos semper visitans per propheticum spiritum, & nos qui vndique conuocati sumus per suum aduentum, super ea quæ dicta sunt verè hæc dicebat, Multi ab Oriente & occasu venient, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cœlorum: filij autem regni ibunt in tenebras exteriores, *ibi erit fletus & stridor dentium. Si igitur hi qui per præconium Apostolorum eius, ab Oriente & Occidente credentes in eum, cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cœlorum recumbent, participantes cum eis epulationem, vnus & idem Deus ostenditur, qui elegit quidem patriarchas, visitauit verò populum, gentes verò aduocauit.

Marginal notes: *Rom. 13.* — * annũciant. — *Vnic' De'.* — *Matth. 5.* — *Luc. 15.* — *Mat. 20.* — *Luc. 18.* — *Mat. 21.* — *Psal. 117.* — *Rom. 7.* — *Mat. 24.* — *Luc 13.* — *Idem est Verbũ quo nos & Patriarchæ electi sumus.* — *Mat. 8.* — * illic.

1. Sed expensam in vniuersum mundũ] *Ecclesiam per vniuersas mundi plagas Irenæi temporibus iam dilatatam fuisse, variis exemplis, historiis, & authoribus citatis, annotauimus cap.3.lib.1. Hic tantum obseruandũ, eandem veræ Ecclesiæ notam Irenæo & cunctis patribus fuisse, quæ nũc est Catholica: & ad vniuersa loca, tempora, hominum genera, ad nationes denique omnes & linguas pertinet: & instar solis, fontis, & radicis, radios vibrat, riuos diffundit, & ramos suos vnica in fidei cõfeßione, sacramentorumq́ perceptione ipsa manens, in omnes extendit. Hæc variis scripturarum testimoniis & validißimis rationibus docet Augustinus, eadem via euincens, nullis omnino hæreticorum sectis nomen Catholicũ aptari posse. Episto.48.161.170. Breuiculo collat. cum Donatistis, Collatione tertij Diei. lib. de agone Christiano cap.29. lib. de Symbolo cap.10. lib.3. contra Gaudentiũ cap.1. & lib. de vnitate Ecclesiæ cap.3.6.7.8. & 9.*

2. Superducet] *Expũximus* superducit *vet.co.aut.*

3. Vnus & idem cum semper sit Verbum Dei] *Vetus co.* vnum & idem, *quod magis latinũ est: verùm cùm semper Verbum Dei, pro filio, in masculino genere dixerit, vocem* λόγος *respiciens, immutare noluimus.*

4. Cum angeli transgressores] *Vetus fuit multorum & grauißimorũ authorũ opinio, Angelos malos specie mulierũ allectos, adsumptis hominũ corporibus, cum ipsis rem habuisse, prolẽque suscepisse, quã in Gygantes, Faunos, Panas, syluanos, & satyros & id genꝰ mõstrorũ partiti sunt, Enochũ primũ ferũt huius opinionis authorem: Mosem deinde volũt rei huius meminisse Gen.6. Iosephus 1. antiq. & plerique alij Hebræorũ Rabbini, illã asserunt. Inter græcos Orthodoxos his subscribũt, Iustinꝰ martyr in priore Apo. Clemẽs Alex. li.3. Pædagogi c.2. & li.3. et 5. Stromatωn: Athenagoras in Apolog. pro Christianis, Methodꝰ martyr Ser. de resur. Origenes tractatu de singul. clericorum apud Cyprianũ, si illius sit author: Proclus & Psellus Philosophi Christiani. Ex Latinis scriptoribus eam amplexãtur Tertul. lib. de Velandis virginibus, & lib. de Habitu mulierũ; Cyprianus tractatu de vanitate idolo. Lactãtius lib.2.c.15. & Seuerus Sulpitius lib.1. Historiæ sacræ. Plurima hinc inde suo more versans Augustinus 15. de Ciuitate Dei cap.23. & 24. de hac disputatione nihil temerè audet diffinire, &c.*

5. Donationem] *Ita vetus codex: excusi* dominationem *habebant.*

6. Ad vos] *Expunximus* eos: *deinde* dices *pro* dicas: & voci *pro* vocem, *vet.cod.auth.restituimus.*

7. Super nos] *Deleuimus* vos.

8. Distribuit aduersus] *Codices excusi* attribuit in: *& non multò post* terrarum *pro* terræ *supposuimus, auth.vet.cod.*

9. Boni operis] *Non inepta est veteris cod. lectio in Dãdi casu,* bono operi, sed malo, *cum quidã græci codices habeãt* τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ, *& Chrisostomi interpres reddiderit, Prĩcipes benè agẽtibꝰ terrori nõ sunt, sed malè.*

10. Vocans] *Codices excusi* vocat: *deinde* stantes *erasimus, &* statim *reposuimus veteris cod. authoritate.*

11. Similiter autem & merces vna] *Si æternitatem regni cœlestis, immortalitatem corporũ, ac ipsum Deũ vnicum beatitatis obiectũ spectauerimus, omnibus certè, æqualis est merces: aliàs non.*

12. Et inscriptionem] *Deleuimus* discretionem *veteris codicis authoritate.*

13. Et pœnitetur] *Verbum impersonale vocis tantũ actiuæ, voce paßiua vsurpat. Græca Euangelij habent* ὕστερον δὲ μεταμεληθεὶς, *vulgata ed. reddit,* Postea autem pœnitentia motus.

OSTENSIO QVOD HOMO LIBER SIT ET SVÆ potestatis, ad hoc vt ab se eligere poßit meliora & contraria.

CAPVT LXXI.

ALiud autem quod ait, Quotiens volui congregare filios tuos, & noluisti,[1] veterem Legem libertatis hominis manifestauit, quia liberũ eum Deus fecit ab initio, habentem suam potestatem, sicut & suam animam, ad vtendum *sententia Dei voluntariè, & non *coactum à Deo. Vis enim à Deo non fit, sed bona sententia adest illi semper. Et propter hoc consilium quidem bonum dat omnibus. Posuit autem in homine potestatem electionis, quemadmodum & in Angelis. Etenim Angeli rationabiles, vti hi quidem qui obedissent, iustè bonum sint possidentes, datum quidem à Deo, seruatum verò ab ipsis. Qui autem non obedierunt, iustè *non inueniuntur cum bonis, & meritam pœnam percipient. Quoniam Deus quidem dedit benignè bonũ, ipsi verò non custodierunt diligenter illud, neque preciosum arbitrati sunt, sed supereminẽtiam bonitatis cõtempserunt. Abiicientes igitur bonũ & quasi respuentes, meritò omnes iustum iudicium incident Dei, quemadmodũ & Apostolus Paulus in [ea] epistola quæ est ad Romanos, testificatus est, dicens ita, An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? ignorans quoniam bonitas Dei *in pœnitentiam te adducit? Secundùm autem duritiam tuam, & cor impœnitens thesaurizas tibimetipsi iram in *diem iræ & reuelationis iusti iudicij Dei. Gloria autem & honor (inquit) omni operanti bonũ. Dedit ergo Deus bonũ, quemadmodũ & Apostolus testificatur in eadem epistola, & qui operantur quidem illud, gloriam, & honorem percipient, quoniam operati sunt bonum, cùm possint non operari illud: hi autem qui illud non operantur, iudicium iustum *recipient Dei, quoniam non sunt operati bonum, cùm possint operari illud.

Mat.23. Liberũ arbitriũ hominibꝰ et Angelis datum est, ideoque iustè iudicabuntur. Rom.2.

*scientia. *coactus. *non inuenientur cũ bono. *ad. *die. *excipiẽt

ANNOTA-

ANNOTATIONES.

1. Veterem legem libertatis] *In cap. 9. & 29. libri huius, multa adduximus ex Patribus, qui primo & secundo à Christo seculo Ecclesiã direxerunt, quibus præsens Irenæi dogma de libero arbitrio in Angelis, & homine, ante & post lapsum seruato, tanquam Dei verbum amplexandum esse confirmauimus. Hîc ne in re apertissima simus prolixiores, aliquot tertiæ & quartæ ætatis patrum testimonia adducemus, reliquorum autem locos quasi digito signabimus, quibus idem firmatur, vt inde cuiuis pateat, perpetuam perspicuámque, & nunquã confusam, vti garriunt Magdeburgenses, Ecclesiæ catholicæ huiusmodi fuisse sententiam. Horum itaque primus audiatur* (Lib.6. de præp.cap.5) *Euseb. Cæsar.* Non Dij boni, *ait*, sed perniciosi dæmones sunt, qui libertatem nostram destruxerũt: & stellis non exteriora solùm, verumetiam volũtates nostras cogi persuaserunt. Quod si esset, iaceret omnis philosophia, iaceret pietas, nulla esset laus virtutis, nullus fructus laborum, nec puniendi essent improbi, nec admirãdi studiosi, &c. *Fusiùs isthæc persequitur toto eo capite: & capitibus 6. et 7: confirmat rursus eadem dilucidis gentiliũ philosophorũ rationibus. Capitibus 8. & 9. idem præstat rationibus & sententiis Bardesanis Syri episcopi, Origenis, demum litteris sacris: Deinde etiam lib. 1. Demonst. Euangelicæ cap. 9. & libro 4. cap. 1. 6. 9. & 10. Sequatur Lactantius,* (Lib.4. c 11) Quoniam clemens est (*ait*) & pius erga suos Deus, ad eos filium misit, quos oderat, nec illis in perpetuum salutis vitam clauderet: sed daret his liberam facultatẽ sequendi Deum, vt & præmiũ vitæ adipiscerẽtur, si eum sequuti fuissent, & culpa sua in mortis pœnã incurrerent, si regem suũ repudiassent. *Addatur Athanasius.* (Orat. cõtra idol.) Anima, *inquit*, ad eas quas commẽta est voluptates, viribus suis abutitur, ideo quod libera sit, & sui arbitrij, *Et*, (Libr. de incarn. Verbi) Animaduertens Deus arbitrium delectúmq; hominis vtroq; vergere, maturè gratiam quam dederat, legis & loci præsidio communitam voluit. (In Psal. 2.) *Hilarius* Vnicuique nostrum libertatem vitæ, sensumque Deus permisit. *Basilius ad illud, Esa. 1. Si volueritis & audieritis me, &c.* Hoc maximè loco, *inquit*, velut ob oculos exhibet libertatem arbitrij, humanæ naturæ indultam. *Item in cap. 14. Isaiæ.* Ex suo ipsius proposito & libera voluntate, vnusquisque esse potest semen sanctum, aut certè in diuersum abire. *Et*, (Lib. 3. cõtra Euno.) Homo natura vtitur libera, vt ad vtrumlibet possit inclinari, ad electionem scilicet boni & peioris. *Nazianzen⁹. Apologet. 1.* Singularis & eximiæ Dei bonitatis argumentum est, facere, vt nostra quoq; aliqua ex parte sit virtus, nec natura tantum inseratur, sed voluntate etiam animique proposito excolatur, arbitriique libertate parem in vtramque partem motum habẽte. *Prætermitto quæ ad hoc dogma confirmandum idem author habet in explicatione illius.* Cum consummasset Iesus sermones hos, &c. *Item Oratione in Christi natiuitatem: vt reliquorum eius ætatis locos insigniores duntaxat designem. Marcus eremita libro de paradiso sub finem: Et lib. de lege spiritali, cap. 55. & 56. Ambrosius epist. 84. enarratione in Psalm. 40. Epiphanius lib. contra hæreses, 16. & 64. Gregorius Nyssenus lib. de hominis opificio, cap. 16. lib. de vita Mosis. Homilia 2. & 8. in Ecclesiasten. Oratione catechetica cap. 5. & 31. Oratione de mortuis. Prudentius in Hamartigenia. Theophilus Alexandr. lib. 3. Paschali. Hieronym. episto. ad Demetriadem. epist. ad Ctesiphontem. Epist. ad Damasum Quæstio. heb. in Genes. & lib. 3. Comment. in Esaiam: Augustini locos magna diligentia collegit Hieronymus Torrensis, libr. 2. confessionis Augustinianæ, cap. 32. Cyrillus Hierosolymitanus cateche. 4. Alexandrinus Dialogo de adoratione Spiritussancti, lib. 3. & 8. contra Iulianum. & lib. 5. cap. 5. in euangel. Ioan. Prosper Aquitanicus lib. 1. de vocatione Gentium, cap. 3. 5. & 7. Hi omnes tũ Græci, tum Latini, hominem natura liberum esse, boni, maliq́ optionem, & electionem sibi datam & oblatam, ob idq́ vtrinque iustè iudicatum iri, partim iisdem scripturis, & rationibus, quibus his capitulis Irenæus, partim aliis, manifestè prædixerunt.*

OSTENSIO QVOD NON NATVRA *quidam boni sunt, quidam verò mali, & quòd in hominis electione sit bonum.*

CAPVT LXXII.

SI autem naturaliter quidam boni, quidam verò mali facti fuissent, neq; [hi] laudabiles essent* quia boni sunt, tales enim * facti fuerant. Sed neque illi vituperabiles, & ipsi enim tales fuerant instituti. Sed quoniam omnes eiusdem sunt naturæ, & potentes retinere, & operari bonum, & potentes rursum amittere id, & non facere, [1] iustè etiam apud homines sensatos, quãto magis apud Deum, alij quidem laudantur, & dignum percipiunt testimonium electionis bonæ & perseuerantiæ: alij verò accusantur, & dignum percipiunt damnum, eo quòd iustum & bonum reprobauerint. Et ideò Prophetæ [quidem] hortabãtur homines iustitiam agere, bonum quoque operari, sicut per multa ostendimus: quia in nobis sit hoc, & propter multam negligentiam in obliuionem inciderimus, & consilio egeamus bono, propter quod bonus

(*qui. *instituti)

(*Non natura, sed libertate, homines vel boni, vel mali sunt.*)

[præstauit] bonum consilium [2] perfectis [per Prophetas.] Propter hoc autẽ & Dominus,
Math 5. Luceat lumen vestrum, dicebat, coram hominibus, vt videant bona facta vestra, & * glo- *clarificẽt
Luc. 21. rificent patrem vestrum qui in cœlis est. Et, Attendite vobis, ne fortè grauentur corda ve-
Luc. 12. stra in crapula, & ebrietate, & sollicitudinibus secularibus. Et, Sint lumbi vestri præcin-
cti, & lucernæ ardentes, & vos similes hominibus expectantibus Dominum suum, quan-
Ibidem. do reuertatur à nuptiis, vt cùm venerit, & pulsauerit, [3] aperiant ei.] Beatus seruus ille, quẽ
cùm venerit Dominus eius, inuenerit ita facientem. Et iterùm, Seruus qui scit voluntatẽ
Luc. 4. Domini sui, & non facit, vapulabit multis: Et, Quid mihi dicitis, Domine, Domine, & nõ
facitis quæ dico? Et iterùm, Si autem dicat seruus in corde suo, Tardat Dominus meus, &
incipiat cædere conseruos, & manducare, & bibere, & inebriari, veniet Dominus eius in
Scripturæ sacræ hominem liberũ, & suæ potestatis esse ostendunt. die qua non sperat, & diuidet eum, & partem eius cum hypocritis ponet: & omnia talia
quæ liberum, & suæ potestatis ostendunt hominem, & quia [consilio] instruat Deus, ad-
hortans nos ad subiectionem sibi, [&] auertens ab incredulitate, non tamen de violentia
cogens. Etenim ipsum Euangelium si noluerit quis sequi, licet quidem, non tamen expe-
dit. Inobedientia enim Dei, & amissio boni est, quidem in hominis potestate: læsionẽ au-
tem, & damnum non quamlibet infert: & propter hoc Paulus ait, Omnia licent, sed non
1. Cor. 6. omnia expediunt, & libertatem referens hominis, quapropter & omnia licent, non cogẽ-
te eum Deo, & id non expedit, ostendens vt non ad velamen malitiæ abutamur liberta-
Ephes. 4. & 5. te, nõ enim hoc expedit. Et iterùm ait, Loquimini veritatem vnusquisque cum proximo
suo, & omnis sermo malus de ore vestro non exeat, aut turpitudo, aut vaniloquium, aut
Rom. 13. scurrilitas, quæ ad rem non *pertinent, sed magis gratiarum actio. Et, Eratis enim aliquã- *pertinet
do tenebræ, nunc autem lumen in Domino, quasi filij lucis honestè ambulate, non in co-
1. Cor. 6. messationibus, & ebrietatibus: non in cubilibus, & in libidinibus: non in ira, & zelo: [Et]
hæc quidem [fuistis,] sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine Domini nostri. Si igi-
tur non in nobis esset facere hæc, aut non facere, quã causam habebat Apostolus, & mul-
tò prius ipse Dominus consilium dare, quædam quidem facere, à quibusdam verò absti-
nere? Sed quoniam liberæ sententiæ ab initio est homo, & liberæ sententiæ est Deus, *cu- *cui.
Libertas in fide, & operibus. ius ad similitudinem factus est, semper consilium datur ei, continere bonum, quod perfi-
citur ex ea, quæ est* ad Deum obedientia, & non tantùm in operibus, [4] sed etiam in fide *à Deo.
Mat 9. liberũ, & suæ potestatis arbitriũ homini seruauit Dominus, dicens; Secundũ fidẽ tuã fiat
tibi, propriã fidẽ hominis ostẽdens, quoniã propriam suã habet sentẽtiam. Et iterùm, O-
Marc. 9. mnia possibilia [sunt] credẽti: &, Vade, sicut credidisti, fiat tibi. Et omnia talia, suæ potesta
Ioan. 3. tis secundùm fidẽ ostẽdunt hominẽ. Et propter hoc, is qui credit ei, habet vitã æternã, qui
autẽ nõ credit filio, non habet vitã æternã, sed ira Dei manebit super ipsum. Secundùm
hanc igitur rationẽ, & suum propriũ [bonum] ostendens Dominus, & sui arbitrij, ac suæ
Matth. 23. potestatis hominẽ significãs, dicebat ad Hierusalẽ; Quotiens volui cõgregare filios tuos,
quemadmodũ gallina pullos suos sub * alas, & noluisti? quapropter relinquetur vobis do- *affelis.
Contradicẽtes libero arbitrio, Deum impotentem introducũt. mus vestra deserta. Qui autem his cõtraria dicunt, ipsi impotentẽ introducunt Dominũ,
scilicet quasi non potuerit perficere hoc, quod voluerit. [Aut] rursum ignorantem *natu- *natura.
ram Choicos (vt ipsi dicunt) & eos, qui non possunt accipere eius incorruptelã. Sed opor-
tebat (inquit) eum, neque Angelos tales fecisse, vt possent transgredi, neque homines, qui
statim ingrati existerẽt in eum, quoniã rationabiles, & examinatores, & [iudiciabiles] fa-
cti sunt, & non quemadmodum irrationabilia, siue inanimalia, quæ sua voluntate nihil
possunt * agere. Sed cum necessitate, & vi ad bonum trahuntur, in quibus vnus sensus, & *facere.
vnus mos * inflexibilis, & sine iudicio, qui nihil aliud esse possunt, præter quàm quod fa- *inflexibiles.
cti sunt. Sic autẽ nec suaue esset eis, quod est bonũ, neq; preciosa cõmunicatio Dei, neque
magnopere appetendũ bonũ, quod sine suo proprio motu, & cura, & studio prouenisset,
sed vltro & otiosè insitum. Ita vt essent nullius momẽti boni, eo quòd natura magis, quàm
voluntate tales extiterint, & vltroneũ haberent bonũ, sed non secundùm electionem. Et
propter hoc, nec hoc ipsum intelligentes, quoniã pulchrũ sit quod bonum, neque fruen-
tes eo. Quæ enim fruitio boni apud eos qui ignorãt? Quæ autem gloria his, qui non stu-
duerint illud? Quæ autem corona his qui non eam, vt victores in certamine consequuti
sunt? Et propter hoc Dominus violentium dixit regnum cœlorũ, Et qui vim faciunt (in-
quit) diripiunt illud. [5] Hoc est, qui cum vi & agone vigilantes instanter diripiunt illud]
Propter

*Nescitis Propter hoc autem & Paulus [Apostolus] ait ad Corinthios; * Non scitis, quoniam hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium: sic currite vt cõpræhendatis. [6] Omnis autem qui agonizat, [7] in omnibus continens est, ille quidem vt corruptibilem accipiat coronam, [8] nos autem [incorruptibilẽ.] Ego autem sic curro, nõ in incertum: sic pugno, non quasi aërem cædens, sed liuidum facio corpus meum, [&] in seruitutem redigo, ne fortè aliis prædicans, ipse reprobus efficiar. Bonus igitur agonista, ad incorruptelæ agonem adhortatur nos, vti coronemur, & preciosam arbitremur coronam, videlicet quæ per agonem nobis acquiritur, sed non vltro coalitam. Et quanto per agonem nobis aduenit, tanto est preciosior: quanto autem preciosior, tanto eam semper diligamus. Sed neque similiter diliguntur ea, quæ vltrò adueniunt, quàm illa quæ cum multa sollicitudine adinueniuntur. Quoniam igitur* pro nobis erat, [plus] diligere Deũ, cum * agone hoc nobis adinuenire, & Dominus docuit, & Apostolus tradidit. Et aliàs autem esset, videlicet nostrum insensatum bonum, quod esset inexercitatum. Sed & videre non tantùm nobis esset desiderabile, nisi cognouissemus quantum esset malum non videre. Et benè valere autem, malè valentis experientia honorabilius efficit, & lucem tenebrarum comparatio, & vitam mortis. Sic & cœleste regnum honorabilius est his qui cognouerunt terrenum. Quantò autem honorabilius, tantò magis diligimus illud: & si plus illud dilexerimus, [9] clariores erimus apud Deum. Pro nobis igitur omnia hæc sustinuit Dominus, vti per omnia eruditi in omnibus, in futurum simus cauti, & perseueremus in omni eius dilectione, rationabiliter edocti diligere Deum: Deo quidem magnanimitatem præstante in apostasia hominis, homine autem erudito per eam, quemadmodum & Propheta ait; Emendabit te abscessio tua: præfiniente Deo omnia ad hominis perfectionem, & ad * ædificationem, & manifestationem dispositionum, vti & bonitas ostendatur, & iustitia perficiatur, & Ecclesia ad figuram imaginis filij eius coaptetur, & tandem aliquando maturus fiat homo, in tantis maturescens ad videndum, & capiendum Deum.

Margin notes: 1. Cor. 9. — 1. Cor. 9. — *μετ᾽ ἡμῶν Penes nos — *labore — Diuersa præmia apud Deum. — *efficaciã

ANNOTATIONES.

1. Iustè apud homines sensatos] *Id est, qui non egent sensu communi, sed sola naturali recta ratione de rebus iudicant, quales inter alios fuerunt Philosophi, Oratores, Poëtæ prophani, quorum iudiciis, rationibus & scriptis, humani animi libertas comprobatur.*

2. Perfectis] *Vetus codex* per Prophetas, *vtrumque seruauimus: & paulò ante* præstauit *pro* præstabit *reposuimus.*

3. Aperiant ei] *Codices excusi* aperiatis.

4. Sed etiam in fide liberum] *Fidem duplicem constituunt Theologi, priorem, quæ lectione vel auditione verbi Dei acquiritur, hinc acquisitam vocant. Hanc Cyrillus Hierosolym. dogmaticam, Apostolus fidem ex auditu nominat: eam liberam sic docet Augustinus.* Intrare Ecclesiam quisquam potest nolens, accedere potest ad altare nolens, accipere potest sacramẽtum nolens, credere non potest nisi volens. *Posteriorem fidem quòd à Deo penitus infundatur mentibus nostris, infusam appellant. Hanc donum Dei esse, compluribus scriptis ostendunt Augustinus & Cyrillus: verùm & ipsam consensum liberũ voluntatis nostræ requirere suis libris produnt. Lib. de prædest. Sanctorum, cap. 11. Lib. 1. retractat. cap. 23. Lib. de Spiritu & litera, cap. 31. & 32. & Cathechesi 5. De vtraque igitur loquatur Irenæus, semper verè loquitur, non solùm in operibus, sed etiam in fide, hominem liberum esse.* (Tract. 26. in Ioan.)

5. Hoc est qui cum vi] *Duodecim has voces ex vet. cod. addidimus.*

6. Omnis autem qui agonizat] *Græcè est* ὁ ἀγωνιζόμενος, *qui certat. Cyprianus lib. de exhortatione Martyrum, cap. 8. & Epistol. ad Martyres & Confessores de Mappalico, habet vt Irenæus,* Omnis enim qui agonizat. *Pamelius vir multæ lectionis, illic annotat omnes codices suos vno excepto, legisse:* Omnis qui agonizatur, *quod & hîc habebat vetus noster codex, vtrumque rectè.*

7. In omnibus continens est] *Græcè* πάντα ἐγκρατεύεται, *in omnibus temperans est. Cyprianus locis superius signatis, vt & Irenæus,* in omnibus continens est. *Deinde plurali numero,* illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant, *legit idem Cyprianus, quod & hîc vetus codex noster.*

8. Nos autem incorruptibilem] *Sic habet vetus codex, quod concinnè respõdet verbis Græcis,* φθαρτὸν, ἄφθαρτον, *i. corruptibilem, & incorruptibilem: excusi* incorruptam, *non malè.*

9. Clariores erimus apud Deum] *Pro diuersis operibus, varios gloriæ & claritatis gradus apud Deum reponi, hîc exploratum & certum habetur, vt vel cæcis omnibus innotescat. Proinde fremant licet bonorum operũ osores, & solius fidei assertores.*

*QVÆ CAVSA *FVERIT, QVOD NON ab initio perfectus factus est homo.* *fuit.

CAPVT LXXIII.

**ἀγέννητος.*

Oportuit creaturam differre à Creatore.

SI [hoc] autem dicat aliquis, Quid enim? Non poterat ab initio Deus perfectũ fecisse hominem? Sciat quoniam Deus quidem, cùm semper sit idem, & * innatus, quantum ad ipsum est, omnia possibilia ei. Quæ autẽ facta sunt ab eo, secundùm quod postea factura initium habuerunt, secundùm hoc & minora esse oportuit eo qui se fecerit. Nec enim poterãt infecta esse, quæ nuper facta sunt: propter quod autem non sunt infecta, propter hoc & ideò deficiunt à perfecto.

ET SECVNDVM QVID OMNIA QVÆ facta sunt indigent perfecto, & vnde est indigentia.

CAPVT LXXIIII.

Instar infantis oportuit hominẽ perfici.

SEcundùm enim quod sunt posteriora, secundùm hoc & infantilia, & secundùm quòd infantilia, secundùm hoc & insueta, & inexercitata ad perfectam disciplinam. Quemadmodum enim mater potest [quidem] præstare perfectam escam infanti, ille autem adhuc non potest robustiorem se percipere escam: sic & Deus ipse quidem potens fuit homini præstare perfectionem ab initio, homo autem impotens percipere illam: [1] infans enim fuit. Et propter hoc Dominus noster, in nouissimis temporibus recapitulans in seipso omnia, venit ad nos, non quomodo ipse poterat, sed quomodo illum nos videre poteramus. Ipse enim in sua inenarrabili gloria ad nos venire poterat, sed nos magnitudinem gloriæ [ipsius] portare non poteramus. Et propter hoc quasi infantibus ille qui erat [2] panis perfectus patris, lac nobis semetipsum * præstitit, quod erat secundùm hominem eius aduentus, vt quasi à mammilla carnis eius enutriti, & per talem lactationem assueti manducare & bibere verbum Dei, & eum, qui est immortalitatis panis, qui est Spiritus patris, in nobis ipsis eum continere possimus. *præstiuit.

ANNOTATIONES.

1. Infans enim fuit] *Quibus de causis primus homo cum infante comparetur, explicat Theophilus Antiochenus, lib. 2. ad Autolycum, nimirum quod simplex, & sincerus esset quasi puer.*

2. Panis perfectus patris] *Vetus codex vocem* patris, *ignorat: hanc si retinueris, sensus est, à patre missus ac datus, vti scriptum est, Ioan. 6. Pater meus dat vobis panem de cœlo verum.* Ego *sum panis, qui de cœlo descendit. Quod sequitur,* Lac nobis semetipsum præstitit. *Quæ explicantur egregiè à Clemente Alexand.* Verbũ, *inquit*, est omnia infanti, & pater, & mater, & pædagogus, & altor. Comedite, *ait*, meam carnem, & bibite meũ sanguinem. Hæc apposita & conuenientia alimenta nobis suppeditat Dominus, & carnem præbet, & effundit sanguinem, & ad incrementum nihil deest infantibus, &c. *Lib. 1. pædagog. cap. 6.*

QVID EST QVOD A PAVLO DICTVM est, Lac vobis potum dedi, non escam.

CAPVT LXXV.

1. Cor. 3.

Imperfectio hominis, nõ Dei potentiæ, sed humanæ incapacitati tribuenda est.

Actor. 8.

ET propter hoc Paulus ad Corinth. ait, Lac vobis potum dedi, non escã: nondum enim poteratis escã percipere, i. Eum quidem aduentum Domini, quẽ secundùm hominem didicistis: nondum autem patris Spiritus requiescit super vos, propter vestram infirmitatem. Vbi enim sunt zelus, & discordia (ait) in vobis, & dissentiones, nónne carnales estis, & secundùm hominem ambulatis? Hoc est, Quoniam nondum Spiritus patris erat * cum ipsis, propter imperfectionẽ eorum, & infirmitatem conuersationis. Quemadmodum igitur Apostolus quidem poterat dare escã: (quibuscunque enim imponebant Apostoli manum, accipiebant Spiritum sanctum, *in

qui

*accipere qui est esca vitæ) illi autem non poterant *percipere illud, quoniam infirmum adhuc & inexercitabilem sensum erga Deum conuersationis habebant. Sic & initio Deus quidem potens fuit dare perfectionem homini, ille autem [1] nunc nuper factus, non poterat illud accipere, vel accipiens capere, vel capiens continere. Et propter hoc coinfantiatum est homini Verbum Dei, cùm esset perfectus, non propter se, sed propter hominis infantiam, sic capax effectus, quemadmodum homo illum capere potuit. Non igitur circa Deum *infectus impossibile & indigens, [2] sed circa eum qui nunc nuper factus est homo, quoniam non *perfectus erat. Circa Deum autem virtus simul, & sapientia, & bonitas ostenditur. Virtus quidem & bonitas in eo quòd ea, quæ nondum erant, voluntariè constituerit, & fecerit: sapientia verò, in eo quòd apta & consonantia quæ sunt, fecerit. Quædam autem propter immensam eius benignitatem augmentum accipientia, & in multum temporis *gloriare surrexerunt. perseuerantia, infecti *gloriam referunt Deo, sine inuidia donanti quod bonum est. Secundùm enim id quod facta sunt, non sunt infecta, secundùm id verò quod perseuerant longis Æonibus, virtutem infecti assument, Deo gratuito donante eis sempiternam perseuerationem. Et sic principalitatem quidem habebit in omnibus Deus. Quoniam & solus infectus, & prior omnium, & omnibus vt sint, ipse est causa: reliquia verò omnia in subiectione manent Dei. Subiectio autem Dei, incorruptelæ perseuerantia est: incorruptela autem gloria infecti. Per hanc igitur ordinationem, & huiusmodi conuenientiam, & *talis factus, & plasmatus homo secundùm imaginem, & similitudinem constituitur infecti Dei, patre quidem benè sentiente [& iubente,] filio verò ministrante, & formante, spiritu verò nutriente, & augente, homine verò paulatim proficiente, & perueniente ad perfectum, id est, proximum infecto fieri. Perfectus enim est infectus, hic autem est Deus. Oportuerat autem hominem primò fieri, & factum augeri, & auctum corroborari, & corroboratum multiplicari, & multiplicatum conualescere, conualescentem verò glorificari, & glorificatum videre suum Dominum. Deus enim est, qui habet videri. Visio autem Dei efficax est incorruptelæ: incorruptela verò proximum [facit] esse Deo. Irrationabiles igitur omni modò, qui non expectant tempus augmenti, & suæ naturæ infirmitatem adscribũt Deo. Neque enim Deum neque semetipsos scientes, insatiabiles & ingrati, nolentes primò esse hoc, quod & facti sunt, homines passionum capaces, sed supergredientes legem humani generis, & antequam fiant homines, iam volunt similes esse factori Deo, & nullam esse differentiam infecti Dei, & nunc facti hominis, qui plus irrationabiles sunt, quàm muta animalia. Hæc enim non imputant Deo, quoniam non homines fecit ea, sed vnumquodque eo quod factum est, quoniam est, gratias agit. Nos enim imputamus ei, quoniam non ab initio Dij facti sumus, sed primò quidem homines, tunc demùm Dij: quamuis Deus secundùm simplicitatem bonitatis suæ hoc fecerit, ne quis eum putet inuidiosum, aut impræstantem. Ego (inquit) dixi, Dij [estis] & filij excelsi omnes. Nobis autem potestatem diuinitatis baiulare non sustinentibus, Vos autem (inquit) sicut homines moriemini: vtraque referens, & illud quod est benignum suæ donationis, & infirmitatem nostram, & quòd essemus nostræ potestatis. Secundùm enim benignitatem suam benè dedit bonum, & similes sibi suæ potestatis homines fecit: secundùm autem prouidentiam, sciuit hominum infirmitatem, & quæ vẽtura essent ex ea, secundùm autem dilectionem & virtutẽ, *vinci factæ naturæ substantiam. Oportuerat autem primò *naturam apparere, pòst deinde vinci & absorbi mortale ab immortalitate, & corruptibile ab incorruptibilitate, & fieri hominem secundùm imaginem, & similitudinem Dei, agnitione accepta boni & mali.

Marginal notes: *accipere — *infectus — *gloriare surrexerunt. — *tali ductu. — *vincet. — *natura.

Hominis creatio Dei virtutem, sapientiam & bonitatẽ declarat. — *Solus Deus non est factus.* — Sap. 6. *Rationis expertes sunt, qui infirmitatem suam Deo adscribunt.* — Psal. 81. — *Homo suæ potestatis factus est à Deo.*

ANNOTATIONES.

1. Nunc nuper factus] *Pro his tribus vocibus, vetus codex habet* imperfectus.

2. Sed circa eum] *Vet. cod.* sed circa eum, qui nuper factus homo, quoniam non infectus erat.

QVÆ EST AGNITIO BONI ET MALI, *& quemadmodum homo cùm indicto audiens fuisset, inualuit Deus per dicti audientiam meliorem fieri hominem.*

CAPVT LXXVI.

Quorsum discrimen boni & mali remansit in homine.

AGnitionem autem accepit homo boni & mali. Bonum est autem obedire Deo & credere ei, & custodire eius præceptum, & hoc est vita hominis: quemadmodum non obedire Deo, malum: & hoc est mors eius. Magnanimitatem igitur præstante Deo, cognouit homo & bonũ obedientiæ, & malum inobedientiæ, vti * oculo mentis vtrorumque accipiens experimentum, electionem meliorum cum iudicio faciat, & nunquam segnis, neque negligens præcepti fiat Dei, & id quod aufert ab eo vitam, id est, non obedire Deo, [1] experimento discens, quoniam malum est: neque tentet quidem illud vnquam. Quod autem cõseruatorium vitæ eius est, obedire Deo,] sciens quoniam bonum est, vt cum omni intentione diligenter custodiat. Propter hoc etiam duplices habuit sensus, vtrorumque agnitionẽ habentes, vt electionem meliorum cum disciplina faciat. Disciplinam autem boni quemadmodum habere potuisset, ignorans quod est contrarium? Firmior est enim & indubitata subiacentium appræhensio, quàm ea quæ est ex * suspicione coniectura. Quemadmodum enim lingua per gustum accipit experimentum dulcis & amari, & oculus per visionem discernit quod est nigrum ab albo, & auris per auditum differẽtias sonorum scit: sic & mens per vtrorumque experimentum disciplinam boni accipiens, firmior ad conseruationem eius efficitur, obediens Deo. Inobedientiam quidem primùm respuens per pœnitentiam, * quoniam amarum & malum est: deinde ex compræhẽsione discens, quale sit quod contrarium est bono & dulcedini, ne tentet quidem vnquam inobedientiam gustare Dei. Si autem vtrorumque eorum cognitionem, & duplices sensus cognitionis quis defugiat, latenter semetipsum occidit hominem. Quemadmodum igitur erit Deus, qui nondum factus est homo, quomodo autem perfectus nuper effectus? Quomodo autem immortalis, qui in natura mortali non obediuit factori? Oportet enim te quidem primò ordinem hominis custodire, tũc deinde participare gloriæ Dei. Non enim tu Deum facis, sed Deus te facit. Si ergo opera Dei es, manum artificis tui expecta, opportunè omnia facientem: opportunè autem, quantum ad te attinet, qui [2] efficeris,] præsta ei autem cor tuum molle & tractabile, & custodi figurã, qua te figurauit artifex, habens in [temet-ipso] humorem, ne induratus amittas vestigia digitorum eius. Custodiens autem compaginationem, ascendes ad perfectum: ab artificio enim Dei * abscõdetur, quod est in te lutum, fabricabit substantiam in te, manus eius liniet te ab intus, & à foris auro puro & argento, & in tantum ornabit te, vt & ipse rex concupiscat speciem tuam. Si verò statim obduratus respuas artem eius, & ingratus existas in eum, quoniam homo factus es, ingratus Deo factus, simul & artem eius, & vitam amisisti. Facere enim, proprium est benignitatis Dei: fieri autem, proprium est hominis naturæ. Si igitur tradideris ei, quod est tuum, id est fidem in eum, & subiectionẽ, percipies eius artem, & eris perfectum opus Dei. Si autem non credideris ei, & fugeris manus eius, erit causa imperfectionis in te, qui non obedisti, sed non in illo, qui vocauit. Ille enim misit, qui vocarent ad nuptias, qui autem non obedierunt ei, semetipsos priuauerunt regia cœna. [3] Non igitur ars deficit Dei, potens est enim de lapidibus suscitare filios Abrahæ: sed] ille, qui non consequitur eam, sibimet suæ imperfectionis est causa. Nec enim lumen deficit propter eos, qui semetipsos excæcauerunt: sed illo perseuerante quale & est, excæcati per suam culpam, in caligine constituuntur, neque lumen cum magna necessitate subiiciet sibi quemquam, neque Deus * cogit eum, qui * nolit continere eius artem. Qui igitur abstiterunt à paterno lumine, & transgressi sunt Legem libertatis, per suam abstiterunt culpam, liberi arbitrij, & suæ potestatis facti. Deus autem omnia præsciens, vtrisque aptas præparauit habitationes, eis quidem, qui inquirunt lumen incorruptibilitatis, & ad id recurrunt, benignè donans hoc quod concupiscunt lumen: aliis verò id contemnentibus, & auertentibus se ab eo, & id fugientibus,

Marginalia: *Cor molle, & tractabile Deo offerendum. Psal. 44.* — *Fides.* — *Matth. 22. Luc. 3. Causa imperfectionis in nobis est, non in Deo* — *Liberum arbitrium.*

Variant readings: * oculus. — * suspectione. — * quod. — * abscondetur. — * coget. — * edit.

tibus,& quasi semetipsos excæcantibus, congruentes lumini aduersantibus præparauit tenebras, & his qui fugiunt ei esse subiecti, [4] conuenientem subdidit pœnam. Subiectio autem Dei requietio est æterna, vt hi qui fugiunt lumen, dignum fugæ suæ habeant locum, & qui fugiunt æternam requiem, congruentem fugæ suæ habeant habitationem. *Subiici Deo est requies æterna.* Cùm autem apud Deum omnia sint bona, qui ex sua sententia fugiunt Deum, semetipsos ab omnibus fraudant bonis. Fraudati autem omnibus erga Deum bonis, consequenter in Dei iustum iudicium incident. Qui enim fugiunt requiem, iustè in pœna conuersabuntur:& qui fugerunt lumen, iustè inhabitabunt tenebras. Quemadmodum autem in hoc temporali lumine, qui fugiunt illud, ipsos se tenebris mācipant: ita vt ipsi sibi causa fiant, quòd destituuntur à lumine, & inhabitant tenebras, & non lumen causa est [eis] huiusmodi conuersationis, quemadmodum prædiximus: sic æternum Dei qui fugiunt lumen, quod continet in se omnia bona, ipsi sibi causa sunt, vt æternas inhabitent tenebras, destituti omnibus bonis, * sibimetipsi causa huiusmodi habitationis facti. (*sibimetipsis.) *Impij sibiipsis causa sunt exitij æterni.* Vnus igitur,& idem Deus pater, qui quidem concupiscentibus eius communicationem, & perseuerātibus in subiectione eius, quæ sunt apud se [5] præparat] bona: principi autem abscessionis diabolo,& qui cum eo abscesserunt Angelis, æternum ignem præparans, in quem * mittuntur (inquit Dominus) illi, qui in sinistra separati sunt. (*mittētur) *Matth. 25.*

ANNOTATIONES.

1. Experimento discens] *Decem & octo has voces, quæ manifestè desiderabantur, ex veteri codice restituimus.*

2. Efficeris] *Ita pro* effeceris, *& mox* temetipso *pro* semetipso, *auth. vet. cod. restituimus.*

3. Non igitur ars deficit Dei] *Quatuordecim quoque dictiones istas ex vet. cod. adiecimus.*

4. Conuenientem subdidit pœnam] *Vetus codex,* cōuenienti subdidit pœnæ, *inde iudicarim paulò suprà legendum,* & eos qui fugiunt, ei, &c. *quamquam nulli (quod sciam) codices monstrent.*

5. Præparat] *Ita vet. cod. excusi* præparata.

QVID EST QVOD A PROPHETA DICTVM est, Ego Deus zelans, faciens pacem, & condens mala.

CAPVT LXXVII.

ET hoc [est] quod à Propheta dictum est, Ego Deus zelans, faciens pacem, [1] & condens mala, in eos quidem, qui pœnitentiam agentes conuertuntur ad eum, faciens pacem & amicitiam, & vnitatem componens: super eos verò qui pœnitentiam non agunt, sed* fugiunt eius lumen, ignem æternum, & exteriores tenebras præparans, quæ quidem sunt mala his, qui incidunt in ea, sed bona ex iustitia Dei. (*refugiūt) *Isa. 45.* *Malum pœna quatenus bonum sit.*

ANNOTATIONES.

1. Et condens mala] *Sole clarius ostendit Irenæus, hæc Prophetæ verba de afflictionibus, & tormentis, quæ mala pœnæ in scholis appellamus, intelligenda esse; non autem de peccati culpæq; defectibus. Horum enim authorem Deum facere, Simonis magi, Marcionis, & Manichæorū blasphemia est, totius orbis consensu & authoritate damnata, quam nihilominus nostræ tempestatis Gnostici in integrum restituere moliuntur. Hieronymus in 3. caput Lamentationum, & 18. Hieremiæ, tropicam dicit esse istā Prophetæ loquutionem, qua mala dicitur Deus facere, dū aduersa & flagella merentibus infligit, quæ non natura ipsa mala sunt, sed mala patientibus videantur. Irenæo & Hieronymo, adstipulantur ex Latinis Augustinus lib. contra Adimantum Manich. cap. 27. Contra epistolam Manich. cap. 38. Lib. 1. contra aduersarium Legis, cap. 23. Ambrosius Sermon. 16. in Psalm. 118. Gregorius lib. 3. Moral. cap. 7. Eucherius Lugdunensis lib. 1. in Genes. cap. 7. Ex Græcis Dionysius Areopagita, cap. 4. libri de Diuinis nominibus. Clemens Rom. lib. 5. & 10. Recognitionum. Iustinus martyr in Dialogo, & lib. de Monarchia. Basilius homil. Quòd Deus non sit author malorum. Cyrillus Alexand. lib. 4. in Isaiam, cap. 45. & plerique omnes orthodoxi scriptores. Eam ob rem satis mirari nequeo Melanchthonis, Oecolampadij, Petri Martyris, Caluini & Bezæ amentiam, qui huius sententiæ propheticæ à se præposterè intellectæ prætextu, Deum omnium bonorum fontem, non erubuerint facere instigatorem, impulsorem, imò operatorem, authorémque adulterij & homicidij Dauidis, fratricidij filiorum Iacob, rapinarum, incendiorum, ac cædiū impiorum, qui in fortunas Iobi grassati sunt: Absalonicæ perduellionis, atque eiusdem incestus, quo patris concubinas polluit, Pharaonicæ obstinatio-* *In 10. cap. Isaiæ. In 1. Samuelis, cap. 2. & in 2. capit 16. Lib. 1. Inst. cap. 18. & lib. de æterna prædest. Lib. contra Sycophātā.*

nis & crudelitatis; Herodis, Pilati, Iudæorumq́ impietatis; Iudæ traditionis; omnium tandem turpitudinum, scelerum, & peccatorum, hominum, & diabolorum. Quoniam ad hunc locum nobis ea maximè pertinere videntur, quæ scripsit Mart. Campanus medicus Burdegalensis, his de causis, nostris attexuntur. Quicunq́ Deum authorem mali comminiscuntur, & credunt, eundem bonum negant: nec id solum, sed omnino tollunt: sicq́ mundū & ab eo prognata, æterna constituunt: bona item & mala, paria & æqualia, promiscuè ponunt ac comprobant. Quæ sanè falsa sunt omnia, vana, & spurcißimis atheis ficta atque inuenta. Deus enim author boni, pariter & mali esse non potest: propterea quòd hæc duo contraria planè inter sese existant, & sibi mutuò repugnent: effectorē suum longè diuersum faciant & agnoscant. Nam cùm Deus sit ipsamet bonitas, nullum malitiæ primordium ab eo ducitur. Sed vti Sol tenebras, lucem tenebræ; frigus ignem, ignis frigus; siccitas humidum, siccitatem humidum; sanitas morbum, sanitatem morbus, & id generis alia, sua potestate & vi, neque procreare & emittere iis quæ sunt, valent: ad eundem modum etiam Deo neque datur, author vt sit malorum: quoniam totus natura bonus, aut secundum Euripidem,

Εἰ θεοί τι δρῶσιν αἰσχρὸν, οὐκ εἰσὶ θεοί,

Deus nequaquam est. Atqui Deum constat, proinde necessariò bonum: in quem nec minima quidem mali contēplatio cadit, tantùm abest, vt eius author & suasor pro explorato & certo statui censeriq́ debeat. Homerus Odys. 1. Causam malorum, nequitiæ mortalium adscribit, & non Deo.

Αὐτῶν γὰρ, inquit, σφετέρῃσιν ἀτασθαλίῃσιν ὄλοντο

Νήπιοι,

sua nequitia stulti profectò perierunt, verba faciens de sociis Vlyßis. Et paulò post Iupiter cœlicolas ea de re in vnum conuocatos alloquitur,

Ὢ πόποι, οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται.
Ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
Σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσιν.
Pape, vti mortales Deos nimirum incusant.
Namque ferunt mala exoriri à nobis: verum & ipsi
Sua nequitia præter fatum, dolores angoresq́; perpetiuntur.

Plato perpetuus mentis Homericæ interpres & velut index, demonstrato paßim in suis Dialogis Deo bonorum omnium authore, nunquam malorum, & hominibus semper, in extremo lib. 2. de Repub. post multa sic ait: κακῶν δὲ αἴτιον φάναι θεόν τινι γίγνεσθαι ἀγαθὸν ὄντα, διαμαχετέον παντὶ τρόπῳ· μήτε τινὰ ταῦτα λέγειν ἐν τῇ πόλει, &c. Causam malorum Deum cuipiam esse, qui bonus sit, omni ratione decertandum ac reiiciendum est: neque pati quemquam hæc pronunciare in ciuitate cōuenit. Menander initium malorum & caput hominibus trahi, eo pacto monstrat cuidam adolescentulo:

— ὅτι
Ὑπὸ τῆς ἰδίας ἕκαστα κακίας σήπεται
Καὶ πάντα τὰ λυμαινόμεν' ἐστὶν ἔνδοθεν
Οἷον, ὁ μὲν ἰὸς, ἂν σκοπῇς, τὸν σίδηρον·
Τὸ δ' ἱμάτιον οἱ σῆτες· ὁ δὲ θρὶψ τὸ ξύλον.
Ὁ δὲ τὸ κάκιστον τῶν κακῶν πάντων φθόνος
Φθισικὸν πεποίηκε, καὶ ποιήσει, καὶ ποιεῖ,
Ψυχῆς πονηρᾶς δυσσεβεῖς παρασπάσεις.
Quoniam à proprio vitio putrescunt singula,
Et omnia quæ corrumpunt, interna sunt,
Vt rubigo, si animaduertas, ferrum,
Vestimenta tineæ, & ligna teredo.
Malorum autem pessimum inuidia
Tabificum reddidit, & reddet, & reddit
Ob impios animi scelerati conceptus.

Mercurius ille Trismegistus, iis nunc præteritis ex industria, quæ dispersè & sæpenumerò disseruntur de Deo, tādem concludit, perturbationes animorum res procreatas subsequi, rubiginem ferrum, limum animata corpora. Ac quemadmodum faber ferrarius rubiginem ferro non introducit, nec generator cœnum & sordem animatis corporibus: sic item Deus author malorum hominibus neutiquam est. Hanc in sententiam complura licet excerpere, partim ex Demosthene in Olynthiac. Philippic. & pro Cherroneso; partim ex Sallust. de bello Catil. in orat. Catonis: plerique omnes demùm, qui memoriam ex Deo prodiderunt, idem adsenserunt: mirandumq́ sit, & simile mōstro prorsus habeatur, Theologos rediuiuos purioris & sincerioris fidei, & doctrinæ Christianæ restitutores scilicet, eò stupiditatis, ne dicā insaniæ, nostris temporibus peruenisse, palàm vt docuerint, atq́ adeò turpiter & nequiter confirmarint, Deū authorē impulsoremq́ malorū esse: & quod vniuersam impudentiam & temeritatē exsuperat, libros ea de re publicarint, simul verò posteris tradiderint. Illud ad extremum reseruatum iam demonstratis addā, Deum vti nec actum agere, sic nec authorem mali, nec id cuiquam inferre posse: de cætero autem, supplicia & præmia cunctis peræquè certißima, & ea quidem iustißima semper expectanda: similiter prout quique promeruerint, ab eodem sempiternè subeunda & accipienda. Hactenus ille, & Christianè.

OSTENSIO QVONIAM NON ALIVS EST, qui requiem dat pater, alius autem qui ignem præparauit Deus, [sed vnus & idem.]

CAPVT LXXVIII.

Idem Deus pœnas infligit, & præmia tribuit Mat. 25.

SI autem alius quidem esset qui requiem donat pater, & alius qui ignem præparauit Deus, fuissent æquè differētes, & [eis] filij, alius quidem in patris regnum mittens, alius verò in æternum ignem. Sed quoniam vnus & idem Dominus, separari demonstrauit in iudicio omne genus humanum, quemadmodum pastor segregat oues ab hœdis, & aliis quidem [dicet,] Venite benedicti patris mei,

mei, percipite regnum quod paratum est vobis: aliis verò, Discedite à me maledicti in i-
*præparauit. gnem æternum, quem * parauit pater meus Diabolo, & Angelis eius: vnus & idem pater
manifestissimè ostenditur, faciens pacem, & condens mala, præparans vtrisque quæ sunt
apta: quemadmodum & vnus iudex vtrosque in aptum mittens locum, quemadmodum
& in zizaniorum, & [in] tritici parabola, manifestauit Dominus, dicens; Quemadmodũ *Explicatio parabolæ Zizaniorũ - Matth. 13.*
*igni cõburuntur colliguntur zizania, & * in ignem mittuntur, sic erit in consummatione seculi, mittet fi-
lius hominis Angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos, qui faciunt
iniquitatem, & mittent eos in clibanum ignis: illic erit fletus & stridor dentium. Tunc iu-
sti fulgebunt sicut sol in regno patris ipsorum. Qui ergo regnum præparauit iustis pater, *Ibidem.*
in quod assumpsit filius eius dignos, [1] hic & caminum ignis præparauit, in quem dignos]
mittent ii, qui à filio hominis missi sunt Angeli, secundùm iussum Dei. Hic enim in agro
suo bonum semen seminauit. Ager autem (inquit) seculum est. Cùm autem dormirẽt ho-
mines, venit inimicus, & superseminauit zizania inter frumentum, & abiit. [2] Ex tunc e- *Lapsus Angelorum ex inuidia.*
nim apostata est Angelus, hic & inimicus, ex quo zelauit plasma Dei, & inimicum illum
*zizania. Deo facere aggressus est. Quapropter & Deus eum quidem, qui à semetipso * zizaniam
absconsè seminauit, id est transgressionem, quam ipse intulit, separauit à sua conuersatio-
ne. Eum autem qui negligenter quidem, sed malè accepit inobedientiam, hominem mi-
seratus est, & retorsit inimicitiã, per quam inimicum Deo facere voluit, in ipsum inimi-
citiarum authorem, auferẽs quidem suam, quæ erat aduersus hominem inimicitiam, re-
torquens autem illam, & mittens illam in serpentem. Quemadmodum & Scriptura ait
*Deum. dixisse serpenti * Dominum; Et inimicitiam ponam inter te, & mulierem, & inter semen
tuum, & inter semen mulieris. [3] Ipse tuum calcabit caput, & [tu] obseruabis calcaneum
eius. Et inimicitiam hanc Dominus in semetipsum recapitulauit, de muliere factus ho- *Gen. 3.*
mo, & calcans eius caput, quemadmodũ in eo qui ante hunc est libro, ostendimus. Quo-
*Diaboli niam Angelos quosdam dixit * Diabolos, quibus æternus ignis præparatus est. Et rursus
in zizaniis ait, Zizania sunt filij maligni, necessarium est dicere, quoniam omnes, qui sunt
abscessionis, adscripsit illi, qui princeps est huius trãsgressionis: sed non ille quidem natu-
ra, aut Angelos, aut homines fecit. Nihil enim in totum Diabolus inuenitur fecisse, vide- *Nihil diabolus creauit.*
licet cùm & ipse creatura sit Dei, quemadmodum [&] reliqui Angeli. Omnia enim fecit
Deus, quemadmodum & Dauid ait de omnibus huiusmodi, Quoniam ipse dixit, & fa- *Psal. 32.*
cta sunt, ipse præcepit, & creata sunt.

ANNOTATIONES.

1. Hic & caminum] *Octo has voces ex veteri codice restituimus.*

2. Ex tunc enim apostata] *Cacodæmonum primum peccatum inuidiam fuisse docet: & eosdem tum lapsos & reprobatos à Deo, cùm hominem seduxerũt. Prioris partis assertores secum habet Tertullianum lib. de Patientia. Cyprianum Serm. de Zelo, De bono patientiæ, De tentatione Christi. Methodium Serm. de Resurrectione apud Epiphanium. Prudentium in Hamartigenia. Chrysologum Sermo. 48. Posterioris verò, Iustinum martyrem in Dialogo:* Ruina magna, *ait iste,* Diabolus collapsus est, eò quòd Euam in Serpente decepisset. *Alij autem permulti, nec ij contemnendi quidem certè authores Græci & Latini tradunt, fastu quodam & animi elatione lapsos etiam, antequàm protoparentes circumuenissent. Cuius opinionis sunt Athanasius libr. de Virginitate, & in Quæstionibus sacræ Scripturæ, quæst. 6. Gregor. NaZianZ. Orat. 1. de Pace. Chrysostomus hom. 15. in Ioannem, & hom. de Adam & Eua. Ambrosius epist. 84. Hieronymus epistol. ad Antonium. Augustinus tractatu. 49. in Ioannem. Leo magnus Serm. 4. de collectis eleemosynis. Prosper libr. 3. de Vita contemplatiua. cap. 2. Primasius & Sedulius in 1. cap. ad Romanos. Fulgentius lib. 1. ad Monimum. Greg. Ro. in cap. 2. & 7. primi libri Regum.*

3. Ipse tuum calcabit caput] *Loci huius Geneseos magis varia lectio, quàm sensus est apud patres. Chrysostomi interpres hom. 17. in Genesim. Augustinus 12. de Gene. cap. 36. & lib. 2. de Genesi, contra Manichæos, cap. 18. Gregorius Ro. lib. 1. Moralium. cap. 38. Ambrosius lib. de Fuga seculi, cap. 7. Bernardus hom. 2. de laudibus Virginis Mariæ. & Sermon. 2. de verbis Apo. Signum magnum, &c. Eucherius lib. 2. in Genes. cap. 29. Beda & Rabanus legunt* Ipsa, *vt de beata Maria quatenus nobis cõcepit, & peperit Christũ, intelligatur. Septuaginta reddiderunt* αὐτὸς, *id est ipse, non* αὐτή: *ne* τὸ σπέρμα *neutrius generis referat, sed* τὸν σπόρον, *quod masculinũ est, & eiusdem significationis: Christus significetur filius Virginis, qui fortem armatum atrio deiecit, diaboli opera dissoluit, & Satanæ caput sub pedibus suorum conterit. Hanc lectionem Irenæus sequitur, & Cyprianus libr. 2. aduersus Iudæos, cap. 9. probat in quæstionibus Hebr. Hieronymus imitatur Chrysologus Sermon. 173. Hebræi habent* הוא, *relatiuum masculinum, quod* זרע *æquè masculini generis nomen refert: quæ Ionatham Chaldæus paraphrastes, ita expreßit Paulo Fagio interprete,* Ini-

micitiam ponam inter te, & inter mulierem, inter filium quoque tuum, & inter filium illius, ipse memor erit istius, quod fecisti ei olim, &c.

QVARE ANGELI, DIABOLI, ET filij nequitiæ dicti sunt.

CAPVT LXXIX.

Impij dicuntur filij diaboli.

CVM igitur à Deo omnia facta sint, & Diabolus sibimetipsi, & reliquis factus est abscessionis causa, iustè Scriptura eos qui in abscessione perseuerant, semper filios Diaboli, & Angelos dixit maligni. Filius enim, quemadmodum & [1] quidam ante nos dixit, dupliciter intelligitur. Alius quidem secundùm naturam, eo quòd natus sit filius: alius autem secundùm id quod * factum est, reputatur filius, [2] licet sit differentia inter natum, & factum. Quoniam ille quidem ex eo natus est, ille autem ab ipso factus est, siue secundùm conditionem, siue secundùm doctrinæ magisterium. Qui enim ab aliquo edoctus est verbo, filius docentis dicitur, & ille eius pater. Secundùm igitur naturam, quæ est secundùm conditionem, vt ita dicam, omnes filij Dei sumus, propter quod à Deo omnes facti sumus. Secundùm autem * dictoaudientiam, & doctrinam, non omnes filij Dei sunt, sed qui credunt [ei] & faciunt eius voluntatem. Qui autem non credunt, & non faciunt eius voluntatem, filij & Angeli, sunt Diaboli, secundùm id quod opera Diaboli faciunt. Quoniam autem ita se habet hoc, in Esaia dixit; Filios genui & exaltaui, ipsi autem me spreuerunt. Et iterùm quæ dicit filios alienos eos, ita; Filij alieni mentiti sunt mihi: secundùm [enim] naturam filij sunt, propter hoc quòd ab eo facti sunt, secundùm autem opera, non sunt filij.

factus est. *dictiaudientiam,*

Filij secundum naturam, aut reputationem.

Isa. 1. *Psalm. 27.*

ANNOTATIONES.

1. Quidam ante nos dixit] *Mihi, fateor ingenuè non subit quis sit iste, cuius verba adducuntur, fortaßis is est, cuius tam sæpè in superioribus meminit, quem sibi ignotum scripsit Eusebius. Sententiæ porrò illius, nõ valdè dißimilem habet beatus Ignatius Epist. ad Magnesianos. NaZianZenus in carmine de Virginitate, multis post Irenæum seculis, idem tradit, his verbis:*

Αὐτὰρ ἐμοὶ τοκέες μὲν ὅσοι καλὸν ἐξεδίδαξαν,
Παῖδες δ᾽ οὓς ἐδίδαξα, *id est*

Sed mihi patres sunt, quotquot virtutem me docuerunt: filij autem quos ipse docui.

2. Licet sit differentia inter natum & factũ] *Athanasius Serm. 3. contra Arrianos, Genitum, siue natum esse, non extraneum quiddã à natura gignentis, qualia sunt opera, denotare docet, sed quiddam proprium, quod de substantia patris emergit: ideóque filium Dei natum seu genitum à patre, vbique in sacris literis prædicari. Factum esse, seu fieri, & creari, illud dici, quod à natura facientis alienum est, & essendi exordium habet, quodq́; creatis omnibus, & solis rebus conuenit: & eam ob rem Scripturas dicere, In principio fecit Deus cœlum & terram, non: In principio genuit. Neque, Manus tuæ genuerunt me: sed, Manus tuæ fecerunt me, &c.*

[QVI] ILLI, ET OB QVAM CAVSAM, PROgenies viperarum, qui non obediunt Euangelio.

CAPVT LXXX.

Impij secundum naturam sunt à Deo.

QVemadmodum enim in hominibus indictoaudientes patribus filij abdicati, natura quidem filij eorum sunt, lege verò alienati sunt: non enim hæredes fiunt naturalium parentum: eodem modo apud Deum, qui non obediunt ei, abdicati ab eo desierunt filij eius esse: vnde nec hæreditatem eius percipere possunt: quemadmodum Dauid ait; Alienati sunt peccatores ab vtero, [1] ira [eis] secundùm similitudinem serpentis. Et propter hoc [Dominus] quos sciebat hominum esse progeniem, dixit sic [2] progeniem viperarum, secundùm similitudinem horum animalium, in varietate ambulantes, & lædentes reliquos; Attendite enim (inquit) à fermento Pharisæorum, & Sadducæorum. Sed & de Herode dicens; Dicite (inquit) vulpi huic, nequam astutiam eius & dolum significans. Quapropter Dauid Propheta ait; Homo in honore positus, assimilatus est iumentis. Et iterùm Hieremias ait; Equi furentes circa fœminas facti sunt, vnusquisque ad vxorem proximi sui hinniebat. Et Esaias in Iudæa præconans, &

Psalm. 57. *Matth. 16.* *Luc. 13.* *Psal. 48.* *Ierem. 5.* *Isaia 1.*

& cum Israël disputans, principes Sodomorum, & populum Gomorrhæ dicebat eos.[3] Similes enim Sodomitis transgressione, & eadem quæ illi fecerunt peccata, esse apud eos significans, propter similem operationem eodem vocabulo vocãs eos, & quia non natura essent sic facti à Deo, sed qui possent & iustè agere. Idem dicebat, consilium eis dans [bonũ,] Lauamini, mundi estote, auferte nequitias ab * animis vestris ante oculos meos, quiescite ab iniquitatibus vestris. Scilicet quoniã iidem ipsi cùm transgrederentur & peccarent, eandem quam Sodomitæ perceperunt obiurgationem. Cùm enim conuerterentur, & pœnitentiam agerent, & quiescerent à malitia, filij poterant esse Dei, & hæreditatẽ consequi incorruptelæ, quæ ab eo præstatur. Secundùm hanc igitur rationem, Angelos Diaboli, & filios dixit maligni, qui Diabolo credunt, & ea quæ sunt eius, agunt. Qui quidem ab initio omnes ab vno [& eodem] Deo facti sunt. Verùm quando credunt, & subiecti esse Deo perseuerant, & doctrinam eius custodiũt, filij sunt Dei: * cùm autem abscesserunt, & transgressi fuerunt, Diabolo adscribũtur principi, [ei] qui primò sibi, tunc & reliquis causa abscessionis factus est. Quoniam autem multi quidem Domini sermones, vnum autem & eundem omnes annuntiant patrem factorem mundi huius, oportebat & nos propter eos, qui in multis erroribus continentur, per multa confutare, si quo modo possent per multa confutari, ad veritatem conuerti, & saluari. Necessarium est autem, cõscriptioni huic * consequenti, post Domini sermones, subiungere Pauli quoque doctrinã, & examinare sententiam eius, & Apostolum exponere, & quæcũque ab hæreticis in totum non intelligentibus, quæ à Paulo dicta sunt, alias acceperunt interpretationes, explanare, & dementiam insensationis eorum ostendere. Et ab eodẽ Paulo, ex quo nobis quæstiones inferunt, manifestare illos quidem mendaces, Apostolum verò prædicatorem esse veritatis, & omnia consonantia veritatis præconio docuisse, vnũ Deum patrem eum, qui loquutus sit ad Abraham, qui legisdationem fecerit, qui Prophetas præmiserit, qui nouissimis temporibus filium suum miserit, [&] salutem suo plasmati * donans, quod est carnis substantia. Reliquos igitur sermones Domini, quos quidam non per parabolas, sed simpliciter ipsis dictionibus docuit de patre, & expositionem Epistolarum beati Pauli Apostoli, in alio libro disponẽtes, integrũ tibi opus exprobrationis & euersionis falsò cognominatæ agnitionis præstante Deo, [4] præbebimus,] & nos ipsos, & te ad contradictionem omnium hæreticorum in quinque exercentes libris.

*animabus.

Ibidem.

Pœnitentiæ effectus.

* abscesserint & trãsgressi fuerint.

Conclusio huius libri quarti.

* insequẽti.

Lib. 5. ex Paulo hæreses confutabit.

* donat.

ANNOTATIONES.

1. Ira eis] *Codices excusi*, eius, *quod expunximus author. vet. cod. Septuaginta* θυμὸς αὐτοῖς, *furor ipsis.*

2. Dixit progeniem viperarum] *Homines propter multiplices cupiditates, quibus à recta ratione transuersi aguntur, brutorum nominibus paßim designari, scripsit quoque Clemens Alexand. in Protreptico, vt volucrum, eos qui sunt leues: serpentum, deceptores: leonum, qui cædes & minas continuò spirãt: porcorum, qui in voluptatum cœno volutantur: & luporum, qui rapaces sunt. Cæterùm de viperæ natura & affectibus, multa non iniucunda scripserunt, Plinius libr. 10. cap. 62. Athanasius quæstio. 56. ad Antiochum. Ambrosius lib. 5. Hexameron ca. 7. quibus qui eguerit, inde petat, licet. Videat si velit Nicandrum, Galenum, & Dioscoridem.*

3. Similes enim] *Vet. cod.* similem Sodomitis transgressionẽ, & eadem quę illis fuerũt peccata.

4. Præbebimus] *Ita vetus codex, excusi* præueniemus.

FINIS LIBRI QVARTI.

Præfatio in Librum quintum Diui Irenęi EPISCOPI LVGDVNENSIS *aduersus hæreses.*

Anacephalæosis superiorum librorum.

TRADVCTIS diligentissimè omnibus hæreticis in quatuor libris, qui sunt tibi ante hunc à nobis editi, & doctrinis ipsorum manifestatis, euersis quoque his, qui irreligiosas adinuenerunt sententias, aliquid quidem ex propria vniuscuiusque illorum doctrina, quam in suis conscriptis reliquerunt, aliquid autem [1] & ratione vniuersis ostensionibus procedente, & veritate ostẽsa, & manifestato præconio Ecclesiæ, quod Prophetæ quidem præconizauerunt, quemadmodum demonstrauimus, perfecit autem Christus, Apostoli verò tradiderunt. A quibus Ecclesia accipiens, per vniuersum mundum sola bene custodiens, tradidit filiis suis: quæstionibúsque omnibus solutis, quæ ab hæreticis nobis * proponebantur, & Apostolorum doctrina explanata, & manifestatis pluribus, * quæ à Domino per parabolas, & dicta sunt, & facta: in hoc libro quinto, qui est, De traductione operis vniuersi, & euersione falsò cognominatæ agnitionis, & reliquis doctrinis Domini nostri, & ex Apostolicis epistolis conabimur ostensiones facere, quemadmodũ postulasti à nobis obedientibus tuo præcepto; [2] quoniam & in administratione Sermonis positi sumus, & omni modo elaboramus secundùm nostrã virtutem, plurima tibi quidem in subsidium præstare, aduersum contradictiones hæreticorum, errantes autem retrahere, & conuertere ad Ecclesiam Dei, neophytorum quoque sensum confirmare, vt stabilem custodiant fidem, quam benè custoditam, [3] ab Ecclesia acceperunt, vt nullo modo transuertantur a b his, qui malè docere eos, & abducere à veritate conantur. [4] Oportebit autem te, omnésque lecturos hanc scripturam, impensiùs legere ea, quæ à nobis prædicta sunt, vt & argumenta ipsa scias, aduersus quæ contradictiones facimus. Sic enim & legitimè eis contradices, & de præparato accipies aduersus eos contradictiones, illorum quidem sententias per cœlestem fidem, velut stercora abiiciens, solum autem, verum, & firmum magistrum sequẽs, Verbum Dei Iesum Christum, Dominum nostrum, qui propter immensam suam dilectionem, factus est quod sumus nos, vti nos perficeret esse, quod est ipse.

Hypothesis huius libri quinti.

*proponuntur. *quemadmodum.

ANNOTATIONES.

Hunc librum quintum sine vlla sectione in capita hactenus reliquerunt ij, qui superiores primò distribuerunt. Vetus quoque codex noster, nec signata capita habuit, nec signandis argumenta suppeditauit. Quamobrẽ visum est, eum quoque instar superiorum diuidere in Præfationem, & Capita, hisque singulis singulas item summas affigere: id quod boni & æqui pij omnes, vti spero, consulent. Apparet profectò præfationem quãdam esse initium huius libri, quod & ἀνακεφαλαίωσιν continet præcedentium, & sequentium ὑπόθεσιν.

1. Et ratione] *Vetus codex* ex ratione, *existimem Irenæum innuere velle, se hæreses istas euertisse, partim scripturis, partim rationibus ab ipsis hæresibus petitis, quando illas inter sese, & cum veritate prorsus pugnare, in superioribus libris centies ostendit.*

2. Quoniam & in administratione] *Cùm Episcopus esset Galliarum primarius, & cerneret Gnosticos graues & perniciosos lupos ouibus suis imminere, officij sui putauit esse, illos erroris sui admonere & conuincere, antidotúmque aduersus eos aliis subministrare: cuius diligentiam & sedulitatem vtinam imitarentur successores.*

3. Ab Ecclesia acceperunt] *Docet fidem niti verbo Dei, quod sola* Ecclesia *catholica custodit, probat, & intelligit; ideóq́ à Paulo dicitur columna, & firmamẽtum veritatis. Consule cap. 4. lib. tertij, & 45. libri quarti.*

4. Oportebit autem] *Vetus codex*, Oportebit & te, & omnes lectores, &c.

SOLVS

SOLVS CHRISTVS DIVINA NOS DOCERE, AC REDIMERE POTVIT: IDEMQVE VT NOS REPArARET, *non opinione ex Maria Virgine carnem assumpsit, Spiritussancti operatione, aduersus Valentini & Ebionis vanitates.*

CAPVT I.

[1] NON enim aliter nos discere poteramus quæ sunt Dei, nisi magister noster, Verbum existens, homo factus fuisset. Neque enim alius poterat enarrare nobis quæ sunt patris, nisi proprium ipsius Verbum. Quis enim alius cognouit sensum Domini? Aut quis alius eius consiliarius factus est? Neque rursus nos aliter discere poteramus, nisi magistrum [nostrum] videntes, & per auditum nostrum vocem eius percipientes, vti imitatores quidem operum, factores autem sermonum eius facti, communionem habeamus cum ipso, à perfecto & eo qui est ante omnem conditionem, augmentum accipientes, qui nunc nuper facti sumus à solo optimo & bono, & ab eo qui habet donationem incorruptibilitatis, in eam quæ est ad eum similitudinem, facti. Prædestinati quidē vt essemus, qui nondum eramus, secundùm præscientiam patris, facti autem initium facturæ, accipiemus in præcognitis temporibus secundùm ministrationem verbi, qui est perfectus in * omnibus, quoniam Verbum potens, & homo verus, sanguine suo rationabiliter redimēs nos, redemptionem semetipsum dedit pro his, qui in captiuitatem ducti sunt. Et quoniam iniustè dominabatur nobis apostasia, & cùm natura essemus Dei omnipotentis, alienauit nos cōtra naturam, suos proprios faciens discipulos, potens in omnibus Dei verbum, & non deficiens in sua iustitia, iustè etiam aduersus ipsam conuersus est apostasiam, eáque sunt sua, redimens ab eo: [2] non cum vi, quemadmodum illa initio dominabatur nostri, ea quæ non erant sua insatiabiliter rapiens, sed secundùm suadelam: quemadmodum decebat Deum suadentem, & non vim inferentem accipere quæ vellet, vt neque quod est iustum confringeretur, neque antiqua plasmatio Dei deperiret. [3] Suo igitur sanguine redimente nos * Domino, & dante animam suam pro nostra anima, & carnem suam pro nostris carnibus, & effundente Spiritum patris in adunitionem & communionem Dei & hominum, ad homines quidem deponente Deum per Spiritum, ad Deum autem rursus imponente hominem per suam incarnationem, & firmè & verè in aduentu suo donante nobis incorruptelam, per communionem quæ est ad * Deum, perierunt omnes hæreticorum doctrinæ. [4] Vani enim sunt qui putatiuè dicunt eum apparuisse: non enim putatiuè hæc, sed in substātia veritatis fiebant. Si autē cùm homo nō esset, apparebat homo, neque quod erat verè perseuerauit Spiritus Dei: quoniam inuisibilis est Spiritus. Neque veritas quædam erat in eo: non enim illud erat quod videbatur. Prædiximus autem quoniam [5] Abraham & reliqui Prophetæ, propheticè videbāt eum, id quod futurum erat per visionem prophetantes. Si igitur & nunc talis apparuit, non existens quod videbatur, quædam prophetica visio facta est hominibus, & oportet alium expectare aduentum eius, in quo talis erit, qualis nunc visus est propheticè. Ostendimus autem * quoniam idem est, putatiuè dicere eum visum, & nihil ex Maria accepisse. Neque enim esset verè sanguinem & carnem habens, per quam nos redemit, nisi antiquam plasmationem Adæ in semetipsum recapitulasset. Vani igitur qui à Valentino sunt, hoc dogmatizantes, vti excludant salutem carnis, & reprobent plasmationem Dei. Vani autem

Marginalia: 1. Cor. 2. — Ephes. 1. — *hominibus. — * Deo. — Christus nos iustitia, & non violentia redemit. — *eum. — Christus verè & non putatiuè carnem nostram assumpsit. — Ioan. 8. — *quomodo.

Solius Spiritus sancti operatione, B. Maria Christum concepit & peperit. Luc. 1. Matth. 1.

& Ebionæi, vnitionem Dei & hominis per fidem non recipientes in suam animam, sed in veteri generationis perseuerantes fermento, neque intelligere volentes quoniam Spiritus sanctus aduenit in Mariam, & virtus Altissimi obumbrauit eam: quapropter & quod generatum est, sanctum est, & filius Altissimi Dei patris omnium: qui operatus est incarnationem eius, & nouam ostendit generationem: vti quemadmodum per priorem generationem mortem hæreditauimus, sic per generationem hanc, hæreditaremus vitam. Reprobant itaque hi commixtionem vini cœlestis, & sola aqua secularis volunt esse, non recipientes Deum ad commixtionem suam:* perseuerant autem in eo qui victus est Adam, & proiectus est de paradiso, non contemplantes quoniam quemadmodum ab initio plasmationis nostræ in Adam, ea quæ fuit à Deo [6] inspiratio vitæ, vnita plasmati animauit hominem, & animal * rationabile ostendit: sic in fine patris, & Spiritus Dei, adunitus antiquæ substantiæ plasmationis Adæ, viuentem & perfectum [7] effecit] hominem, capientem perfectum patrem, vt quemadmodum in animali, omnes mortui sumus, sic in spiritali omnes viuificemur: non enim effugit aliquādo Adam manus Dei, ad quas pater loquens, dicit, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Et propter hoc in fine non ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex placito patris manus eius viuum perfecerunt hominem, vti fiat Adam secundùm imaginem & similitudinem Dei.

** perseuerantes.*

** rationale.*

Genes. 3. Qui Verbi incarnationem non recipiunt, manent in veteri Adamo, nec in eis instauratur imago Dei. Rom. 5. Genes. 2.

ANNOTATIONES.

1. Non enim aliter] *Apparet hîc nouum argumentū tractari, quæ causa fuit, vt inde Caput primum inciperemus, etiam repugnāte rationis particula,* enim. *Certū est autem authorem superiores libros suos nequaquā partiuisse: itaque eandem mihi veniam hîc dari postulo, quæ superioribus concessa est; qui dum primi saxum hoc voluerent, forsitam oneri succubuerunt.*

2. Non cum vi] *His lucem adferent Augustini, & Leonis verba, illius. 13. de Trinitate cap. 13.* Placuit Deo propter eruendum hominem de Diaboli potestate, non potentia, sed iustitia Diabolus vinceretur: atque ita & homines Imitantes Christum, Iustitia quærerent Diabolum vincere, non potētia. *Hic Ser. de Natiuit. Magna æquitate Dominum nostrum cum sæuissimo hoste nostro concertasse scribit, quòd nō in sua maiestate, sed in nostra humilitate cōgressus sit.*

3. Suo igitur sanguine] *Theodoretus Dialogo. 3. hāc sententiam transcribit, vsque ad Illud,* Et effundente spiritum, &c.

4. Vani enim sunt] *Hunc quoque locum vsque ad id,* Et reprobent plasmationem Dei] *Idem Theodoretus habet dialogo 2.*

5. Abraham & reliqui prophetæ] *His omnino similia sunt, quæ habet Eusebius lib. 1. demonst. Euang. ca. 5. Dei enim Verbum quem Christum appellare consueuimus, Abrahæ, Iacobo, Iobo & aliis patriarchis, non minus cognitum fuisse quàm nobis, sacrarum literarum testimoniis contendit: eosdémque vitam ac mores suos composuisse ad eius pietatis normam, quam Christus per omnes gentes postea disseminauit, & ob id Christi appellationē illos nobiscum communem habere, iuxta id quod de illis in psalmo dicitur:* Nolite tangere Christos meos. *Subscribit ei Origenes hom. 5. & 8. in Gene. omnésque fere prisci scriptores Ecclesiastici, vt in superioribus sæpe indicauimus.*

6. Inspiratio vitæ] *Vetus cod.* aspiratio, *sic enim vocat animam rationalem, quam Deus in faciem corporis humani spirando creauit & infudit.*

7. Effecit hominem] *Expunximus* efficit *ve. cod. authoritate.*

CHRISTVS NON VENIT IN ALIENA, CVM sua nos gratia visitauit, & carni nostræ contulit capacem esse salutis, verum pro nobis sanguinem fundendo, verámque carnem suam nobis in Eucharistia exhibendo.

CAPVT II.

V[1] Ani autem & qui in aliena dicūt Deū venisse, velut aliena concupiscentem, vti eum hominē qui ab altero factus esset, exhiberet ei Deo, qui neque fecisset neque cōdidisset, sed & qui desolatus esset ab initio à propria hominū fabricatione. Nō ergo iustus aduētus eius, qui secūdùm eos aduenit in aliena, neque verè redemit nos sanguine suo, si nō verè homo factus [9] * est restaurās suo plasmati, quod dictū est, In principio factū esse hominē secundùm imaginē & similitudinem Dei, nō aliena in dolo diripiēs, sed sua propria iustè & benignè assumēs. Quantū attinet quidē ad apostasiā, iustè suo

Ab eodem Deo seruatus est homo, a quo & creatus. Genes. 2.

** esset.*

iustè suo sanguine redimens nos ab ea, quantum autem ad nos, qui redempti sumus, benignè.[2] Nihil enim illi antè dedimus, neque desiderat aliquid à nobis, quasi indigēs. Nos autem indigemus eius, quæ est ad eum communionis. Et propterea benignè effudit semetipsum vt nos colligeret[3] in sinum] patris. Vani autem omnimodo, qui vniuersam dispositionem Dei contemnunt, & carnis salutem negant, & regeneratione eius spernunt,[4] dicentes non eam capacem esse incorruptibilitatis.[5] Sic autem secundùm hæc videlicet, nec Dominus sanguine suo redemit nos, neque calix Eucharistiæ cōmunicatio sanguinis eius [est,] neque panis quem frangimus, communicatio corporis eius est.[6] Sanguis enim non est, nisi à venis & carnibus, & à reliqua quæ est secundū hominē substantia,[7] qua verè factū Verbum Dei, sanguine suo redemit nos, Quemadmodū & Apostolus eius ait, In quo habemus redemptionē, per sanguinē eius, & remissionē peccatorū.[8] Et quoniā membra eius sumus, & per creaturam nutrimur: creaturam autē ipse nobis præstat, solē suum oriri faciens, & pluens quemadmodū vult: eum calicem qui est creatura, suum[9] sanguinem qui effusus est, ex quo auget nostrū sanguinē: & eum panem qui est à creatura, suū] corpus cōfirmauit, ex quo nostra auget corpora.[10] Quando ergo & mixtus calix, &[11] fractus panis percipit Verbum Dei, fit Eucharistia sanguinis & corporis Christi,[12] ex quibus augetur & consistit carnis nostræ substantia,[13] quomodo carnem negant capacem esse donationis Dei, qui est vita æterna, quæ sanguine &[14] corpore Christi nutritur, & membrum eius,[15] quemadmodū & [beatus] Apostolus ait, in ea quæ est ad Ephesios epistola, Quoniā mēbra sumus corporis eius, de carne, eius, & de ossibus eius: non de spirituali aliquo, & inuisibili homine dicens hæc: (spiritus enim neque ossa neque carnes habet) sed de ea dispositione, quæ est secundùm [verum] hominem, quæ ex carnibus & neruis & ossibus consistit, quæ de calice, qui est * sanguis eius, nutritur, & de pane, qui est corpus eius, augetur.[16] Et quemadmodum lignum vitis[17] depositum in terra, suo fructificat tempore, & granū tritici decidens in terram, & dissolutum, multiplex surgit, per Spiritum Dei, qui continet omnia, quæ deinde per sapientiam in vsum * hominibus veniunt, &[18] percipientia verbum Dei, Eucharistia fiant, quod est corpus &] sanguis Christi: sic & nostra corpora ex ea nutrita & reposita in terram, & resoluta in ea resurgent, in suo tempore, Verbo Dei resurrectionem eis donante, in gloriam Dei patris. Qui huic mortali immortalitatem circundat, & corruptibili incorruptelam gratuitò donat: quoniam virtus in infirmitate perficitur: vt non quasi ex nobisipsis habentes vitam, inflemur aliquando & extollamur aduersus Deum, ingratam mentem accipientes, experimento autem discentes, quoniam ex illius magnitudine, & non ex nostra natura, habemus in æternum perseuerantiam: neque ab ea quæ est circa Deum gloria, sicuti est, frustremur aliquando, neque nostram naturam ignoremus: sed vt sciamus & quid Deus potest, & quid homo beneficij * accipit, & non erremus aliquando à vera comprehensione eorum quæ sunt, & quemadmodum sunt, id est Dei & hominis. Et nunquid fortè (quemadmodum prędiximus) propter hoc passus est Deus fieri in nobis resolutionem, vt per omnia eruditi, in omnibus simus * diligentes, neque Deum neque nosmetipsos ignorantes?

Mera Dei benignitate sumus redempti.

Coloss. 1.

Calix mixtus & panis fractus, per Verbū Dei efficitur corpus & sanguis Christi.

Cōmunione corporis & sanguinis Christi, caro nostra vitæ æternæ efficitur capax.

Ephes. 5.

Luc. 24.

Exemplo vitis propositum confirmat.

1. Cor. 15.

2. Co. 12.

Caro particeps est salutis & gloriæ.

* sanguinis.

* hominis.

* accepit.

* diligenter.

ANNOTATIONES.

1. Vani autem & qui in aliena [*Marcionistæ hūc mundum ab alio Deo, quàm à patre Domini nostri Iesu-Christi factum dicebant: Valentiniani à Demiurgo, alij verò Gnostici ab Angelis: proindéque Dominum nostrum non in sua, sed in aliena venisse. Hæc copiosius lib. 3. cap. 11.*

2. Nihil enim ante dedimus] *Vult nullis præcedentibus hominum meritis, sed sola gratuita Dei misericordia effectum esse, vt filius Dei homo factus, corpus in ara crucis obtulerit, & sanguinem fuderit, pro expiatione peccatorum totius mundi. Idem aperte Paulus:* Quum adhuc inimici essemus *ait,* recōciliati sumus Deo per Christum. *Et alibi, negat idem ex operibus Iustitiæ quæ fecimus nos, tantum beneficium contigisse. Zacharias quoque visceribus diuinæ misericordiæ imputat, quod nos visitarit oriens ex alto. Accutè & difusè hæc pertractat Augustinus. lib. 13. de Trinitate cap. 16. & 19. & in Enchiridio cap. 36.*

3. In sinum] *Ita vetus codex: excusi* in sinu.

4. Dicentes nō eam capacem esse incorruptibilitatis] *Variæ pridē sectæ in huius opinionis cœno volutatæ sunt: nā inter Iudæos Saducei negarūt carnis Resurrectionē: Illā iam factam fuisse nec vltra expectandā, dixerūt Hymenæus & Philetus: Simoni mago, Valētino, Appelli, Cerdoni, Caïanis, Seuerianis & Archōticis & Proclianitis, hūc errorē Augustinus impingit, sicuti Basilidi, Marcioni & Ophitis Tertull. Cōsentit ei de Marcione Irenæus li. 1. ca. 24. Si quē autē delectat præter hos Irenæi lo-*

eos euidentißimis scripturis probatam legere fidem nostrã de Resurrectione, Tertulliani cõsulat librũ de Resur. Athenagorã li. de Resurrectione. Ambrosium lib. de fide Resurrectionis.

5. Sic autem secundum hæc videlicet] *Vet. cod.* Si autem non saluetur hæc, &c. *Quia totum hũc Irenæi locũ ab Oecolampadianis corruptionibus vindicat, & dilucidè explicat doctus & sanctus vir Episcopus Roffensis li. 4. de Eucharistia ca. 23. 24. 25. verba illius singulis sentẽtiis addere commodum est.* Eos incessit Irenæus, *inquit ille,* qui resurrectionem futuram non credunt, quandoquidem sciunt & Christum suo sanguine nos redemisse, & eundem sanguinẽ in Eucharistia nobis communicasse, pariter & suum ipsius corpus: ex quibus apertissimum est nos aliquando Resurrecturos, quemadmodum & ipse Resurrexit. *Et aliquantò post:* Qui negant salutem carnis, hoc est resurrectionem carnis ad futuram incorruptibilitatem, & hi regenerationem eiusdẽ spernunt, vniuersam dispositionem Dei contemnunt. Et vani sunt omni modo: quoniam ita nec Dominus sanguine suo redemit, neque calix Eucharistię communicatio sanguinis eius est, neque panis quem frangimus communicatio corporis eius est. Quare cùm verus sit sanguis, quem pro nobis effundit, nos eodem vero sanguine, veráque carne sua pascat, consequitur, vt qui sic redempti sumus, regenitique & pasti, verè tandem simus ad immortalitatem resurrecturi. Hanc collectionem istis verbis facit Irenæus.

6. Sanguis enim] *Roffensis.* Docet non esse figuratum sanguinem, sed verum, qualis in ipsis venis (quæ & vasa sanguinis dicuntur) continetur.

7. Qua verè factum Verbum Dei] *Vetus cod.* qua verè factum est Verbum Dei.

8. Et quoniam membra sumus] *Roffensis.* Diligentius attende quæ dicat Irenæus. Quoniam inquit, eius membra sumus, idcirco noluit sanguinis sui esse expertia: sed sicut Solem & pluuiam nobis impertit, ita verum ipsius sanguinem in calice, & verum corpus in specie panis se dedisse testatus est.

9. Suum sanguinem qui effusus est] *Decem & septem has voces, quas hactenus desiderauerãt omnes excusi codices, ex veteri restituimus. Quia hìc nihil omnino de signo, figura, metonymiáve carnis & sanguinis meminit Irenæus, idcirco cuiuis perspicuũ est, nullum tropum, nullam metonymiam in his illum agnoscere.*

10. Quando ergo & mixtus calix] *Roffensis ita Oecolampadium conuenit:* finge, si potes, quibus verbis Irenæus potuit rem pro nobis aperuisse dilucidius. Quando inquit, mixtus calix & fractus panis percipit verbum Dei, fit Eucharistia corporis & sanguinis Christi, hoc est, prolatis super pane & vino Christi verbis, protinus fit ex eis corpus & sanguis Christi.

11. Fractus panis] *Ita legũt Roffensis & Oecolampadius lib. 4. de Eucharistia cap. 23. quos secuti sunt codices Lausanæ & Basileæ 1571. excusi, apud Episcopios: alij omnes* factus panis, *quibus consentit noster ve. co. Cæterùm cõsecrationis verba, quæ super panẽ & calicẽ mixtum proferũtur, penitus necessaria esse ad Eucharistiæ perfectionẽ, istis verbis agnoscit Irenæus: indéque sequitur, Gnosticis posterioribus nullum omnino eius sacramẽti vsum existere; quandoquidem solius prædicationis verbum, consecrationis contrà nunquam admittant. De his copiosius disseruimus in 34. cap. lib. 4.*

12. Ex quibus augetur] *Roffensis.* Porro quod dicit ex his augeri corpora nostra, istuc opinor spectat, vt sicut tritici granum post mortificationem eius, auctius & multiplicius ex terra surgit, ita & corpora nostra, postea quam ad exinanitionem cinerum per mortem redacta sunt, virtute tamen carnis ipsius viuificatricis, qua pasti sumus, & vnum effecti cum illo capitali grano, tandem ad cumulatiorem resurgemus gloriam.

13. Quomodo carnem negãt] *Roffensis.* Nos iã disquirimus an verè corpus & sanguinis Christi sint in Eucharistia, quemadmodũ omnes orthodoxi sentiunt; an figuratè solùm, vt hæretica impietas arbitratur. Quod sequitur in Irenæo, nostrã sententiã apertissimè comprobat. Quomodo inquit, hæretici negant carnem esse capacem donationis Dei, hoc est æternę vitę, quandoquidem Christi corpore sanguinéque nutritur & fit ipsius membrum? Quid precor dilucidius pro nobis dici queat?

14. Corpore Christi nutritur] *Absurdã esse hãc Irenæi locutionem garriẽti Oecolampadio, ita occurrit Roffensis li. 4. ca. 20.* Alere multa dici possunt, quæ minimè tamen in carnẽ vertuntur, quã fouent. Aurum enim & Margaritæ gemmæque pretiosæ cũ in medicaminibus terũtur, multã asserũtur à medicis virtutẽ & fomentum præbere corpori, nec tamẽ ipsa vertũtur in substantiã corporis. Et pari modo, quid prohibet viuificatricẽ Christi carnẽ, illis à quibus piè sumitur potẽtissima quadam & ineffabili sua virtute præstare fomentum, & modo quodam alere?

15. Quemadmodũ & beatus Apostolus ait] *Roffensis: Confirmat sententiã suã Irenæus verbis Apostoli. Nõ hic disputo quàm rectè sensum attingat Apostolicũ: sed hoc interim affirmo, neminẽ apertius docere corpus & sanguinem Christi cõtineri in Eucharistia, quàm hic faciat Irenæus, vsque adeò vt fateatur etiã nos, qui Christi carne vescimur, & bibimus eius sanguinem, non hominis alicuius imaginarij & spiritualis carnẽ edere, sanguinémque bibere: sed eius, qui verè naturã habet hominis carnibus neruísque constantis, propter ea non imaginario sanguine, neque carne imaginaria, sed vero sanguine veráque carne Christi nos asserit nutriri.*

16. Et queãdmodũ lignũ vitis] *Roffensis.* Carnẽ Christi tãtas vires nostræ carni prębere, vt postquã hęc incinerata fuerit, tãdẽ reuiuiscat, hoc exẽplo apertissimè demõstrat: ecce lignũ vitis, tametsi mortuũ videatur, depositũ nihilominus in terra, suo tempore fructificat. Similiter & granũ tritici quamquam seminatum in terra mox corrũpitur, tamen postea cum ampliori fœnore resurgit: & hæc per naturam fieri conspicimus. Quid ergo mirum si corpora nostra carne & sanguine Christi nutrita, postquàm redacta sunt in cineres, per huius tamẽ escæ vires & efficatiã, operãte spiritu, verbóque Dei resurgãt ad Immortalitatis gloriã?

De reli-

De reliquis doctißimis & pulcherrimis huius authoris verbis superſedeo: quæ quiſquis accurratè expenderit, piéque vixerit, mirabor, ſi ſibi non perſuadeat meram & puram corporis & ſanguinis veritatem in eucharistia.

17. Depoſitum in terra] *Vetus codex* diſpoſitum in terram: *nihil muto quod ſenſus idem ſit*

18. Et percipientia Verbum Dei] *Nouem has voces, quas manifeſtè deſiderabant omnes excuſi codices, ex veteri reſtituimus.*

IN INFIRMITATE CARNIS HVMANÆ VIRtus elucet, & gloria Dei: qui corpus noſtrum reſurrectionis & immortalitatis particeps efficiet, quum illud ex limo terræ formauerit, ipſique æuo ſempiterno frui concedet, cui exiguam & communem hanc vitam largitur.

CAPVT III.

MAnifeſtiſſimè autem Apoſtolus oſtendit, quoniam traditus eſt ſuæ infirmitati homo, ne elatus aliquando excideret à veritate, in ſecunda quæ eſt ad Corinthios dicens, & vt ſublimitate reuelationum non ſuperextollar, datus eſt mihi ſtimulus carnis, angelus ſatanæ, vti me colaphizet. *2. Cor. 12.* Et ſuper* hoc ter Dominum rogaui vt abſiſtat à me, & dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter* enim gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Chriſti. Quid ergo? (dicet enim aliquis) voluit ergo Dominus Apoſtolum ſuum ſic colaphizari, & talem ſuſtinere infirmitatem? Etiam dicit verbum, Virtus enim in infirmitate perficitur, meliorem efficiens hūc, qui per ſuam infirmitatem cognoſcit virtutem Dei. *Infirmitas propria nos admonet virtutis diuinæ.* Quemadmodum enim didiciſſet homo quoniam ipſe quidem infirmus, & natura mortalis: Deus autem immortalis & potens, niſi id quod eſt in vtroque, didiciſſet experimento? Suam enim infirmitatem dicere per ſuſtinentiam, nihil eſt malum: magis autem & bonum eſt non* oberrare in natura ſua. Extolli autem aduerſus Deum, & præſumptionem ſuæ gloriæ aſſumere, ingratum reddens hominem, multum mali inferebat ei,[1] vt veritatem ſimul & dilectionem auferret ab eo, eam quæ eſt ad Deum qui fecit eum. Vtrorunque autem experientia veram quæ eſt de Deo & homine agnitionem indidit ei, & auxit eius erga Deum dilectionem. Vbi autem augmentum eſt dilectionis, ibi maior gloria Dei virtute perficitur his qui diligunt eum. Refutant igitur potentiam Dei, & non contemplantur quod eſt* verum, qui infirmitatem intuentur carnis, virtutem autem eius qui* ſuſcitat eam à mortuis, non contemplantur. *Aduerſantur potentiæ Dei, qui propria infirmitate cōſpecta, ex aduerſo illius virtutē intueri nolunt.* Si enim mortale non viuificat, & corruptibile non reuocat ad incorruptelam, iam non potens eſt Deus. Sed quoniam potens eſt in his omnibus, de initio noſtro contemplari debemus.[2] Quoniam ſumpſit Deus limum de terra, & formauit hominem: *Geneſ. 1. & 2.* & quidem multo difficilius & incredibilius eſt, ex non exiſtentibus oſſibus & neruis & venis, & reliqua diſpoſitione quæ eſt ſecundùm hominem, facere ad hoc vt ſit, & quidem animalem & rationabilem facere hominem, quàm quod factum eſt, & deinde* ſolutum eſt in terram, propter cauſas quas prædiximus, rurſus redintegrare: licet* in illa ceſſerit, vnde & initio[3] nondum factus, factus eſt homo. Qui enim initio] eum qui non erat, fecit vt eſſet, quando voluit: multo magis eos qui iam fuerunt, rurſus reſtituet volens, in eam quæ ab eo datur vitam. Inuenietur autem perceptrix & capax caro virtutis Dei, quę ab initio percepit artem Dei, & aliud quidem [factus] eſt oculus videns, aliud auris audiens, aliud manus palpans & operans, aliud nerui vndique condenſi, & continentes mēbra, aliud arteriæ & venæ, ſanguinis & ſpiritus tranſitoria: aliud verò in viſcera diuerſa; aliud ſanguis, copulatio animæ & corporis. Quid enim? Non eſt numerum dicere vniuerſæ fabricationis, quę eſt ſecundùm membra hominis, quæ non* ex alia facta eſt, ſed ex magna ſapientia Dei.[4] Quæ autem ſapientia participant Deum, participant & virtutem eius. Non igitur exors [eſt] caro ſapientiæ & virtutis. Nam virtus eius quæ vitam præſtat, in infirmitate perficitur, id eſt in carne. *Qui ex nihilo corpus noſtrum formauit, multo magis in cineres conuerſum reſuſcitare & reparare poterit.* Dicant autem nobis, qui dicunt non eſſe capacē carnē illius vitæ quę datur à Deo, vtrū viuentes nunc, & participantes vitam* dicant hęc, an in totū vitæ quidē habētes nihil, mortuos autem ſemetipſos in præſenti cōfitebuntur. *1. Cor. 12.*

* hæc.
* ergo magis.
* aberrare.
* Verbū.
* ſuſcitet.
* reſolutum.
* nulla.
* aliàs.
* dicunt.

Et si quidem mortui, quomodo & mouentur, & loquuntur, & reliqua faciunt quæ non mortuorum sed viuorum sunt opera? Si autem viuunt nûc, & totum illorum corpus participat vitæ, quomodo audent dicere non esse carnem participatricem vitæ, confitentes habere se vitam in præsenti? Simile est quemadmodum siquis spongiam aquæ plenam tenens vel faculam ignis, non posse participare aquæ dicat spongiam, neque faculam igni. Eo modo & hi viuere se dicentes, [& portare vitam dicentes,] & in suis membris exultantes, postea sibimetipsis contrarij existentes, dicunt non esse membra ipsorum percapabilia vitæ. Si autem hæc quæ est temporalis vita, cùm sit multo infirmior quàm illa æterna vita, tamen tantum potens est vt viuificet nostra membra mortalia, cur illa quæ est æterna vita, non viuificabit eam carnem quæ iam meditata, & * assuescit portare vitam? [5] Quoniam autem participatrix vitæ sit caro, ad hoc quod viuet ostenditur: viuit enim inquantum Deus vult viuere. Quoniam autem & Deus potens est præstare vitam nobis qui viuimus, & Dominus itaque cùm sit potens viuificare plasma suum, & caro cùm possit viuificari, quid superest quod prohibeat eam percipere incorruptelam, quæ est longa & sine fine à Deo tributa vita?

Vita qua fruimur locuples testis est virtutis Dei, qua sempiternā accipiemus.

* assueta sit.

ANNOTATIONES.

1. Vt veritatem simul] *Vetus codex* vt nec veritatem simul & dilectionem auferret ab eo, & eã quæ est ad eum, qui fecit eum. Vtrorũque enim experientia vera, &c. *quia meliorem excusorum codicum lectionem iudicauimus, hæc tantum indicaui.*

2. Quoniam sumpsit Deus] *Eodem pacto Tertullianus libro de resur. car.* Idoneus est, *scribit*, reficere carnem qui fecit: quantò plus est fecisse, quàm refecisse: initiũ dedisse, quàm reddidisse. Ita restitutioné carnis faciliorẽ credas institutione. *Similia rursus idem tradit c.45. Apo. quibus astipulatur Athenagoras libello de Resur. carnis. Ornatè & copiosè præ cæteris Clemens Ro. lib.5. Constit. Apost. cap.8. & Cyrillus Hieros. Catechesi.18.*

3. Nondum factus] *Octo istas dictiones ex veteri codice restituimus.*

4. Quæ autẽ sapientia] *Vetus cod.* quæ autem sapiẽtiam participant Domini.

5. Quoniam autẽ participatrix vitæ] *Quædam hoc loco adiicit ve. co. quæ textui inserere noluimus: quoniam plenum sensum non reddant, sed alia desiderare videantur, & ea sunt:* Quoniam autem participatrix vitæ sit caro, ex hoc quod iuuat ostenditur, rei vitam manifestum est. Illo enim præstante vitam nobis viuimus, &c.

FALLVNTVR QVI PRÆTER MVNDI FABRIcatorem alterum Deum patrem confingunt, quem infirmum & inutilem, aut malignum & inuidum esse necesse est, si corporibus nostris vitam æternam præstare vel non posit, vel nolit.

CAPVT IIII.

Latent autem semetipsos, qui alterum affingunt patrem, [1] præter Demiurgum,] & bonum eum vocant, infirmum & inutilem & negligentem inferẽtes eum, vt non dicamus quoniam liuidum & inuidum, in eo quòd dicant nõ viuificari ab eo nostra corpora. Cùm enim dicãt ea quę omnibus sunt manifesta, quoniã perseuerãt immortalia, vtputa spiritus & anima, & quæ sunt alia, quoniam viuificantur à patre, * illud autem quod non aliàs viuificatur, nisi illi Deus præstet vitam, de reliquo aut impotentem & infirmum ostendit patrem ipsorum, aut inuidum & liuidum. Demiurgo enim & hîc viuificante mortalia corpora nostra, & resurrectionem eis per Prophetas promittente, quemadmodum ostendimus, quis potentior & fortior & verè bonus ostenditur? Vtrum Demiurgus, qui totum viuificat hominem, an falsò cognominatus ipsorum pater? Qui equidem quæ sunt natura immortalia [quibus à sua natura adest viuere, fingit se viuificare:] quibus autem opus est ab eo * adiutorio vt viuant, non viuificans [ille] benignè [sed] relinquens illa negligenter in mortem. Vtrum ergo & his vitam pater ipsorum, cùm non possit [præstare] non præstat, an cùm possit? Siquidem cùm nõ possit, iam nõ potens est, neque perfectus super Demiurgũ. Demiurgus enim præstat quemadmodũ adest videre, quod ille non potest præstare. Si autẽ cùm possit præstare, non præstat, iam non bonus ostenditur, sed inuidus & malignus pater. Si autem & causam aliquam dixerint, per quam non viuificat corpora pater ipsorum, ipsam causam maiorem necesse est apparere quàm patrem obtinentem benignitatem eius, &

Non est alius pater supra Creatorem mundi.

* aliud.

* adiutorium.

Dilemmate vrget Gnosticos.

infirmabitur benignitas eius propter causam eam quæ ab ipsis dicitur. Quoniam autem possunt corpora percipere vitam, omnibus videre est. Viuunt enim in quantum ea Deus vult viuere: & iam non possunt dicere quòd minimè valeant vitam capere. Si igitur propter necessitatem & causam aliam quandam non viuificantur, *quæ possunt participare vitam, erit necessitati & causæ seruiens pater ipsorum, & non iam liber & suæ potestatis in sententia.

*qui.

ANNOTATIONES.

1. Præter Demiurgum] *Tres has voces codices omnes excusi hactenus desiderarant. Porrò libro 1. cap. 1. 13. 16. 19. 25. 33. satis superq́ illos dinumerauit, qui alium Deum à mundi conditore constituerunt.*

2. Quibus sua] *Nouem has dictiones ex veteri cod. adiecimus & non ita multò post, tres alias.*

PRISCORVM VITA LONGÆVA, HELIÆ ET Enoch cum propriis corporibus translatio, vnà cum Ionæ, Ananiæ, Azariæ & Misaëlis in summis periculis conseruatione, euidenter ostendunt Deum excitare posse corpora nostra ad vitam æternam.

CAPVT V.

QVoniam autem multo tempore *perseuerabāt corpora in quantum placuit deo bene habere, [1] legant Scripturas, & inuenient eos qui ante nos fuerunt, septingentos, & octingentos, & nongentos annos supergressos: & consequebantur corpora ipsorum longinquitatem dierum, & participabant vitam, in quantum ea Deus viuere volebat. Quid autem de illis dicemus? *Quoniam quidem [2] Enoch placens Deo in quo placuit corpore translatus est, translationem iustorum præmonstrans. Et Helias sicut erat in plasmatis substantia, assumptus est, assumptionem patrum prophetans: & nihil impedit eos corpus in translatione & assumptione eorū. Per illas enim manus, per quas in initio plasmati sunt, per ipsas & assumptionem & translationem acceperunt. Assuetæ enim erant in Adam manus Dei coaptare, & tenere, & baiulare suum plasma, & ferre & ponere vbi ipsę vellent. Vbi ergo primus positus est homo, scilicet in paradiso, quemadmodum Scriptura dicit, Et plantauit Deus paradisum in Eden contra Orientem, & posuit ibi hominem quem plasmauit, & inde proiectus in hunc mūdum non obediens. Quapropter dicunt presbyteri, qui sunt Apostolorum discipuli, eos qui translati sunt, [3] illuc translatos esse. Iustis enim hominibus & spiritum habentibus præparatus est paradisus, in quem & Paulus Apostolus asportatus audiuit sermones inenarrabiles, quātum ad nos in præsenti: & ibi manere eos qui translati sunt vsque ad consummationem [4] coauspicātes] incorruptelam. Si autem quis impossibile existimet tantis tēporibus permanere homines, & Heliam in carne assumptum, consumptam autem carnem eius in igneo curru, intendat quoniam Ionas quidem in profundum proiectus est, & in ventrem ceti absorptus, saluus iterum exputus est terræ, iussu Dei. [5] Ananias etiam, & Azarias & Mizael missi in caminum ignis septulum exardentē, neque nociti sunt aliquid, neque odor ignis inuentus est in eis. Quæ igitur affuit illis manus Dei, & inopinata & impossibilia naturæ *hominū in eis perficiēs, quid mirum si in his qui translati sunt, effecit aliquid inopinatum, deseruiens voluntati patris? *Hæc est autem filius Dei, quemadmodum Scriptura ait dixisse Nabuchodonozor regem, Nónne tres viros misimus in caminum? & ecce, ego video quatuor deambulantes in medio ignis, & quartus similis [est] filio Dei. Neque igitur natura alicuius eorum quæ facta sunt, neque infirmitas carnis fortior erit super voluntatem Dei. Non enim Deus his quæ facta sunt, [sed ea quæ facta sunt,] subiecta sunt Deo, & omnia seruiunt voluntati eius. Quapropter & Dominus ait, Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum. Quemadmodum igitur his qui nunc sunt hominibus ignorantibus dispositionem Dei, incredibile & impossibile *videretur tantos annos ali-

*perseuerant. *quando quidem. *hominis *Hic. *videtur.

Gene. 5. et 9. Priscorū vita lōgæua, argumentū est vita immortalis. Gene. 5. Ecclesiast. 44. Heb 11. 4. Reg. 2. Enoch & Heliæ assūptio quid significat. Gene. 2. & 3. In quē Paradisū trāslati fuerūt Enoch & Helias. 2. Cor. 12. 4. Reg. 2. Iona 1. & 2. Dan. 3. Ex his quæ Ionæ et trib⁹ pueris acciderunt, resurrectionē possibilem probat. Ibidem. Luc 18.

quem hominem poſſe viuere, & vixerunt hi qui ante nos fuerunt, & viuunt qui tranſlati ſunt ad exemplum [futuræ] longitudinis dierũ, & de ventre ceti, & de camino ignis ſaluos exiſſe, & tamen exierunt, educti velut manu Dei, ad oſtenſionem virtutis eius. Sic & nũc, quãuis quidam ignorantes virtutem & promiſsionem Dei, contradicant ſuæ ſaluti, impoſsibile exiſtimantes poſſe Deum ſuſcitãtem corpora in ſempiternum perſeuerationem eis donare, non tamen incredulitas talium *euacuauit fidem Dei. *euacuabit.

ANNOTATIONES.

1. Legant Scripturas] *Geneſis 5. capite Adam 930. Seth. 912. Enos 905. Cainã 910. Malaleel 895. Mathuſala 969. annis vixiſſe referũtur. Auguſtinus 15. de Ciuitate cap. 12. nullo modo audiendos cenſet, qui putant aliter annos illos illis temporibus cõputatos. i. tãtæ breuitatis, vt vnus annus noſter decem illorum habuiſſe credatur. Irenæus quoque idem pro certo habet, aliàs nullum inde traheret argumentum. Verùm quia multi hoc tam breue viuere noſtrum ſecum reputantes, & ſcripturæ auctoritatem conuellere non audentes, annos illos non ſolis circuitu, ſed Lunæ ſenio confici putarũt, vt pro annis menſes habeantur: Varronem quoque Romanorum doctiſsimũ, atque Plinium incertum, fabuloſum, aut id etiam impoſsibile exiſtimaſſe, quod fertur de tanta priſcorum viuacitate, totq; annorum ſeculis; compertum habeam; iccirco rem iſtam paulò accuratius excutere non erit iniucũdum. Ac imprimis non video, cur primigeniorũ hominum vitam tantopere mireniur, cùm noſtra diuturnior ſit, ſi lunæ mẽſtruis, & non ſolis periodo annos illorum metiamur; quãdoquidem ſi qui noſtrum ad 100. peruenit annum, tum ille 1200. lunares annos viuere certum eſt; quod nulli vnquam veterum datum fuit. Ad hæc, Ioſephus lib. 1. Antiq. rationes non contemnendas reddit, cur illi in tot ſecula vitæ ſuæ tempora prorogare potuerint. Illi nimirũ Deo amici, & ab ipſo prorſus producti, & integriore vtentes alimento: præterea etiam virtutis gratia, vt & res poſteris perutiles inuenirent & traderent, ob id non iniuria multis annorum chiliadibus vixiſſe putãdi ſunt. At vt Ethnicis os obſtruamus, qui hac in re ſcripturis diuinis fidem non habent; ex illorum authoribus producamus nonnullos, quos longiſsimã vitam vixiſſe negare non poterunt. Plinius ipſe Valerio Coruino, & Metello* C. *annos tribuit; Terentiæ Ciceronis* CXVIJ. *Arganthonio regi* CL. *Cyniræ* CLX. *Ægimio* CC. *Pictoreo* CCC. *Dandoni* D. *alteri ex Xenophontis authoritate* DCCC. *Lucianus libello, cui titulus eſt,* περὶ μακροβίων. *i. De iis qui ad longæuã ætatem peruenerunt, Tireſiam vatem ad ſex vſque ætates, Neſtorem ad tres vitam produxiſſe ſcribit: Numam Pompilium, & Seruium Tullium octoginta, Tarquinium nonaginta; Agathoclem & Hieronem 92. Cyrum 100. Mnaſcirem 96. Manomem 115. Democritum 104. Xenophilum 105. Solonem, Thaletem, Pittachum 100. Cteſibium 124. annos vel attigiſſe vel ſuperaſſe, & quamplurimos alios macrobios aſſeuerat, & dinumerat, Homero, Herodoto, Anacreõte, & multis aliis laudatis authoribus. Valerius maximus Æthiopes, Indóſque 130. annos tranſgredi, Epirotas quoſdam 200, explere, & Litorium quendam trecenteſimum cumulaſſe teſtis eſt. Quid igitur de noſtris garriunt, quos è ſcripturis nongentos attigiſſe docemus? Concedant ſaltem homini, cui vni, vt ſcribit Plinius, immenſa viuendi cupido, quod cornicibus & ceruis non denegant. Cornices nouem ſecula viuere poſſe concedunt Heſiodus, Vergilius, Ouidius, Martialis. Heſiodi verſiculum de ceruis, Vergilius interpretatur:*

Lib. 7. cap. 48.

Valerius li. 8. cap. 14.

Lib. 8. cap 14.

Et quater egreditur cornicis ſecula ceruus.

Satyricus etiam Poëta:

Iam iuuenẽ torquet lõga & ceruina ſenectus.

Sed de his pro occaſione ſatis.

2. Enoch placens Deo] *Hunc Irenæi locum ſic exprimit Tertullianus:* Quod hodie Enoch, & Helias nondum reſurrectione diſpuncti, quia nec morte functi, qua tantùm de orbe trãſlati, & hoc ipſo iam æternitatis candidati ab omni vitio, & ab omni damno, & ab omni iniuria & contumelia immunitatem carnis ediſcũt: cuinam fidei teſtimonium ſignant, niſi quia credi oportet, hæc futuræ integritatis eſſe documenta? *Epiphanius quoque in Anchorato, vocat Enochum & Heliam duos primogenitos noſtræ reſurrectionis: & illum quidem in præputio & coniugali contumelia, hunc autem in Circuncisione & virginitate, quibus ſubſcribit Auguſtinus 15. de Ciuitat. Dei, cap. 19. Clementis Romani verba ſunt, lib. 5. Conſtit. cap. 8.* Si voluiſſet Deus homines immortales manere, quod hoc facere potuit, oſtendit in Enoch, & in Helia, quos mortem experiri non permiſit. Liber de Reſur. car.

3. Illuc tranſlatos eſſe] *Diſputationem de loco in quem Deus tranſtulerit, & hucuſque viuentes conſeruarit Enochum & Heliam, Auguſtinus iudicauit ad fidẽ non pertinere, lib. 2. de peccato originali, cap. 23. At cùm hîc Irenæus doceat Apoſtolorum diſcipulos & auditores, illos in paradiſum terreſtrem, vbicunq; ille ſit, trãſlatos fuiſſe, indéque qui aduerſus Antichriſtum prælientur, venturos: cui ſententiæ omnes ferè Græci, & Latini patres adſtipulantur, mihi parum tutum videtur aliter nunc ſentire. Patrum nomina, locóſque, in quibus id legimus, præter eos, quos in cap. 30. libri quarti adduximus, hîc ſignare in gratiã ſtudioſorum è re eſt. Nicodemus hiſtor. de reſurrectione Domini. Iſidorus de vita & obitu ſanctorum. Hypolitus martyr orat. de Antichriſto. Ambroſius in cap. 4. Roman. Athanaſius lib. Quòd Nicena Synodus, &c. Gregorius in 18. cap. Iob. Et hom. 12. in Ezechiel. Hieronymus epiſt. ad Pammachium aduerſus errores Ioan. Hieroſ. Damaſcenus lib. 4. cap. 28. Iuſtinus martyr quæſt. 85. ad Orthod. Arethas Cappadox in 11. cap. Apocal. Procopius Gaza in 4. Geneſ. Plures alios legendo notes licet.*

4. Coauſpicantes] *Ita codex vetus: excuſi* conſpicantes.

5. Ananias etiam] *Eadem habet Tertullianus hiſce verbis.* Corporum à reſurrectione futuræ integritatis documẽta fuerunt veſtimenta & calciamẽta filiorum Iſraelis indetrita quadraginta annis: & quod Babylonij ignes trium fratrum nec Thiaras neq; Liber de Reſur. car.

ras, nec Sarabara læserunt, quod Ionas incolumis expuitur. *Et Clemens Rom. lib. 5. Constit. cap. 8.* Qui Ionam post tertium diem, viuum incolumemque de vẽtre ceti eduxit, & tres pueros Babylonico camino eripuit: is quoque nos poterit à morte excitare.

INTEGRVM ET PERFECTVM HOMINEM, CORpore & anima constantem & coniunctum, saluum faciet Deus, quum eum Verbum adsumpserit, & donis Spiritus sancti ornauerit, cuius corpora nostra templa sunt & dicuntur.

CAPVT VI.

GLorificabitur autem Deus in suo plasmate, cõforme illud & consequens suo puero adaptans. Per manus enim patris, id est per filium & Spiritum, fit homo secundùm similitudinem Dei, sed non pars hominis. Anima autem & Spiritus pars hominis esse possunt, homo autem nequaquam: perfectus autem homo, commixtio & adunitio est animæ assumentis Spiritũ patris, & [1]admixta ei carni] [2]quæ est plasmata secundùm imaginẽ Dei. Propter quod & Apostolus ait, Sapientiã loquimur inter perfectos. Perfectos dicẽs eos qui perceperunt Spiritum Dei, & omnibus linguis loquuntur per Spiritum Dei, quẽadmodum & ipse loquebatur. [3] Quemadmodum & multos audiuimus fratres in Ecclesia, Prophetica habẽtes charismata, & per Spiritum vniuersis linguis loquentes, & abscõsa hominum in manifestum producentes ad vtilitatem, & mysteria Dei enarrantes, quos & spirituales Apostolus vocat, secundùm participationem Spiritus existentes spirituales, sed non secundùm defraudationem & interceptionem carnis, & nudè hoc ipsum solum. Si enim substantiam tollat aliquis carnis, id est plasmatis, & nudè idipsum solum Spiritũ intelligat, iam non spiritualis homo est, quod est tale, sed spiritus hominis aut Spiritus Dei. Cùm autem spiritus hic commixtus animæ vnitur plasmati, propter effusionem Spiritus, spiritualis & perfectus homo factus est, & hic est qui secundùm imaginem & similitudinem factus est Dei. Si autem defuerit animæ Spiritus, animalis est verè, qui est talis, & carnalis derelictus imperfectus erit, imaginẽ quidem habens in plasmate, similitudinẽ verò non assumens per Spiritum. Sicut autem hic imperfectus est, sic iterum si quis tollat imaginem, & spernat plasma, iam non hominem intelligere potest, [4] sed [aut] partem aliquam hominis, quemadmodum prædiximus, vel aliud aliquid præter hominem. Neque enim plasmatio carnis ipsa secundùm se homo perfectus est, sed corpus hominis & pars hominis. Neque enim & anima ipsa secundùm se homo, sed anima hominis, & pars hominis. Neque spiritus homo: spiritus enim, & non homo vocatur. [5] Commixtio autem & vnitio horum omnium, perfectum hominem efficit. Et propter hoc Apostolus seipsum exponens, explanauit perfectum & spiritualem salutem hominis, in prima [Epistola] ad Thessalonicenses dicens, Deus autẽ pacis sanctificet vos perfectos, vt integer vester spiritus, & anima & corpus sine querela in aduentum Domini Iesu Christi seruetur. Et quam vtique causam habebat his tribus, id est, animæ & corpori & spiritui integram & perfectam perseuerationem precari in aduentu Domini, nisi reintegrationem & adunitionem trium, vnam & eandem ipsorum sciebat salutem? Propter quod & perfectos ait eos, qui tria sine querela exhibent Domino. Perfecti igitur, qui & Spiritum in se perseuerantem *habent Dei, & animas & corpora sine querela seruauerint, [Dei] id est, illam quæ ad Deum est fidem seruantes, & eam quæ ad proximum est [iustitiam] custodientes. Vnde & templum Dei, plasma esse ait. Nescitis, dicens, quoniam templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei violauerit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos: manifestè templum corpus dicens in quo habitat Spiritus. Quemadmodum & Dominus *de eo ait, soluite hoc templum, & in tribus diebus *excitabo illud. Hoc autem (inquit) dicebat de corpore suo. Et non tantùm templum, sed & templum Christi scit corpora nostra, ad Corinthios dicens, Nescitis quoniã corpora vestra membra Christi sunt? Tollens ergo membra Christi, faciam membra me-

Homo perfectus. 1.Cor.1.

Linguis loquentes & prophetantes Irenæi tempore.

Homo quãdo animalis.

Corpus & anima partes tantum hominis sũt.

1.Thes.5.

* habuerunt.

tabo.

Perfecti qui sint & dicantur.

1.Cor.3.

* de se.

* suscitabo.

Io. 2.

[illegible]

1.Cor.6.

retricis? Non de alio quodam homine ſpiritali dicens hæc: non enim ille complectitur meretricem, ſed corpus noſtrum, id eſt, caro quæ cum ſanctimonia perſeuerat & mundi-
1.Cor.3. ditia, membra dixit eſſe Chriſti. Quando autem complectitur meretricem, membra fieri meretricis: & propter hoc dixit, Si quis templum Dei violauerit, diſperdet illum Deus. Templum igitur Dei in quo ſpiritus inhabitat patris, & membra Chriſti non participare ſalutem, ſed in perditionem redigi dicere, quomodo non maximæ eſt blaſphemiæ? *Quomodo autem corpora noſtra, non ex ſua ſubſtantia, ſed ex Dei virtute ſuſcitantur, Co- *Quoniā.
1.Cor.6. rinthiis dicit, Corpus autem non fornicationi, ſed Domino: & Dominus corpori. Deus autem qui & Dominum ſuſcitauit & nos ſuſcitabit per virtutem ſuam.

ANNOTATIONES.

1. Admixta ei carni] *Ita vetus codex: excuſi omnes* admixtæ in carne.

2. Quæ eſt plaſmata ſecũdum imaginem Dei] *Videtur imaginem Dei in carne conſtituere: Quod Auguſtinus improbat. Lib.12. de Trinit.cap.7. & lib.6. de Gene. ad literã cap.12. Idem rurſus lib.de hæreſibus poſt Philaſtrium, eam opinionem inter hæreſes annumerat. Caßianus quoque Collatione 10. Antropomorphitas Deũ ideo corporeũ dixiſſe ſcribit, quòd iuxta corpus, hominem ad imaginem ſuam feciſſet. Abſit autem, vt hæc Irenæi verba vllum errorem continere dicamus: Quandoquidem imaginis nomine formam in Cœlum erectam, vitam immortalem, aliaq́ non exigua dona corpori ipſi à Deo collata intelligit; quibus animi facultates internæ indicabantur, & Creatoris potentia, ſapientia, bonitáſque referebantur: quæ etiam Auguſtinus ipſe nunc ſimilitudinẽ Dei, nunc veſtigia nominat, lib.1.de Gene.cap.16. & lib. 6.cap.12.*

3. Quemadmodũ multos audiuimus fratres] *Hæc Irenæi verba recitat Euſebius, vſque ad illud,* quos & ſpirituales Apoſtolus vocat: *lib.5. Hiſtoriæ cap.7. Similia iſtis videre etiam licebit ſupra lib.2. cap.57. quo loco quædam annotauimus.*

4. Sed aut partem] *Codices excuſi* ſed & partem.

5 Commixtio autem & vnio] *Eodem pacto Iuſtinus martyr initio lib. de Trinitate, & Athenagoras lib.de Reſur. deſcribunt hominem: ſed apertiora ſunt Tertulliani verba:* Vocabulum homo conſertarũ duarum ſubſtantiarum quodammodo fibula eſt, ſub quo non poſſunt eſſe niſi cohærentes, *libro de reſurrectione carnis.*

QVIA CHRISTVS IN CARNE NOSTRA REſurrexit, conſequitur nos in eadem reſurrecturos, quum etiam viuificatio nobis promiſſa, ad ſpiritus naturaliter immortales referri non debeat, ſed ad corpora, ex ſe mortalia.

CAPVT VII.

Vt Chriſt⁹ in carne reſurrexit: ſic & nos reſurgemus. [1]QVomodo igitur Chriſtus in carnis ſubſtantia ſurrexit, & oſtendit diſcipulis *fixuram clauorum, & apertionem lateris, hæc autem ſunt indicia carnis eius, quæ ſurrexit à mortuis, ſic & nos (inquit) ſuſcitabit per virtutẽ ſuam. Et iterum ad Romanos ait, Si autem Spiritus eius qui ſuſcitauit Ieſum [2] à mortuis, habitat in vobis, qui ſuſcitauit] Chriſtum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora [veſtra.] Quæ ſunt ergo mortalia corpora? nunquídnam animæ? Sed incorruptibiles animæ, quantum ad comparationem mortalium corporum. Inſufflauit enim in faciem hominis Deus flatum vitæ, & factus eſt in animam viuentem: flatus autem vitæ incorporalis eſt. Sed ne mortalem quidem poſſunt dicere hominem ipſum [3] flatum vitæ exiſtentem. Et propter hoc Dauid ait: Et anima mea illi viuet, tanquam immortali ſubſtantia vna] eius exiſtente. Sed neque ſpiritum poſſunt dicere mortale corpus. Quid igitur ſuper eſt dicere mortale corpus, niſi plaſma, id eſt, [4]caro, de qua & ſermo eſt ei, *quomodo viuificabit eam Deus? Hæc enim eſt quæ moritur & ſoluitur, ſed non anima, neque ſpiritus. Mori enim eſt vitalem amittere habilitatem, & ſine ſpiramine in poſterum, & inanimalem & *immobilem fieri, & deperire in illa, ex quibus & initiũ ſubſtantiæ habuit. Hoc autem neque animæ euenit: flatus eſt enim vitæ: neque ſpiritui: incompoſitus eſt enim & ſimplex ſpiritus, qui reſolui non poteſt, & ipſe vita eſt eorum qui percipiunt illum. [5] Supereſt igitur vt circa carnem mors oſtendatur, quæ poſteaquã exierit anima, ſine ſpiratione & inanimale efficitur, & paulatim reſoluitur in terram, ex qua ſumpta eſt. Hæc igitur mortalis, hæc autem eſt de qua etiam dicit, Viuificabit

Margin: *figuras. — Rom.8. — Gene.1. — *quoniā. — *immemorabilē. — *Reſurrectio promiſſa ad corpora mortalia, potius quàm ad animas pertinet.*

uificabit & mortalia corpora nostra. Et propter hoc ait de ea in prima ad Corinthios, Sic & resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, surget in incorruptionem. Etenim tu (ait) quod seminas non uiuificatur, nisi prius moriatur. Quid est autem quod vt granū tritici seminatur & putrit in terra, nisi corpora quæ in terra ponuntur, in qua & semina iactantur? & propter hoc dixit, Seminatur in ignobilitate, surgit in gloria. Quid enim ignobilius carne mortua, vel quid iterum gloriosius surgente ea, & percipiente incorruptelā? Seminatur in infirmitate, surgit in virtute: in infirmitate [quidem] sua, quoniam cùm sit terra, in terram vadit: virtute autem Dei, qui eam suscitat à mortuis, seminatur corpus animale, & *surgit corpus spirituale. Indubitatè docuit quoniam neque de anima, neque de spiritu sermo est ei, sed de mortificatis corporibus. Hæc sunt enim corpora animalia, id est, participantia animæ: quam cùm amiserint, mortificantur. Deinde per Spiritum surgentia fiunt corpora spiritualia, vti per Spiritum semper manentē habeant vitam. Nūc enim (inquit) ex parte [cognoscimus, & ex parte] prophetamus, tunc autem facie ad faciē. Hoc est quod & à Petro dictum est, Quem cùm non videritis [6] diligitis,] in quem nunc quoque non videntes [creditis,] credentes autem, exultabitis gaudio inenarrabili. [7] Facies enim nostra videbit faciem Dei viui, & gaudebit gaudio inenarrabili, videlicet, cùm suum videat gaudium.

1.Cor.15.

* surget.

1.Cor.13.

1.Petr.1.

Visio Dei.

ANNOTATIONES.

1. Quomodo igitur Christus] *Iisdem istis argumentis in eiusdem rei confirmationem vtuntur, Ignatius in Epistolis passim, Tertullianus lib. de Resur. carnis, Hieronymus aduersus errores Io. Hierosolymitani.*

2. A mortuis] *Septē has voces ex veteri codice restituimus.*

3. Flatū vitæ existētem] *Sexdecim istas dictiones ex veteri codice adiecimus: vnicā deleuimus, nēpe* flatu.

4. Caro de qua] *Vetus codex paululū ita deflectit.* Caro de qua sermo est, quoniā viuificauit eā De⁹.

5. Super est igitur] *Ita & Tertul. lib. de Resur. car.* Cum audio resurrectionem homini imminere, quæram necesse, quid eius cadere sortitum sit. Siquidem nihil resurgere expectabit, nisi quod ante succiderit, *&c.*

6. Diligitis] *Deleuimus* diligite *ex codicibus excusis: & mox ex veteri codice addidimus* creditis.

7. Facies nostra videbit faciem Dei.] *Quo pacto id fieri poterit, declarat August. 22. de Ciuit. Dei ca. 29. prohibet imprimis, ne quis in Deo faciem aliquam corpoream imaginetur, aut nos per faciem corporis, vbi sunt oculi corporales, Deum visuros putet: quoniam sicut Angeli vident, ita & nos Deum visuri simus: quæ visio nobis vt præmium fidei seruatur.*

DONA SPIRITVS SANCTI QVÆ RECIPIMVS, præparant nos ad incorruptelam, spiritualésque reddunt, & à carnalibus discernunt; qui mundis & immundis animalibus in lege significantur.

CAPVT VIII.

* è Spiritu.

NVnc autem partem aliquam *Spiritus eius sumimus, ad perfectionē & præparationē incorruptelæ, paulatim assuescētes capere, & portare Deū: [2] quod & pignus dixit Apostolus, hoc est, partem eius honoris qui à Deo nobis promissus est, in epistola quæ ad Ephesios est, dicens, In quo & vos audito verbo veritatis Euāgelio salutis vestrę, in quo credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis vestræ. * Si ergo pignus hoc habitans in nobis, iam spirituales *effecit, & absorbetur mortale ab immortalitate: Vos enim (ait) non estis in carne, sed in Spiritu, siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. Hoc autem non secūdùm iacturā carnis, sed secundùm communionem Spiritus fit. Non enim erant sine carne, quibus scribebat, sed qui assumpserant Spiritum Dei, in quo clamamus Abba pater. Si igitur nunc pignus habentes, clamamus Abba pater, quid fiet quando resurgētes facie ad faciem videbimus eum? [3] quando omnia membra affluenter exultationis hymnum protulerint, glorificantia eum, qui suscitauerit ea ex mortuis, & æternam vitam donauerit? Si enim pignus complectens hominem in semetipsum, iam facit dicere, Abba pater, quid faciet vniuersa Spiritus gratia, quæ hominibus dabitur à Deo [4] cum similes nos ei efficiet, & perficiet voluntate patris? Efficiet enim hominem secundùm imaginem & similitudinem Dei. Qui ergo pignus Spiritus habent, & non concupiscentiis carnis seruiunt, sed subiiciunt semetipsos

Primitiæ Spiritus assuefaciunt nos Deo, & ad immortalitatem præparant. Ephe. 1.

* Sic.
* effecit.

Rom. 8.

Omnia mēbra nostra hymni Deo proferent in beatitudine.

Spirituales Spiritum habent, & non concupiscentiis carnis seruiunt, sed subiiciunt semetipsos spiritui,
quos vocet & rationabiliter conuersantur in omnibus, iustè Apostolus spirituales vocat, quoniam
Apostolus. Spiritus Dei habitat in ipsis. Incorporales autem Spiritus non erũt homines spirituales,
sed substantia nostra, id est, animæ & carnis adunitio adsumens Spiritum Dei, spiritualẽ
Carnales hominem perfecit.[5] Eos autem qui abiiciunt quidem Spiritus cõsilium, carnis autem vo-
quinã sint. luptatibus seruiunt, & irrationabiliter viuunt, & effrænati deiiciuntur in sua desideria,
quippe nullam habẽtes aspirationem diuini spiritus, sed porcorũ & canum more viuunt,
hos iustè Apostolus carnales vocat, quia nihil aliud, quàm carnalia sentiunt. Et Prophetæ
autem propter hanc candẽ causam, irrationabilibus animalibus assimilãt eos, propter * ir- ** irrationalem.*
Ierem. 5. rationabilem conuersationem ipsorum dicentes. Equi furentes ad fœminas facti sunt, v-
Psal. 48. nusquisque ipsorum hinniens ad vxorem proximi sui. Et rursus, Homo cùm in honore
esset, assimilatus est iumentis, hoc quia secundùm suam causam assimilatus est iumẽtis,
irrationabilẽ * æmulans vitam. Sed & nos in consuetudine, huiusmodi homines iumenta ** hanc æmulans.*
Leuit. 11. & pecora irrationabilia dicimus. Prædixit autem figuraliter omnia hæc Lex de animali-
Deuter 14. bus delinians hominem, quæcunque duplicem vngulam habent & ruminant,[6] munda]
Allegoria de mũdis & immũdis animalibus. enuntians, quæcunque autem aut vtrũque vel alterum non habent, velut immunda se-
gregans. Qui sunt ergo mundi? qui in patrem & filium per fidem [iter] firmiter faciunt,
hæc est enim firmitas eorum, * quæ duplici sunt vngula: & eloquia Dei meditantur die ac ** qui duplicis sunt vngulæ.*
Psal. 1. nocte, vti operibus bonis adornentur: hæc est enim ruminantium virtus. Immunda au-
tem, quæ neque duplicem vngulam habent, neque ruminant, hoc est, qui neque in Deũ
fidem habent, neque eloquia eius meditantur. Hæc autem Ethnicorum est abominatio.
Ethnici. Quæ autem ruminant quidem, non habent autem vngulam duplicem, & ipsa immun-
Iudæi. da, hæc Iudæorum est imaginalis descriptio: qui quidem eloquia Dei in ore habent, sta-
bilitatem autem radicis suæ non infigunt in patre & in filio. Propter hoc autem & lubri-
cum est genus ipsorum. Etenim quæ sunt vnius vngulæ animalia, facilè labuntur: firmio-
ra autem sunt quæ duplicem [quidem] vngulam habent, succedentibus inuicem vngu-
lis fissis secundùm iter, & altera vngula subaiulat aliam. Immunda autem similiter quæ
duplicem vngulam habent, non autem ruminãt.[7] Hæc est autem omnium videlicet hæ-
Hæretici. reticorum ostensio, & eorum qui non meditantur eloquia Dei, neque operibus iustitiæ
Mat. 7. adornãtur: quibus & Dominus ait, Quid mihi dicitis Domine Domine, & non facitis
quæ dico vobis? Qui enim sunt tales, in patrem quidem & filium dicunt se credere, nun-
quam autem meditantur eloquia Dei, quemadmodum oportet, neque iustitiæ operibus
sunt adornati: sed, quemadmodum prædiximus, porcorum & canum assumpserunt vi-
tam, immunditiæ & gulæ & reliquæ incuriæ semetipsos tradentes. Iustè igitur tales om-
nes, qui propter suam incredulitatem & luxuriam non adipiscuntur diuinum Spiritum, &
variis characteribus eiiciunt se[8] viuificans verbum, & in suis concupiscentiis irrationabi-
liter ambulant, Apostolus quidem carnales & animales vocauit, Prophetæ autem iumẽ-
Psal. 48. ta & feras dixerunt, consuetudo autem pecora & irrationabiles interpretata est, Lex au-
tem immundos enuntiauit.

ANNOTATIONES.

1. Nũc autẽ partẽ Spiritus sumim⁹] *Non de essẽtia illa spiritussancti, quæ ipsi cum patre & filio eadẽ est, loquitur Irenæus, sed de donis illis & Charismatibus internis & externis, quæ initio nascẽtis Ecclesiæ passim cõferebantur: Nam plerumque Spiritus ponitur pro gratia spiritali, vt docet Ambros. lib. 3. de Spiritu sancto cap. 12.*

2. Quod & pignus] *Pignus est Hieronymo, Id quod dari solet creditoribus, donec soluatur debita pecunia: ἀῤῥαβῶνα quod hîc vsurpat Apostolus, signum & obligamentum futuræ possessionis, ac quasi pars & portio quædam, vt vult Irenæus.*

3. Quando omnia membra] *Censuerunt multi pij & docti viri, sanctos in suprema beatitudine resumptis corporibus suis, non solum mente & animo, sed etiam lingua, arteriis, & vocibus articulatis Deo laudes decantaturos, quod hîc non obscurè significat Irenæus: & paulò post,* Caro viua *inquit,* & incorrupta perseuerabit, hymnum dicens Deo. *Verba Augustini sunt lib. 22. de Ciuit. Dei cap. 30.* Omnia membra & viscera corporis proficient in laudibus Dei: *Quod rursus confirmat Commentariis in Psalmum 149. & homilia 17. in Apocalypsim. Consentiunt Cassiodorus & Liranus in Psal. 149. & ex Scholasticis Thomas in 2. Sententiarum dist. 2. & in 4. dist. 44. quæst. 2. Richardus, Bonauentura, Okam, F. Franciscus Venetus Tono. 8. Cantici 3. Harmoniæ mundi.*

4. Cum similes] *Sex voces adiecimus, & periodũ sententiæ immutauimus autho. vet. cod. sensu tamen eodem, sed clariore manente.*

5. Eos autem qui abiiciunt] *Hanc Irenæi sententiam nominatim transcripsit Basilius magnus lib. de Spiritu sancto cap. 29. inter alias multorum superiorum patrum,*

patrum, quibus constanter probat Spiritum sanctum Deũ esse. Eant igitur Magdeburgenses & obganniant Irenæum nullibi Spiritum sanctum Deum asserere. Quia vero paulò diuersa est lectio apud Basilium, eius verba vt ab interprete reddita sunt, adducam: Irenęus autem ille qui vicinus fuit Apostolorum temporibus: quomodo mentionem Spiritus faciat, disputans aduersus hæreses, audiamus: Eos vero inquit, qui effrenè deferuntur ad suas concupiscentias nullũ habentes diuini Spiritus desiderium, meritò, Apostolus carnales vocat.

6. Munda enuntians] *Ita vetus codex: excusi vero* mundum nuntians.

7. Hæc est autem omnium] *Hanc alegoriam sequuntur & suis calculis cõprobant Origenes Homilia 7. In Leuiticum, & Gregorius expositione in 7.cap. Canticorum: vtrique in excogitandis allegoriis viri mirabiles, Isychius presbyter in 11.cap. Leuitici.*

8. Viuificans verbum] *Vetus codex* viuificantes verbum: *existimarem legendum* eiiciunt à se viuificans verbum.

QVOMODO INTELLIGENDVS SIT LOCVS Apostoli quo hæretici abutebantur, Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt. 1. *Corint. decimoquinto.*

CAPVT IX.

HOC autem est quod & in aliis ab Apostolo dicitur, Quoniam caro & sanguis regnum Dei [1] hæreditare non possunt. Id est, quod ab hominibus hæreticis profertur, in amentiam suam, [2] ex quo & nos retardare, & ostendere] conantur non saluari plasmationem Dei, non conspicientes quia sunt tria ex quibus (quemadmodum ostendimus) perfectus homo constat, [3] carne, anima, & spiritu, & altero quidem saluante & figurante, qui est Spiritus, altero quod vnitur & formatur, quod est caro. Id verò quod inter hæc est duo, est anima, quæ aliquando quidem subsequens [spiritum] eleuatur ab eo, aliquando autem consentiens carni, decidit in * terreas concupiscentias. Quotquot ergo id quod saluat, & format in vitam non habent, hi consequenter erunt, & vocabuntur caro & sanguis, quippe qui non habent Spiritum Dei in se. Propter hoc autem & mortui tales dicti sunt à Domino, Sinite enim (inquit) mortuos sepelire mortuos suos: quoniam non habent spiritum *viuificantem hominem. Quotquot autem timent Deum, & credunt in aduentum filij eius, & per fidem constituunt in cordibus suis Spiritum Dei, hi tales iustè homines dicentur, & mundi, & spirituales, & viuentes Deo, quia habent Spiritum patris, qui emundat hominem, & subleuat in vitam Dei. Sicut enim caro infirma, sic & Spiritus promptus à Domino testimonium accepit. Hic est potens perficere quęcunque in promptu habet. Si igitur hoc quod est promptum Spiritus, admisceat aliquis velut stimulum infirmitati carnis, necesse est omnimodo, * vt id quod est forte, superet infirmum, ita vt absorbeatur, infirmitas carnis à fortitudine Spiritus: & esse eum qui sit talis, non iam carnalem, sed spiritualem, propter Spiritus communionem. Sic igitur martyres testantur, & contemnunt mortem, non secundùm infirmitatem carnis, sed secũdùm quod promptus est Spiritus. Infirmitas enim carnis absorpta, potentem ostendit Spiritum. Spiritus autem rursus absorbens infirmitatem, [4] hæreditate possidet] carnem in se, & ex vtrisque factus est viuens homo. Viuens quidem propter participationem Spiritus, homo autem propter substantiam carnis. Igitur caro sine Spiritu Dei mortua est, non habens vitam, regnum Dei possidere non potest, sanguis inrationalis, velut aqua effusa in terram. Et propter hoc ait, Qualis terrenus, tales & terreni. Vbi autem Spiritus patris, ibi homo viuens, sanguis rationalis ad vltionem à Deo custoditus, caro à Spiritu possessa, oblita quidem sui, qualitatem autem Spiritus assumens, conformis facta est verbo Dei. Et propterea ait, Sicut portauimus imaginem eius qui de terra est, portemus & imaginem eius qui de cœlo est. Quid est ergo terrenum? Plasma. Quid autem cœleste? Spiritus. Sicut igitur (ait) sine Spiritu cœlesti conuersati sumus aliquando in vetustate carnis, non obedientes Deo: sic nunc accipientes Spiritum, in nouitate vitæ ambulemus, obedientes Deo. Quoniam igitur sine Spiritu Dei saluari non possumus, adhortatur Apostolus nos per fidem & castam conuersationem [5] conseruare] Spiritũ Dei, vt non sine participatione sancti Spiritus facti amittamus

Marginal notes: 1.Cor.15. — *Loco Pauli abutebãtur hæretici ad impugnãdã corporum resurrectionẽ.* — 1.Cor.15. — *terrenas — Mat.8. — *qui viuificet. — *Mortui & viuētes spiritualiter qui dicantur.* — Mat.26. — *vti. — *Martyrum vnde constantia.* — 1.Cor.15.

Sancti non tam possident regnũ Dei, quàm possidentur. Mat. 5.

regnum cœlorum. Et clamauit non posse carnem solam & sanguinem regnum Dei possidere. Si enim oportet verum dicere, non possidet, sed possidetur caro: sicut & Dominus ait, Beati mites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram. Quasi hæreditate possideatur terra in regno. Vnde & substantia carnis nostræ est: & ideo mundum templum esse vult, vt delectetur Spiritus Dei in eo, quemadmodum sponsus ad sponsam. Sicut igitur sponsa assumere sponsum non potest, assumi autem à sponso potest, quum venerit & acceperit eam sponsus: sic & caro hæc, secundùm seipsam, id est sola, regnum Dei hæreditate possidere non potest. Hæreditate autem possideri in regno à spiritu potest: hæreditate enim possidet, qui viuificat ea quæ sunt mortua: & aliud quidem est hæreditate possidere, aliud autem hæreditate possideri. Ille enim dominatur & præest, & disponit ea quæ hæreditate possidet[4], quemadmodum ipse velit. Illa verò subiecta sunt & obediunt, & dominantur ab eo, & sub dominio sunt eius qui possidet. Quid igitur est quod viuit? Scilicet Spiritus Dei. [6] Quæ sunt autem quæ sunt mortua? scilicet membra hominis, quæ & corrumpuntur in terra. Hæc autem possidentur à Spiritu translata in regnum cœlorum. Propter hoc autem & Christus mortuus est, vti testamentum Euangelij apertum, & vniuerso mundo lectum, primùm quidem liberos faceret seruos suos, post deinde hæredes eos constitueret eorum quæ essent eius, hæreditate possidente spiritu, quemadmodum demonstrauimus. Hæreditate enim possidet ille qui viuit, hæreditate autem acquiritur caro: vt non amittentes eum qui nos possidet spiritum, amittamus vitam, adhortans nos Apostolus ad spiritus communicationem secundum rationem quæ prædicta sunt, dixit, Quoniam caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt: velut si dicat, Nolite errare: quoniam nisi Verbum Dei inhabitauerit, & Spiritus patris fuerit in vobis, vanè autẽ, & pro vt euenit, conuersati fueritis, quasi [hoc] tantùm caro & sanguis existentes, regnum Dei possidere non poteritis.

Corpus liberatũ corruptiõe possidebitur in regno Dei.

ANNOTATIONES.

1. Hæreditare] *Ad verbum græcam dictionem* κληρονομῆσαι *reddidit: vulgata editio* possidere.

2. Ex quo & nos retardare] *Septẽ hasce voces non habent codices oẽs excusi, è quibus expunximus* & quæ. *Porrò sensum Apostoli hoc pacto exprimit Tertullianus lib. de Resurr. carnis; Non carnis substantiam sed opera volens arceri à regno Dei: vel carnem & sanguinem si sola, videlicet sine spiritu, vt hinc quoque animorum salutem colligat.*

3. Carne, anima, & Spiritu] *Tria quasi diuersa ad hominis compositionem constituere videtur, animam, Spiritum, & Corpus: in quam opinionem venisse Plotinum & Apolinarium, qui in patribus nomen magnum habuerunt, scriptis mandauit Nemesius Emesæ episcopus lib. de natura hominis cap. 1. Ac quid sint corpus & anima peruium est; quid verò spiritus nomine velint, non ita. Gregorius Spiritum hominis aliquãdo animam ipsam, aliquando effectum eius spiritalem, in sacris eloquiis significare probat. Augustinus reprehẽdit Didymum eo quod Spiritum, tertium quidpiam in hominis substantia esse vellet, cùm ipsa anima sit, eo nomine appellata pro Spiritali natura; vel pro eo quod spiret in corpore; Tertullianus* ἡγεμονικὸν *id est, principem aliquem & summum vitæ gradum in anima quidem admittit: sed constanter negat animam & Spiritum duo esse, quæ vel separari possint, vel etiam concreta existant. Hieronymus in 27. caput Matthæi, ex scripturis declarat Spiritum cum anima eundem esse: atque eorum, qui contrà sentiunt, opinionem sibi non placere satis indicat, Quæst. 12. ad Hedibiam; & commentariis in 3. cap. Danielis.*

Lib. 11. Mor. c. 3.

Lib. de Eccle. dogm. cap. 20.

Lib. de Anima.

Existimo igitur Irenæum hîc Spiritus nomine nihil aliud velle intelligere, quàm eam vim animæ, quæ æterna spiritaliáque bona meditatur, eáque summopere desiderat, & siti flagrat incredibili: quam in Scholis superiorem portionem nominamus.

4. Hæreditate possidet] *Veteris codicis authoritate deleuimus* possedit.

5. Conseruare Spiritum Dei] *Deleuimus* conuersari. *Porrò sententia ista Irenæi nominatim vtitur Basilius magnus libro de Spiritu sancto, ad illius confirmandam Deitatem, cuius verba græca ita reddidit Erasmus.* Alibi dicit idem (*de Irenæo sermo est*) Ne expertes facti diuini Spiritus, frustremur regno cœlorum. Inclamat Apostolus, quòd caro non possit hæreditatem capere regni cœlorum.

6. Quæ sunt autem] *Vetus codex,* Qui sunt autem, qui sunt mortui? *Cæterum Hieronymus in 5. cap. Matthæi, & Author operis imperfecti apud Chrysostomum Homilia 9. pari expositione hanc B. Irenæi approbant, qua per terram, quam Dominus noster mitibus possidendam pollicetur, corpus eorum intelligatur liberatum à corruptione, & configuratũ corpori claritatis suæ. Chromatij episcopi sententiam adiiciam.* Hos mites (*scribit ille in 5. cap. Mat.*) Dominus beatos ostendit, qui lenitatem dominicæ mansuetudinis sequentes, beatæ illius terræ hæreditate perpetua possessione fruentur. Maximè tamen de terra corporis nostri loquitur, in qua sancti transfigurati in gloriã, secundum Apostolum, æterna fœlicitate regnabunt.

SVPERIORA PROBAT SIMILITVDINE DVCTA ab oleastro, cuius qualitas tantùm, non natura, per insitionem mutatur: ostendit quoque hominem sine Spiritu, nec fructus edere, nec regnum Dei poßidere posse.

CAPVT X.

HOC ideo vti non gratificantes carni, respuamus insertionem Spiritus. Tu autẽ oleaster, ait, cùm esses, insertus es in bonam oliuam, & socius pinguedinis oliuæ factus es. Quemadmodum igitur oleaster inserta, si permanserit in eo quod antè fuerit, oleaster, exciditur [1] & in ignem mittitur:] si autem tenuerit insertionem, & transmutetur in bonam oliuam, fit fructifera quasi in paradiso regis plantata. Sic & homines, si quidem per fidem profecerint in melius, & assumpserint Spiritum Dei, & illius fructificationẽ germinauerint, erunt spirituales, tanquam in Paradiso Dei plantati: si autẽ respuerint Spiritum, & perseuerauerint in eo quod fuerant antè, magis carnis esse volẽtes quàm Spiritus, iustissimè in eiusmodi dicitur, quoniam caro & sanguis regnum Dei non possident. Tanquam si quis dicat quoniam oleaster non assumitur in Paradisum Dei. Mirabiliter igitur Apostolus naturẽ ostendit nostram & vniuersam dispositionem Dei in eo sermone qui est de carne & sanguine, & oleastro. Quemadmodum enim oliua neglecta tempore quodam in desertũ relicta, & syluestria fructificans, secundùm se oleaster fit, vel rursum oleaster diligentiã percipiens, & inserta in pristinã naturæ recurrit fructificationẽ: sic & homines in negligentia constituti, & concupiscentias carnis tanquã syluestria fructificantes, secundùm suam causam infructuosi iustitia constituuntur. In eo * autem quòd dormiant homines, inseminat inimicus materiã zizaniæ, & propter hoc Dominus discipulis suis vigilare præcepit. Et rursus qui infructuosi sunt iustitia, & velut sentibus obuoluti homines, si diligentiam percipiant, & velut insertionem accipientes Verbum Dei, in pristinam veniunt hominis naturam, eam qua secundùm imaginem & similitudinem * factus est Dei. Sed quemadmodum oleaster inserta, substantiam quidem ligni non amittit, qualitatem autem fructus immutat, & aliud percipit vocabulum, iam non oleaster, sed fructifica oliua existens, & dicitur. Sic & homo per fidẽ insertus, & assumens Spiritũ Dei, substantiam quidem carnis non amittit, qualitatem autem fructus operum immutat, & aliud accipit vocabulum, significans illam quę in melius est transmutationẽ, iam non caro & sanguis, sed homo spiritalis existens, & dicitur. Quemadmodum autem rursus oleaster, si non * participat insertionem, perseuerat inutilis suo Domino, per suam syluestrem qualitatem, & quasi infructuosum lignum exciditur, & in ignem mittitur: sic & homo non assumens per fidem Spiritus insertionem, perseuerat hoc esse quod erat antè, caro & sanguis [2] regnum Dei non possidens. Bene igitur Apostolus ait, Caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt: & qui in carne sunt, Deo placere non possunt, non substantiã reiiciens carnis, sed infusionem Spiritus attrahens. Et propter hoc ait, Oportet mortale * illud induere [3] immortalitatem, & corruptibile hoc induere] incorruptelam, & iterùm ait, Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. Manifestius autem illud adhuc ostendit, dicens, Corpus quidem mortuum propter peccatũ, [4] Spiritus autem vita propter iustitiam. Si autem Spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit, & mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum eius in vobis. Et rursus in Epistola, quæ est ad Romanos, ait, Si enim secundùm carnem viuitis, [5] incipietis mori: non conuersationem quæ est in carne repellens ab eis: etenim ipse in carne cùm esset, scribebat eis: sed concupiscentias abscindens carnis, eas quæ mortificant hominem: & propter hoc intulit, Si autem spiritu opera carnis mortificaueritis, viuetis. Quicũque enim ducuntur Spiritu Dei, hi sunt filij Dei.

Marginalia: * enim. — *Simile elegans.* — *Mat. 13. & 25.* — * facta. — *Oleaster per insitionem qualitatem amittit, non substantiã ligni.* — * percipiat. — *Rom. 8.* — * istud. — *1. Cor. 15.* — *Rom. 8.* — *Non carnẽ sed carnis concupiscẽtias damnat.* — *Rom. 8.*

ANNOTATIONES.

1. Et in ignem mittitur] *Quatuor voces istas ex vete. cod. addidimus. Hîc autem non obscurè docet opera bona fidei iungenda esse: eáque tamen non nisi diuino Spiritus sancti auxilio perfici posse: Pelagianorum opinionem simul & Simonis Magi, ac posteriorum Gnosticorum errores euertens.*

2. Regnum Dei] *Vetus codex*, existens, regnum Dei hæreditate possidere non potest.

3. Immortalitatem] *Quinque istas voces, quas etiã habet Apostolus, ex veteri codice inseruimus.*

4. Spiritus autem vita] *Communis editio*, spiritus viuit: *at græcam Pauli lectionem sequitur Irenæus. Habet enim* ζωὴ, *& non* ζῆ, *atque ex Latinis sic legunt Augustinus in Psal. 75. Lib. 24. contra Faustũ c. 2. Ambrosius in commentariis. Hilarius lib. 8. de trinitate: ex græcis Athanasius lib. ad Serapionem. Theophilactus in com. vt loquatur Apostolus de S. S. qui per se se vita est, eamq; aliis elargitur.*

5. Incipietis mori] *Sic cum Irenæo legit Cyprianus libro de Zelo & liuore. Græcè est* μέλλετε ἀποθνήσκειν, *quod alij vertunt, futurum est, vt moriamini. Heruetus Theodoreti interpres:* Si secundum carnem viuitis, secundum carnem moriemini.

DE CARNALIVM ET SPIRITVALIVM OPERIBVS, ablutionéque spirituali non ad corporum substantiam, sed pristinæ vitæ conuersationem referenda.

CAPVT XI.

ET ipsas autem operas manifestauit, quas dicit carnales, quæ sint, præuidens calumniam infidelium, & ipse semetipsum exponens, ne relinqueretur quæstio his, qui infideliter tractant de eo, in [ea] epistola quæ est ad Galatas dicens, Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt, [1] Adulte-
Gal. 5. ria, fornicationes, immunditia, luxuria, idololatria, veneficia, inimicitiæ, contentiones, zeli, ira, æmulationes, animositates, irritationes, dissensio-
Opera carnis. nes, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædico vobis, quẽadmodum & prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Manifestius prædicans his qui audiunt, quid est, Caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt. Qui enim illa agunt, verè secundùm carnem ambulantes, viuere Deo non possunt. Et iterum spirituales actus intulit viuificantes hominem, id est, insertionem Spiritus dicens, Fructus autem Spiritus est, charitas, gaudium, pax, patientia, bonitas, benignitas, fides, lenitas, continentia, castitas: aduersus hæc non est lex. Sicut igitur qui in melius profece-
Fruct⁹ Spiritus. rit, & fructum operatus fuerit Spiritus, omni modo saluatur, propter Spiritus cõmunionem: sic [&] is qui remanserit in prædictis carnis operationibus, carnalis verè deputatus, [eo] quod non assumat Spiritum Dei, regnum non poterit possidere cœlorum. Quemad-
1. Cor. 6. modum rursus ipse Apostolus testificatur, An nescitis, dicens Corinthiis, quoniam iniusti regnum Dei non hæreditabunt? Nolite errare, (ait) neque fornicarij, neque idololatræ, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt. Et hæc (ait) quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, [2] sed iustificati estis] in nomine
Per quæ perit, & saluatur homo. Domini Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri. Manifestissimè ostendit, per quæ perit homo, si perseuerauerit secundùm carnem viuere, & per quæ rursus saluatur. Ea autẽ quæ saluant, ait esse nomen Domini nostri Iesu Christi, [3] & Spiritum Dei nostri. Quoniã igitur istic numerauit eas quæ sunt sine Spiritu, carnis operationes, quæ sunt mortiferæ, cõsequenter his quæ prædicta sunt ab eo, in fine Epistolæ ad summam exclamauit, Sicut portauimus imaginem [4] eius qui de limo est, ita portemus & imaginem eius qui de cœlis est. Hoc enim dico fratres, quoniam caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt:
1. Cor. 15. Hoc autẽ quod ait, Sicut portauimus imaginẽ eius qui de limo est, simile illi dicto est, Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, [sed iustificati estis] in nomine Dñi nostri IESV CHRISTI, & in Spiritu Dei nostri. Quando igitur portauimus imaginem eius qui est de limo? Scilicet quando hæ quæ prædictæ sunt carnis operationes, perficiebantur in nobis. Quando autem iterum imaginẽ cœlestis? scilicet quando ait, Abluti estis
1. Cor. 6. Ablutio spiritualis. credentes in nomine Domini, & accipiẽtes eius Spiritum. Abluti autem sumus non substantiam corporis, neque imaginem plasmatis, sed pristinam vanitatis conuersationem. In quibus igitur periebamus membris, operantes ea quæ sunt corruptelæ, in iisdem ipsis
Caro capax est mortis et vitæ. viuificamur, operantes ea quæ sunt Spiritus. Quẽadmodum enim corruptelæ est capax caro, sic & incorruptelæ: & quemadmodum mortis, sic & vitæ.

ANNOTA-

ANNOTATIONES.

1. Adulteria, fornicationes] *Quinque priores dictiones singulari numero legit vulgata editio, cui consentiunt græci codices. Irenæo conformis est Cyprianus libro de Oratione Dominica.*

2. Sed iustificati estis] *Tres istas voces tum veteri nostro codice, agnoscit Pauli contextus, ideóque eas inseruimus.*

3. Et Spiritum Dei nostri] *Quum Spiritui æquè ac Christo Domino efficientiam salutis nostræ tribuat, illius Diuinitatem agnoscit, credit, & adorat: contradicāt licet Magdeburgēses. Subsignant Irenæo Basilius & Ambrosius libris de Spiritu sancto.*

4. Eius qui de limo est] *Ita periphrasticῶs reddit vocem χοϊκοῦ: quem sequitur Cyprianus lib. de habitu virg libro de Zelo & li. Lib. 2. aduersus Iudæos cap. 10. & libro 3. cap. 11. Tertullianus libro de carne Christi, legit* de terræ limo, *aliàs frequenter vocem græcam conseruat.*

DE DIFFERENTIA MORTIS ET VITÆ, afflatus vitæ & Spiritus viuificantis: & quomodo eadem substantia carnis, quæ mortua est, reuiuiscet.

CAPVT XII.

HÆc autem inuicem cedunt, & vtraque non permanent in idipsum, sed expellitur alterum ab altero, & præsente altero, interit alterum. Si igitur mors possidens hominem, expulit ab eo vitam, & mortuum ostendit, multo magis [1] vita possidens hominem expellit mortem, & viuentem hominem restituet Deo. Si enim mors mortificauit, quare vita adueniens non viuificat hominem? Quemadmodum Esaias ait, Deuorauit mors potens. Et rursus, Deus abstulit omnem lachrymam ab omni facie. * Expulsa est autem pristina vita, quoniam non per Spiritum, sed per afflatum fuerat data. Aliud enim est afflatus vitæ, qui & animalem efficit hominem: & aliud Spiritus viuificans, qui & Spiritalem efficit eum. Et ideo Esaias ait, Sic dicit Dominus qui fecit cœlum & finxit illud, qui firmauit terram, & quæ in ea sunt, & dedit afflatum populo qui super eam est, & Spiritum his qui calcant illam. Afflatum quidem communiter omni, qui super terram est, populo dicens datum: Spiritum autem propriè his qui conculcant terrenas concupiscentias. Propter quod rursus ipse Esaias distinguens ea quæ prædicta sunt, ait, Spiritus enim à me exiet, & flatum omnem ego feci. Spiritum quidem propriè in Deo deputans, quem in nouissimis temporibus effudit per adoptionem filiorum in genus humanum: afflatum autem communiter in conditione & factura ostendens illum. Aliud autem est quod factum est ab eo qui fecit. Afflatus igitur temporalis, [2] Spiritus autem sempiternus. Et afflatus quidem auctus ad modicum, & tempore aliquo manens, [3] deinde abiit] sine spiramento relinquens illud in quo fuit antè. Spiritus autem circundans intus & foris hominem, quippe semper perseuerans, nunquam relinquens eum. Sed non primò quidem [quod] spiritale est, ait Apostolus, (hæc tanquam ad nos homines dicens) sed primò quidem animale est, deinde quod spiritale est, secundùm rationem. Oportuerat * autem primò plasmari hominem, & plasmatum accipere animam, deinde sic communionem Spiritus recipere. [4] Quapropter & primus Adam factus est à Domino in animam viuentem, secundus autem in spiritum viuificantem. Sicut igitur qui in animam viuentem factus est, diuertens in peius, perdidit vitam: sic rursus idem ipse in melius recurrens, assumens viuificantem spiritum, inueniet vitam. Non enim aliud est quod moritur, & aliud quo viuificatur. Quemadmodū neque aliud quod perit, & aliud quod inuenitur, sed illam [ipsam] quę perierat ouem inuenit Dominus exquirens. Quid ergo erat quod moriebatur? vtique carnis substantia, quę amiserat afflatum vitę, & sine spiramento mortua facta est. Hanc itaque Dominus venit viuificaturus, vt quemadmodum in Adam omnes morimur, quoniam animales, * in spiritu viuamus, quoniam spirituales: deponentes non plasma Dei, sed concupiscentias carnis, & assumentes Spiritum sanctum, sicut Apostolus in epistola [quæ est] ad Colossenses ait, Mortificate itaque membra vestra quę sunt super terram. Quæ sunt autem hæc, ipse exposuit fornicationem, immunditiam, passionem, concupiscentiam malam, & auaritiam, quę est idololatria. Horum depositionem Apostolus pręconatur, & eos qui

Mors & vita simul permanere no possunt.

Isa. 25.

* Explosa.

Aliud est afflatus vitæ, aliud Spiritus viuificans.

Isa. 42.

Isa. 57.

* enim.

1. Cor. 15.

Eadem caro resurget, quæ mortua est.

* Christū.

Coloss. 3.

Mēbra quæ sunt super terram.

talia * perpetrant, velut carnem & sanguinem tantùm existentes, non posse ait regnum cœlorum possidere. Anima enim ipsorum declinans in peius, & in terrenas concupiscentias descendens, eiusdem, cuius & illa sunt, participauit appellationis: quæ deponere nos iubens, ait rursus in eadem epistola, Expoliantes vos veterem hominem cum operibus eius. Hoc autem dicebat, non * veterem amouens plasmationem: alioquin oportebat nosmetipsos interficientes, separari ab ea quæ est istic conuersatione. Sed & ipse Apostolus, ille existens qui in vulua plasmatus erat, & de vtero exierat, scribebat nobis, & viuere in carne fructus operis [esse] confessus est, in epistola quæ est ad Philippenses dicens, Fructus autem operis spiritus, est carnis salus. Quis enim alius apparens fructus eius est, qui non apparet Spiritus, quàm maturam efficere carnem & capacem incorruptelæ? Si igitur viuere in carne, hic mihi fructus operis est, non vtique substantiam contemnebat carnis, in eo quòd *diceret, Spoliātes vos veterem hominē cum operibus eius, sed spoliationem pristinæ nostræ conuersationis manifestauit, eam quæ veterascit & corrumpitur: & propter hoc intulit, Et induentes nouum hominem, eum qui renouatur [5] in agnitionem secundùm imaginem eius qui creauit eum. In eo ergo quod ait, qui renouatur in agnitionem, demonstrabat quoniam ipse ille qui ignorans erat antè homo, id est ignorans Deum, per eam quæ in eum est agnitionem renouatur. Agnitio enim Dei renouat hominem. Et in eo quòd dicat secundum imaginem conditoris, recapitulationem manifestauit eius hominis, qui initio secundùm imaginē factus est Dei. Quoniam autem idem ipse erat Apostolus, qui ex vtero generatus fuerat, hoc est, antiqua carnis substantia, ipse in [ea] epistola [quæ est] ad Galatas dixit, Cùm autem [6] placuit Deo, qui me ex vtero matris meæ segregauit, & vocauit per gratiam suam, reuelare filium suum in me, vt euangelizarē eum in gentibus. Nō alius erat qui natus fuerat ex vtero, sicut prædiximus, & alius qui euangelizabat filiū Dei: sed idem ille qui antè ignorabat, & persequebatur Ecclesiā, reuelatione ei de cœlo facta, colloquente cum eo Domino, quemadmodū in tertio libro ostēdimus, euāgelizabat filium Dei CHRISTVM IESVM, qui sub Pontio Pilato crucifixus est, præterita ignorantia exterminata à posteriore agnitione. Quemadmodum cæci, quos curauit Dominus, cæcitatem quidem amiserunt, perfectam autem * susceperunt substantiam oculorum, & iisdem ipsis quibus antè non videbant oculis, recipiebant visionem, caligine à visione tantùm exterminata, seruata autem substantia oculorum, vt per quos non viderant oculos, per eos rursus videntes, gratias agerent ei, qui rursus visum eis redintegrauit. Et qui aridam curauit manum, & omnes omnino quos curauit, nō ea quæ ab initio ex vtero edita fuerant membra mutauerunt, sed eadem ipsa salua recipiebant. Fabricator enim vniuersorum Dei Verbum, qui ab initio plasmauit hominem, à malitia inueniens labefactatum suum plasma omnimodo curauit, hoc quidem & secundùm vnūquodque membrum, sicut & in suo plasmate est: hoc autem & semel totum sanum & integrum reintegrauit hominem, perfectum eum sibi præparans ad resurrectionem. Quam enim causam habebat carnis membra curare, & restituere in pristinum characterem, si non habebant saluari, quæ ab illo curata fuerant? Si enim temporalis erat ab eo vtilitas, nihil grande præstitit his qui ab eo curati sunt. Aut quomodo [dicunt] non esse capacem carnem vitæ, quæ est ab eo, quæ percipit curationem ab eo? Vita enim per curationem, incorruptela autem per vitam efficitur. Qui igitur curationem confert, hic & vitam: & qui vitam, hic & incorruptelam circundat plasmati suo.

Marginalia (left): *Philip. 1.* — *Spoliare carnem.* — *Coloss. 3.* — *Gal. 1.* — *Apostolus idem qui ex vtero natus erat, euāgelizabat.* — *Luc. 17.* — *Miracula in corporibus humanis per Christum facta, resurrectionem carnis olim futurā comprobāt.*

Marginalia (right): * operantur. — * veram. — * diceret. — * receperunt.

ANNOTATIONES.

1. Vita possidens animam] *Vetus codex*, vitam possidens homo.

2. Spiritus sempiternus] *Æternum profitetur esse Spiritum, quapropter verè Deum patri & filio æqualem & consubstantialem.*

3. Deinde abit] *Expunximus* obiit *autho. vet. codicis.*

4. Quapropter & primus Adam] *Pauli editio latina communis addit* homo: *quod hic non habet Irenæus. Ambrosius etiam in com. non videtur legisse: Stapulensis admonuit superesse: Erasmus putauit adiectum ab interprete quopiam, Hebraicæ vocis Adam interpretandi gratia.*

5. In agnitionem] *Vulgata Pauli editio latina addit* Dei: *sed illud cum Irenæo desiderant Ambrosius, & Græci codices.*

6. Placuit Deo] *Vulgata editio,* ei: *sed Irenæi literæ consentiunt græca exemplaria.*

Maximum

MAXIMVM SPECIMEN RESVRRECTIONIS habemus in mortuis à Christo suscitatis, cordáque nostra capacia esse vitæ æternæ eò ostenduntur, quòd nunc Spiritum Dei recipiant.

CAPVT XIII.

Matth. 9. Luc. 7. Ioan. 11.

D[1]Icant enim nobis hi qui cõtraria dicũt, id est, qui cõtradicunt suę saluti, summi sacerdotis mortua filia, & viduæ filius qui circa portam mortuus efferebatur,[2] & Lazarus qui in monumẽto quartã habebat diem, in quibus resurrexerint corporibus? In iisdem ipsis scilicet in quibus & mortui fuerant. Si enim non [in] iisdem ipsis videlicet, nec iidem ipsi qui mortui erant, resurrexerunt. Sed enim apprehẽdit (ait) Dominus manum mortui, & dixit ei, Iuuenis, tibi dico, surge: & sedit mortuus, & iussit ei dare mãducare, & dedit eũ matri suæ. Et Lazarũ vocauit voce magna dicens, Lazare, veni foras: & exiuit (inquit) mortuus, colligatus pedes & manus institis:[3] hoc symbolum eius hominis, qui inligatus fuerat in peccatis. Et propter hoc ait Dominus, Soluite illũ, & dimittite eũ abire. Sicut igitur qui curati sunt, in his quæ antè passa fuerunt membra, curati sunt, & mortui [in] iisdem surrexerunt corporibus, membris & corporibus ipsorum percipientibus curationem, & eã vitam quæ dabatur à Domino per temporalia præformante æterna, & ostendente quoniã ipse est qui [&] curationẽ plasmati suo & vitam præstare potest,[4] vti eius] de resurrectione quoque credatur sermo: sic & in fine in nouissima tuba clamãte Domino, resurrecturi sunt mortui, quemadmodũ ipse ait, Veniet hora in qua omnes mortui, qui in monumẽtis sunt, audient vocẽ filij hominis, & exient qui bona fecerunt, in resurrectionẽ vitæ, & qui mala, [operati sunt,] in resurrectionẽ iudicij. Vani igitur & verè infœlices, qui sic manifesta & clara[5] nolunt cõspicer ,] sed fugiunt lumen veritatis,[6] secundùm tragicum Oedipodẽ] semetipsos excęcantes. Et quemadmodũ in palestra insueti cõcertantes aliis vnam quamlibet partem corporis totis complectentes manibus,[7] per illud quod detinent, cadunt, & cadentes putant se vincere, eo quòd contentiosè teneant illud quod primum apprehenderunt membrum, super hoc autem quòd ceciderunt, & * derisui habentur. Sic autem & hæretici, Caro & sanguis regnũ Dei possidere non possunt, duas dictiones tollentes à Paulo, neque sensum Apostoli perspexerunt, neque virtutẽ dictionum scrutati sunt: nudè autem ipsas dictiones tenentes, circa eas moriuntur, vniuersam dispositionẽ Dei, quantum in ipsis est euertentes. Si enim propriè de carne hoc dictũ dicent, & nõ de carnalibus operationibus, quemadmodũ * demõstrabimus, ipsum sibi contrarium Apostolum dicẽtem ostendẽt.[8] Ait enim] statim in eadem epistola demõstratiuè de carne sic [dicens:] Oportet enim corruptibile hoc, induere incorruptelam, & mortal : hoc induere immortalitatem. Cùm autem mortale hoc induerit immortalitatẽ, tunc fiet sermo qui scriptus est, Absorpta est mors in victoria. Vbi est mors[9] aculeus tuus? Vbi est mors victoria tua? Hæc autem iustè dicentur tunc, quãdo mortalis hæc & corruptibilis caro, circa quam & mors est, quę & quodam dominio mortis præssa est, in vitam cõscendens, induerit incorruptelam & immortalitatem. Tunc enim verè erit victa mors, quando ea quæ cortinetur ab ea caro, exierit de dominio eius. Et rursus ad Philippẽses ait, Nostra autem cõuersatio in cœlis est: vnde & saluatorem expectamus Dominũ Iesum, qui trãsfigurauit corpus humilitatis nostræ cõforme corpori gloriæ suæ, ita vt possit secundùm operationẽ virtutis suæ. [Quod] igitur est humilitatis corpus, quod[10] transfigurauit Dominus conformatum corpori gloriæ suæ? Manifestum est quoniam corpus quod est caro, * quod & humiliatur cadens in terra, transfiguratio autem eius, quoniã cùm sit mortalis & corruptibilis, immortalis fit & incorruptibilis, non secundùm propriam substantiam, sed secũdùm Domini operationem, qui potest mortali immortalitatem, & corruptibili circundare incorruptibilitatem. Et propter hoc ait in secũda ad Corinthios, vt absorbeatur mortale à vita: qui autẽ[11] perficit nos in hoc ipsum, Deus, qui dedit nobis pignus Spiritus: manifestissimè hoc de carne

Marginal notes: *Suscitatio & solutio Lazari symbolum est hominis peccatoris.* — *In corporibus propriis resurgem⁹.* — *Ioan. 5.* — *Hæretici seipsos excæcant, instar Oedipodis.* — * derisi. — * demonstrauim⁹. — *1. Cor. 15.* — *Osea. 13.* — *Mors quando victa erit.* — *Phil. 3.* — * quæ. — *Corpus humile & gloriosum.* — *2. Cor. 5.*

dicens.[12] Nec enim anima* immortalis, neque ſpiritus abſorbetur à mortali vita, quando & caro nō mortua, ſed viua & incorrupta perſeuerauerit, hymnū dicens Deo, qui in hoc ipſum perficit nos. Vt ergo in hoc perficiamur, bene Corinthiis ait, Glorificate Deū in corpore veſtro. Deus incorruptibilitatis eſt effector. Quoniam autem non de alio quodam corpore, ſed de corpore carnis dicit hoc, manifeſtè & indubitatè, & ſine vlla ambiguitate Corinthiis ait, Semper mortificationem Ieſu in corpore noſtro[13] circumferentes, vt vita Ieſu Chriſti in corpore noſtro manifeſtetur.] Semper enim qui viuimus, in mortem tradimur per Ieſum, vt & vita Ieſu manifeſtetur in carne mortali noſtra. Et quoniam ſpiritus complectitur carnem, in eadem epiſtola ait, Quoniam eſtis epiſtola Chriſti, miniſtrata à nobis, inſcripta non attramento, ſed Spiritu Dei viui, nō in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus. Si ergo nunc corda carnalia capacia ſpiritus fiunt, quid mirum ſi in reſurrectione eam quæ à ſpiritu datur, capiunt vitā? de qua reſurrectione Apoſtolus [in ea quæ eſt] ad Philippēſes ait, Conformis morti eius, ſiquo modo ocurram ad reſurrectionem quæ eſt à mortuis. In qua igitur alia mortali carne intelligi poteſt vita manifeſtari, niſi in hac ſubſtantia, quæ & mortificatur propter eam quæ eſt ad Deum confeſſionē? Quemadmodum ipſe dixit, Si ſecundùm hominem[14] cum beſtiis Epheſi pugnaui, quid mihi prodeſt, ſi mortui nō reſurgūt? Si enim mortui non reſurgunt, neque Chriſtus reſurrexit: ſi autē Chriſtus non reſurrexit, inanis eſt prædicatio noſtra, inanis eſt & fides veſtra: inuenimur autem & falſi teſtes Dei, quoniam teſtificamur quòd ſuſcitauit Chriſtum, quem non ſuſcitauit. Si enim mortui non reſurgunt, neque Chriſtus reſurrexit. Si autem Chriſtus non reſurrexit, inanis eſt fides veſtra: quoniam adhuc eſtis in peccatis veſtris. Ergo & qui dormierunt in Chriſto, perierunt. Si in vita hac in Chriſto ſperantes ſumus tantùm, miſerabiliores omnibus ſumus hominibus. Nunc autem Chriſtus reſurrexit à mortuis, primitiæ dormientium: quoniam enim per hominem mors, & per hominem reſurrectio mortuorum. In his igitur omnibus, quemadmodum prædiximus, aut contraria ſententem ſibimetipſi Apoſtolum dicent, quātum ad illud, caro & ſanguis regnum Dei poſſidere non poſſunt: aut iterum malignas & extortas cogentur omnium dictorum facere expoſitiones, ad transuertandam & immutandam ſententiam dictorum. Quid enim dicere habebunt ſanum, ſi conabuntur aliter interpretari hoc quod ſcribit, Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, & mortale hoc induere immortalitatem? &, vt vita Ieſu manifeſtetur in carne mortali noſtra, & reliqua omnia, in quibus Apoſtolus manifeſtè & clarè reſurrectionem & incorruptelam carnis prædicat? Cogentur itaque hæc tanta malè interpretari, qui vnum nolunt bene intelligere.

> * mortalis.

> *Caro viua & incorrupta hymnū dicet Deo.*
> 1.Cor.6.
> 2.Cor.4.
> 2.Cor.3.
> *Si corda nunc capacia ſunt Spiritus, multòmagis vitā æternæ poſt reſurrectionem.*
> Philip.3.
> 1.Cor.15.
> *Detortis expoſitionibus B. Pauli ſententias corrumpūt hæretici.*
> Ibid.

ANNOTATIONES.

1. Dicant enim nobis] *Tertullianus lib. de Reſurr. car. hoc paucis ita perſtringit:* Exempla mortuorum à Domino ſuſcitatorum commendabant carnis & animæ reſurrectionem, ne cui ſubſtantiæ negaretur hoc donum. *Hæc quoque largiore manu Ambroſius lib. de fide reſurrect.*

2. Et Lazarus] *Lazarum vocat Tertullianus præcipuum reſurrectionis exemplum.*

3. Hoc ſymbolum] *Auguſtinus diffusè hanc allegoriam tractat, Sermone 8. de verbis Domini: lib 50. homiliarum ho. 7. libro de vera & falſa pœnitentia ca. 10. & Tractatu 22. in Io. indéque probat conceſſam eſſe ſacerdotibus poteſtatem ſoluendorum peccatorum, quoniā Lazarum Dominus à ſe iam ſuſcitatum obtulit diſcipulis ſoluendum. Aſſentit & Cyrillus Alexandrinus lib. 7. in Ioan. cap. 23.*

4. Vti eius] *Ita vetus codex: excuſi* vti ei.

5. Nolunt conſpicere] *Codices excuſi* intelligere.

6. Secundum tragicum Oedipodem] *Ita vetus codex: excuſi* ſecundum tragicos: *vnde apparet eiuſdē vet. codicis noſtri fides. Tangit enim illa, vt reor, quæ leguntur apud Sophoclem Oedipode tyranno, his verbis:*

ἀποσπάσας γὰρ εἱμάτων χρυσιλάτους
περόνας ἀπ' αὐτῆς, αἷσιν ἐξεσέλλετο;
ἄρας ἔπαισεν ἄρθρα τῶν αὐτῶν κύκλων, *& deinceps. id eſt:*

Nam cum auulſiſſet à veſtibus aureas
Fibulas, quibus illa induta erat;
Cœpit is arreptis oculorum orbes fodere.
Sic dicens, ſe non amplius intueri illam (matrem) poſſe,
Neque mala ſua, nec ſcelera quæ perpetraſſet:
Sed lumine orbatum poſthac, neque quos fas non eſſet
Viſurum eſſe, nec quibus indigeret agniturū.

Quibus & aliis multis locis apparet, pios iſtos Patres à lectione Poëtarū non abhorruiſſe: ſed in ſuam rem conuertiſſe: quod poſtea monuerunt Clemens Alexand. in Protreptico, & Baſilius Oratione ad nepotes.

7. Per illud quod detinent cadunt] *Vetus codex,* per illud quod detinetur cadent.

8. Ait enim] *Duas has voces addit vetus codex: deinde* dicens *habet, non* dicentem, *vt excuſi.*

9. Aculeus tuus] *Cyprianus lib. 3. aduerſus Iudæos cap. 58. Hieronymus com. in Oſeæ cap. 13.* aculeum *legūt cū Irenæo: Vulgata editio* ſtimulus: *græcæ eſt* τὸ κέντρον.

10. Transfi-

10. Transfigurauit] *Putarem legendum* transfigurabit: *sed consentiebant omnes codices*.
11. Perficit] *Ambrosius legit* perfecit. *Græcè est* κατεργασάμενος, *communis editio*, effecit.
12. Nec enim anima immortalis] Mortalis, *habet vet.* codex, sed subaudiendū esset, est: deinde sequitur, neque spiritus: *ut sit quasi parenthesis: postea* absorbetur autem mortale à vita, quando, &c.
13. Circumferentes] *Nouem has voces ex vet. cod. adiecimus, quum easdem habeat etiam Pauli litera: delevimus* manifestemus.
14. Cum bestiis Ephesi pugnaui] *Pugnam hane Theophilactus & Oecumenius referunt ad tumultum, ab aurifice Demetrio excitatum, ob Ephesiam Dianam, quibus ex Latinis astipulatur Anselmus, siue Heruæus. Mihi est verisimilius, quod scribit Nicephorus lib. 2. hist. cap. 25. Leonibus vtpotè ferocissimis Hieronymo quodam præside iubente, Paulum obiectum fuisse, qui ad pedes eius mites consederunt.*

NISI CARO SALVANDA ESSET, CARnem eiusdem substantiæ cum nostra Verbum non adsumpsisset: qua propter nec per ipsum essemus reconciliati.

CAPVT XIIII.

[1] QVoniam autem non aduersus ipsam substantiam carnis & sanguinis dixit Apostolus, non possidere regnum Dei, vbique idem Apostolus in Domino Iesu Christo vsus est carnis & sanguinis nomine, aliquid quidem, vti hominem eius statueret: etenim semetipsum filium dicebat hominis. Aliquid autem vti salutem carnis nostræ confirmaret. Si enim non haberet caro saluari, nequaquam Verbum Dei caro factum esset. Etsi non haberet sanguis iustorum inquiri, nequaquam sanguinem habuisset Dominus. Sed quoniam ab initio vocalis est sanguis, Deus ad Cain dixit, cùm occidisset fratrem suum, Vox sanguinis fratris tui clamat ad me. Et quoniā haberet exquiri sanguis ipsorum, dixit ad eos qui circa Noë erant. Etenim sanguinem animarum vestrarum, exquiram illum de manu omnium bestiarum. Iterum, Qui effundet sanguinem hominis, sanguis pro sanguine eius effundetur. Similiter autem & Dominus his qui habebant eius sanguinem effundere, dicebat, Exquiretur omnis sanguis iustus, qui effunditur super terram, à sanguine Abel iusti, vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare: etiam dico vobis, venient omnia ista super generationem istam. Recapitulationem effusionis sanguinis ab initio omnium iustorum & Prophetarum in semetipsum futuram indicans, & exquisitionem sanguinis ipsorum per semetipsum. Non autem exquireretur hoc, nisi & saluari haberet: nec * in semetipso recapitulatus esset hæc Dominus, nisi & ipse caro & sanguis, secundùm principalem plasmationem factus fuisset, saluans in semetipso in fine illud quod perierat in principio in Adam. Si autem ob alteram quandam dispositionem Dominus incarnatus est, & ex altera substantia carnem attulit, non ergo in semetipso recapitulatus est [se] hominem, adhuc etiam nec caro quidem dici potest. Caro enim verè primæ plasmationis [2] è limo factæ successio. Si autem ex alia substantia habere eum oportuit materiam, ab initio ex altera substantiæ parte operatus fuisset fieri conspersionem eius. Nunc autem quod fuit qui perierat homo, hoc salutare factum est Verbum, per semetipsum ea quæ esset ad eum cōmunionem, & exquisitionem salutis eius efficiēs. Quod autem * perierat, sanguinem & carnem habebat. Limum enim de terra accipiens Dominus, plasmauit hominem, & propter hunc omnis dispositio aduentus Domini. Habuit ergo & ipse carnem & sanguinem, non alteram quandam, sed illam principalem patris plasmationem in se recapitulans, exquirēs [id] quod perierat. Et propter hoc Apostolus in epistola [quæ est] ad Colossenses ait, Et vos cùm essetis aliquando alienati, [3] & inimici cogitationis eius in operibus malis, nunc autem reconciliati in corpore carnis eius, per mortem eius, exhibere vos sanctos & [4] castos & sine crimine in conspectu eius. In corpore (ait) reconciliati carnis eius, * id est, quia iusta caro reconciliauit eam carnem quæ in peccato detinebatur, & in amicitiam adduxit Deo. Si quis igitur secundùm hoc alteram dicit

Marginalia: Genes. 4. & 9. — Matth. 23. — * in semetipsum — Refutat eos, qui carnē veram Verbū factā esse negabant. — * peribat. — Gene. 1. — Coloss. 1. — * hoc quoniam.

Domini carnem à nostra carne, [5] quoniam illa quidem non peccauit, neque inuentus est dolus in anima eius, nos autem peccatores, rectè dicit. Si autem alteram substantiam carnis Domino affingit, iam * non constabit illi reconciliationis sermo. Reconciliatur enim illud quod fuit aliquando inimicitia. Si autem ex altera substantia carnem attulit Dominus, iam non illud reconciliatum est Deo, quod per transgressionem factum fuerat inimicum. Nunc autem per eam quæ est ad se communicationem, reconciliauit Dominus hominē Deo patri, reconcilians nos sibi per corpus carnis suæ, & sanguine suo redimens nos, quemadmodum Apostolus Ephesiis ait, In quo habuimus redemptionem per sanguinem eius, remissionem peccatorum. Et rursus eisdem, Vos (inquit) qui aliquando eratis longè, facti estis iuxta, in sanguine Christi. Et iterū, Inimicitias in carne sua, Legem præceptorum decretis euacuans: & in omni autem epistola manifestè testatur Apostolus, quoniam per carnem Domini nostri, & sanguinem eius nos saluati sumus. Si igitur caro & sanguis sunt, quæ faciunt nobis vitam, non propriè de carne dictum est & sanguine, non posse ea possidere regnum Dei: sed de prædictis carnalibus actibus, qui ad peccatum transuertentes hominem, [priuant] eum vita. Et propterea in epistola ad Romanos ait, Non ergo regnet peccatum in corpore mortali vestro ad obediendum ei: neque exhibeatis membra vestra arma iniustitiæ peccato, sed exhibete vosmetipsos Deo, velut à mortuis viuentes, & membra vestra arma iustitiæ Deo. Quibus igitur membris seruiebamus peccato, & fructificabamus morti, iisdem ipsis membris seruire nos vult iustitiæ, vt fructificemus vitæ. Memor igitur, dilectissime, quoniam carne Domini [nostri] redemptus es, & sanguine eius, [redibitus] & tenens caput, ex quo vniuersum corpus Ecclesiæ compaginatum augescit, hoc est, carnalem aduentum filij Dei, & Deum confitens & hominem * eum firmiter excipiens, vtens etiam his ostensionibus, quæ sunt ex Scripturis facilè euertis, quemadmodum demonstrauimus, omnes eas quæ postea afflictæ sunt hæreticorum sententias.

Nisi Christus carnem nostrā adsumpsisset, non essemus per ipsum recociliati.

Ephes. 1.

Ephes. 2.

Rom. 6.

* manis

* eius

ANNOTATIONES.

Lib. de resurrect. carnis.

1. Quoniam autem] *Cōfirmat resurrectionem & salutem carnis, eò quod veram naturalémque Filius Dei sibi vnierit, quemadmodum Paulus vbique agnoscit. Iisdem viribus præcipites agit, & perditos prosternit Marcionem, Basilidem, Valentinum & Apellem Tertullianus, certus carnem summo præiudicio resurrectionis instructam esse, si iam à Christo adsumpta in illo resurrexerit.*

2. Elimo factæ] *Vetus codex:* facta est successio. *Legendum mihi videtur* factæ, est successio. *Et paulò post pro* ex altera substantiæ parte, *vetus codex legit* ex altera substantia partes operatus fuisset.

3. Et inimici cogitationes eius] *Vetus cod.* Cogitationi: *Græcè est* τῆ διανοίᾳ *id est mente seu cogitatione. Hieronymus contra Io. Hiero. legit inimici seu hostes sensus eius.*

4. Castos & sine crimine] *Græca Pauli:* ἀμώμους, *quod Tertullian⁹ vertit* inuituperabiles ἀνεγκλήτους *incriminabiles: aut, vt communis habet editio,* irreprehensibiles.

5. Quoniam illa quidem non peccauit] *Eadem Tertullianus lib. de carne Christi.* Vt euacuatam non possumus dicere carnem Christi, ita nec peccatricem nec euacuatam, in qua dolus nō fuit. Defendimus autem non carnem peccati euacuatam esse in Christo, sed peccatum carnis, non materiā, sed naturam, non substantiam sed culpam. *Et lib. de præscript.* Soli Dei filio seruabatur, sine delicto permanere.

TESTIMONIIS ISAIÆ ET EZECHIELIS PRObat resurrectionem, eundémque Deum nos resuscitaturum esse qui creauit.

CAPVT XV.

Isa 26. QVoniam autem is qui ab initio condidit hominem, post resolutionem eius in terram, promisit ei secundam generationem. Esaias quidem sic ait, Resur-
Isa. 66. gent mortui, & surgēt qui in monumētis sunt, & lætabuntur qui sunt in terra. [1] Ros enim [qui] à te est, sanitas est [eis.] Et iterum, Ego vos aduocabo, &
Ezec. 37. in Hierusalē aduocabimini, & videbitis, & gratulabitur cor vestrum, & ossa vestra quasi herba orientur, & cognoscetur manus Domini his qui colunt eum. [2] Et Ezechiel autē ait

sic, Et

sic, Et facta est super me manus Domini, & duxit me in spiritu Dominus, & posuit me in medio campi, & hic erat plenus ossibus, & circunduxit me super ea [3] in circuitum in gyro] & ecce, multa super faciem campi arida valde: & dixit ad me, Fili hominis, si viuunt ossa hæc? & dixi, Domine tu scis qui fecisti hæc: & dixit ad me, Prophetare super ossa hæc, & dices eis, Ossa arida, audite sermonem Domini. Hæc dicit Dominus ossibus his, Ecce, ego superduco super vos spiritum vitæ, & dabo super vos [4] neruos, & reduco super vos carnem & extendam super vos cutem,]& dabo Spiritum meum in vos, & viuetis, & cognoscetis quia ego sum Dominus. Et prophetaui sicut præcepit mihi Dominus. Et factum est cùm prophetarem, & ecce terræmotus, & adducebantur ossa vnumquodque ad compaginem suam: & vidi, & ecce super ea nerui, & carnes nascebantur, & ascendebant super ea cutes desuper, & spiritus non erat in eis: & dixit ad me, Ad spiritum propheta fili hominis, & dic spiritui, Hæc dicit Dominus, A quatuor spiritibus [5] veni & insufla] in mortuos istos, & viuant. Et prophetaui quemadmodum præcepit mihi Dominus, & intrauit in[eos] spiritus: & vixerunt, & steterunt supra pedes suos collectio multa valde. & rursus [ipse] ait, Hæc dicit Dominus, Ecce, ego aperiam monumenta vestra, & educam vos de monumentis vestris, & inducam vos in terram Israël, & cognoscetis quia ego sum Dominus, cùm aperiam ego sepulchra vestra, & reducam de sepulchris populum meum, & dabo Spiritum meum in vos, & viuetis, & ponam vos in terram vestram, & cognoscetis quia ego Dominus locutus sum, & faciam, dixit Dominus. Demiurgo itaque & hic viuificante corpora vestra mortua, quemadmodum videre adest, & resurrectionē eis repromittente, & de sepulchri & monumentis suscitationem & incorruptelam donante: secundum enim lignum vitæ, ait, dies ipsorum erunt. Hic solus Deus ostenditur, qui hæc facit, & ipse bonus pater benignè vitam donans his, qui ex se non habebant vitam. Et propter hoc manifestissimè Dominus [6] ostendit se, & patrem quidem suis discipulis, ne scilicet quærerent alterum Deum, præter eum qui plasmauerit hominē, & afflatum vitæ donauerit ei, neque in tantam insaniam procederent, vti super Demiurgum alterum affingerent patrem. Et ideo reliquos quidem omnes quibuscunque propter transgressionem eorum eueniebant languores, curabat sermone: quibus & dicebat, Ecce, sanus factus es, iam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat, manifestans quoniam propter inobedientiæ peccatū subsequuti sunt lāguores hominibus. Ei autem qui cæcus fuerat à natiuitate, iam non per sermonem, sed per operationē præstitit visum, non vanè, neque prout euenit hoc faciens, sed vt ostenderet manum Dei, eam quæ ab initio plasmauit hominem. Et propterea interrogantibus eum discipulis, qua ex causa cæcus natus* esset, vtrúmne sua an parētum culpa, ait, Nec hic peccauit, neque parētes eius, sed vt *manifestarentur opera Dei in ipso. Opera autem Dei plasmatio est hominis. Hāc enim operationē fecit, quemadmodū Scriptura ait, Et sumpsit Dominus limum de terra, & plasmauit hominē, quapropter Dominus expuit in terram, & fecit lutum, & superliniuit illud oculis,* ostēdens antiquā plasmationem quemadmodum facta est, & manum Dei ostendēs his qui intelligere* possunt, per quam è limo plasmatus est homo. Quod enim [7] in veteri plasmate prætermisit artifex, Verbum hoc manifestè adimpleuit: vti manifestarentur opera Dei in ipso, nec iam alteram requireremus manum, per quam plasmatus est homo, neque alterum patrē: scientes quoniam quæ plasmauit nos initio, & plasmat in ventre manus Dei, hæc in nouissimis temporibus perditos exquisiuit nos, suam lucrifaciens & super humeros assumens ouem perditam, & cum gratulatione in cohortem restituens vitæ. Qui autem in ventre plasmat nos Verbum Dei, ait Hieremiæ, Priusquam plasmarem te in vtero, noui te, & *priusquam progredereris de vulua, sanctificaui te, & Prophetam in gentibus dedi te. Sed & Paulus similiter ait, Quando autem complacuit ei, qui me segregauit ex vtero matris meæ, vti euangelizarem eum in gentibus. Cùm ergo in ventre à Verbo plasmemur, idipsum Verbum ei, qui à natiuitate cæcus fuerat, formauit visionem, eum qui in abscondito plasmator noster est,* manifestè ostendens quoniam ipsum Verbum manifestum hominibus factum fuerat, & antiquam plasmationem Adæ differens, & quomodo factus est, [&] per quam plasmatus est manum, ex parte totum ostendēs. Qui enim visionē formauit Dominus, hic est qui vniuersum hominem * plasmauit, voluntati patris deseruiens. Et quoniam in illa plasmatione, quæ secundùm * hominem est, [8] in transgressione factus est ho-

Idem Deus resuscitat, qui creauit, & non alius.

Ioan. 5.

Cæcū à natiuitate non solo verbo, vt alios solebat, sed operatione sanauit.

Ioan. 9.

Ierem. 1.

Gal. 1.

* fuisset.
* manifestentur.
* manifestans.
* possint.
* antequam exires.
* in manifesto.
* formauit.
* Adam fuit.

mo, indigebat lauacro regenerationis, postquam liniuit lutum super oculos eius, dixit ei,
Ioan. 9. Vade in Siloam, & lauare, simul & plasmationem, & eam quæ est per lauacrum regenerationem restituens ei. Et propter hoc lotus venit videns, vt [&] suum cognosceret plasmatorem, & disceret homo eum qui donauit ei vitam. Excidunt itaque & hi qui à Valentino sunt, dicentes non ex hac terra plasmatum esse hominem, sed à fluida materia & effusa. Ex qua enim terra Deus ei formauit oculos, ex hac manifestum est quoniam & ab initio plasmatus est homo. Non enim consequens erat aliunde quidem oculos, aliunde autem reliquum corpus plasmatum esse. Quemadmodum nec consequens est alterum quidem corpus, alterum verò plasmasse oculos. Sed idem ipse qui ab initio plasmauit Adam, cum quo & loquebatur pater, Faciamus hominem secundùm imaginem & similitudinem nostram, in nouissimis temporibus semetipsum manifestans hominibus, ei qui ab Adam cæcus *fuerat, formauit visionem. Et propter hoc scriptura significans quod futurum erat, ait, absconditο Adam propter inobedientiam, Dominum venisse vespere ad eum,[9] & euocasse eum,] & dixisse [ei] Vbi es? hoc est, quoniam in nouissimis temporibus [10] idipsum] venit Verbum Dei aduocare hominem, recommemorans in eo opera sua, in quibus degens absconditus fuerat Domino.[11] Quemadmodum enim tunc ad Adam]
Genes. 3. vespere locutus est exquirens illum Deus, sic & in nouissimis temporibus per eandem vocem visitauit exquirens genus eius.

*erat.

ANNOTATIONES.

1. Ros enim] *Ex veteri codice pro* quod *reposuimus,* qui: *& pro* eius, eis. *Sententiam prophetæ ita legunt Septuaginta* ἡ γὰρ δρόσος, ἡ παρὰ σοῦ, ἴαμα αὐτοῖς ἐςίν. Ros qui à te, sanitas ipsis est. *Communis editio:* Ros lucis, ros tuus.

2. Et Ezechiel] *Ex hac Ezechielis visione Resurrectionem mortuorũ confirmant quoque cum Irenæo, Clemens Ro. lib. 5. constit. cap. 8. Tertull. lib. de Resurrectione carnis.*

3. In circuitum in gyro] *Ita vetus codex cui conformis est lectio septuaginta* κυκλόθεν κύκλῳ.

4. Neruos] *Vndecim has voces ex vet. co. restituimus, consentiente textu Bibliorum.*

5. Veni & insufla] *Ita vetus codex: Excußi* veniet insuflatio. *Septuaginta:* ἐλθὲ καὶ ἐμφύσησον.

6. Ostendit se & patrem quidem] *Vetus codex* ostendit se esse patrem, qui & discipulis, &c.

7. In veteri plasmate] *Vetus codex:* in ventre plasmare *vt de cæco, quem iam ex vtero matris oculis priuauerat Deus, fiat sermo.*

8. In transgressione factus est] *Vetus codex verbum* est *ignorat. Cæterùm ablutionem cæci in Siloa, sacrũ baptisma adumbrasse cum Irenæo sentiunt Tertullianus lib. de baptismo, Gregorius Nyssenus li. de baptismo, Ambrosius lib. 3. de sacramentis cap. 2. Augustinus tractatu 44. in Io. Cyrillus Alex. in 9. cap. Io. Versus aliquot non inelegantes hac de re Sedulij præsbyteri addam.*

Cæca sumus proles miseræ de fœtibus Euæ,
Portantes longo natas errore tenebras.
Sed dignante Deo mortalem sumere formam,
Tegminis humani, facta est de Virgine nobis
Terra salutaris, quæ fontibus abluta sacris,
Clara renascentis reserat spiramina lucis.

9. Et euocasse eum] *Tres has voces ex veteri codice restituimus. Vt mox vocem alteram* ei.

10. Idipsum] *Codices excus.* ad ipsum.

11. Quemadmodum etenim] *Quatuor voculas addidimus ex veteri codice.*

CVM IN TERRAM CORPORA NOSTRA REuertantur, sequitur ea inde substantiam habere: item Verbi aduentu clarius in nobis imago Dei apparuit.

CAPVT XVI.

ET quoniam ex hac quæ secundùm nos est terra, plasmatio fuit Adę, Scriptura dicit dixisse Deũ [1] ei: In] sudore vultus tui manducabis panem tuũ, quoadusque conuertaris in terram, ex qua sumptus es. Si igitur in aliquã alteram terram reuertũtur post mortem corpora nostra, cõsequens est ea inde & substantiã habere. Si verò in hãc ipsam, manifestum est quoniam [&] ex hac plasmatio ei facta est, quomodo & Dominus fecit manifestũ ex [hac] eadẽ oculos [ei] formans. Et manu itaque reliqua *ostensa Dei, per quam plasmatus est quidem Adam, plasmati autem sumus & nos, & cùm sit vnus & idem pater, cuius vox ab initio vsque ad finem adest plasmati suo, & substantiã plasmatis nostri per Euangelium

*verè aliquando.

gelium ostendens manifestè, iam non oportet quærere alium patrem [præter] hunc, neq; aliam substantiam plasmationis nostræ, præter prædictam & ostensam à Domino: neque alteram manũ Dei præter hanc, quæ ab initio vsque ad finem conformat nos, & coaptat [in] vitam, & adest plasmati suo, & perficit illud secundùm imaginem, & similitudinem [2] suam Dei. Tunc autem hoc Verbum ostensum est, quando homo Verbum Dei factum est, semetipsum homini, & hominem sibimetipsi assimilans, vt per eam quæ est ad filium similitudinem, preciosus homo fiat patri. In præteritis enim temporibus, dicebatur quidem secundùm imaginem Dei factum esse hominem, non autem ostendebatur. Adhuc enim inuisibile erat Verbum, cuius secundùm imaginẽ homo [factus] fuerat, propter hoc autem, & similitudinem facilè amisit. Quando autem caro Verbum Dei factum est, vtraque confirmauit: & imaginem enim ostendit veram, ipse hoc fiens, quod erat imago eius, & similitudinem firmans restituit, consimilem faciens hominem, inuisibili patri per visibile Verbum. Et non solùm autẽ per ea quæ prædicta sunt, & Patrem, & semetipsum manifestauit Dominus, sed etiam per ipsam passionem. Dissoluens enim eam quæ ab initio in ligno facta fuerat, hominis inobedientiam, obediens factus est vsque ad mortem, mortem autem crucis, eam quæ in ligno [facta] fuerat inobedientiam, [3] per eam quæ in ligno fuerat obedientiam] sanans. Non autem per eandem venisset exoluere eã, quæ fuerat erga plasmatorem nostrum inobedientiam, si alterum annunciabat patrem: quoniam autẽ per hæc, per quæ [4] non obediuimus Deo, & non credidimus eius Verbo, per hæc eadem obedientiam introduxit, & eam quæ esset erga Verbum eius *ostẽsionem, *per quæ manifestè ipsum ostendit Deum: quem in primo quidem Adam offendimus, non facientes eius præceptum, in secundo autem Adam reconciliati sumus, obedientes vsque [ad] mortem facti. Neque enim alteri cuidam eramus debitores, sed illi cuius præceptum transgressi fueramus à principio.

Ioan. 1.

Quo modo & per quẽ, homines ad similitud. Dei reformati sint.

*assensionem. *per quẽ.

ANNOTATIONES.

1. Dixisse Deum ei, In sudore] *Ita vet. cod. excusi dixisse Deum, Et in sudore.*
2. Suam Dei] *Vocem suam, vet. codex non habet.*
3. Per eam quæ in ligno] *Septem has voces ex vet. cod. addidimus. Quæ hîc tradit Irenæus. Sedulius presbyter his versibus canit:*

   Aspera mors populis, ligno deducta cucurrit,
   Aufertur ligno aspera mors populis.
4. Non obediuimus Deo] *Vet. cod.* audiuimus Deum.

DEVS ET DOMINVS, PATER ET CREATOR vniuersorum, vnicus, & solus est, qui nos in Christo dilexit, præcepta dedit, & remisit peccata: cuius filium & Verbum sese Christus probauit, cùm peccata condonaret.

CAPVT XVII.

EST autem hic Demiurgus, qui secũdùm dilectionem quidem, pater est, secundùm autem virtutem, Dominus: secundùm autem sapiẽtiam, factor & plasmator noster, cuius & præceptum transgredientes, inimici facti sumus eius. Et propter hoc in nouissimis temporibus, in amicitiã [1] restituit] nos Dominus per suam incarnationem, mediator Dei, & hominum factus, propitians quidẽ pro nobis Patrem, in quem peccaueramus, & nostram inobedientiam [2] per suam obedientiã] consolatus: nobis autem donans eam quę est ad factorẽ nostrum conuersationem, & subiectionẽ. Quapropter [&] in oratione dicere nos docuit, Et [3] remitte nobis debita nostra, vtiq; quoniã hic est pater noster, cuius eramus debitores, transgressi eius præceptũ. Quis autẽ est hic? Vtrúmne incognitus aliquis, [4] & nulli nunquã præceptũ dans pater? An verò qui à Scripturis prædicatur Deus, cui & debitores eramus, transgressi eius præceptũ? Datum est autem præceptũ homini per Verbũ. Audiuit enim Adam (ait) vocẽ Domini Dei. Benè igitur Verbũ eius ad hominem dicit, Remittũtur tibi peccata, idẽ ille in quem peccaueramus in initio, remissionem peccatorum in fine donans. Aut si alterius quidem transgressi sumus præceptum, alius [autem] erat qui dicit, Remittuntur tibi peccata tua,

Demiurgus cur Pater, Dominus, factor, & plasmator.

Mat. 6.

Gen. 3.

Idem Deus dedit præceptum, & remisit peccatum.

Mat. 9.

neque bonus, neque verax, neq; iustus est huiusmodi. Quomodo enim bonus, qui non ex
Luc.1. suis donat? aut quomodo iustus, qui aliena rapit? Quomodo autẽ *rectè remissa sunt pec- *verè.
cata, nisi ille ipse in quẽ peccauimus, donauit remissionem, per viscera misericordiæ Dei
[nostri,] in quibus visitauit nos per Filium suum? Quapropter & curato paralytico, Videntes (inquit) populi, clarificauerunt Deum, qui dedit potestatẽ talem hominibus. Quẽ igitur Deum clarificauerunt circumstantes populi, nunquidnam ab hæreticis inuentum,
Mat.8. incognitum patrem? Et quomodo eum qui [5] in totum non cognoscebatur ab eis, glorificabant? Manifestum est ergo quoniã eum, qui [6] in Lege à Prophetis prædicatus est Deus, glorificabãt Israëlitæ, qui & est pater Domini nostri, & propter hoc docebat homines in sensu per ea signa quæ faciebat, dare gloriam Deo. Si autem ab altero quidem patre ipse venisset, alterum autẽ patrem glorificabant homines, videntes eius virtutes, ingratos eos in eum patrem qui miserat curationẽ, efficiebat. Sed quoniã [7] ab eo qui est,] à quo Deus vnigenitus filius venerat ad salutem hominum, & incredulos per eas quas faciebat virtutes, prouocabat dare gloriam patri, & non recipientibus aduentum filij eius. Et propter
Mat. 9. hoc non credentibus, quæ ab eo [8] fiebat remissioni] Pharisæis, dicebat; Vt sciatis quoniã potestatem habet Filius hominis remittere peccata: & hoc cùm dixisset, iussit paralyticũ hominem tollere grabbatum super quem iacebat, & ire in domũ suam: propter hoc quidem efficit, confundens incredulos, & significans quoniam ipse est vox Dei, per quam accepit homo præcepta, quæ supergressus est, & factus est peccator: ex peccatis enim paralysis subsequuta est. Peccata igitur remittens, hominem quidem curauit, semetipsum autẽ manifestè ostendit quis esset. Si enim nemo potest remittere peccata, nisi solus Deus, remittebat autem hæc Dominus, & curabat homines, manifestũ est, quoniã ipse erat Verbum Dei, filius hominis factus, à Patre potestatẽ [remissionis peccatorum] accipiẽs, quomodo homo, [9] & quomodo Deus: & quomodo homo compassus est nobis, tanquã Deus misereatur nostri, & remittat nobis debita nostra, quæ factori nostro debemus Deo. Et
Psal.31. propter hoc Dauid prædixit; Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorũ tecta sunt peccata. Beatus homo, cui non imputauit Dominus peccatum, eam quæ per aduentum
Colos.2. eius est, remissionem præmonstrans, per quam deleuit chirographum, [10] debita nostra, & affixit illud cruci: vti quemadmodum per lignum facti sumus debitores Deo, per lignum accipiamus nostri debiti remissionem. Hoc & per alios quidem multos, iam autem & per
4.Reg.6. Helisæum Prophetam significanter ostensum est. Cùm enim qui cum illo erant, cõciderent ligna ad fabricationem tabernaculi, & ferrũ excussum de securi, cecidisset in Iordanem, & non inueniretur ab ipsis, veniens Helisæus * ad ipsum locum, cùm didicisset quid *in.
esset factũ, lignum in aquam misit: hoc autem cùm fecisset, supernatauit ferrum securis, & de superficie aquæ sumpserunt illud, qui antè amiserant: [11] per operationem ostendente Propheta, quòd firmum verbum Dei, quod per lignum negligenter amiseramus, nec inueniebamus, recepturi essemus iterùm per ligni dispositionem. Quoniam autem securis
Matt.3. similis est Verbo Dei, Ioannes Baptista ait de eo, Iam autem securis ad radicem arborum
Hiere.23. posita est. Et Hieremias [autem] similiter ait, Verbum Domini, quemadmodum [12] bipẽnis cædens petram. [13] Hoc ergo verbum absconditum à nobis per lignum, manifestauit, quemadmodum prædiximus, ligni dispositio. Quoniam [enim] per lignum [amisimus illud, per lignum] iterùm manifestum omnibus factum est, ostendens altitudinem, & lõgitudinem, & latitudinem in se: [14] & quemadmodum dixit quidam de Senioribus per extẽsionem manuum, duos populos ad vnum Deum congregans. Duæ quidem manus, quia & duo populi dispersi in fines terræ: vnum autem medium caput, quoniam & vnus Deus super omnes [& per omnes] & in omnibus nobis.

Vnus Deus pater Domini nostri Iesu Christi.

Christus Deus est, cùm peccata remiserit.

Duæ crucifixi manus extẽsæ, duos populos significabãt.

ANNOTATIONES.

1. Restituit] *Codices excusi* constituit.
2. Per suam obedientiam] *Tres istas voces ex veteri cod. restituimus.*
3. Remitte] *Græcè* ἄφες: *Cyprianus Sermone de Natiuitate Domini, & libr. 3. ad Quirinum, cap. 22. & Chromatius in cap. 6. Matth. post Irenæum,* remitte *converterunt.*
4. Et nulli nunquam] *Græcorum more duplicẽ negationem, vt magis inficiatur, adhibet: fortè est* οὐδενὶ οὐδένα, *&c.*
5. In totum] *Vetus codex,* initio tamen: *quod nõ video quî conueniat, nisi aliqua alia adhuc desint, quæ ex veteri codice restituere non potuimus.*

6. In

6. In lege à Prophetis] *Vet.cod.* à lege, & à Prophetis.

7. Ab eo qui est, à quo] *Vet.cod.* à quo *non habet, sed* qui est: *vtrumque seruauimus.*

8. Fiebat remissioni] *Sic habet vetus codex, excusi* fiat remissionem.

9. Et quomodo Deus] *Vet.cod.* quoniam Deus, *id est in quantum. Eadem, quæ hîc scribit Irenæus; grauiter pertractat Tert.lib.4.contra Marc.num.13.& 14.*

10. Debita nostra] *Vet.cod.* debiti nostri. *Græcus Pauli contextus* τοῖς δόγμασιν, *quod August.epist.59.* in decretis: *Hilar.li.9.de Trin.* in sententiis *reddidit.*

11. Per operationē ostendente Propheta] *Paulò apertius Tert.lib.contra Iud.* Helisæus accepto ligno, & misso in eum locū, vbi submersum fuerat ferrum, statim supernatauit. Quid manifestius huius ligni sacro, quod duritia hui⁹ seculi mersa in profundo erroris, & à ligno Christi, *i.* passionis eius in baptismo liberatur, vt quod perierat olim per lignum in Adam, id restitueretur per lignū Christi: *quem imitantur August.Serm.210.de Tempore, Eucherius Lugdunensis in 4.lib.Reg.*

12. Bipennis] *Vox Hebræa apud Hierem. significat* maleū, *atque ita cum vulgata editione, vertit Sanctes: Septuaginta, quos sequitur Irenæus habent* πέλιξ, *quod securim, siue bipennem significat.*

13. Hoc ergo verbum] *Vet.co.* Hic erit verbum. *Deinde nō habet* per lignum, *nec enim necesse videtur. Paulò post ex vet.cod. quinque voces adiecimus.*

14. Et quemadmodum dixit] *Elegans, & pia admodū est hæc mystica figuræ dominicæ crucis explicatio, quam à Seniore, Polycarpū puto, vel Papiam accepit. Qui pluribus animum oblectare concupierit, & similibus, cōsulat Iustini martyris Apologiam posteriorem. Lactantij lib.4.cap.26.& 27. Rufinum in expo. Symboli. Ambros.Serm.55. Chrysostomū homi. in laudem crucis. Sedulium presbyterum, lib.5. Carminum.*

CREATVRAS VNIVERSAS, QVIBVS DEVS PATER, & eius Verbum vtuntur, sua propria virtute, & sapientia condiderunt; non ex labe, aut ignorantia, aliàs nunquam carnem adsumpsisset Dei filius, qui omnem à Patre potestatem accepit.

CAPVT XVIII.

ET talem, vel tātam dispositionem non per alienas, sed per suas efficiebat' cōditiones, neque per ea quæ ex ignorātia, & labe facta sunt, sed per ea quæ ex sapientia, & virtute patris eius substantiā habuerunt.[2] Neque enim iniquus, vt aliena concupiscat, neq; indigens, vt non per sua propria suis propriis efficiat vitam, sua vtens conditione ad hominis salutem. Neque enim portasset illum conditio,[3] si ignorantiæ & labis esset emissio. Quoniam enim ipsum Verbum Dei incarnatum suspensum est super lignum, per multa ostendimus: & ipsi autem hæretici crucifixum cōfitentur. Quomodo igitur ignorantiæ, & labis emissio, eum qui * contineat vniuersorum agnitionem, & sit verus, & perfectus, portare potuit? Aut quomodo ea quæ absconsa est à Patre, & multùm separata conditio, portauit eius Verbum? Si autē ab Angelis hæc facta est, siue ignorantibus eū, qui super omnia est Deus, siue sciētibus, cùm dixerit Dominus, Quoniam ego in Patre, & pater in me est, quomodo patrē, & filium simul fabricatio Angelorum portare sustinuit? Quomodo autē ea, quæ extra pleroma est conditio, cœpit eū, qui continet vniuersum pleroma? Cùm igitur hæc omnia impossibilia sint, & * cōprobationem non habeant, illud solum verum est Ecclesiæ præconium, quoniā propria conditio, quæ ex virtute, & arte, & sapientia Dei substitit,[4] portauit [Ecclesiam,] quæ quidē secundùm inuisibilitatē à patre portatur, secundū [visibilitatem] autem è contrario portat eius verbum: & hoc est * verum. Pater enim conditionem simul, & Verbū suum portans, & Verbum portatum à patre, præstat Spiritum omnibus, quemadmodū vult pater. Quibusdam quidem secundùm conditionem,[5] quod est conditionis, quod est factū: quibusdam autem secundùm adoptionē, quod est ex Deo, quod est generatio, & sic vnus Deus pater ostēditur, qui est super omnia, & per omnia, & in omnibus. Super omnia quidē Pater, & ipse est caput Christi: per omnia autem Verbum, & ipse est caput Ecclesiæ. in omnibus autem nobis Spiritus, & ipse est aqua viua, quam præstat Dominus in se rectè credentibus, & diligentibus se, & scientibus, quia vnus Pater, qui est super omnia [& per omnia,] & in omnibus nobis. Testimonium perhibet his, & Ioānes Domini discipulus, in Euangelio, dicens, In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Deinde de ipso Verbo dixit,[6] In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit.[7] In sua propria venit, & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit illis potestatem filios Dei fieri, his qui credūt in nomine eius. Et iterùm significans eius secundùm hominem dispensationem, dixit, Et

Marginalia: *Suis, proprijsque creaturis vsus est Deus, in suis dispositionibus efficiendis.* — * cōtinet. — *Mundus nō est factus ab Angelis.* — *Ioan.14.* — * probationem. — * verbum — *Roma.11.* — *Trinitas diuinarū personarum.* — *Ioan.4.* — *Ioan.1.*

Ioan.1.
Mundus à quo conditus.

Verbum caro factum est,& habitauit in nobis. Et iterùm intulit, Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre, plenum gratia,& veritate. Manifestè ostēdens audire volentibus, i. aures habentibus, quoniam vnus Deus pater super omnes, & vnum Verbum Dei, per quod omnes, per quem omnia facta sunt:& quoniam hic mūdus proprius ipsius, & per ipsum factus est, voluntate patris,& non per Angelos, neque per apostasiam,& defectionem,& ignorantiam, neque per virtutem aliquam prunici, quam & matrem appellant quidam, neque per alium quendam mundi factorem, ignorantem patrem. Mundi enim factor verè Verbum Dei est: hic autem est Dominus noster, qui in nouissimis temporibus homo factus est, in hoc mundo existens,& secundùm inuisibilitatem cōtinet quæ facta sunt omnia,& [in] vniuersa conditione infixus, quoniam Verbum Dei gubernans, & disponens omnia,& propter hoc in sua inuisibiliter [venit,] Et caro factum est Verbū, & pependit super lignum, vti vniuersa in semetipsum * recapitularetur. Et sui proprij illū non receperunt homines, quemadmodum [8] Moyses hoc ipsum] manifestauit in populo. Et erit vita tua pendens ante oculos tuos,& non credes vitæ tuæ. Qui igitur non receperunt illum, non acceperunt vitam. Quotquot autem receperunt illum, dedit illis potestatem filios Dei fieri. Ipse est enim qui *vniuersam potestatem habet à Patre, * quoniam Verbum Dei,& homo verus, inuisibilibus quidem principans, rationabiliter & sensibiliter legem statuens, vniuersa quæque in suo perseuerare ordine. Super visibilia autem,& humana regnans manifestè, & omnibus dignum superducens iustum iudicium. Quemadmodum & Dauid manifestè significans, ait; Deus noster manifestè veniet,& non tacebit. Deinde & quod ab eo superinducitur iudicium, manifestauit, dicens; Ignis in cōspectu [eius] ardebit,& in circuitu eius tempestas valida. [9] Aduocauit cœlum desursum, & terram discernere populum suum.

Verbū Dei verè caro factum, in ligno pependit.
Deut. 28.
Filius Dei omnem accepità patre potestatem.
Psal. 49.

*recapituletur.
* vniuersorum
*quomodo.

ANNOTATIONES.

1. Conditiones] *Id est creaturas, à seipso, propriaq; virtute productas, quæ nutibus Creatoris perpetuò subseruiunt: eo enim sensu hanc vocem frequenter vsurpat. Augu. lib. 2. de Trin. cap. 6. 11. 15. & lib. 3. cap. 10. de his cōquisitis rationibus & scripturis, & subtiliter & largè disserit.*

2. Neque enim iniquus] *Tertul. proculdubiò ad hunc Irenæi locum alludit lib. 1. contra Mar.* Ille, *ait, loquens de Deo conficto à Marcione,* vsque nunc, nec aquam reprobauit Creatoris, qua suos abluit; nec oleum, quo suos vngit; nec lactis & mellis societatē, qua suos infantat, &c. *rursus lib. 4. cōtra eundē.*

3. Si ignorantiæ & labis] *Vet. cod.* Si quod ignorantiæ & labis erat, emisit.

4. Portauit Ecclesiam] *Ita reposuimus ex ve. cod. excusi,* eum: *Mox quoque pro* visibile, *restituimus* visibilitatem. *Puto ex vete. cod. aliqua adhuc deesse, quæ non potuimus restituere.*

5. Quod est conditionis] *Tres has dictiones vetus codex desiderat.*

6. In mundo erat] *Vet. cod.* In hoc mundo erat.

7. In sua propria] *Ita frequenter legit August. vt aliàs obseruauimus.*

8 Moyses hoc ipsum] *Ita vet. cod. Expunximus,* vti vniuersa: *& paulò suprà* venit, *pro* ponit, *restituimus.*

9. Aduocauit] *Vet. cod. per futurum legit,* aduocabit, *atque ita ex Hebræo transtulit Sanctes.*

CVM EVA INOBEDIENTE, ET PRÆVARICATRICE comparatur B. Virgo Maria, illius aduocata, referuntúrque variæ & dissidentes hæreses.

CAPVT XIX.

MAnifestè itaque in sua propria [1] veniēte Domino,& sua propria eum baiulante conditione, quæ baiulatur ab ipso,& recapitulationem eius, quæ in ligno fuit inobedientiæ, per eam quæ in ligno est obedientiam faciente, & seductione illa soluta, qua seducta est malè illa, quæ iā viro destinata erat virgo Eua; per veritatem euangelizata est benè ab Angelo iam sub viro Virgo Maria. Quemadmodum enim illa per *Angelicum sermonem seducta est, vt effugeret Deum præuaricata verbum eius, ita & hæc per Angelicum sermonem euangelizata est, vt portaret Deum, obediens eius verbo. [2] Et sicut illa seducta est, vt effugeret Deum, sic hæc suasa est obedire Deo, [3] vti Virginis Euæ, virgo Maria fieret aduocata. [4] Et quemadmodum astrictum est morti genus humanum per Virginem, [5] soluatur per Virginem: æqua lance disposita virginalis [6] inobedientia], per virginalem obedientiam. Adhuc enim protoplasti [7] peccatum per correptionem primogeniti emendationem [8] accipiens, [9] & serpentis prudentia deuicta [10] in columbæ simplicitate, [11] vinculis autem illis resolutis, per quæ alligati eramus

B. Virgo Maria, Euæ, & aliorum peccātium aduocata est.

*Angeli.

mus morti. Indocti omnes hæretici, & ignorantes dispositiones Dei, & inscij eius quæ est secundùm hominem dispensationis, quippe cæcutientes circa veritatem, ipsi suæ contradicunt saluti. Alij quidem alterum introducentes, præter Demiurgum patrem. Alij autē ab Angelis quibusdam dicentes factum esse mundum, & substantiam eius. Alij quidem, porrò [12] & longè separatum ab eo, qui est secundùm ipsos, patre à semetipso fuisse, & esse ex se natum. Alij autem in his quæ continentur à Patre, de labe & ignorantia substantiā habuisse. Alij autem manifestum aduētum Domini contemnunt, & incarnationem eius non recipientes. Alij autem rursus ignorantes Virginis dispensationem, ex Ioseph dicunt eum generatum. Et quidam quidem neque [13] animam suam, neque corpus recipere posse dicunt æternam vitam, sed tantum hominem interiorem. Esse autem hunc eum qui in eis sit sensus volunt, quem & solum ascendere ad perfectum decernūt. Alij autem anima saluata, non participari corpus ipsorum eam quæ est à Deo salutem, quemadmodum in primo diximus libro, in quo & argumenta eorum omnium enarrauimus, & inualidum ipsorum, & inconstabile in secundo ostendimus.

ANNOTATIONES.

1. Veniente Domino] *Omnes dictiones, quæ hîc leguntur in ablatiuis absolutis, vetus codex legit per accusatiuos casus, nimirum,* venientem Dominum, baiulantē, facientem, & seductionem illam solutā.

2. Et sicut illa seducta est] *Vetus codex,* Etsi eum obaudierat Deo, sed hæc à sua est obedire.

3. Vti virginis Euæ, Virgo Maria fieret aduocata] *Hinc euidentißimum est, priscos patres, & martyres proximè ab ipsis Apostolorum temporibus, Deiparā Virginem inuocasse, cæterisq́ vt implorarent, authores fuisse: qua in re profectò Apostolos, quorum auditores fuerant, Doctores habuerunt. Tam apertum huius rei Irenæi testimonium, cùm non potuissent corrūpere Magdeburgenses, censuerunt incommodū dictū esse. Gallasius illis impudētior vociferatur, magnā inde Christo conciliari & inferri iniuriā. Fingit postea bonus ille vir, se stupescere, & mēte ferè alienari; dum admiratur ad tantam Satanæ efficaciam, Serpentisq́ paulatim subrepentis calliditatem. At hîc illustratur Christi gloria, Vigilantij satelles, & non obscuratur, qui sibiipsi fieri pronunciauit, quicquid membris suis fecerimus: qui non solùm se sanctos suos, quos amicos, fratres, membra, cohæredes, sal terræ, lucem mundi vocat, sed & patrem suum in cœlis honorare erudiuit; quando intercedētium, & aduocatorum partes sub Christo ipsis tribuimus, quos iudicaturos tribus Israëlis, imò & Angelos ex sacris literis didiscimus. Virginem itaque piißimus martyr & doctißimus hic Antistes, decenter aduocatam Euæ, aliorumq́ proinde peccatorum rectißimè nominat: cui magno consensu subscripserūt, quotquot de pietate Christiana ab eius ætate sanctè pureq́ senserunt: quorum aliquot testimonia huc producenda sunt. Atque vt prætercam, quæ impensè Virgini deuoti suadent Bernardus homilijs super Missus est, Sermonibus in festo Assumptionis, & Natiuitatis: & Anselmus libro de excellentia Virginis: à Fulgentio, qui multis seculis vtrumque præcessit, incipiamus: is eleganti sermone de laudibus Mariæ, ipsam vocat fenestram cœli, scalam cœlestem, restaurationem fœminarum, ad eamq́ virgines, concipientes, parturientes, matres, lactantes, iuuenculas confugere cohortatur. Narses exercitus Romani imperator sub Iustiniano, nunquam in aciem copias eduxit, nisi beata Maria Virgine, quam piè sanctèque colebat & inuocabat, prius reuelāte, sicuti docet Nicephorus lib. 17. hist. cap. 13. Theodorum Heraclij imperatoris fratrem, Barbarorum exercitum parua manu concidisse, Deo per intercessiones beatæ Mariæ Virginis opitulante, tradit Paulus Diaconus, lib. 18. hist. Qui his authoritate & ætate superior fuit Augustinus, Sermone 2. de Annuntiatione, ecclesiastica hac prece, Virginem alloquitur sub finem concionis.* Sancta Maria succurre miseris, iuua pusillanimes, refoue flebiles, &c. *Hieronymus epistola ad Paulam, & Eustochium, illam suis nos iuuare meritis, & precibus auxiliari firmiter credit. Chrysostomus in Liturgia, se & alios, ne obsecrationibus sanctißimæ Deiparæ seruari, atq́ sine condemnatione immaculatū Christi corpus accipere, magna animi affectione quærit. Basilius magnus, sanctæ, & intemeratæ benedictæ dominatricis nostræ, Dei genitricis, & semper Virginis Mariæ postulationibus à Deo visitari rogat. Naz. Iustinam virginē Satanæ tentationes, & magorū artes, B. Mariæ intercessionibus vicisse recitat, Orat. in D. Cyprianum. Istis omnibus omnino par & æqualis Effrem Syrus, ipsam appellat spem desperantium, peccantium adiutricem, portum procella vexatorum, solatium mundi, orphanorum susceptricem, spem mundanorū, Virginum decus, patrum præconium, piorum gloriam, martyrum pulchritudinem, solitariorum hymnum, Angelorum ornamētum, orbis terræ miraculum, vallum fideliū, refugium peccatorum, ad frugem redeuntium refugium; virorum, mulierumque reginam, & tutelam, mundi mediatricem, portam cœlorum. Hanc sibi auxiliatricē in supremo vitæ articulo, abigentémque tenebrosos dæmonum aspectus exoptat: hanc conciliatricem, & aduocatam in hora iudicij supplex implorat. Orat. de laudib. Mar. & in Threno. Superior ætate, nec doctrina inferior Athanasius ad eam ita exclamat:* Recordare nostri sanctißima Virgo, intercede hera, & domina, & regina, & mater Dei pro nobis. In Euang. de Deipara *Et qui hos omnes, Irenæumq́, annis superat, Iacobus frater Domini, ab Apostolis Hierosolymorum Episcopus creatus, in Liturgia commemorationē iubet fieri sanctißimæ, immaculatæ, gloriosißimæ, benedictæ Dominæ nostræ, matris Dei, & semper Virginis Mariæ, ac omnium Sanctorum, vt supplicationibus ac intercessionibus eorum, omnes misericordiā consequamur: Quis non tantorum virorum vestigiis inhærere potius eliget, si salutis suæ cura tangatur, quam Manichei, Vigilātij, Eunomij, Arrij, Lutheri, & Caluini, quos totus orbis Christianus iusto anathemate afflixit, & diris meritò deuouit? Sed hæc sufficiant ad compescēdos Gallasii clamores: ampliora annotauimus in cap. 33. libri 3.*

4. Et quemadmodū astrictum est morti] *Hunc locū vsque ad id,* indocti omnes hæretici, *&c. Aug. lib.1. contra Iul. Pel. ex Irenæo adducit, quem antiquum hominem Dei vocat, qui non longè à temporibus Apostolorum fuerit.*
5. Soluatur] *Vet. cod.* saluatur: *August.* soluatur *legit.*
6. Inobedientiā] *Ita vet. cod. cui consentit Augu. excusi* inobedientiæ.
7. Peccatum] *August.* peccato.
8. Accipiens] *August.* accipiente.
9. Et serpentis] & *non habet August.*
10. In columbæ simplicitate] *August.* per simplicitatem columbæ.
11. Vinculo autem illis resolutis] *August.* vinculis illis resoluti sumus.
12. Et longè separatum] *Veteris codicis lectio, quā meliorem existimo, diuersa est, hoc pacto:* Lōgè separatam ab eo qui est secundùm ipsos patre, à semetipsa floruisse, & esse ex se natam.
13. Animam suam] *Vocem* suam, *non habet vetus codex.*

AVDIENDI SVNT PASTORES, QVIBVS Apostoli commiserunt Ecclesias, vnam & eandem salutis doctrinam habentes: fugiendi autem hæretici, & in fidei mysteriis sobriè sapiendum.

CAPVT XX.

Gnostici sūt posteriores discipulis Apostolorū.

OMnes enim ij valdè posteriores sunt, quàm Episcopi, quibus Apostoli tradiderunt Ecclesias, & hoc in tertio libro cum omni diligentia manifestauimus. [1] Necessitatem ergo habent prædicti hæretici, quoniam sint cæci ad veritatem, alteram & alteram ambulare exorbitantes viam: & propter hoc inconsonanter, & inconsequenter dispersa sunt vestigia doctrinæ ipsorum. Eorum autem qui ab Ecclesia sunt, semita, circumiens mundum vniuersum, quippe firmam habens * ab Apostolis traditionem, & videre nobis donans omnium vnam, & eandem esse fidem, [2] omnibus vnum & eundem Deum patrem recipientibus, [& eandem dispositionem incarnationis filij Dei credentibus] & eandem donationem Spiritus scientibus, & eadem meditantibus præcepta, & eandem figuram [eius,] quæ est erga Ecclesiam ordinationis custodientibus, & eundem expectātibus aduentum Domini, & eandem salutem totius hominis, id est, animæ & corporis substinentibus. Et Ecclesiæ quidem prędicatio vera & firma, apud quam vna & eadem salutis via in vniuerso mundo ostenditur. Huic enim creditum est lumen Dei, & propter hoc sapientia Dei, per quam saluat * homines, in exitu canitur. In plateis autem fiducialiter agit, in summis muris prædicatur, in portis autem ciuitatis constanter loquitur. Vbique enim Ecclesia prædicat veritatem, [3] & hæc est ἑπτάμυχος lucerna, Christi baiulans lumen. Qui ergo relinquunt præconium Ecclesiæ, imperitiam sanctorum presbyterorum arguunt, [4] non cōtemplantes, quanto pluris sit idiota religiosus, à blasphemo, & * impudente Sophista. Tales sunt autem omnes hæretici, & qui se plus aliquid præter veritatem inuenire putant, sequentes ea quæ prædicta sunt variè, & multiformiter, & imbecille facientes iter, de iisdem non semper easdem sententias habentes, velut cæci à cæcis circumducuntur, iustè cadent in sublatentem ignorantiæ foueam, semper quærentes, & nunquam verum inuenientes. Fugere igitur oportet sententias ipsorum, & intentius obseruare, [5] vti ne vexemur] ab ipsis, confugere autem ad Ecclesiam, & eius sinu educari, & dominicis Scripturis enutriri. [6] Plantata est enim Ecclesiæ Paradisus in hoc mundo. Ab omni ergo ligno Paradisi escas * manducabis, ait Spiritus Dei, id est, ab omni Scriptura Dominica manducate: super elato autem sensu, ne manducaueritis, neque tetigeritis vniuersam hæreticam dissensionem. Ipsi enim confitentur semetipsos agnitionem habere boni & mali, & super Deum qui fecit eos, iaculantur sensus suos impios. Suprà igitur sentiunt, quàm est mensura sensationis. Quapropter & Apostolus ait; Non plus sapere, [7] quàm oportet sapere,] sed sapere ad prudētiam, vt non illorum manducantes agnitionem, eam quæ plus quàm oportet, sapit, proiiciamur de Paradiso vitæ. In quem Dominus inducit eos qui * obediunt præconio eius, recapitulans in se omnia quæ in cœlis, & quæ in terra sunt, & quæ in cœlis spiritualia sunt, quæ autem in terris secundùm hominem est dispositio. Hæc igitur

In vna & sola Ecclesia, est vera atque firma via salutis.

Exod. 25. Idiota religiosus pluris faciēdus est, quàm Sophista.

Hæretici cæci sunt, & cæcorū duces, ideóque diligēter fugiēdi. Gen. 2.

Rom. 12.

*Apostoli.

*omnes.

*impudente.

*manducabitis.

*obaudiunt præceptionem.

tur in semetipso recapitulatus est, adunãs hominem spiritui, & spiritum collocans in homine, ipse caput spiritus factus est, & spiritum dãs esse hominis caput: per illum enim *videmus, & audimus, & loquimur.

*vidimus & audiuimus.

ANNOTATIONES.

1. Necessitatem] *Vetus codex*, necesse ergo habent.

2. Omnibus vnum & eundem Deum patrem recipientibus] *Vet. codex* præcipientibus. *Deinde addit septem dictiones virgulis inclusas. Eleganter autem iuxta ac piè disserit de vnitate Catholicæ Ecclesiæ, quàm variis hæreseωn dissectionibus opponit: quandoquidem bellum hæreticorum, vt ait Hilarius, sit pax Ecclesiæ, cuius fidem, dum sibi aduersantur, confirmant. Cùm enim alterni nouis rebus student, & inter se conflictantur, instar maritimorum fluctuum, alij in alios insurgentes, addit Nicephorus, subinde atque decidentes, in varias abeũt formas, & postremò euanescunt. Contrà veritatis ipsius causa incrementa capit, magísque in dies integrascit, & accessionem quandam, & robur certum ex hæreticorum insultu sibi comparat.*

Lib. 7. de Trinit.

Lib. 4. hist. cap. 5.

3. Et hæc est ἑπτάμυχος] *Alludit ad candelabrũ tabernaculi Mosaïci, quod lucernas septem habebat, vnã in summitate hastilis, & sex in summitatibus calamorum, quibus accensis collustrabatur tabernaculum. Exod. 25. Illud verò Ecclesiam, quæ fidei & veritatis Euangelicæ lumen vniuerso orbi profundit, adumbrasse contendit: quod probant Gregorius homil. 6. in Ezechielem, Rupertus & Beda in Exodum, atque Thomas 1. 2. quæstio. 102. art. 4. ad 6. Dicitur autẽ ἑπτάμυχος, quòd septem ellychnia ferret, Martialis:*

Illustrem cùm tota meis conuiuia flammis,
Tótque geram mixos, vna lucerna vocor.

4. Non contemplantes] *Eadem dixit lib. 2. cap. 45. vide locum.*

5. Vti ne vexemur] *Ita vetus codex: excusi habebant* ne coniurgemur.

6. Plantata est enim Ecclesiæ] *Vetus codex* Ecclesia, *sensus idem. Vult enim Ecclesiam designari per Paradisum illum plantatum ab initio, quod Ambrosius epistol. 42. & lib. de Paradiso. Augustin. lib. 13. de Ciuitat. cap. 21. & lib. 11. de Genes. cap. 25. & lib. 12. cap. 28. & 34. & lib. 4. de Baptismo, cap. 1. Et Cypria. epist. ad Iubaianum, simili allegoria amplexantur & tuentur.*

7. Quàm oportet sapere] *Ita ex vet. cod. restituimus: excusi,* quàm oporteat. *Quòd autem mox vertit, ad prudentiam, Græcè est,* εἰς τὸ σωφρονεῖν. *Hieronymus lib. 1. contra Iouinia. reddidit ad pudicitiam: Origenis interpres, temperantiam. Ambrosius cum vulgata editione, ad sobrietatem: omnes ad vnguem exquirenti probè.*

CAPVT OMNIVM QVÆ PRÆDICTA SVNT, Christus est: quem hominem assumere, à Patre vniuersorum creatore mitti, & à Satana tentari oportuit, vt promissiones adimpleret, & gloriosam, consummatámque victoriam reportaret.

CAPVT XXI.

OMnia ergo [1] recapitulans recapitulatus est, & aduersum inimicum nostrum bellum prouocans, & elidẽs eum, qui initio in Adam captiuos duxerat nos, & calcans eius caput, quemadmodum * habet in Genesi dixisse serpenti Deum, Et inimicitiam ponam inter te, & mulierem, & inter semen tuum, & semen eius: ipse tuum [2] obseruabit caput, & tu obseruabis eius calcaneum. Ex eo enim qui ex muliere virgine habebat nasci [3] secundùm similitudinem] Adam præconabatur, obseruans caput Serpentis, * id est semen, de quo ait Apostolus in epistola ad Galatas, Legem factorum positam, donec veniret semen cui promissum est. Manifestius autem adhuc in eadem ostendit epistola [sic] dicens, Cùm autem venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, factum de muliere. Neque enim iustè victus fuisset inimicus, nisi ex muliere homo esset, qui vicit eum. Per mulierem enim homini dominatus est ab initio, semetipsum contrarium statuens homini. Propter hoc & Dominus semetipsum filium hominis confitetur, principalem hominem illum, ex quo ea quæ secundùm mulierem est plasmatio facta, in semetipso recapitulans: vti quemadmodum per hominem victum descendit in mortem genus nostrum, sic iterùm per hominẽ victorem ascendamus in vitam. Et quemadmodum accepit palmam mors per hominem aduersus nos, sic iterùm nos aduersus mortem per hominem accipiamus palmam. Non autem Dominus antiquam illam, & primam aduersus Serpentem inimicitiam in semetipso recapitulatus fuisset, adimplens promissionem Demiurgi, & perficiens præceptum eius, si ab alio venis-

*habes.

* & hoc est.

Christus quomodo contriuerit caput Serpentis. *Gen. 2.*

Gala. 3.

Gala. 4.

Victoriam nostram oportuit ab homine obtineri.

Si Christus ab ignoto patre venisset, non potuisset adimplere promissiones Demiurgi.

ſet patre:ſed quoniam vnus,& idem eſt, qui ab initio plaſmauit nos,& in fine filium ſuum miſit, præceptum eius perfecit Dominus, factus ex muliere, & deſtruēs aduerſarium noſtrum,& perficiens hominem ſecundùm imaginem, & ſimilitudinem * ſuam. Et propter hoc non aliunde eum deſtruxit, niſi ex dictionibus Legis,& patris præcepto adiutore *eius, ad deſtructionem,& traductionem apoſtatæ Angeli. Primò quidem diebus XL ieiunans, ſimiliter vt Moyſes,& Helias, poſtea eſuriit, vt hominem eum verum,& firmum intelligamus, proprium enim eſt hominis ieiunantis eſurire. [4] Deinde autē, vt haberet aduerſarius vbi congrederetur. Quoniam enim in principio per eſcam, non eſurientem hominem ſeduxit tranſgredi præceptum Dei, in fine eſurientem, non potuit diſſuadere eam quæ à Deo eſſet, ſuſtinere eſcam. Tentante enim eo,& dicente; Si filius Dei es, dic vt lapides iſti panes fiant. Dominus autem per præceptum Legis repulit eum, dicens; Scriptum eſt, [5] Non in pane tātùm * viuet homo. Ad illud quidem quod ait, Si filius Dei es, tacuit. [6] Excæcauit autem eum hominis confeſſione,& per paternam ditionem, primum [eius] impetum euacuauit. Quæ ergo fuit in Paradiſo repletio hominis per duplicem guſtationem, diſſoluta eſt per eam, quæ fuit in hoc mundo indigentiam. Ille autem legaliter exploſus, tentabat & ipſe per mendacium rurſus, legitimè facere congreſſionem: in altiſſimū enim templi pinnaculum ducens eum, dixit, Si filius Dei es, mitte te deorſum. Scriptum eſt enim, Quoniam Angelis ſuis Deus mandauit de te,& in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum: [7] mendacium abſcondens per Scripturam, quod faciunt omnes hæretici. Illud enim quod Angelis ſuis mandauit de eo, ſcriptum erat: Mitte te [autem] deorſum, de eo nulla dicebat Scriptura, ſed à ſemetipſo hanc ſuaſionem Diabolus afferebat. Dominus itaque legitimè confutauit eum, dicens, Item ſcriptum eſt, Nō tentabis Dominum Deum tuum. Per eam vocem quæ eſt in Lege oſtendens, id quidem quod eſt ſecundùm hominem, quoniam non debet homo tentare Deum. Quantum autem ad illum, quoniam in eo homine qui videbatur, non tentaret Dominum Deū ſuum. Elatio itaque ſenſus quæ fuit in Serpēte, diſſoluta eſt per eam quæ fuit in homine humilitas:& bis iam victus erat de Scriptura Diabolus, cùm eſt traductus, contraria præcepto Dei ſuadens,& ſecundùm ſententiam ſuam Dei hoſtis oſtenſus. Qui [&] magnè confutatus,& quaſi ſemetipſum colligens, vniuerſam quam habebat virtutem * in mendacium ordinans, tertiò, oſtēdit ei ſeculi regna omnia,& gloriam ipſorum, dicens, quemadmodum meminit Lucas, Hęc omnia tibi dabo, quoniam mihi tradita ſunt,& cui volo, do ea, ſi procidens adoraueris me. Dominus itaque traducens eum qui eſſet, Vade (inquit) Satana, ſcriptum eſt enim, Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. Denudans eū per hoc nomen,& ſe oſtendens qui erat. [8] Satana enim verbum, Hebraicè Apoſtatam ſignificat. Et tertiò itaque vincens eum, *in reliquum repulit à ſemetipſo, quaſi legitimè victum,& ſoluta eſt ea quæ fuerat in Adam præcepti Dei præuaricatio, per præceptū legis, quod ſeruauit filius hominis, non tranſgrediens præceptum Dei. Quis ergo Dominus Deus, cui teſtimonium perhibet, quem nemo [tentabit,] & quem omnes adorare oportet,& ipſi ſoli ſeruire? Omnimodo ille eſt ſine dubio, qui & Legem dedit Deus. Hæc enim in Lege prædicta fuerant,& per Legis ſententiam oſtendit Dominus, quoniam Lex quidem à patre Verbum *Deum annūciat: apoſtata autem Dei Angelus, * per illam deſtruitur vocem traductus *qui ſit,& victus à filio hominis ſeruāte Dei præceptum. Quoniam enim initio homini * ſuaſit tranſgredi præceptum factoris, & ideò eum habuit in ſua poteſtate; poteſtas autem eſt tranſgreſſio,& apoſtaſia,& his *colligauit hominem; per hominem ipſum iterùm oportebat victum eum, contrariò colligari iiſdem vinculis, quibus alligauit hominem, vt homo ſolutus reuertatur ad ſuum Dominū, [9] illa vincula relinquēs, per quæ ipſe fuerat alligatus, id eſt tranſgreſſionem. Illius enim * colligatio, ſolutio facta eſt hominis, quoniam non poteſt aliquis * intrare in domum fortis, & vaſa eius diripere, niſi primùm ipſum fortem alligauerit.* Contrario ergo in ſermone eius, qui omnia fecit Dei, traducens eum Dominus,& ſubiiciēs per præceptum, præceptum autem Dei, Lex: fugitiuum eum,& Legis tranſgreſſorem,& apoſtatam Dei oſtendens, poſtea [10] iam per Verbum conſtanter eum colligauit, quaſi ſuum fugitiuum,& diripuit eius vaſa, id eſt, eos qui ab eo detinebātur homines, quibus ipſe iniuſtè vtebatur. Et captiuus quidem ductus eſt iuſtè, is qui hominem iniuſtè captiuum duxerat: qui autem antè captiuus ductus fuerat

Marginalia (left): De ieiunio, tentationibus, & victoria Christi Domini noſtri. — Mat. 4. — Deut. 8. — Pſal. 90. — Deut. 6. — Luc. 4. — Ibidem. — Satan quid — Oportuit vinci & ligari Diabolum. — Mat. 12.

Marginalia (right): *Dei. — * vſus. — *viuit. — *mēdacii — *de reliquo. — *Domini — *per illi. — *quis eſſet. — *fecit. — *illigauit — *alligatio — * introire — *Cōtraria.

rat homo, extractus est à possessoris potestate, secundùm misericordiam Dei patris: qui miseratus est plasmati suo, & dedit salutem ei per Verbum, id est per Christum, redintegrans: vt experimento discat homo, quoniam non à semetipso, sed donatione Dei accepit incorruptelam.

ANNOTATIONES.

1. Recapitulans] *Alludit ad illud Pauli, quo docet, Patrem per filium omnia* ἀνακεφαλαιώσασθαι, *i. instaurare, vt communis habet editio, vnà cum Ambrosio & Primasio: vel recapitulare, vt Irenæo & Hieronymo placet, i. Christum vnum caput Angelorum, & hominum constituere, hominúmque naturam incorruptione beata donare, omni sublato mortis aculeo.*

2. Obseruabit caput] *Septuaginta* τηρήσει κεφαλὴν, *quorum lectionem cum Irenæo sequũtur Cyprianus lib. 2. aduersus Iud. cap. 9. Ambrosius lib. de fuga seculi, cap. 7. Augustin. lib. 2. de Genes. contra Manichæos, cap. 18.*

3. Secundùm similitudinem] *Ita vet. cod. excusi* secundùm multitudinem.

4. Deinde autem vt haberet] *Istis non dißimilia copiosè & eleganter tractat Ignatius martyr, Epistola ad Philippenses.*

5. Non in pane tantùm viuet] *Vet. cod.* viuit, *sicut editio vulgata: sed tam Græcè, quàm Hebraïcè, per futurum tempus legitur* viuet, *vt habent Irenæi codices excusi.*

6. Excæcauit autem eum hominis confessione] *Quinque has voces non habet vetus codex, sed,* Vsus est hac quæ excæcauit eum per hominis confessionem: *deinde vbi excusi codices,* per paternã ditionem, *vetus habet* per paternam dictionem.

7. Mendacium abscondens per Scripturam] *Appositè hæreticorum dolos, cum Satanæ astutia comparat. Nam omnis hæreticus in eo quod Deum defendere nititur, veritati eius aduersatur: veluti scribit Gregorius præfatione in librum Moralium.*

8. Satana enim verbum Hebraicum] שָׂטָן *propriè Hebrais significat aduersari, detrahere, calumniari: vnde* διάβολον *Græci ipsum vocarunt. Quòd si magis Irenæi interpretatio adrideat, deducendum erit à* שָׂטָה *quod deficere, & diuertere significat. Iustinus in Dialogo,* Satan Iudæorum, Syrorúmque lingua, desertorem significat: hæc autem vox Nas, serpentem, & ita ex vtroque vnum vocabulum componitur Satanas.

9. Illa vincula relinquens per quæ] *Vet. codex,* illi vincula relinquens, per quem, *&c. vt de dæmone sermo habeatur.*

10. Iam per verbum] *Vetus codex,* postea iam verbum.

DOMINVS VERVS, ET DEVS VNVS, A LEGE declaratur, & in Euangelio per Christum eius Filium, manifestatur: quem solum adorare, & ab illo omnia bona expectare oportet, non à Satana.

CAPVT XXII.

SIC igitur manifestè ostendente Domino, quoniam Dominus verus, & vnus Deus, qui à Lege declaratus fuerat: quem enim Lex præconauerat Deum, [1] hunc Spiritus ostendit patrem, cui & seruire soli oportet discipulos Christi: & per eas quæ sunt in Lege sententias aduersarium nostrum euacuante, lex autem Demiurgum laudare Deum, & ipsi soli seruire iubet nobis: iam non oportet quærere alium patrem, præter hunc, aut super hunc, quoniam vnus Deus qui iustificat circuncisionem ex fide, & præputium per fidem. Si enim alius quis erat super hũc, perfectus pater, nequaquam per huius sermones & præcepta destruxisset Satanam. Nec enim ignorantia per alteram potest dissolui ignorantiam, quemadmodum neque per labem, labes euacuari. Si igitur Lex ex ignorantia & labe est, quomodo sententiæ quæ in ea sunt, [2] diabolicam ignorantiam absoluere poterant & fortem vincere? Neque enim à minori, neque ab æquali fortis vinci potest, sed ab eo qui plus potest. Plus autem potest super omnia Verbum Dei, qui in lege quidẽ vociferatur, Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est: &, diliges Dominum Deum tuum ex tota anima tua, &, hunc adorabis, &, huic [soli] seruies. In Euangelio autem per has easdem sententias destruẽs apostasiam, & patris voce deuicit fortem, & Legis * præceptum suas sententias confitetur, dicens, Nõ tentabis Dominum Deum tuum. Nec enim per alienam, sed per propriam patris sui sententiam destruxit aduersarium, & fortem vicit. Nos autem solutos per ipsum præceptum

Legis & Euangelij Deus vnus, & Dominus verus est. *Rom.3.*

Victorem victo fortiorem esse oportet. *Deut.6.*

*præcepto.

Mat. 4.

docuit, esurientes quidem sustinere eam quæ à Deo datur escam, in sublimitate autem positos vniuersi [3] charismatis,] vel [in] operibus iustitiæ confidentes, vel ministrationis supereminentia adornatos, nequaquam extolli, neque tentare Deum, sed humilia sentire, [in omnibus] & præ manu habere. Non tentabis Dominum Deum tuum: quemadmodum & Apostolus docuit, Non alta [dicens,] sentientes, sed humilibus consentientes: Nec diuitiis, nec gloria * mundi, neque præsenti phantasia capi. Scire autem quoniam Dominum Deum tuum adorare oportet, & ipsi soli seruire, & nō credere ei qui falsò promisit ea quæ non sunt sua, dicens, Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraueris me. Ipse enim confitetur quoniam adorare eum, & volūtatem eius facere, cadere est à gloria Dei. Et quid aut suaue aut bonum participare potest qui cecidit? Aut quid aliud sperare & expectare potest, qui talis est, nisi mortem? Ei enim qui cecidit, proxima mors est. Deinde nec illa quæ promisit præstabit: quomodo enim præstabit ei qui cecidit? Deinde quoniam dominatur hominibus, & ei ipsi Deus, & nolente patre nostro qui est in cœlis, neque passer cadet in terram. Illud igitur quod ait, Hæc [omnia] mihi tradita sunt, & cui volo do ea, vt in superbiam elatus ait. Neque enim conditio sub eius potestate est: quandoquidem & ipse vnus de creaturis est. Neque ipse hominum regnum attribuet hominibus, sed secundùm ordinationem Dei patris, & cætera quæque, & quæ sunt erga homines disponuntur. Dominus autem ait, Quoniam Diabolus mendax est ab initio, & in veritate non stetit. Si itaque mendax est, & non stans in veritate, videlicet non verum dicebat, Quoniam hæc omnia mihi tradita sunt, & cui volo, do ea, sed mendacium loquens.

Propter dona Dei non est superbiendum. *Rom. 12.* *Mat. 4. Solus Deus adorandus est.* *Nihil à Diabolo expectandum est.* *Ioan. 8.*

* munda-na.

ANNOTATIONES.

1. Hunc spiritus ostendit patrem] *Vocem* Spiritus, *ignorat vetus codex, vt de Christo, vel lege mentio fiat, non de Spiritusancto.*

2. Diabolicam ignorantiam absoluere] *Vetus codex,* Diabolica ignorantia soluere.

3. Charismatis] *Deleuimus* chrismatis. *Est autem* χάρισμα *donum al. quod gratuitum siue in gratiam propriam, siue aliorum ab illo, cui confertur, quale est prophetia, miraculorum aut linguarum donum.*

DIABOLVS ASSVETVS EST MENDACIIS, quibus seductus Adam, sexto creationis die peccauit, quo tandem per Christum reparatus fuit.

CAPVT XXIII.

Assuetus enim erat iam ad seductionem hominum mentiri aduersus Deū. Ab initio enim homini escam multam cùm Deus dedisset, ex vna autem tantùm arbore præcepisset ne manducaret, quemadmodum Scriptura dicit dixisse Deum ad Adam, Ab omni ligno quod est in paradiso escam manducabitis, à ligno autem cognoscendi bonum & malum, [1] non manducabitis: qua autem die manducaueritis, morte moriemini. Ille autem mentiens aduersus Deum, tentauit hominem, quemadmodum Scriptura dicit dixisse serpentem mulieri, Quid * itaque dixit Deus; Ne manducaueritis ab omni ligno paradisi? Et cùm illa traduxisset mendacium, & simpliciter retulisset præceptum, in eo quod diceret, Ab omni ligno paradisi * manducabitis, à fructu autem ligni quod est in medio paradiso, dixit Deus, Ex eo non manducabitis, neque tetigeritis, ne moriamini: cùm didicisset à muliere præceptum Dei, astutia vsus decepit eam denuò per falsiloquium, dicens, Non morte moriemini. Sciebat enim Deus quoniam qua die manducaueritis ex eo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij, scientes bonum & malum. Primò quidem in Dei paradiso [2] disputabat] de Deo, quasi absente eo. Magnitudinem enim ignorabat Dei: pòst deinde ab ipsa discens dixisse Dominū, morituros eos si gustassent de prædicto ligno, tertiò mendacium loquens dixit, Non morte moriemini. Sed quoniam Deus verax est, mendax autem serpens, de effectu ostensum est, morte subsecuta eos qui manducauerūt: simul enim

Gen. 2. *Falsæ Diaboli persuasiones, & quid inde sequatur.* *Genes. 3.*

* vtique. * manducabimus.

cum esca & mortem [adsciuerunt,] quoniam inobedientes manducabant. Inobedientia autem Dei, mortem infert: propter hoc ex eo traditi sunt ei, debitores mortis effecti. In ipsa itaque die mortui sunt, in qua & manducauerunt, & debitores facti sunt mortis, quoniam conditionis dies vnus.* Factus est enim (inquit) vespere & mane dies vnus. In ipsa autem hac die manducauerunt, in ipsa autem, & mortui sunt. Secundùm autem circulum, & cursum dierum, secundùm quem alia quidem prima, alia autem secunda, & alia tertia vocatur, si quis velit diligenter discere, qua die ex septem [diebus] mortuus est Adam, inueniet ex Domini dispositione. Recapitulans enim vniuersum hominem in se ab initio vsque ad finem, recapitulatus est & mortem eius. Manifestum est itaque, quoniã [3] in illa die mortem sustinuit Dominus, obediens patri, in qua mortuus est Adam inobediens Deo. In qua autem mortuus est, in ipsa & mãducauit. Dixit enim Deus, In qua die manducabitis ex eo, morte moriemini. Hunc itaq; diem recapitulans in semetipsum Dominus, venit ad passionem pridie ante sabbathum, quæ est sexta conditionis dies, in qua homo plasmatus est, secundam plasmationem [4] eam quæ est à morte, per suam passionem donãs. Quidam autem rursus in millesimum annum reuocant mortem Adæ. Quoniam enim dies Domini, sicut mille anni, non superposuit autẽ mille annos, sed intra eos mortuus est, transgressionis adimplens sententiam. Siue ergo secundùm inobedientiam, quæ est mors, siue quòd exinde traditi sint, & facti* sunt debitores mortis, siue secundùm vnũ & eundem diem, in quo manducauerunt, & mortui sunt, quoniam [vna] cõditionis dies: siue secundùm hunc circulum dierum, quia in ipsa mortui [sunt,] in qua & manducauerunt, hoc est Parasceue, quæ dicitur cœna pura, i. sexta feria, quam & Dominus ostendit passus in ea: siue secundùm quòd nõ sit supergressus mille annos, sed in ipsis mortuus sit: secundùm omnia ergo quæ significantur, Deus quidem verax: mortui enim sunt qui gustauerunt de ligno, serpens autem mendax ostẽsus est, & homicida, sicut Dominus ait de eo, Quoniam ab initio homicida est, & in veritate non stetit.

[Margin: *factum. — *sint. — Genes. 1. — Gen. 2 & 3 — Adam peccauit die sexto creationis, quo semper manes die Christus pro nobis mortem, crucemque subiit. — Gen. 2. — Adam quando mortuus — Ioan. 8.]

ANNOTATIONES.

1. Non manducabitis] *Vetus codex addit*, ab eo, *mox quoque*, qua hora manducaueritis ab eo, *quæ particulæ ex Septuaginta sumptæ sunt: eas etiam conseruant Cyrillus, & Procopius sacram Genesim explicantes.*

2. Disputabat] *Vet. cod. auth. expunximus* disputat, *vt postea* adsciuerunt *pro* ascierunt *reposuimus.*

3. In illa die] *Gaudentius Brixianus tractatu in Exodum:* Sexta feria qua hominẽ Deus fecerat, pro eodem passus est: & die Dominica, in qua sumpserat mundus exordium, resurrexerit, *&c.*

4. Eam quæ est à morte] *Vet. cod.* & eam quæ est ad mortem.

DE DIABOLI PERPETVO MENDACIO, POtestatibus quibus nos parere oportet, atque imperiis terrenis, quatenus à Deo, non autem à Diabolo constituantur.

CAPVT XXIIII.

SICVT ergo in principio mentitus est, ita & in fine mentiebatur, dicens, [1] Hæc omnia mihi tradita sunt, & cui volo, do ea.] Non enim ipse* determinauit huius seculi regna, sed Deus. Regis enim cor, in manu Dei. Et per Salomonem autem ait Verbum, Per me Reges regnant, & * potestates tenent iustitiam. [2] Per me principes exaltantur, & tyranni terræ. Et Paulus Apostolus hoc ipsum ait, [3] Omnibus potestatibus sublimioribus subiecti estote: non est enim potestas, nisi à Deo. Quæ autem sunt, à Deo dispositæ sunt. Et iterùm de ipsis ait, Non enim sine causa gladium portat, Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malè operatur. Quoniam hæc autem non de Angelicis potestatibus, nec de inuisibilibus principibus dixit, quomodo quidam audent exponere, sed de his quæ sunt secundùm* homines potestates, ait, Propter* hæc enim & tributa præstatis, ministri

[Margin: *determinabit. — *potẽtes. — *hominẽ. — *hoc. — Mat. 4. — Luce 4. — Prou 8. — Diabolus mendax, vt ab initio, ita in fine. — Rom. 13. — Potestates quibus nos obedire iubet Apostolus, quales sint.]

enim Dei ſunt, in hoc ipſum ſeruientes. Hoc autem & Dominus confirmauit, non faciens quidem quod à Diabolo ſuadebatur, tributorum autem exactoribus, iubens pro ſe, & pro Petro * dare tributum: Quoniam miniſtri Dei ſunt, in hoc ipſum deſeruientes. Quoniam enim abſiſtens à Deo homo, in tantùm efferauit, vt etiam conſanguineum, hoſtem ſibi putaret, & in omni inquietudine, & homicidio, & auaritia ſine timore * verſaretur, impoſuit illi Deus humanum timorem: non enim cognoſcebant timorem Domini, vt poteſtati hominum ſubiecti, & lege eorum aſtricti, aliquid aſſequantur iuſtitiæ, & moderentur adinuicem [in] manifeſto * poſitum gladium timentes, ſicut Apoſtolus ait, Non enim ſine cauſa gladium portat: Dei enim miniſter eſt, vindex in iram ei qui malè operatur. Et propter * hoc & ipſi magiſtratus indumentum iuſtitiæ leges habentes, quæcunque iuſtè & legitimè fecerint, de his non interrogabuntur, neque pœnas dabunt. Quæcunque autem ad euerſionem iuſti, iniquè & impiè contra legem, & more tyrannico * exercuerunt, in his & peribunt iuſto iudicio Dei, ad omnes æqualiter perueniente, & in nullo deficiente. Ad vtilitatem ergo Gentilium, terrenum regnum poſitum eſt à Deo, ſed non à Diabolo, qui nunquam omnino quietus eſt, imò qui nec ipſas quidem Gentes vult in tranquillo agere, vt timentes regnum * humanum, non ſe alterutrum homines vice piſcium conſumant, ſed per legum poſitiones repercutiant multiplicem Gentilium iniuſtitiam. Et ſecundùm hoc miniſtri Dei ſunt, qui tributa exigunt à nobis, in hoc ipſum ſeruientes, quæ ſunt poteſtates, à Deo ordinatæ ſunt. Manifeſtum eſt quoniam mentitur Diabolus, dicens, Mihi tradita ſunt, & cui volo, do ea. [4] Cuius enim iuſſu homines naſcuntur, huius iuſſu & Reges conſtituuntur, apti his qui in illo tempore ab ipſis regnantur. Quidam enim illorum ad * correctionem & vtilitatem ſubiectorum dantur, & conſeruationem iuſtitiæ. Quidam autem ad timorem, & pœnam, & increpationem: quidam autem ad illuſionem, & contumeliam, & ſuperbiam, quemadmodum & digni ſunt Dei iuſto iudicio, ſicut prædiximus, in omnibus æqualiter ſuperueniente. Diabolus autem, quippe Apoſtata exiſtens Angelus, hoc tantùm poteſt, quod * egit in principio, ſeducere, & abſtrahere mentem hominis, ad tranſgredienda præcepta Dei, & paulatim [5] obcæcare] corda eorum [qui conarentur] ſeruire ei, & ad obliuiſcendum quidem verum Deum, ipſum autem quaſi Deum adorare. Quemadmodum autem, ſi quis Apoſtata regionem aliquam hoſtiliter capiens, perturbet eos qui in ea ſunt, vt Regis gloriam ſibi vindicet, apud ignorantes, quòd Apoſtata, & latro ſit: ſic etiam Diabolus, cùm ſit vnus ex Angelis his, qui ſuper ſpiritum aëris præpoſiti ſunt, quemadmodum Paulus Apoſtolus in ea quæ eſt ad Epheſios, manifeſtauit, [6] inuidens homini, Apoſtata à diuina factus eſt Lege. Inuidia enim aliena eſt à Deo. Et quoniam per hominem traducta eſt apoſtaſia eius, & examinatio ſententiæ eius, homo factus eſt, * adhuc magis magiſq; ſemetipſum contrarium conſtituit homini, inuidens vitæ eius, & in ſua poteſtate apoſtatica volens concludere eum. Omnium autem artifex Verbum Dei, per hominem vincens eum, & Apoſtatam oſtendens, è contrario ſubiecit eum homini, Ecce, dicens, do vobis poteſtatem calcandi ſuper Serpentes, & Scorpiones, & ſuper omnem virtutem inimici, vt quemadmodum dominatus eſt homini per apoſtaſiam, ſic iterùm per hominem recurrentem ad Deum, euacuetur apoſtaſia eius.

Marginalia (left): *Mat. 17.* — *Rom. 13.* — *Reges, & regna à Deo conſtituuntur, non à Satana.* — *Mat. 4.* — *Varij cóſtituendorum Regum fines.* — *Diaboli poteſtas, & propoſitum.* — *Epheſ. 6.* — *Ab homine vincitur Diabolus.* — *Luc. 10.*

Marginalia (right): * dari. — * verſatur — * propoſitum. — * hæc. — * exercuerint. — * hominũ — * correptionem. — * detegit. — * adhoc.

ANNOTATIONES.

1. Hæc omnia] *Decem has voces, quæ apertè deſiderabantur, ex vet. cod. reſtituimus.*

2. Per me principes] *Vet. cod.* Per me principes excitabuntur, & tyranni per me regnant terram.

3. Omnibus poteſtatibus ſublimioribus ſubiecti eſtote] *Ita locum hunc Apoſtoli exprimit in cõmentarijs Ambroſius. Communis editio,* Omnis anima poteſtatibus.

4. Cuius enim iuſſu] *Hinc liquet quanta pietate, veneratione, fide, & obedientia Imperatores, Reges, & magiſtratus politicos exceperint, primarij religionis noſtræ Chriſtianæ Antiſtites, etiamſi illius ignari eſſent, imò & acerrimos oppugnatores eos haberent: quos vtinã vel in hac ſaltẽ parte imitarentur noſtræ ætatis Gnoſtici. Porrò qualis illorum diſciplina de magiſtratu ciuili fuerit, cum Irenæo pluribus enarrant Iuſtinus, Athenagoras, Tertullianus in Apologiis, Theophilus Antiochenus lib. 1. & 2. ad Autolycum, Origenes homil. 4. in Iudicum.*

5. Obcæcare corda eorum qui conarentur] *Ita reſtituimus*

restituimus ex vetere codice: excussi omnes, obserare corda eorum conatur, &c.

6. Inuidens homini] *Basilius, Inuidia ad bellum internecinum aduersus hominem, impulsum dæmonẽ scribit, quippe qui doleat ob præclara dona à Deo homini concessa. Idem quoque ho. in aliquot scripturæ locos, diffusè & ornatè ostendit ipsum & proprium diaboli vitium esse: ea de re illum* μισάνθρωπον *appellat.*

ANTICHRISTI FRAVS, SVPERBIA, ET Tyrannicum regnum, prout à Daniele & Paulo descripta sunt.

CAPVT XXV.

ET non tantùm[1] per ea quæ dicta sunt, sed & per ea quæ erunt sub Antichristo ostenditur, quoniam existens apostata & latro, quasi Deus vult adorari: & cùm sit seruus, regem [se] vult præconari. Ille enim[2] omnem suscipiens diaboli virtutem, veniet nõ quasi rex iustus, nec quasi in subiectione Dei legitimus: sed impius & iniustus, & sine Lege quasi apostata, & iniquus & homicida quasi latro, diabolicam apostasiam in se recapitulans, &[3] idola quidem seponens, ad suadendum quòd ipse sit Deus, se autem extollens vnum idolum, habens* in semetipsum reliquorũ idolorũ varium errorem: vt hi qui per multas[4] abominationes] adorant diabolũ, hi per hoc vnum idolũ seruiant ipsi, de quo Apostolus in epistola quæ est ad Thessal. 2. ait sic, Quoniam nisi venerit abscessio primum, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollit se super omne quod dicitur Deus, aut colitur: ita vt in templo Dei sedeat, ostendens semetipsum tanquam sit Deus. Manifestè igitur Apostolus ostendit * aduẽtum eius, & quoniã extollitur super omne quod dicitur Deus, vel quod colitur, [hoc est,] super omne idolum. Hi enim sunt qui dicũtur quidem ab hominibus, non sunt autem dij.[5] Et quoniam ipse se tyrannico more conabitur ostendere Deum: super hæc autem manifestauit & illud quod à nobis per multa ostensum est, quoniam Hierosolymis templum per dispositionem veri Dei factum est. Ipse enim Apostolus ex sua persona diffinitiuè templũ illud dixit Dei. Ostendimus autem & in 3. libro nullum ab Apostolis ex sua persona Deum appellari, nisi eum qui verè sit Deus, patrem Domini nostri, cuius iussu hoc quod est in Hierosolymis factum est templum, ob eas causas quæ à nobis dictæ sunt:[6] in quo aduersarius sedebit, tentans semetipsum[7] Christũ ostendere, sicut & Dominus ait, Cùm autem videritis abominationem desolationis, quę dicta est[8] per Danielem Prophetam, stantẽ in loco sancto, qui legit intelligat. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes, & qui in tecto est, non descendat tollere quicquã de domo. Erit enim tunc pressura magna, qualis non est facta ab initio seculi vsque nunc, sed neque fiet. Daniel autem nouissimi regni finem respiciẽs, id est, nouissimos decẽ reges, in [quos] * diuideretur regnum illorum, super quos filius perditionis veniet, cornua dicit decem nasci bestiæ, & alterum cornu pusillum nasci in medio ipsorum, & tria cornua de prioribus[9] eradicari] à facie eius. Et ecce, (inquit) oculi quasi oculi hominis in cornu hoc, & os loquens magna, & aspectus eius maior reliquis videbatur, & cornu illud faciebat bellũ aduersus sanctos, & valebat aduersus eos, quoadusque venit vetustus dierum, & iudicium[10] dedit sanctis] altissimi Dei, &[11] tempus * præuenit, & regnum obtinuerũt sancti. Postea in exolutione visionum dictum est ei, Bestia quarta, regnum quartũ erit in terra, quod eminebit super reliqua regna & manducabit omnem terram, & conculcabit eam, & concidet:[12] de decem cornibus eius, decem reges exurgent: & post eos surget alius qui[13] superabit alios omnes, qui ante eum fuerunt, & reges tres[14] deminorabit, & verba aduersus altissimũ Deum loquetur, & sanctos altissimi Dei conteret, & cogitabit[14] demutare tempora & legem: & dabitur in manu eius, vsque ad tempus temporum & dimidiũ tempus, hoc est triennium & sex menses, in quibus veniens regnabit super terram. De quo iterum & Apostolus Paulus in 2. ad Thessalonicenses, simul & causam aduentus eius annunciãs sic ait, Et tunc reuelabitur iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet præsentia aduentus sui, cuius est aduentus secundùm operationem satanæ, in omni virtute, & signis, & portentis mendaciorum, & omni seductione malitiæ pereun-

Marginalia: *Antichristus organũ Diaboli.* — * in semetipso. — *Antichristi superbia, 2. Thess. 2.* — * Apostasiam. — *Ambitio.* — *Sedes, Marc. 13. Dan. 9. Mat. 24.* — *Dan. 7. Tyrannis.* — * diuiditur. — * peruenit. — *Bella, blasphemia & duratio.* — *2. Thess. 2.* — *Præstigia.*

tibus, pro eo quòd dilectionẽ veritatis nõ receperũt, vt salui fierẽt. Et ideo mittit eis Deus operationẽ erroris, vt credant mẽdacio, vt iudicẽtur omnes qui nõ crediderunt veritati, sed cõsenserunt iniquitati. Et Dominus autem hoc * idem non credentibus sibi dicebat, *item.

Ioan.5. Ego veni in nomine patris mei, & non recepistis me: cùm autem alius venerit in nomine

Iudæi suscipiẽt Antichristum. suo illum recipietis, alium dicens Antichristum, quoniam alienus est à Domino: & ipse est iniquus iudex, qui à Domino dictus est, * quoniam Deum non timebat, neque hominẽ *qui.

Luc.18. reuerebatur, ad quem fugit vidua oblita Dei, id est, terrena Hierusalem, ad vlciscendum de inimico. quod & faciet in tempore regni sui: [16] transferet regnum in eam, & in templo Dei sedebit, seducens eos qui adorãt eum, quasi ipse sit Christus. Quapropter ait Da-

Dan.8. niel iterum, & sanctum desolabitur: [17] & datum est in sacrificium * peccatum, & proiecta est in terra iustitia, & fecit, & prosperè cessit. [Et] Gabriel Angelus exoluẽs eius * visionẽ, *peccatium. *visiones.

Dan.8. hoc ipso dicebat, Et in nouissimo regni ipsorum exurget rex improbus facie valde, & intelligens quæstiones, & valida virtus eius, & admirabilis, & [corrumpet & diriget,] & faciet, & exterminabit fortes, & populum sanctum, & iugum torquis eius. Dirigetur dolus in manu eius, in corde suo exaltabitur, & dolo disperdet multos, & ad perditionem * multorum stabit, [19] & quomodo vna manu conteret. Deinde & tempus tyrannidis eius significat, in quo tempore fugabuntur sancti, qui purum sacrificium offerunt Deo. Et in di- *ipsorũ.

Dan.9. Abominatio desolationis. midio hebdomadis (ait) tolletur sacrificiũ & [20] libatio,] & in templo abominatio desolationis, & vsque ad consummationẽ temporis consummatio dabitur super desolationem. Dimidium autem hebdomadis, tres sunt anni & menses sex: ex quibus omnibus non tantùm quæ sunt apostasiæ, manifestantur, & quæ sunt eius, qui in se recapitulatur omnem diabolicum errorem, sed & quoniã vnus & idem pater Deus, qui à Prophetis annunciatus est, à Christo autem manifestatus. Si enim * à Daniele Propheta sunt dicta de fine, Do-

Matth.24. minus comprobauit, Cùm videritis, dicẽs, abominationẽ desolationis, quæ dicta est [2] per *in.

Dani.9. Deus vnus vtriusque testamenti. Luc.1. Danielem Prophetam: Danieli autẽ Angelus Gabriel exolutionem visionum fecit. Hic autem est Archangelus Demiurgi, & idem Mariæ euangelizauit manifestum aduentum, & incarnationem Christi. Vnus & idem Deus manifestissimè ostenditur, qui Prophetas misit, & filium præmisit, & nos vocauit in agnitionem suam.

ANNOTATIONES.

1. Per ea quæ dicta sunt] *Multa & notatu digna differit hoc loco & infra de Antichristo Irenæus: ex quibus hoc imprimis obseruandum occurrit, quod verum & singularem hominem fore illum docet, cùm tribũ, ex qua nascetur, nomina, quibus fortaßis appellabitur, tempus durationis regni eius, tyrannidem, astutiam, dolósque tam diligenter & sigillatim testimonio & authoritate sacræ paginæ persequitur: inficietur licet Magdeburgenses, & quotquot ferè hoc seculo ab Ecclesia Romana defecerunt. Horum hæresim quia satis supérque ex sacris literis & patrum interpretationibus, refellit vir perdoctus Nicolaus Sanderus lib. 8. de visibili monarchia Ecclesiæ, obiectionibúsque cõtradicentiũ satisfacit, ob id, huic negotio supersedemus, ne actum agere videamur.*

2. Omnem suscipiens Diaboli virtutẽ.] *Caue ne diabolum ipsum phãtastico & laruato corpore humano contectum Antichristum ipsum cum Hippolito martyre interpreteris: quandoquidem Apostolus nominet illum hominem peccati, spiritu oris Christi interficiendum. Ea autem ratione omnem diaboli virtutem suscipere dicitur, quòd omnino ad voluntatem Satanæ, se suásque vires & artes accommodaturus sit. Quin & in conceptione ipsius, ait Augustinus, Tractatu de Antichristo,* diabolus simul in matris eius vterum intrabit, & ipsam replebit, circundabit, obumbrabit, interius exteriúsque possidebit. *Contra opinionem Hippolyti disputant Hieronymus in 7. cap. Danielis. Damascenus lib. 4. cap. 28. Theophilactus & Oecumenius in 2. cap. 2. ad Thessaloni.*

3. Idola quidẽ seponens] *Hippolytus martyr post Irenæum, oratione de consummatione seculi,* In primordiis suis clemens erit, factus ad dilectionẽ, quietus, religiosus, pacificus, qui odio prosequatur iniustitiam, detestetur munera, idola non admittat, amet scripturas, &c. *Quorum in sententiam conueniunt Cyrillus Hierosolimitanus catechesi. 15. Ephrem sermone de Antichristo, Chrisostomus, Theodoretus, Theophilactus in 2. cap. 2. ad Thessalo. Hieronymus quæstione 11. ad Algasiam. Damascenus lib. 4. cap. 28. qui arbitrantur omnes, id cõfirmari ex Danielis cap. 8. & 11. & 2. Thessal. 2.* Istud verò faciet fraudulento & simulato consilio, *infit Hippolytus,* vt circunueniat omnes, vt se regem creent, quod facilè obtinebit à Iudæis.

4. Abominationes] *Ita ex veteri codice reposuimus: excusi,* dominationes.

5. Et quoniam ipse se tyrãnico more.] *Hippolytus martyr:* Elatus corde incipiet exaltare seipsum & glorificare tanquam Deum, persecutione sanctos, & blasphemia Christũ incessens. Dicet autẽ.

Quis prin-

Quis princeps tam potens atque ego? quis Deus magnus præter me? &c. *Diabolicam hanc elationem Antichristo quoque tribuunt, Theodoretus in 11. & Hieronymus in 7. cap. Danielis: Augustinus Tractatu de Antichristo, Damascenus lib. 4. cap. 28. Hugonis Aetheriani verba subiiciam*: Idolis nullum obsequium præstabit: non enim idololatra erit, sed Deo nostro per omnia contrarius: omnes Deos Gentium vt muta simulachra confringet: nullius penitus imagini cultum exhibebit, quia se solum pro Deo iubebit adorari, &c. *Lib. de regressu animarum cap. 23.*

6. In quo aduersarius sedebit] *Apostolus 2. ad Thessa. 2. docet filium perditionis in templo Dei sessurum esse, quod de Hierosolymitano illo olim extructo à Salomone, toties solo æquato & instaurato, intelligi volunt Hieronymus quæstione 11. ad Algasiam. Augustinus 20. de ciuit. Dei cap. 19. & Tractatu de Antichristo. Chrysostomus in 2. ad Thessa. 2. Hyppolytus martyr Irenæo consentiens ait*, Christus ostendit carnem suam tanquam templum, ac suscitauit tertia die: sic iste Hierosolymis suscitabit templum lapideum. *Et postea:* Templum cōstruet Hierosolymis, quod confestim excitatum tradet Iudęis: *Cōsentiunt Damascenus lib. 4. cap. 28. Methodius in reuelationibus, Anselmus in 2. Thessa. 2. Ambrosius in 21. Lucæ. Alij templi nomine, Ecclesias cætúsque omnes credentium coniiciunt, quibus variis artibus illudens imperabit.*

7. Christum ostendere] *Vetus codex vocem* Christum, *non habet: Cæterùm impietatem filij perditionis Antichristi recitat, qua loco & nomine Christi Saluatoris, seipsum tentabit supponere & venditare, dicens Ego sum Christus. Iudæos autem præcipue mente iam alienatos seducet, Christo præmonente, Si alius venerit, illum recipietis.* (Io. 5.) *Horrendum hoc facinus Hippolytus latius explicans nouem articulos enumerat, in quibus seductor ille Christum imitari conabitur. Augustinus*, filiū Dei omnipotentis se esse mentietur. Et postea Hierosolymam veniens circumcidet se dicens. Ego sum Christus vobis repromissus, qui ad salutem vestram veni. *Ambrosius in 21. Lucæ*, Antichristus ex scripturis disputabit se esse Christū. *Theodoretus in 2. cap. ad Thessa.* Seipsum Christum nominabit.

8. Per Danielem] *Sic Græcus Matthei contextus* διὰ Δανιὴλ: *communis editio* à Daniele, *sed idem.*

9. Eradicari] *Deleuimus* eradicare *autho. vete. cod.*

10. Dedit sanctis] *Codices excusi* dedit sanctus.

11. Tempus præuenit] *Ita legunt codices excusi, quibus concors est Græca Danielis lectio* καὶ ὁ καιρὸς ἔφθασε. *Hieronymus*, Tempus aduenit. *Vetus codex*, peruenit.

12. De decem cornibus] *Vetus codex*, & decem cornua. *Consentiunt Hebraica & Græca lectio, communísque latina editio.*

13. Superabit alios] *Septuaginta* ὃς ὑπεροίσει κακοὺς πάντας, *qui superabit malos omnes. Sanctes*, Et ipse maior erit prioribus. *Vatablus*, differens à prioribus. *Communis editio*, potentior prioribus. *Vetus codex* subruet malos *legit; nō malè. Alioqui, omnibus malis præstabit, superior erit.*

14. Deminorabit] *Vetus codex*, dehonorabit. *Septuaginta* ταπεινώσει. *Sanctes & communis editio*, humiliabit. *Vatablus*, opprimet.

15. Demutare] *Vetus codex*, se mutare.

16. Transferet regnum in eam] *Metropolim ac sedem ipsam regni Antichristi, Hierusalem fore cum Irenæo sentit Hyppolytus, quando regnum templúmque Iudæorum suscitaturum, & gentem eam præ cæteris charam habiturum esse tradit. Augustinus tractatu de Antichristo*: Hierosolymam veniens, suam sedem in templo sancto ponet.

17. Et datum est in sacrificium peccatum] *Vetus codex*: peccantium. *Septuaginta*, ἐδόθη ἐπὶ τὴν θυσίαν ἁμαρτία, *datum est aduersus hostiam peccatum. Sanctes*; Tempus dabitur contra iuge sacrificium propter præuaricationem.

18. Et corrumpet] *Ita vetus codex: excusi* & corrumpit & dirigit.

19. Et quomodo vna manu] *Vetus codex*: oua manuum. *Septuaginta*: καὶ ὡς ᾠὰ ἐν χειρὶ συντρίψει quasi oua manu conteret. *Sanctes, Vatablus, & communis editio*: sine manibus contereretur.

20. Et libatio] *Ita vet⁹ codex. Septuaginta* σπονδὴ, *id est*, libanem: *Sanctes & Vatablus*, oblatio. *Communis editio*, sacrificium. *Itaque deleuimus* leuatio.

QVIA IOANNES ET DANIEL, PRÆDIXERUNT imperij Romani dissolutionem & desolationem, quæ finem mundi & regnum Christi æternū præcedet: refelluntur alium à Demiurgo patrem confingentes Gnostici, Satanæ organa, quorum opera nunc Deum apertè blasphemat.

CAPVT XXVI.

MAnifestius adhuc etiam de nouissimo tempore, & de his qui sunt in eo decem regibus, in quos diuidetur quod nunc regnat imperium, significauit Ioannes (Apoc. 17.) Domini discipulus in Apocalypsi, edisserens quæ fuerint decem cornua, quæ à Daniele visa sunt, dicens sic dictū esse sibi. Decem cornua quę vidisti, [1] decē reges sunt, qui

regnum[nondum]acceperunt,sed potestatem quasi reges,vna hora accipient cum bestia. Hi vnam sententiam habent,& virtutem & potestatem suam bestiæ dant. Hi cum agno pugnabunt,& agnus vincet eos, quoniam Dominus dominorum est,& Rex regum. Manifestum est itaque quoniam ex his [2] tres interficiet ille qui venturus est,& [3] reliqui subiicientur ei,& ipse octauus in eis,& vastabunt Babylonem, & comburent eam igni, & dabunt regnum suum bestiæ,& effugabunt Ecclesiam:pòst deinde ab aduentu Domini nostri destruentur. Quoniam enim oportet diuidi regnum, & sic deperire, sicut Dominus ait, Omne regnum diuisum in se,desolabitur:& omnis ciuitas vel domus diuisa in se,non stabit. Diuidi igitur & regnum & ciuitatẽ & domum oportet in decem,& propterea iam partitionem & diuisionem præfigurauit, & diligenter Daniel finem quarti regni digitos ait pedũ esse[eius]imaginis,quæ à Nabuchodonosor visa est,in quos venit lapis sine manibus præcisus,& quemadmodum ipse ait,Pedis pars quidem aliqua ferrea,& pars aliqua fictilis,quoadusque abscisus est lapis sine manibus,& percussit imaginem in pedes ferreos & fictiles,& [4] comminuit]eos vsque ad finem.Pòst deinde in exolutione ait, Et quoniam vidisti pedes & digitos,partem quidem,fictilem,partem autem,ferream,regnum diuisum erit,& radix ferrea erit in eo, quemadmodum vidisti ferrum commixtum testæ: & digiti pedum pars quidem aliqua ferrea,pars autem aliqua fictilis. Ergo decem digiti pedum, hi sunt decem reges,in quibus[diuidetur]regnum, ex quibus quidam quidem fortes & agiles,siue efficaces,alij autem pigri & inutiles erunt,& non consentient quemadmodũ Daniel ait,Pars regni erit fortis,& ab ipsa parte erit minuta, quoniam vidisti ferrum cõmixtum testæ,commixtiones erunt in semine hominum,& non erunt adiuncti inuicẽ,quemadmodum ferrum non commiscetur cum testa. Et quoniam finis fiet,inquit.Et in diebus regum illorum excitabit Deus cœli regnum,quod in æternum non corrumpetur, & regnum eius alteri populo non relinquetur. Comminuet & ventilabit omnia regna,& ipsum exaltabitur in æternum. Quemadmodum vidisti quoniam de monte præcisus est lapis sine manibus, & comminuit testam, ferrum & æramentum & argentum & aurum. Deus magnus significauit regi quæ futura sunt post hæc,& verum est somnium,& fidelis interpretatio eius.[Sic]ergo Deus magnus significauit per Danielem futura,& per filium confirmauit, & Christus est lapis,qui præcisus est sine manibus,qui destruet temporalia regna,& æternum[inducet]quæ est iustorum resurrectio.Resuscitabit(ait) Deus cœli regnum quod in æternum nunquam corrumpetur. Confutati resipiscant qui Demiurgum respuunt,& non consentiunt ab eo patre præmissos Prophetas,à quo & Dominus venit, sed asseuerant ex differentibus virtutibus factas esse Prophetias. Quæ enim à Demiurgo prædicta sunt similiter per omnes Prophetas,hæc Christus in fine perficit,ministrans patris sui voluntati, & adimplens secundùm humanum genus dispositiones. Qui ergo blasphemãt Demiurgum,vel ipsis verbis & manifestè,quemadmodum qui à Marcione sunt, vel secundùm euersionem sententię,[quemadmodum]qui à Valẽtino sunt,& omnes qui falsò dicuntur esse Gnostici,organa Satanæ ab * omnibus Deum colentibus cognoscantur esse,per quos Satanas nunc & non antè,* ausus est maledicere Deo,qui ignem æternũ præparauit omni apostasiæ. Nam ipse per semetipsum nudè * non audebat blasphemare suum Dominum,quemadmodum & initio per serpentem seduxit hominem,quasi latens Deum. [5] Benè Iustinus dixit,quoniam ante Domini aduentum, nunquam ausus est Satanas blaphemare Deum, quippe nondum sciens suam damnationem: quoniam & in parabolis,& allegoriis,& Prophetis de eo sic dictum est. Post autem aduentum Domini ex sermonibus Christi & Apostolorum eius discens manifestè quoniam ignis æternus ei pręparatus est,ex sua voluntate abscedenti à Deo,& omnibus,qui sine pœnitentia perseuerant in apostasia, per huiusmodi homines blasphemat eum Deum, qui iudicium [6] importat, quasi iam] condemnatus,& peccatum suæ apostasiæ conditori suo imputat, & non suæ voluntati & sententiæ: quemadmodum & qui supergrediuntur leges, & postea pœnas dant, queruntur de legislatoribus, sed non de semetipsis. Sic autem & [hi] Diabolico spiritu pleni,innumeras accusationes inferunt factori nostro,[qui] & spiritum vitæ nobis donauerit, & legem omnibus aptam posuerit,& nolunt iustum esse iudicium Dei. Quapropter & alterum quendam excogitant patrem, neque curantem, neque prouidentem eorum, quæ sunt erga nos, [aut] etiam consentientem omnibus peccatis.

Si enim

Matth. 12.

Diuisio & dissolutio Romani imperij per Antichristum.

Dan. 2.

Dan. 2.

Regnum Christi sempiternum.

Christus designatus fuit à Daniele, per lapidem præcisum sine manibus.

Satanas per Gnosticos, vt per organa sua, Deũ blasphemat.

Iustini martyris sententia de Satana.

Matth. 25.

Gnostici sunt pleni spiritu Diabolico.

*hominibus. *visus. *non audet.

Si enim non iudicat pater, aut non pertinet ad eum, aut consentit his quæ fiunt omnibus: & si non iudicat, omnes in æquo erunt. Si in eodem dinumerabuntur statu, superuacuus ergo erit aduentus Christi, & contrarius, in eo quòd non iudicet.

ANNOTATIONES.

1. Decem reges sunt] *Dissipationem vnius imperij Romani, in decem regna, per decem articulos pedum statuæ, decémque cornua bestiæ significata, aduentum Christi præuenturam, post Irenæum, ex Daniele & Apocalypsi colligit Theodoretus: &, vt Hieronymus fatetur, omnes scriptores Ecclesiastici. Quæ sint autem illa, haud difficilè deprehendent, qui Historias Romanorum à temporibus Arcadij, Honorij & Theodosij, ad hanc vsque ætatem percurrerint. Ab illis enim seculis comperient, in Europa Hispanos, Gallos, Anglos & Germanos: in Africa, Carthaginenses, Numidas, Aegyptios: in Asia Syros, Armenos aliosque multos, varijs licet modis, Romani imperij iugum excussisse.*

Côment. in Danielem.

2. Tres interficiet ille qui venturus est] *Hippolytus tria cornua, quæ ab eo radicitus euelentur, tres reges putat, Aegypti, Libyæ, Aethiopum, quos deleturus est conserta manu: Hieronymus & Theodoretus in 7. & 11. Danielis consentiunt, cùm apertè præsagiat propheta,* Mittet manum suam in terras, & terra Ægypti non effugiet. Per Libyas quoque & Æthiopias transibit: *& aduersus cauillos Porphyrij confirmant hæc de solo Antichristo, non autem de Antiocho posse intelligi.*

Orat. de cõsum. seculi.

3. Reliqui subiicientur ei] *Qui Mahometicam impietatem & Turcicam tyrannidem Antichristi nomine intelligunt, manifestè percipiunt, eam nunc Aegyptiis, Arabibus, Libyis, & Aethiopibus longè latéque imperare: sciunt etiam reliqua regna, id est, Syriam, Armeniam, Asiam minorem, Thraciam, Bulgariam, Peloponesum bestiis illis in ditionem venisse. Et nostro hoc seculo cœlestem iram prouocantibus, & aduersum nos dimicantibus peccatis nostris, accepimus Hungariam, Negropontem, Rhodum, Cyprúmque belluis istis manus dedisse. Legimus præterea inter Germanos Lutherum suis concionibus & scriptis tanquam classico, Antichristum euocasse, his verbis:* Turcis non esse resistendũ, nec tributa pendenda, nec collectas faciendas ad inferendũ Turcis bellum; Prẹliari aduersus Turcas est repugnare Deo. *Vidimus Gnosticos & eiusmodi apostatas, tyrannum illum, & eius emissarios atque satellites Mauros, Numidásque, vt prouinciis Christianorum bellum inferrent, concitasse. An non hoc est reliquos reges, de quibus hîc Irenæus, Antichristo subiicere?*

4. comminuit] *Sic vetus codex reponendum docuit, pro* comminuet: *vt postea* diuidetur, *pro* diuiditur: Sic ergo *pro* Si ergo: *&* inducet *pro* inducit.

5. Benè Iustinus dixit] *Hunc locum ex vtroque citat Eusebius lib. 4. hist. cap. 17. inde eliciens quàm magno æstimata fuerint à veteribus, quámque probata Iustini martyris scripta. Porrò sententiam istam quamuis singularem esse lubens agnoscam, damnatam tamen vel à concilio, vel à quoquam veterum, me legisse non memini: quin potius illam nominatim citat & probat Oecumenius explanans vltimum cap. prioris canonicæ B. Petri. Neque parum roboris ei adferunt verba B. Andreæ apostoli, quibus dæmones relegat in loca arida & infructuosa, donec accipiant debitum sibi ignis æterni supplicium, referente Abdia Babylonio lib. 3. quasi necdum plane accepissent.*

6. Importát quasi iam] *Ita vetus codex excusi,* importet, qua sententia.

DE FVTVRO IVDICIO PER CHRISTVM, communione & separatione diuina, atque infidelium pœnis æternis.

CAPVT XXVII.

VEnit enim diuidere hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem, & nurum aduersus socrum: [1] & duabus molentibus in mola, alteram assumere, & alteram relinquere:] & cùm duo sint in eodem lecto, vnum assumere, & alterum relinquere: ad finem iubere messoribus colligere primùm zizania, & fasciculos alligare, & comburere igni inextinguibili, triticum autem colligere in horreũ: & agnos quidem vocare in præparatũ regnũ, hœdos autem in æternũ ignem mittere, qui præparatus est à patre eius Diabolo & angelis eius. Et quid enim Verbũ venit in ruinã & in resurrectionẽ multorũ: in ruinã quidem nõ credentiũ ei, quibus & maiorẽ damnationẽ, quàm Sodomorũ & Gomorrhæ in iudicio comminatus [est.] In resurrectionẽ autem credentiũ, & facientiũ voluntatem patris eius qui est in cœlis. Si ergo aduentus filij super omnes quidem similiter

Luc. 17. Christus vt scripturis proditũ est, mundũ iudicabit. Matth. 3. Matth. 25. Luc. 2. Matth. 11.

aduenit, iudicialis [est] autem, & discretor credentium, & non credentium, quoniam ex sua sententia credentes faciunt eius voluntatem, & ex sua sententia [2] inobedientes.] non accedunt ad eius doctrinam, manifestum quoniam & pater eius omnes quidem similiter fecit, propriam sententiam vnumquemque habentem, [3] & sensum liberum,] respicit autem omnia, & prouidet omnibus, Solem suum oriri faciẽs super bonos & malos, & pluẽs super iustos & iniustos. Et quicunque erga eum custodiunt dilectionem suam, his præstat communionem. Communio autem Dei, vita, & lumen, & fruitio eorum quæ sunt apud eum bonorum. Quicunque autem absistunt secundùm sententiam suam ab eo, [4] his eam quæ electa est ab ipsis, separationem inducit. Separatio autem Dei, mors, & separatio lucis tenebræ, & separatio Dei, amissio omnium quæ sunt apud * Deum bonorum. Qui ergo per apostasiam amiserunt quæ prædicta sunt, quippe desolati ab omnibus bonis, in omni pœna conuersantur, Deo quidem principaliter non à semetipso eos puniente, prosequente autem eos pœna, quoniam *sunt desolati ab * omni bono. Æterna autem, & sine fine sunt à Deo bona, & propter hoc, & amissio eorum æterna, & sine fine est. Quemadmodum in immenso lumine, qui excæcauerũt semetipsos, vel ab aliis excæcati sunt, semper priuati sunt iucunditate luminis: non quòd lumen pœnã ei inferat cæcitatis, sed quòd ipsa cæcitas superinducat eis calamitatem. Et propter hoc Dominus dicebat, Qui credit in me, non iudicatur, i. non separatur à Deo: adunitus est enim per fidem Deo. Qui autẽ non credit (ait) iam iudicatus est, quoniam non crediderit in nomine vnigeniti filij Dei, i. separauit semetipsum à Deo [5] voluntaria sententia. Hoc est enim iudicium, quoniam lumen venit in hunc mundum, & dilexerũt homines magis tenebras, quàm lucem. Omnis enim qui malè agit, odit lucem, & non veniet ad lumen, ne traducantur opera eius. Qui autem facit voluntatem, venit ad lumen, vt manifestẽtur opera eius, quoniam in Deo est operatus. Quoniam igitur in hoc mundo quidam quidem accurrũt lumini, & per fidem vniunt se Deo, alij autem absistunt à lumine, & separant seipsos à Deo.

Libertas arbitrij. — *Matt. 5.* — *Quid communio Dei, quid è diuerso separatio efficit.* — *Ioan. 5.* — *Infideles iudicabũtur. Ioan. 3.*

*eum. — * sint. — * omnibus bonis.

ANNOTATIONES.

1. Et duabus] *Istas decem voces ex vetere codice addidimus.*
2. Inobedientes] *Codices excusi*, indicto audiẽtes.
3. Et sensum liberum] *Codices excusi*, sensum similiter, *Vult autem homines impios propria libertate à Deo deficere, sicut & pridem Dæmones, quod abundantius ostendit lib. 4. &c. Paulo post idem etiam declarat assumpto simili ex iis, qui sibiipsis oculos eruũt in corusco lumine.*
4. His eam quæ electa est] *Vetus codex*, his autem quæ lecta est,
5. Voluntaria sententia] *Discessionis à Deo, excæcationis mentis, damnationis quoque impiorum causam libertati propriæ, non autem bonitati diuinæ adscribit: ringantur, licet, veteres recentioresque Gnostici.*

DE PIORVM, ET IMPIORVM DISCRIMINE, Apostasia futura sub Antichristo, atque mundi consummatione.

CAPVT XXVIII.

VEnit Verbum Dei omnibus aptam habitationem inferẽs, his quidem qui in lumine sunt, vt fruantur eo, & his quę in eo sunt bonis: his autem qui in tenebris sunt, [1] vt participetur eis calamitas quæ in eis est, & propter hoc ait, hos quidem qui sunt ad dexteram vocari in regnum patris: illos autem qui sunt à * sinistra, in æternum ignem missurum. Semetipsos enim omnibus priuauerunt bonis: & ideò Apostolus ait, [2] Pro eo quòd dilectionem Dei non receperunt, vt salui fierent, & ideò [3] mittet eis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. [4] Illo enim veniente, & sua sententia apostasiam recapitulante in semetipsum: & sua voluntate, & arbitrio operante quæcunque operabitur: & in templo Dei sedente, vt sicut Christum adorent illum qui seducuntur ab illo, quapropter & iustè in stagnum *proiicientur ignis.

Filij lucis à filiis tenebrarum discernuntur. Mat. 25. — *2. Thess. 2.* — *Apostasia sub Antichristo, ex diuina vltione.*

* ad sinistram. — * proiicietur.

ignis. Deo autem secundùm, suam prouidentiam præsciẽte omnia, & apto tempore eum qui talis futurus erat, immittente vt credant falso, & iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.[5] Cuius aduentum Ioannes in Apocalypsi significauit ita, Et bestia quam videram, similis erat pardo, & pedes eius quasi vrsi, [&] os eius quasi os leonis, & dedit ei draco virtutem suam, & thronum suum, & potestatem magnã, [6]& vnum ex capitibus eius quasi occisum in mortem, & plaga mortis eius curata est, & admirata est vniuersa terra post bestiam, & adorauerunt draconem quoniam dedit potestatem bestiæ, & adorauerunt bestiam, dicentes, Quis similis [est] bestiæ illi, & quis potest pugnare cum ipsa? & datum est ei os loquens magna & blasphemiam, & data est ei potestas mensibus XL & duobus, & aperuit os suum blasphemũ aduersus Deum blasphemare nomen eius & tabernaculum eius[7] & eos qui in cœlo habitant, & data est ei potestas super omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem, & adorauerũt eam omnes qui habitant super terram, cuius non est scriptum nomen in libro vitæ Agni occisi à constitutione mundi. Si quis habet aures, audiat. Si quis in captiuitatem duxerit, & in captiuitatem ibit. Si quis gladio occiderit, oportet eum in gladio occidi. Hîc est substinentia & fides sanctorum.[8] Pòst deinde & de armigero eius, quem & pseudoprophetam vocat, Loquebatur (inquit) quasi draco, & potestatem primæ bestiæ omnem faciebat in conspectu eius: & facit terram, & qui habitant in ea, vt * adorent bestiam primam cuius & curata est plaga mortis eius,[9] vt faciat signa magna, & vt ignem faciat de cœlo descendere [in terram] in conspectu hominum, & * seducit inhabitantes super terram.[10] Hæc ne quis eum diuina virtute putet signa facere, sed magica operatione. Et non est mirandum si dæmoniis & apostaticis spiritibus ministrantibus ei, per eos faciat signa in quibus seducat habitantes super terram.[11] Et imaginem (ait) iubebit fieri bestiæ, & spiritũ dabit imagini, vti & loquatur imago, & eos qui non adorauerint eam, faciet occidi.[12] Et characterẽ autem, [ait,] in fronte & in manu dextra faciet dari, * ne possit aliquis emere vel vendere, nisi qui habet characterem nominis bestiæ vel numerum nominis eius, & esse numerũ sexcentos sexaginta sex, quod est, sexies centeni, & deni sexies, & singulares sex. In recapitulationem vniuersæ apostasiæ eius quæ facta est in sex millibus annorum.[13] Quotquot enim diebus hic factus est mundus, tot & millenis annis consummatur. Et propter hoc ait Scriptura geneseos, Et consummata sunt cœlum & terra & omnis ornatus eorum. Et consummauit Deus in die sexto omnia opera sua quæ fecit, & requieuit in die septimo ab omnibus operibus suis quæ fecit. Hoc autem est & antefactorum narratio, quemadmodum facta sunt, & futurorum[14] Prophetia [est. Si] enim dies Domini quasi mille anni: in sex autem diebus consummata sunt quæ facta sunt: manifestum est quoniam consummatio ipsorum sextus millesimus annus est. Et propter hoc in omni tempore plasmatus in initio homo per manus Dei, id est Filij & Spiritus,[15] fit] secundùm imaginem & similitudinem Dei, paleis quidem abiectis, quæ sunt apostasia, frumento autem in horreũ assumpto, quod est, hi qui ad Deum fide fructificant: & propterea tribulatio necessaria est his qui saluantur, vt quodammodo contriti [&] attenuati & consparsi per patientiã verbo Dei, vt igniti apti sint ad conuiuium regis.[16] Quemadmodum quidem de nostris dixit, propter martyrium in Deum adiudicatus ad bestias, Quoniam frumentum sum Christi, & per dentes bestiarum molor, vt mundus panis Dei inueniar.

Apoc 13.

Apocalypsis de Antichristi aduentu.

* adorarent.

* seducet.

* vt non.

Vt sex diebus factus est mundus, ita sex millibus annorum perseuerabit.

Gene. 2

B. Ignatij præclara sententia de martyrio suo.

ANNOTATIONES.

1. Vt participetur eis calamitas] *Vetus codex* vt participentur eas calamitates quæ in eis sunt.

2. Pro eo quod dilectionem Dei] *Græca Pauli habent* τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας, *dilectionem veritatis, atque ita legit Ambrosius. Quibus verbis Theophilactus Christum Dominum, & Deum nostrum significari arbitratur, qui charitas & veritas est. Cyprianus epist. ad Cornelium, & lib de lapsis legit,* Dilectũ veritatis,

3. Mittet eis] *Vetus codex:* Mittet eos Deus in operationem erroris. *Cyrillus Hieros. Catech.* 15. Mittet autem dicit, pro permittet fieri. Non vt excusentur, sed vt condemnentur.

4. Illo enim veniente] *Sermonem institutum de Antichristo repetit, edocétque illum libera spontaneáque voluntate operaturum mala: refragentur, serui arbitrij defensores.*

5. Cuius aduentum Ioannes in Apo.] *Antichristum illum insignem, siue Turcicum regnum, siue aliud quidpiam nobis adhuc ignotum, hac bestia significari, cum Irenæo æstimarunt Hipolytus orat. de cons. seculi. Gregorius 33. Moralium cap. 26. Primasius, Haymo & Rupertus in comm. Vnius tantum B. Ambrosii verba,*

quibus singulæ visionis partes exponuntur, addere visum est. Per pardum, *ait*, qui fertur diuersos colores habere, hypocrisis Antichristi designatur. Virtutem verò suam diabolus Antichristo dabit: quia in illo habitabit: & per eum quicquid nequitia diaboli excogitare potest, operabitur, *&c.*

6. Et vnum ex capitibus quasi occisum] *Ambrosius per hoc caput quasi occisum, intelligit hæreses, quibus primis temporibus fanatici homines Ecclesiæ fidem labefactare conati sunt: quas sancti Patres scriptis, sermonibus, & disputationibus extirparunt. Hoc caput, ad tempus quasi occisum, per Antichristum resuscitabitur; qui omnes blasphematores, suis blasphemiis antecedet.*

7. Et eos qui in cœlo habitant] *Ambrosius:* Blasphemabit nomen Dei, dicens Christum non esse Deum: blasphemabit & eos, qui in cœlo habitant, id est martyres & cæteros sanctos, dicens nihil prodesse eos posse cuiquam, falsumque esse quicquid de eis à fidelibus asseritur. *Id attendãt obsecro, posteriores Gnostici.*

8. Post deinde & de armigero eius] *Ambrosius:* Hęc bestia aut vnum ex discipulis Antichristi designat, deteriorem cæteris; aut multos, qui eum prædicaturi sunt. *Augustinus Homil. 11. in Apoca.* Hæc est hæretica Ecclesia, quę sub nomine Christiano agnũ præfert, vt draconis venena latenter infundat.

9. Vt faciat signa] *Vetus codex,* & faciet, *Græcè* καὶ ποιεῖ, *Vulgata editio, Ambrosius, Primasius,* & fecit. *Addit Ambrosius.* Quod in libro Iob legim⁹ Diabolũ ex permissione Dei, ignẽ fecisse de cœlo descendere per semetipsum: hoc per Antichristũ & sequaces eius, extremo tempore faciet.

10. Hoc ne quis eum] *Consentit Irenæo Andreas Cappadox his verbis,* Intuentium oculos fascinando hæc faciet Antichristi præcursor, vt existimetur Antichristus esse Christus, vt qui à tali miraculorum patratore, testimonium accipiat.

11. Et imaginem] *Augustinus per simulachrum bestiæ intelligit diaboli inuentionem, quam instar Dei suscipient fascinati homines: aut simulationes eorum, qui non veraci effigie, sed fallaci imagine Christiani iudicãtur. Rupertus, simulachrum quoddam, quale fecisse Nabuchodonosor, legimus, quod vt in eo adoretur filius perditionis, constituet in locis sacris, de quibus signum crucis Christi deiiciet.*

12. Et characterem] *Ambrosius.* Potest fieri vt sicut nos habemus characterẽ Christi, id est, crucẽ qua signamur, ita habeat antichristus propriũ characterẽ, quo signentur ij qui in eum crediderint. *Cæterum pro* aut, *reposuimus* ait, *ex vetere codice.*

13. Quotquot enim diebus] *Hæc Irenæi sententia de mundi permãsione, tot tantósque habet vindices & confirmatores, ac plausibiles persuasiones, modò diuinæ potestati nihil temerè præscribatur, vt in eam libens descenderem. Primo enim Ethnicorum omnium clarissimos & antiquissimos scriptores Hydaspen Medorũ regẽ,* Lib 7. c. 14. 15. & 18. *Mercurium Trismegistum, ac Sybillas hoc præcinuisse & firmasse testis est Lactantius: Hebræos idem sequi testimonio est oraculum, quod Heliæ nomine circumferunt Thalmudistæ, libro Sanhedrin capite Helec: & libro Hauoda Zara cap. liphne edehen: cuius verba recitantur, nec refellũtur, à doctis & catholicis authorib⁹ Galatino lib. 4. cap. 20. Pico Mirãdulano lib. 7. Heptapli cap. 4. & Frãcisco Veneto libro de Harmonia mũdi cant. 3. tono 7. cap. 7. Oraculum hoc declarant, ac coniecturis multis & non spernendis confirmant insignes Rabbini R. R. Selomo & Isaac. Ex Latinis Ecclesiasticis patribus, sententiam hanc amplectuntur & tuentur Lactantius lib. 7. cap. 14. Hilarius in cap. 17. Math. Hieronymus epistola ad Cyprianũ; & Comment in cap. 4. Micheæ: Gaudentius Brixianus Tractatu 10. de lectione Euangelica. Refert eandem & Augustinus lib. 20. de Ciuit. Dei cap. 7. vt verisimilem, licet alibi illam impugnauerit. Glossa etiam, quæ ordinaria vocatur, idem constanter affirmat, in 5. cap. Genes. Inter Græcos verò placuit hæc opinio Iustino martyri, seu cuius alteri authori Quæstionum ad Ortho. quæst. 71. Sex istis millibus, quingentos annos addere visum est Hippolyto, Cyrillo & Chrysostomo, vt author est Germanus Constantinopolitanus libro de Theoria rerum Eccles. Perspectum mihi est hanc sententiã oppugnari ab Augustino, Com. in Psal. 6. & 89. atque Epist. 89. insuper à Beda in Psal. 89. an illam expugnent, viderint docti & acuti eorum lectores. Hæc autem ni fallor, aliquod emolumentum adferent, ad eorum reprimendos clamores, qui temerè nullâque ratione B. martyri hac de re vehementius insultant, & lapsus, quos putant patrum, aliquantò contumeliosius insectantur.*

14. Prophetia est. Si enim] *Coniunctionem* si *adiecimus, & sententiæ periodum immutauimus autho. vet. codicis.*

15. Fit secundum imaginem] *Expunximus* scit.

16. Quẽadmodũ quidã de nostris] *Euseb. lib. 3. Histo. cap. 30. hanc sentẽtiam B. Ignatij Antiocheni Ep. & martyris, ad verbum ex Irenæo transcribit: inde demonstrans illius Epistolas, & martyrium priscos magni existimasse. Verba enim Ignatij sunt in Epistola ad Romanos. Porrò cum alij Ignatij Epistolarum frequenter meminerint magni nominis proceres, vt Dionysius Areopag. cap. 4. libri de Diuinis no. Athanasius lib. de Synodis: Theodoretus in tribus Dialogis: Nicephorus lib. 2. Historiæ cap. 39. & lib. 3. cap. 19. Antonius melissa lib. 1. Ser. 14. & lib. 2. Ser. 19. 23. 43. 67. 84, & 89. Maximus abbas & martyr Sermone 43. Hieronymus contra Eluidium, & in Catalogo: Gelasius aduersus Eutychen, & complures alij, oportet Caluinum & Magdeburgenses omnium profligatissimos & perditissimos esse, qui illas subsannant, lacerant, & reiiciunt.*

VNIVERSA

VNIVERSA AD VTILITATEM HOMInum facta esse: & de Antichristi dolis, nequitia, vi apostatica, à diluuio & deinceps in Ananiæ, Azariæ & Misaëlis persequutione præfigurata.

CAPVT XXIX.

CAVSAS autem reddidimus in his qui sunt ante hunc libris, propter quas passus [est] Deus hæc ita fieri: ostendimúsque quoniam omnia quæ sunt talia, pro eo qui saluatur homine facta sunt, [1] illud quod est sui arbitrij, & suæ potestatis maturans ad immortalitatem, & aptabiliorem eum ad æternam subiectionem Deo * præparans. Et propter hoc [2] conditio insumitur homini: non enim homo propter illam, sed conditio facta est propter hominem. Gentes autem [quæ] & ipsæ non alleuauerunt oculos ad cœlum, neque gratias egerunt factori suo, neque lumen veritatis videre voluerunt, sed sicut mures cæci absconditi [3] in profundo insipientiæ, iustè] sermo vt stillicidiũ de * cado, & sicut momentum stateræ, & sicut nihil deputauit, in tantum vtiles & aptibiles iustis, quantum vtilitatis præstat stipula ad tritici augmentum, [4] & palea] eius in vstionem ad operationem auri. Et propterea cùm in fine repentè hinc Ecclesia [assumetur,] Erit (inquit) tribulatio qualis non est facta [ab initio,] neque fiet. Nouissimus enim agon iustorum in quo vincẽtes coronantur incorruptela. Et propter hoc in bestia veniente recapitulatio fit vniuersæ iniquitatis & omnis doli, vt in ea confluens & conclusa omnis virtus apostatica in caminũ mittatur ignis. Congruenter autem & nomen eius habebit numerum, Sexcentos sexaginta sex, recapitulans in semetipso omnem quæ fuit ante diluuium, malitiæ commixtionem, [5] quæ facta est [ex] angelica apostasia. Noe enim fuit annorum sexcentorum, & diluuium aduenit terræ, delens in resurrectionem terræ [6] propter nequissimam generationẽ quæ fuit temporibus Noe. Recapitulans autem & omnem [7] qui fuit à diluuio errorem commentatorem idolorum, & Prophetarum interfectionem, & succensionem iustorum. Illa enim quæ fuit à Nabuchodonosor instituta imago, altitudinem quidem habuit cubitorum sexaginta, latitudinem autem [cubitorum] sex: propter *quæ & Ananias, & Azarias & Misaël non adorantes eam, in caminũ missi sunt ignis, per id quod eis euenit prophetãtes eam, quæ in finem futura est iustorum succensio. Vniuersa enim imago illa præfiguratio fuit huius aduentus, ab omnibus omnino hominibus ipsum solum decernens adorari. Sexcenti itaque anni Noe, sub quo fuit diluuium, propter apostasiam, & numerus cubitorum imaginis, propter quam iusti in caminum ignis missi sunt, * numerum nominis significat illius, in quam recapitulabitur sex milium annorũ omnis apostasia, & iniustitia, & nequitia, & pseudoprophetia, & dolus, propter quæ [&] diluuium superueniet ignis.

Margin notes: * præparatus. — * cœlo. — * quam. — * numeros. — *Omnia propter hominem facta sunt.* — *Gentes infideles, iustis vtiles sunt vt stipula tritico, & palea auro.* *Esa.40.* — *Matth.24.* — *Gene 6. & 7.* — *Omnis nequitia & apostasia in Antichristum confluet.* — *Daniel.2. & 3.* — *Incendium postremum, in trib⁹ pueris præsignatũ fuit.*

ANNOTATIONES.

1. Illud quod est sui arbitrij] *Confirmat rursus libertatem arbitrij humani: quapropter Magdeburgenses rubore suffundi deberent, qui patres antiquos hac in re sibi non constare, scripserunt: nisi homines essent, quos infamiæ suæ neque pudeat neque pigeat.*

2. Conditio insumitur homini] *Id est vniuersa ad vsum hominis condita fuerunt: id quod latius tractant & interpretantur Philo lib. de opificio mundi, Basilius & Ambrosius in Hexæme.*

3. In profundo insipientiæ, iustè] *Sic legit vetus codex: excusi* insipientia eius te, *&c.*

4. Et palea] *Authoritate vet. cod. expunximus* paleas: *& mox pro* assumitur, assumetur *reposuimus.*

5. Quæ facta est ex angelica apostasia] *Certum est apostatas & præuaricatores angelos nõ solũ horrenda ea omnia flagitia, in quib⁹ ante diluuiũ omnis caro luxuriosè perditeq́ degerat; sed & futura quæque hominibus persuasisse. Origenes enim ea verba exponens, quibus Satanam Dominus conuenit apud Iob, Vnde venis? scribit:* Vnde venis? Ab homicidiis, à sanguinibus, ab adulteriis, à furtis, à mendaciis, horum autor & inuentor existens super terram. Vnde venis tu? Ab internecione Abel, à Gigantum impudicitia, à turre contumaciæ, ab Esau auiditate, à Pharaonis pertinacia, *&c.*

6. Propter nequissimam generationem] *Præter ea, quæ sacra Genesis commemorat, de sceleribus hominum, Berosus addit, impietatem Gigantum eò peruenisse, vt aborsus procurarent; quos in ædulia sibi pararent: matribus, sororibus, filiabus, masculis, & brutis commisce-*

rentur, nihilque sceleris esse, quod non commiserint, cœlestium ira & vltione illos perurgente pro impietate atque sceleribus.

7. Qui fuit à diluuio] *Idololatriæ ortum, progressum, & incrementa ab aquarum inũdatione accepisse, ante Irenæum scripto reliquit Clemens Ro. lib. 1. Recog. nempe à scelerata Cham progenie. Iustinus in oratione ad græcos, & Athenagoras in Legatione, Orphæum, florentem tempore Gedeonis hebræi, vti refert Eusebius, πολυθεοτιτȣ, id est multiplicium Deorum falsorum conditorem atque magistrum appellant. Epiphanius initio Panarij, & eiusdem Anacephalæosi, ætate Saruch abaui patriarchæ Abrahæ, profectam idololatriam dicit; cui subscribũt Augustinus 18. de ciuit. cap. 12. & Cyrillus Alex. 1. & 3. contra Iulianum. Isidorus suspicatur Prometheũ, quem temporibus Iosephi patriarchæ vixisse scribit Eusebius,* In Chronico. *primum omnium simulachra hominum de luto finxisse. Galatinus libro 4. cap. 20. Idolorũ cultum ad Nembrothum Assyriorum tyrannum refert: quippe qui homines igni sacra facere, & colere coegerit. Hæc autem de crassa illa & externa idolorum inuentione, cultúque per cruentas siue hominum, siue brutorũ victimas, intelligẽda modò censerem: Quandoquidem peccatum Angelorum, & primorum parentum idololatriam spiritualem & internam nominant Ambrosius in 6. cap. ad Ro. & August. Quæst. 83. ex nouo Testamento: Quin etiam Iustinus martyr Protoparentes nostros, Paradiso eiectos dicit, quòd Deos crederent, qui non essent, Deorúmque nomen posteris tradidisse. Ambrosius lib. de paradiso cap. 13. Serpentem vocat originem idololatriæ. Obseruant quoque Clemens 2. recog. Theophilus Antiochenus 2. ad Auto. & Iustinus Orat. pare. serpentem primum omnium Deos multitudinis numero nominasse, vt tetrum errorem sensim inter homines introduceret. Opinantur in magna Genesi Hebræi, Caini improbam progeniem inualuisse, Deũq́; & eius de Meßia promißiones nihili duxisse: Enosum verò, veri Dei inuocationem renouasse; cæteris ad idololatriã procliuioribus: quorum iudicium approbat & laudat Oleaster Lusitanus Comment. in Genes.*

CERTVS QVIDEM EST NVMERVS NOMINIS *Antichristi, sed de hoc nihil temerè affirmandum, quum multis nominibus is aptari queat: & cur apertè à S. S. explicatum non fuerit, ac de regno mortéque illius.*

CAPVT XXX.

HIS[1] autem sic se habentibus, & in omnibus antiquis & probatissimis & veteribus scripturis numero hoc posito, & testimonium perhibentibus his, qui [faciem Ioannis] viderunt, & ratione [docente nos,] quoniam numerus nominis bestiæ secundùm Græcorum cõputationem per literas, quæ in eo sunt, sexcentos habebit, & sexaginta, & sex, hoc est, decadas æquales[2] hexacontasin, & hecatontadas æquales monasin. Numerus enim qui [digitus,] (sex) similiter custoditus, recapitulationes ostendit vniuersæ apostasiæ eius quæ initio, & quæ [in] mediis temporibus, & quæ in fine erit. Ignoro quomodo errauerunt quidam sequẽtes idiotismum, & medium frustrantes numerum nominis, quinquaginta numeros deducẽtes, pro sex decadis, vnam decadem volentes esse. Hoc autem arbitror scriptorum peccatum fuisse, vt solet fieri, quoniam & per literas numeri ponuntur, facilè literam Græcam, quę sexaginta *nuntiat, numerum, in iota Græcorum literam expensam, pòst deinde quidam sine exquisitione hoc acceperunt. Alij quidem simpliciter & idioticè vsurpauerunt denarium numerum: quidam autem & per ignorantiam ausi sunt & nomina exquirere, habentia falsum erroris numerum. Sed his quidem qui simpliciter, & sine malitia hoc fecerunt, arbitramur veniam dari à Deo.[3] Quotquot autem secundùm inanem gloriam statuunt nomina, continentia falsum numerum, & quod à se fuerit adinuentum nomen, definierunt esse illius qui venturus est, non sine damno tales exient, quippe qui & semetipsos & credentes sibi seduxerunt. Et primùm quidem damnum est excidere à veritate, & quòd non sit [quasi] arbitrari: pòst deinde apponenti vel auferenti de Scriptura pœnam non modicam fore, in quam incidere necesse est eum qui sit talis.[4] Subsequetur autem & aliud non quodlibet periculum [eos,] qui falsò præsumunt scire nomen eius. Si enim aliud quidem hi putant, aliud autem ille habens adueniet, facilè seducentur ab eo, quasi necdum adsit ille quem *caueri cõuenit. Oportet itaque tales discere, & ad verum recurrere nominis numerum, vt non in pseudoprophetarum loco deputentur. Sed scientes firmum numerũ qui à Scriptura annuntiatus est, id est, sexcentorum sexaginta sex, substineant primùm quidem diuisionem

Literæ nominis Antichristi faciũt numerum 666. Apoc. 13.

Error quorũdam notatur.

Nihil temerè asserendũ de nomine Antichristi Apoc. 22.

Apoca. 13.

* enũtiat.

* cauere.

uisionem regni in decem: pòst deinde illis regnantibus, & incipientibus corrigere sua negotia, & augere suum regnum, qui de improuiso aduenerit regnum sibi vindicans, & terrebit prædictos, habens nomen continens prædictum numerum, hunc verè cognoscere esse abominationem desolationis. Hoc & Apostolus ait, Cùm dixerint, Pax[5] & munitio, tunc subitaneus illis superueniet interitus. Hieremias autem non solùm subitaneum eius aduentum,[6] sed & tribum ex qua veniet manifestauit dicens,[7] Ex Dan [audiemus] vocem velocitatis equorum eius, à voce hinnitus decursionis equorum eius commouebitur tota terra, & veniet & manducabit terram & plenitudinem eius, & ciuitatem & qui inhabitant in ea: & propter hoc non annumeratur tribus hæc in Apocalypsi cum his quæ saluantur. Certius ergo & sine periculo est substinere adimpletionem prophetiæ, quàm suspicari & diuinare nomina quælibet, quando multa nomina inueniri possunt habentia prædictum numerum. Et nihilominus quidem erit hæc eadem quæstio. Si enim multa sunt, quæ inueniuntur nomina habentia numerum hunc, quod ex ipsis portabit qui veniet quæritur.[8] Quoniam autem non propter inopiam nominum habentium numerũ nominis eius dicimus hæc, sed propter timorẽ erga Deum & zelum veritatis: [ΕΥΑΝΘΑΣ] enim nomen, habet numerum de quo quæritur, sed nihil de eo affirmamus. Sed & [LATEINOS] nomen [habet] sex centorum sexaginta sex numerum: & valde verisimile est, quoniam[9] nouissimum] regnum hoc habet vocabulũ. Latini enim sunt qui nunc regnant, sed non in hoc nos gloriabimur. Sed & [TEITAN] prima syllaba per duas Græcas vocales ε & ι scripta, omnium nominum quæ apud nos inueniuntur, magis fide dignum est. Etenim prædictum numerum habet in se, & literarum [est] sex, singulis syllabis ex ternis literis constantibus & vetus & semotum: neque [enim] eorum regum qui secundùm nos sunt, aliquis vocatus est Titan.[10] Nanque eorum quæ publicè adorantur idolorum apud Græcos & barbaros habet vocabulum [hoc:] & diuinum putatur apud multos esse hoc nomen, vt etiam sol Titan vocetur ab his qui nunc tenent: & ostẽtationem quandam continet vltionis, & vindictam inferentis, quòd ille simulat se malè *tractatos vindicare. Tale autem & antiquum, & fide dignum, & regale, magis autem & tyrannicum nomen.[11] Cùm igitur tantum suasionũ habeat hoc nomen Titan, tamen habet verisimilitudinem, vt ex multis colligamus ne fortè Titan vocetur qui veniet.[12] Nos tamen non periclitabimur in eo, nec asseuerantes pronuntiabimus hoc eum nomen habiturum: scientes quoniam si oporteret manifestè præsenti tẽpore præconari nomen eius, per ipsum vtique editum fuisset, qui & Apocalypsin viderat. Neque enim ante multum temporis visum est, sed penè sub nostro seculo, ad finem Domitiani imperij. Hunc autem numerum nominis ostendit, vt caueamus illum venientem, scientes quis est: nomen autem eius tacuit, quoniam dignum non est præconari à Spiritu sancto. Si enim præconatum ab eo fuisset, fortassis & in multum permaneret: nunc autem quoniam fuit, & non est, & *ascendit abysso, & in perditionem vadit, quasi qui non sit, sic nec nomen eius præconatum est: eius enim quod non est, nomen non præconatur. Cùm autem vastauerit Antichristus hic omnia in hoc mundo, *regnans[13] annis tribus & mensibus sex, & *sederit in templo Hierosolymis, tũc veniet Dominus de cœlis in nubibus in gloria patris, illũ quidem & obedientes ei in stagnum ignis mittens, adducens autem iustis regni tempora, hoc est requietionem septimam diem sanctificatam, & restituens Abrahæ promissionem hæreditatis: in quo regno ait Dominus, multos ab oriente & occidente venientes, recumbere cum Abraham, Isaac & Iacob.

Dissipatio imperij Romani, aduẽtum Antichristi præcedet.

Mat. 24.

1. Thess. 5.

Iere 8.

Genus Antichristi.

Apoc. 7.

Satius est impletionẽ prophetiæ expectare, quàm temerè diuinare.

Nomina varia quæ Antichristo cõuenire possunt.

*tractandos.

Cur Antichristi nomen à Spiritu sancto non fuerit expressum.

*ascendet abysso.

Tempus & locus quibus regnabit.

*regnabit.

*sedebit.

Mat. 8.

ANNOTATIONES.

1. His autem sic se habentibus] *Eusebius lib. 5. Hist. cap. 8. hunc locum citat nominatim, vsque ad illud,* Hoc est decadas æquales: *ex quo & vetere codice, pro* facie ad faciem Ioannem viderunt, *reposuimus* faciem Ioannis viderunt, *& pro* docentibus, *restituimus* docente nos.

2. Hexacontasin] Hexacontasin *&* monasin *datiui sunt Græcorum, pro eo quod latinè diceretur, sexcentis & vnitatibus. Significat autem pares notas in cẽtenariis, denariis & vnitatibus significandis adhiberi, nempe senarij numeri; qui ter repetitus efficit 666. Cæterum paulo post* digitus *reposuimus pro* digitos, *auth. vet. codicis.*

3. Quotquot autem secundum inanem gloriam] *Temeritatem illorum impugnat & iustè damnat, qui non minus audacter quàm indoctè proprium Anti-*

christi nomen sese inuenisse & in medium protulisse videri cupiebant, & in Apocalypsi inserebant, euellentes quod insitum erat.

4. Subsequetur autem] *Vetus codex:* Subsequitur & aliud.

5. Et munitio] *Græcè* ἀσφάλεια, *id est, cùm res tuta, & nihil imminet periculi. Oecumenij interpres,* Pax & tuta omnia, *Ambrosius vertit* firmitas, *communis editio,* securitas.

6. Sed & tribum ex qua veniet] *Ex tribu Dan nasciturum illum insignem filium perditionis, persuasissimum fuisse Irenæo hinc patet. Consentiunt ei ex Græcis scriptoribus Hippolytus martyr lib. de Cōsummatione seculi: Sybilla Tiburtina, Theodoretus Quæst. 109. in Genesim: Ex Latinis Grego. 31. Mor. cap. 18. August. Tract. de Antichristo. Ambrosius lib. de benedictionibus patriarcharū c. 7. Prosper, Haymo, Rupertus, & recentiores.*

7 Ex Dan audiemus] *Ita vetus codex, cui conuenit lectio 70.* ἀκουσόμεθα*: Codices excusi* audiuimus.

8. Quoniā autē non propter inopiā nominū] *Cùm omnia quæ dicuntur in Apocalypsi de aduentu, nomine, numero nominis, & charactere Antichristi prophetica sint, non mirum si, iuxta canonem Irenæi, ante euentum, exploratam & certam non consequuta declarationem; enigmatica & ambigua maneant adhuc hominibus. Præstat ergò, quod ad præsentem locum attinet, eiusdem Irenæi amplecti consilium, vt certius & sine periculo sequi complementum prophetiæ huius sustinendo: quàm inconsultè ac temerè aliquid asserere. Verùm, quæ exempli & exercitij gratia, Irenæum imitati reliqui scriptores, ex numeris istis 666. nomina collegerunt, illa hoc loco proponere non intempestiuum fortasse, fuerit. Primum nomen quod hîc ab Irenæo ponitur, est* ΕΥΑΝ, *in excusis codicibus: at numerus 666: & vetus codex palam arguunt mendum subesse. Ideóque ex fide veteris codicis & græcis characteribus restituimus* ΕΥΑΝΘΑΣ, *cuius elementa sigillatim sumpta, numerum ab Irenæo quæsitum faciunt. Secundum, quod cum Irenæo agnoscit & Arethas Cappadox, est* ΛΑΤΕΙΝΟΣ, *siquidem* λ, 30: α, 1: τ, 300: ε, 5: ι, 10: ν, 50: ο, 70: σ, 200: *collatis numerosè literis efficiunt 666. Tertiū Arethæ Cappadoci sicut Irenæo placet, nempe* ΤΕΙΤΑΝ. *Nam* τ, 300: ε, 5: ι, 10: τ, 300: α, 1: ν, 50: *eadem enumeratione reddunt summam 666. Quartum constituit post Hippolytum martyrem, Primasius* ΑΡΝΟΥΜΑΙ: *nego: siquidem* α, 1: ρ, 90: ν, 50: ο, 70: υ, 400: μ, 40: α, 1: ι, 10: *summa 666. Quintum tradit Arethas Cappadox,* ΛΑΜΠΕΤΙΣ: λ *etenim* 30: α, 1: μ, 40: π, 80: ε, 5: τ, 300: ι, 10: σ, 200: *reddunt summam 666. Sextum eodem Aretha authore, esse poterit* ΟΝΙΚΗΤΗΣ: *id est, Victor: quandoquidem,* ο, 70: ν, 50: ι, 10: κ, 20: η, 7: τ, 300: η, 7: σ, 200: *summa 666. Septimum apud eundem Aretham est* ΚΑΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ: *malus dux. Nam* κ, 20: α, 1: κ, 20: ο, 70: σ, 200: ο, 70: δ, 4: η, 7: ο, 70: σ, 200: *summa 666. Octauū eodem authore* ΑΛΗΘΗΣ ΒΛΑΒΕΡΟΣ, *verè nocens, equidem* α, 1: λ, 30: η, 7: θ, 8: η, 7: σ, 200: β, 2: ε, 5: ρ, 90: ο, 70: σ, 200: *complent summam 666. Nonum idem subiicit,* ΠΑΛΑΙ ΒΑΣΚΑΝΟΣ, *iam olim inuidus: Nam* π, 80: α, 1: λ, 30: α, 1: ι, 10: β, 2: α, 1: σ, 200: κ, 20: α, 1: ν, 50: ο, 70: σ, 200: *reddunt summam 666. Decimū postremò addit* ΑΜΝΟΣ ΑΔΙΚΟΣ, *agnus nocens: certe* α, 1: μ, 40: ν, 50: ο, 70: σ, 200: α, 1: δ, 4: ι, 10: κ, 20: ο, 70: σ, 200: *facient summam 666. Vndecimum habet Primasius ex Ticonio,* ΑΝΤΕΜΟΣ, α, 1: ν, 50: τ, 300: ε, 5: μ, 40: ο, 70: σ, 200: *efficiūt 666. Duodecimū enumerat Rupertus* ΓΕΝΣΗΡΙΚΟΣ. γ, 3: ε, 5: ν, 50: σ, 200: η, 7: ρ, 90: ι, 10: κ, 20: ο, 70: σ, 200.

[Lib. 4. cap. 43.]

ε	5
υ	400
α	1
ν	50
θ	9
α	1
σ	200
	666.

[Commēt. in 13. Apoc.]

Addo præterea id quod docti quidam & acerrimi iudicij nostræ ætatis homines nequaquam omiserunt, funestas clades illatas omnibus Christianis multiplici & horrendo schismate, ortum ducente à Martino Lutero 1517. altamente reuoluentes: item quàm concinnè sectis, quæ ex illo dimanarunt, conueniant omnes conditiones bestiæ illius apocalypseos, quæ os suum aperuit in cœlum & habitantes in eo, cuique robur permittitur aduersus æternum sacrificium, nomini nempe hæresiarchæ illius adaptari posse hunc numerum. 666. Nam initio vocabatur Martin Lauter; *cuius nominis literas, si Pythagoricè & ratione subducas, & more Hebræorum & Græcorum alphabeti latini crescat numerus, primo monadum, deinde decadum, hinc centuriarum, numerum nominis bestiæ, id est, 666. tandem perfectum comperies, hoc pacto.* [Io. Ostusius. D. Lindanus Dialogo. 3. dubitant.]

M,	30.	L,	20.
A,	1.	A,	1.
R,	80.	V,	200.
T,	100.	T,	100.
I,	9.	E,	5.
N,	40.	R,	80.

Certissimū est hæreticos omnes, qui aduersus Christi Ecclesiam eriguntur, quales fuerunt priores Gnostici, & eorum proles, Antichristos vocari: proinde Luterum, nomen Antichristi effugere non posse: verùm hæc non impediant, quin alicui venturo insigniori filio perditionis, cui tanto studio viam muniunt, vaticinatum iam nomen quadret. His omnibus interiectis, mihi sententia doctorū & Catholicorū virorū Ioannis Annij, Ioannis Hentenij, Iodoci Clicthouei, ac D. Genebrarei Theologi Parisien. Hebraicarum literarum professoris regij, valde grata est, qui Maometen impurū pseudoprophetam, vnà cum eius profligatam ac perditam sectam acriter tuentibus, vel ipsum definitè & verè Antichristum, vel illius regni saltem maximum & studiosissimum cōditorem esse existimarunt: quando omnes bestiæ huius Apocalypseos conditiones, & singula quæ à priscis de Antichristo scripta stant, in illo vel maiori ex parte iampridem completa, vel in dies compleri, nullus est qui non videat. Conuenit in primis illius appellationi, numerus Græcarum literarū nominis Bestiæ à Ioanne designatus: siquidem octo literæ nominis huius MAOMETIS, *siue* MOAMETIS *vti scribunt Euthymius, Zonarras & Cedrenus, conficiunt numerum 666.* [Quæst. in Apocalyp. Præfat. in Aretham Cappad. Commēt. in 4. lib. Damasceni In Chronogr.] [Apoc. 13.] [Parte. 1. Synop tit. 21. Tomo 3. Annal.]

Signis & prodigiis mendacibus, qualia Paulus filio perditionis tribuit, instructus fuit Maometes: nam & liber Generationis suæ, & reliqui Commentarij Sarracenorum Chronicωn, Genealogiam ipsius vsque ad Seth & Adā, monstrosis & blasphemis fabulis contexunt; dehinc quod sine vllo matris dolore, ex vtero prodierit circuncisus & hilaris: in eius natali omnia orbis idola corruerint: Lucifer arreptus ab angelis, immersus fuerit profundo maris Alcazum: venti & aues & nubes de educatione eius decertarint: asina voce humana vocarit illum, Prophetarum

phetarum sigillum: atra nubes cœlo quantumuis sereno, supra caput ipsius semper conspecta sit: Lunam bipertitò diuisam coniunxerit & compegerit: à Gabriele sublatus in cœlum, ibi sua mysteria didiscerit. Paulus diaconus & Zonaras referunt eum dum comitiali morbo, seu epilepsia tentaretur, excitatum post alijs persuasisse, sese tum cum Archangelo Gabriele fabulari.

Alchorani Azoara 67.27.63. Lib. 18. histor tom.3. annal.

In Babylonia nasciturum Antichristum, & in Bethsaida: Capernaum, ac Chorasin educari debere, Hieronymi, Methodij martyris, Augustini, & Glossæ in 2. ad Thessalonic. & plurium aliorum sententia fuit: quod eatenus Maometi conuenire iudicauit Ioannes Hentenius, quatenus sectam illius cumprimis earum ciuitatum incolæ, magno studio, & animi feruore receperint, defenderint, & propagare in hunc vsque diem contenderint.

In cap. 11. Dan. In reuel. Tractat. de Antichr.

Adhæc, eum exoriturum ex gente Iudæorum, atque de tribu Dan, omnes ferè ecclesiastici literarum monumentis reliquerunt. Maometem Arabem esse, nihil obstat: siquidem mater eius Emina, aliàs Hennia, Iudæa erat, & fortaßis ex tribu Dan. Prætereà Arabes, Agareni, & Ismaëlitæ ex sancto Patriarcha Abraham, vt Iudæi, descenderant, atque tunc inter hos & illos nuptiarum fœdera sæpenumero sanciebantur. Quid item prohibet dicere matrem impurum scortum, ex viro tribuli suo, hoc semen adulterinum suscepisse, maximè cum doceant patres illũ, ex salacißima muliere proditurum, sicut è cõtrario Christum ex immaculatißima & beatißima virgine? Locus Geneseos, quem ad propositum confirmandum vsurpant, forsan meliùs de Samsone, quàm de Antichristo exponeretur, quemadmodum nec diffitentur Hyppolytus, Procopius Gazæus, pluresq; alij. Vel spiritali couenientiùs quã literali sensu, de illa tribu vêturus sic intelligeretur: quoniam sicut Dan nõ ex Rachele, nec Laea liberis vxoribus, sed ex ancilla Balla natus est, sic Antichristus Maometes, neque ex veris Iudæis, neque ex Christianis, qui soli vera religionis pietate Deo deuoti & consecrati fuerunt, ortus est: sed ex impuris Arabibus & Agarenis.

Hip. lib. de cons. mund. Meth. in reuel. Aug. tract. Ant.

Iudæos excepturos illum in suum Regem & Meßiam affirmant Augustinus, Hieron. Effrem, Hippolytus, &c. Ad Maometẽ initiò Iudæos cateruatim cõfluxisse, eũmq; pro Christo & liberatore suo, ingenti gaudio, tectis ac sedibus suis recepisse, scribit Paulus Diaconus: qui & tributa atque vectigalia illi vltrò polliciti soluerunt, atque in perniciem Christianorum ad hoc tempus, Maometanis omnem operam, & studium nauant & elargiuntur, veluti fidem faciunt, & recentes, & veteres historiæ.

Li. 18. hist.

At Antichristus, ait Apostolus, efferet se supra id omne quod dicitur Deus, aut colitur, ita vt sedem domiciliúmque suum in templo Dei sit collocaturus: Maometes, dicet aliquis, nunquam se Deum, sed perpetuò hominem, Prophetam, & Dei nũcium prædicat in Alchorano: neque quam nunquam obsedit, is Hierosolymam expugnauit: neque in templo illius pro Deo habitus fuit. Is hoc responsum ferat. Diis omnibus Ethnicorum, Patriarchis, Mosi, cæterísque Prophetis, imò Christo Deo verè & Domino nostro, ac eius sacro Euangelio, Maometem se, prophanúmque suum Alchoranum, ex Philosophorum, Ethnicorum, Iudæorum, Arrianorum, Sabellianorum, & Manichæorum opinionibus, erroribus, fabulis, blasphemiis, & furoribus, vt detestandum & mõstrosum chaos conflatum ac compositum, tanquàm è summo cœlo delapsum omnino præferendum statuisse, nec id solùm, sed & sancisse. Alchorani contemptoribus pœnas æternas minatur: Azoara 12.13.27. 41.44.71. Omnis falsitatis expertem proponit, & obfirmatè contendit: Azoara 20.22.42. Veluti diuinitùs acceptum: Azoara 2. & 36. Christianos à Christo salutem nunquam obtenturos, nisi beneficio & deprecatore Maomete: In colloquio cum Iudæis. Suis sectatoribus remißionem peccatorum, & multiplicem paradisum audax pollicetur: Azoara 2. & 5. Mechæ ab omnibus suæ superstitionis amatoribus, quasi Deus, nostro tempore colitur. Complures notarunt manus & pedes Maometis, in templo Hierosolymis ab Haumar ædificato, à Maometanis celebrari. Sedet etiam nunc pròh dolor, in templo Dei, quando insignes Ecclesias Africæ, Syriæ, Arabiæ, Armeniæ, Persidis, Asiæ, Thraciæ, Achaiæ, Macedoniæ, &c. Christi fide & cultu priuatis & spoliatis, perdita illius secta occupat, indéque iuge ac Christianorum sacrificiũ, aris deiectis disturbat & impedit.

Petrus Cluniacensis epist. ad D. Bernardũ.

Chron. Saracenorum. Ant. Florẽtinus tit. 13. cap. 5. Aeduinus in Chronic. Ioannes de Oppido. Cugas. Sabel. Eneade 8. li. 6.

Antichristus respuet idola, aiunt cum Daniele patres Orthodoxi. Et idololatras debellat Maometes ratiocinationibus ex potentia & operibus Dei deceptis: Azoara 23.56.62. Vnitatem Dei plerumque & eximiè comprobat. Azoara 2.3.4.5.6.12.13.14.16. &c. Picturas & effigiatas rerum omnium imagines, plurimùm auersantur, qui eius superstitioni nomen dederunt.

Exprimuntur à Daniele Antichristi doli, furores, blasphemiæ, bella, per paruum cornu subcrescens inter decem cornua quartæ bestiæ, & tria ex prioribus cornibus excidens, oculos habens hominis, os eloquens grandia, cuique datur bellum facere in sanctos, & eos ad tempus vincere. Quis non videt in Maomete, & sectæ eius propugnatoribus, hæc compleri?

Daniel. 7.

Collabebatur & miserè dißipabatur imperium Romanum, quod decem aut plus eo regnis, vti Africa, Aegypto, Syria, Asia, Græcia, Germania, Italia, Gallia, Anglia, Hispania, &c. quasi fortißimis cornibus antea gloriabatur, cum puncto temporis paruum cornu, id est, Maometes, filius terræ, & initio vilißimus abiectißimúsque nebulo ex camelorum & asinorum pastore, qui nec scribere, nec legere quidem nouerat, inter Arabes concionatur Chosroen Persarum Imperatorem, & familiam eius iustè deletam, ob cultum idolorum. Christianorum & Iudæorum religionem multis erroribus contaminatam, & sectis vicißim repugnantibus breui conficiendam, & se diuinæ voluntatis interpretem, atque veræ religionis authorem & assertorem vnicum, hominibus datum fuisse. Arabes nouis rebus studentes, facilè seduxit, tandem contractis copiis, vi rem gerit, quos suis artibus non valet, minis & armis suæ legis iugum subire cogit. Postea collecto exercitu Saracenorum & Arabum, qui ob denegatum stipendium à Romanis defecerat, cum iis qui domi remanserant, furore cõmoti, Aegyptum adoriũtur & peruagãtur, Phœniciã, Palæstinã, Syriã, Mesopotamiã

Azoara 17. Azoara 38.46.56. & 63.

& omnia ad Euphratem vsque populantur, diripiunt, cædunt, ad deditionem compellunt, Romanis cum his infœliciter pugnātibus. Hinc aduersus Persas, quibus paulò antè seruierant, irruunt: nec prius vastandi & diripiendi finem faciunt, quàm Saracenorum legem & imperium ferant. Christianorum Ecclesias vndique oppugnant, quas possunt dilacerant & euertunt: dogma contumeliosum in filium Dei, & prophetis, Apostolísque contrarium, recipiendum obtrudunt: & nomen Christi summis viribus delere conantur. Christianos perinde atque oues magno cum agmine trucidant, sicuti tradunt Paulus Diaconus lib. 18. hist. Simoneta lib. 1. epist. 4. Sophronius epist. ad Sergium in synodo sexta Constantinop. actione 11. Vincentius Bello. lib. 23. Zonaras tomo tertio Annalium.

Verùm, nos Heliam & Enoch olim venturos expectamus, qui Iudæos ad Ecclesiam Christi conuocabunt, & pietatem (ait b. Effrem) humano generi deferent, veri Dei scientiam omnibus palàm prædicabunt, admonebúntque mortales ne timoris causa credant & obtemperent falsitati: quin & Antichristum ipsum, quemadmodum author est Tertullianus, sanguine suo tandem extinguent. Quid? si locus Apocalypseos, de duobus testibus quandoque venturis, non de Helia & Enoch in propria persona, sed de Ecclesia vniuersa, quæ duobus testamentis seu duobus candelabris & luminaribus fulta & collustrata, contra Antichristi tenebras perpetuò dimicat: aut de duobus martyrij generibus, reipsa nimirum & habitu, cū Primasio & Augustino intelligamus? Quid rursus, si duos ordines piorum hominum, aut in vniuersum, sanctos pastores omnes, qui ob paucitatem binarium numerum quodammodo repræsentant, quique pietate & doctrina pro gloria Christi, aduersus Antichristum, ad extremum vitæ spiritum desudant atque laborant, significatos demùm post Rupertum & Ioachimum Abb. obfirmemus? Sed Enoch & Helias propriè intelligātur, qui profectò venient, & Maometicam impietatem totum ferè orbem iamiam obtinentem, execrabuntur & damnabunt: in quos tamen sectatores Maometis, Antichristi organa, supplicia edent, & miris modis excruciatos necabunt.

Sermon. de Antichrist. — *Lib. de anima.* — *Lib. 3. in Apoc. Hom. 8. in Apoc.* — *Commen. in Apoc.*

At tempus tyrannidis Antichristianæ, quæ cum Gog & Magog maximis & fortißimis exercitibus orbē terrebit, & ciuitatem Sanctorum immani feritate vastabit, ad nouißimos extremósque fines seculorum extenditur, arcetúrque à Daniele, ad tempus, & tempora, & dimidium temporis, id est, vt Ioannes in Apocalypsi interpretatur, menses quadraginta duos, & postea magis articulatè, dies mille ducentos sexaginta: quæ minus consona Maometi apparent, præsertim cùm abhinc nongentis annis cōciderit, imperatoris officio functus, spacio decem annorum. Quibus satisfacit Ioannes Hentenius dicens, tempus illud non esse referendum ad personam Antichristi, Maometis, sed ad postremum illud teterrimum, tristissimum & funestißimum bellum, quòd Turcæ, Tartari, Scythæ, Persæ, Arabes, qui omnes Maometis nomen & fidem profitentur, Christianorum fortunis, focis, & aris inferent: in quo hostes Christiani nominis, sola virtute cœlesti, non autem armis humanis temporis momento delebuntur: idque per metaphoram affirmari de capite impiorum Antichristo, quod in sectatoribus & membris implebitur: quæ certè figura in sacris literis vsitatißima est. Adhæc, tempus omne, quod à morte Domini nostri ad aduentum eius vsque interiicitur, in sacris nouißimum, nouißima hora, dies vnus, finis seculorum appellatur: in eo autem, id est, anno Domini 632. iuxta Sigebertum: Heraclij imperatoris 21. Seuerini septuagesimi Papæ pontificatus 2. secundum Palmerium: ætatis suæ 63. aut vt alij volunt, 40. Maometes scelus ipsum, manu Dei vltrice incidit in morbum epilepticum, mente priuatus iam interiore ventre intumescente, coniecturam quis capiat, hydropisi contracta, die à morbo quartadecima, miserrimam animam efflauit. Viuit tamen adhuc heu pestifer ille, viuit vegetus, dum in dies regnum Turcarum, Maurorum, Persarum, Tartarorum, &c. in Christianos adaugetur: quod vtinam atque vtinam gloriosißimo Domini nostri aduentu citò euertatur, & è medio tollatur, atque sancta ciuitas iamdudum ætatem & solatium continenter exposcens, cœlesti suo sponso sine ruga & macula tandem aliquando tradatur. Hæc quibus minus grata videbuntur, liberum stet iudicium: nemini præscribimus: neque à nobis ita disputantur, quin meliorem sententiam semper probandam, & sequendam omnibus adsentiamur, dictáque confestim reuocemus, si sanctæ matris Ecclesiæ, cui nos & nostra omnia spontè cōsecramus, visum fuerit.

Ezech. 38. & 39. Apoca. 21. & 22. — *Chronicon Saracenorū Præfat. in Apoc. Arethæ cōment.* — *In chronico*

9. Nouissimum] *Deleuimus* verissimum *auth. vet. cod. Docuerūt enim Patres imperium Romanum extremum atque vltimum orbis huius regnorum fore, quo funditus euerso, ac de medio mundo sublato, mundus ipse penitus destruatur. Tertull. lib. ad Scapulam, & cap. 32. Apolog. Danielem quartæ & postremæ bestiæ pugnātis nomine, item pedum, ferri, terræq́ statuæ illius similitudine, istud significare voluisse, visum est plerisque omnibus doctis interpretibus.*

10. Námque eorum quæ] *Vetus codex*, Neque eorum qui, *ex quibus prima fortaßis dictio fuisset reponenda.*

11. Cùm igitur tantùm] *Vet. cod.* Cùm igitur tacitam, &c.

12. Nos tamen non periclitabimur] *Euseb. lib. 5. hist. cap. 8. hæc transcripsit, vsque ad illud*, Hunc autē numerum. *Ad ea quoque respicit B. Andreas Cappadox, comment. in 13. Apoc. cuius verba eò lubentius addam, quòd præsentis loci vsum commodè aperiant. Ait enim*, Exactam numeri notitiam quemadmodum & cætera quæ de Antichristo scripta sunt, tēpus & experientia reuelabunt, iis qui vigilauerint. Nam si expediret, vt volunt nonnulli doctores, huiusmodi apertè cognosci nomē, is vtique, qui ipsum vidit, reuelasset, sed non placuit diuinæ gratiæ, vt nomē pestiferi hominis in diuino libro referretur in ordinem, &c.

11. Annis tribus & mensibus sex] *Cum Irenæo sentiunt Hippolytus, Ephrem, Hieronymus, Augustinus Cyrillus Hieros. Theodoretus, Arethas, Ansbertus, Primasius, Rupertus. Oportet igitur Gallasium exhausto rubore, imò & sceleratum hominem esse, qui hîc tam apertis verbis Danielis, & Apocalypseos, atque tantorū virorum interpretationi sese opponere ausus sit.*

CONFIR-

CONFIRMATVR RESVRRECTIO CORPORVM NOSTRORVM morte, resurrectione, & ascensione Christi: animæ sanctorum interea tempus illud expectant, vt perfectam, consummatámque gloriam percipiant. CAP. XXXI.

*motus. QVoniam autem quidam ex his qui putantur rectè credidisse, supergrediuntur ordinem promotionis iustorum, & *modos meditationis ad incorruptelam ignorant, hæreticos sensus in se habentes. Hæretici enim despicientes plasmationẽ Dei, & non suscipientes salutem carnis suæ, contemnentes autem, & repromissionem Dei, & totum supergredientes Deum sensu, simulatque mortui fuerint, dicunt se supergredi * cœlum, & Demiurgum, & ire ad matrem, vel ad eum qui ab ipsis affingitur patrem. Qui ergo vniuersam reprobant resurrectionẽ, & quantũ in ipsis est, auferunt eam de medio, quid mirũ est, si nec ordinẽ resurrectionis sciunt, nolẽtes intelligere quoniam si hæc ita essent, quemadmodũ dicunt, ipse vtique Dominus, in quẽ se dicunt credere, nõ in tertia die fecisset resurrectionẽ, sed super crucẽ expirans, cõfestim vtique abiisset, sursum relinquens corpus terræ? [1] Nunc autẽ tribus diebus cõuersatus est vbi erant mortui, quemadmodũ *prophetia ait de eo, [2] Cõmemoratus est Dominus sanctorũ mortuorũ suorũ, eorum qui antè dormierunt in terrã stipulationis, & *descẽdit ad eos, extrahere eos, & saluare eos. Et ipse autem Dominus, Quẽadmodũ ait, Ionas in ventre ceti tres dies, & tres noctes mãsit, sic erit filius hominis in corde terræ. Sed & Apostolus ait, Ascendit autẽ, quid est, nisi quia & descendit in inferiora terræ? Hoc & Dauid in eũ prophetans dixit, Et eripuisti animã meã ex inferno inferiori. Resurgẽs autẽ tertia die, & Mariæ quæ se prima vidit, & adorauit, dicebat, Noli me tãgere, nondũ enim ascẽdi ad patrẽ meũ: sed vade ad discipulos, & dices eis, Ascendo ad patrem meũ, & patrẽ vestrũ. Si ergo Dominus legẽ mortuorũ seruauit, vt fieret primogenitus à mortuis, & cõmoratus vsq; *ad tertiã diem in inferioribus terræ, post deinde surgẽs in carne, vt etiã [4] figuras clauorũ ostenderet discipulis, sic ascẽdit ad patrẽ, quomodo nõ confundẽtur, qui dicũt inferos quidẽ esse hunc mundũ, qui sit secundũ nos, interiorẽ autẽ hominẽ ipsorum derelinquentẽ hîc corpus, in supercœlestẽ ascẽdere locũ? Cùm enim Dominus in medio vmbræ mortis abierit, vbi animæ mortuorũ erant, post deinde corporaliter resurrexit, & post resurrectionẽ assumptus est: manifestũ est quia & discipulorũ eius, propter quos & hęc operatus est Dominus, [5] animæ abibunt in inuisibilem locum, definitum eis à Deo, & ibi vsq; ad resurrectionẽ commorabũtur, sustinentes resurrectionem, post recipientes corpora, & perfectè resurgentes, hoc est corporaliter, quemadmodum & Dominus resurrexit, sic venient ad conspectũ Dei. Nemo enim est discipulus super magistrũ: perfectus autẽ omnis erit, sicut magister eius. Quomodo ergo magister noster non statim euolãs abiit, sed sustinens definitum à patre resurrectionis suæ tẽpus (quod & per Ionam [manifestatum] est) post triduum resurgens assumptus est. Sic & nos substinere debemus definitum à Deo resurrectionis nostræ tempus, prænunciatum à Prophetis, & sic resurgentes assumi, quotquot Dominus [ad] hoc dignos habuerit.

Marginalia (left): *motus. — *cœlos. — *Propheta. — * descendet. — *in.

Marginalia (right): *Inuehitur in eos qui negant resurrectionẽ carnis.* — *Christus tribus diebus cũ animabus defunctorum cõuersatus est.* Mat. 3. Eph. 4. Psal. 86. Ioan. 20. — *Christi resurrectio et ascensio.* — Luc 24. *Infernus nõ est hic mũdus.* — Act. 1. — *Animæ sanctorum expectant tempus resurrectionis definitũ à Deo.* Mat. 10. Luc. 6. Ion. 3. Mat. 12.

ANNOTATIONES.

1. Nunc autem tribus diebus] *Disertè docet, id, quod firmiter credidit & catholicè tradidit Catholica Ecclesia de descẽsu Christi ad Inferos, nẽpe animam ipsius seiunctã à corpore, non tãtum operatione quadam, sed propria præsentia (vt in scholis loquimur) inferiores partes terræ penetrasse, & ad locum, quo sanctorũ spiritus tenebantur, peruenisse, & cũ ipsis ad momentũ resurrectionis vsque mansisse, vnde vnà secũ eduxit quotquot erant regno Dei apti & idonei. Hoc verò dogma inter eos fidei articulos, de quibus ambigere nefas, annumeratũ semper fuisse ex scriptis vtriusque testamenti & patrũ vniuersorum libris facilè colligitur. Nam cõsimilibus Irenæi sententiis, aliisque permultis idẽ profitẽtur quotquot de hac re scribunt authores, tũ Græci tũ Latini. Atq; vt scripta prophetarũ & cõciones Apostolorũ omittã, id docet vnus Thaddæus ex 70. discipulis, apud Eus. li. 1. hist. ca. vlt. Dio. Areo. li. de cœl. hie. ca. 4. Igna. epi. ad Tralia. Abdias li. 9. Nicode. in Euang. Cle. Alex. 2. & 6. strom. Orig. in 5. ca. ad Ro. Bas. in Ps. 48. Naz. ora. de Pasch. Epi. cõtra hær. 77. & 69. & in Anch. Et ex Affricanis patribus Tert. li. de Anima, & li. 4. contra Marc. Arnob. in Psal. 15. 87. & 137. Cypr. li. 2. aduersus Iud. ca. 24. & 25. ser. de Cœna Dom. serm. de Passione Christi. Lactan. hom. de Resurrectione. D. Augustinum, Fulgentiũ, & Primasium omitto, sicut & Hieronymum, Ambros. Leonem, & alios Latinos, qui idem eadem fide & pietate credunt & prædicant. His efficitur, ne mihi satis probetur Ruffinus, qui hunc articulum Ecclesiam Romanam sua ætate symbolo additum non habuisse scribat, ac nec Orientis quidem Ecclesias. Porrò nunquam satis mirari possum, Erasmi tantæ lectionis viri præposterum iudicium, qui Symbolo Apostolorum à D. Thoma Aquinate connexum fuisse hũc quodammodo dubitet. Gnosticorum posteriorum impias interpretationes super hoc articulo missas facio.* (margin: *In catechesibus.*)

2. Commemoratus est Dominus] *Monuimus superius verba hac in sacris Biblus per me non inueniri,*

quæ quondam sacrilegio Iudæorum erasa fuisse in odium Christianorum, impensè dolet Iustinus Martyr.

3. Ad patrem meum] *Pronomen* meum, *non habet vet. cod. qui & postea legit*, dic eis, *non* dices eis, *vt excusi.*

4. Figuras clauorum] *Vet. cod.* fixuras, *Græcus Euangelij contextus* τύπον, *i. figuram. August. enarrans Epistolam Ioannis, vertit* cicatrices.

5. Animæ abibunt in inuisibilem locum] *Vetus codex* habebunt inuisibilem locum. *Ob hunc locum obscurum, & cognitioni minus obuium fateor, multi existimauerunt Irenæum cum iis sentire, qui negant animas Sanctorum facie ad faciem, vt dicitur, Deum videre ante diem resurrectionis & iudicij, id quod dissimulandum potius, quàm nimium petulanter exagitandum erat: præcipuè quoniam hac de re nondum sententiam Ecclesia tulisset, vti postea fecit contra errorē Armenorum in vniuersali Concilio Florentino. Mihi autem non facilè in animum induxerim Irenæum hoc sensisse, nec satis etiam apparet vnde id colligatur: præterea sibi non constaret, sed pugnantia scriberet. Nam lib. 2. cap. 63. ex narratione de Lazaro & Diuite, concludit animas defunctorum dignā habitationem nancisci etiam ante iudicium, quod & notatiuncula ibidem sparsimus, item lib. 1. cap. 2. & lib. 4. cap. 43. Deinde non decet nos ei esse iniquiores iudices, quàm Augustino, quem nullus ad hoc tempus, quod sciā, hac macula fœdauit, qui tamen animas Sanctorum nunc abditis receptaculis contineri tempore quod inter hominis mortem & vltimam resurrectionem interpositū est, nūc nondum esse vbi erunt, quando eis dictum fuerit, Venite benedicti, &c. mox secretis receptaculis sedibúsque ad tēpus requiescere, mox non sic videre incommutabile bonū, vt sancti Angeli vident, alibi eas adhuc expectare redēptionē corporis sui, literis sæpenumerò commendauit, quoniam apud eundem alia inueniuntur testimonia, quæ cōprobant easdem Sanctorum animas ante resurrectionem, mercedem bonorum æternorum, & gaudium cœlestis patriæ percipere, stareq́ ante thronum Dei, & in conspectu agni, atq; nulla ratione à contemplatione eius gloriæ posse separari. Vult igitur Irenæus, prout captus est meus, & piè assequi possum, beatorum animas nondum potiri regni illius perfecta summáque fœlicitate, sed quasi imminuta, & dimidiata, loco à nostris sensibus nostráque experientia remotissimo, cùm longè ampliora inposterùm recipiēda supersint præmia in aduentu Domini, in quo corpora, quorum maximo desiderio tenentur, & afficiuntur: immortalia iamiam reddita, subtilia, perlucida, & nunquā patibilia secū in cōspectu Dei asportabūt, sicq; duplici stola & corona induti ac coronati cum Christo sempiternè regnabunt.*

In Enchir. cap. 108. In Psal. 35. Lib. 12. de ciuit. ca. 9. Lib. 12. de gen. ca. 35. Lib. 1. Retract. ca. 14. Serm. 4. in sol. Sanct.

AD LECTOREM.

Posteriora quinque capita, nunquam antea typis excusa, ex veteri nostro codice venerandæ fidei subiicimus, quæ Irenæi germana & vera esse, ipsa scribendi dicendíque ratio, tū Eusebius, Nicephorus, & Anastasius Synaites eadem Irenæi nomine aliquot in locis citantes, prout locus suus indicabimus, citra vllam controuersiam probant & demonstrant. Præterea Hieronymus in vita Papiæ, Proëmio in libr. 18. comment. in Isaiam: Comment. in 36. Ezechielis, B. Irenæum vnà cum Papia, Tertulliano, Victorino, Lactantio, Seuero, Appollinari, quibus addo Iustinum Martyrem, notat insequutum Iudæorum Δευτέρωσεις, *regnum Christi, & electorum eius, post resurrectionem, extinctum Antichristum, & vniuersorum iudicium, in terris, terrenáque Hierusalem restituta, per mille annos futurum dixisse: iuxta literalem sensum exprimentem omnia quæ in Prophetis & Apocalypsi his de rebus leguntur: aduersus quem vir eloquentissimus Dionysius Alexādrinus elegantem librum scripsit, deridendo mille annorum fabulam, & auream atque gemmatam in terris Hierusalem, ocium Sabbati, cunctarum Gentium seruitutem, &c. Hæc cùm nemo ex libris Irenæi hactenus editis, colligere possit: ex his tamen fragmentis, quæ modò in lucem edimus, perspicuum est ad Irenæum pertinere. Sublata porrò candidè suspicor, ne vel huiusmodi opinio ab Ecclesia improbata, huius tanti Episcopi & Martyris authoritatem eleuaret, vel famam obscuraret apud posteros, vel denique ne argumentis illius illecti quidam, sententiam iam explosam amplectarētur. Verùm nec id tutum nec probabile mihi videtur, his præsertim artibus periculis acceptis mederi: alioquin bona pars scriptorum Patrum orthodoxorum euanesceret, ac periret. Medendum erat præmonitione, & locorum detortorum fideli expositione, non litura: calamo, non scalpello. Nihilosecius enim lapsus tanti Martyris, authoritatem eius derogat, quàm peccata Mosis, Dauidis, Solomonis, Ionæ, Petri, Matthæi, & Pauli scriptorum suorum maiestatem lædunt aut imminuunt. Itaque pio lectori satis erit, talem opinionem, quam hîc percurret ab Irenæo induci, doctissimo, beatissimo homini tamen excidisse: secúmque repetere, Christum Dominum in duobus filiis Zebedæi, deinde in duobus discipulis Emaunta peregrinantibus, postremò in Apostolis suis, ipso die Ascensionis suæ in cœlum, illam coarguisse. Eam postea scriptis editis confutatam ac reiectam à Dionysio Areopagita lib. de Ecclesiast. hierar. parte 1. cap. 7. Gaio & Dionysio Alex. antiquis, & magni nominis scriptoribus: Eusebio lib. 3. hist. cap. 22. & 33. Augustino 20. de Ciu. cap. 7. 8. & 9. Theodoreto lib. 3. hæreticarum fabularum: Epiphanio lib. 3, contra hæreses, tomo 1. Ab Irenæo autem, hac in re summa cum reuerentia, & animi modestia sic discedet, vt illius existimationem retineat, nec quicquā ex ea diminuat, vel eo maximè nomine quòd primus hanc nequaquam inuexerit, neque pertinaci aut factioso spiritu defenderit, sed à Papia, & à quibusdam aliis, qui Iudæorum traditiones nondum penitus deposuerant, exceptam, falsus animi refricarit.*

IN EA CARNE QVA SANCTI MVLTAS hîc ærumnas pertulerunt, laborum suorum fructus percipient, maximè cùm id omnis creatura expectet, ac Deus, Abrahæ, & semini eius promittat.

CAPVT XXXII.

QVoniam igitur transferuntur quorundam sentētiæ ab hæreticis sermonibus, & sunt ignorantes dispositiones Dei, & mysterium iustorum resurrectionis & regni, quod est principium incorruptelæ, per quod regnū qui digni fuerint, paulatim assuescunt capere Deum: necessarium est autem dicere de illis, quoniam oportet iustos primos in cōditione hac, quæ renouatur, ad apparitionem Dei resurgentes recipere promissionē hæreditatis, quam Deus promisit patribus & regnare in ea: post deinde fieri iudicium. In qua enim conditione laborauerunt, siue afflicti sunt, omnibus modis probati per sufferētiam: Iustum est in ipsa recipere eos fructus sufferentiæ. Et qua conditione interfecti sunt propter Dei dilectionem, in ipsa viuificare. Et in qua cōditione seruitutem sustinuerūt, in ipsa regnare eos. Diues enim in omnibus Deus, & omnia sunt eius.[1] Oportet ergo & ipsam cōditionem reintegratam ad pristinum, sine prohibitione seruire iustis: & hoc Apostolus fecit manifestum in ea quæ est ad Romanos, sic dicens. Nam expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum, qui subiecit in spe: quoniam & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptelæ in libertatem gloriæ filiorum Dei. Sic ergo & promissio Dei, quam promisit Abrahæ, firma perseuerat. Dixit enim: Respice sursum oculis & vide à loco hoc vbi nunc tu es,[2] ad Aquilonem, & Affricam, & Orientem, & mare, quoniam omnem terram quam tu vides, tibi dabo & semini tuo vsque in sempiternum. Et iterum ait: Surgēs ingredere terram in longitudinem eius, & in latitudinem, quoniam tibi dabo eam: & non accepit in illa hæreditatem, nec vestigium pedis, sed semper peregrinus & aduena in ea fuit. Et quando mortua est Sara vxor eius, volentibus Ethæis gratuitò locum dare ei, vt sepeliret eam, noluit accipere, sed emit monumentū quadraginta dans didragmas argenti, ab Effron[3] filio Yphei, Ethæo, sustinens promissionem Dei, & nolēs videre accipere ab hominibus, quod ei promiserat dare Deus, dicens ei iterùm, sic: Semini tuo dabo terram hanc, à[4] flumine Ægypti, vsque ad flumen magnum Euphratem. Sic ergo huic promisit Deus hæreditatem terræ, non accepit autem in omni suo incolatu,[5] oportet eum accipere cum semine suo, hoc est, qui timēt Deum, & credunt in eum, in resurrectione iustorum. Semen autem eius Ecclesia per Domini adoptionem, quæ est ad Deum, accipiens, sicut dicebat Ioannes Baptista: Quoniam potens est Deus de lapidibus suscitare filios Abrahæ. Sed & Apostolus ait, in ea quæ est ad Galatas: Vos autem fratres, secundum Isaac repromissionis filij estis. Et iterùm manifestè in eadem ait, Eos qui in Christo crediderunt percipere Christū, Abrahæ promissionē, sic dicens: Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius: & non dicit, & seminibus, quasi de multis, sed quasi de vno, & semini tuo, quod est Christus. Et iterùm cōfirmās quæ dicta sunt, ait: Quemadmodū Abrahā credidit Deo, & deputatū est ei ad iustitiam. Cognoscitis ergo, quoniam quidem qui ex fide sunt, ij sunt filij Abrahæ. Prouidens autem Scriptura, quia ex fide iustificat Gentes Deus, prænuntiauit Abrahæ, quia benedicentur in te omnes Gentes. Itaque qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham. Sic ergo qui sunt ex fide, benedicentur cum fideli Abraham, & hi sunt filij Abraham. Repromisit autem Deus hæreditatem terræ Abrahæ, & semini eius: & neque Abraham, neque semen eius, hoc est, qui ex fide iustificantur, nunc sumunt in ea hæreditatem:[6] accipient autem eam in resurrectione iustorum. Verus enim & firmus Deus, & propter hoc beatos dicebat mites,[7] quoniam ipsi hæreditabunt terram.

Iustum est sanctos recipere fructus suæ patientiæ.

Rom. 8. Omnis creatura expectat, vt palàm fiant filij Dei.

Gene. 13.

Actio. 7. Promissiones factæ Abrahæ quales sint.

Gen. 23.

Gen. 15. & 22.

Ecclesia est semen Abrahæ, cui maxima beneficia Deus repromisit.

Mat. 3.

Gal. 3.

Ecclesia possidebit hæreditatē, quam Deus semini Abrahæ repromisit.

Mat. 5.

ANNOTATIONES.

1. Oportet ergo] *Intelligit de mirabili illa rerum vniuersarum renouatione, quæ aduentum Christi & iudicium subsequetur. Nam omnes orbis species vnius hominis, cuius gratia conditæ fuere, per Prosopopeiam dicũtur in graui negotio versari, & vsque ad expletam & perfectam eius beatitatem, quam certò expectant, molestius defatigari. Terra siquidem nascentes nos excipit, natos alit, semel editos sustinet semper, nouißimè complexa gremio iam à reliqua natura abdicatos, tum maximè vt mater operit: monumenta ac titulos gerit, nomenq́ prorogat nostrum, & memoriam extendit contra breuitatem æui. Ea nostri causa maledictioni subiicitur, fructus caducos subinde reparat, horrendásque concußiones, & vastitates subire cogitur. Aquæ subeunt in imbres, rigescunt in grandines, tumescunt in fluctus, præcipitantur in torrentes. Aër densatur in nubibus, furit procellis, modò riget frigoribus, modò succenditur æstibus, modò tonitruorum fragoribus mugit. Animantium greges pascunt, vt nos pascant, exuuntur, vt nos induant, nobis laborant. Orbes cœlestes aßiduè concitantur, occidunt, oriuntur, patiuntur deliquia; & vt summatim dicam, omnis creatura impiorum, iuxta ac piorum vsibus & abusibus seruire compellitur: atque ob id à Paulo & Irenæo dicitur eam vanitati obnoxiam ingemiscere ac dolere: nec id solùm, verùm etiam à seruitute corruptionis liberandam sub aduentum Domini, quando filij Dei in libertate asserentur.* (Plin. lib. 2. cap. 63.)

2. Ad Aquilonem & Affricam] *Sanctes & vulgata editio*, ad Aquilonem & Meridiem, *Septuaginta quoque* πρὸς βοῤῥᾶν καὶ λίβα.

3. Filio Cethæi] *Quoniam sic legendum docent sacra Biblia, ita proposuimus, quamuis vetus codex habeat*, filio Yphæi. (Gen. 23.)

4. A flumine Ægypti] *Hieronymus epistola ad* Dardanum, *putat hoc flumen esse torrentem, qui Rhinocorura vocatur, idémque confirmat commen. in 27. Isaiæ, & 47. Ezechielis.*

5. Oportet eum accipere] *August. lib. 16. de Ciuit. cap. 21. Solam terram Chanaam hic à Domino significari & promitti docet, quam populus Israël semen Abrahæ secundùm carnem accepit, qui etsi expulsus aliquoties fuerit à Hierosolymis, mansit tamen in aliis ciuitatibus terræ. Eadem repetit & probat in Quæstionibus super Genesim. Mysticam & arcanis plenam expositionẽ persequitur Hieron. epist. ad Dardanum.*

6. Accipient autem eam] *Si de bonis illis spiritalibus intelligeret Irenæus, quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, sententiæ suæ fautorem asciсceret Hieronymum, epist. ad Dardan. & cæteros orthodoxos interpretes.*

7. Quoniam ipsi possidebunt terram] *Huius terræ poßeßio, ait Hieronymus, non est mansuetorũ atque mitium, qui sæpenumerò eiam à parẽtibus derelicta perdunt propter mansuetudinem: sed virorum fortium & violentorum, qui sunt ad bella promptißimi: at terra viuentium repromittitur à Deo, in qua sanctis viris atque mansuetis eius bona præparantur.*

PROPOSITVM CONFIRMAT PROMISSIONIBVS iis, quibus Christus se de generatione vitis in regno patris bibiturum, recepit, simul & mercedem centuplam, & prandia promisit: quod & longè anteà benedictio Iacob præsignarat, vti Papias, & Seniores sunt interpretati.

CAPVT XXXIII.

PRopter hoc autẽ ad paßionẽ veniẽs vt euãgelizaret Abrahæ, & iis qui cũ eo, apertionẽ hæreditatis, cùm gratias egisset, tenens calicẽ, & bibisset ab eo, & dedisset discipulis, dicebat eis: Bibite ex eo omnes. Hic est sanguis meus noui Testamenti, qui pro multis effundetur in remißionem peccatorum. Dico autem vobis à modo non bibam de generatione vitis huius, vsque in diem illum, [1] quando illum bibam vobiscum nouum in regno Patris mei. Vtiq; hæreditatem terræ ipse nouabit & reintegrabit mysterium gloriæ filiorum, quemadmodum Dauid ait: Qui renouauit faciem terræ. Promisit bibere de generatione vitis cum suis discipulis, vtrumque ostẽdens, & hæreditatem terræ, in qua bibitur noua generatio vitis, & carnalem resurrectionẽ discipulorum eius. Quæ enim noua resurgit, caro ipsa est, quæ & nouum percepit poculum. Neque autem sursum in supercœlesti loco constitutus cum suis, potest intelligi bibẽs vitis generationem, neque rursus sine carne sunt, qui bibunt illud. Carnis enim proprium est, & nõ spiritus, qui ex vite accipitur potus. Et propter hoc dicebat Dominus: Cùm facis prandiũ, vel cœnam, noli vocare diuites, neque amicos, & vicinos, & cognatos, ne & ipsi inuicẽ vocent te, & fiat retributio ab eis: sed voca claudos, cæcos, mendicos, & beatus eris, quoniã non habent retribuere tibi, retribuetur enim tibi in resurrectione iustorũ. Et iterũ ait: Quicunque dimiserit agros, aut domos, aut parentes, aut fratres, aut filios propter me, centuplũ accipiet in hoc seculo, & in futuro vitam æternã hæreditabit. [2] Quæ enim sunt in hoc seculo centupla, & prandia exhibita pauperibus, [3] & cœnæ quæ redduntur? Hæc sunt in regni tẽporibus, hoc est in septima die, quæ est sanctificata, in qua requieuit Deus ab omnibus

Mat. 26. Luc. 22. Mar. 14.

Resurrectionem carnis & hæreditatem terræ Christus repromisit.

Psal. 103.

Carnis, & non spiritus est potũ ex vite accipere.

Luc. 14. Mat. 19. Gen. 1.

ab omnibus operibus quæ fecit, quæ est verū iustorum sabbatū, in qua non facient omne terrenum opus, sed adiacentem habebunt paratam mensam à Deo, pascentem eos epulis omnibus. Quemadmodum & Isaac continet benedictio, qua benedixit filium minorē Iacob. Ecce, dicens, odor filij mei, quasi odor agri pleni, quem benedixit Deus. Ager autem mundus est, & propterea addidit. Det tibi Deus de rore cœli, & à fertilitate terrę multitudinem tritici, & vini, & seruiant tibi Gentes, & adorabunt te Principes, & esto Dominus fratris tui, & adorabunt te filij patris tui. Qui maledicet te, maledictus erit, & qui benedicet te, benedictus erit. [4] Hæc ergo, si non quis accipiat ad præfinita regni, in grandē contradictionem & contrarietatem incidet, quemadmodum Iudęi [5] in omni aporia constituuntur. Non solùm enim in hac vita, huic Iacob non seruierunt Gentes, sed & post benedictionem ipse profectus seruiuit auunculo suo Laban Syro, annos viginti, & nō tantùm nō est factus dominus fratris sui, sed & ipse, Esau adorauit fratrem suum, quando reuersus est à Mesopotamia ad patrem, & munera multa obtulit ei. Multitudinem autem tritici & vini [6] quomodo hæreditauit hic, qui propter famem factam in terra in qua habitabat, in Ægyptū transmigrauit, subiectus Pharaoni, qui tunc regnabat in Ægypto? Prædicta itaque benedictio ad tempora regni sine contradictione pertinet, quando regnabunt iusti surgentes à mortuis: quādo & creatura renouata & liberata, multitudinē fructificabit vniuersæ escę, ex rore cœli, & ex fertilitate terræ: [7] quemadmodum presbyteri meminerunt, qui Ioannē discipulum Domini viderunt, audisse se ab eo, quemadmodum de temporibus illis docebat Dominus, & dicebat: Venient dies in quibus vineæ nascētur singulæ decē millia palmitum habentes, & in vna palmite dena millia brachiorum, & in vno verò palmite, dena millia flagellorum, & in vno quoque flagello dena millia botruum, & in vna quoque botro dena millia acinorum, & vnumquodque acinū expressum, dabit vigintiquinque metretas vini. Et cùm eorum apprehenderit aliquis sanctorum botrum, alius clamabit: Botrus ego melior sum, me sume, per me Dominum benedic. Similiter & granum tritici decem millia spicarum generaturum, & vnamquamque spicā, habituram decem millia granorum, & vnumquodque granum quinque bilibres similæ claræ mundæ: & reliqua autē poma, & semina, & herbam secūdùm congruentiam iis consequentem. Et omnia animalia iis cibis vtentia, quæ à terra accipiuntur pacifica, & consentanea inuicem fieri, subiecta hominibus cum omni subiectione. Hæc autem & Papias Ioannis auditor, Polycarpi autē contubernalis, vetus homo, per Scripturam testimonium perhibet, in quarto librorū suorum, sunt enim illi quinque libri conscripti. Et adiecit, dicens: Hæc autem credibilia sunt credētibus. Et Iuda, inquit, proditoro non credente, & interrogante: Quomodo ergo tales genituræ à Domino perficientur? dixisse Dominum, Videbunt qui venient in illa. Hęc ergo tempora prophetans Isaias ait: [9] Et compascetur lupus cum agno, & pardus cōquiescet cum hœdo, & vitulus, & taurus, & leo simul pascentur, & puer pusillus ducet eos, & bos, & vrsus simul pascentur, & simul infantes eorum erunt: & leo, & bos, manducabunt paleas, & puer infans in cauernam aspidum, & in cubile filiorum aspidum manum mittet, & non malè facient, nec poterunt perdere aliquem in monte sancto meo. Et iterùm recapitulans ait, Tunc lupi & agni pascentur simul, & leo quasi bos vescetur paleis, serpens autem terram quasi panem, & non nocebunt, neque vexabunt in monte sancto meo, dicit Dominus. Non ignoro autem, quoniam quidam [10] hæc inter nos] & ex diuersis Gētibus, & variis operibus credentes, & cùm crediderint consentientes iustis, tentent transferre. Sed & si nunc hoc fit in quibusdam hominibus, ex variis Gentibus in vnam sentētiam fidei venientibus, nihilominus in resurrectione iustorum super iis animalibus, quemadmodum dictum est, Diues enim in omnibus Deus. Et oportet conditione reuocata, obedire, & subiecta esse omnia animalia homini: & ad primam à Deo datam reuerti escam: quemadmodum autem inobedientia subiecta erant Adæ fructum terræ. Aliàs autem & nō est nunc ostendere leonem paleis vesci. Hoc autem significabat, magnitudinem & pinguedinem fructuū. Si enim leo animal paleis vescitur, quale ipsum triticum erit, cuius palea ad escam congrua erit leonum?

Sabbatū iustorum.

Gen. 27.

Iacob seruiuit Laban, fratremque suum Esau adorauit. Gen. 29. & 33.

Quando benedictio Iacob adimplebitur.

Bonorum omnium vbertas in regno futuro.

Papias quis fuerit, & quæ tradiderit.

Isa. 11. & 65.

Isa. 65. & 66.

Rom. 10.

Oportet omnia subiicī homini.

ANNOTATIONES.

1. Quādo illū bibam] *Hæc Christi verba nullo modo faciunt, neq; faciūt pro Chiliastis, quia loquitur, vel de regno quod à resurrectione sua, statī cœpit illucescere, in quo cū Apostolis bibit, idq; corporaliter, vt Petrus profitetur*

Actor.10.ad probandam certam perspicuámque corporis sui resurrectionem: ita exponunt Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius. Vel de regno Dei, quòd vita futura, beata, & cœlestis appellatur: in quo vini noui nomine, diuinam illam lætitiam, hilaritatem, iucunditatem, & consolationem sempiternam significatam curauit: quemadmodum explicant August. & Hieron.

2. Quæ enim sunt in hoc seculo centupla] Hier. commen. in 19. Matth. præsentem explicationem, nomine Irenæi tacito, ex hoc loco ita insectatur. Ex occasione huius sententiæ, quidam introducunt mille annos post resurrectionem, dicentes tunc nobis centuplum omniũ rerum, quas dimisimus, & vitam æternam reddendam: non intelligentes quòd si in cæteris digna sit repromissio, in vxoribus appareat turpitudo, vt qui vnam pro Domino dimiserit, centum recipiat in futuro. Sensus ergo iste est. Qui carnalia pro Saluatore dimiserit, spiritualia recipiet, quæ comparatione & merito sui ita erunt, quasi in paruo numero centenarius numerus comparetur. Vnde dicit Apostolus, qui vnam tantùm domum, & vnius prouinciæ paruos agros dimiserat: quasi nihil habentes, & omnia possidentes. Hieronymo concordes sunt in hoc August. lib. 20. de Ciu. Dei, & de verbis Domini, Chrysostom. Theoph. Euthymius, &c.

3. Et cœnæ quæ redduntur] Verba Christi Domini Luc. 14. Retribuetur tibi in resurrectione iustorũ, quibus innititur Irenæus, docent nos nihil debere commoueri, si in hoc seculo ob beneficia in pauperes, nullam remunerationem receperimus: quia largior obtinget in resurrectione iustorum, id est, eo die quo omnes homines à mortuis resuscitati, ad Dei tribunal conuocati sistent, quando ad iustos conuersus iudex pronunciabit: Venite in regnum patris mei, &c. qua in sententia est Cyprianus lib. 3. ad Quirinum cap. 1.

4. Hæc ergo si quis non accipiat] Benedictiones istiusmodi sacræ preces & publicæ erant, quas & Deus ratas habebat. Exoptat autem secundùm literam, hîc filio suo Patriarcha opulentiam ex cœlo, terra, frumento & musto, ad quæ omne diuitiarum genus reducitur. Deinde dominij singularis & obseruantiæ ab aliis exhibendæ prærogatiuam: eáque omnia à Deo omnium bonorum auctore & largitore: quæ consequutus est partim dum viueret, sed multò cumulatiora & optabiliora in Iuda, Ioseph, Dauide, Salomone, & aliis præclaris filiis suis. Spiritualis autem ac secretorum Dei refertæ benedictionis bona adipiscimur in Christo, & iustis per eum diuina laudatione in vnum quotidie congregandis, vt scitè narrat Hieronymus tomo. 3. quæst. 3. ad Damasum: August. 16. de ciuit. cap. 37. Prosper Aquitanicus lib. de promissionibus cap. 21. Gregorius homil. 6. in Ezechielem: Rupertus & Glossa in 27. Genes. Nihil igitur hic locus facit pro Chiliastis.

5. In omni aporia] Id est, defectione, hæsitantia, cõsilij magna inopia, vt sint carituri quo se vertant.

6. Quomodo hæreditauit hic] Hoc Moses detegit disputans quomodo in tanta peregrinatione Iacob, nihil ei vnquam defuerit, cuique visione scalæ etiam iter patuerit ad cœlum, & cœlestia bona; Deum patrem suũ, Angelos perinde ac fratres, amicos, & comites sibi præsto esse, ac responso cœlitus acceperit, terram Chananæorum reseruari suæ posteritati, quæ more arenarum deinceps amplificaretur, & Messias tempore ex ea mundo tandem nasceretur. Libenter & benignè excipitur à Labam, qui & filias suas maxima cum dote illi in matrimonium dedit: atque qui cum baculo & pera pauperculus Iordanem traiecit, cum ingenti ouium grege, camelorum, seruorum, filiorum, ac omnium bonorum copia diffluens, & ditissimus factus, inde reuersus est.

7. Quemadmodum presbyteri] Hinc apparet opinionem de regno temporali per mille annos, Irenæum nec primò excogitasse, nec vt sibi propriam obstinatè tutatum: sed maculam quandam, & quasi næuum, à quibusdam Patribus contraxisse. Coniecturam fecerim Papiam, aut alios quosdam inglorios, Irenæo familiares, subaudiri.

8. Hoc autem & Papias] Nicephorus Calixtus lib. 3. histor. cap. 20. & longè eum antecedens Eusebius, lib. 3. cap. 33. huius Irenæi & Papiæ loci commeminerũt: vide in aliquo numero & pretio est veteris nostri codicis fides. Verba sunt Eusebij ex interprete: Papiæ libros numero quinque esse aiunt, qui, Expositio sermonum inscribitur: Quorum tanquam ab eo solùm scriptorum Irenæus sic mentionem facit. Ista Papias Ioannis auditor, Polycarpi familiaris, vir antiquus, in quarto libro operis sui testata reliquit. Sunt enim quinque ab eo libri confecti. Hæc Irenæus. Et quia illa quæ ibidem subijcit Eusebius, ad hunc totum Irenæi locum maximè faciunt, ea apponi vtile fuerit. Multis enim interpositis, de Papia sic scribit: Regnum Christi post vniuersæ carnis à mortuis resurrectionem, asserit, mille annos humano & corporeo more in terra hac continuatum, & stabilitum fore. Quæ quidem dogmata credo eum propterea excepisse, quòd Apostolicas interpretationes, quæ ab illis essent arcanis figuris, & parabolis subobscuris expositæ, malè intellexisset. Nam homo erat (sicut ex eius scriptis facilè licet coniecturam capere) ingenij pertenuis. Postea de Irenæo subiungit idem Eusebius. Cæterùm plerisq; Ecclesiasticis viris, qui hominis antiquitatem pro suarum partium defensione citabant, persimilis erroris auctor extitit: vt Irenæo, & si quisquam alius eadem cum illo sentire videbatur. Hæc Eusebius, quæ nobis sanè longiores annotationes hîc præcidunt.

9. Et compascetur lupus] Hieronymus Commentar. in 11. Isaiæ, reprehendit Iudæos, & Christianos iudaïzantes (ita enim frequenter vocat Millenarios) quod iuxta literam, ista futura contendant, vt omnes bestiæ redigantur in mansuetudinem, & pristina feritate deposita, lupus & agnus pascantur simul: additq́; eos grauissimo somno stertere: atque parum distare à fabulis Poëtarum, qui aureum quoddam Saturni seculum sunt commentati. Subiicit autem quomodo secundum viuificantem spiritum, mystico & spiritali sensu intelligenda sint. Locum consulat qui velit.

10. Hæc inter nos] Coniectura ducti ita legendum præbemus: vetus noster codex habet, hæc inferos.

SENTEN-

SENTENTIAM SVAM DE TEMPORALI & terreno Sanctorum regno, à resurrectione claudit variis Isaiæ, Ezechielis, Hieremiæ, & Danielis testimoniis, atque parabola vigilantium seruorum, quibus se ministraturum Dominus pollicetur.

CAPVT XXXIIII.

IPse autem Isaias manifestè annunciauit tale gaudium in resurrectione iustorum futurum sic, dicens: Resurgent mortui, & surgent qui in monumentis sunt, & lætabuntur qui sunt in terra. Ros enim qui à te, sanitas est eis. Hoc idem & Ezechiel ait. Ecce, ego aperio monumenta vestra, & educam vos de monumentis vestris, in quo educam de sepulchris populum meum, & dabo Spiritum in vobis, & viuetis, & ponam vos super terram vestram, & cognoscetis quoniam ego sum Dominus. Et iterum idem sic ait. Hæc dicit Dominus: Colligam Israel ab omnibus gentibus, vbi dispersi sunt illic, & sanctificabor in eis in conspectu filiorum gentium: & habitabunt super terram suam quam dedi seruo meo Iacob, & inhabitabunt super eam in spe, & ædificabunt domos, & plantabunt vineas, & inhabitabunt in spe, quando faciam iudicium in omnibus, qui inhonorauerunt eos, in iis qui in circuitu sunt eorum, & cognoscent quoniam ego sum Dominus & Deus patrum ipsorum. *Ezech. 37* *Ezech. 20 & 28.* Ostendimus autem paulò ante, quoniam Ecclesia est semen Abrahæ; & propter hoc; vt sciamus quoniam in nouo Testamento à Veteri qui ex omnibus Gentibus colliget eos qui saluabuntur, ex lapidibus suscitans filios Abrahæ, Ieremias ait: Ecce dies veniunt dicit Dominus, & non dicent adhuc: Viuit Dominus qui eduxit filios Israel ab Aquilone, & ab omni regione quo expulsi fuerant, restituet illos in terram ipsorum quam dedit patribus ipsorum. *Ecclesia semen est Abrahæ.* *Ierem. 16.* Quoniam creatura omnis secundùm voluntatem ad incrementum & augmentum erit, vt tales afferat & nutriat fructus, Isaias ait: [1] Et erit super omnem montem altum, & super omnem collem editum aqua pertransiens in die illa, quando perient multi, quando concident muri, & erit lumen Lunæ, quasi lumen Solis septuplum diei, quando sanabit contritionem populi sui & dolorem plagæ suæ sanabit. *Isa. 30.* Dolor autem plagæ est per quem percussus est homo initio in Adam, inobediens, hoc est, mors, quam sanabit Deus resuscitans nos à mortuis, & restituens in patrum hæreditatem: quemadmodum iterum Isaias ait: Et eris fidens in Domino, & faciet te ingredi supra omnem terram, [2] & cibabit te hæreditate Iacob patris tui. *Percussus est omnis homo in Adam.* *Isa. 58.* Hoc est quod & à Domino dictum est: Beati serui illi, quos veniens Dominus inueniet vigilantes. Amen dico vobis quoniam precingetur, & recumbere eos faciet, & transiens ministrabit eis. Et si venerit vespertina vigilia, & inuenerit sic, beati sunt, quoniam recumbere eos faciet & ministrabit eis, licet secunda, & licet tertia, beati sunt. *Luc. 12.* Hoc autem idem & Ioannes in Apocalypsi ait: Beatus & sanctus, qui habet partem [3] in resurrectione prima. *Apoc. 20.* Et tempus autẽ annunciauit Isaias in quo hæc erunt. Et dixi, inquit: Vsquequò Domine? Quoadusque desolentur ciuitates ad non inhabitandum, & domus vt non sint homines, & terra derelinquetur deserta, Et post hæc: longè nos facies Deus homines, & qui remanserint multiplicabuntur super terram. *Isa. 6.* Sed & Daniel hoc ipsum ait: Et regnum & potestas & magnitudo eorum, quæ sub cœlo sunt, datum est sanctis altissimi Dei, & regnum eius sempiternum, & omnes principatus seruient ei & obedient. *Dan. 7.* Et ne ad hoc tempus putetur dicta repromissio dictum est prophetæ: Et tu veni & sta in sorte tua in consummatione dierum. *Dan 12.* Quoniam autem repromissiones non solum prophetis & patribus; sed Ecclesiis ex Gentibus coadunatis annunciabantur, quas & insulas nuncupat Spiritus, & quod in medio turbulæ sint constitutæ, & tempestatem blasphemiorum sufferant, & salutaris

Ecclesia portus est salutaris, & refugiū periclitātibus. portus periclitantibus existant, & refugium sunt eorum, qui altitudinem ament: & Bythum, id est, profundum erroris conantur effugere, Ieremias ita ait: [4] Audite Verbum Domini Gentes, & annunciate insulis quæ longè sunt, dicite, quia ventilabit Deus Israël, congregabit eum, & custodiet eum, sicut pascens gregem ouium suarum, quoniam re-
Ierem. 31. demit Dominus Iacob, & eripuit eum de manu fortioris eius, & venient, & lætabuntur in monte Sion, & venient ad bona, & in terram tritici, & vini, & fructuum, & animalium, & ouium, & erit anima eorum, sicut lignum fructiferum, & non esurient adhuc. Et tunc gaudebunt virgines in congregatione iuuenum, & seniores gaudebunt, & conuertam luctum eorum in gaudium, & faciam eos in exultatione, & magnificabo, & inebriabo animam Sacerdotum filiorum Leui, & populus meus bonis meis adimplebitur. [5] Ostendimus autem in superiori libro quoniam Leuitæ, & Sacerdotes sunt discipuli omnes Domini: qui & sabbathum in templo profanabant, & sine culpa sunt. Tales itaq; promissiones manifestissimè in regno iustorum istius creaturæ [6] epulationem significant, quam Deus repromittit ministraturum se. Adhuc de Hierusalem, & de regnante in ea,
Isa. 31. & 32. Isaias ait: Hæc dicit Dominus: [7] Beatus qui habet in Sion semen, & domesticos in Hierusalem. Ecce rex iustus regnabit, & principes cum iudicio principabunt. Et de præpara-
Isa. 54. tione in qua reædificabitur ait: [8] Ecce ego præparabo tibi carbunculum lapidem, & fundamenta tua saphirum, & ponam propugnacula tua Iaspin, & portas tuas lapidem crystallum, & circum vallum tuum lapides electos, & omnes filios tuos docibiles Dei, & in multa pace filios tuos, & in iustitia ædificaberis. Et iterùm idem ipse ait: [9] Ecce ego facio
Isa 65. Hierusalem exultationem & plebem meam, etiam non audietur in ea vox fletus, neque vox clamoris, etiam non fiet ibi immaturus, & senior qui non impleat tempus suum. [10] Erit enim iuuenis annorum centum: moriēs autem peccator centum annorum, & maledictus erit. Et ædificabunt domus, & ipsi inhabitabunt, & plantabunt vineas, & ipsi manducabunt fructus earum & vinum bibent, & non ipsi ædificabunt, & alij inhabitabunt: neque ipsi pastinabunt, & alij comedent: secundum enim dies ligni vitæ, erunt dies plebis in te. Opera enim laborum tuorum veterascent.

ANNOTATIONES.

1. Et erit super omnem montem] *Hîc quoque Hieronymus in commentariis redarguit Iudaicam, carnalem, & literalem interpretationem, simúlque eos qui recipiunt mille annorum fabulam, & terrenum Saluatoris imperium errore Iudaico commentum & fictum, non intelligentes Apocalypsin Ioannis in superficie literæ, medulata Ecclesiæ sacramenta subtexere.*

2. Et cibabit te] *Hieronymus in comment. rursus improbat eos, qui hinc mille annorum fabulam sibi finxerunt: in qua rursum nuptiæ, & cibi & terrenæ vitæ congressus est: quandoquidem, Christo auctore, filij resurrectionis non nubent neque nubentur, sed Angelorum similes erunt.*

3. In resurrectione prima] *Verba ista Apocalypseos, sua obscuritate Irenæo & aliis multis magnisque viris, magnam errandi fenestram patefecerunt. Rati enim sunt duas fore carnis resurrectiones, primam bonorum, secundam malorum, post mille annos: Christum autem à prima ad secundam vsque, mansurum in terris, ibíque cum sanctis & electis regnaturum, incredibili omnium bonorum terrestrium fœlicitate. Verùm obseruandum resurrectionem quæ hîc prima vocatur à Ioanne, non propriè ad corpora, sed ad animas pertinere: quæ tùm resuscitari dicuntur, cùm transeunt à peccati morte, ad vitam gratiæ: & à vita gratiæ, ad vitam illius gloriæ, qua corporibus nondum adsumptis, interim in cælo ad diem iudicij vsque potiuntur, & cum Christo regnant. Hoc autem tempus mille annorum numero, qui frequenter in sacris literis pro indefinita numeri multitudine vsurpatur, significatum & præscriptum est. Resurrectio secunda generalis illa bonorum & malorum è tumulis excitatio dicitur, in qua piorum animæ cum corporibus, geminato suæ beatitatis gaudio in æternum perfruentur: atque ita declaratur locus ab Augustino homil. 17. in Apocalypsin, Ambrosio, Primasio, Andrea, & Aretha Cappadocibus, Ansberto, Ruperto, Lirano commentariis in 20. cap. Apocalypseos. Ergo pro millenariorum sententia nihil facit.*

4. Audite verbum Domini] *Hieronymus in 31. Hieremiæ, illos omnino delirare indicat, qui ob hæc, auream & gemmatam suspirant Hierusalem, suam auaritiam in mysterio uerbis Domini consecrantes: siquidem hîc promissa bona, non in frugibus & cibis mundanæ carnis, sed in varietate virtutum percipiantur & sentiantur.*

5. Ostendimus autem in superiori libro] *Libro quarto capite 20. scribit Apostolos & omnes discipulos Domini, qui Deo & altari seruiunt, sacerdotes esse: & cap. 32. 33. 34. munus eorum tradit Eucharistiam, id est, corpus & sanguinem Christi, Deo patri offerre: indéque præter alia multa, colligitur, hæc fragmena vere ab Irenæo abscissa & detruncata.*

6 .Epulationem ſignificant] *Ita aliorum iudicio reſeruato, legendum proponimus: codex vetus habet* epulatione ſignificant.

7. Beatus qui habet in Sio ſemen] *Septuaginta interpretum verba ſequitur, nam veritas Hebraica, & vulgata latina editio, ſecus legunt, quod & Hieronymus illic notat: vúltque hunc ſermonem diuinum, udæos fugientes in Aegyptum reuocare in Hieruſalem, ibíque filios procreare, quibus tãta ſecuritas & fœlicitas promittitur, vt Domini defendantur & regantur auxilio.*

8. Ecce ego tibi præparabo carbunculũ] *Hieronym. Comment. in hunc locum oſtẽdit, Septuaginta lectionem nonnihil ab Hebraica variantem, quam tamen Irenæus paßim ſequitur, atque de natura & proprietatibus horum lapidum anxie inquirentes, ablegat ad Epiphanij volumen, inſcriptum* περὶ λίθων: *& ad triceſimum ſeptimum naturalis hiſtoriæ Plinij. Acriter etiam inuehitur in Iudæos, & ſemi-iudæos (ita vocat Chiliaſtas) qui occidentis literæ amatores, pro mille annis, lautos & exquiſitos cibos gulæ prouident, & poſt ſecundũ Saluatoris aduentum ſperant nuptias, & paruulos centum annorum, & Circunciſionis iniuriam, & victimarum ſanguinem, &c. cùm vrbem Spirituſſancti donis conſtructam, & virtutum, meritorum, præmiorúmque ſplendoribus lucentem, in cœlis quærere debuiſſent.*

9. Ecce, ego facio Hieruſalem] *Rurſus Iudæos, & regni terreni mille annorũ approbatores vellicat Hieronymus, vúltque de cæleſti Hieruſalem, quæ ſurſum eſt, & variis manſionibus pro variorum laborum compenſatione, apud patrem diuinum repoſita hæc intelligi.*

10. Erit ibi iuuenis annorum centum] *Hier. proœmio comment. in 18. cap. Iſaiæ, hunc Irenæi locũ ſubindicans, eum refert Dionyſium Alexandrinæ Eccleſiæ Pontificem, virum eloquentißimum eleganti libro impugnaſſe, inſuper mille annorum fabulam irriſiſſe, & aureã atque gemmatam in terris Hieruſalem, inſtaurationem templi, hoſtiarum ſanguinem, otium ſabbati, circunciſionis iniuriam, nuptias, partus, liberorum educationem, epularum delitias, cunctarum Gentium ſeruitutem, rurſúſque bella, exercitus ac triumphos, & ſuperatorum neces, mortémque centenarij peccatoris. Subiicit idem Hiero. Apollinarium duobus voluminibus Dionyſio reſpondiſſe pro Irenæo eiúſque opinione, atque cum vtroque in hac parte, plurimam catholicorum multitudinem ſenſiſſe, Auguſtinus lib. 20. de Ciuit. Dei, cap. 7. eandem opinionem dicit vtcunque tolerabilem eſſe, ſi delitiæ aliquæ ſpiritales, in illo ſabbato mille annorum per Domini præſentiam affuturæ credantur: ſeque hoc aliquando opinatum.*

CONTENDIT SVPERIORA TESTIMONIA NON *poſſe per allegoriam de bonis tantùm cœleſtibus intelligi, ſed implenda eſſe poſt aduentum Antichriſti, & reſurrectionem in terrena Hieruſalem, prioribúſque prophetiis ex Iſaia, Hieremia, & Ioannis Apocalypſi alias ſubiungit.*

CAPVT XXXV.

SI autem quidam tentauerint allegorizare hæc quæ huiuſmodi ſunt, neq; in omnibus poterunt conſonantes ſibimetipſis inueniri, & conuincentur ab ipſis dictionibus differentibus, quoniam cùm deſolatæ fuerint ciuitates Gentium, & quod non inhabitentur, & domus, eò quòd non ſint homines, & derelinquetur terra deſerta. Ecce enim Iſaias ait: [1] Dies Domini inſanabilis venit, furore & ira plenus, ponere vrbem terræ deſertã, & pec- *Iſa. 13.*
catores perdere ex ea. Et iterùm ait, Tollatur vt non videat gloriam Domini, & cùm hæc
facta fuerint, elongabit, inquit, Deus homines, & derelicti multiplicabuntur in terra; [2] & *Iſa. 26.* *Iſa. 65.*
ædificabunt domus, & ipſi inhabitabũt, & paſtinabunt vineas, & ipſi manducabũt. Hæc enim alia vniuerſa in reſurrectione iuſtorum ſine controuerſia dicta ſunt, quæ fit poſt aduentum Antichriſti, & perditionem omnium Gentium ſub eo exiſtentium, in qua regnabunt iuſti in terra, creſcentes ex viſione Domini, & per ipſum aſſueſcent capere gloriam Dei patris, & cum ſanctis Angelis conuerſationem, & communionem, & vnitatem ſpiritalium in regno capient. [3] Et illos quos Dominus in carne inueniet expectantes eum de *Beatorum conuerſatio cum Angelis.*
cœlis, & perpeſſos tribulationem, qui & effugerint iniqui manus. Ipſi autem ſunt, de quibus ait Propheta: Et derelicti multiplicabuntur in terra. Et quotquot ex credentibus ad hoc præparauit Deus, ad derelictos multiplicandos in terra, & ſub regno Sanctorũ fieri, *Iſa 66.*
& miniſtrare huic Hieruſalem, & regnum in ea ſignificauit [4] Ieremias Propheta: Circun- *Baruch 4. & 5.*
ſpice, dicens, ad Orientem Hieruſalem, & vide lætitiam quæ aduentat tibi ab ipſo Deo. *Sancti ad lætitiam inuitantur ſub typo Hieruſalẽ.*
Ecce venient filij tui quos emiſiſti, venient collecti ab Oriente vſque ad Occidentẽ, verbo illius ſancti gaudẽtes ea quæ à Deo tuo eſt claritate. Exuere Hieruſalem habitum luctus, & afflictionis tuæ, & induere decorẽ eius, quæ à Deo tuo eſt claritatis in æternũ, circundare amictũ duplicẽ eius quæ à Deo tuo eſt iuſtitiæ, impone mitrã ſuper caput tuum gloriæ æternæ. Deus enim demõſtrabit ei, quæ ſub cœlo eſt vniuerſæ, tuũ fulgorẽ, vocabitur namq; nomen tuũ ab ipſo Deo in æternũ, pax iuſtitiæ & gloriæ colenti Deo. Surge

Hierusalē,& sta in excelso,& circunspice ad Orientē,& vide collectos filios tuos à Solis ortu vsq; ad Occidentē, verbo illi' sancti gaudētes ipsam Dei recredationē, profecti sunt enim à te pedites, dū adducerētur ab inimicis. Introducet illos Deus ad te portatus cum gloria tanquā thronus regni.[6] Decreuit enim Deus vt humilietur omnis mōs excelsus,& cōgeries æternæ,& vt valles impleātur, ad redigendā planiciē terrę, vt ambulet Israël tutè Dei gloria. Vmbracula autē intexuerunt syluæ,& omne lignū boni odoris ipsi Israël præcepto Dei. Præibit enim Deus cū lætitia, lumine claritatis suæ, cū misericordia & iustitia, quę ab ipso est. Hęc aūt talia vniuersa nō in supercœlestibus possunt intelligi. Deus enim ait, Demōstrabit ei quæ sub cœlo est vniuersæ, tuū fulgorē. Sed in regni tēporibus reuocata terra à Christo,& reædificata Hierusalē, secundū characterē quæ sursum est Hierusalē, de qua ait Propheta Isaias. Ecce in manibus meis depinxi muros tuos, & in cōspectu meo es semper. Et Apostolus autē scribens ad Galat. similiter ait: Illa autē quæ sursum est Hierusalē libera est, quæ est mater omniū nostrûm. Nō ex cogitatione erratici Æonis, dicens, hoc neq; de virtute aliqua, quæ abscessit pleromate & prunico, sed de Hierusalē quæ in manibus descripta est,& ipsam descendentē in Apocalypsi vidit Ioannes super terram nouā. Post enim regni tēpora vidi, inquit, thronū albū magnū,& sedentē in eo, cuius à facie fugit terra & cœlū,& locus nō est eis. Et illa quæ sunt generalis resurrectionis & iudicij exponit vidisse, dicēs: mortuos magnos & minores. Dedit inquit, mare mortuos, quos in se habuit,& mors & inferi dederūt mortuos, quos apud se habuerunt: & libri adaperti sunt, sed & vitæ ait, apertus est liber, & iudicati sunt mortui, ex iis quæ scripta erant in libris, secundū opera sua,& mors,& inferi missi sunt in stagnū ignis secundū mortē.[7] Hoc autē est quod vocatur Gehēna, quod Dominus dixit ignē æternū. Et si quis inquit, nō est inuētus in libro vitæ scriptus, missus est in stagnū ignis. Et post hæc ait:[8] Vidi cœlū nouū, & terrā nouā. Primū enim cœlū & terra abierūt, etiā mare non est. Ciuitatē sanctā Hierusalē nouā vidi descendentē, de cœlo, præparatā vt sponsam ornatā viro suo: & audiui inquit, vocē magnā de throno dicētem: Ecce tabernaculū Dei cū hominibus,& habitabit cū eis,& ipsi populus eius erunt,& ipse Deus cum eis, erit eorum Deus. Et delebit omnē lachrymā ab oculis eorū,& mors nō erit amplius, nō luctus, nō clamor, neq; dolor vlteri' erit, quia prima abierūt. Et Isaias hoc ipsum ait: Erit enim cœlū nouū & terra noua,& nō erunt memores priorū, neq; obueniet eis in cor: sed lætitiā & exultationē inuenient in ea. Hoc autē est, quod ab Apostolo dictū est: Præterit enim habitus huius mundi. Similiter autē & Dominus ait: Terra & cœlū transiet. His itaq; prætereūtibus super terrā, nouā superiorē Hierusalē ait Domini discipulus Ioannes descēdere, quemadmodū spōsam ornatā viro suo,& hoc esse tabernaculum Dei, in quo inhabitabit Deus cū hominibus. Huius Hierusalē imago illa, quæ in priori terra Hierusalē, in qua iusti præmeditātur incorruptelā,& parantur in salutē. Et huius tabernaculi typū accepit Moyses in mōte, & nihil allegorizari potest, sed omnia firma,& vera,& substantiā habentia, ad fruitionē hominū iustorū à Deo facta. Quomodo enim verè Deus est, qui resuscitat hominē, sic & verè resurgit homo à mortuis,& nō allegoricè, quemadmodū per tanta ostendimus. Et sicut verè resurgit, sic & verè præmeditabitur incorruptelā,& augebitur, & vigebit in regni tēporibus, vt fiat capax gloriæ patris. Deinde omnibus renouatis verè in ciuitate habitabit Dei. Dixit enim inquit, sedēs super thronū: Ecce noua facio omnia. Et dicit Dominus: Omnia scribe, quomodo ij sermones fideles,& veri sunt. Et dixit mihi, Facta sunt, & secundùm rationem.

Isa. 49. Galat. 4. Hierusalē cælestis mater est omniū nostrū. Apoc. 21. Apoc. 20. Gehenna quæ sit. Matth. 25. Apoc 21. Ibidem. Isa. 65. & 66. Vniuersi huius commutatio. 1. Cor. 7. Mat. 24. Exod 25. & 26. Apoc. 22.

ANNOTATIONES.

1. Dies Domini insanabilis] *Septuaginta translationē sequitur. Porrò me fugit quî faciat locus iste pro millenariis. Siquidem iuxta literæ sensum, quē tantoperè hic examinat Irenæus, deuastationē Babylonis eius, quā Semiramis cōdiderat, alij deinceps Chaldæorū & Assyriorū potentissimi imperatores munierāt, huius inquā, excidiū per exercitus Persarū & Medorū impp. Cyro & Dario, miserabile, iustum tamē, vnà cū aliis Prophetis, Isaias hoc oraculo tanquā tuba præcinebat.*

In 65. Isa. Psal. 68.

2. Et ædificabunt domus] *Hier. hūc locū explanat de iis domibus, quas sermo Propheticus pollicetur, dicens,* Deus saluū faciet Sion, & ædificabūtur ciuitates Iudæ: *non carnaliter cū Iudæis sibi persuadentibus Hierusalem, vrbésq; Iudeæ in pristinū statū restituendas esse: quod si eis dederimus, (subiungit) audiant non solùm hoc Hierusalem, sed & Sodomæ repromitti, dicente Ezechiele:* Restituetur Sodoma in antiquum.

3. Et illos quos Dominus in carne inueniet] *Pace & reuerētia tanti martyris dixerim, non remanebūt in terra iusti, quos Domini aduentus viuētes deprehēdet, sed rapientur in nubibus, obuiā Christo in aëra procedentes, sicut scripsit Apost. & sic cū Domino semper erunt.*

4. Ieremias

4. Ieremias Propheta] *Quæ hic laudantur nomine Ieremiæ, extant Baruch quarto & quinto capit. ex quibus manifestum est priscos illos patres Baruch prophetæ librum, sub appellatione aliquando Ieremiæ, cuius auditor & scriba fuerat, inter canonicas scripturas adnumerasse. Quia vero posteriores Gnosticos hostes hac in re, vt compluribus aliis infensissimos, & veritatis oppugnatores acerrimos nostra ætas tulit, & nos nacti sumus: iccirco Patrum orthodoxorum Græcæ & Latinæ Ecclesiæ copias instructissimas eis confidenter opponamus: atque in primis Augustinum, quem vnicè se suspicere, & sequi videri volunt. Is libro 18. de Ciuitate cap. 33. de aduentu Christi & Gentium vocatione disserens Baruch testimonij loco vtitur, licet illud Ieremiæ ab aliis attributum recognoscat. Idem rursus libro quæstionum veteris & noui Testamenti quæst. 102. Cassiodorus in Psal. 81. Ruffinus expositione in Symbolum: Ambrosius lib. 1. de pœnitentia cap. 82. & lib. 3. Hexæmeron cap. 14. & libro 1. de fide cap. 2. Cyprianus lib. 1. contra Iudæos cap. 6. & vt Latinis Græcos iungamus, Hesychius Hierosolymitanus Homilia 1. de sancta Maria Deipara: Cyrillus Alexandrinus lib. 3. comm. in Genesim: Libro de recta fide ad Theodosium: & Proœmio in Euangel. Ioannis: Sexta synodus sessione octaua: Chrysostomus homilia de Trinitate, & lib. aduersus gentes, Quod Christus sit Deus: Basilius lib. 4. contra Eunomium: Clemens Alexandrinus lib. Pædagogi cap. 10. multa sub Ieremiæ prophetæ nomine ex libro Baruch transferunt, & suis inserunt. Athanasius Oratione 2. & 3. contra Arrianos, libro Quod Nicena synodus, &c. epistola ad Serapionem contra eos qui dicunt Spiritum sanctum creaturam esse, semel atque iterum, item Quæst. 36. ad Antiochum, testimoniis ex illo etiam proprio nomine decerptis, tãquam ab authore canonico, fidenter decertat, & nostra, id est, catholica asseuerat. Idem rursum libro de salutari aduentu Christi aduersus Apollinarium, Epiphanius contra hæresim 30. Chrysostomus in Psalm. 46. & homilia. 26. ad Romanos verba illius nomine Prophetæ commodè citant. Theodoretus cõmentariis librum eius integrum exponens, inter sacros prophetas ipsum agnoscit. His alios connectas, legendo licet: simul valere iubeas veneficos istos imperitæ & temerariæ plebeculæ præstigiatores. Cæterùm huic Millenariorum interpretationi, Theodoreti & Orthodoxorum iuxta literam explicatio est opponenda: qui Iudæorum captiuorum reditum hic vaticinatum volunt. Illos enim Deus dedit in misericordias in conspectu omnium qui ceperant eos, vt est in Psalmis, quando contriuit portas æreas, vectes ferreos confregit, vincula eorum disrupit, eduxit eos de tenebris & vmbra mortis, de regionibus congregauit à solis ortu & occasu, ab Aquilone & mari. Redeũtibus autem illis qui erãt in Babylone, tanquam pace genti præstita, ait Theodoretus, reuersi etiam sunt illi, qui aufugerant tempore belli, & perrexerant ad partes australes & occidentales, ideòque meminit etiam redeuntium ab occidente.*

5. Vocabitur namque nomen tuum] *Theodoretus: Vocabitur enim à Deo nomen tuum in seculum, Pax iustitiæ, & Gloria pietatis. Hæc autem omnia nunc habet: propterea concurrunt ad eam cuncti. Saluatoris enim passio reddidit illam splendidam & illustrem.*

6. Decreuit enim Deus] *Theodoretus: Dissoluit Dominus Babylonios qui videbantur esse similes montibus excelsis: eos autem qui sub iugo illorum tenebantur, & humilibus vallibus similes erant, sursum oculos erigere fecit. Syluas deinde figuratè vocat gentes interiacentes, quæ non ferebant Deo fructum pietatis, Israëlem tamen redeuntem, cum omni obsequio honorificè prosequuti sunt. Cùm hæc igitur in terrena Hierusalem etiam secundum sensum literæ adimpleta fuerint, non est quod à resurrectione & iudicio adimplenda fingamus.*

7. Hoc autem est quod vocatur Gehenna] *De huius vocis etymo & significatione satis loquitur Hieronymus Commentariis in 7 Ieremiæ, & quæst. Hebr. in Paralypomenωn.*

8. Vidi cœlum nouum] *Primasius docet figuram huius mundi tunc perituram ignium mundanorum conflagratione, sicut factum est aquarum inundatione diluuium, vt cœlo & terra in melius commutatis vt incorruptione & immortalitate sanctorum corpora congrua vtriusque mutatione qualitatis conueniat.*

HOMINES VERE SVSCITABVNTVR, MVNdúsque non penitus exterminabitur: erunt autem variæ Sanctorum mansiones pro cuiusque dignitate, & omnia subiicientur Deo patri, sicque erit omnia in omnibus.

CAPVT XXXVI.

CVM sint enim veri homines, veram esse oportet & plantationem ipsorum: sed non excedere in ea, quæ non sunt; sed in iis quæ sunt proficere. [1] Non enim substantia, neque materia conditionis exterminatur (verus enim & firmus qui constituit illam) sed figura transit mundi huius, hoc est, in quibus transgressio facta est: quoniam veteratus est homo in ipsis, & propter hoc figura hæc temporalis facta est, præsciente omnia Deo, quemadmodum ostendimus in eo libro, qui ante hunc est, & causam temporalium mũdi fabricationis secundum quod potuit, ostendimus. Prætereunte autem figura hac, & renouato homine, & vigente ad incorruptelam, vt nõ possit iam veterascere: erit cœlum

Lib. 4. c. 6 7. 8 & 9.

K

nouum & terra noua, in quibus nouus perseuerabit homo, semper noua confabulans Deo. Et quoniã hæc semper perseuerabũt [2] sine fine, Isaias ait sic: Quemadmodum enim
Isa.66. cœlum nouum, & terra noua, quæ ego facio perseuerant in conspectu meo, (dicit Dominus) sic stabit semen vestrum & nomen vestrum [3] & quemadmodum Præsbyteri dicunt, tunc qui digni fuerint cœlorum conuersatione, illuc transibunt, id est in cœlos: alij tutè Paradisi deliciis vtentur: alij autem speciositatem ciuitatis possidebunt, vbique autem Deus videbitur: & quemadmodum digni erunt videntes eum. Esse autem distantiam hanc habitationis eorum, [4] qui centum fructificauerunt, & eorum qui quadraginta, &
Matth.13. eorum qui triginta, quorum quidam in cœlum assumẽtur: alij in paradiso conuersabuntur: alij in ciuitate inhabitabunt: & propter hoc dixisse Dominum: multas esse apud pa-
Ioan 14. trem mansiones. Omnia enim Dei sunt, qui omnibus aptam habitationem prǽstat, quem-
Matth.20. admodum Verbum eius ait: Omnibus diuisum esse à Patre, secundum quod quis est di-
Mar.10. gnus, aut erit. Et hoc est triclinium in quo recumbent ij, qui epulantur vocati ad nu-
Luc.22. ptias: hanc esse ad ordinationem & dispositionem eorum qui saluantur dicunt Presby-
Matth.22. teri Apostolorum discipuli, & per huiusmodi gradus proficere, & per Spiritum quidem Filium, per Filium autem ascendere ad Patrem. Filio deinceps cedente Patri opus suum, quemadmodum & ab Apostolo dictum est: Quoniam oportet regnare eum quoadusque
1.Cor.15. ponat inimicos sub pedibus eius. Nouissima inimica destruetur mors. In temporibus enim regni, iustus homo super terram existens obliuiscetur mori iam. Quando autem dixerit inquit, omnia subiecta sunt, scilicet absque eo qui subiecit omnia. Cum autem ei fuerint subdita omnia, [5] tunc ipse filius subiectus erit ei, qui sibi subiecit omnia, vt sit Deus omnia in omnibus. Diligenter ergo Ioannes preuidit primã iustorum resurrectionem, & in regno terræ hæreditatem: consonanter autem & prophetæ prophetauerunt de
Matth.26. ea. Hæc enim & Dominus docuit, mixtionem calicis nouam in regno cum discipulis ha-
Luc.22
Rom.8. biturum se pollicitus. Et Apostolus autem [6] liberam futuram creaturam à seruitute corruptelæ in libertatem gloriæ filiorum Dei confessus est: & in omnibus iis & per omnia idem Deus pater ostenditur, qui plasmauit hominem & hæreditatem terræ promisit pa-
1.Cor.2. tribus, qui eduxit illam in resurrectione iustorum, & promissiones adimplet in filij sui regnum: postea præstans illa paternaliter, quæ neque oculus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis ascendit. Etenim vnus filius qui voluntatem patris perfecit; & vnum genus humanum, in quo perficiuntur mysteria Dei; quem concupiscunt Angeli videre, & non preualent inuestigare sapientiam Dei, per quem plasma eius cõformatum & concorporatum filio perficitur: vt progenies eius primogenitus Verbum, descendat in facturam, hoc est, in plasma, & capiatur ab eo; & factura iterum capiat Verbum, [7] & ascendat ad eum supergrediens Angelos, & fiet secundùm imaginem & similitudinem Dei.

ANNOTATIONES.

1. Non enim substantia] *Hieronimus in cap. 65. Isaiæ docet transitum, nouitatémque cœli & terræ istis oraculis prædictam, nequaquam abolitionem in nihilum, sed commutationem sonare quid melius: cuius in sententia sunt Ambrosius, Primasius, Rupertus comment. in Apocalypsin: Dydimus & Oecumenius in 3. cap. primæ B. Petri: Chrysostomus hom. 10. ad populum Ant. Augustinus 20. de Ciuitate Dei cap. 24.*

2. Isaias ait sic] *Totum hunc locum ex Irenæo paucis admodum immutatis, transcripsit Anastasius Synaïtes ille, quem pro Christo, per Iudæos martyrium obiisse*
Lib.18. hist.ca.43. *anno salutis nostræ 610. scripto reliquit Nicephorus: qui locus & magnam fidem facit veteri nostro exemplari: & quoniam in lucem nunquàm venit, iccirco typis committimus, beneficio cuiusdam fragmenti nobis à D. Ioanne Curterio crediti cuius viri studium & benignitatem erga bonarum disciplinarum amatores comprobamus. Anastasius igitur ita scribit.*

ΟΤΙ ΕΙΣ ΤΡΕΙΣ ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ καταστάσεις διερεθήσονται οἱ σωζόμενοι, Εἰρηναίου ἐκ τοῦ κατ' αἱρέσεων ε λόγου.

Φησὶν γὰρ Ἡσαΐας· Ὃν τρόπον γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μένει ἐνώπιον ἐμοῦ, λέγει Κύριος, οὕτω στήσεται τὸ σπέρμα ὑμῶν, καὶ τὸ ὄνομα ὑμῶν· Καὶ Ἰωάννης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει φησίν· Εἶδον οὐρανὸν καινὸν, καὶ γῆν καινὴν, καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλὴμ καινὴν εἶδον καταβαίνουσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἡτοιμασμένην, ὡς νύμφην κεκοσμημένην τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς· καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης λεγούσης, Ἰδοὺ ἡ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σκηνώσει μετ' αὐτῶν, καὶ ὁ Θεὸς μετ'

αὐτῶν

αὐτῶν ἔσται, καὶ ἐξαλείψει πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἔσται ἔτι, ὅτι τὰ πρῶτα ἀπῆλθον. Καὶ εἶδον τὴν πόλιν Ἱερουσαλὴμ ἔχουσαν τὴν δόξαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ θεμέλιοι τοῦ τείχους αὐτῆς λίθῳ τιμίῳ κεκοσμημένοι, καὶ ἡ πλατεῖα χρυσὸν καθαρὸν, ὡς ὕαλος διαυγὴς, καὶ ναὸν οὐκ εἶδον ἐν αὐτῇ· ὅτι Κύριος ναὸς αὐτῆς ἐστι, καὶ οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν πᾶν κοινὸν καὶ ποιοῦν βδέλυγμα καὶ ψεῦδος, εἰ μὴ οἱ γεγραμμένοι ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς ζωῆς. Καὶ ἡ πόλις οὐ χρείαν ἔχει τοῦ ἡλίου, οὐδὲ τῆς σελήνης, ἵνα φαίνωσιν αὐτῇ, ὅτι ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ ἐφώτισεν αὐτὴν, καὶ νὺξ οὐκ ἔσται ἐκεῖ, ὅτι ὁ γὰρ Κύριος φωτιεῖ ἐπ' αὐτοὺς, καὶ βασιλεύουσιν εἰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Τότε γὰρ οἱ μὲν κατ' ἀξιωθέντες τῆς ἐν οὐρανῷ διατριβῆς, ἐκεῖσε χωρήσουσιν, οἱ δὲ τῆς τοῦ παραδείσου τροφῆς ἀπολαύσουσιν, οἱ δὲ τὴν ἀγίαν γῆν, καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς πόλεως καθέξουσιν, συμπᾶσι τοῖς περὶ αὐτὴν ἀγαθοῖς ἐπιχορηγουμένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Πανταχοῦ γὰρ ὁ Σωτὴρ ὁραθήσεται, καθὼς ἄξιοι ἔσονται οἱ ὁρῶντες αὐτόν. εἶναι δὲ τὴν διαστολὴν ταύτην τῆς οἰκήσεως τῶν τὰ ἑκατὸν καρποφορούντων, καὶ τῶν τὰ ἑξήκοντα καὶ τῶν τὰ τριάκοντα, ὧν οἱ μὲν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀναληφθήσονται, οἱ δὲ ἐν τῷ παραδείσῳ διατρίψωσιν, οἱ τὴν πόλιν κατοικήσουσιν, καὶ διὰ τοῦτο εἰρηκέναι τὸν Κύριον, ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου μονὰς εἶναι πολλούς· τὰ πάντα γὰρ τοῦ Θεοῦ, ὃς τοῖς πᾶσι τὴν ἁρμόζουσαν οἴκησιν παρέχει.

3. Et quemadmodum presbyteri dicunt] *Papiam vt mea est opinio, intelligit, aut fortaßis Aristionẽ, & Ioannem quendam seniorem quorum auditor fuerat. Horum autem opinationes à Catholica Ecclesia iampridẽ explosas & eiectas supra annotauimus: quas nihilominus F. Alphonsus à Castro in medium iterum prolatas, multiplici sacrarum literarum testimonio reuincit & supprimit, lib. 3. aduersus hæreses.*

4. Qui centum fructificauerunt] *Alij aliter hunc Euangelij locum exponũt: nam Cyprianus fructum centesimum martyribus, sexagesimum Virginibus, tricesimum coniugatis aßignat: quem sequitur Augustinus lib. 1. quæst. Euang. quæst. 9. & libro de sancta virginitate cap. 45. Hieronymus centesimum Virginibus, sexagesimum viduis & continentibus, tricesimum casto matrimonio deputat, lib. 1. cont. Ioui. & Comment. in 13. cap. Matthæi. Sunt qui malint magnam differentiam eorum qui suscepto verbi diuini semine fructus ferunt, simpliciter significari: veluti semen pro soli ratione aliud alio citius & fœlicius prouenit. Sed quorsum hæc ad Chiliastas?*

Lib. de disc ipl. & habitu Virginum.

5. Tunc ipse filius subiectus erit ei] *Hilarius libro octauo de Trinitate scribit Arrianos hanc Apostoli sententiam detorsisse vt per conditionem subiectionis, Deum natura esse Christum Dominum infitiarentur: quibus respondet Hieronymus, subiectionem non semper ad diminutionem honoris pertinere, sed etiam ad charitatis officium, maximè cum spiritus prophetarum prophetis dicatur esse subiectus: & ipse Dominus Ioseph ac Mariæ describatur fuisse subiectus. Tandem concludit hoc de natura quam ex Virgine induit dictum esse, in qua semper minor est patre, ac perpetuo diuinitati subiicitur: in qua sententia stant quoque Augustinus lib. octoginta trium quæstionum, quæst. 69. & lib. contra Sermonem Arrianorum cap. 37. Ambrosius lib. 5. de fide cap. 6. & 7. Gregorius Nyssenus Oratione in illud, Quando sibi subiecerit omnia: Cyrillus Alex. libro 10. Thesauri cap. 8. Basilius lib. 4. aduersus Eunomium, &c.*

Comment. in 15. ca. 1. Cor.

6. Liberam futuram creaturam] *Id est, quemadmodum propter nos facta est omnis creatura varijs mutationibus & paßionibus obnoxia: ita magna puritate & pace gaudebit, cum ad supremam fœlicitatem ex his miserijs educti fuerimus, quorum gratia creata fuit. Sed hæc caussæ millenariorum nullo modo suffragantur.*

7. Et ascendat ad eum supergrediens angelos] *De Christo redemptoris nostri humana natura hic primò loquitur, quam super omnem principatum & potestatem secum extulit in cælum, in quod subactis omnibus suis hostibus extremo iudicio reuertetur: deinceps præclaros cœtus electorum suorum intelligit, quibus dicet: Venite Benedicti in regnum patris, &c. Horum enim quosdam vt Beatißimam virginem, & Baptistam fortaßis ac Ieremiam, qui ab vtero matrum in lucem venerunt sanctiam effecti, super choros angelorum exaltabit. De cæteris credendam est parem angelis futuram esse societatem & gloriam: qui nos ciues suos nuncupant, conseruos se profitentur, super pœnitentibus lætantur, imo & Spiritus administros se præbent iis, qui hæreditatem salutis secum excepturi sunt: id est, supremam, sempiternámque fœlicitatem, illam, in qua nullum erit malum, & nullum deerit bonum: quoniam ipse ibi præmium virtutis erit, qui virtutem dedit, & qui seipsum quo nihil melius & maius potest esse, promisit. Ipse finis erit desideriorum nostrorum qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine fatigatione laudabitur. Ipso pleni erimus, qui omnia erit in omnibus. Ibi vacabimus & videbimus, videbimus & amabimus, amabimus & laudabimus. Nec anxiè disputo an in actione intellectus præcipuè consistat illa beatitudo, an voluntatis potius; quandoquidem erunt omnia gaudij plena, non solum voluntas & intellectus, sed & oculi, aures, manus, totum corpus, tota mens & animus denique. Ad quæ Deum opt. max. oro & obsecro, vt peractis omnibus, quæ salutem æternam vnicuique pro certo pariunt, omne genus hominum, vitæ spatio naturaliter excurso, tandem perducatur, & mente diuina sempiternè perfruatur. fiat, fiat.*

August. lib. 22. de ciui. ca. 30.

Expliciunt Libri beati Irenæi martyris, numero quinque, & Annotationes in eosdem.

K ij

HIC QVIA CHARTAE VACABANT, ADIICIENDA CVRAVImus

mus quædam non contemnenda fragmenta, quæ ex aliis Irenæi operibus vt præciosas margaritas suis libris inseruit Eusebius: deinde etiam testimonia & iudicia Patrum de eodem Irenæo, atque scriptis eius. Eusebius igitur libro 5. Historiæ Eccles. cap. 19. vt nunc emendata habent exemplaria latina ita scribit.

Irenæi epistolæ.

Lib. de Ogdoade.

Obtestatio ad scribas.

CVM quidam rursus sanam & synceram Ecclesiæ consuetudinem Romæ deprauare studerent, Irenæus varias contra eos composuit epistolos: vnam ad Blastum, quam inscripsit, in Schismate: alteram ad Florinum, de Monarchia, siue quòd Deus non sit author & fabricator mali: Nam iste Florinus contrariam illi sententiam videbatur acriter propugnasse: cuius causa etiam, quandoquidem in errorem Valentinianum lapsus erat, Irenæus librum de Ogdoade conscripsit: in quo satis aperte declarat, se Apostolorum temporibus proximè successisse. Atque in extrema parte illius operis elegantissimam eius subscriptionem reperiebamus, quam in hunc sermonem includere necessarium planè ducimus: quæ est scripta ad hunc modum; Te qui hunc librum transcripseris, per Dominum nostrum Iesum Christum, & per gloriosum aduentum illius, cum sit ad viuos & mortuos iudicandos venturus, adiuro, vt studiose conferas quod transcripseris, & accurrate ad exemplar vnde transcripseris emendes: & Sacramentum istud, quo te obligauerim, similiter descriptum in exemplar inscribas. Atque ista sanè commodè & vtiliter cùm ab illo dicta sunt, tum à nobis narrata, vt veteres illos, & verè pios viros, tanquam exemplum accuratissimæ in describendis libris diligentiæ, nobis ad imitandum proponamus. In ea porro epistola ad Florinum, quam supra citauimus, Irenæus rursus familiaritatis quæ illi cum Polycarpo intercesserat, mentionem facit. Ista dogmata, Florine, vt tecum agam humanius, sanæ doctrinæ & sententiæ non sunt. Ista dogmata sunt Ecclesiæ repugnantia, vtpotè quæ eos qui illis obsequuntur, in maximam impietatem deiiciant. Ista dogmata ne hæretici quidem, qui erant ab Ecclesia exturbati vnquam affirmare audebant. Ista dogmota presbyteri, qui ante nos fuerunt, quique erant ipsorum Apostolorum discipuli minimè tibi tradiderunt. Vidi enim te cum adhuc puer essem, in inferiore Asia apud Polycarpum, cum & in aula imperatoris splendidè lautéque vitam degebas, & sedulò te Polycarpo probare nitebaris. Nam ea quæ tum gerebantur (cognitio enim quam à pueris combibebamus vna cum ætate accrescit simul, & quasi vinculo cum ipso animo penitus copulatur) multò firmius in memoria insident, quam quæ nuper præterierunt: adeo vt & locum in quo assidebat Beatus Polycarpus, cum dissereret illius eò aduentum, & introitum, formam & modum vitæ, corporis effigiem, disceptationes ac sermones quos apud multitudinem habebat, & vt necessitudinem ac vitæ vsum cum Ioanne & reliquis qui ipsum Dominum vidissent se habuisse narraret, & quo pacto memoraret eorum sermones, quinetiam quænam ab illis de Domino audiuisset: quo modo de miraculis eius, ac virtutibus, & de doctrina denique, sicut ab illis qui fuissent suis oculis Verbum vitæ conspicati, scripturis verè consentientia narraret, videor mihi posse ritè percensere. Hæc eo tempore per Dei misericordiam, quam erga me ostendebat, studiose & attende audiebam: atque non chartæ & literis, sed interiori mentis cogitationi mandabam. Et perpetuò, Dei iuuante gratia ingenuè & exquisitè recordatione renouo, atque coràm certè iam deum contestari possum, illum beatum & Apostolicum presbyterum Polycarpum, si eiusmodi dogmata fortè audiuisset, continuo exclamaturum, & aures obturaturum, ac de more suo dicturum fuisse; O bone Deus in quæ me tempora reseruasti, vt

Polycarpi Ioannis discipulum audiuit Irenæus.

Nō audiēdi hæretici.

uasti, vt ista patiar? Atque ex eo loco, quo vel sedēs vel stans ea audiuisset, extemplò planè aufugiturum. Itémq; ex epistolis quas cum ad vicinas Ecclesias, quò eas cõfirmaret: tum ad quosdam fratres, quo eos tum admoneret, tum cohortaretur, misit, ista ita se habere, manifestò cognosci poterit. Hæc Irenæus.

Idem Eusebius lib. 5. Hist. cap 24. eos recensens Episcopos, qui pacis amore Victorem Papam prohibuerunt, ne Asiæ Ecclesias propter varium ritum celebrandi paschatis, communione priuaret, ait:

INter quos Irenæus, quanquam per literas scriptas ex persona fratrum in Gallia, quibus præerat, tradit, mysterium resurrectionis Domini solo die Dominico recolendum quidem esse: Victorem tamen de hoc, videlicet ne tam multas Ecclesias omnino propter traditionis ex antiqua consuetudine inter illas vsurpatæ obseruationem, à corpore vniuersæ Christi Ecclesiæ penitus amputet, cum pleraque alia, tum ista quæ sequuntur, apposité & conuenienter admonet, his ferè verbis: Non enim de die Paschatis solum, sed etiam de ieiunij ratione & modo est ista constituta controuersia. Quidam namque vnum diem se ieiunare oportere existimant: alij duos: non pauci plures, multi quadraginta: atque diurnis nocturnísque horis omnibus numeratis, diem suum metiuntur ac statuũt. Atque eiusmodi eorum qui hæc obseruabant ieiunia, varietas & discrepantia, non iam nostra ætate cœpta est, verùm etiam longè antè apud maiores nostros: qui (vt coniectura assequi licet) non accuratè consuetudinem eorum qui vel simplicitate quadam, vel priuata authoritate aliquid in posterum tempus statuissent obseruarũt. Atque nihilominus cum isti inter se pacem tranquillam retinuerunt, tum nos etiam inter nos retinemus: sicque varia & discrepans ieiunij ratio concordiam fidei plurimum commendat. His verò historiam quandam adiungit, quam hoc loco opportunè explicabo. Sic autem se habet. Presbyteri ante Soterem, qui Ecclesiæ, cui tu iam præes, præficiebantur, Anicetum dico, Pium, Hyginum, Telesphorum, Sixtum, licet neque ipsi hoc festum eo die quo Episcopi Asiæ obseruarent, neque aliis post se ita obseruare permitterent: nihilominus tamen cum Episcopis illarum Ecclesiarum, in quibus ita obseruabatur, ad se accedentibus (ac quid quæso magis repugnat, quàm vt hi hoc, illi illo modo obseruent) pacem inter se & concordiam perpetuò retinuerunt, ac nunquam propter istum varium illius festi obseruandi modum fuere vlli aliquando ab Ecclesia eiecti: sed presbyteri illi, qui te anteiuerũt ætate, tametsi minimè illud ita obseruabant: his tamen Episcopis qui in aliis Ecclesiis idem sic obseruabant, Eucharistiam miserunt. Atque cum beatus Polycarpus, Aniceto episcopatum administrante, Romam aduentaret, cumq; ille & Anicetus de aliis rebus, de quibus inter se discrepabant, pauca contulissent, confestim pax fuit inter eos conciliata: quin pro hoc festo obseruando, quod controuersiæ caput videbatur, charitatis vincula neutiquam ruperunt. Neque tamen Anicetus Polycarpo poterat persuadere, vt suum obseruandi morem (quippe qui cum Ioanne discipulo Domini nostri, & cum reliquis Apostolis, quibuscum multum versatus fuisset, eundem semper ad illum modum obseruasset) deponeret: neque contrà Polycarpus Aniceto persuasit, vt consuetudinem Asiaticam quippe qui morem presbyterorum qui illum erant antegressi, debere sedulò retinere assereret, vllo modo obseruaret. Quæ cum ita essent constituta, communicabant inter se mutuo: & in Ecclesia Anicetus, ritus qui in Eucharistia peragi solent, Polycarpo ob reuerentiam videlicet quam erga illum habebat, obeundi potestatem concessit: atque tandem cum pace alter discessit ab altero, & omnes Ecclesiæ, tum eorũ qui decimoquarto die festum Paschatis obseruabant, tum eorum qui secus, placida pace & tranquilla inter ipsas fruebantur. Irenæus autem, cùm nominis sui appellationi (εἰρηναῖος enim pacis studiosum significat) pulchrè respondens: tũ moribus, quibus se pacis auctorem verè declarabat, eiusmodi pro pace & concordia Ecclesiarum & hortatus est, & magnopere flagitauit. Atque ista aliaque eisdem congruentia, non ad Victorem solum, sed etiam ad alios plerosque & diuersos Ecclesiarum præsides, de ista quæ tum iactabatur controuersia, conscripsit.

Irenæi sententia de paschatis die, deque non excommunicandis Asiæ Ecclesiis.

Ieiunij varietas concordiam ab Ecclesia nõ sustulit.

A Romanis pontificib9, Asianis peregrinis datam fuisse Eucharistiam, vnionis symbolum.

Polycarpus Romæ cum Aniceto cõmunicat, quamuis de paschatis die dissentiat.

Irenæus pacis author in Ecclesia.

Idem cap. 25. eiusdem libri quinti.

Irenæi scripta. VErùm enimuerò præter opera & epistolas Irenæi, quæ iam demonstratæ sunt, extat liber illius breuissimus ille quidem, summè tamen necessarius, cõtra Gentiles, qui de Scientia inscribitur. Alius item memoratur, quem fratri cuidam nomine Marciano dedicauit: in quo Apostolicæ prædicationis rationem & modum exponit. Accedit iis liber *Epistola ad Hebræos Liber Sapientiæ.* quidam de variarum rerum disquisitione: in quo tum Epistolæ ad Hebræos, tum libri Sapientiæ Salomonis mentionem facit, certáque testimonia ex eisdem deprompta citat. Tot sunt igitur Irenæi opera, quæ ad nos nostrámque noticiam peruenerunt.

Idem eiusdem libri quinti capite quarto Martyrum Lugdunensium epistolæ ad Eleutherium papam, partem transcribens.

IIdem porrò martyres Irenæum, Ecclesiæ Lugdunensis id temporis presbyterum, per literas eidem Episcopo Romano scriptas, plurimum commendabant: permultáque viro illi virtutis dabant testimonia, sicut ipsa literarum verba declarant ad hunc modum: Te in Deo omnibus in rebus perpetuò, pater Eleuthere, valere optamus. Has literas ad te perferre fratrem nostrum Irenæum, & ministerij consortem, rogauimus: téque obsecramus: vt illum vtpote studio incredibili erga testamentum Christi flagrantem, gratia & beneuolentia, præ cæteris complectaris. Quod si locum & gradum ecclesiastici ministerij vim & facultatem habere, iustitiæ cuiquam impertiendæ animaduerteremus, hũc vt presbyterum Ecclesiæ (hoc namque munus obtinet) in primis tibi cõmendassemus.

Tertullianus libro contra Valentinianos.

MIhi cum Archetypis erit limes principalium magistrorum, non cum adfectatis ducibus passiuorum discipulorum. Nec vndique dicemur ipsi nobis finxisse materias, quas tot iam viri sanctitate, & præstãtia insignes, nec solum nostri antecessores, sed ipsorum hæresiarcharum contemporales, instructissimis voluminibus & prodiderunt & retuderunt, vt Iustinus philopsophus & martyr, vt Miltiades Ecclesiarum sophista, vt Irenæus omnium doctrinarum curiosissimus explorator, &c.

Hieronymus in Catalogo scriptorum Ecclesiast.

IRenæus Pothini episcopi, qui Lugdunensem in Gallia regebat Ecclesiam presbyter, à martyribus eiusdem loci ob quasdam Ecclesię quæstiones legatus Romã missus, honorificas super nomine suo ad Eleutherium episcopum perfert literas. Postea iam Pothino propè nonagenario, ob Christum martyrio coronato, in locum eius substituitur. Constat autem polycarpi, cuius suprà fecimus mentionem, sacerdotis & martyris hunc fuisse discipulum. Scripsit quinque aduersus hæreses libros, & contra Gentes volumen breue, & de disciplina aliud, ad Martianũ fratrem de apostolica predicatione, & librũ variorum *Irenæi opera.* tractatuũ & ad Blastũ de schismate, & ad Florinũ de Monarchia, siue quod Deus non sit cõditor malorum, & περὶ τῶν ὀγδοαδῶν egregium cõmentarium, in cuius fine significans se apostolicorum temporum vicinum fuisse, sic subscripsit: Adiuro te qui transcribis librum istum, per Dominum Iesum Christum, & per gloriosum eius aduentum, quo iudicaturus est viuos & mortuos, vt conferas postquam transcripseris & emendes illum ad exemplar, vnde scripsisti diligentissimè: hanc quoque obtestationem similiter transferas, vt inuenisti in exemplari. Feruntur eius & aliæ ad Victorem, episcopum Rom. de quæstione paschæ epistolæ, in quibus commonet eum, non facilè debere vnitatem collegij scindere. Siquidem Victor multos Asiæ & Orientis episcopos, qui decima quarta Luna cum Iudæis pascha celebrabant, damnandos crediderat. In qua sententia hi qui discrepabant ab illis, Victori non dederunt manus. Floruit maximè sub Commodo principe, qui Marco Antonino Vero in imperium successerat.

Idem

Idem Commentariis in cap. 64. Isaiæ de quibusdam apocryphis libris, & monstrosis nominibus differens, subiicit.

DE quibus diligentissimè vir Apostolicus scribit Irenæus episcopus Lugdunensis & martyr multarum origines explicans hæreseωn & maximè Gnosticorum, qui per Marcum Ægyptium, Galliarum primum circa Rhodanum, deinde Hispaniarum nobiles fœminas deceperunt, miscentes fabulis voluptatem & imperitiæ suæ nomen scientiæ suæ vendicantes.

Gregorius Papa lib. nono registri cap. 50. ad Ætherium episcopum Galliæ.

GEsta verò vel scripta beati Irenæi iamdiu est quòd sollicitè quæsiuimus, sed hactenus ex eis inueniri aliquid non valuit.

Vsuardus in Martyrologio, 28. Iunij.

APud Lugdunum Galliæ, sancti Irenæi, episcopi & martyris, quem constat B. Polycarpi sacerdotis & martyris fuisse discipulum, vt scribit Hieronymus, & Apostolicorum temporum vicinum. Postea verò persecutione Seueri, cum omni ferè ciuitatis suæ populo, glorioso coronatus est martyrio.

Adon Viennensis, ætate sexta, de persecutione quæ facta est sub imperatore Seuero Pertinace & martyribus loquens, d.

TVnc temporibus & Irenæus Lugdunensis cum maxima multitudine martyrium suum perfecit.

Andreas & Arethas Cappadociæ episcopi in cap. 1 Apoca.

SEptem cœlos ac septem Angelos cæteris superiores, scripsit magnus Irenæus Lugdunensis episcopus.

Oecumenius in cano. B. Iudæ.

LAtius autem de his dixit B. Irenæus Lugdunensis in cōfutatione falsò dictæ scientiæ, à quo is voluerit intellectum accipiat, Cætera quæ de hoc authore extant apud Basilium, Epipha. Theodo. August. & Oecumenium suis locis indicauimus.

FINIS.

DIVI IRENAEI LVGDVNENSIS EPISCOPI, ADVERSVS VALENTINIANORVM ERRORES, Liber primus.

IACOBVS BILLIVS, ABBAS S. MICHAELIS in Eremo, Lectori S.

ET si veteres Græcorum Theologorum interpretes, magna ex parte, dum verbum verbo reddere student, non satis eleganter quod volunt exprimunt, imò etiam plerumque Græca non assequuntur: tamen eos vel hoc vno nomine non prorsus repudiandos, & aspernandos esse semper iudicaui, quòd innumerabiles maculas, quæ Typographorum negligentia optimos quosque authores occuparũt, consultis illis promptissime deleri posse persæpè sum expertus. Quaquidem in sententia, si is quoque fuisset, qui octodecim hæc prima D. Irenæi capita, non ita pridem latinitate donauit, non tam turpiter & flagitiosè tot locis lapsus fuisset: idque potius studuisset, vt ex emendatis Latinis deprauata Græca, quàm ex corruptis Græcis emendata Latina corrigeret. Quod quoniam facere neglexit, ego amico cuidam, vt ea denuò verterem à me postulanti, hanc qualemcunque operam denegare non potui. Breuissima etiam scholia adieci, ex quibus procliue, ni fallor, erit intelligere, me non temerè multa paulò aliter, atque apud Epiphanium habentur, interpretari. Vale Christiane lector, & his fruere.

Præfatio.

QVONIAM nonnulli repudiata veritate, sermones, & genealogias vanas inducunt, quæ quidem quæstiones potius, vt Apostolus ait, præstant, quàm ædificationem Dei, quæ in fide est, ac per probabilitatem 1.Tim.1.
subdolè comparatam, seducunt mentem imperitiorum, eósque deprauandis oraculis diuinis, iisq́; quæ rectè dicta sunt, malè exponendis, captiuos trahunt, scientiæq́; prætextu multos euertunt, atque ab eo qui vniuersitatem hanc condidit, & exornauit, abducunt, perinde videlicet ac sublimius aliquid, & præstantius ostendere possint, quàm Deus, qui cœlum & terram, & omnia quæ eorum complexu continentur, effecit: scito quidem illi atque ad persuadendum apposito verborum artificio eos, quorum simplex ingenium est, ad quærendi modum illiciẽtes, cæterùm inscitè ac præposterè perniciem eis afferentes, hoc nimirum nomine, quòd cõtumeliosam & impiam eorum sententiam, in summum illum rerum omnium conditorẽ efficiunt, vt qui falsum à verò discernere nequeant, (neque enim fraus & impostura seorsim ostenditur, ne alioqui velut detractis vestibus perspicuè se prodat: verùm illecebroso amictu callidè adornata, id assequitur, vt per externã speciem apud imperitiores verior quoque veritate ipsa esse videatur: quemadmodum de huiusmodi hominibus, à quodam me præstantiore dictũ est, quòd smaragdo, præclaro alioqui lapidi, ingentisq́; apud quosdam pretij, vitrum, artis industria ad eius similitudinem elaboratum, dedecus infert, cùm haudquaquàm præstò est, qui explorare, atque artis solertia, id quod versutè factum est, deprehendere queat. Cùm autem æs argento immixtum fuerit, quis tandem erit, qui facilè atque incorruptè id explorare possit?) Quocirca ne culpa nostra nonnulli, tanquam oues à lupis, abripiantur, eos nimirum ob externum ouillæ pellis integumentum, haudquaquam agnoscentes (quos nobis vitandos esse Dominus præcepit) vt qui eadẽ quidem loquantur sed non eadem sentiant, necessarium duxi, cùm in Valentini discipulorum, vt ipsi aiunt, commentarios incidissem, atque etiam cum nonnullis ipsorum pedem contulissem, quidq́; sentirent percepissem, prodigiosa & profunda eorum mysteria, quæ non omnes capiunt, quia non omnes cerebrum expuerunt, tibi, vir mihi charissime, indicare: vt ea tu quoque, cùm ex me didiceris, omnibus iis, qui tecum versantur, patefacias, eosq́;

moneas, vt ab amentiæ, blasphemiæq; in Christum voragine sibi caueant. Et verò pro virili nostra, tum eorum, qui nunc perperam docent, hoc est Ptolomæi, sentētiam, quæ Valentini scholæ velut flosculus est, breuiter ac dilucidè referemus, tum pro facultatis nostræ mediocritate, ansam tibi ad eam euertendam porrigemus, absurda, atque à veritate absona esse demonstrantes, ea quæ ab illis afferuntur. Non quòd scribendi vsu exerciti sumus, aut dicendi artem coluerimus: sed quòd nos charitas hortetur, vt tibi, omnibusq; qui tecum sunt, doctrinas eas indicemus, quæ cùm hactenus in abstruso delituerint, nūc Dei beneficio in lucem venerunt. Nihil enim opertum est, quod nō reueletur, neque absconditum, quod non sciatur. Nec verò facies, vt à nobis, qui inter Gallos degimus, atque in barbara lingua vt plurimùm operam ponimus, verborum artificium, quod non didicimus, exposcas: nec vim conscriptoris, in qua comparanda non elaborauimus: nec dictionum ornamentum, nec persuadendi facultatem, cuius expertes & ignari sumus. Verùm, ea quæ simpliciter, & verè, ac vulgari sermone, beneuolo tamen animo, ad te scripta sunt, tu quoque pari animi beneuolentia accipies, eáque ipse, vt pote nobis eruditior, quasi semina quædam, & initia à nobis accepta, apud te amplificabis, atq; in mentis tuæ latifundio, quæ breuiter à nobis dicta sunt, vberius efferes, quæq; nos imbecillè narrauimus, ea tu iis, quibuscum tibi consuetudo est, nō sine robore declarabis. Et quemadmodum nos, flagitante te iampridem, quænam ipsorum sententia esset, intelligere studuimus, sedulò non modò eam tibi perspicuam reddere, sed ad ipsius falsitatem commonstrandam, facultates suppeditare: eodem modo tu quoque pro ea gratia, quam à Domino consequutus es, promptè, atque obnixo studio cæteris inseruies: vt homines non iam amplius eorū oratione ad persuadendum comparata distrahantur. Est autem ea huiusmodi:

Ptolemæus hæreticus. *Matth. 10.* *Irenæus inter Gallos.*

IMPIÆ VALENTINIANORVM fabulæ narratio.

CAPVT I.

AIVNT enim esse quēdam in sublimitatibus illis, quę nec oculis cerni, nec nominari possunt, perfectum Æonem præexistētem, quem & Proarchē, & Propatorem, & Bythum vocant. Eum autem, cùm incompræhēsibilis & inuisibilis, sempiternus item, & ingenitus esset, infinitis temporum seculis, in summa quiete ac tranquillitate fuisse. Vnà etiam cum eo Ennœam extitisse, quam & Charim, & Sigen nūcupant. Hunc porrò Bythum in animum aliquando induxisse rerum omnium initium proferre, atque hāc, quam in animum induxerat, productionem, in Sigen, quæ vnà cum eo erat, non secus atque in vuluam demisisse. Hanc verò suscepto hoc semine prægnantem effectam peperisse Nun, parenti suo parem & æqualem, atque ita comparatum, vt solus paternæ magnitudinis capax esset. Atque hunc Nun, & Monogenem, & Patrem, & principiū omnium rerum appellant. Cum eo autem veritatem quoque in ortum productam esse aiunt. Atque hanc esse primam ac primigenam Pythagoricam quaternitatem, quam etiam rerum omnium stirpem ac radicem vocant. Est enim Bythus & Sige, ac deinde Nus & Veritas. Cúmque Monogenes hic persensisset, quam ob causam productus fuisset, edidisse quoque ipsum Sermonem & Vitam, patrem omnium qui post se futuri essent, ac principium & formationem totius pleromatis. Iam verò ex Sermone & Vita, per coniugationem ortos esse Hominem & Ecclesiam. Atque hanc esse primigenam Ogdoadem, ex qua, tanquam ex radice ac parente, omnes extiterunt, quatuor nominibus apud ipsos appellatā, Bythum nimirùm & Nun, & Sermonē & Hominem. Esse quippe eorum quemlibet masculofœminam, ad hunc modum. Primùm enim Propatorem coniugij nexu cum sua Ennœa, quam & Charim, & Sigen vocant, copulatum fuisse: Monogenem deinde, hoc est Nun, cum Veritate: Sermonem cum Vita: ac denique Hominem cum Ecclesia. Hos autem Æonas, ad parentis sui gloriam productos, quòd ipsi de suo quoque paternam gloriam

Bythus. *Quaternitas Pythagorica.* *Ogdoas primigena.*

gloriam illustrare vellent, fœtus coniugales edidisse, Sermonem nempe & Vitam, posteaquàm Hominem & Ecclesiam produxissent, alios insuper decem Æonas in ortum protulisse, quorum nomina hæc esse dicunt, Bythius & Mixis, Ageratus & Henosis, Autophies & Hedone, Acinetus & Syncrasis, Monogenes & Macaria. Hi sunt decem Æones, quos ex Sermone & Vita ortos esse asserunt. Hominem autem etiam ipsum vnà cum Ecclesia decem Æonas produxisse, quibus hæc ab ipsis nomina tribuũtur, Paracletus & Pistis, Patricus & Elpis, Metricus & Agape, Ainus & Phronesis, Ecclesiasticus & Macariotes, Theletus & Sophia. Hi sunt errantium hominum Æones triginta, qui silentio velut obuoluti sunt, nec à quoquam cognoscuntur: hoc inuisibile ac spiritale eorum pleroma, trifariã diuisum, in Ogdoadem, Decadem, & Duodecadem. Atque ob eam causam Saluatorem, (neque enim eum Dominum appellare ipsis placet) triginta annis palàm, atque in hominũ luce nihil fecisse, vt videlicet Æonum horum mysterium ostenderet. Quin in ea quoque parabola, quæ est de operariis ad vineam missis, hos triginta Æonas apertissimè indicatos esse contendunt. Mittuntur enim partim circa horam primam, partim circa tertiam, partim circa sextam, partim circa nonam, partim circa vndecimam. Omnes porrò hæ horæ in vnum conflatæ, tricenarium numerum explent. Vna enim, & tres, & sex, & nouem, & vndecim tricenarium efficiunt. Per horas autem Æonas significari volunt: atque hæc esse ingentia illa & admiranda, atque in vulgus non efferenda mysteria, quæ ipsi proferunt: & si quid vsquam est in literis sacris, quod eorum commento accommodari atque comparari possit. Ac Propatorem quidem suum Monogeni soli ex se orto, hoc est No, cognitum esse dicunt, à cæteris omnibus nec cerni, nec compræhendi posse. Itaque Nus solus, de eorum sententia, Patrem contemplans in magna voluptate versabatur, atque immensam ipsius magnitudinem cõsiderans exultabat, ac reliquis etiam Æonibus amplitudinem Patris exponere cogitabat, nempe quantus, quámque ingens is esset, quódque & principio careret, & omnem mentis compræhensionem, atque oculorum obtutum fugeret. Verùm Sige de patris consilio eum inhibuit, quòd omnes ipsos ad cogitationem, & desideriũ inuestigandi prædicti sui Propatoris adducere cuperet. Quocirca cæteri quidẽ omnes Æones, taciti quodãmodo seminis sui productorem intueri gestiebant, ac radicem illam principij expertẽ contemplari: At vltimus ille Æon, minimúsq; natus ex ea duodecade, quę ab Homine & Ecclesia orta fuerat, hoc est Sophia, longè prædiliit, passionémque sine cõplexu coniugis sui Theleti contraxit: quæ quidem cùm initium cœpisset in iis qui circa Nun, & Veritatem erant, tandem in hunc deprauatum Æonem decubuit, prætextu quidem amoris, sed reuera temeritate impulsum, quòd videlicet perfecto patri minimè communicasset, quemadmodum Nus. Hæc autem passio nihil aliud erat, quàm Patris inuestigatio. Perceptam enim, vt dicunt, ipsius magnitudinem habere cupiebat. Quod cùm consequi nequiuisset, propterea quòd rem impossibilẽ aggressus erat, cúmque in extrema quadam anxietate versaretur, ac tum ob profunditatis magnitudinẽ, imperuestigabilémque patris naturam, tum ob singularem suam erga eum beneuolentiam, ad vlteriora semper præ ipsius dulcedine sese extenderet, ad extremum absorptus, atque in integram essentiam redactus fuisset, nisi in vim eam & facultatẽ, quæ omnia fulcit, atque extra ineffabilem magnitudinem custodit, incidisset. Hanc autem vim Horum appellant, à quo repressum eum & suffultum esse dicunt, ac tandem aliquando ad sese redeuntem, sibique patrem incompræhensibilem esse persuadentem, priorem cogitationem simul cum ea passione, quæ ex stupendo illo miraculo orta erat, abiecisse. Nonnulli autem ipsorum hanc Sophiæ passionem & conuersionem, ita quodammodo fabulantur. Eam enim impossibilem atque incõpræhensibilem rem aggressam, informem essentiam, qualémque naturam fœmina poterat, peperisse. Quam etiam posteaquàm conspexisset, primò quidem ob inchoatum fœtũ mœstitia affectam fuisse, deinde autem extimuisse, ne ipsum etiam esse, non plenè ac perfectè haberet: ac postea velut de potestate exiisse, atq; in summa perplexitate hæsisse, causam huiusce rei indagantem, & quonam modo id quod acciderat occultaret. In iis autem affectionibus diu, multúmque versatam, tandem meliorem mentem induisse, atque ad Patrem ascendere tentasse. Sed quum aliquantisper conata esset, elanguisse, Patrique supplicem extitisse: ac cum ea quoque reliquos Æones obsecrasse, ac Nun præsertim. Atque hinc demùm materiæ essentiam ortum traxisse narrant, nempe ex ignorantia & mœrore,

Pleroma (margin)
30. Aeones. (margin)
Nus. (margin)
Horus. (margin)

& metu, ac stupore. At verò pater Horum eum, de quo superius verba fecimus, per Monogenem postea in imagine sua coniugis experte, ac masculo-fœmina producit. Patrem etenim interdum coniugij vinculo cum Sige mancipatum esse volūt, interdum supra marem ac fœminam esse. Porrò Horum, & Crucem, & Lytroten, & Carpisten, & Horothetem, & Metagogea vocant. Atque huius Hori opera purgatam ac suffultam, coniugióque restitutam fuisse Sophiam asserunt. Submota enim ab ea, & sublata Enthymesi vnà cum ea passione, in quam inciderat, ipsam quidem intra pleroma esse, cæterùm ipsius Enthymesin vnà cum ea passione ab Horo secretam, cruciq; affixam fuisse, atque extra pleroma sitam esse quidem eam spiritualem essentiam, ac naturalem quendam Æonis impetum, verùm formæ ac figuræ expertem: quòd videlicet nihil comprehenderit. Eáque ratione fructum ipsius imbecillum, & fœmineum esse tradunt. Posteaquàm autē ipsa extra Æonum pleroma relegata fuisset, matérque ipsius ad coniugium suum, quasi postliminio rediisset, Monogenem rursus de Patris consilio ac prouidentia (id videlicet agentis, ne quisquam Aeonum in eandem, quàm ipsa, calamitatem incideret.) muniendi, fulciendiq; pleromatis causa per alterum produxisse, hoc est, Christum, & Spiritum sanctum, à quibus Aeones omnibus numeris absoluti sint. Christum enim coniugij naturam eos edocuisse, quódque ij, quibus ingeniti comprehensio nota esset, sibiipsis sufficerent, prædicasse quoque apud eos patris agnitionem, nempe quòd nec percipi, nec intelligi, nec denique cerni, aut audiri, nisi Monogenis beneficio, queat. Ac causam quidem, cur ij omnes perpetui atque æterni sint, in eo quod de Patre, Patris comprehendi nequit, consistere: ortus autem eorum ac formationis, in eo quod de eo comprehendi potest, hoc est in Filio, sitam esse. Atque hæc quidem ille recens editus Christus in ipsis fabricatus est. Sanctus autem Spiritus eos omnes inter se exæquatos, gratias agere docuit, ac veram requiem induxit. Ad hunc scilicet modum, Aeonas tum forma, tum voluntate, ac sententia pares constitutos fuisse commemorant, omnes nimirùm Noas, omnes Sermones, omnes Homines, omnes denique Christos effectos, fœminasq; item omnes Veritates, omnes Vitas, omnes Spiritus, & Ecclesias. Atque hinc confirmata, & ad summam quietem adducta vniuersitate, eos non sine magna lætitia Propatorem laudibus extulisse dicunt, magna quoque ipsum voluptate perfruentem: ac beneficij huiusce nomine, cœtum omnem Aeonum communi consilio ac sententia, consentiētibus etiam Christo, & Spiritusancto, atq; eorum quoque Patre calculum suum adiiciente, quicquid pulcherrimum ac præstantissimum quisque in se habebat, in medium contulisse, atque hæc aptè coniungentes, ac concinnè copulantes, ad honorem & gloriam Bythi, perfectissimam quandam pulchritudinem, & sidus Pleromatis, ac perfectum fructum produxisse, hoc est Iesum, quem etiam Saluatorem appellatum esse, & Christum, & patrito nomine Sermonem, ac denique omnia, eò quòd ex omnibus ortus esset: ad eorúmque honorem satellites ipsi Angelos, quorū idem cum eo genus esset, vnà editos fuisse. Atque hæc est illa, quæ ab iis commemoratur, intra Pleroma negotiatio, & affecti Aeonis ac penè, vt in multa materia, extincti, propter inuestigationem Patris, nata calamitas, & Hori, & Crucis, & Lytrotæ, & Carpistæ, & Horotheti, & Metagogeos, & Aeonum coagmentatio, & primi Christi, ac Spiritus sancti, ex patris videlicet pœnitentia, Aeonum ortu posterior natiuitas, & secundi Christi, quem etiam Saluatorem appellant, velut ex ære collatitio structura. Hæc autem nō quidem perspicuè declarata esse, propterea quòd huiusmodi rerum cognitio, nō in omnium captum caderet, verùm tectè ac mysticè à Saluatore iis ostensa esse, qui intelligendi facultate præditi sint, ídque hoc modo. Triginta enim Aeonas per eos triginta annos subindicari, de quibus superius loquuti sumus: in quibus nihil à Saluatore palàm, ac publicè actum esse dicunt: atque item per operariorum vineæ parabolam. Quin Paulum quoque sæpenumerò hos Aeonas apertissimè nominare asserūt, atque insuper eorum ordinem seruasse, cùm his verbis vteretur: In omnes generationes seculorū seculi. Atque adeò nos quoque, cùm in gratiarum actione dicimus, In secula seculorum, Aeonas illos significare. Denique vbi seculi vel seculorum vocabulum vsurpatur, id ad illos referri volunt. Iam verò Duodecadis Aeonum productionem ex eo indicari, quòd Dominus cùm duodecimum ætatis annum ageret, cum Legis doctoribus disseruit: atque itē per Apostolorum electionē. Duodecim enim Apostolos esse. Postremò reliquos duodeuiginti Aeonas hinc declarari, quòd

Hori nomina & opera.

Æones pares.

1. Co. 2. Ephes. 3. Coloss. 1.

eum,

eum, postquàm à morte ad vitam rediisset, decem & octo menses cum discipulis versatū esse dicūt. Adhæc per duas primas nominis ipsius literas, hoc est ī. & ñ, octodecim Æonas significanter indicari: eodémque modo decem Æonas per literā ī, quæ in ipsius nomine principem locum tenet, significari asserunt. Atque huc spectasse Saluatorem, cùm diceret, Iota vnum, aut apex vnus non præteribit, donec omnia fiant. At verò calamitatē eam, quæ duodecimo Æoni accidit, Iudæ, qui Apostolorum duodecimus erat, defectionē innui dicunt: atque hinc etiam, quòd Christus duodecimo mense passus sit. Eum enim vnum duntaxat à Baptismo annum prædicationis munus obiisse volunt. Insuper etiam hoc in muliere illa, quæ sanguinis profluuuio laborabat, apertissimè declarari. Hāc enim, cùm duodecim annis ægrotasset, Saluatoris aduentu ac præsentia curatam esse, contacta nimirùm ipsius fimbria. Atque ob eam causam dixisse Saluatorē, Quis me tetigit? His scilicet verbis mysterium illud, quod inter Æonas contigerat, affectique Æonis curationē, Apostolis tradentem. Hanc enim quæ duodecim annis aduersa valetudine laborauerat, Æonis illius figuram extitisse, cuius essentia, quemadmodum ipsi aiunt, sese extēdebat, atque in infinitum fluebat, ac nisi vestem ipsius contigisset, hoc est primæ quaternitatis veritatē, quæ per fimbriam significatur, in totam ipsius essentiam resoluta fuisset. Verum stetit: ac morbo conflictari desiit. Etenim egressa à Filio virtus (hanc autem Horum esse volunt) medicinam ei fecit, morbúmque ab ea depulit. Quòd autē Saluator, qui ex omnibus ortus est, omnia sit, per hæc Scripturæ verba ostendi asserunt: Omne masculinum adaperiēs vuluam. Ipsum enim, quum omne sit, aperuisse vuluam Enthymesis Æonis illius affecti, atque extra Pleroma eiecti, quam etiam secundam Ogdoadem appellant: de qua paulò pòst verba faciemus. Atque eam ob causam disertè quoque à Paulo dictum esse aiunt, Et ipse est omnia. Et iterùm, Omnia in eū, & ex ipso omnia. Ac rursus, In ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis. Itémq; illud, Instaurare omnia in Christo per Deum. Ad hunc modum hæc, & si quæ alia huiusmodi sunt, interpretantur. Postea de Horo suo, quem etiam pluribus nominibus appellant, verba facientes, duplici eum facultate præditum esse statuunt, altera fulciente, altera diuidente: & quatenus constabilit ac firmat, Crucē esse, qua autem ratione diuidit ac distinguit, Horum. Saluatorē porrò ipsius facultates, ita indicasse. Ac primò quidem eam qua fulcit & confirmat, in his verbis, Qui non tollit crucē suam & sequitur me, non potest meus esse discipulus. Et rursus, Tolle crucem, sequere me: deinde autem eam qua secernit ac dirimit, cùm his verbis vteretur, Non veni mittere pacē, sed gladium. Ioānem etiam hoc ipsum significasse, cùm diceret, Ventilabrū in manu eius, & purgabit aream, & colliget triticum in horreum suum, paleam autem comburet igni inextinguibili. His enim verbis Hori vim ac facultatem declarasse. Ventilabrum enim hoc crucem esse interpretantur, quæ quidem ea omnia, quæ materia constant, absumat, non secus ac paleas ignis: purgat autem eos qui salutem consequuntur, perinde ac ventilabro triticum purgatur. Quin ipsum quoque Paulum crucis huiusce mentionem facere dicūt, cùm in hæc verba loquitur: Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est, iis autē qui salui fiunt, hoc est nobis, virtus Dei. Ac rursus, Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Ac talia quidem de Pleromate suo, & commento cuncti dicunt, detorquentes videlicet ea, quæ rectè dicta sunt, ad ea quæ improbè ac sceleratè ipsi confinxerunt. Nec verò ex Euangelicis tantùm, & Apostolicis libris, quas peruersè interpretantur, ac mala fide exponunt, hæc probare conātur, verùm etiam ex Lege ac Prophetis. Nam cùm multæ in iis parabolæ & allegoriæ sint, quę in varios sensus trahi queunt, ipsi sententiæ ambiguitatem callida & versuta interpretatione commento suo accommodantes, à veritate abstractos eos in captiuitatem abducunt, qui parùm firmam in Deum Patrem omnipotentem, & in vnum Dominum Iesum Christum, filium Dei, fidem tuentur. At verò quæ extra pleroma ab iis dicūtur, sunt huiusmodi. Enthymesin superioris illius Sophiæ, quam & Achamoth nuncupant, vnà cum passione à pleromate submotam, in vmbras, & vacuitatis loca, necessariò velut æstu quodam, abreptam esse aiunt. Eam enim extra lucem & Pleroma extitisse, formæ ac figuræ expertem, non secus ac fœtum aliquem abortu egestum: eò quod nihil comprehendisset. Superiorem autem Christum ipsius calamitate commotum, ac per Crucem extensum, vi sua

Marginal notes: *Mat. 27.* — *Mat. 9.* — *Luc. 2.* — *Rom. 11.* — *Hori facultates.* — *Mat. 10.* — *Mat. 8.* — *Mat. 10.* — *Mat. 3.* — *Luc. 3.* — *Ventilabri explicatio gnostica.* — *1. Cor. 1.* — *Gal. 5.*

formam quidem ei indidisse: sed essentiæ duntaxat, non item scientiæ. Eóque negotio perfunctum, contracta virtute sua ad supera sese recepisse, eámque deseruisse: quò videlicet ea, calamitatem suam persentiscens, vt quæ à Pleromate submota esset, præstantiorum desiderio inflammaretur, habens interim nonnullum incorruptibilitatis odorem à Christo & Spiritu sancto in se relictum. Qua etiam de causa duobus eam nominibus appellant, Sophiam nempe paterno nomine (Pater enim ipsius Sophia nuncupatur) & Spiritum sanctum, ab eo scilicet Spiritu, quo Christus est præditus. Formatam autem eam ac mentis compotem effectam, móxque Sermone eo, qui inuisibiliter cum ipsa erat, hoc est Christo, spoliatam & orbatam, ad inuestigandum illud lumen, quod eam deseruerat, sese
Iao. contulisse: verùm obstitisse Horum quominus id consequi posset. Atque hîc etiam Horum coërcétem eam ne vlterius progrederetur, Iao inclamasse: hincque vocem hanc Iao originem duxisse tradunt. Cum ergo ob eam, cui implicita erat, passionem: Horum prætergredi nequiuisset, soláque foris relicta esset, omni perturbationis generi succubuisse (multiplex enim hæc passio erat, ac compluribus partibus constabat.) Nam & mœrore affectam fuisse, quòd minimè comprehendisset: & metu, ne quemadmodum eam lux, ita etiam vita deficeret: ac denique animi anxietate. Atque in omni rerum ignoratione versantem, non matris ipsius primæ Sophiæ & Æonis instar varietatem in turbidis illis animi motibus sed repugnantiam habuisse. Accidisse etiam ei alterum passionis genus, nimirum Conuersionem ad eum, qui huic coagmentationi vitam impertiuerat: vnde materiæ essentiam, ex qua hic mundus conflatus est, ortam esse tradunt. Ex Conuersione enim, & mundi & Demiurgi, & denique omnem aliam animam ortum accepisse: ex metu autem ac mœrore reliqua initium habuisse. Etenim ex ipsius lachrimis liquidam omnem essentiam extitisse, ex risu autem lucem, ex mœrore denique & stupore corporea mundi elementa. Nonnunquam enim flebat, & in mœrore versabatur, vt ipsi aiunt, ob id nempe quòd sola in tenebris & vacuo relicta esset: nonnunquam autem lumen illud, quod eam deseruerat, secum ipsa considerans, lætitia diffundebatur, ac ridebat. Interdum rursus metuebat: interdum item perplexo & anxio animo erat, atque etiam mentis errore afficiebatur. Atque hîc iam non leuis tragœdia, & imaginatio existit, singulis nimirùm eorum alio atque alio modo quonam ex affectu, & ex cuiusmodi elemento orta sit, non sine fastu & arrogantia exponentibus. Quæ etiam ipsi non abs re mihi videntur nolle omnibus palàm tradere, verùm iis solis, qui ingentem pro talibus mysteriis mercedem pen-
Mat. 10. dere queant. Nec enim iam hæc ad ea accedunt, de quibus Dominus noster dixit, Gratis accepistis, gratis date: sed semota sunt, ac prodigiosa & profunda mysteria, quæque non sine magno labore ab hominibus mentiendi studiosis comparentur. Ecquis enim facultates omnes suas non expendat, vt discat quemadmodum ex lachrymis Enthymesis calamitosi illius Æonis maria & flumina, atque omnis aquarum substantia ortum acceperit, ex ipsius autem risu lux, ex stupore & anxietate corporea mundi elementa? Enimuerò gestit animus ad eorum fruticationem aliquid etiam conferre. Quoniam enim aquas partim dulces, vt fontes, & fluuios, & imbres, cæteráque id generis, partim salsas, vt in mari, esse perspicio, ita mecum reputo, non omnes eas ex ipsius lachrymis promanas-
Ironia. se: quandoquidem lachryma qualitate sua salsa est. Perspicuum est itaque salsas aquas eas esse, quæ ex lachrymis ortæ sunt. At verò credibile est eam in magna anxietate, atque consilij inopia constitutam, sudorem etiam emisisse. Atque hinc iuxta ipsorum figmentum existimare par est fontes & amnes, & si quæ aliæ aquæ dulces sunt, ab ipsius sudoribus originem habuisse. Neque enim probabile est, cùm vna eadémque qualitate lachrymæ præditæ sint, ex ipsis tamen partim dulces, partim salsas aquas prodiisse. Illud autem ad similitudinem veri propius accedit, eas partim ex lachrymis, partim ex sudoribus fluxisse. Quoniam autem in mundo, & calidæ quædam, & acres aquæ sunt, tuum est cogitare, quonam modo, & quonam ex parte eas emiserit. Tales enim fructus eorum commentis conueniunt. Cùm ergo mater eorum per omne perturbationum genus grassata esset, ac tandem aliquando ex iis emersisset, aiunt eam ad lumen illud, à quo deserta fuerat, hoc est ad Christum rogandum, & obsecrandum, sese conuertisse. Hunc porrò cùm ad Pleroma iam reuersus esset, atque vti probabile est, rursus descendere pigeret, Paracletum

cletum, hoc est Saluatorem, ad eam emisisse, patre ei potentiam omnem concedente, omniáque ipsius imperio subiiciente, atque item Æonibus: vt in ipso omnia conderentur, tam quæ in aspectum cadunt, quàm quæ oculorum obtutum fugiunt, hoc est, throni, deitates, dominationes. Comites etiam ei adiuncti sunt Angeli, ipsius coætanei. At verò Achamoth, quemadmodum ipsi narrant, eum reuerita, primò quidem velum præ pudore sibi obduxit, posteaquàm autem ipsum cum omnibus suis dotibus conspicata est, viribus ex ipsius præsentia collectis, ad eum accurrit: ac tum ille scientiæ formam ei indidit, eámque perturbationibus liberauit. Nec tamen has ab ea ita secreuit, ac depulit, vt curam omnem earum abiiceret. (Nec enim deleri poterant, quemadmodum prioris Sophiæ affectiones: quòd radices iam egissent, ac robur contraxissent) verùm secretas eas confudit, & condensauit, atque ex incorporea affectione, in corpoream materiam immutauit, ac deinde eam illis aptitudinem, & naturam attulit, vt in concretiones, & corpora venirent, efficerentúrque duæ essentiæ, altera mala, quæ ex passionibus extitisset, altera autem passionibus obnoxia, quæ ex conuersione orta esset. Quæ etiam ipsa causa est, cur Saluatorem potentiâ fabricasse dicant. Achamoth autem affectu suo liberatam, præ lætitia contemplationem luminum eorum, quæ cum ipso erant, hoc est Angelorum, quos ipse comites habebat, arripuisse: cúmque ipsis congressam, fructus secundùm imaginem peperisse docent, partum videlicet spiritualem ad similitudinem effectum satellitum Saluatoris. Tribus igitur his de eorum sententia in ortum productis, vno nimirum ex passione, quod erat materia, altero ex conuersione, quod erat animale, tertiò quod ipsa in lucem ediderat, hoc est, spirituali, ad formam ipsis afferendam, postea se conuertisse. Verùm id quod spirituale erat, haudquaquam ab ipsa informari potuisse, quoniam eiusdem cum ea essentiæ erat. Itaque ad animalis essentiæ, quæ de ipsius conuersione ortum habuerat, formationem se contulisse, ac disciplinas eas, quæ à Saluatore profectæ sunt, in lucem edidisse. Ac primùm ex animali substantia parentem, & Regem omnium, tam quæ eandem cum ipso essentiam habent, hoc est, Psychicorum, quæ etiam dextra appellant, quàm quæ ex passione & materia procreata sunt, quæ quidem sinistra vocant, informasse. Hunc enim omnia, quæ post eum extiterunt, ita formasse asserunt, vt occultè, ac nihil eiusmodi sentiens, à matre impelleretur. Quocirca & Metropatorem, & Apatorem, & Demiurgum, ac Patrem eum nuncupant, dextrorum quidem, hoc est, Psychicorum, Patrem eum dictitantes, sinistrorum autem, hoc est, Hylicorum opificem, omnium verò Regem. Hanc enim Enthymesin, ad Æonum honorem cuncta efficere cupientem, imagines eorum effecisse tradunt, vel potius Saluatorem operâ ipsius. Ab eo enim ipsam quidem in inuisibilis Patris imagine ita conseruatam esse, vt Demiurgo prorsus ignota esset. Hunc autem in Monogenis filij imagine, in reliquorum verò Æonum, Archangelos, & Angelos ex ipso procreatos. Itaque Patrem eum, ac Deum eorum, quæ extra Pleroma sunt, extitisse dicunt, vtpote omnium tam Psychicorum, quàm Hylicorum effectorem. Distinctis enim duabus illis essentiis ante confusis, atque ex incorporeis in corporeas immutatis, tam cœlestia, quàm terrestria condidisse, & Hylicorum, & Psychicorum, & dextrorum, & sinistrorum, & leuium, & grauium, & sursum tendentium, ac deorsum vergentium architectum extitisse. Septem enim cœlos ab eo conditos fuisse, supra quos eum esse aiunt. Ob idque Hebdomadem eum appellant: matrem autem illam Achamoth, Ogdoadem, seruantem videlicet numerum primigenæ, ac principis illius, quæ in Pleromate est, Ogdoadis. Septem porrò hos cœlos spirituales esse aiunt, Angelósque ipsos statuunt, atque item Demiurgum ipsum Angelum Deo similē, quemadmodum & Paradisum qui suprà tertium cœlum situs est potentia, quartum Angelū esse astruunt: Adamumq; ab eo aliquid sumpsisse, cùm in eo versaretur. Atq; ita quidem Demiurgū in ea opinione versatum fuisse, vt se hæc omnia, ex seipso construxisse existimaret: cæterùm ea fecisse producēte Achamoth. Cœlū enim condidisse, cùm cœlū ignoraret, & hominē effinxisse, cùm hominē nesciret: & terrā patefecisse, cùm terrā haudquaquā nosset, atque eodē modo in omnibus rebus aiunt eum rerū earum, quas efficiebat, formas, atque adeò ipsam quoque matrem, ignorasse: atque opinionis errore hoc sibi finxisse, se solum omnia esse. Causam autem huiusce opinionis ipsi matrē extitisse ferunt, quòd eum ita producere voluisset, caput qui dē & principiū essentiæ suæ, dominū autem, & arbitrum totius

Achamoth

Demiurgi appellationes.

negotij. Hanc porrò matrem, & Ogdoadē, & Sophiam, & Terram, & Hierusalem, & sanctum Spiritum, & masculino genere Dominum vocant. Versari autem in medietate, ac suprà Demiurgum quidem esse, infra autem aut extra Pleroma vsque ad consummationem. Quoniam autem materialem essentiam ex tribus affectibus conflatam esse dicunt, nempe ex metu, & mœrore, & anxietate, hanc rationem ineunt, vt ex metu quidem & conuersatione ea omnia, quæ anima prædita sunt, coagmentata esse velint: Demiurgum nempe ex Conuersione, ex metu autem quicquid reliquum est animalis substantiæ, vt animæ brutorum animantium, & ferarum, & hominum. Ac propterea eum, quia imbecillior sit, quàm vt quæ spiritualia sint cognoscere queat, se solum esse Deum existimasse, ac per prophetas dixisse, Ego Deus, ac præter me non est alius. Ex mœstitia autem spirituales nequitias extitisse docent. Hinc enim & diabolum, quem & Cosmocratorem, id'est mundi principem vocant, & dæmonas, & angelos, ac spiritualem omnem nequitiæ substantiā ortum duxisse. At vero Demiurgum quidem Psychicum matris suæ filium esse dicunt, Cosmocratorem autem Demiurgi opus. Et quidem Cosmocratorem, quæ supra ipsum sunt perspecta habere, quia nequitiæ spiritus est: Demiurgum autem ignorare, quia Psychicus sit. Porro matrem eorum in supercælesti loco, hoc est in medietate, domiciliū habere. Demiurgum autem in subcælesti, hoc est in Hebdomade: Cosmocratorem verò in nostro hoc mundo. Postremò ex stupore & anxietate, velut ex ignobiliore stirpe, corporea, uti antè diximus, mundi elementa, prodiisse: terram nimirum secundum stuporis statum, aquam secundum metus motionem, aërem secundum mœroris concretionē, ignem denique omnibus iis insitum esse mortiferum & exitiosum, quemadmodum etiam ignorantiam hisce tribus perturbationibus abditam & occultatam esse tradunt. Condito autē mundo Hylicū etiam hominē effecisse, non illum quidem ex hac arida terra, sed ab inuisibili essentia, & fusili ac fluida materia sumptum, atq; in eum postea Psychicum insufflasse statuunt. Húncque eum esse, qui ad imaginem & similitudinem factus sit. Hylicum enim iuxta imaginem esse, Deo quidem persimilem, verùm non eiusdem cum eo essentiæ. Psychicum autem iuxta similitudinem. Vnde etiam vitæ spiritum, essentiam eius dictam esse, vtque ex spiritali defluuio existat. Postea autem intextam ipsi pelliceam tunicā fuisse aiunt, hoc est, corpus hoc quod in sensum cadit. At verò partum matris ipsius Achamoth, quem ex Angelorum eorum, quibus Saluatoris latus cinctum erat, contemplatione protulit, quòd eiusdem cum matre essentiæ, ac spiritualis esset, ne ipsum quidem Demiurgū cognitum habuisse dicunt, :sed furtim in eum nescientem depositum fuisse, vt per eum in animam ab eo conditam fusus, & in hoc materia constanti corpore, velut vtero gestatus, & amplificatus, ad perfecti sermonis susceptionē aptus redderetur. Ergo ineffabili, vt ipsi aiunt, virtute ac prouidentia factum est, vt spiritualis homo insciente Demiurgo, vnà cum ipsius insufflatione à Sophia inspersus sit. Vt enim ille matrem suam, ita ipsius quoq; semē ignorauit: quod etiam ipsum Ecclesiam esse dicunt, supernæ illius Ecclesiæ imaginem. Atque hominem eum, quem fingunt huiusmodi esse volūt, vt animam à Demiurgo habeat, corpus à terra, carnem à materia, ac denique spiritualem hominē à matre Achamoth. Tria igitur cùm sint, Hylicum quidem, quod etiam sinistrum vocant, ea esse conditione, vt necessariò ipsi pereūdum sit, quippe quod nullum incorruptibilitatis afflatū recipere queat: Psychicum autem, quod item dextrum appellant, velut inter spirituale & hylicum interiectum, eò abire, quocūque sese inflexerit: spirituale denique ob eā causam emissum esse, vt hîc Psychico coniunctum formetur, vnà videlicet cum eo eruditum in conuersatione. Atque hoc salem esse dicunt, & mundi lucem. Psychicum etenim sensilibus disciplinis opus habuisse. Ob eamq; causam & mundum fabricatum esse aiunt: & Saluatorem ipsum ad hoc Psychicum, vtpote arbitrij libertate præditū, venisse, vt ipsi salutem afferret. Quibus enim salutem allaturus erat, eorum primitias ipsum assumpsisse tradunt: nimirùm ab Achamoth id quod spirituale est accepisse, à Demiurgo autem Psychico Christo conuestitum fuisse, à dispensatione verò impositum ei corpus fuisse, animali essentia præditum, atque ineffabili arte ita constructum, vt & oculis cerni, & tractari, ac denique pati posset. Neque enim Hylicum quicquam, hoc est materiale, ab eo assumptum fuisse aiunt: quandoquidem materia salutis neutiquam capax sit. Consummationem porrò tū demùm fore, cùm scientia informatum, atque perfectum fuerit, quicquid spirituale est, hoc est spirituales

Ortus animantium.

Ephes. 6.

Elementa.

Homo.

Consummatio.

les homines, qui perfectam de Deo cognitionem habent, & ab Achamoth mysteria didicerunt. Hos autem se esse statuunt. Animalibus autem disciplinis imbuti sunt animales homines, qui per opera, & nudam fidem confirmantur, nec perfecta cognitione præditi sunt. Quales nos, qui Ecclesię fidem profitemur, esse aiunt. Ex quo etiam nobis hoc necesse esse pronunciant, vt probas actiones adhibeamus: nec enim alioqui fieri posse, vt salutem consequamur. At se non per actionem, sed quòd naturâ spirituales sint, omnino ac sine vlla dubitatione saluos fore affirmant. Vt enim Hylicum nullo modo salutis participem esse posse dicunt, quòd eius capax minimè sit: sic rursus spirituale (quod ipsi se esse volunt) ea conditione esse, vt nullo prorsus modo interitũ atque corruptionem recipere queat, quibuscunque tandem in flagitiis sceleribúsque versetur. Quemadmodum enim aurũ in cœno positum, pulchritudinem suam haud proinde amittit, verùm naturam suam incolumem seruat, nec detrimenti quicquam ei à cœno afferri potest: eodem modo sese quoque, quibuslibet tandem in materialibus actionibus versentur, nihil hinc lædi, nec spiritualis essentiæ iacturam facere. Quò etiam fit, vt eorum perfectissimi quique omnia ea quæ legis interdicto prohibentur, & de quibus affirmat Scriptura, quòd qui hæc faciũt regni Dei hæreditatem minimè consequentur, sine vllo metu perpetrent. Nam & ea quæ Idolis immolata sunt, liberè ac sine vllo discrimine edunt, nec iis inquinari se arbitrantur: atque ad omnia Gentilium festa & oblectamenta, quæ ad idolorum honorem, cultúmq; celebrantur, primi confluunt: adeò vt nonnulli eorum, ne à sanguinario quidem & funesto, Deóque & hominibus inuiso spectaculo, in quo cum feris dimicatur, vel gladiatores inter se pugnant, abstinendum sibi esse putent. Sunt etiam qui carnis voluptatibus ad satietatem vsque obsequentes, carnalia carnalibus, & spiritualia spiritualibus persolui aiunt. Quinetiam ipsi partim occultè cum mulierculis iis, quas in doctrina sua erudiunt, stupri commercium habent, quemadmodum ipsæ sæpè à quibusdam ipsorum circumuentæ, atque in fraudem impulsæ, ac postea ad Dei Ecclesiam reuersæ, cum reliquo suo errore hoc quoque confessæ sunt: partim apertè, perfrictáque fronte quascunque adamarint mulieres, eas à viris auulsas matrimonio sibi copulant. Alij rursus cùm honestè primùm, velut cum sororibus, habitare se finxissent, progrediente tempore deprehensa fraus est, grauida nimirùm à fratre facta sorore. Ac pleraque alia impia & execranda flagitia designantes, nos quidem, qui Dei metu cauemus, ne vel cogitatione tenus & sermone peccemus, vt indoctos ac prorsus ignaros insectantur: seipsos autem mirificè extollunt, ac perfectos appellant, & semina electionis. Nos enim in vsu tantummodò gratiam accipere dicunt, ob idq; fore, vt ea nobis adimatur: se autem eam, ab ineffabili, & omni nomine præstantiori coniugatione cœlitùs deuectam, propriè possidere, ob eámque causam fore, vt ipsis accrescat: proindéque sibi quouis modo faciendum esse, vt coniugij mysterium exerceant. Atque vt hoc stolidis hominibus persuadeant, his ipsis verbis vtuntur: Quisquis in mundo existens mulierem non amauit, ita vt ea potiatur, non est ex veritate, nec ad veritatem perueniet, quisquis autem de mundo existens cum muliere rem habuit, non perueniet ad veritatem, quoniam in concupiscentia mulieri succubuit. Propterea nobis quidem quos Psychicos vocant, ac de mundo esse statuunt, necessarium esse continentiæ ac bonarum actionum studium, vt per eas ad medietatis locum perueniamus: sibi autem, hoc est, ut ipsi se vocant, spiritualibus & perfectis, haudquaquam. Neque enim actionem aditum ad pleroma munire, sed semen, quod pusillum quidem illinc emittitur, hîc autem adolescit ac perficitur. Cùm autem vniuersum semen perfectum fuerit, tum demùm Achamoth matrem ipsorum ex medietatis loco migraturam, atque in pleroma ingressuram, ac spõsum suum, hoc est Saluatorem ex omnibus ortum, accepturam esse, vt coniugium existat Saluatoris, & Achamoth. Et hoc esse, quod per sponsum & sponsam significetur, quemadmodũ & pleroma per cubiculum nuptiale. At verò spirituales, animis exutos, ac spiritus intelligentes effectos, incomprehensibili & inuisibili modo in pleroma ingressos, in sponsas assignatum iri Angelis iis qui Saluatorem circumstant. Demiurgum porrò itidem ipsum ad matris Sophiæ locum, hoc est, ad medietatis locum transiturum esse, atque in eadem quoque regione animas eorum, qui iustitiam coluerint, in quiete futuras esse. Neque enim Psychici quicquam intra pleroma admitti. Quæ cum ad hunc modum contigerint, tum verò fore, vt ignis ille qui in mundo delitescit, effulgeat, & accendatur, con-

Opera bona

1. Cor. 5.
Hæreticorũ scelera.

fectáque vniuersa materia, simul quoque cum ea consumatur, atque in nihilum redigatur. Cæterùm Demiurgum nihil horum exploratum habuisse asserunt, antequàm Saluator aduenisset. Sunt etiam qui dicant eum Christum quoque filium suum produxisse, sed animalem: ac de hoc per Prophetas loquutum esse. Hunc autē eum esse, qui per Mariam transmearit, perinde atque aqua per tubum manat: atque in ipsum, cùm Baptismi aqua tingeretur, Saluatorem illum, qui de pleromate erat, atque ex omnibus ortum traxerat, in columbæ forma descendisse. Quin spirituale quoque illud semen, ab Achamoth acceptū, in eo extitisse. Ac proinde Dominum nostrum primigenæ videlicet illius quaternitatis typum retinentem, ex quatuor hisce conflatum fuisse tradunt, nimirùm ex spirituali quod ab Achamoth erat: ex animali, quod à Demiurgo: ex dispensatione, quod ineffabili arte constructum erat, ac denique ex Saluatore, quod erat columba illa, quæ in eum descenderat. Atque hunc quidem ab omni perpessione immunem permansisse. Neque enim fieri poterat, vt is pateretur, qui compræhensionem omnem, & oculorum obtutum fugiebat. Ob eámque causam sublatum fuisse Christi Spiritum, qui in eum conditus fuerat, cùm ad Pilatum adduceretur. Quin ne semen quidem illud, quod à matre profectum fuerat, perpessum esse dicunt: etenim id quoque omni perpessione præstantius esse, vtpote spirituale, ac ne in ipsius etiam Demiurgi aspectum cadens. Ita de ipsorum sententia Psychicus demùm Christus perpessus est, & is qui ex dispensatione mystico modo constructus fuerat: vt per eum mater superioris illius Christi, in cruce extensi, quíque essentiæ formam Achamothæ impresserat, typum exprimeret. Hæc enim omnia figuras illorum esse tradunt. Animas porrò eas, quæ Achamothæ semen habuerunt, reliquis meliores ac præstantiores esse aiūt: eóque nomine præ cæteris adamatas esse à Demiurgo, qui rei huiusce causam haudquaquam perspectam habebat, verùm beneficio suo tales eas esse existimabat. Quocirca eas in Prophetas, vt ipsi inquiunt, & sacerdotes, & reges constituisse, ac multa de hoc semine, tanquam sublimiore natura prædito, verba à Prophetis habita fuisse interpretantur. Quin multa quoque matrem de sublimioribus rebus loquutam esse, atque etiam per hunc, & per animas ab eo procreatas. Ac deinceps Prophetarum vaticinia scindunt, alia nempe à matre dicta esse volentes, alia à semine, alia à Demiurgo. Eodémque modo Iesum alia Saluatoris, alia matris, alia Demiurgi instinctu dixisse, quemadmodum nos altius progredientes ostendemus. Demiurgum autem, vt pote ea quæ ipso superiora erant, ignorantem, commotum quidem esse iis quæ dicebantur, cæterùm ea tandem pro nihilo duxisse, aliàs nempe aliam causam existimantem, hoc est, vel spiritum vaticinantem, qui & ipse peculiarem motum habeat, vel hominem, vel denique complexionem deteriorum: atque ita tantisper in ignoratione perstitisse, quoad Saluator accessisset. Cùm enim ille venisset, ex eo ipsum cuncta didicisse, libentíque animo sese ad eum cum omni sua potentia adiunxisse, eúmque esse Centurionem illum, de quo in Euangelio fit mentio, his verbis ad Saluatorem vtentem, Nam & ego homo sub potestate mea habeo milites, & seruos, & quod eis impero, faciunt. Eum autem in mundi administrandi munere, quandiu par erit, versaturum: idque præsertim, vt Ecclesiæ commodis cura sua ac diligentia consulat, atque ob id etiam quòd quidnam sibi præmij paratum sit, perspectum & exploratum habeat, hoc est, vt ad matris regionem perueniat. Iam verò hominum tria genera constituunt, Spirituale, Hylicum, Psychicum, quemadmodum fuerunt Cain, Abel, & Seth: vt videlicet ex his etiam tres naturas, non iam sigillatim, sed in genere demonstrent. Atque Hylicum quidem ad interitum tendere: Psychicum autem, siquidem meliorum rerum studium amplectatur, in medietatis loco conquieturum, sin verò deteriora consectetur, ad similia quoque profecturum. At spiritualia, quæ ab Achamoth sata sunt, ex eo tempore, huc vsq; in iustorum hominum animis hîc erudita & educata, quòd videlicet pusilla adhuc & tenera emissa sint, post tandem, vbi omnes perfectionis numeros impleuerint, in sponsas Angelis Saluatoris attributum iri tradunt, eorúmque animos in media regione vnà cum Demiurgo, sempiterna quiete fruituros. Atque has ipsas animas rursus distinguentes, aiunt, eas partim natura bonas esse, partim natura malas. Et bonas quidem eas esse, quæ seminis capaces effectæ sint, eas autem quæ natura malæ sunt, ita esse comparatas, vt semen illud nunquam omnino recipiant. His ita ab eis positis, quemadmodum nec Prophetæ vnquam prædicarunt, nec Christus docuit,

Errores cōtra Christi incarnationem.

Mat. 18.

Hominum tria genera

docuit, nec Apostoli tradiderunt, se præ cæteris mortalibus rerum omnium scientiam perceptam habere gloriantur, quædam videlicet de iis, quæ literarum sacrarum monumentis haudquaquam prodita sunt, lectitantes: &, quod dici solet, funem ex arena nectere studentes, probabiliter interim, atque ad faciendam fidem apposité, vel parabolas quasdam Dominicas, vel Propheticas voces, vel Apostolica verba, iis quæ dicta sunt, accommodare conantur, vt ne commentum suum nullius testimonij authoritate niti videatur: ita tamen vt Scripturarum ordinem, seriémque transiliant, ac, quantum in ipsis est, veritatis membra dissoluant. Transferentes enim, ac refingentes, atque aliud ex alio facientes, plerosque per diuinorum oraculorum, quæ figmentis suis adaptant, prauè consarcinatam argutiam, in fraudem inducunt. Perinde scilicet, ac si quis Regis imagine ex insignibus gemmis, ab industrio quodam artifice pulchrè & eleganter elaborata, subiectam hominis formam deleat, ac gemmas illas transferat, atque in diuersum accommodet, canisq; aut vulpis formam efficiat, & quidem malè constructam, ac deinde serio affirmet, hanc esse pulchram illam Regis imaginem, quam peritus ille artifex condiderat, (ostendens nimirùm gemmas illas, quæ à priori quidem artifice, ad Regis imaginem præclarè compositæ fuerant, verùm à posteriore ad canis formam improbè translatæ:) atque per lapillorum speciem imperitiores homines, quiq; regiam formam haudquaquam norint, circumscribat, fidémque ipsis faciat, putidum hoc vulpis simulachrum, pulchram illam Regis imaginem esse. Ad eundem enim isti quoque modum, anilibus quibusdam fabulis consutis, ac deinde verbis, & vocibus, & parabolis hinc atque hinc auulsis, oracula diuina fabulis suis accommodare student. Atque ea quidem omnia, quæ interno pleromatis cœtui adaptant, iam cõmemorauimus: quæcunque autẽ iis etiã quæ à pleromate remota sunt, ex Scripturis accommodare nituntur, sunt huiusmodi. Dominum extremis mundi temporibus, hac de causa ad subeundos cruciatus venisse aiunt, vt passionem eam, quæ postremò Æoni contigerat, indicaret, ac per ipsum finem quis negotij illius quod Æonibus contigit, finis extiterit, declararet. Virginem autem illam, Archisynagogi filiam, annos duodecim natam, quam superueniens Dominus, à morte ad vitam reuocauit, figuram esse Achamoth aiunt, quam extensus ipsorum Christus informauit, luminisq;, quod eam deseruerat, sensum ei restituit. Quòd autem ipsi, cùm abortus cuiuspiam instar esset, Saluator apparuerit, Paulum in ea epistola, quam ad Corinthios scripsit, in hæc verba commemorasse. Postremò autem omnium, tanquam abortiuo visus est mihi. Quin Saluatoris quoque vnà cum æqualibus suis aduentum, ad Achamoth eodem modo ipsum in eadem epistola declarasse, his verbis vtentem: Mulierem oportet velamen habere in capite propter Angelos. Quòd autem veniente ad eam Saluatore, ipsa præ pudore velamen sibi obduxerit, perspicuum id fecisse Mosem, cum velamine vultum suum obtexisset. Quinetiam passiones, quas ipsa subiit, à Saluatore in cruce significatas esse dicunt. Et quidem in his verbis, Deus meus, quare me dereliquisti? nihil aliud indicasse, quàm quòd Sophia à lumine deserta fuisset, atque ab Horo prohibita, quominus porrò progrederetur: mœrorem autem ipsius, cùm dixit, Tristis est anima mea vsque ad mortem: metum verò, cùm his verbis est vsus; Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste: atque item anxietatem animiq; perplexitatem, cùm dixit, Et quid dicam, ignoro. Iam triplex hominum genus ita cum demonstrasse docent: Hylicum nempe, cùm ei qui dicebat, Sequar te, hoc responsi dedit, Nõ habet filius hominis vbi caput reclinet: Psychicũ autem, in eo quod ei qui dixerat, Sequar te, sed permitte mihi prius renunciare his qui in domo mea sunt, ad hunc modum respondit, Nemo mittens manum ad aratrum, & respiciens retrò aptus est ad regnum cœlorum. Hunc enim mediæ classis esse asserunt, quemadmodum & illum qui, cùm multas iustitiæ partes à se impletas esse profiteretur, postea tamen eum sequi detrectauit, opibúsque victus est, & à perfectione retardatus. Nam & hunc de Psychico genere fuisse illis placet. Denique spirituale in his verbis eum indicasse, Sine mortuos sepelire mortuos suos: tu verò profectus, annuncia regnum Dei. Et cum Zachæo publicano dixit, Festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Hos namque spiritualis generis fuisse tradunt. Atque etiam parabola ea, in qua de fermento agitur, quod mulier in tribus farinæ satis abscondisse dicitur, tria hæc genera declarari dicunt. Per mulierem enim Sophiam intelligendam esse docent,

Gnosticorũ iactantia.

Similitudo apta in Gnosticos.

Scripturæ detortæ à Gnosticis.

Marc. 5.

1. Cor. 15.

1. Cor. 11.

Mat. 27.

Mat. 26.

Luc. 9.

Ibidem.

Mat. 19.

Luc. 9.

Luc. 19.

Luc. 13.

per farinæ sata triplex hominum genus, spirituale, Psychicum, Hylicum: fermentum autem Saluatorem ipsum dictum esse. Paulum item Choïcos, Psychicos, & spirituales dixisse. Exempli causa cum dixit, Qualis terrenus, tales & terreni. Et rursus, Animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus. Et alio loco, Spiritualis omnia diiudicat. Illud autem, Animalis non percipit ea quæ sunt Spiritus, de Demiurgo vsurpatum esse aiunt, qui cùm animalis esset, nec matrem, quæ spiritualis erat, nec ipsius semen, nec denique Æonas qui in pleromate sunt, cognouerit. Iam quòd eorum, quibus salutem allaturus erat, primitias Saluator assumpserit, Paulum his verbis testatum esse, Si radix sancta, vtique & massa. Quo loco per primitias id quod spirituale est, significari docẽt, per massam autem nos, hoc est Psychicam Ecclesiam, cuius eum massam assumpsisse, atque in se contraxisse dicunt, quoniam ipse fermẽtum erat. Quòd autem Achamoth extra pleroma oberrauerit, atque à Christo formata, & à Saluatore quæsita sit, indicare eum, cùm se ad ouẽ eam, quæ à grege aberrauerat, venisse ait. Etenim per ouem aberrantem, matrem suam significari aiunt, ex qua Ecclesiam hanc satam esse volunt. Per aberrationem autem intelligi eius extra pleroma in passionibus commorationem, ex quibus materiam ortam esse fingunt. Per eam item mulierem, quæ domum suam euertit, & drachmam inuenit, superiorem Sophiam intelligendam esse censent, quę quidem, perdita sua enthymesi, postea omnibus per Saluatoris aduentum perpurgatis, eam inuenit. Vnde etiam hanc de eorum sententiam pleromati restitutam fuisse. Simeonem porrò qui in vlnas suas Christum accepit, ac Deo gratias egit, & dixit, Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundum Verbum tuum in pace, Demiurgi figuram esse tradunt, qui veniente Saluatore, translationem sui didicit, & Bytho gratias egit. Consimilem etiam in modum per Annam illam, quæ in Euangelio Prophetissa dicitur, septémque annis cum viro transactis, reliquum omne vitæ tempus in viduitate confecit, quousque Saluatorem vidit, cúmque agnouit, atque apud omnes de eo verba faciebat, perspicuè Achamoth significari asserunt, quæ quidem cum exiguo tempore Saluatorem, vnà cum ipsius æqualibus conspexisset, per omne reliquum tempus in medietate sedem figens, operiebatur eum, ecquando rursus veniret, eámque suo coniugio restitueret. Quin ipsius quoque nomen proditum fuisse à Saluatore, cùm diceret, Et iustificata est sapientia à filiis suis. Itémque à Paulo in his verbis, Sapientiam autem loquimur inter perfectos. Sed & coniugia ea, quæ in pleromate sunt, Paulum commemorasse, in vno ostendentem. Nam cùm de vitæ huiusce coniugio scriberet, hunc in modum est loquutus: Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo, & Ecclesia. Ioannem præterea Domini discipulum, primam Ogdoadem indicasse docent, hismet verbis vtentes. Ioannes Domini discipulus, rerum omnium ortum exponere cupiens, iuxta quem Pater omnia produxit, principium quoddam ponit, id nẽpe quod primò à Deo genitum est, quem & Nun, & vnigenitum Filium, ac Deum appellauit, in quo Pater omnia seminali ratione procreauit. Ab eo autem Sermonem productum esse, & in eo omnem Æonum essentiam, quam postea Sermo ipse formauit. Quoniam igitur de primo rerum ortu verba facit, rectè à principio, hoc est à Deo, & Sermone doctrinam suam instituit. Ad hunc porrò modum loquitur: In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. In quibus verbis cùm primò hæc tria distinxisset, Deum, principium, & Verbum, rursus ea copulat: vt & horum vtriusque productionem ostendat, hoc est Filij, & Verbi, ac simul & horum inter se, & cum Patre coniunctionem. In Patre enim, & ex Patre est principiũ: In principio autem, & ex principio Verbum. Rectè itaque dixit, In principio erat Verbum, erat enim in Filio. Et Verbum erat apud Deum (principium etenim) & Deus erat Verbũ. Hoc enim consequitur: id quippe Deus est, quod de Deo genitum est. Hoc erat in principio apud Deum. Productionis ordinem demonstrat. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Verbum etenim Æonibus omnibus, qui post se extiterunt, formæ atque ortus author fuit. Quod factum est in ipso, vita erat. Hic verò coniugium etiam indicauit. Omnia enim per ipsum facta esse dixit: vitam autem in ipso. Hæc quippe quæ in eo facta est, coniunctior ei est, quàm ea quæ per ipsum facta sunt. Cum eo namque existit, ac per eum frugescit. Quandoquidem subdit, Et vita erat lux hominum. Hominis nimirum vocabulo, Ecclesiam quoque æquiuocè significauit: vt per vnam vocem, coniugij

1. Cor. 15. / 1. Cor. 2. / Ibidem. / Rom. 11. / Luc. 15. / Luc. 2. / Mat. 11. / 1 Cor. 2. / Ioan. 1.

iugij commercium declararet. Ex Verbo enim & Vita, homo & Ecclesia orti sunt. Porro hominum Lucem vitam appellauit, quòd ipsi ab ea illuminati sint, hoc est formati ac patefacti. Quod etiam Paulus his verbis ait, Omne autem id quod manifestatur, lux est. *Ephes. 5.* Quoniam itaque vita & Hominem & Ecclesiam genuit ac patefecit, ipsorum proinde lux dicta est. Perspicuè igitur per hæc verba Ioannes tum alia, tum secundam quaternitatem, hoc est Sermonem & Vitam, Hominem & Ecclesiam, declarauit. Quin prima quoque ab eo quaternitas indicata est. Nam de Saluatore verba faciens, dicénsque omnia quæ extra pleroma sunt, per eum formata fuisse, fructum eum esse ait totius Pleromatis. Etenim Lucem eum appellauit in tenebris lucentem, nec ab iis comprehensam: quandoquidem ipsis inscientibus omnia quæ ex Passione facta sunt, informauit. Ad hæc & Filium & veritatem & vitam eum dicit, & verbum carnem effectum: cuius gloriam, inquit, perspeximus, & erat gloria ipsius quasi gloria vnigeniti quæ à patre ipsi concessa fuerat, plena gratia & veritate. Planè igitur & accuratè primam quoque quaternitatem ostendit, cum Patrem & Charim, Monogenem item & Veritatem dixit. Atque ad hunc modum Ioannes de principe atque omnium Æonum parente ogdoade locutus est. Patrem enim & Charin dixit, Monogenem, & Veritatem, Sermonem & Vitam, Hominem & Ecclesiam. Atque in hunc modum Ptolemæus. Cernis, vir charissime, qua illi vafricie vtentes sibimet ipsis imposturam faciunt, Scripturas nimirum vexantes, dum per eas, fidem commentis astruere conantur. Ob id enim ipsas quoque eorum voces apposui, vt ex iis artificij versutiem atque erroris improbitatem animaduertas. Primum enim si hoc Ioanni propositum fuisset, vt supernam illam ogdoadem declararet, productionis vtique ordinem seruasset, ac primam quaternitatem, vtpote augustissimam, velut ipsi dicunt, summéque venerandam, in primis nominibus collocasset, atque ita si secundam adnexuisset, vt per nominum ordinem, & seriem ogdoadis ordo demonstraretur: non autem tanto pòst interuallo velut obliuione captus, ac postea in memoriam rediens, vltimo loco quaternitatis primæ mentionem fecisset. Deinde si coniugia quoque indicare voluisset, profectò Ecclesiæ nomen haudquaquam ab eo præteritum fuisset: verùm aut in reliquis etiam coniugationibus masculos appellare satis habuisset, (quippe quum æquè illæ vnà subaudiri possent) vt hac ratione vnitatem prorsus seruaret: aut si reliquorum coniuges recensebat, Hominis quoque coniugem declarasset, nec nobis ipsius nomen ex coniectura & diuinatione capiendum reliquisset. Plana est itaque expositionis huiusce falsitas. Nam cum Ioannes vnum Deum omnipotentem & vnum vnigenitum Iesum Christum, per quem omnia facta sunt, prædicet, hunc filium Dei, hunc vnigenitum, hunc omnium rerum effectorem, hunc veram lucem illuminantem omnem hominem, hũc mundi conditorem, hunc qui ad sua venerit, & caro factus sit, & in nobis habitauerit: hi speciosæ orationis lenocinio expositionem detorquentes alium vnigenitum esse secundum productionem, quem etiam principium nuncupant, alium Saluatorem fuisse volunt, alium Sermonem Filium Monogenis, alium denique Christum ad pleromatis instaurationem in lucem editum: atque vnum quodque eorum quæ dicta sunt, à veritate dimouentes ac nominibus abutentes, ad institutum suum transtulerunt: adeo vt de eorum sententia Ioannes in tot verbis Domini Iesu Christi mentionem nullam fecerit. *Si enim* patrem dixit & gratiam, & vnigenitum & veritatem, & verbum, & vitam & hominem, & Ecclesiam, iuxta illorum sententiam de prima ogdoade hæc dixit, in qua necdum est Iesus, necdum Christus Ioannis præceptor. Quòd autem Apostolus non de ipsorum coniugiis, sed de Domino nostro Iesu Christo, quem & Dei Verbum agnoscit, verba fecerit, ipsemet apertè declarauit. Sermonem enim de eo verbo, de quo suprà in principio locutus fuerat, in summam redigens, exponens deinde subiungit, Et verbũ caro factum est, & habitauit in nobis. Atqui si verum est quod ipsi ponunt, haudquaquam Verbum caro factum est, vtpote quod ne ex pleromate quidem vnquã excesserit, sed Saluator ille qui ex omnibus ortus est, natúque minor Sermone. Discite igitur, væcordes homines, Iesum, qui nostra causa passus est, atque apud nos habitauit, eum ipsum esse Dei Verbũ. Etenim si alius quisquam ex Æonibus pro salute nostra carnem assumpsisset, probabile fuisset Apostolum de alio verba fecisse. Cùm autem verbum patris quod descendit, idem sit etiã

quod aſcendit, ille inquam vnius Dei vnigenitus filius, benigna patris voluntate hominũ cauſa incarnatus, profectò non de quoquam alio, nec de ogdoade, verba fecit, verùm de Domino Ieſu Chriſto. Neque enim vt ipſi ſentiunt, Verbum caro factum eſt. Aiunt enim Saluatorem animale corpus induiſſe, ineffabili prouidentia ex diſpenſatione ad hoc fabricatum, vt & oculis cerni, & manibus tractari poſſet. Atqui caro eſt antiqua illa Adami è limo à Deo effictio, quam Dei Verbum verè factum eſſe Ioannes indicauit. Atque ita princeps eorum ac primigena ogdoas deleta & extincta eſt. Ex eo enim quòd & Verbũ, & vnigenitus & vita & lux, & Saluator, & Chriſtus & filius Dei, iſque ipſe ſalutis noſtræ cauſa incarnatus, vnus & idem eſſe demonſtratur, ruit ogdoadis eorum compago. Hac porro diruta, concidit omnis illorum hypotheſis, quam falsò velut ſomniantes, Scripturas exagitant, vt hypotheſim ſuam effingant: ac deinde voculas quaſdam & nomina quæ variis locis ſparſa ſunt, in vnum collecta ex genuino, vti iam diximus, ſenſu ad adulterinũ traducunt, perinde vtique facientes, atque illi qui argumenta quælibet ſibi proponunt, ac tum dant operam, vt Homeri verſibus ea contexant: adeo vt imperitiſſimi quique Homerum de illo recens elaborato argumento verſus huiuſmodi condidiſſe putent, ac multi per ritè compactam verſuum ſeriem eò adducuntur, vt ambigant num Homerus ita hæc elucubrauerit. Quo in genere illud eſt quod quidam Herculem ab Euriſtheo ad Inferni canem miſſum Homericis verſibus deſcribens, ad hunc modum cecinit. Nec enim quicquam prohibet quominus exempli gratia hæc commemoremus, cùm ſimilis idémque ſit vtriſque conatus.

Cento Homericus.

Hæc ait, atque alto ſuſpiria corde trahentem
Armis egregium Alcidem Stheneleia proles
Confeſtim ad Stygij deſcendere tecta tyranni
Iuſsit, vt inde canem ſuperas efferret ad oras.
Ergo ille intrepidus, furibundi more leonis,
Egreditur. Iuuenes illum, innuptæque puellæ,
Grandæuique ſenes, mœſti lachrimíſque madentes,
Exitium velut ad certum comitantur euntem.
At ductabat eum Cyllenius, atque Minerua
Norat enim ærumnas fratris duróſque labores.

Ecquis quæſo ex iis qui ſimplici ac minus vafro animo ſunt, hiſce verſibus non abripiatur, in eáque ſit opinione, vt Homerum in huiuſmodi argumento verſibus ita luſiſſe putet? At qui Homericæ poëſis argumentum callet, verſus quidem agnoſcet, materiam autem haudquaquam agnoſcet, vtpote qui compertum & exploratum habeat aliquid ex iis de Vlyſſe, aliquid de ipſo Hercule, aliquid de Priamo, aliquid de Menelao & Agamẽnone dictum eſſe. Quò fit, vt ſi ea dimouerit, ac ſuo quodque libro reddiderit, præſentem materiam de medio ſublaturus ſit. Ad eundem modum, qui veritatis normam, quam per baptiſmum accepit, firmam in ſe atque conſtantem retinet, vocabula quidem è Scripturis petita, & dictiones & parabolas agnoſcet: at nefarium & impium argumentum haud agnoſcet. Nam & ſi gemmas agniturus eſt, interim tamen vulpem pro regia imagine non admittet: verùm vbi ſingula eorum quæ dicta ſunt, in claſſem ſuam retulerit, ac veritatis corpori accommodauerit, ita demum eorum figmẽtum deteget, ac tale eſſe oſtendet, vt nullo modo ſubſiſtere queat. Quoniam autem in hac ſcena redemptio adhuc deſideratur, vt quiſpiam eorum Mimum velut emenſus, orationẽ mox ſubiungat, qua hunc euertat, operæpretium eſſe duximus, in quibus ipſi huiuſce fabulæ patres, vtpote diuerſis erroris ſpiritibus efflati, inter ſe diſſentiant, prius demonſtrare. Etenim hinc quoque certò perſpicere licebit, nulliſdum etiam allatis argumentis, & firmam eſſe eam, quæ ab Eccleſia prædicatur, veritatem, & falſos eorum atque adulterinos ſermones.

EXPO-

EXPOSITIO PRAEDICATIONIS VERITATIS QVAM ab Apostolis Ecclesia perceptam custodit. CAP. 2.

ETENIM Ecclesia, tametsi per vniuersum orbem vsque ad extremos terræ fines dispersa, fidem eam ab Apostolis eorúmque discipulis acceptam, quæ est in vnum Deum patrem omnipotentem, qui fecit cœlum & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, & in vnum Iesum Christum filium Dei nostræ salutis causa incarnatum, & in spiritum sanctum, qui per prophetas Dei dispensationes & aduentus prędicauit, & ortum ex virgine, & passionem, & resurrectionem à mortuis, & cum carne in cœlos ascensum dilecti Domini nostri Iesu Christi, & è cœlo in gloria patris aduentum ipsius ad instauranda omnia, & à morte ad vitam reuocandam omnem mortalium omnium carnem, vt Christo Iesu Domino nostro & Deo & Saluatori & regi de benigna patris inuisibilis voluntate omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & inferorum, & omnis lingua ei confiteatur, atque ipse iustam de omnibus sententiam ferat, spiritualia videlicet nequitiæ, & angelos transgressores, quique perfidè defecerant, impiósque item homines & iniustos, & flagitiosos & blasphemos in ignem æternum mittens, iustis contrà & pietate præditis, quique ipsius præcepta seruauerunt, atque in ipsius charitate, partim iam inde ab initio, partim ex pœnitentia, perstiterunt, vitam donet, atque incorruptibilitatẽ largiatur, gloriámque sempiternam afferat. Phil. 2.

DE ECCLESIAE CHRISTIANAE VNANIMI CONSENSV, IN his quæ ad fidem & traditiones pertinent. CAP. III.

ACceptam inquam hanc prędicationem ac fidem, vti ante diximus, Ecclesia, tametsi per totum terrarum orbem sparsa, summo studio & cura, perinde atque vnam domum incolens, conseruat, ac velut animam vnam atque vnũ idémque cor habens, his æquè fidem accommodat, & miro consensu, quasi vno ore prædita, hæc prædicat, docet, ac tradit. Quanquam enim dispares inter se mundi linguę sunt, vna tamen & eadem est traditionis vis. Ac neque hæ, quæ in Germaniis sitæ sunt, Ecclesiæ aliter credunt, aut aliter tradunt, nec quæ in Hispaniis aut Galliis, aut in Oriẽte, aut in Ægypto, aut in Aphrica, aut in mediterraneis orbis regionibus sedẽ habent. Verùm vt Sol hic à Deo conditus in vniuerso mũdo vnus atque idem est: ita etiã veritatis prædicatio passim lucet, omnésque homines, qui ad veritatis agnitionem venire cupiunt, illustrat. Nec verò aut is ex Ecclesiæ antistitibus, qui dicendi facultate pollet, ab his diuersa dicturus est (nemo enim supra magistrum assurgit:) aut is rursus, qui parum dicendo valet, traditioni detrimẽtum afferet. Nam cùm vna atque eadem fides sit, nec qui de ea vberrimam orationẽ habere potest, exuberat: nec qui pauca habet quæ dicat, eam imminuit.

QVA RATIONE FIAT, QVOD QVIDAM PLVS, QVIDAM minus cognitionis habere putentur. Cap. 4.

QVòd autem quidam ingenio ac scientia præstare, aut inferiores esse dicantur, non eò fit, quod argumentũ ipsum mutet, ac præter eum, qui huiusce vniuersitatis architectus & conseruator est, comminiscãtur, (quasi non in eo nobis satis præsidij sit) alium quendam Deum, aut alium Christum, aut alium vnigenitum excogitent: verùm in eo demũ consistit, vt quis ea omnia quæ in parabolis dicta sunt, accuratius pertractet, fideique argumento accommodet, in eóque etiam, vt Dei molitionem ac dispensationem ob humani generis salutem factam exponat, quodque diuturna animi lenitate tum angelorum, qui ab eo recesserunt, defectionem, tum hominum inobedientiam tulerit, explanet: quidque causæ sit cur alia caduca, & alia æterna, alia cœlestia & alia terrena, vnus & idem Deus procrearit, enarret: quáque de causa Deus, cum inuisibilis esset, Prophetis tamen non in vna forma, sed aliter aliis atque aliis conspicandum se præbuerit, intelligat: quî etiam factum sit vt plura Testamenta hominum generi contigerint, indicet, quisque cuiusque Testamẽti character sit, edoceat: quid item causæ fuerit, quamobrem Deus omnia in incredulitate cõcluserit, vt omnium misereatur, inuestiget: quam etiam ob causam Verbum Dei caro factum sit, cruciatusque

subierit, grata oratione complectatur: cur præterea extremis temporibus, hoc est in fine potius quàm in initio, aduentus filij Dei extiterit, commemoret: de fine quoque ipso & rebus futuris, quicquid in Scriptura situm est, explicet: tum etiam quamobrem Deus Gẽtiles, quorum salus deplorata erat, cohæredes & concorporeos, & participes sanctorum effecerit, non taceat: quoque pacto mortale hoc corpus immortalitate, & corruptibile hoc incorruptibilitate induendum sit, edisserat: denique quî populus factus sit, qui populus non erat, & dilecta, quę dilecta non erat, & quî plures filij desertæ, quàm eius quæ virũ habebat, prædicet. In his enim aliisque id genus exclamauit Apostolus, O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & imperuestigabiles viæ eius. In hoc inquã doctorum industria posita est, non in eo vt quispiam vltra Creatorem & opificem Enthymesin errantis Æonis, quæ ipsius parens sit, præterea comminiscatur eóque blasphemiæ prorumpat: aut rursus in eo, quod ea sublimius sit, Pleromate, nunc triginta Æonas, nunc innumerabile Æonum Examen confingat: quemadmodum aiunt isti diuinæ sapientiæ verè expertes magistri: cum interim vera & vniuersa Ecclesia vnam & eadem toto terrarum orbe fidem teneat, vt antè diximus.

Rom. 9. Arcana Deo commendanda.

QVÆ SIT VALENTINI SENTENTIA: & in quibus ab eo discipuli eius discrepent.

CAPVT V.

Hæretici nõ eadẽ de iisdem respõdent.

Videamus nunc, cùm vix duo aut tres sint, quàm sit inconstans eorum sententia, vt qui de iisdem non eadem dicant, verùm & rebus & verbis pugnantia inter se pronuncient. Siquidem Valentinus primus ex ea secta quæ Gnostica nuncupatur, veteres doctrinas ad characterem suum & institutum accommodauit ad hunc modum docet. Statuit enim binarium quendam esse, qui nullo nomine exprimi possit: cuius altera pars Arretus vocetur, altera Sige. Postea ex hoc binario alterum binarium ortum esse cuius partem alteram Patrem, alteram veritatem appellat. Ex hoc porro quaternario Sermonem & vitã, Hominem & Ecclesiam editos esse. Atque hanc esse primam Ogdoadem. Et quidem ex Sermone & vita decem virtutes profluxisse, quemadmodum superius diximus: ex Homine autem & Ecclesia duodecim: è quibus vnam, cùm ab aliorum cœtu sese remouisset, reliquum negotium effecisse. Horos insuper duos finxit, vnum inter Bythum & reliquum pleroma interiectum, progenitos Æonas ab ingenito patre distinguentem: alterum autem illorum matrem à pleromate dirimentem. Quin Christum etiam non ab iis Æonibus, qui in pleromate sedẽ habent, productum fuisse, verùm à matre illinc exclusa secundum meliorum recordationẽ non sine quadã vmbra procreatum. Atque hunc quidem, vt qui masculus esset, excisa à se vmbra ad pleroma recurrisse: matrẽ autem vnà cum vmbra relictam ac spirituali substantia orbatam, alterum filium extulisse: atque hunc esse Demiurgum, quem etiam eorum quæ ipsi subiecta sunt principem ac velut imperatorem esse dicit. Cum eo porro productum etiam fuisse sinistrum principem tradit: in quo nimirum ei cum illis conuenit, qui Gnostici falsò nuncupantur, de quibus postea disseremus. At verò Iesum interdũ quidem ex eo, qui ab eorũ matre sese contraxit, & cum rebus vniuersis refudit, hoc est ex Theleto ortum fuisse ait: interdum autẽ ex eo qui ad pleroma sese retulerat, hoc est à Christo: nonnunquam rursus ab homine & Ecclesia. Denique Spiritum sanctũ ab Ecclesia productum fuisse, ad Æonum examinationem & fœcunditatẽ, vt qui inuisibili modo in eos ingrediatur, efficiatque vt illi veritatis plantas proferant. Secundus autem Ogdoadem ita distinguit, vt alter quaternaruis sit dexter, alter sinister: traditque illum lucem appellari, hunc tenebras. Virtutem autẽ illam quæ abscessit, atque ab aliis sese remouit, non esse è numero triginta Æonum, sed post triginta Æonas.

Valentini prima Ogdoas.

Valentini errores de Christo Iesu, & Spiritu sancto. Epiph hæres. 32. Secundus hæreticus.

Est quædam ante omnia Proarche cogitationem omnem & orationem ac nomenclaturam superans, quam ego Solitatem appello. Vnà cum hac Solitate vis alia existit, quam item ipsam vnitatem voco. Vnitas porro hæc & Solitas, vnùm cùm essent, non proferendo protulerũt initiũ omniũ rerũ intellectuale, ingenitum, & inuisibile: quod quidẽ initium monas appellatur. Cum hac porro Monade simul existit vis eiusdẽ cũ ea essẽtiæ, quã & ipsam vnã voco. Hę denique virtutes hoc est Solitas & vnitas, Monas & vnũ, reliquũ Æonũ

gregem

gregem produxerunt. Iu, iu, heu, heu. Tragicam enim exclamationem subdere sanè conuenit, ob tantam in fingendis nominibus audaciam: quemadmodum ille absterso omni pudore, nomina commento suo imposuit, in eo enim quod ait, Est quædam ante omnia Proarche cogitationem omnem excedens, quam ego Solitatem voco, & rursus, Cum hac Solitate vis alia existit, quam & ipsam vnitatem nuncupo, manifestissimè se ea quæ dixit, commentitia esse confessus est, quandoquidem figmento suo eiusmodi nomina imposuit, quæ antè ab alio nomine posita fuerant. Perspicuúmque est eum esse, qui temeritate adductus hæc nomina condiderit, ita nisi ille in mundo extitisset, nominibus veritas careret. Nihil igitur impedit quin alius etiam quispiam in eodem argumento nomina statuat. *Commentũ Gnosticorũ.*

Alij rursus ex ipsis primam ac primigeniam Ogdoadem his nominibus appellandam dixerunt. Primum Proarchen, deinde Anennoetum, tertiam Arretum, quartam Aoratum. Atque ex prima Proarche ortam esse primo & quinto loco Archen: ex Anennoeto autem secundo & sexto loco Acataleptum: ex Arreto tertio & septimo loco Anonomastum: ex Aorato denique quarto & octauo loco Agennetum, primæ Ogdoadis complementum, Atque has virtutes Bytho etiam & Sige antiquiores esse volunt, quò videlicet perfectis perfectiores & Gnosticis eruditiores esse videantur. Ad quos meritò quispiã hæc verba vsurpare queat: O Nugatores Sophistæ. Etenim de ipsomet Bytho multæ variæque apud eos sunt sententiæ. Alij enim cõiugis expertem eum esse dicunt, ac nec marem nec fœminam, nec omnino quicquam esse. Alij autem marem simul ac fœminam, esse asserunt, Hermaphroditi videlicet naturam ipsi tribuentes. Alij rursus Sigen ei coniugem adiungunt, vt fiat prima coniugatio. *De Bytho variæ sententiæ.*

QVÆ SVNT IN QVIBVS NON conueniat inter Valentini discipulos.

CAPVT VI.

AT verò Ptolemeus, Bytho, quem illi pro Deo colunt, coniuges duas, quas etiam affectiones vocat, excogitauit ac dono dedit Cogitationẽ scilicet, ac voluntatem, Primùm enim in animum induxit aliquid proferre, ac deinde voluntas, vt ipse inquit, secuta est. Quare duabus hisce affectionibus, vel etiam virtutibus (virtutes enim eas rursus appellat) hoc est Cogitatione & voluntate voluit inter se copulatis, Monogenis & veritatis ortus ex coniugio extitit: quosquidem visibiles duarum inuisibilium patris affectionum typos & imagines prodiisse ait, hoc est veritatẽ voluntatis, & Nun Cogitationis. Ac propterea adueniente voluntate masculus quidem ingenitæ Cogitationis imago extitit, fœmina autem voluntatis. Itaque voluntas Cogitationis facultas effecta est. Cogitatio etenim productionem illa quidem sibi proponebat: cæterùm per se ipsa producere nequiebat quæ cogitabat. Cum autem Voluntatis facultas accessit, tum demum quod cogitabat in ortum produxit. *Ptolemaus.*

Ait Colobarsus primam Æonum Ogdoadem nõ gradatim ita productam esse, vt alius ex alio fluxerit: verùm simul & confertim omnes Æonas à propatore & Cogitatione sua procreatos esse nõ minus certò asseuerat, quàm si ipse obstetricis munere functus fuisset. Ac iam non ex Sermone & vita hominem & Ecclesiam, nec ex Homine & Ecclesia, vt aliis placet, Sermonem & vitam procreatos esse ipse cum suis ait: verùm alio modo id ita refert. Quod Propator emittere cogitauit, hoc Patris nomen accepit. Quoniam autem id quod produxit verum erat, hoc veritas appellatum est. Porro cum seipsum ostendere voluit, hoc Homo dictum est. Denique postquam eos quos antè cogitauerat, protulit, hoc Ecclesia nuncupatum est. Locutus est Homo Sermonem: hic est primogenitus filius. Sermonem vita consecuta est. Ita ogdoas prima confecta & absoluta est. *Colobarsus.* *Ogdoas prima.*

QVAM PVGNANTES SINT VALENTINIANORUM INTER SE SENTENTIÆ DE SALUATORE.

CAPVT VII.

QVin de Saluatore quoque non parua inter eos pugna est. Sunt enim qui eum ex omnibus ortum esse dicant: eáque etiam ratione Eudocetum ipsum nuncupant, quòd videlicet vniuerso Pleromati patris gloriam per eum illustrare placuerit. Sunt item qui eum ex solis iis decem Aeonibus, quos Sermo & vita in lucem extulerunt, productum fuisse tradant: ob eámque causam Sermonẽ & vitam ipsum appellari, auita videlicet nomina retinentem. Alij rursus eum ex duodecim illis Aeonibus, qui ex Homine & Ecclesia extiterunt, ortum esse malunt: híncque fieri vt ipsemet sese filium hominis cõfiteatur, tanquam Hominis nepos. Alij præterea eum Christi & Spiritus sancti, qui fulciendi Pleromatis causa producti sunt, sobolem esse malunt: ob ídque Christum eum dici, parentis nimirum illius, ex quo productus est, nomen seruantem. Non etiam desunt, qui omnium propatorem & proarchen, & proanennœton Hominem vocari asserant: & hoc esse magnum illud & obstrusum sacramentum, nempe quòd vis illa quæ omnia superat, complexúque suo continet, Hoc appellatur: eámque esse causam cur Saluator filium hominis se dicat.

Sibi nõ cõstant hæretici.

QVÆ EST MARCI DOCTRINA.

CAPVT VIII.

IAm verò Marcus quidam, non paucos vtriusque generis homines in errorem abductos, ad se illexit: quippe qui miserum illum eorum, de quibus antè verba fecimus, impostorum emendatorem esse ducerent, cùm magicarum præstigiarum peritissimus esset. His itaque, quos in fraudem induxerat, persuasit, vt totos sese ad eum conuerterent, velut ad hominem singulari quadam scientia præditum, vímque maximam ab iis locis, qui nec oculis cerni, nec vllo nomine exprimi possunt, cõsecutum: veréque præcursorem Antichristi se præstitit. Anaxilai eum ludicra, cum Magorum (sic enim appellantur) versutia coniungens, mirifica quædam edere censetur.

Hæretici præstigiatores.

DE PRODIGIOSIS MARCI ERRORIBVS.

CAPVT VIIII.

POcula vino mixta fingens se consecrare, atque inuocationis verba in longius protẽdens, efficit vt purpurea & rubicunda appareant, existimetúrque gratia ab iis, quæ supra omnia sunt, sanguinem suum per ipsius inuocationẽ in poculum illud stillare, gestiántque ij qui adsunt, ex ea potione gustare, vt etiam in ipsos gratia ea, quæ per hunc magum prædicatur, influat. Rursus mulieribus pocula mixta porrigens, ipsas adstante se consecrari iubet. Quod cùm factũ fuerit, ipse aliud poculum longè maius eo, quod à muliercula seducta consecratũ est, proferens, atque ex minore illo, à muliere consecrato, in id quod à se allatum est transfundens, ac simul hæc verba subiungens, Gratia ea quæ supra omnia est cogitationémque omnem & sermonẽ excedit, interiorem tuũ hominẽ impleat, atque insperso in terrã bonã sinapis grano, cognitionẽ suã in te amplificet, aliáque nonnulla huiusmodi verba pronũcians, quibus miserã illã velut œstro quodã pungit, tum demũ præstigiatoris hominis specimẽ edit, magno videlicet poculo ex paruo vsqueadeo impleto, vt etiã redũdet. Atque alia

lia quædã cõsimilia faciẽs permultos fefellit, ac post se abduxit. Quin illud quoque à vero nõ abhorret, habere eum dæmonẽ quendã assessorẽ, cuius opera tum ipse vaticinia edere videtur, tum etiam efficit vt eę omnes, quas dignas censet quibus gratiã suam imperriat, vaticinentur: Potissimũ enim circa mulieres studium suum & operam impendit, easque præsertim quæ eleganter cultæ sunt ac purpuratæ, maximisq; opibus præditæ: quas persæpe ad se allicere studens, assentabundè ita alloquitur: Libet tibi gratiam meam impertire, quandoquidem vniuersorũ pater angelum tuum perpetuò cernit ante faciem suam. Locus autem tuæ magnitudinis in nobis situs est. Oportet nos vnum effici. Accipe primùm ex me, & per me, gratiam. Adorna teipsam, vt sponsa sponsum suum expectans: vt sis quod ego, & ego vicissim quod tu. Luminis semen in thalamo tuo colloca. Sponsum à me sume, & capax ipsius esto, atque in ipso facito vt capiaris. En gratia in te descendit: aperi os tuum, & vaticinare. Respondente autem muliere, Nunquam vates fui, nec vaticinandi artem caleo, rursus ille inuocationes quasdam faciens, vt seductam illam in admirationem ac stuporẽ trahat, his eam verbis affatur. Aperi os tuum: loquere quicquid libet, & prophetabis. His igitur verbis illa stultè elata ac tumida, atque ob vaticinandi spem & expectationem, in qua versatur animo incalescens, corde plus quàm par sit subsultante, audacia effertur, ac meras nugas, & quicquid temerè occurrerit inaniter & impudenter, vtpote inani spiritu concalefacta (quemadmodum quidam nobis præstantior de huiusmodi mulieribus ait, Audax & impudens res est anima inani aere concalefacta:) ac deinceps Prophetissam sese arbitratur, gratiásque Marco agit, qui gratiæ suæ participem eam fecerit, eumq; non modo facultatum suarum largitione, vnde ille ingentem pecuniæ vim cogit, sed etiam corporis sui communicatione remunerari conatur, per omnia nimirum ei copulari studens, vt cum eo in vnum veniat. Enimuero mulieres quædam fideliores, ac timore Dei præditæ, nec ab eo in fraudem inductæ, (quas æquè ac reliquas seducere instituerat, iubens eas prophetare,) exufflantes eum, ac diris omnibus deuouentes ab huiusmodi choro sese abstraxerunt, vt quibus hoc exploratum esset, vaticinandi munus non Marci beneficio hominibus contigere, verùm eos demum, quibus Deus gratiam suam supernè immiserit, diuinitus datam prophetiam habere, ac tum vbi, & quando, Deus voluerit, loqui, non autẽ cum Marcus iusserit. Etenim is qui iubet, eo cui imperatur maior est, atque authoritate præstantior: quippe cùm ille præsit, hic subsit. Quocirca si Marcus aut alius quispiam est qui iubet, vt consueuerunt isti in cœnis illis quas sortibus ineunt, semper ludere, atque alij aliis vt prophetent imperare, consentaneáque cupiditatibus suis vaticinia sibiipsis edere, nimirum is qui iubet, homo cùm sit maiore authoritate præditus erit, quàm Spiritus sanctus: quod quidem fieri non potest. Verùm huiusmodi spiritus, quibus illi imperant, quíque ad eorum nutum arbitriúmque loquuntur, infirmi illi quidem & imbecilles sunt, cæterùm audaces & impudentes, à Satana missi ad eos in fraudem & exitium impellendos, qui fidem eam, quam ab Ecclesia primùm acceperunt, firmam ac vegetam haud quaquam tuetur. Quòd autem Marcus amatoria quædam & illectantia pharmaca (quò videlicet earum quoque corporibus probrum & contumeliam inferat) si non omnibus, at certè nonnullis adhibere soleat, ipsæmet sæpe, cum ad Dei Ecclesiam rediissent, confessæ sunt, seq; corpore ab eo contaminatas fuisse, miróque ipsius amore exarsisse: adeo vt Asianus etiam quidam ex nostris diaconus, cum eum hospitio excepisset, in hanc calamitatem inciderit. Ipsius enim vxor, singulari pulchritudine fœmina, tum animo tum corpore ab hoc mago corrupta est, eumque cum perdiu secuta esset, postea non sine magno labore à fratribus conuersa, per omne reliquum vitæ tempus admissum scelus confiteri non destitit, labem eam, quæ ei à mago acciderat, lugens ac lachrimis prosequens. Quin ipsius etiam discipuli, in iisdem studiis versantes, mulierculas multas in fraudem impulsas corruperũt: perfectos interim se appellantes, atque ea scientiæ magnitudine præditos, vt nemo ad eam aspirare posset, etiamsi Paulum dixeris, etiam si Petrum, aut alium quenquam Apostolorũ: verùm se scientia mortales omnes antecellere, solósque ingentem illam ineffabilis potẽtiæ magnitudinem ebibisse, ac supra omnem virtutem in summo fastigio collocatos esse: ob idq; etiam liberè quiduis perpetrare, nullo rei vllius metu affectos. Redemptionis enim beneficio effici, vt à iudice nec prehendi nec conspici possint. Quod si etiam ille manum ipsis iniiciat, adstantes ei vnà

Ditiores & [illegible]

Prophetissa [illegible]

Hæreticorum [illegible] ablegãt mulieres Catholicæ.

Marcus [illegible] Diaconi [illegible] corrupit.

Hæreticorũ [illegible].

** iiij

cum redemptione his ad eum verbis vtentur. O quæ Deo assides, & mysticæ ante Æonas Sigæ, quam magnitudines patris faciem semper intuentes, Duce te ac perductore vtentes, sursum formas suas abstrahunt, quas illa magnopere audax animo informans, ob Propatoris bonum nos earum imagines produxit, cum tunc superarũ rerum cogitationem insomnij cuiusdam instar haberet: en iudex imminet, ac præco causam dicere me iubet. Tu verò, vt res vtriusque notas & exploratas habens, pro vtroque nostram rationem, vt quæ vna sit, iudici exhibe. Protinus autem vt mater hæc verba acceperit, Homericam Orci galeam illis imponit, vt prospectum eorum iudici eripiat, statimq; ipsos sursum tractos in thalamum inducit, spõsisq; suis attribuit. His verbis & actionibus multas quoque in Rhodanensi nostra regione mulieres in fraudem impulerunt: quæ quidem velut cauterio quodam inustam conscientiam habentes, partim publicè pœnitẽtiam egerunt, partim cum id facere præ pudore non sustinerent, ac tacitè quodammodo de vita Dei desperarent, vel prorsus à fide desciuerunt: vel certè in vtramq; partem propendent, quódque prouerbio dici solet, nec foris nec intus sunt, hunc videlicet ex scientiæ filiorum semine fructum percipientes.

Orci galea.

QVEMADMODVM MARCVS PER NVMEROS & syllabas & per litteras hypothesim suam constituere conatur.

CAPVT X.

HIC Marcus Colorbasicæ Siges vuluam & conceptaculum se vnum fuisse dicens, vt qui Vnigenitus ipsi esset, defectus semen in se conditum ad hunc ferè modum peperit. Ipsam enim sublimissimam quaternitatem ex iis locis quę nec in aspectum cadunt, nec vllo nomine appellari possunt, muliebri forma ad eum descendisse (neque enim masculam eius vim mundus ferre poterat) atque & quęnam esset, indicasse, & rerum omnium ortum, quem nemini vnquam nec Deorum hominum declarauerat, ei soli in hæc verba exposuisse. Quando primũ is qui patris expers est, quíque nec in cogitationem cadit, nec substantia vlla præditus est, nec mas denique nec fœmina est, id quod in eo inenarrabile est, gigni, & quod inuisibile est informari voluit, os aperuit, ac Sermonem sibi similem emisit: qui adstans hoc quod ipse erat ei ostẽdit, vtpote qui eius quod oculorũ sensum fugiebat, forma extitisset. Nominis porro pronuntiatio talis fuit. Primum nominis ipsius sermonem protulit: qui quidem erat ἀρχὴ. Ac syllaba illius quatuor elementis constabat. Secundam adiunxit, quæ & ipsa quatuor elementa continebat. Deinceps & tertiam addidit, quæ etiam ipsa decem elementa complectebatur. Denique & quartam prolocutus est, quæ & ipsa duodecim elementorum erat: Itaque totius nominis enunciatio triginta literarum extitit ac quatuor syllabarum. Singula autem elementa peculiares litteras, ac notas, peculiaremq; pronunciationem, & figuras atque imagines habent, nec eorum quicquam est, quod illius, cuius elementũ est, formam perspiciat. Quin ne ipsum quidem cognoscit, imò nec vllam ex iis elemẽti vicini enunciationem nouit: verùm id quod enunciat, perinde esse arbitratur ac si totum enunciaret. Nam cum horum quodlibet vniuersi pars sit, sonum suum integrum sonum esse censẽt, nec tinnire desinit, quousque ad extremam extremi elementi literam singulariter tinniens perueniret. Tunc autem rerum omnium in integrum restitutio existit, cum omnia in vnam literam delabentia vnum & eundem enunciationis sonum ediderint. Cuius quidem enũciationis imaginem esse Amen illud, quod nos vnà dicimus, esse fingebat. Sonos autem eos esse, qui Æonem illum substantiæ expertem atque ingenitum informant. Atque has demum eas formas esse (quas Dominus angelos appellauit) quæ patris faciem perpetuo vident. Communia porro & enarrabilia elementorum nomina Æonas & Sermones & radices, & semina, & pleromata, & fructus nuncupauit. Singularia autem & cuiusque propria in Ecclesiæ nomine contineri atque intelligi ait. Quorum elementorum extrema vltimi litera vocem suam emisit, cuius vox ad elementorum imaginem egressa,

Quaternitas, quæ mysteria Marco patefecerit.

Restitutio vniuersorũ.

Amen.

Angeli.

peculiaria

pecularia eliementa procreauit, ex quibus cùm hæc infera descripta, atque exornata, tum ea, quæ hæc antecesserũt, orta fuisse tradit. Et quidem literam ipsam, cuius sonus sonum infrà sequebatur, à syllaba sua ad Vniuersi complementum sursum receptam esse: cæterum sonum velut foras eiectum infrà remansisse. At verò elementum ipsum à quo litera vnà cum sua pronunciatione infrà descendit, triginta literarum esse asserit, quarum etiam quælibet alias rursus literas continet, quibus literæ nomen exprimitur. Ac rursus aliam atque aliam per alias atque alias literas appellari, ita vt literæ in infinitum quendam numerum excrescant. Ad hunc autem modum apertius id quod dico intelliges. Elementũ Delta quinque literas complectitur, nimirum δ, & ε, & λ, & τ, & α: rursusque hæ literæ aliis literis perscribuntur, aliæque item aliis. Si ergo tota elementi Delta coagmentatio in infinitum cadit, aliis nimirum alia gignentibus atque inter se succedentibus, quãto tandem elemento illo maius vastiusque tantum literarum pelagus erit? Et si vna litera vsque adeo infinita est, animaduertas velim, quæ in toto nomine sit literarum profunditas, ex quibus Marci Sige Propatorem constare docuit. Qua etiam de causa Propatorem, quòd se comprehendi non posse perspectum haberet, hoc singulis elementis, quibus etiam Æonum nomen imponit, dedisse, vt propriam enunciationem quandoquidem singula vniuerso pronunciando impares erant. Hæc autem Quaternitatem planius ipsi his verbis declarasse. Lubet ipsam quoque veritatem tibi spectandam proponere. Ex superis quippe ædibus eam deuexi, vt nudam eam conspicias, eiusque pulchritudinẽ intelligas, atque adeo loquentem audias, eiusque prudentiam admireris. Vide igitur caput eius sursum Α & Ω, collum Β & Ψ, humeros vnà cum manibus Γ & Χ, pectus Δ & Φ, diaphragma Ε & Υ, dorsum Ζ & Τ, ventrem Η, & Σ fæmora Θ & Ρ, genua Ι & Π, tibias Κ & Ο, crura Λ & Ξ, pedes μ, & ν. Hoc nimirum est de magi sententia corpus veritatis, hæc elementi figura, hic literæ character. Atque hoc elementum hominem vocat, esseq; illud ait fontem omnis sermonis, atque initium omnis vocis, & omnis inenarrabilis narrationem, & tacitè Siges os. Hoc inquam est veritatis corpus. Tu verò in altum sublata mentis intelligentia suiipsius genitorem ac patris largitorem Sermonẽ ex ore veritatis audi. Hanc orationem cum illa habuisset, Veritatem coniectis in eum oculis, apertóque ore sermonem edidisse ait, ac sermonem hunc nomen factum esse, hoc inquam nomen quod scimus ac loquimur, Christum Iesum: quod cum protulisset, statim conticuisse. Cum autem Marcus ab ea longiorem aliquam orationem expectaret, Quaternitas rursus in medium progressa, his verbis vsa est. Vilem & contemnendum sermonẽ eum esse arbitratus es, quem ex ore veritatis accepisti. Atqui non hoc quod nosti, ac tenere te censes, antiquum nomẽ est. Vocem enim ipsius duntaxat habes: vim autem ignoras. Iesus etenim insigne nomen est, sex literis constans, omnibus, qui vocati sunt, notum ac perspectum. At illud quod est apud Pleromatis Æonas, cum multis partibus constet, alterius formæ ac figuræ est, his demũ cognitum & exploratũ, qui cognatione ipsum attingunt, quorũque magnitudines apud eum semper sunt. Quocirca ita habeto has vigintiquatuor literas, quæ apud vos sunt, velut riuos quosdam esse, tres eas virtutes, quibus vniuersus superorum elementorum numerus continetur, adumbrantes. Sic enim existima, nouem mutas literas patris & Veritatis esse, quòd videlicet muti ipsi sint, hoc est eiusmodi qui nullis verbis exprimi possint. Semiuocales autem, quæ octo sunt, sermonis & Vitæ, quòd inter vocales & consonantes velut mediæ interiectæ sint, atque vt à superioribus defluant, ita vicissim inferiora ad eas referantur. Vocales porro, quæ ipsæ quoque septem sunt, Hominis & Ecclesiæ: quandoquidem vox per hominem progressa omnia informauit. Vocis etenim sonus formam ipsis indidit. Habent igitur sermo & Vita octo, Homo & Ecclesia septem, pater & Veritas nouem. Quoniam autem non satis constabat numerus, is qui in patre insidebat, descendit, ad eum videlicet à quo seiunctus fuerat idcirco missus, vt ea quæ facta erant, emendarentur, ac pleromatum vnitas æqualitate prædita vnam in omnibus, quæ ex omnibus manat, virtutem proferret. Atque ita septenarius numerus octonarij vim accepit: factique sunt tres loci numeris consimiles, cum sint ogdoades: qui quidem tres in se ducti quatuor & viginti efficiunt. Et quidem tria elementa, (quæ ipse coniugij nexu cum tribus virtutibus deiuncta esse ait, ac proinde sex sunt, è quibus viginti quatuor literæ profluxerunt) per sermone omni præstãtioris quaternitatis rationem quadruplicata eundem cum

Nomen literarum mysteriorum.

Veritatis figura.

Quaternitatis verba conficta.

Literarum græcarum ratio.

ipsis numerum pariunt: quæ quidem illius esse ait, qui appellationem omnem excedit. Ea porro ad inuisibilis similitudinem à tribus virtutibus ferri. Atque horum elementorum imagines imaginum eas esse literas dicit, quas duplices appellamus: quæquidem si viginti quatuor literis adiungantur, analogiæ vi tricenarium numerum edunt. Huius rationis & administrationis fructum in imaginis similitudine extitisse ait eum qui post sex dies quartus in montē ascendit, ac sextus factus est: qui descendit, atque in hebdomade detentus est, cum insignis ogdoas esset, atque omnem elementorum numerum in se contineret: quem, cum ad baptismū accessisset, columbæ descensus perspicuè ostendit, quę quidem est ω & α. Huius enim numerus est vnum & octingenta. Ob eamq; causam dixisse Mosem sexto die conditum hominem fuisse: iuxta administrationem autem sexto die, quæ est parasceue, vltimum hominem ad primi hominis regenerationem apparuisse. Cuius quidem administrationis principium ac finem extitisse sextam illam horam, in qua ligno affixus est. Perfectum enim Nun, cum senarium numerum procreandi ac regenerãdi facultate præditum esse perspectum haberet, regenerationem eam, quæ per eum, qui insignis apparuit, in hunc numerum contigit, filiis lucis declarasse. Vnde etiam duplices literas insignem numerum habere ait. Etenim insignis numerus vigintiquatuor elementis adiunctus nomen triginta literarum conficit. Ministra porro, quẽadmodum ait Marci Sige, septem numerorum magnitudine vsus est, vt volũtarij consilij fructus eluceret. Iam verò insignem hunc numerũ, inquit, nunc eum intellige, qui ab insigni formatus est, quiq; velut diuisus ac bifariam sectus est, forisq; mansit ac vi & prudentia sua per productionem quæ ex eo extitit, ad virtutis Hebdomadis imitationem huic mundo septem virtutibus constanti vitam dedit, eumq; ita comparauit, vt rerum omnium quæ in aspectum cadũt, anima esset. Atque hic quidem hoc opere vtitur, vt sponte ac libera voluntate à se confecto: alia autem, vt quæ rerum immitabilium imitamenta sint, matris cogitationem subministrant. Ac primum quidem cœlum α proloquitur, proximum ε, tertium η quartum ac medium vim vocalis ι enunciat, quintum ο, sextum υ septimum & quartum à medio ω exprimit, quemadmodum Marci Sige, quæ multa quidem blaterat, cæterum nihil veri dicit, affirmat. Atque hæ virtutes, inquit, omnes simul inter se connexæ tinniunt, ac laudibus eum, à quo productæ sunt, efferunt. Gloria autem huius soni ad propatorem trãsmittitur. Huius porro laudationis sonum in terram delatum, eorum quæ in terra sunt, effectorem ac parentem esse ait.

Senarij numeri ratio.

Cœli septẽ, vocales septem enunciant.

LOCA QVÆDAM SCRIPTVRÆ à Marco detorta.

CAPVT XI.

HVIVS autem rei argumentum ducit ab infantibus recens in lucem editis, quorum sonus, confestim atque ex vulua prodierunt, vniuscuiusque horum elementorum sonum edit. Quemadmodum igitur, inquit ille, septem virtutes ipsum gloria afficiunt: sic etiam anima Marcum in infantibus plorans ac lugens, eum concelebrat. Atque hinc est quod Dauid ait Ex ore infantium & lactentiũ perfecisti laudem. Et rursus, Cœli enarrant gloriam Dei. Hincq; etiam fit, vt anima cum in laboribus & ærumnis versatur, recreãdi sui causa in laudationis signũ ω inclamet: quò nimirum superior anima quod sibi cognatum est, agnoscens, opem ei mittat. Ac de toto quidem nomine quod triginta literarum est, & de Bytho qui ex huius literis incrementũ capit, ac præterea de veritatis corpore, quod duodecim mẽbris constat, ac singula mẽbra duabus literis, ad hæc de ipsa voce, quã elocuta est, cùm nõ elocuta sit, & de nominis illius quod nullis verbis expressum est, resolutione, ac denique de mundi hominisque anima, quẽadmodum dispensationem eam habent, quæ est iuxta imaginem, hoc pacto delirauit. Sequitur iam vt quonam modo Quaternitas parem ex nominibus vim ac facultatem ipsi demonstrauit, referamus: vt ne quid eorum, quæ ab ipsis tradi accepimus, te fugiat, quẽadmodum sæpenumero à nobis postulasti.

Psal. 8.

QVO PA-

QVO PACTO MARCVS AD PRODIGIOSVM *dogma suum constituendum literis ac numeris abutatur.*

CAPVT XII.

AD hunc itaque modũ, illa vndique sapientissima Sige, viginti & quatuor elementorũ ortum ipsi exponit. Cum Solitate enim vnitatem simul existere: ex quibus duæ, vti superius diximus, productiones extiterũt, Monas nimirum & Vnum: quæquidem inter se iuncta quatuor efficiunt. Bis enim duo sunt quatuor. Ac rursus duo, & quatuor in vnum iuncta senarium numerum declararunt. Senarius porro quater in se ductus viginti quatuor formas procreauit. Ac primæ quidem quaternitatis nomina, quæ sancta sanctorum intelliguntur, nec vllis verbis exprimi possunt, à solo filio cognoscuntur, quæ pater scit quænam sint. At verò augusta ac venerãda nomina, quæque non sine fide vsurpantur, apud eum hæc sunt, ἄῤῥητος, σιγὴ, πατὴρ, ἀλήθεια. Huius porro quaternarij numerus totus est quatuor & viginti literarum. Nomen enim ἄῤῥητος septem literas in se complectitur, σιγὴ quinque, πατὴρ totidem, ἀλήθεια septem, quæquidem, hoc est bis quinque & bis septem, in vnum coacta, quartum & vicenarium numerum conficiunt. Eodem etiã modo secunda Quaternitas, λόγος & ζωὴ, ἄνθρωπος & ἐκκλησία parem elementorũ numerum ostendunt. Quin Saluatoris quoque nomen id, quod in sermonem cadit, hoc est ἰησοῦς sex literarum est: illud autem quod omnem sermonis facultatem superat, viginti quatuor literarum. Eodem modo Christus septem literarum est: quod autem in Christo eiusmodi est, vt omnem vim sermonis excedat, literarum triginta. Atque hac ratione ipse se dicit α & ω, vt περιστερὰν id est columbam indicet: hunc enim numerũ habet hæc auis. At verò Iesus, ait ille, inenarrabilem ortum hunc habet. Etenim ex prima illa rerum omnium parente Quaternitate secunda, Quaternitas filiæ instar processit, atque ogdoas effecta est. Ex ea Decas prodiit, sicq; decas & ogdoas extitit. Decas porro cum ogdoade iuncta, eamq; decuplans, octogenarium numerum peperit: rursúsque octogenarium in decem ducens, octingentesimum numerum procreauit. Ita cum vniuersus literarum numerus ob octonario ad denarium progressus est, octo & octoginta emergunt: quod quidem est ἰησοῦς. Hoc enim nomen, si literarum numerum ineas, octo & octoginta efficit. Habes perspicuè quinam de eorum sententia supercœlestis quoque Iesu ortus sit. Vnde etiam græcorum alphabetum vnitates octo, decurias octo, totidémque centurias cõtinere, quæ octingentorum octoginta octo numerum edant, hoc est Iesum ex omnibus numeris constantem, ob idque α & ω eum nũcupari, vt ipsius ex omnibus ortus significetur. Ac rursus ad hũc modum id exponunt: Prima quaternitate iuxta numeri progressionem in sese composita, exiit denarius. Vna enim & duæ & tres & quatuor in vnum conflatæ decem efficiunt, quod est Iota: idq; Iesum esse volunt. Quinetiam Christus, inquit, qui literarum octo est, primam ogdoadem significat: quæquidẽ cum decade copulata octogenarium numerum peperit: Dicitur autem & filius Christus, hoc est duodecas. Etenim nomen hoc υἱὸς literarum est quatuor, χρειστὸς autem octo: quæquidem simul iuncta duodecadis magnitudinem ostenderunt. Enimuero priusquam huiusce nominis insigne filius appareret, hoc est ἰησοῦς, in magna ignoratione & errore homines versabantur. At postea quàm nomen sex literarum conspicuum factum est (carnem videlicet induens, vt ad hominis sensum liberetur, habens in se ipso sex & viginti quatuor) tum demum eo cognito, huiusmodi ignoratione liberati sint, atque à morte ad vitam ascenderunt, vtpote quibus hoc nomen ad veritatis patrem ducis munus obierit. Placuisse enim rerum vniuersarum parenti ignorationem depellere, ac mortem delere. Ignorationis porro depulsio ipsius cognitio extitit. Ob eamque causam de ipsius voluntate electum eum hominem fuisse, qui ad supernæ virtutis imaginem dispensatus est. Ex Quaternitate siquidẽ Æones profluxerunt. Etenim in quaternitate erant Homo & Ecclesia, Sermo & Vita. Ab his igitur, inquit, emanãtes virtutes Iesum eum, qui in terra apparuit, produxerunt. Et quidem Sermonis locum suppleuisse Angelum Gabrielem, Vitæ, Spiritum sanctum, Hominis, Altissimi virtutem, Ecclesiæ denique locum Virginem indicasse. Sic nimirum apud eum is

Marci hæretici deliria de Silẽtio, vnitate, senario, & quaternitate.

Apoc. 1.

Christi nominis numerus.

homo, qui ex dispensatione extitit, per Mariam in ortum editus est, quem rerum omniū parens per vuluam transmeantē Sermonis opera ad sui cognitionem elegit. Cùm autem ad aquam sese contulisset, in ipsum columbæ instar descendisse illum ait, qui ad supera sese receperat, ac duodecimum numerum expleuerat, in quo inerat semen eorum qui vnà cum eo sati fuerant, simúlque & descenderant & ascenderant. Hanc porro virtutem, quæ descendit, patris, semen esse, patrem & filium in se habens, eámque quæ per eos agnoscitur, nec vlla sermonis facultate exprimi potest, Siges virtutem, cunctósque Æonas. Atq; hunc esse Spiritum illum, qui per os Iesu verba fecit, seq; hominis filium confessus est, & patrem patefecit: quique in Iesum descendit, ipsiq; copulatus est. Ac mortem, inquit, de medio sustulit ille ex dispensatione Saluator: patrem autem Christum Iesum esse cognouit, Proinde Iesum nomen esse illius, qui ex dispēsatione extitit, docet, impositum autem fuisse ad exprimendam hominis illius, qui in eum descensurus erat, similitudinem ac formationem. Hunc porro cùm excepisset, simul & ipsum hominem, & Sermonem, & patrem & Arreton, & Sigen, & Veritatē & Ecclesiam habuisse. Hæc verò iam & Iu, & Heu, & tragicam omnem exclamationem ac querelam superant. Quis enim non in tantorum mendaciorum artificem & consarcinatorem odio commoueatur, veritatem perspiciens à Marco Idolum effectam, atque Alphabeti literis recens, &, vt prouerbio dicitur, heri ac nudiustertius, quasi notis quibusdam compunctam, cum iam inde à principio sit? Græcè etenim se à Cadmo primùm sex & decem literas accepisse confitentur: ac postea temporis progressu nunc Aspiratas, nunc Duplices inuenisse, Postremum verò omnium Palamedem Longas adiecisse tradunt. Quid igitur? antequam apud Græcos hæ literæ extarent, non erat veritas? Etenim de tua sententia, Marce, ipsius corpus Cadmo, iisque qui Cadmi ætatem antecesserunt, posterius est: iisque item, qui reliquas literas addiderunt, atque adeo te quoque ipso posterius. Tu enim solus eam, quam tu veritatem vocas, in idolum redegisti. Quisnam autem tuam istam tot nugas effundentem Sigen feret, quæ & omni nomine sublimiorem nominat, & omni sermone superiorem exponit, & imperuestigabilem explicat: eumque quem tu corporis ac figuræ expertem esse ais, os aperuisse, ac Sermonem, tanquam vnum aliquod ex compositis animantibus produxisse dicit: ipsiúsque Sermonem parenti suo similem, atque inuisibilis formam referentem, triginta elementa & quatuor syllabas contingere? Ex quo sequi necessum erit, vt de tua sententia ille rerum omnium parens, perinde ac Sermo, triginta elementis & quatuor syllabis constet. Ecquis rursus te feret in figuras & numeros, nunc triginta, nunc viginti quatuor, nunc sex duntaxat, rerum omnium conditorem & artificem & effectorem Dei Sermonem concludentem, eumque in quatuor syllabas & triginta elementa dissecantem? ac rerum omnium Dominum, qui cœlos firmauit, ad octingentesimum octuagesimum octauum numerū, æquè atque Alphabetum, deuehentem, patrémque qui omnia capit, cùm à *nullo ipse capiatur*, in quaternitatem & ogdoadem, & decadem & duodecadem subdiuidentem, ac per huiusmodi multiplicationes id quod in patre ineffabile est, omniq; cogitatione, vt ipse inquis, præstantius, exponentem? Et quem, tum corporis, tum substantiæ expertem appellas, eius naturam ac substantiam ex multis literis, quarum aliæ ex aliis gignantur, extruis ipse, falsum dædalum, ac nefarium, supremæ virtutis fabrum te præbens: quamq; ab omni diuisione remotā esse ais, in mutos & vocales ac semiuocales sonos distribuens, idq; quod in ipsis mutum est, rerum omniū parenti ipsiúsque Cogitationi falsò attribuēs, in summam blasphemiam grauissimámque impietatem eos omnes, qui tibi fidem adhibent, coniecisti. Quocirca etiam optimo iure, atque ad tantam temeritatem tuam perpositè Diuinus senex ac veritatis præco versibus ita in te exclamauit: Marce idolorum architecte, & portentorum obseruator, Astrologicæ ac magicæ artis perite, per quas falsis & cum errore coniunctis doctrinis robur concilias, his qui à te seducuntur, apostaticæ virtutis facinora pro miraculis ostendens, quorum edēdorum facultatem per angelicam virtutem Azazelis pater tuus Satanas tibi suppeditat, vt qui te nefariæ atque impiæ versutiæ præcursorem nactus sit. Atque hæc quidem verba in te torsit pius senex. Nos verò reliqua eorum mysteria, quæ longa sunt, breui oratione complecti, & quæ diuturno tempore occultata sunt, in lucem proferre conabimur. Sic enim facilè ab omnibus refelli poterunt.

Literarum Græcarum initia.

Marcū quibus verbis senex quidē perstrinxerit.

DE OVIS

DE OVIS ERRORE ATQVE INVENTIONE FAnatica expositio: vnà cum pia authoris admonitione.

CAPVT XIII.

ORTVM igitur Æonum suorum, ouisque aberrationem & inuentionẽ in vnum coniungẽtes, mystico quodam & altiore sensu exponere nituntur isti, qui omnia ad numeros detorquent. Ex vnitate enim & binario omnia coagmentata esse inquiunt: atque ab vnitate vsque ad quaternarium numerantes, ad hunc modum decadem gignunt. Vnum etenim, & duo, & tria, & quatuor, in vnum cõflata, decem Æonum numerum procrearunt. Rursus autem binarius ab ea progressus vsque ad senarium, hoc est duo, & quatuor, & sex, duodecadem effecerunt. Ac rursus si à binario ad denarium vsque numeremus, existit tricenarius, in quo octo, & decem, & duodecim continentur. Itaque duodecadem, quòd asseclam senarium habuerit, senarij ratione passionem vocant. Ob eamq; causam, quia circa duodenarium numerum error contractus sit, ouem abscessisse atque aberrasse: quandoquidem defectionem à duodecade factam esse contendunt. Eodemq; modo à duodecade etiam virtutem vnam abscedentem periisse vaticinantur: eamquè per mulierem eam significari, quæ cùm drachmam amisisset, accensa lucerna eam inuenit. Sic igitur & numeros qui supererant, nempe in drachma nouem, in oue vndecim, inter se cõiunctos nonagenarium nonum numerum procreare, nouies quippe vndecim nonaginta nouem efficere. Vnde etiam ἀμὴν hunc numerum habere aiunt. Nec verò tibi aliam quoque eorum expositionem referre grauabor, vt vndecũque eorum fructum animaduertas. Literam enim η addita senarij nota ogdoadem esse volunt, vtpote à prima litera octauo loco sitam: ac rursus postea absque senarij nota literarum ipsarum numerum subducentes, easq; vsque ad η copulantes, tricenarium edunt. Etenim qui ab α auspicatus in η desierit, per literarum numerum, dempta senarij nota, atque coniunctis literarum incrementis, tricenarium numerum reperiet. Etenim vsque ad elementum ε quindecim fiunt. Quibus si septenarium adiunxeris, duo & viginti emergent. Ad quæ cum insuper accesserit η, qui est octonarius, mirificus ille tricenarius expletur. Atque hinc adducti, ogdoadem triginta Æonum matrem esse probant. Quoniam igitur tricenarius numerus ex tribus virtutibus compactus est, ter in seductus nonaginta efficit. Ter enim triginta nonaginta sunt. Atque item ternarius in seipso compositus nonarium procreauit. Et quoniã duodecimus Æon abscedẽs vndecim alios sursum reliquit, aiũt literarũ formã in λόγῳ .i. sermonis figura aptè & congruenter sitam esse. Vndecimã enim literarũ esse λ, qui tricenarius est numerus, atque ad supernæ dispensationis imaginẽ collocatam esse: quandoquidem ab α, si senarij notam exceperis, literarum numerus vsque ad λ compositus, iuxta earum incrementum adiuncta λ nonum ac nonagenarium numerum efficit. Quòd autem λ, quæ ordine vndecima est, ad æqualis suæ inuestigationem descenderit, vt duodenarium numerum absolueret, eoq; inuento expleta sit, perspicuum esse ex ipsa figura literæ M quæ ex duabus λ composita est. Ex quo etiam effici, vt ipsi nonagenarij noni locum, hoc est defectum, sinistræ manus typum per cognitionem fugiant, vnum autem consectantur, quodquidem si ad nonaginta nouem accesserit, ad dextram eos manum transfert. Equidem non dubito, vir charissime, quin tu, cum hæc leges, huiusmodi ipsorum falsa sapientiæ opinione sese venditantem stultitiam effusè risurus sis. Æquum est autem eos lugere, qui talem Dei cultum, veréque ineffabilis potentiæ magnitudinem, totq; ac tantas Dei administrationes per Alpha & Beta, ac per numeros adeo frigidè & contortè lacerant. Ii autem omnes qui ab Ecclesia abscedunt, atque anilibus hisce fabulis fidem arrogant, verè ipsimet à se condemnati sunt: quos Paulus nobis post vnam atque alteram admonitionem vitandos esse præcipit. Ioannes verò Domini discipulus condemnationem eorum auxit, vt qui ne ipsis quidem salutem à nobis dici velit. Qui enim, inquit, dicit eis, Aue, communicat operibus eorum malis. Idque haud sane abs re. Non enim est salus impiis dicit Dominus. Impij enim, imò omni impietate sceleratiores isti, sunt, qui cœli ac terræ conditorem, solum Deum omnipotentem, præter

Figmẽta de oue perdita, numero binario, & senario.

Luc. 15.

Amen.

Gnosticorũ vesania deploráda est.

Tit. 3.

2. Ioan. 9.

quem Deus alius nullus est, ex defectu, eoq; ex alio defectu orto, productum esse dicunt: ita vt de eorum mente ac sententia à tertio defectu ortum traxerit. Quamquidem sentētiam profectò exufflare & execrari debemus, procúlque ab eis fugere: quóque asseuerantius loquuntur, atque inuentis suis impensius oblectâtur, eò magis persuasum habere eos à malorum spirituum ogdoade vehemētius afflari. Quemadmodum enim ij qui in phrenesim inciderunt, quò effusius rident, ac valere se existimant, atque vt sani omnia faciunt, nonnulla etiam supra quàm sani, eò grauius ac periculosius ægrotant: ad eundem modū hi quoque, quò magis insigni quadam sapientia pollere sibi videntur, seque ipsos eneruāt dum arcu immodicè contento iaculantur, tantò magis desipiunt. Egressus enim immundus ignorantiæ spiritus, ac postea eos non Deo, sed mundanis quæstionibus occupatos nactus, assumptis septem aliis spiritibus nequioribus se, corúmque animo, quasi quæ supra Deum sint cogitatione comprehendere queant, intumefacto, atque aptè ad suscipiēdam fraudem comparato, malorum ignorantiæ spirituum ogdoadem in eos immisit.

Luc.11.

QVAS ÆONVM SVORVM FIGVras afferant. CAP. XIIII.

LIbet etiam, quo pacto creationem ipsam ad inuisibilium imaginem à Demiurgo, velut ignorante eo, per matrem fabricatam esse aiunt, tibi exponere. Primùm igitur quatuor elementa, ignem, aquam, terram, aerem, ad supernæ quaternitatis imaginem producta fuisse tradunt: eorum autem actiones hoc est caliditatem, frigiditatem, siccitatem, & humiditatem in eundem numerum adiunctas, Ogdoadis imaginem planè referre: Deinde virtutes decem ad hunc modum recensent. Primùm septem corpora globosa orbiculari forma prædita, quæ etiam cœlos appellant. Tum orbem eum, cuius complexu illa continentur, quem item octauum cœlum nominant. Postremò Solem & Lunam. Hæc, quæ decem numero sunt, inuisibilis illius decadis, quæ à Sermone & Vita prodiit, imagines esse contendunt. At verò duodecadem per eum orbem, qui signifer appellatur, indicari. Per duodecim enim signa duodecadem illam ex Homine & Ecclesia natam perspicuè adumbrari dicunt. Et quoniam Vniuersitatis conuersioni, cuius summa est celeritas, Saturnus, sublimiorem locum tenens, è contrario adiunctus est, qui ad cauitatem ipsam grauat, reliquorumque orbium celeritatem tarditate sua compensat: adeo vt ipse trigesimo quoque anno conuersionem suam à centro ad centrum conficiat. Qua etiam de causa Hori, qui ipsorum matrem triginta nominibus præditam continet, figuram eum esse aiunt. Lunam rursus cœlum suum triginta diebus peragrantē, per hos dies numerum triginta Æonum expressisse. Quin Solem quoque duodecim mensibus orbem suum obeuntem circularemq; suam in integrum, vt ita dicam, restitutionem terminantē, per duodecim menses Duodecadem apertè demonstrare. Dies item, qui duodecim horarum spatio definiuntur, illustris Duodecadis figuram gerere. Horam item quæ duodecima diei pars est, triginta gradibus ad exprimendam Tricenarij figuram ornatam esse. Atque ipsius etiam Signiferi orbis ambitum esse trecentorum sexaginta graduum: quodlibet enim signum triginta gradus habere. Eodemq; modo per circulum, coniunctionis illius, quæ inter duodecim & triginta existit, imaginem seruatam esse astruunt. Quin ipsam quoque terram (quam in duodecim climata diuisam esse, ac singularem in singulis quibusque climatibus virtutem cœlitus ad perpēdiculum suscipere fœtusq; virtuti illi, quæ influxionem suam traiicit, similes procreare aiunt) Duodecadis, eiusq; filiorū apertissimum typum esse affirmant. Adhæc Demiurgum aiunt, cùm in animo habuisset supernæ Ogdoadis infinitatem, æternitatem, interminatamq; ac temporis expertem naturam imitari, nec, quia ex defectu ortus erat, ipsius constantiam & æternitatem exprimere potuisset, hanc rationem iniisse vt æternitatem ipsius in tempora & temporum articulos, ingentésque annorum numeros deponeret: quòd videlicet numerosa temporum copia infinitatem eam sese imitando consequi existimaret. Hîc porro, cùm veritas ei velut de manibus elapsa esset, subsecutum fuisse mendacium dicūt: ob eámque causam expletis temporibus fore, vt opus ipsius intereat.

Zodiaci circuli ratio.

Terræ duodecim climata.

QVOMO-

QVOMODO AD FIGMENTA SVA CONSTItuenda Scripturam detorqueant. Cap. XV.

ATque huiusmodi sunt quæ de rerum ortu asserunt, gignentes quotidie singuli pro virili sua aliquid noui. Neque enim perfecti viri apud eos existimatione floret, nisi qui ingentia mendacia produxerit. De propheticis autem scriptis, quæcunque ad institutum suum detorquẽdo accommodant, ostendere primùm, ac deinde ea refellere operæpretium est. Moses enim, inquiunt, creationis opus exordiens, statim in ipso limine matrem omnium rerum ostendit, cum dixit: In principio creauit Deus cœlum & terrã. Quatuor etenim hæc nominans, Deum, Principium, cœlum & terram, quaternitatem ipsorum, vt quidẽ ipsi aiunt, expressit. Quin id quoque, quod in ea obtutũ oculorum fugit tectumq; atque abstrusum est, his verbis indicauit: Terra autem erat inuisibilis & incondita. At secundam quaternitatem, primæ quaternitatis sobolem, ita ipsum extulisse volunt, cum abyssum & tenebras, aquam, & spiritum, qui super aquas ferebatur, nominauit. Moxque Decadis mentionem haud obscurè facientem, diem & noctem, & firmamentum & vesperam, & id quod vocatur Mane, aridam item & mare, & herbam, ac decimo loco lignũ dixisse: sicque per decem hæc vocabula decem Æonas indicasse. Duodecadis porro virtutem ad hunc modum apud eum adumbrari. Solem enim & lunam, & stellas & tempora, & annos, & cete, & pisces, & reptilia, & volatilia & quadrupedia, & feras, & post hæc omnia duodecimo loco hominem dicere. Ad hunc scilicet modum à Spiritu tricenarium illum per Mosem commemoratum esse tradunt. Quin hominem quoque ad supernæ virtutis imaginem effectum, vim eam in se habere, quæ ab vno fonte promanat. Hanc autem in cerebri regione insidere, ex eaque vires quatuor ad supernæ quaternitatis imaginem profluere, quarum vna visus, altera auditus, tertia odoratus, quarta gustatus nuncupatur. At verò Ogdoadem per hominem ita indicari: quòd nimirum aures duas habeat, totidémque oculos, duas item nares, duplicémque gustum, amari nempe & dulcis. Totum verò hominem totam tricenarij illius imaginem ita referre docent. In manibus enim eum decadem per digitos gestare: in toto item corpore, quod duodecim membris constat, duodecadem. Illud enim perinde partiuntur, ac veritatis corpus apud ipsos diuiditur: de quo superius à nobis dictum est. Ogdoadem denique, vt quæ nec verbis exponi, nec oculis cerni possit, in visceribus abstrusam intelligi. Rursus ingens illud luminare, hoc est Solem, ob Quaternitatis numerũ quarto demum die idcirco conditũ esse asserunt. Eodémq; modo tabernaculi illius à Mose constructi atria, ex bysso & hyacintho, & purpura & coccino elaborata eandem apud ipso imaginem ostendunt: poderq; item sacerdotis quatuor ingentis pretij lapillorum ordinibus adornatus, de eorum sententia quaternitatem designat. Et si quæ alia huiusmodi in Scripturis sita sunt, quæ ad quaternarium numerum reuocari queant, quaternitatis suæ causa facta ea esse contendunt. Ogdoadẽ rursus ita demonstrari. Octauo die hominẽ effictum esse aiunt. Quandoque enim eũ sexto die, quãdoq; rursus octauo conditũ esse ipsis placet. Nisi fortasse hoc dicturi sunt Choicum quidẽ sexto die conditũ fuisse, carnalem autẽ octauo. Hæc enim apud eos distincta sunt. Quidam autem alium esse volunt hermaphroditũ eum hominẽ, qui ad Dei imaginem ac similitudinẽ extiterit, quem etiam Spiritualẽ esse aiunt: alium, qui ex terra effictus sit. Quin dispensationẽ quoq; illam arcæ in diluuio, in qua octo homines exitio erepti sunt, perspicuam salutaris Ogdoadis indicem esse aiunt. Idemq; ipsum ex eo significari, ꝙ Dauid inter fratres suos natu octauus sit. Itidemq; per circũcisionem eam, quæ octauo die adhibebatur, supernæ Ogdoadis circuncisionẽ declarari. In summa, quicquid in Scripturis inuenitur, quod ad octonariũ numerũ referri queat, id Ogdoadis mysteriũ explere asserunt. Consimilem etiam in modum decadem per eas gentes significari aiunt, quas Deus se Abrahæ in possessionem daturum receperat: atque item per id quod Sara exactis decem annis ancillam suam Agar ei concessit, vt ex ea liberos gigneret, idem ostendi. Quin ille quoque Abrahæ seruus ad Rebeccam missus, eique in puteo armillas decem aureorum dono offerens, & ipsius fratres decem dies eam retinentes, Hieroboam item decem sceptra accipiens, & decem tabernaculi atria, & columnæ decem

Qui perfecti habeantur inter Gnosticos.

Gen. 1.

Quaternitas.

Decas.

Duodecas.

Ogdoas.

cubitorum magnitudinis, & decem filij Iacob ad emercandum frumentum in Ægyptum primò missi, & decem Apostoli, quibus absente Thoma Dominus apparuit, inuisibilem apud eos decadem exprimebant. Iam verò Duodecadem, circa quam passionis defectus mysterium contigit, ex qua passione ea omnia quæ in oculorum obtutum cadunt, constructa esse volunt, insigniter ac perspicuè quibusuis Scripturæ locis positam & consignatam esse aiunt. Nam & duodecim filios Iacob, ex quibus duodecim etiam tribus manarunt, & rationale illud variegatum, duodecim lapillos habens, & duodecim tintinnabula, & duodecim lapides infra mõtem à Mose collocatos, eosque item qui à Iosue in flumine, totidémque alij trans flumen siti sunt, & eos qui fœderis arcam gestabant, & lapides eos, qui ab Elia in vituli holocausto fixi sunt, & Apostolorum numerum, ac denique omnia quæ duodenarium numerum continent, Duodecadem suam exprimere dicunt. Horum porro omnium coniunctionem, quem tricenarium appellant, per arcam Noe, cuius altitudo triginta cubitorum erat, & per Samuelem qui Saulem inter eos quos ad epulas inuitauerat, primo loco collocauit, & per Dauidem qui triginta totos dies in agro delituit, & per eos qui cum ipso in speluncam ingressi sunt, ac per id quod sacrosanctum tabernaculum triginta altitudinis cubitos habebat, ac si quæ alia eiusdem numeri reperiũt, tricenarium suum per ea confirmare ac demonstrare contendunt.

QVOMODO EX SCRIPTVRIS FOEDE *detortis, Bythum nemini cognitum fuisse probent.*

CAPVT XVI.

NEcessarium autem esse censui his ea adiungere, quæ ipsi quoque de Propatore suo, qui cunctis ante Christi aduentum ignotus erat, ex Scripturis hinc atque hinc excerptis persuadere conantur, vt Dominum nostrum ostendant alium patrem annunciare præter vniuersitatis huiusce conditorem, quem, vti superius diximus, impij homines ex defectu ortum esse

Esa. 1. volunt. Itaque hæc Esaiæ prophetæ verba, Israel autem me non cogno-

Osea 4. uit, & populus me non intellexit, ad inuisibilis Bythi ignorationem detorquent. Idque

Psal. 14. quod per Oseam dictum est, Non est in eis veritas nec Dei agnitio, eodem pertinere contendunt. Illud item, Non est qui intelligat, aut requirat Deum, Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, de Bythi ignoratione dictum esse statuunt. Eodémque modo id

Exod. 33. quod per Mosem dictum est, Nemo videbit Deum, & viuet, ad eum referẽdum esse monent. Conditorem enim illi à prophetis conspectum fuisse falsò asserunt. Illud autem, Nemo videbit Deum & viuet, de inuisibili omnibúsque ignota magnitudine dictum esse volunt. Et quidem de inuisibili patre rerumq; omnium cõditore hæc verba vsurpata esse, Nemo videbit Deum & viuet, cuius nostrûm perspicuum est: quòd autem non de eo, quem ipsi comminiscuntur, Bytho, sed de rerum omnium effectore, qui ipse inuisibilis

Dan. 12. Deus est, inferius à nobis ostendetur. Quin Danielem etiam idem istud significare aiunt, cum parabolarum solutiones tanquam ei minimè notas & exploratas ex angelo sciscitatur: angelũ item ipsum ingens Bythi mysterium ipsi occultantem his ad eum verbis vsum esse: Abi quàm celerrimè Daniel, hi enim sermones obsepti sunt, quousq; intelligant, qui intelligũt, & qui albi sunt, dealbentur. Seipsos porro albos illos ac perspicacis ingenij homines esse gloriantur.

QVOMODO SCRIPTVRAS AD INSTITVTVM *suum detorqueant.*

CAP. XVII.

Adulterinis scripturis, incautis imponunt hæretici.

INsuper apocryphorum librorum, & adulterinarum scripturarum, quas ipsi confinxerunt, infinitam multitudinem afferunt, vt stultos ac væsanos homines, veritatísque literarum ignaros in stuporem trahant. Commentũ etiam illud assumunt, quòd cum Dominus puerili ætate esset, atque elementa disceret, ac ludimagister, vt mos est, ei dixisset, Age, dic Alpha, respondit, Alpha. Cumq; rursus præceptor Beta dicere iussisset, respondit Dominus, Tu mihi prius expone quid sit Alpha, tumq; quid Beta sit, ex me audies. Idque ita interpretantur,

tantur, quasi solus ipse id, quod cognitionem superat, norit, quodquidem in figura ipsius Alpha declarauit. Quin nonnulla quoque eorum, quæ in Euãgelio extant, ad hunc characterem detorquẽt, velut id quod anno ætatis duodecimo matri respõdit, Nescitis quoniam in his quæ Patris mei sunt, oportet me esse? Quibus verbis, inquiunt, eum, quem nõ norant, patrẽ eis annunciabat. Atque hac de causa Discipulos ad duodecim tribus misit, vt ignotum ipsis Deum prædicarent. Atque etiam ei qui eum his verbis alloquutus erat, Magister bone, eum qui verè bonus erat his verbis ei ingenuè confessus est, Quid me dicis bonum? Vnus est bonus, pater qui in cœlis est. Cœlos enim hoc loco Æonas appellatos esse aiunt. Per id præterea quòd his, qui ex eo sciscitabantur, in qua potestate hæc faceret, non responderit, sed mutua interrogatione eos perculserit, per id inquam quod dicere recusauit, Patris ineffabilitatem ab eo ostensam esse interpretantur. Itidémque in eo quod dixit, Sæpe vnum ex his sermonibus audire concupiui, nec præsto habui qui diceret, per vnum, eum qui verè vnus est Deus, quem ipsi non cognouerint, ab eo declaratũ esse inquiunt. In eo præterea, quòd cùm Hierosolymis appropinquasset, super eam fleuerit, ac dixerit, Si cognouisses & tu hodie quæ ad pacem, abscõdita sunt autem à te, abscõdendi vocabulo, quòd abditus abstrusúsque sit Bythus, planum fecisse. Et rursus in his verbis, Venite ad me oẽs qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos: discite à me &c. in his inquam verbis patrem veritatis annunciasse. Quod enim ignorabant, inquiũt, hoc se eos edocturum promittebat. At verò pro summa huiusce commenti sui confirmatione ac velut coronide hæc afferunt: Confiteor tibi Domine cœli & terræ, quoniam abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis: ita Pater mi, quoniam sic tibi complacuit. Omnia mihi tradita sunt à Patre meo, & nemo nouit Patrem nisi filius, & filium nisi pater, & cui filius reuelauerit. In his enim verbis ab eo id liquidò demõstratum esse aiunt, quòd eum veritatis patrem, quem ipsi confinxerunt, nemo ante eius aduentum vnquam cognouerit: idq; perinde astruere conantur, tanquam creator & opifex omnibus semper cognitus fuerit: hæc autem Dominus de cunctis ignoto patre, quem ipsi annũciant: Porrò redemptionis traditionem inuisibilem ipsis atque incõprehensibilem esse contigit, vt quæ eorum parens sit, quæ nec comprehendi nec oculis conspici queunt. Ac proinde, cum incerta & instabilis sit, fieri non potest vt vno ac simplici sermone à me exponatur: quandoquidem vnusquisque eorum pro libitu suo eam tradit. Luc. 2. Mat. 19. Mat. 21. Luc. 19. Mat. 11.

QVOT APVD EOS REDEMPTIONIS *modi sint.* CAP. XVIII.

QVOT enim sunt huius sententiæ doctores, tot etiam sunt redemptiones. Et quidem quòd ad baptismi illius, per quem ad Deum regeneramur, inficiationem, totiúsque adeo fidei abiectionem, hoc genus à Satana suggestum sit, cum ad eorum dogmata refellenda ventum erit, suo loco referemus. Aiunt autem hanc iis, qui perfectam cognitionem consecuti sunt, necessariam esse, vt in eam virtutẽ, quæ supra anima eminet, regenerentur. Aliter enim fieri nõ posse, vt cuiquam aditus ad pleroma pateat: quippe cùm ea sit, quæ vsque ad intimum Bythi sinum eos detrudat. Etenim per conspicui quidem Iesu baptismum peccata remitti: per Christi autem, qui in eum descenderit, redemptionem, perfectionem comparari. Illum item animalem, hanc spiritualem esse statuunt. Ac baptismum quidem à Ioanne ad pœnitentiam annunciatum: redemptionem verò à Iesu consequendæ perfectionis causa allatam. Eoque spectare, id quod ait, Baptismo alio habeo baptisari: & ad eum magnopere festino. Quinetiam Zebedæi filiis, cum mater eorum ab ipso contenderet, vt eos secum in regno, alterum à dextris, alterum à sinistris collocaret, Dominum hanc Redemptionem adiunxisse, cum dixit, Potestis baptismo eo baptisari, quo ego baptisandus sum? Paulum etiam expresso vocabulo eam quæ in Christo Iesu est redemptionẽ persæpe indicasse, hancq; eam esse, quæ ab ipsis variè dissentienterq; traditur. Nonnulli enim ipsorum nuptiale cubiculum extruunt, ac mysticũ munus cum prophanorum quorũdam verborũ pronunciatione obeunt iis quos initiant, spiritualésque nuptias id quod agunt appellant, ad supernorũ coniugiorum similitudinẽ. De baptismo Christi & Ioãnis. Mat. 3. Luc. 12. Mat. 20.

Alij ad aquam eos ducunt, atque inter baptisandum his verbis vtuntur: In nomine ignoti patris vniuersorum, in veritate matre omnium, in eo qui in Iesum descendit, in vnione & redemptione & communione virtutum. Alij rursus Hebraica quædam vocabula, quo magis eos, quos initiant, in stuporem trahant ad hunc modum effantur, Basema, Chamassi Baænaora, Mystadia, Ruada, Cusia, Babephor, Calathi. Quorum verborum hæc est interpretatio: Id quod virtutem omnem exuperat, inuoco, quod lux, & Spiritus bonus, & vita nominatur: quia in corpore regnasti. Sunt rursus qui redemptionem his verbis efferant: Nomen quod absconditum est ab omni deitate & dominatione & veritate, quod induit Iesus Nazarenus in vitis luminis Christi Domini viuentis per Spiritum sanctum in redemptionem angelicā: nomen restitutionis in integrum, Messia Vphareg Namampsæman, Chaldæam, Mosomedæa, Acphranæ, Psana, Iesu Nazaria. Quorum item verborum huiusmodi est interpretatio: Non diuido spiritum, nec cor, nec supercœlestem virtutem, quæ misericordia prædita est: Vtinam fruar nomine tuo Saluator veritatis. Atque hæc quidem profantur qui initiant: qui autem initiatus est, respōdet: Confirmatus & redemptus sum, ac redimo animam meam ab hoc seculo, & omnium quæ ab eo sunt, in nomine Iao, qui redemit animam suam in redemptionem in Christo viuente. Ac postea ij qui adsunt his verbis vtuntur, Pax omnibus super quos hoc nomen requiescit. Tum autem eum qui initiatus est, opobalsamo inungunt. Hoc enim vnguentum fragrantiæ illius, quæ omnia exuperat, typū esse aiunt. Sunt etiā ex ipsis qui eos quidē ad aquam adducere superuacaneum esse dicant, oleo autem & aqua vnà permixtis, cum vocibus quibusdā iis, quæ ante à nobis cōmemoratæ sunt, haud dissimilibus, in eorum quos initiant, caput iniiciunt: idq; redemptionem esse volunt. Atque ipsi quoque balsamum adhibent. Alij verò hæc omnia improbantes ac repudiantes, ineffabilis & inuisibilis virtutis mysterium per creaturas in aspectum cadentes interituique obnoxias, & eorum quæ in cogitationem nō cadunt, corporísquē expertia sunt, per ea quæ sensilia & corporea sunt, peragendum esse negant: perfectámque redemptionem in ineffabilis magnitudinis agnitione positam esse censent. Nam cum & defectus & passio ex ignoratione profluxerint, quicquid ex ignoratione coagmentatum fuerit, per cognitionem deleri, ac proinde nihil aliud esse cognitionem, quàm interni hominis redemptionem. Nec verò corporalem hanc esse, cùm corpus interitui sit obnoxium, nec animalem, cum anima ex defectu orta sit, sitque tāquam spiritus domicilium. Quocirca spiritualem esse redemptionem oportere. Per cognitionem enim internum ac spiritualem hominem redimi aiunt, seq; rerum vniuersarum cognitionem adeptos, nihil præterea requirere: atque hanc veram redemptionem esse. Sunt alij, qui iam iamq; ex hac vita excessuros rediment, oleum aquæ immixtum in eorum capita iniicientes, vnà cum iis inuocationibus, quas superius, commemorauimus. Quodquidē eò faciunt, vt à superioribus principatibus & potestatibus apprehendi & teneri nequeant, atque vt internus eorum homo inuisibili modo vlterius ascendat: perinde nimirū ac corpora eorum inter res conditas relinquantur.

Baptismi Gnosticorū forma.

Iubent autem eos, cum ad principatus ac potestates venerint, his verbis vti. Ego filius à patre, patre inquam præexistente, filius autem in eo qui præexistit. Veni vt tam mea, quàm aliena cernerem: quanquam non etiam prorsus aliena, sed Achamoth, quæ fœmina est, atque hæc in vsum suum effecit. Genus autem duco à præexistente: ac rursus ad mea me confero, vnde veni. Atque hac oratione habita, eum Potestates effugere aiūt: ac Deinde ad Demiurgum proficisci, eumque his verbis conuenire: Vas sum præstantius quàm fœmina ea, quæ vas procreauit. Si mater vestra radicē suam ignorat, ego meipsum noui, ac exploratum habeo vnde venerim: atque incorruptibilis sapientiæ opem imploro, quæ est in patre, matérque vestræ parentis, quæ patris est expers, ac ne coniugē quidem masculū habet, verùm fœmina ex fœmina orta vos effecit, matrem etiam suam ignorās, seq; solam esse existimās. Ego verò ipsius matrē imploro atq; obtestor. Hoc autē cum Demiurgus audierit, magnopere perturbari, radicemq; suam & matris genus incusare. Ipsum autem ad sua proficisci, proiecto suo vinculo & angelo, hoc est anima.

Oratio præstigiis plena.

Scholia

Scholia in procemium Irenęi.

QVoniam nōnulli] Græci exēplaris vitium, à Gallasio nō animaduersum, densas ei nebulas offundit. Legendum enim est ἐπεὶ, non ἐπὶ, vt facile perspiciet, qui propiùs animum attenderit. Longissima autem est hæc periodus, vt potè in quam multa Irenæus inculcarit. Potuisset enim breuiter ita dicere: Quoniā nonnulli falsas doctrinas inuehunt, eas tibi indicandas duxi, vt eas iis qui tecum versantur, perspicuas facias, désq; operam ne quisquā in prodigiosos huiusmodi errores præceps ruat. repudiata veritate] τὴν ἀλήθειαν παραπεμπόμενοι. i. vt apostolus loquitur, ἀποστρεφόμενοι. reiiciētes, auersantes: non, vt ineptè vertit Gallasius, præter ius fásque demissi. falsos] Addo ψευδεῖς in Græco ex vet. interp. deprauandis] ῥᾳδιουργεῖν τὰ θεῖα λόγια, est oracula diuina mala fide exponere. Verba sunt apostoli 2. Tim. 2. Inscitè] ἀπιθανῶς inscitè, frigidè, parū ad persuadendū appositè. vt qui falsum] In Græco pro μηδὲ τι τῷ διαγκεῖναι, legendum μὴ διαγκεῖναι. quemadmodum etiam habet vetus translatio, vt quidem nunc extat. fraus & impostura] πλάνη enim idem est quod ἀπάτη. esse videatur] in Græc. pro φαίνεσθαι, legendum φαίνεται. artis solertia] vetus interpres legisse videtur τέχνην in accus. Vertit enim artificium arguere quod subdole sit factum. integumentum] ἐπιβολὴν lego, non ἐπιβουλὴν, astipulante etiam veteri interprete, qui vertit superindumentum. cerebrum expuerunt] .i. ingenij perspicacia præditi sunt. Vel etiam contrario modo, vt idem sit cerebrū expuisse, quod cerebro carere. Quiquidem sensus mihi simplicior ac rectior videtur. Existimo enim hoc velle Irenæum. Idcirco non omnes capaces esse doctrinæ Valentinianæ, quòd multi saniore sint cerebro, quàm vt portentosa huiusmodi dogmata audire sustineant. voraginem] βύθον. alludit iam ad Bythum de quo mox verba facturus est: βύθος enim profundum significat. inter Gallos] in Græc. pro δελφοῖς κέλταις restituendū est. imbecilliter] legendum in Græco ἐχθενῶς.

SCHOLIA IN CAP. I.

PRorchen] hanc vocē addo & ex vet. interp. & ex Tertul. Bythum] parū congruenter hoc nomē à Valētinianis tributū esse scribit Tertul. lib. aduers. Valent. qui in sublimitatib9 habitat. Bythus enim profundū significat. Bythiū tamē dicit ille, non Bythum. Monogenē] hunc item protegenē aptius vocandū fuisse ait Tertul. quàm Monogenem, cum eum non vnigenitum, sed primogenitum fingant. Pythagoricam quaternitatem] tetradem & quadrigam dicit Tertull. Pythagoricam autem eam vocat, quòd philosophus ille quaternarium numerum in tanto honore haberet, vt etiam hanc formulam iurandi discipulis suis præscriberet, οὐ μὰ τὸν ἡμετέρᾳ γενεᾷ παραδόντα τετρακτύν. quam & Charin & Sigen vocant] hæc verba in Græco exemplari desiderantur, quæ ex veteri interpr. adiecimus. adducere cuperet) vetus trāslatio habet, nollet: Tertullianus tamē Græcæ lectioni suffragatur. deriuauit] ita reddit Tertullianus hoc verbum ἀπέσκηψε. similitudinémque ducit à vitiis, quæ in corpore alibi enata, in aliud membrum perniciem suam efflant. ἀπέσκηψε, gal. *se deschargea*. ingruit, impetu desiit. temeritate] Non enim æmulabatur, solum de patre gaudentem. Tertull. fœmina] θήλεια lego cum vet. ne esse quoque ipsum finem haberet] Græcus codex habet, μηδὲ αὐτὸ τὸ εἶναι τελείως ἔχειν. Sed apparet ex veteri interp. legēdum esse, μὴ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι τέλος ἔχῃ. Quam etiam lectionem confirmat Tertul. Sic enim ait: & metuere postremò, ne finis quoque insisteret. Id quod acciderat] Epiphanij codex habet τὸ γένος. Sed γέγονος malo cū vet. interp. præsertim cùm ab hac sentētia stet Tertul. qui casum non genus dicit. Materiæ essentiā) τῆς ὕλης addo in Græco ex vet. int. & ex Tert. coniugis expertæ] Sic vertendū esse apparet tū ex vet. int. tum ex Tertul. qui imaginē fœminamarē dicit, ac deniq; ex his quę sequuntur. Neq; enim hæc ratio quam subiicit, satis quadraret, si ἀσύζυγος ἀρρενόθηλος ad horum referrentur. Patrem enim] add. in Græco πατέρα. & Crucem & Lytrotem] in Græco corruptè legitur συλλυτρωτὴν. pro quo reponendum ex veteri interp. & Tertull. σταυρὸν καὶ λυτρωτήν. cruci affixam esse] pro ἀποστερηθῆναι in Græco legendum ἀποσταυρωθῆναι. Crucifixam enim & vetus interpres & Tertullianus habent, non

priuatam. Id videlicet agentis] hæc desunt in veteri translatione, sed ex Græco supplenda sunt & Tertull. hoc est Christum & spiritum sanctum] meritò hanc coniugationem ridet Tertullianus, vt turpissimam, nempe duorum marium. quódque in quibus] hoc loco Tertulliano non conuenit cum veteri interprete: cuius ego vestigia sequutus, ita hæc verti, quasi in Græco sit, ἀγεννήτου κατάληψιν γνώσκοντας ἑαυτοῖς ἱκανοὺς εἶναι. Tertullianus inducere (i. docere) innati generationem, & idoneos efficere generandi in se agnitionem patris. Videtur legisse in Græco non ἀναγορεῦσαι .i. prædicare, sed ἀναγεννῆσαι. nisi Monogenis beneficio) ad verbum per Monogenem. In Græco expungendum est verbum. γνώσκεται. cur ij omnes perpetui sint] αἰώνιον διαμονὴν perpetuitatem vertit Tertullianus, ridétque vecordiam Valentinianorum, qui hâc perpetuitatis Æonum causam afferant. Ex ea enim sequi, vt Æonibus præstiterit. Patrem non comprehendisse quam si eum comprehendissent. Hinc enim perpetuitatẽ ipsis comparatam esse, cum ex ipsius comprehensibilitate, hoc est ex filio, formam tantum acceperint. Ortus) dele in Græc. αὐτοῦ. hoc est in filio] in Græc. corruptè habetur ᾧ δὴ ἴσος ἐστὶ. Legendum enim est ὁ δὴ ὁ υἱός ἐστι, sufragante non modo veteri interprete, sed etiam Tertulliano, qui his verbis vtitur, filium autem statuunt apprehensibilem patris. Vbi tamen legendũ apprehensibile, id est τὸ καταληπτόν. omnes Noas, oẽs sermones] Ouidius Metamorphoses suas deleuisset, si maiorem cognouisset. Tertull. produxisse] Græc. προβαλέσθαι, προβλήματα. Legendum πρόβλημα. Neque enim hîc agitur nisi de Iesu. Ridet autem hic quoque Tertullianus Valẽtinianorum amentiam, qui Æonas suos velut ex ære collatitio Iesum ornasse statuant, cum tamen eos vnum omnes effectos fuisse asserãt. Si enim, inquit, omnes vnũ erant ex supradicta peræquatione, vacabat symbolæ ratio, quæ fermè ex varietatis gratia constat. Opportunéque hoc loco Pandoræ Hesiodi mentionem facit, quemadmodum & Irenæus lib.2. cap.19. ac denique omnia.] Legendum in Græc. καὶ πάντα, non καὶ κατὰ πάντα, astipulantibus vet. interprete, & Tertull. Sicque ead. lin. pro αὐτῶν, reponendum αὐτῷ. ac penè] existimo legendum in Græc. κατὰ, vel παρὰ, non μετὰ. & Æonum] sic lego cum veteri. In codice Epiphanij non est καὶ αἰώνων, sed ἑξάγωνης, id est, sexangula. Quòd si quis ita legere malit, referendum erit hoc vocabulum ad sex hori nomina, quæ præcedunt. eorum] Addo αὐτῶν ex veteri. Duodecadis autẽ] Corrigendus est Græcus Theodoreti codex lib.1. hæret. fabul. in hæresi Valentini, ac pro τὸν δύο καὶ τὸν δέκα, legendum τὸν δωδεκάδεκα. Duodenarium enim summo in pretio habebant Valentiniani. significari asserunt] Græca transposita sunt. Nam pro σημαίνουσι λέγεσθαι, reponendũ est σημαίνεσθαι λέγουσι. Innui] pro ὑποσημαίνεσθαι legendũ ὑποσημαίνεσθαι, & ead. lin. pro τῆς ἀποστασίας τοῦ ἰούδα ex vet. int. & ita postulãte sensu. cuius] Pro αὐτῆς legendũ αὐτῇ, & paulò pòst, ante εἰ μὴ, ponenda est particula copulatiua καὶ ex vet. resoluta fuisset] vet. interp. hîc mihi lapsus esse videtur. Vertit enim, aduenisse (vbi tamen legendum aduenisset) in omnem essentiam suam: perinde ac si in Græco haberetur ἀνελελύθει. Sed verior est lectio ἀνελύθη αὖ id est, redacta ac resoluta fuisset: quemadmodum patet ex his quæ superius dixit Irenæus, cum de Sophia calamitate verba faceret. egressa virtus à filio) ex vet. interpre. pro τούτου restituo, τοῦ υἱοῦ. Ibidem pro ταύτης. Legendum ταύτην. atque extra complementum] Græc. καὶ ἐξορισθείσης ἐκτὸς τοῦ πληρώματος, ἣν δὴ καὶ δευτέραν ὀγδοάδα καλοῦσι, περὶ ἧς μικρὸν ὕστερον ἐροῦμεν. Quæ quidem verba, tametsi in veteri quoque interpretatione extãt, meo tamen iudicio delenda sunt. Nec enim quicquam ad rem faciunt, nec sententiam absolutam habent. Ac præterea falsum est Valentinianos Enthymesin secundam ogdoadem appellare. Saluatorem porro] In Græc. pro τὸν μέν ὅρον, legendum τὸν δὲ σωτῆρα. Ventilabrum enim illud] ἐκεῖνο lego cum vet. Nam cùm multæ] Veterem interpretem hoc loco sequor, qui hæc verba ἕτεροι δὲ haudquaquam agnoscit; & certè redundant. & vacuitatis loca] in Græc. pro σκηνώματος, reponendum κενώματος ex Theod. libro primo hæret. fab. vt etiam legit vetus interpres, & Tertullianus consentit, qui Enthymesin in loca luminis aliena (hoc est σκίας) & in vacuum illud & inane Epicuri explosam fuisse ait. Superiorem] addo ἄνω, ex veteri: quemadmodum & paulò pòst αὐτὴν post καταλίπειν. in se] pro αὐτὴν, legendum αὐτῇ ὑπὸ ex vet. interpr. inuisibiliter] lego ἀοράτως cum vet. atque in omnium] veterẽ hoc loco sequor, qui ita

qui ita legit ἀγνοοῦσα δὲ τὰ πάντα ὡς καθάπερ &c. Hæc enim lectio mihi simplicior videtur. & omnem] καὶ addo ex vet.] enimuero gestit animus] habuit, inquit Tertul. & salsas & amaras & dulces & frigidas guttas, & bituminosas, & ferruginentes & sulphurantes, & venenatas &c. ab ipsius sudoribus] Græca hoc loco mendosa sunt. Legendum enim γένεσιν ἐσχηκέναι ἀπὸ τῶν ἱδρώτων αὐτῆς, vt legit vetus interp. & postulat sensus. Quoniam autem] lege ἐπεὶ δὲ, ad eam] legendum in Græco πρὸς αὐτὴν vel αὐτῇ. Rursus descendere apud Theod. loco suprà citato mendosè legitur μετελθεῖν pro κατελθεῖν atque item Æonibus] hîc quoque in Græco mendum irrepsit. Nam pro δεόμενος legendum δὲ ὁμοίας, vt vetus interp. sibi obduxit] malo sibi legere, cum Tertulliano, vt ad ipsam Achamoth referatur, quàm ei, cum vet. interp. scientiæ formam] Apud Tertull. corruptè hoc loco habetur confirmauit. legendum est enim conformauit. secretas eas] corruptus est hic locus in Græco. pro χωρήσει τοῦ enim χωρὶς substituendum est. Non enim hoc vult Irenæus has passiones minimè confusas fuisse, sed cōtra potius permixtas inter se atque confusas.

In corpoream materiam] In Græco pro ἀσώματον legendum ἐνσώματον ex vet. interp. & Tertul. altera mala] Tertul. de vitiis pessima: de cōuersione passionatis. Græco ἐμπαθῆς. Achamoth autem] δὲ legendum, quēadmodum sequen. lin. σὺν αὐτῷ, non ἐν αὐτῷ. ex vet. interp. arripuisse] Locus hic magnopere me torsit. Nam cum συλλαβεῖν hoc loco idem esse existimarem quod concipere, non videbam quænam esset hæc contemplationis angelorum conceptio. Huc etiam accedebat, quod aliquanto inferius Achamoth non contemplationem peperisse, sed κατὰ τὴν ἐκείνων θεωρίαν fœtum edidisse scribitur. Ne dicam quod si hîc συλλαβεῖν idem esset quod concipere, conceptio congressum antecederet. Id quod vel cogitare absurdum est. Denique Tertullianus ipse eam angelicorum luminum contemplatione tantummodo concalefactam esse, ac velut ad Venerem exarsisse scribit, non autem cōtemplationem concepisse. Quare hoc loco συλλαβεῖν τὴν θεωρίαν, nihil mihi aliud significare videtur quàm θεωρεῖν. cúmque ipsis congressam] ἐγκισσᾶν hoc loco est ad Venerem admittere. Tertul. vertit subare. ad similitudinem effectum] legendum in Græco γεγονὸς, non γεγονότων. ita formasse] μεμορφωκέναι. mendosè legitur apud Theod. ἰδιοποιῆσαι pro εἰδοποιῆσαι. ac nihil eiusmodi sentiens] Hæc verba addo ex Tertul. perspicuitatis causa. Illic tamen pro à quo, reponendum à qua. Quæ post eum lego μετὰ cum vet. interp. hoc est Hylicorum] apud Tertul. pro, materiam, legendum materialium. ex ipso procreatos τύπου lego ex veteri interpr. & Tertul. spirituales] νοητούς. i. qui intelligentia tantum comprehenduntur, non autem in aspectum cadunt. Delenda porrò hîc in Græco est particula negatiua, vt apparet ex vet. interp. & Tertul. qui tamen νοερὰς legit non νοητούς. quod mihi magis placet. huiusce opinionis] οἰήσεως enim habet Epiphanij codex. Tamen ποιήσεως legit vetus interpres. Vertit enim operationis. Prior tamen lectio magis conuenire videtur vet. interp. ἀνώτερον αὐτὸν ὑπάρχοντα προγινώσκειν. Ita enim habet, superiorem ipsum existentem præscire. Sed hæc lectio parum congruit cum authoris sensu. Psychicum filiū] addo ψυχικὸν ex vet. quia psychicus sit] in Græco pro ψυχικὰ substituendum ψυχικὸν ex vet. interp. in subcælesti] legendum est in Græco ὑπουράνιον, vt opponatur τῷ ὑπερουρανίῳ, in quo mater sedem habet. Cosmocratorem autem] κοσμοκράτορα lego, non παντοκράτορα. Diabolum enim intelligit. Consentiunt vetus interpr. & Tertul. Terram nimirum] γῆν lego, non τὴν, ex vet. & Tertul.

metus motionem] Delenda videntur hæc verba in Græco τῶν δακρύων. nec ea agnoscit vetus interp. mœroris concretionem] λύπης. Vetus legit ὕλης, sed malè insitum esse] legendum ἐμπεφυκέναι, non ἐκπεφυκέναι. Ridet autem hoc loco Tertul. Valentinianos, qui vnde ignis exiterit minimè prodant. Itaque ait credibile esse Achamoth in tantis vexationibus febricitasse, ex eóque æstu ignem prodiisse. & fusili] addo καὶ ex vet. vt quæ] addo ἅτε ex vet. perfecti sermonis] addo λόγου ex vet. & Tertul. spiritualis homo] lego ἄνθρωπος ex vet. & ead. lin. δυνάμει καὶ. Atque hunc esse] Græca ex veteri interpr. ita corrigenda sunt, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν ἐν αὐτοῖς ἄνθρωπον ἀξιοῦσιν. corpus à terra, carnem à materia] hæc duo pro vno accipienda sunt. Nam cùm paulo post tria genera inducit, hylicū duo hæc complectitur. recipere queat] in Græco veterem interpretem secutus ἐπιδέξασθαι lego, non ἐπιδείξασθαι. sese inflexerit] legendum in Græco πρόσκλισιν, nō πρόσκλησιν. salem] in vet. interp. corruptè legitur solem. alludit autem ad hunc, vt opinor,

locum, Vos estis sal terræ, quo Valentiniani abutebantur. Psychicum etenim] in Gręco pro τῶν ψυχικῶν, substituendum est τῷ ψυχικῷ. Sicque non modo vetus interpres habet, sed etiam Tertullianus: cuius hæc verba sunt, Indiguisse enim animalem etiam sensibiliũ disciplinarũ. ob eámque causam] Pro δι' ὧν, lego διὸ cum vet. primitias] ἀπαρχάς. Tertul. prospicientias, parum commodè. à dispensatione] οἰκονομίας. Tertul. administrationis vi. vt & visibile] in Græco lego καὶ ὁρατὸν, καὶ ψηλάφητον cũ vet. interp. & Theod. & Tertul. & ab Achamoth] Græca hoc loco ita emẽdanda sunt ex vet. interp. καὶ ὑπὸ τῆς Ἀχαμὼθ μεμυημένους τὰ μυστήρια· ἑαυτοὺς δὲ τούτους ὑποτίθενται. quod ipsi esse volũt] Sic enim lego cum vet. ὃ θέλουσιν αὐτοί. Græca enim hoc quoque loco corrupta sunt. potest] post ἀδικῆσαι addo δυνάμενος ex vet. liberè ac sine] legẽd. in Græc. ἀδιαφόρως. indoctos] ἰδιωτῶν vnica voce legendum. in vsu] χρήσει. Opponitur autem τῇ κτήσει.

nobis adimatur] his verbis alludit ad illud Euangelij, habẽti dabitur, ei autem qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo. quisquis in mundo] Degenerem nec legitimum veritatis aiunt, inquit Tertul. qui diuersitates in mundo, non amauerit fœminam, nec se ei iunxerit. Itaque meritò eos de passiuitate vitæ & diligentia delatorum generositatem suam vendicare ait. Quo loco, vt obiter id admoneam, passiuitas non deducitur ab aduerbio passim, vt annotat Rhenanus, sed vocabulum est de Græco redditũ. Quod enim ἐμπάθειαν Græci dicunt, id ille passiuitatem transtulit. Porro vt ad authoris nostri verba redeam, hæc verba in mundo & de mundo à Valentinianis petita esse videntur ex cap. 17. Ioan. vbi Christus discipulos suos in mundo, sed non de, esse ait. Quę quidem verba impurissimi homines falsò de se vsurpabant. mulieri succubuit] κρατηθῆναι hoc loco ita verto, vt dilucidior sit sensus. Aiebant enim Valentiniani se ex Venereo congressu nihil spurciciei contrahere, quòd spirituàles essent: reliquos contra iniquinari, ac per concupiscentiam à mulieribus, quibuscum rem haberent, victos ac velut constructos teneri.

nobis quidem] lego cum vet. ἡμᾶς μὲν οὓς ψυχικοὺς ὀνομάζουσι, καὶ ἐκ κόσμου εἶναι λέγουσιν, ἀναγκαίαν τὴν &c. per sponsum & sponsam] in iis nimirum Euangelij verbis, Exite obuiam sponso & sponsæ. per cubiculum nuptiale] alludit, vt opinor, ad hunc locum, Nũquid possunt filij spõsi ieiunare &c. Illic enim in Græco est νυμφῶνος, quæ vox cubiculum nuptiale, siue thalamum significat. Hoc porro vocabulo plerona suum significari Valentiniani contendebant. sed animalem] delendum καὶ in Græc. & reponendum post ψυχικόν. Atque hunc quidem] supple, Saluatorem, qui in colũbæ specie in eum descenderat. Sic enim Tertul. exponit, legendúmque est τοῦτον ex vet. vt pote spirituale] pro τὸ, repono ἅτε ex vet. per eum] addenda propositio διὰ ex vet. & delendum paulò pòst εἶναι. ab hoc semine] vetus, de semine. complexionem deteriorum] χειρόνων lego cum vet. perstitisse] διατετελεκέναι. Quam lectionem probo. Nam διατετηρηκέναι, vt legisse videtur vetus interpres, parum ad authoris sensum quadrat. Paulo pòst Σωτῆρος cum eo lego, non Κυρίου. In mundi administrandi munere] Tertul. dispẽsationem mundi exequitur. In veteri translatione mendum irrepsit. Curationem enim legẽdum est, non creationem, Græc. οἰκονομίαν. vt ex his etiam] in Græco ante hæc verba καὶ ἐκ τούτων ponenda hæc sunt ἵνα ἐπιδείξῃ, ex vet. cõquieturum] ἀναπαύσεσθαι in futuro legit vet. interp.

Iustorum animis] Hoc loco pro δικαίαις vetus interp. legit διὸ καὶ sed malè. in sponsas] Hæc eleganter irridentur à Tertulliano. Distribuentur, inquit, angelis Soteris. In filios putas? Non, Sed in apparitores? Ne istud quidem. Sed in imagines? Vtinam vel hoc. In quid ergo, si non pudet dicere? In sponsas. Tunc illi Sabinas raptas iure matrimonij plaudent. has ipsas animas] pro ψυχικὰς repono ψυχὰς ex vet. interp. argutia] σοφία. Vetus interpres legit φαντάσματι. i. spectio. quod vocabulum optimè quadrat in hos detortorum Scripturæ locorum consarcinatores, qui non solidum quoddam vtilis doctrinæ corpus afferunt, sed velut spectrum inane confingunt. Interno pleromatis cætui] in Græco pro ἐν τοῖς τοῦ legendum cum veteri interprete τοῖς ἐντὸς τοῦ. Ipsorum Christus] lego αὐτῶν cum vet. quemadmodum & vers. eod. αὐτὴν pro αὐτῇ, & οὔσῃ pro οὔσης. renunciare his quæ in domo mea sunt] ἀποτάξασθαι τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου. Verti etiam potest, extremum salutare Domesticos meos. Iam quod eorum] In Græco pro ὅτι ἰδὼν, legẽdum ὅτι δ' ὢν. Si radix sancta] Gallasij oscitantiam non queo non mirari, qui ne hîc quoque mendum Græci codicis deprehenderit, sed in apertissimo scripturæ loco tanquam in meridiana luce hallucinatus

cinatus sit. Vertit enim, & erant primitiæ sanctæ. In Græco autem pro ἦν legendum ἦν, quemadmodum cuiuis nisi planè cæco perspicuum est. atque in se cōtraxisse] συνεσταλκέναι. Mendosum hoc loco fuisse codicem veteri interpreti suspicor, qui erexisse vertit, quasi in Græco esset συνανεστηκέναι. ad ouem quæ] Deest vocabulum πρόβατον in Græco. Deo gratias egit] θεῷ lego cum vet. non αὐτῷ. & ita legendum esse patet ex ipsius Cantico. qui veniens] ὁ, legendum non ὡς. sedē figens] lege μένουσα vnico vocabulo. & non] hæc addo ex vet. In principio autem] addendum in Græc. ἐν ἀρχῇ δὲ ex vet. coniunctior ei est] οἰκειοτέρα, propinquior, familiarior. Atque hic delenda est prepositio ἐν. frugescit] Tertullianus pro verbo καρποφορεῖν interdum fruticare, interdum frugescere, reddit, ad verbum fructificare. hominis nimirum] in veteri translatione pro homines, legendum hominem. Eod. vers. delenda sunt hæc verba, τῷ ἀνθρώπῳ. totius pleromatis] πάντος τοῦ πληρώματος. Vetus tamen interpres non πάντος, sed ἐντὸς legisse videtur. Vertit enim intra: sed priori lectioni magis assentior. quæ ex passione] lego πάντα τὰ cum vet. quemadmodum & ead. lin. μορφώσας, pro ἁρμόσας. Atque in hunc modum Ptolemæus] hæc verba addo ex veteri. Ipsas quoque] αὐτὰς lego cum vet. Ioāni propositum] legendum in dat. Ιωάννῃ. & non tanto pòst interuallo] delenda sunt in Græco hæc verba τοσοῦτον δειχθῆ τῆς ὀγδοάδος καὶ οὐκ αὖ μετὰ. aut si reliquorum] legendum in Græco ἢ εἰ τῶν. ac nominibus abutentes] addenda est in Græc. copulatiua particula. mentionem nullam] hic quoque negatiua particula μὴ in Græco addenda est. qui ex omnibus ortus est] lego cum veteri ὁ ἐκ πάντων γεγονὼς, non, vt est apud Epiphanium, ὁ τῆς οἰκονομίας. His enim verbis fictitium illum Valentinianorum Saluatorem intelligit, qui ex omnibus Æonibus ortum traxit, ac proinde Sermone illo, qui primæ Æonum classis est, natu posterior est. Ille, inquam, vnius] Vetus Irenæi interpres videtur legisse ἀπὸ τοῦ, non ὁ τοῦ: sed vtrumque eodem ferè recidit. Verba fecit] in Græco pro ἐμπεποίηται, legēdū πεποίηται. & seq. vers. pro λέγουσι δὲ, λέγουσι γὰρ. princeps eorum] addo γὰρ in Græc. ex vet. quā falsò] pro ψευδῶς videtur legisse vetus interpres ψευδωνύμως. vertit enim, falsò nomine. hæc ait atque alto] Tota centonis huius, ex Homeri versibus consuti, gratia in interpretatione Latina perit. Sed multa in eodem genere apud latinos extāt, ac præcipuè apud Ausonium. Aptè autem Homerocētonibus hæreticos cōfert Irenæus, qui vt prodigiosæ doctrinæ suæ gratiam fidémque conciliarent, ex variis scripturæ locis, tanquam centonibus quibusdam eam consarcinabant. comitantur euntem] κίοντες legisse videtur vetus interpres. Sed κίοντα mihi magis arridet, vt ad Herculem referatur. versus quidē agnoscet] in Græco post ἐπιγνώσεται. libro suo] βίβλῳ addo ex vet. quemadmodum & eod. vers. post τὴν, παροῦσαν. Quoniam autem] lego ἐπεὶ δὲ cum vet. redemptio] de Valētinianorum redemptione latè postea disseret. Gallasius hic toto cœlo errat, quod quid hæc redemptio sibi velit, non intelligat. Idque cùm ipsemet hāc fabulam postea interpretetur. Quod sanè flagitiosæ est oscitantiæ. Hincque mihi fit verisimile eum versionem suam nunquam relegisse. Alioqui eum haud dubiè hūc locum ex 18. cap. huius libri, vbi redemptionis fabula exponitur, emendasset. eorum mimum euersus] αὐτῶν lego cum veteri. Emetiri autem hoc loco Græc. περαιῶσαι, idem est quod trāsmeare, traiicere. Vetus interpres quid legerit, non queo coniicere. Vertit enim explicans, quod longè à significatione verbi περαιῶσαι. huiusce fabulæ] μύθου lego cum vet nō θυμοῦ, vt corruptè legitur in Epiphanij codice. Sensus enim perspicuè postulat vt μύθου legamus. subnectat] in Græco pro ἐπενεγκεῖν καλῶς ἔχειν ὑπελάβομεν, reponendū est ἐπενέγκῃ, καλῶς ἔχειν ὑπελάβομεν.

CAPVT II.

ET mare] Sic enim legēdum in singulari. Est quippe Dauidis versus. dispensationes] addo θεοῦ ex vet. partim iam inde ab initio] id est qui de pietatis ac iustitiæ curriculo nūquam deflexerūt. Quibus eos subiicit, qui cùm prius vitiorū lenocinijs, ac voluptatum illecebris sese dedissent, postea ad meliorem frugem se receperunt. hic autem post τοῖς addo μὲν ex vet. acceptam inquam] Hoc caput cum præcedenti connecto. Necdū enim absoluta est periodus. exuberat] Alludit ad illud quod de manna scriptum est, Nec qui plus habuit, abundauit, nec qui minus, minorauit.

CAP. IIII.

INgenio ac prudẽtia] Habet hoc loco vetus interpres vocabulum vnum, quod in Græco deest, nempe intelligẽtiam, vt sit sensus, Quòd quidam pro ingenij acumine in Scripturarum intelligentia plus videat &c. in eo nobis satis præsidij] ad verb. quasi non ipse nobis sufficiat, in Græc. pro τούτοις legendum τούτῳ, vel certè ἀρκουμένου τούτου: tametsi id minus probem. ἀρκοῦντος enim potius dixisset, si significationem actiuam exprimere voluisset. salutem factam] γενομένην lego cũ vet. quódque diuturna lenitate] Ex his verbis sentire videtur Irenæus dæmonas ante extremum iudicii diem vindice illo igne minimè excruciarij: id quod summæ Dei longanimitati tribuit. In qua sententia est Theod. lib. 3. Polym. & nonnulli alij. Sed tamen contraria sentẽtia vt verior ab Ecclesia tenetur. grata oratione complectatur] Suspectum est mihi hoc loco verbum εὐχαριστεῖν, quòd parum aliis his verbis respondeat, διδάσκειν, μηνύειν, ἐξερευνᾷν, ἀπαγγέλλειν, &c. Itaque sic verti, vt simul cum gratiarum actione, declarationis etiam cuiusdam significationem habeat. potius quàm in initio] in Græc. pro ἡ ἀρχὴ lego καὶ οὐκ ἐν ἀρχῇ cum vet. tametsi non negem commodè quoque legi posse ἡ ἀρχὴ, vt hîc locus ita vertatur, hoc est, Principium in fine apparuerit. populus factus] Hoc verbum ἐρεῖ non agnoscit vetus interpres. quæ ipsius parens sit] vet. interp. legit in Græco μητέρα τούτου καὶ αὐτῶν. ac τούτου quidem ego lubens lego. Insectatur enim Irenæus eos qui Demiurgo, hoc est summo illi rerũ omnium opifici matrẽ Enthymesin affingũt. Sed αὐτῶν planè improbo. Ad quid enim referetur? Ac ne αὐτοῦ quidem defendi potest: neque enim Æonis illius inconsulti parens erat Enthymesis, sed ex eo potius orta, vt quidam stultissimi nebulones fingebant. aut rursus in eo] pro τὸν legendum est in Græc. εἰς τό. nunc triginta] in Græc. pro τὸ μὲν ἕνα corrigo ex vet. νῦν μὲν τριάκοντα.

IN CAP. V.

VEteres doctrinas] pro ἀρχὰς διδασκαλείου, repono ἀρχαίας διδασκαλίας ex vet. ad hũc modum docet] Græ. ἐξηροφόρησεν corruptè vt opinor. Vetus habet, sic definit, quasi legerit οὕτως ἔφη ὁρισάμενος. Binarium quendã] addo τινὰ ex vet. ab ingenito patre distinguentem] in veteri translatione culpa librariorum fœdus hic error inoleuit. Nam pro, de termino autem, vnico vocabulo legendum est, determinantem. Græc. διορίζοντα. Illorum matrem] αὐτῶν lego cum vet. meliorem recordationem] μνήμην lego cum veteri, non γνώμην, vt sit sensus, eam in recordatione beati illius status, quo non sine magno dolore carebat, eiusmodi factum edidisse. ipsi subiectorum] addo αὐτῷ ex vet. sinistrũ principem] ἀριστερὸν lego cum vet. non ἄριστον. ei cum illis conuenit] Vetus legit ὅμοιον, non ὁμοίως: sed malè, vt sensus apertè docet. à veritate] malo cum veteri interp. legere ἀληθείας, quàm ἐκκλησίας, quòd id magis quadret cum eo quod post sequitur, vt veritatis plantas proferant. Vbi tamen illic quoque annotandum est veterem interpretem φύλλα legisse, non φυτὰ, quam tamen lectionem minus probo. quæ abscessit] in vet. transl. pro descendentem, reponendum discedentem. g. ἀποστᾶσαν. sed post triginta Æonas] Vet. à fructibus eorum. Tertullianus, à fructibus de substantia veniẽtibus. Initium omnium] delenda propos. ἐπὶ apud Epiph. quod quidem initium] addendum in Græc. post ὁ λόγος, μονάδα ex vet. & Tertul. nomina imposuit] ὀνόματα lego ex Iren. quam ego Solitatem voco] μονότητα legend. in Græc. non μονάδα, quemadmodum ead. lin. μονότητι non μονάδι ex Iren. & Tertul. quandoquidem figmento suo] delendum καὶ in Græc. nominibus veritas] ὀνόματα lego cum vet. primo & quinto loco] addo τόπῳ ex vet. & Tertul. ex Annenoeto] deleo τῆς ἀρχῆς ex vet. & Tert. ex Aorato denique] post ἀοράτου in Græc. hæc verba addo ex vet. interp. & Tertul. τετάρτῳ καὶ ὀγδόῳ τόπῳ. Hoc autem, ait Tertul. quæ ratio disponat, vt singula & quidem tam intercisis locis nascantur, malo ignorare, quàm discere. Ω nugatores sophistæ] ὦ ληρολόγοι σοφισταί. Aliter tamen legisse videtur vet. interp. Vertit enim, O pepones sophistæ vituperabiles. Quæ verba occasionem præbent suspicandi in Græco vel esse carmen illud homericũ ὦ πέπονες κάκ' ἐλέγχε' ἀχαΐδες, οὐκ ἔτ' ἀχαιοί. Iliad. 2. vel certè paulum immutatum. cõiugis expertem] Pudiciores hos vocat Tertul. qui honorem diuinitatis recordati, vt etiam vnius cõiugis dedecus à Bytho auellerent, maluerunt nullum ei sexum deputare: & fortasse hoc Deum, non hic Deus pronun-

pronunciant. hermaphroditi naturã] Alij, inquit Tertul. maſculũ & fœminam eũ dicũt, ne apud ſolos Lunẽſes Hermaphroditum exiſtimet animalium commẽtator Feneſtella.

IN CAP. VI.

ET affectiones] apud Epiph. legendum διαθέσεις, non διαθέσεσι. atque hîc quædam ſunt in Græco, quæ non habentur in veteri tranſlatione, nempe, καὶ τὴν μὲν ἔννοιαν ἀεὶ συνυπάρξασαν ἐν αὐτῷ ἐννοουμένην ἀεί τι προβάλλεσθαι, τὸ δὲ θέλημα ἐν αὐτῷ ἐπιγνόμενον. i. ac cogitationem quidem ſemper vnà cum ipſo extitiſſe, cogitantem aliquid proferre. Volũtatem verò ipſi aduentitiam fuiſſe. veritatis ortus] pro τῇ προβολῇ lego ἡ προβολὴ ex vet. interp. prodiiſſe] προελθεῖν. In vet. tranſl. pro adgreſſus eſſe, legendum cenſeo egreſſas eſſe. Nũ cogitationis] Idem hoc loco eſt νοῦς qui Monogenes. ac propterea aduenientе voluntate] pro διὰ τοῦτο, lego cum vet. διὰ τοῦτο. addo autem ἐπιγνομένου (quo verbo ſuperius quoque vtitur author) quia vetus interp. habet aduentitiæ. ingenitæ cogitationis] pro οὐσίας apud Epiph. reponendum eſt ἐννοίας, vt perſpicuè ſenſus poſtulat. Non gradatim] Quanto meliores, inquit Tertul. qui totum hoc tædium amoliti, nullum Æonem voluerunt alium ex alio per gradus reuera Gemonios ſtructũ, ſed mappa, quod aiunt, miſſa, ſemel octoiugem iſtam ex Patre & ennoea eius excluſam ſeipſum oſtendere] ἑαυτὸν lego cum vet. Tertullianus autem, Quum ſemetipſum voluit probare. Locutus eſt homo ſermonem] addo ἐλάλησε in Græc. ex vet. interp. atque etiam ex ipſo Tert. qui tamen videtur legiſſe ἤχησε. Vertit enim ſonuit.

IN CAP. VII.

PAtris gloriam] addo in Græc. hęc verba ex vet. διὰ τοῦτο δοξάζειν τὸν πατέρα. ob eámque cauſam] hîc quoque add. ex vet. hæc verba, καὶ διὰ τοῦτο λόγον, καὶ ζωὴν λέγεσθαι αὐτόν. auita nomina] προγονικά. delendus eſt in Græco articulus τα. ex homine & Eccleſia] apud Epiphanium pro ζωῆς, legendum ἐκκλησίας. ſeſe addendum ἑαυτὸν in Gręco. hominis nepotem] ἀπόγονον. qui fulciendi pleromatis] corrigenda ſunt Græca apud Epiph. ex vet. interp. ac ſic legendum, τῶν εἰς στήριγμα τοῦ πληρώματος προβεβλημένων.

IN CAP. VIII.

HOc caput apud Epiph. paulò aliter habetur quàm apud Iren. perſuaſit] in Græc. pro προσέχειν αὐτῷ, deſideratur aliquod verbum forte ἐποίησε, vel ἔπειθε.

IN CAP. IX.

FIngens ſe conſecrare] Græca vox εὐχαριστεῖν hoc loco conſecrandi ſignificationem habet, non gratiarum actionis. Id quod vel ſtupidè ignorauit Gallaſius, vel malitioſè diſſimulauit. inuocationis verba] ἐπικλήσεως. ſ. ſpiritus ſancti. Quorſum autem ſpectet hęc ſpiritus ſancti inuocatio ex liturgiis Græcis perſpicuè liquet: in quibus inuocatur ſpiritus ſanctus, vt panem & vinum in Chriſti corpus & ſanguinẽ vertat. Id quod rurſus vel veteratoriè, imò impiè diſſimulat Gallaſius, vel turpiter ignorat. apud Epiph. corruptè hoc loco legitur ἐπικλύσεως, quemadmodum & eo. verſ. ποιεῖν, pro ποιεῖ. proferens in Græc. pro προσενέγκων, legendum eſt προενεγκὼν ex vet. interp. quod à ſe allatum eſt] Epiphanij codicem emẽdo ex vet. ac pro κεκοσμημένον, lego κεκομισμένον. ex paruo] μικροῦ legendum, non μεγάλου. aſſentabundè] κολακεύων legendum. tuæ magnitudinis] addo σοῦ ex vet. Oportet nos] legendum δεῖ ἡμᾶς εἰ καταθῆσαι. Videtur tamen vetus interp. legiſſe εἰάσεν καταστῆναι. ac meras nugas] addo καὶ ex vet. ſeſe arbitratur] ὑπολαμβάνει lego, non μεταλαμβάνει. quædam fideliores] pro προτέρων lego πιστοτέρων cum vet. huiuſmodi choro] θιάσου. videtur tamen vetus interp. legiſſe θιασώτου. Quod autem Marcus] Vetus legit ἔτι, ſed malè. confiteri non deſtitit] ἐξομολογουμένη, quæ tamẽ vox ſynecdochicè ἀντὶ τοῦ μετανοοῦσα hoc loco vſurpatur, quemadmodum & multis aliis locis apud authores Eccleſiaſticos. O quæ Deo aſſides] Sic vertere placuit, vt perſpicuum ſit ad quẽ hæc referantur. Non enim ad iudicẽ diriguntur, vt prima frõte videri queat, ſed ad fictitiã quandam matrem, cuius nondum ſuperius facta eſt mẽtio. ante æuum] vet. interp. αἰώνων legit in plur. Verſu ſequenti apud Epiph. χρώμενα legendũ, non χρώμεθα. Orci galeam] Vide Eraſmum in prou. orci galea. de vita Dei deſperarent] verba ſunt Apoſtoli.

IN CAP. X.

HIc Marcus] οὗτος leg. cum vet. Siges] hoc loco in Græc. pro εἰσηγήσατο, αὐτὸν, lego cũ vet. σιγῆς ἑαυτὸν, ſenſu etiam hoc poſtulante. defectus ſemen] hîc ex vet. interp. addo

in Græc. ὑστέρημα, ac rursus, ex Græc. addo in veteri trāsl. defectus Græc. τοῦ ὑστερήματος. Per ὑστέρημα autem omnipotentē & Demiurgum & creatorem essentiarum intelligebant Valētiniani, vt docet Epiph. hæres. 31. ex iis locis] pro τύπων, repono τόπων ex vet. & vers. seq. γυναικείῳ pro γυναικείου. & quænā esset] ἑαυτὴν lego cū vet. qui patris expers est] addo ex vet. ὁ ἀπάτωρ, & deleo hoc verbum ὤδινεν. gigni] τὸ ἄρρητον γεννηθῆναι. Vetus legisse videtur τὸ ἄρρητον ῥητὸν γεννηθῆναι. Sed malo hoc loco Græca sequi, quod γεννηθῆναι aptius quadret cū μορφωθῆναι quod sequitur. ac syllaba illius] συλλαβὴ. Cōplexionē primo verteram quod syllaba, vt apud grammaticos vsurpatur, hîc quatuor literis non constaret. Sed propius animum aduertenti, aliter postea visum est. Insanus enim Marcus omnia hîc pro libidine sua fingit. cuius elemētum est] vetus interpres legisse videtur, οὐδὲ αὐτὸς ὑπὲρ, sed malè enunciationē nouit] γινώσκει lego cū vet. non πολιορκεῖ: tametsi hæc quoque lectio prorsus improbanda non sit. extremi elementi] pro ἑκάστου lego ἐσχάτου cū vet. Ibidem pro μονογλωσσήσαντος καταστῆσαι, lego μονογλωσσήσαντα καταθῆναι, cū vet. quorum elemētorum] in Græc. pro ὡς στοιχείου τὸ ὕστερον lego cū vet. ὧν στοιχείων τὸ τοῦ ἐσχάτου ὕστατον. Paulò pòst pro καὶ τὴν, lego καὶ τὰ. cuius sonus] Græca hoc loco ita emendanda sunt, οὗ τὸν ἦχον τὸν συνεπακολουθοῦν τῷ ἤχει κάτω ἀπὸ &c. Vers. seq. pro λέγειν, substituo λέγει. trigīnta literarū] dele in Græc. ὁ ex vet. linea seq. pro δὴ οὗ, lege δὴ ὧν. Quaternitatē] inducitur hîc quaternitas ea, quæ à Sige obscurius dicta erant, explanans. libet] in Græc. pro θέαν legendū θέλω cum vet. caput eius] dele in vet. translatione. dorsum] Vetus interpres pro dorso hîc ventrem habet, ac postea pro ventre, pudenda: sed in litteris error obrepsit. suiipsius genitorem] in Græco ἑαυτοῦ γεννήτορα, & στόματος. statim conticuisse] in Græc. pro παρ' αὐτῇ καὶ σιωπὴν, legendum παραυτίκα σιωπᾶν, vel σιωπῆσαι. lin. seq. rursus legendum στόματος non στομάτων. te tenere censes] post δοκεῖς, addo ex vet. ἔχειν. sex literis cōstans] pro ἐξ ὧν lege ἐξ ἔχων. qui ipsum cognatione] αὐτοῦ vel αὐτῷ addo ex vete. & lin. seq. pro αὐτὴν repono αὐτῷ. inferiorum elationē] legend. in Græ. ἀπὸ αὐτὰ, aut aliquid simile. ἀναφορὰν apponit ἀπόρροια. habent igitur] addo οὖν ex vet. Quoniam autem nō satis] ἐπειδὴ τοῦ ὑστερήσαντος λόγου. Malo tamen ἐκ δὲ cū veteri. Neque enim quadrat ἐπειδὴ cum his quæ præcedunt. Sensus autē horum verborum hic est: Quoniā pater & veritas nouem literas continebant, homo autem & Ecclesia septē duntaxat, Sermo vero & vita orta, corrigendæ huiusce numerorum inæqualitatis causa facta est, vt litera vna qua Pater abundabat, ad hominem & Ecclesiam descēderit: ac sic cuique ex his coniugationibus suus literarū octernio constitit. tres loci] τρεῖς addo ex vet.] deuincta esse ait] pro ἀφίησι, lego ἄφησι cū vet. appellationem omnem excedit] in veteri translatione pro, innumerabilis, legēdum innominabilis Græ, ἀνονομάστου. analogiæ vi] legēdum in Græco δυνάμει τὴν κατ' ἀναλογίαν ex vet. interp. & lin. seq. πεφιμῶσθαι non πεφυκέναι. qui descēdit] legendum in Græc. τὸν καταβάντα καὶ κρατηθέντα. quē cum] addo ὃν in Græc. ex vet. interp. iuxta administrationem] hoc loco pro καὶ, lego κατ', ob verbum πεφιμῶσθαι, quod in actiua significatione nunquam in vllo authore legisse me memini, sed tātum in neutra. in hunc numerū] in Græc. pro vlt. δι' αὐτοῦ (vis enim habetur] lego ἀριθμὸν cū vet. insignem numerum) ἐπίσημον. i. senarium. Nota autē senarij apud Græcos est ϛ Proinde cum tres sint duplices literæ, senario æquipollent. numerorum magnitudine] ἀριθμῶν μεγέθει. sicque corrigendus est hic locus in vet. interpretatione. qui ab insigni] ἀπὸ lego cum vet. alia autem] ἄλλα addo ex vet. rerum inimitabilium] ἀμιμήτων. Imitabilium habet vetus translatio. sed malè, vt existimo. & quartum à medio] μέσου lego cum vet. non μέρους.

IN CAP. XI.

Coeli enarrāt] in Græc. delendum τῶν οὐρανῶν. recreandi sui causa] εἰς διυλισμόν. Vetus ad reuelationem. διυλισμὸς propriè percolationem significat. membris cōstat] post δωδεκαμελοῦς pone ὄντος ex vet. & post γραμμάτων, ἑκάστου. elocuta est] Sic lego in Græco cum vet. μὴ προσωμίλησε μὴ προσομιλήσασα. resolutione] ἀναλύσεως lego cum vet. eam habent] in vet. transl. corruptè legitur habet, pro habent. ἔχουσι enim est in Græco.

IN CAP. XII.

VNitatem simul existere] ἑνότητα legēdum. σιγὴ quinque] atqui hæc vox quatuor tātū literis constat. Sed furiosus Marcus, vt in reliquis aliis, sic in subducendis numeris de veritate parum laborat. Si literarum numerum] Ne hîc quidem numeri ratio cōstat,

nec multis

nec multis aliis locis. πατὴρ totidem] addo in Græco πέντε ex vet. Nomen id quod in sermone cadit] hoc loco in Græco pro ὀκτὼ καὶ δέκα legendum ἰησοῦς cum vet. & pro τὸν, τὸ. eodem modo Christus] Hic quoque in Græco pro υἱὸς χριστὸς γραμμάτων δώδεκα lego cum vet. καὶ χριστὸς γραμμάτων ἑπτά. hæc auis] Ne hic quidem video quo pacto vox περιστερὰ (quæ columbam significat, numero his literis α & ω respondeat. filiæ instar) ἐν θυγατρὸς τρόπῳ, filiæ in modum. Vetus interp. legisse videtur τόπῳ non τρόπῳ, sed malè. octo & octoginta emergunt] delẽdum in Græc. καὶ ω, & pro δεκαοκτὼ reponendũ ἰησοῦς ex vet. interp. lin. seq. pro ἰησοῦ legendum ἰησοῦς, & delendum ω, & pro ἔχει substituendũ ἔχεις. supercælestis] ὑπερουράνιον malo, vt est in Græco, quàm ὑπερουρανίου, vt vetus interp. Verum ibidem pro η καὶ τοῦ σ, legendũ ex vet. τοῦ ἰησοῦ. octingentorum octoginta] hic in Græc. dele ἔπειτα ex vet. hoc est Iesum] in Græc. pro τὸ ε ι η repone ex veteri τὸν ἰησοῦν. lin. seq, pro τοῦ lege τοῦτο. iuxta numeri progressionem] πρόβασιν lego cũ vet. non πρόσβασιν. lin. seq. post τρεῖς addo καὶ τέσσαρες in Græc. ex vet. Hoc enim perspicuè sensus postulat, quod est iota] addo in Græc. ὃ δέκ' ἐστιν ex vet. octogenarium] in Græco corruptè legitur τὸν ἰησοῦν. Vetus translatio habet LXXXVIII. numerum. sed mendũ hîc esse cẽseo. Neque enim ex octonario & denario inter se ductis hic numerus emergit. filiis appareret] in vet. interp. corruptè legitur filius, pro, filiis Græc. τοῖς υἱοῖς. sex & viginti quatuor] αὐτοὶ vetus interpres non agnoscit. ducis munus] pro ὁδοῦ, ὁδηγοῦ lego cũ vet. electum cum] Vetus interpres λεχθῆναι legit, non ἐκλεχθῆναι. altissimi virtutem] in Græco nõ υἱοῦ sed ὑψίστου lego cum vet. Per os Iesu] addo in Græco στόματος ex vet. Proinde Iesum] in Græco hæc inuersa sunt. Nam pro οὖν τὸν, legendum τὸν οὖν. Hunc porro cum excepisset] pro τὸν, lego ὃν, cum vet. & vers. seq. deleo δέ. & Iu & Heu] in Græco pro ἰησοῦ lego ἰοῦ cum vet. interp. Est autem ἰοῦ apud Græcos interiectio dolentis. lin. seq. pro φώνησιν, ἐκφώνησιν lubens legerim. cum iam à principio] sensus rationem potius habui, quàm verborum. Hic enim nec Græca mihi satisfaciunt, nec vetus translatio. longas adiecisse] μακρὰ lego cum vet. nõ μικρά. Et lin. seq. post οὖν, addo παρ'. Tu enim solus] pro μόνον vetus legit μόνος εἶς. os aperuisse] αὐτὸν legendum, non αὐτὸ cum vet. Patrémque qui omnia capit] in Græco pro αὐτὸ γεγονότα πάντα, legendum existimo καὶ αὐτὸν τόν. in veteri translatione habetur, & ipsum qui omnia capit &c. Vbi non dubito quin pro , idipsum legendum sit, ipsum. exponentem] ἐκδιηγουμένου lego non ἐνδιηγουμένου. ipsiúsque cogitationi] pro τοῦ υἱοῦ legendum τούτου, ita postulante sensu. Ac sic etiam legit vetus interp. Ead. lin. lege ἐπιψευδόμενος. Maiore idolorum architecte] hæc metrica forma exprimuntur, etiamsi pedum ratio non habeatur. Apostaticæ] ἀποστατικῆς lego cum vet. nõ ἀποστολικῆς. Ead. lin. pro χορηγεῖς ὡς, lego cum vet. χορηγεῖ σὸς. Ibidem deleo hãc particulã εἰ: & lin. seq. ἐγχειρήματα, idque astipulante vet. & pro ἀντὶ θεοῦ, vnico vocabulo repono ἀντιθέου.

IN CAP. XIII.

QVis aberrationem & inuentionẽ] Græ. τὴν πλάνην τοῦ προβάτου καὶ ἀνεύρεσιν. Vide autem quàm hîc fœdè hallucinatus sit Gallasius, hoc est in loco omniũ facillimo, maximéq; perspicuo. Vertit enim πλάνην imposturã, & ἀνεύρεσιν cõmentum. si à binario] duo enim & quatuor, & sex, & octo, & decẽ, triginta efficiunt. quod asseclam] in Græ. legẽdũ cum vet. διὰ τὸ τόν. lin. seq. Græca ita legenda sunt, delenda διὰ τὸ, συνεπακολουθήσαντα αὐτῇ διὰ τὸν ἐπίσημον. abscedentẽ] legendum in Græc. ἀποστᾶσαν. lin. seq. delendũ ἐπί. in oue vndecim] falsa est hæc supputatio. Nã si vndecim legamus, vt habet Epiphanij codex, falsum erit quod hic dicitur in oue superesse vndecim, cum supersit. 99. Rursus si legamus cũ vet. interp. vndecies IX. hæc profecto in nouẽ ducta non 99. sed 821. efficiẽt. Malui tamẽ Græc. hoc loco sequi, vt numeri ratio constet, ac quæ sequuntur his respondeant. ἀμήν] μ enim & ν efficiũt 90. η & α, 9. depta senarij nota] pro ὑφεξαιρουμένου lege ὑπεξαιρούμενος. vsque ad elementum ε] sic legendum, non θ. ex tribus virtutibus] τριάκοντα. i. triginta habet Epiphanij codex: sed τριῶν malo cum vet. Intelligit enim meo iudicio ogdoadẽ, decadem & duodecadẽ. nonũ & nonagenarium] ἐννενήκοντα adeo ex vet. sursum reliquit] pro τοὺς ἄνω leg. cum vet. ἄνω τοὺς, & ead. lin. καταλλήλως. in figura sermonis] deest ἐν apud Epiph. Nolui autẽ hîc repugnante non modo Græco codice, sed etiã veteri interprete quicquã immutare. Tãtùm admonebo lectorẽ pro λόγου legendũ mihi videri λ. Neque enim hic λόγος quicquam ad rem facit. figura literæ M] addendũ M in Græco ex vet. typũ fugiant] αὐτοὺς lego cũ vet. quẽadmodum & seq. lin. veréque ineffabilis] ἀληθῶς lego, nõ ἀληθείας. non est salus] i. salutatio Græc. χαίρειν. ad suscipiendam fraudem] ὑπέκρουσιν (sic enim legendum, non ὑπέκρουσιν) ita verto, vt idem significet quod παράκρουσιν. ignorantiæ spirituum] ἀγνοίας lego cum vet. postulante ita sensu, non ἀνοίας, vt in Epiph.

IN CAP. XIIII.

DEinde virtutes]pro ἑξῆς vetus legit ἐξ ἧς. Sed prior lectio mihi magis arridet. ἑξῆς enim reſpõdet τῷ πρῶτον. corpora]σώματα legendũ,non σωμάτικα. qui ſignifer] ζωδιακοῦ legẽdũ,non ζώου. Saturnus ſublimiorẽ locũ tenẽs]Corruptus eſt hic locus apud Epiphaniũ, ὑπὲρ ὁ χρόνος. Vetus habet, quod ſuperpoſitũ eſt cœlũ, quaſi in Græco legerit οὐρανός. legendũ eſt autẽ ὁ ὑπερῷν, vel ὑπερκείμενος χρόνος. de Saturno enim Irenæũ loqui perſpicuũ eſt. peragrantẽ]pro ἐμπεελεχομένην legendũ ἐμπεελερχομένην. Nã & vetus tranſtulit circumeuntẽ. expreſſiſſe] ἐκτυπῶσαι legendũ,non ἐκτυποῦσι. illuſtris duodecadis]ὑφανῆς legit vetus interpres.i.inuiſibilis & occultæ. ac ſingularẽ]ante δυνάμιν, ἑκάστην, ponó ex vet.linea ſeq. κατὰ κάθετον duobus verbis legi debet. virtuti illi]legendum in Græco δυνάμει.

IN CAP. XV.

ALiquid noui]addo τὶ in Græc.ex vet. Et eadẽ linea pro τέλος, lego τέλειος. detorquendo accõmodãt]in Græc.pro μεταμορφόζουσι legẽdũ μεθαρμόζουσι. in principio creauit Deus cœlũ & terrã]hæc verba in Græco deſiderantur. Id quoque quod in ea] in Græco bis pro τὸν legendũ τό. Et ſeq.lin.poſt τὴν, ponendũ δέ. aquã & ſpiritũ] in Græc. pro ἐν σφίσιν αὐτοῖς legiſſe videtur vetus interp. ἐν οἷς εἰσι, ac rectè poſt hæc omnia]in Græco pro πεθεινάπουτοῖς, lego cum vet. ἐπὶ πᾶσι τούτοις. lin.ſeq.pro τριάκοντα legẽdũ rurſus cũ vet. τριακοντάδα. quæ ab vno fonte] pro πηγήν, lego cũ vet. πηγῆς δύναμιν. & ea lin. ταύτην pro ταῦτα. duas aures habeat]ἔχοντος legẽdũ in Græc. veritatis corpus]addo σῶμα ex vet.& ead.lin.deleo τοῖς σώμασι. ordinibus] στοίχοις legendũ videtur. diſpẽſationẽ quoque]οἰκονομίαν legendũ in Græco, nõ οἶκον μίαν, vt Gallaſius, cuius hîc quoque tanta non dicã oſcitantia, ſed væcordia extitit, vt ne illud quidẽ animaduerterit μίαν cũ ſubſtãtiuo maſculini generis minime iũgi. Præſtitiſſet profectò quieſcere, quàm tã incõſideratè ſcribere. per id quod Sara]in Græc.poſt τ', addo κατὰ ex vet.& pro ὡς, lego πῶς. Hieroboã itẽ] Vel ex hoc vno loco quàm præcipitanter ac nullo cum iudicio in hac verſione ſe geſſerit Gallaſius, liquidò perſpici poteſt: vbi, dũ veterẽ interpretem conſulere grauatur, eiuſmodi errorem admiſit, qui non dicã ſacræ Theologiæ profeſſori, qualẽ ſe eſſe vult, ſed ne ei quidẽ, qui literas ſacras vel à limine ſalutarit, condonãdus ſit Quę enim eſt hæc metamorphoſis, vt de Hieroboã Roboã faciat, quẽ certum eſt non decẽ, ſed duas tantum tribus imperio ſuo ac ditioni ſubiectas habuiſſe. In Græco ergo pro ῥοβοάμ repono ἱεροβοάμ. in ſpeluncam]Delendum in Græco ἰσραήλ. Et ead.lin.pro τοῦτο, legendum τοῦ.

IN CAP. XVI.

NEceſſarium autem]δὲ addo ex vet. quod autem nõ]pro οὐδὲ in Græc. legẽdum οὐ, & ead. lin.pro ἐπὶ, ὑπὸ, vel παρά. cum parabolarum)in Græco delendum ἑτέρῳ.

IN CAP. XVII.

PVerili ætate eſſet)in Græco pro τὰ διὰ, legẽd.cũ vet. παιδὸς ὄντος καὶ τὰ γράμματα μανθάνοντος, καὶ τοῦ δῶ. per id pręterea quòd]pro διὰ τὸ, vet⁹ legit διὰ τοῦτο: ſed malè, vt ſenſus oſtẽdit. dicere recuſauit]in Gręc.ante εἰπεῖν, ponendum μὴ, vel οὐκ. abſcondita ſunt à te]addo ἀπὸ in Græc.veritatis patrem]vetus habet, veritatem patris. ſe eos edocturum) Corruptus eſt hic locus apud Epiph.ita reſtituẽdus ex vet.interp. ὑπέσχετο διδάξειν ἀπόδειξιν δὲ τὴν αἰωτάτω [?], &c. abſcondiſti hæc]addo ταῦτα in Græc. ſic tibi complacuit]dolendum μοι.

IN CAP. XVIII.

AD fidei abiectionẽ] Gręc. ἀπόθεσιν. Delendum in vet.interp. repromiſſionem. in Græco pro εἶδος τοῦ legendum εἶδος τοῦτο. intimum Bythi ſuum]addo in græc. τοῦ βύθου ex vet. Dominum hanc redemptionem] in vet.interp.corrupte legitur Domini. prophanorum quorundã] addo βεβήλων ex vet. In eo qui in Ieſum deſcendit]εἰς τὸν κατελθόντα εἰς ἰησοῦν. Vetus ędítio, in nomine deſcendentis Ieſu. In codice tamen manuſcripto, ex quo infinita loca correcta ſunt, nõ Ieſu, ſed Spiritus legitur. Quæ quidẽ lectio eundẽ ſenſum habet cum codice Græco. Filius autem in eo qui præexiſtit]Græcus Epiphanij codex habet ἐν τῷ παρόντι. i. in præſenti. Sed apparet veterem interpretem legiſſe προόντι. Vertit enim qui ante fuit. Veni vt] ἦλθον. In vet. interp.mendosè legitur, venit. quemadmodum & verſ.ſeq.legendum eſt, deduco, nõ deducit, κατάγω. In Græco autem codice aliquantò pòſt, pro ἐκ τῶν, legendum τόν. quæ patris expers] Senſus hoc loco perſpicuè poſtulat vt cum veteri interp.legamus πατέρα, non vt corruptè apud Epiphanium, μητέρα. hoc autem] τοῦτο legendum in Græc. cum vet. ipſum autem] hæc mendosè in plurali leguntur in vet.interp.

FINIS.

INDEX SENTENTIARVM SEV AVTHORITATVM SACRAE SCRIPTVRAE, QVAE A D. Irenæo sparsim citantur vel explicantur: librorum, & capitum ordine seruato.

EX GENESI.

EX EXODO.

EX LEVITICO.

EX NVMERIS.

EX DEVTERONOMIO.

EX IOSVE.

EX IVDICVM LIBRO.

EX REGVM PRIMO.

EX II. REGVM.

EX III. REGVM.

EX IIII. REGVM.

EX PSALTERIO.

EX PROVERBIIS.

EX ECCLESIASTICO.

EX ESAIA.

EX IEREMIA.

EX THRENIS.

EX EZECHIELE.

EX DANIELE.

EX OSEA.

EX IOELE.

EX AMOS.

EX IONA.

EX ABACVC.

Erratis,

EX APOSTOLORVM Actis.

EX EPISTOLA AD Romanos.

EX EPISTOLA PRIORE ad Corinth.

EX ALTERA AD Corinth.

EX EPISTOLA AD Galatas.

EX EPISTOLA AD Ephesios.

EX EPISTOLA AD Philippenses.

EX EPISTOLA AD Colossenses.

EX EPISTOLA I. AD Thessalonicenses.

EX EPISTOLA II. AD Thessalonicenses.

EX EPIST. I. AD Timoth.

EX EPISTOLA AD Titum.

EX EPIST. AD HEBR.

EX EPIST. I. PETRI.

EX EPIST. I. IOANNIS.

EX APOCALYPSI.

FINIS SENTENTIARVM S. SCRIPTVRÆ, à D. Irenæo expositarum.

INDEX RERVM ET VERBORVM, QVÆ IN

CONTEXTV QVINQVE LIBRORVM D. IRENÆI *continentur, locupletißimus: quolibet numero quamlibet indicante paginam.*

A

Index rerum

Apostoli

Christia-

D.

F.

Filij

H.

I

L

M

PROVERBIA.

Sabathum

T.

INDEX LOCVPLETISSIMVS RERVM ET VERBORVM IN ANNOTATIONIBVS EXPLICATArum, per Christophorum à S. Genouefa collectus & descriptus. Prior numerus paginam, posterior annotationem designat.

A.

Conuentus

F

Filij

Hetzerus

I

Tradi-

ERRATA CONTEXTVS D.
Irenæi ita castigato.

Zoæ,pagina 5.versu.22.ita,pag.11.vers.43. aduentationem,pag.13.vers.10. passum est,pag.26. vers. 14. quaternionem, legito hoc nomen in genere masculino cum suis adiectiuis.pag.27.ferè ad finem tex.nomen,pag.41.vers.13.veritatem.pag.42.vers.27. ogdoadem,pag.43.vers.vlt.triacontadem,pag.44.vers.2. super quem, pag.44. vers.30. sagittantes ibid. vers. 38. loco, pag. 46. vers.20.perperam,p.49.ver.1.virtuté,pag.50.vers.6.Christi,ibid.vers.9.ennoeam,pag.55. vers.9. eleuari, pag.61. vers. 32. deum, pag.69.vers.2.Samaritani,pag.80.vers.11.supercœlestibus,pag.83.vers.28.emissionis,pag.90.vers.36. Ethnicis, pa.93.vers. 5. à fine pag.aranea,pag.94.vers.10.cap.10.Enthymesin,pag.95.vers.2.adoptionem,ibid. vers.8. cap.12. sphæræ, pag. 101. vers.10. iisdem,pag.130.vers.16. cognitionem, pag.104. vers.9.à fine pag.paracletum, pag.105.vers.20. libro,pag.105. vers.24. consummauit,pag.113.vers.3.à fine pag.virtuti,quæ,pag.115.vers.13.æstimati,pag.123.vers.22. oculos,de medio tollendum,vel legendum; oculi,pag.133.vers.vlt.conquirimus,pag.138.vers.8.& 9.infra illud,pag.143.vers.26.proarchæ,pag.144.vers.4.à fine pag. Adonai, pag. 153. vers. 12. vidisset, pag. 183. vers. 14. allophylo,pag.188.vers. 24. substantia,pag.196.vers. 2. conspersum, pag. 196. vers.17.tyrannidem,pag.197.vers.35.commendante, pag.199. vers.6. per quod omnia facta sunt, quod & semper aderat generi humano,hoc in,pag.200.vers.2.duas,pag.214. vers.2.cap.33 rursus,pag.221.vers 5.abortio,pag.225.vers.8.discernunt, pag.233. vers.4.martyrij,pag.234.vers.14.perficit, pag.241,vers.7. lactentium, pag.250.vers.2.& vers.5. caupones, pag.250.vers.2. & 3. cap. 25. gazophilatium,pag. 265. vers. 20. cap. 34. imago,pag.270. vers.5. insigne, pag. 290. vers.2. à fine pag. consummauit, pag. 292. vers. 3. à fine, pag. supercorruscantem , pag.302. vers.25. ceciderunt 308. vers.8. proselytum, pag. 308. vers.7. à fine pag.præstitit,pag.314.vers.1. violentum,ibid. vers.2. à fine pag. facturæ, pag. 316. vers.4. quod est perfectum, pag.325. vers.14. conuersum est,ibid. vers.19. ea,quæ sunt sua,redimens ab ea,ibid.vers.20. fidem, pag.333. vers.8. à fine pag. superest, pag.334. vers.12. cap.7. putret,pag.335.vers.4.delineans, pag.336. vers.14. subbaiulat, ibid. vers.26. oleaster insertus, pag. 339. vers.3.14. & 21. occurram,pag. 344. vers.13.quapropter, pag. 245 in argumento.cap.14.redhibitus, pag 346. vers. 21. de sepulchris, pag. 347. vers.[illegible] & in eius sinu, pag.354 vers. 25. humilitatem, pag. 356. vers. 26. & 27. hexacontasi pro hexacontadibus, pag. 370. vers.5. cap.30. monasi,pro monadibus, ibid. vers.6.procœ.nio, pag.368. vers.5. δευτερώσεις, ibid.vers.7. proprius, pag 370.vers. 12. & educam de sepulchris, pag. 373.vers. 5. & 6. quò, pag. 373. vers. 17. blasphemiarum, pag.373. vers. vlt. epistolas, pag. 381. vers.5.à fine,pag. ad quosdam,pag.381.

ERRATA ET OMISSA IN EPIST. PRÆFAT.
Annotationibus , & Scholiis adde, pagina commento. lege. adde.dele.

Pag.2.lin.6.partim egenis.l.40.emendatiora. p.4.l.53.adde, quem Galienum vocat Euseb. p.8.l.38.præstiterunt. pag.11.l.22.Magistratus.l.41. affecti. p.15.l.29.Eustochio virgini, p.17.l.1.dele puncta.p.18.l.17. iuuãte.l.40.euidenter. p.19.l.4.duæ lineæ desiderãtur,quas ex p.266. petas licet.l.15.inductis.l.39.Lugdu. pagina 4.lege σύγκρασις ibid.adde Εκλεσιασικὸς καὶ μακαριότης,id est Ecclesiasticus & beatitudo.pa.7. in Scholiis l. Saluatorem. p.11.l.autumabant. p.16.c.7.l.πρός τι. ibid.c.10. l. excusi. pa.17.c.32.l. Iao. p.18.c. 39.l.vortices.ibid.c.42.l.hæresim.ibid.Autolycum. p.19.c.44.l.κόσμου. p.20.[illegible] 55. post confictis adde confirmarent.ibid.l.Encratitas. p.21.c.57.l.homoeosi.ibid.l.indueret.ibid.c.64.l.διδασκαλίαν.ibid.l.comportent.ibi.l.expressisse. p.22.c.1.pro Cyprianus.l.Ruffinus apud Cyprianum. ibid. c. 2. post, debere,add. docuisse. p.23.c.1.l.separati. ibid. l.pædotribæ. p.25.c.5.l. Antoninum. ibid.c.8.l.præcinuerat. p.27. c.3.ante vocatio add.sit. p.29.c.6.tricenariæ.ibid.c.10.l.μαλθακότερα. p.30.c.2.l. πολέας ἐπὶ νοῦσιν.p.33.c.4.l.præstigiarũ. p.35.c.4.l.modio. p.40.l.ὅλις οὐσίαις. p.41.c.1.l.aëris ibi. l. propter aëris. ibid. l. exprimit:ac contra quum. p.47.c.1.l.aggerandis. p.48.c.3.l.vt hi. p.51.c. 1. l. callidissimum. p.52. l.renasci. ibid.c.7. l. Ambrosium. p.53.l.tingit & ipse.p.59.c.3.l.ἀντίτυπος. ibi.c.5.l.de terra Ægypti.ibid. l.deridens. p.62. c. 3.l. iisdem. p.64.c.15.l.vt Romani in omnibus. ibid.l.Simeon. Item Samaritis. p.65.c.3. l. premit. p.68.c.2.l. cædem. pag.83.c.10.l.premens. pag.93.c.1.l.molem. p.101.c.1.l. θεΐνης. pag.106.c.5.l.chius, p.121.in scholiis l. typi fuerunt. p.127.c.1.l.quum ex. p.128.c.1.l. שׁוּע ibid.l.ὅμοιον. p.139.c.5.l.saluatori.p.151.dele chri. p.158. c.6.l. rogatũ.p.160.c.1.l.sine scriptis. p.161.c.3.l.defensiones. p.163.c.1.ver.44.l.iudicasse. p.188.c.1.l.senatorum. p.207.c.3.l.ἡ νεανίς. ibid. l. παιδίσκη. p.217.c.1.versu.50. pro Cyrillo Alex. l. Iodocum Clitoueum. p.220. c. 2. l. τὴν ἔγχελιν. p.245.l. כּוֹהֵן p.248.c.2.l.τῇ ἕλικι. p.255.c.6.l.πνευματικῆς. p.257.c.1.vers.6.l. procemio. ibi.ver.7.l.περὶ ἀρχῶν. p.262.col.2.vers.13.l.offerretur.ibid.c.2.l.callidissimus. p.267.col.1.ver. 51.l.obliguriant. p.292.col.1.vers.9.l.spoliatur.ibi.col.2.vers.12.l.quo solent. p.304.c.4.l.puerperis.fo.320.c.1.immittere. p.344.c.6.l.ἔπαισεν ἄθρα. p.348.c.1.l. ἡ παρὰ σοῦ ἴαμα. p.351.c.12.l. malleum. pag.369.c.6.l.edulia. p.370.c.7.l.πολυθεοτητος.ibid.col.2. vers.7.l.Enochum. p.372.c.8.l.ænigmatica. ibid.col.2.vers. 31. Genebrardi. pag.396.col.2. vers.24.l.matri. p.379.col.1.vers.28.& 29.l.πᾶσι τὴν ἁρμόζουσαν. p.383.vers.15.l.persecutione.

ERRATA TRALATIONIS ET SCHOLIORUM D. Iac. Bilij ita corrigito.

Pag.2. linea.18. esset intelligere,studuimus. pag.4.15. par.ibid.lin.20.post,patre,dele virgul. & vocabulum sequens. pag.5.2. pro ῆ pone.ἡ.lin.6.per Iudæ.lin. 43. quos.pag. 7. 46. situs est, potentia. pag. 8. 6. Conuersione. lin.28. vt quæ.pag.9. 7.particeps. pag. 11. 32. aduentum ad Achamoth, pag. 12. 16. euerrit. lin.19. sententia. pag. 13. 19. commentis suis. lin.23. dele, si, pag. 14. lin. antepe. affati. pag. 15.in cap.4. lin.3. dele, comminiscantur. Cap.5.lin.3.Valentinus,qui. ibid.28 remouit.pag.17.7. nemine.& lin.seq.post condiderit,punctum fige. ibid. cap.6.lin.6.velut inter se. pag.18.17.abstrusum.lin.seq. Homo appellatur. pag. 19. 26. contingere.pag.20.lin.19.cap.10.vlla. pag.21.1. elementa. ibid.lin.16. enunciationem ederent.lin.26. tacitæ. lin.38. post,habeto,interpungendum est.lin.pen.deuincta.pag.22. lin.24. inimitabilium.pag.23.36. υἱὸς. ibid.40.laberetur.pag.24. post Patris,dele virgul. ibid.19. Græci. ibid.42. post,nefarium,dele virgul. pag.25.30. se ductus. ibid.41. consectentur.pag.26. cap. 14.lin.14.celeritas,Saturnus sublimiorem.pag.27.34.apud ipsos.pag.29. 27. annunciant, dixerit. pag.31.12. μηδὲ ἐν. lin.13. ἀπάτη. lin.17.Prior tamen sensus mihi. ibid.post Irenæũ pone virgul. lin.23. ἀσθενῶς. 24.Proarchen.31. ἡμετέρα γενέα. lin.seq.τετρακτύν. lin.35. ἀπέσκηψε & sic lin.seq.lin.43.experte.46.Horum.pag.32.11.post,præstiterit, dele punctum. 15. ἴσος ἐστὶ. ibid. υἱὸς. 29. Hori. 34.post ἀποστασίας,adde, διὰ ἰδίαν, restituendum. 40. de Sophiæ.41. υἱοῦ. lin. pen. καταλιπεῖν. pag.33.3.ferruginantes.5.ἱδρώτων.15. pasionalis:græcè.29. Quæ post eum] lin.36. post.videtur,adde,cum his quæ antecedunt.Quia imbecillior] gr. ἀτονώτερον αὐτὴν ὑπάρχοντα. pag.34.14. diuersatus.lin.seq. delictorum.lin.20. non de mundo. 24. constrictos. 45. spectro. pag.35.9. καρποφορεῖν. lin.33.post,ἐπιγνώσεται,adde,Hæc ex Vet.addenda sunt,μὲν τὰ ἔθνη, τὴν δὲ ὑπόθεσιν οὐκ ἐπιγνώσεται.lin.38.enim haud. 39. emensus μηνύειν. 21. vt quidem. 32. fœtum edidisse. pag.37. 16. post exclusam,spatium interiiciendum:est enim finis scholij. 24. post,sese,pone.] & lin.37.post,proferens. 41. καταστῶσαι. lin.seq. εἰς ἕν. pag.38.5.ἀπάτωρ. 11. post malè pone punctum. & distingue à seq. schol.13. καταστῶσαι.19.in in Veteri.21.post. γεννήτορα. adde,vel vnico verbo αὐτογεννήτορα lego cum Vet.quemadmodum & eod.vers. πατροδότορα, & στόματος.25.opponit.29 Vita octo.30.factum est. 39. bis enim. pag.39.2. sermonem.13. post postulat, pone punctum, & distingue à seq.schol.vt etiam ibidem post ex Vet. 19. στόματος. 28. post idipsum pone virgul. 30. Marce idolorum. 42. supersint. 44.ἡ & ἃ.47.pro adeo,lege addo.lin.antepe. ὑπέχρυσον. pag.40.8. οὐ φανῆς. 13.μεθαρμόζουσι 16 post rectè,pone punctum,& distingue à schol. seq. ibid.πιστά ... lin.seq.τριακοντάδα. item lin.seq. ...γῆς. 36. καὶ τοῦ διδασκαλείου 40. post. διδάξειν, pone punctum. 44.Bythi sinum.49.præexistit.

Iacobi de Cueilly Prioris Sorbonici DE D. IRENÆO, OPERA F.Francisci Feu-ardentij commilitonis charissimi recognito, Ad Lectorem, Epigramma.

Ignea vis veluti nata est discernere quæ sunt
Naturæ alterius, iungere quæ propria.
Gloria Franciscus fratrum sic prima minorum,
Ignis & Ardentis nomen & omen habens,
Reddidit auctori quæ sunt sua: cætera falsis
Addita iudiciis, iussit abire procul.
Est opus hoc grauius, mirari desine, Lector,
Igneus est ardor, nil nisi summa petit.

PARISIIS,

Ex typographia Henrici Thiery, pro honestissimo viro Sebastiano Niuellio.

Anno Do. 1575.

S. IRENAEUS

ADV. HÆRESE

calibrite
colorchecker CLASSIC
mm